جوغرافیای تاریخی کوردستان

جلال‌الدین شافعی کورد

ئاسەواری «دەروازە و دیواری بەردینی چوار گەز پانی» شاری «شیز» تەختی سولەیمان کە «مادەکان» بەردی بناغەیان داناوە، لە سەر ئاسەواری ئەوان ـ هەخامەنشیەکان ـ ئەشکانیەکان ـ ساسانیەکان. خۆیان راناوە.

جوغرافیای تاریخی کوردستان

جلال‌الدین شافعی کورد

ناسنامەی کتیب

نیوی کتیب: جوغرافیای تاریخی کوردستان

نووسەر: جلال‌الدین شافعی کورد

ناشر: ئینتشاراتی، ن والقلم ـ تاران

سەرپەرستی چاپ: ناصح افخم‌زادە

نوگەی چاپ: چاپی یەکەم

سالی چاپ: ۱۳۷۸ ی هەتاوی

تیراژ: ۳۰۰۰ دانە

چاپخانە: بهرام ۳۹۰۳۰۰۱

لیتوگرافی: زرین‌گرافیک ۳۱۱۵۶۱۲

شابک: ۶ـ۰ـ۹۱۳۲۴ـ۹۶۴

ISBN : 964 - 91324 - 0 - 6

قیمت ۴۰۰۰۰ ریال

مراکز پخش کتاب:

سنندج: خیابان شهدا، انتشارات امیرکبیر، تلفن ۵۶۷۷۰

تبریز: چای کنار ـ جنب مخابرات، انتشارات افخم‌زاده، تلفن ۲۷۶۷۶

سقز: خیابان شهدا، کتاب‌فروشی امام شافعی(رض)، تلفن ۳۱۶۳۸

مەبەست	لاپەڕە

***

مەبەست	لاپەڕە

* * *

مەبەست	لاپەڕە

***

مەبەست	لاپەڕە

***

***

***

مەبەست	لاپەڕە

***

سوپاس و شوکرانه

هَلْ جَزاءُ الأحسانِ اِلاَّ الإحْسانُ(۱)

پاداشی خەلات و پیاوەتی باشان، جەزای چاکە و مرۆڤایەتی پیاوان، لە سەر گشت مرۆڤێکی خاوەن عەقڵ و ویژدان؛ پێویستە، ڕەوایە، ئەرکی سەرشانە. ئەویش کڕنۆش و شوکر و سوپاسی یەزدانە. تۆڵەی پیاوەتی و چاکەی خاوەن ئیحسانە. چون ئینسانی پالأوتەی هوشیار و کاریی، ئاگا بە ڕازی بەندەگی و ئەرکی ڕێبواری. چاو هەڵ دێنێ و گوێ دەگرێ. جاڕێی ڕاستان دەگرێتە بەر. هێزی هۆش و زانست لە پلەی ژیان دەچێتە سەر. بە نەردیوانی کەمالا سەردەکەوێ. لە بەرز و نزمی ژیانی هەڵناکەوێ. بە تالی و سوێری ڕۆژگار هیممەتی بەرزی نانەوێ. کاتی تەلاش و کاران تێدەکۆشێ و ناخەوێ. بەم شێوە لە گۆڕەپانی ئازمونی وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ(۲) لە سەر بەڵێن و پەیمانی اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ڕادەوێستێ، تەنیا خودای تاکی بێوێنە دەپەرستێ. شوکر و سوپاسی نیعمەتی بێژوماری دەبژێرێ. کاری زۆر باش و کردەوەی چاک هەڵ دەبژێرێ. لە چەوتی و لاری، خراپی و لاساری لادەدا و خۆ دەبوێرێ. چاوی دڵ و دینی پڕ لە ئەوین و ئەسرینی، بە تیشکی بڕوا هەڵ دەبڕێ. بە باڵی شوکر و سوپاس و خواناسین، بەرەو شاری مەبەست هەڵ دەفڕێ. بیر لە خۆ دەکاتەوە و دەڕوانی. تا پەی بە ڕازی نهێنی ژیان دەبا و دەیزانێ. کە ڕەمزی بەدی هاتنی ئەم ژیانە بەر بلاوە، بون و گەڕانی ئەم جیهانە پڕ لە ئاژاوە، هەڵ خولانی بێوچانی مانگ و ڕۆژ و ئەستێران، گەڕانی بە دەورانی بەهار و هاوین، پایز و زستان هاتن و تێک هەڵچوونی هەور و مژ و با و باران، هەلوەدایی ڕۆژ و شەو، یەک لە دوی یەک بێوچان. بەندەگی و فەرمانبەریی، نەخشپێدەری تاکی پەروەردگارە. شوکری نیعمەت و خەلاتی، کەرەم و بەراتی بێژومارە. ئاوەدان کردنەوەی جیهانە. هەڵ کردنی شەمی دڵانە. پەیڕەوی لە پێغەمبەری ئاخری زەمانە. بەڕێوە بردنی بەرنامەی قورئانە. پەرەدان بە داد و خوێندن و خێر و ئیحسانە. پاراستنی دین و شەڕەفە. حوببی زێد و نیشتمانە. خزمەت بە گەلە. بەرز کردنەوەی ورەی یارانە. دیارە ئادەمیزادی بە بیر و

۱- سورەی الرحمن ئایەتی

۲- سورةی النحل ئایەی ۱۱۴

تێگەیشتو، زانای بەرا و پێ گەیشتو، کاتێ نیعمەتی بێژوماری (وَإِنْ تَعُدّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوها)ی[1] وەبەر چاودەکەوێ، زمانی دەچێتە بەس، پێنوسی دەشکێ و قەلەمی لە دەس دادەکەوی، ئەمجا بە تاو، بە دەست و پا، بە چاو، بە زمانی بەسراو و بە قەلەمی شکاوی، بە هەمو زەڕڕاتی وجودی ناتەواوی، لە پێشگای پاکی، پەروەردگاری تاکی، عوزری قسور دێنێتەوە ئایەتی پیروزی (وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُور)[2] دەخوێنێتەوە. هەرچەند ئەوەی شیاوی خودایە، دەست و زمانی کەس لە عوزدەی دەرنایە. بەلام خوداوەندی بەرزی دلۆڤان، وەردەگرێ یەک لە باتی هەزاران. کاتێ کە خودا رەحیم و رەحمانە، بەخشندەی میهرەبانە (مَا يَفْعَلُ اللهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ)[3] چ کاری بە لێدان و سزاتانە. ئەگەر شوکر و سوپاسی ببژێرن، بە خودا و بە نهێنییەکان ئیمان بێرن، بەلکو هەر نیعمەت و خەلاتی، کە خوداوەند دەدداتێ. ئەگەر شوکر و سوپاسی لە سەر ببژێرێ، خۆ لەو هەلە و هەلدێران بپوێرێ. وەیشومە و نەگبەتی لەگەڵ و کۆمەلان دەتارێ. خێر و هەرزانی و هات، خۆشی و نیعمەت و خەلات بە خوردەبارێ. شوکر و سوپاس مایەی زۆربونی خەلات و نیعمەتە. (لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ)[4] هۆی نەمانی ژێر چەپۆکی و دەرد . مەینەتە خوایە شوکر و سوپاست چۆن دەکەین تەواو. کە پێت بەخشیوین هەزاران نیعمەت. خەلاتت کردوین دەست و پێ، زمان و چاو، ژنەوایی و هۆش، دڵ و هەناو. دەستت پێ داوین، تا پێنوسی پێ بگرین. کۆڵ نەدەین لە سوپاست ت دەمرین. نەمامی عیلم و زانینی پێ بنێژین. نەخشەی هاتی گەڵ و داهاتوی خۆشی کۆمەلی پێ بڕێژین. پەڕاوی پێ بنوسین و قورئانی پێ برازێنینەوە. چرای دڵێکی پێ هەڵ کەین و دڵ شکاوێکی پێ بلاوێنینەوە. خەلاتی زمان بۆ ئەوە دراوە، تا بە زمانی شیرین و بەیانی رازاوە بەرنامەی دین و مافی ژین بۆ خەلک رۆشن بکەینەوە. کۆمەڵ بەرەویەکیەتی و شوێنی یاران بەرینەوە. نیعمەتی پا ئەوەندە جوانە، ئەرکی شوکری لە سەر شانە. تا رۆژ و شەو گش کات و تاو، بە دوای پێغەمبەرا بڕۆین هەنگاو بە هەنگاو. خەلاتی چاوان تیشکی خوایە. بۆ دین و ژینمان سەفایە. تا لە رێی راست لا نەکەوین، لە کۆسپ و بەرهەلست هەڵ نەکەوین. بیستن خەلاتی یەزدانە. شوکرایی لە رێ لانەدانە. مەرجی رێبواریی بیستنە. ماف و وتەی جوان گرتنە. عەقڵ و

1- سورەی النحل، ئایەتی ١٨

2- سورەی السبأ، ئایەتی ١٣

3- سورەی النساء، ئایەتی ١٤٧

4- سورەی ابراهیم، ئایەتی ٧

سەرۆک و سولتانە. دلی پاک عەرشی رەحمانە...

خوایە! بە زمان و هەستم، بە بەلێنی ئەلەستم، بە دڵ و بیرم، بە هوشی ژیرم، بە قەلەم و پێنوسم، بە هەرچی دەینوسم، بە هەرچی بە دلما رادەبرێ. بە هەر کڕنۆش و نزایێ وا دەکرێ. شوکر و سوپاست دەبژێرم. کە بۆ تەواو کردنی ئەم پەڕاوەم «جوغرافیای تاریخی کوردستان» بە زمانی کوردی یارمەتیت داوم. چرای ئەوینت لە دلاَ هەڵ کردوم. بەرەو زانین و کردەوەی جێی رەزای خۆتت بردوم. خـوایـە پێغەمبەری مەزنی ئیسلام، حەزرەتی محمد (علیه‌الصلاة و السلام) دەفەرمێ: (مَنْ لَمْ یَشْکُرِ النَّاسَ لَمْ یَشْکُرِاللهَ)[1] کەسێ شوکری نیعمەتی خەلکی نەبژێرێ، خۆلە چاکە و جوامێری پیاوان ببوێرێ. ئـەوە شوکری یەزدانیشی نەبژاردوە (هل جزاء الاحسان الاّ الاحسان)ی وە پشت گوێ خستوە. دیارە گشت نیعمەت و خەلاتێ لە حەقیقەتا هی یەزدانە. بەلاَم خۆ خەلک وەسیلەی نیعمەت و خەلات پێدانە. جا کاتێ کە خەلاَتت لە لایەن خێرخوازیکەوە پێدرا. شوکر و سوپاسی پێویستە. ئەرکی سەرشانە برا. یەکی لەو نیعمەتە گەورانە، کە هەوێنی مان و ژیانە، سەرۆکی بەهێزی ولاَتە. گەورەی بە شوکۆ و دەسەلاَتە. بە تایبەت ئەگەر ئەو سەرۆکە پەیرەوی دین بێ. بۆ گەڵ و ولاَت مایەی بوژانەوە و چرای یانەی ژین بێ.

چون بلاو کردنەوەی و پەرەدان بە فەرهەنگ و ئەدەبی گەلاَن، بە تـایبەت ئـەدەب و فـەرهەنگی جوانی کوردان، کە لەگەڵ فەرهەنگ و ئەدەبی دیندا وەک لفەودوانە وان، شیاوی ئەوینداران و بەرێوەبەرانی بەرنامەی ئیسلام و قورئانە. پەسەندی ئازادی خوازانە: بـەم شـێوە ئـەرکی واجب و پـێویستی سەرشانە دەربڕینی سوپاس و شوکرانە، سەبارەت بە گشت ئەو بەڕێزانە کە لەم بوارەدا هەنگاویان بۆم هەلێناوە، هەرکام بە جۆرێ یارمەتیمیان داوە. دیارە، زەحمەت و چاکەی مامۆستازادەی خۆشەویستم، دۆستی لە مێژینەی ئەلەستم، بەریزی پایەبەرز (مەلا ناصح)ی ئەفخەمزادەم هەر لە بەر چاوە، کـە بـۆ پێکهاتنی ئەم پەراوە دەیان جار، ئەم سەرەوسەری شاری «تەبریز»ی داوە لە پاوە، بە درێژایی مـێژوو سوپاسی دەبژێرم. پاداشی نەبڕاوەی هەر بە خودای پاکی بێوێنەی دەسپێرم.

دیسان بە دەم و دەس و پێنوسان لە خوای گەورەی دلۆئان دەخوازم کە بارانی بەزە و رەحمەتی

١- حەدیسی صحیحی پێغەمبەرە (د. خ) بە رێوایەتی «ئیمام احمد و ترمذی» جامع الصفیر.

خۆی، به سەر گلکۆی شاعیر و نووسەری گەورەی کورد (هەژار)دا ببارێنێ، دیو و درنج و تاریکی له یانەی ئەولای بتارێنێ. که هێمن و هەژارانەی دواندم. رچەی نووسەری بۆ شکـاندم. هـەروا دۆعـای خێری تەمەن درێژی و حەسانەوە، سوپاسی پیاوەتی و چاکەی نەبڕانەوە، بۆ لاوی دلسۆز و برای به سۆزم، کاک «عبدالرحمن مصباح قاضی» دەنێرم که سەرچاوەی پێویستی بۆ هێناوم. هەنگاو به هەنگاو یارمەتی داوم. جوانتر له جاران، به زمانی یـاران، سـوپاس و شـوکری گشت لێپـرسراوانـی بـەشی فەرهەنگی و بەشەکانی تری پارێزگای کوردستان دەبژێرم: له دوور و له نزیک دۆعای خێر و خۆشی هەر دوو لایان بۆ دەنێرم. که سەرچاوەی پێویستیان له بەر دەست داناوم. وەک برای برپرەپشتی خۆمان یارمەتیان داوم. به تایبەت ئەم مرۆڤایەتی و چاکەم هەر بەر چاوە، که به یارمەتی میری مەزنی بەرێز و خاوەن شکۆی ئەم ناوە، پایه بەرز دکتور «عبدالله رمضانزاده» پارێزگاری کوردستان، ئەم پەڕاوەم بۆ له چاپ دراوە. به هەموو هەست و سۆز و نیازم، له خودای گەورە دەخوازم، که رۆژ به رۆژ ئـەستێرەی بەختی به خۆشبەختی پرشنگ بداتەوە، ناوی بەرزی له مێژووی کوردستانی دین و فەرهەنگ پەروەردا دەنگ بداتەوە. هەر بەو جۆرە سوپاسی خۆم پێشکەش دەکەم به برای پایەبەرز و نوسەری به پێزم «کاک بارامی وەلەدبەگـی» بـه رێـزم، کـه له پـێناومدا زۆری زەحـمەت کـێشاوە. بـێوچان تـێکۆشاوە. له پەروەردگاری بەدی هێنەر دەپاڕێمەوە پاداشی بداتـەوە. بـەرە و رەزای خـۆی و کـردەوەی بـاشتری بیاتەوە. ئەستێرەی ورشەدار بێ، خودای هەمیشه یار بێ.

سەقز ـ رەمەزانی ٧۶.

جلال شافعی کورد

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

حه مدوسه نابۆنه و خودایه که له زات و سیفه ت و کرده وه داتاکه، زیندوه،زانایه،بێ وێنه و بێ باکه، بێ نیازه،بینایه، بیسایه،توانایه، هه رچی بیه وێ وایه، گۆیایه،به ره حم و به زه یی و دلاوایه، شوکروسوپاسی بێ وچان، هه مووکات وسات به هه زاران، بۆپه روه ردگاری به رێوه به ری بوونه وه ران، به دی هێنه ری بوون پێ ده ری بێ گیان و گیان له به ران، که به فه رمانی، اِنَّا عَرَضْنَا اْلامَانَة علی السَّمواٰتِ وَ اْلارَضِ وَ الْجِبَالِ فَاَبَیْنَ اَنْ یَحْمِلْنَهَا وَ اَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا اْلانْسَانُ و کَانَ اْلانْسَانُ ظَلُوماً جهولاً [1] ئنسانی به ئه مینداری لێ پرسراوی جیهان داناوه، وه به خه لاتی، لَقَدَ خَلَقْنَا اْلانْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِیمِ [2] به خشلْ و خاوی عه قلْ و فام و زانیاری، ئیستیعداد و بیرو ده سه لات و پاریز گاری، به خیری هێناوه، وه به موژده ی، لَقَدْ کَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ و حَمَلْنَاهُ فِي اْلبَرِوَاْلبَحْرِ [3]پله و پایه ی ئاده می زادی ئه وه نده به رزو به رێزوبه بایه خ راگرتووه، که بیروزانستی پە ی به رازی نهێنی سورشت بردوه، ئه رزو ئاسمان، باو باران، مانگ ورۆژ و کۆری ئه ستێرانی بۆرام و ده سته مۆ کردووه، ئاسن و پولای بۆنه رم و زماندارفه ر مووه،ده سکردی ئاده می زادی وه سه رئاسمان وژێرده ریاخستووه، وه به به یانی، وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلیٰ کثیرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفضِیلاً [4] پایه و مه قام ورێزی ئاده می زادی له فریشتان وه سه ر خستووه، سفره ی ره نگاوره نگی و شکی و ده ریای به پیت و به ره که تی بۆراخستووه، خێوه تی ئاسمانی به رزوبه رینی به قودره ت بۆهه لداوه، هه زاران چرای پرشنگداری بۆژین و دینی تێدا داناوه، وه له قوتابخانه ی، وَ عَلَّمَ آدَمَ اْلاَسْمآءَ کُلَّهَا [5]قانونی برایه تی و یه کسانی، رێ و شوێنی زورجوانی به رێوه بردنی ئه م جیهانه به ربلاوه ی فێرکردووه، تابه هۆش و زانیاری، بلیمه تی و هۆشیاری بیر بکاته وه،کاروباری ژیانی خۆی به وردی و له سه ره خۆلێکبداته وه، سه رنج بداوهه ستی راگرێ که چه نده خۆش، ئه م سروشه به رحه قه ی خودا له گوێیدا ده نگ ئه داته وه، که ئه فه رمێ: یَا اَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَاُنْثَی وَجَعَلْنَاکُمْ شُعُوباً وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللّٰهِ اَتْقَاکُمْ [6] ئه ی ئاده می زاد به یه قین گشتانم له باوك و ودایکێك و ئه وانیشم له نه بوون دورست کردووه، سه رزه وینی گه ش و زه نوێری خۆیشم

---

١)سوره تی ـ الاحزاب ئایه تی ٧٢
٢)سوره تی التین
٣سوره تی الاسراء ئایه تی ٧٠
٤)سوره تی الاسراء ئایه تی ٧٠
٥)سوره تی البقرة ئایه تی ـ ٣١ـ
٦)سوره تی الحجرات ئایه تی ١٣

بێ فه رق وجوداله ناوتانا به ش کردووه،که هه رخێڵ وعێل و هۆزونه ته وه ونه ژادورِه گه زوبنه چه و گه ل و کۆمه ڵێکم،له که ژوکێو وده شت و ده روهه وار گه وشوێنه وارێکی،تایبه تانیشته جێ کردووه، تامافی یه کتربه حه ق بناسن ورِه ورِه وه ی ژیانی که سان و گه لانی ترله رێگه لانه ده ن، ده ستی بێ ده سان بانه ده ن، له ژین و دین و مان و نیشتمانیان نه که ن، منه ت له و خودایه که به فه رمانی، اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً [1] ئاده می زادی به زێوانی به تاقو پۆی خاوه ن ده سه ڵات و شکۆی ناوبردووه، قانونی زۆر به رزوجوانی، هه ر دووژیانی، تاکان و کۆمه ڵانی، سورشت و قورئانی بۆدامه زراندووه، به ڵام به رێوه بردنی کاروباری وڵات ورِه ورِه وه ی ژیان و سه رنویشتی هه رکۆمه ڵێکی هه ربه خۆیان ئه سپاردووه، وه به دروشمی، نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيّاً [2] بێ فه رق وجوداده سمایه ی ژیانی به هه مووبه خشیوه، وه هه موانی به خزمه تکاری هه موناسیوه، وه به فه رمانی، وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ [3] بۆلای هه رکۆمه ڵ و نه ته وه یێ رانومایه کی له نه ژادی خۆیان به رێ کردووه، وه به تیشکی: وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ [4] فه رهه نگ و زمانی هه مووگه لانی جیهانی به رێزگرتووه، ئیترخودا به هیچ فه ردوکۆمه ڵێکی ئه ومافه نه دا، که ده ست له سه رنویشت و مافی کۆمه ڵێکی د ی وه ربدا، چون فه رمایشتی خودایه و له قورئانداوتراوه، اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ، [5] که ما ف و سه رنویشتی هه رکۆمه ڵێ به ده ستی خۆی نوسراوه،

درود و سلاَمی بێ پسانه وه، خێروخۆشی بێ برانه وه، به لیزمه وبه خورِوبه تاو، به شه ورِۆژ و به هه وروساو، له کوردستانه وه هه تامه دینه،چون گه شو به رِه نگ و بۆیه و شیرینه، برژێ به سه ر گڵکۆی چاکان،بزوێنه ری گیانی پاکان، (محمّد) پێغه مبه ری ئاخری زه مان، که ناوی پیرۆزی کله ی چاوانه، هێزی دڵ وهه ناوانه، دڵسۆزی ئومه ته، دڵ نه رم و به هه یبه ته، میهربانه، رِه حیمه، اِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ [6]ـ ه پێغه مبه رێکی ئه مینه، وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ [7] ـ ه، پله ی به رزوبه رێزی، سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرَى [8] ـ یه، مَازَاغَ الْبَصَرُ [9]ـ ه

---

١)سوره تی البقرة ئایه تی ٣٠
٢)سورة زخرف آیه ٣٢
٣)فاطر ایه ٢٤
٤)سوره تی ابراهیم ئایه تی ٤
٥سوره تی الرّعد ئایه تی ١١
٦)سوره تی القلم ئایه تی (٤)
٧)سوره الانبیاء ئایه تی ١٠٧
٨)سوره تی الاسراء ئایه تی ١
٩)سورة النجم ئایه تی ١٧

تاریفی محمّد له گوتن نایه، وه له سه رئال و (اصحاب) و په یڕه وانی، که به چاوی برایه تی و یه کیه تی و یه کسانی، به کورد و عه ڕه ب و عه جه میاندا ده ڕوانی، چاپانی کوردی، سَلْمانی فارسی، صُهَیب - ی ڕۆمی، بلالی حه به شیان وه ك خۆیان ده زانی، أمّا بعد: به یارمه تی ئه و خودایه که ئه فه رمێ: وَ مَنْ اَحْیَاهَا فَکَأَنَّمَا أحْیَا النّاسَ جَمیعاً [١] هه ر که سێ که فه ردێ یا گه لێکی مردوی سه رکوت کراو زیندو بکاته وه، وا ابزانێ که ته واوی ئاده می زادی زیندو کردوه ته وه، ئه منی هه ژاری تاوانبار، چاوه ڕوانی ڕه حم و به زه یی په روردگار، جلال الّدین شافعی کوڕی خوالێ خۆشبوومه لا «صالح شافعی» کوڕی (عبدالله) زێویه یی کوڕی مام (یوسف) کوڕی «حاجی خواکرم» کوڕی خالۆ (جمشید) خاوه نی "گۆڵه" و "گلێنه"ی ناوچه ی شلێری کوردستانی عیراق، ئه مه وێ که مێژوی به سه رهاتی گه لی کورد و سه رزه وینی کوردستان هه رله به ره به یانی ماده کانه وه تائه وڕۆ به کوردی بنوسم، هیوام وایه که گشت گه لان به تایبه ت گه لی به ڕێزی کورد به رهه م و که ڵکی لێ وه ر بگرن، دیاره که ڕێ و شوێنی زیندو بوونه وه و به رزی ژیانی هه مووکۆمه ڵانی جیهان، دیتنه وه و پێدا ڕۆیشتنی ڕێگه ی ژیانه، تێگه یشتن له قانون و یاسای دامه زراوی سروشتی جیهانه،خۆنه وه یش به جێ نایێ مه گه ر به خوێندن و عه قڵ و ته جربه کردن، به نه زم و یه کیه تی خۆبه ڕیوه بردن، له هه ڵه و چه وتی ڕابوردوان خۆپاراستن، چاوله شوێنه وارو چاکه ی پێشینیان کردن، جا بۆنه و کاره زۆر جوانه که هه وێنی مان و ژیانه، پێویسته سه ر گوزشت و مێژوی ڕابوردوان ده وربکه ینه وه، وه ك ده رس له ژێردا پێیدا بچینه وه و لێکیبده ینه وه، به رزونزمی ژیانیان هه ڵسه نگینین و سه رنج بده ین و تێ فکرین، که کام به رهه ڵست و هۆیێ ڕێگه ی به کاروانی ڕابوردو یی گه له که مانێ گرت و نه ی هێشت،که وه ك هه نده ران له سه ره و ژووره ی که لی ژیان،سه رکه وێ و بگاته سه رمه نزڵی حه سانه وه، کام به لاّووه یشوومه ئه وه نده قورس و گران بووکه ڕه وڕه وه ی ژیانی سه دان ساڵی له ته کان خست و ڕای گرت و به ره و دواگێڕایه وه ئاخۆنه و گه له ئازاوکۆڵ نه ده ره که له حان مردن سه ری پێوه نی یه، بۆله حاست تالاّنی بێ ئه مانی دین و زمان و فه رهه نگ و یه کیه تی گه له ی مات و بێ ده نگ بوو؟ بۆ سه باره ت به چاره سه ر کردنی ته نگ و چه ڵه مه ی ژیانی بێ سه رو سامانی به چۆکاهات و ده سته و ئه ژنۆدانیشت و هیچ بیرێکی له دوا ڕۆژی داها توان نه کرده وه، جابۆوه لاّمی ئه وگشت"بۆ" یانه، بۆدیتنه وه ی ئه ومه رج و هۆیانه، ئه م په ڕاوه م نوسیوه، وه تائه وجیگه ی له ده ستم هاتبێ و په یم پێ بردبێ، گشت مه رج و سه به ب و هۆی پێش که وتن و دواکه و تنێکم

١) سوره تی المائدة ئایه تی ٣٢-

لێکدا وه‌ته‌وه‌، شوێنی سه‌رکه‌وتن و ڕێگه‌ی خۆشبه‌ختیم به‌ده‌لیل و به‌ڵگه‌ی پته‌وی باوه‌ڕ پێ کراونیشان داوه‌، وه‌تائه‌و جێگه‌ی قه‌له‌م ئه‌نوسێ و چاوهانائه‌ کاودڵ ئارام ئه‌گرێ و مێشك زاخاوئه‌دریێ بیرو بڕوایه‌ك ئه‌گرێته‌وه‌ و عه‌قڵ و هۆش ئامۆژگاری هه‌ڵ ئه‌گرێ، سه‌رنجم داوه‌و ورد بومه‌ته‌وه‌ و سه‌دان کتێو و په‌ڕاوو ڕۆژنامه‌، گۆڤاری ئاینی، مێژویی، ئابوری، کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی، فولکلور، فه‌رهه‌نگی و ئه‌ده‌بی،عه‌ره‌بی و فارسی و کوردیم خوێندوه‌ته‌وه‌ و گشت سوچ و قه‌راخ و ڕۆپه‌ڕه‌و ناودێڕی کتێبان گه‌ڕاوم و سه‌دان جاریش و شه‌یه‌کم ئه‌م باره‌ و بارکردووه‌ ولێکم داوه‌ته‌وه‌ وهه‌لم سه‌نگاندوه‌، به‌ڵکو ده‌وای ده‌ردی بێ ده‌رمان و مه‌رهه‌می ئێشی بێ ئه‌مانی دوو به‌ره‌کی و ناکۆکی گه‌لی ئازاوکۆڵ نه‌ده‌ری کوردی پێوه‌ بێ، هومێدم وایه‌ سروه‌ی به‌یانی به‌زه‌ی خوداهه‌ڵکات و له‌شسی مردوی ساردوسڕی بێ هه‌ستان زیندوبکاته‌وه‌، هه‌ستان ببوژێنێته‌وه‌ ودڵان یه‌ك خاو، یه‌کیه‌تیه‌کی وه‌هاپته‌وو بێ ڕه‌خنه‌ به‌دی بێنێ که‌ به‌ری به‌خته‌وه‌ری بگرێ، له‌لای گشت ئه‌وانه‌ی که‌ زۆر زرنگ و زاناوبه‌ڕوابیرن، وردو دوربینن عاقڵ و ژیرن، زۆرڕۆن و ئاشکرایه‌ که‌ هه‌مونووسه‌ ڕێکی به‌زه‌ بروبزۆز، هه‌موزانایه‌کی ده‌م ڕاستی دڵسۆز و ئاگا له‌ به‌سه‌رهاتی ڕابردوان. پێی وایه‌ که‌: مێژو ناسین له‌لای سه‌روی هه‌موو هونه‌رێکه‌وه‌یه‌، چون مێژووپره‌ له‌ په‌ندو و ئامۆژگاری، ڕێ پیشاندانی بکه‌ڵك و یه‌کجاری مێژووئاوێنه‌ یه‌که‌ به‌سه‌رهاتی ڕابردوانمان بیرده‌خاته‌وه‌، ڕابردوی دورمانی لێ نز یك ده‌ کاته‌وه‌.هه‌زاران تا ڵمان بۆده‌ کابه‌ تاڵێ،سه‌دان ساڵیشمان بۆده‌ کابه‌ ساڵێ، به‌ تایبه‌ت ئه‌گه‌ر ئه‌و سه‌رگوزشت و ڕووداوانه‌ دڵ و چاوپاکانی ده‌م و ڕاویژ خۆشان بیان گێرنه‌وه‌، ئه‌مجار نوسه‌رانی ده‌سو قه‌له‌م ڕه‌نگین بیان نوسنه‌وه‌، هه‌روه‌ك خوالی خۆش بوو، شه‌رفخانی بدلیسی، له‌ تاریخی (روضة الصّفای) میرخواند ئه‌گێرێته‌وه‌،خوێندنه‌وه‌ی مێژوله‌ ده‌سه‌ره‌وه‌ قازانج به‌ئینسان ده‌گه‌یێنێ،

۱ ـ میژو زانسته‌ و زانستیش خشڵ و خاوی مرۆیه‌.

۲ ـ خۆیندنه‌وه‌ی مێژووهـاوده‌می ته‌نیایی یه‌، دڵان ده‌پشکوێنێ و بزه‌ئه‌خاته‌ سه‌رلێوان.

۳ ـ زانستی مێژو مرۆبه‌ رزئه‌ کاته‌وه‌،ڕێگا ی دوری بۆنزیك ئه‌کاته‌وه‌، کۆسپ و به‌رهه‌ڵستیشی له‌ ڕێ دو رئه‌ خاته‌وه‌،

۴ ـ مێژوزان ڕاست و درۆ ئلێك ئه‌کاته‌وه‌، ناڕه‌ واوباتڵ له‌ ناوحه‌ق و ڕه‌واداهه‌ڵ ده‌بژێرێ و جیائه‌ کاته‌وه‌.

٥ ـ مێژوترازوی تاقی کردنه وه و هه ڵسه نگاندن و کێشانه، وه ك زانایان و تویانه، هۆی به رزبونه وه ی پله ی زانستی ئینسانه، دیسان تاقی کردنه وه یان به لقێ له ده لقی زانست داناوه، دیاره پیاوبه خویندنه وه ی مێژوفێری تاقی کردنه وه وبه راوردی زۆر ئه بێ.

٦ ـ زانایێ که مێژوی ڕابردوانی له به ره، داری پڕسیبه ر و به ره، کاتی ناخۆشی و ته نگانه، هانانابا بۆبێگانه، چونکه ئازایه و به که ڵکه، چ نیازی به ته گبیری خه ڵکه.

٧ ـ گه وره پیاوان کاتێ که له گه ڵ ڕوداوی دڵ ته زین و به ڵای کێوبزوێندا ڕووبه ڕونه بن، به موتاڵا و لێکدانه وه ی مێژوو، کوڵی دڵیان دانه مرکێ و ئارامی رویان تێ ئه کا، اَلاَبِذِکر اَللهِ تَطْمَئِنُّ القُلُوبُ [1] یادی ایّامو (اللّه) یادی خودایه،

٨ ـ خویندنه وه ی مێژووژیری ووریایی و هونه ری پیاوان فره ترده کا، ڕاسته و ڕاست ئاڕاسته ی ته گبیر وڕاوێژی دورست و ڕاستی ده کا ـ

٩ ـ ئاگادار له مێژوی ڕابوردوان، تێگه یشتو له به رژه وه نی ژیان،هه میشه به سه بره و پشوی له سه ره خۆیه، ڕازیه،خۆڕاگره، به ڕه نگ و بۆیه.

١٠ ـ سه رداران، میران، زۆرداران، له به سه رهاتی ڕابردوان، ده سه ڵات و هێزی خودای خاوه ن شکۆیان دێته وه بیر، ئیتربه هێزو گوڕی بێ فه ڕی خۆیان له خۆده رناچن، به ملهوڕی و لاری، لاپره سه نی و لاساری له ڕێێ حه ق لا ناچن، تێیش ئه گه ن که نه خۆشی تا سه ره و نه ناخۆشی جێی به قایه،ئه وه ی به ده سه ڵاته و ناگۆڕێ هه ر خودایه،

جاهه ر به م مه به سته یسشه که خودای گه وره له قورئانی پیرۆزدافه ر مویه تی/ لَقَدْ کَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لاِوُلِي الأَلْبَابِ [2] به ڕاستی له داستانی ڕابردوانت،به ندو ئامۆژگاری زۆری بۆخاوه ن دڵانی به فام و هۆشس تێدایه، هه وه ڵ ویستم که له پێش نوسینی ئه م مێژوه دا پێشه کی بۆبنوسم، ده ستم پێ کرد و زۆریشم لێ نوسی، به ڵام ویستی خودا وابووکه له وکات و ساته دا زانای به ناوبانگ و هۆنه ری گه لی کورد، (عبدالّرحمن شرفکندی) هه ژار و کاك ڕه حمانی مصباح ببنه میوانم، کاره ساتم بۆگێرانه وه، زۆریان کاره که به گرنگ و چاك زانی و ئه ونده ی تریشیان شێلگیرتر و دڵخۆشتر کردم، به ڵام وایان پێ چاك بوو که پێشه کیه که بخه مه دوای ته واوبوونی کتێوه که منیش وام کرد، له خودای به ڕه حم و به زه یی ئه پارێمه وه،ئه و خودایه که دڵان ئه لاوێنێ و گوڵان ئه پشکوێنێ

---

١) سورةتی رعد ئایه تی ٢٨
٢) سوره تی یوسف ئایه تی ١١١

که بۆته واو کردنی ئه م پەڕاوه یارمه تیم بداوگشت کۆسپ و به رهه ڵستێکمان له سه رڕێ لابدا، له گشت براو خوشکێکی دڵسۆز به ئاین و دینی، نیشتمان و ژینی، داوا ئه که م، هه رکاتێ که ئه م نوسراوه تان به ده ست گه یشت و خۆنیتانه وه و دیتان که سه باره ت به کورد و کوردستان باسێکی به که ڵك هه یه و من دام خستوه و نه م نوسیوه بۆمی بنێرن، هومیده وارم به هاو کاری ئێوه ی خۆشه ویست بتوانین بۆهه وه ڵین جار پەراویکی، وه هابنوسرێ که له ته واوی سوچ و قوژبنه کانی کوردستانبه زمانی کوردی بدوێ و زوزتری ژو داوه نه نوسراوه کانی کوردستان بێ په رده بخاته سه ر قاقه ز، جاله گشت زانادڵ پاکه پیاوچاکه کان تکام وایه ، زۆر به وردی له م نوسراوه بکۆڵنه وه . ئه گه رکه م و کوڕیه کتان به ر چاوکه وت به شێوه یه کی مه ردانه هه ڵی سه نگێنن و لێکیبده نه وه، خۆئه گه ر هه ڵه و په ڵه یه کتان له سه رم دۆزیه وه، تیزوتیتاڵیم پێ مه که ن، ته وس و توانجیشم بۆمه خه ن، پیاوه تی ئه وه یه که قۆلی خۆماڵیانه ی لێ هه ڵ ماڵن و هه ڵه که م بوڕاست بکه نه وه و په ڵه که یشم بۆهه ڵ بگرنه وه، هۆنه ری نه مرو پیری به گوڕی کوردستان، هه ژاری کورد ئه ڵێ: هه ڵه م بپۆشه، نه چی گیڤ ببی له سه ر کۆنه م

بترسه ڕۆژێ ئه تۆش ته ڕبی مه ڵێ سۆنه م
په ڵه ی هه ڵه مولاده گرێ، کێ یه بێ په ڵه یه
بڵاوه بیری مرۆ، هه ر خودایه بێ هه ڵه یه .

سەرزەوینی ماد

ئاوەڕۆی چۆمە کان، سەرزەوینی مێژویی ماد بە دوازدە ناوچە دا بە ش ئە کا
الف: ماد ئاتروپاتن (ئاتروپاتگان، ئاذە ربایجان).

١ ـ چۆمی ئە رە س [1](=ئاراکس = الرّس) تاکێوی ئاورین داغ و قرە داغ، [2] ناوچە ی ئیستاکە ی قە تور، خۆی، مرند، ماکو، کە ئاشوریە کان ئە م ناوچە یان ناو نابوو (سان گی بوتو) لە قە رنی نۆهە م تائاخری قە ڕنی هە شتە می پێشی زاینی تێکرا بە شێ بووە لە خاکی (اورارتو) [3] بە ڵام دوای ئە ودە ورە سە رنوشیتی ئە م ناوچە تا نە مانی ئاشورو لە بە ین چونی (اورارتو) ڕۆشن نی یە، [4] دە شتی (سان گی بوتو) ناوچە یە کی بە پیت و بە رە کە ت و کشت و کاڵی بووە، گە ردە نە ی (قە تور) و کێوە کە وانیە بە رزە کانی دە وروبە ر، ئە م ناوچە یان لە دە شتاییە کانی ئە رمە نستان جیاکردوە تە وە، ئە م ناوچە لە دە ورانی کۆنداجە نگە ڵێکی پڕوچڕ بووە،

٢ ـ ئاوەڕۆی چۆمی قرە سو [5] (لقی باشوری ئە رە س)

سە بارە ت بە م ناوچە لە سە ر چاوە کۆنە کانە وە هیچمان بە دە ست نە گە یشتووە بە ڵام ماوە یێ خێڵی (کادوسیان) لە وێ نیشتە جێ بوون،

٣ ـ ناوچە ی گۆلی و رمێ و چۆمانێ کە ئە ڕژینە ناویە وە، ئە م ناوچە بە سێ لق بە ش دە کرێ،

الف: قە راخی ڕۆژ ئاوای گۆلی و رمێ یانی (گێلزانی [6]) کۆن (؟) کە لە قە رنی ـ

---

١) چومی ئە رە س بە دریژانی ١٠٧٢ کیلومتر پرئاوترین چومی ئاذە ربایجانە کە لە کیوە کانی (هە زاربر کە) نزیکی سە رچاوە ی چومی فورات لە باشوری ناوچە ی ـ ئە رزرومی ـ کوردستانی تورکیە سە رچاوە ئە گری و پاش ـ ٤٤٠ کیلومتر سنوری ها و بە شی ئیستاکە ی ئیران و شورە وی ئە رژێتە دە ریای خزرە وە،

٢) زنجیرە کیویکە لە بە شی با ـ کوری ئازە ربایجانی ئیڕان کە بە شکلی نیودایرە (جە غز) لە قە راخی راستی چومی ئە رە سە وە کشاوە، لە باکوری روژ ئاواوە پالی داوە بە کیوە کانی ئارارتە وە، لە روژ هە لاتیە وە بە کیوە کانی تالیشە وە نوساوە کە ئاوە ڕۆی شیوی چۆمی ئە رە س، ئە م زنجیر کیوانە، لە کویستانە کانی (قرە باغی) قە فقازیێ جۆی ئە کاتە وە،

٣) دە وڵە تی بووە لە ڕۆژئاوای دە ولە تی مادا کە پایتە ختە کە ی لە نزیکی گولی (وان) ی کوردستانی ئیستاکە ی تورکیە دابووە (دایرة المعارف فارسی بتصصحیح دکتر حسین مصاحب، فرهنگ معین،)

٤) دیاکونوف تاریخ ماد ـ

٥) ئە م چۆمە لە کیوە کانی ئە رە سبارانی باکوری شاری (ئە هرە) وە سە رچاوە ئە گرێ و بە ناو ناوچە ی شارە کانی (اهر ـ اردبیل ـ مشکین شهر) دارائە بوری کە چۆمی ـ اهر چای ـ لە ناوچە ی ئە رە سباران (قە راچە داغ) لە لای ڕوژ ئاوایە وە ئە ڕژێتە ناوی، چۆمی قرە سویش لە روژئاوای دیهستان ـ مغان ـ لە خاکی دیێ ـ اصلاندوز ـ ئە ڕژێتە ناوچۆمی ئە رە سە وە (فرهنگ معین)

٦) واوێ ئە چێ کە ـ گیلزان ـ ناوچە ی شارە کانی ئیستاکە ی ـ سلماس و ورمی لە کوردستانی ئیران و ناوچە ی ئوستانی حکاری و بڕی لە ئوستانی ـ وان ـ لە کوردستانی تورکیە بگریتە وە، کە کانی مسیان لە م ناوچە دە رهیناوە (نوسە ر)

نۆهەمی پێش زاینی ئەم ناوچە سەربە خۆ بووە، بەڵام وا دەر ئەکەوێ کە پاشان بوەتە بەشێ لە (اورارتو) یا (ماننا) یا هەر دووکیان.

ب: قەراخی باشوری (جنوبی) گولی ورمێ و ئاوەڕۆکانی چۆمی جەخەتوو چۆمانێ کە بەرابەر بەو جاری ئەبن، (وەک چۆمەکانی خۆرخۆرە، سەقز، تەتەهو (بوکان) ساروخ، (مهاباد) ئەم ناوچە لە قەرنی نۆهەمی پێش زاینی بە ناوی (زاموای داخلی)[1] ناوبراوە بە چەند بەشی سەربە خۆی سیاسی بەم ناوانە دابەش کراوە، حاڕانا،ماننا، مسی و هی‌دی. لە پاشان ئەم ناوچە ناوەڕۆکی (هەستەی) دەولەتی ماننایان بەدی هێنا، کە لە قەرنی حەوتەمی پێش زاینی بە ناوەندی ئابوری دەولەتی ماد ئەژمێردرا، یانی لە پێشان ناوەندی ئابوری سەراسەری مادبوو، جا ئەو جار ناوەندی ئابوری مادی ئاتروپاتن (ئاتر و پاتگان ئاذەربایجان) ژمێردراوە.

ج ـ قەراخی رۆژ هەلاتی گولی ورمی

کە بە دەولەتی ماناوە پەیوەندی بوە (ناوچەی مەراغەی ئیستاکە؟) وە قەراخی باکوری (شمالی) گولی ورمێ (یانی ئاوەڕۆی چۆمی ـ ئاجی چای و ناوچەی تەوریزی ئیستاکە) وا دەرئەکەوێ کە ئەم ناوچە سەر بەخۆ بووبێ و، خێلی (دالیان؟) لێرەدا ژیابن.

٤ـ ئاوەڕۆی چۆمی ـ قزل وەزان ئەم چۆمە دوای بڕینی رێگایەکی مارپێچی پیچەڵاو پلوچ بە درێژایی شەش سەد کیلومتر لە نزیکی حەسن کیادە، ئەڕژێتە ناو دەریای خزرەوە، ئەم چۆمە پڕئاوترین و درێژترین چۆمی کوردستانی ناوەندی ئیرانە و لە سێ بەش پیک هاتوە.

الف: ئەگەر لە پۆنگاوی ئەم چۆمە لە نزیکی دورگەی «حسن کیادە»وە بە پێچەوانەی جاری بونی ئاوەکەڕێ کەوین هەوەڵ راستە و راست بەرەو باشور ئەڕۆین، بەو جۆرە چۆمەکە، ولاتی گیلان بە جێ دیلێ و، لە رێی شیوێکی تەنگەلانەوە کیوە بەرزەکانی ـ البرز ـ لەت دەکا، ئەم ناوچە لێرەوارێکی پڕی گەرمێنی‌یە، لە حسن کیادەوە تا ـ منجیل ـ سەد کیلومترە، قزل وەزان لەم ناوچە بەرەو ژوور لە باکور (شمالی) رۆژئاواوە بەرەو

١- ناوچەی شارەکانی سولەیمانی، قەلادزی، مەهاباد، پیرانشار، میاندواو، سایین‌قەلا، تیکابی هەوشار، سەقز، بانە، بیجار، مەریوان، سنە، سەرپلی زەهاب، گولی ورمێ ئالاێ ژووژوی چومی دیالە ـ (کەلەکیوی «اسدآبادی» هنگمادانە وەسەر چاوە ئەگری و لە ناوچەی شارەکانی ـ سەنقور ـ سنە ـ مەریوان ـ هەورامانی تەخت کەرەند، جەلەولا ـ وەڕەت دەبێ و لە باشور ـ جنوبی ـ رۆژئاوای شاری ـ بەغدا ـ ئەرژیتە ناو دەجلەوە) پیان وتوە زاموا (= لولو = لولویی) ئەم چومە لە بەشی کوردستانی ئیراندا ناوی سیروانەوە لە بەشی کوردستانی عیراقدا ناوی دیالەیە، واتەیی بەگشتی ئەلین دیالە هەروا سیروانیشی پی ئەلین (مادها ـ دائرة المعارف فارسی ـ)

باشور (جنوبی) رۆژهه‌لات به ناوکێوه‌کانی ئاق داغ - و - ئاق گدوك - داجاری ئه‌بێ وده‌ره‌یێ له‌م شوێنه‌ پێك دێنێ كه‌ له‌ ده‌ورانی كۆنداپێیان وتوه‌ (ئاندیا)

ب: له‌ به‌شی باكوری (شمالی) رۆژهه‌لاتی ئه‌م ده‌ره‌ (ئاندیای كۆن) چومیلكه‌ی فرانقوچای - له‌ كویستانی - سهند - ه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ ئه‌گرێ و به‌ قه‌راخی شاری میانه‌ دا - دێته‌ خواره‌وه‌ وئه‌ رژێته‌ ناوقزلّ وه‌زانه‌وه‌، ده‌رّه‌وناوه‌رۆی ئه‌م چۆمه‌ - قرانقوچای - ئاوه‌رۆی جۆگه‌ و باراناوێ كه‌ دێته‌ ناوئه‌م چۆمه‌وه‌ له‌ ده‌ورانی كۆن داپێیسان وتوه‌ - (زیكرتو).

ج - قزلّ وه‌زان [1] برێ زورترله‌ شوێنی تێكه‌لّ بونی چۆمی میانه‌ به‌ قزلّ وه‌زان، له‌ باشور (جنوبه‌) - وه‌به‌ره‌ و باكور - شمال - جاری ئه‌بێ، زنجیره‌ كێوی - قافلانكۆ - (كه‌ له‌ ده‌ورانی كۆندا پێیان وتوه‌ - گێزیل بوندا -) به‌شی لای ژور ووی ئه‌م ناوچه‌ی له‌ ناوچه‌ ژماره‌ سێ ،ناوچه‌ی خوراوای گۆلێ ورمێ جیائه‌ كاته‌وه‌،ئاشورێكان زۆرتر، به‌ ناوچه‌ی قزل وه‌زان یان وتوه‌ ماد (مادای)، لێره‌دا - لقی راستی «قزلّ وه‌زان» = چۆمی زه‌نجان - ده‌ره‌یه‌كی جیاوازی پێك هێناوه‌ كه‌ ئیستاكه‌ له‌ده‌و روبه‌ری شاری زه‌نجان دا قه‌راری گرتووه‌ وپێی - ئه‌لین - خه‌مسه‌ - [2]

٥ - به‌شی سه‌ره‌وه‌ی چۆمی زیێ چكۆله‌: ناوچه‌ی (زاموآ) یا (لولو) له‌ باره‌ی جه‌غرافیاوه‌ به‌ ئاشوره‌وه‌ په‌یوه‌ندیان بووه‌، هه‌موئه‌وزه‌و یانه‌ی له‌ ده‌ریاچه‌ی ورمێ رو تا به‌شی لای ژوروی چۆمی (دیاله‌) درێژه‌یان هه‌یه‌ (ناوچه‌ی ئیستاكه‌ی شاره‌كانی - میاندواو، بۆكان، سه‌قز - بانه‌ - سلیمانی - سه‌رپیل زه‌هاو - سنه‌ - باوه‌ - مریوان، تیكاب، بوكان - مه‌هاباد،) به‌ گشتی (زاموئا - لولو) یان پێ وتوه‌، جاروباریش به‌ (زاموئا) ناوبراوه‌، (زاموآ) به‌شی لای ژوروی - زیێ - چكۆله‌ [3] بووه‌، كه‌ بۆخۆی یه‌ كێكه‌ له‌ لقه‌ كانی «دجله‌»

---

١) قزل وه‌زان له‌ كوێستانه‌ به‌رزه‌ كانی چل چه‌مه‌ - كێوی گیزمل و سوفی بله‌ - وه‌سه‌رچاوه‌ ئه‌ گری و به‌ درێژایی شه‌شسه‌د كیلومتر ئه‌رژێته‌ گولی گه‌وره‌ی خزه‌وه‌ (تانی كونه‌ ماسی ئه‌ خواوپاسی جر تاوائه‌ كا) وه‌ تا - منجیل به‌ سێ به‌ش دابه‌ش ئه‌بی - ١ به‌شی لای سه‌روو ٢ - به‌شی نیوه‌ راست ٣ - به‌شی لای خواروو، ١ - به‌شی لای ژووروی له‌ سه‌ر، چاوانه‌وه‌ تا چومی تلوار له‌ ناوچه‌ی «قیداری» زه‌نجان به‌ درێژایی سه‌دوحه‌فتاكیلومتره‌، ٢ - به‌شی نیوه‌راستی له‌ چومی تلواره‌ وه‌ تاچومی زه‌نجان به‌ درێژایی سه‌دوو په‌نجا كیلومتره‌، ٣ - له‌ چومی زه‌نجانه‌وه‌ تا - منجیل - به‌ درێژایی سه‌دوهه‌شتاد كیلومتر، له‌ نزیكی منجیل چومی شاهرودی تێكه‌ل ئه‌بی وله‌وه‌ به‌ ولاوه‌ پیی ئه‌لین - سفیدرود چون ئاوی كوردستان پالاوته‌یه‌ وبوه‌ته‌ هوی رووسیی بونه‌ وه‌ی گه‌ل و خه‌لكه‌كه‌ی كه‌چ ئاویكی ساردوسووك و بی خلته‌ یان،بوهاوسی ها و خوینه‌ كانیان ناردووه‌

٢) تاریخ ماد (دیاكونوف)

٣) (زاب صفیر، زاب اصغر [illegible]اب اسفل، زاب كوچك - ناوی یونانیشی - كاپروس بووه‌) به‌ درژایی ٤٠١ كیلومتر له‌ به‌رزایه‌ كانی به‌ینی ناوچه‌ی لاجان و مه‌ریوان سه‌رچاوه‌ ئه‌ گری و به‌ره‌و باشوری رودژاوا رۆاوله‌ نزیكی قه‌لای - جغبر - ئه‌رژێته‌ ناو ده‌جله‌ وه‌ (دایرة المعارف فارسی - فرهنگ معین)

که له شوێنی خواره وه ی خۆیانداخاکی ئاشوریان داده برێ.

٦ ـ به شی لای ژوری چۆمی دیاله ـ سیروان ـ

به شی سه ره وه ی چۆمی دیاله و لقه چکۆله کانی ئه وچۆمه (له ناوچه ی سێ گۆشه ی شاره کانی ئیستاکه ی سلـیمانی ـ زه هاو ـ سنه ـ) له ناوه ڕاستی قه ڕنی نۆهه می پێش زاینی، پێیان وتوه (پارسوآ)، له م ناوچه داده ره ی شاره زوری نزیکی سلیمانی له ناوچه کانی تر پڕکۆمه ڵترو به ده خڵ و دان تربوه،

دووناوچه ی چۆمه کانی، زێی چکۆله و دیاله («زموآ» و «پارسوآ») له ڕوانگه ی سیاسی و ئابوریه وه شوێنێکی تایبه تیان بووه (وه ك ئێستاکه یش هه روان) چون دو چۆمی زێی چکۆله و دیاله (سیروان) ڕێگه یه کی مارپێچی دورود رێژیان له ناو زنجیره کێوه به سامه کانی زاگروس دا دابڕیوه که تاڕاده یی ها تووچۆی کاروانه کانی ڕۆژهه ڵات و ڕۆژ ئاوای هاسان کردبوو، وه له لای ڕۆژ ئاواوه ڕێگای بۆسه رزه وینی ماد (شه قامی ئیستاکه ی سلیمانی- بانه ـ سقز ـ سنه، زه هاو ـ کرماشان ـ همدان ی) ئه کرده وه به تایبه ت شیوودۆڵی چۆمی دیاله (سیروان)شه قامی ئه سڵی ها تووچۆی ده وڵه تی ـ بابل ـ و ماد و ده وڵه ته وردیله کانی ڕۆژهه ڵاتی ئێران پێکه وه بووه، ئه م ڕێگایه له گه ردنه ی پاتاقی کرماشانه وه که به ده روازه ی مادشۆره تی سه ندبوو، ڕه ت ئه بو، به ده ره ی ماهیده شتاتاشاری هه نگمادانه ـ (همدانی) ئیستاکه درێژه ی بووه

٧ ـ به شی ناوه ڕاستی ئاوه ڕۆی چۆمی دیاله (سیروان)

ئه م ناوچه که له نزیکی شاری ئیستاکه ی ـ خانقین ـ دابووه وولاتی ـ نمر ـ یان پێ وتوه ، له ناوه ڕاستی هه زاره ی دوهه می پێش زاینی له ژێرده سه ڵاتی سیاسی ده وڵه تی ـ (بابل دا) ـ بووه، که له باشور ـ (جنوب) ـ ی ده ره ی چۆمی دیاله و لقه کانی ناوچه ی «بیت همبان» (یا کامبادین وه ك جغرافیا دانانی کۆن و تویانه) قه راری گرتووه،

٨ ـ شیووده ڕه ی به شی لای ژووری چۆمی ـ کرخه ـ [1]

---

١) چومی که رخه به درێژایی شه ش سه د کیلومترله دوولقی گه وره ـ چۆمی گاماسب (گامیش ئاو) لقی لای ژوورووی، و چومی ـ صیمره (= سیمره) لقی لای خوارووی، پیکها تووه که ١ ـ چۆمی گاماسب له روژهه لات و باشوری نه هاوه ندی کوردستانه وه، سه رچاوه ئه گری و به به رابه ری شاری گه نگاوه ردادا ئه بوری و به پی ده شته کانی شاری، کوردستانی ـ اسدآباد و نه هاوه ندا، ره ت ئه بی، کیوی دهلاقان ئه بری و چه ندین ده ر و دولی قول و ته نگه لان به دی دینی، پاش ئه وه یکه چومه کانی ـ مه لایه رودینه وه ری ـ کوردنشینی هاته سه ر، به داوینی کیوی میرژوبی فه رهادی کو که نی خیرله خونه دیوی کورد، کیوی بیستوندا دیته خواره وه، ئه مجار چومی ـ قره سو ـ که له کیوه کانی شاهوی ره وانسه ره وه سه ر چاوه ئه گری و له زه ویه

(١) قه رسو ▪ قه ره چای ـ له سێ لق پێکهاتوه ١ ـ لقی باشور (ـوئاو) ٢ ـ لقی رۆژئاوا (سیمینه رود) ٣ ـ لقی باکوری (مزدقاپخای) پڕئاوترینیان چۆمی (دوئاو) ه که له باکوری کێوه کانی به ختیاری له باشوری شارستانی ـ اراك ـ سه رچاوه ئه گرێ، به پردی دو ئاووبه ناودیهستانی ـ شرا ـ دائه ڕواوئه گاته شارستانی ـ هه نگمادانه ـ له چل کیلومتری باشوری رزن (سمینه رود) ئه رژێته ناوی ▪ پاشان به ره ورۆژهه ڵات به دیهستانی رودباری شارستانی ـ تفرش ـ داجاری ئه بێ و ئه گاته شارستانی ـ ساوه ـ که له ٢٠ کیلومتری باشوری ڕۆژئاوای شاری ساوه ▪ له به ندی (شاعبّاس) ره ت ده بێ و له شارستانی (ساوه) چۆمی ـ مزدقاپخای ـ له دیهستانی مزد قاپخای ئه ڕژێته ناوی، دوایی له باکوری شاری (قوم) له دیهستانی (قوم رود) له (پل دلاك) دا قوم رودی تیکڵاوئه بێ پاشان ـ ئه م

کانی دیی دووئاو، چۆمی راز اور ـ ی دێته سه ر و ڕۆژ هه ڵاتی کرماشان و پردی شه قامی کرماشان ـ همدان به جێ دێڵێ که له ناوچه ی ماهیده شت «دیهستانی دروفرامان» له قه راخی دێ ـ جامه شوران ـ ٣٢ کیلومتری باشوری ڕۆژهه ڵاتی شاری کرماشان، ئه ڕژێته ناو «گاماسب» له مه به ولا گاماسب له ته نگه ڵاته کانی ـ (کله) ئه گوزه رێ، ئه م ده ره قوڵانه له ڕوانگای سورشته وه دڵرفین ترین و تماشاترین و سه رنج ڕاکیشترینی ڕوانگای سورشتی ئیران ئه ژمێردرێن، گاماسب کاتی له به رزیه کانی سیر دان «شیر دان» ڕه ت ئه بی، پێی ئه لێن چۆمی ـ سیمره ـ وه ئه چیته ناوزه ویه کانی لوڕستانه وه، له مه ولا له ڕۆژ هه ڵاته وه به ره و ڕۆژ ئاواپێچ ئه خواو به ناو کێوه به رزو به دیمه نه قنجه کانی ئه م ناوچه دادائه بورێ و به ناو شیوه ڵاتیکی پان و قوڵ دا تێ په ڕئه کا، به جۆرێ که ـ (کبیر کو) له باشوری روژئاوا و ـ (مله کیویش) ـ له باکوری ڕۆژهه ڵاتی یه وه قه راریان گرتووه، که له شانی چه پیه وه چۆمی «رودباری» دێته سه ر، پاشان له شارستانی ـ «خوڕره م ئاباد» نزیکی «ملاوی» چۆمی که شکان که له کێوی «زه ردالو» ـ ی کویستانی ناوچه خێڵی «سه گوند». وه سه ر چاوه ئه گرێ، چۆمه کانی (ئه له شته ر) ئافتاب ـ مادیان رود ـ (غزال رود) یش له گه ڵ خۆیدا دینی و چه ندین کیوی تر دائه بڕێ و ده یان ده ره و شیوو چیمه نی به دیمه ن و ڕازاوه به دی دێنێ، تاله پردی «گامیشان» تیکلاوی ـ سیمڕه ـ ئه بێ، پاشان به ناو گاشه به ردی به ر بوه وه ی زلزلی به سام و تماشایی دادائه بورێ، دیسان له شانی چه پیه وه چۆمیلکه ی تریشی دێته سه ر، تائه گاته «پلی ته نگ» که لێره دا «سیمڕه» هه راوسیمڕ هه ڵ ئه ستێنی، ته وه زه لی نوستووراڵه به ڕێنێ، که «قه ڵپه ز و ـــ ئابشارێکی دڵرفینی هه ست بزوینێ به بلندی چل مترو به پانی سی متربه دی دێنێ، که له دیتنی ئه ودیمه نه بێ وێنه، باشکۆو دڵرفینه جوانه، که خه ڵاتی خودا بۆ کوردستانه، هه ر بینه رێکی به هه ست و زانا، بروائه کاکه خودا به به زه و دڵاواو میهره بانه، بۆیه ئه خشه ی به هه شتی کیشاله کوردستانا، قوڵایی چومی سیمڕه کاتی و شکی نزیکی پازده متره به ڵام کاتێ که به فرئه بیته ئاو، دۆڵ و ده ره ی ـ پل ته نگ ـ له ئاو مونج ئه خواته وه، سیمڕه دیمه نیکی ڕازاوه و تماشایی هه یه پاشان به ناودۆڵ و ده ره یه کی فره قوڵ دابه هاشه هاش دێته خوار، لێره دا چۆمانی زاڵ و ـ تلارود ـ یشی تیکڵاوئه بێ، که له به رابه ری قلای ـ قاسم دا ـ ئه رژێته ده شتی پان و برینی خوزستانه وه، ئیتر له خاکی به ناوبانگی ـ پای پل ـ به ولاوه، چومی سیمڕه ناوئه نرێ ـ که رخه ـ ئه مجار که رخه ده شتی لماوی خوزستان به جێ دێڵی وئه ڕژێته (شط) ی ـ گامیش ـ ه وه، ئه م چۆمه له ده ورانی کوندا به ـ اوکنی ـ ناوبراوه و کرخه خاوه نی (٥٥٠) سه نگ ئاوبووه، چۆمی «شاوور» یش ئه چیته سه ر که رخه، که بارگای حه زره تی دانیال ـ سه ڵامی خودای له سه ر ـ له قه راخی چۆمی شاوورداِیه، که له زه مانی حه زره تی ـ عمر ـ خودای لێ بێ ڕازی ـ ته رمی ساخ و نه ڕزاوی ده رئه که وێ، حه ررزه تی عمر ـ یش ڕه زای خودای له سه ربێ ـ فه رمان ئه داکه ته رمه که ی بگوێزرێته وه، ئه وانیش ئه ی گوێزنه وه بۆقه راخی چۆمی شاوور که ئیستاکه زیارتگای ئه ویندارانی ماف و ڕاستی یه، ئاوه ڕۆی کوێستانه کانی چۆمی (صیمڕه) له زاگروس دا | ٤٢٠٠٠ کیلومتری چوار گوشه یه، «صیمره» شاری کونه ی ولاتی «مهرجان قذق» نزیکی چومی (صیمره) بووه، ئاسه واره ویران بوه کانی له زه وی دێ ـ ده ره شهر ـ له ناوچه ی پشتکۆدا قه راری گرتووه، به کوردی دمرگان ئه لێ: ویرانه ی شاری ـ ماداکتو ـ دوهه مین پایته ختی عیلام له سه ر زه وی دێ (ده رشهره) داهه لکه وتووه، شاری صیمره له سالی (٢٥٨ ک م) به زه لزه له ویران بووه و بیست هه زار که سیتشی تیدا مردووه، له زه مانی، حمد الله مستوفی دا (قه رنی هه شتمی ک م) شاریکی چکوله ی ویرانه بووه، (فرهنگ معین ـ دایرة المعارف)

ناوچه له ڕۆژ هه ڵاتی شوێنی دابه ش بوونی ئاوی چۆمی دیاله و کرخ دا ـ قه راریان گرتووه، لای سه ره وه ی چۆمی که رخه ـ شیوو ده ره کانی گاماسب و سه یمره و ماهیده شت ـ له نه زه ر جه غرافیایی یه وه به عیلامه وه نزیکتر بووه،به لام له باره ی میژوویی یه وه به ماده وه په یوه ندی بووه، شه قامه گرنگه ـ مامه ڵه یی یه کان به ره و ڕۆژهه ڵات و شاری هه نگمادانه ـ همدان ـ له م ناوچه وه ڕائه بوردن،

ئه م ناوچه له زه و یه ئاوزۆرو به ده غڵ و دانه کانی، به پیت و به ره که تی کوردستانه،واده ر ئه که وێ که ده وڵه تی کۆنی «الی پی» له به شی لای ژووره وه ی که رخه دا بووه که پاشان پیان و تووه «الی ماییدا» له م ناوچه داله نزیکی شاری کرماشانی ئیستاکه، به ردی به ناوبانگی بیستون نوسراوه ی گرنگی سه ربازانی داریوشی هه وه ڵی شای ئیران قه راری گرتوه،

له باشوری «بیت همبان» ه وه له ده وروبه ری «الی پی» له کێوه کانی لوڕستانی ئیستاکه دا گه لی کوێستان «کاسی» که ڕه نگبێ له گه ڵ عیلام داخز مایه تیان بوبێ، وه له مێژویشدائه رکی گرنگی خۆیان به جێ هێناوه و شوێنه وارێکی تایبه تیان له خۆبه جێ هێشتووه، ژیاون،

ب: مادی خواره وه ـ

٩ ـ ناوچه ی هه نگمادانه ـ همدان ـ ی ئیستاکه له سنورومه رزی ـ (مادی ئاتروپاتن) ـ له گه ڵ مادی خواره وه دا، هه ڵکه وتوه، ئه م ناوچه له ده وربه ری کێوی ـ الوندی ـ کوردستان (٣٢٧٠ گه ز) داقه راری گرتوه، وه له جۆگه و کانیاوانی که له م کیوه سه رسپێ به فرینه دێته خواره وه، بۆکشت و کاڵ به هره ی لێ وه رئه گیرێ که زۆرتری ئه م ئاوانه یش ئه چنه وه سه ر چۆمی (قره سو) که ئه ویش ئه چێته سه ر ـ حوض سلطان ـ به لام زنجیره ی کێوی (کوه رود) که مه رزی (مادی) خواره وه یه برێ له باشوری ڕوژهه ڵات به ولاتره وه دامه زراوه، ئه کرێ ئه م ناوچه به سه رسنوری مادی ئاتروپاتن و مادی خواره وه بژمێردرێ، شه قامه کاروان ڕه وه کانی ئه م ناوچه به ره و باکور ـ شمال ـ تامادی ئاتروپاتن (ئاذه ربایجان)، به ره و ڕۆژئاوا تا کرماشان (الی پی) و بابل، به ره و ڕۆژهه ڵات تا (ناوچه ی تاران، ڕه ی کۆنه) به ره و باشور ـ (جنوب) ـ تا عیلام و «پارتاکنا» (ناوچه ی اصفهان، جێ) کێشرابوو، شاری ـ همدانی ـ ئیستاکه به زمانی یونانی ـ اکباتانا ـ به زمانی مادی ـ هه نگمادانه ـ بووه، یانی شوێنی کۆبونه وه ی ماده کان، چون پایته ختی

دە ولە تی ماد بووە، [1]هە نگ بە کوردی یانی کۆمە ڵ - ماد - ناوی گە لی مێژویی ڕە گە زی کوردە - ئانە - لە کوردی دا دواوشە ی نیسبە تە: یانی ئە م شارە تایبە تی مادە کان بوە کە هە ر ئە وناوە مێژویی یە یشیان لێ ناوە و کردوو یانە بە پایتە ختی خۆیان،

١٠ - کە وشە نی گۆلی - حوض سلطان

و «دە ریای خۆی» و چۆمی - ابهرچای - و - (قە رە سو [2]و (قوم رود) -

ئە م ناوچە لە ناوە ندی مادی خوارە وە داقە راری گرتووە، ئە م سێ چۆمیلکانە بە رە و گۆلی - حوض سلطان - و - دە ریای خۆی - جاری ئە بن، لە باکوری ڕۆژئاواوە چۆمی (ئە بهە ر چای بە رە و دە رە یێ کە شاری ئیستاکە ی - قە زوینی - تیدایە) لە ڕۆژاواوە چۆمی (قە رە سو کە لە هە نگمادانە وە ڕێ ئە کە وێ) لە باشوری روژا واوە چۆمی (قوم کە شاری قومی ئیستاکە لە قە راخی ئە ودا بە دی هاتووە) ئا شورە کان بە م ناوچە یان و تووە - سە رزوینی چۆمیلکان، لە م ناوچە دا چاکترین شوین بۆکشت و کاڵ و نیشتە جی بوون زە ویە کانی داوێنی کێوی (ئە لبورزە) کە لە لای باکورە وە ئە م ناوچە ی بە ر بڕداوە تە وە و گرتویە تە باوە ش، هە روە ك - کێوە رود - لە لای باشورە وە کە تاڕادە یی بە گۆلە کان نزیکە، لە ئامێزی گرتووە، کە ئیستاکە - تاران - لە داوینی باشوری - ئە لبورزدا - بە دی ها تووە، شاری - ڕە ی - «ڕە غە» یە کێ بووە لە شارە گە نگە کانی دە ورانی ماد کە ئیستاکە تێکلاوی تاران بوە تە وە، هە ر بە وجۆرە شاری «کاشانیش» - لە داوینی باکوری - کێوە رودا - بە دی هاتووە، لە ڕۆژ هە ڵاتی شاری - ڕە یە وە - نزیکی نوچکە ی بە فرینی - دە ماوە ند - گە ردە نە یێ لە سە ررێی مازندە راندا هە یە (سە رزە وی کۆنی - کاسپیان و گلان و أمردان) کە پێیان وتوە (دە روازە ی کاسپیان) [3]

---

١) تاریخ ماد (دیاکونوف)

٢) قە رسو = قە رە چای - لە سی لق پیکهاتوە ١ - لقی باشور (دوئاو) ٢ - لقی روژئاوا (سیمینە رود) ٣ - لقی باکور (مزد قانچای) پر ئاوترینیان چومی (دوئاوە)ە کە لە باکوری کیوە کانی بە ختیاری لە باشوری شارستانی = اراک - سە رچاوە ئە گری، بە پە ردی دوئاو و بە ناودیهستانی - شرا - دائە رواوئە گاتە شارستانی - هە نگمادانە - لە چل کیلومتری باشودی رزن (سیمینە رود) ئە رژیتە ناوی لە پاشان بە رە و روژهە لات بە دیهستانی رودباری شارستانی - تفرش - داجاری ئە بی و ئە گە یە تە شارستانی ساوە کە لە ٢٠ کیلومتری باشوری روژئاوی شاری ساوە دالە بە ندی (شاعبّاس) رە ت دە بی و لە شارستانی (ساوە) چومی - مزد تانچای - لە دی دیهستان مزد قانچای ئە رژیتە ناوی، دوایی لە باکوری شاری (قوم) لە دیهستانی (قوم رود) لە (پل دلاک) داقوم رودی تیکلاو ئە بی پاشان - قرە سوئە رژیتە - کە ویری - مسیلە = دە ریای خویوە - (دایرة المعارف فارسیِ مادی - قرە چای)

٣) دیاکونوف - تاریخ ماد

۱۱ ـ ناوچه ی باکوری ده شتی که ویر،

ئه م ناوچه یش له داوینی باشوری زنجیره ی ـ ئه لبورزا ـ هه ڵکه و تووه، به ڵام له «ده روازه ی کاسپیان» ـ ڕۆژهه ڵاتی تره، وه له لای باشوره وه «بیابانی شۆره زار» به ری پێ گرتووه، له ده ورانی کۆندا به م ناوچه یان وتوه (خوار) یا (خوارنا)، شه قامه کاروان ڕه وه کانی وڵاتی ـ ئاسیای نێوه ڕاست له م ناوچه (شاره کانی ئیستاکه ی ـ سه منان و دامغان) ـ ه وه دائه بورد، به شی ڕۆژهه ڵاتی «خوارنا» به بیابانی خوراسان ـ یانی به شی باشوری پارتی کۆن ـ په یوه ست ده بێ ـ

۱۲ ـ ناوچه ی پارتاکنا: پارتاکنا

ده ره یه کی پان و به رینی و شکه که له باشوری ناوچه ی ژماره ۱۱ (سه منان و دامغان) داقه راری گرتووه و له باکوری ڕۆژ ئاواوه به ره و باشوری ڕۆژهه لات کشاوه، له لای باکوری ڕوژئاواوه به ناوچه ی ژماره ۹ (هه نگمادانه) وه په یوه سته، له لای باشوری ڕۆژ ئاوایشه وه زنجیره کێوه کانی زاگروس، له عیلام (خوزستان,لوڕستان «پشتکوه») و کێوه کانی به ختیاری) جویێ ئه کاته وه، وه له باشوری ڕۆژهه ڵاته وه به هۆی بیابانه وه له ده شتی فارس (پرسید) ی ئه یجرێته وه، له به شی باکوری ڕۆژئاوای ئه م ده ره دا چۆمێلکه ی «زاینده[1] رود» جاری ده بێ که شاری ـ اصفهان ـ (جێ = اسپدانا).

له قه راخیدا دورست کراوه، ئه م چۆمه ئه چێته «باتلاخی گاو خونی» یه وه، له زنجیره کێوه کانی ـ کوه رود ـ به ولاوه هه رله به رابه ربه م چۆمه برێ به لای ڕۆژهه ڵاته وه ده ره یێ هه یه (مه ڵبه ندی شاری ئیستاکه ی یه زد) که له ده ورانی کۆندا زیاتر به به شێ له ناوچه ی پارس ژمێردراوه،

---

۱)زاینده‌رود = زنده‌رود ـ له‌زه‌رده کیوی به‌ختیاری، ۱۶۰ کیلومتری روژئاوای ـ اصفهان ـ ه‌وه‌سه‌ر چاوه‌ئه گری و له‌فریدن و چوار محالی به‌ختیاریشه‌وه‌چه‌ند لقیکی دیته‌سه‌ر، پاشان له‌ناوچه‌ی به خیتاری و چوار محال و ناوه‌راستی شاری ـ اصفهانه‌وه ـ ره‌ت ئه‌بی، ئه‌مجاردوای برینی ۱۳۰ کیلومتر به‌ره‌وروژهه‌لات و باشوری روژهه‌لات له دیهستانی روده‌شتا ئه‌رژیته باتلاقی گاوخونی یه‌وه، که‌به هوی تونیلی ـ کوهره‌نگ ـ ه‌وه‌ئاوه که‌ی زوربوه و ده‌شته و شکه کانی اصفهانی ـ پاراووتیراو کردوه و کشت و کال و باخ و باخاتی ئه‌م مه‌لبه‌نده‌ی گه‌ش و زه‌نویرراگرتووه ـ کوهره‌نگ ـ نوچ که‌ی به ناونگی کویستانی زه‌رده کیوی به‌ختیاری یه که چومی ـ کارون له روژئاواو ـ زاینده‌رود ـ له روژهه لاتی زه‌رده کیوی به‌ختیاری یه‌وه سه‌رچاوه‌ئه گری، تونیلی کوهره‌نگ ـ ئاوی سه‌رچاوه‌ی کارون ئه کیشی و ئه‌ی خاته‌سه‌رچومی زاینده‌رود، (فرهنگ معین. دایرةالمعارف فارسی)

کوردستان ـ کوردستان کوییه؟

کوردستان ئه وه سه رزه و یه یه که هه زاران ساڵ له مه و پێش گه ل و نه ته وه ی کوردی تێدا ژیاوه٠هه زاران ڕوداوی تاڵ و شیرینی به سه رداهاتوه و سه دان هێرشی دوژمنانی قین له دڵی تورکانی غه زومه غول و ته یموری تێك شکاندوه و به سه ربه رزی و شه ڕه ف وه ك کێوڕاوه ستاوه، ئه م خاکه به پیت و به رکه ته که سه ری له که نداوی فارس هه ڵ ژندوه و هه ردووپاکانی به ره و شیمالی خۆراوا ڕاکێشاوه، پای ڕاستی له لای «ته ڕابوزانه وه» له ده ریای ڕه ش هه ڵ ژندوه و پای چه پیشی له لای ئه سکه نده رونه وه له دریای سپی (مه دیته رانه) هاویشتووه ـ ئه م سه رزه ویه به پیت و به ره که ته که شان به شانی خاکی فرانسه دێته وه، له و شوێنه واره کۆنانه یه که هه وه ڵین کۆمه ڵانی ئاده می زادی تێدا به دی هاتوه،دیاره نێوانی دووچۆمی ـ ده جله و فوارت ـ (بین النهرین) شان به شانی خوزستا ن و شیوی نیل هاتوه ته وه، که لانکه ی ژیانی کونترین ئاده می زادی ڕۆی زه وی بووه،که شتی حه زه تی ـ نوح ـ پێغه مبه ر، درودی خوای له سه ر ـ له سه ر کێوی جودی وه ك قورئان ئه فه رمێ ـ و آسْتَوَىٰ عَلَى الْجُودِيِّ [1] ـ که شتی نوح ـ د ـ دوای تۆفان له سه ر کێوی (۴۰۰۰ گه ز به رزی) جودی که له ناوچه ی بۆتانی کوردستا نی تورکیه و،له چل کیلومتری شیمالی خورهه ڵاتی جه زیره ی ئیبنی عومه ردا هه ڵکه و توه.ڕاوه ستاوه، ئه مه ش به ڵگه یه کی زۆرپته وه بۆئه وه ی که ئه م سه رزه ویه نه زه رگای به زه ی خوا و شوێنه واری چاکان و سه نگه ری شه ڕه فی کوردانه ـ حه زه تی پێغه مبه ری دڵسۆزی ئیسلام ـ دورودی خوای له سه ر ـ ئه فه رمێ ـ سیْحَانُ وَ جَیْحانُ وَ الْفُرَاتُ و النّیلُ کُلٌّ مِنْ اَنْهَار الجنّةِ [2] ئه فه رمی ئه م چۆمانه گشتیان له به هه شته وه سه ر چاوه ئه گرن ـ خۆدیاره چۆمی سَیْحان به دریژایی پێنسه د (۵۰۰) کیلومتر و جَیحان ـ به درێژایی چوارسه دو حه فتاد و پنج (۴۷۵) کیلومتر ـ هه ردوکیان له کێوکانی ـ ئه نتی تورس ی ـ کوردستانی تورکیه سه رچاوه ئه گرن وه له خۆرهه ڵات و خۆراوای که نداوی ـ ئه سکه نده رونه وه ئه ڕژێته ده ریای مه دیته رانه وه: چۆمی مێزوپی و به ناوبانگی فورات گه وره ترین چۆمی ئاسیای خۆراوا که سێ هه زار و شه ش سه د (۳۶۰۰) کیلومتر درێژه ی هه یه دیسان له کوێستانه به رزه به بایه خه کانی کوردستانی تورکیه، له کێوه به رزه کانی «هه زار برکه» نزیکی سه رچاوه ی

---

[1])سورهٔ تی هود ئایه تی ۴۴
[2])رواه مسلم

چۆمی ئه ره س ـ له جنوبی ئوستانی «ئه رزرۆمه وه» سه رچاوه ئه گرێ، دوای بڕینی هه زاران کیلومیتر و ئاودێری به شێکی زۆر له کوردستانی تورکیه و سوریه و عیراق له خۆرهه لاتی گۆلی ـ خورالحمار ـ تیکلاو و چۆمی ده جله ئه بێ و شه تولعه ڕه ب پێك دێنن که سه ره نجام ئه ڕژێته که نداوی فارسه وه ـ

گه لی کوردله قورئاندا به ئازا و کۆڵ نه ده ر ناوبراون وه ك ئه فه رمێ: قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الاعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلىَ قَوْمٍ اُولى بَأسٍ شَديدٍ تُقاتِلُونَهُمْ اَوْيُسْلِمُونَ ١٦[1] (الفتح)

ئه ی پێغه مبه ر ـ د ـ بڵێ به وعه ره بانه ی که له به رترس و بێ ئیمانی خۆیان له شه ڕی ئازادی به خشی ئیسلام د زیوه ته وه: ئه گه ررڕاست ئه که ن و ئایانه وێ بێنه وه مه یدان نه چوه پچێ، له مه ولا بانگ ئه کرێن بوبه ربه ره کانی له گه ڵ گه لێکی به هێزی ئازاو کۆڵ نه ده را، که له گه ڵیان به شه ڕبێن، تاوئه و کاته ی که به ویستی خۆیان ئیمان دێنن و به دڵ و به گیان ئاینی به خێرو بێری ئیسلام له باوش ئه گرن:

دو قورئان زانی به ناوبانگ که هه ر دوکیان جێی بیروبڕوای زانایانی ڕاسته قینه ن یه کیان عه ڕه به وئه وی دیان کورده:

موفه سیری به ڕێزو به رزی قورئان، جێی بیرو بڕوای زانایان، خوالی خوشبو الحافظ عمادالّدین، ابی الفداء اسماعیل بن کثیرالقرشی الدّمشقی ـ له ته فسیری به ناوبانگی خۆیدا که به ته فسیری ـ ابن کثیر ـ ناوی ده رکردووه ـ وه له ناوزانایانی قورئانابه باوه ڕترین ته فسیره له لایه ن هێنانی حه دیس و ڕیوایه ته وه، که له ساڵی ٧٧٤ ه ق ـ کۆچی دوایی کردووه ـ هه روا خوالی خۆشبو، عارفی خواناس زانای به ده نگ و باس، ئه ستیره ی ئاسمانی کوردستان، ناوه ندی جه غزی ـ خۆشه ویستان، ابی الفضل، شهاب الدّین، السید محمودالالوسی الکوردیّ که له ساڵی ١٢٧٠ ه ق کوچی دوایی کردووه ـ له ته فسیری به بایه خی خۆیدا به ناوی ـ روح المعانی فی تفسیر القران العظیم و السّبع المثانی، له ته فسیرو لێکدانه وه ی ئه م ئایه ته پیروزه دا ئاوایان فه رمووه: که مه به ست له و گه ل و نه ته وه ی که قورئانی پیرۆز به ـ اولی باسٍ شَدیدٍ (خاوه نی هێزی فره و بازوی پۆلاینی) ناوبردوه، گه لی موسڵمانی به هیزو و کاری و ئازا و کۆڵ نه ده ری کورده ـ، ابن ابی حاتم (ر) حه دیس زانی گه وره له یاری باوه فای خۆشه ویستی خودا ـ د ـ یانی (ابوهریره ـ ر ـ ئه گێڕێته وه که فه ر مویه تی مه به ست له ـ «قَوْمٍ اُولیِ بَأْسٍ شَدیدٍ» هم البارزون یعنی الاکراد، دیسان به ڕیوایه تی ـ

---

[1]) سوره تی الفتح ئایه تی ١٦

بوخاری - موسلم - ابی داود - نسّائی - ترمذی - پێغه مبه ر - د - فه رمویه تی - لاتقُوَم السّاعَةُ حَتی تُقاتِلُون قَوْماً نِعَالُهم الشعَرُ، یَلْبَسُونَ الشَّعرَ وَ یَمْشُونَ فِي الشَعَرِ ڕۆژی دوایی نایێت تاده سه ویه خه ی گه لێ نه بن که پێلاوه کانیان موینه و کاڵه له پێن هه رواجل[٤] و به رگیان له مه ره ز و خوری یه و ڕانکو چۆخه یان له به ردایه و له ناوپوزولوخ و گوره وی و کاڵه ی مویندا ده ڕون: قال - ابوهریره - ض - هم البارزون یعني الاکراد - ابوهوریره (خ) ئه لی مه به ستی پێغه مبه ر (د) گه لی مه یدان داری خوڕاگری، شه ڕ که ری کورده، خۆدیاره که ڕانك و چوخه تایبه تی گه لی کورده، هه ربه و جوره هه ڵکێشانی پوزلوخ و به ستنی کاڵه یش هه رله کوردان ئه وه شێته وه، کـتێبی - (بدایع اللّغه) که فه رهه نگێکی کوردی به فارسی یه و عه لی ئه کبه ری وه تابع نیگار نوسیویه تی: ده نوسێ - ڕۆژێ حه زره تی فاتمه له پێغه مبه ری مه زن، باوکی خۆشه ویستی پرسیارده کا:بابا زمانێ غه یری زمانی عه ڕه بی هه یه؟ ده فه رمێ زۆره، به تایبه ت زمانی کوردی، حه زره تی فاتمه سه ری سور ده مێنی که ئاخۆکوردی چ زمانێکه؟ له م کاته دا یه کێ له درگاده دا، فاتمه یش ده ڕوابزانی کێ یه،تماشای کرد پیاوێکه ویستاوه و ده لێ - میمکه:مه مه د له ماڵه - حه زره تی فاطمه گه ڕاوه ووتی قوربان کابرایه که،ویستاوه وده لی - میمکه مه مه دله ماڵه - حه زره ت فه رموی ئه وه زمانی کوردی یه، ئه وه یش جوبرێئیل بووکه به زمانی کوردی قسه ی کرد، بڕووبلێ: به لێ مه مه دله ماڵه.(ص ١٨٠ فصل دال مهمله) چون سورشتی ئاده می زاد به تێکڕایی و گه لی کورد به تایبه ت له سه ر پاکی و خواناسی به دی هاتوه، جگه له وه گه لی کورد له چیاسه ر به رزه پڕله خێرو بێره کانی کوردستاندا ژیاوه، وه تائه و جێگه ی زانیومه و بوم ده رکه و توه گه لی به شه ڕه فی خواناسی کورد سه ری به هیچ بتخانه یه کدانه کردووه و کڕنوشی بو هیچ بتێ نه بردوه و سه ری له حاست هیچ شاومیرو زوردار و چه وسێنه ری دانه نه واندووه، نزیکی پازده هه زارسال له مه و پێش له خاکی پاکی موکریان له جنوبی گۆلی و رمێ - زه رده شت پێغه مبه ر (د) له لایه ن خواوه، بولایِ گه لی کورد روانه کرا (وَ مَامِنْ أمَّةٍ اِلاخَلاَ فیهَا نَذیر)[١]وه په ڕتوکی ئه ویستای به زمانی کوردی وێنه ی لاجه (زاراوه ی) هه ورامی و کرماشانی - بوگه له که ی خوی به دیاری هێنا (وَمَا اَرْسَلْنامِنْ رَسُولِ الاّ بِلِسان

---

١) سورة فاطر ئایه تی ٢٤

قَوْمِهِ[1])که وشه ی پرسنگداری «ـ یس ـ» له سوره تی یس ـ ی قورئانی پیرۆزدا ئاماژه به ـ کستێبی ـ یه سنا ـ یه، یه سنا،به و به شه له ئه و یستاده کوترێ که له لایه ن خودی زه رده شته وه به ئێمه گه یشتووه، به لام ئه و به شانه ی تری ئه وێستا که له لایه ن جی نشینه کان و موبیده کانیه وه‌نوسراوه به سروشی خودایی ناژمێردرێ [2]وشه ی ـ یه سنه ـ کورت کراوه ی ـ یس تانا ـ یه ـ یانی یه زدان، که به بیرو برۆوای ئیرانیانی ئه وکاته ناوی خودای تاکی بێ وێنه یه،که به دی هێنه ری خێرو خۆشیو،لابه ری ئاژاوه وشه ڕه، هه روه ك وشه ی ئه ودانا ـ له زمانی ئه ڵمانیه کانی کۆندا به مانای خودای تیشك و نورهاتوه، ئه کرێ ئادینه ی زمانی فارسی و ـ (هه ینی زمانی کوردی) ـ که مانای ڕۆژی جومعه = ڕۆژی خودایه، له ئه ودانای ئالمانی بێ، چون زمانی کوردی و فارسی و ئالمانی، سێ داری به لق و پۆپ و به رن که له سه ر کولکی گه وره ی زمانی ئاریایی(= هیندو ئوروپایی) سه وزبون و ریشه یان داکوتاوه وسێبه روبه‌ری هه رکامیان، گوشه یه کی له م جیهانه به ر پانه دا گرتووه، له قه دیما ئاریاکان باوه ڕیان وابو که له جیهاندا هه ر خودا فه رمانڕوایی ده کا، وه به ناوی یه س دانا ـ یا ـ ئه ودانا ـ خوادی یه کتای تیشك و خیرۆ خۆشی،که پاکدینان هه رئه ویان ده په رست، به لام باوه ریشیان به ـ ئێو ـ یا ـ دێو ـ بو که هۆی فه سادوشه ڕ و به دبه ختی یه، که پاکدینان به خراپیان ده زانی و دوریان لێ ئه کرد، که یه زدان یانی خودا و ئه هریمه ن یادێو یانی شه یتان، به م جۆره ده رکه وت که گه لی کورد هه زاران ساڵه ، له کوردستاندا نیشته جێ بووه و هه رله به ره به یانی مێژوه وه خاوه نی ئاین و فه رهه نگ و قانون و یاسا بووه خودای ناسیوه و په یوه ندی له گه ڵ جیهاندا به جوانترین شیوه به ستووه، جاکاتێ که خۆری ئاینی پاکی ئیسلام له شاری مه که ی پیرۆزه وه هه لات و لاتی کوردستانیشی به تیشکی خۆی ڕون کرده وه و تیشکی به تین و ته وژمی دای له سه ران و نوچکه ی به رزی کێوه به پیت و با یه خه کانی کوردستانی، هه رله ئه نتاکیه و ئه سکه نده رونه وه تاجه زیر و بوتان،شاره زور و موکوریان،ئارده لان و کرماشان،شاری کوردولورستان،بیهبه هان و شونکاره ی ـ گه رم و ڕون کرده وه، کوردان پۆل پۆل خۆیان ئاماده ئه کرد ,که به ره و ناوندی خۆری روو نا کی ئیسلام ڕێ که ون ـ برێکی سه رنج ڕاکیشه ریشیان هه رله هه وه ڵه وه به خزمه ت پیغه مبه رو ـ صحابه ـ کانیش گه یشتن و ئیمانیان هێنا، به پیچه وانه ی

---

۱)سوره تی ابراهیم ئایه تی ۴

۲)سالنامه ایران ۱۳۳۷ سالی سیزده‌هه م به پینوسی حبیب‌لله نوبه خت کوردستانی

بڕواوگومانی بڕێ لە نوسەرەنەزانە قین لە دڵەکان [1] کە کوردیان بە شکڵی دێوود رنج دەر هێناوە بە درۆوە بە دەم پێغەمبەرەوە هەڵیان بەستوە کە گویا پێغەمبەر ـ د ـ دوعای لە کوردان کردوە، بەڵام درۆیە چون پێغەمبەر ـ د ـ بۆ خۆی ـ ڕحمەتەن للعالە مینە ـ قەت دوعای شەڕی لە کەس نە کردووە. بەڵام دوعای خێری بۆکوردان کردووە و سەرزەوی کوردستانی بە بەهەشت ناوبردووە، بەڵام بە داخەوە نوسەرانی ئەوسەردەمە بە هەڵکەوت نەبێ ناوێکیان لەنەتەوەکانی غەیرە عەرەب نە بردوە، کە هەرچەندە مە بەستی ئەوان ـ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ـ بووە، وەلە هەر کۆمەل و تۆژورەگەزێ بهاتایە و ئیمانی بهێنایە و ئاینی پاکی ئیسلامی وەرگرتایە، فەرقیان نەدەخستەتەنیا پارێز کاری و زانین و خواناسین و خزمەت، بەڵگەی پلە و پایەی مروڤایەتی بوو، بەڵام خۆبەیانی حەقیقەت جگە لە حەق کوژان زیانێ وەزەنێکی بۆکەس نییە، بەڵکوبرێکیش بە قازانجی کۆمەڵ تەواوەبێ، چون هەرئە وئینسانە هەڵکە وتوە ئەبێتە جێی چاولێکەری و سەرمەشەقی بەرزی بۆ گەلەکەی وبڕچەی خۆشناوی و مروڤایەتی و خواناسینیان بۆ ئەشکێنێ، جارە نگبێ هەرلە بەرئە و هۆیە بێ کە تائیستاکە گەلی کوردنەی توانیوەوەك گەلەکانی ترلەسەر پای خۆی ڕاوەستی و لەهەزاران بلیمەت و پسپۆڕ و زانای دەورانی پێغەمبەر (د) تەنیاباب و کوڕێکمان لە ناو ـ (صحابە و تابعین) دابە ناوی ـ ابوبصیر میمون = (بە یبون) کوڕی جابان = (چاپان) لە پەرتوکە مێژوییو حەدیسەکاندا بۆ دۆزراوەتەوە

ئەیالەتی جیبال

ناوچەیەکی پان و بەرینی کوێستانییە کە خۆراوای دەگەیشتە نێوان دووچۆمانی دەجلە و فورات (بین النّهرین) و سنوری خۆرهەلاتیشی لە بیابانی کەویری لوت ئەگەراوە یونانیەکان پیان ئەوت (مدیا) جە غرافیا نوسانی عەرەب ناویان نابوو ـ ئەیالەتی جبال ـ دەستی بە هێزی سورشتی خودایی ـ دەشتی پان و بەرینی بە برشت و دەغل و دانی ـ بین النّهرین ـ ی بە دووبەشی شیمال و جنوب دابەش کردووە ـ بەکەم بەشی لای شیمالی ئەویش بریەتییە لەسەرزەوی کۆنی ئاشور، کە زورتری مێرگ و چیمەنە و،پێ دەشتبەکانی،تەنیاتۆزێکی تەنکی خاکە نەرمە،ڕوی تۆژە تۆتۆرە قەبەرداویەکانی

---

١) وەک پەرتوکی ـ بستان السیاحە ـ کە بە فارسی نوسراوە،کوردی بە دیوو درنج و چەتەوڕێ گروپیاو کوڕ داناوە ـ یاوەک خاوەنی تەفسیری ـ ڕۆح البیان کەلە تەفسیر کەیدا ئەلێ عەبدو لای کوڕی حەزرەتی عومەر دوعای لە کوردان کردووە، بەلام گشتیان درۆیان کردوە چون کوردان زێر باری زۆرنە چون ئەم قسانە یان بوهەل بەستون (نوسەر)

داپۆشیوه، دوهه م به شی لای جنوبی،که بریه تی یه له سه رزه وی (بابل) ـ ی کۆن، خاکی ئه م به شه لماوی و به برشته، بۆده غلّ و دان و خورما به پیت و به ر هه مه، چۆمه کانی ده جله و فورات وه هاله م خاکه نه رمه خۆشاوه ئاژین ببون که خۆراوییه کان (ئوروپا)،ئه م به شه یان به چوارپمین به هه شتی سه ردنیا دانابوو، مێژونوسانی عه ره ب به شی شیمالی نیوان ده جله و فوراتیان به (جه زیره) و به شی جنوبیشیان به (عیراق) ناو ناوه، عیراق به سێ مانا هاتووه، ١ ـ قه راخی ده ریا ٢ ـ به ردی قه راخی ده ریا، ٣ ـ شینایی و سه وزه لاّنی قه راخی شارودێ ، کشت و کالّی گه ش و سه وزی دلّ رفێنی ده شت و ده ر، ئه کرێ بۆیه ـ عیراق یان پێ و تبێ چون به به رەکه تی چۆمه کانی ده جله و فوراّت و لقه کانی تریه وه که تێکراله کوردستانه وه سه ر چاوه ئه گرن، هه میشه سه وزایی یه و به هاری قه ت لێ نابرێ، عه رەب به شاره کانی کوفه و بصره یان ـ ده گوت (عیراقَین) یانی دووپایته ختی عیراق، به لاّم دوای ئه وەی که پایته خت له واندا گوێز راوه به ـ عیراقی عه رەب و عیراقی عه جه میان ده گوت عیراقَین، هه ربۆیه به سه لجوقیه کانیان ده گوت (سلطان العراقَین) چون فه رمانرەوای عیراق عه رەب (بین النّهرین) و عیراقی عه جه م (ایاله تی جبال) بوون ـ خاکی لماوی و رەش له زمانی عه رەب بداپێی ده لێن (سه واد) به وجۆره ورده ورده وشه ی (سه واد) شان به شانی و شه ی (عیراق) بۆسه رزه وی (بابل) به کارده برا، یانی ته واوی ئه و سه رزه ویانه ی که پیان ئه وت (عیراق بێشیان ئه وت (سواد)، تا سه ده ی شه شمی ـ کۆچی و شه ی (ایالت جبال) بۆسه رزه وی (میدیا) به کارده برا، به لاّم له قه رنی شه شه م له زه مانی ده ولّه تی سه لجوقیه کاندا (ایالت جبال) یان ناونا (عیراقی عه جه م) تاله گه لّ عیراقی عه ره ب که مه به ست به شی لای خواروی (بین النهّرین) ە، جویّ بێته وه، یاقوتی حموی، له م باره وه ئه لێ ئیرانیه کان [١]ه و رۆکه،له جێی ناوچه ی (جبال) وشه ی ـ عیراقی عه جه م ـ به کاردێنن، به لاّم خودی یاقوت له کتێبه که ی خۆیدا وشه ی (جبال) ی به کار هێناوه «قه زوینی» ها و زه مانی یاقوت قوهستانی ـ به مانا کوێستانی له باتی ـ جبال ـ ی بۆ عیراقی عه جه م به کار هێناوه، وادایاره که دوای هێرشی مه غول ناوی جبال بۆئه م ناوچه به کارنه برابێ، حمدالله ـ ی مستوفی ـ که له قه رنی هه شته مازیاوه ـ له هیچ کوێ یه کداناوی ـ جبال ـ به کار ناهێنێ، به لاّم ناوچه ی کۆنی ـ جبال ـ به دووبه ش دائه نێ، به شی که متری کوردستان له خۆراوایه وه، به شی گه وره تری ـ عیراق عه جه م له لای

١) سه رزمینهای خه لافه تی شه رقی

خۆرهه‌ڵاتیه‌وه، [١]

(وشه‌ی کوردستان)

له‌روانگای میژووه‌وه وشه‌ی پیروزی کوردستان به‌شیوه‌ییکی ره‌سمی، له نیوه‌ی قه‌رنی شه‌شی کوچی به دواوه، به به‌شی خوراوای «ئه‌یاله‌تی جیبال» وتراوه،یانی سولتان سه‌نجه‌ری سه‌لجوقی (٥٥٢.ك[٢]) ته‌واوی ئه‌و شار و ناوچانه‌ی که سه‌ر به (کرماشان) بوون، جیای کرده‌وه‌و ناوی نا (کوردستان) و برازای

خۆی به ناوی ـ سلیمان شا، ئیوه ـ ی کرد به فه‌رمان ڕه‌وای کوردستان، به‌وته‌ی حه‌مدوللای موسته‌وفی ـ له‌ده‌وره‌ی ـ سلیمان شاد/ زۆر ئاوه‌دان بووه و ماڵیاتی گه‌یشتوه ته دوملیوین دینار ـ (به‌رابه‌ربه دوازه میلیارد تمه‌نی ئه‌مڕۆکه) ـ سڵیمان شا ـ شاری ـ به‌هاری، که له ده کیلومتری هه‌مه‌داندایه و به کورد و تورکه‌وه هه‌رسه‌ر به رز ڕاوێستاوه‌ کرد به‌جێی ده‌سه‌ڵاتداری خۆی و قه‌ڵایه‌کی قایمی لێ دورست کرد ـ تا زه‌مانی مه‌غوله‌کان به‌هار پایه‌ختی کوردستان بوو، پاشان سوڵتان ئولجایتو ـ ی مه‌غول ـ شاری سولتانا وای چه‌مچه‌ماڵی له نزیکی داوێنی کێوی به‌ناوبانگی بیستون (له چوارفرسه‌خی سه‌حنه و ٦ فرسه‌خی کرماشانی) کردبه دوهه‌مین پایه‌ختی کوردستان [٣] حه‌مدوللای موسته‌فی له په‌رتووکی به‌بایه‌خی (نزهت القلوب دا) ناوی شازده ناوچه‌ی کوردستان ئه‌با، به‌م جۆره ١ ـ ئالانی ٢ ـ ئه‌له‌شته‌ر ٣ ـ به‌هار ٤ ـ خوفتیان ٥ ـ ده‌ربه‌ندی تاج خاتون ٦ ـ ده‌ربه‌ندی زه‌نگی ٧ ـ ده‌ربیل **یا** دزبیل ٨ ـ دینه‌وه‌ر ٩ ـ سولتاناوای چه‌م چه‌ماڵ ١٠ ـ شاره‌زور ١١ ـ کرماشان ١٢ ـ که‌ره‌ندو خوشان ١٣ ـ گه‌نگاوه‌ر ١٤ ـ ماهیده‌شت ١٥ ـ تاق وستام ـ ١٦ ـ بیستون ـ:

١-ئالانی وه‌ك «موسته‌فی» ئه‌ڵێ شارێکی خۆش و دلگیر بووه، خاوه‌نی کانیا وومێرگ و چیمه‌نی به‌دیمه‌ن وجێی ڕاووسه‌یران و تماشایه، ده‌غڵ و دانی زۆره و خاکی به‌پیت و به‌رکه‌ته، له‌مه‌واده‌ر ده که وێ که به شاریك له شاره‌ده‌ر جه‌یه که کانی کوردستان ژمێردراوه ـ

---

١) شه‌رزه‌مینهای خه‌لافه‌تی شه‌رقی
٢) له‌سال ٥٥٢ کوچی دوای کردوه
٣) سه‌رزه‌مینهای خه‌لافه‌تی شه‌رقی

٢-ئه لیشته ر - له م شاره دا ئاور دانێکی کۆن بووه به ناوی ئه ردخیش (ئه روخش یائه ره خش) به ڵام به داخه وه هیچکام له جه غرافیا نوسه کان جێی ئه م شارانه یان دیاری نه کردووه، به ڵام - ئیستاکه - ئالان ناوی ناوچه یه که له نیوان سه رده شت و بانه دا - هه رواده شتی ئه لیشته ریش به ناوبانگه، ئه کرێ شاری ئه لیشته ری ئیستاکه،که له ٥٤ ك شیمالی خوڕه ما بادایه له سه ر وێرانه ی ئه لیشته ری کۆن دورست کرابێ یا وێرانه که ی له و ناوچه دابێ [١]- خوازاناتره

٣-به هارله ده ك شیمالی هه مه داندا سه ربڵندبه کوردو و تورکه وه ماوه ته وه -

٤-خوفتیان، یاقوتی حه مه وی - له په رتووکی به نرخی خۆیدائه لێ - خوفتیان، دوقه ڵای زۆر گه وره و قایم و به ناوبانگ بوون له نزیکی شاری (ئه ربیلی کوردستانی عێراق دا) له سه رشه قامی ئه ربیل «هه ولێر» بۆمه راغه ، له سه ر ته پۆلکه یه کی به سام که به سه ر چۆمی گه وره ی زێی دا ده ڕوانی - که پێی دڵێن - خوفتیانی زه رزاری، ئه وی دیکه یشیان پێی ده ڵێن خوفتیانی سور خابی بن بدر - له سه رشه قامی ئه ربیل «هه ولێر» بوشاره زۆردا هه ڵکه وتوه که ئه م قه ڵایشیان له وی دیکه یان گه وره تر و قایم تره که پێی ده ڵین خوفتینکان -

٥-ده ربه ندی تاج خاتون - موسته وفی سه باره ت به م شاره وادواوه که شارێکی خۆش و دڵگیر و خاوێن بووه که ئێستاکه وێرانه -

٦-ده ربه ندی زه نگی که دیسان ناوبراوده ڵێ شارێکی چکۆله و خشپیلانه و هه وا خۆش و ئاران و ئاوزۆر و به به رهه م و مێرگ و میر غوزار بووه، به ڵام به داخه وه دیسان جێی ئه م شاره یشمان به جوانی بۆ رۆن نه بوه ته وه، به ڵام چون ده ربه ند: یانی دۆڵ و رێگایێ که به نێوان کوێستاندا برڕوا، وه (شرف الدّین علی یزدی) له لێکدانه وه ی شه ڕه کانی ئه میر ته یمورله کوردستان دا، شاری هه وه ڵی به ناوی (ده ربه ندی تاشی خاتون) ناوبردوه،واده ر ده که وێ که ئه م دووشاره له سه ر سنوری خۆراوای کوردستان - له نێوان شاره زۆر و حلوان (سه رپولی زه هاو) ، له نێوان ئه و کیوانه ی وابه سه رده شته کانی

---

١) یاقوت ده نوسی: لاشتر. ناوچه یه که له ده فرنسخی باشوری خوراوای «نه هاوه ند» و ١٢ فرسخی باکوری شاپور خواست (خوره مابادا) وه ئیستاکه ویرانه و بوه ته هه وار گه ی خێڵه کانی - حه سه ن وه ندوسه گوه ند - موعجه مولبولدان ج ٥ - میر ئاتوالبلدان.

(بین النهّرین) دائه ڕوانن، هەلکەوتبێتن.[1]

٧ دەربیل یا (دزبیل) وەك خوالێ خۆشبو موستەوفی ئەڵێ شارێکی ئاووهەواخۆش و میانە بووە، بەلاّم زۆر بەداخەوە دیسان جێی ئەم شارە یشمان بۆڕون نەبوەتەوە، ـ

٨ـ دینەوەر شارێکی کۆن و لە ناوشارەکانی ئەیالەتی جیبال (ماد) دا بەناوبانگ بووە، ئاسەوارەکانی بە (علی ٣٥ درجە و ٣٤ دقیقە ـ طش ٢٦ درجە و ٤٧ دقیقە) لە قەراخی شیمالی ـ خۆرهەلاّتیدەشتێکی بەخێرو بەرەکەت (لە بەرزایی ـ ١٦٠٠ گەز) داهەڵکەوتوە کە چۆمی دینەوەر ئاودێری ئەکا، بناغەی شاری دێنەوەرلە پێش دەورانی سلوکیاندا دانراوە، لە شوێنەوارە کۆنەکانی دێنەوەرداحە و زێکی چکۆلەی بەردینە دۆزراوەتەوە، کە بە نەخشی تەرمی (موجە سسەمە) [2] سیلنوس و ساتیرەکان ـ ڕازاوەتەوە، لە مەوادە رئە کە وێ کە پەرستنی ـ دیونوس [3] بە هۆی یۆنانیەکانەوە سەری لەم ولاّتە دەر هێناوە،

دینەوەر، دوای ئەوەی سوپای ئیسلام لە ساڵی (٢١ هـ ق) شاری نەهاوەند یان گرت و ئوردوی زۆردار انیان تەفروتوناکرد، بێ درنگ دەخالەتی کرد و سەری تەسلیمی بۆ ئیسلام دانەواند، لە زەمانی فەرمانڕەوایی حەزرەتی (معاویە دا)-د ـ دینەوەر ناوی گۆڕدرابە (ماە الکوفە) لە دەورانی فەنڕەوایی زنجیرەی ئەمەوی و عەبباسیە کاندادینەوەر، زورڕ ئاوەدان بووە،بەلاّم لە شیواوی وکێ بە کێ یی ساڵەکانی دوای فەرمانڕەوایی ـ مقتدر باللە ـ (فت ٣٢٠ هـ ق) ڕەورەوەی پێشکەوتی دێنەوەر بۆماوەیێ وێستاو برێکیش بە ڕەوێرانی ڕۆیشت، لە ساڵی (٣١٩ ق) دائەمەرداویجی زیاری دینەوەری گرت،کە بەداخەوەلە ڕووداوی دوایی دا (٧٠٠٠) تا ٢٥٠٠٠ کەس لە خەڵکی کوردی هەژاری ئەم شارە کوژران، حسنویە (فت ٣٦٩ هـ ق) دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی پێکهێناو شاری دێنەوری کردە پایتەختی خۆی، دیارە لەم دەورە دازۆر ئاوەدان بووە، بەلاّم ئەم شارە خۆشە لە هیرشی تەیموری لەنگدا چون کوردەکان مەردانە لە بەرابەری هێرشە

---

١) سرزمینهای خەلافەتی شەرقی ـ یاقوت

٢) سیلنوس: لە ئەفسانەی یونانیەکاندا بە گیاندارا نیکیان وتوە کە نیوەی لە ئادەمی زاد و ینوەی لە داعبابووە و لە کوێستان و لێرەواردا ژیاوە و پەیڕەوی (دیونوس) بووە، وەبە شکلی ساتیری پیری ، مەستی ـ قەڵەوی، سەرتاسی ڕیش پرموویان دەرهێناوە (دائرةالمعارف فارسی مادە سیلنوس)

٣) دیونوس ناوی خودای کونی یونانی ئەفسانەیە کە بەخوای ـ بەرهێنەر، بەزم ـ شەراب، هەڵپەرکی، گۆرانی و خۆشگوزرانی یان دەزانی =

که یدا فیداکارانه وێستان شاره که ی له گه ڵ خاکا یه کسان کرد [١] به خواستی خودا چونیه تی ده وڵه تی حسنویه کان له جێی خۆیدا به درێژی باسی لێ ئه که ین،

٩ ـ سولتاناوای چه مچه ماڵ[٢]**:** چه مچه ماڵ، ناوی دێهستانێکه له به شی ـ صحنه ی کرماشان دا که خاوه نی ٩٧ دێ بووه، ده شتێکی به برشت و به رهه می هه یه (چومی دینه وه رته نگی دێنه وه ر، دائه برێ و له نزیکی بێستون ئه ڕژێته ناوچومی گاما سبه وه) جائه م ده شته له ئاوی ئه م دووچۆمه پاراووتێرا و ئه بێ، شوێنه واره به ناوبانگه که ی فه رهادی کوردی کۆکه ن له بیستون داله م دێهستانه دایه، کاتێ که نادر شاله به رابه ر سوپای تورکانی عوسمانیدا شکا و پاشه کشێی کرد ـ له دێی نادراوا ـ ی دێهستانی چه مچه ماڵ که له (٢٢ ك خۆراوی صحنه) دایه مه ته ریزو سه نگه ریکی قایمی به دی هێناکه تازه مانی خاوه نی په ڕتووکی (مرات البلدان) هه رڕاوه ستاوبووه،

سه مه نگان، ناوی دودێ یه له ده وروبه ری چۆمه کانی دینه وه روگاسب و له ١٣ ك خۆراوای صحنه و له دیهستانی چه مچه ماڵ داهه ڵکه و توون، ئاسه واری قه ڵایه کی کۆن له سه منگاندا هه یه که خه ڵکی کوردیێی ده ڵێن قه ڵای هه جیر، (هه جیر) یه کێ بووه له پاڵه وانه کورده کانی رۆسته م، به ڕیوایه تی شانامه، (سه مه نگان) شارێ بووه له سه ر سنوری ئیران و (توران) (یانی تۆراوه کان یا تورۆه کان) کاتێ که ڕۆسته م له کۆیستانه کانی کوردستان دا خه ریکی ڕاوئه بێ، دوای ڕاوله ڕه خشی دا ئه به زێ و له غاوی له سه رداده مالێ، تاله ناومێر گه زه نویرۆ پڕله گوڵ و گیاکانی داده مێ بدا،ڕۆسته م پاڵ ئه داته وه‌خه وی لێ ئه که وێ، تورانیه کان ده رفه ت له رۆسته م دێنن و ڕه خشی لێ ده ڕفێنن، رۆسته م به دوای ڕه خشائه گه ڕێ و ڕێی ئه که وێته شاری (سه مه نگان) ڕێکه وت وائه بێ چاوی به ـ ته همینه ـ کچی پاشای ئه م شاره ئه که وێ و ماره ی ئه برێ ،له مه واده ر ئه که وێ که ده وڵه تی که یانیه کان له کوردستانی جنوبی و ده وڵه تی تورانیه کان ـ (یانی کورد تۆراوه کان یا کورده تورۆه کان) که ئه فراسیاب شایان بووه له کوردستانی باکوری‌دا بوون نه ك له تورکستان دا، چون به شاهیدی ته واوی ئه و ناوانه ی که له شانامه داها توون و په ڕتووکی ئه وێستایش موریان پێداده نێ ـ ئه و ناوونیشانانه گشتیان له کوردستان داده س نه

١) دائرة المعارف فارسی ـ دکتر مصاحب ماده دینور ـ ساتیر کان له ئه فسانه ی یونانیه کاندا به گیاندارا نیکیان وتوه که له جه نگه ل و ئه شکه وت و کێودا ژیاون و په یره وی (دیونوس) و تالبی خوشگوزه رانی و شه یتانبوون ـ ساتیر به شکلی پیاوێکی پیری چکوله ی کولکن که ریش و کلکلی وه ک بزنی بو کیشرابوو ده رهاتوه.

٢) دایرة المعارف فارسی دکتور مصاحب ماده سمنگان ـ

خورده ماونه ته وه که ئه مه بۆخۆی به ڵگه یه کی ڕۆشن و باوه ڕپی کراوه.

١٠-شاره زوور - (شارێکی کۆنی کوردستانه له ناوچه ی شاره زوور، که ئیستاکه به شێکه له ئوستانی (سوله یمانی) کوردستانی عیراق، ناوچه ی شاره زوور به مانای تایبه ت بریه تی یه له ده شتێکی پان و به رینی به بڕشت و ئاووهه وا خۆشی به پیت و به رکه ت که چل کیلومتر پان و ٥٨ کیلومتر درێژه و ڕووبه ره که ی ئه بێته دووهه زارو سێسه دوبیست کیلومتر، که له خۆراوای کێوه کانی هه و راماندا هه ڵکه و توه، له جنوبی خۆرهه ڵاتی به هه ورامانی لهۆن و له جنوبه وه به چۆمی سیروان (دیاله) وه نووساوه، ئه م ده شته به هۆی چۆماوو چۆمه کانی (زه ڵم) و (تانجه رۆ) که تانجه رۆله به زارییه کانی سوله یمانییه وه سه ر چاوه ئه گرێ)، پاراو وتیراو ئه بێ، شاره زوورنیشتمان و جێی هۆزی جافه،

ئه هلی حه ق پێیان وایه که ڕۆژی دوایی قیامه ت له ده شتی شاره زووردا به دی دێ، ده شتی شاره زوور له ده ورانی ئا شوریه کاندا ئاوه دان بووه، ته پوڵکه زۆره توربه ڕێژه کانی ئه م ده شته به ڵگه ی ئه وه یه که ئاوه دانی و ئاوایی زۆرێ له م ده شته دا بووه، گرنگترین شاری ئه م ده شته شاری - نیوه زێ - (نیمراه) بووه، چون له نێوه ڕاستی شاره کانی ته یسفون و شیز (ته ختی سوله یمانی هه وشار) داهه ڵکه وتوه.

ئه ڵێن ئه م شاره به فه رمانی - قوبادی کوڕی پیروزی ساسانی - دورست کراوه، بڕێ له ڕۆژهه ڵاته نا سه کان پێیان وایه شاری (نیوه زێ) له گه ڵ دێی - گوڵ عومبه ری ئیستاکه دا دێته وه، شاری شاره زووریش له گه ڵ ئاوایی - یاسین ته په - یا له گه ڵ - ته پۆڵکه ی به کراوا - دادێته وه،

هه راکلیوس (هرقل) له سێ هه مین شه ڕی خۆی له گه ڵ ئیراندا له (فوریه ی) ساڵی ٦٢٨ - ز به ناوچه ی شاره زووردا ڕابورد وئه ونده یشی که له ده س هات دێکانی ئاوردا،

شاره زوور له ده ورانی ئیسلام دا به هۆی دووری له ناونده ی ده وڵه تی ئیسلامه وه ببوه هێلانه ی یاخیان و لاده ران «وه ك خه وراج و خورڕه م دینان» له ساڵی چوار سه د(٤٠٠ هـ ق) له ژێرده سه ڵاتی ده وڵه تی کوردی حسنویه دا بووه،

له قه رنی شه شه می هـ ق له ژێرده سه ڵاتی تورکمانان وئه تابوکانی زه نگی دا بووه، له ساڵی (٦٢٣ هـ ق) بوومه له رزه یه کی ویرانکه ر شاری شاره زووری یه کسه ره ویران کردوه

ئه میر ته یمور له ڕێگای به غداتا ته و ڕێز به ناوچه ی شاره زووردا ڕابوردوه (٨٠٣ هـ ق)، له شه ڕه کانی ئیران و عوسمانی دا شاره زوور نه خشێکی گرنگی گێڕاوه.

له هه وه ڵی قه ڕنی (١٨ ز) تورکانی عوسمانی ـ ئه یاله تی شاره زووریان پێك هێناکه ناوچه کانی که رکوك و هه ولێر و برێ تریشی ئه گرته وه، له ساڵی ١٨٦٧ ز) پاش ڕێك کردنی نه زمی ئیداری و به دی هێنانی ولایه ت (مه ئیه ند) ی ـ موصل، ناوچه ی شاره زووریان به سه ر ناوچه ی موصل دابڕی و ده شتی شاره زووریان خسته سه ر ناوچه ی سوله یمانی، له ناوچه ی شاره زووردا ته پۆلکانێکی مێژویی فره له چاوئه دا، گرنگترینی ئه وانه، ته پۆڵکه ی ـ به کراوه، و یاسین ته په یه، له گوڵ عومبه ر ( ) شوێنه واری مێژویی گرنگی لێ ده بیندرێ [١]

١١ ـ کرما شان قه ره میسین ـ ی کۆن و ـ باخته رانی ـ بێ تامی ئیستاکه ـ ناوی شاریکی گه وره و به ناوبانگی کوردستانی ئیران و ناوه ندی ئوستانی کرماشانه، که له درێژایی ٤٧ پله و ٥ دقیقه و پانی ٣٤ پله و ١٩ ده قیقه و به رزی ١٤١٠ گه ز داهه ڵکه وتوه و له ناوزنجیره کێوه کانی ـ پائیروێن و داوینی کێوی مێژویی ـ تاقه وسان ـ داسه ری هه ڵێناوه،

چونکه ئه م شاره له نێوان شه قامی تاران ـ به غدا ـ داقه راری گرتووه و ئوستانه کانی کوردستان و ئاذه ربایجانی خۆراوا،به لورستان و ئیلام و خوزستان و ئیسفه هانه وه په یوه ند ئه دا، شوێن و ڕێ یه کی تایبه تی زۆر گرنگی نیزامی، ئابوری، سیاسی بوخۆی وه ده س هێناوه،

سه رۆکی هۆزه به ڕاوته گبیره کورده کانی ئه م ناوچه، له پێك هێنانی بناغه ی یه کیه تی له ناوخێڵه به ر بلاوه کانی ماد، دامه زراندنی ده وڵه تی به شکۆو گه وره ی ـ ماد ـ نه خشێکی گه وه ریان بووه ـ

ئه یاله تی ـ کامبادنه ی (Kambadene) پارتیان که، ئیسیدووس خاراکی ـ له نیوه ی هه وه ڵی قه ڕنی هه وه ڵی زاینی، ناوی لێ بردووه، لێره دا بووه، له ده ورانی ساسانیان، هه روادوای ده سه ڵاتداری ئیسلام، به مه لبه ندی کرماشانیان و توه، ئه یاله تی ماد،

برێ له مێژونوسان پێیان وایه ـ بارام «به هرام» ی هه وه ڵ، برێ تره ئه ڵێن قوباد، به ردی بناغه ی ئه م شاره ی داناوه، پاشاکانی ساسانی به هۆی نه خش و نیگاری دلڕفێن و به سامی کێوه به رزه به دیمه نه کانی ئه م ناوچه، هه روا روانگای تماشایی خوداپێ داوی ده شته زه نویره،به خێر و بێره کانی، له م شاره دا کۆشك و باڵه خانه ی گه وره و خۆش و

---

١) دایرة المعارف فارسی ـ دکتور مصاحب ماده شاره زوور ـ

باشکۆیان ڕازاندوه ته وه،

جوغرافیا نوسه ئیسلامیه کان ئه م شاره یان به ـ قه ره میسین ـ ناوبردوه،ئه م ناوه یش تاقه رنی ده ی زاینی (ق ۱۰ ز) به سه رابڕاوه، له مه ولا ـ ناوی ـ کرماشانی ـ له جێ دا دانرواه

(کرماشان)

دوای ئه وه که سوپای ئیسلام شاری ـ حلوان ـ له جنوبی سه ر پولی زه هاو ـ یان گرت، شاری قه ره میسین بێ خوێن ڕێژی که وته ده س سوپای ئیسلام ـ (۱۹ ـ یا ۱۶ ـ ه ق) چون ماڵیاتی ئه م ناوچه له ـ مه ڵبه ندی جیبال ـ که پێیان ئه وت ماه (یانی کێووهه ڵدێروزه دوماه) به خه ڵکی شاره کانی ـ کوفه و بصره ـ ئه گه یشت ناوچه ی لای سه روی به ـ ماه الکونه ـ ناوچه ی لای خوارویشی به ـ ماه البصرة ناوی ده رچبوو، ناوه ندی ماه البصرة ـ شاری کرماشان و،ناوه‌ندی ماه الکوفه،شاری ـ دینه وه ر ـ بووه،

له ده ورانی خوله فای ـ عه بباسیه کاندا، کرماشان‌یه کێ له چوار شاره گه وره کانی مه ڵبه ندی (جیبال) ئه ژمێردرا،یانی له ڕێزی ـ ئیسفه هان ـ هه مه دان و ڕه ی دابوو، له قه رنی (۴ ه ق) له ژێرده سه لاتی ده وڵه تی حسنویه ـ دابووه، له هیرشی مه غوڵ زۆرتری ئه م شاره قاره مانه روخێندرا له زه مانی ـ صفویه کان دا ببوه جێی مه یدان داری سوپای ئێران و عوسمانیه کان، چه ندجار ده س‌ده سی پێکرا به لام له ئاکامدا عوسمانیه کان ده سه لاتیان به سه ردا سه پاند و گرتیانه ژێرده ست خۆیان، له سالی (۱۱۴۲ ه ق) نادرشا به حوسه ین قولیخانی زه نگنه ی ئه سپارد،که له به رابه ر سوپای عوسمانیه کانه وا ڕاوه ستێ، به لام سوپای حوسه ین قولیخانی شکا، نادر،ناچارما که بۆخۆی به ره و پیری بڕوا [۱] له هه وه له وه قه لای کۆن و پۆرتکاوی ئه م شاره ی ته خت کرد،ئه مجارقه لایه کی قایم و دژواری دورست کرد، پاشان سوپای داگیر که ری تورکانی عوسمانی له کوردوستاندا ڕاونا،

له ده ورانی شاکانی قارجاردا ـ کرماشان ـ پێشکه وتنێکی زوری وه ده س هێنا، وه ك ئه بینین له سالی ـ (۱۸۱۰) ـ زاینی ته نیاژوماره ی خانوه کانی گه یشتبوه ـ ۱۲۰۰۰ به لام له سالی (۱۷۹۰ زاینی) یانی ۲۰ سالی پێش،ژوماره ی دانیشتوانی له شه ش هه زار که س ڕه ت نه ببوو، له ده وره ی ـ فه رمانڕه وایی ـ محمدعلی میرزا (دولتشاه) کوڕی (فتحعلی شا) له ساڵه کانی (۱۲۲۱ تا ۱۲۳۷ ه ق) دا ـ ئه م شاره ببوه مه ته ریزو و سه نگه ری نیزامی،له

---

۱) دایرة‌المعارف دکتور مصاحب کرمانشاه ـ معجم البلدان یاقوت حموی ـ

بەرابەر هێرشی عوسمانیەکانەوە، لە ماوەی شەڕی هەوەلی جیهانی (لە سالی ـ ١٣١٥ زاینی) سوپای عوسمانی ئەم شارەیان گەمارودا و گرتیان، بەلأم دوای لە دەس دانی بەغدا سوپای داگیرکەری عوسمانی ناچار بە پاشە کشێ کرا (١٩١٧) ـ لە شەڕی دوهەمی جیهانی لە لایەن سوپای ئینگلیسەوە ئەم شارە داگیرکرا.

بە کورتی بۆمان دەرکەوت کە شار و مەلبەندی کرمانشا وەک زۆرتری مەلبەندەکانی کوردستان بە هۆی.ئەوە کە چاکترین مەتەرێز و قایمترین سەنگەری مرۆڤایەتی و سورشتی تێدایە و وەک قەلأی داڕێژراوی پۆلأین، سینگی سپەر کردووە و بەری هێرشی دوژمنی قین لە دلی ئەو گەلەی بەرە و ناوەندی ئێران و عێراقی سەد کردووە، دیارە هەرکەس ئەم بەهەشتە بەرینە بەرزەی بە دەستەوە بێت، زۆر بە هاسانی ئەتوانی بەرەو بەغدا یا تاران هێرش بەرێ، هەر بۆیە لە درێژایی مێژوودا خەلکی بەش خوراوی ئەم مەلبەندەڕە پێلکەی دوژمنانی ئاین و نیشتمان ئاوو و خاکی ئەم میللەتە تەسەر بەرزە، بە شەڕەفە، بوون جەغرافیازانان. دوو کۆشکیان ناو بردووە کە بە فەرمانی (هارون الرشید) و ـ عضدالدولە ـ دروست کراون ـ لە ئاسەواری ئیسلامیش ئەکرێ مزگەوتی جامعە ـ ی کرماشان ـ کە لەوە ئەچێ لە دەورانی فەرمانڕەوایی کوردانی زندی‌دا بەدی هاتبێ ـ هەروا مزگەوتی ـ عمادالدولە ـ کە لە سالی (١٢٨٥ هـ ق) دانراوە، ناوببەرێن.

لە سالی ـ (١٣١۴ هـ ش) لە ۶ ک شیمالی خۆرهەلأتی ئەم شارە و لە قەراخی چۆمی قەرەسودا، پالأوتە خانەیەکی نەوتی بەدی هێنرا، تا نەوتی پالأوتە نەکراوی (نەوتی شا) کە بە لولەی سێ ئینج دێتە ئەم پالأوتەخانە ـ بپالێوی [1]

١- دائرة المعارف فارسی دکتور مصاحب مادە کرمانشان

١٢ ـ كه ره ندوخوشان ـ ناوی شارستانێكی ئاووهه واخۆشه كه له شیمالی خۆراوای شارستانی ـ شه هاباددایه، ئه م دێهستانانه سه ر به كه رێندن: ١ ـ بیونیج ٢ ـ زێژاو ٣ ـ كه ره ند. كێوی بڵندی (نه وا) كه له شیمالی خۆراواوه به ره و جنوبی خۆرهه ڵات درێژه ی هه یه.له جنوبی ئه م شاره داهه ڵكه وتوه، به رزترین نوچكه ی ئه م كێوه (٢٨٨، ٣ گه زبه رزه) چۆمه كانی «زمكان وكه ره ند» سه رزه وی كه ره ند پاراوئه كه ن، چۆمی حلوان له به رزاییه‌كانی كه ره ند سه ر چاوه ئه گرێ، زۆرتری خه ڵكی كه ره ند په یره وانی ـ ئه هه لی حه ق‌ن‌شاری كه ره ند ناوه ندی ئه م شارستانه یه كه له جنوبی كێوی (نسارو) «٣٥ ك» شیمالی خۆراوای ـ شاری ـ شه هابادا هه ڵكه وتووه، به هۆی ڕوانگه ی خوداپێ داووزۆر خۆشی كه ره ند، ئه م شاره بوه ته جێی سیاحه تگای خه ڵكی (قه سری شیرین) كه به داخه وه ئیستاكه ته نیاته پۆلكه خۆڵه سوتاوه كانی له جێی خۆی ماوه، ئه م شاره دڵرفێنه به شه ڕی ماڵ ویرانكه ر و بومبای زۆرداران و خوێن ڕێژانی به عسی عیراق له گه ڵ خا كایه كسان بووه [١] هه ر واجێی سیاحه‌تگای شه هاباد و كرماشانه، چه قۆ و قوفڵ سازی كه ره ند به ناو بانگه ـ گلكۆی (پیرموسا) و (به نیامین) له پیرانی ئه هلی حه ق له كه ره ندا به ر چاوئه كه وێ ـ

١٣ ـ كه نگاوه ر ـ Kangávar ـ به درێژی ٤٧ پله و ٥٧ ده قیقه و پانی ٣٤ پله و ٣٠ ده قیقه ی جه غرافیایی له قه راخی شه قامی ئیسفاڵتی كرماشان هه مه دان له ٩٦ ك كرماشان و ٩٠ ك هه مه دان دا، له سه ر ته پۆلكه یێ كه ١٤٦٧ گه زله رووی ده ریا وه به رزه، هه ڵكه و تووه،

شۆره ت و ناوبانگی كه نگاوه ر له ده ورانی هه وه لی ئیسلامه وه تائێستاكه به هۆی ـ شوێنه واری خانوێكی زۆر گرنگه،كه، له پێش ئیسلام داله سه ر ته پوڵكه یه ك له ناوه ندی شاری كه نگاوردا،له به ردی تاشراوی تایبه تی كێوی ـ شیل مه ران نه هزولیه ـ دورست كراوه، مێژونوسان و جه غرافیا نوسانی عه ڕب و ئێرانی وه ك ـ ابن فقیه، ابن رسته ـ اصطخری ـ ابن حوقل ـ مقدسی ابودلف ـ یاقوت ـ قزوینی ـ مستوفی به وردی و به

---

١) ٣١ خه رمانانی ساله كانی ١٣٥٩ تا ٦٦ هه تاوی ئیران و عیراق له شه ریكی ماڵ ویرانكه ری بی ئاكامداده سوتان كه صدام حوسه ین ئه م شه ره ی هه ڵ گرساند (نوسه ر)

پاراویی پێویست باسی ئەم کۆشکەیان کردوە،[1] مێژوونوسانی ئیسلامی ئەم خانوەیان بە ناوی کۆشکی خسروی پەرویز ناوبردوە. بەلأم ئێمە ئەمرۆکە بە ناوی پەرستشگای ـ «ناهید» ـ یا «ئاناهیتا» ئەی ناسین ـ «ئاناهیتا» یانی فرشتەی چاو دێری ئاو، هەرزانی ـ جوانی ـ زێ و زوو ـ خێر و بەرەکەت کە بە شکلی جورای جۆریان کێشاوە. مێژوونوسانی یونانی بە ئاناهیتایان وتوە «ئانائی‌تیس» یا «ئارتمیس ئانائی‌تیس» مێژوونوسانی رۆم پیان وتوە «دیانا» یا «دیان» ئیسیدروس خاراکسی ـ (لە نیوەی هەوەلی قەرنی هەوەلی زاینی‌دا) ـ بە ناوی کونکوبار ـ ناوی بردوە و ئەلێ، پەرستشگای ـ ناهید ـ لەوێدایە.

«ویلیامز جەکسن» و «دیولاقوا» و گەرالان و رێبوارانی‌تری دەرەوەی ئێران ئەم پەرستشگایان دیوە و زۆریان تاریف لێ کردوە، لە روانگای زانایانی خانوناسانەوە فۆرمی (میعماری) ئەم پەرستشگایە لە فۆرمی ئێرانی و یونانی تێکلاوبوە، وایش دەرئەکەوێ کە ئەم پەرستشگایە هەر ئەو خانوە پان و بەرز و بەرینە بێت کە عەرەب بە ـ قصراللّصوص ـ یانی کۆشکی ذران ـ یان ناوبردووە «ابودلف» سەبارەت بەم پەرستشگایە ئاوا ئەنوسی: ئەم کۆشکە زۆر عەجایەبو و سەر سوڕهێنەرە، لە سەر سەکۆیەکی بەردینە کە بیست گەز، لە زەوی بەرزە بەدی هێنراوە، لە ناو ئەم کۆشکەدا خەزێنە شوێنی تایبەتی هەیە، سەکۆ و بەرهەیوان و دیوەخان و وەتاقی ئەوەندە بە نەخش و نیگاری جوان و دلرفێن رازاوەتەوە، نە چاوتێری لێ دەخواو نە زمان لە تاریفی تەواو دەبێ، نچیری زۆر و ئاوی سارد و هەوای خۆش و مێرگی زەنوێر و چیمەنی سەرسەوز و کێوانی بەرز و تەرزی کەوشەنی ئەم کۆشکە، خوسرەوی پەرویزی بۆلای خۆی راکێشا، ئەویش ئەم «پەرستشگایە»ی کرد بە قەلأیەکی قایم و جێی راو و حەسانەوی خۆی، لە نزیکی ئەم کۆشکە شارێکی گەورە هەیە، کە تەنیا مزگەوتێکی تێدایە[2] مێژوونوسان و جەغرافیا زانانی عەرەب و ئێرانی لە قەرنی (سێ‌هەمی هـ ق) بەم‌لاوە بەم ناوانە ناویان بردوە ـ

١ـ کینکیور ٢ـ کەن کیور ٣ـ کینگیور ٤ـ کینەوەر ٥ ـ قصراللّصوص ـ (کۆشکی دزان). خاوەنی پەرتووکی (الفتوح) دەلێ: پاش ئەوەیکە سوپای ئیسلام لە ـ نەهاوەند ـ دا پیروزی وەدەس هێنا، دەستەیی لە سوپای جیا کردەوە و بەرەو هەمەدان بەڕێی کردن، لە رێدا لە «کەنگاوەر» لائەدەن بەلأم لەم شارە چەند سەر ولأغیان لێ ئەدزرێ،

١ـ کرمانشاهان ـ کردستان ص ١٤٢ ـ ١٤٣ ج ١

٢ـ سەفرنامەی ابودلف (سالی ٣٤١ هـ ق) لە ئێراندا

به م هۆیه وه، که نگاوه ر. به ـ قصر اللصوص ناوی ده رئه چێ، [1]

شه قامێ که له ده ورانی کۆندا، له ـ بین النهرین ـ ه وه بوئێران ده هات له م شاره وه رّه ت ئه بوو ـ (ئاتیوخوس)، کاتی له شکرکێشی خۆی بۆسه ر (ماده کان) ئه م ـ شاره ی تالان کرد، پرستشگای ـ ناهید ـ به فه رمانی ئه رده شێری دوهه می هه خامه نشی «که له سالی ۴۰۴ تا ۳۶۰-پێش له زاینی پاشایه تی کردوه»دانراوه، برێ ترئه لێن ـ ئاشکانیه کان دا یانناوه، چون شوێنی میعماری یونانی تێدا ده بینرێ [2]

۱٤ ـ ماهیده شت: ناوی ده شتێکی پان و به رینه که نزیکی ۶ تا ۱۲ ك پان و ۸۰ ك (له سامله وه تاقه لای داراب خان) درێژه، لای سه روی ئه م ده شته له دێی (قه یماس) به ره ژور به ماهیده شتی سه رێ و له دێی «قه یماس» به ره و خوار به (ماهیده شتی خوارێ) به ناوبانگه، سنووری ئیستاکه ی به م جۆربه،

۱ ـ له لای شیماله وه به کێوه سپی (هه مجا) که له نێوان دێهستانی ـ درۆفه رامان و دیهستانی ده ور و به ری کرماشان و ماهیده شتاهه لکه وتوه،

۲ ـ له لای جنوبه وه به زنجیره کێوه کانی جنوبی ماهیده شته وه که هه ر شوێنێکی به ناوێ ناوبراوه و له نێوان ماهیده شت و دێهستانه کانی ـ شیان ـ هه رسم ـ عوسمان وه نداقه راری گرتووه،

۳ ـ له لای خۆرهه لاته وه به دێهستانه کانی بالا وه ندی زه رده لان ـ

۴ ـ له لای خۆراواوه به ناوچه ی سه نجابیه وه نوساوه و پالی داوه، چۆمی ـ مه ره ك ـ که له دێ ـ سه راب ـ فه یروزاواوه ـ سه رچاوه ئه گرێ به ناوه رّاستی ئه م ده شته به هه شته دادائه بورێ، به ویستی خودا له کاتی باسی کرماشاندا به درێژه له سه ری ئه دوێین،

۱۵ ـ تاق وسان (تاق بستان) ناوی گۆیه کی مێژویی یه له ۹ ك شیمالی خۆر هه لاتی کرماشان له سێ رّێیانه ی کرماشان هه مه دان ـ کوردستان ـ دایه، له نزیکی ئه م دێ له داوێنی زنجیره کێو ی پرّئاو، له دلی کێوی به ناوبانگی بێستون کانیاوێکی تماشایی خودایی هه لّ ئه قولێ، که هه رنه بێ له هاویناندا سێ ئاشگێری ئاوهه یه، ئاوچ ئاو، وه ك چاوی قرژال رّون، وه ك دلی موسلمان پاك، وه ك بارانی به زه ی خودا به خێرو به رەکه ت، وه ك غیره تی

---

۱) کرمانشاهان ـ کوردستان

۲) دائرة المعارف فارسی ـ

کوردان به تین و هه ره که ت، به م کانی یه ده لّین «سه راوی تاقه وسان»، دیاره ـ وسان ـ یانی به رد، ئیستاکه یش ئێمه به به ردێکه چه قوّوداس و ته شویّ و شتی تری پیّ تیژده که ن ده لّه ین «هه سان» که وایه دورست تاق وسان ـ ه نه وه ك ـ تاق بستان ـ

١٦ ـ بێستون: ناوی دێیه که له دێهستانی چه مچه مالّی به شی (صحنه) ی کرماشان له ٢٥ ك جنوبی خوّراوای صحنه و ٣٩ ك کرماشان له قه راخی ئیسفالّتی کرماشان تاران و له داوینی کێوی مه شهوری بێستون دایه، ئاوی کانیاوی به ناوبانگی بێستون ده سی که می له ئاوی تاقه وسان، نی یه، شوێنه واری به رده نوسراوه کانی بێستون به ربه ره کانیّ و قاره مانیه تی و کوّلّ نه ده ری ـ به ردیای ـ حه ق به ده ستی مادی، له به رابه ر به رزوّر وێژی و ملهوڕی ـ داریوشی فارسی ـ مان به جوانی بوّده ر ده خا،که به یاری خودا له باسی جه غه رافیای کرماشان دابه دریژی باسی لیّ ئه کین، [1]

(سنوری کوردستان)

١ ـ کردستان له ئاسیای خوّرا واکه وتوه ته به شی ڕوّژهه لاّتی ناوه ڕاست و تائێستاکه ده ولّه تێکی سه ربه خوّی لیّ پێك نه هاتوه، چونکه خاکی کوردستان له نێوان ئێران و عێراق و تورکیا و سوریا وشوره ویدا به ش کراوه، [2]وشه ی کوردستان به ڕه سمی و به شێوه یه کی ناونه ته وایه تی ددانی پێدانه نرواه و له نه خشه و کتێبه جوغرافیاییه کاندا به ر چاوناکه ویّ، وشه ی کوردستان بێجگه له ئێران که ته نیا بوّناوچه ی سنه ی به کاردێنن، له هیچ شوێنێکی تردابه ڕه سمی به کار نابریّ، که وابوو دیاری کردنی سنوری هه مو کوردستان که مێك عاسته م و گرانه، به لاّم به لێکدانه وه ی ئه و مه لّبه ندانه ی که کوردیان تێدانیشته جیّ یه وله باره ی مێژویی و هه لّکه وتو ییه وه به یه ك ولاّت ده ژمێردرێن ده توانین سنوری کوردستان به م جوّره دیاری بکه ین:

١ ـ له شیمالی خوّرهه لاّتی لوتکه ی ئاڕاڕته وه خه تێکی ڕاست ده س پیّ ده کا به ره و جنوب بوّبه شی جنوبی زاگروس و پشتکوّ دێته خواریّ، له وێوه خه تێکی ڕاست بوّلای ڕوّژاواده کێشین هه تاده گاته شاری موسلّ له عیراق، له وێوه خه تتێکی ڕاست بوّلای خوّراوا که له موسلّه وه دگاته به شی تورك نشینی ناوچه ی ئه سکه ندورن، له و نوخته وه خه تێك

١) فه رهه نگ جه غرافیایی ئیران ج ٥ ص ٦٦

٢) خوشبه ختانه شوره وی نه ما و ئیستاکه بری له خاکی کوردستان که وتوه ته به رئه رمه نه ستان(نوسه ر)،

بۆلای شیمالی خۆرهه لات راده کشێ تاده گاته ئه رزه رۆم له تورکیا، پاشان له ئه رزه رۆمه وه خه تێك به ره و خۆرهه لات دێ تاده گاته وه به لوتکه ی ئارارات.

به م جۆره پێوانه ی کودستان به تێکڕایی ده گاته چوارسه دو نۆهه زار و شه ش سه دوپه نجا (٤٠٩٦٥٠) کیلومیتری چوار گۆشه، یانی به ته نیاله خاکی بریتانیا و هوله ندو بلژیك و سویس و دانمارك به رین تره،

به م جۆره خاکی کوردستان ـ (١٩٤/٤٠٠) ك ی که وتوه ته به ر تورکیا ـ (١٢٤/٩٥٠) ك ی به رئێران ـ (٧٢/٠٠٠) ك ی به ر عێراق و ـ (١٨/٣٠٠) کیلومیتری له سوریه دایه، درێژی کوردستان له شیماله وه بۆ جنوب ده گاته ـ ١/٠٠٠ کیلومیتر و ڕاده ی ناوه نجی پانایی کوردستان له به شی جنوبی دووسه د (٢٠٠) کیلومیتره ـ پاشان هه تابه ره و شیمال بڕۆی زیادده کاتاده گاته ـ (٧٥٠) کیلومیتر، [١]

٢ ـ خوالّی خوش بوو حاجی قادری کۆیی زانای دلّسوز و هۆنه ری به ناوبانگی کورد له م باره وه بیروبڕوای خۆی له سه ر بناغه ی راستی دائه نێ و ئه لّێ:

کورده ده زانی له کۆساکنه خزمانی توو
گوێ گره بۆتۆبلّیم مه سکه نی قه ومانی توو

کێوی توروس وعومقی حه وزه ی ئه سکه ندرون
غه ربیه تابه حری ڕه ش سه رحه ی مه یدانی توو

به حری ڕه ش وئه رده هان ئاوی ئاراسه بزان
حه ددی شیماله ئه مه که چووبێ جه ولانی توو

ئه لوه ندو گۆلی و رمێ تاسه ری ئاوی ئه راس
سه رحه ددی ڕوژهه لاته جۆگه و کێوان توو

ئه هوازو کێوی حه مڕه ین ژه نگاروژێ نه سیبین
بوسه رحه ددی جنوبه ـ روضه ی رضوان ـ توو

داخلّی ئه م حودوده دوازده ولایه ت هه یه
ده لّین دوازده ملوین نفوسی کوردان توو

حاجی درویه ئه سله ن نفوسیان نه نوسرا
ده کاته بیست ملوین بنوسرێ قه ومانی توو

---

١) کوردستان و کورد ص ١١ و ١٢ و ١٣ ع ـ ق ـ کوردستان و الحرکة القومیة الکردیة ـ ج ـ ط ـ

له م باسه جوانه ی حاجی قادر واده رده که وێ که هه رگه ل و نه ته وه یی تاخۆی ده س به کار نه یێ نه خاکی بۆده کێلدرێ و نه بۆی ده پێوردری و نه سه ر ژوماریشی بۆده کرێ، به وهه موو دلسۆزیه ی که حاجی بۆسه ر که وتنی میلله تی خۆی بویه تی، سنوری خۆرهه لات و جنوبی خۆرهه لاتی کوردستانی له کێوی ئه لوه ندی هه مه دان و ئه هوازدا بڕیوه ته وه، چون شاره زایی پێویستیَ به مه ڵبه ندی چوارمحالّ و به ختیاری و بۆیرئه حمه د و کوهکیلۆیه، تابه ندری رێك و خاکی شوانکاره ی نه بوه،یابوویه تی و پێی وانه بوه کوردن، به لاّم خۆشبه ختانه مێژوی هه موولا و زمان و خاك و سورشت و تاریخ و جه غرافیای دوست و دژمن هاوارده کا، که ئه وانه تێکرا کوردن ـ

۳ ـ واسیلی نیکتین ـ له په رتوکی به بایه خی کورد و کوردستان وه ر گێراوی ـ محمّد قاضی ـ له لاپه ڕه ی ۶۲۴ داده ڵێ: کوردستان سه رزه ویه کی یه کپارچه ی پێکه وه نوساوه که له ده ریای سیاوه ته رابوزان ـ تاکه نداوی فارس و به نده ری ڕێك ـ کێشراوه و نیشمتانی گه ل و نه ته وه یه کی هاو خوێن و هاونه ژاده که به م ـ شێوه ی خواره وه لێك پچراون و دابه ش کڕاون

ده وله ت	پیوانه ی گشتی به کیلومیتر	پیوانه ی ئه و زه ویانه ی که کورد یان تیدانیشته جی یه به کیلومیتری چوار گوشه و ده رسه د	ژوماره ی گشت دانیشتوان	ژوماره ای کوردان وچه نده ده رسه دی ئه وان
تورکیا	۷٦۰۰۰۰ ک	۲۲۰/۰۰۰ (۲۹٪)	۱٦/۲۰۰/۰۰۰	٤۰۰۰/۰۰۰ (۲۵٪)
ایران	۱/٦۰۰/۰۰۰ ک	۱۹۰/۰۰۰ (۱۲٪)	۱۵۰۰۰/۰۰۰	۳/۵۰۰/۰۰۰ (۲۳٪)
عیراق	۳۰۰/۰۰۰	۱۰۵۰۰۰ (۲۹٪)	۳/۵۰۰/۰۰۰	۱/۰۰۰/۰۰۰ (۲۸٪)

به وجۆره به ته وری ناوه ڕاست ۱۹٪ له گشت ڕۆوبه ری سه رزه ویه کان و ۲۴٪ له گشت دانیشتوانی سێ ده وڵه ت له گه وره ترینی ده وڵه ته کانی ڕۆژهه لاتی ناوه ڕاست کوردنشین و کوردن،

سوریه و شوڕه ویش هه رکام له لایه که وه له ناوچه سنوره کانی خۆیاندا له گه ڵ کوردستانی ـ تورکیادا به ڕیز ـ ۲۵۰/۰۰۰ و ـ ۱٦۰/۰۰۰ ـ کوردیان له خاکی کوردستانی به شی خۆیاندا هه یه ـ ئه مه بۆخۆی ڕووبه ری ته واوی کوردستان ئه گه یێ نێته ـ پنیسه دو سی هه زار ۵۳۰/۰۰۰ کیلومیتری چوار گۆشه و ژوماره ی دانیشتوانیشی

ئه گاته نزیکی نۆملوێن که س،: ئه م وته ی واسیلی نیکیتین ـ زۆرترله حه ق ئه چێ و باشتر له دڵ ئه نیشێ به م ده لیلانه ی خواره وه ۱ ـ تاریخی ـ ته مه ددونی ئیسلامی له باسی جه غرافیای سەرزه وی ئیسلامی له ده ورانی ـ مه ئموونی عه بباسی دا که له ساڵی (۱۹۸ تا ۲۱۸ ه ق) خه لافه تی کردووه سه باره ت.

به مبه ڵبه ندی فارس (مه به ست ئوستانی فارسی ئێرانه که ئه وکاته چه ندبه رابه ری ئیستاکه و تاقه راخه کانی که نداوی فارس درێژه ی بووه) ئاوائه نوسێ: له مه ڵبه ندی فارس چه ندشوێنه وار و هه وارگای خۆشی تێدایه که پێیان ده ڵێن (زه موم) (زه موم جه معی ـ زه م ـ ه که به مانانیشتمان وجێی ده سه ڵاتداری و هه وار گه یه، ئه ویش پێنج ـ زه م ـ بوون گه ورترین و خوشترین ـ زه م ـ یان زه م ـ ی جیلۆیه ـ که به زه م ـ ی زه میجان به ناوبانگ بووه، له پیش ساڵی (۲۲۶ ه ق) زه می زه میجان (= نیشتمانی خێڵێ زه میجان) که یه کێکه له پێنج خێڵی گه وره ی کوردی مه لبه ندی فارس،ده که وێته ژێرده سه ڵاتی کوردێکی ئازاکه له ناوچه ی (اصطخره وه) هابتوو، به ناوی ـ جیلۆیه ـ دوای ئه مه به م ـ زه مه، یان وت ـ زه می جیلۆیه ـ چون جیلۆیه ودار و ده سته ی جیلۆیه فه رمانرۆه وایی خۆیان لێره وه دامه زراند، دیسان (له قه رنی سێی ه ق) به ولاوه هه ربه و هۆیه وه برێ له ناوچه ی ئیستاکه ی ـ کۆه کیلویه که جیلۆیه ی تێداده ژیا، ناویان نا،کۆجیلۆیه ـ که ورده ورده بۆبه (کۆه کیلۆیه،) له و شوێنانه داخێله مه زداره کانی کورد و هۆزه جوتیاره کانی له ك و کوردنیشته جێن، که گه رمێن و کویستان ئه که ن، به هاوینانداده چنه کوێستان و به زستانانداده ێنه وه ئاران، ته نیا خێوه ت و ڕه ش ماڵی خێله کورده هه وارچیه کانی مه ڵبه ندی فارس، ژو ماره یان ده چێته پێنسه دهه زار ـ (۵۰۰/۰۰۰) چادرو ڕه ش ماڵ،که ژوماره ی دانیشتوانی پیاو له زۆرتری ماڵاندا به خاون ماڵ و شوان و گاوانه وه ده چوه ده پیاو که پله ی ناوه ڕاست بگرین به تێکرایی بۆهه ر چادر و ماڵی پینج پیاو دابنێین ژوماره ی پیاوه کانیان ده گاته دووملوێن و نیو، (۲۵۰۰/۰۰۰)،که هه رنه بێ بۆهه ر پیاوێ ژنێك و دومنداڵ دابنێین ژوماره ی کوردی ئه م سه رزه ویه ده چێته ده ملوێن که س [۱] جاکاتێ که ژوماره ی کوردان له هه زار و دووسه د ساڵ له مه پێشداته نیاله مه لبه ندی (فارس) و قه راخی که نداوی فارسا زیاترله ده ملوێن بوبێ ده بی ئیستاکه چه ند ملوێن بێت؟ هه روا به م جوزه ده ر که وت که خاکی کوردان تاکه نداوی فارس درێژه ی هه یه.

---

۱) تاریخ التمدن الاسلامی ج ۲ ص ۴۶ و ۴۷

۴ ـ خوالیٚ خۆش بوو، زانای گه وره، ئایه تولّلا ـ محمّدمه ردۆخی کوردستانی له په ڕاوی کورد و کوردستانی خۆیدا سنوری کوردستانی به م شێوه لێکداوه ته وه.

ـ کوردستان له لای باکوره وه به ئه رمه نستان، له لای خۆرهه لاته وه به ئاذره بایجان و عیراقی عه جه م و خوزستان که زنجیره کێوی زاگروس له م به شه دایه، له باشوره وه به عیراقی عه ڕه ب، له لای خوراواوه بهَ سه رزه وی (ئاسیای صغیره) وه نوساوه،

دیستان به نه قلّ له برێ مێژونوسانه وه ئه نووسێ که سنوری کوردستان، له باکورره وه زنجیره کێوه کانی ئاراراته، له خۆرهه لاّته وه سه رحه دی خوزستان و فارس و زه نجان ورمێ و ماکۆیه، له باشوره وه مه رزی باکوری ـ به غدا «عیراقی عه ره ب» له خۆراواوه چۆمی فوارت تا سنوری به غدایه، به م جوزه برێ له ئه رزروم و برێ له ناوچه کانی خۆرهه لاّتی ـ ئاسیای صغیر ـ و ئاذره بایجانیش به به شێ له کوردستانی پان و به رین ئه ژمێردرێ [۱] له گه لّ ئه وه یشدا تاریخی مه ردۆخ ـ پێوانه ی روبه ری کوردستانی به ـ یه کسه دوسی هه زار کیلومیتری چوار گۆشه داناوه، که ته نانه ت ته نیا ڕووبه ری کوردستانی ئێرانیش ناگرێته وه ـ

۵ ـ ئه دموندز له په ڕاوی خۆیدا به ناوی ـ (کوردها ـ تورکها ـ عه ربها ـ) ئه نووسێ ـ شیمالی کوردستان به هۆی هێلّێ که له ئێره وانه وه تائه رزه ڕۆم و ئه رزه نجان کشاوه درێژه ی هه یه، پاشان ئه وهێلّه که وانی له (مالاتیا) و قاره مان مه رعه شه وه باده خواتاده گاته شاری خۆشی ـ حه لّه ب ـ ئه مجارله باشوری خۆراواوه به ته پولّکه و داوێنی کێوه کانداده روا تاله ده جله ده په ڕێته وه، له وێوه به خۆرهه لاّتی چۆمی ده جله داشان به شانی ئاوی به پیت و به رکه تی ده جله ئه ڕواۂتاده گاته باکوری ـ جبل حمرین ـ له سنوری ئیران و عیراق له نزیکی مه نده لی ۂله خۆرهه لاّته وه خه تێ ڕاسته و ڕاست له مه نده لیه وه ده ڕواتاده گاته شه قامی کرماشان ـ که ره ندۂنه مجارته واوی مه لّبه نده کانی سنه و سه قز و مه هاباد و ئورومیه و خۆی، سه لماس و ماکوده گریته وه تاده چێته ئێره وان.

به لاّم مه رزی مه نده لی به کرماشان سنووری نێوان سه رزه وی هۆزه کانی لوڕ و له که، له گه لّ سه رزه وی برا کورده کانی خۆیاناکه به ڕاستی ئه وانیش ته واوله بنه مالّه ی

۱) کورد و کوردستانی مه ردوخ ج ۱ ص ۵۱ و ۵۴ـ

گەورەی کوردان ئەژمێردرێن[1] بەم جۆرە ئەدموندز ددان دەنێ ـ بەو راستیەدا کە سنوری باشوری خۆرهەلاتی کوردستان سەدان کیلومیتر بەولاترەوە دەڕوا.

راستیەکەی ئەوەیە چەندە دیتنەوەی حەق و ددان نان بە ماف و حەقیقەتدا گرانە، سەد ئەوەندە وتنی حەق و نوسینی حەقیقەت گرانترە، جا هەر بۆیە تا ئیستاکە سەبارەت بەم مەسئەلە ئەوەی حەقە و راستی‌یە یا بە تەواوی نەزانراوە، یا زانراوە و نەنووسراوە. یا ئەگەر نووسرابێتیش بە خەلکێ رانەگەیەنراوە و لە بەین براوە، دیارە گشت ئەوانەی کە لەم بارەوە پەڕاویان نوسیوەو، وتاریان داوە.و گۆڤاریان بلاو کردوەتەوە تەنیا ویستویانە ئەو حەقیقەتە راستەقینە بۆ جیهانیان روشن کەنەوە کە: میللەتی کوردیش وەک گشت میللەتە زیندوەکانی‌تری ئەم جیهانە خاوەنی مێژو و نیشتمانێکی بە بایەخ و ناون. کە پاکانی بەرە و باشور راکێشاوە و لە کانداوی فارسی گیراندووە، دو دەستەکانێشی بەرە و باکوری خۆراوا درێژ کردووە، دەستی چەپی لە دەریای سیا و دەستی راستیشی لە حاست دورگەی ئەسکەندەرون لە دەریای «مدیتەرانەی» هەڵژەندووە.

٦ـ بر ی لە کۆل و کۆمەلانی کورد دەلێن پێوانەی کوردستان لە ـ پێنسەد هەزارک ـ ٥٠٠٠٠٠ ک، تێ دەپەڕێ و لە لوتکەی ـ ئاراراتەوە ـ تا دەگاتە خەلیجی فارس و دەریای مەدیتەرانە دەگرێتەوە، بڕوانە ئەو نەخشەیە کە ناوەندی لێکۆلینەوەی کورد لە پاریس لە ١٩٤٩ ـ دا بلاوی کردوەتەوە ـ بەلام ـ ل ـ رامبو، پێوانەی کوردستان ـ (وەک نیکیکتین) بە ـ ٥٣٠/٠٠٠ ک دادەنێ[2] ـ م ـ کەندالیش دەلێ: هەژدە ملوێن کورد لە دەولەتێکا کە نە وجودی هەیە و نە بە رەسمی ناسراوە و لەگەڵ خاکی (فەرانسە)دا (کە ٥٤٣، ٩٩٦ کیلومیترە) بەرابەرە: ژیانی خۆیان بەرێوە هێناوە.[3]

٧ـ ئەنسیکلوپیدیای بریتانیا دەلێ: ـ درێژایی کوردستان ـ ٦٠٠ میلە ـ و پانایی‌شی ١٥٠ میلە، بەلام دائرەالمعارف قرن عشرین ـ و ـ قاموس الاعلام ـ دەلێن درێژاییەکەی ـ ٩٠٠ک ە و پاناییەکەی لە نیوان ـ ١٠٠ تا ٢٠٠ کیلومیتردایە، ئەو لیاچەلە بیگەرالی تورک لە سالی ـ ١٠٦٥ هـ ق ـ بە ناوچەکانی کوردستاندا لە ئەرزەرۆمەوە تا ناوچەی بەسرە گەڕاوە تا وادە نوسێ ـ کوردستان لە مەلبەندەکانی ـ ئەرزەروم ـ وان ـ هەکاری ـ

١ـ کوردها ـ تورکها ـ عەربها ص ٧

٢ـ کوردستان وکورد ـ ع ـ ق، ص ١٢

٣ـ کوردستان ـ م ـ کەندال ص ٧ ترجمه شریف عظیمی

دیاربەکر ـ جەزیرە ـ ئامێدو ـ مووسڵ ـ شارەزور ـ ئاردەڵان ـ پێکهاتووە و درێژاییەکەی ڕێی حەفدە ڕۆژە، «زیاتر لە: ١٦٣٢ ک».

٨ـ کوردستان[1] کەوتوەتە نێوان ـ ٣٠ ـ ٤٠ پانائی ڕۆژهەلاتی و ٣٧ ـ ٤٨ درێژایی باکوری (د ـ ع ـ ق) بەلام مەردۆخ ئەنوسێ لە نێوان ـ ٣٢ ـ ٣٩ ـ پانایی ڕۆژهەلاتی و ٣٩ ـ ٥٠ درێژایی شیمالی، ئەنسیکلوپیدیای گەورەی سوڤیەتی ئەنوسێ ـ لە نێوان ٣٠ ـ ٤٠ پانایی ڕۆژهەلاتی ـ ٣٤ ـ ٣٩ درێژایی باکوری.

قاموس الاعلام ـ دەنوسێ ـ ٣٠ ـ ٤٠ پانایی ڕۆژهەلاتی ـ ٣٧ ـ ٤٦ درێژایی باکوری ـ نوسەریش دەلی: کوردستان کەوەتوتە نێوان ـ ٣٠ ـ ٤٢ ـ پانایی ڕۆژهەلاتی و ـ ٣٧ ـ ٥١ ـ درێژایی باکوری ـ بینا بەم بڕوایە کە بەلگەی پتەو و باوەر پێکراوی لە سەرە، باکوری فارس و ئەرزەرۆم و ئەرزەنجان تا تەرابوزان و دەریای ڕەش لە کوردستانی تورکیە کە ئێستاکە کوردی تێدا نیشتەجێیە، دەگرێتەوە هەر بەو جۆرە خاکی بە پیت و بەرکەتی خێلەکانی لەک و بەختیاری و مەمەسەنی و هۆزە بەر بلاوەکانی تری کورد لە دەور و بەری شیراز و ئیسفەهاندا دەگرێتەوە، (خوا زاناترە).

١-کوردستان د ـع ـق

کوردستانی ئیران:

وه‌ك په‌ڕاوه‌ کانی مێژویی و ئاینی وێنه‌ ی ئه‌ وێستای زه‌ رده‌شت و شانامه‌ و دین کورد و ده‌یان به‌ ڵگه‌ ی مرۆناسی و ئه‌ نتیکه‌ ناسی و شوێنه‌واره‌ کۆنه‌ کانی کوردستان شاهیدی ده‌ده‌ن و به‌ زمانی بێ زمانی هاوارده‌ که‌ن : ڕه‌ گه‌ زونه‌ ته‌ وه‌ ی کوردزیاترله‌ ده‌ هه‌ زار تا یازده‌ هه‌ زار ساڵ له‌ مه‌ پێش له‌ سه‌ رزه‌ ویه‌ کانی کوردستان هه‌ رله‌ قه‌ راخی گه‌ رمی که‌ نداوی فارس و خاکی شوانکاره‌ به‌ درێژایی زنجیره‌ کێوه‌ کانی به‌ خێرو بێری «زاگروس» تائه‌ گاته‌ لوتکه‌ ی کێوه‌ به‌ رزوبه‌ فراویه‌ کانی ئارارات و مه‌ ڵبه‌ نده‌ کانی ته‌ فلیس و قارس و ده‌ ریای ڕه‌ ش ـ ژیاون، وه‌ له‌ گه‌ ڵ خێڵه‌ کانی فارس و بلوچ و ئه‌ رمه‌ نی و پشتوو ئوردوو ئالمانی و ئیتالیا و ... له‌ بنه‌ ماڵه‌ یه‌ ك به‌ دی هاتون، له‌ و کاته‌ وه‌ له‌ هه‌ زاران ڕوداوو ئاژاوه‌ و قڕه‌ و شه‌ ڕو مشت مڕوتێك هه‌ ڵکه‌ وتن له‌ گه‌ ڵ خزم و دراوسێ و خۆیی، وه‌ك خێڵه‌ کانی ـ لولو ـ کوت ـ میتانی ـ هیت ـ کاسی ـ عیلام و ئاشوروهی تر، که‌ هه‌ رله‌ وسه‌ رده‌ مه‌ دا ده‌ وڵه‌ تی سه‌ ربه‌ خۆوبه‌ هێزیان به‌ دی هێنا، وه‌ك زه‌ نجیره‌ فه‌ رمانڕواکانی که‌ یانیان و پێشدادیه‌ کان،که‌ مڕوی زاناوبلیمه‌ تی به‌ ناوبانگ ـ عه‌ ماده‌ ددینی ده‌ ولتشاهی ـ کوردی کرماشانی له‌ په‌ ڕاوی به‌ بایه‌ خی جه‌ غرافیای خۆراوای ئێران دابه‌ جوانی لێکیدا وه‌ ته‌ وه‌ وسه‌ ره‌ تاڵێکی له‌ م ڕاستی یه‌ ده‌ ر خستووه‌ که‌ به‌ خواستی خوداله‌ جێی خۆیدا به‌ ته‌ واوی ئه‌ م په‌ ڕاوه‌ به‌ نرخه‌ ئیشاره‌ ده‌ که‌ م.

له‌ هه‌ زاره‌ی چوارهه‌ می پێش له‌ زاینی هه‌ وه‌ ڵین شه‌ پۆلی کوچه‌ ریه‌ کان به‌ ناوی «ئازیانیك» له‌ باشوری ده‌ شته‌ سارد و سڕه‌ کانی سیبیریاوه‌ به‌ ره‌ و زنجیره‌ کێوه‌ کانی «زاگروس» وه‌ جموجۆل که‌ وتن.

دیسان له‌ هه‌ زاره‌ ی سێ هه‌ می پێش له‌ زاینی دا تاقمێ تر مه‌ شهوور به‌ ئاریایی یا هێندو ئوروپایی هه‌ رله‌ دشته‌ سارده‌ کانی روسیه‌ وه‌ به‌ ره‌ و خۆراوی ئێران (زنجیره‌ کێوه‌ کانی زاگروسی کوردستان) وه‌ ڕێ که‌ وتن، ئه‌ م دووشه‌ پۆله‌ که‌ له‌ کوێستانه‌ کانی زاگروس دا به‌ یه‌ ك گه‌ یشتن، پێکه‌ وه‌ نه‌ سازان وتێك هه‌ ڵکه‌ وتن،که‌ له‌ مێژودا به‌ هێرشی ـ گوتی ـ

کاسی ـ ناوی ده رچووه [١].

له نزیکی هه زاری دووهه می پێش له زاینی داده سته یی تربه ناوی «ئاریان ها» هه رله و سه رزه ویه سارده بێ بژیوه ی ڕوسیه وه به ره و خۆراوای ئیران (کوردستان) ڕێ که وتن.

ئه وهه وارچی یه کۆچه ریانه، کاتێ که سه رزه وی،سه رسه وزوگه ش و زه نوێری ئاووهه وا خۆشی کوردستانیان دی، پاپان چوه به س وعه به سران و نه یان توانی ته نیا به هه راو هاوا روهه ڕه شه ی کورده نیشته جێکان بگه ڕێنه وه، یالاتر اسکه ببه ستن و به ره و ده شته خیزاویه گه رمه قاقڕه بێ خێره کانی ئه م لا و لابارگه وبنه تێك نێن، ئه وه بوو که له گه ڵ کورده نیشته جێ کانی کوێستانه کانی زاگروس به شه ڕهاتن، له م بگره و به رده دا ئاڵوگۆرێکی گه وره له فه رهه نگ و زمان و خووڕه وش و یاسادا به دی هات، واده ر ده که وێ که له م سه رده مه دا قانون و په ڕاوی زه رده شت پێغه مبه ر، د ـ له ناو کورداندا جێی ڕێز و برۆا بووه، هه رواخه ڵکی تریش په یره ویان لێ کردووه ـ به م جوره بۆمان ده رکه وت که نه وه ی کورد هه زاران ساڵ له مه پێش له سه رئه م خاکه پاکه له دایك بووه و پای گرتووه و ژیاوه و به زمانی کوردیش دواوه، هه زاران ساڵه له سه رپای خۆی ڕاوه ستاوه و ئاینی بوه و خودای ناسیوه، به وته ی مێژوو نوسان نزیکی چوار تاشه ش هه زار ساڵ له مه، پێش، به لام وه ك جه غرافیا خۆراوای ئیران (کوردستان) نوسراوه ی زانای پایه به رز ـ عه ماده دینی ده وڵه تشاهی کوردی کرماشانی ده ڵێ نزیکی ده تاپازده هه زارساڵ له مه [٢] پێش «که به برۆای منیش ئه م لێکدانه وه چون به ڵگه ی باوه ڕ پێ کراوی زمانی کوردی ئه وێستایی له گه ڵدایه دورست تره»: له قه راخی گۆلی و رمی پێغه مبه رێکی گه وره مه زن با ناوی پیروزی ـ زه ڕده شت [٣] ـ له لای خودای ته نیای به رزی بێ وێنه وه، به پێغه مبه ری هه ڵ بژێردرا، هه وه ڵین سروشی خودای پێ گه یندرا،بۆشاره زایی و ڕابه ری گه لی کورد ڕوانه کرا، له باتی ئه وه یکه له م ده رفه ته چاکترین که ڵك وه رگرن، له ژێر ئالای ئه وڕابه ره که له خۆیان هه ڵکه وتووه یه ك بگرن، لاسیایی یان کرده وه و دووده سته له دژی ڕاوه ستان، تاقمێ به ناوی ـ «خۆیان» ـ و ده سته یی تربه ناوی ـ دێوان ده رۆنه ـ دوژمنایه تیان کرد و به درۆیان خسته وه، چون زه رده شت وه ك گشت پێغه مبه ران پشتیوانی گه لی هه ژاران و دوژمنی زۆرداران بوو، به م جوڕه زه ڕده شت، به فه رمانی خودا بۆدارشتنی

١) مادها ـ تالیف جلیل ضیاپور

٢) که هیشتاله م ده ورانه دامس نه دوزراوه ته وه ـ

٣) یانی ده شت و که ژوکوی نیشتمانی کوردستان وه ک زیربه به هره و وینه ی ئالتون جوان و به به ر هه م و بره وه

به رنامه ی ئاینی پیرۆزی،به ره و کوردستانی ناوه ندی کوچی کرد و هات سه رکێوی ـ ئاوشی ده رینه ـ «ئاویده ر» له خوراوای شاری سنه ی ئێستاکه دا، خوای گه وره لێره دا دووهه مین سروشی خۆی خه لاّت فه رموو، به لاّم زه رده شت لێره دا زۆرنه ماوه و به ره و کوردستانی کرماشانی ئێستاکه ـ کۆچی کردتاچوه سه رکێوی ـ هۆگر ـ له قه راخی ـ چه یحون شار ـ که له خۆرهه لاّتی کوردستانی سنه و باکوری خۆرهه لاّتی کرماشانداهه ڵکه وتووه، له سه ریه کێ له زنجیره کێوه کانی ـ هۆگر ـ که = ئیستاکه به کێوی ـ هه جیر ـ به ناوبانگه، خوای گه وره سێ هه مین سروشی نهێنی خۆی بۆنارد و ئاینی به بایه خی تاك په رستی و برایه تی و یه کیه تی بۆکوردان دا مه زراند، که به م هۆیه وه تا ئیستاکه یش ئه و ناوچه به ـ دینه وه ر ـ و ـ چه یحون شاریش به ـ چه یحوناوا ـ ناودێر کراوه، که هه م به ڕاوی مێژونوسان و هه م سینگی بنه چه ی کوردان له خۆدا ڕایان گرتووه،

ئه م پێغه مبه ره به ڕێزه که له شاری ـ چه یحوناوای ـ دینه وه ر ـ دانیشته جی بوو ئاینی یه کتاپه رستی دژی زۆردارانی به خه ڵکی ڕاگه یاند، پادشاوسه رۆکی ئه م مه ڵبه نده به ناوی ـ (گوشتاسیب) ـ که وه ك هه ڵۆ، قه لاّی عاسته م و به رزی ـ که نگشه ی کردبوه پایته ختی خۆی،که ئیسا ـ که نگه رشه ـ ی پێ ده ڵێن و له چه ند کیلومیتری شاری ـ دینه وه ر ـ دایه، ئیمانی به زه رده شت پێغه مبه ر هێناو به گشت هێزوهه ستی خۆیه وه پشتیوانی لێ کرد، زه رده شتیش ـ ئاورخانه ی خۆی (وێنه ی مزگه وت به مانای جێی روشنایی و تیشکی خواپه رستی و ڕێ نومایی هاتووه) له ناوقه لاّیه کدابه ناوی ـ (باکته ریا ـ باخته ره ـ بالخته ره ـ) که له چه ند کیلومیتری که نگه شه دایه، دورست کردو ده ستی کرد به ڕاگه یاندنی ئاینه جوانه که ی خۆی،ئاوردانی باکته ریا ـ به جۆرێ، له و لاّتاناوی ـ ڕۆیشت که نه ته ویسان و دوژمنانی زه رده شت ئاوری حه ساده تیان هه لاّیساو خۆیان پێ نه گیرا و هێرشیان برده سه ری، روسته م پاڵه وانی (کوردی ـ سوغذی ـ سگزی ـ سه قزی) [1] که به هه ڵه به زابلی ناوبانگی ده رچووه، یه کی بووه له پشتیوانه ئازاکانی زه رده شت و له گه ڵ دوژمنه کانی ئه م پێغه مبه ره کۆڵ نه ده ره به ربه ر کانێی کردو به شه ڕهات، که سه باره ت به م دژایه تیه بووکه ڕۆسته م ته نانه ت له گه ڵ ـ سۆرابی ـ کۆری خۆی به شه ڕهات، سۆراب ـ له شاری ـ سه منگان ـ له چه ندفرسه خی جه یجون شار ـ دانیشته جێ بوو،

---

١) زابی گه وره وزابی چکوله ـ (به کورد ئیستاکه زێی گه وره و زێی چکومه) که به هه ردوکیان وتوه ـ زابان چون روسته م خه لکی سه قزبووه و له ده وروبه ری دوچومی زێی گه وره وزێی چکوله ژیاوه به روسته میان وتوه سه گزی ـ زابانی ـ به لاّم به هه ڵه زابان ـ کراوه به زابل و سه قز ـ کراوه به سوغذ

له گه ڵ باوکی خۆی به شه ڕهات به ڵام ڕۆسته م سۆرابی کوڕی خۆی له شه ڕدا کوشت ـ له فه روه ردین یه شتا ـ سوراب لاوێنراوه ته وه، پاشان دوژمنانی زه ڕده شت هێرش ئه که نه سه رشاری ـ باخته ره ـ که له په ڕاوی ئه ویستا ـ دا ـ باخی ـ نوسراوه، زه ڕده شت شه هیدئه که ن و ئاوردانه که ی ئه ڕووخێنن و په یره وه کانیشی ئه کوژن و تێکرا ته فرو تونایان ئه که ن.

ده سته یی له په یره وه کانی هه ڵ دێن و تاخۆرهه لاتی ئێران ناگرسێنه وه، تاقمێکیان که خه ڵکی ـ پارسینه «صحنه» ی کرماشان بوون کاتێ ده گه نه خۆرهه ڵاتی ئێران ـ (خوراسانی گه وره) به ـ پارته کان ـ ناویان ده ر چوو، جابه یاد و بیره وه ری نیشتمانی خۆیان (کوردستان) که به گیان و دڵ خۆشیان ده ویست،وه بۆئه وه که خۆشه ویستی نیشتمانی خۆیان ـ کوردستان ـ هیچ کات له دڵ ده رنه که ن و به ناوبرد نی ئه و ناوانه کوردستانی خۆشه ویستیان وه بیر بێته وه، ته واوی شاروو کێوته لان و چۆم وده روده شت و شارودێی خۆرهه ڵاتی ئیرانیان به وناوانه ی که له ولاتی خۆیان کوردستان ده یان ناسی ناو دێر کرد، تاکووهیچکات کوردستانیان له بیرنه چێته وه، به ڵام به داخه وه ورده ورده نه ته وه داهاتوه کانیان مه یلی خاکی کوردستانیان ناو، گشت ناوونیشان و مێژوی باوو باپیریان له بیرچوه وه، دیسان به هۆی نه بونی په یوه ند و دووری ڕێگاوتێ په ڕبوونی ماوه یه کی دوورود رێژ له کۆچی په یره وانی زه ردشت له خۆراوا (کوردستان) بۆ خورهه ڵات (سیستان و خوراسان) سه باره ت به زمانی کوردی سورانی تایبه تی خۆراوای ئێران بێگانه ببونه وه، دوای چه ند هه زارساڵ، که ئاینی زه ڕده شت له خۆرهه ڵاتی ئێران دا په ره ی سه ند و دنیای ته نیه وه، پارته کان که په یره وی ئاینی «زه رده شت» بوون و له بنه ماڵه ی کورده کانی ـ پارسینه «صحنه» ی کرماشان که و تبونه وه، ویستیان په ڕاوی بلاوی ده س لێ دراوی ـ ئه وێستا پێغه مبه ر له یه کجێدا کۆبکه نه وه،

له کاتی ڕێك و پێك کردنی میژوی مه زهه بی ئه وێستادا، چون ماوه یه کی فره له کۆچی زه رده شت ڕابردوبوو، له بیریان نه مابوو که زه رده شت خه ڵکی کوردستانه و ئه وێستایشی به کوردی بو نێردراوه و ته واوی ناوونیشان و وشه کانی به زمانی کوردیيه،هه روه ها ته نیابه نیشتمانی وه ك به هه شتی کوردستانی خۆراوای ئیرانیشیدا هه ڵداوه، ده قی ئه وناونیشانانه یان له ئه وێستای ده س نوسی ده ورانی ـ ئه شکانیه کورده کاندا نوسیه وه

وه گومانیشیان وابوکه دوای ئه وه زه ڕده شت له خوڕاوا (کوردستانه) وه هاتوه ته خۆر

ﻫﻪ‌ﻻﺕ، بوه به پێغه‌مبه‌ر و له شاری (به‌ڵخ) له قه‌راخی چۆمی - جه‌یحون - سروشی خودای بوهاتووه و هه‌رله وێیش کوژراوه، [۱] به‌ڵام بۆمان ده‌رکه‌وت که ئه‌م گومانه دورست نی یه، چون به‌رابه‌ری به ڵگه‌ی زمان که پته‌وترین و باوه‌ڕپێ کراوترین به ڵگه و ده‌لیلی مێژووناسراوه، گشت ئه‌و ناوانه‌ی که له ئه‌ویستاداها توه بێ که‌م و زیادله کوردستاندا ماوه و هه‌یه و پا به‌رجا ڕاوه ستاوه،به تایبه‌ت له داوێنی کوێستانه گه‌وره به سامه کانی ده‌ورو به‌ری کرماشان داهه ربه و ناوونیشانانه‌ی که له ئاوێستاداهاتوه ده‌س لێ نه‌دراو ماوه، خه‌ڵکی خودی ئه‌م مه‌ڵبه‌ندانه یش بێ ئه‌وه‌یکه ئاگایان له به سه‌رهاتی دڵ ته‌زینی مێژووی سه‌رزه‌ویه کانی خۆیان بێ تائێستابه چاکی ئه‌ وناوانه یان له دڵ و مێشکی خۆیاندا ڕا گرتووه، خۆش به‌ختانه نه‌یان هێشتووه ده‌ستی تالانچیانی بێ به‌زه‌ی زۆرداران.ئه‌وناوه پیرۆزانه یان «وه‌ك هه‌زاران ئه‌نتیکه‌ی له قیمه‌ت نه‌هاتوو سه‌دان ناوی مێژوویی به کارهاتووی تریان به تالاّن برد»، به تالاّن به‌رن،

زمانێ که تیکه کانی «ئاوێستای» پێ هۆ نراوه ته‌وه به گومانی زانایانی ئه‌نتیکه ناسی کوردی نه‌زانی بێگانه، زمانێکی کۆنی نه‌زانراوی له بیر چوه‌وه‌یه که‌له به‌ین چووه و شوێنه واری نه‌ماوه، [۲]

به‌ڵام به پێچه‌وانه‌ی ئه‌و گومانه زۆرتری وشه کانی - ئاوێستا - له ناوچه کانی - کوردستان به تایبه‌ت له مه‌ڵبه‌ندی کرماشان به چاکی وزۆوونی ده‌زاندرێ و له گه‌ڵ وشه‌ی کوردی ئێستاکه دایه‌ك ده گرێته‌وه. من - نوسه‌ر - که کوردێکی سۆرانیم به جوانی له زۆرتری وشه کانی (ئاوێستا) تێ ئه‌گه‌م - به‌م جۆره گومان له‌وه‌دانی یه که زمانی کوردی «ئاوێستایی» دایکی گشت زمان و له هجه به‌ر بلاّوه جۆربه جۆره کانی کوردی گشت کوردستانی ئێران، تورکیه، عیراق - سوریه، شۆڕه‌وی یه، هه‌روا بۆمان ده‌رکه‌وت که زیاترله ده‌هه‌زار ساڵ له مه پێش نه‌ته‌وه‌ی کوردخاوه نی ئاین، زمان، فه‌رهه نگ، خه‌ت و نوسین و کتیوبووه،

له شوێنه واره باستانی یه کۆنه کان و په‌ڕاوی به بایه‌خی «ئاوێستا» واده‌ر ئه‌که‌وێ که نزیکی پازده هه‌زار ساڵ له مه و پێش، ته‌واوی ناوچه کانی خۆرهه‌لاتی ئێران تاکه نداوی فارس، وه‌له لای باشوره‌وه له شیراز و کێوه کانی به‌ختیاری و قه‌راخی به‌رزاییه کانی

---

۱) جه‌غرافیای خوراوای ئیران-
۲) جه‌غرافیای خوراوای ئیران- ده‌ولـ ئتشاهی

لورستان و ئیسفه هان تانزیکی و سنوری قوم و ساوه، وه له باکوره وه ته واوی مه لبه نده کانی باکوری، له خوراسانه وه تاداوێنه کانی کێوی ئه لبورز و سه رحه دی زه نگان و ئازه ربایجان، له ژێر ئاوابوه و به ده ریای ناوه ندی ئێران ناوبراوه، له م ده ریا گه وره وه که «ئاوێستا پێی ده لێ ـ ئاوروکه ش ـ به لام ـ ئوستاد پورداودبه «ده ریای فه راخ که رت» ی ته رجه مه کردووه، ڕێگایێ بوگه یشتن به گولی و رمێ بووه، [1] ئه کرێ چومێکی واله نێوانیاندا بووبێ که پاپور و لوتکه ی تێدا گه ڕابی. ژاگ دومرگان فه رانسه وی و کونت دوگوبینو ـ له جه غرافیای خوراوای ئێران و مێژوی ئێرانیاندا نوسیویانه، واده رئه که وێ له و کاته دا ده ریای ناوه ندی ـ (ئاورو که ش) یه گجاری و شك نه بوبێ و، ته نیارێگای په یوه ندو هاتووچوی نێوان خوراواو خورهه لاتی ئێران له قه راخه کانی ـ ئه لبورزه وه کرابێ. [2]

ده ریاچه ی گه وره ی ساوه که شه وی له دایك بوونی پێغه مبه ری خوشه ویست (د) وشك بوو ، نیشان ئه دا که پاشماوه ی ده ریای گه وره ی ـ ئاوروکه ش ـ بوبێ که ڕوژگارانێ ماسی گه وره ی (والێ) تێیدا ژیابێ و نزیکی دوازده هه زار سال له مه و پێش له ساوه وه تاکه نداوی فارس شه پولی دابێ، زوربه ی شاعیران و زانایانی گه وره ی ئیسلام ئه م سێ ڕووداوه گرنگانه ی خواره وه یان.

١ ـ کوژانه وه و هه ل نه بوونی ئاوری فارس دوای هه زارسال ئایسان له شه وی له دایك بوونی پێغه مبه ردا (د)

٢ ـ شکانی چوارده کونگره ی هه یوانی کوشکی «کیسری» له مه داین پایته ختی ئێران.

٣ ـ وشك بوونی ده ریاچه ی ساوه،به نیشانه ی هاتنه دنیای پێغه مبه رێکی بت شکێن و ئالوو گورێکی گرنگ له جیهان و، پیروزی نوربه سه ر تاریکی و، حه ق به سه رناحه قدا داناوه، دیاره هه روه ك به لگه یه کی پته ومان له سه ر شوێنه واری مێژوی ڕابووردوو له ده ستانی یه، نایش توانین ڕه تی بکه ینه وه و وه ری نه گرین، به لکوئه توانین به ناوی شوێنه وارێکی گرنگ ده ستی پێدا بگرێن و به مه به ستی لێ کولینه وه و گه یشتن به نێوه ڕوك و حه قیقه ت که لکی لێ وه ربگرێن، شانامه ی فیرده وسی برێکی ترمان له مه به ست نزیك ئه کاته وه، کاتێ که سه باره ت به پاشایه تی ـ گورشاسیب دواوه ده لێ: ئه فراسیاب که سه روکی تاقمی کورده «تورِاوه کان» بووه له کاتی پاشایه تی ـ زوو ـ ی

---

١) جه غرافیا خوراوای ئێران

٢) جه غرافیای خوراوای ئێران نوسراوی ده وله تشاهی

کوڕی ـ تەهماسوب شادا ـ پەیمانی ئاشتی و نێوان خۆشی خۆی لەگەڵ ئێرانیە کاندا دەبەستێ، بەڵام پاش ئەوەیکە ،گورشاسیب شا، کۆچی دوایی کردو وڵاتی ئێران بێ سەرۆك ماوە، هەلی بەدەرفەت زانی و چاوی لە پەیمان قوچاندو بەڕاوتەگبیری ـ پەشەنگی ـ باوکی کە پێی دەڵێ: کە بگذرز جیحون و برکش سپاه ـ ممان تاکسی برنشیند پگاه ـ هێرش دەباتە سەر ئێران، ئەوکاتە مەڵبەندی فەرمانڕوایی ئەفراسیاب لە قەراخەکانی چۆمی ئەرەسەوە دەستی پێ کردوە و گشت ناوچەکانی ئازەربایجانی خۆرهەڵات و خۆراواو کوردستان و کرماشانی ئێستاکەی گرتوە تەبەر، بەم هۆیەوە پەشەنگی باوکی لە قەراخی ـ جەیحون ـ یا باشوری خۆراوای فەرمانڕەوایی خۆیدا ئەکاتە لێ پرسراووسەرۆکی ئەم ناوچە، جائەم ـ جەیحونە ـ کە بوەتە جێی هەڵەو سەرلێ شیواوی مێژوونوسانی خزم و بێگانە، لە باکوری کرماشان دایە کەزەردەشت ماوەیێ دوای ئەم قڕە و مشت و مڕە، ئاینی پاکی خودای بەخەڵکی ڕاگەیاندو و بەجوانی پەرەی پێدا،

سوپای ئەفراسیاب لە ناو کوردەدانیشتوەکانی ئەم ناوچانە بەتایبەت لە ناوچەی کوردی ـ سەنجابی ـ کە لە ژێردەسەڵاتی ئەفراسیابدا بووە، هەڵبژێردراون،

فیردە و سی دەڵێ: یکی لشکری ساخت افراسیاب ـ زدشت سپینجاب تا رودآب [1] کە لە بەرزێکی شیعرەکەی یابەهەڵەپیتی ـ پ ـ یێ زیاد کردوەو سەنجاب ـ ی کردوەتە سپنجاب، ئەینا ئەم سەنجابە هەرئەو ناوچە خۆشە ـ سەنجابی یەیەکە لە خۆراوای کرمانشادا هەڵکەوتوەو، خاوەنی پیاوانی کۆڵنەدەروبەئەمەك و ئازایە، ئەم ناوچە ـ کەوتوەتە سنوری باشوری جەیحوناوا، کەلە ـ پشتخوارگەر [2] ـ کەلە چەند کیلومیتری کەنگاوەر دایەتا ـ دوکە هیکوەکان ـ (کاکەوەندەکان) کەلە هەوەڵی خاکی کەنگاوەر تادەوروبەری هەرسینی کرماشانی داگرتووە، بەرابەری پەیمانی ئاشتی نێوان مەنوچیهر و ئەفراسیاو، ئەم ناوچانە لە ژێردەسەڵاتی ئەفراسیاب دابووە، «وەبەندی هش» ـ دەڵێ ئەم مەڵبەندانە ـ لە نزیکی جەیحوناوای صحنەی کرماشاندا هەڵکەوتوون، هەربۆیە ئەفراسیاو ـ باوکی خۆی کردبوەفەرمانڕەوای ئەم ناوچانە، چون لە ناوەندی دەسەڵاتداری خۆیەوە زۆرتە ریك بوو، جاخۆی لە ڕێی دەریای ئازەربایجانەوە کە لە قەراخی

١)یانی لە کوردەکانی سەنجابی و دەروبەری چۆمەپڕ ئاوەکان ئەفراسیاب سوپایەکی پێک هێنا.
٢)بەڵام مێژونوسان بەهەڵە پیان وابوە کە بەشی مازندەرانە

ئازه ربایجانی خۆرهه ڵات و خوڕاواوه ده ریا بوه تائه وپه ری ده ریاری - (فه راخ که رت) (ئاوروکه ش) به گه میه - ئه په ڕێته وه و خۆی ئه گه یه نێته ده وروبه ری تاران و خواروورامین،که له به ری ئه وبه ری ده ریابوون، دیسان فیرده سی په رده له ڕوی نهێنیه کی ترلاده باوده لێ: خروشیدو بفگند کشتی برآب. بیامد بخواروڕێ افراسیاب [۱]

وشه ی ئیڕان و توران

تۆڕاوه کان یاتووڕه یه کان، ناوی تاقمی له خه ڵکی ئێرانه که به هه ڵه به - تورانی یان ناوبردوه و له نه ژادی - تورکیشیان - ژوماردوه، چون - یه کی له سێ کوڕه کانی فه ره یدون - به ناوی (تور) به هۆی نه زانکاری باوکی له دابه ش کردنی خاکی ئێران به سه ریاندا، له باوکی تۆرا و خه ڵکیش ناویان نا (تۆڕاو) به ره به ره بوبه ناوی ده سته یی له م نه ته وه، جامێژوونوسان به هه ڵه به هۆی هاوشکلێ وشه ی - تۆڕاوه کان - له گه ڵ وشه ی - تورکه کان، نه ژادی کورده تورڕاوه کان - له گه ڵ وشه ی - تورکه کان، نه ژادی کورده تورڕاوه کان یان به نه ژادی تورك،ئه ژماردووه، چون کوردییان نه زانیوه کوردی تۆڕاویان لێ بوه به تورکی خۆمالی،

زانای به ڕیزی کورد - عه ماده ددینی ده وله تشایێ له کتێوه که ی خۆیداله لا په ڕه ی ۹۳ و ۹۴ داده نوسێ: من وائه زانم که خێلی (هه ورامی) ئاهورایی - بووه که به ره به ره گۆڕاوه و بوه ته - هه ورامی - ئه م تاقمه هه رئه و ده سته بوون که هه زاران ساڵ له مه وبه ر، له سه ر دابه ش کردنی زه وی و له وه ڕگاوسامان، له براکانی خۆیان تورڕه بوون و لیان - توراون، چون ناوی راسته قینه یان - ئاورا (= ئاهورا) بووه، وه شه ی مان له کوردی دابه مانای خێل (و بۆنیسبه تیش دێت) ئاهورایی گۆڕابه ئاهوراما‌ن، یانی خێڵ یا خێزانی ئاهورا، وه له به رئه وه یکه ناوی ڕاسته قینه یان (ئاورا) بوه و، تاقمێکیش بوون له خێلی تۆڕاوه کان پێیان وتون - (ئاورا تۆڕاو) - که ورده ورده بوو به ناوی ده سته یی له خه ڵکی خۆراوای ئێران، دوای ئه وه یکه په ره یان سه ندوژماره یان چوه بان له قه راخی گۆلی ورمی به ره و کێوه کانی - ئاراڵ و قه فقاز - وه ڕێ که وتن و ئه و ولاّته یان خسته ژێرده سه لاّتی خۆیان و حکومه تی - ئاوراتور - یان پێك هێنا، پاشان به ره به ره، به ره و خاکی ئێران ده س درێژیان

---

۱) یانی ئه فراسیاب به که شتی له ده ریا په ڕیه وه و هاته شاری ڕه ی و ناوچه ی خوار - (نوسه ر)

کردو بونه هۆی مێژوی پاڵه وانیه تی و ئه فسانه یی ئێران، [1]

له لایه کی تره وه وشه ی ـ ئێره ـ له کوردیدا به مانای ـ ئێره یه ـ یانی هه رجێیێ که وێژه ری لێ بێ به کوردی سورانی پێی ده ڵێن ـ ئێره ـ له به رابه ری ئه م وشه دا وشه ی ئه وره ـ یانی له وێ ـ هه یه ـ کاتی دابه ش کردنی گیاجاروله وه ڕگا، ده سته یێ که له به شی باکورو و خۆرهه ڵات و باکوری خۆرهه ڵات و باشوری خۆراوادا نیشته جێ بوون به ـ ئێره یی ـ وه ئه وانه ی که له باکوری خۆراوادا نیشته جێ بوون به ـ ئه وره یی ـ ناونران، چون چاکترین هه وارگه ی مه ڕۆماڵیات و باشترین ئاڵف جاروله وه ڕگا به تاقمی هه وه ڵ برابوو، ده سته ی دوهه م له م دا به ش کردنه نابه رابه ریه تووڕه بوون و ـ تۆران ـ جاناویان نان ـ (ئاوراتوڕاوه کان) کاتی پاشایه تی کوڕانی ـ فه ره یدون ـ یه کێکیان به ناوی ـ سه لم ـ له ده وروبه ری هه رسینی کرماشان، نیشته جێ بووه که به و شوێنه ده ڵێن ـ سه رماج ـ یا سه لماج، ئێرایٚ ئه و ڕۆژه سه رحه دوسنوری به م جۆره بووه: ١ ـ سنوری قه فقاز تاقه راخه کانی ئه لبورز ٢ ـ خۆرهه ڵاتی له ساوه وه که له قه راخی ده ریای فه راخی که رتا بوو تا چوته کێوه کانی لوڕستان، ٣ ـ سنوری باشوری له قه راخی خۆراوای ـ که بیرکۆ ـ و برێ له خوزستان که له ئاوێستادابه ـ خوزه هه ـ ناوبراوه ـ تاده گاته به رزاییه کانی زنجیره کێوی زاگروس ٤ ـ به شی خۆراوی له قه فقازه وه تاقه سری شیرین، گشت ئه م مه ڵبه ندانه به ناوی ئێران، له ژێر ده سه ڵاتی ـ فه ره یدون ـ دابووه.

(به شی ئیرج) فه ره یدون. چاکترین مه ڵبه ندی ملکی خۆی که مه رزی باکوری له قه راخه کانی کێوی ئه لبورز و ساوه تاسنوری، قه سری شیرین، وه سنوری باشوریشی له کوردستانه وه له ڕێگای سه قز بیجار، تا هه مه دان درێژه ی بووه، به به شی ئیرجی داناوه که له شه ڕه کانی دوایی دا له قه راخی ئه لبورزه وه تاهه وه لێ بێستون که له ژێرده سه ڵاتی کاکه وه نده کاندا بوو، که وته ژێرده سه ڵاتی ئه فراسیابه وه ـ

به شی سه لم

گشت ناوچه کانی خۆراوای گۆلی ورمێ و مه ڵبه نده کانی کوردستانی تورکیه و عیراق تاپشتی قه سری شیرین ی داوه به سه لم، پاشان سه لم و تور ـ پێکه وه ـ په یمانی یه کیه تیان

---

[1]) جه غرافیای خوراوای ئیران ده له تشاهی ـ

بەست و تاسنوری ـ شەهابادی خۆراوا ـ یان خستە ژێر دەسەڵاتی خۆیان و لە شوێنێکدا بە ناوی ـ سەرابی ئیسلامابادی غەرب ـ لە قەراخی گۆلێکی چکۆلە ـ سەلم و تور ـ ئیرجی برای بڕبڕە پشتی خۆیان ئەکوژن ،کە ئێستاکە ئەو جێگە یە لە چەند کیلومیتری ئیسلامابادی غەرب دابە ناوی ـ سەرابی سەرم و شور ـ ناوئەبرێ، دیارە بۆ بیرەوەری و پەندی رۆژگارئە و ناوە ـ دوای هەزاران ساڵ کە دەم بە دەم بۆمان گێرڈرا وەتەوە و بەدەستمان گەیشتوە و ڕوویەڕی کتێوی بیر و مێشکی نەتەوەکەمان، لە خۆیدا نوسیویەتی، بۆخۆی بەڵگەی ڕاستی و حەقانیەتی ئەم ڕۆوداوە یە لە کوردستاندا، کە لە درێژایی رۆژگاردا سەلم و تور ـ گۆردراون و بوونەتە ـ سەرم و شور، و شەی تور ـ لە تۆراوە، وشەی ـ ئەورە ـ یانی ئەوێ ـ کە بەسەریە کەوە ئەبێتە ـ ئەورە تۆراو ـ یانی تۆراوە کان لەوین یا لەوێ تۆراون ـ ئەم ڕەگەزە ئەچنەوەسەر ـ توری ـ کوڕی ـ فەریدون کە لە باوکی تورا، وشەی ـ تۆرانە لە کوردیدایانی تۆرانێکی تایبەت، وەوشەی ـ تۆراوە کە ـ ئیشارە بە تۆراوێکی ناسراوە، خێلێ تۆراوە کان لە هوزی گەورەی ـ ئاهورایی یە کان بوون، پاشان زەردە شت پێغەمبە ریان لی هەڵکەوت ،کە تاقمی لە مانە تۆران و بەرەو ئەولاتری باکوری قەوقاز ڕویشتن، ئەفراسیاویش هەرلەم دەستە تۆراوانە بووە کە لە سەرحەد و سنوری ئاستارا هاتوە تە ناوخاکی ئێرانە وە، [1]

مێژوونوسان بە هۆی ئەوەیکە زمانی کوردیان نە زانیوە و ناوی هەرێم و کێو،شارو شوێنە وارە کۆنە کانی کوردستانیان نە ناسیوە، هاو شکڵی و هاودەنگی ناوەکان بوەتە هۆی سەرلی شێواندنیان، وێنەی ئەم و شانە:

١ ـ وشەی ـ ئەندیا ـ کە بە دانیشتوانی کوردی دەوروبەری چۆمی قزلۆ وەزانیان وتوە، چون لە گەڵ وشەی ـ هیندیا ـ داها ودەنگ بووە بە دانیشتوانی هێندوستانیان داناوە ـ

٢ ـ وشەی ـ زابان و زابانی ـ کە بە مانای خەڵکی نێوان چۆمە کانی ـ زێی گەورە و زێی چکۆلە،لە کوردستانی عیراقدا یە،ئێستاکە پارێزگای هەولێردە گرێتەوە،چون لە گەڵ وشەی ـ زابل و زابلی ـ سیستاندا لێك نزیکن، ڕۆستەمی زابانیان ـ بە زابلی خویندە وەتەوە،

---

[1]) جەغرافیای خوراوای ئیران دولتشاهی

۳ ـ وشه ی سه گزی (= سه کزی = سه قزی) که چون روسته می کۆری ـ زاڵ ـ له بنه ماڵه ی خێڵیّ سه کا ـ کانی دانیشتوی قه راخی گۆلی و رمیّ هاتوه ته دنیاوه وشه ی سه گزی بوه ته ناوبۆرۆسته م، که پاشان سه گزی گۆراو بوبه سه قزی، دوای ماوه یی سه قزیه کان له قه راخی گۆلی و رمی کۆچیان کردووهاتنه قه لای ناوندی و لاتی ـ زاموئا ـ که ئه و کاته پێیان وتوه ـ ئیزرتا ـ به م هۆیه وه قه لای ئیزرتا ـ به سه قز ـ ناوی ده رچوو، دیسان ده سه یی ترهه ر له م خێلی «سه کا» یانه کوچیان کردو له که وشه نی شاره کانی ـ خورّه مه باد و هه رسین ـ گرسانه وه که ئێستاکه به هۆزی سه گاوه ند ـ ناوئه برێن و یه کێکن له تیره به ربلاوه کانی ـ لورّ ـ جامێژونوسان به هه لّه روسته می سه قزیان به روسته می سیستانی یاسه گستانی ـ ناسیوه، هه ر چه ند پاشان به هۆی کۆچی برێ له خێلی سه گزیه کان بۆولاتی ـ سیستان به م و لاته یشیان وتوه ـ سه گستان ـ هه ربه وجۆره به هه لّه رۆسته می زابانی ـ یان به روسته می ـ زابلی خوێندوه ته وه و له رۆوی نه زانینه وه به دنیایان ناساندوه که رۆسته می پاڵه وانی ئازاوکولّ نه ده رونه به زی کوردی سه قزی زابانی خه لّکی زابلی سیستانه وله نه ته وه ی کوردنی یه، هه رچه ند رۆسته م نه زابلی بوه ونه سیستانی دیوه،[1]

گه وره ترین به لّگه ی ئه م باسه ئه وه یه که دوای چه ندین هه زارساڵ له رۆوداوی شه رّی ئیّران و توران هیشتاناوی قاره مانه کانی ئاوێستاو شانامه، به ته واوی له مه لّبه ندی کوردستان به تایبه ت له ناوچه کانی کرماشان داماوه و خه لّکی به چاکی نێوه کانیان رّاگرتووه و له بیریان ماوه، : ۱ ـ وه ك **قه لای سه مه نگان** له نزیکی بێستونی کرماشان که دایکی سورابی کورّی روسته م کچی سه رۆکی ئه م شاره بووه،

۲ ـ قه لای سام ۳ ـ قه لای ـ زاڵ ـ باوکی رۆسته م له که وشه نی شاری هه رسین و کیۆی **هه زارخانی** کرماشان ـ دا به ناوبانگن، ئه گه رّ روسته م خه لّکی زابل و سیستان بووایه چۆن ده یتوانی وجێی باوه رّبووکه له خوّرهه لاته وه بۆژن هێنان بێته خوّراوا؟ له کاتێکدا ـ قه لای سه مه نگان له نزیکی کێوی بێستون داهه رزاوستاوه و له چه ند فرسه خی ئه وقه لادا کوێستانیّ به ناوی ـ **کانی سوراب** ـ قه راری گرتووه

٤ ـ قه لای "هه جیر" خالّوی سوراب له قه راخی جه یحون شار، له ناوچه ی

---

۱) جه غرافیای خوراوای ئیران دولتشاهی

دینه وه ری کرماشان له سه رکێوێ به ناوی ـ **هه جیر** ـ هه ڵکه وتوه،

٥ ـ زواره ـ برای رۆسته م، ٦ ـ **روودابه** ـ دایکی روسته م له ناوچه ی تویسرکان دا. گشت ئه م ناوانه به س نی یه بۆئه وه یکه سفت و بێ په رده بڵه ین تائێستاکه زۆرله مێژونوسان به هه ڵه چون و گه وره ترین کاکڵه ی حه قیقه تیان شاردوه ته وه و به سه رهاتی هه زاران ساڵه ی گه لێکی خاوه ن شکۆومێژو و فه رهه نگ و ئاین و ئه ده بیان وه ژێرلچ داوه وهه رده شڵه ی ئاوله ئاوته کانی نه خواردووه

٧ ـ ضحاک: پاشایه کی قین له دڵی چه په ڵی خوێن خواری کورد کوژی غه یره کورد بوو، به ملهوڕی شاری ـ که ره ندی ـ ئێستاکه ی کرده پایته ختی فه رمانڕه وایی خۆی، چه ندین ساڵ خوێنی نه ته وه ی گه لی هه زاری کوردی به ناحه ق مژی، تامه نجه ڵی مێردان هاته کوڵ و یه کی له کورده ئازاکانی ئه وسه رده مه، به ناوی،**کاوه ی** ، ئاسنگه ر که چه ندین کوڕی لاوچاکی به ده ستی پیاوکوژه کانی ـ ضحاك ـ له گیان ببوون، شورش ئه که ن و ضحاك ـ ئه کوژن و «**فه ریدونی کورد**» ئه که ن به سه رۆکی خۆیان. خێلی ـ کاوه یی ـ یه کان له چه ند فرسه خی کرماشان دا ئێستاکه یش به ـ کاوه ـ به ناوبانگن و خه ڵکی پێیان ده ڵێن «کاوه پشته کی» ـ به لاّم ئێستا ـ کاوه ـ کراوه به ـ که وو ـ وه چون له زمانی کوردیا ـ که وو ـ به مانا ـ کبود ـ ی فارسی یه ـ ده فته روقه باڵه و بن چاخ نوس به هه ڵه وله رۆی نه زانین یا به فیڵ و بۆشوێنه گومکێ ـ کاوه یی ـ یان به ـ کبوده ای نوسیوه

وشه ی کاوه و ـ که یان ـ برێ له یه ك نزیکن، شایه د که یانیان ـ له ناوه ندی ئێرانی ئه ورۆژه دا که ـ نه هاوه ندی ـ گرتوه ته وه نیشته جێ بوبێتن، چون وشه ی نه هاوه ند ـ به مانای ـ ناوه ن ـ ه که خه ڵکی ـ نه هاوه ند ـ به زمانی کوردی لوڕی [1] خویان به ـ ناوه نی ـ ئه خوێننه وه،

ناوه ن یانی ـ نێوه راست، چون ئه م ناوچه له نێوه راستی ئێرانی ئه وه رۆژه دابووه پێیان وتوه ـ ولاّتی نێوه راست ـ

---

١) جه غرافیای خوراوای ئیران.

ـ سوپای کوردان و ته یموری جیهانگوشا ـ

ته یموری له نگ له په ڕتوکی ـ منم تیموری جیهان گشا ـ کاتێ که سه باره ت به سه رزه وی ڕۆم و شه ڕله گه ڵ ـ ئیلدرۆم بایه زید ـ ئومپراتۆری روّم داده دوێ، ئاواده نوسێ: کاتێ که به شێکی زۆرم له ولاّتی ڕۆم خستبوه ژێرده سه لاّتی خۆم و ئومپیراتورێکی گه وره ی وه ك ـ ئیلدرۆم با یزید یشم به دیل گرتبووه یشم ویست که شاری مێژویی ـ بیزان توم «ئه سته مبوڵ» به زویی بگرم: کۆتری نامه به رئه م هه واڵه ی بۆهێنام که ـ توگۆل ـ فه رمانڕه وای ده وڵه تی مغنیسیته ـ یه کێ له پاشاومیره ژێرده سه کانی ـ ئیلدروم با یزید ـ یاخی بوه و ده یه وێ به هێز و قوّشه نێکی به هێزکه له خێڵه کانی ـ سارۆخان ـ ساری قمیش ـ اکراد ـ تاتاری رۆم ـ تێکه له، هێرشت بۆبێنی وڕێگات لێ بگرێ، ته یمور لێره داده لێ من دوای ئه م هه واڵه له ـ ئیلدرۆم با یزید ـ دڵم گۆڕێ ووام زه ین بۆ چووکه ـ توگۆل ـ به نه خشه ی ـ ئیلدرۆم با یزید ـ سوپای ڕاکێشاوه و ده یه وێ ڕێگام لێ بگرێ، به لاّم پاش ماوه یی پرس و جۆ بۆم ده رکه وت که ـ ئیلدروم با یزید ـ ئاگای له م کاره ساته نی یه و (توگول) بۆ خۆی سه ربه خۆ ده یه وێ ڕێگام لێ بگرێ و به گومانی خۆی بم شکێنێ و پاشان بۆ خۆی ـ ئیلدروم با یزید ـ لا به رێ و له جێیدا دانیشی، منیش ترسم لێ په یدا بوو که ئه گه ر زووده س به کارنه بم ـ توگۆل ـ ده وڵه ته ناوه ندیه کانی ـ ڕۆم و ـ شام ده گرێ و بێجگه له وه یکه ده بێ به میری ڕۆم، ڕێگای گه ڕانه وه م بۆده وڵه ته کانی ـ جبال (کوردستان) و عێراق ده برێ و ده باته به ست، ئیترمن (تیمور) چاره م نه ما بێجگه له وه ی که گه مارۆی شاری ـ بیزان توم ـ (ئه سته مبوڵ) ـ ی ڕۆم به جێ بێڵم و له گرتنی ئه م شاره خۆببویرم و برۆم و شوڕشی ـ توگول ـ سه رکوت که م وقوشه نه که ی بکه مه توی ناو هه ڕێز و پاشان بگه ڕێمه وه و شاری ـ بیزانتوم ـ بگرم، جامنیش به گشت سوپاکه ی خۆمه وه قه راخی ده ریام به جێ هێشت ؛ هه رله و ڕێگایه ی که لێوه ی هاتبوم گه ڕامه وه، ئه وه نده ی له وزه مدا بوو خۆم و سوپاکه م ڕه تان، تاهه رچی زوتر خۆم «توگول» بگه یه نم، له م گه ڕانه وه دا ـ ئیلدروم بایزیدیشم ـ له گه ڵ خۆم هه ڵ گرت تانه وه کوودارووده سته که ی دوای من له به ندیخانه ی ڕزگار بکه ن و ده ردی سه ریم بۆ دوورست بێته وه، له ناکاو بۆم ده رکه وت که ـ توگول ـ ده یه وێ به دوای خۆیدا بۆ ـ ئازه ربایجانم ـ ڕابکێشێ، چون له گه ڵ میری ئه وێدا په یمانی یه کیه تی و پشتیوانی له یه کیان به ستبوو، جاویستم هه رجۆرێ بوه نابێ بێڵم ـ توگول ـ خۆی بگه یێ نێته ـ ئازه ربایجان ـ جا بۆئه و

کاره له ئازاترین و کاری ترین سه ربازه کانی خوّم ـ سیی هه زار که سم جیاکرده وه و ـ توقات ـ که یه کیّ بوله ئازاترین و کوّلّ نه ده رترین ئه فسه ره کانم کردمه سه رپه لی ئه وسیی هه زار که سه و،وتم هه رچی زوتر پیّش به قوّشه نی ـ توگول ـ بگره و منیش به گورجی به دواتادیّم،تا پاش و پیّش له م کتکه نه وتینه بگرین و نه یه لّین خه لّکیش به خوّیه وه بسوتیّنیّ،

قوشه نی ـ سیی هه زارکه سی (توقات) هه رکام ئه سپیّکی یه ده کیان به دوای خوّیاندارّاده کیّشا ـ توقات رّیّگایه کی که وانی دوورودرّیزی به زوترین کات به دوایّنی زنجیره کیّوه کانی ـ کوردستانی تورکیه به ناوی ـ طور (تورس) برّی تا گه یشته شویّنیّ به ناوی ـ **ته نگه ی پتك** ـ له ویوه (توقات) هه والّی نارد، برّوام وایه که ـ توگول ـ له م ته نگه وه داده بوری و ده چیّته شاری ـ «**دیاربه کر**». ته نگه به ری ـ پتك ـ له نیّوان دوو مه لّبه ندی ـ قازان ته په ـ و ـ دیاربه کر ـ داهه لّکه و توه و چوّمی به ناوبانگی فورّاتیش له م ته نگه به ریوه داده بوریّ، منیش به زویی خوّم گه یانده ته نگه به ری «پتك» توگول بوّنه وه زوتر خوّی به ئازه ربایجان بگه یّنیّ ئه وه نده به گورجی ده رّویشت که ته نانه ت دواداری بوّ سوپاکه ی دانه نابوو، تا بزانیّ که سوپای منی به دواوه یه، به جوّری ماوه یّ به ینی من و (توگول) ئه ونده کورت ببوه وه که له شه وی دواییدا ئاوری سوپای (توگوّلم) ده دی، خوّئه گه ر له وته نگه به ریه دانه بوایه تم ده م توانی هه ر له وشه وه دا به سه ریدا بده م و قوّشه نه که ی ته فرو تونا بکه م. «توقات» له خوّرهه لاّتی ـ «ته نگه ی پتك» له که مینی ـ توگول ـ دارّاوه ستاوو ئاماده بوو، به لاّم من ـ ته یمور ـ ویّستام تاقوّشه نی ـ توگوّل ـ له « ته نگه ی پتك» ه وه رّه تبوو،منیش به دوایدا له ویوه رّه ت بووم، کاتیّ «توگول» وه خه به رهات و دیتی قوّشه نیّ له پیّشیه وه،خوّی لیّ داگرتووه، قوّشه نه که ی به په له سان داوخوّی بوّهیرّش ئاماده کرد،

به لاّم چون (توگول) له فوتوفه نوچه می شه رّسه رده ر چوونه بوو، نه ی ده زانی که هه روّه ك قوّشه نیّ له پیّشیه وه خوّی لیّ مات داوه، سوپایه کیش له دوایه وه دوای که وتوه،له م کاته دامن «ته یمور» له دواوه هیّرشم کرده سه ری و له ولایشه وه ـ توقات ـ هیّرشی بوّهیّنا و ئاوری شه رّ به توندی هه لّ گرسا، قوّشه نی «توگول» زوّر ئازاو کاری و کوّلّ نه ده ر و شه رّکه ر بوو، به لاّم سه روّکه که یان «توگولّ» تا رّاده ییّ له چه می شه رّبیّ خه به ر بوو که نه ی ده زانی هه رکاتیّ که سوپایی له دوولاوه هیّرشی بوّ ببریّ ئه گه ر خوّی و قوّشه نه که ی ئازادنه کاو بلاّونه بنه وه، گه ماروّده دریّن و له نیّوان دووسوپادا گیّرده خوّن، جابه م

هۆیه وه پاش دووساعه ت شه ڕ قۆشه نی کۆڵ نه ده ری ـ «توگۆل» مان گه مارۆدا و چوارده ورمان لێ گرتن، «توگوڵ» کاتێ که تیگه یشت سوپاکه ی گه مارۆدراوه و چوارده وری گیراوه، فه رمانی دا که حه ڵقه ی گه مارۆبشکێنن،به لاَم چون سوپای ئێمه زۆرتر بوو، نه یان توانی ده ربازکه ن و حه ڵقه ی گه مارۆبشکێنن له پێشه وه وتم که سه ربازه کانی ـ توگول ـ له ـ ساروخان ـ ساروقامیش ـ کورد ـ تاتاره کانی ڕۆم تێکه ڵ بوون هه رکام له و تاقمه سه ربازانه که گشتیان به تایبه ت ـ کورده کان ـ نه به زو کۆڵ نه ده ربوون، به شێوه ی تایبه تی خۆیان شه ڕیان ده کرد ـ

سه ربازه کانی ـ سارۆخان ـ به چۆماخ شه ڕیان ده کرد که چۆماخه کانیان زۆر بقه و ترساوه ر بوو،سه ربازه کانی ـ ساری قمیش ـ به «ساتۆر» شه ڕیان ده کرد که ساتوڕه کانیان زۆر کاری بوو،

کاتێ وابوو به «ساتوڕێ» سواری کیان به ئه سپه کیه وه دوکه رت ده کرد.

ـلاَم سه ربازه کورده نه به زه کان به دوو ـ ئه سله حه ـ شه ڕیان ده کرد به شیرو به گورز، تاده یان توانی به گورزی گران مه ردانه شه ڕیان ده کرد، کاتێ که له گورزوه شاندن تێریان ده خوارد، شیریان له کێلان ده ردێناو وه ها کارێکیان به سه ربازه کانم ده کرد که بابه ده واری شه ڕی نه ده کرد.

سه ربازه کانی ـ تاتاره کانی ڕۆم ـ به تیروکه وان شه ڕیان ده کرد.

«ته یمور» ده نوسی ئه گه رمن وه هاسه ر بازانێکی نه به زوکۆڵ نه ده رم ببوایه، سوپایه کی ئه وه نده ڕێك و پێك و کاری و کارزانم پێکدێنا که هیچ هێزێ نه یتوانیایێ شه ڕیان پێ بفروشێ و بیان شکێنێ، به لاَم توگۆل ـ له روّی نه زانینه وه ئه و قۆشه نه کوڵ نه ده ره ی تاسان و خستیه گه مارۆوه. من ـ ته یمور ـ به هۆی ئه فسه ره کانم به سوپای ـ توگول ـ م ڕاگه یاندکه ده غاله ت که ن، ته سلیم بن و چه ك دانین تا به خۆڕایی نه کوژرێن و له به ین نه چن، تاقمی تاتاره کانی ڕۆم ده سیان به رداوه و ته سلیم بوون، به لاَم سه ربازه کانی سارۆخان و ساری قمیش ـ به تایبه ت سه ربازه نه به زو کۆل نه ده رو گورزوه شین و شمشیرێ کوروّژه کانی ـ کورد ـ تا ئاخرین هه ناسه یان شه ڕیان کرد و ته سلیم نه بوون، ته نانه ت تاقێکیشیا به (دیل) نه گیران، (ته یمور) ده ڵێ کاتێ که زانیم ده س به رناده نه وه و مه ردانه شه ڕ ده که ن،ئائێواره بۆ تێکشاندنی قۆشه نی ـ توگول ـ به ته واوی هێزو قۆشه نه وه هێرشمان بۆبردن و،باران تیروڕم وشیرو گورز و گۆپاڵمان به سه ردابارناندن

که به داخەوه کاتێ که شەڕ تەواو بوو، گشتیان مەردانه له مەیدانی شەڕدا کوژران و تاقەواریان لێ دەرنه چوو، تەنانەت سەربازیکیشیان به دیل نەگیرا، بەلام لەم شەڕ و لێکدانه نابەرابەریەدا ـ چوار هەزار له سەربازەکانی من (تەیمور) کوژران.[1]

کوردستان

١ـ رووبەری هەریمی کوردستان پانسەد و سیهەزار ک /٥٣٠/٠٠٠ ـێ چوار گوشەیه.

٢ـ رۆوبەری ئوستانی کوردستان ـ ٢٩٣٨٥ ک ـ ی چوار گوشەیه

ئوستانی کوردستان له خۆراوای ئیران و له نێوان ٣٤ پله و ٤٤ دەقیقه تا ٣٦ پله و ٣٠ دەقیقه پانی باکووری و ٤٥ پله و ٣١ دەقیقه تا ٤٨ پله و ١٦ دەقیقه درێژی خۆرهەلاتی له نیوەڕۆی (نصف‌النهار) گرینوچدا قەراری گرتووه.

له لای خۆراواوه بەکوردستانی عیراقەوه، له لای خۆرهەلاتەوه بەئوستانەکانی زەنجان و هەمەدانەوه، له لای باشورەوه به ئوستانی کرماشانەوه، له لای باکورەوه به ئوستانی ئازەربایجانی خۆراوا و بەشێ له ئوستانی زەنجانەوه نووساوه.

١- منم تیمور جهانگشا ـ ترجمه ذبیح‌الله منصوری ص ٤٠٣ به بعد.

ڕۆوبە ری ئوستانی کوردستان بە رابە ری بە راوردێ کە لە دە ستایە ـ ۲۴/۹۹۸ کیلومێتری چوار گۆشە یە، بە لاّم بە رابە ری پێوانە یە کی تازە کە لە لایە ن سە رجە نگە ل داریە وە کراوە، ڕۆوبە رە کە ی نزیکی ۴۵۰۰ کیلومیتری چوار گۆشە ی لە رووبە رە کە ی پێشوفرە ترە یانی روبە ری ئێستاکە ی ۲۹۳۸۵ کیلومیتری چوار گۆشە یە ، جە دووە لی ژومارە ۱ ڕۆوبە ری هە رشارستانی بە رابە ری پێوانە ی سە رجە نگە ڵداری تە واوی ئوستان، بە پیشنیاری دە فتە ری دابە ش کردن (تقسیمات) ی ئیران پێوراوە، و دیاری کراوە،[1]

جە دوە لی ژومارە ۱ ـ رووبە ری تە واوی ئوستان، هە ر شارستانی بە جۆی بە کیلومیتری چوار گوشە

لیکدانە وە شارستان	پیوانە ی کون بە ک چوار گوشە	بە رابە ری پیوانە ی دە فتە ری دابە شی وڵات بوبە ریوە بردنی پلە ی هە وە لی یاسای ناسین و بە ررە سی دابە ش کردنی ولات وە دە س هاتووە ـ ک چوار گوشە	
سنە	٥٠٣٣	٨٠٤٣	ک چوار گۆشە
بیجار	٦٠٤٨	٦٢٠٠	ک چوار گۆشە
سە قز	٤٩٩١	٥١٣١	ک چوار گۆشە
قوروە	٤٢٦٨	٤٤٤٣	ک چوار گۆشە
مە ریوان	٣٨٢٨	٤٣٣١	ک چوار گۆشە
بانە	٧٩٤	١٣٤٧	ک چوار گۆشە
ئوستان	٢٤٩٩٨	٢٩٣٨٥	

۲ ـ بە رزایی ـ ئوستانی کوردستان مە ڵبە ندێکی چڕوکوێستانی یە،گرنگترین زنجیرە کێوە کانی بە م جۆرە ی خوارە وە یە

الف ـ کێوە کانی ناوچە ی سە قزو بانە،

ئە م زنجیرە کێوانە بە شێکن لە زنجیرە کێوە کانی زاگروس کە ڕیشە ی باکوری لە داوێنی زنجیرە کێوە کانی ـ ئاڕاڕات ـ هە ڵکشاوە و لە باکورە وە بە رە و باشور کێشراوە، ئە م زنجیرە کێوە بە دیمە نانە کە بە نە خش و نیگارو هە یبە ت و سام و نە رم و نیانی خۆیان

---

۱) بە رابە ری ئاخرین دابە ش کردنی دە وڵە ت پارێزگای کوردستان خاوە نی شە ش ناوچە (سە قز ـ بانە مە ریوان ـ بیجار ـ سنە ـ قروە ـ دە شار ـ نوزدە بە ش ـ ۷۸ دیکو ـ ۱۸۵۲ دێ یە بە لاّم بە تازە یی بڕیار دراوە ناوچە کانی ـ دیواندە رە و کامیارانیش بە شکلّی ناوچە ی ڕە سمی دە ریێن بە م جۆرە پارێزگای کوردستان دە بێتە خاوە نی ۸ ناوچە (نوسە ر)

سه رنجی هه ربینه رِّی بوّلای به دی هیّنه ری نه خش پیّده ری رِّائه کیّشیّ، به ناوچه ی شارستانه کانی: ماکوّ، خوّی، سلّماس، ورمیّ، شنوّ، پیرانشار، مه هاباد، بوّکان و سه رده شتادایه رِّیون و گه یشتونه ته ناوچه ی سه قز و بانه که گرنگترین زنجیره کیّوی ئه م ناوچه بریه تی یه له: ۱ ـ ئالّمه لّو، له خوّراوای دیّی مه لّقه رنی که ئیستاکه رِّاداری سه قزی له سه ره و ۲۰۸۵ گه زله رِّوی ده ریاوه به رزه ۲ ـ وه نه وشه له خوّراوای دیّی ئایچی ۲۳۷۰ گه زبه رزه

۳ ـ زنجیّره کیّوه کانی ـ وه ستامه سته فاله نیّوان دیّکانی، تورجان و سونج و هه رمیّله دایه و له شیماله وه به ره و باشور تائه گاته وه به کوئیّستانه کانی نیّوان باوسه ین و ساوانی بانه دریّژه ی هه یه ئه م کویّستانه ئاوداره پرِّگولّ و گیایه بوّ ئاژه ل و بژیوی مرِّو مالیات لنگه ی که مه.

۴ ـ زنجیره کیّوی ـ مه لا محمّد له خوّرهه لاتی تاوه قران و کانی نیازدا

۵ ـ زنحیره کیّوی عه بدورِّرزاق ـ

۶ ـ زنجیره کیّوی نه که روّزکه بلندترین لوتکه ی / ۲۶۳۰ گه زبه رزه و ئاو دا روله وه رِّ خوّشه ـ

۷ ـ زنجیره کیّوی ـ شاخه رِّه ش ـ

۸ ـ زنجیره کیّوی ـ شمشیرِّ زه رِّرین

۹ ـ زنجیره کیّوی به ناوبانگی ـ که لی خان که سنوری شارستانی سه قز و بانه یه که له زستاندا به فرگرترین کویّستان و گه رده نه ی ئه م ناوچه یه

۱۰ ـ زنجیره کیّوی گاکرِّله باشوری خوّراوای شارئبانه دایه و ـ ۲۰۵۲ گه زبه رزه،

۱۱ ـ زنجیره کیّوی کوّته رِّه ش له باشوری خوّرهه لاّتی شاری بانه دایه و ۲۸۴۲ گه زبه رزه ـ

۱۲ ـ حه وته وانان له باشوری شاری بانه دایه و ـ ۱۷۳۵ گه زبه رزه،

۱۳ ـ زنجیره کیّوی سورکیّو

۱۴ ـ زنجیره کیّوی دووسه ر

ئه م کویّستانانه گشتیان پرِّئاو، له وه رِّخوش و به پیّت و به رکه ت و تماشایین و له به رابه ری ته کانی بومه له رزه و هیّرشی باو توّفان ووه یشومه دا قایمترین له نگه رو باشترین سپه رودلّنیاترین سه نگه رن، له فه رعانه داسه راسه رته لاّن، له ته نگانه دا باشترین قه لاّن.

ـ کیوه کانی کوردستانی ناوه ندی ـ

ده ره ی شلیر که ده شتیکی به برشت و به رهه مه وله باشوری شارستانی سه قز و باکوری شارستانی مه ریوان و باشوری خوراوای شارستانی دیوانده و له نیوان خاکی کوردستانی ئیراندا هه لکه وتوه، لایه کی زنجیره کیوه کانی سه قزو بانه ی له زنجیره کیوه کانی ناوه ندی کوردستان جیا کردوه ته وه و به ره و باکوریالی تیوه ناون و له ـ چل چه مه دا ـ دیسان تیك هه لکشاون و ده ستیان لیك به رنه داوه و نه پچراونه ته وه ـ به ره و باشورو باشوری خورهه لاتی ئوستان کیشراون به رزاییه گرنگه کانی ئه م زنجیره ـ به م جوره یه:

١ ـ زنجیره کیوه به خیرو بیره کانی ـ چل چه مه ـ که له دیهستانی خورخوره دا سه ربه رز راوه ستاوه، به رزترین نوچکه ی ـ ٣٦٦٠ ـ گه زبه رزه که دوای کیوی شاهو به رزترین کیوی کوردستانه، له م کیوه به سام و زور به دیمه ن و سه رنج راکیشه ره ی چل چه مه دوو زنجیره ی گرنگی لی جیاده بیته وه به م جوره که زنجیره ی ئه سلی له باکوری خوراواوه به ره و باشوری خورهه لات تاچل (٤٠) کیلومیتری باکوری سنه دریژه ی هه یه، دیهستانی سارال له باکوری خورهه لات و که لاته رزان، له باشوری خوراوایدا هه لکه و توون، لیره داچل چه مه دولقی گه وره ی لی ده بیته وه، لقیکیان له نزیکی بیست کیلومیتری خوراوای شاری سنه به ره و باشور کیشراوه که یال و لقه زوره کانی له نزیکی چل و پینج ـ ٤٥ ـ کیلومیتری باشوری خوراوای شاری سنه له سه رچومی ـ ژاوه رو ـ ئه بریته وه،

مله ی ئاریز ـ له نیوان سنه و مه ریوان داکه شه قامی مه ریوان سنه له ویوه دائه بوری نزمترین خالی ئه م زنجیره کیوه یه و ٢٢٢٦ گه زله روی ده ریاوه به رزه ـ

لقی دوهه می چل چه مه، به ره و خورهه لات ده رواو خورهه لاتی شاری سنه و چومی قشلاخ و باشوری به شی قروه و باکوری به شی سه نقوری کولیایی و شارستانه کانی ـ ئه سه داباد و هه مه دان به جی دیلی و به کیوی ـ ئه لوه نده ـ وه ده نوسی و یه ك ده گرنه وه (ته واوی کیوه کانی کوردستان ئیران و لقه زوره کانیشیان ته قریبه ن شان به شانی یه کترله ناوه ندی ئیرانه وه تا ئاخرین نوخته ی باشوری خورهه لات کیشراون گه رده نه ی ـ صه له واتاوا ـ له ٢٣ کیلومیتری خورهه لاتی سنه دا ـ نه ویترین به شی لقی دوهه می

ئه ژمێردرێ كه بڵندیه كه ی له رۆی ده ریاوه ـ ۲۲۷۰ گه زه،

له دوولقی گرنگی زنجیره كێوی به ناوبانگی چل چه مه سه دان یاڵ و لق و زنجیره ی چكۆله ی به م لاولادالیّ بلاّ و بوه ته وه كه به ره به ره به رزاییه كانیان، تا بڕۆن و درێژتر ببنه وه كه م ده بێته وه، كه له ئاخردا كاتێ ده گه نه سه رچۆمه كان كڕنوش ده به نه به ربه دی هێنه ری خۆیان و ده برێنه وه،

۱ ـ یه كێ له زنجیره گرنگه كانی لقی هه وه ڵ، كێوی ئاویده ره كه له باشوری خۆراوای شاری سنه داهه ڵكه وتووه و لوتكه ی سه ری ۲۵۳۸ گه زبه رزه (شاری سنه خۆی ۱۴۹۵ گه زبه رزه)

گشت دێكانی ئه م ناوچانه له شیوولاپاڵ و داوێنی ئه م زنجیره كێوه ئاودار و له وه ڕ خۆشانه دا به دی هاتوون، به پشتیوانی خودا له جێی خۆیدا، له هه رشارستان و دیهستان و دێیكدا به جوانی كێوه كان یه ك به یه ك باسی له سه رده كرێ،

۲ـ زنجیره كێوی هه زار مێرگه ـ كه بڵندترین كێوی شارستانی مه ریوانه ،له باكوری خۆرهه ڵاتی مه ریوان دایه و ۲۷۰۷ گه زبه رزه ـ

له م كێوه سه ربه رزه به ته رزه كه بۆخۆی یه كێكه له زنجیره كێوه كانی چل چه مه، سێ شاخه ی ئه سڵی و ده یان زنجیره ویاڵی به م جۆره لێ ئه بیته وه:

۱ـ زنجیره ی كێوی پشتی شه هیدان، كه به ره و خورا و اكێشراوه و شارستانی مه ریوان كه وتوه ته باشوری و ده شت و شیولاّنی شلێری كوردستانی عیراق كه وتوه ته باكوری تیره شانی ئه م كێوه به سنوری كوردستانی ئێران وعێراق دانراوه،

به ڵندترین لوتكه ی ئه م زنجیره بریه تی یه له، ۱ـ شاخه به رانه ۲ـ به رده شێره ۳ـ مارۆ ۴ـ هه زارماڵه كه بڵندترینیان لوتكه ی به رده شێره یه كه ۲۴۹۱ گه زبه رزه ـ

۲ـ زنجیره كێوێ كه به ره و باكوری خۆراواكشاوه و ته قریبه ن شان به شانی زنجیره ی پشتی شه هیدان، له باكوری ده شت و شیوی شلێره و ه كێشراو و تێره شانه كانی به سنوری نێوان كوردستانی ئێران و عیراق دانراوه و،تاخۆراوای شارستانی بانه یش ده رێژه ی، هه یه ناوچه ی بانه كه توه ته داوێن و نێوان شیوودۆه لی ئه م زنجیره كێوانه، به زرترین لوتكه ی ئه م زنجیره كێوانه، كۆته ڕه شه كه ۲۸۴۲ گه زبه رزه

۳ـ زنجێره كێوێ كه به ره و باشوری خۆرهه ڵات كشاوه، له نێوان شارستانی مه ریوان و دیوانده ره داهه ڵكه وتوه،كه برێ له دێكانی سه رشیوی مه ریوان له شیوه باشوریه كانی ئه م

زنجیره کێوه داقه راریان گرتوه، برێ له م زنجیره کێوانه به ره و شارستانی قوروه ڕۆیشتون، باشوری شارستانی قوروه یان داگرتووه و به زنجیره کێوه کانی ئه لوه نده وه نوساون،

٤ـ له زنجیره کێوه کانی ژوماره یه ك و سێ که له سه ره وه باسیان کرالق و یالآنێکی چکۆله و گه وره ی زۆریان لّی بوه ته وه و به ره وباشور و خۆراوا تا به شی ڕه زاو درێژه یان هه یه که له ئاکاماله سه رچۆمی سیروان ده بڕێنه وه

نوچکه به رزه به دیمه نه دلّرفێنه کانی ئه م زنجیره کێوانه له شارستانی مه ریوان دا بریه تین له ١ـ قوتکه ی کێوی ـ سولّتان ئه حمه د ـ له باکوری خۆراوای دێی قه ته وه ندا و ٢٦٥٢ گه زبه رزه ـ ٢ـ نوچکه ی باکوری گه ردنه ی ـ گاڕان ٢٤٦٣ گه زبه رزه نوچکه ی پیر الیاس له باشوری گه ردنه ی گاڕان دا ـ ٢٥٩٧ گه زبه رزه ـ [1]

٣ـ زنجیره کێوی به ناوبانگی شاهۆ که له باشوری خۆراوای سنه و باکوری خۆراوای کامیاران دایه و به ره و باشور و باشوری خورهه لآت درێژه ی هه یه، له باشوره وه به کێوه کانی ئوستانی کوردستانی کرماشان، زنجیره کێوه کانی «شاکێو ـ بیستون، پڕاوه» وه نوساوه، به رزترین لوتکه ی شاهۆله خۆرهه لآتی پاوه دا ـ ٣٣٧٠ گه زبه رزه.

کێوه کانی شارستانی بیجار

شارستانی بیجار مه لّبه ندێکی کوێستانی، نه رمان و خاکی یه که سێ زنجیره کێوی به م جۆره ی خواره وه ی تێدایه:

١ـ له باکوری شارستانی بیجار زنجیره کێوێکی خاکی له باکوری خواروا وه به ره و باشوری خۆرهه لات کێشراوه، که تیره شانه کانیان سنوری سورشتي نێوان شارستانی بیجار و شارستانی تیکابی هه و شارو ماه نیشانی زه نگانه، به رزترین لوتکه ی ئه م کێوانه به ڕیزله خۆراوا به ره خۆرهه لآت بریه تی یه له ١ـ لوتکه ئیمام زاده ئه ییوبی ـ انصار ـ ٢٥١٢ گه ز به رزه، ٢ـ لوتکه کێوێ له شیمالی دێی چیچکلو ٣٠٣٠ گه زبه رزه

٣ـ لو تکه ی شانشین له باکوری ئاوایی شانشین ٣٢٠٠ گه زبه رزه،

٢ـ زنجیره کێوه کانی ناوه ندی ته قریبه ن شان به شانی زنجیر کێوه کانی باکوری له

---

١) فه رهه نگی جه غرافیای ئیران ج ٥

دیهستانی قەرە تەوەرە وەکێشراوە و بە شاری بیجار و دیهستانی پیر تاجدا تێ پەڕبووە و پالێ بە کێوی ـ خەرقانەوە داوە، ئەم زنجیرە کێوانە لە چەند شوێندا بە هۆی چۆمی ـ قزلۆزان ـ تلوار ـ میهرەبان و چومیلکەی ترەوە دەستیان لێک بڕاوە و پچڕاون، بلندترین لوتکەی زنجیرەی ناوەندی لە باکوری خۆراواوە بەرە و باشووری خۆرهەلات بریەتی‌یە لە:

١ـ کێوی سەرقەیسە ٢٣٤٦ گەز بەرزە، ٢ـ کێوی نەقارە کوت لە باکوری خۆراوای شاری بیجاردا ٢٢٣٤ گەز بەرزە، ٣ـ کێوی پەنجە عەلی لە خۆراوای بیجاردا ٢٥٥٥ گەز بەرزە،، ٤ـ کیوی تماشا لە ٢٠ کیلومیتری باشوری خۆرهەلاتی بیجاردا کە ٢٢٥٨ گەز بەرزە، ٥ـ کێوی چەنگ ئەلماس لە نێوان دیهستانەکانی پیر تاج و گاوبازەدا ٢٥٢٥ گەز بەرزە.

٣ـ زنجیرە کێوەکانی باشوری بیجار کە تیرە شانەکانی سنوری بە سورشتی نیوان شارستانەکانی بیجار و قوروە دانراوە، بەرزترین لوتکەی ئەم زنجیرە کێوانە بریتی‌یە لە:

لوتکەی کێوی پیر مەحمود کە لە باشوری خۆراوای نەجەفاوا دایە ٢٦٤٢ گەز بەرزە،

قولترین شوێنی شارستانی بیجار ـ ئاوایی گوڵ قشلاخ ـ ە کە لە قەراخی چۆمی قزلۆزان و ئاخرین سنوری خۆرهەلاتی بیجاردا هەلکەوتوە ١٣٧٢ گەز لە روی دەریاوە[1] بەرزە، بەرزترین لوتکەی ئەم شاخانە لوتگەی زیوەیە کە ٢٦٤٢ گەز بەرزە، هەروا کێوی شەیدا لە شارستانی قوروەدا ٢٢٢٣ گەز بەرزە.

٣ـ چۆمەکانی کوردستان

١ـ چۆمەکانی شارستانی سنە

الف: چۆمی قشلاخ لە بەرزاییەکانی باکووری شاری سنە و باشووری بەرزاییەکانی کانی نیمەرۆژە ـ سەرچاوە ئەگرێ و بە شیوودەرەی بە ناوبانگی قەساوخانەدا بەرە و باشور دێتە خوارێ و لە باشوری شاری سنە و باکوری دێی ـ بزلانە ـ دالەگەڵ چۆمی ـ گاوەرو ـ کەلەناوچەی سەنقوری کولیایی ئوستانی کرماشانەوە سەر چاوە دەگرێ یەک دەگرن، لەمەولا بە ناوی چۆمی ـ ژاوەرۆ، بەرەو باشور تێ‌دەپەڕێ تادەگاتە بەشی مەریوان، لەمەولا وردە چۆمو شیواوەکانی ناوچەی مەریوانی دێتەسەرو بەرە بەرە

١- فەرهەنگی جوغرافیای ئیران ٥ مادە بیجار

زۆرتر دەبێ و تێ‌دەپەڕێ تا دەگاتە دێی ئەحمەداوای نزیکی سەولاوا،

لێرەدا بە ناوی چۆمی ـ سیروان ـ ناو دەبرێ و دەڕوا تا لە سنوری کوردستانی ئێران دەپەڕێتەوە و دەچێتە ناو خاکی کوردستانی عیراق ـ سەددی قشلاخ ـ کە لە ١٥ک ی باکوری شاری سنە دایە و ئاوی خواردنەوەی خەڵکی شاری سنە دابین دەکا لە سەر چومی قشلاخ بەستراوە.

ب: چۆمی گاوەڕۆ ـ لە بەرزاییەکانی کرماشان سەرچاوە ئـەگـرێ و بـەرەو خـۆراوا دائـەپەڕێ و چۆمەکانی ناوچەی باکوری بەشی کامیاران، دێهستانەکانی ـ ئەمیراوا سورسور ـ گاوەڕۆ ـ دێتە سەر ئەم چۆمە و لە باکوری دێی بزلانە تێکلاو چۆمی قشلاخ ئەبێ.

٢ـ چۆمەکانی شارستانی قوروە

١ـ چۆمی ـ تەلوار ـ ١ـ لە باکوری کێوێی ٢١٦٥ گەزی بێ‌خەبەر لە باشوری دێی سریشاوای قوروە سەرچاوە دەگرێ و خاکی ئەم شارستانە بەجێ دێلی، پاشان چۆمەکانی ـ سراو ـ شەهرەک ـ درژێنە ناوچۆمی ـ تەلوار ـ ەوە و دوای ماوەیی نێوان دێیەکانی (چەغلوی سەرێ) و (وەرمانلو) ئەرژێتە ناو قزڵ‌وەزانەوە ـ

٢ـ چۆمە گرنگەکانی بەشی ناوچەی ـ لەیلاخ ـ (ـ دیگولان ـ) بریەتین لە چۆمەکانی دیگـولان ـ تەهماسوبقولی ـ قوروچاو ـ بلغوزاغاج ـ وە لە بەشی ناوەندیدا چۆمی ـ شور (شوراو) هەیە.

٣ـ چۆمەکانی شارستانی بیجار

چۆمی ـ قزڵ‌وەزان ـ لە خۆر هەڵاتی کێوەکانی چل چەمە و کوێستانەکانی ناوچەی ساراڵ سەرچاوە ئەگرێ، پاش ئەوەی دێتە ناوخاکی شارستانی بیجارەوە چۆماو و شیواوەکانی بیجار ئەرژێنە ناو چۆمی قزڵ‌وەزانەوە کە دوایی بەرە و شارستانی زەنگان ڕێ ئـەکـەوێ و دەسـتی ئـاخر ئـەرژێتە دەریـای ـ مازندەرانەوە.

چۆمەکانی‌تری بیجار بریەتین لە ١ـ وزن دەرە، ٢ـ سەڕاب، ٣ـ خەسراوا، ٤ـ شەهرەک، قەمچقای ـ کە تێکرا ئەچنە (ناو قزڵ‌وەزان)

٤ـ چۆمەکانی ناوچەی شارستانی سەقز

١ـ چۆمی سەقز لە کوێستانەکانی کەلی خان و کێلەشین و شیخ چوپانەوە سەرچاوە ئـەگـرێ و لە باشورەوە بەرە باکوری دێتە خوارێ و بە نیوە راستی ئیستاکەی شاری سەقزدا تیٚدەپەرێ و لە دیـی داشالوجە ئەرژێتە ناو چۆمی (ساحیبەوە)

٢ـ چۆمی ساحیب «جەغەتوو»، ٣ـ چۆمی خورخورە

٤ـ چۆمی بۆکان (تەتەهوو)، ٣ـ ئەم چۆمانە لە ناوچەی سەقزدا بە ناوی خوا بە درێژە باسیان لە سەر دەکرێ.

٥ـ چۆمەکانی شارستانی بانە

چۆمەکانی شارستانی بانە گشتیا بەرە و خۆراوا جاری ئەبن و ئەچنە خاکی کوردستانی عێراقەوە، چۆمە گرنگەکانی بانە ئەمانەن: ١ـ چۆمان، ٢ـ کەلوێ «گلاس»

الف: چۆمان لە باشور و خۆرهەلاٚتی بانەوە سەرچاوە ئەگرێ و چومیلکەکانی: ١ـ شوێ، ٢ـ نیروان، ٣ـ ئاژەبان، ٤ـ تاژان تیکرا دەچنەوە سەر چۆمی چۆمان.

ب: چۆمی کەلوێ «گلاس» لە باکور و خۆراوای شارستانی بانەوە سەرچاوە ئەگرێ.

٦ـ چۆمەکانی شارستانی مەریوان

١ـ سیروان ـ بێجگە لە چۆمی ـ قزلجە ـ کە بەرەو باکوری خۆراوا جاری ئەبێ گشت چۆمەکـانی مەریوان بەرە و باشوری خۆراوا دەڕۆن کە پاش ئەوەی چومێلکە و ردیلانەکانی مەریوان تـێکلاٚوی چۆمی ـ ژاوەرۆ ـ بوون، چۆمی (سیروان) بەدی دێنن، چۆمی سیروان دەچـێتە خـاکـی کـوردستانی عێراقەوە.

چۆمە گرنگەکانی مەریوان بریتین لەمانە: ١ـ چۆمی گاران، ٢ـ چـۆمی زرێـوار، ٣ـ چـۆمی رەزاو، (نیگڵ ـ شامیان ـ دووڕووە ـ ئازادرود) ئەعسرئاوا، (چـۆمی چـاویلکان، کـەلاٚتەرزان ـ گـولچیدەر) چۆمەکانی مەریوان گشتیان بەرە و کوردستانی عیراق دەڕۆن.

ئاو و هەوای کوردستان

ئاو و هەوای ئوستانی کوردستان بە درێژانی ساڵ جەریانی هەوا «هاتوو چۆی نەپساوەی هەوا» بە توندی هێرشی بۆ دێنێ و شوێنی گرنگی لە سەردا دەنێ، کە بە تەوری یەقین لە گۆڕانی ئاو و هەوای تەواوی ئێرانیش شوێنەوارێکی تایبەتی هەیە، بەم جۆرە پێویستە بۆ ئاگایی زۆرتر لە مەرجەکانی ناوچەیی و تایبەتی ئوستانی کوردستان ئاو و هەوای تێکرای ئێران بە وردی لێک بدرێتەوە و شی بکرێتەوە.

الف: کۆمەلە هەوای سارد و وشکی مەلبەندی - سیبریا -

ئەم کۆمەلە هەوا کە لە مەلبەندی سیبریا، لە یەکیەتی شۆرەویدایە[1]، بەرابەری یاسای سورشتی خودایی، لە هەوەلی مانگی خەزەڵوەر تا نیوە راستی مانگی رەشەمە بە نۆرە لە باکوری خۆرهەلات و باکورەوە ئاو و هەوای ئێران ئەخاتە ژێر تین و تەوژمی خۆیەوە،رەخنە و دزەی ئەم ئالو و گۆرە لە ناوچەکانی خۆرهەلاتی ئوستانی کوردستان لە نیوە راستی پایز (نیوەی خەزەڵوەر) بەو لاوە دێت و دەس پێ دەکا، دیارە کە چون لە ناوەندی سەرمای سەخت و چەتونی - سیبریا - وە دێت، دیاری دەستی لە سەرمای فرە و بەفری قورس و گران بە دەرشتێ‌تر نی‌یە، جا بەفری زۆر و سەرمای تا چل پلەی ئوستانی کوردستان، لەم ئالو و گوڕی جەریانی هەوایە و لە هاتنی هەوای سارد و نماوی ئوروپای خورهەلاتەوە سەرچاوە دەگری، شوێنەواری ئەم جەریان و هاتوچویە لە سەر ئاو و هەوای (ئوستانی کوردستان) لە لای خورهەلات و باوکورەوە بەدی دێت.

ب: جەریان و هاتوچوی هەوای سارد و نماوی ئوروپای خۆرهەلات

ئەم جەریان و هاتووچۆیە کە سەرچاوەکەی لە ئوروپای خۆرهەلاتەوەیە، لە لای باکوری خۆراواوە لە خاکی ئێراندا رەخنە دەکا و بەرەو ئێران هێرش دێنی، بەفری قورس و ئاوداری ئوستانی کوردستان و ئازەربایجان لەم هاتوچۆ و تێک هەلکەوتنەوە سەرچاوە دەگرێ، ئەم جەریان و هاتوچۆیە هاوکات لەگەڵ جەریان و هاتوچۆی ساردی سیبریادا بەدی دێت:

ج: کۆمەلە هەوای دەریای مەدیتەرانە

ئەم جەریان و هاتوچۆی هەوایە کە لە «ئەقیانوسی ئەتلس و دەریای مەدیتەرانە»وە سەرچاوە دەگرێ، دوای ئەوەی کە لە ناوچەی خۆرهەلاتی دەریای مەدیتەرانەوە هات و رەت بوو، لە خۆراوای کوردستانەوە دێتە سەر خاکی ئێران، ئەم کۆمەلە هەوا نماوی و باران هێنەرە کاتێ، سەری لە شاخە

---

[1]- یەکیەتی شورەوی لە ساڵ ۱۹۹۰ زاینی لیک پچرا ئیستا سیبریا کوتوتە (روسیە).

بەرزە بە تەرزەکانی کوردستان ئەکەوێ، سەری کڕنۆشی بۆ بەدی هێنەری نەخشە پێدەری دائەنەوێنێ و لە شوکرانەدا بارانی بەزەی خودا بە سەر کوردستانی پڕ لە گوڵو نۆڵدا دەبارێنێ.

جەرەیان و هاتوو چۆی ئەم کۆمەڵە هەو؛ (کە لە زمانی ناوچەیی ئێراندا بە کۆمەڵە هەوای گەرم و نماوی باران هێنەری مەدیتەرانە بە ناوبانگە) گەرم و نماوی و باران هێنەرە بە هۆی زنجیرە کێوە بە سامەکان و بەزراییە بە خێر و بێرەکانی خۆراوای ئوستانی کوردستان بەدی دێ، ئەم کۆمەڵە هەوایە ناتوانێ لە مەڵبەندەکانی خۆرهەڵاتی ئێراندا رەخنە بکاو شوێنەوارێکی زۆریان لە سەردانێ، ئەم کۆمەڵە هەوایە لە مانگی رەشەمە بەو لاوە تا نیوە راستی پایز نۆرە بە نۆرە و جار لەگەڵ جار، لە سەر ئاو و هەوای ئوستانی کوردستان شوێنەواری خۆی دادەنێ، لە کاتی پایز و زستانیشدا لەگەڵ کۆمەڵە هەوای سارد و گەرمدا، تێک هەڵ دەکەوێ و دەبێتە هۆی نماوی بونی هەوا.

د: کۆمەڵە هەوای گەرم و وشکی باشور

ئەم کۆمەڵ هەوایە لە باشور (کەنداوی فارس)ەوە دێتە ناو ئاو و هەوای ئێران و لە وەرزی هاویندا بە هۆی پاشەکشەی، کۆمەڵە هەوای تەوەرە (قوتب)ی زەوی تەوژمی ئەم کۆمەڵە هەوایە زۆرتر تین دەستێنێ و لەلای باکوری ـ خۆرهەڵاتەوە دەچێتە پێشەوە و لە باشورەوە ئاو و هەوای ئوستانی کوردستان دەخاتە ژێر تین و هەناسەی گەرمی خۆی و شوێنی لە سەردا دەنێ.

پێویستە بڵێن کە بوونی زنجیرە کێوو بەزراییەکان، هەروا بەرزی و نزمی خاکی ناوچەی کوردستان بوەتە هۆی ئەوە کە شوێن دانانی کەم و زۆری جەرەیانی کۆمەڵە هەوای ناوبراو لە ئوستانی کوردستاندا، مەرج و شەرایتی جیاجیای ناوچەیی بەدی هێناوە، بۆ نموونە: ئاو و هەوای شارستانی مەریوان لەگەڵ ئاو و هەوای ـ قوروە و سەقزدا ـ جیاوازیەکی بەرچاو و تایبەتی هەیە، ورزی سەرما، بەر لە بەرچاوگرتنی گشت مەرجەکان لە نیوەراستی پایز (خەزەڵوەر) دەس پێ دەکا و تا ئاخری مانگی (رەشەمە) بەردەوامە، ساردترین مانگی ساڵ لە شارستانەکانی ـ سەقز، بیجار، قوروە، دیواندەرە (بەفرانبار)، (رێبەندان) و (رەشەمەیە)، بەڵام لە شارستانەکانی تری ئوستاندا ـ سەرماوەزە ـ بەفرانبارە ـ رێ بەندانە، گەرمترین مانگی ساڵ، مانگی ـ پۆش پەڕە، میزانی نیوراستی بارینی ساڵانە لە ئوستاندا ۵۰۰ میلی میترە، پڕ بارانترین شارستانی ئوستانی کوردستان شارستانی مەریوانە کە بارینی ساڵانەی نزیکی ۷۰۰ میلی میترە.

٥ـ گۆل (دەریاچە)

تەنیا گۆلی ئوستانی کوردستان بریەتی‌یە لە «گۆلی زریوار» کە لە خۆراوای ئوستانی کوردستان و لە قەراخی خوراوای شاری مەریواندا قەراری گرتووە، ئاوی گۆلی زریوار لە حاستە و خۆولە کانیاوانی بن گۆلەکەوە هەلْ دەقولی و بە پێچەوانەی گۆلەکانی‌تری ئێران، ئاوەکەی شیرینە و هیچ چۆمێ نارژێتە ناوی بەلکو دوو چۆم لە، زریوارەوە سەرچاوە دەگرن: قوولآیی دەریاچەی زریوار لە بڕی جێدا دەگاتە هەژدە گەز بەلآم کاتی بێ ئاویدا دەستی‌کەم قولایەکەی دەگاتە پێنج گەز، ڕۆبەرەکەی نۆ «٩» کیلومێتری چوار گۆشەیە، کە درێژاییەکەی دەگاتە چوار کیلومێتر و نیو و پانیەکەیشی دەگاتە دوو کیلۆمێتر، ١٢٨٥ گەز لە ڕۆی دەریاوە بەرزە.

لە زستاندا کاتی سەرما و سۆلەی سەخت ـ دەریاچەی زریوار دەیبەستێ و یەکجێ دەبێتە تەختە سەهۆلْ، کاتی وابووە، وەهای بەستووە کە خەلکی بە هاسانی هاتوو چۆیان پێدا کردووە و لێی پەڕیونەتەوە، تەنانەت بارگیر و کەری پێدا پەڕیوەتەوە.

دەگێرنەوە لە زەمانی کۆندا جولەکەیی بە سەر گۆلی زریواردا دەپەڕێتەوە بەلآم نازانی کە بە سەر زریواردا پەڕیوەتەوە، پێی دەلێن جووە، ئەو ڕێگای کە بە سەریدا پڕێتەوە، سەهولی سەر زریوار بووە، جووە بە بیستنی ئەم هەواله دلی دەتۆقێ و دەمرێ، لەو کاتەوە بە پیاوی ترسەنۆکی بێ‌دلْ دەلێن: (دەلەی جووەکەی زریوارە)،

ئەگەر دەولەت بیەوێ، ئاوی شیرین و بە پیتی ئەم گۆلە دەتوانی گشت ناوچە کشت و کالیەکانی مەریوان و دەشتە زەنویرە بە بڕشت و بەرهەمەکانی دەور و بەری خۆی بە چاکی ئاودێری بکا و ناوچەی لێرەواری مەریوان وێنەی بەهەشت بڕازێنێتەوە و چەند بەرابەری ئێستاکە بەرهەمی بەرێتە سەرو، کاربۆ هەزاران بیکاری کورد بدۆزێتەوە، ئەم گۆلە پڕە لە ماسی کە لەم داویەدا ئیدارەی ـ (موحیتی زیست) «شوێنەواری ژیان»ی ئوستانی کوردستان ڕاوە ماسی ئەم گۆلەی داوە بە ئیجارە کە هەر سالْ چەندین تۆن ماسی لێ ئەگیرێ و دەیان کەس لەم گۆلەدا خەریکی ڕاوەماسین و هەر سالْ چەندین مانگ خەریکی ماسی گرتنن، بەرهەمی هەرکام لە ماسیگرانە هەرجار پتر لە دەهەزار تمەنە، کاتی باسی مەریوان سەبارەت بەم گۆلە بە درێژی باسی لە سەر ئەکەم خوایاربێ.

٦ ـ لیڕه وارو گیاو گه ون و گوڵان، بژیوی گیان له به ران

ئوستانی کوردستان مه ڵبه ندێکی کوێستانی یه،که به هۆی شوین دانانی هه وای گه ره م و نماوی و باران هێنه ری مه دیته ڕانه له ناوچه کانی خۆراوای کوردستانی ئێران دا زوڕتری ناوچه کانی خوراوای ئوستانی کوردستان و ئازه ربایجانی خۆراوا،به تایبه ت شارستانه کانی سه رده شت ـ بانه ـ مه ریوان ـ به داروده ون و لیره واری به خێرو بێرو به ردا پۆشراوه، له ناوچه کانی تریشالیره و له وێ هه رله وجۆره دارانه به ر چاوده که وێ، به لاّم هه رچی له خۆراواوه به ره و خۆرهه لاّتی ئوستان بڕوێنه پێشه وه له میزانی لیڕه وار که م ده بێته وه به جۆری که، ناوچه کانی قوروه و بیجار ـ ڕووت ـ و قوت و بێ داروده وه نن، ڕووبه ری لیڕه واری ئوستانی کوردستان به سیسه د و بیست هه راز «٣٢٠/٠٠٠» هیکتار به راوردکراوه، به به رهه مترین داری لیره وار بریه تین له ـ ١ ـ داری به ڕو ٢ ـ دارمازوو، ٣ ـ دارقه زوان یاداری نبێشت ـ ٤ ـ گوێژ «بلچ» ٥ ـ هه رمی کێویله، ٦ ـ بادامی کێوی، ٧ ـ ته نگز ـ ٨ ـ ترێ ٩ ـ گزی چار ـ ١٠ ـ بلاّلوکه کێویله ـ

ئوستانی کوردستان به هۆی ئاووهه وای تایبه تی خۆی گشت جۆره گیایه کی خوارده مه نی و ده رمانی بۆن خۆش و به کارها تووی تێدایه، هه ربه وجۆره گشت جۆره گیایێ که بۆ ئالفی ئاژه ل و پاتاڵ به که ڵکه، مالّیات شیری پێ زیادده بێ و گۆشتی پێ ده گرێ تێیدا ده ڕوێ، که ئه گه ربه جوانی پێی بچارێن و ده وڵه ت لایه کی لێ بکاته وه و یارمه تی خه ڵکی ناوچه که بدا، بێ گومان ئوستانی کوردستان که نزیکی سێ به رابه ری خاکی (لوبنانه) به ته نیایی ده توانی گوشتی شاری تاران ـ بدا، گرنگرین گیای بژیوی مالیات که له ئوستان داده ڕوێ بریه تین له مانه: ١ ـ هه ڵز ٢ ـ که ما ـ ٣ ـ ڵوڕه ش ٤ ـ قه یاخ ٥ ـ مێژوه رد ٦ ـ شاپانه سه ره ٧ ـ هه رڤز (فریزو) ٨ ـ کونجره ٩ ـ که ته وڵ ١٠ ـ که نێره ١٢ ـ مه ندی ١٣ ـ گوێنی ١٤ ـ سه دان و رده گیای نه ناسراو ١٥ ـ یونجه خاسه و کێویله ١٦ ـ ترشۆکه ١٧ ـ کاڕووش، به لاّم به ته ری مانگاده درێنێ ١٨ ـ قامیش ١٩ ـ قه ققه فه ـ ٢٠ ـ

گیای خاوه ن درك وه ك: ١ ـ پورایشێ ٢ ـ کیڤار ٣ ـ تۆسی یه خاسه و که ڕانه ٤ ـ که رکۆل ٥ ـ قاسیده به ڕۆژه ـ ٦ ـ دڕوه زرده ٧ ـ وشتر خوار ٨ ـ که رته شی ٩ ـ پێکوڵ ١٠ ـ گنگر

گیای تاڵ و تفت وه ك: ١ ـ که کره ـ ٢ ـ کاڵه که ماران ٣ ـ تاڵوو ـ ٤ ـ یاندز ـ ٥ ـ

ژارماسی ـ ۶ ـ گزالك ۷ ـ لۆگه نه ۸ ـ گورگه (مرۆر) ۹ ـ چه قه لۆ ۱۰ ـ قارچکه گولانه ـ ۱۱ ـ گۆگه م (گاومه) ۱۲ ـ زڕه لاو ـ

گیای خوارده مه نی تێکرایی وه ك: ۱ ـ ڕێواس ۲ ـ پیچك ۳ ـ کنیوالْ (کوڕاده) ۴ ـ گوندۆڕ ـ ۵ ـ لووشه ۶ ـ شنگ خاسه و ماینانه ـ ۷ ـ کنگر ـ ۸ ـ کاشمه که له سه ر شیوو خوڕ خۆرداهه یه ۹ ـ گوێ بزنه ۱۰ ـ گوی به رخۆله ۱۱ ـ قزلْ په نجه ره (ئه سپه ناخ) ۱۲ ـ ئاغچه باش ۱۳ ـ که ریم کاشول ۱۴ ـ سه رتیکه (سه یدۆکه) ۱۵ ـ چه وڕوکه ۱۶ ـ دان دانۆکه ۱۷ ـ نۆکه کێویله ۱۸ ـ به لبه له شوانه ۱۹ ـ قازیاخه ۲۰ ـ گێلاخه ۲۱ ـ پونگه به هه مووجۆریه وه ـ ۳۰ ـ کوزه ڵه ۳۱ ـ خوزه خۆی ده خورێ و بنه که یشی بۆ سرێش ده بێ ـ ۳۲ ـ ئاڵه کۆك خاسه و شوانه ۳۳ ـ پیفۆك ۳۴ ـ گوانه مانگا ـ ۳۵ ـ ڕێزه ڵه ۳۶ ـ نانی حاجی له ك له ك ۳۷ ـ پۆڵکه ـ ۳۸ ـ پرپره ـ ۳۹ ـ سیفه ڵوکه ـ ۴۰ ـ گه پڵه ـ ۴۱ ـ توترك ۴۲ ـ بیزا ــــ

گوڵ و گیای بۆن خۆش وه ك ۱ ـ وه نه وشه ۲ ـ سوێسنه ۳ ـ هه ڵاڵه ۴ ـ چاتره خاسه ۵ ـ جاتره کێویله ۶ ـ ریحانه کێویله ۷ ـ گیا پڵاو ۸ خه شخاش ـ ۹ ـ که نێره ۱۰ ـ هێڕو ـ ۱۱ ـ چاو کوتکه (بومادران) ۱۲ ـ بێژان ۱۳ ـ گه زیزه ۱۴ ـ نه وروزه ۱۵ ـ مێلاق ۱۶ ـ هه ڵاڵه برایمه ۱۷ ـ شه ش په ڕ ـ

گیای ڕه نگی وه ك ۱ ـ ڕۆنیاس ۲ ـ زه ردك ۳ ـ گێنۆ ۴ ـ خه نه تیلکه ۵ ـ

گیای سه نعه تی وه ك ۱ ـ گه ونی که تیره ۲ ـ گیاسالمه ۳ ـ ئه سپۆن ۴ ـ سرێش ۵ ـ چه گه ن، گیای ده واو ده رمان وه ك ۱ ـ پونگه ۲ ـ وێنجه کێویله و خاسه ـ ۳ ـ گۆزروان ۴ ـ دانی کنگر (بادآور) ۵ ـ ئاڵه ته کێویله ـ ۶ ـ خه شخاش ۷ ـ گیاچایی ۸ ـ جاتره کێویله (آویشن) ۹ ـ به له ك (مێکووك) ۱۰ ـ شه روالْ به کوڵ ـ ۱۱ ـ گه زگه زه ـ ۱۲ ـ گه لاڕکێشه ۱۳ ـ شاته ڕه ۱۴ ـ گه لاهه واداره ـ ۱۵ ـ خاکشیر ۱۶ ـ غه ربه نگ ۱۷ ـ بێژان، ۱۸ ـ په ڵپینه ۱۹ ـ پاڵمه ۲۰ ـ شنگ ۲۱ ـ قازیاخه ۲۲ ـ شه له م ـ ۲۳ ـ توور ۲۴ ـ سیره خاسه و بۆگه نه ـ ۲۵ ـ پێکولْ ۲۶ ـ پیازه خوگانه ـ ۲۷ ـ مێڵه گورگانه ۲۸ ـ ترشوکه خاسه ـ ۲۹ ـ گیای هاز ـ زۆر توندو تیژه ـ ۳۰ ـ گیای ده رمانه سپیه که بنکێ وه ك پیازه خوگانه وایه بوچاك بونی برین زۆر به که ڵکه ـ ۳۱ ـ موسڵی ـ ۳۲ ـ بیزا به لام ئێستاکه ئه م دوگیا به که ڵکه له کوێستانه کانی ناوچه ی مه هه باددا وه ده س دێن ۴۳ ـ په پکه مه لیچکانه ـ (پنیرك)

- رۆوبه ری لێڕه وارو له وه ڕگه ی ئوستان و هه رشارستان به جیا به هێکتار که سه ر جه نگه ڵداری ئوستانی کوردستان له سالی ۱۳۶۶ دابه راوودی کردووه،

لیکدانه وه شارستان	روبه ری لیره واربه هیکتار	چاك	له وه ر نه چاك نه خراپ	گه به خراپ	هیکتار تیکرا
سنندج - کامیاران - دیوانده ره	۷۸۰۰۰	۱۹۸۰۰	۱۰۷۸۰۰	۹۲۴۰۰	۲۲۰۰۰۰
سه قز	۷۰۰۰	۲۹۷۰۰	۱۶۱۷۰۰	۱۳۸۶۰۰	۳۳۰۰۰۰
بانه	۵۰۰۰۰	۵۰۴۰	۲۷۴۴۰	۲۳۵۲۰	۵۶۰۰۰
بیجار	-	۲۱۹۶۰	۱۱۹۵۶۰	۱۰۲۴۸۰	۲۴۴۰۰۰
مه ریوان	۱۸۵۰۰۰	۱۲۶۰۰	۶۸۶۰۰	۵۸۸۰۰	۹۲۹۰
	-	۱۸۹۰۰	۱۰۲۹۰۰	۸۸۲۰۰	۲۱۰۰۰۰
کورستان	۳۲۰۰۰۰	۱۰۸۰۰۰	۵۸۸۰۰۰	۵۰۴۰۰۰	۱۲۰۰۰۰۰

- مه ل و په له وه رودا عبا و جانه وه ری ده روده شت و کێوی -

به هۆی ئه وه یکه به شێتکی گرنگی ئوستانی کوردستان جه نگه‌ڵ و لێڕه واره وبه شکه ی تریشی گیاو و گڕو و گه ون دای پۆشیوه و له گشت کێو و که ژو ته لان و به ندن و ڕه وزه به رده کانیدا ئه شکه وت و کون و کونجڕوبن به رد و که لێن و شیووده ڕه وبناری زۆر و ئاووهه وای گیان په روه ر و خۆشی فره و فراوانه، گیان له به ری کێوی هه مه ڕه نگه ی تێدا ده ژی، ته‌نیا له ناوچه ی بیجاردا به شێکی قه ده غه کرا و وپارێزراوی تێدایه که جانه وه ری کێوی زۆری تێداده ژی، بڕی له ودا عبا کێویانه ی که له ئوستانی کوردستاندا هه ن ئه مانه ن -

۱ - ورچ ۲ - به راز ۳ - گورگ ۴ - پڵنگ ۵ - وڵ (مشکه کویره) ۶ - ڕێوی ۷ - که رۆیشك ۸ - مه ڕه کێوی ۹ - بزنه کیوی (که ڵه کێوی) ۱۰ - به رانه کێوی ۱۱ - ده ڵه ك ۱۲ - چاله که ۱۳ - ژیشك ۱۴ - سموره ۱۵ - سه گاوی ۱۶ - مش که رۆیشك ۱۷ - مار - ۱۸ - دوویشك (ده ماره کوڵ) ۱۹ - زه رده قوڕی ۱۰! - کیسه ڵ ۲۱ - ڕه قه ۲۲ - بزن مژن ۲۳ - گۆڕکه ن - ۲۴ -

بڕی له ومه ل و باڵندانه ی وا له ئوستاندا هه یه وه ك:

۱ - هه ڵۆ ۲ - باز ۳ - شاهین ۴ - سیسارکه که چه ڵه - ۵ - چێرك (مێشه سی) ۶ -

که شکه خۆره ـ ۷ ـ که و ـ خاسه که و ۸ ـ زرِه که و ۹ ـ مریشکه کێوی ۱۰ ـ قومری ۱۱ ـ قالاو ۱۲ ـ کوتره گایانه ۱۳ ـ کوتره باریکه ۱۴ ـ کونده بوو ۱۵ ـ تاق تاق که ره ـ ۱۶ ـ قه له سابونی ۱۷ ـ قه له بازه ڵه (قشقه رِه) ۱۸ ـ قاژوو ۱۹ ـ رِیشۆلی (= سیرِو = گاوانی) ۲۰ ـ جورِه ۲۱ ـ چۆله که ـ ۲۲ ـ دارکون که ره ـ ۲۳ ـ په پوو سڵیمانکه ۲۴ ـ خه زایی (عه ینه مه له) ۲۵ ـ په رِه سلێرِکه ۲۶ ـ که رِه واڵه ـ ۲۷ ـ شوان هه ڵ خڵه تێنه ـ ۲۸ ـ قون هه ڵ ته کێنه ـ ۲۹ ـ حاجی له ك له ك ـ ۳۰ ـ قازی قوڵه نگ ۳۱ ـ شێلاقه ۳۲ ـ

۷ ـ باو کیژه ڵوکه و توٚفان ـ

به رابه ری قانون و یاسای دامه زراوی خودا زۆرتری ئاڵو گۆرِوجیٚ به جیٚ بوونی هه وا له ئاووهه وای ئێراندا له گه ڵ ـ با ـ دا به دی دێت،

له ئوستانی کوردستان داناوی ـ با ـ به ناوی ئه ولایه وه که بای لێوه دێت ناوده برِی (نه ك به ناوی سه ر چاوه که یه وه) به ناو بانگترین ـ با له ئوستانی کوردستان دا بریه تین له مانه:

۱ ـ بای شه ماڵ ـ

ئه م بایه[۹] هاتووچۆ و ئاڵوگورِرِی کۆمه ڵه هه وای گه رم و نماوی ـ مه دیته رانه وه ـ به دی دێت، پاش ئه ویکه له کێوه به رزه کانی کوردستان،درابه ره و باکور ئه گه رێته وه، ئه م بایه وه ك قورئان ده فه رمی ـ وَارْسَلْنَا الرِّیاحَ لواقحَ[۱] ئه بێته هۆی به رهێنانی دارو باخ و گژوگیا و،بۆ کشت و کاڵ زۆر به که ڵك و قازانجه، زووتری ده گه یێ نیٚ و چاکتریشی به ر پێی دێنیٚ ـ له ئه ده بیات و فولکلوری کورد یدا به چاکی ناوی رۆیشتوه، وه ك: شه ماڵ بی شه نیٚ یه خه ی که تانی ، ئه مسال بۆمان دیٚ خۆشی و هه رزانی.

ـ ۲ ـ بای زریان (زه لان) ـ

ئه م بایه به هۆی رِه خنه و هاتنی کۆمه ڵه هه وای ساردی سیبریا وه به دی دیٚ مه عموله ن زریان له باکورو خۆرهه لاتی کوردستانه وه دێت، ئه م باسارده ، ئه گه ر له کاتی

خۆیدانه یێ وه زه ن به باخ و کشت و کالّ ئه گه یێنێی، مێشوله و ده وه ك و ئافه ت به ته ڕه کاری و باخ و توتنه وه ده نوسسێنێ و ده بێته هۆی ئه وه که یانه گه یێ یادرنگ و ناته واو بگه یه ت ـ (بای تروه ك ڕه شه با ولابا) ـ

بێجگه له م دوو کۆمه لّه هه وایه که ده بنه هۆی هه لّ کردنی ـ شه مالّ و زریان ـ بای ناوچه یی تریش له کوردستاندا هه یه، وه ك (ڕه شه باولابا) هه رچه ند له برێ له ناوچه کانی ئوستانی کوردستاندا وه ك ده شتی ـ قوروه ـ دیگولان بانی له یلاخ ـ هه وه توو ـ به هۆی نه بوونی به رهه لّستی سورشتی و به رگی گیاوگه ون و ده ون، کاتی واهه یه ـ، با،توند و توفانی دێت، به لاّم به هۆی ڕه حم و به زه یی خۆی، خودای گه وره ئه وه نده ی کێووته پۆلکه و لاپالّ و شیوی به رز ونزمی به که لّك و بایه خی به دی هێنا وه،که توفانی مالّ وێرانکه رو داغان ده رله ئوستانی کوردستاندا تا ئیستاکه ڕووی نه دا وه.

٨ ـ پیشه کی زه وی ناسین ـ

له باره ی زه وی ناسین وئه و هۆیانه ی که له دروست بوونی زه وی بۆ ژیان شوینیان داناوه، ده توانین کوردستان به سێ به ش و ناوچه ی دیاری دابه ش که ین، ئه م هۆیانه له په یدا بوونی نارێکی و چال و چۆلی ئوستاندانه خشێکی گرنگیان بووه، ئه و شکلّ و نه خشه تایبه تیانه ی که ئه و هۆیانه یان له ڕوی زه ویدا به دی هێناوه خۆی بوه ته هۆی دیاری کردن و سنوردانان و لێك هه لاّوردنی ئه م سێ ناوچه جیاوازانه، شان به شانی یه کتر و شان به شانی خۆکێشانه وه ی زنجیره کێوی «زاگروس» (به درێژایی سێ هه زار کیلومیتر) په ره ی سه ندوه،

ئه گه ر برێ هه لّه و په له قبول که ین ده توانین ، ئه م سێ ناوچه به م جۆره دابه ش که ین

الف ـ ناوچه ی خۆرهه لات و باشوری خۆرهه لاتی ئوستانی کوردستان که ته واوی ناوچه کانی ـ قوروه، بیجار و برێ له ناوچه ی تیکاب (هه و شار) ده گرێته به ر ئه کرێ سنوری خۆراوایشی به شه قامی ئیسفالّتی دیوانده ره سنه و بانی هۆبه توو دابنێین، ناسینولۆ کۆلّینه وه ی زه وی ئه م هه رێمه به شێوه ی لێ کۆلّینه وه و ناسینی ته واوی زه ویه کانی ناوه ندی ئیرانه،

ئه م به شه له و به رزاییانه یه که به هۆی ـ گڕکان (= ئاورپژێن) و ئالّوو گۆڕی زه وی به

شیوه ی ـ باکوری، باشوری ـ به دی هاتووه، که له گه ڵ بلّندایيه کانی تراله ـ به ردی (ـ رسوبی ـ دگرگونی ـ ئازه رین ـ) به دی هاتوون و، وێنه ی دیواریکی قایمی پولاینی دارێژراو به ده وری ده شته به رزو سه ر سه و زه کانی هۆبه تو ـ بیجار، قورروه و له یلاخ و ناوچه ته پوڵکاویه کاندا هاتوه ته وه،نیشانه گرنگه تایبه ته کانی زه وی ئه م ناوچانه ئه ویه، که خاکی نه رم و ملّی تێکلاّ و به لم و زیخ وورده به ردو به ردی قسلاّوی (مارنی ـ دگرگونی)، که له برێ شویندا ئه م به ردانه به شکلێ به ردی (مه ڕمه ڕ) به ردی قسلێ ده رهاتون،

ب: ناوچه ی ناوه ندی باکوری ئوستانی کوردستان ـ

له حه قیقه تا،درێژ ی باشوری کێوه کانی خۆراوای ئوستانی کوردستان،سنوری باشوری ئه م ناوچه یه،تاشه قامی سنه و مه ریوان درێژه ی هه یه؟

له باکوریشه وه پاڵی داوه به ئازه ربایجانی خۆراواوه، که به ڕاستی لێکدانه وه و ناسینی زه وی ئه م هه رێمه وێنه و درێژه ی زه وی ناسینی کوردستانی تور کیه‌و ئازه ربایجانی خوراوا و باکوری کوردستانی عێراقه، جابه هۆی ها و شکلّی و ڕۆوخه کی و سستی و تۆتۆیی زه وی، شکلّی هاوێنه‌ی و وێك چونی لێ به دی هاتووه، گرنگترین تاتیبه تیه کانی ئه م ناوچه ئه وه یه، که کێوه کانیان گومه زی شکلّه و داوێنیشیان ساف و چون یه کن و زۆرسینه کێش نین، شیوو دۆله کانیان ئاواڵه ن، که له بنه ماڵه ی کێوه کانی خۆراوای کوردستانی ئیران ئه ژمێردرێن، کێوه کانی «چل چه مه» باناوبانگترینی ئه م شێوه کێوانه ن،

ج ـ ناوچه ی باشور و باشوری خوراوای ئوستانی کوردستان ـ

ئه م ناوچه که به شه کانی شارستانی مه ریوانی شان به شانی به دی هاتنی «کێوه کانی زاگروس» به دی هاتوه، ته قریبه ن شان به شانی شه قامی کامیاران مه ریوان درێژی هه یه تاده گاته وه به کێوه کانی بێستون وشاکیوی ئوستانی کرماشان، ئه توانین ئه م ناوچه به به شی باشوری کێوه کانی ناوه ندی کوردستان و زاگرۆسی باکورێ، ناوبنێین، سه باره ت به زه وی ناسینی شی عه ینه ن وه ك ناوچه ی باکوری زاگروسی وایه، له تایبه تیه گرنگه کانی ئه م ناوچه ئه وه یه که به رزایی و کێوه کانی وێنه‌ی هه ژدیهای پاسه وانی سه ر خه زێنه گێنگلّه یان له خۆداوه و چینی زۆریان خواردوه و له خۆراواوه به ره و باشورو خۆرهه لاتی ئوستان پێچ پێچ و چین چین بۆی کشاون،یانی له باکوری ئوستانی کرماشانه وه به ره و هه نگمادانه رۆیشتوون و سه ریان له ـ ئه لوه نده وه ـ ده رهێناوه،

٩ ـ رووداوه کانی سورشتی (بومه له رزه، گژکان، سیلاووشتی تر)

الف: بۆمه له رزه: نزیکی بیست ساڵه که له ئیراندا موتالای بوومه له رزه به هیمه تی کارناسانی هه نده ران که له لایه ن سازمانی (نه ته وه یه ك گرتوه کانه وه) بۆئیران نێردرا بوون ده ستی پیّ کراوه، که له ئاکامی فیرّ کردن وبارهێنانیان، کارناسه ئیرانیه کان وه دووی موتالای بوومه له زره که وتن و به رهه می موتالاّی ئه م کارناسانه له ساڵه کانی ـ ٥۴ و٥٥ دا له لایه ن سازمانه زه وی ناسه کانی ئیرانه وه بلاو کرایه وه،

بناغه ی موتالاّو لێکدانه وه ی بوومه له رزه له سه رموتالاّ و به رّرسی دووپایه ی گرنگی زه وی ناسی و زه وی ساخت (تك تونيك [1]) دامه زراوه، جاچون هێشتائه م دوو مه سه له به دورستی له ئیرّاندا رّوّشن نه بوه ته وه و کامڵ نه بووه، موتالاّی بومه له رزه یی که ئیستاکه کراوه جوّری موتالاّی مێژویی بووه، ئیتر سه باره ت به عیلله ت و هوّی زوّرترله رّوداوه کان، ددان پێدانان و قه تعیه تی له گه لانه بووه،

هه رچه ند له زوّر شوێنی و لاتدا نه خشه ی زه وی ناسی و رّاپوّرتی و ردو به کارهاتوی سه ره تایی به جیّ هاتووه، به لاّم به داخه وه هێشتائه م که م وکورته یش له ئوستانی کوردستاندا به جیّ نه هاتووه، فه لاتی ئیران به شێکه له زه ویه بوومه له زره خیزه گرنگه کانی جیهان و بیّ وچان له ژێرته کان وله رزانی بیّ ئه مان داقه راری گرتووه، که بوونه ته هوّی زه ره ری زوّری گیانی و مالیّ «چون ئێران له سه رجه غزو پشتێنه ی بوومه له رزه ی به ناوبانگی (ئه قیانوسی ئه تڵه س) و (ده ریای مه دیته رّانه) به ره و باشوری خوّرهه لاتی ئاسیاو (ئه قیانووسی ئارام) دا هه ڵکه و تووه»

به تێکرا بوومه له رزه له ئوستانی کوردستان داله بوومه له رزه ی ئوستانی کوردنشینی ئازاه ربایجانی خوّراواو باکوری ئوستانی کوردنشین کرماشان، که متره،

شوێنه واری بوومه له رزه له ئوستانی کوردستاندا شوێنێکی د یاری کراوی هه یه، ئه توانین بوومه له رزه ی به دی هاتووله ئوستانی کوردستاندا به دووپله ی زه وی ساختی تێکرایی په یوه ند بده ین،

یه که م زه وی له رزه یی که له باکوری ئوستانه وه به ره و باشور کشاوه، له م به شه دا ـ

---

[1]) زه وی ساخت یا ـ تک تونیک ـ بریه تی یه له و هیزانه ی که بونه ته هوّی گوّران و ئه م باره و باری نه خشه ورّواڵه تی سورشتی زه وی،

گسل [١]ـ ی زۆری تێدابه ر چاوده که وێ وێنه ی ـ گسل ـ ی پیران (پیرانشار) که تانزیکی شاری کامیاران درێژه ی هه یه و به ـ گسل ـ ی مرواری، له باکوری شاری کامیاران و ـ گسل ـ ی صحنه ـ له ئوستانی کرماشان دا، ده گه یه ته وه،

دووهه م ـ به دی هاتن و دورست بوونی غه یره تاییه ته کان، که له ـ زونی [٢] ساختمانی سنه سیرجان ـ داهه یه ـ هه رواته کان و جموجوڵ و بزوتنه وه له جۆری بێ هێز تاکه مێ به هێز که له خۆرهه لاتی ـ خط رانده گی [٣]ـ زاگروس دابه دی دێن،

بوومه له زره له ده شته کانی قوروه و بیجار که برێ توندو به ته کانن، هه روه ها ئه و (مه لزرانه ی) که له نزیك چاوانه ی (گرکانه) کوێره وه بوه که م ته مه نه کانی، کوارترنر (= ده ورانی چواره می زه وی ناسی) په یدا بووه، ڕه نگبێ له ئاکامی جولانه وه و بزووتنه وی ـ گسل ـ ی تازه په یدابوی شاردراوه له ژێر توێژه کانی ـ کوارترنردا به دی هاتبێ، سه باره ت به بوومه له زره ی ناوچه کانی سه قز تا ئێستاکه ئاگایه کی ورد نیشان نه دراوه، به هۆی له به ر چاوگرتنی لێ کۆڵینه وه ی زه وه ناسی له ئوستاندا، ئه و ـ زونانه ی ـ که له به دی هاتنی بوومه له رزه و ته کان و جموو جوڵی زه وی دا، نه خشێکی گرنگیان به ئه ستۆوه هه یه، ئه کرێ به م جۆره ی خواره وه دابه ش بکرێ

١ـ زونی ـ زۆرویرانکه ر که به شی خۆراوای شارستانی بانه و به شێکی گرنگ له شارستانی مه ریوان و ناوچه کانی نێوان شاری سنه و کامیاران و ناوچه یه کی چکۆله له باکوری خۆرهه لاتی شارستانی بیجارده گرێته وه،

٢ ـ زونی وێرانکه ری که م هێز، به شێکی گرنگ له شارستانی سه قز و بانه وباکوری شارستانی مه ریوان به ره و باشوری ناوچه ی دێگولان و باکوری خۆرهه لاتی شارستانی بیجاری دا پۆشیوه،

٣ ـ زونی وێرانکه ری بێ هێز، که ناچه کانی باکورو به شێك له خۆرهه لاتی شاری سه قز که به ره و باکوری شاری سنه بڕاوله وێوه به ره و خۆرهه لات بگه ڕێته وه، به شێکی زۆر له شارستانی ـ قوروه تادێکانی ـ سیلاب ـ به قزلجه که ند ـ هه روا ناوچه کانی باکوری

١) گسل ـ یانی له ت بون و پچران و ترازانی زه وی به جۆرێ که نزمی و به رزی و چاڵ و چۆڵی تیدا په یدابێ،

٢) زون ـ یانی به ش، ناوچه، زونی ساختمانی سنه سیرجان ـ ئیستیلاحیکی زه وی ناسیه که بریه تی یه له مه لبه ندی پان و به رینی «سنه تا سیرجان» که زه وی ئه ومه لبه نده له باره ی زه وی ساختیه وه ئالو و گوریکی گرنگی تیدابه دی هاتووه که بووه ته هوی به دی هاتنی به ردی مه رمه ر و کانه باشه کانی دیکه

٣) خه تی ڕانده گی ـ بریه تی یه له یزوتن و زویشتنی شان به شانی تویژه کانی زه وی که به پیچه وانه ی یه کتر هه رکام به لایه کدا بڕۆن ـ

شارستانی بیجار ده گرێته وه

۴ ـ زونێ كه وێرانكه رنی یه، ناوچه كانی باكوری شارستانی سنه تاسه رحه دوسنوری باشوری ده شته به رزو به رجه وه نده خۆشه كه ی (كانی نیمه رۆژه) و به شێكی گرنگ له ناوچه كانی باكوری شارستانی بیجار كه له باكوری شاری بیجاره وه‌ده س پێ ده كاوله ئوستانه كانی هه مه دان و زه نگانداده برێته وه،

بیناله سه ر زانیاری رابوردو• ناوچه بوومه له رزه خیزه كانی ئوستانی كوردستان به ته رتیبی شیدده تی له رزین و له ره، به م جۆره ی خواره وه ی دابه ش ده كه ین،

۱ ـ زۆروێرانكه ر: ناوچه كانی باشوری شاری قوروه «دیهستانه كانی (به در) و چواردۆلی خۆراوا» و به شێ له ناوچه كانی خۆرهه لاتی دێهستانی، په نجه عه لی،

۲ ـ به هێز تا وێرانكه ر: ناوچه كانی باكوری ناوه ندو باشوری خۆراوای شارستانی مه ریوان و دیهستانه كانی په نجه عه لی، قه سلان، چوار دۆلێ، خورهه لاتی شارستانی قوروه،

۳ ـ بی هێز، ناوچه كانی باشوری شارستانی بانه، باكوری خۆراواو خۆرهه لاتی شارستانی مه ریوان و ناوچه كانی خۆراوای شاری سنه و ناوچه كانی نێوان شاری سنه و كامیاران به ره و دێگولان و باكوری شارستانی قوروه،

۴ ـ به چاكی هه ست ئه كرێ به لام وێرانكه رنی یه: ناوچه كانی خورآوا، باشور، خۆرهه لات و باكوری شاری كامیاران و باكوری شاری سه قز به ره و بۆكان، شارستانی بانه، باكوری شاری سنه تا شیوو دۆلی چه می قزلْ وزه ان و باشورو خۆرهه لاتی سه قز (دێهستانه كا نی خورحورِه و سه رشیوو صاحب و سوننه ته و ئیمام و تیله كۆ) باكوری به شی دێ گولان و شارستانی قوروه و باشوری شارستانی بیجار و ناوچه كانی باكوری شاری دیوانده ره ده گرێته وه،

۵ ـ زۆربێ هێزی غه یره وێرانكه ر: ناوچه كانی خۆراوا، ناوه ندو خۆرهه لاتی شارستانی سه قز و باكوری شارستانی سنه (ناوچه ی دیوانده ره) و باكوری خورهه لات و خۆراواو به شێ له باشوری شارستانی بیجار ده گرێته وه.

ب ـ گرکان ـ

له ئوستانی کوردستاندا ـ گرکان ـ

چ، هه ڵچو، چ دامرکاو، وجودی نی یه،

ج ـ سێلاو (لافاو) و کلیله (ڕنوو)

ئه و ئاوانه ی که له به فری قورس و بارانی به لیزمه و خوڕی ئوستانی کوردستان به دی دێت، چون به داخه وه (بێجگه له سه ددی قشلاخی سنه) له هیچ شیووده ره و دۆڵ و لاپاڵ و سه رچه مێکی ئه م ئوستانه دا سه دد یابه ند یاهه رنه بێ سێلاو گێری نه به ستراوه تائه و گشت خه ڵات و ده زمایه له بن نه هاتوو نه پساوه ی خودا به خۆڕایی نه ڕواوله ده س ده رنه چێ،

له زۆر شوێنی ڕۆتمانداکه، گه ون و گژوگیاوده وه ن و بنچك و درکی لێ نی یه یا هه یه تی به لاَم ئاژه ڵ له بێخی ده رهێناوه، هه روه هاله و شوێنانه ی که زه وی له زگ ویستاوه ته وه و (فه رسایشی) په یدا کردووه و چنگی لێك به رداوه و به هۆی زۆرکێلان و کووت پێ نه دان و پشوونه دان له به روبوو که وتو ته وه، زه وی به ته نیا توانایی مژینی گشت ئاوه کانی نی یه ، له ئاکامدا ئاوه کان یه ك ده گرن و لافاوی به سامی بێ ئه مان ـ ئه که وێته ڕێ و هه رچی له سه ر ڕێیدا بیت ئه ی ماڵی و له به ینی ئه با، به م جوّره لافاوی وه زه نی له قازانجی زۆرتره، بێجگه له وه، لا فاو خاکه نه رمه و سوێرای ڕوی زه وی ده ماڵی، له ئاکامدا خاکێ که بۆ گژوگیا به که ڵك و قازانج بێ ده ڕوا ـ جائه و شوێنانه یا گژوگیا سه و زناکایا کزولاوازده ڕوێ هه ربۆیه ناوچه ی کوردستان (عونسوری) به کارهاتوی (ید) ی که مه ئه گه ر خه ڵکی خۆیی (ید) دار نه خۆن یاله خوار ده مه نی ێ ـ که (ید) ی هه یه که ڵك وه رنه گرن وه ك ـ شه له م، ماسی ـ توشی نه خۆشی (گواتر) ده بن، برێ له ناوچه کانی ناوه ند و باکوری

شارستانی بیجار، به هۆی بی گژ و گیایی و ڕۆتمانی هه روا قه راخی برِی له چۆمه کان، کاتی بارانی به خوڕولێزمه، له گرنگترین شوێنه لافاو گره کانی ئوستانی کوردستان ئه ژمێردرێن،

د ـ کلیله (= ڕنوو)

چون کوردستان مه ڵبه ندێکی کوێستانی یه و گشت ساڵی به فری به خێرو بێری زۆری لێ ده باری، له مانگه کانی به فرانبار و ڕێ به ندان و ڕه شه مه دابادە وه، به فری به رزایه کان هه ڵ ده گرێ و له لا پاڵ و چاڵایی و بناری کێوه کان دا، ده یان گه زبه فر له سه ریه ك که ڵه ك ده کاو کلیله ده ڕازێنێته وه،. جاکاتێ که به فرئاو ده گرێ،زۆر ترله مانگی خاکه لێوه و برِێ جاریش له مانگی ڕه شه مه یاڕێ به ندان دا، به هۆی نه رم بوونی زه وی و قورسایی به فریا ده نگ و ناڵه ی ئینسان یاهه رشتێ تر، کلیله ده پچڕێ وڕندو و به گورجی و هێزێکی سه رسام ئاوه ره وه به ره و نز مایی دێت، جادێ، یادا روبه رد و گیاندار، هه رشتێکی وه به ربێ وه ژێر خۆی ئه داوده بێته هۆی زه ره ری ماڵی و گیانی،

بۆبه رگری له ڕووداوی دڵ ته زێنی هه ره سی کلیله به فری کوێستانان چاکترین ڕێگائه وه یه،که چون ڕنوله به رابه ری ده نگ و ناڵه ی گه وره دا خۆی ناگرێ وزوو ده ڕوخێ وبه ر ده بێته وه، له پێش دا به هۆی گرمه ی تۆپ یا ناڵه ی نارنجه ك یاهه ر نه بێ شریخه ی تفه نگ کلیله به فره که برِو خێندرێ تا ڕووداوی ناخۆش ڕوونه دا،

نمونه ی ڕووداوی دڵ ته زێن، وه ك له ڕێ به ندانی ساڵی ١٣٦٨ داله کوێستانی «زه ردکه»، نزیکی دێی ـ ده رماناوی شارستانی سه رده شت، ڕنوه به فری به ر ده بێته وه و ٢٧ که س وه به رده دا، ٢١ که سیان له ژێر به فردا ده مرن و ٦ که سیشان نه جات ده درێن که کوژراوه کان خه ڵکی دێکانی ـ ده رماناوی،دۆله بێ ـ سێوه تاڵ،سوره تۆی سه رده شت و چه ند که سیشیان خه ڵکی به شیری عیراق بوون

ئابووری

حه ول و ته قالا، کارو ته لاشی فه لای کوردستان به م جۆره دابه ش ده کریّ، کشت و کالّ ۲ ـ ئاژه لّ داری ۳ ـ باخه وانی، خاوه ن ملّك، (ئاغا): ڕه زیمی دژی خه ڵکی و چه وسیّنه ری شا، کاتیّ وه خۆهاته وه و ڕاچه نی، تیّگه یشت که نزیکه سیّلاوی له بن نه هاتوی خه ڵکی تالاّن کراو و به ش خوراوای ئیّران،خۆی و دارو ده سته گۆپالّ به ده سته ناحه زه که ی بخه نکیّنیّ، به مه به ستی دامرکاندن و نیشاندنه وه ی ڕق و تورِه یی خه ڵکی و ڕیّك و پیّکی و سامان دان به ئابوری شرِو شپرزه ی ئیران، ده ستوری دا تازه وی به سه ر فه لاکاندا به ش بکریّ، تابه ڵکوره زیمی له رزۆکی شایه تی چه ند ڕۆژیّکی ترخۆی ڕابگریّ، به لاّم به پیّچه وانه ی پرِوپاگه نده ی دارو ده سته که ی و دامه رزانداتی یاسای چاك کردن و دابه ش کردنی زه وی، هیّشتا چاکترین زه وی کشت و کالّی به ناوی، میّکانیزه، هه لاّوارده، تایبه تی (= مستشیات و خالصه) له ژیرِده سته لات و کیّلانی خاوه ن ملّکه کان و زه وی خۆره کاندا مابوه وه، ته نیائه وزه و یه که س نه کیّل و به رده ڕه قانه ی که سه دان و ده یان سالّ بووفه لاهه ژاره چه و سیّنراوه کان له ژیّر چه پۆکی دیّوه زمه کاندا عارقیان له سه ر ڕشتبوو، به خوّیّنی جگه روپشتی کوّم وده ستی قلّه شاویان لاپالّ و بوره به رداویه کانیان ده رهیّنابوو، به ده ستوری شائه م زه ویانه که مافی خۆیان بوو به پولّیّکی زۆربه فه لا هه ژاره کانیان فرۆشت، که ئه م جۆره زه وی دابه ش کردنه بیّجگه له ویّرانی ئابوری دیّکان به تایبه ت دیّکانی کوردستان که ئابوری به شی زۆری ئیرانی له سه رشان بوو، بووه هۆی ئه وه که لاوه که م ته مه نه کانی کوردستان له باتی خۆیندن و کار کردن له سه رزه ویه کانی خۆیان بۆ کارگه ری و ژیانی مه مره و مه ژی ڕۆو بکه نه شاره گه وره کانی غه یره کورده کان، چون هه م زه ویه به کارهاتوه کانیان له ده ست ده رهیّنابوون، هه م کار گاو، زانکۆ و کارخانه ی دانانابوو، تالاوه بیلمه ته کانی کوردستان ئاواره ی ولاّتی هه نده ران نه بن، به م جۆره له جیّی ئه وه که فه لا کانی کوردستان، به ڕهه می کشت و کالّ و ئاژه لّ و باخ و میوه ی نیّو خۆبۆ ده ره وه ی کوردستان بنیّرن، به هۆی نامۆیی و بیّ به رنامه یی و که م ته رخه می ده وڵه ت،

دێکان چۆڵ بون و تارّاده ێی به رهه می دێکان هاته خواره وه و ئاواییه کان بوونه بازاری به رهه می مه ندالٚ خڵه تێنه ی ده وڵه ته چه و سێنه ره بێگانه کان،

۱ ـ کشت و کال ـ

به داخه وه ژوماره و ئاگایه کی وردی به کارها تووسه باره ت به دیاری کردنی زۆوبه رو جیاکردنه وه ی ئه نواعی زه و یه کانی ئوستانی کوردستانمان به ده سته وه نی یه، به رّاستی هیچکام له و ژوماره کراوانه که تائیستاکه به کاربراون ئاگایه کی وردو تێکرّایی مان له م باره وه پێ نادن، به لاّم به رابه ری سه رژوماری و ئاگایی (ئیداره ی گشتی کشت و کالّی ئوستانی کورستان و سازمانی به رنامه و بووجه، سه رجه می زۆو به ری زه ویه کان به ۲۴۹۹۸۰۰ هێکتاربه راورد کراوه

که له گشتا، ۹۱۶۹۲/۲ هیکتار زه وی به راوو ۴۶۶۶۹۵ هیکتار دێمی و ۴۵۶۰۰۰ هیکتار بوره به راورد کراوه که سه رجه م ۱۰۱۴۳۸۷/۲ هێکتار دیاری کراوه،

ئوستانی کوردستان یه کێکه له و مه ڵبه ندانه ی که بۆباخ و کشت و کالّ و ئاژه لّ داری خاوه نی چاکترین و به برّشت ترین زه وی کێلگه و مێرگ و گیاجارّوله وه رّگای خۆش و به کارهاتووه، به لاّم تائیستا له م ئاماده یی و قابیلیه ته خوداداوه، به رهه م و که لّکی پێوستی لیّ وه رنه گیراوه، خۆئه گه ر کاربه ده ستان و ده سه لاّتدارانی کوردستان دلّسوزی بکه ن ده کرّی له رّیێ به کار هێنانی به رنامه ی رێك و پێك و موناسیب و به له به ر چاوگرتنی مه رجه سورشتیه کان و ئاوٚهه وای ناوچه ی کوردستان له م هێزه‌گه وره به هره و به رهه می چه ندین به رابه ری لیّ هه لّ بگیریّ،

۲ ـ به پیتی خاکی ئوستانی کوردستان،

سه باره ت به پیت و به رکه ت و برشتی خاکه کانی ئوستانی کوردستان تائیستالی کولینه وه ی جورا و جور له لایه ن ـ مؤسسه (دانراوه) ی خاکشناسی و به برشتی ئوستانی کوردستانه وه کراوه به م جوره یه، له بابه ت جوری زه وی و تایبه ته کانی خاکه وه ئوستانی کوردستان به دووناوچه دا به ش ده کریّ، ـ الف: به شی خورهه لات که شارستانه کانی بیجارو قورووه و دیوانده رو، ناوچه ی لیلاخ و دیّگولان، ده گریّته وه،

ئه م ناوچه خاوه نی گورایی و دشتانیّکی پان و به رین و راست و خوشا ووبه برشت و به خیّرو به ره که تن، که سه رته ل و گولّی چاکترین خاکی کشت وکالّی ئوستانی کوردستانن،

ب: به شی خوراوای ئوستان : شارستانه کانی سه قز ـ بانه ـ مه ریوان و به شیّکی شارستانی سنه ده گریّته وه، که گه ورترین و له وه رّ خوشترین و ئاو زورترین و به به رهه مترینی کویستانه کانی ئوستانی کوردستان ـ ویّنه ی چل چه مه ـ له م به شه دا هه لّکه وتووه. که بوئاژه لّ داری، باخه وانی، به رهه می گیای سه نعه تی ـ (ویّنه ی که تیّره و سالمه و ئه سپون ـ) و ده رمانی (ویّنه ی خاکشیر جاتره، چاو کوتکه (بومادران) دانی کنگر (باداور) گوزروان، ریواس، خوژه و هه زاران گیای خوارده مه نی تر له دنیا دا بیّجگه له ناوچه کانی تری کوردستان که م ویّنه یه، به لام برشتی زه ویه کانی ئه م به شه وه ك زه ویه کانی به شی خورهه لات نایه نه وه، چون زورتری خاکی ئه م به شه ی ئوستانی کوردستان لیّژودژاون و فه رسایش (له به روبوو که وتن) یان زوره،

به رابه ری لیّ کولّینه وه یّ که له م باره وه کراوه، زه ره روخه ساره تی نه خوشی و وه یشوومه ی کشت و کالّی (ـ ویّنه ی ـ کویّروو، هه وه ربردویی، ده رخستن، ژه نگ بو گه نم و جو، هاریه، ده وه ك، شه خته، میّشوله، که لّه، کرم و ده یان ده ردی ده رمان نه کراوی تر بوباخ و ته زه کاری وتوتن و بیّستان و به رهه م .که هه رسالّ ۳۰ تا ۵۰ له سه دابه راوردکراوه

به رابه ری لیّ کولّینه وه یی که له لایه ن ئه ندازیارانی، پرس پیّکراوا (مشاور) ی وه زاره تی نه یر و، موئه سیسه ی خاکناسی و پیتی خاك، به دی هاتووه، ئه وزه ویانه ی ئاوده یان گریّته وه بریه تین له بری له خاکه ده رجه یه ك دووسیّکان، جه دوه لی خواره وه ئاکامی لیّ کولّینه وه ی ئه و دانراوه یه

جه دوه لی ژوماره ۴

ردیف	ناوی ده شت	رووبه ر	ئاماده ی ئاودیری
١	ده شتی خاوومیراوای مه ریوان	١٣٠٠٠	١٠/٥٠٠
٢	ده شتی ئه میراوای کامیاران ـ موژژ	۶/٢٢٠	٥/۶٠٠
٣	ده شتی قورِوه ـ دی گولان	۴٥٠٠٠	٣۴٠٠٠
۴	ده شتی قشلاخ ـ سنه ـ	۶٠٠٠	۴٠٠٠
٥	ده شتی کامیاران	١١٠٠٠	٨٠٠٠
۶	ده شتی له یلاخ	٣٠٠٠٠	٢٠٠٠٠
٧	ده شته تال و شویی (شارستانی بانه)	٣٠٠٠	٢٠٠٠
٨	ده شتی خامسان ـ له باشوری شارستانی سنه ـ	٢٠٠٠	١٠٠٠
٩	ده شتی دارغه یاث و گوجه که ندی ـ دیواندره	٢٠٠٠	١٥٠٠

به لاّم گشت ئه وزه و یانه ی که ئاماده ی ئاودێرین و ئاوده یان گرێته وه چه ند به رابه ری ئه وئه ندازه یه ـ که مؤسسه که به راوه ردی کردووه

« ئاو »

١ ـ ئاوه کانی سه رزه وی،

ئوستانی کوردستان به هۆی ئه وه که ناوچه یه کی کوێستانی یه و ئاووهه وای تایبه ت به خۆی هه یه، خاوه نی چۆم و ڕووباری دایمی و کانی فره وفراوانه که ئه ڕژێنه که نداوی فارس و ده ریای خزر و گۆلی و رمیّ وه، ئه م ئوستانه به هۆی ئه وه یکه به رزه وله به رابه ری ئاووهه وای ساردی سیبریا و گه رم و نماوی مه دیّته ڕانه دا قه راری گرتووه، خاوه نی ئاووهه وا وشه رایت و مه رجی ژیانیکی چون یه کویه کسان نی یه، چون له ناوچه کانی خۆراوادا (شارستانه کانی مه ریوان و بانه) به هۆی ڕه خنه و دزه ی کۆمه لّه هه وای گه رم و نماوی (مه دیته رانه یی) ـ له چاو ناوچه کانی خۆرهه لات (شارستانه کانی قورِوه و بیجار) باران زۆرتر ده باری،هه روا ناوچه کانی باکوری ئوستان به هۆی ئه وه که له رۆی د ه ریاوه له (٢٢٢٠ گه ز) به رزتره (وه ك ده شتی هۆبه توویه شیّ له شارستانه کانی سه قز و بیجار) هه واوشك و ساردتره،له به رئه وه ئه م مه لّبه نده به رزه کویستانی یه سارده، به فرو بارانی زۆرلیّ ده باری، کانیاوو شیوا وزنه و چومیلکانی ئه وه نده زۆره که، چۆمه گه وره ئاوزۆره به پیت و خێرو بیره کانی،ناو خۆ و هه نده رانیان حه وانوه ته وه، به لاّم چون

ئه م چۆمانه له شیووده ره قوّل ولێژو، خورّو، مارپێچه کانه وه داده بورن زۆرعاسته م ئاوی ئه م چۆمانه بۆزه و یه کانی ده ورو به رهه ڵ ده به ستریّ، تا ئێستاکه یش ئه وجۆره ی پێویست بیّ بۆ کشت و کاڵ و باخه وانی، به رق و ئاوه دانی ولاّت که ڵکی لیّ وه رنه گیراوه،

ئاوی چۆمی

سیروان و لقه پرّئاوه کانی تریشی بیّ ئه وه یکه به هره ی لیّ ببریّ له کوردستان ئێران[٤] ده تاریّ و ده چێته کوردستانی عێراقه وه، هه ربه و جوّره چۆمه کانی، خورّخۆره، صاحیب سه قز[٥] شارستانی سه قز، قزل وه زان و چۆمی وێل کوشتی له ناوچه ی هۆبه تووی دیوانده ره، لقه کانی قزلّ وه زان له ناوچه کانی قوروه و بیجاردا، له گه ڵ ئه وه ی که سه ر تاپا خیرّو به ره که ت و رّه حم و به زه ی خودان و به سه ر گه لی به ش خوراوی کوردا باریون، هه رچه ند ساردی به فراوان و، قه ڵپه زه ی هه ڵدیرّان و، تافگه ی سه ر به ردان و، نه خش و نیگاری دلرّفینی ده شتایه کانی، گوّی دوّژمنانی کوردستانیان که رّ کردووه و، چاویانی نوساندووه، به لام چون وه ك پێویسته و ئه شیّ پیّی ناچاریّن و رّیّزی لیّ ناگرن، ئه وانیش له داخان هه رکام به لایه کدا تاربوون، که چۆمه کان ناوچه ی سه قز به ره و باکور، داده په رّن و ده رّژینه گۆلی و رمیّ وه، چۆمه کانی دیوانده ره و قوروه و بیجاریش ده چنه ده ریای خزرو، چۆمه کانی سنه به ره و که نداوی فارس و چۆمه کانی بانه و مه ریوان به ره و کوردستانی عیراق، رّیّ ده که ون

٢ ـ ئاوه کانی ژێرزه وی

گرنگترین هۆی که ڵك وه رگرتن له ئاوه ژێرزه ویه کانی شیووده شتایه کانی ئوستانی کوردستان به ریه تی یه له کانیاوه سورشتیه هه ڵ قولاوه کان و کاررێزه لیّ دراوه کان و چالاوه قولّه کان، که له به رخه لاّته ئاسمانیه زورّه کانی ته رزه، به فروباران، چۆینه تی ئاوه ژێرزه ویه کانی ئه م مه ڵبه نده زۆر به که ڵك و چاکه، له به رئه وه که سفره ی پان و به رینی ئاوه ژێرزه و یه کانی ناوچه ی قوروه ودیّ گولان و ناوچه کانی باشوری شارستانی سنه و ده شته کانی مه ریوان له سه ره وه قه راریان گرتوه، چاکتروایه که به شکڵی چالاّوی قول

که ڵکی لێ وه ربگیرێ،[1]

خۆشبه ختانه دوای روخاندنی رژیمی شایه تی و جێ گیر بوونی نیزامی جو مهوری ئیسلامی،که ڵك وه رگرتن له چاڵاوی قوڵ و قوڵ و قوڵی ناوچه کانی، دێ گولان، قوروه،ـ رۆژبه رۆژ زۆرترده بن، به جورێ که ئیستا،زیاترله ٢٠٥ چاوانه ی چاڵاوی قوُڵ قوڵ و ١٤١٥ چاوانه بیری قوُڵ،له م ناوچانه دا، به په روانه ی سازمانی ئاوی ئوستانی ـ لێ دراون و که ڵکیان لێ وه رگیراوه،

هه روه ك کارناسان و ئه ندازیارانی ئاودێری ده ڵێن: ئاوه ژێرزه و یه کانی ده شتی کامیاران زۆرله قولایی دایه، به ڵام ده شته کانی قوروه و دێ گولان ئاسان و زووترده گه ن به ئاووچاکترده کرێ که ڵکیان لێ وه ر بگیردرێ، ژماره ی چالاوه قوڵ و قوڵ قوڵ و کارێزو به نده کانی ئوستانی کوردستان به رابه رێ، سه رژوماری ـ کاروباری ئاوی ئوستان، به م جۆری ی خواره وه یه جه دوه لی ژوماره ٥ ـ

ناوی شارستانی	ژماره ی قوڵ قوڵه کان	ژماره ی بیره قوڵه کان	کارێزو کانیاو به نده کانی کشت و کاڵ	
شارستانی سنه	٦٣	١٤٦	٢٥٢	٢
به شی ناوه ندی	-	-	-	-
به شی کامیاران	٦٠	١٤٦	٢٥٢	-
به شی دیوانده ره	٣	-	-	٢
شارستانی قوروه	٢٠٥	١٤١٥	١١٣٦	١٣
به شی ناوه ندی	١٠٥	٧٣٨	٣٧١	١٣
به شی دێ گولان	١٠٠	٦٦٢	٧٦٥	-
شارستانی بیجار	٢٣	٣٦٥	٥	١
شارستانی سه قز	٤	٥٥٨	١٥٤	١
شارستانی مه ریوان	٨٢	٦٨	٧	-
شارستانی بانه	-	٨٨	١٢٠	٢
ئوستان	٣٧٧	٣١٧١	١٧٣٢	١٩

١) وامان پێ چاکبو که وشه ی چالاوی قوڵ له مانای (چاه نیمه عمیق) و (چالاوی قوڵ قوڵ) له مانای چاه عمیق دا به کابه رین ـ (نوسه ر)

شێوه ی که ڵک وه ر گرتن له زه وی،

به داخه وه تائیستا له ئوستانی کوردستاندا، لێ کۆڵینه وه وژوماره کرد ن و (ئامار گیری) تێکرابی به هۆی ناوه ندی ئامار ـ و سازمانه کانی تره وه، له شێوه ی که لّك وه رگرتن له زه ویه به پیت و به رهه می دێکانی ئوستانی کوردستان به جۆرێ که به رهه میان خاستر و بڕشتیان زیانزبێ و ئافه ت و به لاّووه یشومه یان له سه رنه مێنێ، ئانجام نه دراوه، له گه ڵ ئه وه یشدا ئاگایی وه ده س هاتوو، سه باره ت به کۆمه ڵی فه لادێ نشینه ـ (جووت به نده و ڕه شاییه) کانی ئوستانی کوردستان به م جوڕه یه ٠ خۆشبه ختانه شێوه ی ناحه زی، ئاغاوڕایه تی، له مه ڵبه ندی کوردستاندا باری کرد و نه ما، دێ نشینه کان بونه خاوه نی ئه وپشك وجێ جوتانه ی که له ده ورانی تاریکی ڕابوردودا، عارقیان له سه رده رشت و بێگاریان له سه رده کرد و به بایی گیانیان ئاوه دانیان کردبوه وه، زۆرتری ڕه شایی و قه ره و خۆش نشینی دێکانی ئوستانی کوردستانیش دوای شورشی ئیسلامی بوونه خاوه نی زه وی، به لاّم ئیستاکه یش کێلان و بارهێنانی زه وی وزار زۆرتربه شێوه ی کۆن به ڕێوه ده برێ، ته نیاجیاوازی و فه رقێ،که هه یه ئه وه یه،که ته راکتورڕ و کومپاین و خه رمان کوت وداسی ماکینه یی،جێی گاو وشه ن و گێره و داس و ماڵه غانی گرتووه، جاروباریش کوتی شیمیایی جێی کوتی خوڵه مێش و په ینی گرتوه ته وه، له برێ له ناچه کاندا،شیوه ی کۆن و تازه ئێکلاوه و له برێ شوێنی تریشدا به تایبه ت ناوچه کانی قوروه، دێ گولان، بیجار، باکور و باشوری شارستانی سنه، کشت و کاڵ له پله ی میکانیزه بوندایه،

ـ به رهه مه کانی کشت و کاڵ ـ

داچه ندن ووه شاندنی ده غڵ و دانه وێڵه، به تایبه ت گه نم و جۆونۆك گرنگترین ته لاش و حه ول و ته قالای کشت و کاڵی ئوستان کوردستان به دی دێنێ، ڕاده ی فرۆشی گه نم و جۆونۆكی زیادله نیازی ناوخۆ، شاهیدی ئه م ڕاستی یه یه،

ئوستانی کوردستان زۆرله مێژه که یه کێکه له مه ڵبه نده ده غڵ و دانه وێڵه خیزه کانی ئێران،

هه رئیستا ببۆنه ی ڕۆو به ری کشت و کاڵی و هێنانه بازاری به رهه می خۆیی له لایه ن فه لاوجوتیاره گه نم کێڵه کانه وه له نێوان ئوستانه کانی ئیراندا وه ك مانگ دیاره و تریفه ده داته وه، گه نم گرنگترین به رهه می زوربه ی فه لاکانی کوردستانه، به شێکی گرنگ و

بەرچاوله زەویەکانی ئەم ئوستانە بۆبەرهەمی گەنم تەرخان کراوە، لەساڵی ١٣٦٤ ئوستانی کوردستان لەبارەی گەنمەوە، پلەی دووهەمی لەنێوان ئوستانەکاندا گرتوەتەوە،بەرابەری سەرژوماری گشتی ساڵی ١٣٦٥ ـ ژومارەی دانیشتوانی ئوستانی کوردستان، ١٫٠٩١٫٠٦٤ کەس ڕاگەیەندراوە، کە ئەگەر بۆهەر کەسێ ١٤٥ کیلو لەساڵدا پێوست بێ، نەتیجە دەگرین کەلەم ئوستانەدا هەر ساڵ مێزانێکی زۆرترلە نیازی ناوخۆ ڕەنێودنیزێ، زور بەی فەلاکان نان و توو لەگەنمی خۆیان دادەنێن و کەمترلە گەنمی چاك کراوی دەوڵەتی کەلك وەردەگرن،

کڕینی گەنم لەفەلاکان ـ

فەلاو وجوتیارەکانی کوردستان لەمانگەکانی خەرمانان وڕەزبەر، ئاخری وەرزی هەرساڵداله بەرهەمی گەنمی خۆیان زمهاڕی پێوستی پایزوزستانی خۆیان دادەنێن وەدەێ هاڕن و دەی کەنەکەندووەزمهاڕی بەهاروهاوینیش دەکەنەچاڵ، بەئەندازەی زەویەبەراوودێمەکانی خۆیان توو دادەنێن، پاشان ئەگەر شتێکیان ماوە ئەیبەنەشارو دەیفرۆشن، چون گەورەترین کڕیاری گەنم دەوڵەتە، مافی بەخۆی داوە کەهەرئەو قیمەت لەسەر گەنم دابنێ، بەرابەری لێ کوڵینەوەی ئوستانداریی کوردستان لەماوەی ساڵەکانی ـ ٦٥ و ٦٦ ـ داگەنمی ئاوی ٨٣٫٦٠٠ تۆن، گەنمی دێمی ـ ٣٦٩٫٦٠٠ تۆن، تێکرا ـ ٤٥٣٫٢٠٠ تۆن گەنم لەئوستانی کوردستاندا هاتوەتەبەرهەم، سیلو و هەمارەکانی ئوستانی کوردستان تێکرا جێی ٣٨٫٠٠٠ تۆن گەنمیان هەیە، سیلوی سنە ١٦٠٠٠ تۆن، سیلوی سەقز /١٢٠٠٠ تۆن، هەماری بیجار /٥٠٠٠ تۆن هەماری قوروە /٥٠٠٠ تونیان جێ هەیە، گەنمێ کەلەئوستاندا هەیە ١ ـ سەرداریە ٢ ـ ئومیدە، ٣ ـ سمەوەژە ٤

جۆسێ هەمین ـ دوای نوك ـ بەرهەمی گرنگی فەلاکانی ئوستانی کوردستانە بەرابەری ئاماری ئیدارەی کەشاوەرزی (کشت و کالی) ٤٢٠٠ هێکتار ئاوی ٤٠،٠٠٠ هێکتارزەوی دێمی، بەتایبەتی "جۆی" تێدا دادەچێندرێ، میزانی بەرهەمی ورزی ئاوی /٧٣٧٠ تۆن و دێمی ٣٠٢٠٠ تۆنە،

چون مەرجی داچەندنی جۆلەچاندنی گەنم هاسانترە و لەزەویەکەم هێز وبێ بڕشتەکانیشدا بەرهەمی جۆلەگەنم زیاترەدەبێ، کاتی داچاندنی جۆلە ئوستانی کوردستاندا زۆرترلەبەهاردایە، لەبڕێ جێدا لەپایزیشدا جوداوەشێندرێ چەند جۆرەجۆهەیە ١ ـ

هه ژدان ٢ ـ جۆشین ٣ ـ جۆرّه ش ۴ ـ گه وهه رجوه [1] ـ ۵ ـ والفجر ـ ئائیستاکه بوچاك کردنی (اصلاحی) ئه م تووانه کاری نه کراوه.

رۆوبه ری ئه وزه و یانه ی گه نمانیان تێدا داده چێندریٚ و به رهه می سالّیانه ی گه نمی هه ر شارستان به جیاواز، جه دوه لی ژوماره ۶ ـ ئاوی و دیمی (١٣۶۵)

لیکدانه وه	روبه ری ژیر کیلان به هیکتار			به رهه می سالیانه ی گه نم به تون		
شارستان	ئاوی	دیمی	تیکرا	ئاوی	دیمی	تیکرا
شارستانی سنه	١۶٠٠٠	٧۴٠٠٠	٩٠٠٠٠	٣٢٠٠٠	۶۴٠٠٠	٩۶٠٠٠
سه قز	١٢٣٠٠	۵٧٠٠٠	۶٩٣٠٠	٢٣٠٠٠	۴۶٠٠٠	۶٩٠٠٠
قوروه	٣٨٠٠	٩۶٠٠٠	٩٩٨٠٠	۵٧٠٠	١١۵٠٠٠	١٢٠٧٠٠
بیجار	٣٧٠٠	١۵٠٠٠٠	١۵٣٧٠٠	۶٧٠٠	١٣٠٠٠٠	١٣۶٧٠٠
بانه	٢٣٠٠	۴۵٠٠	۶٨٠٠	۵١٠٠	٣۶٠٠	٨٧٠٠
مه ریوان	٣٩٠٠	١٣۵٠٠	١٧۴٠٠	٩٣٠٠	١١٠٠٠	٢٠٣٠٠
ئوستان	۴٢٠٠٠	٣٩۵٠٠٠	۴٣٧٠٠٠	٨٣۶٠٠	٣۶٩۶٠٠	۴۵٣٢٠٠

رۆوبه ری ژێر کێلانی جۆله سالّدا، هه ر شارستانی به جیائاویی و دێم جه دوه لی ژوماره ی ٧ (١٣۶۵)

لیکدانه وه	روبه ری کیلان «به هیکتار»			به رمی سالیانه «به تون»		
شارستان	ئاوی	دیمی	تیکرا	ئاوی	دیمی	تیکرا
شارستانی سنه	۶٧٠	١٢٠٠٠	١٢۶٧٠	١٢٠٠	٩۶٠٠	١٠٨٠٠
سه قز	٢٣۵٠	١٢٣٠٠	١۴۶۵٠	۴٢٠٠	٩٨۴٠	١۴٠۴٠
قوروه	۵١٠	۴٣٠٠	۴٨١٠	٨۵٠	٣٠٢٠	٣٨٧٠
بیجار	١٢٠	۵٢٠٠	۵٣٢٠	٢٠٠	٣٣٨٠	٣۵٨٠
بانه	٢٠٠	١۶٠٠	١٨٠٠	٣٢٠	١٠۴٠	١٣۶٠
مه ریوان	٣۵٠	۴۶٠٠	۴٩۵٠	۶٠٠	٣٣٢٠	٣٩٢٠
ئوستان	۴٢٠٠	۴٠٠٠٠	۴۴٢٠٠	٧٣٧٠	٣٠٢٠٠	٣٧۵٧٠

برنج. برنج یه کێکه له گرنگترین به رهه م و دانه وێڵه ی خوارده مه نی جیهانی که

---

[1])راپورتی ئوستانداری ئوستانی کوردستان

چاکترین نه‌وعی له باکوری ئێراندا ڕه‌عه‌مه‌ل دێ و به‌شێکی گرنگی خوارده‌مه‌نی ناوخۆدابین ده‌کا، به‌لاّم ئه‌م به‌رهه‌مه له ئوستانی کوردستاندا به میزانێکی که‌م دێته ناو، ئه‌ویش برنجی گرده، وه‌ك ئه‌زانین له مێژه که ئاوایی ـ حه‌سه‌ناوا له قۆپیه کانی قه‌راخی چۆمی قشلاخی نزیکی شاری سنه دا برنجکاری تێدا ده‌کرێ هه‌رواله ده‌شته کانی مه‌ریواندا (میزانی به‌رهه‌می برنج ئوستانی کوردستان له ساڵدا ٢٨ تۆنه که ٦ تۆنی له شارستانی سنه (دێی حه‌سه‌ناوا) و ٢٢ تۆنیشی له شارستانی مه‌ریواندا دێته ناو،

ڕۆوبه‌ری ژێر شه‌تڵی برنج ١٦ هیکتاره که ٢ هێکتاری له دێی حه‌سه‌ناوای سنه دا و ١٣ هێکتاری تریشی له مه‌ریواندایه،

له ده‌ورانی داسه‌پاندی شه‌ڕی ماڵ وێرانکه‌ری عێراق به‌سه‌ر ئێراندا که له ٣١ خه‌رمانانی ٥٩ هه‌تاوی تا ١٣٦٧/٤/٢٧، ٨ ساڵی خایاند.

به هۆی ده‌ربه‌ده‌ری خه‌ڵکی و بۆمبارانی ناوچه‌ی مه‌ریوان برنج نه‌هاته ناو،

٦ ـ گیای ئاژه‌ڵ و پاتاڵ ـ مه‌ڕوماڵیات، دانه‌وێڵه وگژ

و گیایی که بۆشیرو گۆشتی پاتاڵ و بژیوی ئاژه‌ڵ به‌که‌ڵکه وه‌ك ـ ١ ـ وێنجه و خه‌شه وێنجه ٢ـ شه‌وه‌ر ٣ـ پۆلکه ٤ ـ گوڵه پێغه‌مبه‌ره (گه‌رمه‌شامی) ٥ ـ چه‌وه‌نده‌ر ٦ ـ گلێنه (کزن) ٧ ـ شه‌مێله (شمڵی) ٨ ـ ماش سپی و ڕه‌ش ٩ ـ شه‌له‌م

له ئوستانی کوردستاندا به‌رهه‌م هێنانی ئه‌م دانه‌وێله و شیناوردانه باوه، ڕۆوبه‌ری ئه‌وزه‌ویانه‌ی واگیا و سه‌وزه ئاڵفی تێدادێته ناوله ئوستانی کوردستاندا ٤٧٨٣٠ هێکتاره که ٣٧٩٣٠ هێکتاری ئاوی و ٩٩٠٠ هێکتاری دیمی یه میزانی به‌رهه‌می سه‌وزه ئاڵفی ئوستانی کوردستان له ساڵدا ـ ١٤٣٥٠٧ تۆنه، شێوه‌ی نێوهێنانی وێنجه وداچه‌ندی گیای ئاڵف وێنه‌ی کاری که شاوه‌رزی له ئوستانی کوردستاندا، زۆرتر به شێوه‌ی کۆنی فه‌لایه‌تی دێته ناو، وه‌چون ئه‌وزه‌ویانه‌ی بۆئه‌م کاره ته‌رخان کراوه، بڕه بڕه وکه‌من به شێوه‌ی نیوه میکانیزه به‌رهه‌می لێ هه‌ڵ ئه‌گیرێ،

٧ ـ دانه‌وێڵه: (نۆك ـ نیسك ـ پاقله ـ کزن ـ کونجی ـ پوڵکه و شتی تر)

ـ دانه‌وێڵه خاوه‌نی ١٧ تا ٣٠ له‌سه‌دا ـ مه‌وادی پڕۆتینی یه ـ له پله‌ی سه‌ره‌وه‌ی خوارده‌مه‌نی دان، دیاره دانه‌وێڵه پڕۆتین داره کان له باره‌ی به‌دی هێنانی خوارده‌مه‌نی خه‌ڵکی له ڕیزی سێهه‌مین دا، دوای گه‌نم و برنج، قه‌راریان گرتوه

ئه‌م دانه وێلا نه بێجگه له وه‌ی که خاوه‌نی، پڕۆتینی فره وفراوانن به هۆی ئه‌وه‌ی

که ڕیشه و ڕه گه کانیان باکتری زۆر و ڕاوه ستاوی ـ ئه زۆتیان ـ تێدایه بۆزه وی و زار، یه گجار به که ڵکن و ئه بنه هۆی به هێزبوونی خاك و بڕشتی کشت و کاڵ،

ئه ودانه ۆ یلانه ی که له ئوستانی کوردستاندا ڕه عه مه ل دێن وداده چێندرێن ـ بریه تین له مانه، ١ ـ نۆك (نوکه سپی و سوره وڕه شه) ٢ ـ پاقله (چیتین، سور، سپی، چاوبولبولی) ٣ ـ ماش (سپی و ڕه ش) ٤ـ نیسك، ٥ ـ کونجی ـ ٦ ـ په رشه (برویش) ڕۆبه ری ژێر کێڵان و به رهه می ساڵیانه ی دانه وێڵه ی هه رشارستان به جیاتێکراله دیم و به راو

لێکدانه وه	ڕوبه ری ژێر کێڵان به هیکتار			به رهه می ساڵیانه به تۆن		
شارستان	ئاوی	دێم	تێکرا	به راو	دێم	تێکرا
سنندج	٣٦٢	٦٦٦٤	٧٥٢٦	٢٨٧/٨	٣٣١٦٤	٣٦٠٤/٢
قوروه	١١٢	٢١٥	٣٢٧	٧٧/٨	٩٥	١٧٢/٨
سه قز	١٠١٥	٨٣١٨	٩٣٣٣	٨٥٧	٣٧٣٤/٢	٤٥٩١/٢
بیجار	٦٥	٣١٢	٣٧٧	٤٦	١٣٩/٨	١٨٥/٨
	٣٤٥/٥	٣٥٠٠	٣٨٤٥/٥	٢٩١/٨	١٧٥٠	٢٠٤١/٨
بانه	٨٤٦	١٤٥٠	٢٢٩٦	٦٦٤	٧٩٨	١٤٦٢
ئوستان	٢٧٤٥٥	٢٠٤٥٩	٢٣٢٠٤/٥	٢٢٢٤/٤	٩٨٣٣/٤	١٢٠٥٧/٨

جه دوه لی ژوماره ٨

گیاسه نعه تیه کانی ئوستانی کوردستان بریه تین له: ١ ـ تووگوڵه به ڕۆژه ٢ ـ توتن و ته ماکۆ.

ڕۆوبه ری ژێرکێڵان و به رهه می سالانه ی گیاسه نعه تیه کانی ئوستان هه ر شارستانی به جیاواز ساڵی (١٣٦٦)

لێکدانه وه	روبه ری ژیر کیلانی توو گوله به روژه به هیکتار		به رهه می سالانه به تون		توتن و ته ماکو رووبه ری ژیر کیلان	به رهه می سالانه به
شارستان	به راو	دیم	به راو	دیم	به هیکتار	تون
سنه	١٠١٠	-	١٠	-	٧٥٠	٦٠٠
سه قز	١٢١	١٣٠٠	١٤٥/٢	٩١٠	٢٧/٧	٢٨
بیجار	٤	٦	٣/٢	٤	-	-
قوروه	٨	٣٠	٧/٢	١٨	-	-
مریوان	٢	-	٢/١	-	٦٠٠	٤٢٠
بانه	١٢	-	١٤/٥	-	١٦٤	١٦٢
ئوستان	١٥٧	١٣٣٦	١٨٤	٩٣٢	١٥٤١/٧	٢١٠

جه دوه لی ژوماره ٩

سه وزی و ته ڕه کاری: قزلّ په نجه ره (ئه سپه ناخ) ـ گه لاّچه وه نده ر، ته رخون نه عنا، سلّق

سه وزی خوارده مه نی ئوستان کوردستان بریه تیه له پیاز، که وه ر ـ جافری، که ره وز گه له م، توو، شه له م، مه زره، ریحانه، شیوت، یه ڕه لّ ماسی وشتی تر، تێکڕاله سه وزی گه لاّدار، بنك دار، هه لپیچراو،

ته ڕه کاری ئوستانیش بریه تیه له: شوتی (هه نی ـ شامی) کالّك، گڕکه،

ترۆزی ـ هارویّ (خه یار) توه سوره ـ رویه ری ژیر کێلان و به رهه می سالاّنه ی هه ر شارستان به جیاواز ـ زستانی ١٣٦٦ جه دوه لی ژوماره ١٠

باخه‌واتی: له به رئه‌وه که هه‌واو خاکی به پیت و به ره که تی ئوستانی کوردستان شیاوی باخ و باخاته خه ڵکی ئه م مه ڵبه نده ئه همیه تێکی زۆر به م کاره ده ده ن، هه روه ك له پێشه وه، و ترا زیاترله ـ ۳۲۰،۰۰۰ هێکتارله گشت رۆوبه ری ئوستانی کوردستان لێره وارو و جه نگه ڵ دایگرتوه که زوربه ی داره کانی خاوه نی به روبه رهه‌می به خێرو بێرن وه ك: ۱ ـ هه رمێ ۲ ـ گۆێژ ـ بڵچ ـ گوێز، بادام، تووی شیرین سپێ و سور، بلاّ لوکه کێویله ـ به ڕوو ـ مازووشتی تر،

له برێ له ناوچه کانی ئوستانی کوردستان، مه ریوان و بانه و سه قز و سنه، ترێی دیمیش دێته ناو، به ناوبانگرین داره به ره‌ده س نیاکان بریه تێن له مانه: سێوی سوروسپی، ۲ ـ ترێ به هه ر ۱۶ ـ جۆره که یه وه ۳ ـ هه رمێ به هه مووجۆری ۴ ـ شێلانه (قه یسی) گیلاس (هه ردوجۆری) ۵ ـ هه ڵوچه ی سپی ورِه ش ۶ ـ بلاّلوك، ۷ ـ کۆخ (هه شتاڵوو) ۸ ـ گوێز ۹ ـ بادام ۱۰ ـ هه نجیر ۱۱ ـ تووی سپی و سور، ۱۲ ـ گۆگجه ۱۳ ـ شه فتاڵو،

دیاره که شێوه ی په روه رشی باخ و باخه وانی له ئوستانی کوردستاندا هه رشێوه ی سوننه تی ـ کۆنی ڕابودووه،

ئه گه ر برِشت،به پیتی خاك و چاکی هه واو ئاوی ئه م ناوچه له به رچاوبگیرێن و به شێوه ی زانیاری و عیلمی باخ و باخداری تێدا ئه نجام بدرێ ئه م کاره ده توانی له گه شانه وه وپه ره پێ دانی ئابووری ناوچه دا، شوێنه وارێکی گرنگ دابنێ و چه ند به رابه ری ئیستاکه میوه و ته ڕه بارووشکه بار ـ بۆده ره وه ی ئوستانی بنیرێ.

ئاژه ڵ داری ـ

به له به رچاو گرتنی مه رجه سورشتیه کانی ناوچه، ئاژه ڵ داری له ده ورانی کۆنه وه له ئوستانی کوردستاندا باوبووه، مێرگه زه نوێروبه دیمه نه کان ، گیاجاره له وه ڕ خۆشه زۆر و فراوانه کان و، هه زاران چه شنه گیا و گوڵی کوێستانه کانی کوردستان،که هه م هێزبێده ره و، هه م بوقه ڵه وی و شیڕزۆری ماڵیات و ئاژه ڵ داری زۆر به قازانجه، ئه م ئوستانه ی به یه کی له مه ڵبه نده فره به پیت و به رکه ته کانی ئاژه ڵ داری کوردستانی ده رهێناوه،

ئوستانی کوردستان مه ڵبه ندێکی کویستانی یه به تایبه ت ناوچه کانی ـ سه قز ـ بانه، دیوانده ره، مه ریوان، گیاجارو له وه ر گای زۆری پان و به رین و به که ڵك و به هره ی تێدایه،

ژماره ی پاتاڵی ئوستانی کوردستانی هه رشارستانێ به جیابه رابه ری سه ر ژماری ساڵی ۱۳۶۵ ـ جه دوه لی ژماره ۱۱

لیکدانه وه	مه روکاور	بزن و کارژیله	گاو گویلك	
شارستان	سه ر	سه ر	سه ر	
سنه	۵۰۷۷۰۹	۱۵۶۲۵	۱۰۴۵۴۳	۶۲۷۸۷۷
سه قز	۲۴۶۲۴۳	۹۱۰۱۵	۵۷۰۵۷	۳۹۴۳۱۵
بانه	۳۸۷۹۵	۷۴۰۱۳	۲۱۲۲۶	۱۳۴۰۳۴
مه ریوان	۱۳۰۱۸۳	۸۹۵۳۹	۴۹۰۵۰	۲۶۸۷۷۲
بیجار	۲۷۶۸۳۰	۷۷۰۷۹	۷۰۷۳۳	۳۸۴۶۴۲
قوروه	۲۴۱۰۷۶	۷۹۱۹۳	۳۳۹۶۰	۳۴۴۲۲۹
ئوستان	۱۴۴۰۸۳۶	۴۰۶۴۶۴	۴۸۷۵۶۹	۲۱۴۳۸۶۹

ژماره و میزانی به رهه می ساڵانه ی گشت چه شنه ئاڵفێ له ئوستانی کوردستاندا هه ر شارستانێ به جیا ـ جه دوه لی ژماره ۱۲

شارستان	ئاوی	دیم	سه رجه م
سنه	۴۲۹۹۰	۳۲۱۱	۴۶۲۰۱
بیجار	۲۴۴۲۰	۸۰۳	۲۵۲۲۳
سه قز	۲۱۹۳۸	۹۹۰	۲۲۹۲۸
بانه	۷۴۴۰	۸۷۱	۸۳۱۱
مه ریوان	۶۳۹۷	۸۲۵	۷۲۲۲
قوروه	۳۲۶۱۵	۱۰۰۷	۳۳۶۲۲
ئوستان	۱۳۵۸۰۰	۷۷۰۷	۱۴۳۵۰۷

خه ڵکی ئوستانی کوردستان تێکرا کوردن و به کوردیش پێکه ره ده دوێن،

به رابه ری پرس و جۆ و لێکدانه وه یه کی به ربلاّ وویته و، که له لایه ن زانایانی بێ لایه ن و مێژو نوسان و کار ناسانی دڵسۆزه وه، سه باره ت به مێژووی ڕابردوّی نه ته وه و گه لی کورد کراوه، بۆمان ده ر ده که وێ که - کوردان - هه زاران ساڵ له مه و پێش، ناوچه ی زه نوێری پان و به رینی کوردستان،له که نداوی فارس، تا ده ریای ڕه ش و که نداوی ئه سکه نده رون، به زنجیر کێوه کانی زاگروس، ئارارات و توروس و ئه نتی تورسه وه، بوژیانی خۆیان هه ڵبژارده و هه واریان لێ هه ڵداوه و پاشان تێیدانیشته جێی بون، که له گه ڵ خێله کۆچه ریه کانی تری ئێراندا به برایی و هاوبه شی، به خۆشی پێکه وه ژیاون و له ڕێی شه ڕه ف و ناموس و نیشتمان ئاینی خوێان ندا سه ریان داناوه و، بۆیه ره پێ دان به فه رهه نگ و زمانی ئێرانی و پیرۆزی ئیسلام پیاوانه تێ کوشیون و ته لاشیان داوه،

زمانی کوردی: به رابه ری لێکدانه وه ی کۆمه ڵی زمان ناسی - زانکوی - ئه دبیات و عولومی ئینسانی - دانشگاه تاران - زمانی کوردی به پینج زاراو (=شاخه و له هجه) به م جۆره ی خواره وه دابه ش ده بێ:

١ - کرمانجی باکور: له م مه ڵبه ندانه داقسه ی پێ دکرێ - شارستانی ماکۆ - شارستانه کانی ورمێ - خۆی - سه ڵماس (= شکاك - هه ر کی - جه لالی له مه ڵبه نده کانی باکورو خۆراوای ئازه ربایجانی خۆراوای ئێران) قوچان (= کوردانی خوراسان) ناوچه کانی کوردستانی تورکیه (هه ربیست ئوستانی کوردستانی تورکیه زیاترله ١٥ ملوێن که س، مه ڵبه نده کانی باکورو خۆراوای کوردستانی عیراق پارێز گای دهوك و موسڵ مه لبه نده کوردنشینه کانی سوریه، کورده کانی لوبنان - ئه رده ن، شوره وی،

٢ - گۆرانی (هه ورامی که هه ورامانی کوردستان و کرماشان ده گرێته وه (دینه وه ر زه نگه نه - سیامه نسور - شێخان کوردستانی ئیران و عیراق، کوردان ئه فغانستان،

٣ - کرمانجی باشور - یاسۆرانی: ئه م ناوچانه ده گرێته وه ناوچه ی - **مه هاباد** - موکریان، مه نگوڕ - مامش - شنۆ - سه رده شت - پیرانشار - نه غده - بانه - **بوکان** - سه قز ساین قه لاّ - تیکاب - دیوانده ره - مه ریوان - سنه - کامیاران - جوانرۆ - **پاریزگاگانی** هه ولیر - که رکوك - سلیمانی له کوردستانی عیراق

٤ ـ لەکی و کەڵهوڕی ـ ئەم ناوچانە دەگرێتەوە ـ ئوستانی کرماشان ـ ناوچەکانی خانقین ـ مەندەلی ـ بەدرە ـ کوت لە کوردستانی عیراق، شارستانەکانی قوروەو ئەسەداباد برێ لە شارستانی بیجارلە کوردستانی ئێران

٥ ـ لوڕ ـ زاراوی لوڕی بۆخۆی لە دوزاراو پێکهاتووە ـ هەوڵ زاراوی بەختیاری کە ناوچەکانی ـ پشتکۆ ـ شاری کورد و چوارمحاڵ و ناوچەکانی تری بەختیاری دەگرێتەوە ـ

دوهەم زاراوی فەیلی کە مەڵبەندەکانی ئیلام ـ خوڕەماباد، ئوستانی لوڕستان و ئەومەڵبەندانەی پەیوندنیان بەمانەوە هەیە دەگرێتەوە ـ

(دین و مەزهەب)

خەڵکی کوردستان پێجگە لە برێکی زۆر کەم گشتیان موسڵمانن ـ دیارە غەیرە موسڵمانەکانی کوردستان بەخۆشەیەوە هیچکامیان کوردنین،چون گشت کوردەکانی دانیشتوی مەڵبەندی کوردستان موسڵمانن، زیاترلە نەوەد لەسەدی ٩٠٪ دانیشتوانی کوردی کوردستان سوننی مەزهەب و شافیعین، برێکیشان وەك برێ لە دانیشتوانی «ناوچە» کانی قوروە و بیجار ـ شیعە مەزهەبن:

سوننی بیرو براویان وایە کە دەبێ لە یاساو قانون و بەرنامەی قورئان کە پێغەمبەری خۆشەویست لە لای خوداوە بەخەلات بۆگشت خەڵکی جیهانی هێناوە، لانەدەن، هەر بەرێ و شوێنی ڕاست و دورستی ئەوسەروکە مەزنەدا (د) برۆن، لە قانونی ئاینی و گومەڵایەتی وشەرعی دایەکی لەم چوارمەزهەبە شیرینە بێخەل و خەوشەهەڵ بژێرن و پەیرەوی لێ بکەن، چون هەرکام لەم چوار مەزهەبانە، وەك کانیاوێکی سارد و ساف و گەواراوایە کە لە سەرچاوەی دەریای خاوێن و نەبڕاوەی،کەرەم و بەزەو قانونی خۆشبەختی هێنەروژیان پێ دەری قورئان و، شوێنەواروفەرمایشتەزێڕناکەکانی پێغەمبەری مەزنەوە (د) هەڵگیروان،کەهەرکەس لێیان لانەدا، ئەورێگایە بەری ناداتانەیباتە بەهەشت، جالە بەرئەوە بەئەرکی سەرشانی خۆمم زانی کە هەرنەبێ کورتەباسێ لە چۆنیەتی ژیانی ئەم چوار زانابەناوبانگە، ئەم چوار سەرمەزهەبە، ئەم چوار وەلیە لە ئەولیای خودا،بنوسم ـ هومیدەوارم کە خودا بەبەزەی نەبڕاوەی خۆی لێمی قبوڵ و گیرا بفەرمێ

١ ـ ئیمانی شافیعی (خوای لیّ ڕازی بی) میرات به ری پێغه مبه ران ـ تاجی سه ری گشت سه روه ران ـ سروه ی به یانی و تاری، گولّ ده پشکوێنی له زاری، زانای به رزی هۆزی قوّره یش، بوّرّه زای خواده ڕۆیشته پێش، له ڕێزی دوستانی خوایه، بوّدینی موسته فا پایه، نەخشەکیشی شەقامی دین، لەنگەری دین، هەوینی ژین، قورئانی خـویند بـه مـندالی، لەبەری کرد به حەوسالی، نه راست نه درۆ ناوی باری، به عەزمی سوێند نەچوه زاری، ناوی پیروزی چه ندجوانه، موحه مه د گوڵی کوێستانه، گه میه وانی شه ریعه ته، ڕێبواری ڕێی حه قیقه ته، ناوه ندی جه غزی دوستانه ـ خوّشه ویستی موسلّمانه، تکاکاره دلّ پڕنوره، به شافیعی وامه شهوره، ـ

ئیمامی شافیعی: ناوی موحه مه ده ـ کوری ـ ئیدریس ـ کوّری ـ عه بباس ـ کوّری ـ عوسمان ـ کوّری ـ شافع ـ کوّری ـ سائب که شافیع و سائیب هه ردووباپیره گه وره ی له خه زا ی به دردا به خزمه ت پێغه مبه ر (د) گه یشتون و ئیمانیان هێناوه و هاتونه ته ڕیزی ـ صحابه [١]ـ به وهوّیه ئیمام شورّه تی خوّی کردوه به شافیعی که له باپیره ی هه شته م (عبد مناف) داده گاته وه به بنه ماڵه ی پێغه مبه ری خوّشه ویست (د)، ئیمام له مانگی ڕه جه بی ساڵی ١٥٠ کوّچی له شاری عه ززه ی ـ فلسطین ـ له دایك بووه، ئیمام ئه بوحه نیفه له م ساڵه دابڕێك ده ڵێن هه ر له و شه وه داله دیناده ر چوه ـ خاقانی ده ڵێ (شب اول بو حنیفه در گذشت شافعی آخر شب زمادر بزاد) دایکی، ناوی فاتمه ـ کچی ـ عبدالله ی ـ کوّری ـ حسینی ـ کوّری حه زره تی ـ علي ـ یه (د) دایکی به ڕێزی کاتی دووگیانی خه و ده بینی که له خه ویدا، ئه ستیره ی ـ موشته ری له ز گه وه هه ڵات و به ره و ئاسمان به رز بوه وه، له ئاسمانه وه ورشه ی ده داو پزوسکه ی لیّ ده بوه وه، جاهه ریزوسکه یه کی به سه ر شارێکدا ده که وت،تاریکی نه ده هێشت و ڕووناکی ده کرده وه، دایکی خه وه که ی بوّ، خه وزان گێرا وه، وتیان: کوڕێکت ده بیّ که وڵات پڕده کاله زانین و به تیشکی علیم دنیا ڕوناك ده کاته وه، له ته مه نی دووساڵیدا دایکی ده یبا بوّشاری ـ مه که وله شوێنیّ به ناوی (شعب الخیف) نیشته جیّ ده بن،

له حه وت ساڵیدا ییی جزمه ی قورئان له به رده کا،

له نوّساڵیدا له خزمه ت ـ سفیانی ـ کوّری ـ عُیَینَه ـ و ـ مسلمی ـ کوّری ـ خالدی زه نجی، حه دیس و علیمی قورئان ده خوێنیّ،

---

١) اسدالغابه

له پازده ساڵیدا به ئیجازه ی ـ مسلمی ـ کۆری ـ خالدی ـ زه نجی ـ له مزگه وتی ماڵی خودا «به یتوڵلا» له سه ر کورسی ماموستایی داده نیشێ و فتوا بۆخه ڵکی ده دا وده رس ده ڵیته وه ـ له م عه دوسه ده دا ـ خه وبه پێغه ری مه زنه وه ـ درودی خوای له سه ربێ ـ ده بێنی، حه زره ت (د) ده فه رمێ، ئه ی جوان تۆکێی؟ ـ شافیعی ده ڵێ: باوکودایکم به قوربانت بێ له بنه ماڵه ی تۆم، حه زره ت ده فه رمێ لیم نزیك به وه، شافیعی له خۆشه ویستی خودا (د) نزیك ده بێته وه، پیغه مبه ری خوایش (د) تفی به خیرۆ بیری به سه ر لێووزمان و زاریداذینێ و ده فه رمێ ئه ی ـ محمّد ـ ده برۆ به خیرو بێربه،

جاتیشك و ته وژمی ئه م خه وه به جۆرێ مێشك و هۆشی شافیعی رۆشن ده کاته وه که گشت ئه ندامی وه ك خۆرورشه ئه ستێنێ وهه رچی ده بینی له زه ینیدا نه خش ده به ستێ وڕاده وه ستێ، حافیزه ی ئه ونده به هێزده بێ که: کاتی له به ر کردنی کتیو، به قوڵی کراسه که ی لاپه ڕه ی چه پی کتێبه که داده پۆشی که نه وه ك هه ر به چاوپیدا خشاندن به رله لاپه ڕه ی ڕاست بیکاته به رو کتێبه که ی ئاوژوو بحپێیه به ر،[1]

شافیعی هه رله منداڵیه وه ئه م تایبه تیانه ی بووه ـ ١ ـ گشت ڕۆژی سی جزمه ی قورئانی له نوێژدا خوێندوه، به لام له ڕه مه زاندا گشت ڕۆژی دووخه تمی قورئانی له نوێژدا خوێندوه ـ

٢ ـ شه وی کردوه به سێ به شه وه ١ ـ به شێکی بۆزانین و فێربون ٢ ـ به شێکی بۆ نوێژو پاڕانه وه و سکالاّ ـ ٣ ـ به شیکی بۆخه ووحه سانه وه،

شافیعی (ڕ) له ده نگ خوشیشدا هه ڵکه و تووبووه، کاتێ که پیاوچاکان و زاناخواناسه کانی مه که بیان ویستایه که دڵی پڕله کوڵی خۆیان به ئاوی ژیان پێده ری (قورئان)، ئاو پڕیژین و ئارام که نه وه، ده هاتنه لای ـ شافیعی ١٣ ساڵه و شافیعیش قورئانی بۆده خوێندن، ده نگ و هه ناسه ی ئه وه نده گه رم و گیرا بوو، که تێکرا یه ك له دوی یه ك پڕمه ی گریان زۆری بۆده هێنان و له په ورِوو، ده دران به عه رزدا، کاتێ که شافیعی (ر) ئه و زانا گه ورانه ی به و حاڵه ده دی، به ره به ره ده نگی داده نه واندو قورئانه که ی ده بڕیه وه، خواله گشت زانای خزمتگوزارێ ڕازی بێ،

له ته مه نی ٢١ ساڵیدا ناوبانگی خواناسی گه وره ی زه مان و زانای پایه به رزی ده وران ـ ئیمام مالیك (ر) دبیسی کتیبی ـ الموطاء ـ ی ئیمام مالیك له ماوه ی ٣ ـ ڕۆژداله به رده کاو

[1] احسن القصص ج ٤ ص ٧٧

به ره و شاریّ به ره‌که تی ـ مه دینه ـ ڕی ده که ویّ و به ٨ شه وڕوژ ده گاته «مه دینه» که له م سه فه ره دا گشت شه وروژی دووخه تمی قورئانی خوێندوه، دوای زیاره تی گلکویّ فه خزی به شه ر (د) و دووخه لیفه ی به رحه قی حه زره تی ابوبکرو عمر، ڕه زای خووایان له سه ربیّ، ده چیّته خزمه تی ئیمامی مالیك و، هه شت مانگ له خزمه تیدا ده مێنێته وه، له م ماوه دا ـ میوانی ماموستای به ڕیزی ده بیّ ـ (الموطأی) له خزمتدا ده خوێنیّ و ئه وه نده ی لیّ فێرده بی که وه‌ك دریاشه پوّل ده دا ـ پاشان به ئیجازه ی ئیمام مالیك ده چیّ بوّعیراق، بوّدیتنی زانا و پسپوڕیّ به ناوبانگ ـ ابویوسف و محمّد شیبانی دووفه فیّ و جیّداری ئیمام ابوحنیفه (ر) له م سه فه ره دا ئیمامی مالیك له سه دیناری که ده ی بی په نجادیناری ده دابه محمّدی شافیعی و تاقه برستانی (بقیعی) مه دینه یشی به ڕیّ ده کاو ده فه رمیّ ده بیّ عالم ئاوا ڕوانه بکریّ، دوای ٢٤ ڕوژ کاروان له مه دینه وه ده گاته ـ کوفه ـ ئیمامی شافیعی ده چیّته زیاره تی گلکوّی حه زوه تی علی (ر) پاشان دوای نوێژی عه صربه خزمه ت ابویوسف و محمّد شیبانی ده گه یی ـ محمدی شیبانی ـ باسی ئیمامی مالیکی لیّ ده پرسیّ ـ شافیعی ده لیّ له خزمه ت ویڕادیم، محمد شیبانی ده لیّ، الموطأت دیوه؟ شافیعی ده لیّ گشتم له به ره ـ ئه مجار محمد شیبانی ـ شافیعی زوّربه گه وره دیّته به ر چاووچه ندپر سپاریکی لیّ ده کا شافیعی وه ها وه رامیکی ده داته وه که محمد شیبانی عاشقی گفت و زانیاری و پارێزکاری ده بی ودیباته وه بوّمالّی خوّی و هه رچی نوسراوه ی ده بیّ ده یخاته به رده ستی ـ شافیعی ـ تاهه رجوریّ پی خوّش بیت که لکی لیّ وه ربگریّ وله به ری بنوسیّته وه ـ محمدی شافیعی ئه وماوه که له (کوفه) دا ماوه میوانی ـ محمد شیبانی بووه‌زوّریشی له کتیب و نوسراوه کانیّ ئه وانی نوسیه وه. پاشان به مه شوره تی مخمد شیبانی ویستی. باکوری عیراق و خوڕهه لاتی تورکیه و خوّراوای ئیران بگه ڕیّ، محمد شیبانی بوّئه ومه به سته ـ سیّ هه زار دیناری ده داتیّ تاگه ڕانه که ی پیّ به ریّته سه ر ـ محمدی شافیعی دووسالّ له سالیّ ١٧٢ تا ١٧٤ ك م ـ به م ولاتاندا گه ڕاوه ١ـ به شیّ له کوردستانی ئیران ـ ٢ ـ به شیّ له کوردستانی تورکیه (دیار ربیعه و مضر (دیار بکر و آمد) ٣ ـ شیمالی عیراق (کوردستانی عیراق) تا با شوری ولاتی ڕوّم (اناضول) له ویوه ده چیّته حران ـ فلسطین ـ و ڕه مله له باشوری

بیت المقدس دا ـ له ڕه مله وه، بیری ئیمام مالکی ده که وێته سه ر، دوباره به ره و [1]مه دینه ڕێ ده که وێ و دوای ۲۷ ڕۆژان کاتی نوێژی عه سرله سالّی ١٧٥ ك ده گاته شاری پیروزی ـ مه دینه وده چێته زیاره تی خۆشه ویستی خودا و مه رجی ئه ده ب به جێ دێنی و نوێژی عه سرده خوێنی و له حه ڵقه ی ده رسی ئیمامی مالیکدا داده نیشی، کاتێ که ئیمام پێی ده زانی به خێری دێنێ و به سنگێ خویه وه ده نوسێنێ و له جێی خۆی دای ده نێ و ده فه رمێ ده بێ ماوه ی ده رسی فه قیکان بلّێیته وه، ده رس ته واوده کاوله خزمه تی ئیمام داده چنه وه بۆماڵی ماموستای به ڕێزی، شافیعی (ر) چوارسال و چه ند مانگ له مه دینه ی پیروزده مێنێته وه تاله مه لودی سالّی ۱۷۹ ك م: ئیمامی مالیك کۆچی دوایی ده کاوله قه برستانی ـ بقیع ـ دا ده نێرژێ،خواله وولّه گشت باشان خۆش بێ ـ دوای ئه م ڕۆوداوه دلّ ته زینه شافیعی ده چێ بو (یه مه ن)، له وێ ده بێته حاکمی شه رعی ئه وێ و له و ێیش له خزمه ت ـ یحی ـ کوری حسان ـ فه قیی ـ لیث ی کو ری سعد ـ ده خوێنێ و ده رسیش ده ڵێته وه، له م ماوه دا = (حمیده) نه وه ی حه زره تی عوسمان (ض) ده خوازی و خودا کوڕیکی ـ با ناوی ـ محمّد ـ و دووکچی به ناوی (فاطمه و زینب) پێده دا،که محمدی کوری پاشان ده بێته قاضی شاری (حه ڵه بی) سوریه، پاشان هه رله یه مه ن، هونه ری سواری و تیره هاویشتن فێرده بێ، به جۆری که بێ هه ڵه له سه ریه ك ده تیرده داله نیشانه ـ له م عه دو سه ده دا ـ کۆمه ڵیکی شورشگێر و حه ق خواز به ڕابه ری مرّوی زاناو کوّلٰ نه ده ر،محمّد، کوری عبداللّه ـ کوری ئیمام ـ حسن ـ که له نێوان خه ڵکدا جێی کردبوه وه، ڕوژ به ڕوژیه ره یان ده سه ندودام و ده زگای له رزۆکی عه بباسیه کانیان خستبوه مه ترسیه وه، له ـ حجازویه مه ن و عیراق دا به دزی سه رۆکه سته مکاره خوێن مژه کان ده سیان دابوه چه ك، ده یان ویست زولّم و زۆری زۆرداران ببرّن، حکومه تێکی وه ك ده ورانی ـ چواریاری ـ پێغه مبه ر ـ د ـ له جێیدا دانین، به م هویه وه گشت ـ سه رمه زهه به کانی سوننی ـ له م ڕاپه ڕینه پشتیوانیان کردوه، هه ربویه یه ك به یه ك که و تونه ته به رڕق و قینی عه بباسیه کان، به م جوره، کاربه ده سته چلّکاو خوره کانی هارون الرّشید ـ له یه مه نه وه ـ بۆهاڕون ده نوسن،که تاقمی ـ (عه له ویه کان) ـ یانی په یره وانی محمد و ئیبراهیمی برای یاخی بوون، ئه گه ر ده ته وێ ولاّتی ـ حجازت ـ له ده س ده رنه چێ ـ ڕابه ره کانیان به ره بۆبه غدا و شورت و گومیان که وسه ریان تێدا به ره، به تایبه ت جوانێ به ناوی ـ محمدی شافیعی،که به زمان کاری سه دان شیر

---

[1])احسن القصص ج ۴.

و تیرده کا، به م جوزه ـ هارون الرّشید ـ ناردی و شافیعی و چه ند (ده) که سی تریان برد بۆبه غدا و، هه رله نیوه ی شه ودا بران بوّلای ـ هارون الرشید ـ ئه ویش ئیشارّه ی ده کردو، یه که یه که ده برانه به رده ستی پیاوکوژ و ، سه رده برّداران، له م ماوه دا شافیعی ئه م دوعای ده خویّند ـ اللّهم یا لطیفُ اسألك اللطفَ فیما جَرَتْ بِهِ المَقادیرُ ـ کاتیّ که نوّره ی شافیعی هات به کوّت و زنجیره وه برابه رده می و،شافیعی و تی ـ السّلام علیکم یا امیر المؤمنین و برکاتهُ، و رحمة الله ـ ی به جیّ هیّشت،هارون الرشید له وه لاّماوتی ـ علیك السلام و رحمة اللّه و برکاته، ئه ی شافیعی سوننه تیّکت به جیّ هیّنا که فه رمانت پیّ نه درابوو، به لاّم ئیّمه به واجبیّك وه لاّممان دایته وه ـ به لاّم سه رم سورّماکه بیّ ئیجازه هاتیّه و تار، شافیعی و تی خوای گه وره له قورئانی پیّروزدا ده فه رمیّ = وَعَدَاللّهُ الذّینَ امنُوا مِنکُمْ وَ عَمِلُوالصالحَاتِ لَیَسْتَخْلِفَنّهُمْ فِی اْلاَرضِ کَمَا اَسْتَخْلَفَ الذّینَ مِنْ قَبْلِهِم وَ لَیُمَکِّنَنَّ لَهُمْ دِینَهُمْ الّذِی ارْتَضَی لَهُمْ و لِیُبَدِّ لَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْناً [1]

خوابه لَنیّنی رّاسته و ملّك و ده سه لاّتی خوّی ده داته ده س باشانیّ،که دینی خودا به رّیوه ده به ن، ترس له دلاّن لاده به ن ، هیّمنی بوّخه لّك داده مه زریّنن، توّیش ـ ئه ی ئه میر ـ که له وه لاّمدا به زه ی خوات بوّناردم، حه سامه وه چون که سیّ به زه و رّه حمه تی خودای له سه ربیّ هه رّشه ی ئه میری بوّده بیّته موژده ی ئازادی، هارّون وتی ـ دوای ئه وه که خوّشه ویسته کانت (یانی محمد کوّری عبدالله کوّری ئیمام حسن و برایمی برای) له ئیّمه یاخی بون و خه لّکیان لیّمان هاندا ولاِت و لوتیان خسته دوای خوّیان، توّیش سه رُده سته ی نه خشه کیّشی ئه وان بویت، چ بیانوییّ کت هه یه؟ شافیعی ده لّی ـ چاك وایه ده ستور بده ی زنجیری قورس و سارد و سرّی دیلیم له پیّ ده ربیّنن، هارّون به ـ سیراجی ـ غولاّمی ده ستور ده داو زنجیری له پیّ داده مالّدریّ ـ ئه مجار ـ شافیعی ئه م ئایه ته پیروزه ی به سه رداده خویّنی ـ یَا اَیُّهاَ الذّینَ آمنوُ اِنْ جَاءَ کُمْ فاسِقٌ بنَباءٍ فَتَبَیَّنُوا [2]نه ته ویسان هه رهه والّیکیان به توّداوه،دروّیه و بوختانیان بوّم هه لّ به ستوه، بیّجگه له وه دوو وما فم به سه رته وه هه یه ـ ١ ـ مافی ئیسلام ٢ ـ مافی نه ته وایه تی ـ هارون وتی، دلّنیابه ـ مافی خزمایه تی و زانیاریت له نه زه رمایه، پاشان هارّون، چه ندپر سیاریّکی قورئانی له شافیعی ده پرسّته وه، شافیعی به جوریّکی ئه وه نده جوان وه لاّمی ده داته وه،هارون الرشیدی که تا چه نده ده قیقه

١) آیه ۵۵ سوره نور
احسن القصص ج ١ و ضحی الاسلام ج ٢ ص
٢) الحجرات ئایه تی ۶ـ

له وه پێش ده یویست سه ری له به ده ن بکاته وه، ئێستاکه سه ری ده خاته به ر پێی و به شافیعی ده ڵی په ندم پێ بده و موعیزه یه که م بۆبکه، شافیعی به گفت و لفتی نه رم و نیان و به هه ناسه ی گه رم و به تینی خۆی، هارۆون به مۆعیزه و په ند، دادگرێ وده یکاته گریان،

کاتێ که دێته وه حاڵ ده ستور ده دا که دوهه زاردینار (= به رابه ری سی ملوین تمه نی ئیستاکه) بنبه نه خزمه تی شافیعی، به لام شافیعی ـ خه لاته که ی وه رناگرێ وده لێ،

وَلاتَشْتَرُوا بآیاتی ثمَناً قلیلاً [1] من په ند و موعیزه به دنیا ناگۆرمه وه،[2]

ئیمام له شاری به غدا ده مێنێته وه وده چێته کۆڕی زانابه ناوبانگه کانی ئه وێ وه ك وه کیعی کوڕی ـ جرّاح ـ و ـ ابی أسامة، له م ماوه دا ـ په رتوکی ـ (الزعفران) «حجّة» له چل به رگ داده نوسێ، که مه زه هه بی (قه دیمی) لێره وه دا ده مه زرێ، ئیمام (احمد بن حنبل) به و گه وره یی یه، له به رابه ری عیلمی ئیمامی شافیعی دابه چۆکدا دێ و به فه قێ یی ئه و خۆی زاده نێ، پاشان له نزیکی ساڵی (١٨١ ه ق) ده گه رێته وه بۆشاری پیروزی مه ککه ـ حه فده ساڵی ره به ق له وێ ده مێ نێته وه و خزمه ت به دین خودا ده کا و مه زهه بێ خۆی به خه ڵکی زاده گه یه نێ،

له ماوه ی ئه م حه فده ساڵه دا، ئیمام ابویوسف کۆچی دوایی ده کا (١٨٢ ك م) شه ش ساڵ دوای ئه و،ئیمام محمدی شیبانی ساڵی (١٨٨ ك م) کۆچی دوای ده کا،[3]خوایان لێ رازی بێ پاشان له ساڵی (١٩٣ ك م) هارونه ره شید ده مرێ، ٥ ساڵ دوای ئه و، ئه مینی کۆری (١٩٨ ـ ك م) ده کورژێ، هه رله م ساڵه دا مه ئمون ده بێته خه لیفه، پاش ئه م رۆوداوانه شافیعی ده گه رێته وه بۆبه غدا ـ ١٩٨ ك م ئه مجاره ته نیا مانگێك له به غدا ده مێ نێته وه، له م ماوه که مه دا له مزگه وتی خۆراوای به غدا،که ٢٠ هه ڵقه ی ده رسی تێدا ده بێ، بێجگه له سێ هه ڵقه،هه رحه فده هه ڵقه که ی تر، له ده وری درسی ئیمامی شافیعی کۆده بونه وه ره حمه تی خودا له باشان،

پاشان ئیمانی شافیعی ده یه وێ بۆیه ره دان به بیرو بروای خۆی بچێ بوشاری (فسطاط) بایته ختی ئه ورۆژه ی (میسر) کاتی خواحافیزی ده ستی ئیمام احمد بن حنبل ده گرێ و ئه م دوشیعره ی بۆده خوێنێته وه ـ

أُخَيَّ أرَىَ نَفسى تَتوقُ الى مِصْرِ وَ مِنْ دوُنها اَرْضُ المَهامِهِ وَالقفرْ ـ

---

١) البقره ـ ئایه تی:٤١
٢) احسن القصص ج ١ (٣) ضحى الاسلام ج ٢ ص ٢٢٠
٣) احسن القصص ص جلد ٤

فوَاللّه ماادْری اَللفوزوالغنیٰ اُساقُ اَلیْهااَمْ اُساقُ اِلی قبْری ـ [١]

له ٢٨ مانگی شه شه کانی سالّی (١٩٨ ك م) ده گاته شاری فسطاط ـ له م سه فره دا ربیع ـ کوّری سلیمانی مرادی و چه ندفه قیّی ترو حاکمی تازه ی مسیر ـ عه بباسی کوّری موسای له خزمه تاده بیّ،

ئیمامی شافیعی تا ئاخری ته مه نی پیرّوزی له مسیردا ده میّ نیّته وه، شه وی جومعه ی ئاخری مانگی رّه جه بی سالی (٢٠٤ ك م) دوای نوّیژی (عیشا) خه وتنان کوّچی دوایی ده کاکْیانی پاکی به ره و به هه شتی خودا ده فرّی و ته رمی پیروزی له قه برستانی (قه رافه) ده نیّروژیّ، رّه حمه ت و به ره که ت و بزه یی خودای له سه ربیّ، ئیمانی شافیعی له ماوه ی ئه م چه ند ساڵه که مه ی ئاخری ته مه نی پیّروزی دا: ئه م په رتووکانه ده نوسیّ ـ١ ـ الامّ ـ که له چواربه رکی گه وره داله چاپ دراوه ئه م په رتوکه، ده ریایه کی گه وره ی پرّله گه و هه ر ومه ر جانه و له قانون و یاسای شه رعی ئیسلام ده دویّ، ریّگای شه رع و زانین و تیّگه یشتن له قورئان و حه دیس و دینی،بوّخه لّکی ته خت و بیّ کولّو کردوه، تا زانایان بیر بکه نه وه وتیّ بگه یه ن و کویّر کویرانه وه شیویّن ئه م و ئه ونه که ون

٢ـ ئیمامی ئه عزه م ئیمام ابوحه نیفه (خوای لیّ رازی بی) ناوی ـ نعمان ـ کوّری ثابت ـ کوّری ـ زه‌وتی له شاری «کابولی» ئه فغانستان که ئه وکاته به شیّ بوه له ئیّران، له دایك بوه، ئیمام سالّی ٨٠ ـ ی کوچی له شاری کوفه له دایك بوه و، له سالّی ١٥٠ کوّچی له به ندیخانه ی ـ مه نسوری عه باسی ـ داکوّچی دوایی کردوه، ئیمام ابوحه نیفه که به ئیمامی ـ اعزه مْ «ئیمامی گه وره» به ناوبانگه له ته مه نی ١٦ سالّیدا له گه لّ باوکیدا چوه بوّحه ج، له ویّ به خزمه تی ـ عبدالله ـ کوّری حارس ـ دو صحابه ی به رّیزی پیّغه مبه ر (د) گه یشتوه ،که وابیّ ئیمام له رّیزی ـ تابعین ـ ده ژمیّردریّ بیجگه له م دوانه چه ند ـ صحابه ی ـ تریشی زیاره ت کردوه،

ئیمام (ر) له ده ستی خوّی نانی خواردوه ـ کوتالّ فروّشی کردوه ـ له مه درسه ی کوفه ـ ده رسی خوّیندوه و: له خزمه تی ئه م پیاوه گه وره خواناسانه ١ـ عه تای کوّری ـ ئه بی رّه باح ٢ ـ هیشامی کوّری ـ عروة ـ ٣ ـ نافیعی مه ولای کوّری حه زره تی عومه ر ـ حه دیس و

---

١) برای خوشه ویست ده بینم دلّم بوّ مسیرلیّ ده دا ـ تامسیر سه رزه وینی و شک و بیابانی له ریّ دایه، سویند به خودانازانم ئایا بوّپیروّزی و ده ولّه مه ندی، به ره و مسیر رّاده کیشریم یا به ره و گلّکوّم رّه عفه رانی فه قیی ده لّیّ بوّهه ردوکیان ـ خواله گشتیان رّازی بیّ ،

وشه رعی وه رگروتوه به لاّم زوّرتری زانست و علیمی خوّی له ـ حه مادی ـ کوّری ئه بی ـ سلّیمانی ئه شعه ری وه رگرتوه ـ

ئیمام ئه بوحه نیفه (ر) له سه ر حه ق وێژی و له به ر ئه ویکه به فه رمانڕه واسته مکاره کانیدا هه لّ نه ده دا وسه ری بوّدانه ده نه واندن، دوو جارتوشی به ندیخانـه ولیّ دان بوه، ١ ـ جاری یه که م له ده وره ی فه رمانڕوایی (مه ڕوان الحمار) ئاخرین حاکمی به نی ئومییه، به ده ستی (ئیبنوهوبیره) کاربه ده ستی (مه ڕوان) له به ر ئه وه که ـ ئیمام ـ ددانی به حکومه ته له رزوّ که کانی ئه واندانه ده ناونه دهاو به جه للاد و پیاکوژیان ـ زوّری ئه زیه ت کراولیّیشی درا ـ ٢ ـ جاری دوهه م له زه مانی حکومه تی ـ عه بباسیه کاندا ـ به ده ستوری ـ مه نسوری دوانیقی ـ له کوفه وه هێنرا بوّبه غدا.(مه نسور) پێي ده لێ پله ی ـ قازی لقوزاتی م بوّتوّداناوه ئیمام چون حکومه ته که یانی به حه ق نه ده ناسی.قسه که ی ڕه ت ده کاته وه وقبولّی ناکا جابه ده ستوری (مه نسور) ئه وخواناسه گه وره و ئه و ئیمامه به ڕێزه ده خرێته به ندیخانه وه تا ده ڕوّژ هه ررۆژی ده شه لاق له ئیمامی حه ق وێژی، بی تاوان ده درێ، پاشان نه خوّش ده که وێ، دوای ٥ ڕوّژ گیانی به ره و به هه شت ده فرێ و کوّچی دوایی ده کا، دوای ماوه یی (وه ك ده لێن دوای ١٥ ڕوّژ) هه رله وزنیدانه داکوّچی دوایی ده کاو شه هید ده بێ [1]ـ برّی ترله مێژو نوسه کانی ده لێن به ده ستور ـ مه نسور ده رمان خوارد کراوه خوازاناتره:[2]

دیاره قین ئه م زوّر دارانه له به ر ئه وه بوه که له دووبه ره کی و ڕووداوه ناحه زودلّ ته زێنه کانی نێوان ١ ـ عه له ویه کان «بنه مالّه ی حه زره تی عه لی» به ڕابه ری ـ محمدی کوّری ـ عبدالله مه شهوربه ـ نفس الزکیه ـ و ـ ئیبراهیمی برای ٢ ـ عه بباسیه کان «وچه ی حه زره تی عه بباس» ـ مه شهور به ـ سفاح یانی خوینڕێژ.ئیمام ابوحه نیفه (خ) به ئاشکرا لایه نی ـ محمّدی کوّری ـ عه بدوللای ـ عه له وی و ئیبراهیمی برای ده گرت ،پێی وابوو که به ڕاستی ـ عه له ویه کان ـ شیاوی جیّ نشینی پێغه مبه رن (درودی خوای له سه ر نه وه ك ـ عه بباسیه کان، جابه م هوّیه ،ئیمام ده که وێته به ڕقه هێلّه ی قین و دلّ ڕه قی مه نسوری عه بباسی و ده که وێته زیندان و زوّر به په له هه ر له وی ده رمان خوارده کرێ و به سه ر به رزی له ڕێی خوادا به ده ستی مه نسوری ده وانیقی شه هیدده کریّ، تیشکی ڕه حمه تی خودای به سه رداباریّ ـ خه لّکی سیستان و بلوچستان، به شێکی زوّر له

---

١) ضحی الاسلام ج ٢. ئینوخه له کان ـ احسن القصص
٢) ضحی الاسلام ج ٢ ص ٨٢ و ٨٣ و. ئیبنوخه له کان ـ

خوراسان ـ تورکمان سه حرا برێ له تورکه کانی ده ورویه ری ورمێ و برێ له بنه ماڵه ی کورده کانیش حه نه فی مه زهه بن ـ له گشت جیهانیشدا زیاترله ٢٥٠ ملوین که س په یڕه وی بیروبڕوای جوانوو خواپه سه ندی ئه م زانا گه وره و پایه به رزه ن ـ گلکۆی پیرۆزی له گه ڕه کی ئه عزمیه ی ـ به غدادایه،

٣ ـ ئیمامی مالك ـ نازناوی ـ مالك ـ کوری انس ـ له هۆزی به ناوبانگی عه ره بی یه مه نی ذی اصبح ـ ه، له ساڵی ٩٣ کۆچی مانگی له دا یك بووه و له ساڵی ١٧٩ ك م کۆچی دوایی کردوه ـ ته واوی ژیانی به خێر و بیری له شاری ـ مه دینه و له هاوسیه تی حه زره تی پێغه مبه ری خۆشه ویستی خوادا (د) به سه ربردوه، بێجگه له مه ککه بۆشارێکی تر سه فه ری نه کردوه، له خزمه ت زانابه به ناوبانگه کانی (مه دینه) دا خوێندویه و به پایه گه یشتوه و له لای ئه م پیاوه‌گه وره و به ڕێزانه ـ ١ ـ ابن الشهابی (زوهری) ٢ ـ نافع ـ ٣ ـ هشامی کۆری ـ عروه ـ کۆری زبیر ـ حه دیسی وه رگرتوه، ئه م کتێبانه یشی نوسیوه ١ ـ اَلْمُوَطَّأْ ـ له م کتێبه دا هه زارو چه ند حه دیسی سه حیحی هێناوه که له ٩٤٥ که س له زانابه ناوبانگه کانی ئاینی گێڕا وه ته وه،که ئه وانیش ده م به‌ده‌م له پێغه مبه ریان وه رگرتوه ـ ٢ ـ (المدوّنه) ئیمام له م کتێبه بێ وێنه ی خۆیدا نزیکی ٣٦ هه زار مه سه له ی تێدا به یان فه رموه که به هۆی فه قێی خواناس و به وه فایه وه ـ اسدی ـ کۆری ـ فوراتی ـ نیشابوری که دانیشتوی تونس بووه ـ ٣٦هه زار مه سئه له ی له ده م ئیمام بیستوه و له په رتوکێکی ٦ به رگی گه وره داکۆی کردوه ته وه و ناوی ناوه (المدوّنه) اسد ـ المدونه.له گه ڵ خۆیداده با بۆ شاری (قیروان) له وێ (سحنون)، زانای مه غربی (المدونه) له (اسد) وه رده گرێ و له ساڵی (١٨٨ ك م) ده یبابۆمیسر،له وێ پیشان (علی) کوری قاسمی ده دا: ئه ویش په ڵه کانی هه ڵ ده گریته وه و هه ڵه کانی ڕاس ده کاته وه و، باب بابی ده کاو دیسان ده یباته وه بۆ «قیروان» که له ویوه ده ڕوا «بواندلس» و،له وێ په ره ده ستێنێ (ضحی الاسلام ج ٢/١ ص ٢/٥ به و ولاوه)، ئیمامی مالیك وه ك گشت زاناخواناسه پایه به رزو پارێز کارو ئه ولیاکانی خودا، هه میشه حه قیان وتوه و هه‌میشه به دوای پێغه مبه ر دا (د)، ڕویشتون و له شه قامی قورئان و پشتیوانی هه ژاران لایان نه داوه، جاله م ڕوه وه ـ کاتێ که (محمّد) کوری ـ عبدالله

ـ کۆری ـ ئیمام حه‌سه‌ن (ر) که به ـ نفس الزكيّه ـ به ناوبانگ بوه، له گه‌ڵ براکۆڵ نه ده‌ره‌ که یدا ـ ئیبراهیم له به رابه‌ری ـ سه‌ره‌ڕۆیی و سته‌م و خوێنرێژی ـ مه‌نسوری عه‌بباسی ـ ڕاپه‌ڕین و دنیایان لێ کردبوو نه‌چه‌رمی «چۆله‌که» ـ ئیمامی مالك وه‌ك ئیمامی ـ ابوحه‌نیفه ـ به‌قسه و به فتوا،له‌م ڕاپه‌ڕینه،که به دژی عه‌بباسیه‌کان به ڕێوه ده چوو، پشتیوانی ده‌کرد،

بۆنمونه: ئیمام: به ده‌لیلی ئه‌م حه‌دیسه که ده‌فه‌رمێ (لَيْسَ عَلَى مُسْتَكْرهٍ طَلَاقٌ) ته‌لاق، هه‌روا په‌یمانی زۆرلێ کراودا نامه‌رزێ‌یانی نه‌ته‌لاقی زۆر لێ کراوده که وێ ونه په‌یمانی زۆرلی کراوداده به سرێ، به‌م جوۆره ئه‌و خه‌ڵکه‌ی که په‌یمانیان له گه‌ڵ عه‌بباسیه کاندا به‌ستوه ئه‌گه‌ر هه‌ڵکه‌وت و په‌یمانه که‌یان شکاند،چون په‌یمانه که‌یان له ڕۆی زۆرو،به نابه‌دڵیه وه به‌ستوه و حکومه ته کانیان به زاڵم و ناحه‌ق ده‌زانن ـ په‌یمانه که‌یان نه شکاندوه و گوناحیان نه‌گه‌یشتوه، ئه‌گه‌ر پاڵ بـده‌ن به ـ محمّدی ـ نه‌وه‌ی ئیمام حه‌سه‌نه‌وه،که به دژی ـ عه‌بباسیه‌کان ڕاپه‌ڕیوه، (مه‌نسور) که ئه‌م هه‌واڵه‌ی به گوێ ده گه‌یی ـ به ئیمام ده‌ڵێ نابێ تۆئه‌م حه‌دیسه بۆخه‌ڵك به گێڕیته‌وه، چون ئه‌م حه‌دیسه خه ڵکمان لێ هان ده‌داو،کۆمه‌ڵمان لێ ده‌ئاڵۆزینی و خه‌و تومان لێ وه‌خه به‌ردێنێ، به‌ڵام مه گه‌ر ئیمامی حه‌ق به‌ده‌ستی حه‌ق وێژ به‌م جوۆره بایانه ده‌له‌رزێ، دوای ئه‌م باسه ـ مه‌نسور ـ به فێڵ کابرایێ فیرده کا،که ئه‌و حه‌دیسه‌ی لێ بپرسێته‌وه، ئیمامیش له‌ناو کۆمه ڵێکدامانای حه‌دیسه که‌یان وه‌هابۆشی ده‌کاته‌وه،که ته‌نانه‌ت گێلی نوستوویش وه‌خه‌به‌ر بێنێ، به‌م به‌هانه ـ مه‌نسوری له خوابێ خه‌به‌ری قین له‌دڵ،ئیمامی مالك به‌شه‌لاق داده گرێ.نه‌یه‌ك نه‌دوو،نزیکی ٧٠ شه‌لاقی لێ ده‌داوسه باره‌ت به‌م دوسته‌ی خودا،له سنوری شه‌ڕه‌ف ودین و مرو ڤایه‌تیێ ده‌په‌ڕێ، به‌ڵام ده‌ت وت دانه‌ی ئه‌وشه‌لاقانه‌ی که ده‌ستی چه‌په‌ڵی مه‌نسور، دای هێناوه بۆله‌شی بێ گوناح و پڕخێری ئیمامی مالیك، خشڵ و خاوی گه‌وره‌یی و خۆشناوی بووو.له به‌ده‌نی هه‌ڵکێشرا، یا فریشته‌ی خۆشبه‌ختی بوون که بۆنی خۆشه‌ویستی و شکۆیان خسته‌ناو دڵان، ناوی خۆش و به‌رزووبه‌بایه خیشیان خسته سه‌ر زمانان، کوردان ده‌ڵێن: ئه‌وه‌ی لای به‌نده‌خه‌یاڵه ـ له‌لای خودا به‌تاڵه،

دیسان پریسیاری لێ ده‌کرێ، ئایا کوشتن و بڕینی ئه‌وانه‌ی که له دژی حکومه‌ت ڕاده‌په‌ڕن و شه‌ڕده‌که‌ن دورسته؟ ده‌فه‌رمێ ئه‌گه‌ر له به‌رابه‌ری حکۆمه‌تێکی وه‌ك ـ عومه‌ری کوڕی عه‌بدو لعه‌زیزدابێ، به‌ڵێ ئه‌گه‌روه‌ك ئه‌و نه‌بوو؟ ده‌فه‌رمێ لێ گه‌ڕێ

باخودا به زاڵم توڵه له زاڵم بستێنێ، پاشان خوداهه ردوکان به سزا بگه یێنێ، ئه و تاره حه ق خوازانه ی بۆنه هۆی ده ردی سه ری، به ڵام هه رئه و ده ردی سه ریانه بۆنه هۆی ئه وه که ئه و ڕۆکه له گشت جیهانازیاترله ۲۵۰ ملوین که س په یڕەوی له بیرو بڕوای ئیمامی مالیك ده که ن [1]

ئیمام احمد ـی کوری محمه‌دی کوری حه‌نبه‌ل (د.خ)

۴ ـ ئیمام ئه حمه دی ـ حه نبل ـ له مانگی مه ولودی ساڵی ۱۶۴ ك م له شاری به غداله دایك بووه، دوای خوێندنی قورئان و ئه و علیمانه ی که له وزه مانه داباو بوه، به دوای فێربون و کۆکردنه وه ی حه دیس (فه رمایشته به بایه خه کانی حه رزه تی پێغه مبه ر (د) شاره کانی ـ کوفه ـ بصره ـ مه ککه ـ و مدینه ـ شام (دیمشق) یه مه ن، جه زیره ـ (جه زیرو بۆتانی کوردستان) گه ڕاوه و زۆری زه حمه ت کێشاوه، ته نانه ت وتراوه که ملوێنێ حه دیسی له به ربوه، له خزمه ت ئیمامی ـ محمّد ـ ی شافیعی دا زۆری به هره بردوه و ماویه کی فره له ڕێزی فه قێکانێدا ماوه ته وه، چووبۆمیسر،له ساڵی (۲۲۰ ك م)، له ده ورانی حوکمه تی ـ معتصم عه بباسی ـ له سه رمه سئه له ی ـ (خلق قرآن) لێی دراوخرابه ندیخانه٬به ڵام ئه م زانا گه وره شورشیه له سه رقسه ی حه قی خۆی ڕاوه ستاو،گه ردنی بۆ و ڕێنه ی کوته ك به ده ستان شل نه کرد، که هه ر ئه م حه ق وێژیه ی بۆ به هۆی ئه وه که خه ڵکی خۆیان به ده ورداده گیڕا، به جۆری پله و مه قامی چوه سه ره وه و له دڵی خه ڵکدا جێی کرده وه،کاتێ که له ساڵی (۲۴۱ ك.م) له ڕۆژ جومعه له دنیاده رچوو، زیاترله هه شسه دهه زار (۸۰۰/۰۰۰) پیاو و شه ست هه زارژن، ته رمی پیرۆزیان تا سه ر گڵکوکه ی به ڕێ کرد، هه وابیست هه زار که س جوله که وئه رمه نی و زه ڕده شتی له دیتنی ئه و ڕوانگا پڕشکۆیه و له تیشکی گیان به خشی هه ڵگری قورئان و حه دیث هه رله و ڕۆژه دا موسڵمان بون و ئیمانیان هێنا، [2]زیاترله دوسه د ملوێن په یڕه وی هه‌یه.[3] ڕه زاوڕه حمه تی خودا له سه رئه و وگشت ڕێبوارانی ڕێگای حق و یه قین.

---

۱) ضحی الاسلام ـ ابن خلکان.
۲) ئبنو خه‌له کان ص ۴۷ ج ۱ و ضحی الاسلام ج ۱ ص ۲۳۵

شاره خشپیلانه جوانه به دیمه‌نه‌که‌ی بانه

بانه: ناوی شاری ناوه ندی مه لبه ندی بانه یه که له ۵۵ ك باشوری خۆراوای شاری سه قزو ۲۰ ك سنوری کوردستانی عیراق و ۲۱ ك شاری سه رده شتاهه ڵکه وتوه . تایبه ته جه غرافیا کانی به م جۆره یه:

۱ ـ درێژی جه غرافیایی له نیوه ڕۆی گرینویچ ـ ه وه، ۴۵ پله و ۵۳ ده قیقه یه

۲ ـ پانی جه غرافیایی له خه تی ئیستواوه، ۳۵ پله و ۵۹ ده قیقه یه،

بڵندی له ڕوی ده ریاوه ۱۵۲۵ گه زه ، شاری بانه وه ك سه کۆیه کی به رجه وه ن خۆش له نێوان ئه م کێوه به رزوسه وز و به دیمه نانه دا هه ڵکه وتوه ، ۱ ـ له لای باشوره وه به کێوی مێژویی (ئاربه با)، ۲ ـ له لای خۆرهه ڵاته وه به کێوی «بابووس».

۳ ـ له لای باکوره وه به کێوی «دووزین» ۴ ـ له لای خۆرا واوه به ری ئاچخه و تاچاوهه ته رده کا دیاره و به قه برستان و گڵکۆی «سلیمان به گ» ودێی «بن ڕه زانه وه نوساوه، که سه با ره ت به خۆراوای بانه و خۆرهه ڵاتی سه رده شت. کوردان و تویانه = سوبحی سه رده شت و شامی بانه. هه ردوو هه روه ك به هه شت وانه

چون خۆرهه ڵاتی سه رده شت و خۆراوای بانه،تا چاوکارده کاوحه زیێی خۆشه، ڵێره واروسه وزه لانی یه،شیووده شت و ته په و کانی یه، روانگای هه ست بزوێنی گیانه، دلڕفێن و جوانه،که هۆش و بیری مرۆ. له ووله منوله تۆ. له دیتنی ئه و گشت نه خش و نیگاره، له ڕازاوه یی ئه و هه مووئاسه واره،دڵی دانا که وێ، تا خودای وه به رچاونه که وێ، جاره نگبێ کاتێ که ئه م شاره دورست کرابێ،خاوه نه که ی وتبێتی له خودا به زیادبی ـ له م شوێنه م زیاتر «بانه بێ» که ورده ورده بێ،که ی تواوه بانه به خۆشی ماوه، وشه ی «بانه» له کوردیدا به م مانایانه ها توه

۱ ـ ده شتایی بڵندترله دەوروبه ری خۆی «بانی هۆبه توو» سه ربان ۲ ـ هاوینه هه وار «بانه مه ڕ» ۳ ـ له وه ڕگه ی به هارانه،به رله چونی هه وار چیان بۆ هه وارگای کوێستانان

به م جۆره چون ، شاری بانه، له شوێنێکی بڵندتر له دەوروبه ری خۆی، پێکهاتوه یاچون له پێشدا به هاوینه هه وارو شوێنی کۆبونه وه ی سه رخێڵه کانی ئه م مه ڵبه نده بوه، یا چون شوێنی له وه ڕگای به هارانی خێڵه مه ڕداره کان بوه، یاچون جوانترین و به دیمه نترین

---

۱) فه رهه نگی جه غرافیای ئیران: ج ۱۱

روانگای سورشتی بوه، یا له به رگشت ئه م هۆیانه به «بانه» ناوی ده رچ‌ره ،

ئه م شاره تانیوه ی قه رنی سێزده ی کۆچی به ناز ناوی «به رۆژه» به ناوبانگ بوه ـ هه روه ك له بن چاخ و قه باڵه کۆنه کانی بانه دا ناوه ندی مه ڵبه ندی بانه یان به ناوی قه سه به ی « به رۆژه» نوسیوه، دێی «به رۆژه کون» که له ٢ کم ، باکوری خۆرهه ڵاتی بانه وداوێنی کێوی «دوزین» دایه، به ڵگه ی ئه وه یه که ئه م شاره به هۆی شه ڕوناکۆکی یاوه یشومه ی گرانی روخاوه ودیسان دورستکراوه ته وه

له نیوه ی قه رنی سێزده به م لاوه ناوه ندی مه ڵبه ندی بانه به «شاری بانه» ناونرا که ئه ویش به هۆی دووبه رکی و گوێ دان به بێگانه ،دیسان روخاووێران بووقه برستانی باکوری خۆرهه ڵاتی بانه که به «بانه کۆن» مه شهوره ,دلیلی ئه وه یه که هه رله قه دیمه وه ئه م شاره چه ن جار شوێنی خۆی گۆیزاوه ته وه ـ که له خوائه خوازم ئیتر دامزووئاوابێت، 1

---

١) گوزارشی توجیهی استانداری ج.بانه ص ٣٥ و جغرافیا و تاریخ بانه: توکلی

شارستانی بانه سه ربه پارێزگا (ئوستانی) کوردستان

شارستان «ناوچه»ی بانه یه کێکه له ناوچه ئاووهه واخۆشه کانی، پارێزگای کوردستان که له خۆرا وای ئێران و باکوری خۆراوای پارێزگای کوردستان داقه راری گرتوه، ئه م ناوچه لێرە وارو کوێستان و سارده سێره.

رووبه ری ئه م مه ڵبه نده وه ك ته واوی ناوچه کانی پارێزگای کوردستان له زه مانی شاقین له دڵه کاندا زۆرکه مترله وه ی که بوه نو سراوه، ته نانه ت به جوغرافیایش خه یانه ت کراوه، به لام خۆشبه ختانه له ده ورانی ئنیقیلابی ئیسلامیدا به ره به ره شوێنه واری قین له دڵه کان لاده چێ، که یه کێ له وانه ئه مه یه ، زوبه رێ ناوچه ی بانه به رابه ری به رگی ۲۲ ناوه ندی سه رژوماری ئێران له مانگی بانه مه ڕی ۱۳۴۷ هه تاوی دا ۷۹۴ کیلومیتربه راوه رد کراوه ، به لام به رابه ری ڕاپورتی پارێزگای کوردستان ڕوبه ره که ی ده گاته ۱۳۴۷ کیلومیتری چوار گۆشه سنوری ناوچه ی بانه به م جۆره یه.

۱ ـ له لای باکوره وه به تیره شانی کێوو به رزایه کانی نێوان ناوچه ی بانه و گه ورکی سه قزومه هاباد.

۲ ـ له لای باشوره وه به تیره شانه کانی نێوان بانه و ده ره ی شلێر ـ له کوردستانی عیراقدا

ـ شلێر ـ کلکه خاکێکی کوردستانه که، به لای که مه وه به درێژایی ۴۵ کیلومیتر و به پانی نیو تا ۳۵ کـ ، که «به رابه ری سنوربه ندی زه مانێ که عیراق به شێ له حکومه تی عوسمانی بوه» له سه ربه شی کوردستانی عیراق دانراوه ، چون له نێوان مه ڵبه نده کانی بانه و مه ریوانی کوردستانی ئێران هه ڵکشاوه. رێگای هاتوو چۆی نێوان شارو دێکانی ئه م دوومه ڵبه نده ی لێك پچڕاندوه، به جۆرێ ئه گه رکه سێ بیه وێ له بانه وه بڕوا بۆمه ریوان. چون ناکرێ ڕاسته و خۆسنوری شلێرببرێ و، زۆر زووئاسان بگاته مه به ست. ناچارده بێ چوار پێنج به رابه ر، رێگاببرێ و ده شتی شلیرده وربدانه وه،تا بگاته مه ریوان. ئه ی هه زارنه فره ت له بێگانه که: « ده ستی خۆی نی یه و ماری پێ ده گرێ»

۳ ـ له لای خۆرهه لاته وه تیره شانه کانی نێوان دێکۆکانی سه رشیوومیره دێی سه قز،

۴ ـ له لای خۆراواوه به دێکۆی «سیوه یل» و «ئالان» ی کورستانی عیراق (چه می «چۆمان» ، ناوچه کانی ئالان و بانه لێك جیاده کاته وه) و ناوچه ی سه رده شته وه

---

۱) گوزرش توجیهی اجرای قانون و ضوابط تقسیمات کشوری استان کوردستان

ـ نوساوه (برێ له چۆمی «کەلۆێ») «زێی چکۆله» بـه مـهرزی سـورشتی نـه ان بـانه و سـهردهشت دەژمێردرێ.

خەلکی ناوچەی بانه تێکرا کوردن و سوننین و له سەر مەزهەبی ئیمامی مـحمدی شـافیعین. ئـهم ناوچه ناوچەیەکی جەنگەلی و لێره واریيه که زۆربەی دارەکانی داری بڕوه، که ئەم داره پڕ بـهر و بەرهەمه، یەکێکه له خەلاّته جوانەکانی خودای گەوره، ئەگەر به وردی له بەرو بەرهەمی بیر بکەینەوه و وردبینەوه، ریشه و لکو گەلا و بەرو تۆکڵ و شیله و هەموو زەرڕاتی ئەم داره، شاهیدی دەدا که بەدی هێنەرەکەی خودایەکی، بێوێنه و تاکو بەخشنده و میهرەبانه. چون ئەگەر هێزی نەبڕاوه و زانستی بێ پایانی خودا نەبێ له وەرزی کێدایه ئەم هەموو بەراتوخه لاته له تەنیا دارێکدا بەدی بێنێ؟ ـ داری بەڕو «داری مازو» ئەم بەرانه دەگرێ:

١ـ مازو، ٢ـ خڕنووک، ٣ـ کەلەج «مازوه چکۆله»، ٤ـ بەڕو، ٥ـ قجو «قاپوڕی بەڕو»، ٦ـ گزگل «تالْ»، ٧ـ سیچکه ٨ـ قشکه سوره «بۆ مەشکه دەبێ»، ٩ـ قشکه شینه، ١٠ـ گەزۆ ئەویش سێ جوره « ١ـ پولەکه، ٢ـ گەلْ گەزۆ، ٣ـ گەزۆ ورده»، ١١ـ بەره گەلاْ، ١٢ـ دەمووکه، ١٣ـ تسکڵ «تسله»، ١٤ـ ریشاله ئەمژری و شیرینه. دوای مانگێ دەورەرێ و پێوەی نامێنێ»، ١٥ـ ددانه برازه «جیوەی دار مازو»، ١٦ـ پوشو «کاتی پێویست به بەردو ئەستێ ئاوری پێدەکرێتەوه».

داری قەزوانیش ئەم بەرانەی هەیه:

١ـ قەزوان «وەنەتەق» که به کالی و شینی له ناو دۆ و ماست دەخرێ. ئەگەر بەشینی وشک بکرێ و بهاڕدرێتەوه و بکرێته ناو ماست و دۆهەم بۆنی خۆش دەکا هەم بۆ بەدەن کـەلکی زۆری هـەیه: بـه وشکیش تەزبیحی لێ دروست دەکرێ.

٢ـ بنێشته تالْ: که برینی دەست و پێ و بەدەن سارێژ دەکا. خواردنی بۆ زەخمی مـەعده زۆر بـه کەلکه. دیسان دوو کەلی داری قەزوان بۆژنی زاوونه خۆش زۆر باشه.

٣ـ جاچکه «بنێشتی کوردی: که هەر ئەو بنێشته تالە خۆش دەکرێ و دەبێ به جاچکه «بـنێشت»ه خۆشه.

ناوچەی بانه به تایبەت «دەشته تالْ» ئەم داره بەرانەی هەیه: ١ـ ترێ «رەش، سپی، سور» به تایبەت ترێ رەشەی بانه ئەگەری پێی بچارێن بۆ ئەوه دەبێ بۆ دەرەوه. بنێردرێ. چون له بەر سەرمادا خۆی دەگرێ تا زستانیش دەمێنێ. ٢ـ مازو، ٣ـ قەزوان، ٤ـ قەیسی

«شێلاّنه» ٥ ـ هه نار ۶ ـ هه رمێ ٧ ـ گوێز . ٨ ـ بادام ـ تاڵه و خۆشه. ٩ ـ گۆێژ «گێوژ» «زەرد و سور» ١٠ ـ بلاڵوکه کێویله.

١١ ـ چواله خۆشه و تاڵه ١٢ ـ چه قاله (به ری چاڵوك) «ته نگـز» ١٣ ـ به ڕۆنه م جۆرانه{ به ڕوه خۆشه «شه کی» و یۆڵ. به ڕوه تاڵه. تۆپه} ده گرێ.

هه ربه و جۆره ئه م ناوچه به رهه می گه نم، جۆ، نۆك، توتن، ته ڕه کاری و به رهه می ئاژه ڵی هه یه،به تایبه ت مه ره زی بانه به ناوبا نگه، که ڕانکوچۆخه ی لێ دورست ده کرێ. خه ڵکی بانه به هۆی ئه وه که له مه رزی کوردستان داده ژین،شوغلی زورتریان مامه ڵه و هاتووچۆی ئه م دیوه و دیوه. به م هۆیه خه ڵکی بانه له لایه ن ئابوری یه وه ژیانێکی باشیان هه یه. ئه وانیش وه ك هه موو کوردێکی پاك، نان خۆش و میوان ڕاگرن. بۆغه ریبه زورۆ به قه دروڕیزن.

١ ـ کێوه کانی ناوچه ی بانه ی مه ڵبه ندی کوردستان

١ ـ زنجیره کێوی به ناوبانگ و به رزوبه ته رزی «سورکێو» له سنوری نێوان کوردستانی ئێران و عیراق و له خۆراوای شاری بانه دایه، له دێی «چه مپاراوه» وه تادێی «دونیز» نزیکی چل کیلومیتر درێژه ی هه یه، به رزترین خاڵی ئه م کێوه له پشتی دێی بله کێوه ٢٢٢٩ گه زونزمترینی له دێی «دونیز» دا ١٢٢٠ گه زله روی ده ریاوه به رزه، ئه م کوێستانه که هه م گوڵ و گیاوگژی فره وفراوانه بۆئاژه ڵ هه م که وومه لـ و بزنه کێوی زۆره بۆڕاوچیان، نیشانه ی به رزی هیمه تی کوردانه، مه ته ریزی شه ڕه ف و ویژدانه.

٢ ـ کێوی ناوپریتان (به رزی ١۶٣٢ گه ز) له نێوان ئاڵوت ـ زه ڵێ دایه

٣ ـ زنجیره کێوی ـ گاکڕ ـ که ٢٠٥٥،«٢٧۶٣» گه زبه رزه،له نێوان دێکانی ـ هۆمره سیت ـ ئاڵۆت ـ مه زره لان،سارتکێی سه رێ ـ بڵه سه ن ـ ئه نجێنه ی سه رو ـ سارتکێی خوارێ دا یه.

٣ ـ زنجره کێوی ـ حه وته وانان ـ له نیوان دێکانی نوێژگه ـ ماماڵ ـ سیاومه ـ دارێنه ی سه رێ و کانی پیزمکێ دایه ـ خه ڵکی ده ڵێن چون حه وت «صحابه ی» تێداشه هید کراوه پێی ده ڵێن ـ حه وته وانان ـ که قسنی هه رحه وت ـ صحابه ـ کان له سه رئه م کێوه یه، ئیستاکه ـ راداری ـ لێ دامه زراوه ـ خۆشکه که یان به ناوی ـ خاتون ـ له داوێنی کێوه که به ره وڕوی دێی «سیاومه» نێژراوه (خوازاناتره)، به رزترین نوچکه ی ناوچه ی ده شته تاڵ ـ

حه وته وانانه ـ که ۱۷۳۵ گه زله روی ده ریاوه به رزه، نزمترین خالیشی دێی «ویسکه» ـ له قه راخی چۆمی ـ که ڵوی که ۱۱۰۰ گه زبه رزه ـ.

۴ ـ زنجیره کێوی «گه وره قه ڵا (۲۰۴۵ گه زبه رزه) له نێوان دیکانی ـ سیوچ میراوای سه رو ـ نژۆ، سه رقوڵ، شه ڕگه و سه دباردایه.

۵ ـ زنجیره کێوی ـ ئاربه با (که ۲۲۲۰ گه زبه رزه) له نێوان شاری بانه (باشوری). کانی گوێزءکانی به ن،بۆیه ن که ریماوا ودرگاشیخان دایه.

۶ ـ کێوی «بابوس» (۲۳۸۰ گه زبه رزه) له نێوان ئه نجیله ـ چی چۆران، ده مامه‌کانی ناووته رخاناوادایه.

۷ ـ کێوی « دوزین» له نیۆان ڕه شه قه ڵات، شویێ، هومه ره شاڵ،به ڕۆژه کۆن دایه و ڕوبه ڕوی ـ ئه شکه وتێکی به ناوبانگی تێدایه.

۷ ـ زنجیره کێوی ـ که لی خان که له باشوروخوڕهه ڵاته وه به ره‌و باکورو خوڕاواکشاوه به ریزنوچکه به رزه کانی به م جوڕه یه ـ ۱ ـ نهێنی

۲ ـ قه مره ج دابان ۳ ـ «بابوس» ـ ۴ ـ «که لی خان» ۲۱۲۶ گه ز ۵ ـ نوچکه ی ـ «ڕه شه قه ڵات» ۲۳۶۸ گه ز ۶ ـ نوچکه ی کێوی پشتی « سه به تلو» ۲۷۰۰ گه ز ـ ۷ ـ «کانی تاڵ» ـ پشتی سه دبار ۸ ـ کوێستانی «مه یدانان» له پشت دێی ـ مه نیجه ڵان ۹ ـ کوێستانی «گوڵی به رکان» پشتی «مه نیجه ڵان» ۱۰ ـ هه وارخیزۆك [1]

۱۱ ـ «به رده جه ماد» له پشت دێکانی سماقان و پیاوێن

۱۲ ـ زه رده گڵ ـ له دێی به رده ڕه ش ـ ۱۳ ـ کۆیستانی ـ به رده که ڵ له پشت دێی ـ کونه ورچ.

۱۴ ـ کوێستانی « سیوه سوره» له پشت دێی گۆڵه.

۱۵ ـ کوێستانی ـ «مه یدان چوخه» له دێی نیستان

۱۶ ـ کوێستانی «چواربه رخه»

۱۷ ـ «کورته ك» له پشتی دێی ـ قوڵه سمۆر

۱۸ ـ زنجیره کێوی «دوسه ره» له نێوان دیکانی مه نیجه ڵان ـ شه هێنان ـ که شێنه ـ

---

۱) فه رهه نگی جه غرافیایی ئیران ج ۵

میرگه نه خشینه موسیّ و زاواکیّودایه [1]

١٩ ـ کیّوی «به رده سور» له نیّوان ـ زیّویه ـ سپی داریّ، بیّلویّ ونجنیّ ژورودایه

٢٠ ـ زنجیره کویّستانی «مه رده کان» له نیّوان دیّکانی گویّزلّیّ ـ که نده لّ ـ زه رواوی خواریّ داهه لگه وتوه وَداویّنشی باخ و باخاته.

٢١ ـ کیوی ـ سوّلتان مراد «بیدان» له نیّوان کانیاوی «گونجان» دیّی «بیّلو» و «نجنیّی سه ریّ دایه.

٢٢ ـ کویّستانی «جاتراویّ ـ له نیّوان دیّکانی بیّکه ش، دوّلّ هه رزن ـ هه ورازه، دارساویّن پشندرّه و شه موّله دایه

٢٣ ـ کویّستانی «که لّورّه». له نیّوان دیکانی شویّ، ئارمه رده ـ نیّزه رّوّ کانی ناو کوّچه ردایه،

٢۴ ـ کیّوی «کانی کزکز» له نزیکی دیّی نیزوان دایه

٢۴ ـ کیّوی «کانی گه رچه ك» له نیّوان دیّکانی، نیزّوان و سوره بان دایه ـ

٢۵ ـ کویّستانی «نزاره ره ش» له نزیکی «دونیز» دایه

٢۶ ـ کیّوی «که لّه که گرّویّ» و «کویّستانی کانی مازوار» له نیّوان، زه رواوی خواروسه ریّ و سه یدسارم و کانی سوردایه.

٢٧ ـ زنجیره کیّوی ـ داگران» له نیّوان دیکانی کانی به رد، به نه ژاژ کانی هه لّوژه سیاومه، داریّنه ی خواریّدایه، ئه م کیّوه ١۵٨٨ گه زله روی ده ریاوه به رزه ـ

٢٨ ـ زنجیره کیّوی « » له نیّوان هه ردو سالّوّك، گه ویّلّ ته وه که لّ ئه تابه ك و تاژان دایه چوّمی بانه که لیرّه دا به چوّمی گویّل ناوده بریّ به داویّنی ئه م کیّوه دا ده رّوا ـ لوتکه ی ئه م کیّوه ١۶٢٢ گه زله روی ده ریاوه به رزه [2]

چوّمه کانی بانه به م جوّره یه

١ ـ چوّمی نیّروان که له م دووچوّمه ی خواره وه پیك دیّ،چوّمی بواری سلیّمان به گ «چوّمی دوّله رّه ش» له کویّستانه کانی دوّله ره ش و حوجره ی فه قیّ سه رچاوه ده گریّ و

---

١) پرس و جوّله زانایانی ناوچوّ (نوسه ر) و تاریخ و جغرافیای بانه

٢) په رس و جوّی نوسه ر نه خشه ی پاریز گای کردستان

له خاکی دێکانی، نه ده ر، برۆێش کانی، نه نۆر، شێلمان، سه رته زێن، هه نگه ژاڵ، قوڵیاواوه، دائه بورێ وله شوێنێ به ناوی «بواری سلیمان به گ» چۆمیلکه ی خورٓیاوا که له کوێستانه کانی «قوڵ ئه ستێر و قه ڵپه زوبه رده سوروبه رده ڕه ش» سه رچاوه ده گرێ له خواردێی «خورٓیاوا» له گه ڵ خۆی ده باو ده ڕوا، تاله باشوری خۆرهه ڵاتی دێی «کارۆسته م» ده ڕژێته ناو «چۆمی بۆیه نه وه»

۲ - «چۆمی بۆیه ن» له کوێستانه کانی پشتی - کوێره گوێزه و ده روازه و که لی « قه ره ج دامان» ه وه سه رچاوه ده گرێ و له خاکی دێکانی سورێن، هه واره خۆڵ، مه رقه د، گزلە، سپی که مه ره، پیرغه نی، بۆیه نی خوارێ، ولیاوا، ناوه و و شترمل - ه وه، دائه بورێ وله نزیکی دێی - «کاروسته م» چۆمی «بواری سلێمان به ك» له گه ڵ خۆی ده باو ده ڕوا، که له پشت دێی «بانوان» چۆمیلکه ی دیکانی - کانی دزان، سوراوێساردا و وشترملی دێته سه رێ وده ڕوا، تاله دێکانی - بله کێ، کانی مامه، سیسارك، کۆخی مام سلیم، ساتیار سوره بان ڕه ت [illegible] بێ و ده گاته دێی «نیروان» له مه ولا پێی ده ڵێن - چۆمی نێروان ئه م دووچۆمه، له خۆرهه ڵاتی بانه وه به ره و خۆراواده ڕۆن.

چۆمی تاژه بان که له م دوچۆمه پێکهاتوه

۱ - چۆمی بانه - له لای باشوری زنجیره کێوی به ناوبانگی که لی خانه وه سه رچاوه ده گرێ و چۆمیلکه ی دێکانی قوروچاو، بنه خوێ - سونج، سه رسونج، به لوه، کانی ناو، مه جێسه ورٓه شه قه ڵاتێی دێته سه ر، پاشان به ناوشاره جوانه که ی - بانه دا - تێ ده په ڕێ، که له مه ولا به هۆی ئه وه که به داوێنی قه برستانی سلێمان به گ - داده ڕوا - پێی دەڵێن: چۆمی سلیمان به گ - دیسان به خاکی دێکانی، کۆخی شیخ الاسلام، قای به رد سیچان، ئێنزه ڕۆکۆنه، کۆخی چاویان، کۆخی گوێڵی، دێی شیوله، ماسیده ره، تاژان، تاژه بان دا، تێ ده په ڕێ، له خواردێی «تاژه بانه» وه نزیکی دیێ (موچه) له نێوان تاژه بان و موچه داتێکه ڵ به چۆمی - (بۆیه ن) ده بێ و له مه ولا پێی ده وترێ - چۆمی تاژه بان

۲ - چۆمی شوێ له کوێستانه ڕازاوه جوانه که ی «سه رتوون و پشتی دێی «ساوان» سه رچاوه ده گرێ و خاکی ساوان به جێ دێڵێ و به باشوری دێی «شوێ» دادائه بورێ و

خاکی دێکانی «خواجه میر» «سوێرو» ساڵووکی سه روخوار، به جێ دێڵێ و له دێی «زه ربنه» ده ڕژێته ناوچۆمی بانه وه. کاتێ ئه م چۆمه ده گاته خاکی دێی «تاژه بان» به ناوی چۆمی تاژه بان، ناوده برێ. پاش ماوه یێ له نزیکی دێی «موچه» چۆمی نیرۆان (که له چۆمی بۆیه ن و بواری سلیمان پێکهاتوه) ده ڕژێته ناوچۆمی «تاژه بانه وه (که له چۆمی بانه و شوێ پێکهاتوه) له مه ولاپێی ده وترێ «چۆمی چۆمان». ئه م چۆمه که برێ له سنوری هه ردووبه شه که ی کوردستان پێك دێنێ له خاکی دێکانی موچه ، کانی برایم، خه جه ك، هه ردووئه نجێنه، کیوه رۆ، داوێنی کێوی «دوژه» تێ ده په ڕێ و ده گاته دێی «چۆمان» دیسان له خاکی دێکانی به رده ره ش، ئالۆت، تێ ده په ڕێ و له ئاخرین به شی خاکی دێی ئالۆت، له داوێنێ کێوه به سام و دیمه نه کانی زه لێ، ناوبریتانی نێوان ئالۆت و ئالانی کوردستانی عیراق نزیکی دێکانی. گرگاشه، شانوخسه، تێکه ڵ چۆمی که لوێ ده بێ و چۆمی گه وره ی «که لوێ» ده ڕوا و له ئاکامدا ده ڕژێته ناو «ده جله وه» 1

٣ - چۆمی زه رواو ـ ئه م چۆمه له کوێستانه کانی کوڕو کچ(٢) و سێ کوچکه، له پشتی دێی «سیوچ» سه رچاوه ده گرێ و به به ردێی - زه رواوی سه رو خواردا تێ ده په ڕێ وله دیی «یاکوباوا» ره ت ده بێ وبه ناو دێکانی شه یدیله و ماماڵه. داده ڕواو ده چێته دێی ئاڵی ماکان. له ویوه ده چێته شوێنێ به ناوی ئاشی گاقوڵه، له وێوه ده چێته موچه ی نه جمه ددین ی دێی هه مزه لان، له ویوه به سارکێ ی سه رێ دا ده ڕوا (که لێره داپێی ده وترێ چۆمی سارکێ) ، له کۆخی که نده شین ره ت ده بێ و سارکێ ی خوارێ ئاودیرێ ده کا و ده چێته کۆخی ـ ره شکێ ، ده ڕواتاله به رماڵی دێی، ورچه ك، داتێکه ڵ چۆمی «که لوێ» ده بێ

٤ ـ چۆمی سه یدسارم ـ ئه م چۆمه له کوێستانه کانی «عاشقه ڕێ» «چنگن» «چه وه نده ران» و «به رده زه رد» له باکوری دێی ـ بێلوێ سه رچاوه ده گرێ و به نێودیێ بێلوێ دادێته خوارێ، تاده گاته ناودیێ سه یدسارم، له وێوه به نێوان لێره واری گاوڕۆدا دێته خوارێ و به ناودیێ سه ر ته زێن داداده په ڕێ و له شوێنێ به ناوی ئاشه سوتاو ده ڕژێته ناوچۆمی نه مه شیره وه

---

١) پرسی و جوی نوسه ر ـ پرتو کی جغرافیا و تاریخ بانه ی برای به ریز تو کلی

٢) وه ک ده به ده م خه لکی ده گێڕنه وه کوڕو کچێکی خوشک و براده چنه کوێستان بۆڕبواس کردن، به ئه مری خوداسه رما هه ڵ ده کاوئه م براو خوشکه یێ گوناحه زه قیان هه ڵ دێ که به م هۆیه وه ئه م کوێستانه یان ناوناوه ـ کوێستان کوڕو کچ (نوسه ر)

٥ - چۆمی نه مه شیر - ئه م چۆمه له دولق پێکهاتـوه، لقی ڕاستی له کوێستانه کانی،

گوڵی به رکان،له خوڕهه لاتی دێی - مه نیجه لاّن ه وه سه رچاوه ده گرێ و له نجنێ ی خوارێ ڕه ت ده بێ، لقی چه پیشی له کوێستانه کانی - «کانی ڕێوی» و به رزایه کانی - «بیدانه وه»[١] له خوڕهه لاتی نجنێ ی سه رێ - سه رچاوه ده گرێ و له خواردێی - نجنیێ خوارێ هه ردولقه کان دبنه یه ك، ئه مجاربه به ردێکانی - سپی دارێ - پیاوێن - نه مه شیر و کوخان داتێ ده په ڕێ، له وێوه به موچه ی - نه مه شێره کۆن دادێته خوارێ و له پشت ناودێی - سه رته زێن،چۆمی سه یدسارم له گه ڵ خوێ ده باو - داده په ڕێ و له ناودێی «په ڕشه» ڕه ت ده بێ و به به ر - «دارێنه ی خوارێ» «هه ڵوّ» کوخی ئالیار - دا ده ڕوا،لێره دا چۆمی «دوڵ هه رزن» که له کوێستانه کانی «زه رده گـڵ» ی پشتی «به رده ڕه ش» و «داوده لوك» ی پشتی دێی - سوتو - سه رچاوه ده گرێ وبه رده ڕه ش و «دوڵ هه رزن» به جێ دێلێ.که لێره داپێی ده لێن «چۆمی ته وراسه» به چۆمی «ئه حمه دخه ندانا» دێته خوارێ و له دێی ئالیار - داتێکه ڵ چۆمی «نه مه شێر» ده بێ وده ڕوا تا ده گاته حاست - گۆمه شینی چۆمی که لوێ که لێره داده ڕژێته ناوچۆمی که لوێ وه.

---

١)بیدان - شه خسێکی قه دیمیه که خه ڵکی پێی ده لێن سوڵتان مراد و پێیان وایه که - صحابه ی - پیغه مبه ر (د)بووه

مزگەوتەکانی شاری بانە

مَنْ بَنَى لِلّٰهِ مَسْجداً بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ [١]

مزگەوت تێکدەری نەزمی تەبەقات بەدیهێنەری یاسای موساوات

لە غەیری تۆدا نەمدیوە یەکجار سەری دەوڵەمەند لە جێ پێی هەژار

چون مزگەوت یانەی خودایە بێ فەرق و جودا جێی شاو گەدایە

کەسێ بۆ خودا، لەبەر ئەوە یادی خودای تێدا بکرێ، نوێژی تێدا بخوێندرێ، تیشکی زانین و نوری قورئانی تێدا بگەشێتەوە، دڵی لێ دامرکێ و ماندوی تێدا بحەسێتەوە، خەموپەژارەی تێدا بڕەوێ، ئاژاوەی شەیتانی تێدا بخەوێ، خودای گەورە لە بەهەشتا ماڵێکی بۆبەدی دێنێ، فریشتە سڵاو و خێر و خۆشی بۆ دێنێ، لە بەڵا و وەیشوومەی ژیانی دەپارێزێ، پەروەردەی دەکا، پاداشی چاکەی دەداتەوە، تاوان و سوچی مەحو دەکاتەوە، بەزێوەی دەبا، یارمەتی دەدا بە هەمو هێزی. جا کەسێ کە خودا یاری بێ، خزمەت بە گەل و نیشتمان، خۆشەویستی مزگەوت و قورئان کاری بێ، چ خەمێکی لەبەرە، کاتێ مزگەوتی سەنگەرە، ئەوە دیارە ئەو کەسە ئیماندارە، لە هەر دو جیهاندا ڕزگارە.

هەروەك قورئانی پیرۆز دەفەرمێ: ((إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَاللّٰه مَنْ آمَنَ باللّٰهِ والْيَوْم الآخر و أَقَامَ الصَّلٰوةَ و آتَى الزَّكَاة و لَمْ يَخْشَ إِلاَّ اللّٰهَ فَعَسىٰ أُولٰئكَ أَنْ يكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدين)) [٢] : ئاوەدانکردنەوە و بەدیهێنانی مزگەوت نیشانەی ئیمان بە خودایە. خوێندنی نوێژ و دانی زەکات، ڕەمزی بیروبڕوایە. خاوەنی بیروبڕوا، خزمەتکاری خەڵکە و ترسی هەر لە خودایە، ئەوانەی کە هەر بەندەی خودان، لەسەررێی ڕاستن. ڕۆژی دوایی لە ژێر سێبەری عەرشی خوادا ڕادەوەستن.

شمارەی مزگەوتەکانی بانە بەم جۆرەیە:

١ـ مزگەوتی سێد: (ڕوبەڕوی سینەمای کۆن). پایەبەرز مەلا احمد دافعی دەرس‌وێژ و پێش‌نوێژیەتی.

٢ـ مزگەوتی خدری: لە قەراخ پارکی شاردایە. بەڕێز مەلا سید محمد حسینی دەرس‌وێژ و

١ـ حەدیسی رواه الشیخان

٢ـ سورەتی التوبة، ئایەتی ٢٠.

پێش نوێژیەتی.

٣- مزگەوتی ئیبراهیم خلیل اللّٰه (ص) (نەویدی): لە گەڕەکی شیرکەتی نەوت. بەڕێز مەلا صدیق محمّدی پێش نوێژیەتی.

٤- مزگەوتی حەزرەتی عومەر (رضی اللّٰه عنه): لە شەقامی بانە ـ سەردەشت. بەڕێز مەلا سعید عبداللّٰهی پێش نوێژیەتی.

٥ ـ مزگەوتی محمدی: بەڕێز مەلا عبدالله سعیدی پێش نوێژیەتی.

٦- مزگەوتی محمدالمصطفی (ص) (تەوانا): بەڕێز حاجی مەلا محمد امینی عثمانی پێش نوێژیەتی.

٧- مزگەوتی حاجی کەریمی ئیبراهیمی: لە کۆی فەرهەنگیاندایە، بەڕێز مەلا کریم ئارام پێش نوێژیەتی.

٨- مزگەوتی صاڵحاوا: لە گەڕەکی صاڵحاوادایە، بەڕێز مەلاطاهر سوری پێش نوێژیەتی.

٩- مزگەوتی هەمزاوا: لە گەڕەکی هەمزاوادایە، بەڕێز مەلا لطیف پێش نوێژیەتی.

١٠- مزگەوتی سادات: لە گەڕەکی هەمزاوادایە، بەڕێز مەلا مصطفی مرادی پێش نوێژیەتی.

١١- مزگەوتی جامیعا: بەڕێز مەلا محمد مدرسی دەرس وێژ و پێش نوێژیەتی، بەڵام بەڕێز مەلا عبدالرحمن خدایی ئیمام جومعەیە.

١٢- مزگەوتی قاضی: بەڕێز مەلا سیدجلال عزیزی پێش نوێژ و دەرس وێژیەتی.

١٣- مزگەوتی بەختیار: لە گەڕەکی سلێمانبەگدایە، بەڕێز سید محمد صاڵحی سمیعی دەرس وێژ و پێش نوێژیەتی.

١٤- مزگەوتی یوسف ئاغا: لە گەڕەکی شێخ جلالی حسینی دایە، بەڕێز مەلا امیری محمدی پێش نوێژیەتی.

١٥- مزگەوتی بیمارستان (حافظان): لە قەراخی بیمارستاندایە، بەڕێز مەلا سید محمود معروفی دەرس وێژ و پێش نوێژیەتی.

١٦- مزگەوتی قیبلە: لەگەڕەکی چەمپاراودایە، بەڕێز مەلا لطیف دەرس وێژ و پێش نوێژیەتی.

١٧- مزگەوتی برایماغا (شێخ الاسلام): بەڕێز حاجی مەلا جلالی شێخ الاسلامی دەرس وێژ و پێش نوێژیەتی.

١٨- مزگەوتی سیدرضا: بەڕێز مەلا رشید فرجی پێش نوێژیەتی.

١٩- مزگەوتی مەلاکەریم: لە گەڕەکی بەرقەلادایە، بەڕێز مەلا محمد رحمانپور پێش نوێژیەتی.

٢٠ـ مزگەوتی خان : بەڕێز مەلا سید عزالدین حسینی پێش نوێژیەتی.

٢١ـ مزگەوتی حاجی وەیسی: بەڕێز مەلا شێخ فاضل سمیعی پێش نوێژیەتی.

٢٢ـ مزگەوتی خلیفە فرج: بەڕێز مەلا نوری منزهی کە «لیسانس»یشی هەیە پێش نوێژیەتی.

٢٣ـ مزگەوتی دارالاحسان: لە گەڕەکی پشتی بانەکۆن، بەڕێز مەلامحمدامین معروفی پێش نوێژیەتی.

٢٤ـ مزگەوتی رسالت: لە داوێنی «ئاربەبا»دایە. بەڕێز مەلا عبدالرحمن خدایی، پێش نوێژ و دەرس وێژیەتی.

٢٥ـ مزگەوتی ئیمامی غزالی :

٢٦ـ مزگەوتی النّبی خوزیاوا: بەڕێز مەلا سعیدی قادرپناە پێش نوێژیەتی.

٢٧ـ مزگەوتی ئیمام: لە گەڕەکی احمدئاوادایە، بەڕێز مەلا احمدی علایی پێش نوێژیەتی.

٢٨ـ مزگەوتی نور: لە گەڕەکی ساتاوای خواریدایە، بەڕێز مەلا مصطفی دانش پێش نوێژیەتی.

٢٩ـ مزگەوتی چواریارنبی: لە گەڕەکی ثبت احوالدایە، بەڕێز مەلا حسین عبداللهی پێش نوێژیەتی.

٣٠ـ مزگەوتی فتاحی (ساتاوا): بەڕێز مەلا محمد امینی پێش نوێژیەتی.

٣١ـ مزگەوتی چەمپاراو: لە گەڕەکی چەمپاراوی ژومارە ٢ دایە، بەڕێز مەلا سید محمدی حسینی نژویی پێش نوێژیەتی.

٣٢ـ مزگەوتی اصحاب: لە گەڕەکی پیرمرادایە، بەڕێز مەلا شێخ محمد امین حسینی پێش نوێژیەتی.

٣٣ـ مزگەوتی شێخ کمال:

٣٤ـ مزگەوتی حاجی کافیە خانم: لە گەڕەکی تکیەی خلیفەرضادایە. بەڕێز مەلا عثمان پێش نوێژیەتی.

٣٥ـ تکیەی خلیفەرضا

٣٦ـ تکیەی حاجی سیدباقی

٣٧ـ تکیەی خلیفە ڕحمە

٣٨ـ حسینیە[1]

١ـ سەرچاوە: اوقافی بانە، ماموٚستا بەڕێزەکان بەتایبەت بەڕێز حاجی مەلا محمد مدرّسی.

دێکۆی ئالۆت ـ ناوچه ی بانه

ئالۆت: ناوی دێکۆیه کی تازه یه که له دێهستانی قه دیمی ده شته تاڵ جیابوه ته وه دیسان ئالۆت ناوی دێ یه کی به ناوبانگه که ناوی دێکۆی ئالۆت له و گیراوه ته وه،که دێی ـ بڵه سه ن به هۆی هه ڵکه و تویی تایبه ت وده س ڕه سی به گشت دێکانی ده وروبه ر، هه رواقه ره باڵغی به ناوه ندی ئه م دێکۆ دانراوه،

سنوری ئه م دێکۆیه به م جۆره یه:

١ ـ له باکوره وه به دێکۆی تازه ی ـ کانی سور، ٢ ـ له باشوره وه به کوردستانی عێراق ٣ ـ له خۆراواوه به ناوچه ی سه رده شت ٤ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێکۆی پشتی ئاربه با، ڕووبه ری ئه م دێکویه ٧٧ کیلومیتری چوار گۆشه یه، که وشه نی ئه م دێکۆیه لێره وارێکی له وه ڕخۆشی ئاوزۆره،که زوربه ی ئاوه کانی مه ڵبه ندی بانه له م دێکۆیه وه داده بورن و ده چنه خاکی کوردستانی عێراقه وه،به جۆرێ که چۆمی «چۆمان» له م دێکۆدا به سنوری کوردستانی ئێران و عێراق، دانراوه، سنوری دێی «بڵه سه ن» ناوه ندی دێکۆی ئالۆت: ١ ـ له باکوره وه به دێی ئاڵی ماکان ـ ٢ ـ له باشوره وه به ئه نجێنه ی خوارێ ٣ ـ له خۆرهه ڵاته وه به «به رده بوك» ٤ ـ له خۆراواوه به ـ ساڵه ـ وه نوساوه، بڵه سه ن له ٣١ ك شاری بانه له سه رشه قامی خیز ڕێژی بانه به کیوه ڕۆوڵه‌سنوری کوردستانی عێراق دایه، نزیکترین دێ به بڵه سه ن ـ به رده بۆك ٤ ك،دوورترین دێ یش ـ خه چه كه ـ٢٣ ك دوره، بڵه سه ن له داوێنی دو ته په ی زۆر خۆش و دڵڕفین داقه راری گرتوه که به هۆی ئاوی ساردوهه وای با سه فا و دارستان و داری گه وره ی به دیمه ن، روانگایه کی تایبه تی و تماشایی به دی هێناوه

١ ـ ئالۆت: دێ یه که له دێکۆی ئالۆتی به شی شارستانی بانه

له ٤٢ ك خۆراوای بانه وله‌ك سنوری کوردستانی ئێران و عێراق و له قه راخ چۆمی که لوێ دایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٢٣٢، ماڵ ١٩٨، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاوچۆم،به رهه م: ده غڵ ـ دانه وێله ـ سپیایی ـ گشت جۆره میوه یی وه ك،ترێ ء هه نار ـ به رهه می جه نگه ڵ،هه نگوین، بنێشت، قه زوان، مازوو، گه زۆ، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا:ماشێن ره و، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی، قوتابخانه ی ئاینی. به رق ٠

۲ ـ ئه نجێنه ی سه رێ (ره زا) دێ یه که له دێکوی ئاڵۆتی بانه: له ۳۸ ك خۆراوای بانه و ۷ ك بڵه سه ن و ۴ ك سنوری کوردستانی ئێران و عیراق دایه ـ کۆیستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان:۲۲۱ ـ مال:۲۸ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م:ده غڵ ـ دانه وێله ـ به رهه رمی لێره واری ـ ترێ ـ سپیایی ـ شوغڵ:کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ باغداری ڕێگاماشێن ڕه و، موچه و باخی «کاژاو» و «ماڵته» به شی ئه م دێ یه وله م دێوه ده کێڵدرێ. مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی

۳ ـ ئه نجێنه ی خوارێ (برایم) ـ له ۳۸ ك خۆراوای بانه و ۷ ك بڵه سه ن و له نێوان ئه نجێنه ی سه رێ و خه جه ك و ۳ ك سنوری کوردستانی ئێران و عیراق دایه، کۆیستانی و سارده سێره، دانشیتوان :۴۴۳، ماڵ :۶۰، سوننی، کورد. ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، به رهه می لێره واری. شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری مزگه وت. فێرگه

٤ ـ بڵه سه ن (بوالحسن) دێی ناوه ندی دێکۆی ـ ئاڵۆتی بانه یه که به هۆی شوێنه واری تایبه تودانیشتوانی زۆروئاووهه وای خۆشیه وه، به ناوه ندی دێکۆی ئاڵۆت دیاری کراوه، له ۳۱ ك خۆراوای بانه و ۱۱ ك ئاڵۆت و ۹ك سنوری کوردستانی ئێران و عێراق دایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشبتوان:۱۰۵۹، ماڵ:۱۳۲، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م:ده غڵ ـ دانه وێله ـ سپیایی، به رهه می لێره واری ـ شوغڵ:کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ دارێ ـ ڕێگاماشێن ڕه و،مزگه وت ـ فێرگه ی سه ره تایی، به رێ... م دێ د و مزگه وتی...

۵ ـ به رده بووك: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی بانه له ۳۰ ك خۆراوای بانه و ۴ ك ئاڵۆت وله نێوان ـ بڵه سه ن و کانی بی و مه زره لان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان:۱۵۵، ماڵ:۲۲، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ ـ دانه وێله ـ سپیایی ـ به رهه می لێره واری.شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ل داری ـ ڕێگا:ماشێن ڕه و ، مزگه وت

۶ ـ به رده ڕه ش: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی بانه له ۳۹ ك خۆراوای بانه و ۷ ك ئاڵۆت و له نێوان دێکانی چۆمان، کیوه رۆ، گڵه سورو ۲ ك ی سنوری کوردستانی عیرقدایه

کویستانی و سارده سێره، لێره واره ـ دانیشتوان:۱۵۹، مال:۳۳، ئاوله کائیاو ـ به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، به رهه می لێره واری ـ سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت .

۷ ـ چۆمان: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی بانه ـ له ۴۱ ك خۆراوای بانه وله ۳ ك سنوری کوردستانی ئێران و عیراق و ۱۰ ك ی ـ بڵه سه ن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان:۱۵۸. ماڵ:۲۸. سوننی ـ کورد،ئاوله کانیاوچۆم ـ به رهه م ،ده غڵ و به رهه می لێره واری، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه داری ـ ڕێگاماشێن ره و ،مزگه وت ـ فێره گه ی سه ره تایی ـ

۸ ـ خه جه ك: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی بانه له ۳۸ ك خۆراوای بانه، ۹ ك بڵه سه ن و له نێوان ئه نجێنه خوارێ و دونیز و ۶ ك سنوری کوردستانی ئێران و عیراق دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانشتوان:۲۸، مال:۳، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ به رهه می لێره واری ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ

۹ ـ زه ڵێ: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی بانه ـ له ۴۱ ك خۆراوای بانه و ۱۰ ك بڵه سه ن و ۲ ك سنوری کوردستانی ئێران و عێراق دایه ـ کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان: ۱۶۶، مال:۲۷، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م:ده غڵ ـ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ به رهه می لێره وار ـ شوغڵ:کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا. مزگه وت ـ

۱۰ ـ سه رسووڵ: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی بانه له ۴۷ ك خۆراوای بانه و ۱۶ ك بڵه سه ن و له نێوان چۆمان، زه ڵێ و به رده ڕه ش دایه ـ کوێستانی و سارده سێره.دانیشتوان: ۱۳۳، ماڵ: ۳۰، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو، به رهه م:ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی به رهه می لێره واری، شوغڵ: کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا

۱۱ ـ سیاومه کۆنه: دێ کۆنێکه له دێکۆی ئاڵۆت که ئێستاکه ته نیا ئاسه واری دێکه ماوه و مه زراکانی له لاوه ده کێڵدرێ ـ تابانه ۳۲ ك ـ ه

۱۲ ـ ساڵه: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی به شی بانه له ۴۶ ك بانه، ۱۵ ك بڵه سه ن و له نێوان عومه ره سیت و کێوه ڕۆوسه رسوڵ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۱۴۸، ماڵ ۳۳، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا: ماشین ڕه و. مزگه وت

۱۳ ـ هۆمه ره (عومره) سیت: دێ یه که له دێکۆی ئاڵوتی به شی شارستانی بانه، له ۴۷ ك بانه و ۱۶ ك ی، بڵه سه ن و له نێوان ئاڵوت و ساڵه و له داوێنی کێوی به رزی گاکڕ ـ دایه ،کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان :۶۴، ماڵ: ۱۲، سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ و به رهه می دارستان ـ مازوو ـ گه زۆ ـ سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگاماشێن ڕه و، مزگه وت.

١٤ ـ کیوه رۆ: دێ یه که له دێکۆی ئاڵوتی شارستانی بانه له ۴۵ ك خۆراوای بانه و ۱۴ ك بڵه سه ن و ۵ ك سنوری کوردستانی ئێران و عێراق و له نێوان گڵه سورو چۆمان و به رده ڕه ش دایه ـ دانیشتوان: ۹۱،ماڵ ؛ ۱۷، سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ترێ، هه نجیر ـ بنێشت (تاڵ و خۆش) شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ڕێگاماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ فێرگه، ئاوی لوله که شی.

١٥ـ گه وره دار: دێ یه که له دێکۆی ئاڵوتی بانه له ۳۱ ك خۆراوای بانه و ۹ ك بڵه سه ن و ۵ ك سنوری کوردستانی ئێران و عیراق و له نێوان زه ربه نه، چڕوش، خه جه ك دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان :۲۱۴، ماڵ :۲۷، سوننی، کورد، ئاوله کانیاوچۆمی کیوه رۆ، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ل داری، ڕێگا ماشین ڕه و، مزگه وت.

١٦ـ گڵه سور: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی بانه له ۴۷ ك باکوری بانه و ۱۶ ك بڵه سه ن و له نێوان ماڵته ـ کیوه ڕۆ ـ چۆمان دایه،کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان: ۷۴، ماڵ ۱۵ ـ سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ،

١٧ـ ماڵته: دێ یه که له دێکۆی ئاڵۆتی بانه، له ۴۶ ك خۆراوای بانه و ۱۵ ك بڵه سه ن و ۳ك ـ ی سنوری کوردستانی عیرا اقدایه، کوێستانی و سارده سێره.دانیشتوان :۱۲۲ ـ ماڵ ۲۱ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غڵ ـ دانه وێڵه ـ سپیایی، مزگه وت.

بۆیه ن: وشه ی «بویه ن» کورت کراوه ی «بۆیان» ه یانی ئه زسته بۆئه وان، ئه شکریّ وشه ی «یان» بۆره بت و نیسبه ت بیّت و ، بۆ، به مانا «بۆن» بیّ، یانی بۆنی خۆشی ئه ودار ودەوه ن و شیووده شت ودە رەوکێو و که ژه پڕله گوڵ و گیابه بۆن وبه رهه مه، بیر وهه ستی مرۆی به بیرو بڕواده بزوێنیّ و، له به رابه ری ئه وگشته نیعمه ت و خه لا ته نه بڕاوه ی خودادائه که ویّته خاکی به ندگی و سوپاس، جاچون ئه وناوچه رۆانگاه یه کی تایبه تی و سه رنج ڕاکێشه ری هه یه، ناویان ناوه (بۆیان) که به ره به ره بوه ته «بویه ن»، که ئێستاکه دودێمان له مه ڵبه ندی ـ بانه ـ دابه م ناوه هه یه ـ هه رواناوه بۆئه م دیهستانه یش سنوری دیهستانی بۆیه ن ـ به م جۆره یه ـ ١ ـ له باکوره وه به دێکوی شوێی بانه و میره دێی سه قز ٢ـ له باشوره وه به دێهستانی نه نۆر ٣ـ له خۆرهه لاته وه به دیهستانی سه رشیوی سه قز ٤ـ له خۆراواوه به دێهستانی پشتی ئاربه باوه نوساوه، ڕووبه ری ئه م دیکۆیه ٣٣٥ کیلومیتری چوار گۆشه یه که له هه ر کیلومیتر یکدا ٢٢/٥٨ که س نیشته جیّ یه زۆرتری ئه م دیکۆیه لێڕه واره و گیادای پۆشیوه، به شێکی زۆرکه می زه وی ده شتایی وکێڵکه ی ئاوی هه یه که بۆکشت و کاڵ زۆر به بڕشت وبه ره هه مه، به هۆی ئه وه که چۆمی «بۆیه ن» به خۆرهه لاتی ئه م دێهستانه دا داده بوریّ باغداری له م شوێنه به بره وه، چون خاڵکی ئه م دێ له پیشداله دێی چی چۆراندا نیشته جیّ بون وهه رله وێوه هاتوون و خاکی بۆیه نیان کێلاوه، به ره به ره دیّ چیّ چۆرانیان به جیّ هێشوه و هاتوونه ته «بۆیه ن»، به م جۆره ده بیّ وشه ی بۆیه ن به مانا «بۆئه وان» «یابۆی هاتین» بیّ،به زیوایه تی خه ڵکی ده لێن له م دیّ داـ خانیّ بووه که به زۆروملهوڕی، زوڵمی له فه لاهه ژاره که م ده سه، خوانا سه کانی ده کردونه ی ده هێشت که له لاوه بێن و زه ویه کانی خۆیان بکێڵن، ئه وانیش نه یان کرده نامه ردی و یه کیان گرت وبه ده ستی جه م هێرشیان به رده سه ر خانی له رزۆکی چه وسێنه ر وله دیّ ده ریان کرد، ئیتر خان هه رچی ده سه وبه سه ی پێکه وه نازۆری به هێزی جه ماوه رنه شکاوله حاست، ڕیزی یه ك گرتووی خه ڵکی، به چۆکاهات وله سه ربه رّه ی خۆی دا نیشت، به م هۆیه وه خه ڵکی ئه م دێیان ناونا «بۆیه ن» که له بوون و مان بێت یانی خه ڵکی ته نیا به یه کیه تی وده ستی جه م ـ ده مێنی و بوونی هه یه و ده توانی له سه رپای خۆی ڕاوه ستی ـ دیسان ئه م (دیّ کۆ) یه یشیان ناونا ـ دیکویّ بۆیه ن. دیێ بۆیه ن که ناوه ندی ئه م دێهستانه یه له نێوان کێوه کانی ـ برده ڕه شه و کێوی، هه لاله هالۆ (هێلانه هه لۆ) هه ڵکه وتوه و چۆمی بۆیه نیش به قه راخی ئه م دێدادا ده بوری و،زه ویه ده شتایه

خۆشاوه کانی که بۆ کشت و کاڵ به به هره و به بڕشتن ئاودێری ده کا ـ ئه م دێ له ٧ ك شاری بانه و سێ ڕیانێ بانه بۆدوئاو وه بانه بۆ سه رسنوری هه ردووبه شی کوردستانی ئاران و کوێستان دا،قه راری گرتووه، له ٣٩ دێی ئه م دێکۆ ته نیا ٧ دی ڕێگای ماشێن ڕه وی نی یه ـ بۆیه ن خاوه نی ـ مزگه وت ـ فێرگه ی سه ره تایی ـ ڕاهنومایی، پاسگای ژاندارمه ری ـ به رق ـ لوله که شی ـ پوستخانه، فروشگای هاوکاری، شوعبه ی نه وت، قاوه خانه ٢ دوکان جۆشکاری، نانواخانه، دوکانی میکانیکی ـ نوشابه فروشی ١۴ دوکانی به قاڵی ـ جاجم فروشی ٢ دوکانی که وش فروشی ٢ دوکانی به زازی. چوار دوکانی سه روۆڕیش تاشین ـ دو دوکانی ته نه که سازی، خۆێ فروشی دوکانی که بابی ٢ دوکانی میوه فرۆشی ـ دوکانی قه نادی ٢ دوکانی خیاتی ٢ په نچرگیری،دندانسازی دو دوکانی سوپیرمارکیت (گشت فرۆشی) نوماینده گی سیمان (چیمه نتۆ فرۆشی)/۴۶ دوکانی تر له م دیدا هه یه.

چۆنیه تی ده سکه وتی خۆشی و کۆمه لایه تی له ٣٩ دیی ئه م دێکۆیه ٣٢ دی ڕێگای ماشێن ڕه وی هه یه ٢٠ دێ فێرگه ی سه ره تایی تێدایه ـ دێ یێ فیرگه ی ڕاهنومایی تیدایه ٣ـ دێ فێرگه ی نوهزه تی لێ یه ـ پاسگای له دێی هه یه ـ ددان پزشك له دێ ی هه یه ١۴ـ دێ لوله که شی ئاویان هه یه ٩ـ دێ خاوه نی به رقن ٣ـ دێ فروشگای هاوکاری تێدایه، به وت فروشی [1]

١) گزارش توجیهی استانداری کردستان ص ۴١ و ۴٢ شاری بانه

١ـ ئه نجیله: دێ یه که له دیهستانی بۆیه ن سه ربه شارستانی بانه: له ١١ ك باشوری خۆر هه لاتی بانه و ۶ ك بۆیه ن و له نێوان چی چۆران و دآیه کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٨٧ که س، ماڵ ٣٠، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سیپایی، به رهه می لێره واری، که تیره، گه زۆ، مازوو ـ پوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا ماشین ڕه و، مزگه وت ـ فێرگه ی سه ره تایی

٢ـ ئه حمه داوا: دێ یه که له دیهستانی بۆیه نی بانه له ١/٥ ك بانه و ١٠/٥ ك بویه ن دایه ـ کوێستانی ـ ساروده سێره ـ دانیشتوان مال سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غڵ دانه وێڵه سپیایی ـ به رهه می دارستانی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ل داری ـ ئیستاکه چوڵه وله لاوه ده کێڵدرێ.

٣ـ باره وه ران: دێ یه که له دێهستانی بۆیه ن له ١ شاری بانه دایه ـ کوێستانی، سارده سێره، دانیشتوان ٨٠ که س، مال ١٥، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو

٤ـ بژی: دی یه که له دیهستان بۆیه ن له ١٢ که باشوری خۆرهه لاتی بانه و ٧ ك بۆیه ن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٦٨ که س، ماڵ ٢٢ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێره واری، شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا: ماشین ڕه و، مزگه وت .فێرگه ،

٥ـ باشوان: دی یه که له دیهستانی بۆیه ن بانه له ١۶ ك بانه و ٩ ك بۆیه ن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٩٥ که س، مال ١٢، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ ودانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ کشت و کال، ئاژه ڵ داری ،

٦ـ باینجان: ئیستاکه که و توه ته سه رشارستانی بانه که له شارستانی سه قز دێهستانی سه رشیودا باسی لێ کراوه.

٧ـ به یانده ره: له سه رشیوسه قزدا باسمان لێ کردوه یئستاکه که وتوته سه رشارستانی بانه.

٨ـ بۆیه نی خوارێ: دێ ناوه ندی دیکوی بۆیه نه، له ٧ ك باشوری خۆرهه لاتی بانه دایه ـ کوێستاین و سارده سێره، دانیشتوان ٩٧٧ که س، ماڵ ١۶٩

سوننی، کورد، ئاوله کانیاو و چۆم، بە رهە م: دە غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، بە رهە می لێڕە واری، شوغڵ.کشت و کاڵ، ئاژە ڵ داری ـ ڕیگا ماشین ڕە و، مزگە وت، فێرگە ی سە رە تایی وڕانومایی.

٩ـ بویە نی سەڕی : دێ یە کە لە دیکوی بۆیە ن بە شی نە نۆری شارستانی بانە ـ لە ١٣ ك باشوری خۆرهە ڵاتی بانە و ٨ ك بۆیە نی خواریێ دایە ـ کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان ٣٩٥ کە س، ماڵ ٦٧ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو. مزگە وت ،فیێرگە

١٠ـ پیرغە نی: دێ یە کە لە دێهستانی (دێکۆی) بۆیە ن لە ١٠ ك باشوری خۆرهە ڵاتی بانە و ٥ ك بۆیە ن دایە ـ کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان ١٨٠ کە س، ماڵ ٣٣، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، بە رهە م: دە غڵ، دانە ویڵە. مزگە وت . فوتابخانە

١١ـ تە رخاناوا: دێ یە کە لە دێهستانی بویە ن لە ٣ ك خۆرهە ڵاتی بانە و ١٠ ك بۆیە ن دایە ـ کویستانی و ساردە، دانیشتوان ٤٤ کە س، ماڵ ٦ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، بە رهە م: دە غڵ، دانە وێڵە، سپیایی، بە رهە می لێڕە واری، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژە ڵ داری، ڕێگا ماشین ڕە و.

١٢ـ چی چۆڕان: دێ یە کە لە دێهستانی بۆیە ن لە ٦ ك باشوری خۆرهە ڵاتی بانە و ٣ ك بۆیە ن، لە نێوان کە ریماوا ودایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان ٣٨٤ کە س، ماڵ ٥٥، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، بە رهە م: دە غڵ، دانە وێڵە، سپیایی، بە رهە می لێڕە واری، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژە ڵ داری، ڕێگا ماشین ڕە و.

١٣ـ حە وتاش: لە بە شی سە رشیوی سە قزادا باسی لیێ کرا ئیستاکە خراوە تە سە ردێکوی بۆیە نی شارستانی بانە.

١٤ـ درگاشیخان: دێ یە کە لە دیکوێ بۆیە ن، لە ١٣ ك باشوری بانە و ٦ ك بۆیە ن دایە ـ کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان ١٥٤ کە س، ماڵ ٢٢ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، بە رهە م: دە غڵ، دانە وێڵە، سپیایی، بە رهە می لێڕە وادی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژە ڵ داری، ڕێگا. ماشین ڕە و .مزگە وت

١٥ـ دە مامە: دی یە کە لە دێکۆی بۆیە نی بانە لە ٢ ك خۆرهە ڵاتی بانە و ٩ ك

بۆیەن دایە ـ کوێستانی و ساردە سێرە ـ دانیشتوان ٦٠ کەس، مال ١١، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی و بەرهەمی دارستانی، مازوو، گەزۆ، تاڵ، رێژی.

١٦ـ سپی کەمەر: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەنی بانە لە ١٠ ک باشوری خۆرهەلاتی بانە و ٥ ک بۆیەن دایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان ١٧٧ مال ٢٥، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، بەرهەمی دارستانی، مازوو، گەزۆ، شوغڵ: کشت و کال، ئاژەل داری، مزگەوت ، فێرگە.

١٧ـ دەوسینە: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەن لە ١٦ ک خۆرهەلاتی بانە و ١١ ک بۆیەن و لە نێوان بۆیەنی سەروکانی ناودایە ـ کوێستانی و ساردوەسێرە، دانیشتوان ٥١١ کەس، مال ٧٣، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، بەرهەمی لێرواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، رێگا ماشێن ڕەو، مزگەوت. فێرگە.

١٨ـ سورین: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەن لە ١٦ ک خۆرهەلاتی بانە و ١١ ک بۆیەن و دایە ـ کوێستانی و ساردە سێرە ـ دانیشتوان ٤٧١ کەس، مال ٨٠، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، مازوو، گەزۆ، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، رێگا ماشێن ڕەو، مزگەوت. فێرگە.

١٩ـ سی کوچکە: کۆنە دێ بووە ئێستاکە ناوی موچەیە و لە لاوە دەکێلدارێ.

٢٠ـ عوسماناوا: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەن لە ٢ ک بانە و ٧ک بۆیەن دایە ـ کوێستانی و ساردە سێرە، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، مازوو، گەزۆ دانیشتوان: ١٥٠ کەس، ماڵ: ٢٧ ـ ئاو لە کانیاو، مزگەوت. فێرگە.

٢١ـ کانی خەرات: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەن لە ٢١ ک بانە و ١٤ ک بۆیەن دایە ـ کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان ١٧٠ کەس، مال ٣١، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، مزگەوت. فێرگە.

٢٢ـ کانی سێو: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەن بانە، لە ١٤ ک باشوری خۆرهەلاتی بانە و ٧ ک بۆیەن دایە، ـ کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان ١٨٩ کەس، مال ٣٥، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، مازوو، گەزۆ، شوغڵ: کشت و کاڵ،

ئاژەڵداری، مزگەوت. فێرگە.

۲۳ـ کانی پەری: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەنی بانە، لە ۲۶ ک بانە و ۲۱ ک بۆیەن دایە ـ کویستانی و سارده سێرە، دانیشتوان ۴۵ کەس، مال ۸ سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، مازوو، گەزو، مزگەوت.

۲۴ـ کانی شیلان: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەنی یانە لە ۲۲ ک بانە و ۱۵ ک بۆیەن دایە ـ کویستانی و سارده سێرە، دانیشتوان ۴۸ کەس، مال ۸ سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

۲۵ـ کانی ناو: دێیەکە لە دیهستانی بۆیە لە ۱۰ ک خۆرهەلاتی بانە و ۱۵ ک بۆیەن و لە ۴ ک بەلوە دایە، ـ کویستانی و سارده سێرە، دانیشتوان ۴۵۳ کەس، مال ۶۶، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، مازوو، نبیشت، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ریگا ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

۲۶ـ کەریماوا: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەن لە ۳ ک باشوری خۆرهەلاتی بانە و ۵ ک بۆیەن دایە ـ کویستانی و سارده سێرە، دانیشتوان ۲۰۴ کەس، مال ۳۰، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، بەرهەمی لێرواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ریگا ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

۲۷ـ کلاو دوڵ: دێیەکە لە دێکۆی بۆیەن لە ۲۷ ک بانە و ۲۰ ک بۆیەن دایە ـ کویستانی و سارده سێرە، دانیشتوان ۱۵۵ کەس، مال ۲۹، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، بەرهەمی لێرواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ریگا ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

۲۸ـ کوخی حاجی کەریم (ئەسراباد): دێیەکە لە دێکۆی بۆیەن لە ۲۱ ک بانە و ۱۴ ک بۆیەن و لە ۲ ک سنوری کوردستانی عێراق و لە ۵ ک کانی شیلان و دایە ـ کویستانی و سارده سێرە، دانیشتوان ۳۹۰ کەس، ماڵ ۵۰، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانە وێلە، سپیایی، بەرهەمی لێرواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ریگا ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

۲۹ـ کوخی سلیم: دێیەکە لەدێکۆی بۆیەن بانە لە ۳۳ ک بانە و ۱۶ ک بۆیەن دایە

کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٣٣ کەس، مال ٦، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو.

٣٠ـ کویره گویز: دیٖیەکه له دێهستانی بۆیەنی بانه، له ٢٢ ک خۆرهەڵاتی بانه و ١٧ ک بۆیەن و له ٦ ک سورین دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٤٨ کەس، مال ٢٦، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانه وێله، بەرهەمی لێرِواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، رێگا ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

٣١ـ گویزله: دیٖیەکه له دێکوی بۆیەنی بانه، له ١١ ک باشوری خۆرهەڵاتی بانه و ٤ ک بۆیەن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢٢٨ کەس، مال ٣٧، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانه وێله، سپیایی، بەرهەمی لێرِواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، رێگا ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

٣٢ـ گیوله: دیٖیەکه له دێکوی بۆیەنی بانه، له ١١/٥ ک باشوری خۆرهەڵاتی بانه و ٤ ک بۆیەن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢١٦ کەس، مال ٣٧، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانه وێله، سپیایی، بەرهەمی لێرواری، مازوو، بنیشت، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت. فێرگە.

٣٣ـ مەحمەلیاوا (محمدعلی آباد): دیٖیەکه له دێکۆی بۆیەنی بانه، له ١٦ ک باشوری خۆرهەڵاتی بانه و ٩ ک بۆیەن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٩٦ کەس، مال ١٤، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانه وێله، سپیایی، مازوو، و بەرهەمی لێرِواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، رێگا ماشێنڕەو، مزگەوت.

٣٤ـ میشیاوی خواری: له باسی سەرشیوی سەقزدا نوسراوه که ئیستاکه خراوەته سەر بۆیەنی بانه.

٣٥ـ میشیاوی سەری: له باسی سەرشیوی سەقزدا نوسراوه بەڵام ئیستاکه هەردو میشیاو کەوتونەته سەر شارستانی بانه و دێکۆی بۆیەن.

٣٦ـ وزمەله: دیٖیەکه له دێکوی بۆیەنی بانه، له ١٩ ک بانه و ٢٤ ک بۆیەن ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١١٠ کەس، مال ٢٠، سوننی، کورد، مزگەوت. فێرگە.

۳۷ـ وشتر مل: دی‌یه‌که له دیهستانی بۆیه‌نی بانه، له ۱۷ ک باشوری بانه و ۱۰ ک بۆیه‌ن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۱۰۸ که‌س، مال ۱۲، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه وێله، سپیایی، به‌رهه‌می لێرواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه‌ڵداری، ریگا ماشێن‌ڕه‌و، مزگه‌وت.

۳۸ـ ولیاوا: دی‌یه‌که له دێکوی بۆیه‌ن له ۱۲ ک باشوری خۆرهه‌لاتی بانه و ۵ ک بۆیه‌ن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۲۴۳ که‌س، مال ۳۵، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه وێله، سپیایی، به‌رهه‌می لێرواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه‌ڵداری، ریگا ماشێن‌ڕه‌و، مـزگه‌وت. فێرگه.

۳۹ـ هه‌واره خوڵ: دی‌یه‌که له دێکوی بۆیه‌ن له ۱۵ ک باشوری خۆرهه‌لاتی بانه و ۱۰ ک بۆیه‌ن و له ۵ ک بۆیه‌نی سه‌رێ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۱۸۶ که‌س، مال ۳۱، سوننی، کورد، ئاو له کانیاو، مزگه‌وت.

پشتی ئاربه با، ناوی دێکۆیه که له دیکوکانی شارستانی بانه،چون ئه م دێهستانه له باشوری شاری بانه وله پشت کێوی به سام و بەرزوسه رسه و زوبه دیمه نی ـ ئاربه بادا ـ هه ڵکه و توه.ناویان ناوه دێهستانی پشتی ئاربه با ـ سنوری ئه م دێهستانه به م جۆره یه، ١ـ له لای باکوره وه به دێهستانی شویێ و کانی سور، ٢ـ له لای باشوره وه به دێهستانی بله کێ و خاکی کوردستانی عیراق، ٣ـ له لای خۆراواوه به دێهستانی ئالۆت و خاکی کوردستانی عیراق، ۴ـ له لای خۆرهه ڵاته وه به دێهستانی بۆیه نه وه نوساوه، تیره شانی کێوو به رزایه کانی باکوری ناوچه ی شلێر له لای باشور و با شوری خۆراواوه به سنوری کوردستانی ئێران وعیراقیان داناوه، که ئاوه ڕۆی داوێنی باکوری ئه م تیره شانانه به به شی کوردستانی ئیران، وه ئاوه ڕۆی داوێنی با شوریشی له سه ربه شی کوردستانی عیراق دانراوه، هه رچه نده دێی ـ چه م پاراو ـ له داوینی باشوریدا هه ڵکه و توه به ڵام به به شی کوردستانی ئێران دانراوه، پیشینیان و تویانه (براله پشت برابێ مه گه ره قه زا له لای خودابێ) دیاره ئه م کاره هۆیه کی هه بوه به م جۆره، کاتێ که کومه یسونی دیاری کردنی سنور بۆبه ش به ش کردنی کوردستان ئه گه نه ئه م دێیه، خه ڵکی دێکه تیکرا کۆده بنه وه و به ده ستی جاماوه ری ویه ك ده نگ ده ڵێن،ئێرانین و لێره له دایك بوین،ئه گه رهه ر به ش به شمان ده که ن باله سه ربه شی کوردستانی ئێران بنوسریێن، ئه وانیش به ناچاری له به رابه ری ئیمان و یه کیه تی پته وی جه ماوه ری خه ڵکدا به چۆکدا دێن، وه بۆیه که م جار، کومه ڵێکی که می، یه کی، یه ك ده نگی کوردویستی خۆی به سه رده سه ڵاندارێکی وه ك ئینگلیس ـ داسه پاند.ئه وانیش ناعه لاج یاسای دا به ش کردنی خۆیان ئه گۆڕن، بۆئه وه ده نگێ به رز نه بێته وه و ، هه رایێ هه ڵ نه ستێ. دێی چه م پاراو ـ ده خه نه سه ر کوردستانی به شی ئیران(١) دیاره هه رکات ماسی له ئاو بگیرێ هه رتازه یه، هه رکاتیش کوردان به وجۆره یه ك دڵ و یه ك ده نگ بگوژێنن، به ده ستی جه م ده نگ هه ڵ بێنن، بێ گۆمان کۆشکی چه وسێنه ران وه له رزه دێنن، تێکی ده شکێنن ،خۆئه گه رجه ماوه ری خه ڵکی هه رکام به ردێکیان به کۆشکی له رزوکی گورگه پیرلابێ به زه لاگیر که ره کانیاندا بدایه، ئیسك و پرۆسکیان با ده یبرد و.شوێن وهه تریان له سه رئه رزانه ده ما،ئیتر بۆخۆمان خاوه نی خۆمان ده بوین و،داهاتی ولات ده چوه گیرفانی خۆمانه وه، هاتمان به بیره وه ده هات،خۆری سه ربه رزیمان له ئاسۆی یه کیه تیه وه هه ڵ ده هات، دێوه زمه ی دوبه رکی وته وه زه لی،لێمان

---

١)فرهنگ جغرافیایی ایران

ده تاراوله به رابه ری بیروڕای گه ل داهه ڵ ده هات، ئه م دێکۆیه له به رینی سی شیوو دۆڵی به پیت و به رکه تی لیڕه واری: له خوڕهه لاته وه به ره و خوراوا هه ڵکه وتوه، به م جوره ۱ـ ده ره ودوڵی چۆمی سلیمان به گ، له نێوان به رزایه کانی سنورو به رزایه کانی ـ دیێ (مه حمه ڵیاوادا) قه راری گرتوه ۲ـ شیوو ده ره ی چۆمی (بۆیه ن) که له نێوان به رزایه کانی مه حمه ڵیاوا (محمدعلی آوا) و کێوی ئاربه باوکێوی دووپلوسکان «کیوی که ڵوڕ» داهه ڵکه وتوه ۳ـ به شی باشوری شیوی چۆمی بانه.

کیوو به رزایی ـ به رزترین لوتکه ی کێوه کانی باشوری ئه م دیهستانه به م جۆره یه ۱ـ لوتکه ی ـ سورکێو که له باکوری دیێ بله کێدا ۲۲۲۹ گه ز به رزه ۲ـ لوتکه ی کێوی ـ ئاربه باله باشوری شاری بانه دا ۲۱۵۷ گه ز به رزه ۳ـ لوتکه ی کێوی وشترمل له پشت دیی ـ کانی سێو دا ۱۷۷۸ گه زبه رزه

قوڵترین خاڵی ئه م دیهستانه خاکی دیێ ـ دونیزه که ۱۲۲۰ گه زله ڕوی ده ریاوه به رزه که هه زار گه ز له دشتی هۆبه توچاڵتره،

چۆم: به ویستی خودا له باسی شارستاناله گشت چۆمه کانی بانه ده دوێین:

کێوته په و به رزایه کانی ئه م دیهستانه به دار و ده وه نی لیڕه واری دا پۆشراوه که به ره م و پیتی پیویست به خه ڵکی ده گه یێنێ، به رهه می گرنگی ئه م دێهستانه بریه تیه له: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی ـ به رهه می بزن ـ مڕ ـ ڕه شه ولاخ، مازوو، گه زۆ، که تیره، میوه و به رهه می ترێ میوه ی لیڕه واری

ڕێگای ئه م دیهستانه له ها ویندا ماشێن ڕه وه ـ زمانیان کوردی سورانی یه و مه زه هه بیان سوننی ـ شافیعین

ئه م دێهستانه له ۴۵ دێ به دی هاتوه، دێ گه وره کانی بریه تین له ۱ـ ئارمه رده ۲ـ کانی گوێز ۳ـ گه رما و ۴ـ تاژان ۵ـ چامپاراو ۶ـ بله کێ

دێکای به ڕیزی ئه لفوبی به م جۆره ی خواره وه یه.

١ـ ئارمه رده: دی یه که له دیهستانی پشتی ئاربه با سه ربه شارستانی بانه ـ له ١٤ ك باشوری خۆراوای بانه و ناوه ندی ئه م دێهستانه یه، کوێستانی و سارده سێرو لیڕه وار، دانیشتوان: ١٢٥٦، ماڵ ٢٠٨، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی به رهه می مه ڕومالیات و لیڕه وار.
شوغڵ: گشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری و مازوو کردن، ڕێگا ماشین ڕه و، ئه م دێ مزگه وت و حه مام و به رق و لوله کشی و فیرگه ی سه ره تایی و ڕانومایی هه یه.

٢ـ ئه تابه ک: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ٢١ بانه و ٣٧ ك ئارمه رده دایه، کوێستانی و سارده سێرولیڕه واره. دانیشتوان ١١٧، ماڵ ١٨، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه و سپیایی و مازوو، شوغڵ کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، مزگه وت

٣ـ بارئاوه ران: دی یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با سه ربه شارستانی بانه له ١٨ ك بانه ٤ ك ئارمه رده، کوێستانی و سارده سێرولیڕه واره، دانیشتوان ٧٩، ماڵ ١١، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م ده غڵ و دانه وێڵه و سپیایی، شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری.

٤ـ بایزوا: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با، له ٦ ك بانه ٨ ك ئارمه رده، کوێستانی وسارده سێرولیڕه واره، دانیشتوان ١٢١، ماڵ ١٦، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م: ده غڵ و دانه ویله، مازوو، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ریگا ماشین ڕه و مزگه وت

٥ـ به رده ڕه شه: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه باسه ربه شارستانی بانه، له ٧ ك بانه ٢١ ك ئارمه رده، کوێستانی وسارده سێرو لیڕه واره، دانیشتوان ١٢٧، ماڵ ١٤، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ: دانه وێڵه، سپیایی، مازوو، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ریگاماشین ڕه و، مزگه وت.

٦ـ بڕۆیشکانی: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با سه ربه شارستانی بانه له ١٥ ك بانه ١٤ ك ئارمه رده دایه، کوێستانی و سارده سێر ولیڕه واره، دانیشتوان ١٢٤، ماڵ ٢٢، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێله، سپیایی، مازوو، به رهه می لیڕه واری شوغڵ: کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا، مزگه وت.

٧ـ ته وه که ڵ: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه باسه ربه شارستانی بانه. له ١٩

ك بانه،١٥ ئارمه رده له نێوان ئه تابه ك و به رده ڕه ش و ئارمه رده و سالوكی سه رێ دایه ـ كوێستانیێ سارده سێرو لێڕه واره ـ دانیشتوان ٣١١، مال ٤٣، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو ـ به رهه م: ده غل ،دانه وێله ،سپیایی و به رهه می لێڕه واری، شوغل: كشت و كال و ئاژه ل داری ـ ڕێگاماشین ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه

٨ـ **تاژان:** دێ یه كه له دێهستانی پشتی ئاربه با سه ربه شارستانی بانه ـ له ٢٤ ك بانه ١٠ ك ئارمه رده ـ كوێستانی و سارده سێرو لێڕه واره ـ دانیشتوان ٥٣٨، مال ٨٣، سوننی ـ كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غل و دانه وێله و سپیایی و مازوو گه زۆ، شوغل: كشت و كال و ئاژه ل داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت ـ له نێوان ئه تابه ك و گه وێل و میر یوسفی خوارێ و تاژه بان دایه. پێرگه

٩ـ **تاژه بان:** دێ یه كه له دێهستانی پشتی ئاربه یا سه ربه شارستانی بانه،له ٢٨ ك بانه و ١٤ ك ئارمه رده، له نێوان كانی برایم و تاژان وچڕوش دایه ـ كوێستانی و سارده سێرو لێڕه واره، دانیشتوان ١٤٩، مال ٢٦، سوننی، كورد ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غل و دانه وێله و سپیایی، مازوو و به رهه می لێڕه واری، شوغل: كشت و كال ـ ئاژه ل داری ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. پێرگه

١٠ـ **چڕوش:** دێ یه كه له دێهستان پشتی ئاربه با،له ٣١ ك بانه و ١٧ ك ئارمه رده و ٥ ك ئه نجینه ی خوارو دایه، كوێستانی و سارده سێرولێڕ ه واره، دانیشتوان ٤٣ مال ١٠، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غل ـ دانه ویله سپیایی، به رهه می دارستانی ـ شوغل: كشت و كال ئاژه ل داری.

١١ـ **دوله گوێز:** دێ یه ك له دێهستانی پشتی ئاربه با له ١٢ ك باشوری خوواوای بانه و ٢ ك ئارمه رده، له نێوان گه نمان و كانی چوله كه دایه ـ كوێستانی سارده سێر، لێڕه واره، دانیشتوان ١٢٥، مال ٢٢، سوننی كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غل دانه وێله، ئاژه ل داری ـ مازوو ـ گه زۆ، به رهه می لێڕه واری.مزگه وت

١٢ـ **داوده:** دێ یه كه له دیهستانی پشتی ئاربه با له ٢٤ ك بانه و ١٠ ك ئارمه رده دایه ـ كوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٥٦، مال ٨، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو،به رهه م ده غل دا ـ ویله ـ سپیایی ـ به رهه می دارستانی شوغل كشت و كال و ئاژه ل داری.

١٣ـ دوونیز: دێیەکە لە دیهستانی پشتی ئاربەبا لە ٣٣ ک باشوری خۆراوای بانە و ٤ ک سنوری کوردستانی ئیران و عیراقەوە ـ کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٥٦، مال ٧، سوننی، کورد، ئاو لە چۆم کانیاو، لە قەراخ چۆمی نیروان دایە.

١٤ـ دیمە: دێیەکە لە دیهستانی پشتی ئاربەبا لە ٢٤ ک باشوری خۆراوای بانە دایە ـ کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٩٦، مال ١٦، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و بەرهەمی لێرەواری، مازوو، گەزو، زوخال، مزگەوت.

١٥ـ زەربەنە: دێیەکە لە دیهستانی پشتی ئاربەبا لە ٣١ک خۆراوای بانە و قەراخی چۆمی شۆی دایە ـ کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٧٤، مال ١١، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و بەرهەمی لێرەواری، مزگەوت.

١٦ـ ساتیار: دێیەکە لە دیهستانی پشتی ئاربەبا لە نێوان بلەکی و ئارمەرده و لە ١٨ ک باشوری خۆرائاوای بانە دایە ـ کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٦٢، مال ١١، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە،سپیایی و بەرهەمی لێرەواری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

١٧ـ سالۆکی سەری: دێیەکە لە دیهستانی پشتی ئاربەبا لە ٣٩ک خۆراوای بانە و ٢٥ ک ئارمەرده دایە ـ کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢٣٩، مال ٣٣، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی و بەرهەمی لێرەواری، مزگەوت.

١٨ـ سالۆکی خواری: دێیەکە لە دیهستانی پشتی ئاربەبا لە ٣٩ک خۆراوای بانە و قەراخی چۆمی شوێ و ٢٥ ک ئارمەرده دایە ـ کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٨٠، مال ١٦، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو و چۆمی شوێ، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی و بەرهەمی لێرەواری، مزگەوت.

١٩ـ سیچان: دێیەکە لە دیهستانی پشتی ئاربەبا لە ٦ ک خۆراوای بانە و ٢٠ ک ئارمەرده دایە ـ کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢١٨، مال ٣٤، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و بەرهەمی لێرەواری، سپیایی، مزگەوت.

٢٠ـ قەرەبلاغ: دێیەکە لە دیهستانی پشتی ئاربەبا لە ٦ ک باشوری خۆراوای بانە

و ۹ ك ئارمه روه و له ٤ك سیچان و دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان:۱۷۴، ماڵ ۳۷، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو چۆم، به رهه م: ده غڵ و دانه ویله، سپیایی، به رهه می لێرّه واری، شوغڵ کشت کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت

۲۱- **کانی به ن:** دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ۳۱ ك باشوری بانه و ۱۷ ك ئارمه رده وله نیوان کانی گویز و دایه ـ کوێستانی و سارده سیره، دانیشتوان ۵۰۸؛ ماڵ ۸۱، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێله و به رهه می لێرّه واری، سپیایی، شوغڵ کشت کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت . فێرگه ،

۲۲- **کانی بی:** دێ یه که له دیهستانی پشتی ئاربه با له ۳۰ ك خۆراوای بانه و ۱۶ ك ئارمه رده و له ۵ ك زه ربه ئه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۹۳، ماڵ ۱۲ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو. مزگه وت

۲۳- **کانی برایم:** دی یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با ـ له ۳۱ ك باشوری خۆراوای بانه و ۱۷ ك ئارمه رده ۶ك سنوری کوردستانی ئیران عیراق و له نێوان دێکانی، موچه و چرّوش دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۲۲، ماڵ۳،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو به رهه م ده غڵ و دانه وێله و به رهه می لێرّه واری، شوغڵ کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری.

۲٤- **کانی چۆله که:** دی یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ۲۲ ك باشوری خۆراوای بانه و ۸ ك ئارمه رده و له ٦ ك کاروسته م دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۵۹، ماڵ: ۹، سوننی، کورد، ئاوله کانیاوا، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله و به رهه می لێرّه واری، سپیایی، شوغڵ: کشت وکاڵ، ئاژه ل داری.

۲۵- **کانی گوڵێ:** دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ۲۱ ك باشوری خۆراوای بانه و ۷ ك ئارمه رده وله ۶ ك سیسارك دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان ۳۹، ماڵ ۶، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ و دانه دیڵه، سپیایی و به رهه می لێرّه واری مه رّومالیات، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری.

۲۶- **کانی گوێز:** دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ۹ ك باشوری بانه و ۱۱ ك ئارمه رده وله نیوقه دی کیۆی به سامی ئاربه با دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان

٧٢٨، ماڵ ١٢، سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ و دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت ،

٢٨ـ کوچه ری: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ٩ ك باشوری بانه و ٥ ك ئارمه رده و له ٣ ك کانی گویز دایه، دانیشتون ٢٥٨، ماڵ ٤٤، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ و دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت ، ئیێرگه ـ

٢٩ـ کوخی باوه مه لا (شیخ اسلام): دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ١٠ ك باشوری بانه و ٦ ك ئارمه رده وله ٤ ك قه ره بلاغ دایه کویستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٢١٥ ماڵ: ٣٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غل، دانه وێڵه ـ به رهه می لێڕه واری ـ سپیایی ـ شوغڵ کشت وکاڵ ئاژه داری. مزگه وت ، فێرگه ،

٣٠ـ کۆخی به ختیار: دێ یه که له دیهستانی پشتی ئاربه با،له ١ ك باشوری خۆراوای بانه دا بوه به لام ئێستاکه چۆڵه وبه به شێ له بانه ده ژمێردرێ.

٣١ـ کۆخی قادربه گ: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ٢٢ ك باشوری خۆراوای بانه و ٨ ك ئارمه رده وله ٥ ك گه نمان دایه، کویستانی و سارده، دانیشتوان: ١٤٣ ماڵ: ٢٣، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ و به رهه می لێڕه واری،شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ل داری. مزگه وت ،

٣٢ـ کۆخی کانی ماموستا: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ١٠ ك باشوری خۆراوای بانه و ٦ ك ئارمه رده دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ماڵ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م ده غڵ دانه ویله، به رهه می لێڕه واری، سپیایی، ئیستاکه چۆڵه وله لاوه ده کێڵدرێ.

٣٣ـ کۆخی مامو: ئاوایی یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ١٣ ك باشوری بانه و ١٥ ك ئارمه رده و ٣ ك ، ناوه و بار وه ران دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان ٣١١، ماڵ ٥٧، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕه واری ـ شوغڵ کشت و کاڵ ئاژه داری. مزگه وت ، فێرگه ،

٣٤ـ گوێڵ: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ٢٧ ك خۆراوای بانه و قه راخی

چۆمی بانه و ١٣ ك ئارمه رده وله ٦ كێ ئه تابه ك ادایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان ١٦٣، ماڵ ٢٧، سوننی، کورد، ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، گویز، ترێ، گشت جۆره میوه یی، به رهه می لیرّه واری، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت

٣٥ـ گه نمان: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ١٢ ك باشوری خۆراوای بانه و ٣ ك ئارمه رده دایه، کویستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢٦٤، ماڵ ٤٤ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م ده غڵ دانه وێڵه، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه و ت

٣٦ـ ماسیده ر: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ٧ ك باشوری خۆراوای بانه و ٧ ك ئارمه رده و له نێوان (بایزاوا) و (نێزه رۆ) دایه، کوێستانی وسارده سێره دانیشتوان ١٠٠ ماڵ ١٥، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لیرّه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. مزگه و ت

٣٧ـ موچه: دێ که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ٣١ ك باشوری خۆراوای بانه و ١٧ ك ئارمه رده و له نێوان (کانی برایم) و (نیروان) دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢٥، ماڵ ٤، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، به رهه می لیرّ واری، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری.

٣٨ـ میرحیسام: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ٩ ك باشوری خۆراوای بانه و ١١ ك ئارمه رده و له نێوان (کۆچه ر) و (بایزاوا) دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٤٩، ماڵ ٢٤، سوننی، کورد، ئاوله کانیاوه، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، به رهه می لیرّه واری، سپیایی، شوغڵ کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری. مزگه و ت .

٣٩ـ میروسوو: «یوسف» ی خوارێ ـ دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با، له ١٩ ك باشوری خۆراوای بانه و ٥ ك ئارمه رده دایه ـ کوێستانی و سارده سیره دانیشتوان ٧٥، ماڵ ١١، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، به رهه می لیرّه واری ـ سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ل داری.

٤٠ـ میروسوی سه رێ: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با له ٢٠ ك باشوری خوراوای بانه و ٦ ك ئارمه رده وله ٤ك میروسوی خواری ادایه، کوێستانی و سارده سێره

دانیشتوان ٧٣، ماڵ ١٠، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه ویله، سپیایی، به رهه می لیڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری.

٤١- ناوه: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ١٦ ك باشوری خوڕاوای بانه و ١٨ ك ئارمه رده دایه ،کوێستانی سارده سێره، دانیشتوان: ٢٣٥، ماڵ: ٣٧، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م ده غل، دانه وێله، به رهه می لیڕه واری، سپیایی، شوغڵ،کشت وکاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا،ماشین ڕه و،مزگه وت ـ فێرگه.

٤٢- نۆدێ: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ١٢ ك باشوری خوڕاوای بانه و ١۴ ك ئارمه رده وله نێوان (کانی گوێز) و (کانی به ند) ایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٨٢، ماڵ ٢۵، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه می لیڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت

٤٣- نیڕوان: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ٢٩ ك باشوری خوڕاوای بانه و ١۵ ك ئارمه رده،وله قه راخ چۆمی نیروان دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٣٠٣، ماڵ ۵١، سوننی، کورد، ئاوله چۆم وکانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێله، سپیایی، به رهه می لیڕه واری. مزگه‌وت . قوتابخانه

٤٤- نیزه ڕۆ: دێ یه که له دێهستانی پشتی ئاربه با،له ٨ ك باشوری خوڕاوای بانه و ١۴ ك ئارمه رده وله [illegible] ماسیه رودایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٣۴۵، ماڵ ۵٩، سوننی، کورد، ئاوله کانیاوا. مزگه وت ، فێرگه ،

٤٥- واژه: دێ یه که له دێهستانی ئاربه پشتی با،له ۴۴ ك باشوری خوڕاوای بانه و ٣٠ ك ئارمه رده وله [illegible] کانی بی ودایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٩٠، ماڵ ١۴ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م ده غڵ دانه وێله، سپیایێ و به رهه می لیڕه واری. مزگه‌وت

شوێ: ناوی دێ یه كی خۆش و سه رسه وزو لیڕ واری یه،له داوێنی باشوری زنجیره كێوی به رزوزه نوێری.وه زه نه،و(سه رتون دا) قه راری گرتوه ،كه ناوی (دیكۆی شوێ) له نازناوی ئه م دێ باسه فاو به دیمه نه گیراوه ته وه، دێكۆی شوێ له پێشداله دێكۆی سه به تلوجیابوو، به لام ئیستاكه هه ردوو دێكۆكه به دێكۆیی ده ژمێرد رێ وبه ناوی دێكۆی «شوێ» ناوده برێ.

سنوری دێكۆی شوێ به م جۆره یه:

١ـ له باكوره وه به دێكۆی مێره دێی سه قز ٢ـ له باشوره وه به دێكۆی پشتی ئاربه با ٣ـ له خۆرهه لاته وه به دێكۆی بۆیه ن ٤ـ له خۆراواوه به دێكۆی كانی سوره وه نوساوه ـ ئه م دێهستانه كوێستانی ولێڕواره و به درێژایی زستان هه وای زۆر ساردو بۆرانی یه.

بڵندترین كێوه به ته رزه كانی ئه م مه ڵبه نده كه له باكور وخۆراوای كه لی خان دا قه راریان گرتووه به م جۆره یه ١ـ كێوی سه رسه وزوبه دیمه نی (مه حمود شایه ر) و (وه زه نه) كه ٢٧٠٠ گه ز به رزه، لوتكه ی كه لی خان كه تونێلی یه ك كیلومیتری ئیسفاڵتی بانه سه قزی به ژێرداده ڕوا ـ ٢١٩٦ گه زبه رزه ٣ـ لوتكه ی كێوی قه لاته ڕه شه.

له باكوردا، ٢٣٦٨ گه زبه رزه ٤ـ لوتكه ی به سامی باكوری خۆراوای كه لی خان، ٢٣٩٨ گه زبه رزه، ئه م زنجیره كێوانه یه كێكه له جوانترین لیزگه ته لاییه كانی زنجیره كێوی مێژویی زاگروس، كه له خۆراواوه به ره‌خۆر هه لات به زنجیره كێوی چل چه مه وه نوساوه [1] وێنه ی به زه وخه لاتی نه بڕاوه ی خودِاله نێوان مه ڵبه ندی سه قز و بانه داڕاوه ستاوه، كه به درێژایی مێژووء بژیوی مه ڕوماڵیات و ئاژه لی دانیشتوانی به ڕیوه بردوه، ئاودێریی ده غڵ و دانه وێڵه یشی كردوه، خاوه نی به سه ربه زری ژیاوه، چون گه ورترین سه نگه ری شه ڕه ف و مروئایه تی ئه ژمێردراوه، كاتی كه سوپای خوێن مژی ئاشورله ڕێگای بانه وه‌هیرشیان ده برده سه رقه لاكانی، ئیزرتا «سه قز».ئارمائیت (صاحب).زیبیه «زیوه»،له كاتی هاتن و شكاندا، گه ورترین ته ڵفاتیان له م دیوه ودیوی «كه لی خان ئه دا» هه راكلیوس (هِرقَلْ) ئومپراتوری ڕۆم له سالی (٤ـ٦٢٣ ز) كاتێ كه هێرشی برده‌سه رشاری شیز (ته ختی سولیمانی) هه وشاركه ئه وكاته «شیز» ڕووگه ی زه رده شتیه كان و پایته ختی ئاینی ساسانیه كان بووه، له ڕێگای شاره زورء بانه، سه قز، سوپاكه ی ڕاكێشا، كه سوره ی ڕۆم ئیشاره به م ڕووداوه ده كا، له ده ورانی ئیسلام دا، سوپای ئیسلام له ڕێگای بانه وه به ره وده

١) فه رهه نگی جه غرافیای ئیران

شتی سه قز وموکریان ڕێکه وتون، له هه ردوو شه ڕی ماڵ وبرانکه ری (مه غول) و (ته یموری) له نگه دا ئه م مه ڵبه ندانه نه خشێکی گرنگیان له پێروزی و شکان دا بووه، نادرشای خوێن ڕێژلیره وه هیرشی بردوه ته سه ر عوسمانیه کان (تۆپاڵ عوسمان پاشا)

له شه ڕی جیهانی هه وه ڵ و دوهه مدا ـ دوولایه نی شه ڕ ته لاشیان ئه وه بووکه سه قز و بانه یان به ده سته وه بێت، ڕه نگیی هه ڵکه و تویی ئه م مه ڵبه ندانه له کوشتنی حه مه خانی بانه و سه یفه دین خانی سه قز،هه ر وه هاحه مه حوسه ین خانی حاکمی مه هاباد/ بێ شوین نه بوێ.چون کاتێ که عوسمانیه کان هه ستیان کرد،ئه گه ر حاکمی ئه م سێ شاره کوردنشینه مه رزیه له گه ڵ «سوپای ڕوس» دانیێوان خۆش که ن (که خوشیان کردبو).سوپای روس ئه م شارانه بگرێت، ئه وه کلیلی ناوچه ی ده که وێته ده ست، ئیتر سوپای عوسمانی به خه ویش ناتوانی ڕوکاریان تماشا کابه م به هانه وه پێش ده ستیان کرد و هه رسێ حاکمه که یان کوشت،به م جۆربۆمان ده رکه وت .که ئه م مه ڵبه ندانه گه ورترین سه نگه ری شه ڕف و به رگری و ویژدانه، کلیلی پیرۆزی وشکانه،که هه رهێزێ له م سه نگه ره دادا بین بێ وئه م کلیله ی به ده سته وه بێت،به ئاسانی ده توانی تامه راغه و هه وشار،دیوانده ره و بیجارـ برۆا، به لاّم به داخه وه چکۆله ترین سه رنجی ئه م ڕاستیه نادرێ که سێ له بیری ئاوه دان کردنه وه ی ئه م ناوچه و،لاواند نه وه ی ئه و خه ڵکه نی یه، بێحگه له و قازانج و خیرۆبه رهه مه که ئه م کویستانانه هه یانه، له زستانیشدا زۆر ساردو وبه فراوین،کاتی بۆران و کرێوه وه‌ دا ـ ڕێگاده به سترێ که گه وره ترین ماشینی ڕێگاوبان و به فرخۆریش بۆیان پاك ناکرێته وه، له وه هاشوێنیێکدا ته نیا، له خۆبوردوویی و ئازایی وکوڵ نه ده ری ده توانی خۆی ڕابگرێ وله به رابه ری سوپای سه رما و بۆران وگریوه دا ڕاوه ستی، نه به زێ وره به رنه دا و هه زاران لێ قه وماوی، داماوی له به فراقه تیس ماوی سه رما بردوو، له چنگالێ بێره حم و به زه ی سه رما ده ربێنێ، ئه ویش له په نجاساڵ له مه و پێش، دیاره ئه وکاره عاسته مه ته نیا کاری جوامێری، له خۆبوردویی نه ته وه ی خواناسی به شه ڕه ف و به غیره تی کورده، لێره دا به سه رهاتی، مرۆی پاڵه وانی ئازاوبه شه ڕه ف و کوڵ نه ده ری کورد «ڕه حه ی» به ناو بانگی که لی خان به سه،بۆ ده م کوت کردن و پوچ کردنه وه ی درۆوهه ڵبه ستی ئه وبلێت ویژه ده م به تاڵ و، مێژوو نوسه قین له ده لانه ی،که نه ته وه ی به ڕه حم و به زه و دلاّوای، گه لی کوردیان به دڵ ڕه ق و پیاو کوژ وچنۆك و ڕێگر داناوه،

ئه م پیاوه که م وێنه،ئه م پاڵه وانه دلاّوایه، ئه م قاره مانه به شه ڕه فه، زیاترله سیی ساڵ له

ساردترین و بە فرگریرترین و عاستەم ترین شوێنی کاروان ڕەوی کەلی خان و شەقامی هاتووچۆی ڕێبوارانی گەرمین و کوێستان،کە شەووڕۆژ زیاترلە دەیان کەس ولاخدار و پیادە بەکەلی خاندا ڕادە بوردن،بە تایبەت لە کانی زستانی ئەوەدەمەداکە نەلە ماشێن خەبەری بوو،نە ڕێگاوەك ئەمڕو خۆش و بێ ترس بوو، بێجگەلەوە بەفەرمانی خودا لەوسەردەمانەدا زستانان کەم وابوە،کە گشت پاش نیوەڕۆیی بادەوەنەکا و ڕێگانە بەستری و ڕێبوار سەری لێ نەشێویٚ و تابینە قاقەی لەبەفرداگیرنەکا، بەتایبەت کەلی خان،کە زۆرتری ساڵ سەری تەم دەکاوئەم دیوەو دیویشی،سەرەوژوورەیەکی زۆرتوند و سینەکیش و بەفراویە.باکروسارد وبەگەرد و لول و پڕلە تەم و مەژە، کاتێ کە بای ساردی کوێستان تنۆکەی بەستوی بەفروبادەوە.بەڕوی ڕێبواری تەزیوی سڕی دەس گۆنە کرودا دەپڕژێنێ، دەڵەی سوزنی لەبەدەن ڕۆدەچی،ئەگەرئیمانی پولاین و ورەی بەرز و غیرەتی تێپەو وخۆراگری کوردان نەبوایە،ڕێبوارهەرچرکەیێ، مەرگی خۆی بەئاوات دەخوازت،بەلام لەوەهاکاتیکدا «ڕەحەی کەلی خان» قوڵی مەردایەتی لێ هەڵ دەماڵی و سینگی غیرەتی لێ ڕوت دەکرد، کەنەپەستەك یاکەپەنکێکی لەبەرا بوونە دەسکێشی کیشی لەدەس هەڵ دەکێشانە پۆزەوانی لێ دەبەست، بەڵکو بەدەست و سینگی ڕوت و پای پێخواس، بەلام بەدلێکی پڕلەئیمان و جوامێریەوە بەناوی خودا، بەهاواری لێ قەوماوەکانەوە دەڕویشت، ئەگەر کاروان بوایە پێشیان دەکەوت ورەچەی بۆوەدەشکاندن، خۆئەگەرپیاو یاژن و مەنداڵ بوایە وکەسیرەبکەو تایە، ئەوەئەی کردەکۆڵ یا ئەیدا بەشانیدا وەدەی گەیاندە قاوەخانەی کەلی خان، زۆر جاری وابوە ساعەتەڕێی بەشانەوە نێو بەفروکڕێوەو گەردەلول داتەرمی ئینسانێکی لەمەرگ نجات داوە، مەشهورەکە ڕۆژی (ڕەحە) بەهاواری کاروانێکەوەدەچێ.بەلام ئەسپێکی کاروانەکە پادەخا، ڕەحەی پاڵەوانیش ئەسپەکە دەدابەشانێدا تابی گەیەنێتەدیێ (سونج) ،کە ساعەتەڕێی لەو جێگەوە دورئەبێ، ئەسپەکە لەڕێدا سەکەت دەبێ، خاوەنی ئەسپەکە دەڵێ: مامە گیان، ئەسپەکەم تۆسلامەت، ئیترزەحمەت مەکێشە، ڕەحەی پاڵەوانیش غیرەتی قبولٚ ناکاکە ئەسپەکەلە نێوڕێدا بەرداتەوە،تانەکوو پاشان بڵێن نەیتوانی، دەڵی کاکەگیان، «نەحەقی خۆم زایەع دەکەم و نەسەگی سونجیش بێ گوشت دەکەم» کەبەگورجی ئەسپەبێ گیانەکەدەگەیەنێتەسونج، دیارەمەبەستی ڕەحەی پاڵەوان لەـ حەقی خۆم ـ دوتمەن کرێێ هەڵگرتنی ئەسپەکەنەبوە، بەلام غیرەتی کوردایەتی ڕەحەزۆرلەوەبانتر

بوه که کاره قاره مانانه که ی به نیوه چڵ به جێ بێڵی، ته نانه ت هه ستی نیشتمان په روه‌ری ئه ونده به رزبوه که، حارزبو ته رمی ئه سیێ له که لی خانه وه بباته سونج، به ومه رجه ی، سه گی خۆولاّتی بیخوا نه ك گورگی بێگانه، به بیرو برِوای من قاره مانه تی رِه حه ی که لی خان زۆرله قاره مانه تی - ساروپیره ی - قاره مانی شه ڕی چاڵدران - به رزتربوه، چون ئه م بۆگه له هه زاره که ی خۆی عاره قی رِژاندو گیانی باخت کرد، به لاّم ساروپیره بۆگه لێکی تر[١]، (خوازاناتره) ناوی دێکانی به ریزی ئه لفوێ به م جۆره ی خواره وه یه.

١)ساروپیره:قاره مانیکی کوردی بانه یی بوه

١ـ به ڕۆژه کۆن: دێ یه که له دێکۆی شوبێ بانه‌له ٢ ك باکوری و ١٢ ك شوی و ١ ك شه قامی بانه سه قزدایه ـ کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان: ١٦٠، ماڵ: ٢٥، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت.

٢ـ به لوه: دێ یه که له دێکۆی شوێی به شی بانه‌له ٩ ك باکوری خۆرهه لاتی بانه و١٩ ك شۆی و ١ ك باشوری شه قامی بانه سه قزدایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٧٨، ماڵ ٢٩، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو چۆمی (اصحاب)، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، گه زۆ، مازوو، که تیره، ڕه ژی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگاماشین ڕه و مزگه وت ـ فێرگه.

٣ـ بنه خوێ: دێ یه که له دێکوی شوێی به شی شارستانی بانه ـ له ١١ ك باکوری خۆرهه لاتی بانه و ٢١ ك شوێ و ٣ ك شه قامی بانه سه قزدایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٥٠٥، ماڵ ٨٤، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه ویله، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، مازوو، گه زۆ، مزگه وت، فێرگه.

٤ـ پاسگای گه ردنه ی خان: که بۆ ئه منیه تی ئه‌م‌گه ردنه چه ند که سی چه کداری ده وڵه تی تیذایه.

٥ـ خواجه میر: دێ یه که له دێکوی شوێی به شی شارستانی بانه، له ٥ ك باکوری خۆراوای بانه و ٥ ك شوێ و ٢ ك شه قامی بانه سه رده شتایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان، ٢٧٣، ماڵ ٤٥، سوننی، کورد، ئاوله کانیاوه، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، مازوو، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مامه ڵه، مزگه وت. فێرگه.

٦ـ دڕۆڵه : دێ یه که له دێکوی شوێی به شی شارستانی بانه، له ٥ ك باکوری خۆرهه لاتی بانه و ١٥ ك شۆی و ١ ك شه قامی بانه سه قزدایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٥٩، ماڵ ٢٧، سوننی، کورد، ئاوله کانیاوه، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، به رهه می لێڕه واری، مازوو. مزگه وت. فێرگه

٧ـ ده که لی ئانتین تلوێزونی سه رلوتکه ی وه زه نه.

۸ـ ره شه قه ڵاته: دێ یه که له دێکوی شوێی به شی شارستانی بانه، له ۴ ك باكوری خۆرهه ڵاتی بانه، ۱۴ ك شوێ و قه راخی باكوری شه قامی بانه سه قزدایه كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۴۰۸، ماڵ: ۷۲، سوننی، كورد، ئاوڵه كانیاوه، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، به رهه می لێره واری. مزگه وت ، نیزگه

۹ـ ساوان: دێ یه كه له دێكوی شوێی به شی شارستانی بانه.له ۱۶ ك باكوری بانه و۶ ك خورهه ڵاتی شوێ وله داوینی خۆراوای لوتكه ی وه زه نه دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان،۹۰۴، ماڵ: ۱۳۴، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو. و چۆمیلكه، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، به رهه می لێره واری، مازوو، ڕێگا، قیره تاوی ماشێن ڕه و، مزگه وت ـ خوجره ی فه قێ؛ فێرگه ی سه رتایی.

۱۰ـ سه به تڵو: دێ یه كه له دێكوی شوێی به شی شارستانی بانه.له ۸ ك باكوری خۆرهه ڵاتی بانه و قه راخی شه قامی بانه سه قزو ۱۸ ك شوێ دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان، ۹۸۰، ماڵ: ۱۶۷، سوننی، كورد،ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، به رهه می لێره واری، مازوو، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، مامه ڵه، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی.كاره با ،

۱۱ـ سه رقوڵ: دێ یه كه له دێكۆی شوێی به شی شارستانی بانه.له ۱۱ ك باكوری و ۲ ك باكوری خۆراوای شوێ دایه،كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۵۷، ماڵ ۷، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غل، دانه ویله، به رهه می لێره واری. مزگه وت.

۱۲ـ سونج: دێ یه كه له دیكۆی شوێی به شی شارستانی بانه.له ۱۱ ك باكوری خۆرهه ڵاتی بانه و ۱ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی بانه سه قزدایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۲۳۹، ماڵ: ۳۷، سوننی، كورد، ئاوله كانیاوه وچۆم، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێره واری، مازوو، شوغڵ: كشت و كاڵ، به خه وانی، ئاژه ڵ داری، ڕێگاماشین ڕه و، مزگه وت، فیرگه ی سه ره تایی.

۱۳ـ سه رسونج: دێ یه كه له دێكوی شوێی به شی بانه له ۱۲ كه باكوری خۆرهه ڵاتی بانه و ۴ ك شه قامی بانه سه قزو۱۵ ك شوی دایه، كویستانی و سارده سێره، دانیشتوان:۱۴۶، ماڵ: ۲۲، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو و چۆم، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه،

به رهه می لیڕه واری، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕیگاماشێن ڕه و، مزگه وت. نیرگه

١٤ـ سه دبار: دێ یه که له دێکوی شوێی به شی شارستانی بانه‌له ١۶ ك بانه و ۶ ك باکوری شوێ دایه، کوێستانی و سارده سێره، له نێوان و شکه ده ره نژوو که و پێچی سه رێ و سیوچ دایه، دانیشتوان ٧٣٣، ماڵ ١١٣، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، به رهه می لیڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، باخه وانی، مزگه وت ـ فیرگه ـ ڕیگا ماشێن ڕه و.

١۵ـ شه ڕگه: دێ یه که له دێکوی شوێی به شی شارستانی بانه‌له ١٠ ك باکوری بانه و ۴ که شه قامی بانه سه رده شت و ٢ ك شوێ دایه، له نیوان هه ردو میراوا و سیوچ و سه ر قوڵ دایه ـ دانیشتوان: ١۵٠، ماڵ ٢٣، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو. مزگه وت، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ل داری، مامه ڵه، باخه وانی: فێرگه

١٦ـ شوێ : دیێ ئاره ندێ دێکوێ شوێی به شی شارستانی بانه له ١٠ ك باکوری بانه و ۶ خۆرهه لاتی شه قامی بانه سه رده شتایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٩۵٠، ماڵ ٢٣۶، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو چۆم، به رهه م: دغڵ، دانه وێله، سپیایی، ئاوله کانیاو وچۆم. به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، به رهه می لیڕه واری، مازوو، گه زو، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه داری، باغه وانی، مزگه وت، حوجره ی فه قێ و مه لاچاکی ده رس و یژی هه به - فێرگه ی سه ره تایی و ناوه ندی تێدایه، چاوه کانیه کی سارد و سوك له حه وشی مزگه وته که یدا هه ڵکه و توه،که خه ڵکی به شکڵی چوار گۆشه ده ریان هێناوه، حوزه که پڕه له ماسی ڕه نگاوڕه نگ که خه ڵکی موسڵمانی شوێ هاوێن وزستان له وحه وزه ده س نوێژ هه ڵده‌گرن ـ به ڕاستی ئه م حه وزه ڕوانگایه کی تماشایی و خه م ڕه وێنی هه یه له به هاراندا ئاوه که ی دوۆئاشگێر ده بێ وله باشوره وه به ره و مه زراکانی ناودێ داده په ڕێ.

١٧ـ صالحاوا: دێ یه که له دیکۆی شوێی به شی شارستانی بانه‌له ١ ك خۆراوای بانه و ١١ ك شوێ دایه، کوێستانی، لیڕه وارو سارده سێره، دانیشتوان: ١٠، ماڵ ٣، سوننی، کورد، ئاوله.کانیاو، به رهه م، ئاژه ڵ داری، کشت و کاڵ، باخه وانی.

۱۸ـ قای به رد: دێ یه كه له دێكوی شوێی به شی شارستانی بانه،له ۶ ك خۆراوای بانه و ۱۶ ك شوێ و له نێوان سیچان و كۆخی باوه مه لا دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ۲۶۴، ماڵ ۳۸، سوننی، كورد، ئاوڵه كانیاو وچۆم، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێره واری، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا؛ماشین ڕه و، مزگه وت ـ فێرگه.

۱۹ـ قوروچاو: دێ یه كه له دێكوی شوێ به شی شارستانی بانه،له ۱۲ باكوری خۆره لاتی بانه و ۱ ك شه قامی بانه سه قزدایه، ئه م گونده له ناوقه دی چیا به فرینه كه ی كه لی خان دا هه ڵكه وتوه و دیمه نیكی جوانو وڕوا نگه یه كی تایبه تی هه یه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ۲۲۶، ماڵ ۳۸، سوننی، كورد، ئاول كانیاو، به رهه م: ده غڵ، سپیایی، به رهه می لێڕ ه واری، مازوو، شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت. قوتابخانه.

۲۰ـ كه و پێچی خواری: دێ یه كه له دێكوی شوێ به شی شارستانی بانه،له ۴ ك باكوری بانه و ۵ ك شوێ وله نێوان، كه وپێچی سه ڕی و هو مه ره شاڵ دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان،۲۸۳، ماڵ ۴۱، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو. مزگه وت، له سه ر شه قامی قیره تاوی بانه سه رده شتایه. فێرگه

۲۱ـ كه وپێچی سه رێ: دێ یه كه له دێكوی شوێ به شی شارستانی بانه،له ۵ ك باكوری بانه و ۶ ك شوێ وله نێوان شوێ و كه وپێچی خوارێ دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۳۸، ماڵ ۵، سوننی، كورد، ئاوله كانیاوه، به رهه م: ده غڵ، سپیایی، مێوه، شوغڵ: كشت و كاڵ ئاژه ڵ داری، باغه وانی. له سه ر شه قامی بانه سه رده شتایه.

۲۲ـ كه وپێچ: دێ یه كه له دێكۆی شوێ به شی شارستانی بانه له ۲ ك باكوری بانه و۷ ك شوێ دایه، كوێستانی و سارده سێره دانیشتوان:۵۷، ماڵ ۹، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، مزگه وت. له ر شه قامی بانه، سه رده شتایه.

۲۳ـ كۆخی حاجی ڕه حمان: له ك خۆراوای بانه و ك شوێ‌دایه ــــ كوێستانی‌و سارده سێرو لێره واره ـ دانیشتوان؛ ۴۳، ماڵ: ۶، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، به رهه می لێره واری، مامه ڵه.

۲٤ـ مه جیسه: دێ یه که له دێکۆی شوێ به شی شارستانی بانه.له ۷ ك باکوری خۆرهه لاتی بانه و ۱۷ ك شوێ و ۱ ك باشوری شه قامی بانه سه قزدایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان،۱۹۷، ماڵ ۳۰، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه سپیایی، به رهه می لێرّه وار ی، مازوو، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێر گه، رّێگا،ماشین رّه و.

۲۵ـ نژۆ: دی یه که له دێکۆی شوێ به شی شارستانی بانه.له ۱۵ ك باکوری بانه و ۵۷ ك شوێ دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۴۸۴، ماڵ: ۷۵، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێرّه واری، مازوو، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، رّێگا ماشین رّه و، فیرّگه.

۲٦ـ نۆدێ کۆنه : دێ یه که له دیکوی شوێ به شی شاری بانه.له ۳ ك باکوری خۆرهه لاتی بانه و نیوك. باکوری شه قامی بانه سه قزدایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۸۲، ماڵ: ۱۶، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێرّه واری، مازوو، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێر گه.

۲۷ـ وشکه ده ره: دێ یه که له دێکۆی شوێ به شی شارستانی بانه.له نێوان سه دبار و شوێ و له داوێنێ باشوری کێوی کنه اره دایه، له ۱۷ ك باکوری بانه و ۷ ك باکوری شوێ دایه، کوێستانی و سارده سیرّه، دانیشتوان: ۳۰۹، ماڵ: ۴۹، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێرّه واری، مازوو، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، رّێگاماشێن ره و، مزگه وت، فێر گه.

۲۸ـ هومه ره شاڵ: دێ یه که له دێکۆی شوێ به شه شارستانی بانه،له ۱۴ ك باکوری بانه و ۴ ك باشوری شوێ و له نێوان، رّه شه قه لاتی، شوێ وکه و پیچی خوارمێ دایه، کۆیستانی و سارده سێره، دانیشتوان، ۲۲۸، ماڵ: ۳۴، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، به رهه می لیرّه واری، مازوو، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، باغه وانی، رێگا،ماشین رّه و، مزگه وت، فیرّ گه.

کانی سور: ناوی دێ یه که له دێکۆی کانی سوری بانه، چون ئه م دێ کانیه کی تیدایه ئاشگیری ئاوی لێ هه ڵ ده قوڵێ و بوه ته هۆی ڕووسوری و به بڕشتی خاکه یه پیته که ی، به کانی سور ناوی ده رچوه،که گونده که یش به ناوی کانیه که یه وه ناودێر کراوه، هه روه ها دێکۆیێ که ئه م دێ بوه ته ناوه ندی به (کانی سور) ناو نراوه، ئه م دێکۆیه له ۲۸ دێی دێکوکانی ده شته تاڵ، نه مه شیر، شوێ، به دی هاتوه، ئه م دێکویه له خۆراوای شارستانی بانه دایه و سنورپشتی به م جوڕه‌یه ۱ـ له لای باکوره‌وه به دیکوی نه مه شیر ۲ـ له لای باشوره وه به دێکۆ کانی، پشتی ئاربه با و ئاڵوت، ۳ـ له لای خۆرهه ڵاته وه به دێکۆی شوێ ۴ـ له لای خۆراواوه به چۆمی، که لۆێ، (زیێ چکۆله) وه که(به سنوری بانه و سه رده شتادێته خوارێ) نوساوه، هه وای ئه م دێکویه کوێستانی ولێڕه واری و سارده، به لام له چاو دێکۆکانی تری بانه ئاران تره، ده شتی به بڕشت و به رهه می (ده شته تاڵ) له م دێکۆدایه، به رهه می گرنگی بریه تی یه له ده غڵ ـ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ به رهه می جه نگه ڵی و میوه وه ك، ترێ، مازوو، گه زۆ، قه زان، بنیشت، هه رمێ و شتی تر [1]

ڕۆبه ری ئه م دیکۆ ۲۱۲/۱۸ ك چوارگوشه یه،حه شیمه تی ۱۰۳۶۹ که سه،یانێ له هه رك ـ یکی چوارگوشته دا ۴۸/۹ که س نیشته جێ یه.

کیو: بڵندترین کێویێ که له ناوه ندی ده شته تاڵ دایه کێوی (حه وته وانانه) که ۱۷۳۵ گه زبه رزه،قوڵترین دیێ ده شته تاڵیش دیێ (ویسکه) له قه راخی چۆمی، که لۆێ – که، ۱۱۰۰ گه زله ڕوی ده ریاوه به رزه.

چۆم: چۆمی سیوچ که له به رزایه کانی دیێ سیوچ سه رچاوه ده گرێ، به درێژایی ـ ده شته تاڵ دا جاری ده بێ و ده ڕژێته ناو، چۆمی زیێ چکۆله (که لۆێ) وه،

دیێ کانی سور که ناوه ندی ئه م دێکۆیه له ۱۹ ك بانه وقه راخی شه قامی بانه سه رده شتا قه راری گرتوه، نزیکترین دیێ ئه م دێکۆیه به (کانی سور) زه رواری خواری ۳ ك، دورترین دێیشی ـ مه زره لان ۲۰ ك دوره، له کانی سوره وه ڕێگایه کی ماشێن ڕه وتا (کیوه ڕۆ) له وێیشه وه تاسنوری کوردستانی عێراق ده چێ، دیسان له کانی سوره وه به (سیاومه). له وێیشه وه ماشێن بۆدێکانی ده وروبه ری ده ڕوا، سنوری کانی سوربه م جوڕه یه ۱ـ له باکوره وه به دیکانی بێلو وسه یدسارم ۲ـ له باشوره وه‌به دیگانی گوێزڵه و یاکوباوا ۳ـ

---

[1]) گوزارشی ئوستانداری

له خۆراواوه به دێ ـ نوێژگه وه نوساوه‌ده شتی شیرین و جوان و به دیمه ن و به به رهه می (ده شته تاڵ) له خۆراوای، کانی سورداهه ڵکه وتوه، ڕووبه ری (ده شته تاڵ) له خۆراوای ئه م دیدا ١٥٠٠ هیکتاره، که یه کێکه له گرنگترین شوێنی کشت و کاڵ و که شاوه زری شارستانی بانه، که ئه گه رسه‌د دێکی بۆ ببه سترایه،وێنه ی به هه شتی خودداه ڕازاوه و به رهه می کشت و کاڵ و باغ وشتی تریش چه ندبه رابه‌رده بوه وه وکه ڵکی زۆرێشی بۆناوچه ی بانه ده بوو، ئه م قا می بانه سه رده شت به دێ کانی سور داده ڕوا که به م هۆیه وه، ئه م دێ له چاودێکانی تراکاروکه سبی چاتروبه بره وتره،ئه م دی خاوه نی ئه م ئیمکاناته یه.

١ـ دوکانی ئاسنگه ری ٢ـ دو دوکانی ته نه که سازی ٣ـ دو دوکانی ڕۆنی ماشێن گۆڕێن (تعویض روغن) ۴ـ دوکانیکی سیمان فروشی ۵ـ دوکانیکی نه وت فروشی ۶ـ دوکانیکی که وش فروشی ٧ـ که باب خانه یه ك ٨ـ چوار دوکانی میوه فروشی ٩ـ دو دوکانی خوێ فروشی ١٠ـ قه سابیه ك ١١ـ وێنه ـــ گریك ١٢ـ ٢۵ دوکانی به قالی ١٣ـ ٣ دوکانی پارچه فروشی ١۴ـ ٣ دوکانی خه یاتی ١۵ـ نه وارفروشیه ك ١۶ـ ساعه ت سازیه ك ١٧ـ ته عمیری ماشێن ٢ دوکان ١٨ـ وه سایل به رق فروشی ٢ دوکان ١٩ـ جۆشکاریه ك ٢٠ـ به ستنی فروشیه ك ٢١ـ ددان پزشکیك ٢٢ـ رادیو سازیه ك ـ تلویزیون سازی ٢ دوکان ٢٣ـ قاوخانه ٣ دوکان ٢۴ـ ئاولوله که شی ٢۵ـ ده فته ری جیهاد ٢۶ـ ده فته ری برق ٢٧، مامان ٢٨، به یتاڵ ٢٩ـ شوعبه ی نه وت ٣٠ـ فێرگه ی سه رتایی و راهنومایی ٣١ـ مزگه وت، ده سکرد ـ جاجم و قاڵی بافی، زوربه ی خه ڵکی ئه م دێ خه ریك مامه ڵه و تیجاره ت و داوپسه تن [1]

---

١) گوزارشی توجیهی ئوستانداری ئوستانی کوردستان شارستانی بانه

١- ئا ڵی ماکان: دێ یه که له دێکۆی کانی سور له ٢٧ ك باکوری خۆراوای بانه و ١۴ ك کانی سورو له نێوان ئوغه ڵ، و سیاومه، وهه مزلاّن دایه، کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان: ۴۴، ماڵ ۶، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، به رهه می لێره واری.

٢- ئوغه ڵ: دێ یه که له دێکوی کانی سوری بانه،له ٢٧ ك خۆراوای بانه و ١۵ ك کانی سوروله نێوان هه مزه لاّن وئاڵی ماکان و سارتکه ی سه رێ دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٣٢١، ماڵ: ۴٠، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه ویله، به رهه می لێڕه واری، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه.

٣- به نه ژاژ: دێ یه که له دێکۆی کانی سوری بانه،له ٢٩ ك باکوری خۆراوای بانه و ١٠ ك کانی سورو له نێوان (کانی به ردوه یسك) و (سارتکه ی خورێ) دایه - کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٩٨، ماڵ: ۴٠، سوننی، کورد، ئاوله کانیاوه، به رهه م: ده غڵ، به رهه می لێڕه واری، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری.
ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی.

٤- حه مزه لاّن (هه مزه لاّن): دێ یه که له دێکۆی «کانی سور»، له ٣٣ ك باکوری خۆرهه لاّتی بانه و ٢٠ ك کانی سور، له نێوان سیاومه کۆنه وکانی هه ڵوژه و ئالی ما کان دایه، کویستانی وسارده سێره، دانیشتوان: ٢۴۴، ماڵ ٣۴، سوننی، کورد، ئاوله کانیاوه، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، به رهه می لێڕه وار، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه

٥- دارێنه ی خوارێ: دێ یه که له دێکۆی کانی سوری بانه،له ٢ ك خۆراوای بانه و ٧ ك کانی سورو ك باشوری خۆراوای شه قامی بانه سه رده شتایه، ئیستاکه چوڵه وله لاوه ده کێلدرێ.

٦- دارینه ی سه ری: دێ یه که له دێکۆی کانی سوری بانه،له ٢۵ ك باکوری خۆراوای بانه و۶ ك کانی سورو ۵ ك باشوری خۆراوای شه قامی بانه سه رده شتایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢۶۴، ماڵ ٣٨، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، به رهه می لێڕه وار، ڕێگا ،ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه ی سه رتایی.

٧ ـ ژشکی: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٣٢.ك باکوری خۆراوای بانە و ١٣.ك کانی سوردایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٥٠، ماڵ ٣، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٨ ـ زەرواوی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ١٩.ك باکوری خۆراوای بانە و ٦.ك کانی سوردایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٥٨٢، ماڵ ٧٨، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٩ ـ زەرواوی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ١٦.ك باکوری خۆراوای بانە و ٣.ك کانی سوردایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ١١١٢، ماڵ ١٧٨، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ ـ سێرو: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٨.ك باکوری خۆراوای بانە و ١٢.ك کانی سوردایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٤٩٦، ماڵ ٨١، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١١ ـ سارتکەی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٣٢.ك باکوری خۆراوای بانە و ١٤.ك کانی سوردایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٢٠٩، ماڵ ٣٥، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ ـ سارتکەی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٣٢.ك باکوری خۆراوای بانە و ١٤.ك کانی سوردایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٢٤، ماڵ ٢، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٣ ـ سیوچ: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٢٥.ك باکوری خۆراوای بانە و ٦.ك کانی سوردایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ١٠٥٤، ماڵ ١٤٥، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت،

قوتابخانه.

١٤ ـ سیدسارم: دێ‌یه‌که له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ٢٢.ك باکوری خۆراوای بانه و ٣.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ٣٤٩، ماڵ ٤٤، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵ‌داری. رێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت. قوتابخانه.

١٥ ـ سیاومه: دێ‌یه‌که له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ٣١.ك باکوری خۆراوای بانه و ١٢.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ٦٩٦، ماڵ ١٠٤، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵ‌داری. رێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

١٦ ـ سیاومەکۆنه: دێ‌یه‌که له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ٣٢.ك باکوری خۆراوای بانه و ١٢.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ٦٩، ماڵ ٧، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵ‌داری. رێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

١٧ ـ شیدڵه: دێ‌یه‌که له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ٢٥.ك باکوری خۆراوای بانه و ١٢.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ٧٥، ماڵ ١٠، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵ‌داری. رێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

١٨ ـ سیاومه: دێ‌یه‌که له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ١٩.ك باکوری خۆراوای بانه و ٢.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ١٤١، ماڵ ٢٤، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵ‌داری. رێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

١٩ ـ کەندەڵ: دێ‌یه‌که له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ١٨.ك باکوری خۆراوای بانه و ٦.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ١١٠، ماڵ ١٣، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵ‌داری. رێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

٢٠ ـ کانی سێو: دێ‌یه‌که له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ٢٨.ك باکوری خۆراوای بانه و

١٥.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ١٦٧، ماڵ ٢٧، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵه، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

٢١ ـ کانی‌هەڵوچه: دێیەکه له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ٣٢.ك باکوری خۆراوای بانه و ١٢.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ١٨١، ماڵ ٢٠، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵه، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

٢٢ ـ کانی‌بەرد: دێیەکه له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ٢٨.ك باکوری خۆراوای بانه و ٩.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ٢٧٥، ماڵ ٤٣، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵه، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

٢٣ ـ کانی‌سور: دێیەکه له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ١٩.ك باکوری خۆراوای بانەدایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ١٠٠٦، ماڵ ١٤٤، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵه، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

٢٤ ـ گوێزڵه: دێیەکه له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ١٦.ك باکوری خۆراوای بانه و ٤.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ٨٣، ماڵ ١١، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵه، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

٢٥ ـ مامان: دێیەکه له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ٢٥.ك باکوری خۆراوای بانه و ٦.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ٤٤٢، ماڵ ٥٥، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵه، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

٢٦ ـ میراوای سەرێ: دێیەکه له دێکۆی کانی‌سوری بانه له ١٠.ك باکوری خۆراوای بانه و ١٠.ك کانی‌سوردایه. کوێستانی و ساردسێره. دانیشتوان ٢٧٥، ماڵ ٣٩، سوننی، کورد، ئاو، له کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵه، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانه.

٢٧ـ میراوای خواری: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٩ک باکوری خۆراوای بانە و ٩ک کانی‌سور دایە. کوێستانی و سارده سێرە. دانیشتوان ٥٢٩، ماڵ ٨٠، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢٨ـ مەزرەلان: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٣٣ک باکوری خۆراوای بانە و ٢٠ ک کانی‌سور دایە. کوێستانی و سارده سێرە. دانیشتوان ٥٢٩، ماڵ ٨١، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢٩ـ نوێژگە: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٢٢ ک باکوری خۆراوای بانە و ٤ ک کانی‌سور دایە. کوێستانی و سارده سێرە. دانیشتوان ٢٨١، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٣٠ـ وەیسک: دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٢٣ک باکوری خۆراوای بانە و ١١ک کانی‌سور دایە. کوێستانی و سارده سێرە. دانیشتوان ٢٠٩، ماڵ ٤٢، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٣١ـ یاکوباوا (یعقوباوا): دێیەکە لە دێکۆی کانی سوری بانە لە ٢٣ ک باکوری خۆراوای بانە و ١٠ ک کانی‌سور دایە. کوێستانی و سارده سێرە. دانیشتوان ٤٦٠، ماڵ ٦٥، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

دێکۆی نەنوری سەر بە شارستانی بانە

نەنۆر ـ سەبارەت بە ناوی (نەنۆر) ئەم بیر و بڕوا دەربڕاوە، ١ـ چون خاکی ئەم دێ بە پیت و بەرکەت و بەرهەم بووە، خانەکانی دەور و بەر چاویان تێبڕیوە و ـ نۆرە نۆرە ـ هێرشیان بۆ هێناوە تا داگیری کەن، بەڵام خەلکەکەی بە دەستی جەماوەری، ڕیسەکەیان دەکردنەوە بە خوری، بەم جۆرە وشەی نەنۆر ـ لە نۆرە ـ یە، کە بەرە بەرە بووەتە ـ نەنۆر ـ یانی ئیتر نۆرەتان بڕا:

٢ـ دەڵێن چون دێکانی دەور و بەری ئەم دێ کەم ئاو بوون ناچار بۆ ئەوە، ئاوەکانیان بە گشت مەزراکان رابگەیشتایی، بە نۆرە کەلکیان لە ئاو وەرگرتوە، بەڵام لەم دێدا بە هۆی

ئاوزۆری ـ ئاو بە نۆرە نە بوە. جابە م جۆرە بە م دێ یان وتوە ـ نە نۆر ـ یانی لە م دێدا ئاو بە نۆرە نی یە ـ

٣ ـ لە رۆنگا و برۆای منە وە ئە م ڕوانگایە لە وانی تر بە جێ ترە، هە رچە ند ئە شکرێ هە ر سێکیان بە جێ بن ـ نە نۆر لە زمانی کوردیدا یانی لاوێ کە ئازا و تاقانە بێ و مل بە کە س و بە زۆرنە داوبیە وێ هە ر بە هێزی بازو و هۆشی خۆی کاروبار بچە رخێنێ و بە جوانی بە ڕێوە ی بە رێ. بە م جۆرە ـ نە نۆر ـ یانی قە لاّ و نیشتمانی لاوانی ئازا و کوڵ نە دە ر. لە دە ورانی تاریکی ڕە ژیمی پۆرتکاوودژی کوردی ـ پە هلە ویدا ـ ١ ـ وشە ی نە نۆریان لابردبو، وشە ی بێ تام و قیزنی ـ «پە هلە وی» یان لە جێ دانا بۆ، لە گشت پە ڕاو و جە غرافیا کانی ئە وسە ردە مە ـ دێ و دێکوی نە نۆر. بە پە هلە وی دژ ـ دە نوسرا ـ چون هە رکاتێ ـ وشە ی نە نۆر ـ بکوترێ ئە م مانایە بە زە ینا، ڕادە بورێ. یانی ئێرە لانی شێرانە، بێگانە ی بێ شە رم و، چە وسێنە ری خوێن تاڵ، ما فی بێرە وە نی یە و، نابێ بێرە دا بروا یابمێنێتە وە، بە لاّم شالە خوابێ خە برە کانی پە هلە وی، بە ملهۆری و کە لّە زە ڕێ، ناوی ـ قە لاّی پە هلوی (پە هلە وی دژ) یان لە جێی ـ «قە لاّی کوڵ نە دە رانی کورد . » دانا، بە لاّم چ زوو، قە لاّی بۆش و هە لّولی، زۆر وێرانی خوێن ڕێژ، تێك دە تە پێ و بە سە ر ستە مکاراندا دە روخێ و، لە لا پە رە ی مێژوداده یان کاتە پە ڕۆی بۆسۆ، تاداهاتوان تێ بگە ن کە قە لاّی بە ڕواڵە ت قایمی زۆرداران لە زۆرك و رۆخە کە، هە رئە وە ندە ی هە ژاران یە کیان گرت و هە رکام لە حاست خویانە وە بە ردێکیان پێدا دا، قە لاّ کە ڕووخا و ستە م لاچوو زۆردار تە فرو تونا بوو ـ

نە نۆر ـ ناوی پە کێکە لە «دێکو کانی» شارستانی بانە ـ کە لە خۆرهە لاّتی بانە داهە ڵکە وتوە و سنوریشی بە م جۆرە ١ ـ لە لای باکورە وە بە دێکوی بویە ن ٢ ـ لە باشورە وە سنوری هە رودو کوردستان ٣ ـ لە لای خۆرهە لاّتە وە بە دێکۆی سە رشیوی سە قز ٤ ـ لە لای خۆراواوە بە دێکو کانی پشتی ئار بە باو بلە کێوە ـ نوساوە ـ

رۆوبە ری ئە م دێکۆیە ٢٠٥/١ ك، چوار گۆشە یە، بە شی زوربە ی ئە م دێکویە کوێستانی یە، لای باشوری کوێستانی و لای خۆراوای نزم و بە رزی بە رچاودە کە وێ ـ ئە م شوێنە زستانان هە وای ساردە و هاوێنان ئارانە، کە ژو کێوو تە پە و لاپاڵە کانی لێرە وارە. ئاوە کانی، زۆرتر لە کانیاوە سارد و بە قە ڵپە زو دیمە نە جوانە کانیە وە جاری دە بن ـ

چۆمی بۆیە ن لە کوێستانە کانی سنوری ئە م دێکۆ و دێکۆی سە رشیوی سە قز

سه رچاوه ده گرێ و له م دێکۆیه وه داده بورێ ـ

کێوه کانی، نهێنی، حوجره ی فه قێیان، که ژی لێره واری سه رته زێن.

بڵندترین زنجیره کێوه سنوریه کانی ئه م شوێنه ـ ١ ـ کێوی به ناو بانگی ـ کۆته ڕه شه ـ که ٢٨٤٢ گه ز به رزه ـ ٢ ـ کێوی حه وتاش، که ڵکی هه رمێ ـ له به ینی ئه م دێکو و دێکوی سه رشیوی سه قز دایه و ٢٤٤٦ گه زله رۆی ده ریاوه به رزه ـ که وێنه ی ڕه حمه تی خودا سه رتاپا خێزوبێره و به سه ر گه لی دڵپاکی کوردا ڕه ژاوه، که هه م به ری بای زه مه نی ماڵ ویرانکه ری گرتووه، هه م باران و به فرو ئاو و کان و کانیاوان و سه دان خێری له خۆدا ڕاگرتوه، هه م باغ و باغچه ی پڕله گوڵ و گژوگیای ڕه نگا و ره نگی دڵرفێنه. هه م پڕله ڕۆانگای به دیمه ن و چیمه نی دڵ بزوێنه، هه م سه نگه ری شه رف و ئازایه تی یه. هه م لانی شێران و مه ردایه تی یه، بۆخۆیی نیشانه ی ڕێزو به رزیه، بۆ نه ته وسان مایه ی سه رشۆری و کزی یه،

نزمترین خاڵی ئه م به شه خالی دێی ـ وشترمله، ئیستاکه له سه ر دێکۆی (بۆیه نه) و ١٥٢٥ گه ز به رزه، به ر هه ی گرنگی ئه م دێکویه ١ ـ ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی یه به لاّم هه ربه ش ناو خۆده کا، ٢ ـ به رهه می لێڕه واری وه ك مازوو بنێشت ـ گه زۆ وشتی تر شوغلی خه ڵکی ئه م دێکوێه، کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری یه، که بژیوی زستانی ئاژه ڵی ئه م مه ڵبه نده به تێکرایی زۆرتر، گه لاّی داره، به م جۆره که له کاتی پایزاندا (مانگی ڕه زبه ر) لق و پۆپی داره کان به گه لاّوه هه ڵ ده په رتیون (هه ڵ ده پاچن) پاشان له نێوان داری به رزی دویاسێ یا. چوارلقاندا ـ له تایه ی ده ده ن به جۆری که نه نمی زه وی پی بگه یێ ونه بارانیش بێ ڕزێنێ، جاله کاتی زستاندا که مه ڕۆبزن ورّه شه ولاّخ له به ر به فروسه رما ناتوانن ده ربکرێن، تاله کێو به ده می خۆیان به له وه ڕێن، له وتایه گه لاّیانه که به زاراوی لێره واری پێی ده لێن ـ (گه ڵ) گه لاّ دادگرن و بۆیان ده خه ن،

٣ ـ فروشتنی و شکه ڵی داروڕێژی ئه ویش ئه گه ر بیڵن ۴ ـ مامه ڵه و ولاّخداری که باری خه ڵکی له هه ردوو به شه که ی کوردستاندا ئاڵگیرۆ وه رگێر ده که ن ـ ئه مه یه بژیوی کورده واری؟

ئه م دێکویه له ١٩ دێی گه وره و چکۆله (کوێره دێ) پێکهاتووه ـ دێ گه وره کانی بر یه بتن له ١ ـ نه نۆر ـ کێله ـ زمانی زگ ماکیان کورد سورانی ـ مه زهه بیان سوننی شافعی یه ـ ناوی دێکانی به ڕیزی ئه لفوبێ به م جۆره یه ·

١ ـ بڕوێشکانی: دێ یه که له دێکۆی نه نۆری شارستانی بانه،له ٢٤ ك باشوری خۆرهه لاتی بانه و ٤/٥ ك نه نۆر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان،١٦٤ که س،ماڵ ٢٥،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا،ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه

٢ ـ پاسگاه روسته می:

٣ ـ خوڕیاوا: دێ یه که له دێکۆی نه نۆری شارستانی بانه ـ له ١٦ ك باشوری خۆرهه لاتی بانه و ١٠ ك نه نۆر و له ٤ك عه باساوا و دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٤٥٢ که س، ماڵ ٧٦ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێله، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، زێگا، ماشین ڕه و، ئه م دێ کانی هه سانی لێ یه ١ ـ له شوێنی کانی سارد ٢ ـ له چاڵی بیره‌که (چاڵی هه سانه که) مزگه وت ـ فێرگه.

٤ ـ سه رته زێن: دێ یه که له دێکۆی نه نۆری بانه،له ٢٢ ك باکوری خۆراوای بانه و ٢ ك نه نۆر و ٣ ك شه قامی بانه سه رده شتایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٧١ ماڵ: ١٢ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا،ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٥ ـ سه یران به ند: دێ یه که له دێکۆی نه نۆری بانه،له ٢١ ك باشوری خۆرهه لاتی بانه و ٩ ك نه نۆر و ٣ ك سنوری کوردستانی عیراق دایه ـ کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان،٣٩٦ ماڵ ٥٨ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، به رهه می لێڕه واری، مازوو، گه زۆ، بنێشت ـ سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ئێستاکه چۆڵه

٦ ـ شه شه: دێ یه که له دێهستانی نه نۆری بانه،له ٢١ ك باشوری خۆرهه لاتی بانه و ١١٥ ك نه نۆر دایه،کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١١٧ ماڵ ١٩ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه.

٧ ـ شێلمان: دێ یه که له دێکۆی نه نۆری بانه له ٢٢/٥ ك باشوری خۆرهه لاتی

بانه و ٢/٥ ك نه نۆر و ٤ ك سنوری هه ردو به شی کوردستانی ئێران و عێراق دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٧٣ ماڵ؛ ١٣ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، به رهه می لێرّه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت.

٨ ـ **عه بباساوا (کیله):** دێ یه که له دێکۆی نه نۆری بانه،له ١٦ ك باشوری خۆرهه ڵاتی بانه و ٤ ك نه نور و ٦ ك سنوری کوردستانی ئێران و عێراق دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٣١٧ ماڵ ٤٨ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو و چۆمی نه نۆر، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێرّه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، رێگا ماشێن رّه و، ئه م دێ له کۆندا ـ ناوی (کێله) بووه به ڵام به هۆی ئه وه یکه له ساڵی ١٣٢٣ ـ هه تاوی، سه ربازێکی ده وله تی به ناوی (عه بباس) له ده رگیر یه کدا که له نێوان قشونی ده وڵه تی و پێشمه رگه ی دیموکراتا ـ له م دێ دارّوی دا، کوژرا، ناویان نا ـ عه بباساوا (فَاعْتَبِرُوا يَا اُولِي الأَبْصَارِ) مزگه وت ـ فێرگه

٩ ـ **قوڵ ئه ستێر:** دێ یه که له دێکۆی نه نۆری بانه،له ١٨ ك باشوری خۆرهه ڵاتی بانه و ١٢ ك نه نۆر و له ٦ ك خۆریاواو دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٣٧٢ ماڵ ٥٨ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، توتن، به رهه می لێرّه واری، مازوو، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، کێوه کانی، کانی مه لا و کێوی به رده سور، له سنوری خۆرهه ڵاتی ئه م دیدان ـ رێگا: ماشێن رّه و ـ مزگه وت ـ فێرگه

١٠ ـ **قوڵیاوا:** دێ یه که له دێکۆی نه نۆری بانه،له ١٨/٥ ك باشوری خۆرهه ڵاتی بانه و ١٢/٥ نه نۆر و له نێوان،کانی سور ـ میر عوسمان ـ مه حمه ڵیاوا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان:١٨٣ ماڵ؛ ٢٤ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی به رهه می لێرّه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت . فێرگه

١١ ـ **کانی سور:** دێ یه که له دێکۆی نه نۆری بانه،له ١٨/٥ ك باشوری خۆرهه ڵاتی بانه و ١٢/٥ ك نه نۆر و له نێوان سه پران به ند و قوڵیاوا و کانیدزان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١١٩ ماڵ: ٢١ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێرّه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، رێگا: ماشین رّه و مزگه وت ، فێرگه

١٢ ـ کانی شێلمە: دێ یە کە لە دێکۆی نە نۆری بانە،لە ١٩ ك باشوری خۆرهە لاتی بانە و ١٦ ك نە نۆزولە نێوان عومە راوو شتراوا و کانی سور دایە، کوێستانیو ساردە سێرە، دانیشتوان ٧ ماڵ ١ ـ

١٣ ـ کۆخی حاجی مە حمود:

١٤ ـ میر گوڵاو (امیر عوسمان): دێ یە کە لە دێکۆی نە نۆری بانە،لە ٢٤ ك باشوری خۆرهە لاتی بانە و ٤ ك نە نۆر و لە نێوان نە نۆر ـ کێلە و قولْیا واوکانی سۆر دایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان،٢٦ ماڵ:٣٠ سوننی، کورد، ئاولە کانیاو، بە رهە م: دە غڵ دانە وێڵە، سپیایی، بە رهە می لێڕە واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژە ڵ داری،

١٥ ـ نە دە ر: دێ یە کە لە دێکۆی نە نۆری بانە لە ٢٦/٥ ك باشوری خۆرهە لاتی بانە و ٦/٥ ك نە نۆر و لە نێوان ـ برویش کانی ـ قوڵ ئە ستێر دایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان؛ ٧٢ ماڵ ١٤ سوننی، کورد، ئاولە کانیاو، بە رهە م: دە غڵ دانە وێڵە، سپیایی، بە رهە می لێڕە واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژە ڵ داری، کێوی دروازە کە ٢٦٤٧ گە ز بە رزە لە خۆرهە لاتی ئە م دیدایە. مزگە وت.

١٦ ـ نە نور: دێی ناوە ندی دێکوی نە نۆر و بە شی نە نۆری شارستانی بانە یە ـ لە ٢٠ ك باشوری هە لاتی بانە و ك سنوری کوردستانی ئێران عیراقدایەکوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٦٨٥ ماڵ ١١٦ سوننی، کورد، ئاولە کانیاو، بە رهە م: دە غڵ دانە وێڵە، سپیایی، بە رهە می لێڕە واری، مازوو ـ گە زۆ گوێز، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژە ڵ داری، رێگا، ماشین ڕە و، مزگە وت، فێرگە ی سە رە تایی ورانومایی ـ لولە کە شی ـ بە رق.

١٧ ـ هە لاڵە برایمە: دێ یە کە لە دێکۆی نە نۆری بانە، هە لاڵە برایمە بە کیایە کی بە دیمە ن و جوان و گە شی گوڵ سوردە ڵێن کە لە کوێستانە بە فراویە لە وە ڕ خۆشە کانی کوردستاندا دە ڕوێ، نزیکی نیوگە ز بە رزدە بێتە وەوگوڵێکی سوروتۆپی هە یە، کاتی گوڵ دان ملی کە چ دە بێ، خە ڵکی بڕوایان وایە کە ملی بۆذکری خودا کە چ دە کا، بە و هۆیە وە زۆر لە سە ر قە برانی دە چە قێنن ـ دە کرێ ئە م دی هە لاڵە برایمە ی ـ بووبێ بە و بۆنە وە ناویان نابێ هە لاڵە برایمە ـ لە ٢٤ ك باشوری خۆرهە لاتی بانە و ١٨ ك نە نۆر و ٥ ك

سنوری کوردستانی ئێران و عیراقدایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ۵۴ ماڵ؛ ۹ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت

۱۸ ـ هه نگه ژاڵ: دێ یه که له دێکۆی نه نۆری بانه،له ۲۰ ك باشوری خۆرهه ڵاتی بانه و ۴ ك نه نۆر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ۲۰۹ ماڵ ۳۷ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، به رهه می لێڕه واری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت ـ فێرگه

۱۹ ـ وشتراوا: له ۲۲ ك بانه و ۱۶ ك نه نۆر و له نێوان کانی دزان و عومه راوا و کانی سور ـ دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۱۰۸ ماڵ؛ ۱۶ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ شوغڵ کشت وکاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت ـ ڕێگا ـ ماشێن ڕه و.

دێكۆی نەمەشیری بانە

دێكۆی «نەمەشیر» كە ٢٥ دێی لەباوش گرتوە و لە باكوری خۆراوای «بانە»دا هەڵكەوتوە، زوبەرەكەی (٢٢٠ك)ی چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ٨١٤٩ كەسە. یانی لەهەر كێكی چوارگۆشەدا ٣٧كەس نیشتەجێ یە.

سنووری ئەم دێكۆ بەم جۆرەیە:

١ـ لە باكورەوە بە ناوچەی بۆكان ٢ـ لە باشورەوە بە دێكۆی «كانی سور» ٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەی سەقز (دێكۆی میرەدێ) ٤ـ لە خۆراواوە بە ناوچەی سەردەشتەوە نوساوە.

بەشی زۆرتری ئەم دێكۆ، لێژەوار و داری بەر و دەوەن و باخی: ترێ، گوێز، قەیسی و شتی تر دای پۆشیوە، چۆمی نەمەشیر كە لە كوێستانە بەخێروبێرەكانی كوردستانەوە سەرچاوە دەگرێ، بوەتە هۆی بوژانەوەی كشتوكاڵ و باغداری و باخەوانی و ڕەحمەتی خودایە و بە سەر خەڵكی كوردا ڕژاوە.

خەڵكی ئەم دێكۆ، وەك گشت كوردی ئەم ناوچە موسڵمانن، پەیڕەوی ڕێبازی «ئیمامی شافیعی»ن.

دێی «كۆخان» كە لە ٣٢ك.ی شاری بانە و لە سەر شەقامی بانەـ سەردەشتایە، بە ناوەندی ئەم دێكۆ دانراوە. سنووری دێی كۆخان بەم جۆرەیە:

١ـ لە باكورەوە بەدێی نەمەشیر ٢ـ لە باشورەوە بەدێی حەسەناوا ٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێی زێویە ٤ـ لە خۆراواوە بەدێی «پەڕشە»وە نوساوە. نزیكترین دێ بەدێی كۆخان دێی «نەمەشیرە» ٢ك ی لێ دورە. دورترین دێ یش «بیلوە» ١٢ك ی لێ دورە: دێكۆی «نەمەشیر» ناوی خۆی لەناوی مێژویی دێی «نەمەشیر» گرتوەتەوە؛ لەبارەی ناوی «نەمەشیر»ەوە ئەم بیروبڕوایانە دەربڕاوە:

١ـ كاتێ كە حكومەتی توركی عثمانی لە كوردستانەوەو دەوڵەتی روسی بێگانە لە ئازەربایجانەوە هێرشیان هێنابوە سەر ئێرانو هەركام بەنۆرەی خۆیان دەیانویست، بەشێ لە ئێران (كوردستان) دابڕ كەن؛ بەم هۆیە كوردستانیان كردبوە گۆڕەپانی بەربەرەكانیو وەك مەڵوشەوینكە شیرازەی ژیانی خەڵكیان پچڕاند و وێنە «سن و كوللە» كشتوكاڵ و باغ و بەرهەمی خەڵكی كوردیان خوارد بەڵا و ئاژاوەیەكی وایان لە وڵاتا ناوە كە هێشتا پاش هەشتاوچەند ساڵ وەیشوومەی دوبەرەكێ و بەڵای بێ دەسەڵاتیان لە كوردستاندا ڕیشەبڕ نەبوە، جا خەڵكی ئازا و بەشەڕەف و لەخۆبوردوی

کورد، بۆپاراستنی شەرەف و ئاین و خاکی نیشتمانی خۆشەویستی، دەستی دا چەك و لە بەرابەری دوژمنانی ئاین و نیشتمانیا ڕاوەستا؛ هەمو هێز و دەسەڵاتی خستەکار،تا هەر نەبێ بە جەنگ‌وگوریز دوژمن وڕکا، خەیاڵی داگیرکردنی کوردستانی لەسەر دەرکا. بەم‌شێوە لە زۆرتری دێکانی کوردستاندا «قەڵای» دیفاع و بەرگری بەدی‌هات. یەکێ لەوانە «قەڵای نەمەشیر» بوە، جا بە هۆی کۆڵنەدەری و خۆڕاگری، چون دوای «هەشت قەڵا» خۆیان ڕاگرتوە، لەقەمی «نۆهەم‌شێر»یان پێدراوە: یانی گشت قەڵاکان وەك شێر ورەیان بەرنەداوە و مەتەرێزیان بەجێ‌نەهێشتوە تا شەهید کراون.

٢ـ لە کاتی دیفاع و ساتی شەڕدا هاواریان کردوە «نامەشیر» بێنن، یانی گەلی قەوم و برا خێرا کەن: شیر (شمشیر) بێنن، دوژمن بتاسێنن. بەڵام بە بڕوایێ ئەم ناوە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی «تیروکەوان و شیر» کە هێشتا باروت نەدۆزراوەتەوە(نزیکی حەوت سەد ساڵ لەوە پێش).

٣ـ «نامەشیر» یان لێ‌بستێنن: یانی بەدیل بیان‌گرن، چون لە بەرابەری هێرشی شێرانەی ئێوەدا دەستیان پێ‌ناکرێتەوە، کە وابوو مەیان‌کوژن تەنیا شیرەکانیان لێ‌وەرگرن و بە دیل بیان‌گرن. ئەمە بۆ خۆی مرۆڤایەتی کورد وەدەردەخا کە لە شەڕیشدا پیاوکوژیی پەسەند نەکردوە و داواخوازی صلح و ئاشتی بوە. ناوی دێکانی، بە ڕیزی ئەلفوبێ بەم‌جۆرەیە:

١ ـ بێکەش : دێ‌یەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە،لە ٤١.ك باکوری خۆراوای بانە و ٩.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٤٠٣، ماڵ ٥٦، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢ ـ بەردەڕەش : دێ‌یەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە،لە ٣٩.ك باکوری خۆراوای بانە و ٧.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٧٢١، ماڵ ٩٣، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٣ـ بیلو : دێ‌یەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە،لە ٢٤.ك باکوری خۆراوای بانە و ١٢.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٤٠١، ماڵ ٥٢، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت‌وکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشین‌ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٤ـ بناویلەکۆنە: دێ‌یەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە،لە ٣٧.ك باکوری خۆراوای بانە و ٥.ك

کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ١٢٩، ماڵ ١٧، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٥ ـ **پەڕشە:** دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣٧.ك باکوری خۆراوای بانە و ٥.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٣٠٤، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٦ ـ **پیاوێن:** دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣٩.ك باکوری خۆراوای بانە و ٧.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٢٦٤، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٧ ـ **حەسەناوا:** دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣١.ك باکوری خۆراوای بانە و ٢.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٥٦، ماڵ ٦، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٨ ـ **دۆڵهەرزن:** دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣٨.ك باکوری خۆراوای بانە و ٦.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٥١٠، ماڵ ٧٧، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٩ ـ **زێویە:** دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٢٧.ك باکوری خۆراوای بانە و ٧.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٤٩٥، ماڵ ٧٩، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ ـ **سماقان:** دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣٤.ك باکوری خۆراوای بانە و ٢.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٣١٩، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١١ ـ **سۆتو:** دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٤١.ك باکوری خۆراوای بانە و ٩.ك

کوخاندایە. کوێستانی و ساردسیرە. دانیشتوان ٣٤٥، ماڵ ٤١، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ ـ سەرتەزێن: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٢٩.ك باکوری خۆراوای بانە و ١١.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسیرە. دانیشتوان ٢٦، ماڵ ٣، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو. مزگەوت.

١٣ ـ سپیدەرە: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣٩.ك باکوری خۆراوای بانە و ٧.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسیرە. دانیشتوان ٣٤٠، ماڵ ٤٣، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٤ ـ شهێنان: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٤٣.ك باکوری خۆراوای بانە و ١١.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسیرە. دانیشتوان ١٧٧، ماڵ ٢٥، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٥ ـ کۆخان: دێی ناوەندی دێکۆی نەمەشیری بانەیە، لە ٣٢.ك باکوری خۆراوای بانەدایە. کوێستانی و ساردسیرە. دانیشتوان ٤٣٢، ماڵ ٥٧، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە، پاسگا، پۆستنامەبەر، تەلەفون، لولەکەشی، بەرق، ئاش، دارتاش، حەمام، یانەی خاوێنی، فرۆشگای هاویاری، نەوتفرۆشی، تەعمیرگای ماشین، چایخانە، بەقاڵی. چون لە چەند کۆخ بەدیهاتوە، بە «کۆخان» جەمعییان کردوەتەوە.

١٦ ـ کانی سماقان: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٤٢.ك باکوری خۆراوای بانە و ١٠.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسیرە. دانیشتوان ٧٠، ماڵ ١١، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٧ ـ کانی پیزمکێ: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٢٦.ك باکوری خۆراوای بانە و ٢٠.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسیرە. دانیشتوان ١١٩، ماڵ ١٧، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو.

مزگەوت، قوتابخانە.

١٨ ـ کەشێنە: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٤١.ك باکوری خۆراوای بانە و ٩.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٢٧٣، ماڵ ٣٥، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٩ ـ گشکەسە: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٢٧.ك باکوری خۆراوای بانە و ٩.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ١٨٤، ماڵ ٢٤، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢٠ ـ نیجەلان: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٤١.ك باکوری خۆراوای بانە و ٩.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٦٨٠، ماڵ ٨٤، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢١ ـ نەمەشیر: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣٤.ك باکوری خۆراوای بانە و ٢.ك کوخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٢١٢، ماڵ ٣٤، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢٢ ـ نجنێی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٤١.ك باکوری خۆراوای بانە و ٩.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٧٥٧، ماڵ ١١٤، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢٣ ـ نجنێی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣٩.ك باکوری خۆراوای بانە و ٧.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٤٤٥، ماڵ ٦٣، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢٤ ـ هەورازە: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٤٣.ك باکوری خۆراوای بانە و ١١.ك

کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٢٢٧، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢٥ ـ هەڵۆ: دێیەکە لە دێکۆی نەمەشیری بانە لە ٣٩.ك باکوری خۆراوای بانە و ٧.ك کۆخاندایە. کوێستانی و ساردسێرە. دانیشتوان ٢٦٠، ماڵ ٣٥، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ ودانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. رێگا: ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

هه ڵکه و تویی و سنورو به رینی مه ڵبه ندی بیجار «گه ڕوس»

مه ڵبه ندی بیجار (گه ڕوس) یه کێکه له هه شت مه ڵبه نده کانی پارێزگای کوردستان و له باکوری خۆرهه ڵاتی دا هه لکه وتوه و سنوری به م جۆره یه:

١ ـ له باکوره وه به ناوچه ی ماه نیشان له پارێزگای زه نجان.

٢ ـ له باکوری خۆر ئاواوه به ناوچه ی کوردنشینی تیکاب.

٣ ـ له باشوره وه به ناوچه ی قوروه.

۴ ـ له باشوری خۆرهه ڵاته وه به دێکوی میهره بان له ناوچه ی (کبودر آهنگ) ی همدان.

۵ ـ له خۆرهه ڵاته وه به به شی قه یدار (خدابنده) و (سوهره وه رد) ی پاریزگای زه نجانه وه نوساوه.

ڕوبه ری ۶۰۸۴ ك م چوار گۆشه یه و به رابه ری سه رژوماری سالی ۶۵ ی هه تاوی ۱۱۵۸۳۶ که س حه شیمه تی هه یه، ناوه ندی ئه م مه ڵبه نده شاری بیجاره که له به رزایی ۱۹۴۰ گه زدا هه لکه وتوه و به (بانی ئیران) ناوبانگی ده رچوه،که دوای شاره کانی (شاری کورد [1])، (قه یدار یا خدابنده [2]) (الیگودرز [3]) (ده ماوند [4]) به رزترین شاری ئیرانه.

چۆنیه تی سور شتی: بیجار مه ڵبه ندێکی کوێستانی یه، خاکی نه رمان و به ڕشته، ده شت و گۆرایی زۆره، لێژ و هه ڵدێرێ که متره، هه وای سارده سێره (زستانی درێژو هاوینی خۆش و ئارانه).

له م ناوچه دا سێ زنجیره کێوی به خێر و بێر به م جۆره هه ڵکه وتوه:

١ ـ زنجیره کێوه کانی باکور: له ئاخرین خاکی باکوری ئه م مه ڵبه نده دا کێوه به رزو به سام و خاکیه بێ به رده کان، له باکوری خۆرئاوا به ره و باشوری خۆرهه ڵات کشاون، که تیره شان و ئاو ڕێژه کانیان به سنوری سورشتی نیوان (بیجار) و مه لبه نده کورد نشینه کانی تیکابی هه وشار و ماه نیشانی زه نجان ده ژمێردرێ.

بڵندترین لوتکه ی ئه م زنجیره کێوانه به ڕیز له خۆرئاواوه بۆ خۆرهه ڵات به م جۆره یه:

١ ـ لوتکه ی کێوی باکوری دێکانی ـ نه وبه هار و ئه میناوا ۲۲۹۸ گه ز.

---

١) ۲۰۶۶ گه ز

٢) ۲۰۵۰ گه ز

٣) ۱۹۸۱ گه ز

۴) ۱۹۶۰ گه ز

٢ ـ لوتکه ی کێوی خوڕئاوای ـ کوتان سه رێ ٢١٣٠ گه ز.
٣ ـ لوتکه ی ئیمام زاده ـ ایوب انصاری ـ (هه یوانساری) ٢٥١٢ گه ز.
۴ ـ لوتکه ی کێوی «زرنیخ» له باکوری دێی «چیچکلو» ٣١٢٠ گه ز.
۵ ـ لوتکه ی کیوی «گوڵه زه رد» له باشوری خوڕهه ڵاتی چیچکلو ـ ٢٩٩٠ و ٢٩٧۵ گه ز
۶ ـ لوتکه ی کیوی «قه ره دا غ» ٢٨٨٠ گه ز
٧ ـ لوتکه ی کێوی «سوپاسالار» له خوڕاوای دێی «شارك» ـ / ٢٣٨۵ گه ز
٨ ـ لوتکه ی کێوی «خاڵ داغی» له باشوری خوڕاوای دێی قه ره که ند ٢۶٢١ گه ز
٩ ـ لوتکه کێوی «شانشین» له باکور ی دێی شانشین ٣٢٠٠ گه ز
١٠ ـ لوتکه ی کێوی «بلاوج» له باشوری خوڕهه ڵاتی شانشین [1] ٢١٣٨ گه ز

زنجیره کێوه کانی ناوه ندی «ته قریبه ن» شان به شانی کێوه کانی باکور، له دێکۆی قه ره ته وه ره ی دیوانده ره وه به ره و ناوه ندی بیجار و دێکۆی پیرتاج دێت و ده نوسێ به کێوه کانی «خه رقانه وه»

ئه م زنجیره کێوه له چه ند شوێندا به هۆی چۆمه کانی «قزڵ وه زان» و ته لوار و چۆمه کانی ترلێك ده پچڕێن و داده کوژێن.

زنجیره کێوه کانی ناوه ندی به زرترین لوتکه ی ناوه ندی له باکوری خوڕاوابه ره و باشوری خوڕهه ڵات بریستین له: ١ ـ کێوی ٢٣۴۶ گه زی سه رقه یسه
٢ ـ کێوی به رزی ٢۴٠٧ گه زی «په نجه عه لی» له خوڕهه ڵاتی چه نگیز قه ڵاو خوڕاوای بیجاردا.
٣ ـ کێوی به رزی ٢٢٣۴ گه زی «نه قاره کوت له باکوری خوڕاوای شاری بیجاردا
۴ ـ کێوی به رزی ٢۵۵۵ گه زی «هه مزه عه ڕه ب» له نێوان دێکانی چۆپی و حوسه یناوادا
۵ ـ کێوی به رزی ٢٢۵٨ گه زی «تماشا» له نێوان دێکانی. باوه فه قێ و دێ بنه دا
۶ ـ کێوی به رزی ٢۵٢۵ گه زی «چه نگ ئه ڵماس» له نێوان دێکانی،
حه سه ن ته یمور، زه ینه ڵ، کانی ئادینه، ئاغبلاغی چه نگ ئه ڵماس دا.

---

١) نه خشه ی ڕه سمی پارێزگای کوردستان و فرهنگی جه غرافیای ئیران .

زنجیره کێوه کانی باشور. تیره شانه کانیان به سنوری سورشتی نێوان مه ڵبه ندی بیجار و قورووه دژمێردرێ. به رزترین لوتکه ی ئه م زنجیرانه بریستین له ١ ـ کێوی به رزی ٢٦٤٢ گه زی «زیرّاوا» له نێوان دێکانی که ڵه ك،گوڵ قه باغ چه سارچه رمو. زاخه ی سه روی دیوانده ره دا ٢ ـ کێوی به رزی ٢٦٤٢ گه زی «پیرمحمود» له نێوان «برایماوا» و «موبارکاوادا[١]

٣ ـ کێوی به رزی ٢١٦١ گه زی «پشته نگ» له نێوان دێکانی شێر کوژی سه رێ و دێی پشت ته نگ دا.

چاڵترین خاڵی مه ڵبه ندی بیجار. دێی گوڵ قشلاخه که ١٣٧٢ گه زبه رزه و له قه راخی چۆمی قزل وه زان و ئاخرین خاڵی خوڕهه لاتی مه ڵبه ندی بیجار (له دیکۆی گور گین دا)

(چۆمه کانی مه ڵبه ندی بیجار)

سوپاس بۆخوداهه رلایه کی کوردستان ده ڕوانی،کانیاوه،چۆمه،جۆباره، چاوه ڕوانی ئایه تی پیرۆزی (جَنَّات تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الاَنْهار[٢]) ه، هه ر لایێ ده بینی گوڵ و گوڵزار و سه وزه لانی و ئاوه، هه رشوێنێ ده چی خه م ڕه وێنه و حه زی چاوه، ئێره مه ڵبه ندی گه ڕوس «زه ڕرین که مه ره»، خاکی به پیت و به رهه م و به ره. به لام ئێستاناوی «بیجاڕی» له سه رسه ردانراوه، چونکه خاکی به بڕشته بێ درۆداڵه. خۆشاوه. بێ بژاروبێ جاڕه. دۆس گره،دوژمن هاڕه. هه رچه نده له مێژه،گه لی کوردی هه ژار ده چه و سێته وه. بێ سه رو سه روك. ده ربه ده ر،ده خولێته وه. به لام هه رگه لێ بیه وێ له ژیانیدا بحه سێته وه– ده بێ ئه م وتسه به رزو به سۆزه ی خودای،له گوێدا بزرنگێته وه. که ده فه رمێ: وَ لَقَدْ کَتَبْنَا فِي الَزَبُورِ مِنْ بَعْدِ الِذّکْرِ اَنَّ الاَرْضَ یَرِثُها عِبادِیَ الَّصالِحُونَ[٣]

له عیلمی ئه زه لی خودای گه وره و سی پاره ی سه رنوێشتی گه لان وه هانوسراوه، که میراتی زه وی به به نده گانی باش و لێ وه شاوه ی خودا به خشراوه،

جائه ی گه لی کۆڵ نه ده رو به هێزوئازا ده س له ده س و قه وه ت له خوای توانا، ئه گه ر ده ته وێ که بڕ بڕه ی پشت و هێزی هه ناوت، نور و بینایی هه ردوو چاوت، هۆی

---

١) فه رهه نگی جه غرافیای ئێران
٢) سوره تی البروج ئایه تی ١١
٣) سوره تی الانبیاء ئایه تی ١٠٥

ناوبانگ و شۆره تو شکۆ و ناوت، هه وێنی خۆشی و سه ربه رزی و حه سانه وه ت، وره وتین و ته وژم و وزه وقه وه ت، سه نگه ری شه ڕه ف و دینت، لانکی ژیان و مایه ی ژینت، سه رچاوه ی بیرو بڕوای دوارۆژت، وه ته نی به شکراوی نسارو و به ر ڕۆژت، ڕۆژوشه و وێودی سه ر زمانت، دایکی جوانت،نیشتمانت، به گوڵ و گوڵزاری گه ش ، چیمه نوچۆمی زه نوێری، شاخ و داخ ولاپاڵ و لێژ و هه ڵدێری. پڕله کان و کانیاوان ئاسن و نه وت و زێڕی، ده شت و خاکی به پیت و به رهه م و به بڕشتی. ئاو روباو، خاکو هه وا گشتی به تۆ ببڕێ و بێ ترس و دڵنیا تێیدا بحه وێته وه. بێ قڕه و قه ڕقه شه.له به رو بوی بـحه سێتێه وه، به ده سته جه می جه ماوه ره پێکه وه،بێ به رودوا له ڕێکه وه. به رنامه ی خوابگره به ر. تاله پلان ده چیه سه ر. ڕێگای باشان به رمه ده، قازانج ده که ی یه ك به ده، کوردی برا بزانه، خوا ڕه حیم و ڕه حمانه. قه تی فڕێ نه داوی. هه موو کات له به ر چاوی، خوا به باشی داناوی. که به هه شتی پێداوی.

ئه تۆیش پیاو به و مه سره وه، کاتی کاران مه خه وه، ڕۆژله گه ڵ شه و گرێ ده، دوو به ره کی فڕێ ده، ده س که ملی براکه ت، بۆ خۆت هه ڵ که چراکه ت، ئه مجار ولات بکێڵه، درك و دالان مه هێڵه. له به ر ئاوان سه دبه سته. ئه وکات ولات سه ربه سته.بۆ تۆیش ئه وه مه به سته، خوا پشتیوان بێ به سته.

مه ڵبه ندی بیجار وه ك ته واوی کوردستان،خاوه نی چۆم و چۆبار و کانیاوو ئاوی ئه وه نده به که ڵك و فایده ن،ئه گه ر بێتووبه دورستی که ڵکی بۆ کشت و کاڵ لێ وه ر بگیرێ و ،حکومه تی ئیسلامی ئاوڕێکی لێ بداته وه و سه دیان له به را ببه ستێ ،دیاره ئه و کاته ئه م پارچه خاکه پاکه، چه ند به رابه ری ئیستاکه، به رهه م و قازانج به خه ڵك و ده وڵه ت ده گه یێنێ. چۆمه کانی بیجار به م جۆره ی خواره وه یه.

چۆم.چۆمه کانی مه ڵبه ندی بیجار

١ ـ چۆمی قه مچوخه: ئه م چۆمه خاوه نی پێنج لقه ـ ١ ـ لقی خۆرهه لاتی له کێوی ٢٧٩۴ گه زی «قه ره چه مه ن» و «سیرالان» له باکوری دێکانی «چتاق. سولتاناوای چتاق». «شه ریف که ندی»، ٢ ـ لقی دووهه می له کێوی ٢٩٧٥ گه زی «گوڵه زه رد» له خوڕاوای دێی «چیچکلو» ٣ ـ لقی سێ هه م له کێوی باکوری دێی «کانی سورب» و کێوی

۲۲۲۵ گه زی «قه ره گۆل» ۴ - لقی چواره می له خۆراوای کویستانی «قه ره گۆل» سه رچاوه ده گرێ. تێکراله باکوره وه به ره و باشورداده بورن و له نێوان دێکانی «ئوچ گول» و «قاوشق» دا یه ك ده گرن و چۆمی «قه مچوخه پێکدێنن. ده رۆاو دێکانی «ئوچ گول. یه نگی که ند. شازاده حوسه ین» به جێ دێلێ و کێوی «قه ره بلاّغ داده برێ و ده گاته باکوری کێوی ۱۹۴۷ گه زی قبله بلاّغی. لێره دا لقی پێنجه می، که له کویستانه کانی ۲۱۳۰ و ۲۲۹۸ گه زی نێوان دێکانی «کۆتانی سه رێ» و «ته گرباری» ناوچه ی دیوانده ره و

کێوی ۲۲۵۴ گه زی «هه یوانساری» له باکوری دێی «عه ره بشا و داوینی گوڵه زه رد، سه رچاوه ده گرێ، له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا و ده گاته قه لاّی مێژویی (ده و له نیارخانی سیامه نسور) قه لاّی قه مچوخه،لێره دا چۆمی قه مچوخه ئاوی ۵ ئاشان،که له دووئاشگێڕ زۆرتره و ئاوه که ی زۆر سارد و سوکه، له گه ڵ خۆی ده باو به ژێرپردی دێی «قه مچوخه» داده ڕوا و دێکانی. ئه ڵپه هوت. وه لی به گ،

باباخان، به جێ دێلێ، له مه ولا به ناوی چۆمی (گورانی) ده ڕوا و له نێوان دێکانی «هه شتاجۆت» و «یه نگی یرخ» و «ئاغچه که ند» چۆمی «گه وزن» (خوزان) له گه ڵ خۆی ده باو ده ڕواو له پشت دێی (قوجور) ده ڕژێته قزل وه زانه وه.

۲ - چۆمی زه رد: ئه م چۆمه له دوولق پێکهاتووه ۱ - «چۆمی قه ره ته وه ره» که له باشوری کێوی ۲۳۳۹ گه زی «جه نگیزقه لاّ» سه رچاوه ده گرێ و به ره و باشوری خۆراوا،داده په رێ و دێی «وه یس مرید» به جێ دێلێ و له «قه ره ته وره» نزیك ده بێته وه و به ده وری کێوی ۲۰۹۹ گه زی شاخه ڕه ش دا به ره و باکوری خۆراوا باده خوا و له دوازده ئیمام به ولاوه. چۆمیلکه ی سه عداوا،له گه ڵ خۆی ده باوبه باشوری «کانی جانقولی» دا ده ڕوا ، دێی «کانی کازم» به جێ دێلی و چۆمیلکه ی «کونده ك» که له به رزایه کانی «زه ینه ڵ خان» سه رچاوه ده گرێ، له گه ڵ خۆی ده باوله نێوان دێکانی «قه باسور و «په ی نه بڕه». لقی دوهه می. که له کێوه کانی «کانی ئاوێنه» له باکوری دێی «به رگوشاد» و کێوی ۲۱۰۳ گه زی شێر کوژی سه رێ و پشت ته نگه» وه سه رچاوه ده گرێ ، له باشوره وه به ره و باکور، دێکانی، حوسه ین خان «خوراسان» «برایماوا» «باوه نه زه ر» «کانی ئه یاز» و

«په ی نه بڕه» به جێ دێلێ ده ڕۆاوله نزیکی دێی «زه رده که مه ر» ده ڕژێته قزل وه زانه وه [1]

۳ ـ چۆمی درویش خاکی: ئه م چۆمه له دولق پێکهاتووه که هه ردوو لقه کانی له باکوری زنجیره کێوی به ناوبانگ و ۲۶۴۲ گه زی «پیرمحمود» سه رچاوه ده گرن. به لاّم لقی خوڕهه لاّتی له به رزایه کانی «موباره کاوا» و «کانی کون» به ره و باکورداده په ڕی و به ناودێی نه جه فاوا» داده ڕوا وده گاته دێی «ده روێش خاکی» لقه که ی تریشی له چه ند لق پێکدێ که تێکرا له به رزایی نێوان دێکانی «کانی کون» و «که ڵه ك» سه رچاوه ده گرن و دێکانی «حه سارچه رموو» و «نه وبه هار» به چێ دێلێ و له دێی «ئاڵمه قولاّغ» ده بنه یه ك. ده ڕواو له دێی ده رویش خاکی تێکه ڵ لقی هه وه ڵ ده بێ و ده ڕوا و له نێوان دێکانی «نه و به هار» و «هه باساوا» داده ڕژێته قزل وه زانه وه [2]

٤ ـ چۆمی گه وزن: ئه م چۆمه له باکوری کوێستانی به رزی ۲۸۸۰ گه زی «سوپاسالار» و «کیوّی «قه ره داغ» و خوّرهه لاّتی کێوی ۳۱۲۰ گه زی زه رنیخ له باکوری خوّراوای مه ڵبه ندی بیچاره وه سه رچاوه ده گرێ و به ره و باشوری خوّرهه لاّت داده په ڕێ تاده گاته نێوانی دێکاتی «شارك» و «قه ره که ند» لێره دا ،چۆمیلکه ی «شارك» (که له باکوری کوێستانی به زری ۲۷۹۴ گه زی «قه ره چه مه ن» و کیوی «هه ڵقه ئه میر» و خوّرهه لاّتی کێوی «سوپاسالار» و داوێنی کێوی «قه ره داش» ه وه سه رچاوه ده گری و له خوّرهه لاّت به ره و خوّراواده ڕواو به م لاولای شارك دا، داده بورێ)، له گه ڵ خوّی ده با و ده ڕوا ، دێکانی «ئاقیازی» «ڕۆسته م که ندی» «ئه میرئه سلاّن» «سه یف عه لی که ندی» به جێ دێلێ و ده گاته دێی «نورمحمّد»،له خواردێی «نورمحمّد» و له ڕوبه ڕوی دێی «نه وشاد»، ئاوی کوّیستانه کانی «نورالعین» و «خالّداغی» دێته سه روبه به ردێی «نه وشاد» ده ڕوا ،تاده گا ته حاست دێی «خه لیفه قشلاّخ» ،لێره دا چۆمیلکه ی «خوّزان» که له خوّرهه لاّتی کێوی «نورالعین» سه رچاوه ده گرێ و له خوّرهه لاّته وه به ره و خوّراواده ڕوا و دێکانی «کولته په ی ته غامین» (سێوری) «ئوچ کومبه دی خان» «داداش که ندی» ،«که ریم که ندی» به جێ دێلێ .له به رابه ری «خه لیفه قشلاخ» ده ڕژێته ناوچۆمی «گه وه زن» ه وه، ، ده ڕوّاتاده گاته دێی «گه وزن» و «که ڵ په ڕ» لێره دا ئاوی کوێستانی

---

۱)نه خشه ی کوردستان ـ جه غرافیای کوردستان

۲)نه خشه ی ڕه سمی کوردستانی ئیران

٢۴۴٠ گه‌زی «شانشین» و کێوی ٢١٣٨ گه‌زی «بلاوچ» له‌ نێوان هه‌ردوو ئازاد وه‌یس و دێی «شانشین». له‌ گه‌ڵ خۆی ده‌باوه‌دا ڕوا، له‌ مه‌ولا چۆمه‌که‌ ده‌چێته‌ ده‌شتایی و ئاوه‌که‌ی مه‌ن و هێواش ده‌بێته‌وه‌ و له‌ سه‌ره‌خۆده‌ جمێ و ده‌ ڕوّاتا ده‌گاته‌ دێی (جه‌یران) لێره‌دا چۆمی «قه‌مچوخه» (که‌ له‌ نێوان دێکانی «هه‌شتاجوت» و «خراپه‌ چوّل ئه‌رخ» دا. پێی ده‌ ڵێن چۆمی «گورانی» چون به‌ باشوری زنجیره‌ کێوی «گورانی داغی» دا داده‌ بوری له‌ گه‌ڵ خۆی ده‌ باو ده‌ ڕوا ، له‌ نێوان دێکانی «موغانلو» «جوداقیه» له‌ به‌رابه‌ری دێی «قوجور» دا ده‌ ڕژێته‌ ناو قزل وه‌ زانه‌ وه‌

٥ - چۆمی شوراو «سوێراو» له‌ کیوێ ٢٢٥٠ گه‌زی خۆرهه‌ڵاتی دیکانی «نه‌وبه‌هار» و باکوری «حه‌یده‌ردیوان» سه‌رچاوه‌ ده‌گرێ و دێکانی «پاپاڵه» و «قه‌لاکون» به‌جێ دێلێ و ده‌گاته‌ دیی «قه‌ره‌ول» له‌وێ ئاوی کێوی ٢٠٥٢ گه‌زی باشوری «که‌چه‌ گومه‌د» له‌ گه‌ڵ خۆی ده‌باو ده‌ ڕوّا، دیسان ئاوی به‌رزایی دێکانی «ئاوباریك» «ئاخکه‌ ند» «گاومه‌ گتر» «مرادقولی» شه‌که‌ ربلاغ، هه‌روا، ئاوی به‌ زرایه‌ کانی «په‌نجه‌ی سه‌روخوار» له‌ گه‌ڵ خۆی ده‌ باو ده‌ ڕوا و له‌ به‌رابه‌ری دێی عه‌لیاوا، ده‌ ڕژێته‌ ناو قزلّ وه‌ زانه‌ وه‌

٦ - چۆمی پشت قه‌ڵا: ئه‌م چۆمه‌ له‌ باکوری کێوی «جه‌نگیز قه‌ڵا» سه‌رچاوه‌ ده‌گرێ و له‌ باشوربه‌ره‌ و باکور داده‌ بورێ و دێی «موخوڕ» به‌جێ دێلێ و به‌ره‌و خوڕهه‌ڵات باده‌ خوا وله‌ باشوری دێی قامیشلو به‌ چۆمی «قامیشلو» ناوده‌ برێ و ئاوی باکوری کێوی «نه‌ قاره‌ کوت» و «ته‌ ختی خوارێ» له‌ گه‌ل خۆی ده‌ باو ده‌ ڕوا.تاده‌ گاته‌ نێوان دێکانی «تاوسانی» و «ده‌ وله‌ تشا» له‌ وێ ئاوی کێوی بادامستان و ئاوی سه‌راو (که‌ به‌ گه‌ڕه‌کی «ڕیخه‌ سیا» ی شاری بیجارداتێ ده‌ په‌ڕێ ومه‌ زرا ی «ته‌ ختی سه‌ ڕێ» به‌جێ دێلێ و به‌ نێوان دێکانی «سه‌ یدان» و «قزلّ عه‌لی» و «تاوسانی» دا تێ ده‌ په‌ڕێ له‌ گه‌ڵ خۆی ده‌ باوده‌ ڕوا و له‌ دێی. ده‌ولّه‌ تشا. ڕه‌ت ده‌ بێ. دیسان لیره‌ یش:

ئاوی کیوّی «میهرنیگار» (که‌ به‌ دێی حه‌سه‌ناوا و خۆرهه‌ڵاتی کێوی «زاخه‌ دا» تێ ده‌ په‌ڕی و دێی «سه‌ یدان» به‌ جێ دێلێ) له‌ گه‌ڵ خۆی ده‌ با.له‌ مه‌ولا به‌ چۆمی «پشت قه‌ڵا» ناوده‌ برێ و ده‌ ڕوا و «دێی قشلاخ خانه» به‌ جێ دێلێ و.له‌ نزیکی دێی «به‌یانلو» ڕۆبه‌ ڕوی دێی «توّپاغاج» ده‌ ڕژێته‌ قزل وه‌ زانه‌ وه‌

٧ ـ چۆمی زاغه پۆلاّ: ئه م چۆمه له کێوه کانی «خۆره تاو» «زوخالّ» «هه مزه عه ره ب» سه رچاوه ده گرێ و به خۆرهه لاّتی دێی (زاخه پولاّ دا) ده ڕواوده یّکانی. «خوڕخوڕه» و «قه ریالّچوخ» به جی دێلێ و له نێوان دێکانی به یانلووقه ره پاڵچوخ له یه ك کیلومیتری خۆراوای شه قامی بیجارزه نجان دا ده ڕژێته قزلّ وه زانه وه

٨ ـ چۆمی ته لوار: ئه م چۆمه له داوێنی باکوری کێوی ٢١٦٥ گه زی «بێ خه به ر» له باشوری خۆراوای دێی «سریشاوای» کوردستانی قوروه سه رچاوه ده گرێ و له باشور، به ره و باکور، دێکانی «سوراب حاجی» و «سۆراب خان» به جێ دێلێ و ئاوی به رزایه کانی ١٩٢٠ گه زی دێی «سیّلاو» و «وشکه مرۆ ی خوارێ» له گه لّ خۆی ده باوده ڕوا، دێکانی «مه نتش» و حه سه ن خان» به جێ دێلێ و له خۆرهه لاّتی کێوی ١٩٠٥ گه زی «پیریوسف» به ره و خۆرهه لاّت باده خوا و دێی «گێلکلو» به جێ دێلێ و به ره و باکوری خۆرهه لاّت باده خوا ، له نێوان دێکانی (عه بدوللاّوا) و «شادیاوا» ڕه ت ده بێ و چۆمی «شور» (سوێر) که له ناوچه ی کوردستانی قوروه وه سه رچاوه ده گرێ، له گه لّ خۆی ده باوده ڕواودێکانی «شه کراوا» و «چراغاوا» و «که مالاّوا» به جێ دێلێ و چۆمی «خه سراوا» (که له نه خشه دا چۆمی شۆرنوسراو ه) له گه لّ خۆی ده باوه دا ڕوا و دێی (محمدصالح) به جێ دێلێ ، له به رابه ری دێی «گه وجه که ند» چۆمی «شارك» له گه لّ خۆی ده باوده ڕوا و دێکانی «قه ره ده ربه ند» و «کونامار» به جێ دێلێ و ده ڕوا.له لای «سلامه تاوا» وه چۆمی «وزنده ره» له گه لّ خۆی ده باوده ڕوا. له لای ڕاستیه وه ورده چۆما نێکی زۆری دێته سه روده ڕوا و زه وی دێکانی «کارێزه» و «چلاّنه» و دێکانی «چل ئه میران» و «ڕه زائاوا» و «خاناوا» به جێ دێلێ ، له خۆرهه لاّتی کێوی ٢٥٠۴ گه زی به ناوبانگی «چه نگ ئه لّماس» ه وه ڕاده بورێ و به مه زرای دێکانی «باوه فه قی» و «حه سه ن ته یمور» و «جافوا» و «میره ك» و به به رناودێی «میهراوا» داده ڕوا و ده چێته پارێزگای زه نجانه وه، له ئاکامدا له نێوان دێکانی. «چه غلوی سه رێ» و «وه رمانلو» ده ڕژێته قزلّ وه زانه وه

ئه م چومانه ده رژێته ناوچۆمی ته لواره وه

١ ـ چۆمی خه سراوا: ئه م چۆمه له به رزایه کانی نێوان دێکانی: خودلان. پودلا. شابلاّغی. سه رچاوه ده گرێ و به داوێنی مه زرای دێکانی، خودلا. پودلاّ، ئه میناوا.

خه سراوا. حاجیاوا. دوسه ر. حه سه یناوادا ده ڕوا و له حاست دێی که مالآوا ده ڕژێته ناوچۆمی ته لواره وه

٢ - چۆمی شارک: ئه م چۆمه له به رزایه کانی دێی: «شارکی سه رێ» و «گاودانه جار» سه رچاوه ده گرێ و دێکانی. شارکی خوارێ، گاودانه زار محمداوای نیل. قه ره خلر. زه ڕین جۆ. «کانی مَه نتش». کانی قولی. صادقاوا خه رزه دین. قه دیم خان. ئه شه ڕه فاوا، جوره ندی. به جێ دێلێ و له حاست دێی. گه وجه که ند. ده ڕژێته. ته لواره وه

٣ - چۆمی وزندره: ئه م چۆمه له کێوی ٢٠٨٣ گه زی. «قه ره سوڵتاناوا» و شێرکوژی سه رێ (له دیکوی نه جه فاوا) سه رچاوه ده گرێ و له خوڕهه لآته وه به ره و باکوری خۆراوا ده ڕوا و دێکانی. دیه ڕه قه. سوڵتا ناوای ته مبه ڵی شێرکوژی خوارێ. خاندا نقولی. قشلاخ نه ورۆز. شه ریفاوا به جێ دێلێ و ده ڕۆاوده گاته به ردێی «باوه ڕه شانی» چه ند چۆمیلکه ی دێته سه ر و ده زواو له به رناودێی. سلآمه تاوا. ده ڕژێته چۆمی ته ڵواره وه

٤ - چۆمی ته ڵوارچای: ئه م چۆمه غه یری ته ڵواری گه وره یه) له باکوری کێوی ٢٣٥٦ گه زی کیتو و،کیۆی ٢١٨٦ گه زی کێوه سپی،ناوچه ی خۆراوای دیێ عه لی سه ردکه غاری،عه لی صه دری لێ یه سه رچاوه ده گری و له باشوره وه به ره و باکوری خۆرهه ڵات دێکانی. فه هرد،داڵیچو. مه حموداوا. به جێ دێلێ و به خۆراوایی دێی: «چیگونی» گاوبازه ی بیجارداده ڕوا و دیسان له مه ڵبه ندی بیجاره ده تارێ و دێی - سه یفاوا به جێ دێلێ،له به رناودێی - سلآمه تاوا ده ڕژێته،ته ڵواری گه وره وه

٥ - چۆمی شۆر (سوێر): ئه م چۆمه غه یری چۆمی (سۆراوه) که له ژوماره ی ٥ دا باسی لێ کراوه. ئه م چۆمه له به رزایه کانی دێی - (صندوقاوای) قوروه. سه رچاوه ده گرێ و له باشوره وه به ره و باکوری خۆرهه ڵات ده ڕوا و له ژوردێی «شادیاوا» و «عه بدوللآوا» ده ڕژێته ته ڵواره وه

تایبه ته جه غرافیایی یه کانی بیجاڕ: شاری بیجاڕ له ۴٧ پله و ٣۶ ده قیقه ی درێژی خۆرهه لاتی. له نیوّڕوّی (نصف النهار) گرینویچ و ٣۵ پله و ۵٢ ده قیقه ی پانی باکوری. له خه تی ئیستوادا هه ڵکه وتوه.

شاری بیجاڕ ١٩٢٠ گه ز له ڕوی ده ریاوه به رزه ـ یانی ٧٧٠ گه ز له تاران ۴٢۵ گه زله سنه و ۴۴۶ گه زله سه قز به رزتره.

ته فاوه تی ساعهٔ تی بیجاڕ له گه ڵ تاران ١۶ ده قیقه و ٣٢ چرته یه.

ماوه ی بیجاڕ تا تاران و شاره کانی ده وروبه ری به م جوّره یه.

١ ـ بیجاڕ تاتاران ۴۵۵ ك و شه قامی ئیسفالته یه

٢ ـ بیجاڕ تاسنه ١۴٠ ك و شه قامی ئیسفالته یه.

٣ ـ بیجاڕ تازه نجان ١٣۶ ك و شه قامی ئیسفالته یه.

۴ ـ بیجاڕ دیوانده ره ۶٣ ك و شه قامی ئیسفاڵته یه.

۵ ـ بیجاڕ سه قز ١۵۴ ك و شه قامی ئیسفاڵته یه.

۶ ـ بیجاڕ قوروه ٩١ ك 〃

شاری بیجاڕ: ناوه ندی مه ڵبه ندی گه ڕوس. له باکوری خوّرهه لاتی سنه و له شیوو ده ره یه کی سێ گوّشه دا هه ڵکه وتوه. ئه م کێوه به رز و به ته رزوقنجانه وه ك چاوه زاری سورشتی په رژینیان به ده وریدا کردوه [1]

١ ـ کیوّی به رزی ٢٢٣۴ گه زی «نه قاره کوت له باکوری و قه راخی شاردا که ٣١۴ گه ز له شار به رزتره، ٢ ـ کێوی ٢٢۴۴ گه زی سه راو و کیوّی بادامستان له باشورو باشوری خوّراوای شارداکه ٣٢۴ گه زله شاربه زرتره

٣ ـ کێوی ٢٠٨٩ گه زی «گاپه نام» و «زاخه» له خوّرهه لاتی شارداکه ١۶٩ گه ز له شاربه زرتره ۴ ـ کیویّ به رزی ٢۴٠٧ گه زی «په نجه عه لی» له ۴ ك.ی خوّراوای شارداکه ۵٨٧ گه زله شاربه رزتره.

هه مودێکانی مه ڵبه ندی بیجار بێجگه له م سێ دێ یه (١ ـ هه ڵوایی ـ ٢ ـ برجکه ٣ ـ خاوراوا ـ) له شاری بیجار نزمترن

---

١)فه رهه نگی جه غرافیای ئیران

بە زرایی یە کانی ئە م لاولای بیجار ڕوانگایە کی تایبە ت و دلرفین و بە دیمە نیان بە م شارە داوە ـ [1]

سە بارە ت بە ناونانی شاری (گرّوس) بە بیجارّ ئە م بیرو برّوایانە دە ربّراون

١ ـ بە زە وی کە م پشت و بیّ برّشت دە وتریّ (جارّوجرّ) هە روابە جیّی گە نم و جوّپاش درونە وە دە لّیّن (جارّ) یانی لە بە رویستاوە و خیّری بوّ ئە مسالّ نە ماوە. جاچون خاکی مە لّبە ندی گە ڕوس بە خیّرو بیّرو بە برّشتە. سایە چە ورونە رمان و بە پشتە، ناویان نا «بیّجار» بە رە بە رە بوە «بیجار»

٢ ـ دە لّیّن شویّنی ئیّستاکە ی بیجار (بی جار) و داری بیّ تیّدابوە،بوّیە شارە کە یان ناوناوە بە (بیجارّ) ٣ ـ دە گیّرّنە وە کە شە ویّ ناصرالدین شالە گە لّ ئە میرنیزامی گە ڕوسی لە شاری بیجارّدا ڕوّژدە کە نە وە، شە وە کی دە یانە ویّ مە بە ستە نهیّنیە کە ی شە ویان بە ناوشاردا بلّاوبکە نە وە و جارّبکیّش. بە لّام خە لّکی لە پیّش ئە وە یکە ، هە والّە کە جارّ بدریّ، دە قی هە والّە کە بوّیە ك دە گیّرّنە وە، بە م جورّە ئە م شارە ناوی بە ـ بیجارّ ـ دە رچوو. یانی خە لّکە کە ی لە وە زرنگترن کە شامیر بتوانن چاویان بنوسیّنن و مافیان برّفیّنن.

ئاوی شاری بیجارّ لولە کە شی یە، بە لّام ئاوبە گشت گە ڕکە کان ناگات،چون ئائیّستا تە نیالە م کانیاووبیروکاریّزانە بوّ ئاوی ناوشار کە لّکیان وە رگە توە

١ ـ چاوە کانی «سە راو» کە لە باشوری شاردایە و لە ژیّرکیوی سە راوە وە هە لّ دە قولّیّ. لە قە دیما باخ و باخاتیکی زوّرّی لە بە رابوە.

٢ ـ کانیاوی شیوی «قە راجە لی» کە مە زراکانی بادامستانی ئاودیری کردوە.

٣ ـ کانیاوی «خاوە راوا» کە مە زراکانی خورهە لّاتی شاری ئاودیری کردوە.

٤ ـ کاریّزی «گە ڕە کی ڕیخە سیا» کە باخاتی خوّرهە لّاتی شاری ئاودیری کردوە.

٥ ـ کانیاو «بارام عە لی» و (دوکاریّزی تر) کە مە زرای بارام عە لی یان لە خوّرهە لّاتی شاردا ئاودیّری کردوە.

٦ ـ کاریّزی «کە ریّز» کە باخی «پارك» و مە زرای «پشت قە لّا» ی ئاو دیرّی کردوە.

٧ ـ کاریّزی «شاە روخاوا» کە مە زرای «شاهروخاوای» لە خوّراوای شاردا ئاودیری

١) فە رهە نگی جە غرافیایی ئیران

کردوه [١]

مه لبه ندی بیجار ـ پاریزگای کوردستان ـ جه غرافیای کوردستان

ئاسه واری باستانی شارومه لبه ندی بیجار: ١ ـ قه لای «بانی» له ڕوبه روی بازاڕ له سه رشه قامی

هه رچوارده وری «قه لای بانی» به خانوده ور دراوه. ده بی له ناویه کیّ له و خانوانه وه پچی بوّ قه لاکه. خه لکی بیچارپیی ده لیّن «قه لای بانو» «به رتوکی گه نجینه ی فه رهه نگ وزانست له لاپه ڕه ی ٨٠٣ دا ده نوسیّ:

(بیجاڕ ناوه بوّ شاریّکی پڕگه نم و ده خلّ و دانه ویّله ی کوردستان که له کیّوی «بانی» دا (٢٥٩٥) سال به رله مه. خوشکی «بانی پالّ» له کورده مادیّك ماره کراوه و کیّوی بانی لای شاری بیجاڕ. لای کیّفی شانشین به ناوئه وکیژه ئاسوریه که ناوی «بانی» بووه ناونرا وه. [٢] لام ئیستاقه لای «بانی» که‌وتوه ته ناوشاری بیجاڕه وه و، کیّوی شانشین زوّرله م قه لاوه دوره، له ئاخرین خالّی باکوری مه لبه ندی بیجار و له سنوری پاریّزگای ـ زه نجان دایه و نزیکی سه دك، له م شویّنه دوره ـ

٢ ـ کیّوی «په نجه ی عه لی» له خوّرهه لاتی جه نگیزقه لادایه که خه لکی ده چنه زیاره تی. هه رواله سه رکیّوی جه نگیز قه لادا،ئاسه واری قه لایه کی کوّن ده بیندریّ. هوّنه ری کورد ده لّی (سویندم به په نجه ی عه لی ئه و یندارى بالاّی دلّبه رم) [٣]

سیّف و زه رده لوی حه نای مه م ده لی: گرفتاردم وه ی په نجه ی عه لی هه روا، پردی سه لّواتاوا، قه لای کچان (قزقه لاسی)، دیّی مه قولی، کیّوی هه مزه عه ڕه ب، ته په ی جافراوا، ئوچ گومبه دی خان سولّتان، دیّی فه تاباد، دیی حه سه ن ته یمور، دیّی قزان قه ره، جوبرّه ئیل، ئاسه واری باستانیان تیّدایه،دیسّان له ته پولّکه ی، ئیمام زاده پیرتاج، دیّ عه سکراوا. پردی یه نگی که ند، ئیمام زاده عقیل،له دیّ حه سه ناوای یاسو که ند، مزگه وت و مه درسه ی خه سراوا، شونیه واری کوّن و ئاسه واری باستانی یان لیّ ده بینریّ،

---

١)فه رهه نگی جه غرافیایی ئیران
٢)به لاّم به ریز نوسه ر مه لاصالحی ئیبراهیمی سه رچاوه ی ئه م و تاره ی ناونه بر دووه
٣)ص ٨٠٣ گه نجینه ی فه رهه نگ وزانست ده لّی ئه م شیعرّکابرایی به ناوی «چر گه» و تویه تی ـ نوسه ر)

شاری، بیجار. فه رمانداری و ته واوی ئیداره کانی ده وڵه تی تێدایه، نه خۆشخانه ی «ئیمام خمینی»، نه خوشخانه ی ته ئمینی ئیجتماعی، ده واخانه له ۳ شوێندا، لقی نه وت فرۆشی له دوشوێندا، سێ حه مام،حه مامی مه ڕ مه ڕ. حه مامی هاشمی، حه مامی حوججه ت له م شاره دا هه یه. پادگانی سوپای تێدایه به ڵام پادگانی ئه رته شی تێدانی یه، زۆرخانه ی «پوریای وه لی»، ته له یفون خانه ی تێدایه حه شمیه تی شاری بیجاڕ زیاترله سی و پێنج (۳۵) هه زار که سه، زمانی زگ ماکی خه ڵکی ئه م شاره کوردی سورانی به ڕاوێژی بیجاڕی یه، نه ودو پێنج له سه دا دانیشتوانی هه ریازده دێکو کانی مه ڵبه ندی بیجار کوردن و به کوردی ده دوێن. مه زهه بی دانیشتوانی شاری بیجاڕ نه ودله سه دا شیعه ن و ده له سه دیشیان سوننی شافعین، بازاری سه ر پوشراوی خشپیلانه و جوانه. شاری بیجار نزیکی هه زار دوکانی تێدایه و ناوه ندی مه ڵبه ندی گه ڕوسه و نیازی [1] ۲۹۷ دیێ مه ڵبه ند به راورد ده کاو،کاروباریان به ڕیوه ده با،شوغلی زوڕتری دانیشتوانی ـ کاسبی و مامه ڵه. کارمه ندی، فه لایی، و کارگه ری یه.

صادراتی گرنگی ئه م شاره، ده غڵ. دانه وێڵه. سپیایی. خوڕی. پسێت،قاڵی. قالیچه. دار، واردات: کوتاڵ. که ل و په ل. عه ترو عوتور ئه م شاره فرۆکه خانه ی تێدانی یه، به ڵام له سه رشه تامی بیجار زه نجان له با شوری دیی ته خت ده شتێکی پان و به رینی لیی یه که فرۆکه ده توانی لیی بنیشێته وه،

له ۲۹۷ دییّ مه ڵبه ندی بیجار. ۵۳ دێ به رق ۱۶۹ دێ ئاوی لوله که شی ۴۸ دێ فیرگه ی ڕانومایی. ۱ دی فیرگه ی ناوه ندی (دبیرستان) ۱۹ دی یانه پاکو خاوێنی ئیسلامی ئاوایی. ۱۹ دێ نوهزه تی فێرکرون. ۱۰۵ دی ئاش ئارد. ۷ دێ ناوه ندی خزمه تی ئاوایی. ۶۵ دێ نه وت فرۆشی. هه یه. [2]

کارخانه و کانه کانی مه ڵبه ندی بیجار ـ

۱ ـ کارخانه «خوێی ئاوی»: له ۵۶ ك ـ ی شه قامی بیجار زه نجان دایه که سالیانه ۱۰٬۰۰۰ تون خوێ ده داته ده ره وه و ۲۶ کارگه ری هه یه.

۱) فه رهه نگی جه غرافیایی ئیران

۲) گوزارشی توجیهی ئوستانداری ـ سازمان برنامه و بودجه ی پاریزگای کوردستان ۱۳۶۵

٢ ـ گه چی «مراد قولی» له ٥٨ ك ـ ی شه قامی بیجاڕ، تیکاب دایه و ساڵیانه ٢٥٠٠ تون ده داته ده ره وه ـ

٣ ـ گه چی «خۆش مه قام» له ٢٥ ك ـ ی شه قامی بیجاڕ، تیکاب دایه و ساڵیانه ٢٤٠٠ تون

٤ ـ گه چی «شورسو» له ٣٤ ك ـ ی شه قامی بیجار به زه نجان دایه و ساڵیانه ٢٥٠٠ تۆن ده داته ده ره وه

٥ ـ به ردی خانوی «چالێ زاخه» له ٤ ك ـ ی بیجار دایه ساڵیانه ٥٠٠٠ تۆنی لێ ده ر دێنرێ.[١]

٦ ـ کارخانه ی «چیمه ن تۆی» کوردستان. له خاکی دیێ ئالێ به ده ڵ له قه راخی شه قامی بیجار به تیکابدایه ـ به ڵام هیشتا تائه م تاریخه نه که وتوه ته کار ـ [٢]

مزگه وت کانی شاری بیجار به م جۆره یه:

١ ـ مزگه وتی «امام حه سه نی موجته با» له گه ڕه کی «ریخه سیادا»

٢ ـ مزگه وتی «ابوالفضل» له گه ره کی «تازاوا» دا

٣ ـ مزگه وتی: «امیر المؤمنین» له داوێنی کێوی «نه قاره کوت» دا

٤ ـ مزگه وتی «سیدالشّهداء» له گه ڕه کی «قه ڵای ته خت دا

٥ ـ مزگه وتی «امام حسین» له گه ڕه کی مه حمودا وادا

٦ ـ مزگه وتی «جامیعه» له بازاردا

٧ ـ مزگه وتی «قائم» له گه ڕه کی ده وری مه یدان دا

٨ ـ مزگه وتی «فاطمیّه» له گه ڕه کی شیرکه تی نه وتی فه ره حی دا

٩ ـ مزگه وتی «موسی بن جعفر» له شاره کی مهدیه دا

١٠ ـ مزگه وتی «حه زره تی محمّد» صلی الله علیه وسلّم له شاره کی مهدیّه و له قه راخی شه قام دایه، ئه م مزگه وته تایبه تی براسوننیه کانی بیجاڕه که جومعه ی تایبه تی خۆیانی لێ ده خوێنن

١١ ـ حوسه نیه له بازاردا ـ که تایبه تی ڕه وزه خوانی و کۆبونه وه ی ئاینی یه

١) گوزارشی توجیهی ئوستانداری ـ ئیدرازه ی معادن و فلزات پاریز گا ١٣٦٦
٢)اا ١٣٧٣ ـ

۱۲ ـ مدرسه ی ئاینی امام صادق که تایبه تی فه قێی شیعه مه زهه به (فێرگه کانی شاری بیجار)

شاری بیجار دوازده قوتابخانه ی سه ره تایی و هه شت فێرگه ی ڕانومایی و(۳)سێ فێرگه ی ناوه ندی (دبیرستان) و یه ك هونه ره ستان و یه ك زانستگای ته ربیه ت ماموستا و یه ك ناوه ندی ته ربیه ت ماموستای تێدایه [۱] (قه لاّی قه م چوخه)

ڕۆژی شه مه سێهه می مانگی خه رمانانی سالّی (۱۳۷۰) هه زار و سیه دوحه فتای هه تاوی به مه به ستی دیتنیٔ شوێنه وار و ئاسه واری «حکومه تی سیامه نسور» له قه لاّ کانی ۱ ـ «زه ڕرین که مه ر» ۲ ـ «قه لاّی قه م چوخه» له گه لّ ئه م برابه ڕێزانه: ۱ ـ ماموستا مه لا «محمد مسعودی» ۲ ـ مه لا «محمد محمدی» ۳ ـ مه لا «رئوف فرزین پور» ۴ ـ «مه لا جلیل ڕسولێ» ۵ ـ میرزا یحی ـ ۶ ـ محمد کریم نظری ـ ۷ ـ «سیف الله رسولی» ۸ ـ یداڵه عبداللّهی ۹ ـ لطیف ۱۰ ـ صادق روشنی ۱۱ ـ یداڵه میرزایی ۱۲ ـ سوران محمدی ۱۳ ـ احمد فرزین پور ۱۴ ـ «عابد رسولّی» ۱۵ ـ «جمال» له شاری بیجاڕه وه به شه قامی ئیسفالّتی بیجار به تیکاب دا،ڕێکه وتین و دێکانی ۱ ـ ئالّی به ده لّ ۲ ـ ئه لوان قولی ۳ ـ خۆشاو ۴ ـ «پشت ده ربه ند» مان به جێ هێشت و له پردی «سلواتاوا» په ڕینه وه و ده سمان داسه ره و ژوره وه،له داوێنی کێوی «بیژنگه سه ره» وه خۆمان گه یانده تیره شانه کان و به ره و خوار بوینه وه، دیێ «کانی کوچکین» مان لێ ده ر که وت. دوای ماوه یێ «غاری که متیاران» که له لای ڕاستمانه وه دوسه دگه زێ دوربو، به هوّی بێ کاتی لێمان لانه دا و ئه شکه و ته که مان نه دێ ، ڕۆیشتێن و گه یشتینه دیێ «کانی کوچکین» له به رناودێ،ئاومان له کانی خوارده وه و به ره و باشور ڕێکه وتین،پاش ماوه یی گه یشتینه سه ر به رزایێ که ده یڕوانی به سه ر کێوی له مێژینه ی پیرو به سامی «کانی» داکه «قه لای زه ڕرین که مه ر» یا «قه لاّی قه وره» له سه ر ئه م کێوه، که وه ك که لله ی قه ند ۱۸۱۸ گه ز قنج ڕاوه ستاوه، زیاترله پێنسه د (۵۰۰) سالّ له مه و پێش به ده ستی به هێزی کورده کانی سیامه نسور دورست کراوه ـ له شه قامی ئیسفالّته وه تا ئه م شوێنه به مینۆبۆس ڕێگای ۴۵ ده قیقه یه. دو ساعه تی ته واوبن به ردبه بن به ردو شوێن به شوێن، ئاسه واری ئه م قه لاّ،به زر و به شکوێه مان پشکنی و چه ند وێنه ی جوانمان لێ گرت، که له شوێنی خوێدا نیشانی خوێنه رانی ده ده ین. چون له دێکوی (سیامه نسور) به درێژی باسی ئه م قه لاّم نوسیو، لێره داته نیا وێنه و

---

۱) گوزارش توجیهی ئوستانداری سنه ـ ئیداره ی په روه رده و فێر کردن ـ

شێوه یی له قه لا که ده خه مه به رچاوی خوێنه رانی دڵسوزوبه رێز،تابزێ ڕاوه ستن و بیرله ڕابوردوی گه له که یان بکه نه وه، به ڵکووه خه به ربێن و داوێنی مه ردایه تی وه لادا بکه ن و، هه مو هێز و توانائی خۆیان بۆ سه رکه و تن و ئازادی و خۆشبه ختی و ئاوه دانی گه ل و نیشتمانیان ته رخان بکه ن، ئه مه شێوه ی ئه و قه لایه که ته یمورخانی برای هه لۆ خانی حاکمی کوردستانی تێدا کوژرا وه و، چه ند جار سوپای شاعه بباسی تێدا شکاوه،

پاش دو سه عات گه ڕان به «قه لای زه ڕرین که مه ر» داسه عاتی یازده به ره و قه لای «قه م چوخه» ڕێکه وتین و، له سه عاتی دوازده ی نیوه ڕوگه یشتینه به رناودیێ «قه م چوخه» له سه رچۆمی ئه م دێ و ڕۆبه ڕوی ناودێ، له بن سێبه ری داری بێ و له به رهه یوانی ئیمام زاده (جابل و بابل) که بینابه نوسراوه ی به ردی ئه م شوێنه، ئه م دو ئیمام زاده له کوڕانی ئیمام (زین العابدین) بون و له سالی ٢٠٠ کوچی مانگی داله م شوێنه کۆچی دوایی یان کردوه و، ئیستاکه بوه ته زیارتگای خه ڵکی ئه م شوێنه، ئێمه یش له به رهه یوان و ناو دیوه کانێدا له ده س میشوله خۆمان حه شاردا و بڕێ حه سانه وه، خواله گشت باشان خۆش بێ،

ساعه تی دوی دوانیوه ڕوێ ڕۆژی ٧٣/٦/٣ ـ سه ڕێکمان له ده ره ی (ئاشه کان) داکه به وته ی خه ڵکی ئه م دێ له قه دیم دا پێنج ئاشی تێدابوه، به م ناوانه ١ ـ ئاشی خه جوسته. ٢ ـ ئاشی کربه لا علی اکبر ٣ ـ ئاشی چناره ٤ ـ ئاشی چه قه ڵ ـ ٥ ـ ئاشی سور ـ له ناوه کانیان ده رده که وێ، که ئه م ناوچه له قه دیما تێکرا کورد بوون، هه ر پنیج ئاشه که به ئاوی چاوکاینه کی زۆر سارد گه ڕاوه، به لام ئیستانه له ئاش هه والێ هه یه و نه له خاوه ن ئاش .

له ده ره ی ئاشه کان له به رابه ری شوێنه واری ئاشی (که ربه لا علی اکبر) و باکوری چۆمه که دا زه رد و ماهێکی هه ڵدێر هه یه، به وته ی خه ڵکی له سه ر «تاته» به ردێکی ئه م شوێنه نوسراوه (زر در مقابل سنگ) زێڕله به رابه ری کوچکا، یانی له ڕوبه ڕوی به رده که دا زێڕهه یه. سه رمان له و شوێنه دا به لام به رده که نیوۆی شکابو و،نو سراوه که یشمان بۆنه خوێنراوه، له کابرا یه کی خه ڵکی ئه م دێ به ناوی «اسماعیل» پرسیارم کرد: خه ڵکی ئه م دێ کوردن یا تورکن؟ چون به کوردی له گه ڵ مندا قسه یان ده کرد و تورکیشیان ده زانی، وتی نیوێیان کورد و نیوه یان تورکن. به لام گشتیان شیعه مه زه ون،

دیسان له کورێکی جوانی ڕه نگ پیاوم پرسی، خه ڵکی ئه م دێ کوردن و تورکی فێربون؟ یا تورکن و کوردی فێربون؟ جوانه که،زۆر مه ردانه وتی «قوروان به خواگشتیان کوردن و تورکی فێربون» جائه ی خۆینه ری به ڕێز، بیر که وه و سه رنج بده و بڕوانه:

کاتیّ که هه زار ساڵه،ئه م گه له چه و ساوه ته وه، به دوای سه ری تاڵی ئاڵوّزی مه به ستیا خولاوه ته وه، هیّشتایش له به روبوی ته لاشی بیّ و چانی نه حه ساوه ته وه، زوّر زوّریشی له ناو گه لانی ترا تواوه ته وه، له ناوچه کانی، سوره به رد و،قه یدار و،ماه نیشانی زه نجان و باکوری بیجاڕ، کورده کان به ره به ره تورکی فیّربون و له ناوگه لی تورکاتوا و نه ته وه، پاشان به ره و قه لاّی قه م چوخه (که نزیکی شه ش کیلومیتر «له دیّی قه م چوخه وه» دوره ڕیّکه و،ین و ساعه تی پیّنجی دوانیوه ڕوّگه یشتینه سه ر قه لاّ که ـ ئه م قه لاّیه یش یه کیّکه له چه ند قه لاّ به رز و قایمه کانی حکومه تی ده وڵه تیارخانی سیامه نسور.

(چونیه تی قه لاّی قه م چوخه)

ئه م قه لاّ له سه رته پوّڵکه یێ دورست کراوه که سیّ لای ته پوّڵکوکه،ویّنه ی دیواریّکی سورشتی خودایی قایم و به رز ڕاوه ستاوه، که نزیکی دو هیکتار ُروبه ر ی هه یه،جاقه لاّکه له سه ر سه ری ئه م ته پوّڵکه دانراوه،

چوّمی «قه م چوخه» له سیّ لای خوراواو باشور و خوّرهه لاّته وه به ده وری ئه م قه لاّدا گیّنگلیّ خواردوه ، نزیکی پیّنسه دگه ز شویّنه که ی خوّی دابڕیوه و قولیّ کردوه، ئه م چوّمه ته پوڵکه که ی،له زه وی ده و روبه ری جیاکرد وه ته وه، به جوّریّ که دیواری کوچکین و هه ڵدیّر و پیچ پیچ و به رزی ته پوڵکه که ی،له سیّ لا وه زیاترله چوارسه دگه ز، له دیواری به ردین و لوسی ئه وبه ری چوّم،دور خستوه ته وه ، ده ستی به هیّزی خودای به دی هیّنه رونه خش پیّده ری. ئه م شویّنه ی ئه وه نده جوان و ڕازاوه به دی هیّناوه، که ئه ویّندارانی سورشت و دین و گه ڕان،سه ریان له حاستی سوّرماوه. ملیان هه ر بوّ نه خش پیّده ری ئه و که چ کردوه ، سه ریان هه ر له سه ر خاکی به نده گی ئه و داناوه.

به دی هیّنه ری بونه وه ر،که ئاوی وه جوڵه خستوه، هیچ شتیّکی بی حیکمه ت و بیّ ڕاز دورست نه کردوه. جاله م به ره و به ری چوّمه که،دیواریّکی به رزولوسی له کوچکی ڕه نگاوڕه نگ به رز و قایم ڕاگرتوه، که سه رکه و تن و پیّداهه ڵ گه ڕانی، ته نانه ت بوّ زه رده واڵی بلیمه ت و له خو بوردوی بڤه ناکریّ،یانی له سیّ لاوه وه زه ن به قه لاّ ناگه یێ و زه فه ریشی پیّ نابریّ، له سه ر ئه م ته پوڵکه «قه لاّی ده وڵه تیارخان» دورست کراوه. که واده رده که ویّ،کاتی خوّی دوتاسیّ هه زار،که سی تیّدا ژیابیّ، به داخه وه کاتیّ چوینه سه ر قه لاّکه واقمان وڕما و پامان چوه به س، چون بیّجگه له خاکی کوّکوّکراو و،قولکی هه ڵ

که ندراو ئاسه و ڕێکمان له خانوی قه لاکه نه دی، ئه ی چی؟ به وته ی خه ڵکی؛ به فه رمانی دار و ده سته تالانچیه کانی بنه ماڵه ی په هله وی،که بۆ بنه برکردنی ئاسه واری فه رهه نگ و شارستانیه ت و شکوێ خه ڵکی ئیران، به تایبه ت گه لی کورد،ده ستی مه غوله کانیان له پشته وه به ستبو، گشت خانوه کان ڕۆخێنران و خاکیان له بیژنگ دران و هه رچی ئه نتیکه و ئاسه واری شکۆو شارستانیه تی حکومه تی ده وڵه تیاری کوردی تێدابو، له به ین بران و تالان کران.

ئیستاکه بیجگه له کۆگا خوڵه بێژراوه کان و، قوڵکه هه ڵکه ندراوه کان ،شتێ، که به چاو بکه وێ نه ماوه، ئه وانیش، به زمانی بێ زمانی بارانی نه فره تو ڕوژه شی و قاری خودا به سه ر ،چه وسێنه ره ،سته مکاره .حه ق کوژه کان داده بارێنن، به لام خودای گه وره ده فه رمێ و (نَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَ آثَارَهُم)[1] کارو کرده وه و شوێنه واریان له به رگی کرده وه و لاپه ڕه ی سورشتاده نوسین ورا ده گرین، به م جۆره خودای گه وره،نایه لێ ئاسه واری گه لان بکوژێته وه، بنه چه وڕه گه زونه ته وان ببڕێته وه، جاله سه رو به روقه برغه ی ئه م قه لایه یش دا ئاسه واری تایبه تی ماوه ته وه، به ده ستی تالان چیان نه براوه ته وه، نه کوژاوه ته وه، ئه ویش بریه تیه له مانه:

١ ـ له باشوری قه لا به ڕوی چوّم له خوّراوای تونیلی چل پلیکاندا[1] چوار حه وزی ئاوبه ر چاوده که وێ، که له به ردی مه ڕمه ڕی ساف تاشراون و دابڕاون، هه رکام له م حه وزانه نزیکی پێنج گه ز قوڵن، حه وزی ژوماره یه ك له دوگه زی درگای تونێله که دایه و حه وزه کانی تریش له ڕیزه یکدا له به ردی ته پوڵکه که هه ڵکه ندراون.

٢ ـ تونیلی چل پلیکان: له باشوری قه لا داهه ڵکه وتوه، ئه م تونێله له سه ررا بۆ خورای لێدراوه،له پێشداحه و شه یه کی دو گه ز قوڵ له به رد دابڕاوه، پاشان له ناو ئه م حه شه وه پله ی هه وه ڵ ده س پێ ده کا تاده گاته پلیکانی چله مین، جابۆئه وه ی که پێدا چونه خواره وه ی هاسان تربێ،پله کانی،کمی تیل و که چ لێدراون. من بۆخۆم چه ن جارله ژێردا بۆسه رو له سه ردا بۆژێر پێیدا ڕۆیشتوم، له به رئاخرین پلیکانێدا گوڕایه کی په ڕله گژوگیای لێ یه،که ڕوا نگایه کی شیرین و دلڕفێن و تماشایی هه یه، به وته ی خه ڵکی ئه م شوێنه تانا و چومه که،دو ڕیزه پلیکانی تریشی هه رکام له ماوه یه کدا تێدابوه، به لام ئیستاکه ئه م سه رده

---

[1] سوره تی یاسین ئایه تی:١٢

سه ری پلیکانه کان گیروان و، ئێمه نه مان توانی بیان بینین، دیاره ئه م تونێلانه له و کاته دابۆروۆژی شه ڕوته نگانه زۆر به کارها توبون. به م جۆر بۆ هێنانی ئاو بۆقه لا، له م تونیله وه به سێ و چان خۆیان گه یاندوه ته ئاوی چۆمه که،بێ ئه وه بڤه یی ڕۆیان تێ بکا ـ چون زۆر تری ئه و قه لاّ یانه ی،له قه دیما توشی ڕۆژه ڕه شی هاتون و قڕبون،به هۆی نه بونی ئاو بوه، که به ناچاری له تونیه تیدا ده سیان به رداوه ته وه، جایا کوژراون، یا به زه لیلی و دیلی دوژمن وه به ری داون،

ئه ینا ڕێگای چون بۆ قه لاّ که له لای باکوره وه یه،که پاڵی داوه به، به رزایه کانی هاوته رازی خۆی،دوژمنانی ده وڵه تیارخان له م لایه وه هوروژمیان برد وه ته سه ر قه لاکه. جابۆیه. قشڵه ی دیده وانی له م لایه وه دانراوه، که ئاسه واری شکۆو گه وره یی لێ ده بارێ:

به بیر و بڕوای من له سه رهه موئه وێندارانی جوانی و عاشقانی ڕوانگای دلڕفێن و به دیمه نی سورشت،که ده ستی به هێزی به دی هێنه ری نه خش پێده ر،له م شوێنه‌دا نه خشه ی کێشاوه. هه رواله سه رگشت لێ کوڵه روگه ڕا لێکی دلسۆز،که بۆبه سه رهاتی گه لان دلیان ده سوتی و ده سیان کارده کاپێویسته،هه ر نه بێ بۆجارێکیشن بێ سه رێ به قه لاّی ده و لّه تیاردا بگێرێ ، بیرێکی لیّ بکاته وه و، ئاورێ بۆدوا بداته وه و، سه رێ به ده ره ی (شاهانیشدا) بگه رێ و ئه شکه وت و بن به ردو ڕوانگا،قه شه نگه دڵته زێنه که ی ببینێ و،تێر تێرله ئاوی ساردی پێنج ئاشانیش بخواته وه و، سه رێ بکاته سه رئه ژنوێ غیره ت و بتلتێه وه. نه خوا و نه خه وێ و نه حه‌سێته وه،تا بازی به ره گه ی ما فی گه ل نه گرێته وه. تا سه رنوشتی داهه توان به ده ستی خۆی نه نوسێته وه.

فه رمانڕه واکانی سیامه نسوری.

١ ـ خه لیل به گ: ساڵی (٩٦٠ = ١٥٥٢ و ٥٣ م) کورۆ میرێکی سیامه نسوری که ناوی «خه لیل به گ» بوو. شاته هماسوب بردیه لای خۆی و په روه رده ی کردوله قه می خانی پێدا و کردی به میری میرانی هه موو کورده کانی ئێران. هه روا بیست و چوار تیره و هۆزی کوردی تریش له هۆزه کانی سیامه نسور، که هه ربه ره یی میری خۆیان به جیاهه بوو. به فه رمانی شاهه مووهاتنه ژێرفه رمانی و (سولّتانیه) و (زه نجان) و (ئه بهه ر) و (زه ڕین که مه ر) و چه ند مه ڵبه ند و ناوچه ی تری له ئازه ربایجان و عیراق خه لاّت کرا، دیسان فه رمانیشی بۆده رکراکه گه ره کیه سێ هه زار سواری کوردسازبکا و، له نێوان «قه زوێن» و

«ته وریز» دامه زرین و، پاسه وانی رێ و بانان بن و، نه هێڵن دزی پیاو خراب و چه ته ورێگران، رێ بگرن یان له رێ ده رچن، دو سێ سال ئاوا رابورد. کوردی ده س پیس و شره خۆرو زوربه ی زۆریان چونه لای خان وراست و ره وان، به پێچه وانه ی فه رمانی شاده بزوتنه وه چه ته یی و رێ گریان ده کرد و کاروانیان رۆت ده کردنه وه و به خانیش زه وت نه ده بون، له ئاکامی کۆ بونه وه ی ئه و کوردانه له و هه ر دانه، ببوه مایه ی په ریشانی و ئازاردانی هه مو رێ ره وان ورێ بواران، به م جۆره شا ته هاموسب خواخوای بو وه ك خۆی لێ بێته وه. ئه مجارعشا خه لیل خانی له وێ هه ڵداشت و ناوچه یه کی له خوار عیراقێ پێ به خشی و ناردیه سنوری خوراسان، کاتێ به ختی خوار بوه وه و گوڵۆڵه ی که و ته لێژی و دزوچه ته نانیان برا، هه موو هه ر یه ك به لایه کدا بلاّ و بونه وه، ئه ویش هه تاله دنیادا ژیا، هه ر له که وشه نی خوراسان له گه ڵ هوزی سیامه نسور، کاروباریان پاسه وانی بو، کاتێ کاروانی ژیانی توشی رێگری هات. کورێکی به ناو. ده وله تیار به یادگارلێ به جێ ما.

(ده وڵه تیار کوڕی خه لیل خان)

به فه رمانی شا «سولتان محمد» ده وڵه تیاری مێرمندال له شوێنی بابی دانرا و ناز ناوی «خانی» پێدرا و، بوبه ده ولتیارخان. له وسه رده مانه داکه و لاّتی ئازه ربایجان له به ر ده ستی عوسمانیان دابو، ده وڵه تیارخانی نارده سه ر سنوری ئازه ربایجان که ئاگاداری بێ، ناوچه ی (کرسب) «سوهه ره وه ردی» قه دیم (که ئیستابه شی قید اری پاریزگای زه نجانه) و (زه رّرین که مه ر) و (سه جاسی) و (زه نجان) و (سورلق) و (قیدار) و (شه بستان) (ئه نگوران) و (قامچو خه، سه رێ و خواری) یان پێ سپارد.

ئه و مه ڵبه ندانه له به رشه رۆشورێ و هه لاّت هه لاّت و قرّه و ئاژاوه به سمی ئه سپی قزلْباشان له به ر پێ چبون و، له به رته قورەوی کوردان هه مو وێران و خاپور ببون، ده وله تیار ده بوابه فه رمانی شابه سه ریاندا رابگا و رێکیان بکاته وه و ئاوه دانیان تێ بخاته وه، ئه ویش ناوچه ی که رسبی (سوره به ردی) کرده بنکه ی خۆی و قه لایه کی قایمی لێ دورست کردو شاروچه یه کی به ده وره وه بنیات نا، هه وای سه ربه خۆیی که وته سه ر و، قه لاّی حه سته می بیری پێ گورێ و، نۆکه ری کردنی پێ سه ر شورێ بو، له ژێرفه رمانی شا لاچو، سولّتان محمد ویستی ته مبێی بکا. ده وڵه تیارخان که زانی خۆی لێ سازده که ن، ئه ویش لیێ وه خۆ که وت و، له ناوچه ی «ئه نگوران و بوستان» نه خشه ی

قه لآیه کی مه زن و قایمی دارشت.

له سه ر فه رمانی شا سولتان محمد شه ش هه زار سوار به سه رداری «مۆرشید قولیخانی شاملو» هاتنه سه ر ده ولةٔ تیارخان و ده وری قه لآیان دا، شه وێك له شه وان ده وله تیارخان و کۆمه لێك کوردی نه به رد و ئازای یار و هاوکاری،له قه لآ هاتنه ده رو، وێنه ی به لآی عاسمانی خۆیان پێدادان و به ربونه گیانی قزلباشه کان، هه روه ك گورگی برسی خۆی بخاته ناو کۆزی کاران، کارێکیان به قزلباشان کرد و کاره ساتێکیان به سه ر هێنان و دابڕ دابڕێکیان تێ خستن و قڕا نێکیان وێ خستن، هه رمه گه ر قزلباش باش بزانن که چۆن ئاشێکیا بۆنانه وه و، چه ند لاشێکیان لێ گلدانه وه، ئیتر قزلباش به وره نه ماوی و، به بێ زه راوی و شپرزه کراوی و، سه رلێ شێواوی، ڕێی هه لآتنیان گرته به ر، ده وله تیارخانیش کوڕانه که و ته [1] سه ریان و،ڕاوی نان و زۆریان به ده می شیران،له ت کران هێندیکیشیان پێ یان ده چوه به س و ده گیران و ده بورانه وه.

دایکه پیره ی ده ولةٔ تیارخان له ناوئه و شه ڕوهه نگامه داسواری ئه سپیکی بێ زین ببو، وه شوێن ڕاکردوان ده که وت و هه رای ده کرد (هه ی به نه قاره هه ی به نه قاره) یانی ته پڵ و که ڕه نایان له مل دارِ نن، نه قاره و مله وانه ی حه وت میر لیوایان وه ده ست «ده وله تیارخان»، که وت و،هینانیهٔ وه ناو قه لآکه ی،... جابه و سه ر که وتنه گرنگه «ده ولتیارخان» له خۆده ر چو،شه یتانی شه ڕد نه ی ده دا و ڕۆژبه ڕوژله ڕێی ده برده ده ر. تاوای لێ هات. که په رده ی شوره یی دڕێ و، پای له به ڕه ی خۆی هه لبڕێ،گوڕی به سته سه ر عیراق و ویستی ناوچه کانی «سولتانیه» و «ئه‌به ریش» بخاته ژێرده سه لآتی خۆی به لآم تاسه ر، بۆی نه وچوه سه ر.

«شاعه بباس» له شکر یکی زۆری هۆزی شاملو،به سه رداری «مه هدی قولیخانی» نارده سه ری ، بۆکلۆلێ له وده مه داهۆز وتیره ی سه ربه ده ولةٔ تیارخان و پیاوه شه ڕانیه کانی لێ دوربون. چه ند که سێکی که له گه لدا بو، قه لآیش هێشتاسه روبه ری نه گیرابو، ڕوانگه و بورجی دیده وانی لێ نه کرابو، ده ولتیارخان، له قه لآدا خۆی لێ ملآس دا و شاملو ده وری قه لآیان گرت و وه لآمیان بۆ شاعه بباس نارد، شا زۆر به گورجی به ره و شه ڕگه که وته ڕێگه، ده ولتیارخان له هاتنی خودی شازۆر سه رسام بو. به خۆشی خۆی له قه لآکه

---

[1])شه ڕه فنامه ی کوردی به برِی گۆڕاندن

هاته دەروبەرەو بارەگای شاعەبباس کەوتەڕێ.[1]

لەسەر فەرمانی شاعەبباس سیسەدکەسێك لە ئاغایان و سەرناسانی کوردی خزم و کەسی «دەولە تیارخان» خرانە کوت و بەندەوە، زنجیر کران وژن و منداڵ و ورد و درشتیان، بەدیل گیران و، بەتاڵان بران و، پاش چەند ڕۆژێك (دەولەت تیارخان) بەدار داهەڵاواسرا و لە دنیای بێ فەڕەوە بەرەو دنیای خۆشیان ڕۆیی،: باوەڕت بێ بەگفتی دوژمنی خۆت، پەتی خنکان دەخەیتە گەردنی خۆت: کلکی مارت پێ ڕاند و بویتە برای: خۆت بەخۆتی دەکەی کە پێوەی دای [2] بەڵام عالم آرای عباسی دەڵێ:

دەوڵە تیارخان لە میرە بەناوباگەکانی شاتەهماسوبی سەفەوی بو. لە لای هەمزە میرزای سەفەویش زۆر خۆشەویست و نیازڕە و اولە پێش بوە. کاتێ هوزەکانی «تکلوی تورکمانی» لە شاهەڵگەڕانەوە، زۆری یاریدەی شاداولە پاداشدا کرابە یەکێ لە سەردارە پایە بەرزەکانی تایبەتی شاهانە و تا ساڵی (٩٩٣ ك = ١٥٨٤ ز) هەرلە و پایە دامایەوە.

کاتێ (شا سولتان محمدی خودابەندەی سەفەوی) لە تەورێزەوە ڕوی کردەمەڵبەندی سوڵتانیە و لەوێ خێوەتی هەڵدا، دەوڵە تیاری کردە میری «سیامە نسوریان» دەوڵە تیارلە شەڕی نێوان شازادانیش، کە خۆبەخۆیێکدا هەڵدە پڕژینەوە. بەشداربو. بەلەشکری خۆی زۆری «تەهماسوب میرزای» بردو تێکی شکاند، کە دەهەزار تورکومانی لەگەڵدا بوە. بەو ئازایەتی یە لای شازۆر سەرکەتوە ولەگەڵ شایشا چوەتە «ساین قەلا» و شەڕ کوتایی پێ هاتوە [3] «دەوڵە تیارخان» وەك هەموو میرە کوردەکانی ئیران دەیزانی شازۆربێ هێزە: لەوە دەرفەتی هێنا و قەلای خۆی پتەو کرد و ناوچەی ژێردەسە لاتی خۆی گوشاد دەکردەوە.قەلای «سجاسی» دورست کردوچێ پێویست بوتێی خزاند.

(ساڵی ٩٩٥ ك = ١٥٩٠ ز) کە شاعەبباس هاتە سەرتەخت «مورسید قولی تورکمانی» دو زمانی دەوڵە تیارخانی کرد. شاهێشتا خۆی نەگرتبو، بۆیە خۆی تێ نەگەیاند، بەلام ساڵی (٩٩٨ ك = ١٥٩٠ ز) لەشکرێکی بەسەرکردایەتی «حوسەین قولی سوڵتانی سیامە نسوری» ناردەسەر، دەوڵە تیارخان پیاوانە لەشکری شای شکاند و پاشەو پاش بەرەو دوای کردنەوە. شاعەبباس هیچ ڕێی بۆنەمان ڕێگەی گزەو فزەنەبێ، بەلام بەگزەیش هیچی بۆنەکرا.

---

١) شەرەفنامەی کوردی
٢) شەرەفنامەی کوردی
٣) تاریخ عالم ارای عابباسی

سالّی (١٠٠٠ ك = ١٥٩١ ز) شاعه بباس زورّبه هێزببو،له قه‌زونێه وه له ده‌ولّه تیارخانی گێرا وه، که باچاوی به شابکه وێ و په یمانی دوستایه تی پێکه وه (وه‌ك دو هێزی سه‌ربه خۆ) ببه ستن. به لاّم ده‌ولّتیارخان له وه لاّمی شاداهه لّیکوتا سه‌ر: «زه نجان» و «سولّتانیه» و «ئه بهه ر» و «تارم» و هه موی داگیر کردن . شاعه بباس له شکرێکی یه گجار زورّی لێ کۆکرده وه،به سه‌رداری «مه هدی قولیخانی شاملوی تورکمانی» نارده سه‌ری، ده‌ولّه تیارخان،ئه وله شکره زورّه ی له ناوبردو بلاّوی کرد وئه‌وانی زورّ زیا نبار کرد. به لاّم شاترسی وه به رنیشت و ئوقره ی لێ چنرا و،نه ی توانی ده‌ستی لێ هه لگرێ: ئه مجارله پێشو ته یارترله شکرێکی ساز کرد و به سه‌ر کردایه تی «حوسه ین قولیخانی قوروچی» به گژ ده‌ولّه تیاری دا کردو ئه‌ویش له‌وی پێشو خرابتری به سه‌رهات و،بونه درّکی ناو هه ریّز. [1]

بۆسێ هه مین جارشاعه بباس «حوسه ین خانی شاملوی حاکمی قومی» به له شکره وه نارد، به لاّم ئه وله هه موان باشترپشتی له عه‌زرکه‌وت و،له شکره که یشی بونه به فری پار کاتێ که شابه خۆی زانی وزورّی نه ماله گیرفانی. که وته فزه و هۆری هۆری. هاته وه سه‌رگزه بۆری. وتی ئه گه‌ر به شه‌رّ ناتوانم بابه گه‌رّ برّوانم. به م نه خشه شا،نامه ی بۆده‌لّه تیار نوسی و نیوه هه‌رّه شه و نیوه ئاشتی و زورّ به زمان لوسی ء دلّخۆشی دانه وه و پرّله گله یی و سکالاّی دوستانه بو. داوای لێ کرد که ببنه‌وه دوستی گیانی و شه‌رّبه ده لاقه دا هه لّ په‌سپێرن. «ده ولّه تیارخان» کوردێکی دلّپاك و کولّ نه ده ر بو، له گزه و فێلّ و فزه ی شه‌رّبێ خه به‌ربو. له به‌ر ئه‌وه فریوی زمان لوسی شای خوارد و له‌وه لاّم دا. داوای کردله جێ یه‌ك چاوی به شابکه‌وێ، شاکه بۆده‌رفه‌ت ده گه‌رّا به ناوی رّاوه‌وه هاته دیده نی و،هێزێکی زورّیشی له گه‌لّ خوێ هێنا، له نزیکی قه لاّی «ده‌ولّه تیارخان» شاخێوه تی هه لّدا و،له شکرخستی. ده‌ولّه تیار،چوه دیداری ء شاپێشوازیه کی گه‌رمی لێ کردوده‌ستی نایه ناوده‌ستی و بردیه ناوخێوه تی خۆی، به پێچه وانه ی مروڤایه تی به لّینی خسته ژێرپێ و په یمانی فرّێدا و هه لی به ده‌رفه‌ت زانی ء به فه‌رمانی شا. خرّموچیان گرت و خستیانه ناوکۆت و زنجیران. دانیشتوانی قه لاّشیان به شیران له بنه هێنان و ده‌ولّه تیاریان به دیلی هێناقه زوین و له مه یدانی «سه عداباد» که هه‌ربۆلێ هه لّواسینی کوردان ته‌رخان کرابو، به‌رداکرا، دوایی هۆزی سیامه نسوری،درانه ده‌ست «میرحوسه ین قولیخانی»

---

١) تاریخ عالم ارای عباسی

سیامه نسوری، که له وه به ر پاسه وانی شابو زۆریش به ڕێزو پایه بو. هه رئه ویش (سالی ٩٩٩ = ١٥٤٩) قه لای ئیسته خرۆچه ند شوێنێکی بۆ شاعه بباس گرت و،به وه خزمه تی به شاکرد [1]

په رتوکی «تحفه ناصری» ده نوسی: ته بمورخان کوڕی سولتان عه لی به گ حاکمی کوردستان له سالی (٩٩٦ ك) بوئه ده ب دانی شه ڕ خوازانی «زه ڕرین که مه ر» به ره و گه ڕوس ڕێ ده که وێ. له م کاته دا ده وله تیار سولتانی سیامه نسوری. حاکمی گه ڕوس ده بێ، به خۆی و سێ هه زار چه کداریه وه به ربه ته یمورخان ده گرێ. شه ڕله نیوان دو سوپای کوردی هاوخوێن دا هه لدایسی و له هه ردولا زۆرده کوژرێ ، له ئاکامدا.

ده وله تیارده شکێ و له قه لای زه ررین که مه رده خزێ و، خۆی حه شارده دا ته یمورخان ده ستی لێ هه لناگرێ، هه رچۆنی ده بێ (قه لای زه ڕرین که مه ر) به وحه سته م یه ده شکێنن و خۆده ها وێنه ناوقه لاوه و،شه ڕله ناو قه لادا وه ك ته نور گربه ده ستێنێ، له وکاته دا تیری ئه جه ل دێت و ته یمور خانی ئارده لان ده کوژرێ [2] به لام چه کداره کانی ئه تمیورخان به فه رمانده یه تی «هه لوخان براچکوله ی ته یمورخان» ده ولتیارخان،هه ربه و جۆره نزیکی دو سه د که س له خه لکی (زه ڕرین که مه ر) ده کوژن و (قه لای زه ررین که مه ر) تالان ده که ن. به وته ی تاریخی کورد و کوردستانی مه ردوخ و «تحفه ناصری» ده وله تیارخان، له م شه ڕه دا به ده ستی براکورده کانی کوژراوه، (تحفه ناصری) ده لێ ته رمی ته یمورخان له قه لای زه ڕرین که مه ر نێژراوه،به لام مه ر دوخ ده نوسێ هه لوخانی برای،ته رمه که ی بردوه ته وه بۆ قه لای مه ریوان «خوازاناتره» عالم ارای عه بباسی و شه ڕه فنامه ده نوسن ده وله تیارله سالی ١٠٠٠ ك دا له قه زوێن به فه رمانی شاعه بباس له داردراوه: ئه م ڕیوایه ته دروست تره

---

١) تاریخ عالم ارای عباسی و شه رفنامه ی کوردی که هه ژار کردویه به کوردی

٢) تحفه ناصری ص ١٠١

مه ڵبه ندی بیجار ـ پارێزگای کوردستان ـ جه غرافیای تاریخی کوردستان

ڕێکچزاوه ی ئیداره ی مه ڵبه ندی بیجار (گه روس) له ١١ دێکو پێکهاتووه

ژوماره	ناوی دیکوی	ژوماره ی دیکان	ژومارەی نفوسی دیکو	روبه ری دیکو به کیلومیتری چوار گوشه
١	باوه ره شانی	٣٣	٧٩٨۴ که س	۶١٢ ك چوار گوشه
٢	پیرتاج	١۵	٧٣٨٨ که س	۴۴۶ ك چوار گوشه
٣	ته غامین	٢٠	٨۴١١ که س	٧۴۶ ك چوار گوشه
۴	خه سراوا	٢٠	٧١١١ که س	۴۶٣ ك چوار گوشه
۵	خوڕخوڕه	٣١	٨۴١١ که س	٧۴۶ ك چوار گوشه
۶	دهوو به ر	٣٨	٧۶٧٧ که س	٩۵٧ ك چوار گوشه
٧	سیامه نسور	٢٠	٧۶۵٩ که س	٧٣۶ ك چوار گوشه
٨	سیلتان	٢١	٧٩٢۶ که س	۵٢٩ ك چوار گوشه
ژوماره	(ناوی دیکو)	ژوماره ی دیکانی	ژوماره ی نفوسی دیکو	روبه ر
٩	نه جه فاوا	٢٧	۶۴٩٣ که س	۴٩۶ ك م ـ ی چوار گوشه
١٠	کورانی	٢۶	١١٢٠١ که س	٣٧٧ ك چوار گوشه
١١	گورگین	١٩	۶٠٠٠	٣۵۴ ك چوار گوشه

هه رکام له م دێکوّیانه له جێی خوّیاندا باسیّان کراوه، به رابه ری سه ر ژوماری ساڵی ١٣۶۵ هه تاوی مه ڵبه ندی بیجار خاوه نی ٨ دێکوو ٢۶٩ دێی ئاوه دان و ٧۴ دێی چوّڵه. به ڵام به رابه ری ڕاپورتی ئوستانداری کوردستان. بیجار خاوۀ نی ١١ دێکوو ٢٩٧ دێی ئاوه دا نه که من له روّی ڕاپورتی ئوستانداری کوردستانی و پرس و جوّودیتنی خوّم زوّرتری باسه کانم نوسیوه [١]

به رابه ری سه رژوماری وه رزی ١٣۶۵ هه تاوی حه شیمه تی مه ڵبه ندی بیجار «گرّوس» ١١۵٨٣٩ كۀ سه. كه ٣۵،٨١۶ كه س له شاری بیجار و ٨٠،٠٢٢ كه س له دێکاندا نیشته جێن.

(١) راپورتی ئوستانداری کوردستان

دیکوی باوه ڕه شانی به شی ناوچه ی بیجار

دێکۆی باوه ڕه شانی که له ۳۳ دیێ ئاوه دان و چه ند موچه و شوێن پێکهاتووه، له باشوری خۆرهه ڵاتی بیجار دایه و ڕوو به ره که ی ۶۱۲ کم ی چوار گۆشه یه، یانی له هه رکم یکی چوار گۆشه دا ۱۳/۴۵ که س نیشته جێ یه و سنوریشی به م جۆره یه.

۱ ـ له باکوره وه به دێکوی خۆر خورّه ـ

۲ ـ له باشوره وه به دیکۆی خه سراوا ـ

۳ ـ له خۆر ئاواوه به دێکۆی ده وروبه ر ـ

۴ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دیکۆی پیر تاج و پارێزگای هه مه دانه وه نوساوه.

زه ویه کانی خۆرهه ڵات و خۆراوای ئه م دیکۆیه ده شت و گوڕایی و زۆر به بڕشت و پێت و به ره که ته. به شی باکور و باشوریشی ته پۆڵکه یی یه و ئه وی تری کۆیستانی یه. کێوانێ که له سنوری ئه م دیکودان بریتین له مانه ۱ ـ کێوی «سه راسبی» له ده وربه رو به ری دار غه یاس و باوه ڕه شانی ـ ۲ ـ کێوی «دربه ند» له مه ڵبه ندی جوروندی ـ ۳ ـ کیوۆی صحابه له دێی «گراچقا» ـ ۴ ـ کیوۆی حه مزه عه ڕه ب له دێی ده وله تاوادایه.

دیی ـ باوه ڕه شانی ـ حه شیمه تی ۷۷۲ که سه و به ناوه ندی ئه م دیکۆیه دانراوه، دیاره ناوی دیکۆ له ناوی ئه م دێ گیراوه ته وه. دیی باوه ڕه شانی له قه راخی شه قامی بیجار به هه مه دان دا هه ڵکه و تووه ـ چۆمی ـ «وزن ده ره» به به ر ناودیی باوه ڕه شانی دا تێ ده په ڕی و بڕیکی باش له زه ویه کانی ئه م دیکۆیه ئاودێری ده کا، له باشوری ئه م دێ و له قه راخی چۆمی وزن ده ره دا چه ند هیکتار زه وی ڕاست، دراوه به ده وڵه ت بۆ دورست کردنی (شاروچکه). به ڵکوخه ڵکی هه ژاری کورد ڕۆژ به رۆژ به ره و شارستانیت و سه رکه وتن برۆن ـ ئه م دێ دوکان و چای خانه وشتی تری هه یه.

ده ڵین له ده ورانی کۆندا حه وت برا هاتونه ته ئه م مه ڵبه نده و هه رکام له شوێنێکدا نیشته جێ بووه،که ئیستاکه ئه وشوینانه به ناوی هه رکام له و برایانه ناو دێر کراوه ـ وه ك ۱ ـ باوه گۆرکوڕ ـ ۲ ـ باوه نه زه ر ـ ۳ ـ باوه فه قی ۴ ـ باوه سورخه (سوره) ۵ ـ باووسه ین (باوه حوسه ین) ۶ ـ باوه ڕه شانی ـ ۷ ـ باوه که ره م.

دیی باوه ڕه شانی له پێشدا له خۆراوای ئه م دیدا بوه،که ئه م دێی له گرانی قورسی ۱۳۳۳ کۆچی که ڕوی کردوه ته ئه م دێ یه وبه (ساڵی شازده قران به ناو ـ بانگه) ویران بووه وەزوربه ی خه ڵکه که ی له برسان مردون،پاشان له ساڵی ۱۲۹۳ هه تاوی دێی تازه ی باوه ڕه شانی له شوینی ئیستاکه یدا دورست کراوه ـ دێی باوه ڕه شانی له ۳۶ ك شاری بیجاڕ دایه. ده دێی،ئه م دێکۆیه شه قامی خیز ڕێژی و ۲۳ دیی خاوه نی شه قامی خاکی ماشین ڕه وه

نزیکترین دێ به باوه ڕه شانی، دێی سلاّمه تاوایه ٥ ك. دوره. دورترین دیش دێی ـ ڕه حمه تاوایه ـ ٢٩ ك دوره ـ ناوی دیکانی ئه م دبکۆی به ڕیزی ئه لفوبێ به م جۆره یه

١ ـ ئاخکه ندی سه رو دێ یه که له دێکوێ تازه ی «باوه ره شانی» مه ڵبه ندی بیجار.

له ١٥ ك خۆرهه لاّتی بیجارو ٢٠ ك باوه ڕه شانی دایه، کۆیستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٢٧٧، ماڵ ٥٠، شیعه، کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالّیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

ئاخکه ندی خواری ـ کۆنه دێ بوه و ئێستاکه چۆڵه ـ ئیمام زاده سوار. ئیمام زاده مزره پوش ـ ناوی دو موچه یه

٢ ـ باوه که ڕه م: دێ یه که له دێکۆی «باوه ڕه شانی» مه ڵبه ندی بیجار.
له ٢٠ ك خۆرهه لاّتی بیجار و ٢٢ ك باوه ڕه شانی دایه، کۆیستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٦٩، ماڵ ١٤، شیعه کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غل و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالّیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و توتابخانه هه یه.

٣ ـ باقرئاوا: دێ یه که له ڕێکوی «باوه ڕه شانی» مه ڵبه ندی بیجار.
له ٢٤ ك خۆرهه لاّتی بیجار و ١٥ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره کورد، شیعه، دانیشتوان ٥٧، مال ١٣، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری باغداری، ده سکردی ژنان: قالّیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٤ ـ باوه ڕه شانی: دێ یه که له دێکۆی «باوه ره شانی» مه ڵبه ندی بیجار.
له ٣٦ ك خۆرهه لاّتی بیجار دایه، کوێستانی یه، و سارده سێره، دانیشتوان ٧٧٢، ماڵ ١١٢، شیعه ـ کورد ئاوله چۆم و کایناو.
به رهه م: ده غڵ سپیایی، میوه، هه نگوین، شوغڵ: کشت وکاڵ، ئاژه ڵ داری، باغداری،

ده سکردی ژنان: قالّیچه ـ قالّی، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه، ئاش ـ قه ساوی ـ دارتاشی ـ به رق ـ ئاوی لوله که شی ـ پوست ـ ده رمانگا ـ حه مام ـ مامان ـ پایگاه، قوتابخانه ی ڕانومایی: خاکی ئه م دێی یه زۆربه به هره و به بڕشته.بۆگه م و دانه وێڵه. پشت قه ڵادێ کۆن بوه ئیستاکه چوڵه و بوه ته موچه ـ

٥ ـ جوبره ئیل: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٥٥ ك خۆرهه ڵاتی بیجار دایه. کۆیستانی یه، سارده سێره ،شیعه ،کورد، دانیشتوان ٩٠٠ ماڵ ١٥٧، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالّیچه ـ قالّی ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه.

٦ ـ چه وروه ندی: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٥٥ ك خۆرهه ڵاتی بیجار و ١٨ ك دێی باوه ڕه شانی دایه. کوێستانی یه، و سارده سێره، دانیشتوان ٤٠٠، ماڵ ٧١ شیعه ،کورد ،ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، ده سکردی ژنان: قالّیچه ـ قالّی، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت قوتابخانه.

(چگه نلو) دێ کۆن بوه و ئیستاکه به شکڵی موچه ده رهاتوه ـ چوارباغ دێ کۆنه و ئیستاکه موچه یه

٧ ـ چل ئه میران: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٥٠ ك خۆرهه ڵاتی بیجار و ١٦ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کۆیستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان ١٥٠، ماڵ ٢٩، شیعه ،کورد ،ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ مێوه، شوغڵ: کشت و کاڵ ،ئاژه ل داری ،باغداری، ده سکردی ژنان: قالّیچه ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه پوست. ئاوی لوله که شی ـ ئاش ـ کانی ئادینه «چه شمه ئادینه» موچه یه ـ کانی کوێره: موچه یه.

٨ ـ چلاّنه: دێ یه که له دێکۆی «باوه ڕه شانی» مه ڵبه ندی بیجار.

له ٦٠ ك خۆرهه ڵاتی بیجار و ١٤ ك دێی «باوه ڕه شانی» دایه. کۆیستانی سارده سێره شیعه ـ تورك، دانیشتوان ١١٩، مال ١٥، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالّیچه، قالّی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٩ ـ خانباغی: دێ یه که له دێکۆی «باوه ڕه شانی» مه ڵبه ندی بیجار.
له ٤٠ ك خۆرهه ڵاتی بیجار و ٢٠ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٥١١، مال ٨٧ شعیه کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ سپیایی میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری،باغداری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، قالّی، ڕێگا، ماشێن ڕه و مزگه وت،قوتابخانه، ئاشی ئارد،

١٠ ـ خان ئاوا: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٤٠ ك خۆرهه ڵاتی بیجار و ٢٥ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی،سارده سێره، دانیشتوان ٧١، مال ١١، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، قاڵی ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه.

١١ ـ ده وڵه ت ئاوا: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٨ ك خۆرهه ڵاتی بیجار و ٢٩ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٤٠٠ ، ماڵ ٦٧، شێعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، قاڵی، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ده وڵه تاوا ـ

١٢ ـ دیه نه: دێ یه که له دێکوێ باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٢٣ ك خۆرهه ڵاتی بیجارو ١٨ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه،سارده سێره دانیشتوان ٣٣٠، ماڵ ٥٥،شێعه کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، قاڵی ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه، مامانی ـ پوست. ئاوی لوله که ش ـ نه وت فرۆشی، ئاش ـ

١٣ ـ ده وڵه ت یار: دێ یه که له دێکوێ باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.
له ١٦ ك خورهه ڵاتی بیجار و ـ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٤٥، ماڵ ٩، شیعه کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایێ میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری،باغداری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه، ئاوی لوله که شی ـ

١٤ ـ داره قه یاس (دار غیاث): دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٣٠ ك خوڕهه ڵاتی بیجارو ٨ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٦٢٠، ماڵ ١١٠، شێعه کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ده سکردی ژنان: قاڵیچه، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه حه مام، ده رمانگا، به رق، لوله که شی، فروشگای هاویاری، نه وت فرۆشی ـ چای خانه ـ ئاشی ئارد ـ

١٥ ـ «ره ضا» ئاوا: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ـ ك خوڕهه ڵاتی بیجارو ـ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه،شێعه تورك، دانیشتوان ٩٢، ماڵ ١٤، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

١٦ ـ ره حمه ت ئاوا: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٧ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ٢٩ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه. سارده سێره شیعه، کورد، دانیشتوان ٢٢٣ ماڵ ٣٥، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی مێوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باغداری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ به رق.

١٧ ـ (سیلان) (سیرلان): دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ١٢ ك خوڕهه لاتی بیجارو ـ ك دێ باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، شیعه، کورد دانیشتوان ٢٦٢ ماڵ ٤٧، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی مێوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، ده سکردی ژنان، قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه فروشگای هاویاری ـ نه وت فروشی ـ نانوایی، حه مام ـ پاسگاه، پۆست، فێرگه ی ڕانومانی.

١٨ ـ شریف ئاوا: دێ یه که له دێکوی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٣ ك خوڕهه ڵاتی بیجارو ـ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، شیعه کورد، دانیشتوان ١٠١، ماڵ ١٧، ئاوله کایناو، به رهه م، ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه. پۆست ـ ئاوی لوله که شی ـ

٢٠ ـ سه بزه وار: دێ یه كه له دێكۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ـ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ـ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، كوێستانی یه، سارده سێره شیعه كورد ـ دانیشتوان ١٦، ماڵ ١، ئاوله كایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سكردی ژنان: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه.

٢١ ـ شوش ته ری: دێ یه كه له دێكوێ باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٣٥ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ٦ ك باوه ڕه شانی دایه، كوێستانی یه، سارده سێره، شێعه، كورد، دانیشتوان ١٦٣ ماڵ ٣٩، ئاوله كایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی مێوه، شوغڵ: كشت وكاڵ و ئاژه ڵ داری باغداری ده سكردی ژنان: قاڵیچه ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه به رق ـ ئاوی لوله كه شی ـ

٢٢ ـ شه وه رتوو (شبرتو): دێ یه كه له دێكوێ باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ١٨ ك خوڕهه ڵاتی بیجارو ١٦ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، كوێستانی یه، سارده سێره، شیعه، كورد، دانیشتوان ٣٤٩، ماڵ ٦٠، ئاوله كایناو، به رهه م ده غڵ و سپیایی، شوغڵ كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سكردی ژنان: قاڵیچه ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، به رق ـ ئاوی لوله كه شی ـ ئاسنگه ری ـ ئاش.

٢٣ ـ ته مره س (طهمورث): دێ یه كه له دێكۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٢٨ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ١٨ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، كوێستانی یه، سارده سێره شێعه، كورد، دانیشتوان ١٤٧، ماڵ ٢٦، ئاوله كایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ، كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سكردی ژنان: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه حه مام ـ ئاوی لوله كه شی.

٢٤- وه لی ئاوای كانی سپی: دێ یه كه له دێكوێ باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٥ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ١٥ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، كوێستانی یه، سارده سیره شیعه كورد، دانیشتوان ١٤٠، ماڵ ١٩، ئاوله كایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه، شوغڵ: كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری، باغداری، ده سكردی ژنان، قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و،

مزگه وت، قوتابخانه، ده رمانگا، ئاوی لوله که شی.

٢٥ ـ قه ره ده ربه ند: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٥٥ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ١٢ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره شیعه، کورد، دانیشتوان ١٢٥، ماڵ ٢٢، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه ریگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه، ئاوی لوله که شی.

٢٦ ـ قزڵ ئاغاج: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٢٠ خوڕهه ڵاتی بیجار و ١٢ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره شیعه کورد، دانیشتوان ١٥٢، ماڵ ٢٧، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری باغداری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، پۆست، به رق ـ ئاوی لوله که شی.

٢٧ ـ کارێز دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٢٤ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ١٢ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره شیعه، کورد، دانیشتوان ٤٢٣، ماڵ ٦٩ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه، شوغڵ: کشت کاڵ و ئاژه ڵ داری باخه وانی، ده سکردی ژنان: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه حه مام ـ پۆست، نه وت فرۆشی، ئاش، ئاسنگه ری، فروشگای هاویاری ـ

٢٨ ـ کولیچه (کلوچه): دێ یه که له دێکوێ باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٥ ك خوڕهه ڵاتی بیجارو ١٧ دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، شێعه ـ تورك، دانیشتوان ٣١٦، ماڵ ٤٩، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه. حه مام، ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاویاری ـ نه وت فرۆشی ـ ئاش ـ به قاڵی.

٢٩ ـ کناره ی سه یف ئاوا: دێ یه که له دێکۆی باوه ڕه شانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ـ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ٨ ك دێی باوه ڕه شانی دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان ١٠١، ماڵ ١٨، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و

ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان: قالیچە، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۳۰ـ کونامار: دێیەکە لە دێکۆی باوەڕەشانی مەڵبەندی بیجار.

لە ۴۴ ک خۆرهەڵاتی بیجار و ۷ ک دێی باوەڕەشانی دایە، کوێستانی‌یە، سارده سێرە، شیعە، کورد، دانیشتوان ۳۰۴، ماڵ ۵۳، ئاو لە کایناو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری باخەوانی، دەسکردی ژنان: قالیچە، قالی، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە. ئاوی لولەکەشی ـ فروشگای هاویاری ـ نەوتفرۆشی.

۳۱ـ گرە چیا: دێیەکە لە دێکۆی باوەڕەشانی مەڵبەندی بیجار.

لە ۲۰ ک خۆرهەڵاتی بیجار و ۱۶ ک دێی باوەڕەشانی دایە، کوێستانی‌یە، سارده سێرە، شیعە، کورد، دانیشتوان ۱۳۳، ماڵ ۲۵، ئاو لە کایناو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری باخەوانی، گرە چیا ـ ناوی صحباەیەکی گەورە بوە بە وتەی خەلکی. گڕ، یانێ: تیشک، چیا، یانی: نور و ڕۆشنایی کوێستان. دەسکردی ژنان: قالیچە، قالی، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە. پۆست، ئاوی لولەکەشی ـ ئاش.

۳۲ـ گوێجە کەند (گوچە کند): دێیەکە لە دێکۆی باوەڕەشانی مەڵبەندی بیجار.

لە ۵۰ ک خۆرهەڵاتی بیجار و ۱۲ ک دێی باوەڕەشانی دایە، کوێستانی‌یە، سارده سێرە، شیعە، کورد، دانیشتوان ۲۸۱، ماڵ ۴۵، ئاو لە کایناو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری باخەوانی، دەسکردی ژنان: قالیچە، قالی، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، حەمام، ئاش.

۳۳ـ هەزارخان: دێیەکە لە دێکۆی باوەڕەشانی مەڵبەندی بیجار.

لە ۴۰ ک خۆرهەڵاتی بیجار و ۶ ک دێی باوەڕەشانی دایە، کوێستانی‌یە، سارده سێرە، شیعە، کورد، دانیشتوان ۶۷، ماڵ ۱۲، ئاو لە کایناو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان: قالیچە، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە. حان. هەرواخان. لە کوردیدا بە ماناکانی هاتوە. دەکرێ بە مانا هەزار کانی یا هەزار خان بێ. خوا زاناترە.

دێکۆی پیرتاج به شی ناوچه ی بیجاڕ

دێکۆی پیرتاج که له خوڕهه لاّتی بیجاڕ دایه،ڕوو به ره که ی ۴۴۶ ك چوار گۆشه یه و حه شیمه تی ۷۳۸۸ که سه. یانی له هه رك یێکی چوار گۆشه دا ۱۶ که س نیشته جێ یه و سنوریشی به م جوٚره یه.

١ ـ له باکوره وه به پارێزگای زه نجان

٢ ـ له باشوره وه به پارێزگای هه مه دان.

٣ ـ له خوڕهه لاّته وه به پارێزگای هه مه دان

۴ ـ له خوٚراواوه به دێکوٚی خوڕحوٚره و باوه ڕه شانی یه وه نوساوه.

دێی پیرتاج به حه شیمه تی ۱۳۸۸ که سه وه به ناوه ندی ئه م دێکوٚ دانراوه که ناوی دێکوٚ که له ناوی مێژوٚیی ئه م دێ گیراوه ته وه.

هوٚی ناونانی ئه م دی به «پیرتاج[1]» ئه وه یه:

١ ـ له به شی باکوری ئه م دێدا کێوێ به ناوی (پوله ك عه بنه ر) سه ری هه لێناوه، که له سه رلو تکه ی کێوه که به ردێ به شکڵی تاج ڕاوه ستاوه «به م هوٚیه ئه م دێ ناز ناوی «پیرتاج» ی له سه رنراوه

یانی سه رێ شایسته ی تاجی گه وره یی یه.که ئه گه رهه زاران سالّیش چه رمه سه رێ درێ، به ‌رزی به ئاژنرێ و دلّی کون کون کرێ: له‌دوی ماڵی خوّی پاشه‌کشێ‌نه‌کا و نه‌له رزێ

هێشتانه به زێ و کولّ نه داونه ته زێ، تانه ته ویس نه تا سێنی و له ولاّتی نه تارێنی، وه ك کێوکه هه زاران کلیله به فری سارد و سڕی تواندوه ته وه ، سه دان بن و بنه چه یشی بڕاندوه ته وه، به لام خوّی هه ر به سه ربه رزی ڕاوه ستاوه ، نه‌ تواوه‌ته‌ وه‌ و نه‌ رماوه ،

٢ ـ ده یشکرێ بلّه ین «میرحاج» بوه به ره یه ره به شکڵی «پیرتاج» ده رهاتوه، خاکی ئه م دێکوّیه گوڕایی وده شت و به بڕشته به لام باکوری خوّراوای ،که وشنی دێکانی. حه سه ن ته یمور، کانی ئاوینه. ئاغبلاغی چه نگ ئه لاس. ڕوّسته ماوا، کوێستانی یه.

کێوه به ناو بانگه کانی بریه تین له مانه:

١ ـ زنجیره کێوی «چه نگه لّماس» ئه م زنجیره کێوه له ناوه که ی واده رده که وێ که کانی ئه لّماسی تێدا بیت، له دێی «پیر تاج» ه وه ده س پێ ده کا و ده ڕوا تاده گاته

---

[1]) پیر به دوومانا هاتوه ١ ـ به ماناته مه نی زوّر «پیره پیاو» ٢ ـ به مانائازا و کوّلّ نه ده روه ک ـ ده لّێن «پیره کوڕ» «پیره مێرد»

سه رچۆمی «ته ڵوار» لێره دا چۆمی ته ڵواردای ده برێ، لوتکه ی به رزوعاسته می ئه م زنجیره کێوه.

که به «مومنایی» به ناوبانگه، ٢٥٠٤ گه رز له ڕوی ده ریاوه به رزه.

وه ك خه ڵکی ده ڵین له م کێوه مه ڵهه مێ وه ده س دێ که بۆ شکسته به تایبه ت بۆلکاندنی ئیسقانی شکاوی به ده ن پێکه وه زۆربه که ڵکه:

ئه و مه ڵهه مه به م جۆره وه ده س دێ. له لوتکه ی ئه م کێوه زنجاوێ دێته خوارێ. له و شوێنه ی که زنجاوه که ی لێ دێ، برێ خاك هه ڵ ده که ندرێ و ده کوڵێنڈرێ تابشکڵی مه ڵهه م ده ردێ، به ڵام وه ك ده ڵێن له هه رده کیلوخاك نزیکی مسقاڵێکی مه ڵهه م لێ وه ده س دێ (خوازانانره).

٢ ـ کێوی «فه تح میل» له که وشه نی دێی ـ که چه گومه د. ٣ ـ ته کداغ له دێی ڕۆسته ماوا. ٤ ـ (کێوی پوله ك عه مبه ر) له باکوری دێی پیرتاج ٥ ـ کێوی قورغ داغی له دێی فه تحاوا،

چۆم: ١ ـ چومی ئاجی چایی.

له کول ته په ی پارێز گای هه مه دانه وه سارچاوه ده گرێ و له شوێنی «شیرین سو» تێ ده په ڕی و ڕوسته ماوابه جێ دێلێ و ده ڕژێته «قزل» وه زانه وه، ٢ ـ چۆمی کاکه هه باس ـ له به رزایه کانی دیی خانبلاغی سه رچاوه ده گرێ و له زه ویه کانی کاکه هه باس و شاگودار ده ڕژێته ناوی چۆمی «شیرین سو» وه وه.

٣ ـ چۆمی تیکانلو ـ له دێکانی «کۆنه حه سارو ئاغبلاغی پارێزگای هه مه دانه وه سارچاوه ده گرێ و خاکی ئه م دیکۆ ئاودێڕی ده کا و دێکانی تازان قه ره. شاگودار. به جێ دێلێ، ده ڕژێته ناوچۆمی. شیرین سوه وه

٤ ـ چۆمی «فه تح میل»

دێکانی، که چه گومه د. گوگقاش، به جێ دێلێ و ده ڕژێته چۆمی «شیرین سوه وه.[1] »

٥ ـ چومی «سێلاو» له به رزایه کانی. ئاغبلاغی چه نگ ئه ڵماسه وه سه رچاوه ده گرێ و ده ڕژێته شیرین سوه وه.

٦ ـ چۆمی پیرتاج. له زه ینه ڵه وه سه رچاوه ده گرێ. دوای ئه وه که له دێی. هومایون تێ

---

١) گوزارشی ئوستانداری

ده په ڕێ به ناوه ڕاستی دێی. پیرتاج ـ دا ده ڕوا و ده ڕژێته ناو شیرین سوه وه،

شوغلی

خه ڵکی ئه م دێکۆیه کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باغداری و باخه وانی یه، ترێی ئه م دێکۆیه به ناو بانگه و دۆشاوی ئه م دێکۆ به چاکی ناوی ڕویوه.

خه ڵکی له کورد و تورك تێکه ڵن و به هه ردوو زمانی کوردی و تورکی قسه ده که ن و زیاتریان شیعه مه زهه بن و بڕیکیشیان شافیعی مه زهه بن ـ

کانی «گه چی» دێی کپرت لر. یه کێکه له کانه به خیر و بیرّه کانی ئه م ناوچه ده سکردی ژنانی ئه م دێکۆ. قاڵی، قاڵیچه گلیم، جاجم وشتی تره ـ

ناوی دیکانی ئه م دێکۆ به ڕیزی ئه لفوبێ به م جۆره یه ـ

«دێکۆی پیرتاج به شی مه ڵبه ندی بیجار».

١ ـ ئاغبلاغ چه نگ ئه ڵماس: دێ یه که له دێکۆی پیرتاج له ٨٩ ك بیجاڕ و له ١٣ ك باشوری خۆرئاوای پیرتاج و ١ ك شه قامی هومایون دایه. ته پۆلکه یی یه، سارده سێره. دانیشتوان ٤٧٧ که س، ماڵ ٨٨. شیَعه ـ کورد، تورك. ئاوله کایناو.

٢ ـ پیرتاج: شاره چکۆله ی پیرتاج، ناوه ندی دێکۆی پیرتاجی به شی مه ڵبه ندی بیجاره، له ٧٦ ك خۆرهه ڵاتی بیجاڕ دایه کوێستانی یه، سارده سێرّه. دانیشتوان ١٣٨٨ که س، ماڵ ٢٥٢، شیعه، ترك، ئاوله کاناو و کارێز. به رهه م: دەغل ـ ترێ و میوه ی فره و فراوان ـ چنارستان ـ سپیایی، شوغل: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری و باغبانی ـ ده سکردی ژنان ـ قاڵیچه و جاجمی به نرخ و بایه خی بیجاڕی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ پاسگای هێزه کانی ئینتزامی ـ مزگه وت و قوتابخانه سه ره تایی و ناوه ندی هه یه.

٣ ـ جه عفه رئاوا: دێ یه که له دێکۆی پیرتاجی به شی مه ڵبه ندی بیجار. له ٩٦

ك خوّرهه لاّتی بیجار و ۱۹ ك پیرتاج دایه. کویّستانیه ـ سارده سیّره. دانیشتوان ۱۹۶ که س، مال ۳۷. شیعه، تورك، ئاوله کایناو و کاریّز، به رهه م: ده غلّ، دانه ویّله، تریّ، سپیایی ـ شوغل: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری، ده سکردی ژنان، قالّیچه

کانی ئایینه

٤ ـ چه نگ ئه لّماس: دیّ یه که له دیّکوّی پیرتاجی مه لّبه ندی بیجار. له ـ ك خورّهه لاّتی بیجار و ـ ك پیرتاج و قه راخی شه قامی بیجار دایه ـ ته پوّلّکه یی یه ـ سارده سیّره ـ دانیشتوان ۵۰۸، مال ۹۴ شیعه کورد فارس ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م ده غلّ و سپیایی ـ شوغلّ،کشت و کالّ و ئاژه لّ داری، قالّیچه، حاجیم، گلیم ـ رّیّگا ماشیّن رّه و ـ

حاجی ئاوا ـ حه سه ن ته یموری سه ری ـ خوجوندگه حینه ـ خودایی ـ ئیستاکه چوّلّن و به شکلّی موچه و مه زرایان لیّ هاتووه ـ

۵ ـ حه سه ن ته مه ر (حه سه ن ته یموری سه ریّ): دیّ یه که له دیّکوی پیرتاجی به شی مه لّبه ندی بیجار.

له ۹۱ ك خورّهه لاّتی بیجار و باکوری کیّوی «چه نگ ئه لّماس» دایه ـ له داویّنی کیّودایه ـ سارده سیّره ـ دانیشتوان ـ که س مالّ ـ شیعه ـ کورد، تورك ـ ئاوله کایناو و کاریّز ـ به رهه م: ده غلّ و سپیایی ـ شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری، ده سکردی ژنان: قالّی بافی ـ رّیّگا: ماشیّن رّه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٦ ـ رّوّسته م ئاوا: دیّ یه که له دیّکوی پیرتاجی مه لّبه ندی بیجار.

له ۹۱ ك خورّهه لاّتی بیجارّ و ۱۵ ك خوّرهه لاّتی پیرتاج دایه ـ ته په وشیووده شتایی یه ـ سارده سیّره ـ دانیشتوان ۲۵ که س مالّ ۵ شیّعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م ده غلّ و سپیایی ـ شوغلّ کشت و کالّ و ئاژه لّ داری رّیّگا ماشیّن رّه و.

۷ ـ زه ینه لّ: دیّ یه که له دیّکوّی پیرتاج مه لّبه ندی بیجار:

له ۸۴ ك خورّهه لاّتی بیجارو ۸ ك پیرتاج دایه. سارده سیّره ـ دانیشتوان ۶۲۶ که س مالّ ۱۱۸، شیّعه ـ تورك ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غلّ ـ شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری.

شیرین سو ـ موچه یه و شاهواری سه ریّ ـ موچه یه.

٨ ـ شاهواری خوارو: دێ یه که له دێکوی پیرتاج مه ڵبه ندی بیجار.
له ١٠١ ك خۆرهه ڵاتی بیجارو ٢٥ ك پیرتاج دایه. سارده سێره ـ دانیشتوان ١٩٨ که س ماڵ ٣٦ شیعه ـ کورد، تورك ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری.

٩ ـ فه تاباد (فه تحاوا): دێ یه که له دێکۆی پیرتاج مه ڵبه ندی بیجار.
له ٤٩ ك خۆرهه ڵاتی بیجارو ٢٢ کم پیرتاج و ـ ك حه سه ن ته یمور دایه ـ ته په و شیووده شتایی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٥٨ که س، ماڵ ٧٥، شیعه، تورك ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی و ترێ ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه (قه ره سه قه ڵ)

١٠ ـ قازان قه ره: دێ یه که له دێکۆی پیرتاجی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٥٩ ك خورئاوای بیجار و ١٧ ك باشوری خورئاوای پیرتاج و قه راخی شه قامی، «شاگودار» به پیرتاج دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٧٠٢ ماڵ ١١٩ شیعه، تورك، ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و.

١١ ـ کا که عه باس: دێ یه که له دێکۆی پیرتاجی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٦٠ ك خورئاوای بیجار و ١٦ ك باشوری خورئاوای پیرتاج و قه راخ شه قامی «گاوبازه» به «شاگودار» دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٦٥٢ مال ١١٠. شیعه ـ تورك ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و.

١٢ ـ که چه گومبه د: دێ یه که له دێکوی پیرتاجی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٥٢ ك خورئاوای بیجارو ٢٤ ك پیرتاج و ـ ك باشوری خورئاوای حه سه ن ئاوای ـ و ـ ك خۆرئاوای ئیسفالتی بیجار تیکاب دایه ـ کۆیستانیه، سارده سێره ـ دانیشتوان ٢١٠ ماڵ ٣٩ شیعه ـ کورد، تورك ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و مزگه وت و قوتابخانه.

١٣ ـ گاو بازه: دێ یه که له دێکۆی پیرتاج مه ڵبه ندی بیجار.

له ۹۶ ک خۆرهه‌لاتی بیجار و ۱۱ ک باشوری خۆرئاوای پیرتاج و قه‌راخی شه‌قامی «شاگوار» به «خودایی» دایه، ته‌پۆلکه‌یی‌یه، سارده سێره، دانیشتوان ۳۲۸ مالّ ۶۵ شێعه ـ کورد ـ ئاو له کانیاو ـ به‌رهه‌م: ده‌غلّ و سپیایی ـ شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه‌لّداری، قالیچه، گلیم، جاجم ـ رێگا: ماشێن‌ڕه‌و.

۱۴ ـ یولقاش: دێیه‌که له دێکۆی پیرتاج مه‌لبه‌نی بیجار.

له ۹۶ ک خۆرهه‌لاتی بیجار و ۲۰ ک باشوری خۆرئاوای پیرتاج و قه‌راخی شه‌قامی «کاکه عه‌باس» به «گه‌چه گومبه‌د» دایه، کوێستانی‌یه، سارده سێره، دانیشتوان ـ مالّ ـ شێعه ـ تورک ـ ئاو له کانیاو ـ به‌رهه‌م: ده‌غلّ و سپیایی ـ شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه‌لّداری، قالیچه، گلیم، جاجم ـ رێگا: ماشێن‌ڕه‌و.

۱۵ ـ هومایون: دێیه‌که له دێکۆی پیرتاج مه‌لبه‌نی بیجار.

له ۸۲ ک خۆرهه‌لاتی بیجار و ۶ ک پیرتاج دایه، کوێستانی‌یه، سارده سێره، دانیشتوان ۵۹۹ مالّ ۱۱۱ شێعه ـ تورک ـ ئاو له کانیاو ـ به‌رهه‌م: ده‌غلّ و سپیایی ـ شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه‌لّداری، باغبانی.

دێکۆی ته غامین به شی ناوچه ی بیجار

دێکۆی ته غامین. یه کێکه له یازده دێکۆ کانی ناوچه بیجار.

ئه م دێکۆیه که له باکوری ناوچه بیجار دایه،له ۲۳ دێی کوڕانی و سیامه نسور پێکهاتوه حه شیمه تی ۶۲۵۴که سه و ڕووبه ریشی ۵۰۴ ك.چوار گۆشه یه. یانی له هه رك، یّکی چوار گۆشه دا ۱۲/۵ که س نیشته جیّ یه

ئه م دێکۆیه به زرو نزمی فره ی تێدایه. به جۆرێ که دێکانی له چاوکێوه کانی لای باکوری له شوێنێکی زوڕنه وی ترداهه ڵکه وتوون له به رئه وه. به «ته غامین» ناودێر کراوه سنوری ئه م دێکۆ به م جۆره یه.

۱ ـ له باکوره وه به کێوه کانی. نورایین و پارێزگای زه نجان ۲ ـ له باشوره وه به دێکۆی سیامه نسور و سولتان. ۳ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێکۆی کوڕانی ۴ ـ له خۆراواوه به دێکۆی سیامه نسوره وه نوساوه.

کێو. کێوه کانی ـ نورایین عه لی قولی چه ق، هادی که له یی. کونه شۆر، ئورتاداغ. له م دێکوداقه راریان گرتوه.

دێی ئاغبلاغ «کانی سپی» ته غامین به ناوه ندی ئه م دێکۆدانراوه. سنوری ئه م دێ به م جۆره یه ـ ۱ ـ له باکوره وه به ناوچه ی کوێستانی ۲ ـ له باشوره وه ۰ به کول ته په ی ته غامین ۳ ـ له خۆراوه به چه تاق ۴ ـ له خۆرهه ڵاته وه به قورت ده ره وه نوساوه.

چۆم. چۆمه کانی ئه م دێکۆیه گشتیان کاتین و له کاتی هاویناندا ئاوێکی وایان نامینێ که بۆ کشت وکاڵ که ڵکی باشی لی وه ربگیرێ.

له ناوچۆمیلکه کاندا ئه م سێ چۆمه ئاویان زۆرتره.

۱ ـ چۆمی ئاغبلاغی ته غامین که له باشوری به رزایه کانی ئاغبلاغه وه سه رچاوه ده گرێ. له دێکانی سێئوری. ئوچ گومه دی سوڵتان،ئوچ گومبه دی خان. تێ ده په ڕی و له دێکۆی کوڕانی سه رهه ڵدێنێ.

۲ ـ چومێ که له باکوری دێی ئاغبلاغی ته غامین سه رچاوه ده گرێ و قورت ده ره به جێ دێڵێ و بۆ دێکۆی کوڕانی ڕێ ده که ێ

۳ ـ چۆمی. چیچکلو. له به رزایه کانی دێی چیچکلو،سه رچاوه ده گرێ و ده ڕوا تا له دێی. حه سه ناوای چاروق. ده چێته دیکوێ ته غامینه وه. پاشان له دێی «قه مچوخه» ده ڕژێته ناو دێکۆی کوڕانیه وه ئه م دێکۆ سارترین خاڵی ناوچه ی بیجاره،چون له به زرترین شوێنی ناوچه دا قه راری گرتووه، زۆرتری خه ڵکی ئه م دێکو. تورکو شیعه ن بڕێکیشیان سوننی و کوردن. دێکان به ڕیزی ئه لفوبێ به م جۆره یه.

١ ـ ئاغ که ندقه ره که ند: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی ناوچه ی بیجار.
له ١٠٠ ك باکوری بیجارو ١٥ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پوڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٣١٣، ماڵ ٥٨ شیعه ـ تورك ئاوله ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی هه نگوین، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. باخه وانی، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم، به ڕه، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، لوله که شی، ئاش، حه مام.

٢ ـ ئاقبلاغی طغامین: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی بیجار.
له ١١٠ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٦٨٢ ماڵ ١١٢، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالیچه و گلیم، به ڕه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، پوست، ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاویاری ـ نه وت فرۆشی ـ ئاسنگه ری، ئاش، حه مام.

٣ ـ ئوچ کومبه دی «خان» ـ دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی ناوچه ی بیجار.
له ٩٢ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ١٠ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٣٩٧، مال ٦٦، ئاوله کایناو، سوننی ـ شیعه، کورد، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باخه وانی، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه ـ نه وت فروشی، ئاش، حه مام

٤ ـ ئوچ گومبه دی سلطان: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی ناوچه ی بیجار.
له ٩٢ ك باکوری بیجار و ١٠ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، سارده سێره، دانیشتوان ٢٣٢، مال ٤٠ ئاوله کایناو، شیعه، تورك،به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه، هه نگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری باخه وانی، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه، حه مام، ئاوی لوله که شی ـ نه وت فروشی.

ئیبرایم ئاوا: موچه یه ـ

٥ ـ بوستان ده ره: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی بیجار.
له ٩٣ ك باکور ی مه ڵبه ندی بیجار و ١٨ ك ئاقبلاغی دایه، سارده سێره، دانیشتوان

۳۰۳، ماڵ ۵۳

ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. باخه وانی، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه. ئاوی لوله که شی. فروشگای هاوياری. نه وت فرۆشی ـ ئاش، حه مام،

ته کی ئه ولی: موچه یه.

٦ ـ چطاق: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی ناوچه ی بیجار.

له ۱۱۲ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ۳ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، سارده سێره، دانیشتوان ۳۱۸، ماڵ ۶۴، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، ئاوی لوله که شی، فرۆشگای هاوياری، نه وت فرۆشی. ئاش ـ ئاسنگه ری

۷ ـ حه سه ن ئاوای چاروق: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی ناوچه ی بیجار.

له ۱۱۰ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ـ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، سارده سێره، دانیشتوان ۲۵۷ ماڵ ۴۶ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ سپیایی میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه. ئاوی لوله که شی، ئاسنگه ری، ئاش، حه مام

۸ ـ خان که ندی: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی ناوچه ی بیجار.

له ۱۳۳ ك باکوری ناوچه ی بیجار و ۱۸ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ۱۹۵ ماڵ ۳۳، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالیچه و گلیم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، ئاوی لوله که شی.

۹ ـ سه راب: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی ناوچه ی بیجار.

له ۱۱۰ ك باکوری ناوچه ی بیجارو ۷ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ۴۹۲ ماڵ ۸۲، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه، حه مام، ئاوی لوله که شی، فروشگای هاوياری. نه وت فرۆشی، ئاش، ئاسنگه ری.

١٠ ـ سوڵتان ئاوای چوتاق «چطاق»: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی ناوچه ی بیجار.

له ١١٥ ك باکوری ناوچه ی بیجارو ۶ ك ئاقبلاغی و ۶ ك ئاقبلاٚغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیتشوان ١٥٧، ماڵ ٢٣،ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه هه نگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری،باخه وانی، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیمڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، حه مام، ئاوی لوله که شی.

١١ ـ سێوه ری: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ١١٠ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ۴ ك ئاقبلاٚغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیتشوان ٢٧٣، ماڵ ۴۵، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالیچه و گلیمڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، ئاوی لوله که شی، به قاڵی.

١٢ ـ شه ریف که ندی: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ١٣٠ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ٨ ك ئاقبلاٚغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ۴٢۵،ماڵ ٧۵، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیمڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، شه خس، حه مام، ئاوی لوله که شی، به قاڵی، ئاسنگه ری.

١٣ ـ عه لی شا (عه لی ئاوای کارێزه): دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٧۶ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ٨ ك ئاقبلاٚغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ١۶٢، ماڵ ٢٧، شیعه ـ تورك،کورد،ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باخه وانی،ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، ئاوی لوله که شی، ئاش، حه مام.

١٤ ـ قزڵجه: دێ یه که له دێکوی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ١٣١ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ١٠ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٣٣٠، مال ۵۶، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت

قوتابخانه، فروشگای هاویاری، نه وت فرۆشی. به قالّی.

۱۵ ـ قورت ده ره: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ۱۰۰ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ۸ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ۹۸، مال ۱۹، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالیچه، گلیم، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه

۱٦ ـ قه مبه رجه: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ۱۱۵ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ۹ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ۱۹٦، ماڵ ۳۵، شیعه ـ تورك ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، مزگه وت، قوتابخانه مورغداری، له سه ر شه قامی ئیسفاڵته یه .

۱۷ ـ کۆرکۆره: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ۹٦ ك باکوری بیجار و ۱۲ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیتشوان ۴۴۵، ماڵ ٦۸ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه ئاوی لوله که شی، حه مام، ئاش، به قاڵی.

۱۸ ـ که له زان: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ۱۳۲ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ۱۳ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ۲۳۰، مال ۲۳، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالیچه و گلیم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، مورغداری. حه مام، ئاوی لوله که شی، به قاڵی، ئاش

۱۹ ـ گوڵ ته په ی طغامین: دێ یه که له دێکۆی «طغامین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ۱۰٦ ك باکوری مه ڵبه ندی بیجار و ۴ ك ئاقبلاغی طغامین دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ۵۳۳، ماڵ ۸٦ شیعه ـ تورك، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری؛ باخه وانی، ده سکردی ژنان: قاڵیچه و گلیم، ڕێگا:

ماشێن ڕەو، مزگەوت، قوتابخانەی سەرەتامی، فێرگەی رانوّمایی، شورای ئاینی، حەمام، ئاوی لولەکەشی، بەرق، دارتاشی، فروشگای هاویاری، نەوت فروّشی، بەقالی، ئاش، گچی بابا: ئیستاکە موچەیە.

۲۰ـ مەدەک: دێیەکە لە دیکوّی «طغامین»ی مەلبەندی بیجار.

لە ۷۸ ک باکوری مەلبەندی بیجار و ۴۳ ک ئاقبلاغی طغیان دایە، تەپوّلکەییەیە، سارده سێرە، دانیشتوان ۲۱۶، ماڵ ۳۶ شێعە ـ تورک ـ کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، باخەوانی، دەسکردی ژنان: قالیچە و گلیم، ریگا، ماشێن ڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، ئاوی لولەکەشی، فروشگای هاویاری. نەوت فروّشی، بەقالی، ئاش.

دیکوی دەور و بەری ناوچەی بیجار

دێکوّی دەور و بەرکە لە ۴۹ دی وو موچە پێکهاتوە. لە خوّراوای شاری بیجاردا هەلکەوتوە. رووبەرەکەی ۹۵۷ ک چوارگوشەیە و حەشیمەتی ۷۶۷۷کەسە. یانی لە هەر ک یکی چوار گوّشەدا ۸ کەس نیشتە جێیە. سنوری ئەم دێکوّیە بەم جوّرە.

۱ـ لە باکورەوە بە دێکوّکانی سێلتاه و سیامەنسور

۲ـ لە باشوری وە بە دیکوّی خەسراوا

۳ـ لە خوّراواه بە دیکوی نەجەفاوا

۴ـ لە خوّرهەلاتەوە بە شاری بیجار و دێکوّکانی باوەڕەشانی و خوّرخوّرەوە نوساوە.

دێی «جه نگیز قه لاّ» كه‌له‌ ١ ك باشوری [1] شه قامی ئیسفالّتی بیجارّ،دیوانده ره و ٥ ك بیجارّ دایه، به ناوندی ئه م دێكوّ دانراوه،دێی جه نگیزقه لاّ: له نێوان دو كیوّی به رزوبه سام داهه لّكه وتووه.

پێشنیيان ده گێرنه وه،كاتی هوروژمی سوپای بی به زه و دلّ رّه ق و خوێن مژی «مه غول» به رّابه ری. (جه نگیزخان)، خه لّكی كوردی به شه رّه فی ناوچه كه، له سه ر ئه م دووكێوه مه ته رێزوسه نگه ریان لیّ دا به ستوه و ، رێگایان له سوپای ده س درێژكه ری مه غول به ستوه، ته نانه ت نه یان هێشتوه كه مه غول زه فه ریان پیّ ببا و خوێن یان بمژیّ، نیشتمانیان كاول كاوخوێشیان بكوژیّ. به م هوّیه ناویان نا (جه نگیزقه لاّ).

یانی ئه ی جه نگیزخان بزانه. كوردستان قه لاّی میردانه. حه شارگه ولانی شێرانه، لێره دا نالّ داران نالّیان رّزاندو ه و، بالّداران بالّیان وه راندو ه.

كیوّی به نجه عه لی: له خوّرهه لاّتی ئه م دێدا به رزو به سام رّاوه ستاوه، ده لّیّ تائێستا سه دان جه نگیزم رّاوناوه، له م كێوه دا به ردیّ به شكلّی په نجه ی مروّ ده رهاتووه. به گوێرەی خه لّكی ناوچه كه، ئه وشه قلّه‌ی به نجه ی حه زره تی عه لی،خه لیفه ی چواره می سوننی و ئیمامی هه وه لّی شیعه كان. گیراوه ته وه، خه لّكی ئه م ناواقه گشتیان كوردن و به كوردی رّاوێژی تایبه تی بیجارّی، پێكه وه ده دوێن، زوّرتریان مه زهه بیان شیعه يه وئه وانی تریان سوننی شافیعین،كه هه ر دوولا پێكه وه جوّشیان خواردوه و،رّێز بوّبیروبرّوای یه كتردادە نێن شوغلی خه لّكی. كشت و كالّ،ئاژه لّ داری یه، ده سكردی ژنانی ئه م دێكوّ قالّی و قالّیچه یه، ناوی دێكانی به رّیزی ئه لفوبی به م جوّره یه

١ ـ ئه لّوه ند قولی: دیّ یه كه له دێكوّی «حه ومه ی» مه لّبه ندی بیجار

له ١٢ ك باكوری خوّرئاوای بیجارو ٨ ك باكوری ئیسفالّتی بیجار دیوانده ره دایه ـ ته په و شیوو ده شتایی يه ـ سارده سێره دانیتشوان ١٦١ مالّ٢٧ شێعه، كورد ـ ئاوله كایناو ـ به رهه م: ده غلّ و سپیایی ـ شوغلّ،كشت و كالّ و ئاژه لّ داری ـ ده سكردی ژنان: قالّیچه، گلیم، مه وجی بیجارّی ـ رّێگا ماشێن رّه و ـ مزگه وت و قوتابخانه

٢ ـ ئاغاموراد: دیّ یه كه له دێكوّی «حه و مه ی» مه لبه ندی بیجار.

له ٦ ك باشوری خوّرئاوای بیجارّ و مابه نیی «وه یس مرید» و «مه قلی» دایه ـ ته په و

---

١) گوزارشی ئوستانداری

شیوه و ده شتایی یه ـ سارده سێره دانیشتوان ١٣٥ مال ٢٠ شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م ده غلّ و سپیایی ـ شوغل: کشت و کالّ و ئاژه ل داری ده سکردی ژنان: قالیچه، گلیم، و موجی بیجاری ـ رێگا ماشێن ره و.

٣ ـ ئالّه که وو ـ دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه لّبه ندی بیجار

له ٩ ك باشوری بیجارْ و قه راخی شه قامی خێز رێژی بیجارْ به خه سراوا دایه ـ ته په و شیوده شتای یه ـ سارده سێره،دانیتشوان ٣٢٧،مالّ ٦٤،شێعه ـ سه یید ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غلّ و ترێ و سپیایی ـ شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری ـ ده سکردی ژنان: قالّیچه، گلیم، مه وج ـ رێگا: ماشێن رّه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه–

دێی (موقولی) کورد و شیعه ن له نزیکی ئاغامورا دایه و ئیستاکه چۆلّه

٤ ـ باوه (سوره) (بابا سورخه): دێ یه که له دێکوی «حه ومه ی» بیجار.

له ١٢ ك خۆرئاوای بیجار و قه راخی ئیسفالّتی بیجار دیوانده ره دایه ـ ته په و شیوو ده شتایی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٥٧ مال ٤٢ شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غلّ و سپیایی ـ شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری ـ ده سکردی ژنان: قالیچه، گلیم، مه وجی بیجارّی ـ رێگا ماشێن رّه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٥ ـ باراماوا: دێ یه که له دێکۆی (حه ومه ی) بیجارْ.

له کم ـ ی بیجار دایه ـ سارده سێره، دانیشتوان ٤٠ مال ٦ ـ شیعه ـ کورد. ئاوله کایناو به رهه م: ده غلّ، سپیایی. شوغلّ: کشت و کالّ ئاژه لّ داری ـ مزگه وت قوتابخانه ـ رێگا ـ ماشێن رّه و.

٦ ـ بورجکه: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» بیجار

له ٦ ك باشوری خۆر ئاوای بیجارْ دایه ـ کویستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٨١ مال ٥٤ شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو به رهه م: ده غلّ و سپیایی و ترێ ـ شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری ـ ده سکردی ژنان ـ قالّیچه و گلیم ـ رێگا: ماشێن رّه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٧ ـ په ینه برّه ـ دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه لّبه ندی بیجار.

له ٢٢ ك باشوری خۆر ئاوای بیجارْو له ١٦ ك باکوری خۆرهه لاّتی نه جه ف ئاواو

باشوری ئیسفالتی بیجاڕ دیواندره دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۷۷، ماڵ ۳۲ شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، مه وج ـ مزگه وت و قوتابخانه

۸ ـ چل ئه میران: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجار له ۴۵ ك باشوری خوڕهه لاتی بیجاڕ و قه راخی چۆمی تلوار دایه ـ کوێستانی یه ـ ئارانه ـ دانیشتوان ۱۲۷، ماڵ ۲۱، شێعه، کورد، ئاوله کایناو و چۆمی تلوار ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا: له قه راخی چۆمی تلوار و دێی سلامه ت ئاواوه، ماشێن ڕه وه ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه. (چه شمه ئه یاز) موچه یه ـ

۹ ـ چه شمه کازم: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ له ۲۰ ك باشوری بیجاڕ و له ۲۲ ك خوڕهه لاتی نه جه ف ئاوا و ۵ ك باشوری ئیسفالتی بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۰۱، ماڵ ۲۷، شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان ـ قاڵیچه، گلیم، مه وج، ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه.

۱۰ ـ (کانی خانقلی) چه شمه خانقلی: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ۲۰ ك بیجارو ۲۲ ك خوڕهه لاتی نه جه ف ئاوا و ۵ ك باشوری ئیسفالتی بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۸۱، ماڵ ۴۹ شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی و میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، مه وج ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ـ (چه شمه خانجه بورجکه) موچه یه

۱۱ ـ جه نگیزقه لا ـ دێی ناوه ندی دیکوێ «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ۵ ك خوڕئاوای بیجارو ۱ ك باشوری ئیسفالتی بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ ده شتایی یه ـ له به ینی دوکیوی که له قه ندی، که به قه لای چه نگیزخان مه غول به ناوبانگه ـ هه ڵکه وتوه ـ ئارانه، دانیشتوان ۸۸ ماڵ ۱۹، شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، مه وج بیجاره ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه ـ له نزیکی دی ئاسه واری قه لایێ کی

کۆنه له چاوئه داءتائێستاکه ڕون نه بوه ته وه که کێ دروستی کردووه و که ی ڕووخاوه.

١٢ ـ حه ڵوایی ـ دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجار

له ١ ك خۆرئاوای بیجاڕ و قه راخی باکوری ئیسفالتی بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ ته په و شیوو ده شتایی یه ـ سارده سێره ءدانێشتوان ٦٢٦ءماڵ ١١٣ شێعه ـ کورد ءئاوله کایناو و کاریز ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه ـ مه وجی بیجاڕی ـ قوتابخانه و لوله که شی و برقی هه یه.

١٣ ـ حوسه ین ئاوای که مه ر زه رد: دێ یه که له دیکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجار.

له ٢٥ ك بیجاڕو ٣٩ ك باکوری خۆرهه ڵاتی نه جه ف ئاوا و له قه راخی چۆمی «قزل وه زان» دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٠٧ ماڵ ٢١ شێعه ـ کورد ـ ئاوله چوم و کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. ده سکردی ژنان: قاڵیچه، جاجم ـ ریگا.

١٤ ـ (حوسه ین ئاوای) گورگان: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجار.

له ٢٣ ك بیجاڕ و ٣١ ك باکوری خۆرهه ڵاتی خسروئاوا ٢ ك باشوری «نه دری» دایه ـ ته پۆلکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٢٣، ماڵ ٢١ شێعه، کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ

١٥ ـ خانان قولی: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٥ ك بیجاڕو ـ ك چه نگیزقه ڵا دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٩٨٠ ماڵ ١٧٤ سوننی، کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه و تـ

(سێ کانی)

١٦ ـ خوڕره م ئاوای: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجار.

له ٢٦ ك باشوری خورئاوای بیجارو ٢ ك حوسه ین ئاوای گورگان دایه ـ ته پۆڵکه یی یه

ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۶۴ مال ۴۹ شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و.

۱۷ ـ خۆشاو: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجار.

له ۱۰ ك باکوری خۆر اوای بیجار و ۱ ك خوڕئاوای شه قامی سه ڵه وات ئاوا دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۷۱، ماڵ ۱۵ شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان، مزگه وت و قوتابخانه ـ (خێراوا) ئێستاکه موچه یه ـ ده ره که و و، موچه یه.

۱۸ ـ زه رده که مه ر: دێ یه که له دێکوی (حه ومه ی» مه لبه ندی بیجار.

له ۳۵ ك بیجاڕو قه راخی چۆمی قزلْ وئ زان دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ۳۷۲ دانیشتوان ۳۷۲، ماڵ ۵۹، سوننی، شێعه، کورد ـ ئاوله کایناو و چۆم ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه

۱۹ ـ سایل و مایل: (پشت ده ربه ن) شێعه، کورد

دی یه که له دێکۆی (حه ومه ی) بیجار. له ۱۲ کم ـ ی باشوری خۆراوای بیجاڕ سارده سێره. دانیشتوان ۲۸، ماڵ ۵ ـ شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو به رهه م: ده غڵ ـ سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. ده سکردی ژنان قالی ـ قاڵیچه ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ لوله که شی ئاو حه مام.

۲۰ ـ سه عداوا (صادقاوا): دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ۱۴ ك باشوری خۆرئاوای بیجاڕو ۲ كَ باشوری بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ ته پۆڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۶۳، ماڵ ۹، شێعه، کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان، قاڵیچه و گلیم، جاجم

۲۱ ـ شه ریف ئاوا: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ۱۱ ك باشوری بیجارو ـ ك چه نگیز قه لاّ دایه ـ ته په و شیوده شتایی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۴ مال ۶ شیعه ـ کورد، ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری. ده سکردی ژنان: قالّیچه و جاجمی بیجاڕی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه. ئیستاکه چوڵه له شاری بیجاڕه وه ده ی کلێڵن

۲۲ ـ سه لوات ئاوا: دێ یه که له دێکوّی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ۱۸ ك بیجاڕو ـ ك چه نگیز قه لاّدایه ـ ته په و شیو ده شتایی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۴۰ ماڵ ۲۶ شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ده سکردی ژنان: قالّیچه و جاجمی بیجاری ـ ڕێگا : ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۲۳ ـ عه لی به ده ڵ (ئاڵی به ده ڵ): دێ یه که له دێکوێ «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ

له ۷ ك خوّرئاوای بیجاڕو ۱ ك باکوری ئیسفاڵتی بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ ته په و شیوو ده شتایی یه ـ سارده سێره، دانیشتوان ۱۰۲، ماڵ ۲۰، کورد ـ ئاوله کانیاو به رهه م: ده غڵ و ترێ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قالّیچه و گلیم و جاجمی بیجاڕی ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه، کارخانه ی سیمانی کوردستان. له خوّراوای دێی ئالێ به ده ڵ دایه. به لاّم هێشتا. کارخانه ی سیمان کوردستان نه که و توه ته کار ـ له پێشداقه رار وابووله سه ر پردی نساره ی دیوانده ره دا بندرێ، به لاّم له وێ گوێزرا وه بوّ ناوچه ی بیجاڕ، به بیانووی نه بوونی ئه منیه ت. عه ودالاّن ـ دێ کوّن بوه. به لاّم ئیّستاکه موچه یه.

۲ ـ (قاسم ئاوای) وه ی نیسار: دێیه که له دێکوّی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ۳۵ ك باکوری خورئاوای بیجاڕ و له قه راخی چوّمی قزل وه زان دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۶۸ ماڵ ۱۲، شیعه، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو: به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قالّیچه، گلیم ڕیگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه. (قه ره که ند) ئیّستاکه موچه یه.

۲۵ ـ قه یسه: دێ یه که له دێکوّی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ١٣ ك باکوری خورئاوای بیجاڕو ـ ك باکوری ئیسفالّتی بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ ته په یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٨ ماڵ ١، شێعه ـ کورد ـ ئاوڵه کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه و جاجمی بیجاڕی ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت.

٢٦ ـ قوم ده ره (قه مه ده ره): دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ٣٠ ك باکوری خورهه ڵاتی بیجاڕ و قه راخی چۆمی قزل وه زان دایه ـ ته پۆلکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٥٣، ماڵ ٢٧، سوننی ـ کورد ـ ئاوڵه چۆم و کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا ـ مزگه وت

٢٧ ـ قه ره بلاغ: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ٣ ك باکوری خۆرئاوای بیجاڕو ـ ك ئیسفالّتی بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٥، ماڵ ٣، شیعه ـ کورد ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ ئاوله کایناو ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵی، قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٢٨ ـ قازی قوشچی: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه لبه ندی بیجار، له گه ل قه واسورخه دا به شکلی دیێ ده رهاتوه.

له ٢٠ ك خورئاوای بیجار و له قه راخی ئیسفالّتی بیجار دیوانده ره دایه ـ ته پۆلکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٦١، ماڵ ٢٣، شیعه ـ سادات ـ کورد ـ ئاوڵه کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ مزگه وت و قوتابخانه ـ ڕێگا: ماشین ره و، ئه م دێ له گه ڵ دێی (قه واسورخه) دا به شکڵی دێیّ ده رهاتوه.

٢٩ ـ قه واسورخ: دێ یه که له دێکوێ «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ٢٠ ك بیجاڕ و له قه راخی ئیسفالّتی بیجاڕ دیوانده ره دایه ـ ته پۆلکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٩٥، ماڵ ٣٦، شیعه ـ کورد ـ ئاوڵه کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، جاجم، گلیم،

مزگه وت و قوتابخانه ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و.

٣٠ ـ قه ره ته وه ره: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ١٩ ك بیجارو ـ ك باشوری ئیسفاڵتی بیجار دیوانده ره دایه ـ ته پوڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٧٥، ماڵ ٨٨، شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، جام، گلیم، ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٣١ ـ قشلاخ نه و رۆز: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ٣٦ ك بیجارو ـ ك چه نگیزقه لا دایه ـ ته پۆلکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٦٤٦ مال، ١٠٢ سوننی، شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه. (کونه ڕۆبا) ئێستاکه موچه یه

٣٢ ـ گوڵستانه: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه لبه ندی بیجاڕ.

له ٢٤ ك بیجاڕو ٦ ك باکوری ئیسفاڵیی بیجار دیوانده ره دایه ـ ته پۆلکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٢٦ مال ١٩ شیعه سوننی ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٣٣ ـ گومه دی حاجی: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.

له ٤٠ ك بیجاڕ و ـ ك چه نگیز قه لا و قه راخی چۆمی (وێڵ کوشتی) دایه ـ ته پوڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٩٠، مال ٢٥، سوننی ـ شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو و چۆم ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه ـ

٣٤ ـ گوڵ بلاغی خواروو ـ دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه لبه ندی بیجاڕ.

له ٢٠ ك باشوری بیجاڕ و ـ خۆرئاوای ئیسفاڵتی بیجاڕ هه مه دان دایه ـ ته په یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٨٧، ماڵ ٢٩، شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و

سپیایی ـ شوغڵ: کشت وکاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قالیچه، گلیم، جاجمی بیجاری ـ ڕێگا: ماشین ره و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۳۵ ـ گوڵ بلاغی سه رو ـ دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه لبه ندی بیجاڕ.
له ۱۵ ك بیجاڕو ـ ك چه نگیز قه لا دایه ـ ته په یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان – ماڵ ـ شیعه ـ که رد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قالیچه، گلیم، جاجمی بیجاری ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه. ئێستاکه چوڵه و به شکڵی موچه ده رهاتوه

۳۶ ـ موخور: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه لبه ندی بیجاڕ.
له ۱۵ ك باکوری خورئاوای بیجارو ـ ك باکوری خۆرهه لاتی ئیسفالتی بیجار دیوانده ره دایه ـ ته په یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۹، ماڵ ۲، شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجمی بیجاڕی ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه ـ دێی (موقولی. له نزیکی ئاغامورا دایه و ئێستاکه چۆڵه.

۳۷ ـ نیعمه ت ئاوای خواری «پاپه تی»: دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.
له ۱۸ ك خورئاوای بیجارو ـ ك باکوری ئیسفالتی بیجار دیوانده ره دایه ـ ته پوڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۶۸، ماڵ ۳۴،شیعه ـ سوننی ،کورد ـ ئاوڵه کایناو ـ به رهه م: ده غڵ ،دانه وێڵه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ـ پاپه تی سه رێ تازه ئاوه دان بوه ته وه.

۳۸ ـ نه دری (تی یری): دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی بیجاڕ.
له ۲۰ ك بیجاڕو ـ ك چه نگیز قه لا دایه ـ ته پوڵکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۷۵، ماڵ ۴۸، شێعه ـ کورد، ئاوڵه کایناو ـ به رهه م: ده غڵ ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنان: قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا ـ ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه. ئیمام زاده حیات عیسی.

۳۹ ـ وه یس مورید «مرید» ـ دێ یه که له دێکۆی «حه ومه ی» مه ڵبه ندی

بیجار.

له ۱۲ ك باشوری خورئاوای بیجارو ـ ك باشوری ئیسفالّتی بیجار دیوانده ره دایه ـ ته پۆلکه یی یه ـ سارده سیره دانیشتوان ۱۲۶ مال ۲۰ شیعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غل و سپیایی ـ شوغل: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری ـ ده سکردی ژنان: قالیچه، گلیمی، جاجمی بیجاری ـ رێگا: ماشین ره و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه ـ نیعمه تاوای ژور و موچه یه.

دێکۆی خه سراوا ـ که له باشوری شاری بیجاردا

هه ڵکه وتوه، ۲۰ دێی له باوش گرتووه، ڕوبه ره که ی ۴۶۳ ك چوار گۆشه یه و حه شیمه تی ۷۱۱۱ نفوسه، یانی له هه ر ك یکی چوار گۆشه دا ۱۵/۳ که س نیشته جێ یه.
سنوری به م جۆریه:

۱ ـ له باکوره وه به دێکۆی باوه ڕه شانی و ده وروبه ر. ۲ ـ له باشوره وه به دێکۆی ئه سفه نداوای ناوچه ی قوروه. ۳ ـ له خۆراواوه به دێکۆی نه جه فاوا و قوروه. ۴ ـ له خۆرهه لاته وه به دیکۆی باوه ڕه شانی و ناوچه ی قوروه وه نوساوه، زۆرتری زه وی ئه م دێکۆیه ده شت و گۆڕایی یه و که متری ته په و کێوه ـ که به شکلّی دێم ده کێلدرێ.

۱ ـ کێوی گڕ له نزیکی دێی قه ره خلر. ۲ ـ کێوی شه یدا، له نزیکی دێی چه مه قلو. ۳ ـ کێوی دوکه سوری گه وره چکۆله له باشوری خوراوای دیی خه سراوا. ۴ـ ته په ی (هه زارله یلا) له باشوری دێی خه سراوا دایه.

ئه م دێکویه دووچۆمی تێدایه: ۱ ـ له به رزایه کانی چه شمه مه نتش سه رچاوه ده گرێ له دێکانی چه شمه قولی ـ صادقاوا ـ خه رزه دین ـ قه دیم خان ـ ئه شرة فاوا ـ جوروندی ڕه ت ده بێ و ده ڕژێته چۆمی تلواروه.

۲ ـ له "خودلانه" وه سه رچاوه ده گرێ وله دێکانی: پور ـ ئه یناوا ـ خه سراواـ حاجیاوا ـ دوسه ر ـ حوسه یناوا ـ که مالاوا ـ محمد صالح ـ فیروزاوا، ڕه ت ده بێ و ده ڕژێته تلّواره وه.

چه ند چومێلکه ی تریشی هه یه له هاوینان داوشك ده بن.

خاکی ئه م دێ وه ك گشت خاکی ناوچه به بڕشت و به به ره که ت و پیته، به لام به هۆی بێ ئاویه وه زۆرتری به رهه می خه ڵکی، له دێمه کاردا داده چێندری وهه لّ ده گیرێ.

زمانی ڕگ ماکی ئه م دێکۆیه کوردیه. مه زهه ب وبڕوای دووکوتیان شیعه ی دوازده ئیمامی یه ئه وانی تریان سوننی شافیعین.

دیکانی: خودلاّن. زه رزین جۆ. شاره کی خواریّ. قه ره خلو. گاودانه جار. محمداوای نیل، سونین. ذیکانی. ئه شرّه فاوا. ئه میناوا. کانی رّوبا. چه شمه خه لیل چه شمه قولی. حاجیاوا. شیعه مه زهه بن. له دیّکانی ترا کورد و تورك تیّکه لنّ، به لاّم کورده کان زوّرترن.

دیّی خه سراوا به ناوه ندی ئه م دیّکوّ دانراوه.

بنه مالّه ی ـ حه سه نعیلخانی «ئه میرینزامی گه رّوسی» کوردی کورد کوژی به شیعه بوو. دیّکانی خه سراوا. نه جه فاوا. جافراوایان. ئاوه دان کردوه ته وه. بوّیه به خه سراوا ناوی ده رچوه، دیّی خه سراوا له سه ر شه قامی بیجار قوروه وله ٥١ ك ـ ی بیجاردایه. [١]

له کلکه ی باشوری خوّراوای ئه م دیّکوّداچه ندرْ نجیره کیّوی به سام ودیمه ن هه یه که ویّنه ی دیواریّکی به رزو به رین سنوری نیّوان دیّکوّی ئه سفه نداوای قوروه و خه سراوای بیجاری یان دیاری کردوه. له نزیکی ناوه رّاستی ئه م دیّکوّدا کیوّی. سه نگیا ـ ١٩٩٢ گه ز سه ری هه لّیناوه، له باشوری خوراوای دیّی قه ره خلر کیّوی "چل ته ن" ٢٢٠٧ گه ز ملی هه لیّناوه و تماشای ده شته به پرّشتو به رهه مه جوانه کانی کوردستانی خوّرهه لاّت ده کا.

چوّم ـ له م دیّکوّدا سیّ چوّم سه ر چاوه ده گرن و ده رژیّنه چوّمی تلواره وه.

١ ـ چوّمی خه سراوا که له به رزایه کانی دیّی. بودلا. سه رچاوه ده گریّ و له دییّ که مالاّوا ده رّژیّته ناو چوّمی تلواره وه. دیّکانی. بودلا. ئه میناوا. خه سراوا. حاجیاوا. دووسه ر. حوسه یناوا. له قه راخی ئه م چوّمه داهةّ لکه و توّون لِه چوّمی خه سراوا بوّکشت و کالّ که لّك وه رده گرن.

٢ ـ چوّمی شاره ك: له به رزایه کانی. سه راب شاره ك. سه رچاوه ده گریّ و له خاکی که چه گومه د. ده رّژیّته چوّمی تلواره وه. دیّکانی. چه شمه قولیّ. صادقاوا ـ خه رزه دین، قه دیم خان. ئه شرّه فاوا. جوروندی، له قه راخی ئه م چومه دان و له ئاوه به خیرّو بیرّه که ی به هره وه رده گرن.

٣ ـ چوّمی: وزن ده ره. له به رزایه کانی. شیّر کوژ و ته نگی سه ر ـ سه رچاوه ده گریّ و له نزیکیّ دیّی. سه لّماتاوا. تیّکه لّ چوّمی تلوارده بی. دیّکانی. قشلاخ نه وروّز. خورّه ماوا حوسه یناوا ـ شه ریفاوا. ده ولّه تاوا. گولّ بلاّخ. باقراوا. دارغیاس. له قه راخی ئه م چومه دا ستاریان گرتوه و له ئاوه شیرینه که ی ده خوّنه وه و به رهه م هه لّ ده گرن. به رهه می گرنگی ئه م دیّکوّ: ده غلّ ودانه ویله ـ سیپایی. داروباخه.

شوغلّی خه لّکه که یشی: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری یه. ده سکردی ژنانی ئه م دیّکوّ قالّی. قالّیچه ی به ناوبانگی بیجارّه.

---

١) گوزارشی ئوستانداری

شه قامی بیجار بۆهه مه دان به خۆرهه لاتی ئه م دیکووه داده بورێ.
ناوی دێکانی به ڕیزی ئه لفوبێ به م جۆریه[1]

۱ ـ ئه شڕه ف ئاوای قوچ: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۵ ك باکوری بیجارو ۵۰ ك دێی خه سراوا دایه، کوێستانی یه، شێعه ـ کورد، دانیشتوان: ۳۵۷،ماڵ: ۵۹، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۲ ـ ئه مین ئاوا: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۵۳ ك باکوری بیجارو ۵ ك دێی خه سراوا دایه، کوێستانی یه، شێعه ـ کورد، دانیشتوان: ۱۰۸، ماڵ: ۱۹، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنان: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۳ ـ بیوڵه (بودلا): دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۶۰ ك باکوری بیجارو ۱۹ ك دێی خه سراوا دایه، کوێستانی یه، سوننی ـ شێعه ـ کورد، دانیشتوان: ۴۵۲،ماڵ: ۸۱، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٤ ـ چه شمه مه نته ش (چه شمه مه نش): دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ـ ك باکوری بیجارو ـ ك دێی خه سراوا دایه، کوێستانی یه، سوننی ـ کورد، دانیشتون ۹۸۵،مال ۱۶۰، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غل و سپیایی، شوغل: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قالیچه، ریگا: ماشین ره و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۵ ـ (چه شمه ڕێوی): دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۵۶ ك باکوری بیجار و ۵ ك دێی خه سراوا دایه، کوێستانی یه ، شێعه ـ کورد، دانیشتوان: ۳۳۱ ماڵ: ۵۴، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ وسپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هدیه.

---

۱) گوزارشی ئوستانداری.

٦ ـ چه شمه خه لیل «کانی خه لیل»: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.

له ۴۵ ك باکوری بیجار و ۸ ك دێی خه سراوا دایه. کوێستانی، شێعه ـ کورد، دانیشتوان ۳۸۳، ماڵ ۶۰، ئاوڵه کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی زنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٧ ـ چه شمه قولی هۆزئاغا: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.

له ۴۵ ك باکوری بیجار و ـ ك دێی خه سراوا دایه، کوێستانی یه، شێعه ـ کورد، دانیشتوان ۱۶۲، ماڵ ۲۴، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٨ ـ حاجیاوا: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.

له ۵۴ ك باکوری بیجار و ك دێی خه سراوا دایه. کوێستانی یه. شێعه ـ کورد، دانیشتوان: ۱۴۲، ماڵ ۲۸، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ وسپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ. ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٩ ـ خودلان «خه وێله»: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.

له ك باکوری بیجار و ـ ك دێی خه سراوا دایه، کوێستانی یه. سوننی ـ شێعه ـ کورد. دانیشتوان ۶۶۰، ماڵ ۱۰۲، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ و سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

١٠ ـ خه سراوا: دێی ناوه ندی دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار

له ۵۱ ك باکوری بیجار دایه، کوێستانی یه. سوننی ـ شێعه ـ کورد، دانیشتوان ۱۲۶۵ ماڵ ۲۲۶، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ وسپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ. ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

١١ ـ خزره دین: دێی یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.

له ۴۶ ك باکوری بیجاری و ك دێی خه سراوا دایه، کوێستانی یه شێعه ـ کورد، دانیشتوان ۱۹۹، ماڵ ۳۱، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ و سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ. ده سکردی ژنانه: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۱۲ ـ دو سه ر: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۶۰ ك باکوری بیجار و ـ ك خه سراوا دایه، کوێستانی یه. شێعه ـ کورد. دانیشتوان: ۲۳۵، ماڵ ۴۸، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ و سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ. ده سکردی ژنانه: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۱۳ ـ زه ڕین ئاوا: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۵ ك باکوری بیجار و ـ ك خه سراوا دایه. کوێستانی یه. شێعه ـ کورد. دانیشتوان ۲۵۳، ماڵ ۳۸، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ وسپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ: ده سکردی ژنانه: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۱٤ ـ زڕین جۆ: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۵۰ ك باکوری بیجار و ـ ك خه سراوا دایه. کوێستانی یه. سوننی ـ کورد، دانیشتوان: ۸۰، ماڵ ۱۳، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ وسپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۱۵ ـ شاره کی خوارو: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۵ ك باکوری بیجار و ـ ك دێی خه سراوادایه. کوێستانی یه. سوننی ـ کورد. دانیشتوان: ۳۱۶، ماڵ ۴۸، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ وسپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۱٦ ـ صادقاوا: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۰ ك باکوری بیجار و ك دێی خه سراوا دایه. کوێستانی یه. شێعه ـ کورد. دانیشتوان: ۵۶، ماڵ ۹، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ وسپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۱۷ ـ قه دیم خان: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۰ ك باکوری بیجار و ۴۰ ك دێی خه سراوا دایه. کوێستانی یه. شێعه ـ کورد. دانیشتوان: ۲۹۷، ماڵ ۵۰، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ وسپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

۱۸ ـ قله ر: دێ یه که له دێکۆی خه سراوای مه ڵبه ندی بیجار.

له ٥٠ ك باكوری مه لّبه ندی بیجار و ٥٥ ك دیّی خه سراوا دایه. كویّستانی یه. سوننی – كورد. دانیشتوان؛ ٣٧٩، مالّ ٦٤، ئاوله كایناو. به رهه م: ده غلّ وسپیایی. شوغلّ: كشت و كالّ. ده سكردی ژنانه: قالّیچه. ڕێگا: ماشیّن ڕه و مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

١٩ ـ گاڤانه جار (یانی جاڕی گیایی به ناوی گاڤانه[1]): دیّ یه كه له دیّكۆی خه سراوای مه لّبه ندی بیجار.

له ٤٨ ك باكوری بیجار و ٧٥ ك دیّی خه سراوا دایه. كویّستانی یه. سوننی ـ كورد. دانیشتوان؛ ١٢٢، مالّ؛ ٢٣، ئاوله كایناو. به رهه م: ده غلّ وسپیایی. شوغلّ: كشت و كالّ ده سكردی ژنانه: قالّیچه. ڕێگا: ماشیّن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٢٠ ـ موحه ممداوای (نیل): دیّ یه كه له دیّكۆی خه سراوای مه لّبه ندی بیجار.

له ٥٠ ك باكوری بیجار و ـ ك دیّی خه سراوا دایه. كویّستانی یه. سوننی ـ كورد. دانیشتوان؛ ٣٢٩، مالّ؛ ٥٦ ئاوله كایناو. به رهه م: ده غلّ وسپیایی. شوغلّ: كشت كالّ، ده سكردی ژنانه: قالّیچه. ڕێگا: ماشیّن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

موشیراوا ـ ئیستاكه موچه یه

كه لاك دار ـ ئیستاكه موچه یه

❊ ❊ ❊

---

١) گاڤانه یا گاودانه: له ڕواویژی بیجار دایانی (گلینه) له ڕاویژی مو كریاندا (نوسه ر)

دێکۆی خورڕ خوڕە کە لە خۆرهە لاتی بیجار دایە.

خاوە نی ٨٤١١ حە شیمە ت و ١٤٧٩ خانووە. ڕووبە رە کە ی ٧٤٦ ك ـ ی چوار گۆشە یە. یانی،لە هە رك: یکی چوار گۆشە دا ١١/٢٧ کە س نیشتە جێ یە، ئە م دێکۆلە ٣١ دێی ئاوە دان و ٢ دێی کۆن پێکهاتوە و سنوری بە م جۆریە:

١ ـ لە باکورە وە بە دیکۆی سیڵتان.

٢ ـ لە باشورە وە بە دێکۆی باوە ڕە شانی و خە سراوا.

٣ ـ لە خۆرهە لاتە وە بە دێکۆی پیرتاج ـ

٤ ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی دە ورو بە رە وە نوساوە،

زە ویە کانی ئە م دێکۆیە دە شت و تە پۆلکە یە و،زو ر بە یان دێمن و ئاو نایان گرێتە وە کێو کانی، هە مزعە ڕە ب. تە پە بۆر. لە چوار چێوە ی ئە م دێکۆدا سە ریان هە ڵێناوە ئاووهە وای ئە م دێکۆلە ئاووهە وای شاری بیجاڕ گرمترە. بە شی باکوری ئە م شوێنە بە قوڵترین خاڵی ناوچە ی بیجاڕدە ژمێردرێ.

دێی خورڕ خوڕە کە ٩٤٢ کە سی حە شمیە ت هە یە،بە ناوە ندی ئە م دێکۆ دانراوە ناوی دێکۆکە لە ناوی ئە م دێ گیراوە تە.

لە خۆراوای ئە م دێدا،چاوە کانی یە کی ساردو سوك هە یە کە ئاوە کە ی بە خۆرو قە لپە زو گوردێتە خوارە وە و. خە ڵکی کە ڵکی لێ وە ردە گرن.جالە بە رئە وە کە ئاوە کە ی وە ك موسیقای دڵ پە رورلە گوێدا دە نگ دە داتە وە، ئە م شوێنە یان بە ـ خورڕ خوڕە ـ ناودیرێ کردوە، دێکانی: گوممە د. نیگارستان ـ کۆرە کانی ـ ماقوت. باوە فە قێ. زاغە پولا. میراوا چۆپی. سە یدان. کوردن-بە لام دیکانی تری زوربە یان تورکن و، بە کوردیش قسە دە کە ن مە زهە بی فرە تریان شیعة یە. هێندیکیشیان سوننی شافیعین. دێکانی سە یدان و کۆرە کانی زۆرتریان ئە هە لی حە قن.

دێی خورڕ خوڕە لە ٢٢ ك بیجاڕ لە سە ر شە قامی بیجار زە نجان دایە.

دێکانی بە ریزی ئە لفوبێ بە م جۆرە یە.

۱ ـ ئالاگز: دێ یه که له دێکۆی خوڕخوڕه ی مه ڵبه ندی بیجاڕ
له ۲۲ ك خوڕهه ڵاتی بیجار و ۱۷ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان:۳۳، مال۷، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ، سپیایی ، میوه، شوغل: کشت و کاڵ. باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قالیچه و جاجمی بیجار، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه.

ئیمام زاده هادی. ناوی شه خسێکه له م دێدا.

۲ ـ ئیده لی: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۰ ك ڕۆژهه ڵاتی بیجار و ۱۳ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان:۳۵۶، مال: ۶۴، شێعه ـ تورك، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ وسپیایی.، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قالیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه ئاوی لوله که شی

۳ ـ باوه ڕوسته م: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۱۸ ك ڕۆژهه ڵاتی بیجار ۱۴ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیره، دانیشتوان: ۱۶۳، مال۳۱، شێعه ـ کورد، ئاوله کایناو.، به رهه م: ده غڵ وسپیایی. میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ. باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قالیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، مرغداری، فروشگاه ها و یاری. نه وت فرۆشی

٤ ـ باوه فه قێ (فقیه): دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۰ ك ڕۆژهه ڵاتی بیجار ۱۷ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیره، دانیشتوان ۹۸، مال ۱۶، شێعه، کورد ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قالیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه (پشتی ئیمام زاده صاحیب) ـ ئاوی لوله که شی.

۵ ـ تازاوا: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار
له ۳۷ ك ڕۆژهه ڵاتی بیجار و ۹ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان، ۲۹۴ مال، ۵۲ شێعه، کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قالیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت،قوتابخانه ده رمانگا، ئاش. ئاوی لوله که شی.

تاوسا نی

٦ ـ تاوسانی: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار
له ۹ ك خۆرهه ڵاتی بیجار و ۱۳ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیرّه شێعه ـ کورد، دانیشتوان:۳۳، ماڵ: ۴ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، هه نگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، قوتابخانه. شه خس.

۷ ـ ته ختی ژورو: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی مه ڵبه ندی بیجار
له ۵۲ ڕۆژهه ڵاتی بیجار و ۲۲ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیرّه، دانیشتوان ۴۵۹، ماڵ: ۸۲، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ وسپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، مزگه وت. قوتابخانه،له قه راخی شه قامی قیره تاوی بیجار. زنگات دایه. پۆست،برق. ئاوی لوله که شی.

۸ ـ ته ختی خواریّ: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی مه ڵبه ندی بیجار
له ۴ ك ڕۆژهه ڵاتی مه ڵبه ندی بیجارّ و ۲۲ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیرّه، شێعه ـ کورد، دانیشتوان: ۹، ماڵ: ۱ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غل وسپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مرغداری ـ ئاوی لوله که شی.

۹ ـ کۆره کانی: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی مه ڵبه ندی بیجار
له ۳۲ ك ڕۆژهه ڵاتی بیجار و ۱۰ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیرّه، دانیشتوان ۲۶۵، ماڵ ۴۸،شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت . قوتابخانه. مامانی ـ ئاوی لوله که شی. فرۆشگای هاویاری. نه وت فرۆشی، ئاش.

۱۰ ـ چۆلچه: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.
له ۴۴ ك ڕۆژهه ڵاتی مه ڵبه ندی بیجار و ۲۱ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، سارده سیرّه، دانیشتوان: ۲۸۰، ماڵ: ۵۰، شیعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و،

مزگه وت. قوتابخانه. شه خس. پۆست ـ ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاویاری، نه وت فرۆشی ـ ئاش ـ به قالیّ.

١١ ـ چپوق لو: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.

له ٦٠ ك رۆژهه لاّتی ناوچه ی بیجار و ١٠ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان ٤١٩،ماڵ ٧٣،شێعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و مزگه وت. قوتابخانه، ئاوی لوله که شی ـ ئاش.

١٢ ـ چۆپی: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.

له ١٢ رۆژهه لاّتی بیجار و ١٨ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیڕه،شیعه ـ سوننی ـ کورد ـ دانیشتوان:٢٥٥، ماڵ ٤٣،ئاوڵه کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ باخه وانی. ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. پۆست، ئاوی لوله که شی. به رق.

١٣ ـ حه سه ناوا: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.

له ٧ رۆژهه لاّتی بیجار و ٢٢ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان:١٧٤، ماڵ ٣٤،شیعه ـ کورد،ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. پوست. ئاوی لوله که شی ـ به رق. نه وت فرۆشی." خاوه راوا" ئێستاکه موچه یه ـ

١٤ ـ خوڕ خوڕه: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی مه لبه ندی بیجار.

له ٢٢ك رۆژهه لاّتی بیجار دایه، کوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان ٩٤٩، مال ١٥٣ شێعه ـ کورد ـ تورك، ئاوڵه کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین ـ میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه،فێرگه ی ڕانومایی. شه خس. ده رمانگاه. ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاویاری. نه وت فرۆشی، ئاش.

١٥ ـ ده وڵه شه (ده وڵه که ند) = دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.

له ١٧ ك ڕۆژهه‌لاتی بیجار و ۴ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، كوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان:١۴۶، مال ٢۵ شێعه ـ كورد ئاوله كایناو، به ڕهه م: ده غڵ وسپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ده سكردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه.

١٦ ـ زاخه پولاّ: دێی یه كه له دێكۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.

له ١۵ ك ڕۆژهه‌لاتی بیجار و ٧ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، كوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان: ٣٣١، مال ۶٣ شێعه ـ كورد، ئاوله كایناو به ڕهه م: ده غڵ وسپیایی میوه، شوغڵ: كشت و كاڵ، باخه وانی. ده سكردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. شه خس ـ پوست ـ به رق. ئاش.

١٧ ـ سه یدان: دێ یه كه له دێكۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.

له ١١ ك ڕۆژهه‌لاتی بیجار و ٨ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، كوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان: ٩٨٨، مال ١٩٣ شیعه ـ كورد ئاوله كایناو، به ڕهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: كشت و كاڵ، باخه وانی، ده سكردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. فێرگه ی ڕانومایی. شه خس. ده رمانگاه. ئاوی لوله كه شی. به رق ـ نه وت فرۆشی ـ فروشگای هاویاری، چای خانه، ئاسنگه ری. ئاش.

١٨ ـ شه ریف ئاوای (ئالاّ گز): دێ یه كه له دێكۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.

له ١١ ك ڕۆژهه‌لاتی بیجار و ١٨ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، كوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان ١٣٩، ماڵ ٢٣ شێعه ـ كورد ئاوله كایناو، به ڕهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: كشت و كاڵ ـ باخه وانی، ده سكردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و: مزگه وت. قوتابخانه. شه خس.

١٩ ـ قوّجغ (قویجوق سه رێ): دێ یه كه له دێكۆی «خوڕخوڕه» ی مه لبه ندی بیجار.

له ـ ك ڕۆژهه‌لاتی بیجار و ـ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، كوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان: ٣٧٣، ماڵ: ۶٩ شێعه ـ تورك ئاوله كایناو، به ڕهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ده سكردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه.

٢٠ ـ قامیشلو: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.
له ٧ ك ڕۆژهه ڵاتی بیجار و ١٥ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان:١٩٢، ماڵ: ٣٩، شێعه ـ کورد ـ تورك،ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه ده رمانگاه. ئاوی لوله که شی.

٢١ ـ قشلاق خان: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.
له ٢٥ ڕۆژهه ڵاتی بیجار و ٧ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٢٧١، ماڵ: ٥٤ شێعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، مێوه، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. شه خس. ئاوی لوله که شی ـ ئاش.

٢٢ ـ قه ره پاڵچخ: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.
له ٣٢ ك ڕۆژهه ڵاتی بیجار و ٤ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٤٧٣، ماڵ: ٧٤ شێعه ـ کورد ـ تورك، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم: ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی، به رق، فروشگای هاویاری. نه وت فرۆشی.

٢٣ ـ قشلاخی حه سه ن خان: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی بیجار.
له ١٢ ك روژهه ڵاتی بیجار و ١١ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کویستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٦٩، ماڵ: ١٣ شێعه ـ کورد ـ تورك، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه ده رمانگاه.

٢٤ ـ قزلاڵی (قزل عه لی): دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی ناوچه ی بیجار.

له ٧ ك ڕۆژهه ڵاتی بیجار و ١٠ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٢٦٦، ماڵ: ٥٤ شێعه ـ کورد ـ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ وسپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٢٥ ـ کانی تاتا: دێ یە کە لە دێکۆی «خوڕخوڕە» ی ناوچە ی بیجار.
لە ـ ك ڕۆژهەڵاتی بیجار و ـ ك ئاوایی خوڕخوڕە دایە، ساردە سێرە، دانیشتوان ١٢٨، ماڵ ٢٤.شێعە، ئاولە کایناو، بە ڕهە م: دە غڵ وسپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دە سکردی ژنانە: قاڵیچە، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت و قوتابخانە ی هە یە.

٢٦ ـ گومبە دی: دێ یە کە لە دێکۆی «خوڕخوڕە» ی ناوچە ی بیجار.
لە ٣٠ ك ڕۆژهەڵاتی بیجار و ١٥ ك ئاوایی خوڕخوڕە دایە، کوێستانی یە، ساردە سێرە، دانیشتوان ١٥٨، ماڵ ٢٨،شێعە ـ کورد، ئاولە کایناو، بە ڕهە م: دە غڵ وسپیایی.، شوغڵ: کشت و کاڵ، دە سکردی ژنانە: قاڵیچە و جاجم،ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت. قوتابخانە.

٢٧ ـ مە مە دلو (موحە ممد شاملو): دێ یە کە لە دێکۆی «خوڕخوڕە» ی ناوچە ی بیجار.
لە ـ ك ڕۆژهەڵاتی بیجار و ـ ك ئاوایی خوڕخوڕە دایە، کوێستانی یە، ساردە سێرە، دانیشتوان ١٥٨، ماڵ ٢٨ شیعە ـ کورد ـ تورك، ئاولە کایناو، بە ڕهە م: دە غڵ وسپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دە سکردی ژنانە: قاڵیچە و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت. قوتابخانە.

٢٨ ـ ماقوت: دێ یە کە لە دێکۆی «خوڕخوڕە» ی ناوچە ی بیجار.
لە ٣٥ ك ڕۆژهەڵاتی بیجار و ١٢ ك ئاوایی خوڕخوڕە دایە، کوێستانی یە، ساردە سێرە، دانیشتوان ٢٠٩، ماڵ ٣٣،شێعە ـ کورد، ئاولە کایناو، بە ڕهە م: دە غڵ و سپیایی، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ،باخە وانی، دە سکردی ژنانە: قاڵیچە و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت. قوتابخانە. دە رمانگاە. پوست..فروشگای هاویاری. نە وت فرۆشی.

٢٩ ـ میرە ك: دێ یە کە لە دێکۆی «خوڕخوڕە» ی ناوچە ی بیجار.
لە ٤٠ ك ڕۆژهەڵاتی بیجار ١٥ ك ئاوایی خوڕخوڕە دایە، کوێستانی یە، ساردە سێرە، دانیشتوان ١٧٣، ماڵ ٢٣،شێعە ـ کورد، ئاولە کایناو، بە ڕهە م: دە غڵ وسپیایی میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ باخە وانی، دە سکردی ژنانە: قاڵیچە و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت. قوتابخانە. حە مام. ئاوی لولە کە شی.

٣٠ ـ میهر ئاوا: دێ یە کە لە دێکۆی «خوڕخوڕە» ی ناوچە ی بیجار.

له ۴۵ ك رۆژهه لاتی بیجار و ۱۶ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێسنانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان ۲۱۴، ماڵ ۴۲، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ وسپیایی،میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. «موباره کاوا» (ی که دوسه ر) ئیستاکه موچه یه.

۳۱ ـ نیگارستان: دێ یه که له دێکۆی «خوڕخوڕه» ی مه لبه ندی بیجار.

له ۱۷ ك رۆژهه لاتی بیجار و ۱۵ ك ئاوایی خوڕخوڕه دایه، کوێستانی یه، سارده سیڕه، دانیشتوان ۳۵۱، ماڵ ۵۶ شیعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ وسپیایی میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. شه خس . حه مام. ده رمانگاه. ئاوی لوله که شی. به رق. فروشگای هاویاری. ئاش.

دێکوی سیامه نسوری به شی ناوچه ی بیجار

دێکۆی سیامه نسور که له ٢٠ دێ پێکهاتووه و له باکوری خۆروای شاری بیجار دایه و ڕوو به ره که ی ٧٣٦ ك، چوار گۆشه یه و حه شیمه تی ٧٦٥٩ که سه ـ زمانیان کوردی یه و ئاییان ئیسلامه و مه زهه بی سوننی و شیعه پیکه وه جۆشیان خواردوه، برێکی که می تورك تێدایه که به کوردیش قسه ده که ن، ده لین له ده ورانی کۆندا، فه رمانڕه وایێ به ناوی (مه نسور) حاکمی ناوچه که ی به ده س ده بێ که هه میشه ـ هه زار ـ چه کداری فه رمانبه ری له به ر ده ستا بووه، نیشانه یان له به ر کردنی جلی ڕه ش بووه، که به ڕاوێژی ئه م ناوچه یه ده بێژنه «سیا» به م جۆره به م ناوچه یان و تووه (سیامه نسور).

سنوری به م جۆره یه ـ ١ ـ له باکوره وه به ناوچه ی تکاب ه وه ـ ٢ ـ له باشوره وه به ناوچه ی دیوانده ره ـ ٣ ـ له خۆرهه لاته وه به دێکوی ته غامین و سیلتان ـ ۴ ـ له خۆر ئاواوه به ناوچه ی دیوانده ره وه نووساوه.

زه وی ئه م دێکۆیه زۆر به برشت و به رهه م و پیت و به ره که تن،زۆرتری ده شتایی و ته پولکه ی نه رم و کیلگه یه.

شوغلی خه لکی ـ کشت و کال و ئاژه ل داریه، به شی خۆرهه لاتی دێی جه عفه راوا (کانی گه چی) هه یه و له به شی قه لاسی (قلعه سی) کانی (سوربی) لێ یه.

دێ ـ جه عفه ر ئاوا که له ٥٥ ك بیجار و له قه راخی شه قامی ئیسفالتی بیجاڕ به تیکاب دایه به ناوه ندی دێکۆی سیامه نسور دانراوه و سنوری به م جۆره یه.

١ ـ له باکوره وه به دێی حوسه یناوا ـ ٢ ـ له باشوره وه به ناوچه ی دیوانده ره ـ ٣ ـ له خۆرهه لاته وه به خۆش مه قام ۴ ـ له خۆر ئاواوه به که چه گومبه ده وه نوساوه، زۆرتری خه لکی ئه م دێ کوردن و برێکشییان تورك و که میکیشیان (چرك) شیعه ی علیو للاهین ـ ٦ دێ له سه ر شه قامی ئیسفالته و ٥ دێ له سه ر شه قامی خیز ڕێژه و ٨ دی شه قامی خاکی یان هه یه و یه ك دێ ڕێگای ماشێن ڕه وی نی یه.

ناوی دیکانی به ڕیزی ئه لفوبێ به م جۆره یه :

١ ـ ئاسمان بلاغی: دێ یه که له دێکۆی. سیامنصور. مه ڵبه ندی بیجار
له ٨١ ك باکوری بیجار و ـ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره، دانیشتوان: ٢٢٩, ماڵ ٤٥ ئاوله کایناو ـ سوننی ـ شێعه ـ کورد ـ تورك، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه. حه مام ـ ئاوی لوله که شی.

٢ ـ ئاو باریك: دێ یه که له دێکۆی «سیاه منصور» مه لبه ندی بیجار
له ٧٥ ك باکوری بیجار و ـ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره، دانیشتوان: ٤٨٥،ماڵ ٨٢ ئاوله کایناو. سوننی ـ شێعه ـ کورد ـ تورك، به رهه م: ده غڵ وسپیایی ـ میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، باخه وانی ـ ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت . قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ ئاش.

ئه گز: موچه یه

٣ ـ ئاقبلاغ عه لی ئه کبه ر: دێ یه که له دێکۆی «سیاه منصور» ی مه ڵبه ندی بیجار
له ٣١ ك باکوری بیجار و ١٩ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره، دانیشتوان ٢٠٤،ماڵ ٣٧ ئاوله کایناو سوننی ـ شێعه ـ کورد ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت وقوتابخانه ئاوی لوله که شی ـ ئاش.

٤ ـ «ئوچ گوڵ»: دێ یه که له دێکۆی «سیامه نسوری» مه ڵبه ندی بیجار
له ـ ك باکوری بیجار و ٣٠ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره، دانیشتوان: ١٩٤ ماڵ ٣١ ئاوله کایناو ـ به رهه م ده غڵ وسپیایی ـ میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری باخه وانی ـ ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. لوله که شی ـ ئاش.

٥ ـ ئای قه لعه سی: دێ یه که له دێکۆی «سیامه نسوری» مه ڵبه ندی بیجار.
له ٨٩ ك باکوری بیجارو لك ی جافراوا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٥٤ ماڵ ٢٥ ـ شیعه،تورك ـ سوننی، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ، سپیایی. هه نگوین ـ

شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری، باخە وانی ـ دەسکردی ژنانە: قاڵیچە، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگە وت. قوتابخانە. ئاوی لولە کە شی.

٦ ـ ئوغلانی میر ئە حمە د: دی یە کە لە دێکۆی «سیامە نسوری» مە ڵبە ندی بیجار.

لە ٩٨ ك باکوری بیجار و ١٨ ك جافراوا دایە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢٦٥ ماڵ: ٤٢ ئاولە کایناو ـ بە رهە م: دە غڵ وسپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژە ل داری ـ دە سکردی ژنانە: قالیچە، جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگە وت. قوتابخانە.

٧ ـ جافراوا: دێ ئاوە ندی دێکۆی «سیامە نسوری»، مە ڵبە ندی بیجارە.

لە ٥٥ ك باکوری بیجار دایە، ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٩٠٠ ماڵ؛ ١٥٧ ئاولە کایناو شیعە ـ سونتی ـ کورد بە رهە م: دە غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ئاژە ڵ داری ـ دە سکردی ژنانە: قاڵیچە، جاجم، ڕێگا: قیرە تاوی ماشێن ڕەو ـ مزگە وت. قوتابخانە ی سە رە تایی ـ فێرگە ی ڕانومایی، دە رمانگا. حە مام ـ پاسگا، پۆست. ئاوی لولە کە شی فروشگای هاویاری. ئاش ـ تە عمیر گای ماشین. نە وت فرۆشی.

٨ ـ حوسە یناوا: دێ یە کە لە دێکۆی «سیامە نسور» مە ڵبە ندی بیجار.

لە ٥ ك باکوری بیجار و ٦ ك جافراوا دایە ـ ساردە سێرە، دانیشتوان ٤٥٧، ماڵ ٧٦ شیعە سونتی ـ کورد ـ تورك ئاولە کانیا بە رهە م: دە غل وسپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژە ڵ داری ـ دە سکردی ژنانە: قاڵیچە و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕە و ـ مزگە وت. قوتابخانە. دە رمانگا. ئاوی لولە کە شی ـ ئاش ـ

٩ ـ خۆش مە قام: دێ یە کە لە دێکۆی «سیامە نسوری» مە ڵبە ندی بیجار.

لە ٥٠ ك باکوری بیجار و ٥ ك جافراوا دایە ـ ساردە سێرە، دانیشتوان: ٥٩٠ ماڵ ١٠٨ شیعە ـ سونتی ـ کورد ـ تورك ئاولە کانیا بە رهە م: دە غڵ و سپیایی هە نگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژە ڵ داری ـ دە سکردی ژنانە: قاڵیچە و جاجم، ڕێگا: قیرە تاو ماشێن ڕە و ـ مزگە وت. قوتابخانە ی ئاوە ندی، خزمە تی ئاوایی (کە شاوە رزی) دە رمانگا ـ ئاوی لولە کە شی ـ حە مام. نە وت فروشی ـ ئاش (کارخانەی گە چی کوردستان) لە م دێدایە ـ

١٠ ـ عە رە ب شا: دێ یە کە لە دێکۆی «سیامە نسوری» مە ڵبە ندی بیجار

له ۷۴ ك باكوری بیجار و ـ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۷۰۰ ماڵ ۱۰۸ شیعه ـ تورك ـ كورد ئاوله ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین ـ شوغڵ: كشتت و كاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سكردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. حه مام ـ ده رمانگاه ـ دندانساز ـ ئاوی لوله كه ش ـ فروشگای هاویاری ـ نه وت فرۆشی ـ ئاش.

۱۱ ـ ئاڵی سور: دێ یه كه له دێكۆی «سیامه نسوری» مه ڵبه ندی بیجار
له ۹۷ ك باكوری بیجار و ـ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۲۵ ماڵ: ۲۲ ئاوله كایناو ـ سوننی ـ شیعه ـ كورد ـ تورك ـ به رهه م: ده غڵ وسپیایی ـ میوه ـ شوغڵ: كشت و كال و ئاژه ڵ داری، باخه وانی ـ ده سكردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله كه شی ـ ئاش ـ

۱۲ ـ عه لیاوا: دێ یه كه له دێكۆی «سیامه نسوری» مه ڵبه ندی بیجار
له ۴۸ ك باكوری بیجار و ۱۴ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان:۳۱۷ ماڵ ۴۵ سوننی ـ شیعه ـ كورد ـ به رهه م: ده غڵ وسپیایی ـ شوغڵ: كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سكردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: قیره تاو، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ده رمانگاه ـ دندانساز ـ ئاوی لوله كه ش ـ فروشگای هاویاری. نه وت فرۆشی ـ "قاوشه ق" موچه یه: دێ كۆن بوه به لاٚم ئیستاكه چۆڵه ـ

۱۳ ـ قزڵ بلاٚغ: دێ یه كه له دێكۆی «سیامه نسوری» مه ڵبه ندی بیجار
له ۷۰ ك باكوری بیجار و ك جافراوا دایه ـ سارده سێره ـ دانیشبتوان ۴۶۳ ماڵ ۷۸ شیعه ـ تورك ـ كورد ئاوله كایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سكردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: قیره تاو ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه، ئه م دێ مرغداری. چای خانه ـ ئاش ـ نه وت فرۆشی ـ تیدایه

۱٤ ـ قه ره بلاٚغی میان گۆ : دێ یه كه له دێكۆی «سیامه نسوری» مه لبه ندی بیجار
له ۳۰ ك باكوری بیجار و ۲۰ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۷۵ ماڵ شیعه ـ سوننی ـ كورد ئاوله كایناو ـ به رهه م: ده غڵ وسپیایی ـ شوغڵ: كشت و كال و ئاژه ڵ داری ـ ده سكردی ژنانه: قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: قیره تاو، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ئاوی

لوله که شی

۱۵ ـ کوتانی سه رێ: دێ یه که له دێکۆی «سیامه نسور» ی مه ڵبه ندی بیجار له ۷۸ ك باکوری بیجار و ۱۳ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۶۶۵ ماڵ ۱۰۱ ئاوله کایناو، سوننی ـ (خواجه وه ند) ئه هلی حه ق ـ کورد ـ به رهه م: ده غل وسپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. ده رمانگا. ئاوی لوله که شی. ئاش ـ

۱۶ ـ کوتانی خوارێ: دێ یه که له دێکۆی «سیامه نسور» ی مه ڵبه ندی بیجار له ۷۲ ك باکوری بیجار و ۱۲ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۳۶۳ ماڵ ۶۰ ـ کورد ـ خواجه وه ند، ئه هلی حه ق، ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم ـ ڕێگا: قیره تاو، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. شه خس ـ

۱۸ ـ که چه گومه د: دێ یه که له دێکۆی «سیامه نسور» ی مه ڵبه ندی بیجار له ۷۴ ك باکوری بیجار و ۹ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره، دانیشتوان ۵۵۰، ماڵ ۸۹ سوننی ـ کورد، ئاوله، به رهه م: ده غڵ وسپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. مرغداری. ئاوی لوله که شی ـ

۱۹ ـ مه یدان «مه یدان مظفر»: دێ یه که له دێکۆی «سیامه نسور» ی مه ڵبه ندی بیجار

له ۶۸ ك باکوری بیجار و ۱۲ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره، دانیشتوان: ۱۰۵۰، ماڵ ۱۶۶، شیعه ـ تورك ـ کورد ـ ئاوله، به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ هه نگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ره و، مزگه وت. قوتابخانه ی سه ره تایی. فێرگه ی ڕانومایی. ناوه ندی خزمه تی که شاوه رزی ـ ده رمانگا. ئاوی لوله که شی ـ ئاش ـ

" مامان؟ مه ٌعده نی سورب. "ناصراوا" (له په نجه و عه لیاوا) وه نزیکه . ئه مانه دێ کۆن بوون و ئیستاکه به شکڵی موچه ده رهاتوون .

۲۰ ـ یه نگی که ند: دێ یه که له دێکۆی «سیامه نسور» ی مه ڵبه ندی بیجار له ۷۶ ك باکوری بیجار و ـ ك جافراوا دایه ـ سارده سێره، دانیشتوان: ۱۲۲، ماڵ ۲۲ شیعه ـ تورك ـ کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ وسپیایی ـ میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی.

ئا سه واری کۆنی «باستانی» ناوچه ی بیجار

قه لای زه ڕین که مه ر ـ به زمانی خه ڵکی ناوچه که،(قه لای قه وره) له به رواری ۶۹/۵/۲ دوهه می گه لاوێژی سالی هه زاروسێ سه دوشه ست ونۆی هه تاوی ۱۳۶۹ له گه ڵ تاقمێ له برابه رزوبه ڕێزه هاوبیرو برۆا کانی بیجاڕی، بۆدیتن ولێ کوڵینه وه له شوێنه واری ـ کۆنی کوردان ـ له بیجاڕه وه به ڕێگای ئیسفالتی بیجاڕ، تیکابداڕێ که وتین، له دێ ـ هه لۆایی. کارخانه ی چیمه ن تۆو دێکانی: موخور، ئالی به ده ڵ. ڕه ت بوین و له پردی کۆنی سه ڵواتاوا به سه رچۆمی قزلّ وه زان داپه ڕینه وه و به ره و ژووره ی سه ڵواتا و امان برێ و له حاستی کیۆی ـ گوڕ گوڕ (به رزایی ۱۹۷۲ گه ز) له ـ ئیسفالتمان لادا و به ره وخوڕ هه لات به ڕێگای خاکێ کانی کوچکین ـ دا ڕۆیشتین، له به ر ناودێ ـ کانی کوچکین ـ به ره و باشور ـ بامان داوه وڕاست به ره و ڕووگه ڕۆیشتین تاگه یشتینه بان ده شیتکی به رزی به سام و دیمه ن،که ده یڕوانی به سه ر قه لای زه ڕین که مه ر) دا.

ڕێگایێ که له لای باکوره وه بۆقه لاکه ده چێ به ره به ره

نزیکی پینسه د گه زنزم ده بێته وه تاده گاته گوڕایه کی نه رمان وخۆش، کاتێ ده ڕوانی زه رد و ماهێکی به دیمه ن،وێنه ی دیوارێکی زێڕین به به زری نزیکی پێنسه دگه زوه ك پشتێن، به ده وری ئه م ده شته داهاتوه ته وه، به لام چۆمی قزلّ وه زان له دولای (خۆرهه لاتو خۆراواوه) ئه م بازنه زێڕینه ی دابڕیوه ۱

له ناوه ڕاستی ئه م ده شته نزمه دا که زه رد و ماهه که،به ده وریدا هاتوه ته وه، کێوێ به شکلّی که لله قه ند «به رزی ۱۸۱۸ گه ز» که خه ڵکی پێیَ ده ڵێن کێوی (کانی)، به زر و به سام و دیمه ن ڕاوه ستاوه، له سه ر ئه م کێوه ئاسه واری قه لایێکی کۆنی کورده واری «قه لای زه ڕین که مه ر» یا (زه ردین که مه ر) یا (قه لای قه وره) ـ که هه رسێ ناوه که دورسته، چون دیاره هه م که مه ر «پشتوینه» که ی رز دو ماهه، هه م وینه ی زێڕ به قیمه ت وجوانه، هه م قه لاکه له ناو ده شتێکدایه که ده شته که ئه وه نده چاڵه، به نیسبه ت ده وروبه ره که یه وه

---

۱) خۆم ئه م قه لام دوجار دیوه و پێیدا گه ڕاوم و به وردی سه رنجم داوه ٠

وەك قەبر «گڵکۆ» هەلکەتوە. چون ئەم شوێنە قەبری دوژمنان و نەتەویسان بووە، پێشنیان دورستیان وتوە «قەلای قەورە»
جادیتنی ئەم ڕوانگا نەخشینە، ئەم قەلا بەرزە زێرینە، ئەم باخچە پرلە گوڵو گوڵزارە، ئەم قەلاڕو بە چۆم وڕوبارە، کە زەمانان حەشارگەی میراتێ بووە، کە شێران لە بەرا بە ریاندازاتیان چوە، وەها بوونێ مرۆدە لە رزێنێ، هۆش وهەستی دە بزوێنێ، کە لە بەرا بەری بە دیهێنە ری، نەخش پێدە رو، ڕازێنە ری گوڵ پێدە ریدا، بە چۆکدا بێتو کڕنۆشی بۆبەرێ.
بکە وێتە سەرخاکی بەندەگی، بە دلێکی سافی وەك ئاوێنە،بۆخودای تاکی بێ وێنە ئەوکاتە کە کاتی هاتە. بڵێ خوایە. شەر توپە یمانە، بە لێنی کوردانە. تاماوم. بە گوڕوتاوم. بە هێزی ئەژنۆم، بە تینی چاوم. بە هەستوهە ناسە و ناوم. بە زمان و دەستم. بە بە لێنە کەی ئەلەستم بە بیری ژیرم. بە شیرو تیرم.
بە شیری پاکم. بە خودای تاکەم
بە خوای نەمان و ژینم. بە بڕوا وئاین و دینم، وەفادارم بە خاکی بێ بژارم، بە گەلی چەوسینراوی هەژارم.
سنوری ئەم قەلایە بەم جۆرە یە ـ
١ ـ لە لای باکورەوە بە بەرزاییە کانی باشوری دیێ ـ کانی کوچکین، ٢ ـ لە باشورەوە بە دەرە و شیوی زۆر جوانءبە زرد و ماهی ئەوبەری چۆمی قزلً وەزان، ٣ ـ لە خوڕهەلاتەوە بە بەرزاییە کانی دیێ. ئاسناوا و شەریفاوا ٤ ـ لە لای خۆراواوە بە بەرزاییە کانی دیێ پشت دەربەندەوەڕساوە ـ گەڕاڵ زۆربەعاستەم لە کێوی (کانی) سەردە کەوێ، کوڕ چاکی چالاك وئەوپنداری گەڕان ودیتن، تالەم کێوە سەردە کەوێ. دە بێ چە ندجار و چان بداو پشوی بێتەوەسەر خۆ.
کاتێ چوینە سەرقەلا کەدیمان ئاسەواری قەلا کە، برێکی ماوە، شوێنی ئاو. حەوزیکێ بەردینی تیدایە، کە چوار گۆشە یە و لەم لاولاوە شوینی قوڵی تێدا دیارە.
وادیارە لە هیچ لایە کە وەڕێگا بۆنا و قەلا کە نە بوە، بۆیە تە نیالە لای باکورەوە کە ڕێی سەرکە وتن بۆقە لاکە هە یە. بورجێکی بە رزوبە دیمە ن لێ دورست کراوە. بە کوچك و قسلً کە هێشتاهە رواسەر بە رزوڕ است ڕاوە ستاوە.
بە زمانی بێ زمانی ئاسەواری گەورە یی و دەسەلاتی گەلی کوردی ئە و سەردە مە و حکومە تی «دەوڵە تیارخانی سیامە نسور» بە داها توان نیشان دە دا (خوازاناترە).

دێکوی سێڵتان (سێلاوتان) به شی ناوچه ی بیجار

سێڵتان: ناوی دێکوّیه که له یازده دێکوکانی ناوچه ی بیجار. ئه م دێکوّیه سێلاو گره. کاتێ لافاو هه ڵ ده ستێ چی وه پێش بێت له گه ڵ خوّی ده باوده ڕوا. پاش نیشتنه وه ی ئه م خه وش و خاڵ و خاکه نه رمه ی که له گه ڵ خوێدا هێناویه له گوّڕایه کاندا به جێ ده مێنن و ده بنه هوّی به بڕشتی و به پیتی ئه وزه و یانه. دیسان چوّمێ به ناوی (سێلاو) له م شوێنه وه ده ڕوا، به م جوّره به م شوێنه یان و توه (سێڵتان) به بڕوای بڕێ چون له م شوێنه دانه خوّشی (سل) بووه ـ بوّیه ناویان ناوه (سیلتان) به لاّم ساخی و خوّشی و به هێزی خه ڵکه که ی ئه م بڕوایه پووچ ده کاته وه ـ

خه ڵکی ئه م دیکوّیه گشتیان «کورد» بوون به لاّم به هوّی ئه وه که حکوّمه ته کان له ناوچه کورد نیشنه کاندا کارگاو کارخانه یێ که کارزانێ نه ناوه (دایان)، دیسان ئه وه نده یشی ده س نه گرتوون که به سه رزه و یه کانیاندازاڵ بن و بێ کێڵن، به م جوّره نه توانایی کێلاّنی زه ویه کانیان بووه، نه کاریشیان له ولاّتاده س که و تووه، ئیتر به پێچه وانه ی خواستی ده روون و ویستی ئه وێنیان بوّ نیشتمان،کورده کان به ناچاری بوّ کارگری نیشتمانیان به جێ هێشتوه وه وزه‌یه به بڕشته کانی خوّیان به نیوه کاری داوه به تورکه کان، به م شێوه هێندێ له تورك زمانه کان له م دێکوّ زێر خیزه دا نیشته جێ بوون.

ئێستاکه کورد و تورك لێره دا پێکه وه ده ژین، هێندیکیان مه زهه بی شیعه یان قبوڵ کردوه، ئه وانی تریشیان له سه ر شه قامی «سوننی» ڕاوه ستاون ـ ئه م دیکوّیه: که له باکوری خوّرهه لاّتی بیجار دایه.[1] ڕووبه رکه ی ۵۲۹ ك ی چوار گوّشه یه و حه شیمه تی له ۷۹۲۷ که س بانتره، یانی له هه ر ك، یکی چوار گوّشه دا (۱۴/۹۸ که س) نیشته جّی یه،سنوری ئه م دێکوّیه به م جوّره یه ـ

١ ـ له باکوره وه به دیکوێ کوڕانی و کورگین.
٢ ـ له باشوره وه به دێکوّی خوڕخوڕه
٣ ـ له خوّرهه لاّته وه به ناوچه ی زه نجان
۴ ـ له خوّراواوه به دێکوێ. سیامه نسوره وه نوساوه.

زه وی ئه م دێکوّیه له به شی خوّراوادا، گوّڕایی و ده شته له شوێنه کانی تری دا نه پوّلکه یی و نه رمانه.

دێی توپاغاج. که له به رزترین به شی ئه م دێکوّدا هه ڵکه وتوه، به ناوه ندی ئه م دێکو

١) گوزارشی ئوستانداری

دانراوه. حه شیمه تی ئه م دێ ٢٤٢٤ که سه و ٣٥ ك له شاری بیجاره وه دووره وله قه راخی شه قامی کۆنی بیجار زه نجان دایه وله ٥ ك شه قامی قیره تاوی بیجار زه نجان دایه، پێشینیان واده گێڕنه وه، که له شوێنی ئه م دێدا کانیاوێکی سارد و سوك و ئاوخۆش بووه، له سه ر ئه م کانیاوه، دارێکی گه وره و به دیمه ن و جوان و چه تردار، ڕوانگای کانیه که ی چه ند به رابه ر ڕازاوه ترو دلڕ فێن تر کردبو. ئه م داره وێنه ی (تۆپ) خڕوپڕ و پڕ به رگ و گه ڵا بوو، کاتێ به ردی بناغه ی ئه م دێ یان دانا نازناوی ـ (تۆپ ئاغاج) یان بۆهه ڵبژارد، یانی هه رچه ند ئه م دێ هه وه ڵ کورد بوه به ڵام ئیستاکه (کورد و تورك) پێکه وه

تێکه ڵن چون وشه ی (تۆپ) به مانای خڕو کوردی یه و (ئاغاج) به مانا. دار و تورکی یه، له خۆراوای ئه م دێدا «ته پۆڵکه ی زاغی لو» و له خۆرهه ڵاتیشیاته پۆلکه ی «شیرتوپاغی» هه ڵکه وتوه. له خاکی ئه م ته پۆڵکه بۆ دورست کردنی «دۆشاو» که ڵك وه رده گرن.

خه ڵکی ئه م دێکۆ له کورد و تورك تێکه ڵه. زۆرتریان شێعه ن بڕێکیشیان سوننی شافیعین. هه ردوولا به هه ردوو زمانی کوردی و تورکی قسه ده که ن له ڕاستیدا خه ڵکه که ی کوردن و تورکی فێربوون.

ڕووبه ری ئاو، له م شوێنه داله سه ره وه یه، به جۆری که چالاوه کان له سێ گه زدا به ئاو ده گه ن. ته نانه ت هه رماڵێ بۆخۆی چالاوێکی بۆ خواردنه وه لێ داوه. به ڵام بۆ کشت و کاڵ نیازی به یارمه تی ده وڵه ت هه یه ـ ناوی ئاوایه کانی ئه م دیکۆ به ڕیزی ئه لفوبێ به م جوره یه.

١ ـ ئاغبلاغی حوسه ین خان: دێ یه که له دێکۆی سێڵتان مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۵ ك باشوری بیجار و ۱۰ ك توپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یه،دانیشتوان ۲۱۵، ماڵ۳۹ ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ و سپیایی شوغڵ: کشت و کاڵ ده سکردی ژنانه: قاڵی،ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه، ئه ڵلا وێران. ئێستاکه موچه یه.

٢ ـ ئه رته قشلاق: دێ یه که له دێکۆی سیلتان مه ڵبه ندی بیجار.
له ۲۹ ك باشوری بیجارو ۱۴ ك توپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یی یه. دانیشتوان ۱۹، ماڵ ۳ ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ و سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ ده سکردی ژنانه: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٣ ـ بارام گومبه د: دێ یه که له دێکۆی سێڵتان مه ڵبه ندی بیجار
له ۲۹ ك باشوری بیجارو ۶ ك توپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یی یه. دانیشتوان ۳۰۱،ماڵ ۵۵ شێعه ،کورد ـ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.
ئێستاکه موچه یه ـ بیاد قشلاخ، ئیستاکه موچه یه

به یان لو:

٤ ـ تازه قشلاق: دێ یه که له دێکوێ سێلتان مه ڵبه ندی بیجار.
له ۴۶ ك باشوری بیجارو ۱۶ ك توپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان ۵ ماڵ ۱ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ ده سکردی ژنانه: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه هه یه.

٥ ـ تۆپ ئاغاج: دێی ناوه ندی دێکۆی سێڵتانی مه لبه ندی بیجاره.
له ۳۵ ك باشوری بیجار دایه، توپۆلکه یی یه، دانیشتوان ۲۴۲۶،ماڵ ۴۴۶ شیعه ـ تورك ـ کورد،ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه، قاڵی ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی سه ره تایی ـ ڕانومایی ـ دووچای خانه ـ ۲ ـ قه ساوی ـ ۲ ئاش ـ ته عمیرگای ماشین که شاوه زری،حه ڵبی سازی ـ موتورسازی ۲ دوکان جۆشکاری ـ چراسازی ـ ۲۵ دکانی به قالی ده فته ری ژن ماره برێن. شورا،ده فته ری جیهاد ـ ناوه ندی خزمه تی دێ پاسگای ژاندارمه ری ـ ده رمانگا ـ حه مام ـ پوست ـ ئاوی

لوله کەشی، بە رق ـ فروشگای هاویاری ـ نە وت فرۆشی ـ ئاسنگە ری.

٦ ـ چقور قشلاق: دێ یە کە لە دێکۆی سێلتان مە لبە ندی بیجار.

لە ٦٠ ك باشوری بیجارو ٣٠ ك توپ ئاغاج دایە، تە پۆڵکە یی یە، دانیشتوان ٨٠٣ ماڵ ١٦١، ئاولە کایناو، بە رهە م: دە غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دە سکردی ژنانە: قاڵی ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت و قوتابخانە ی هە یە.

٧ ـ چاڵی بلاغ: دێ یە کە لە دێکوێ سێلتان مە لبە ندی بیجار.

لە ـ ك باشوری بیجارو ـ ك توپ ئاغاج دایە. تە پۆڵکە یی یە، دانیشتوان ١٠٢، ماڵ ١٦ ئاولە کایناو، بە رهە م: دە غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دە سکردی ژنانە: قاڵی ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت و قوتابخانە ی هە یە.

٨ ـ چە شمە سە نگین «بە ردین» کانی کوچکین: دێ یە کە لە دێکۆی سێلتان مە لبە ندی بیجار.

لە ٦٣ ك باشوری بیجارو ٢٨ ك تۆپ ئاغاج دایە. تە پۆڵکە یی یە، دانیشتوان: ١٥٧، ماڵ ٣٠ شیعە، سونتی ـ کورد، ئاولە کایناو، بە رهە م: دە غڵ و سپیایی، شوغڵ و کشت و کاڵ، دە سکردی ژنانە: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت و قوتابخانە ی هە یە. قە لای زە رڕین کە مە ر (قە لای قە ورە) لە باشوری ئە م دێدایە و نزیکی ٦ ك لە م دێ دورە ـ [1]

٩ ـ حوسە ین ئاوای میرئاچی: دێ یە کە لە دێکوێ سێلتان مە لبە ندی بیجار.

لە ـ ك باشوری بیجارو ـ ك تۆپ ئاغاج دایە. تە پۆڵکە یی یە، دانیشتوان ٦٠ ماڵ ١٢ ئاولە کایناو، بە رهە م: دە غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ. دە سکردی ژنانە: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت و قوتابخانە ی هە یە.

١٠ ـ خۆشە گوڵ: دێ یە کە لە دێکۆی سێلتان مە لبە ندی بیجار.

لە ٦٥ ك باشوری بیجارو ٣٠ ك تۆپ ئاغاج دایە، تە پۆڵکە یی یە، دانیشتوان ١٤٥ ماڵ ٢٨ شێعە ـ کورد، ئاولە کایناو، بە رهە م: دە غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دە سکردی ژنانە: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕە و، مزگە وت و قوتابخانە ی هە یە.

---

١) لەم دی چوینە ماڵی بو دوخواردنە وە. زوربابە خیرهینایین و هە رچی دولە مە شکە کە یاندا بو پیان داین، پرسیم ئەم دی کوردن یاتورک، و تیان گشتیان کوردن. وتم شیعە ن یاسوننی ـ وتیان زورتریان شیعە ن و بریکیشیا سوننین، (نوسە ر)

١١ ـ سه یدحوسه ین: دێ یه که له دێکۆی سێلتان مه ڵبه ندی بیجار.
له ٧٠ ك باشوری بیجارو ٤٠ ك تۆپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان ٢٢٢ ماڵ، ٤٥، شێعه ـ تورك، ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

١٢ ـ سولتان ئاوای ده ره وێران: دێ یه که له دێکۆی سێڵتان مه ڵبه ندی بیجار.
له ٥١ ك باشوری بیجار و ١٦ ك تۆپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یه، دانیشتوان ٣٣٢ ماڵ ٦٠ شێعه کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

١٣ ـ شیرین بلاغ: دێ یه که له دێکۆی سێڵتان مه ڵبه ندی بیجار.
له ٥٨ ك باشوری بیجارۆ ٢٨ ك تۆپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان ٨٦٧ ماڵ ١٣٣ شێعه، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه. (زالماوا) ئیستاکه موچه یه.

١٤ ـ قزڵ خاتون: دێ یه که له دێکۆی «سێڵتان» مه ڵبه ندی بیجار.
له ـ ك باشوری بیجارو ـ ك تۆپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان ٥٣ مال ٧، ئاوله کایناو. به رهه م: ده غل و سپیایی، شوغل: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵی، رێگا، ماشین ره و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

١٥ ـ قزڵ جلو: دێ یه که له دێکۆی سێلتان مه ڵبه ندی بیجار.
له ٤٧ ك باشوری بیجارو ١٧ ك توپ ئاغاج دایه. ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان ٤٢٢ ماڵ، ٦٨، شیعه ـ تورك، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه. کارخانه ی «گه چی (شورسو) له قه راخی ئه م دێدایه که هێشتانه که و توه ته کار

١٦ ـ قزڵ که ندی خوارو: دێ یه که له دێکۆی سێلتان مه ڵبه ندی بیجار.
له ٨٣ ك باشوری بیجارو ٢٨ ك تۆپ ئاغاج دایه، ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان ١٩٥ ماڵ ٣٤ شێعه ـ سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ،

ده سکردی ژنانه: قالّی، ڕێگا: ماسێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

١٧ ـ قزڵ که ندی سه ڕێ: دێ یه که له دێکوی سێلتان مه لبه ندی بیجار. له ٨٥ کم ـ ی باشوری بیجارو ٣٠ کم ـ ی تۆپاغاج دایه. ته پۆڵکه یی یه. دانیشتوان ١٨٢ ماڵ ٣٠ شێعه ـ کورد. ئاوله کایناو. به رهه م: ده غڵ. سپیایی. شوغڵ کشت و کاڵ. ئاژه ڵ داری. ده سکردی ژنان: قالّی. ڕێگا. ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه.

١٨ ـ که هل: دێ یه که له دێکۆی سێلتان مه لبه ندی بیجار.
له ٦٥ ك باشوری بیجارو ٣٥ ك تۆپ ئاغاج دایه، ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان، ٧٩ ماڵ ١٢، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ ده سکردی ژنانه: قالّی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

١٩ ـ گوڵ ته په ی سێلتان: دێ یه که له دێکویٚ سێلتان مه لبه ندی بیجار.
له ٦٧ ك باشوری بیجارو ٣٢ ك تۆپ ئاغاج دایه، ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان ٦٦ ماڵ ١١ شێعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قالّی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٢٠ ـ موڕادی: دێ یه که له دێکۆی سێلتان مه لبه ندی بیجار.
له ٦٨ ك باشوری بیجارو ٣٨ ك تۆپ ئاغاج دایه، ته پۆڵکه یی یه، دانیشتوان ٣٦ ماڵ ٨ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قالّی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

٢١ ـ موحه ممه داوای عه لی ئه کبه رخان: دێ یه که له دێکۆی سێلتان مه لبه ندی بیجار.
له ٥٩ ك باشوری بیجارو ٢٤ ك تۆپ ئاغاج دایه، ته پۆڵکه یی یه.، دانیشتوان ١٢٥ ماڵ ٢١ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قالّی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه.

***

دێكۆی كوڕانی بەشی (ناوچە) شارستانی بیجار

دێكۆی كوڕانی ـ لە باكوری شاری بیجار دایە و ڕوو بەرەكەی ٣٧٧ ك چوار گۆشەیە و حەشمیەتی ١١٢٠١ كەسە، یانی لە هەرك ـ یكی چوار گوشەدا ٢٩ كەس نیشتە جێیە. سنوریشی بەم جۆرەیە ١ ـ لە باكورەوە بە پارێزگای زەنگان ٢ ـ لە باشورەوە بە دێكۆی سێڵنان ـ ٣ ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێكۆی گورگین ٤ ـ لە خۆراواوە بە دێكۆی تەغامینەوە نووساوە ـ هۆی ناونانی ئەم دێكو بە كوڕانی ئەوەیە: ١ ـ لە خۆراوای دێێ حەسە ناوادا كانیاوێ هەیە پێی دەڵێن كوڕان بلاغی [1] ـ (كانی ئاوزۆر) كە بەرە بە ئەم دێكۆیە بە كوڕانی ـ ناوی دەر چووە ٢ ـ كوڕلە كوردیدا یانی پیاوی ئازاو كوڵ دەرولە خۆبوردو، جاچون ئەم مەڵبەندە لە كوردستانی ناوەندی دالە بنەچەی ... كوردان بوون و لە شەڕوبەربەرەكانی لە گەڵ داگیر كەران و زۆروێژان، كوڵ نە ... ڕاوەستا و بوون ئەم شوێنە یان ناوناوە كوڕانی ـ

زۆرتری زەوی ئەم دێكویە گۆڕایی و دەشتە و برێكیشی تەپۆڵكەیە و بەشی باكوریشی كوێستانە، بە زرترین لوتكەی كێوەكانی بیجار لەم دێكۆدا بە ناوی ـ لوتكەی كێوی (شانشین) بە ناو بانگە كە چۆمێ لەم كێوەوە سەرچاوە دەگرێ و دوای ماوەیی دەچێتە دێكۆی ـ گورگین ـ ە ـ وە [2]

نزیكی هەزار ساڵ لەمە و بەردێێ بووە. بە ناوی گوشادە دێ ـ كە نیشتمانی كوردان بووە، دێكە بە بوومە لەرزە وێران دەبێ، خەڵكەكەی لە شوێنێكیترا جێ خۆش دەكەن و دێ دروس دەكەن و ناوی دەنێن، (ئاشاغە كەند) پاشان ئەم شوێنە یشیان پێ خۆش نابێ و دەگوێزنەوە جێ یەكی تروناوی دەنێن (یاسی كەند [3]) یانی: یا خوداسی هەمین گوندودێمان لێ پیرۆزبێ وئیترسە رمان لێ نەشەوێ، پاشان لە زەمانی ـ ناصرالدین شای قاجاردا حسن علیخان (ئەمیر نیزامی گەڕوس) ـ حاكم وفەرمان ڕەوای ناوچەی ... ئەم دێ دەكرێ و ئاوەدانی دەكاتەوە، بەم هویە پێی دەڵێن زحەسە ناوای یاسی كە...

١) یانی (كانی كوران) بەلاّم لە كوردیدا زوربەی ئەوشتانەی كە نیسبەت بە كوردەدری، بە ... (كۆڕنەهەستە) یانی گورج و زوهەستە •

٢) راپورتی ئوستانداری

٣) (یاسی) لە كوردیدا ناوەبۆزن. كەندیش یانی هەڵ كەندنەبۆیە ـ كوردانی باكوربە دێ دەڵێن (گوند) (كەند) چو قەدیمدا ماڵیان لە زەوی هەڵ كەندوە (ئەشكەوت) و (زاخە) یادگاری كۆنی كوردانە. بینا بەم بروایە ـ (یاسی كەند) یەی یاسێ)

به ره به ره یاسی ی کوردی به شکلّی ـ یاسووی تورکی ده ردێ و (حه سه ناوای یاسوو که ند) که تا چه ند ساڵ له مه پێش خه ڵکه که ی کوردی سوننی بوون،دوای فه رمانڕه وایی ئه میرنیزامی گه ڕوس که بووبه شێعه، خه ڵکه که یشی که م که م له به ره وه بوونه شیعه و خه ڵکی تورکیشیان تێکه ڵ بوو، که ئێستاکه خه ڵکه که ی به هه رد و زمانی کوردی و تورکی قسه ده که ن و زۆر تریشیان شیعه مه زهه بن به لاّم له بنه چه ی کوردانن ـ

حه سه ناوای یاسو که ند ـ که زیاترله ۴۲۵۵ حه شمیه تی هه یه و له ۷۸ ك ـ ی بیجار و ۱۸ ك شه قامی ئیسفاڵتی بیجار ـ زه نگان دایه، به ناوه ندی ئه م دێکۆ دانراوه ـ ئه م دێ یه جێ نشین فه رماندار. جێ نشین فیرکردن و په روه رده، ناوه ندی خاوینێ ـ ناوه ندی خزمه تی ئاوایی ـ جیهاد سازندگی ـ مزگه وت و فیرگه دیکانی به ڕیزی ئه لفوبێ به م جوره یه

۱ ـ ئازاد وه یس سه ری ـ دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار له ۹۷ ك باکوری بیجار و ۱۴ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه، کویستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۴۲۱، ماڵ ۶۱ ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ میوه، شوغل: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، باخه وانی ـ قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت قوتابخانه. پۆست. ئاوی لوله که شی. دارتاشی ـ نه وت فرۆشی. ئاش.

۲ ـ ئازاد وه یس خورای: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار له ۹۵ ك باکوری بیجار و ۱۵ ك حسن ئاوای یاسو که ند دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۰۱، ماڵ ۳۵، ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی مێوه، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری باخه وانی ـ قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه، حه مام. ده رمانگا. پۆست.

۳ ـ ئاغیازی: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار له ۹۰ ك باکوری بیجار و له ۲۳ ك حسن ئاوای یاسو که ند دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۶۵، ماڵ ۳۰ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی مێوه، هه نگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. باخه وانی ـ قاڵیچه، گلیم، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه.

ئاشاغه که ند: موچه یه

---

۱) گوزارشی ئوستانداری

٤ ـ ئه میر ئه سلان: دێ یه که له دێکوی کوڕانی مه لبه ندی بیجار
له ٨٩ ك باکوری بیجار و له ١٦ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان؛ ٣١٦، ماڵ؛ ٥٧. ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ مێوه. هه نگوین شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه. حه مام ـ پۆست. ئاش.

٥ ـ ئیسلام ئاوا: دێ یه که له دێکوی کوڕانی بیجار
له ٩٢ ك باکوری بیجار و له ١٤ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان؛ ٨٦٠، ماڵ؛ ١٤٦، ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. حه مام ـ ده رمانگا. پۆست. ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاوياری ـ ئاش.

٦ ـ ئه حمه د ئاوا: دێ یه که له دێکوی کوڕانی مه لبه ندی بیجار
له ٥٥ ك بیجار و ـ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه، سارده سێره ـ دانیشتوان؛ ٢١٩، ماڵ؛ ٣٤ ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی.

٧ ـ ئه ڵه هیوت (هه ڵپه یوت): دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه لبه ندی بیجار
له ٧٢ ك باکوری بیجار و ـ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٥٣، ماڵ؛ ٤٠ شیعه ـ تورك ـ کورد ـ ئاوله کانیاو به رهه م: به غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. قاڵیچه، جاجم ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. ئاش.
ئیلاق جوق: موچه یه

٨ ـ باباخان: دێ یه که له دێکوی کوڕانی مه لبەَ ندی بیجار
له ٦٨ ك باکوری بیجار و له ٢٤ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان؛ ١٣٣، ماڵ؛ ٢١ شیعه ـ تورك ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. قاڵیچه. جاجم. ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه.

٩ ـ چالاو: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه لبه ندی بیجار

له ٨٢ ك باكوری بیجار و له ٥ ك حه سه ن ئاوای یاسو كه ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٤٠، ماڵ ٨٠ ـ ئاوله كایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ میوه ـ شوغڵ: كشت و كاڵ و ئاژه ل داری باخه وانی ـ قاڵیچه ـ جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه ـ حه مام ـ پۆست. نه وت فرۆشی

چوار باغ: موچه یه

١٠ ـ حه سه ن ئاوای یاسو كه ند: دیی ناوه ندی دێكوێ كوڕانی یه

له ٧٨ بیجاردایه.سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٢٥٥، ماڵ ٨٤٨ ـ ئاوله كایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ میوه ـ شوغڵ: كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. فێرگه ی ڕانومایی. فێرگه ی ناوه ندی. جهاد ـ بنكه تی ئاوایی. پاسگاه. حه مام. ده رمانگا. پۆست. تله یفون. ئاوی لوله كه شی. به رق. دارتاشی. فروشگای هاویاری. نه وت فرۆشی. قه ساوی. چایخانه. ته عمیرگای ماشێن. دارتاشی. ئاش. وده یان دوكان وشتی تر

خه لیفه كه ندی: موچه یه، خان ئه رخچی: موچه یه

١١ ـ خه لیفه قشلاق: دێ یه كه له دێكۆی كوڕانی مه ڵبه ندی بیجار

له ٩٠ ك باكوری بیجار و له ٨ ك حه سه ئاوای یاسو كه ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٦، ماڵ ٣ ـ ئاوله كایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ میوه ـ شوغڵ: كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری باخه وانی ـ قاڵیچه ـ جاجم ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ

١٢ ـ داداش كه ندی: دێ یه كه له دێكۆی كوڕانی مه ڵبه ندی بیجار

له ٩٥ ك باكوری بیجار و له ٢٢ ك حه سه ن ئاوای یاسو كه ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٣٤، ماڵ ٥٧ ـ ئاوله كایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی. شوغڵ: كشت و كاڵ و ئاژه ڵ داری ـ قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. حه مام. ئاوی لوله كه شی. ئاش.

دوشه سرخی: موچه یه

١٣ ـ ڕوسته م که ندی: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجاڕ

له ٨٩ ك باکوری بیجار و له ١٧ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٥١، ماڵ ٢٤ ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری ـ قاڵیچه ـ جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی. ئاش.

١٤ ـ سه یف عه لی که ندی: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار

له ٨٩ ك باکوری بیجار و له ١٤ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٩٧، ماڵ ٦٦ ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه. هه نگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. حه مام. پۆست. ئاش.

١٥ ـ سوڵتان ئاوای قزڵ ته په: دێ یه که له دێکۆی کورانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ١١٠ ك باکوری بیجار و له ٣٢ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٠٢، ماڵ ٥٦ ـ ئاوله ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ میوه. هه نگوین. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. پوست. ئاوی لوله که شی.

سه یوان ته په: موچه یه: شوریجه ی سه رێ و شوریجه ی خوارێ: موچه ن

١٦ ـ شێخ به شاره ت: دێ یه که له دێکوی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٨٥ ك باکوری بیجار و له ٧ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٢٤، ماڵ ٧٣ ـ شیعه ـ تورك ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ مێوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری: باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. حه مام. نه وت فرۆشی ـ فرۆشگای هاویاری. ته عمیر گای ماشێن.

١٧ ـ شه هره ک (شاره ک): دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار.

له ١١٥ ك باکوری بیجار و له ٣٢ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٥٤٦، ماڵ ٧٣ شیعه ـ تورك ـ کورد ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ مێوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. حه مام. ده رمانگا. فروشگای هاویاری. نه وت فرۆشی. ئاش. ته عمیر گای ماشین. عیوزی کارێز: موچه یه

١٨ ـ قه مچوقای (قه مچوخه): دێ یه که له دێکوی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار
له ٤٥ ك باکوری بیجار و له ٣٠ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: شێعه ـ کورد ـ تورك، ٣٠٤، ماڵ ٥٤، ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. حه مام. لوله که شی. ئاش. ئاسه واری (قه لای قه م چوقه) له م دێدایه

قاسماوا: موچه یه

١٩ ـ قزڵ ته په: دێ یه که له دێکوی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار.
له ١١٠ ك باکوری بیجار و له ٢٦ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٦٧، ماڵ ٥٤ ـ ئاوله ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی. میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه. فروشگای هاویاری. نه وت فرۆشی. ئاش.

٢٠ ـ قه یتاس: دێ یه که له دێکوی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٨٣ ك باکوری بیجار و له ٩ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٩٣، ماڵ ٤٩ ـ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه. هه نگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا پیاده ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه ـ حه مام.

کیلکلو. کارێزی مه شه دی ئاغاخان. کڕه که ندی ـ کارێزی که ربه لا، یه حیا. که نگه لو. ئه مانه دێ کۆن بوون و ئیستاکه چوڵن، به شکڵی موچه دارهاتوون.

٢١ ـ که ریم که ندی: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار
له ٩٥ ك باکوری بیجاڕ و له ٢١ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٨٨، ماڵ ١٨ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، قالیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه ـ ئاوی لوله که شی، له کارێز. میهته ر که ندی. محمد جان. ئه مانه دێ کۆن بوون و ئێستاکه موچه ن

٢٢ ـ موحه ممه داوا: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار
له ٨٢ ك باکوری بیجار و له ٥ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٤٩، ماڵ، ٢٥ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی. میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. ئاش.
نیگارستان. دێ کوێ بوه وئێستاکه موچه یه

٢٣ ـ نه وشاد: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار
له ٥٩ ك باکوری بیجار و له ١٢ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان، ١٦٩، ماڵ: ٣١، ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی. میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. پۆست. ئاوی لوله که شی.

٢٤ ـ نور موحه ممد که ندی: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار
له ٩٦ ك باکوری بیجاڕ و له ١٦ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٨٨، ماڵ: ٣٢ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی. میوه هه نگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. شه خس. ئاوی لوله که شی.

٢٥ ـ وه لی به گ: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار
له ٧٠ ك باکوری بیجار و له ١٨ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٥٠ ماڵ، ٣٩ ئاوله کایناو ـ شێعه ـ تورك ـ کورد ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی. میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. حه مام. ده رمانگا. نه وت فرۆشی. فرۆشگای هاویاری. ئاش ـ یانبولاح: موچه یه

٢٦ ـ یه نگی ئاوا: دێ یه که له دێکۆی کوڕانی مه ڵبه ندی بیجار
له ـ ك باکوری بیجار و له ١٥ ك حه سه ن ئاوای یاسو که ند دایه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان، ١٦١، ماڵ: ٣٤ ئاوله کایناو ـ به رهه م: ده غڵ و سپیایی. میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری. باخه وانی ـ قاڵیچه، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت. قوتابخانه. شه خس. حه مام. پوست. ئاوی لوله که شی.

دێکۆی گورگین بەشی ناوچەی بیجار

دێکۆی گورگین کە ٢۴ دێ و موچە و شوێنی لە باوش گرتوە، لە باکوری خۆرهەلاتی شاری بیجار دایە ڕووبەری ئەم دێکۆیە ٣۵۴ ك ـ ی چوار گۆشە یە و لە هەرك ـ یکی چوار گۆشەدا ١۶/٩۴ کەس نیشتەجێ یە و دانیشتوانی (۶٠٠٠) کەسەو سنوریشی بەم جۆرە یە:

١ ـ لە باکورەوە بە پارێزگای زەنگان ٢ ـ لە باشورەوە بە دیکوی ـ سیڵتان ـ ٣ ـ لە خۆرهەلاتەوە بە پارێزگای زەنگان ـ ۴ ـ لە خۆراواوە بە دیکۆی کوڕانی و سیڵتان ە ـ وەنووساوە ۴ ـ زەویەکانی دەشت و تەپۆڵکەی نەرمانەو ئاوەڕەوی تێکرا بەرەو خوڕهەلاتە، دێی گورگین ـ بە ناوەندی ئەم دێکۆیە دانراوە، گورگین: بەوتەی خەڵکی لە پێشدا ـ گوڵ گین بووە ـ بەرەبەرە بوەتە ـ گورگین ـ دەیشکری بڵەین چون خەڵکی کوردی ئەم شوێنە ـ ئازاو و بە گوڕبوون بەم دێ یان وتوە گوڕگین: یانی شوێنی پیاوانی ئازاویە هێز و پاڵەوان،چون گوڕلە کوردیدا یانی بە دەماخ و بە هێز، ناوی دێکانی بەڕیزی ئەلفوبێ بەم جۆرە یە ـ

۱ ـ ئاغچه گومبه د: دێ یه که له دێکۆی گورگینی مه ڵبه ندی بیجار
له ۶۰ ك شاری بیجارو ۸ ك ئاوایی گورگین دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۲۱۳، ماڵ: ۴۱، ئاوله کایناو، به ڕهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه مرغداری ـ ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاویاری ـ نه وت فرۆشی ـ ئاش،
ئیمام چایی: موچه یه.

۲ ـ ته کیه: دێ یه که له دێکوێ گورگین ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۱۰۰ بیجارڕ و ۲۰ ك ئاوایی گورگین، دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان ۹۳۰، ماڵ: ۱۵۲، ئاوله کایناو، به ڕهه م: ده غڵ و سپیایی هه نگوین ـ میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ٫باخه وانی، ده سکردی ژنانه، قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه دارتاشی. نه وت فرۆشی ـ ئاش.

۳ ـ تازه که ندی مه عده ن (مه یدانی خوێ): دێ یه که له دێکوێ «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار
له ۶۰ ك بیجار و ۲۲ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۳۳۵، ماڵ: ۵۹، ئاوله کایناو، به ڕهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قالیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه مرغداری، ئاوی لوله که ش ـ ئاش ـ ئاسنگه ری، ئه م دێ کانی خوێی تێدایه

٤ ـ جه یران: دێ یه که له دێکوێ «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۵۵ ك بیجار و ۱۶ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۲۰۶، ماڵ: ۲۹، ئاوله کایناو به ڕهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا قیره تاو: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه٫مرغداری
جوواقیه: ئیستاکه موچه یه.

۵ ـ حاجی ئاوا: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۷۰ ك بیجار و ۱۳ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۱۲۷، ماڵ: ۲۲، ئاوله کایناو، به ڕهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه

٦ ـ خراپه چولاخ: دێ که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۷۲ ك بیجار و ۱۲ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کۆیستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۱٦٤،ماڵ: ۳٤، ئاوله کانیاو به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، مرغداری.

۷ ـ زێوه: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۷۲، بیجار و ۲ ك ئاوای «گورگین» دایه، کۆیستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٤٤۲، ماڵ: ۷۱، شێعه ـ تورك ـ کورد، ئاوله کایناو به رهه م: ده غڵ و سپیایی هه نگوین ـ میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، مرغداری، ئاوی لوله که شی.
(سویمه کوکان) ئێستاکه موچه یه

۸ ـ قه ره (محمد) لو: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٥۳ ك بیجار و ۱۰ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه سارده سێره، دانیشتوان: ۳٦٥، ماڵ: ۷۱، ئاوله کایناو به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم،ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه، مرغداری ـ ئاوی لوله که شی.

۹ ـ قیچیلو «قی چی لو»: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه لبه ندی بیجار
له ٦٤ ك بیجاڕ و ۸ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کۆیستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۱۷٥،ماڵ: ۲۷، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم،ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، مرغداری.

۱۰ ـ قجور «قوجور»: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه لبه ندی بیجار.
له ٦۰ ك بیجار و ۳ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٦۰۹، ماڵ: ۱۱۳، ئاوله کانیاو به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا قیره تاو: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه پۆست، دارتاشی، فروشگای هاویاری ـ ئاش ـ ته عمیر گای ماشین.

۱۱ ـ قه م ته رقه: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۹۰ ك بیجار ۷ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۱۲،

ماڵ ٢، ئاوله کانیاو وجۆم،به رهه م: ده غڵ و سپیایی میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت له قه راخی چۆمی - شورچای دایه ـ مرغداری.

١٢ ـ گره چقا (قه لاجوقه): دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٦٧ ك بیجار و ٧ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٨٧ ماڵ: ١٥، ئاوله کایناو به رهه م: ده غڵ و سپیایی هه نگوین میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، ئاوی لوله که شی ـ

١٣ ـ گویک ته په (گوێ ته په): دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٧٢ ك بیجارو ١٥ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ١٧٩، ماڵ: ٣٠، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، هه نگوین، مێوه، شوغڵ: کشت و کاڵ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، مرغداری، گه وزن: ئێستاکه موچه یه ـ گوڵپه ر: ئیستاکه موچه یه.

١٤ ـ گور گین: دێ ناوه ندی دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٦٣ ك بیجار دایه، کوێستانی یه، سارده سیره، دانیشتوان: ٦٦٥، ماڵ: ١٠٩ شێعه ـ تورك، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، مێوه، هه نگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه، قاڵیچه و جاجم، ڕێگا قیره تاو: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه، ده رمانگا، پوست، ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاویاری، نه وت فرۆشی.

١٥ ـ گوڵ قشلاق: دێ که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٦١ ك بیجار و ٥ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ١٤٩، ماڵ: ٢٨، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی هه نگوین، میوه شوغڵ: کشت و کاڵ ـ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا قیره تاو: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه، شه خس، چای خانه.

۱٦ ـ موغانلو: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۵۵ ك بیجار و ۱۱ ك ئاوایی «گورگین» دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۲۷۳، ماڵ: ۴۷، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا قیره تاو: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، مرغداری - شه خس - پوست - ئاوی لوله که شی - ته عمیرگای ماشین - ئاسنگه ری

۱۷ ـ نیوه کاره: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۸۰ ك بیجار و ۷ ك ئاوایی گورگین دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۲۴۰، ماڵ: ۳۷ ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ، باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، ئاوی لوله که شی.

۱۸ ـ هه شتا جفت «جوت»: دێ یه ك له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۵۲ ك بیجار و ۸ ك ئاوایی گورگین دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۵۵۱، ماڵ: ۷۸ شێعه ـ تورك، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا قیره تاو: ماشێن ڕه و، مزگه وت قوتابخانه ده رمانگا، ئاش

۱۹ ـ یه نگی ئارخ «ارخ»: دێ یه که له دێکۆی «گورگین» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ۷۰ ك بیجار و ۲۲ ك ئاوایی گورگین دایه، کوێستانی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ۳۵۹، ماڵ: ۷۵ ـ شێعه، ئاوله کایناو به رهه م: ده غڵ و سپیایی، میوه، شوغڵ: کشت و کاڵ باخه وانی، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه و جاجم، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه مرغداری، شه خس، ئاش

دێکۆی نه جه فاوا: به شی شارستانی بیجار

دێکویێ نه جه فاوا که له خۆراوای شاری بیجار داهه ڵکه وتوه،٢٧ دێ و چه ند شوێن و موچه ی له باوه ش گرتوه.

ڕوو به ری ئه م دێکوێه ٤٩٦ ك - ی چوار گۆشه یه و حه شیمه تی ٦٤٩٣ که سه، یانی له هه رك - یکی چوار گۆشه دا، ١٣ که س نیشته جێ یه، سنوریشی به م جۆره یه ١ - له باکوره وه به ناوچه ی دیوانده ره ٢ - له باشوره وه به ناوچه ی دیوانده ره ٣ - له خۆلاهه لاته وه به دێکوێ ده وروبه ر و خه سراوا، ٤ - له خۆراواوه به ناوچه ی دیوانده ره وه نوساوه.

به شی زۆری ئه م دێکۆیه ده شت وڕاستی و ته په ی نه رمانه، که بۆ کشت و کاڵ به بڕشت و به رهه مه. کێوه کانی. زێڕاوا. پیر محمد. پیره کراچی له م دێکودان. چۆمیلکه کانی ئه م دێکۆیه به ره و خۆراوا و باکوری خۆرا واده ڕۆن و له ناوچه ی دیوانده ره ده ڕژێنه ناوچۆمی. قزڵ وه زانه وه.

چۆمیٚ" کانی سپیٚ" له م دیکۆدا بۆ کشت و کاڵ زۆربه که ڵك و قازایخه، له زستاندا ئاوی زوڕه و له هاویناندا و شك ده یێ. ئه گه رلێ پرسراوانی وڵات بیان وێستایه‌وئه م ئاوانه یان مه هاریکردایه، چ له وه باشتر بوو.

گه وره دیێ نه جه فاوا که له ٣٥ ك - ی بیجار و له سه ر شه قامی بیجار. دیوانده ره دایه و حه شمیه تی زیاتر له ٨٠٠ که سه، به ناوه ندی ئه م دێکو دانراوه.

٦ دێی له سه ر شه قامی قیره تاو دایه. یه ك دیێ ڕێگای خیزڕێژی هه یه و ٢١ دێی شی ڕێگای ماشێن ڕه وی خاکیان هه یه.

ئه م دیکوێه سارد و به فرگره. ئاوی له کایناو و چۆمیلکانه وه یه. به رهه می کرنگی. ده غڵ. گه نم. جۆ. سپیایی. شیر. ڕۆن و به رهه می ئاژه ڵه ،

له باشور و باشوری خۆراوادا. به رزایی. زێڕاوا. هه ڵکه وتوه. به رزایی خاکی ئه م دێکۆیه له باشوره وه به ره و باکور، که م که م نزم ده بێته وه تاله سه رچۆمی قزڵ وه زان «ته لای له بن نه هاتوو» ده بڕێته وه.

خاکی ئه م به شه وه ك خاکی زوڕتری ناوچه ی بیجار. خاکه نه رمه ی تیکه ڵ به ماسه یه که بۆ کشت و کاڵی دیمی زۆر به بڕشت و به رهه مه، له بڕێ شویندا «وه ك دیێ باوه ڕه شانی» تویێی پازده تاحه فتاتوی بڕیوه.

چۆمی قزڵ وه زان له باکوری ئه م دێکۆ وه له خۆراواوه به ره و خۆرهه ڵات ده ڕوا. به ڵام چون خاکی ناوچه که نه رمه، ئاوه ڕۆی چۆمه که.بڕێ قوڵه وزه ویه کان له وه به رزترن که بناوانیان به هاسانی بۆهه ڵبه ستریّ و زه و یه کان ببنه به راو.

تائیّستاکه ده وڵه تیّش وه هایارمه تیه کی نه داونیّ، که خه ڵکی بتوانن به هۆی ماتورّ. یا بستنی سه ددی خاکی. یا هه رنه بیّ بناوانی پێویست وه ك ده بیّ که ڵکی لیّ وه ر بگرن و ئه و زیرّه خودادادیه به خۆرایی نه ڕوا.

زۆر چۆمیلکان له به رزاییه کانی باشوره وه سه رچاوه ده گرن و به ره و قزڵ وه زان به قه لپه زده ڕۆن،که ته نیاله کانی به هاراندا که ڵکیان لی وه رده گیریّ ـ زۆرتری دێکانی ئه م دێکۆیه له درێژایی شیووده ره کانی ئه م چۆمانه دا به دی هاتون، که هه رکام به قه ده ر توانایی خۆیان له کانیاو و ئاو ه کانی ئه م چۆمانه که ڵك وه رده گرن، خۆنه گه ر ئاوی ئه م چۆمیلکانه ـ مه هار بکرایه. و له به ر «قزڵ وه زان» داسه ددی ببه سترایه،ناوچه ی بیجاری به تێکرا ده ڕازانه وه و به زویی به هه شتی خودامان به چاوی سه ر ده دی.

شوغڵی گرنگی خه ڵکی ئه م دێکۆ وه ك گشت کوردستان ـ کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری یه، ده سکردی ژنانی ناوچه ی بیجار قاڵی و قاڵیچه و گلیم ی بیجارّی یه که له کوردستان و ئیّراندا به ناوبانگه. ئه م دێکۆیه له ٢٧ دیّ پێکهاتووه و حه شمیه تی ٦٤٩٣ که سه و ماڵی ـ ماڵه [1]

زمانی زگ ماکی خه ڵکی زمانی شیرینی کوردی سورانی. ڕوایژی جوانی بیجارّی یه. زۆرتریان سوننی مه زهه بن. برێکیا شیعه ن.

ناوی دێکانی به ڕیزی ئه لفوبی به م جۆره یه:

شه قامی قیره تاوی بیجارّ تا دوربّیا سنّه (٩٠) دیوانده ره به ناوه ڕاستی ئه م دیکۆوه ده ڕوا.

١ ـ ئومید ئاوا: دیّ یه که له دێکۆی تازه ی «نه جه ف ئاوا» ی مه لبه ندی بیجار له ٤٥ ك رۆژ ئاوای بیجار و ١٠ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته په و ده شتایی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٢٩١ ماڵ، ٥٤، سوننی ـ کورد ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. به رق. ئاش ـ

---

١) فه رهه نگی جه غرافیای ئیران

٢ ـ ئاڵمه قوڵاخ (اللّه قولاغ): دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار

له ٤٢ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٧ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پوڵکه ییه، سارده سێره، دانیشتوان: ٧٢ ماڵ: ١٠. شیٚعه، سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ

٣ ـ برایماوا: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار

له ٥٥ کم ڕۆژ ئاوای بیجار ٢٠ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پۆڵکه یه، سارده سێره، دانیشتوان ٨٠، ماڵ ١٥، سوننی ـ شیعه ـ کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه، ئاوی لوله که شی ـ

٤ ـ باوه نه زه ر: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٥٣ ك ڕۆژ ئاوای بیجارو ١٨ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته په و ده شتایی یه، سارده سێره، دانیشتوان: ٣٦٠ ماڵ: ٦٥ [1] ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شێعه ـ سوننی ـ کورد، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ده رمانگا. ئاوی لوله که شی ـ به رق. ئاش.

٥ ـ بارا ماوا:

له ٧٠ ك خۆراوای بیجار و ٣٥ ك نه جه فاوا دایه ـ

٥ ـ بشوکی (باشوکی): دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٥ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ١٠ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پۆڵکه ییه، سارده سێره، دانیشتوان: ١٥٢ ماڵ: ٢٥، سوننی ـ شێعه ـ کورد ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ

---

١) فه رهه نگی جه غرافیای ئیران. گوزارشی ئوستانداری کوردستان

٦ ـ به ر گوشاد: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٤٥ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ١٠ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پۆڵکه ییه، سارده سێره، دانیشتوان؛ ٢٠١، مالَ ٢٧، سوننی ـ شێعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی،شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شێ. حه مام.

٧ ـ پشت ته نگ: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٦٠ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٣٠ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پۆڵکه ییه، سارده سێره، دانیشتوان؛ ١٣١، مالَ ٢٢ ـ سوننی ـ شێعه ـ کورد ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ده رمانگا. [١]

٨ ـ ته په ی موحه مه دی: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٤٠ کم ڕۆژ ئاوای بیجار و ٥ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پۆڵکه ییه، سارده سێره، دانیشتوان؛ ٢١٢، مالَ ٣٤، سوننی ـ کورد کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. قاڵی ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ده رمانگاه به رق. ئاوی لوله که شێ.

٩ ـ حه سار چه رموو: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.
له ٤١ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٦ ك نه جه ف ئاوا و له قه راخی شه قامی قیره تاو دایه، سارده سێره، دانیشتوان؛ ٤٠٠، مالَ ٦٥، سوننی ـ شێعه ـ کورد، ئاوله کانیاو به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. حه مام ـ ئاوی لوله که شی ـ به رق. فرۆشگای هاویاری. نه وت فرۆشی. ئاش. له پێشدا به م دێ یان و تۆه: (عه ببا ساوا)

١٠ ـ حوسه ین ئاوای که مه ر زه رد: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

---

١) فه رهه نگی جه غرافیای ئیران:

له ٧٥ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٤٠ ك نه جه ف ئاوا و له قه راخی چۆمی قزڵ وه زان دایه.، ته پۆڵکه یيه، سارده سێره، دانیشتوان: ١٤٩، ماڵ: ٢٧، سوننی ـ شیعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی. به رق.

١١ ـ خوراسان: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٠ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ١٢ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پۆڵکه یيه، سارده سێره، دانیشتوان: ١٣٠ ماڵ: ٢٢، سوننی ـ شیعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. قاڵی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه.

١٢ ـ ده روێش خاکی: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٢٧ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٨ ك نه جه ف ئاوا و ٣ ك. ی چۆمی قزڵ وه زان دایه. ته پۆڵکه یيه، سارده سێره، دانیشتوان: ١٧٦ ماڵ ٣٤، سوننی ـ شیعه ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه.

(دیه ره قه)

١٣ ـ ده رقه ی پیرحوسه ین: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٧٠ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٤٠ ك نه جه ف ئاوا و له نیوان. شێر کوژی. سه رێ و خوارێ دایه. ته پۆڵکه یيه، سارده سێره، دانیشتوان: ٢٣٣، ماڵ: ٤٢، سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ حه مام.

١٤ ـ زه ینه ڵ خان: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٦٠ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٢٥ ك نه جه ف ئاوا دایه. ته پۆڵکه یيه، سارده سێره، دانیشتوان: ٢٠٧، ماڵ: ٣١، سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ:

کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری، دەسکردی ژنانە: قاڵیچە، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت. قوتابخانە. ئاوی لولە کەشی.

١٥ ـ سوڵتان ئاوای (تەجەلی): دێ یە کە لە دێکۆی «نەجەف ئاوا» ی مەڵبەندی بیجار.

لە ٧٣ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٤٣ ك نەجەفاوا و ٣ ك. ی. دیە ڕەقە دایە، تەپۆڵکە ییە، ساردە سێرە، دانیشتوان ١٦٩ ماڵ، ٢٧ ـ سوننی ـ کورد، ئاولە کایناو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دەسکردی ژنانە: قاڵیچە، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت. قوتابخانە.

١٦ ـ شێر کوژی سەرێ: دێ یە کە لە دێکۆی «نەجەف ئاوا» ی مەڵبەندی بیجار.

لە ٧٠ ڕۆژ ئاوای بیجار و ٣٥ ك نەجەف ئاوا و ٤ ك ـ ی دیە ڕ ە قە دایە، تەپۆڵکە ییە، ساردە سێرە، دانیشتوان ٣٦٥ ماڵ، ٥٥ ـ سوننی ـ کورد، ئاولە کایناو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دەسکردی ژنانە: قالیچە، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت. قوتابخانە ـ ئاوی لولە کەشی ـ ئاش ـ

١٧ ـ شێر کوژی خوارێ: دێ یە کە لە دێکۆی «نەجەف ئاوا» ی مەڵبەندی بیجار.

لە ٧٥ ڕۆژ ئاوای بیجار و ٤٥ ك نەجەف ئاوا دایە، تەپۆڵکە ییە، ساردە سێرە، دانیشتوان: ٣٢٢ ماڵ ٥٣ سوننی ـ کورد، ئاولە کایناو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دەسکردی ژنانە: قاڵیچە، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت. قوتابخانە.

١٨ ـ عەلیاوا: دێ یە کە لە دێکۆی «نەجەف ئاوا» ی مەڵبەندی بیجار.

لە ـ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٢٣ ك نەجەف ئاوا دایە، تەپۆڵکە ییە، ساردە سێرە، دانیشتوان: ٢٤٧ ماڵ. ٤٩. سوننی ـ کورد. ئاولە کایناو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، دەسکردی ژنانە: قاڵیچە، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت. قوتابخانە. ئاوی لولە کەشی ـ ئاش. بە قالی.

١٩ ـ قشڵاخە سورکە: دێ یە کە لە دێکۆی «نەجەف ئاوا» ی مەڵبەندی بیجار.

له ٥١ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ١٦ ك نه جه ف ئاوا و ٩ ك. ی باکرری ئیسفالتی بیجار دیوانده ره دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٤١٧ ماڵ ٥٨، سوننی ـ شیٚعه ـ کورد. ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاویاری. نه وت فرۆشی.

٢٠ ـ قشلاخ لو: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٣٥ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٧ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ١٧٤، ماڵ ٢٦ ـ سوننی ـ کورد ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. حه مام. به رق ـ لوله که شی. فروشگای هاویاری.

٢١ ـ کانی کون: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٠ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٥ ك نه جه ف ئاوا دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٣٠٦، ماڵ ٤٤، سوننی ـ کورد ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ

کانی ئاوێنه. موچه یه

٢٢ ـ که ڵه ک: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٧ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ١٢ ك نه جه ف ئاوا و ٤ ك. ی باشوری ئیسفاڵتی بیجار دیوانده ره دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ١٦، ماڵ ٣، سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ل داری. ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و.

٢٣ ـ گوڵ قه باخ: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٥ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ١٠ ك نه جه ف ئاوا و ١ ك. ی ئیسفاڵتی بیجار دیوانده ره دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ١١٦، ماڵ ٢٢، سوننی ـ کورد ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه،

ڕێگا: ماشین ره و، مزگه وت. قوتابخانه. به رق.

٢٤ ـ گوێنی «گونده گ»: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٥ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٢٠ كِ نه جه ف ئاوا و ١٢ ك. ی باشوری ئیسفالْتی بیجار. دیوانده ره دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٣٣٣ ماڵ ٦٠، شیعه ـ سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ فروشگای هاویاری ـ نه وت فرۆشی.

٢٥ ـ موباره ك ئاوا: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤١ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٦ ك نه جه ف ئاوا و ٣ ك. ی باشوری کانی کون دایه. ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٩١ ماڵ ١٢، سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت و قوتابخانه. حه مام. ئاوی لوله که شی.

٢٦ ـ نه جه ف ئاوا: دیێ ئاوه ندی دێکۆی نه جه فاوایه له ٣٥ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و له سه ر شه قامی قیره تاوی بیجار. دیوانده ره دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٧٥٠، ماڵ ١٣٣، شیعه ـ سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه، قالْی، به قالْێ، مزگه وت. قوتابخانه. پاسگاه ـ ته له یفون. ئاوی لوله که شی. فروشگای هاویاری. نه وت فرۆشی.

٢٧ ـ نه وبه هار: دێ یه که له دێکۆی «نه جه ف ئاوا» ی مه ڵبه ندی بیجار.

له ٤٠ ك ڕۆژ ئاوای بیجار و ٥ ك نه جه فاوا و له قه راخی ئیسفالْتی بیجار. دیوانده ره دایه، ته پۆڵکه یی یه، سارده سێره، دانیشتوان ٣٩٣ ماڵ ٦١ شیعه ـ سوننی ـ کورد، ئاوله کایناو، به رهه م: ده غڵ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنانه: قاڵیچه. قالْی، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت. قوتابخانه. ئاوی لوله که شی ـ برق ـ به قالْی ـ ئاش.

ناوچەی دیواندەرە پارێزگای کوردستان. جوغرافیای کوردستان

ناوچەی دیواندەرە کە لە باکوری پارێزگای کوردستان داهەڵکەوتوە، لە ٢٢٦ دێ پێکهاتوە و ڕوبەرەکەی ٤٥٢٠ کم ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ٧١٣٧٥ کەسە. یانی لە هەر ک ـ یکّی چوار گۆشەدا ١٥/٧٩ کەس نیشتەجێیە.

لە باشوری دیواندەرە دا دەشتی بە رزوباگری (کانی نیمەرۆژە) و ناوچەی لە وەڕ خۆش و کوێستانی وەک بەهەشتی (سارال) هەڵکەوتوە. دەشتی کانی نیمە رۆژە بە هۆی بەرزی‌یەوە، ئاو و هەوای تایبەت بە خۆی هەیە. زستانان بەفرگرە و گەردەلولی کرێوە و سەرما دا دئەکا. هاوینانیش ئاران و فێنک و خۆشە. بەلاّم پلەی سەرمای زستانانی ئێرە لە (دەشتی هەوەتو) لە خوارترەوەیە. ناوچەی سارال لە زستانان دا بەفری زۆەر و (ڕنو) و «کلیلە» بەفرلە بەربناری کویستانەکانیدا دەڕازیتەوە،هاوینانیش هەوای گیان پەروەری هەیە و وەوی کوێستانە. خالّی دلّرفێنی سەرگۆنای دایکی نیشتمانە، لە نێوان (دەشتی هەوەتو) و (دەشتی کانی نیمەرۆژە) و (سارال) دا شیو و دەرە و ئاوەڕۆی چۆمی بەخێر و بێری (قزلّوەزان) هەڵکەوتوە، کە ئاووهەوای هەوەتو،کانی نیمەرۆژە،شوێنەواری لەسەر داناوە،لە باشوری (کانی نیمەرۆژە ,ئاوەڕوی (چۆمی قشلاخ) بەرەو باشور،دادەمەزرێ.

ناوچەی دیواندەرە ناوچەیەکی بەرزی کوێستانی‌یە،بە جۆری کە قولترین خالّی ئەم ناوچە لە (١٨٠٠) گەز بەرزترە. بەرزترین کێو و کوێستانی پارێزگای کوردستان (چلّچەمە) لە نێوان ناوچەکانی سەقز و مەریوان و دیواندەرە دا هەڵکەوتوە. کە بەشی فرەی بەر دیواندەرە کەوتوە. بەرزترین لوتکەی (باشورتی) لە ٣٤٦٤ گەز بەرزترە، هەر بەو جۆرە سەرچاوەی درێژترین چۆمی ئێران یانی (قزلّوەزان) لە دێکۆی سارالّەوە سەرچاوە دەگرێ.

شەقامی قیرەتاوی سەقز بۆ تاران و سنە بە نیوە ڕاستی ئەم ناوچە دا دەڕوا بە جۆرێ کە دێکۆکانی (هەوەتو)، (کانی شیرین)، (قەرە تەورە) لە باکوری (زەڕینە)، (دەوروبەر) (کەولە) (حوسەیناوای باکوری) لە ناوەڕاستی (سارال) (چلّچەمە) لە باشوری ئەم شەقامە گرنگەژیان بەخشە دا هەڵکەوتون.

ناوچەی دیواندەرە لەم دە دێکۆیە پێکهاتوە:

١ـ (هەوەتو) ڕوبەر ٣١٥ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٦٩٤٠ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (گۆڕباوەلێ)یە.

٢ـ (کانی شیرین) ڕوبەر: ٣٩٦/٥ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٦٧٩١ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (شالّی شەل)ە.

٣ـ (قەڕە تەورە): ٤٧٤/٥ کم ـ چوار گوشە، حەشیمەت ٩٧٠٤ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (گاوەشەلە)یە.

٤ـ(دەوروبەر) ڕوبەر: ٣٩٩ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٦١٦٦ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (نسساری‌سەرێ)یە.

٥ـ(زەڕینە) ڕوبەر: ٤٦ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٩٠٣٤ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی

(زەڕینە)یە.

٦ـ (چلچەمە) ڕوبەر: ٦٦٦ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٢٧٥٤ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (شەریفاوا)یە.

٧ـ (کەولە) ڕوبەر: ٣٠٥ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٦٦٦٦ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (کەولە)یە.

٨ـ (سارالْ) ڕوبەر: ٥٨٨ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٦٢٩٩ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (هەزارکانیان)ە.

٩ـ (حوسەیناوای باکور) ڕوبەر: ٤٢٠ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٦٠٢٩ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (خرگە)یە.

١٠ـ (نەجەفاوا) ڕوبەر: ٤٩٦ کم ـ چوار گۆشە، حەشیمەت ٦٤٩٣ کەس ـ ناوەندی دێکۆ، دێی (نەجەفاوا)یە. لەوەدەچێ بە پێشنیاری پارێزگای کوردستان دێکۆی نەجەفاوا لە بیجار بگیرێتەوە و بخرێتە سەر ناوچەی دیواندەرە سنوری ناوچەی دیواندەرە بەمجۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە پارێزگای (ئازەربایجانی خۆراوا) ناوچەی تیکاب.

٢ـ لە باشورەوە بە ناوچەی سنە (حوسەیناوای باشوری).

٣ـ لە خۆراواوە بە ناوچەی سەقز (تیلەکۆ، کولتەپە، خوڕخوڕە) کوردستانی عێراق (دەرەی شلێر).

٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە ناوچەی بیجار و قوروە (بانی لێلاخ)ەوە نوساوە.

ـــ شاری دیواندەرە لە ١٠٠ کم ـ ی باکوری شاری سنە و ١٠٠ کم خۆرهەلاتی شاری سەقز و ٦٥ کم ـ ی خۆرهەلاتی بیجار و ٩ کم ـ ی چۆمی قزلْوەزان دا هەلْکەوتوە تایبەتە جەغرافیا کانی بەمجۆرەی خوارەوەیە:

درێژی خۆرهەلاتی لە نیوەڕۆی گرینویچەوە ٤٧ پلە و ٢ دەقیقە و پانی باکوری لە خەتی ئیستوا ٣٥ پلە و ٥٤ دەقیقەیە، بەرزی لەڕوی دەریاوە (١٧٠٠) گەزە[1].

شاری دیواندەرە بە درێژایی شەقامی سەقز بۆ سنە لە خۆراواوە بۆ خۆرهەلاتی ڕویوە و شەقامەکە شاری دیواندەرەی بە دوبەشی باکور و باشور دا بەش کردوە. زۆرتری ئیدارەکانی دەولْەتی لە بەشی باشوریدا دورست کراون.

چۆنیەتی سورشتی: ئەپۆلکەیی یە ساردەسێرە، ئاوی لە کانیاو و چۆمی دیواندەرە کە لە بەرزاییەکانی دێی (کەلْەکان)ەوە سەرچاوە دەگرێ و بە باشوری شاری (دیواندەرە) دا تێدەپەڕێ و لەپردی نسارە دەڕژێتە قزلْوەزانەوە دابین دەبێ، بەرهەمی گرنگی: دەغلْ و دانەوێلە و تەرەکاری و وێنجە و میوەیە، لە ئیداراتی دەولْەتی: فەرمانداری بەخشداری، دادگا، دارایی ـ پۆست و تلەفون پەروەردە و فێرکردن، بێهداری، ڕێگاوبان، پاسگا، سوپا، دوخانیات، هەماری گەنم، و ئیداراتی تری تێدایە، پێنج مزگەوتی تێدایە: ١ـ مزگەوتی جامعە ٢ـ مزگەوتی چوارباخ ٣ـ مزگەوتی حەزرەتی عومەر (رض) ٤ـ مزگەوتی تازە

١- فەرهەنگی جوغرافیای ئێران

(حەزرەتی ڕەسولی ئەکرەم«ص») ٥ـ مزگەوتی (خلفای ڕاشدین) لە گەرەکی کارمەندانا.

زمانی زگ ماکیان کوردییە و مەزهەبیان سوننی شافیعییە. شوغلی گرنگیان مامەلە و کشت و کاڵ و ئاژەڵ دارییە، دەسکردی ژنان: قالی، قالیچە، جاجم، پەلاس، گۆرەوی، دەستکێش.

دوکانەکانی لەم بەرەوبەری خیابانێکی سەراسەرییە و بازاری نییە. بەتازەیی چەند شەقامی تری لێدراوە.

ئەم شارە لەگەڵ ئەوەیکە بیست هەزار حەشیمەتی تێدا دەژێ و لە ساڵی ١٣٧٢ وە بوە بە فەرمانداری هێشتا لە سینەما و نەخۆشخانە و پەرتوکخانە و گوزە پایان و هۆڵی وەرزشی خەبەری نییە. بەداخەوە لەم شارەدا مەدرەسەی دینی و فێرگەی ئاینی وجودی نییە. ئەگەر نیازیان بە مەلا و عالمی دینی بێ ناچار دەبێ لەسەقزەوە فەقێ و مەلایان بۆ بچێ. هۆمێد بە کەرەمی خودا وایە کە خودا یارمەتیان بدا و لەمەولا بکەونە بیری قوتابخانەی ئاینی و هەرنەبێ ساڵی چوار فەقێ بۆ مەلایەتی بار بێنن، تامەلا باشەکان نەڕۆیشتون و وڵات چۆڵ نەبوە و خەڵک لە ڕێ لایان نەداوە. (وما ذالک علی الله بعزیز)[1].

کێوەکانی ناوچەی دیواندەرە

کێوەکانی خۆراوا و باشوری خۆراوای دیواندەرە بەریەتین لەمانە:

١ـ کێوی (٢٣٤٥ گەزی «کلاوڕەش») لە نێوان دێکانی «قەلاڕێیانە» و «دەواغ» دا.

٢ـ زنجیرە کێوی بەرزی ٢٧٣٧ گەزی «تەوریز خاتون» لە نێوان دێکانی (تەوریز خاتون) (مەرەدەر) و (قەلاگا) دا.

٣ـ زنجێرە کێوی (٢٤١٠ گەزی شێخ لەتیف) و کێوی (چارەوەسوار) لە نێوان دێکانی (کانی سەیدمراد) و (قزڵبلاغ) و (ناڵەشکێنە) و (دەرەوەزان)دا

٤ـ کێوی (کەڵ کوژە) لە نێوان دێکانی (دەرەوەزان) و (قزڵبلاغ)دا.

٥ـ کێوی (کەڵ کوژە) لە نێوان دێکانی (دەرەوەزان) و (بناوچان) و (تەوەکەلان) دا.

٦ـ زنجیرە کێوی بەرزی (٢٢٢٢ گەزی تفەنگچیان) لە نێوان دێکانی (گورجی) (هەزار کانیان) (قزڵبلاغ)دا.

٧ـ زنجیرە کێوەکانی (بەردەسپی) و (بەردەڕەش) لە نێوان دێکانی (گورجی)، دەرەگاوان، شاقەلا دایە.

زنجیرە کێوی بەرز و بەسام و لەوەڕخۆش و بەهەشتی سەرزەوی. یا خوا هەر بەرز و بەتەرز و جوان و بەدیمەن بێ وەنەبێ نەوێ. یانی زنجیرە کێوەکانی ٣٠٥٩ گەزی مزگەوت و میرزاپکادەروێش، سنانە سەرهەزار میرگە، سوڵتان، قادر کوژیاو، دوبرا. لە نێوان دێکانی نەرگسلە، دەرەگاوان، دۆزەخدەرە، عەبدوسسەمەد، د...وارە گەرمە، کانی تەمزخان و

١- سورەتی ئیبراهیم ئایەتی ٢٠

گۆگجەی مەریوان دایە.

کێوەکانی باشور و باشوری خۆرهەڵاتی دیواندەرە

١ـ زنجیرە کێوەکانی (شێخ شەرەف) و کێوی بەرزی ٢٦٤٢ گەزی، (پیرمەحمود) و کێوی بەرزی (٢٤٤٧ گەزی زێڕاوا) لە نێوان دێکانی زاخەی سەرێ، ئاغبلاغ، برایماوا، موبارەکاوا، کەڵەک و گوڵ قەباغی دێکۆی نەجەفاوادایە.

٢ـ کێوەکانی (یوسف شوان) و (برایم شوان) لە نێوان دێکانی: هانە گوڵانە، علیاوای دۆڵەڕەش دایە.

٣ـ کێوی بەرزی (٢٦١٠ گەزی بەردەڕەش) لە نێوان دێکانی: کانی تاڵە، فەرهاداوا دایە.

٤ـ کێوی بەرزی (٢٦٦٠ گەزی عەلی بلاغ) و کێوی (بەرزی ٢٥٤٠ گەزی کانی چەرمە) لوتکەی ٢٤١٢ گەزی (هانە شەیتان) و کێوی بەرزی ٢٣٩٥ گەزی و کێوی (قەڵای الواح) لە نێوان دێکانی: ئاغبلاغ، (تازاوای قازی عەلی) قوریجە، دەرهەرد، چاویلکانی وەزیر، (ول) خەنجەری خوارێ و سەرێ و حاجیاوادایە.

٥ـ کێوی (زەردەوان) لە نزیکی دێی (چەتان)دایە.

٦ـ زنجیرە کێوی (بەرانە کێوی) و (کێوی بەرزی ٢٣٢٧ گەزی شیرخۆر) و (کێوی رەسوڵەشێخە) لە نێوان دێکانی: شێخ حەیدر، گڵەسور، حوسەیناوا، دەرەویان، تازاوای ئەمین دایە.

٧ـ زنجیرە کێو (باهلاقورە) لە نێوان دێکانی: کەپەک، تەیتاق، تازاوای ئاسفدایە.

٨ـ زنجیرە کێوی (کوچک رەش) و (کێوی باریک پشت) و (کێوی وەلی شار) و (کێوی بەردەڕیقناوی) و (کێوی کانی شا) لە نێوان دێکانی: تاڵە دەرەی خوارێ، زەردک، بەردەسپی، گەوەنتو، کەپەک. هەردوگیزمل، تازاوای بەردەڕەش دایە.

٩ـ زنجیرە کێوی (بەرزی ٢٨٩٨) گەزی شێخ مارف و (کێوی سەید ڕەحمان) و (کێوی مەڵکە) و (کێوی حاجیباوە) و (کێوی هەواری کەریم) و (کێوی تەوەکەلان) و (کێوی کانیسپی) و (بەردی هەوارەکۆنە) لە نێوان دێکانی: قەڵا ڕەشکە، ئافراسیاو، زەڵکە، مادیان دۆڵ، قلوزە، بەردەسپی،باینچۆ و گەزانی سەرێ دایە.

١٠ـ زنجیرە کێوی (شێخ تاڵەسوار) و (کێوی ٢٣٤٣ گەزی کەوەسوار) و (کێوی کانی کەتان) و (کێوی سەمورسبحان) لە نێوان دێکانی: کەڵهۆڕاوا، خرگە، ئەکبەراوا، سەرابیمیرزا، گەزانی سەرێ، قەڵاتە ڕەشکە دایە.

کێوەکانی باکور و باکوری خۆراوای دیواندەرە، بەمجۆرەی خوارەوەیە

١ـ زنجیرە کێوی (کانی شیرین) لە بەرانبەری دێی (زەڕینە) داکە بە بەرزترین بەرزایی (بانی هەوەتو) دانراوە و بەرزترین خاڵی (٢٢٩٨ گەز) بەرزە.

٢ـ زنجیرە کێوی (حاجی سەید) کە لە خۆراوای دەشتی (هەوەتو) دایە و بە سنوری

سورشتی نێوان (تیلەکۆ) و (خۆڕخۆڕە) دانراوە. بەرزترین لوتکەی لە باشوری دێی (فەتاحاوا) دا (٢٦١٧گەز) بەرزە و لە نزیک قسنەکەی حاجی سەید، راداری هەوتوچەقاوە.

٣ـ کێوی (خۆرەتاو) لە نزیک دێی (باشقشلاخ)دا.

٤ـ کێوەکانی (٢٢٩٨) و (٢١٣٠گەزی) نێوان (کوتانی سەر) و (تەگرباری)دا.

٥ـ کێوەکانی (٢٢٥٠) و (٢١٠٩) گەزی نێوان دێکانی (نەوبەهار) و (کەچەگومەد) و (پاپاڵە) و (حەیدەر دیوان)دا.

٦ـ کێوی (٢١٤٠) گەزی نێوان (قەلاگا) و (موعیناوا) و (قالۆجە)دا.

٧ـ کێوی (٢١٨٩) گەزی نێوان (شالّی شەل) و (قۆچاخ) و (نەوبەهار) و (کانی شیرین)دا.

٨ـ کێوی (٢١٣٤) گەزی نێوان دێکانی (خاکی بەگ) و (سیری سەر) و (شالّی شەل) و (قۆچاخ) دا.

٩ـ کێوی (٢٢٠٨) گەزی نێوان (گوڕباوەلێ) و (قەلاکۆن) و (زەکی بەگی‌سەرێ) دا[١].

(شەڕگەی سەییدعەتا) سەیید عەتا، ناوی ئازا پیاوێکی شەڕکەربوە کە لەبەر زوڵم و زۆری (رەزاشا) دەس دەداتە چەک و لە دەوڵەت یاخی دەبێ و ماوەیەک بەناوی (چەتە) ژاندارم و تفەنگچیە بەکرێ‌گیراوەکانی سەردەمی پەهلەوی،لە ترسی سەیید عەتا خەو ناچێتە چاویان و ئوقریان لێ هەڵدەگیرێ. هەر لەم سەردەمەیش دا ئازا پیاوێکی تر بەناوی (حەمە تاڵ) لە دەوڵەت یاخی دەبێ و دەس دەداتە چەک و دەسە و بەسە بۆ خۆیان دەڕازیننەوە و جۆرێ ڕژیم دەخەنە مەترسیەوە کە زۆرداران زۆریان بۆ دێ، کاتێ کە لە گرتن و دسگیرکردنیان زەبون و داماو دا دەمێنن، پەنا بۆ حیزە فێڵی «دوبەرەکی» دەبەن و دوبەرەکی دەخەنە نێوانیان و (حەمەتاڵ) بە (سەیید عەتا) بەکوشت دەدەن و سەیید عەتایش لە بەین دەبەن. تا نەوەکو ئەم دو هێزە چکۆلەیەک بگرن و بەرەبەرە خەڵکیان پێوە بنیشێ و دەنگی حەق خوازی خەڵکی هەژار لە ناکاو بەزر ببێتەوە و کۆشکی لەرزۆکی ستەمکاران تێک بتە پێ و داری بە سەر بەردی‌یە وبهنەمێنێ. بەم‌جۆرە ڕەژیمی خوێن مژی شاکانی پەهلەوی، لەباتی ئەوە لە ئێش و دەرد و ئۆفی هەژاری‌یان پرسیار بکا و بکۆڵێتەوە، لە جیاتی ئەوە مەلهەم بنێتە سەر برینی کۆن و زامی وەنا سۆرکە و توی لیقەوماوی و برسێەتی و بێکاری‌یان، لە جێی ئەوە بە زمانی خۆش بیان لاوێنێتەوە و دڵ خۆشیان بکا و چەکی توڕەیی و سەرشێتی‌یان لە مل داماڵێ و بیان هێنێتەوە ڕێزی گەل و کاریان بداتێ و زگی برسی‌ماڵ و منداڵیان تێر بکا، دەچو‌ماڵ و منداڵی ئاوارە دەکردن و خوێی بەزام و برینی تازە و کۆنیانەوە دەپڕژاندولە خۆی دەهاروازندن، ئەوکاتەیش بە خەڵکی وا[٢] را دەگەیاند کە ئەوانە قابیلی ڕانومایی و چاک بون و ئیسلاح نینَ ولە خەڵک یاخی بون و بۆ گیان و ماڵی خەڵکی بونەتە چەتە. هەر چەند لە ناوی مارپالیان بە ئاورەوە دا بوە لە خوای هەژاران دەخوازم کە مێژو دوپاتە نەبێتەوە، جا چون سەید عەتا لە سەر ئەم کێوە شەڕی کردوە و حەشارگەی بوە بە (شەڕکەی سەید عەتا) ناوی دەرچوە (خوا زاناترە).

١ـ نەخشەی کوردستان

چۆمی قزڵوەزانی ـ ناوچەی دیواندەرە

١ـ (چۆمی قزڵوەزان) لە سەدان چۆمیلکە و کانیاوی سارد و سوک،کە لە خۆرهەڵاتی کوێستانی (چل چەمە) سەرچاوە دەگرن پێکهاتوە: کە گرنگترین لقەکانی ئەم شوێنە بەمجۆرەیە.

٢ـ چۆمی (هانە گوڵانە) لە کوێستانی ٢٦١٠ گەزی (بەردەڕەش) و (چاڵە ڕەش) لە نێوانی دێکانی (کانییە تاڵە) و (فەرهاداوا) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (فەرهاداوا) و (هانەگوڵانە) بەجێ‌دێڵێ و لە نێوان دێکانی (بزیاونان) و (ئاغبلاغ) چۆمی دێکانی (خەنجەری سەروخوار) لەگەڵ خۆی دەبا و لە خوار دێی (کۆس عومەر)ەوە، ئاوەکانی (تازاوای دۆڵەڕەش) لە خۆرهەلات و (تازاوای قازیعەلی) لە خۆراواوە لەگەڵ خۆی دەبا و لە دێی (کۆس عومەر) تێ‌دەپەڕێ و دەگاتە نزیکی (گیزملی سەرێ).

٣ـ (چۆمی گۆمەڕەش) ئەم چۆمە لە خۆرهەڵاتی کوێستانی ٣٠٥٩ گەزی (مزگەوتێ میرزا) و (کێوی سنانەسەر) لە خۆراوای (دۆزەخدەڕە) سەرچاوە دەگرێ و (دۆزخدەرە) بەجێ‌دێڵی و چۆمیلکەی (دەرەویان) لەگەڵ خۆی دەبا و ڕو بە خۆرهەڵات دەڕوا و لە بەر ناو دێی (گیزملی سەرێ چۆمی) (هانە گوڵانە) لەگەڵ خۆی دەبا و لە حاست (گێزملی خوارێ) ئاوەکانی (کۆڵ) و (قەڵاولیانە) و (دەرویشان) لەگەڵ خۆی دەبا و ئاوەکانی (گەونتو) و (گورجی) لە ڕاست و چەپەوە لەگەڵ خۆی دەبا و بە نێوان دێکانی (میشیاو) و (ناڵەشکێنە) دادەروا.

٣ـ چۆمی (بناسورە) لە کوێستانەکانی (شێخ لەتیف) و (تفەنگچیان) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی ـ(قەرەبلاغ) و (ناڵەشکێنە) بەجێ‌دێڵێ و لە نێوان (دەرەویان) و (ناڵەشکێنە) تێکەڵ چۆمی (گۆمەڕەش) دەبێ و دەڕوا و لە حاست (دەرەویان) چۆمیلکەی (پەل) کە لە کوێستانەکانی پشت دێی (مەرەدەر) و (کانی سەیدمراد) سەرچاوە دەگرێ، لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا و ئاوەکانی قەڵاگا و گڵەسور لەگەڵ خۆی دەبا.

تائێزە ئەم چۆمە لە باشور بەرەو باکور دەڕوا بەڵام لەمەولا بەرەو خۆرهەڵات لادەکاتە و بە بەرناو دێی (شێخ حەیدەر) دا دەڕوا و دەگاتە نزیکی دێی (قەرە غەیبی).

٤ـ (چۆمی شارەزور) لە کوێستانەکانی (دەرەویان) و (کێوی کەلکوژە) و (تەوریز خاتون) سەرچاوە دەگرێ و بە بەر دیکانی (شەریفاوا) و (پاپەڵ)دا دەڕوا و چۆمیلکەی برایماوا لەگەڵ خۆی دەبا و لە حاست دێی (کێلە کەوو) چۆمی مەوی کە لە باشوری حاجی سەیدەوە سەرچاوە دەگرێ لەگەڵ چۆمیلکەی (کتک) لەگەڵ خۆی دەبا و بە بەر دێی (کاقوڵی) دا دێتە خوارێ و (دەواغ) بەجێ دێڵی و لە نێوان دێکانی (شێخ حەیدەر) و (قەرەغەیبی) خۆدەخاتە باوشی دایکیەوە ودەڕوا و ئاوی دێکانی (تازاوای ئاسەف) و (تازاوای ئەمین) لەگەڵ خۆی دەبا و (قەرەغەیبی) بەجێ‌دێڵی و دەڕوا.

٥ـ (چۆمی کەوڵە) لە بەرزایەکانی (ئاغبلاغ)، (ئەسحاب)، (کەپەک)، (هەردوئاڵەدەرە)، (ئافراسیاو)، (زەلکە) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (بەردەسپی زەلکە، ئافراسیاو، زەردک

هەردوئاڵەدەرە، کەپەک، قەجور، هەردو زاخە، بەجێ دێڵێ و لەقەکانی لە دێی (کەوڵە) یەک دەگرن بەقەراخ (غەیبی سور) دا دەڕون و دەڕژێتە (قزڵ وەزان)ەوە.

بڕێ لە ولاترەوە (چۆمی دیواندەرە) کە لە بەرزایەکانی (کەڵەکان) سەرچاوە دەگرێ و (کەڵەکان) و (چۆڵبلاغ) بەجێ دێڵێ و بە بەرشاری دیواندەرە دا دێتە خوار و شیوێکی زۆر بە دیمەن و ڕوانگایەکی تماشایی لە خوار دیواندەرەوە دەڕازێنێتەوە و لە نزیکی پردی نسارە دەڕژێتە قزڵوەزانەوە، ئەمجار قزڵوەزان بەژێر (پردی نسارە)دا دەڕوا و دێی (نسارەی سەرێ) بەجێدێڵێ و ئاوەکانی دێی کارێز، سەرقەلاَ، ئاغاجاری، لەگەڵ خۆی دەبا و لە (نسارەی خوارێ) بەولاوە لە نێوان (باغچەڵە) و (فەرهاداوا) چۆمیلکەی (باغچەڵە) لەگەڵ خۆی دەبا و (دالاَن) بەجێ دێلی و ئاوەکانی (قشلاَخە سورە) و (دەروێش خاکی) لەگەڵ خۆی دەبا و بە بەرناودێی (غەیاساوا) دا دەڕوا و (میراوا)[٦] بەجێدێڵێ و ئاوی (تەپە مەحمەدی) لەگەڵ خۆی دەبا و بە نێوان کێوەکانی (هاچە) و (زەرد) دا تێدەپەڕێ و بەرەو باکوری بادەخوا و دێی (قومدەرە) بەجێدێڵێ و ئاوەکانی هەردو(نیعمەتاوا) و (قەیسە) لەگەڵ خۆی دەبا.لە خۆراوای دێی (قاسماوای وەی‌نسار) چۆمی (وێل کوشتی) لەگەڵ خۆی دەبا و لە (عەلیاوا) ڕەت دەبێ و چۆمی (شوراو) «سوێراوا» لەگەڵ خۆی دەبا و لە (حوسەیناوای کەمەرەزەرد) ڕەت دەبێ و دەگاتە (پردی سەڵواتاوا) کە شەقامی بیجار بۆ تیکاب[٧] بەسەر ئەم پردە دا دەڕوا، ئەمجار نەرم نەرم لە باکوری دێی (پشت دەربەند) ڕەت دەبێ و دیوار[٨] زێرێنی «قەلاَی مێژویی زەڕرین کەمەر» دا دەبڕێ و لە حاست کێوی (کانی) کە قەلاَکەی لەسەرە، ئێستێ دەگرێ بە چاوی پڕ لە ئەسیرینی، بەدڵی کەیل و خەمینی، ڕودەکاتە خوێنەرانی بەسەرهاتی رابوردوان و دڵی. ئەی خوێنەرم بزوانە، ولاتەکەت چەند جوانە، دەڵەی شوێنی پەریانە، لەو دیویا ئەم دیویانە، کاتی خۆشی و فەرعانە، یا ناخۆش و تەنگانە، مەی کە مەکۆی بێگانە، هەرخزمە خوێن جمانە.

برام، خۆشکم دوژدانە. سەرنج بدە و بزانە. وتەی پێغەممەر گیانە، حوببی وەتەن ئیمانە، دینت کاتێ دورستە. کە نیشتمان سەربەستە. قزڵوەزان ئەو کاتە ـ لێت ڕازی و بەتەماتە، کە لە بەریا سەدبیەستی، بەری لە دوژمن بەستی... قزڵوەزان دێتەوە و حاڵ و دەڕوا و دێکانی: «شەریفاوا» و «ئالاَگز» بەجێدێڵێ و چۆمی (سوڵتاناوا) لەگەڵ خۆی دەبا، لە ڕاست و چەپیەوە ئاوی کوێستانە بەسام و دیمەنەکانی کوردستان دەبا و بەنێوان دێکانی (بەیانلو) و (قەرەپاڵچۆخ) دا دەڕوا و لە نێوان دێکانی (ئیدەلو)ی بیجار و (گوگجەگز)ی ـ (زەنجان) لە ناوچەی کوردنشینی بیجارو پارێزگای کوردستان دەردەچێ و پا دەنێتە خاکی پارێزگای زەنجان (ناوچەی سوهرەوەردی کۆن) و (قەیداری) ئێستا کە وە. ئەمجار قزڵوەزان بە نێوان دێکانی: (یساول) سوت حەساری، خەلیفەلو، توتورقان ـ (گەناوە) دا دەڕوا و لە نێوان دێکانی: (چەغلوی سەرێ) و (وەرمانلو) دا. لە خۆراوای ناوچەی تەلوار (٢٠٠کم ـ ە) دیسان دەڕوا و دێکانی: (چەغلوی خوارێ) و (ئەسالانلو) بەجێ دێڵێ و بەرەو باکور هەڵ دەگەرێ و بە نێوان دێکانی (کوردلو) و (شاوردیلو) دا دەڕوا تا دەگاتە دێی (یارمجە) لە چۆمی (تەلوارەوە) تا ئێرە لەلای چەپیەوە چۆمەکانی: (١ـ بزنیە رود ٢ـ چۆمی

سوێر ٣ـ(قزەقوش) لەگەڵ خۆی دەبا و بەرەو خۆراوا دەگەڕێتەوە دەڕوا و لە حاست دێی (تازەکەندی مەعدن) دەڕژێتەوە ناوچەی بیجار، پاش ئەوێکە چۆمەکانی (گـۆرانـی) و (خوزانی) لە چەپەوە و چۆمی (خوێن) لە ڕاستەوە لەگەڵ خۆی دەبا,دیسان لە حاست دێی (تەکیە) ناوچەی بیجار بەجێ‌دێڵی و بەرەو باکور دەڕوا،تا دەگاتە ئاخرین خاڵی باکـوری پارێزگای زەنجان. لە نێوان دێکانی: (قەیتول) و (رجعین)،چۆمی زەنجان لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕژێتە پارێزگای ئازەربایجانی خۆرهەلاتەوە،لە چـۆمی تـەلوارەوە تـا چـۆمی زەنـجان (١٥٠کم)ە,هەروا بەرەو باکور دەڕوا،تا دەگاتە چەندکیلومیتری باکوری خۆرهەلاتی شاری (میانە) لە وێ چۆمی (میانە) لەگەڵ خۆی دەبا. دوای ماوەیی بەرەو خۆرهەلات لادەکاتەوە، بەلام وردە وردە بـەرەو بـاشور دەگـەڕێتەوە و بـە خـۆراوای (هـەشجین) دا دەڕوا و بـە خۆرهەلاتی باکوری کێوی ٢٤٩١ گەزی (گیاداغ) و زنجیرە کێوی بەرزی ٢٨٧٢ گـەزی (قافلانکۆ) دا تێ‌دەپەڕێ و چۆمی شاهرود،لەگەڵ خۆی دەبا و لە دێی (کلوج),ئازەربایجانی خۆرهەلات بەجێ‌دێڵێ و دەڕژێتە ناو پارێزگای (زەنجان)ەوە و دەڕوا و دەڕژێتە سـەددی (مەنجیلەوە) (لە چۆمی زەنجانەوە تائێرە ١٨٠ کیلومیترە) لەمەولا جـوغرافـیای ئـێران بـە (سـپیدرود)ی نـاو دەبـا و پـاش مـاوەیی لە دورگـەی (حسـن‌کیادە) دەڕژێتە دەریـای خەزەرەوە[١].

٢ـ چۆمی «ویل کوشتی لە کوێستانە بەرزەکانی هەوەتو،بەرزایی دێکانی: زەکی بەگی سەرێ و قەلاکۆنەوە سەرچاوە دەگرێ و بە بەردێی: شەریفاوا دا تێ‌دەپەڕێ (لەم مـاوەدا پێی دەڵێن چۆمی شەریفاوا) و هیمەن و نەرم و لەسەر خۆ بە دەشتی خۆشاوی هـوبەتودا دەڕواو کانیاو و چۆمیلکەکانی سەرێ، لەگەڵ خۆی دەبا و بـە نـێوانـی دێکـانی (سـیری سەروخوار)دا تێ‌دەپەڕێ (لەم ماوەدا بە چۆمی سیرناو دەبرێ),هێدی هێدی دەگاتە بەر دێی (باشقشلاق) و دەڕوا و چۆمیلکەی (شاوەڵی) لەگەڵ خۆی دەبا (تائێرە ئەم چۆمە بە چۆمی ئاغاوەیسی بەناوبانگە) دەڕوا و بە بەر دێکانی: قالوجە، قەرەدەرە، تازاوای هیجان، هێجان دا، دەڕوا و دەگاتە بەر ناودێی (کوڵتەپە) لێرەدا چۆمیلکە «وزمان» لەگەڵ خـۆی دەبـا و دەڕواو دێی (گاوەشەلە) بەجێ‌دێڵێ و دەگاتە دێی «دراسب» لێرەدا چۆمیلکەی «زەڕینە» لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا و خاکی دێکانی: وەزیر، باوەڕاڕ، چەقەلو، قشلاقە چەرمو، قزکە، گۆممە دێ حاجی، بەجێ‌دێڵێ و بە ئارامی دەگاتە بەر ناودێی (قاسماوای وەی‌نسار) لێرە دا بە شادی و پێکەنینەوە خۆی دەخاتە باوشی داێکـی خـۆشەویستی خـۆی «چـۆمی قـزڵ وەزان»ەوە[٢].

(قەلای کەرەفتو) ئاسەواری کۆن و باستانی ناوچەی دیواندەرە

١- نەخشەی پارێزگای کوردستان و دائرةالمعارف مصاحب و پرس و جۆی نوسەر.

٢- نەخشەی کوردستان و پرس و جۆی نوسەر

(وَاللهُ جَعَلَ لَكُمْ مِما خَلَقَ ظِلالاً و جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَاناً)[١]. خودای گەورە لە بەدی هێنراوەکانی (بۆحەسانەوەتان) سێبەری قەرار داوە. وە لە کێوەکان (بۆکاتی تەنگانەتان) پەناگا و ئەشکەوتی بە دێ هێناوە. ئەشکەوت و غار و سەر پەناجەلاتی خوایە. بۆ کاتی لێقەومان و تەنگانە قەلایە. کانی فەرعانە شوێنی سەیرودێتن و تماشایە. غار و ئەشکەوتی بەسام و دیمەنی کوردستان، یەک لە هەزاران کەرەم و خەلاتی خوان. هەر کە ژولاپال و دەشت و ئەشکەوت و شیوە، کە سەوزە، گەشە. بەڕەحم و بەزەی خودا غەملیوە، تا بەدەست و دڵ و چاو و زمان، بەسەر و بە گوێ، بەهۆش و بە گیان، سوپاسی خەلاتی خودا بژمێرین، خۆ لە هیچ ئاسەوار و شوێنێکی نەبوێرین.

گەلانی رابڕدو، بۆ ئەوە لە بەرابەری هێرشی دوژمنان، هێرشی سەرما و گەرما، بفەی باو بەفر و باران، وەزەنی داعبا و جانەوەران، لە ئەماندا بن و بپارێزێن، (وَ كَانُوا يُنْحِتُونَ مِنَ الجِبَالِ بُيُوتاً آمِنِينَ)[٢].

لە کێوەکان خانویان دابڕیوە. ئەشکەوتیان بە جێی ئەمن و دڵنیا زانیوە، دیارە باو و باپیرانی ئێمە لە مێژە،دوژمن لە حاستیان گێژە. دەمیکە گەلی کورد بەڕاز و قازانجی ئەشکەوت پەیان بردوە، بۆیە زۆربە چاکی لە ئەشکەوتە قایمەکانی کوردستان کەڵکیان وەرگرتوە، ڕەنگبێ گەورەترین ئەشکەوتی کوردستان، تیدابێ هەزار داستان.

ئەشکەوتی بە ناوبانگی کەرەفتو. لە داوێنی کەژیکدا هەڵکەوتوە کە ٢١٦٥ گەز لە ڕوی دەریاوەیە ڕزە، خۆراوای دەڕوانێ بەسەر چۆمی بە دیمەن و تماشایی بایزاوا دا و باشوریشی شیو و دەڕەیە.

ئەم ئەشکەوتە لە باکوری خۆرهەلاتی سەقز و باشوری خۆراوای تیکاب و باکوری دیواندەرەدایە و لە نێوان دێکانی: میرسەید[٣]، مەسعوداوا[٤]، یوزباشی کەندی[٥]، دەرەپەمەدان[٦]، داهەڵکەوتوە، بەلام دێی کەرەفتو کە بە ناوی ئەشکەوتەوە ناونراوە دە کم لە ئەشکەوتەکە دورە، درێژی جەغرافیای ٤٦ پلە و ٥٠ دەقیقە و پانی ٣٦ پلە و ١٦ دەقیقە یە.

ڕێگای ئەشکەوتی کەرەفتو

لەم ڕێگانەوە گەڕاڵ دەتوانێ بگا بە ئەشکەوتەکە:

١- سوةالنحل ئایەتی ٨١

٢- سورة حجر ئایەتی ٨٢

٣- درێژی جەغرافیای ٤٦ پلە و ٥١ دەقیقە و پانی ٣٦ پلە و ١ دەقیقەیە.

٤- درێژ ٤٦ پلە و ٥١ دەقیقە و پانی ٣٦ پلە و ١٩ دەقیقەیە.

٥- درێژی ٤٦ پلە و ٥٣ دەقیقە و پانی ٣٦ پلە و ١٨ دەقیقەیە.

٦- درێژی ٤٦ پلە و ٥٠ دەقیقە و پانی ٣٦ پلە و ٥٣ دەقیقەیە.

د- فەرهەنگی جەغرافیای ئێران ج ١١.

- فەرهەنگی جەغرافیای ئێران.

١ـ سەقز: ساحێب، تیزاوا، لەگزی، قەلاکۆن، چاخلو، پردی یاپش خان، (تادوری تا ٩٠ی قوتانجوخ ئیسفالتە) قوتانجوخ، قەرەناو، یورقول، باشبلاغ،ئالیار، دەرەپەمەدان، میرسەید (ئەشکەوتی کەرەفتو).

٢ـ سەقز: دوڕای تیکاب، گۆڕباوەلێ، بایزاوا، یوزباشی کەندی، (ئەشکەوتی کەرەفتو).

٣ـ دیواندەرە: دوڕێی تیکاب، گۆڕباوەلێ، بایزاوا، یوزباشی کەندی، (ئەشکەوتی کەرەفتو).

٤ـ تیکاب: تەپەبۆر، قوڵ دەرە، نەخوددەڕە، میرسەید (ئەشکەوتی کەرەفتو).

ناوبانگی گرنگ و ڕوانگای تماشایی و دڵڕفێنی ئەم (ئەشکەوتە) ئەوەندە بە ڕزو بە ڕێز و شکو و خۆش، بە گوێی ئاسەوار ناسان و گەڕالان و لێکوڵەرانی بە پرس و جۆ گەیشتوە. لە ناوخۆ و هەندە ڕاندا سرنجی بلیمە تە،ئەنتیکە ناسەکانی بۆ لای خۆی ڕاکێشاوە، بۆ نمونە: نزیکی یەکسەد و سی ساڵ (١٣٠) لەمەبەر (کرپورتیر) بە تایبەت بۆ دیتنی ئەم ئەشکەوتە هاتوەتە کوردستان و ئەشکەوتەکەی دیوە و زۆریشی لەو بارەوە نوسیوە «ئەم نوسەرە دەنوسێ» بە زەحمەتێکی فرە و تەلاشێکی بە ئاکام نوسراوە یەکمان لە وەتاقی سێهەم دا بەر چاوکەوت کە بە پیتی (یونانی) نوسرابو، بەلاّم لە حالّی سواندن و لە بەین چوندا بوو، بەلاّم ئێمە عەکسمان لەو نوسراوە هەلّگرت، وامان بۆ دەرکەوت کە ئەم (ئەشکەوتە) پان و بەرین،تۆ تۆ،بەسام و نۆهۆم نۆهۆمە، زیاتر لە دوهەزار ساڵ لەمە پێش، (لە دەورانی ئەشکانیەکاندا) سەدەی سێهەمی پێش زاینی، پەرستشگای بە ناوبانگی (هەراکلیس[1]) بوە کە لە ناو خەلّکی زەمانی خوێدا ڕێز و شکویەکی تایبەتی لێ گیراوە. (هەراکلیس) ڕەمزی هێز و دەسەلاّت و پاڵەوانەتی و ئازایی بوە، ناوی (هەراکلیس) لە ڕوی دیوارەکە هەڵ کەندرابو، لە ژێر ناوی (هەراکلیس) دا شکلّی ئەسبسوارێ لە حالّی ڕاوی ئاسکدا کێشرابوو، کە ئەم شکڵە بۆ یادگاری و بە یادی سەرکەوتن و پیرۆزی (گودرزی) کوردی پارتی (ئەشکانی)، بەسەر (میهرداد) پاشای ئەرمەنستاندا لە دیوارەکە هەڵکەندرابوو، دیسان مێژوزانی بە ناوبانگی ڕومی بە ناوی (تاسیت) زۆربە ڕێز و تاسەوە ناوێ لەم پەرستشگایە دەبا و دەنوسێ، لە شەڕی نێوان «گودرز» و «میهرداد»،گودرز پەنا دەباتە بەر ئەم پەرستشگایە و ئەم ئەشکەوتە دەکاتە حەشارگە و سەنگەری خوێ. هەم لە خودا دەپاڕێتەوە کە یارمەتی بدا و بەسەر دوژمنی دا زاڵ بکا،هەم خۆی و سوپاکەی دەحەسێتەوە، تا سەر لەنوێ بە سەر دوژمنی دا بدا و،تەفروتونایان بکا و تویان بیڕێتەوە. (کَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِیلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً کَثِیرَةً بِإِذْنِ اَللّٰهِ)[2] هەر ئەم کارەیش دەبێتە هۆی رزگاری و سەرکەوتنی (گودرز) بەسەر «میهرداد»[3]

هەروا لە ساڵی ١٣١٤ هەتاوی (سراویل ستین) زانا و ئاسەوار ناسی بە ناوبانگی

١- بەناوبانگترین و خۆشەویستترین پاڵەوانی کۆن و ئەفسانەیی یونان کەرەمزی ئازایی و کول نەدزی و پالەوانی بوە فەرهەنگی موعین ج ۶.
٢- سورةالقرة ئایەتی ٢۴٩.

٣-کردستان در عصرانقلاب و جغرافیای عمومی استان کردستان تألیف سیدیداله نجفی.

«ئینگلیس» بەکوردستاندا گەڕاوە و بە تایبەت سەری لەم ئەشکەوتە داوە و پێیدا گەڕاوە و شتی باش و بە بایی لەم بارەوە نوسیوە: دانە دانە کوچکی تاشراوُنە تاشراوی. یەک یەکی دیوخانی دابڕاو و دانە بڕاوی، بە زمانی بێزمانی، لە سەر خۆ بەجوانی، بە سەرهاتی رابردومان بۆ دەگێڕێتەوە، بەلاّم جار و بار لە خۆ دەبێتەوە. لەسەرخۆ باسەکە دەبڕێتەوە، کاتی وە خۆدێتەوە دەڵێ: دوهەزار و چەندوە رزبەرلەمە، کاتی کەشاکانی (ئەشکانی) یەک بون لە هاتابون، دوژمنانیان لە تەق ورە و هەلاّتنا بون، بەلاّم کاتی دوبەرەکی لێی ویستان، دوژمنانیان لەبەرابەریاندا راوەستان.

لەو کاتەدا کە (ئاوردانی ئازەرگوشسب) «تەختی سولەیمانی ئێستاکە» بە پایتەختی ئائین ئەو رۆژەی ئێران دانرابوو، لەگەڵ (ئەشکەوتی کەرەفتو) کە پەرستشگای خوداو شوێنی پاڕانەوە و نزابوو، هەروا بە قەلاّی تەنگانە و سایە و پەنای هەزاران ناسرابوو. لەگەڵ (زێویە)ی پڕ لەخۆشی و شادیکانی ئەنتیکە و گەنجینەی مادی، پەیوەندیان بە قەلاّی (ئارمائیت) صاحیبی ئێستا کە و (ئیزرتا) سەقزی ئێستاکەوە بە سرابو.

لەم کاتەدا «میهرداد»ی شای «ئەرمەنستان»، چاوی چنوکی دەبڕێتە ئێران، لە ئەرمەنستانەوە سوپا زادەکێشێ و هەردو ئازەربایجان بە جێدێڵێ و دەگاتە «تەختی سولەیمان» و سوپای «گودرز» دەشکێنێ، بەلاّم «گودرز» پاڵەوانی پیر، زانای بەڕاوتەگبیر، کوڵ نادا و بیردەکاتەوە، بەرەو ولاّتی شێران، مەتەرێزی دلێران، لا دەکاتەوە، ئەشکەوتی کەرەفتو و دەکا بە مەتەرێز، لە ئاکامدا بە جەنگ و گورێز، سوپای «میهرداد» لە پا دەردێنێ، حەقی بەرە و دوا لە زۆرداری دوژمن دەستێنێ.

چۆنیەتی ئەشکەوتی کەرەفتو

رۆژی سێشەمە بەرواری ٢١ خەرمانانی وەرزی ١٣٥١ هەتاوی لەگەڵ ئەم بەرێزانە ١ رەئیسی دادگای سەقز ئاغای (ئازادی) کەکودرێکی بەشەرەفی کرماشانییە.

٢ـ سەعیدخانی حەبیبی ٣ـ خوا لێ خۆشبو مەلاعوسمانی ئەحمەدی ٤ـ فەرەیدونی حەبیبی ٥ـ مستەفا سیمایی و چەند کەسێکی تر، بە مەبەستی دیتنی (ئەشکەوتی کەرەفتو) بە ماشێنی جیب لە رێی (گۆڕباوەلێ)وە رێکەوتین و لە بەرزاییکە بەسەر ئەشکەوتەکەیدا دەڕوانێ، دابەزین، چون لەمەولا هەڵدێر و سەرەوژێر بو، بەدەرەی باشوری ئەشکەوتەکەدا رۆیشتینە خوارێ و چوینە بەردەمی (ئەشکەوتی کەرەفتو) لە داوێنی تاڤگەی بەر ئەشکەتەکە بارگەوبنەمان ماڵی خست و دانیشتین تا حەساینەوە، تماشامان کرد لە توی بەردێ کە لە ئەشکەوتەکە رەت بوە و،نزیکی ٦ گەز لە زەویەکەی ژێر خۆی بڵندترە، ئاوێکی سارد و رۆشن بەخۆر و بەگوڕ دێتە خوارێ و تاڤگەیەکی جوان و سەرنج ڕاکێشەری بە دێ هێناوە.

لە دزێی کوچکی ساف و مەڕمەڕی جوان   کە جێی راز و سەرنج، بیروتماشان
بەرێژا و بە قەلپەز تاو لەسەر تاو   لە سەر ڕا دیتە خوار ئاو، وەک سەهۆڵاو

دەڵـەی ڕەحـمی خـودا بـۆ کـوردەواری بەسەر مەزاری دڵی (گـەل) دا دەبـارێ ئەم ئەشکەوتە (دورست تر ئەوەیە بڵەین ئەم شارە ژێر ڕەونیە) لە دوبەش تێکەڵە.

١ـ بەشی ڕوناکی ٢ـ بەشی تاریکسانی. دیارە ئەو بەشەی بەرە و باشور و خـۆراوا و خۆرهەلاتی درگا و پەنجیرەی تێکراوە.

کاتی گەراڵ بیەوێ بچێتە ناو ئەشکەوتەکەوە دەبێ بەنەردیواندا سەرکەوێ و ڕاستە و ڕاست ڕو بە باکور بچێتە نۆ هۆمی دِوهەم. بە بڕوای خەڵکی بە لە دو شارەزای ناوچەکە، ئەم ئەشکەوتە (لە ڕاستیدا ئەم شارە ژێر زەوینە) لە سێ نوهوم بە دێ هاتوە، هەر نۆهومی بە جیا بۆ خۆی دەرگای بۆ دەرەوە بوە. دیارە هەر سێ نوهومەکانی بە هۆی پلیکان و درگای نهێنیەوە پەیوەندیان پێکەوە بوە.

١ـ ڕێگای نوهومی ژێرەوە لە ڕێکی زەویدا بوە.

ئەم ڕێگایە چوەتە ناو دالانێکی جەغزی کەوێنەی زاخە لەسەروە ڕوناکی پێ گەیشتوە و ئێستا پێی دەڵێن (زیندان). جا لەوێوە چوەتە نـوهومی ژێرۆوە، ئـەم ڕێگـا تـایبەتی کـاتی مەترسی و تەنگانە بوە، بەلاّم بە هۆیەکی نادیاری ئێستا ئەم ڕێگا گومە.

٢ـ ڕێگای نوهومی نێوەڕاست، بە پلیکانی کوچکین بۆی سەرکەوتون بەلاّم بەداخـەوە پلیکان سواوە ولەبەین براوە. لەو شوێنە، ئێستا کە نەردیوان دانراوە.

ئێمە ئەوکاتە چوین پەینجەکە شکابو، کەڵکمان لێ وەرنەگرت، بەهەر چنگە کڕکێ یێ بو بەزەرد و بەرەدکەدا سەرکەوتین و چوینە نوهومی نێوەڕاست: لەم نوهومەدا دیوێکی ٨×٧ گەز و دیوەخانێکی ٨×١١ گەزیمان دی کە بەرەو خۆراوا و خۆرهەلات و باشور پەنجیرە و درگای تێدا بو، لەوێ ڕەت بوین و چوینە نوهومی سەرتر لەوێ چەند دیو و بەرهەیوانی جوان و تماشایی‌مان دی کە مرۆ لە دیتنیان تێر نابێ.

جا ڕەنگبێ ئەم دیوانە بۆ نـیگابانی یـا بـۆ کـاتی خـۆشی و حـەسانەوە کـەڵکیانی لێ وەرگیرابێ، بەرە و ژۆر سەر کەوتین، بە هەڵدێرێکی چەتون دا ڕویشتین و چوینە دالانێکی زۆر بڵند کە ڕو بە باشور بو، لەم دالانە دا دیوێکی نیوە روشن و نیوە تاریکم دی. چومە نادیوەکە، بێجگە لە ڕیقنە کوتر کە ببوە «خۆڵە پەتی» شتی تری تێدا نەبوو، دیوەکەم بە

هەنگاوی خۆم پێوا، هەشتا هەنگاو درێژ و بیست هەنگاو پان بو، لە باری درێژی لە سێ شوێنەوە سێ دیوی ٤×٢ی لێ دابڕابو، بە شکڵی شانشینی، بە بڕوای خۆم ئەم دیوە شوێنی مەشوەرەت و کۆبونەوە، بۆ جێژن و دوعا یا بۆ ڕاوتەگبیر بوە، تا ئێرە دیوەکان تێکڕا وشک و برین و ڕوناک٭خۆشن، کە بە بڕوای من لە سەر هەر دڵسوزێکی کورد پێویستە ئەگەر بۆ جارێکیش بوە سەرێ لەم ئەشکەوتە بدا، هەروا لەسـەر هـەر گـەراڵـێکی ئـەویندار بـە ئاسەواری کۆن و باستانی پێویستە کە سەری لەم شوێنە هەڵێنێ.

درگای بەشی تاریکستای ئەشکەوتەکە

لەم دالانەدایە، جا دەستەی تاریک‌پێوی ئێمە کە چرایەکی تۆڕمان لە بەر دەمەوە دەڕۆیشت و هەرکام لە ئێمەیش چراقوەیەکی گەورەمان بەدەستەوە بو، بێ ئەوەی بەڵەدێکمان لەگەڵا بێ. سەرمان پێوە ناو بێ‌بوار چوینە ژۆرەوە، دالانێکی نماوی تاریکمان بە جێ‌هێشت، کاتی چاومان کردەوە، پەیمان بە هەڵەی خۆمان برد، چون دەبوا، ڕەنگی سپی و سورمان پێ‌ببوایە و نیشانەی چونە ژۆر و هاتنە دەروەمان لە درگاکان بدایە، تا سەرمان لێ‌نەشەوێ و ڕێگا گوم نەکەین.

بەلام تاریک پێوەکانی پێش ئێمە ئەم کارە باشەیان بە یادگار بۆ داهاتوان بە جێ‌هێشتبو، ئێمەیش بە شوێنی ئەواندا ڕۆیشتین. ئەوانەی پێش ئێمە هەمو ئەو درگایانەی کە هات و چۆیان پێدا کردبو زۆر ژیرانە، لەم دیوە و دیوەوە نیشانەیان لێ دابو بەم شێوە، هەر دیوێ کە ڕەنگی دیوارەکەی سپی بو، بە ڕەنگی سور، هەر دیوارێکیش ڕەنگی ڕەش بو، بە ڕەنگی سپی لە سەردرگاکە جەغز (دایرە)ێکیان لێ داوە و لە خوار جەغرەکەیشەوە پەیکان (فلش)ێکیان کێشاوە، کە سەری پەیکانەکە (دخول) چونە ژۆرەوە، یا (خروج) چونە دەرەوە نیشان دەدا، بێجگە لەوانە ـ لە سەری پەیکانەکەیش وشەی (دخول) یا (خروج)یان نوسیوە، بەم جۆرە تا ئەو شوێنەی نیشانەی پێوە بۆ ئێمەیش ڕۆیشتین. کاتێ نیشانە تەواو بۆ گەڕیانە دواوە ـ تا جێگەیی کە ئێمە سەرمان لێ دا پێنج مەیدان (گورەپان)مان هاتە بەر. بە بڕوای من لە کاتی خۆیدا ئەو مەیدانانە وەک (مەیدانی) شەقامی شارەکانی ئێستاکە وابون. بن میچی ئەو مەیدانانە زۆر بڵند بون، بە جۆرێ کە بەرز دەستی ئێمەی نەدەگەیشتێ، لە سێ شوێن ئاوی زۆر سارد و پالاوتە و سوکمان توش دەهات.لە دو شوێنیان دا بە شکڵی حەوز لێواری بەردەکان ڕێک و ساف تاشرابون، لە شوێنێکی‌تر شکڵی ئادەمیزادێکمان دیی کە لە بەردی سپی تاشرابو، بەلام ئەندامەکانی سوابو لە شوێنێکی‌تر، پۆرەیەکی شەمشەمە کوێرەمان دیی،کاتێ چراکەیان دیی بە شوارە کەوتن و ئالۆزان و خۆیان دا بە چراتۆڕەکەدا و چراکەیان کوژاندینەوە، پاشان وێنەی پیاو یاشان، بۆ ماوەی چەند چرکە بێ چرکە هەستمان ڕاگرت و لە جێی خۆمان ڕاوەستاین.تاریکی ئەشکەوتەکە ئەوەندە بەسام و کپ و بێ‌دەنگ بو، کە هەر ئازاپیاوی لەوێ ورەی بەردەدا و زەراوی دەچو، بەلام هاوڕێکانی ئێمە گشتیان ئازمون دیدە و لەکڵ دەرهاتوبون، ماوەیێ بە دەستی ئەنقەست چراکەمان هەڵ نکردەوە، تاکو هەرچەند بۆ ماوەیەکی کەمیش بێ، خۆمان لە خۆمان بشارینەوە، تەنیا لە وزەی خوا بیر بکەینەوە.هەروا خۆ لە دەنگ و ڕەنگ و جەنگ، دڵ لە خەم و تەم و پەژاوی پڕ لە ژاری ئەم جیهانە ببڕینەوە، تۆزێ لە تۆزێ سوچ و تاوانی سوچ و قوژبنان، لەسەر ئاوێنەی دڵ بسڕینەوە، چون کاتێ مرۆڤ دەبێتە داری پڕ بەر و بەرهەم و سیبەر، ساتێ ئینسانێ لە کلی زەمانە دیتە دەر، کاتێ لە ئازمونی ژیان دەردەچێ، کە خۆ لە هەڵە و کەڵەک و چەوتی ببوێرێ، بەدڵ و چاو و بە گوێ‌سوپاسی خودا بژمێرێ، کاتێ مرۆڤ لە بەروبۆی وەتەن دەحەسێتەوە و ئارەقی ماندویەتی دەسڕێ، کە تاریکستانی

پڕ دڕ و داڵی ژیان، بە تیشکی کار و زانین و تێکۆشان ببڕێ، چرای پرشنگداری زانین و شەمی بەتینی بڕوا لە دڵ و دەرونیا بگرێ، ئەو کاتە مرۆڤ خوشبەختەکە ڕێگای ڕاستان بگرێتە بەر، ڕاست بڕوا و حەق بڵێ و نە نەوێ، تا لە پلەی بەختەوەری سەردەکەوێ، ئینسان ئەو کاتە لەسەر هاتە،کە بەرەز و نزمی ژیان،لەسەرەخۆ و بەژێری ببڕێ، بە هێز و ورەی پتە و جلی خۆ بە کەم زانین بدڕێ، بۆ گەیشتن بە مەبەست ئارەقی تێکۆشان برێژێ، بۆ سەرکەوتن لە پلان،تاڵی و سوێری بچێژێ، ئەگەر پیاوە ئەگەر ماوە، لە کوردستان تاکو چین یەکسەر بدا لە پاوە، ئەو سات بە کوڵەباری زانین بگەڕێتە دواوە، ئەمجار بە هێزی هۆش و بیر و ژیری، بەغیرەت و تەگبیری، سەدان کوسپ و ئاژاوە، کە لەسەر ڕێی مەبەستی دانراوە، بە دەستی جەم بداتە لاوە، ئەو کاتە مرۆڤ شیاوی ژیانە، ئەو کاتە مرۆڤ ناوی ئینسانە، بە بیر و بڕوا و بە لێکدانەوە و هەستم، بە پێی ئەوەی ئازمون و تەجرەبەی ژیان داویەتە دەستم، دێتن و پەیدا گەڕانی ئەم تاریکستانە، کە شوێنی ژیان و ئاسەواری کۆنی خواپەرستی باو و باپیرانە، ئەرکی سەر شانی گشت ئەوانەیە کە دڵسوزی گەلن، لە کەمیندان، ماتڵی دەرفەت و هەلن، چون سورشتی مرۆڤ بە یاسا و قانون خودا بێخەل و خەو شەو پاکە، تاک پەرستە و لە ناو بونەوە راندا تاکە، کاتێ دەکەوێتە گێژاوەی بقەی مان و نەمان، کاتێ دەست لە گیانی خۆی دادەشوا و دێتە ماڵی ئەمان، کاتێ دەستی لە هیچ هۆ و سەبەبی گیر نابێ، کاتێ شەشدەری لێ دەگیرێ و منداڵی نەوسی بە هەوەس بۆ ژێر نابێ، شەمی بڕوای هەڵ دەبێ و تیشکی ئیمانی پرشنگ دەستێنێ، خەم و پەژارەی دەڕەوی و فریشتەی ڕزگاری خۆی دەنوێنێ، چون بەعەیان هەر خودای لەبەر چاوە، سەبەب کە نەما سەبەبساز زیندوە و ماوە، پاشان چراکەمان هەڵ کردەوە و بە شوێنی خۆمان دا بێ هەڵە گەڕاینە دواوە، ئەم سەفەرە پڕ لە قازانج و خەتەرە، کە بۆ خوێنەران پڕ لە بەهرە و سەمەرە، نزیکی سێ ساعەتی خایان، بەلام ئەم سێ ساعەتە بە ئەندازەی سەدان ساعەت لە ژیانی مندا شوێنی دانا.

دێکۆی چل‌چەمە

دێکۆی «چل‌چەمە» لە خۆراوای شاری دیواندەرەدایە و سنوریشی بەم جۆرەیە:
١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی زەڕینە و تیلەکۆی سەقز ٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆی سارالّ ٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی دیواندەرە و زەڕینە ٤ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی خوڕخوڕەی سەقزەوە نوساوە.

بە هۆی ئەوە کە ناوەندی زنجیرە کێو و کوێستانی بەناوبانگ و زێرین و زەنویر و بەرز و بەتەرز و چڕۆلە وەڕخۆش و ئاو زۆر و بەسام و دیمەنی «چل‌چەمە» لەم دێکۆدا سەری بەرزی هەڵێناوە. بە چل‌چەمە ـ ناو نراوە، چل‌چەمە یانی چل چۆم، چون چوار چۆمی گەورەی: ١ـ «چۆمی خوڕخوڕە» ٢ـ «چۆمی ساحێب» لە باشوری چل‌چەمەوە ٣ـ «چۆمی قزڵوەزان» لە خۆرهەڵاتیەوە ٤ـ «چۆمی سیروان» لە باکوریەوە سەرچاوە دەگرن، هەرکام لەم چۆمانەیش لە دەیان چۆم بەدی هاتوە، ڕاستە کە بەم بەهەشتی خودایە بوترێ «چل‌چەمە» دیسان چل نیشانەی کەماڵ و تەواوی و شکۆیە، یانی ئەم کوێستان ئەوەندە جوان و ڕازاوە و بەڕەنگ وڕبۆیە، کە زمان لە حاستی لالە و سێحری سامێری لەوێ بەتاڵە. کاتێ دەچیتە ئەو کوێستانە، دەڵەی بەهەشتی چاکانە، نازانی لە چی بڕوانێ. ئەگەر خۆوێژ بی و بزانی؟ لە گوڵی سوری ڕێواس لە دور، یا لە بسکی گەشی کچی چنور، بۆنی سویسنە و هەڵاڵان، دەڕوا یالاّن بە یالاّن. ڕوبەری ئەم دێکۆ کوێستانە کە دەڵەی بەهەشتی پەریانە، ٦٦٦ک ـ ی چوارگۆشەیە، پڕ لە گوڵ و وەنەوشەیە، حەشیمەتی ٢٧٥٤ کەسە، خوا بیپارێزێ لە چاوی هەرچی حەسود و ناکەسە، ناوەندی «چل‌چەمە» دێی «شەریفاوا»یە پڕ لە ڕەحم و بەزەیی خوایە، حەشیمەتی ئەم دێ ٨٨٠ کەسە، لە خودا بەزیادبێ خەڵاتی خوایە و بەسە، ئەم دێ لە سەر شەقامی خێزڕێژی دیواندەرە بۆ شاقەڵاّ، نەرگسلە و تەوەکەلان دا هەڵکەوتوە، سنوری «شەریفاوا» بەم جۆرە نوسراوە:

١ـ لە باکورەوە بە دێی ـ یاپەڵ ـ وە نوساوە ٢ـ لە باشورەوە بە دێی (تەورێزخاتون) و مەزرای «قەفلاّنداغی»وە چەسپاوە ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی: ئالیجان و ئاوبارەوە پاڵی داوە ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە «عەلیاوا و تەورێزخاتون»وە لکاوە[1].

ڕێگاوبان: ڕێگاوبانی گرنگی دیواندەرە کە دێکانی ئەم دێکۆ پێکەوە پەیوەند ئەدا بەم جۆرەیە:

١ـ ڕێگایێ کە لە چایخانەی «کەڵەکانە»وە لادەدا و دێکۆی زەڕینە بە جێ‌دێڵێ و بە بەر دێی «برایماوا» و یاپەڵ‌دا دەڕوا و دەچێتە «شریفاوا» ناوەندی چل‌چەمە، لەوێوە دەچێتە دێی شاقەڵاّ و لەوێوە بەرەو «تەوەکەلان» سەر دەکەوێ و دەگاتە نەرگسلە. ڕێگایێ تر لەم ڕێگا دەبێتەوە و بە دێکانی: بناوچان، بست، ئالیجان، ئاوبارە، عەزیزاوا و وزمان دا دەڕوا و لە ئاخرین دێی چل‌چەمە «خاڵەوازە» دەبڕێتەوە.

١ـ ڕاپۆرتی نوستانداری کوردستان و پرس و جۆی نوسەر.

٢ـ ڕێگایی کە لە دێی «قەلاڕێیانە»وە دەڕوا و لە دێکانی: بەردەڕەشە، یەنگی یسرخ، تەوریزخاتون ڕەت دەبێ و دەگاتە «شەریفاوا».

٣ـ ڕێگایەکە لە دێی «کتک»ەوە (بەشی دێکۆی زەڕینە) دەڕوا و لە دێکانی کیلەکەوە، عەلیاوا، یاپەڵ ڕەت دەبێ و دەگاتە شەریفاوا[١].

نزیکترین دێ بە شەریفاوا دێی «یاپەڵ»ە کە ٥ ک یان نیوانە. دورترین دێیش وزمانە کە ٤٠ ک یان نیوانە.

ناوی دێکانی بەرێزی ئەلف و بێ بەمجۆرەی خوارەوەیە:

١ـ ئالیجان: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٧٥ کم خۆرهەلاتی دیواندەرە و ١٥ کم شەریفاوا و لە قەراخی شەقامی سەقز، مەولاناوا و لە نێوان دێکانی: شەریفاوا و ئاوبارە و بناوچان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٦٥، ماڵ: ٤٩، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، خوری، ڕۆن، پەنێر، کەشک ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە ـ لولەکەشی ئاوی هەیە ـ ئەم دێ لە داوێنی زنجیرە کێوەکانی چاوڕەش ـ دایە.

٢ـ ئاوبارە: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٨٠ کم خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم شەریفاوا و لە قەراخی شەقامی ئالیجان ـ مەولاناوا و لە نێوان دێکانی: عەزیزاوا و ئالیجان و بست دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٢٣، ماڵ: ٤١، سوننی، کورد، ئاو لە چۆمی سوڕەوان و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، خوری، ڕۆن، کەشک ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە ـ لولەکەشی ـ ئاش.

٣ـ برایماوا: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٤٤ کم خۆراوای دیواندەرە و ٧ک شەریفاوا و ٧کم شەقامی سەقز، دیواندەرە و لە نێوان دێکانی: عەباساوا و عەلیاوا و یاپەڵ دایە. کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان: ١٠٣٣، ماڵ: ١٩١، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ بەرق ـ لولەکەشی ـ فروشگای هاویاری ـ ئاش ـ ئاسنگەری.

٤ـ بست: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٨٠ کم خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم شەریفاوا و لە ناو دۆڵ و شیوی باکوری زنجیرەکێوەکانی چلچەمە و کێوی کەنی کوژیا و لە نێوان دێکانی: تەوەکەلان و دەرەهوان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤١٦، ماڵ: ٧٧، سوننی، کورد، ئاو لە چۆمی ئەرزە و کانیاوە سارد و سوکەکانی

---

١ - ڕاپۆرتی ئوستانداری کورستان.

چلچەمە، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، خوری، ڕۆن، پەنێر، کەشک ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ دەستکردی ژنان: مەوج، گۆرەوی ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوتی مێژویی شێخ برایم لەم دێ دایە دەوڵەت ئەم دێی ڕوخاند بەڵام ئێستاکە ئاوەدان بوەتەوە.

٥ـ بناوچان: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٨٥ کم خۆراوای دیواندەرە و ٢٥ کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: ئالیجان و ئاوبارە و تەوەکەلان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٨٦، ماڵ: ٥٣، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، خوری، ڕۆن، کەشک ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ مزگەوت، فێرگە ـ ئاوی لولەکەشی. کێوی کەڵکوژ ـ لە نێوان: بناوچان، تەوەکەلان و باکوری شاقلاّدایە.

٦ـ بەردەڕەشە: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٦٠ کم خۆراوای دیواندەرە و ١٥ کم شەریفاوا و لە قەراخی شەقامی زیخ ڕێژی دیواندەرە، تەورێزخاتون و لەنێوان دیکانی: قەلاّریانە و تەورێزخاتون دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢١٣، ماڵ: ٣٣، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت ـ فێرگە ـ دارتاشی ـ ئاش.

٧ـ بنحانە: دێ کۆن بوە بەڵام ئێستاکە دەکێڵدرێ.

٨ـ تەورێزخاتون: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٥٠ کم خۆراوای دیواندەرە و ٧ کم شەریفاوا و لە قەراخی شەقامی دیواندەرە، شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: بەردەڕەشە و شەریفاوا و قەلاّگا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٧٧، ماڵ: ٥٣، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە.

٩ـ تەوەکەلان: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٧٥ کم خۆراوای دیواندەرە و ١٥ کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی:بناوچان و شاقەلاّ و بست دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٦٥، ماڵ: ٤٩، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، خوری، ڕۆن، پەنێر، کەشک ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان:گۆرەوی، سەرکلاّو، دەسکێش ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە ـ کێوی ـ کونەبا ـ لەنێوان بست و گوگجە و تەوەکەلان و نەرگسلە دایە.

١٠ـ خاڵەوازە: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە٨٥ کم خۆراوای دیواندەرە و ٢٥ کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: گاوەکەچ و عەزیزاوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧٠، ماڵ: ٥٠، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، خوری، ڕۆن ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: مەوج، گۆرەوی ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە. کێوی سەرتەزێن ـ لە نێوان ئەم دێ و سورموسی ـ دایە.

١١ـ دەرەوەزان: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٧٠کم خۆراوای دیواندەرە و ١٠ کم شەریفاوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٩٣، ماڵ:

٣٢، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، لەنێوان دێکانی: شاقەلاّ و قزڵبلاّغ و کانی سەی‌مراد و تەورێزخاتون دایە. مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ـ دەرەگاوان: دێ‌یەکە لە دێکۆی چڵچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٩٠کم خۆراوای دیواندەرە و ٣٠کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: شاقەلاّ و کۆڵ و نەرگسەلە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٣٦، ماڵ: ٢٥، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، خوری، ڕۆن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ مزگەوت. کێوی ـ بەردەسپی ـ لە باکوری خۆرهەلاّتی ئەم دێ دایە.

١٣ـ شاقەلاّ: دێ‌یەکە لە دێکۆی چڵچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٧٢کم خۆراوای دیواندەرە و ١٢کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: تەوەکەلان ونەرگسەلە و دەرەوەزان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٠٧، ماڵ: ٥٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، خوری، ڕۆن ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن‌ڕەو ـ مزگەوت، فێرگە ـ ئاوی‌لولەکەشی و پاسگای تێدایە. موچەی کانی سریش لەسەر ئەم دێ‌یە. کێوی: بەردەسپی لە باشوری خۆراوای دایە.

١٤ـ شەریفاوا: دێ‌یەکە لە دێکۆی چڵچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٦٠کم خۆراوای دیواندەرە و لە سەر شەقامی دیواندەرە ، یاپەڵ و لە نێوان دێکانی: یاپەڵ و ئالیجان و تەورێزخاتون دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨٨٠، ماڵ: ١٣٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن‌ڕەو ـ مزگەوت، فێرگە ـ بەرق ـ ئاوی لولەکەشی ـ پاسگا ـ ئاش.

١٥ـ عەزیزاوا: دێ‌یەکە لە دێکۆی چڵچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٧٥کم خۆراوای دیواندەرە و ٢٥کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: ئاوبارە و خاڵەوازە و وزمان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٢٢، ماڵ: ٢٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، خوری، ڕۆن ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ دەستکردی ژنان: مەوج و بەرماڵ ـ ڕێگا: ماشێن‌ڕەو ـ مزگەوت، فێرگە.

١٦ـ عەلیاوا: دێ‌یەکە لە دێکۆی چڵچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٧٥کم خۆراوای دیواندەرە و ١٥کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: کێلەکەوە و برایماوا و تەورێزخاتون دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٤٠، ماڵ: ٧٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن‌ڕەو ـ مزگەوت، فێرگە.

١٧ـ قافلاّن داغی: دێ کۆن بوە کە ئێستاکە چۆڵە و دەکێڵدرێ.

١٨ ـ کانی سپی: دێ‌یەکە لە دێکۆی چڵچەمە بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٤٠کم خۆراوای دیواندەرە و ٢٥کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: کێلەکەو و کشک دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٦٨، ماڵ: ٨٨، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن‌ڕەو ـ مزگەوت، فێرگە.

١٩ـ نەرگسلە: دێ بوە بەلاّم ئێستاکە چۆڵە. کێوەکانی دوبرا ـ قەلاّ تەڕەش ـ مزگەوت و میرزا ـ بەریز لە خۆراوا و باکور و باشوری دا سەربەرز و بە دیمەن ڕاوستاون.

٢٠ـ وزمان: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیـوانـدەرە ـ لە ١٠٠ کـم خۆراوای دیواندەرە و ٤٠ کم شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: عەزیزاوا و کەکەوسان و بنحانە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٠٢، ماڵ: ١٩، سوننی، کـورد، ئـاو لە کـانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانـەوێلە، سـپیایی، ڕۆن، خـوری ـ شـوغڵ: کشت و کـاڵ، ئـاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: مەوج و بەرماڵ، پوزلوخ (پوزەوان) ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە.

٢١ـ هەباساوا: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بەشی ناوچەی دیـوانـدەرە ـ لە ٤٩ ک خۆراوای دیواندەرە و ١٥ کم شەریفاوا و لە نێوان دێکـانی: سـەردەرە و بـرایـماوا دایـە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٤، ماڵ: ٨، سوننی، کورد، ئـاو لە کـانیاو، بـەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە.

٢٢ـ یاپەڵ: دێیەکە لە دێکۆی چلچەمە بـەشی نـاوچەی دیـوانـدەرە ـ لە ٥٤ کـم خۆراوای دیواندەرە و ٥ ک شەریفاوا و لە نێوان دێکانی: شەریفاوا و برایماوا و عـەلیاوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٦٥٤، ماڵ: ١٢٧، سوننی، کورد، ئـاو لە کـانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: مـاشێنڕەو ـ مزگەوت، فێرگە.

دێکۆی حوسەیناوا

حوسەیناوای باکوری:ناوچەی حوسەیناوا بە دوبەشی باکور و باشور دابـەش کـراوە، دێکۆی حوسەیناوای باکوری خراوەتە سەر دیواندەرە و حوسەیناوای باشوریش کەوتوەتە سەر ناوچەی سنە.

دێکۆی حوسەیناوای باکوری کەوتوەتە باشوری شاری دیواندەرە و لە ٢٢ دێ پێکهاتوە، ڕوبەڕوی ٤٢٠ کم ـ ی چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ٦١٢٩ کەسە، یانی لەهەر کم ـ ێکـی چوارگۆشەدا ١٤/٣٥ کەس نیشتەجێ‌یە. سنوریشی بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی (کەوڵە) ٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆی حوسەیناوای بـاشوری ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی سارالّ ٤ـ لە خۆرهەلاّتەوە بە ناوچەی بیجار و قوروەوە نوساوە، ئەم دێکۆیە،دەشتی بە ناوبانگ و بەرزی (کانی نیمەڕۆژە) و خۆرهەلاّتی ناوچەی (سارالّ) دەگرێتەوە،کە لە زستاناندا چە تون و سارد و بەفرگرە و لە هاویناندا ئاران و خۆش و دلّڕفێنە.

ئەم دێکۆیە بە دوبەش دابەش دەبێ: ١ـ بەشی باکوری کە بریتیە لە ئاوە ڕو و دەروبەری چۆمی (قزلّوەزان) ٢ـ بەشی باشوری کە بریتیە لە دەروبەری ئاوەڕوی چۆمی (قشلاّخ).

دێی (خڕگە) بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە و سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێی (ئەسحاب) ٢ـ لە باشورەوە بە دێی (ئەکبەراوا).

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی (کەڵهۆڕاوا) و (سوراومیرزا).

٤ـ لە خۆرهەلاّتیەوە بە دێکانی (تازاوای بزن قڕان) و (سادقاوا)وە نوساوە.

دێکۆی حوسەیناوای باکوری ـ ناوچەی دیواندەرە

ڕێگاوبان: دێکانی ئەم دێکۆیە لەم شەقامانەوە دەتوانن بە (خڕگە) و «دیـوانـدەرە» و «سنە»وە پەیوەند بگرن.

١ـ ڕێگای خیزڕێژی «خڕگە» کە بـەرەو دێکـانی، سـوراومـیرزا، گـزانـی‌سەرو، دەلو، قەلاّتەڕەشکە، ئەفراسیاب دەڕوا.

٢ـ ڕێگای خڕگە، بۆ تازاوای بزن‌قڕان، تا دێی (یونساوا) و (سیدان) و چـەند دێـی تـر دەڕوا دورترین دێی خڕگە دێی (یونساوا)یە کە چل کم نێوانیانە، نزیکترین دێ (تـازاوای بزن‌قڕان)ە چوار کم دورە.

شوغلی خەڵکی ئەم دێکۆ کشت و کـالّ و ئـاژەلّ داری‌یـە، گشـتیان کـورد و شـافێعی مەزهەبن، خۆشبەختانە هەمو دێکانی کوردەواری مزگەوتیان هەیە و پێنج فەرزە بـانگیان تێدا دەدرێ.

ناوی دێکانی ئەم دێکۆ بە ڕیزی ئەلف و بێ بەم جۆرەی خوارەوەیە:

دێکۆ حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە

١ـ ئەفراسیاب: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە ـ لە ٥٥کم باشوری دیواندەرە و ١٥کم خۆرگە و لە نێوان دێکانی: قەلاتەرەشکە و وزەڵکە و ئاڵەدەرەی خوارێ دایە و لە قەراخی شەقامی حوسەیناوا ـ گەونتودایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣١٥، ماڵ: ٣٢، سوننی ـ کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ رێگا: ماشێنرەو ـ مزگەوت، فێرگە.

٢ـ ئەسحاب: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٤٠کم باشوری دیواندەرە و ١٠کم خۆرگە و لە ٢ک خۆراوای شەقامی دیواندەرە ـ سنە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٩٧، ماڵ: ٢٨، سوننی ، کورد، ئاو:لە کانیاو و چۆمی زاخە، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنرەو ـ مزگەوت، فێرگە.

٣ـ ئەکبەراوا: لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٥٠کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٥کم خۆرگە و لە ١کم خۆراوای شەقامی دیواندەرە ـ سنە و ٨ک باکوری خۆراوای حوسەیناوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧٨، ماڵ: ٤٩، سوننی ، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنرەو ـ مزگەوت، فێرگە.

٤ـ باقلاوا(باقراوا): دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٥٠کم باشوری دیواندەرە و ١٠کم خۆرگە و لە قەراخی شەقامی دیواندەرە ـ سنەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨٤٤، ماڵ: ١٣٦، سوننی، کورد، ئاو:لە کانیاو و چۆمی حوسەیناوا، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنرەو ـ مزگەوت، فێرگە، ئەم دێ حوجرەی فەقێی هەیە ـ باقلاو: یانی کاتێ کە ئەم دێ ئاوەدان کراوەتەوە باقلەی لێ کراوە بەلام ئێستاکە پێی دەڵێن (باقراوا). بەرق، قەساوی، ئاشی هەیە.

٥ـ تەفتیلە: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٦٠کم باشوری دیواندەرە و ١٥کم خۆرگە و لە ٢کم خۆراوای شەقامی دیواندەرە ـ سنە و ٦کم باکوری خۆراوای حوسەیناوادایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٢٥، ماڵ: ١٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنرەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، فروشگای هاویاری.

٦ـ تازاوای بزنقران: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٤٥کم باشوری دیواندەرە و ٦کم خۆرگە و لە نێو شەقامی دیواندەرە ـ سنە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٦٠، ماڵ: ٥٥، سوننی ، کورد، ئاو:لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، مزگەوت، فێرگە، ئاوی لولەکەشی، فروشگای هاویاری، بەرق.

٧ـ خڕگە: دێی ناوەندی دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٤٥ کم باشوری دیواندەرە و ٣ کم شەقامی دیواندەرە ـ سنەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٢٠، ماڵ: ٦٩، سوننی ، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، فێرگە، شەخس، پاسگا، پۆست، بەرق، لولەکەشی، فروشگای هاویاری، نەوت فرۆشی، ئاش.

٨ـ د لوامەدە: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٦٠ کم باشوری دیواندەرە و ١٦ کم خڕگە و ٤ کم خۆراوای دیواندەرە ـ سنەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٤٧، ماڵ: ٢٦، سوننی ، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداریێ، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

٩ـ سەراومیرزا: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٦کم باشوری دیواندەرە و ٥ کم خڕگە و ٣ کم خۆراوای دیواندەرە ـ سنەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٩٥، ماڵ: ١٤، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٠ـ سیاسەدانی خواریێ: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری لە ٥٥ کم باشوری دیواندەرە و ١٠ کم خڕگە و ٦ کم شەقامی دیواندەرە ـ سنە و لەنێوان دێکانی: باقلاواو، هەمرۆڵە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧٨، ماڵ: ٤٥، سوننی ، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١١ـ سیاسەرانی سەریێ: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٦٠کم باشوری دیواندەرە و ١٦ کم خڕگە و ٤ کم خۆرهەلاتی دیواندەرە ـ سنە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢١٩، ماڵ: ٣٩، سوننی ، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٢ـ سموری سەنجابی: دێ کۆن بوە بەلاّم ئێستاکە لە لاوە دەکێڵدەرێ.

١٣ـ سەیدان: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٦٥ کم باشوری دیواندەرە و ٢٥ کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: هەمرۆڵە و یونساوادایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٨٢، ماڵ: ٢٥، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٤ـ سادقاوا: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٢٥ کم باشوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٣ کم دیواندەرە ـ سنە و ٨ کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: تازاوای بزنقڕان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٦٩، ماڵ: ٣٧، سوننی،

کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٥ـ قەلاتەڕەشکە: دێیەکە لە دێکوی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٧٠کم باشوری دیواندەرە و ٢٠کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: ئەفراسیاب و گزانی سەرێ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٠٥، ماڵ: ١٥، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت.

١٦ـ کەژی‌کەران: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٦٥کم باشوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٢٠کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: سیاسەرانی سەرێ و هەمرۆلە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٩، ماڵ: ٣٢، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، چنارستان، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٧ـ کەلهوڕاوا: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری لە ٥٠کم باشوری دیواندەرە و ٤کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: خڕگە و ئەسحاب دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٤٥، ماڵ: ٥٨، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق، ئاش.

١٨ـ کێلە سپی: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری لە ٥٥کم باشوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ١٠کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: تازاوای بزنقڕان و سیاسەرانی سەرێ و لە ٥کم خۆرهەلاتی شەقامی دیواندەرە ـ سنە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٩٢، ماڵ: ٣٢، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، چنارستان، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٩ـ گزانی‌سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٦٠کم باشوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ١٥کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: سەراومیرزا و دڵوامەدە و قەلاتەڕەشکە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٨٨، ماڵ: ٦٥، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، ئاوی لولەکەشی، ئاش.

٢٠ـ مەنسوربلاغی: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٧٥کم باشوری دیواندەرە و ٣٠کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: چەرمیلە و هەمرۆلە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٩٢، ماڵ: ٤٦، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

٢١ـ هەمرۆلە: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ٦٥کم باشوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٢٠کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: کەژی کەران و

مەنسور بلاغی مەیدان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۳۵۸، ماڵ: ۵۶، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، چنارستان، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، دەفتەری ژن مارەبڕین و زیارەتگای سەیید لەم دێ دایە، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

۲۲ـ یونساوا: دێیەکە لە دێکۆی حوسەیناوای باکوری بەشی ناوچەی دیواندەرە و لە ۶۵کم باشوری دیواندەرە و ۳۰کم خڕگە و لە نێوان دێکانی: کەژی کەران و شێرکوژی سەرێ و سەیدان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۴۰۲، ماڵ: ۵۸، سوننی، کورد، ئاو:لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، هەنگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، فروشگای هاویاری، ئاش.

دێکۆی دەوروبەر[1]

دێکۆی دەروبەر لە۱۲ دێی پێشوی قەرەتەورە و یەک دێی (قەلاّ چوغەی خوارێ) حوسەیناوای باکوری و ۳ دێی (دەواغ) (شێخ حەیدەر) (قەلاری یانە) دێکۆی پێشوی سارالّ و ۱ دێی (کاقولّی) لە دێکۆی پێشوی هەوەتو، تێکرا لە ۱۸ دێ پێکهاتوە و دێی (نسارەی سەرێ) بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە ـ ڕۆبەر ی ئەم دێکۆ ۳۹۹ کم چوار گۆشەیەو حەشیمەتی ۶۱۶۶ کەسە یانی هەر کم ـ ێکی چوار گۆشەدا ۱۵/۴۵ کەس نیشتەجێیە سنوری ئەم دێکۆیە بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی ـ زەڕێنە و قەرەتەوەرە. ۲ـ لە باشورەوە بە دێکۆی کەوڵە و دێکۆی نەجەفاوا. ۳ـ لە خۆراواوە بە دێکۆکانی چل چەمە و سارالّ. ۴ـ لە خۆرهەلاّتەوە بە دێکۆی نەجەفاوا نوساوە. زۆرتری بەشی ئەم دێکۆیە لە ئاوەڕۆی چۆمی قزلّوەزان دا هەڵکەوتوە، ئەم زەویانە لە باشترین و بە بەرهەمترین و بە برشت‌ترین زەوی ناوچەکەیە بەلاّم بەداخەوە ئاوی بە خێر و بێری قزلّوەزان بە خۆڕایی لە قەراخی ئەم زەویانەوە دادەبورێ بێ ئەوەی کەڵکی پێویستی لێ وەربگیرێ. هەرنەبێ سەددێکی لێ ببەسترێ تاکو ولاّت وێنەی بەهەشتی خودا بڕازیتەوە و بەرهەمی ناوچەکەیش چەند بەرابەر ببێتەوە و لاوە بێکارەکانی دەس بەکارین.

دێی (نسارەی سەرێ) لە ۱ کم باکوری پردی نسارەدایە و سنوری بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێی ئاغاجەری ۲ـ لە باشورەوە بە دێی قەلاّچۆغەی خوارێ ۳ـ لە خوراواوە بە دێی قەرەغیبی. ۴ـ لە خۆرهەلاّتەوە بە نسارەی خوارێ و دێکانی: قشلاّخەسورە و گوڵقەباغ بەشی دێکۆی نەجەفاواوە نوساوە شوغلّی خەڵکی ئەم دێکۆیە: کشت و کالّ و ئاژەڵدارییە.

قەرار بو دەوڵەت لەسەر پردی نسارە (لە دێی دەربەند) کارخانەی چیمەنتو (سیمان) دانێ بەلاّم دوای ماوەیێ پەشیمان بوەوە و بڕێ ماشێن و کەرەسەی پێویستی هێنابو، گوێزایەوە بۆ دێی (ئالّی‌بەدەلّ) لە ۵ کم شەقامی بیجار تیکاب دا.

ناوی دێکانی بە ڕێزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

۱- ڕاپۆرتی پارێزگای کوردستان.

١ـ ئاغەجەری: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ١١ کم خۆرهەڵاتی دیواندەرە و ٧ کم نسارەی سەرێ و لە قەراخی چۆمی قزڵ وەزان دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٢٩٩، ماڵ: ٤٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی قزڵوەزان، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق، مامرداری.

٢ـ باغچەڵە: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ١٥ کم خۆرهەڵاتی دیواندەرە و ١١ کم نسارە و لە قەراخی چۆمی قزڵ وەزان دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٣٣٦، ماڵ: ٥٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی قزڵوەزان، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق، مامرداری.

٣ـ بەرکە: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٨ کم باشوری خۆرهەڵاتی دیواندەرە و ٤ کم نسارە و ٤ کم شەقامی دیواندەرە ـ سنەدایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٢٧٦، ماڵ: ١٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی قزڵوەزان، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنرەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق، مامانی.

٤ـ تازاوای سەردالان: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ١٥ کم خۆرهەڵاتی دیواندەرە و ٤ کم باکوری قزڵ وەزان و ٢١ نسارە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢١٦، ماڵ: ٢٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی قزڵوەزان، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

٥ـ داڵان: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ١٧ کم خۆرهەڵاتی دیواندەرە و قەراخی خۆراوای قزڵوەزان و ١٣ کم نسارە دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٣٩٧، ماڵ: ٥١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی قزڵوەزان، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، مزگەوت، قوتابخانە، ناوەندی یارمەتیدان، فروشگای هاویاری، نەوت فرۆشی.

٦ـ دەربەند: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ١٩ کم خۆرهەڵاتی دیواندەرە و ١٥ کم نسارە، لە نێوانی دێکانی: داڵان و تازاوای سەرداڵان و قەرەقایە دایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٩٥٣، ماڵ: ١٤٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاسنگەری، ئاش ـ کانی سیمان لەم دێ دایە، بەڵکو دەوڵەت ڕەحمی بتلیسێتەوە و هەرنەیی کارخانەی سیمانکاری لەم دیدا دا بنێ.

٧ـ دەواغ: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٦ کم خۆرهەڵاتی دیواندەرە و ١٢ کم نسارە دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٣٦٨، ماڵ: ٤٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت،

فێرگە، ڕێگا: ماشێنڕەو.

٨ـ سەرقەلاّ: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٧کم خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ١٣کم نسارە ٥کم باکوری چۆمی قزڵوەزان و لە نێوان دێکانی: ئاغەجەری و کارێز، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٥٩٨، ماڵ: ٧٨، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، ئاش، مامرداری.

٩ـ شێخ حەیدەر: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٩کم خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ١٥کم نسارە دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ١٩٨، ماڵ: ٣٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، نەوت فرۆشی.

١٠ـ عباساوا: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٣٥کم نسارە و لە نێوان دێکانی: میراوا و دالاّن قەراخی چۆمی قزڵوەزان‌دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٢٧٦، ماڵ: ٤٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، نەوت فرۆشی.

١١ـ فەرهاداوا: دێی کۆن بووە و ئێستاکە چۆڵە و دەکێڵدرێ.

١٢ـ قەلاژێیانە: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٧کم خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ١٢کم نسارە و لە نێوان دێکانی: دەواغ و کانی قولی و بەردەڕەش دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٢٨٥، ماڵ: ٤٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٣ـ قەلاّچوخەی خواریێ: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٢٣کم خۆرهەلاّتی و ٤کم نسارە و لە نێوان دێکانی: غەیبی سورودەرە سفتە و نساری سەرێ دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٢٥٧، ماڵ: ٣٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٤ـ قەرەقایە: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٢٦کم خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ٢٢کم نسارە و لە نێوان دێکانی: زەردە کەمەرە دەربەند و عباساوا دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٣٦٨، ماڵ: ٦٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: خاکی ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٥ـ کارێز: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەرە لە ٣کم خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ٩کم نسارە و ٣کم شەقامی دیواندەرە سنە و لە نێوان دێکانی: سەرقەلاّو ڕەشیداوا و برکە دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ٢٨٦، ماڵ: ٤٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: خاکی ماشێنڕەو،

مزگەوت، فێرگە.

١٦ـ کاقولی: دێیەکە لە دێکۆی دەوروبەری دیواندەره لە ٩کم خۆرهەڵاتی دیواندەرەو ١٥کم نساره و لە نێوان دێکانی: دەواغ و قەلاریانە دایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٦٩، ماڵ: ٦٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: خاکی ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٧ـ نسارەی‌سەرێ: دێناوەندی دێکۆی دەوروبەری دیواندەره لە ٦کم خۆرهەڵاتی دیواندەره و لە قەراخی چۆمی قزەڵوەزان و یردی نساره دایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٥٨٦، ماڵ: ٨٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: خاکی ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە مامانی، لولەکەشی، بەرق، فروشگای هاویاری، چایخانە، ئاش.

١٨ـ نسارەی خوارێ: لە ١٣کم خۆرهەڵاتی دیواندەره و ٧کم نسارەی گەورەدایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٩٦، ماڵ: ٤٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

دێکۆی زەڕینە

دێکۆی زەڕینە کە لە ٢٢ دێ پێکهاتوە، لە باکوری خۆراوای شاری دیواندەرە و بەرزایی ٢٢٠٠ گەزی هۆبەتودا هەڵکەتوە، ڕوبەری ئەم دێکۆیە ٤٦٠ کم چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ٩٠٣٤ کەسە، یانی لە هەر کم ـ ێکی چوارگۆشەدا ١٩/٦٣ کەس نیشتەجێیە ـ سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی : هۆبەتو و کانی شیرین.

٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی : دەروبەر و چل چەمە.

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی : تیلەکۆ بەشی سەقز.

٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆکانی : دەوروبەر و قەرەتەوەرە و کانی شیرین ـ ەوە نوساوە، وشەی (زەڕینە) یانی خاکی بە پیت و بەرهەمی وەک زیر و ئاڵتون وایە، چون (ە) لە کوردی دا بو نیسبەتە، وەک (مەردینە) یانی پیاوی مەرد و ئازا، جا چون دێی زەڕینە لە ناوەندی دەشتی بە بڕشت و پیتی (هۆبەتو) (هەوەتو)دا هەڵکەوتوە، ئەم دێ یان ناو ناوە (زەڕینە) ناوی دێکۆکەیش لە ناوی ئەم دێ گیراوەتەوە، دێی زەڕینە لەسەر شەقامی قیرەتاوی سەقز بە دیواندەرە دایە و سنوری بەم جۆرەیە: ١ـ لە باکورەوە بە دێکانی (ئەحمەدەکەڕ و کەسنەزان) ٢ـ لە باشورەوە بە دێی کەڵەکان ٣ـ لە خۆراواوە بە فەتاحاوا و مەوی و موچەی تەنورە ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی زەفەراوا و کەسنەزانەوە نوساوە.

شەقامی سەقز بە دیواندەرە و بیجار و سنە و تاران بە ناوەڕاستی ئەم دێکۆە دادەبورێ و بوەتە هۆی پەیوەندی دێکانی، بە ناوەند و شارەکانی سنە و سەقز و دیواندەرە، نزیکترین دێ بە زەڕینە دێی (ئەحمەدە کەڕە) ٤ کم ـ یان نێوانە، دورترین دێیش دێی قەڵاڕوتەڵە و ڕەشیداوایە کە ٢٠ کم یان نێوانە.

گشت دێکانی ئەم دێکۆیە ڕێگای ماشێن ڕەویان هەیە، شوغڵی خەڵکی ئەم دێکۆیە کشت و کاڵ و ئاژەڵداری و پەرواربەندیە، بەرهەمی دەغڵ و دانەوێڵە بە تایبەت نوک، سپی، بێ‌لوتە، سور.

دێی زەفەراوا (کانی زوخاڵ سەنگی) لێیە، لە نێوان دێکانی برایماوا و یاپڵ دا کانی (بەردی) تایبەتی تێدایە. ناوی دیکانی بە ڕیزی ئەلفوبێ بەم جورە یە :

١ـ ئەحمەدەکەڕ: دێیە کە لە دێکۆی زەڕێنە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٢٩ کم باکوری دیواندەرە و ٩ کم زەڕێنە و ٣ کم شەقامی دیواندەرە سەقز دایە. کوێستانی و سارده سێرە، دانیشتوان: ٢٨٩ ، ماڵ: ٤٦ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق.

٢ـ تەنورە: دێ کۆنێکە لە داوێنی کوێستانی حاجی سەیدا هەڵکەوتوە ئێستاکە لە دێی جەیران میناوە دەکێلدرێ.

٣ـ جەیران مینا: دێیە کە لە دێکۆی زەڕێنە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٥ کم باکوری دیواندەرە و ٣ کم باکوری شەقامی دیواندەرە سەقز و لە نێوان دێکانی: سێ تەپان و ئەحمەدەکەڕ دایە. کوێستانی و سارده سێرە، دانیشتوان: ٤٥٧ ، ماڵ: ٧٠ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

٤ـ چوڵ بلاغ: دێیە کە لە دێکۆی زەڕێنە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٥ کم باکوری دیواندەرە و ١٠ کم زەڕێنە و لە نێوان دێکانی: کتک و کەڵەکان و کانی سپی و ٣ کم شەقامی دیواندەرە سەقز دایە. کوێستانی و سارده سێرە، دانیشتوان: ٣٤٩ ، ماڵ: ٥٣ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق.

٥ـ ڕەشیداوا: دێیە کە لە دێکۆی زەڕێنە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٥ کم باکوری دیواندەرە و ٢٠ کم زەڕێنە و ١ کم شەقامی دیواندەرە سەقز دایە. کوێستانی، سارده سێرە، دانیشتوان: ٥٠٣ ، ماڵ: ٧١ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، چایخانە، و چلاوکەبابی سەرجادە.

٦ـ زەڕێنە: دێی ناوەندی دێکۆی زەڕێنە یە کە دێکۆ کە بەناوی ئەم دێوە ناونراوە، لەسەر شەقامی دیواندەرەدایە. کوێستانی و سارده سێرە، دانیشتوان: ٨٠٠ ، ماڵ: ١١٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمیلکەی حاجی‌سەیید، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، دو مزگەوت، فێرگەی سەرەتایی و ڕانومایی، بەرق، ئاوی لولەکەشی، تەعمیرگای ماشێن، پاسگا.

٧ـ زەفەراوا: دێیە کە لە دێکۆی زەڕێنە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ١٧ کم باکوری خۆراوای دیواندەرە و لە قەراخی شەقامی دیواندەرە سەقز دایە. کوێستانی و سارده سێرە، دانیشتوان: ٣٩٤ ، ماڵ: ٦١ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

٨ـ زەنگولێ: دێ کۆنێکە ئێستاکە چۆڵە و لە دێی کەڵەکانەوە دەکێلدرێ.

٩ـ سێ تەپان: دێیە کە لە دێکۆی زەڕێنە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٥ کم باکوری خۆراوای دیواندەرە و ١٠ کم زەڕێنە و ٢ کم شەقامی دیواندەرە سەقزدایە.

کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٨٢ ، ماڵ: ٣٠ ، سوننی، کورد، ئاو: له کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٠ ـ شاوەلّی: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەرەﮋلە ٣٥کم باکوری خۆراوای دیواندەره و ٧کم زەڕینە و ٢کم شەقامی دیواندەره سەقزدایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٣١٥ ، ماڵ: ٥٢ ، سوننی، کورد، ئاو: له کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١١ ـ فەتاحاوا: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەره لە ٣٠کم باکوری خۆراوای دیواندەره و ٥کم زەڕینە و ٣کم شەقامی دیواندەره سەقز و داوێنی خۆرهەلاّتی کێوی حاجی سەیددایە. کوێستانی‌ترین ناوچەی هۆبەتووە، سارده سێره، دانیشتوان: ٥٦٢ ، ماڵ: ٤٥ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، مزگەوت، فێرگە، پەرواربەندی، بەرق، ئاوی لولەکەشی.

١٢ ـ قاچیان: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەره لە ٣٥کم خۆراوای دیواندەره و ١٠کم زەڕینە و داوێنی باکوری حاجی سەید و هاوتای فەتاحاوایە لە ساردی و بەفرگری دا، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٨٦ ، ماڵ: ٢٦ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٣ ـ قەلاّڕوتەلّە: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەره لە ١٥کم باکوری دیواندەره و ٥کم خۆرهەلاّتی شەقامی دیواندەره . سەقز و لە نێوان زەفەراوا و قەرەدەڕە دایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٨٨٧ ، ماڵ: ١٥٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

١٤ ـ کانی‌چایی: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەره لە ٣٥کم باکوری خۆراوای دیواندەره و ٨کم باکوری شەقامی دیواندەره سەقز و لە نێوان دێکانی: باش‌قشلاخ و کەسنەزان دایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٤١٣ ، ماڵ: ٤٧ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٥ ـ کەسنەزان: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەره لە ٣٠کم باکوری خۆراوای دیواندەره و ٥کم زەڕینە و ٣کم شەقامی دیواندەره سەقز و لە نێوان دێکانی: زەڕینە و شاوەلی و زەفەراوا دایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٨٢٩ ، ماڵ: ١٣١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، لە باشوری دێی کەسنەزان لە سەرشەقامی ئیسفالت و ٣کم زەڕینە ـ پۆمپی بەنزین ـ هەیە.

١٦ ـ کتک: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەره لە ٧کم باکوری

خۆراوای دیواندەرە و ۸ کم خۆراوای شەقامی دیواندەرە سەقز و لە نێوان دێکانی: چۆڵبلاغ و کێلەکەوو دایە. کوێستانێ و ساردە سێرە، دانیشتوان: ۳۸۳ ، ماڵ: ۵۴ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۱۷ـ کانی چەرمو: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۴۰ کم باکوری خۆراوای دیواندەرە و ۲ کم شەقامی دیواندەرە ـ سەقز و لە نێوان دێکانی: ئەحمەدەکەڕ و فەتاحاوادایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ۲۷۶ ، ماڵ: ۴۹ ، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

۱۸ـ کەڵەکان: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۳۱ کم خۆراوای دیواندەرە و ۶ کم زەڕینە و ۳ کم شەقامی دیواندەرە سەقز دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ۱۲۳۲، ماڵ: ۱۷۵، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، چاپخانە لە سەر شەقامی ئیسفاڵت.

۱۹ـ کوڵتەپەی سەرێ: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۴۰ کم خۆراوای دیواندەرە و ۱۵ کم زەڕینە و لە نێوان دێکانی: هەماراو و گاوەشەلە و هیجانوجەیران مینا و گۆمەیی دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ۲۵۳ ، ماڵ: ۵۵ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۲۰ـ گۆمەیی: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۳۵ کم خۆراوای دیواندەرە و ۱۰ کم خۆراوای شەقامی دیواندەرە سەقز و لە نێوان دێکانی: شەریفاوا و کوڵتەپە دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ۵۶۱ ، ماڵ: ۸۷ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوتی تازە و مزگەوتی کۆنە، فێرگە.

۲۲ـ مەوی: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۴۰ کم خۆراوای دیواندەرە و ۱۵ کم زەڕینە و لە داوێنی باشوری کێوی بەناوبانگی حاجی‌سەی دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ۳۴۶ ، ماڵ: ۵۷ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە، خەڵکی ئەم دێ زۆرتریان سەید و بەناوبانگن.

۲۱ـ هەماراو: دێیە کە لە دێکۆی زەڕینە بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۳۰ کم باکوری خۆراوای دیواندەرە و ۵ کم خۆراوای دیواندەرە و ۵ کم زەڕینە و لە نێوان دێکانی: کوڵتەپە و شاوەلی و سیعرێ خوارێ دایە. کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ۱۳۶ ، ماڵ: ۳۹ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

دێکۆی سارالْ بەشی دیواندەرە. پارێزگای کوردستان

دێکۆی سارالْ، کە لە باشوری خۆراوای شاری «دیواندەرە»دا هەڵکەوتوە و لە ٣٩ دێ پێکهاتوە، ڕوبەرەکەی ٥٨٨کم ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ٦٢٩٩کەسە. یانی لە هەر کیلومیترێکی چوار گۆشەدا ١٠/٧١کەس نیشتەجێیە، سنوریشی بەمجۆرەیە.

١ـ لە باکورەوە بە دێکوکانی «دەورویەر» و «چلچەمە» ٢ ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی «ئارینان» و «حوسەیناوای باشوری» ٣ـ لە خۆراواوە بە ناوچەی مەریوان «دێکۆی گوڵچیدەر» ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆکانی کەوڵە و هەر دو حوسەیناواوە نوساوە، کوێستانە لە وەرخۆشەکانی ئەم دێکۆیە بۆ ئاژەڵداری بێ وێنەیە. چون هەزاران جۆرە گیای گۆشت گرە و شیردەر و بۆن خۆشی وای تێدایە. کە ئەگەر دەوڵەت ئاورێکیان لێ بداتەوە و ڕێگا و بانی قیرەتاوکراو و بەرق و کەرەسەی پێویستی ئاژەڵ داریان پێ بگەیەنی و ئاژەڵەکانیان لەژێر چاوەدێری دکتور و دەوا و دەرمان ڕابگرێ و لە ئافەت و نەخۆشی تەبەق و لەرزە و شتیتریان بپارێزێ، بێ گومان ئەم ناوچە دەتوانێ لە ماست و کەرە و پەنیری (ئوروپامان) بێنیاز بکا، لەبەر بێ ئاگایی و بێڕێگا و بانی گشت ساڵی لە شارەکانی هەمەدان و ئەم لاولاوە پۆل دارە خوێن مژەکان دەرفەت دێنن و شیر و بەرهەمی ئاژەڵەکانیان بە فیڕۆ لەدەست دەردێنن، بەڵام ئەگەر ڕێگا و بان بکرێتەوە و ئازادی بدرێتەوە، خەڵکی دەبوژێتەوە و لەوە زیاتر ناچەوسێتەوە[1].

وشەی «سارالْ» لە دو وشەی «سار» و «ئاڵ» تێکەڵە: «سار» یانی وێنە، وشەی «ئاڵ» یانی ڕەنگی سوری کاڵ، جاچۆن ئەم شوێنە گوڵی ڕەنگا و ڕەنگی وێنەی ئاڵ و چیرەیی زۆری تێدایە، پیان وتوە «سارالْ» یانی ڕەنگی ئەم کوێستانانە، ئەوەندە سور و کاڵ و جوانە دەڵەی خوێنی گەشی شەهیدانە، دەکرێ بڵەی «سار» یا سەحرا بەمانا دەشت و کوێستانی پڕ لە گوڵ و گژ و گیای سور و ڕەنگا و ڕەنگ و جوانە، دێی «هەزارکانیان» ناوەندی دێکۆی سارالە، چون ئەم دێ کانیاوی سارد و سوکی فرە و فراوانە، هەر شوێنی دەچێ هاژەی ئاوە شەقەی شەتاوانە، قەڵپەزەیە ڕێژاوە، تاڤگەی بە دیمەن و جوانە، ناوی بە هەزار کانیان دەرچوە، چون خودا لە قای لێ خستوە، سنوری ئەم دێ بەم جۆرەیە: ١ـ لە باکورەوە بە دێکانی «ناڵەشکێنە» و «تازاوای ئەمین» ٢ـ لە باشورەوە بە دێکانی «گیزملی خوار و سەر» و «گەون تو» ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی «قەڵاولیانە» و «گورجی» و «قزڵبلاغ» ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی: «میشیاو» و «تازاوا» و «تازاوای ئاسەف»ەوە نوساوە، شوغلی خەڵکی ئەم دێکۆ زیاتر ئاژەڵ دارییە. بڕێکی کەم کشت و کاڵ بەعەمەڵ دێنن، ڕێگاوبان:

١ـ ڕێگای خیزڕێژی «کەوڵە» بە «هەزار کانیان» ٢ـ ڕێگای خیزڕێژی دیواندەرە بە «گلەسور» لەویوە دورێی لێ دەبێتەوە: ١ـ تا دێی قزڵبلاغ دەڕوا ٢ـ تاهەزار کانیان و لەوە

١- ڕاپورتی ئوستانداری

پێشەوە تادەرەویانی فارس دەڕوا.

۳ـ ڕێگای هەزار کانیان بەرەو باشور، کە زۆرتری دێکانی بەناوەندی دێکۆ پەیوەند دەدا، ئەم ڕێگایە تا دێکانی: «ساروقامیش» لە قەراخی سەددی «قشلاخی سنە درێژەی هەیە. دیسان بۆ دێی ئارینانیش دەچێ. کەلە ویوە بەرەو سنە درێژەی هەیە، نزیکترین دێ بە هەزارکانیان دێی «گیزملی سەرو خوارە کە ۱۰ کم نێوانیان هەیە. دورترین دێیش، دێی «کوڵ»ە کە ۷۰ کم نێوان هەیە.

ناوی دێکانی ئەم دێکۆ بەریزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

۱ـ ئاغ‌بلاغ: دێیەکە لە دێکوی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۳۵ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ۳ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: خەنجەرخوارێ و کۆس‌عومەرو تازاوای قازی عەلی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۶۵ ، ماڵ: ۹ سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌رەو، مزگەوت.

۲ـ ئیسلاماوا(تازاو): دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۵۰ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ۱۰ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: میشیاو و دەرەویان و تازاوای ئەمین دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۹۹ ، ماڵ: ۱۶ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، ئاش.

۳ـ بیستونی‌حاجیاوا: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۳۵کم باشوری خۆراوای دیواندەرە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۵ ، ماڵ: ۱ سوننی، کورد، باساکو، بزیاونان، دو دێ بون بەلاّم ئێستاکە چۆڵن و بە شکڵی موچە دەرهاتون.

۴ـ بەردەسپی: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۵۰ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ۲۰ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: ئافراسیاب و زەرتک و گەونتوزڵکە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۱۷۶ ، ماڵ: ۲۷ سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت و فێرگە.

۵ـ تازاوای ئاسەف: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۳۰کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ۱۰ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: کانی‌کەوە و کەپک تیتاق دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۱۷۴، ماڵ: ۲۱ سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت.

۶ـ تازاوای ئەمین: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۳۳ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ۱۲ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: حاجی‌موسی و

کانیکەوە و شێخ حەیدەر و میشیاو دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢۶٩، ماڵ: ٣٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٧ـ تازاوایدۆڵەڕەش: دێیەکە لە دیکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۶۵ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: عەلیاوای دۆڵەڕەش و کۆس ىومەر دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٠٨، ماڵ: ١٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٨ـ تازاوای قازی: دێیەکە لە دیکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٧٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٣٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: قورێچە وئاغبلاغ و کۆسعومەر دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٣٠، ماڵ: ٢٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، ئاش.

٩ـ حاجی موسا: دێیەکە لە دیکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٢٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: گولانە و کانیکەوە و تازاوای ئەمین دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧۶، ماڵ: ٣٣ سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٠ـ حوسەیناوا: دێیەکە لە دیکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٠ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: دەرویان و گلەسور و مەرەدەر دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٠، ماڵ: ٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١١ـ خەنجەڕی سەری: دێیەکە لە دیکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۶۵ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: حاجیاوا و ئاغبلاغ و گولانە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣۶، ماڵ: ۶، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٢ـ خەنجەڕی خواری: دێیەکە لە دیکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ۶٠ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: حاجیاوا و فەرهاداوا و کوڵ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٧، ماڵ: ٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت.

١٣ـ دەرەویان: دێیەکە لە دیکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٠ کم

باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: حوسەیناوا مەرەدەر و ئیسلاماوادایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٦٠، ماڵ: ٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت.

١٤ـ دەروێشان: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٦٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: گیزملی خوارێ و قەلاولیانە و کۆڵدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٦، ماڵ: ٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، شەخس.

١٥ـ دەرەویانیفارس: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٧٠ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٥ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: دۆزخدەرە و عەبدوسەمەد دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٩٢، ماڵ: ١٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فروشگای هاویاری.

١٦ـ دۆزەخدەرە: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٦٨ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٤٢ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: کوڵ و دەرەویانی فارس و عەبدوسەمەد دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣١٦، ماڵ: ٤١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، فروشگای هاویاری.

١٧ـ زەلکە: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٤٠ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٣٥ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: ئەفراسیاب و بەردەسپی و عەلیاوای دۆڵەڕەش دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٧، ماڵ: ٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، شەخس.

١٨ـ زەردک: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٥٠ کم[1] باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: بەردەسپی و ئاڵەدەڕەی خوار و ئەفراسیاب دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٠، ماڵ: ٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت.

١٩ـ عەلیاوایدۆڵەڕەش: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٦٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٠٤، ماڵ: ١٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی،

١- فەرهەنگی جەغرافیای ئێران.

شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: مزگەوت.

٢٠ـ فەرهاداوا: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٦٥کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٠کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، ئێساکە مەزرایە و ماڵی تێدا نی‌یە

٢١ـ قەلاگا: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٦٠کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٥کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: گڵەسور و مەردەردایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢١٤، ماڵ: ٣٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٢ـ قزڵبلاغ: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٤٠کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٠کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: ناڵەشکێنە و کانی‌سەید مراد و هەزار کانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٥٦، ماڵ: ٤٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، لولەکەشی.

٢٣ـ قەلاولیانە: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٥٥کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٥کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٧٥٦، ماڵ: ٣٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٤ـ کانی‌سەی مراد: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٤٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٤٥، ماڵ: ٢٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، لولەکەشی.

٢٥ـ کانی‌کەوە: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٢٠کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: گولانە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٩، ماڵ: ٣٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

٢٦ـ کەپەک: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٠کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٦٥، ماڵ: ٩٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، ئاش.

٢٧ـ کۆسی عومەر: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٦٠کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٥کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٥، ماڵ: ٣٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی،

شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٨ـ کوڵ: دێیەکە لە دێکۆی ساراڵ، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٦٠ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٥٧، ماڵ: ٥٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، ئاش.

٢٩ـ گێزملی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی ساراڵ، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٥٧ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٢ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: گەونتو و کۆس‌عومەر دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٨٥، ماڵ: ٣٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، لولەکەشی.

٣٠ـ گێزملی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی ساراڵ، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٥٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: گەونتو و هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٨٥، ماڵ: ٢٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣١ـ گڵەسور: دێیەکە لە دێکۆی ساراڵ، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٠ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٢ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: شێخ‌حەیدەر و قەڵاگادایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢١٣، ماڵ: ٣١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣٢ـ گەونتو: دێیەکە لە دێکۆی ساراڵ، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٥٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٠ کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣١٠، ماڵ: ٥٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، ئاش.

٣٣ـ گورجی: دێیەکە لە دێکۆی ساراڵ، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٥٠ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٥ کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٦٦، ماڵ: ٢٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت.

٣٤ـ ماین دۆڵ: دێیەکە لە دێکۆی ساراڵ، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٧٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٣٠ کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٠، ماڵ: ٢٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت.

٣٥ـ مەرەدەر: دێیەکە لە دێکۆی ساراڵ، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٢٥ کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠ کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: قەڵاگا دایە.

کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٠، ماڵ: ٢٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، هەنگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣٦ـ میشیاو: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٤٠کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ١٠کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٤، ماڵ: ٣٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، ئاش، لولەکەشی.

٣٧ـ ناڵەشکێنە: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٤٠کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٥کم هەزارکانیان و لە نێوان دێکانی: مەرەدەر و میشیاو دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٢، ماڵ: ١٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، هەنگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

٣٨ـ هانەگوڵانە: دێیەکە لە دێکۆی سارال، بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٦٥کم باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠کم هەزارکانیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨٢، ماڵ: ١٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، هەنگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، ئاش، لولەکەشی.

٣٩ـ هەزارکانیان: دێی ناوەندی دێکۆی سارال، لە ٤٥کم باشوری خۆراوای دیواندەرە لە نێوان دێکانی: ناڵەشکێنە و گورجیدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٣٤، ماڵ: ٥٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی قزڵوەزان، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، هەنگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، پاسگاە، حەمام، دەرمانگاە، لولەکەشی، نەوت فرۆشی، ئاش.

دێکۆی قەرەتەوەرە

(قەرەتەوەرە) لە دو وشەی «قەرە»» و «تەوەرە» پێکهاتوە، «قەرە» کـە بـە دو مـانایە: ١ـ(نزیک) «بۆ قەرەم ناکەوێ» یانی بۆلێم نزیک نابێتەوە ٢ـ (شکڵ) «بۆقەرەم بەر چاوت ناکەوێ» یانی بۆ شکڵ و شباحەتمت وەبەر چاونایی.

«تەوەرە» بەمانا (قطبی) ئاشی ئاوە ٢ـ بەمانا ڕاستەی ماڵ و هەرشتی ببێتە هۆی ڕاستی کۆمەڵ و ماڵ. «تەوەرەی ماڵە»یانی ڕاستەی ماڵـە (درگا لە تەوەرە چوە) یانی لە ڕاستـە چوەو گیراوە و بای خواردوە. جا چۆن ئەم ناوچە بە پیت و بەرەکەتە و خاکی بەبرشت و نەرمانە و لەوەری خۆشە و شکڵی جوانە پیان وتوە (قەرە تەوەرە) یانی هەم گوڵی سەرتەلی نیشتمانە، هەم شکڵی و دیمەنی جوانە، هەم ڕاستەیە و قوتبە بۆ خەڵکی ناوچەکە ـ هەروەک بەردی ئاشی ئاو لە سەر تەوەرە دەگەڕێ ـ ژیانی خەڵکیش لە سەر بەهرە و بەرهەمی بە خێر و بێری دەگەڕێ ـ بڕێ وتویانە «قەرە» تورکی یە یانی (ڕەش) ـ تەوەرەیش یانی (کێو) یانی کێوی ڕەش کە ئەم لێکدانەوە بە بیروڕای من لەگەڵ ڕاستیدا نایەتەوە چون هـەر دو وشەکان کوردین.

ئیتر کاتێ کەشاڵ و بوزوی خۆ ولاتی زۆرە ـ چ نیازم بە حاوی چڵکنی بۆرە (دێکۆی قەرە تەوەرە) لە باکوری خۆرهەڵاتی دیـوانـدەرەدا هـەڵکەوتوە و لە ٢٧دێ پـێکهاتوە و ڕوبەرەکەی ٤٧٤/٥ ک چوار گۆشەیە. حەشیمەتی ٩٧٠٤ کەسە یانی لە هەر ک ـ یێکـی چوار گۆشەدا ٢٠/٤٤ کەس نیشتەجێ یە و سنوریشی بەم جۆرەیە.

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی کانی شیرین و ناوچەی بیجار (دێکۆی سیامە نسوری) ٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆی دەوروبەر ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی زەڕینە ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەی بیجار (دێکۆی سیامەنسور)ەوە نوساوە.

دێی (گاوەشەلە) چون لە سەر شەقامی خیزڕێژی ماشێنڕەوی دیوانـدەرە بـۆ دێکـانی دەوروبەر هەڵکەوتوە و بە ئاسانی دێکانی ئەم لاو لای دەتوانن لەم ڕێگاوە هات و چۆی دیواندەرە بکەن و پەیوەند پێکەوە بگرن، بە ناوەندی ئەم دێ دانراوە.

سنوری گاوەشەلە بەم جۆرەیە:

١ـ لەباکورەوە بە دێی زەڕینە ٢ـ لە باشورەوە بە تازاوای وەزیر و دێی سەرقەڵا ٣ـ لە خۆراواوە بە دێی جافراوا و کولتپەی خوارێ ٤ـ لە خـۆرهەڵاتەوە بـە دێکـانی: دراسب و یەنگی کەند نوساوە ـ دێی گاوەشەلە لە قەراخ چۆمی ـ ویل کوششی و لە بەر ئاوەڕۆی ئەو دا هەڵکەوتوە ـ نزیکترین دێ بە گاوەشەلە دێی دراسب ٤ ک نێوانـیانە ـ دورتـرین دێـی پەنجەی سەروخوار ٦٠کم نێوانیانە.

ناوی دێکان بە ڕیزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئاخکەند: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە: لە ٤٥ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٢٥ کم گاوەشەلە و لە قەراخ چۆمی قەرەول و لە نێوان دێکانی: قەرەتەورەو قەرەچیقران دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٦٠٨: ماڵ: ٩٢، سونني، کورد، ئاو لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵو دانەوێلە ـ سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش، قەساوی.

٢ـ ئاوباریک: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە: لە ٦٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٤٢ کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: ئاخکەند و قەرەول دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٢١٨، ماڵ: ٣٧: سونني، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێلە ـ سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، مزگەوت.

٣ـ باوەڕاز: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٤٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٣٠ کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: وەزیر و چقلو دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٧٧ ، ماڵ: ٨٦ ، سونني، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٤ـ پەنجەی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٨٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٦٠ کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: پەنجەی خوارێ و سەراوقەرەخان‌دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٧٦ ، ماڵ: ١٣ ، سونني، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

٥ـ پەنجەی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٨٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٦٠ کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: پەنجەی سەرێ و شەکەربلاغ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٩٨ ، ماڵ: ٣٧ ، سونني، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، ترێ، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

٦ـ تازاوای هێجان: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٣٥ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ١٥ کم گاوەشەلە و لە قەراخی چۆمی: ویل کوششی ـ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٤ ، ماڵ: ٣١ ، سونني، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، شەخس، لولەکەشی.

٧ـ تازاوای وەزیر: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٤٥ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٢٥ کم گاوەشەلە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٧١ ، ماڵ: ٣٤ ، سونني، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٨ـ جافراوا(جەعفەراوا): دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی

دیواندەرە. لە ۱۵کم باکوری خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ۱۰کم گاوەشەلە و لە ۹کم شەقامی دیواندەرە سەقز دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۳۶۲ ، ماڵ: ۵۱ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

۹ـ چاڵەسور: دێکۆنێکە ئێستاکە موچەیە و دەکێڵدرێ.

۱۰ـ چەقلو: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ۵۵کم باکوری خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ۱۰کم گاوەشەلە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۱۶۶ ، ماڵ: ۲۵ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

۱۱ـ دراسب: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ۲۴کم باکوری خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ۴کم گاوەشەلە و قەراخی چۆمی ویل کوشتی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۴۵۵ ، ماڵ: ۸۰ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

۱۲ـ زەڕینەی وەزیار: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ۳۰کم باکوری خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ۱۰کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: هیجان و قەرەچیقڕان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۵۷۵ ، ماڵ: ۹۴ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

۱۳ـ سەراوقەرەخان: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ۶۳کم باکوری خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ۴۳کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: قەرەتەورە و پەنجەی سەرێ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۲۳۴ ، ماڵ: ۴۰ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

۱۴ـ شەکەربلاّغ: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ۷۰کم باکوری خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ۵۰کم گاوەشەلە و ۵کم باکوری چۆمی قزڵوەزان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۱۴۷ ، ماڵ: ۲۴ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۱۵ـ عەزیزاوا: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ۴۰کم باکوری خۆرهەلاّتی دیواندەرە و ۲۰کم گاوەشەلە و ۷کم خۆرهەلاّتی شەقامی دیواندەرە ـ سەقز دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۱۳۲ ، ماڵ: ۲۱ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، شەخس.

١٦ـ قەرەتەوەرە: دێ ناوەندی دێکۆی قەرەتەوەرە کە ناوی دێکۆ کە لە ناوی ئەم دێ گیراوەتە. لە ٦٣ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٤٣ کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: ئاخکەند و سەراوقەخان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٦٧ ، ماڵ: ٦٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و کارێز، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان: مەوج، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

١٧ـ قەرەچی قڕان: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٣٥ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ١٧ کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: ئاخکەند و یەنگی کەند دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٥٧ ، ماڵ: ٥٣ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٨ـ قەرەول: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٧٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٥٠ کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: ئاوباریک و قەلاکۆن دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٩٨٤ ، ماڵ: ١٥٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، شەخس، فروشگای هاویاری، نەوت فرۆشی، ئاش.

١٩ـ قزکە: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٦٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٤٠ کم گاوەشەلە و لە قەراخ چۆمی ویل کوشتی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧٢ ، ماڵ: ٥١ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٠ـ قشلاخ چەرمو: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٥٥ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٣٥ کم گاوەشەلە و لە قەراخ چۆمی ویل‌کوشتی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢١٧ ، ماڵ: ٣٩ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، شەخس.

٢١ـ گاومتر: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٥٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٣٧ کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: ئاخکەند و مەراد قولی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٨٤ ، ماڵ: ٦٧ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، شەخس.

٢٢ـ کولتەپەی خواری: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٥ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٥ کم گاوەشەلە و ٧ کم باکوری شەقامی دیواندەرە ـ سەقزدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٠٨ ، ماڵ: ٦١ ، سوننی، کورد،

ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

٢٣ـ گاوەشەلە: دێی ناوەندی دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٢٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و قەراخی چۆمی ویلکوشتی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٥٠ ، ماڵ: ٩٣ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، حەمام، جیهاد، پاسگا، بەرق، ئاش.

٢٤ـ مرادقولی: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٦٥کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٤٥کم گاوەشەلە و لە نێوان دێکانی: گامتر و شەکەربلاغ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣١٩ ، ماڵ: ٥٢ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان: مەوج، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، ئاش، ئاسنگەری.

٢٥ـ وزمان: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ١٥ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٤ کم خۆرهەلاتی شەقامی دیواندەرە ـ سەقز دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨٠٢ ، ماڵ: ١٢٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، مامانی، دەرمانگا، حەمام، بەرق.

٢٦ـ وەزیر: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٥٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ٢٠ کم گاوەشەلە و لە قەراخی چۆمی ویل کوشتی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤١٠ ، ماڵ: ٦٠ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

٢٧ـ هێجان: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٢٠ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە و ١٧ کم گاوەشەلە و لە قەراخی چۆمی ویل کوشتی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٩٧ ، ماڵ: ٤٢ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٨ـ یەنگیکەند: دێیەکە لە دێکۆی قەرەتەوەرە بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٣٥ کم باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣١٣، ماڵ: ٥١ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، هەنگوین، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

دێکۆی کانی‌شیرین

دێکۆی کانی شیرین لە باکور و باکوری خۆرهەلاتی دیواندەرە دا هەلکەوتوە، لە ١٨ دێ پێکهاتوە، روبەرەکەی ٣٩٦/٥ کم چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ٦٧٩١ کەسە. یانی لە هەر کم ـ یکی چوارگۆشە دا ١٧/١٢ کەس نیشتەجێ‌یە سنوریشی بەم جۆرەیە: ١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی هۆبەتوی بەشی تیکاب ٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی قەرەتەورە و زەڕینە ٣ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکۆی سیامەنسوری بیجار و بەشی تیکاب ٤ـ لە خۆراواوە بە دێکۆکانی هۆبەتو و زەڕینەوە نوساوە.

ناوی دێکۆی (کانی‌شیرین) لە ناوی دێی (کانی‌شیرین) گیراوەتەوە، هەرچەند کانیاوەکانی هەریمی کوردستان گشتیان شیرین و خۆشن، دیارە دەبێ ئاوی کانیاوەکانی ئەم دێ چەندە سوک و شیرین بێ کە ناوی (کانی‌شیرین)ی بڕێ بێتە بەر خۆی.

دێی (شالی شەل) بەناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە، شاڵ لە کوردی دا بەمانای تێکڕایی بە پشتوێن دەوترێ، بەلاّم بە مانای تایبەت بە پشتوێنی سەوز دەوترێ کە سەیدان لە پشتی دەبەستن. هەروا شاڵ بە مانای بوزویش هاتوە، وا دەر دەکەوێ کە خەلکی ئەم شوێنە پشتوینیان شل بەستبی بویە ناوی بە (شالّی شل) دەرچوبێ، چون بڕێ لە خەلکی ئەم دێ سەیدن رەنگبێ لە قەدیما بۆ جوانی شاڵ و پشتوینیان شل بەستبی بەمجۆرە دی کە یان ناو نابێ (شالّی شل) بەرە بەرە بە شکلّ (شالّی شەل) دەرهاتبێ (ی)ی شالّی بۆ نیسبەتە یانی شالّی خەلکی ئەم دێ شلە، سنوری دێی (شالّی شەل) بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکانی: ئەميناوا و قۆچاخ ٢ـ لە باشورەوە بە دێکانی: باش قشلاّخ و سیری سەرێ ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی: سیری خوارێ و سەرێ، قۆچاخ ٤ـ لە خۆرهەلاّتەوە بە دێکانی: حەیدەر دیوان و نەوبەهارەوە نوساوە.

دورترین دێی بە (شالّی شەل) دێکانی: یاپاڵە، موعیناوا، قەلاّکۆن کە ٣٠ کم نێوانیانە، نزیکترین دێیش حەیدەر دیوانە ٥ کم نێوانیانە شوغلّی خەلکی ئەم دێکۆ: کشت و کاڵ و ئاژەلّداری و پەروار بەندی‌یە، بەرهەم: گەنم و نۆک، دەسکردی ژنان: قالّی، قالّیچە، گۆرەوی و جاجم، لە ١٨ دێی ئەم دێکۆ ٣ دێی ڕێگای قیرەتاو و ١٥ دێی ڕێگای خاکی هەیە. ناوی دێکانی بەرێزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئەميناوا: دێ‌یەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٨٥ کم باکوری دیواندەرە و ٢٥ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: نەوبەهار و تەگرباری دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٥ ، ماڵ: ٣١ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ، مزگەوت، فێرگە.

٢ـ باش‌قشلاخ: دێ‌یەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٤٥ کم باکوری دیواندەرە و ١٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: قالوجە و سیری خوارێ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٤١ ، ماڵ: ٥٦ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣ـ پاپالە: دێ‌یەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٩٠ کم باکوری دیواندەرە و ٣٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: قەڵاکۆن و موعیناوا دایە. کویستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١١١٥، ماڵ: ١٦٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٤ـ تەگرباری: دێ‌یەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ١٠٠ کم باکوری دیواندەرە و ١٥ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: ئەميناوا و تازاوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٠٠ ، ماڵ: ٤٨ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٥ـ تازاوای مەڕان: دێ‌یەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٩٥ کم باکوری دیواندەرە و ٢٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: کانی‌شیرین و حەیدەراوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٥٤ ، ماڵ: ٥٧ ، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٦ـ حەیدەردیوان: دێ‌یەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٧٥ کم باکوری دیواندەرە و ٥ کم شاڵی‌شەل دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٦٢ ، ماڵ: ٤٠ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٧ـ حەیدەراوا: دێ‌یەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٩٠ کم باکوری دیواندەرە و ٣٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: تازاوا و کەڵەکەجاڕ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٣٥ ، ماڵ: ٥٤ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٨ـ سیری سەرێ: دێ‌یەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٤٠ کم باکوری دیواندەرە و ١٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: سیری خوارێ و خاکی بەگ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٥٨ ، ماڵ: ٢٥ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو،

دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٥٨ ، ماڵ: ٢٥ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٩ـ سیری خواریٚ: دیٚیەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٤٠ کم باکوری دیواندەرە و ١٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: سیری سەریٚ و باش‌قشلاخ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٧٥ ، ماڵ: ٦٢ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٠ـ شاڵی شەل: دێی ناوەندی دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٧٥ کم باکوری باکوری دیواندەرە و لە نێوان دێکانی: قۆچاخ و حەیدەردیوان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٤٧ ، ماڵ: ١٠٤ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١١ـ قەلاکۆن: دیٚیەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٨٠ کم باکوری دیواندەرە و ٣٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: پاپاڵە و قەرەول دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥١٥ ، ماڵ: ٧٥ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٢ـ قەرەدەرە: دیٚیەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٣٥ کم باکوری دیواندەرە و ٢٠ کم شاڵی‌شەل و لە قەراخی چۆمی ویل کوشتی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤١٠ ، ماڵ: ٥٧ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٣ـ قالوجە: دیٚیەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٣٥کم باکوری دیواندەرە و ٢٠ کم شاڵی‌شەل و لە قەراخ چۆمی ویل کوشتی و نێوان دێکانی: قەرەدەر و موعیناوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٨٣ ، ماڵ: ٢٥ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٤ـ قۆچاخ: دیٚیەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٨٥ کم باکوری دیواندەرە و ١٠ کم کانی‌شیرین و لە نێوان دێکانی: شاڵی شەل و مەڕانی خواریٚ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٩٩ ، ماڵ: ٦١ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٥ـ کانی‌شیرین: دێی ... لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٩٥ کم باکوری دیواندەرە و ٢٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: تازاوا و مەڕانی سەریٚ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٤٤ ، ماڵ: ٣٧ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو،

١٦ـ موعیناوا: دێیەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٧٥ کم باکوری دیواندەرە و ٣٠ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: قالوجە و حەیدەردیوان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٦١ ، ماڵ: ٢٣ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٧ـ مەڕانی‌خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٨٠ کم باکوری دیواندەرە و ٢٥کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: قۆچاخ و مەڕانی سەرێ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٠٥ ، ماڵ: ٥٠ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٨ـ نەوبەهار: دێیەکە لە دێکۆی کانی‌شیرین بەشی ناوچەی دیواندەرە. لە ٨٠ کم باکوری دیواندەرە و ٢٥ کم شاڵی‌شەل و لە نێوان دێکانی: ئەمیناوا و حەیدەردیوان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١١١ ، ماڵ: ١٤ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

سونني، کورد. ئاو: لە کـانیاو. بـەرهەم: دەغـڵ، دانـەویڵە، سـپیایی. شـوغڵ: کشت و کـاڵ، ئاژەڵداری. دەسکرد: قاڵیچە. ڕێگا: ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

دێکۆی«کەوڵە»بەشی ناوچەی دیواندەرە

دیکوی کەوڵە، کە لە ٢٠ دی پێکهاتوە و لە باشوری شـاری دیـوانـدەرەدا هـەڵکەوتوە ڕوبەرەکەی ٣٠٥ ک.ی چوارگۆشەیە و ٦٦٦٦ کەسی حەشیمەت هەیە، یانی لە هەر ک.یکی چوارگوشەدا ٢١/٨٥ کەس نیشتەجی‌یە. سنوری ئەم دێکو بەم جۆرەیە ١ـ لە باکـورەوە بـە دیکوی دەور و بەری (دیواندەرە) ٢ـ لە باشورەوە بە دێکوی حـوسەیناوای بـاکـوری ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکوی (ساراڵ) ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی نەجەفاواوە نوساوە، ئەم دێکویە بەشی خورهەڵاتی ساراڵ و بەشی باکوری (دەشتی کـانی‌نیمەروژە)ی بـڕیوەتە بـەر خـۆی، چۆمیلکە و ئاوەکانی ئەم دێکۆیە بەرەو باکور، تـێ دەپـەڕن و دەڕژێـنە نـاو چـۆمی (قـزڵ وەزانەوە) شوغڵی خەڵکی، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری‌یە و بەرهەمیشیان دەغڵ و دانـەویڵە و شیر و ماست وڕون و خوری و گوشت و بەرهەمی ئاژەڵ و مەڕ وماڵیاتە. (دێی کەوڵە) کە لە سەر شەقامی قیرەتاوی دیواندەرە ـ سنەدایە و زیـاتر لە ٥٠٠ کـەس دانـیشتویی هـەیە، بـە ناوەندی ئەم دێکو دیاری کراوە، وشەی (کەوڵە) دەکرێ لم چەند ڕیشە دروست کرابی و بەم چەند مانایانە هاتبێ:

١ـ(کەوەڵە): بەزەویێ دەوتری (کەوەڵە) کە خیزەڵان و کەم پشت بێ و گیا و گژی زۆرکەم تیا بڕوی ٢ـ(کۆڵ) بە بزن یا گای بێ‌شاخ هەروا بە زەوی بێ هێز و کەم برشت دەوترێ (کۆڵ) ٣ـ(کۆڵە) بە نانی کە هێشتا نەبرژابی و تەنور وەخوی نەگرتبێ و هەر بە هەویری گلۆڵە بوبێ و کەوتبیتە ناو تەنورەوە، دەوترێ کۆڵە. ٤ـ(کەوڵ) بە باڵاپۆشی کە لە پـیستی بـەرخ و کـاوڕ دروست کرابی و وێنەی باڵتا بدرێ بە سەرشاندا، دەوترێ (کەوڵ) لە قەدیما زۆرتری پیران و پیاوباشان بۆ بەرگری لە گەرما و سەرما کەوڵیات بە خۆدا داوە، لە کوردیدا دەوتری (کەوڵی سەرما و گەرما) یا تەنگانە و فەرعانەیە.

یانی مەبەست ئەوەیە،ئەو کەسە لە تـەنگانە و فـەرعانە، بـە یـارمەتی لێ‌قـەوماوان و هەژارانەوە دەچێ و وەک کەوڵ لە سەرما و گەرمایان دەپارێزێ.

دەکرێ ئەم دێ هەم وێنەی (کەوڵی) سارد و گەرم لە کاتی تەنگانە و فەرعانە بە خێر و بێر و پیت و بەرەکەت بوبێ و خەڵکی بە نەوایی گەیاندبێ. هەم شوێنی پیاوباشانی (کەوڵ) بە شان بوبێ،چون زۆرتری دانیشتوانـی ئـەم دێ لە بـنەماڵەی پـیغەمبەری مـەزن و سـەید بـوون

(خوازاناترە).

ناو دیکانی بە ریزی ئەلفوبی بەم جورەیە

١ـئاغبلاغ: دێیەکە لە دێکوی کەوڵە، بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٣٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی دیواندەرە و ١٥.ك کەوڵە و ٣.ك ئیسفالتی دیواندەرە، سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٥١، ماڵ ٥٤، سونني، کورد. ئاو لە چۆم و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ. ئاژەڵداری. مزگەوت، قوتابخانە.

٢ـئاڵەدەرەی خوارێ(اللە درە): دێیەکە لە دێکۆی کەوڵە، بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٣٠.ك باشوری دیواندەرە و ٥.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ١٩٧، ماڵ ٣٩ سونني، کورد. ئاو: لە چۆم و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣ـئاڵەدەرەی خوارێ: دێیەکە لە دێکوی کەوڵە، بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٣٠.ك باشوری دیواندەرە و ٥.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٤٢٢، ماڵ ٦٩، سونني، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت.

٤ـئەحمەداوا: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٣٠.ك باشوری دیواندەرە و ١٥.ك کەوڵە و ٧.ك ئیسفالتی سنە، دیواندەرەدایە. کویستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٤٩٠، ماڵ ٨٧، سونني، کورد. ئاو: لە چۆم و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٥ـئەحمەداوای گولانە: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچە دیواندەرە، لە ٥٥.ك باشوری دیواندەرە و ٤٠.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٨٤، ماڵ ١٥، سونني، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٦ـبرایماوا: دێیەکە لە دێکوی «کەوڵە»، بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٣٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی دیواندەرە و ٢٠.ك کەوڵە و ٧.ك ئیسفالتی سنە، دیواندەرەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٤٠، ماڵ ٣٥، سونني، کورد. ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٧ـبەرقەڵا: دێیەکە لە دیکوی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٣٥.ك باشوری خۆراوای دیواندەرە و ٢٠.ك کەوڵە و ٥.ك ئیسفالتی سنە، دیواندەرەدایە. کوێستانی و

ساردەسێرە. داینشتوان:٩٤، ماڵ:١٦، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٨ـتازاوای گولانە: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە»، بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٥٥.ك باشوری دیواندەرە و ٤٠.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٢٣٠، ماڵ ٣٥، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٩ـتەیتاق: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٥٠.ك باشوری دیواندەرە و ٣٥.ك کەوڵەدایە. کویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ١٦٢، ماڵ ٢٥، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـدەرەسفتە: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچە دیواندەرە. لە ٦٠.ك باشوری دیواندەرە و ٤٥.ك کەوڵەدایە. کویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان:٣٦٤، ماڵ ٦٢، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١١ـزاخەی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٥.ك باشوری دیواندەرە و ٢٠.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٥٩٨، ماڵ ١٠٨، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ـزاخەی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ٣٥.ك باشوری دیواندەرە و ٢٠.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٤٧٦، ماڵ ٩٢، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٣ـغەیبی سور: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ١٠.ك باشوری دیواندەرە و ٢.ك ئیسفالتی سنە، دیواندەرەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٥٤٦، ماڵ ٩٢، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆمی قزڵوەزان و کانیاو. بەرهەم: دەدەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکردی ژنان: مەوج، گورەوی، قالیچە. مزگەوت. قوتابخانە.

١٤ـقوجور: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٥٠.ك باشوری

دیواندەرە و ٣٥.ك کەوڵە و ٨.ك ئیسفالتی سنە، دیواندەرەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان٥٠٥، ماڵ ٨٩، سوننی، کورد. ئاو لە چۆم و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. مزگەوت. قوتابخانە.

١٥ـقەرەغەیبی: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی دیواندەرە، لە ٨.ك باشوری دیواندەرە و ٣.ك پردی نسارە و ١١.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٢٩٤، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو و چۆمی قزڵوەزان. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکردی ژنان، قالیچە، مەوج، گورەوی. مزگەوت. قوتابخانە.

١٦ـکەوڵە: دێی ناوەندی دێکۆی کەوڵەی، بەشی ناوچەی دیواندەرەیەو لە ١٥.ك باشوری دیواندەرە و قەراخی چۆمی کەوڵە و ئیسفالتی سنە دیواندەرەدایە. کویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٢٨٩، ماڵ ٥٦، سوننی، کورد. ئاو: لە چۆم و کانیاو. بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغل، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری.. دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج. مزگەوت. قوتابخانە. ٤ رق ، لو لە کە شی :

١٧ـگوڵانە: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٦٠.ك باشوری دیواندەرە و ٤٥.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. داینشتوان: ٧٨٦، ماڵ: ١١٩، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٨ـمُغَارَە: دێکون بوە و ئیستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٩ـمەحمودە: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٣٠.ك باشوری دیواندرەرە و ١٥.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ١٢٩، ماڵ ٢٧، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٠ـهەیئەتاوا: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٤٥.ك باشوری دیواندەرە و ٣٠.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٩٦، ماڵ: ١٨، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا: ماشێنڕدو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢١ـیەنگی یەرخ: دێیەکە لە دێکۆی «کەوڵە» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٤٥.ك باشوری دیواندردرە و ٣٠.ك کەوڵەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٣١٣، ماڵ ٥١، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژدڵداری، ڕێگا: ماشێنڕدو، مزگەوت، قوتابخانە.

دیکوی هەوەتو بەشی ناوچەی دیواندەرە

دیکوی (هەوەتو) لە ١٧ دی پیکهاتوە و لە باکووری شاری دیواندرەدا هەلکەوتوە. ڕوبەرەکەی ٣١٥.ك چوارگوشەیە و ٦٩٤٠ کەس دانیشتو هەیە یانی لە هەر ك: یکی چوارگوشەدا ٢٢ کەس نیشتەجی یە.

سنوری ئەم دیکو بەم جۆرەیە

١ـ لە باکورەوە بە ناوچەی هەوشار (تیکاب ٢ـ لە باشورەوە بە دیکۆی زەڕینە ٣ـ لە خوراواوە بە دیکۆکانی تیلەکو و کولتەپەی سەقز ٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دیکوی (کانی شیرین)وە نوساوە

ناوچەی (هەوەتو) کویستانی و ساردەسیرە، کیو و بەرزایی کەمە، خاکی بۆ دەغل و دانەویلە، بە تایبەت نوک، زۆرچاک و بە پیت و بەرەکەتە

بلندترین کێوی مەلبەندی دەشتی، هەوەتو، کە دیکۆی (هەوەتو) بەشیکی چکولەی ئەم دەشتەیە، کێوی (حاجی سەیدە) کە بە سەر دەشتی هەوەتو، تیلەکو، خوڕەخوڕە و سارالّدا دەڕوانی، هەردەلەی فریشتەی خوایی یە و دەستی بە خێر و بێری، بارانی ڕەحمەتی خوایان بەسەردا دەبارینی، ڕاداری (هەوەتو) لە سەر لوتکەی (حاجی سەید) چەقاوە، بلندترین لوتکەی ئەم زنجیرە زیڕینە (٢٦١٤ گەز) بەرزە، دەشتی (هەوەتو) بۆ خۆی (٢٢٠٠ گەز) بەرزە، قولترین خاکی ئەم دەشتە دێی سیری خواڕێ یە، کە (١٩٨٠ گەز بەرزە)

هەر بۆیە هەوای دەشتی هەوەتوە لە زستانانەدا جاری وابوە لە (چل) پلەی ژێرخالیش تێ پەڕ بوە.

چۆمی بەناوبانگی دەشتی (هەوەتو)، چۆمی (وێلّ کوشتی)یە کە لە چومیلکە و کانیاوە ساردەکانی ئەم دەشتە پێکهاتوە.

وشەی (هەوەتو) یا (هوبەتو) لە ناوە میژوییە کونەکانی هەریمی کوردستانە، وێنەی، کەرەفتو، قەپلانتو، شیوەتو، کەمەتو، کە تا ئیستا ڕیشەی ئەم وشانەمان بە چاکی بو ڕون نەبوەتەوە.

دێی (گۆڕباوەلی) کە لە ٣٠.ك ئیسفالتی دوڕای تیکاب و لە سەر شەقامی تیکاب دیواندرە و سەقزا هەلکەوتوە و دەس ڕەسی بە گشت دێکانی دەور و بەریدا هەیە، بە ناوندی دێکوی کەرەفتو دانراوە، سنوری دێی (گۆڕباوەلی) بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دیکانی کەرەفتو و بایزاوا ٢ـ لە باشورەوە بە دیکانی زەکی بەگی سەرڕێ و قەلاکۆن ٣ـ لە خوراواوە بە دێی ڕەحیم کوژیاو ٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکانی حوسەیناوای

مەڕان و زەکی بەگی سەری ـوە نوسیاوە

گۆڕباوەلیّ: یانی قەبری سەیید، چون لە زمانی کوردیدا (باوەلیّ) یانی سەیید، وادەردەکەویّ کە لە نزیکی ئەم دیدا گلکۆیِ سەیدێکی پیاوچاک بویێ، جا بە پیروزی ناوی چاکی چاکان و بۆ بیرەوەری، دیکەیان ناونا (گوڕباوەلیّ)، هەروا دەکریّ (باوەلیّ) کورتەی باوەعەلی بی، بەڵام تا ئیستا من لە هیچ کوردیکم نەبیستوە (علی) کردبیّ بە لیّ.

شوغلی خەڵکی ئەم ناوچە: ئاژەڵداری، پەروار بەندی، کشت و کاڵ و کارگەریە، ناوچەی هوبەتو لە زستاناندا زۆر ساردە، کاتی وادەبی پلەی سەرما لە ۴۰ پلەی ژێرخاڵ تی پەڕێ.بەلام هاوینان تا بڵەی فێنک و خۆش و با سەفایەڕوانگای وێنەی بەهەشتی خوایە،

ناوی دێکانی بەڕیزی ئەلفو بی بەم جۆرەیە:

۱ـبایزاوا: دی‌یەکە لە دیکوی «هەوبەتو»، بەشی ناوچەی دیواندرە، لە ۹۷.ك باکوری خوراوای دیواندرە و ۳.ك کەرەفتودایە، کویستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان؛ ۲۸۲، مال ۴۰ سونني، کورد، ئاو لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغل، دانەویلە، سپیایی، شوغل: کشت و کال، ئاژەلداری، دەسکردی ژنان: مەوج، قالیچە، مزگەوت، قوتابخانە

۲ـحوسەیناوای‌مەڕان: دی‌یەکە لە دیکوی هەوەتو، بەشی ناوچە دیواندرە لە ۸۵.ك باکوری خوراوای دیواندرە و ۵.ك گوڕباوەلیّ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ۳۰۰ماڵ؛ ۴۸ سونني، کورد، ئاو لە کانیاو و چم. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی، شوغڵ کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. دەسکردی ژنان. قاڵیچە، مەوج، گورەوی. ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۳ـخاکی‌بەگ: دی‌یەکە لە دیکوی هەوەتو، بەشی ناوچەی دیواندەرە، و ۱۵.ك «گوڕباوەلی»دایە، کویستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:۵۹۶ ماڵ، ۸۸ سوني، کورد، ئاولەچوم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەویڵە، سپیایی، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، دەسکرد قالی، قالیچە، مەوج، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۴ـزەکی‌بەگی‌خوارێ: دی‌یەکە لە دێکوی هەوەتو، بەشی ناوچە دیواند ەرە لە ۲۰.ك باکوری دیواندەرە و ۱۰۰.ك گورباوەلی‌دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان؛ ۵۹۴ ماڵ، ۳۶ سونی، کورد. ئاو: لە کانیاو و چۆم. بەرهەم دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، دەسکرد: قالیچە، قاڵی، مەوج، گورەوی. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۵ـزەکی‌بەگی‌سەرێ: دێ‌یەکە لە دێکۆی «هەوەتو» بەشی ناوچە دیواندەرە، لە

٩٥.ك باكوری دیواندەرە و ١٥.ك «گۆڕباوەلی» دایە. كوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:٥٠٧ ماڵ، ٧١ سوننی، كورد، ئاوله چوم و كایاو. بەرهەم دەغڵ، دانەویڵە. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە

٦ـڕەحیمكوژیاو: دی یەكە لە دێكوی «هەوەتو»، بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٩٥.ك باكوری خوراوای دیواندەرە و ١٥.ك «گۆڕباوەلێ»دایە، كویستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٨٥ماڵ، ١٢ سوننی، كورد، ئاو: لەكانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: كشت وكاڵ، ئاژەڵداری، دەسكرد، قالی، قایچە، مەوج، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٧ـعەلیاوای كەرەفتو: دی یەكە لە دێكوی «هەوەتو»، بەشی ناوچەی دیواندەرە،لە ١٠٥.ك باكوری خوراوای دیواندەرە و ٢٥.ك «گۆڕباوەلی»دایە، كویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٤٠٠ ماڵ، ٦٩ سوننی، كورد. ئاوله لەكانیاو چۆم، بەرهەم، دەغڵ دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ كشت و كاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە

٨ـعەلیاوای مەڕان: دی یەكە لە دێكوی «هەوەتو»، بەشی ناوچەی دیواندەرە،لە ٩٠.ك باكوری خوراوای دیواندەرە و ١٠.ك «گۆڕباوەلی»دایە، كویستانی و ساردەسێرە، داینشتوان ٢٣٠ ماڵ، ٤٠ سوننی، كورد، ئاو لە چوم و كانیاو. بەرهەم: دەغل، دانەویلە، سپیایی. شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژەڵدارای، دەسكرد: قاڵی، قاڵیچە، گوردوی، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٩ـقەڵاچوخە: دی یەكە لە دێكوی «هەوەتو» بەشی ناوچە دیواندەرە لە ٨٣.ك باكوری خوراوای دیواندەرە و ١٥.ك «گۆڕباوەلی»دایە، كویستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٦٠٠ماڵ، ٩٥.سوننی، كورد، ئاو: لە چۆم و كانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. دەسكرد: قاڵی، قاڵیچە. ڕێگا: ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـقەڵاكون: دی یەكە لە دێكوی «هەوەتو» بەشی ناوچە دیواندەرە، لە ٧٥.ك باكوری خوراوای دیواندەرە و ٦.ك"گۆڕباوەلێ"دایە، كویستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨٠٠ ماڵ، ١٤٧ سوننی، كورد. ئاو لە كانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. دەسكرد: قالی، قاڵیچە، گورەوی، ڕێگا: ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە، لولەكەشی، بەرق.

١١ـكانی كەوەی مەڕان: دی یەكە لە دیكوی «هەوەتو»، بەشی ناوچە دیواندەرە، لە ١٠٠.ك باكوری خوراوای دیواندەرە و ٢٠.ك «گۆڕباوەلی»دایە، كویستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٩٠ ماڵ، ٦١ سوننی، كورد، ئاولە كانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، شوغڵ: كشت و

کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکرد: قالی، قالیچە. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ـکەڵەکەجاڕ: دێیەکە لە دێکۆی «هەوەتو» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ١٠٥.ك باکوری خوراوای دیواندەرە و ٢٥.ك «گۆڕباوەلی»دایە. کویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٣٥٠، ماڵ ٦٠، سوننی، کورد. ئاو: لە چۆم و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. دەسکرد: قالی، قاڵیچە. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٣ـکەرەفتو: دێیەکە لە دێکۆی «هەوەتو» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٩٠.ك باکوری خوراوای دیواندەرە و ١٠.ك «گۆڕباوەلی»ددایە. کویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان، ٥٢٠، ماڵ ٨٣، سوننی، کورد. ئاو: لە چۆم و کانیاو. بەرهم: دەغڵ، دانەویڵە. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکرد: قالی، قاڵیچە. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، بەرق، لولەکەشی. ناوی ئەم دێ لە ناوی پیروز و مێژویی قەڵای بە ناوبانگی کەرەفتو گیراوەتەوە.

١٤ـگۆڕباوەلێ: دێی ناوەندی دێکۆی «هەوەتو»ە، لە ٨٠.ك باکوری خۆراوایی دیواندەرە و لە سەر شەقامی (سەقز و دیواندەرە) بە تیکابدایە. کویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٦٠٠، ماڵ ٩١، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکرد: قالی، قاڵیچە. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، بەرق، لولەکەشی، نەوتفروشی. دوکانی بەقاڵی، قەساوی، چایخانە، تەلەفون، پاسگاە، دەفتەری جیهاد، سندوقی پوست، فروشگای هاویاری، نەوتفرۆشی، ئاسنگەری، تەعمیرگای ماشین، ئاشی ئارد.

١٥ـمەڕانی‌سەری: دێیەکە لە دێکۆی «هەوەتو» بەشی ناوچەی دیواندەرە، لە ٨٠.ك باکوری خوراوای دیواندەرە و ١٥.ك «گۆڕباوەلێ» دایە. کویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٨٠٠، ماڵ ١٤٠، سوننی، کورد. ئاو: لە چۆم و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. قالی و قاڵیچەی مەڕان بە ناوبانگە. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکرد: قاڵی، قالیچە، مەوج. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، بەرق، لولەکەشی.

١٦ـمەسعوداوا: دێیەکە لە دێکۆی «هەوەتو» بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ١٠٠.ك باکوری خوراوای دیواندەرە و ٢٠.ك «گۆڕباوەلێ» دایە. کویستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ١٧٠، ماڵ ٢٨، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکرد: قالیچە. ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٧ـیوزباشی‌کەندی: دێیەکە لە دیکۆی «هەوەتو» بەشی ناوچەی دیواندەرە لە ١٠٠.ك باکوری خوراوای دیواندەرە و ٢٠.ك «گۆڕباوەلێ» دایە. دانیشتوان ٢١٠، ماڵ ٥١،

شاری سه قز

شاری: سه قز ـ وشه ی سه قزله وشه ی ـ سکه سکا [1] ـ سکیت ـ سکوت ـ سه کز ـ گیراوه ته وه. سکا خیلانێکی هه وارچی بوون که پاش نیشته جێ بونیان له باشوری گۆلی ورمێ ـ شوێنی ئیستاکه ی. سه قزیان ـ کردوه به پایته ختی خۆیان،

به م هۆیه وه به ناوی سه قز ـ ناوبانگی ده رچوه سکا، ناوی گه لێکی کۆنی بنه چه ئێرانی (تورکستانی ئێستاکه) بووه که خێلانێکی کۆچه روشه ڕهه لگرسێن و ئازاو نه به زبوون و له سواری و تیرها ویشتندا له ده ورانی خۆیاندا چه شنیان که م بووه، که پاش کۆچی ئاریاییه هاوڕه گه زه کانیان به ره و باشور، هه رله جێی خۆیاندا ماونه ـ ته وه،

به لام له نێوان ساڵه کانی ـ ۷۵۰ و— ۷۰۰ ـ ی پێش زاینی، برێ له سکاکان ـ به ره و مه ڵبه ندێ له ڕوسیه ی باشوری، که به ناویانه وه به ـ سکوتیا ـ به ناوبانگه ـ کۆچیان کرد و هۆزی که یمه ر ـ یان له سه رزه وی خۆیان ـ (شبه جزیره کریمه) ـ ده رکرد،

پاشان له نێوان ساڵه کانی (ـ ۷۲۰ و ۷۰۰ پ ـ ز) برێ له سکا کان که وتنه دوای شکسته ی ـ که یمه ریه ـ کان به لام به قسه ی ـ هورودوت ـ ڕێگه یان گوم کردو له ڕێگه ی ده ربه ند (باب الابواب) ه وه، خاکی قه فقازیان به جێ هێشت و بوونه ـ هاوسێی ده وڵه تی ـ ئاشور ـ

پاشان به کۆمه کی ده وڵه تی ـ ئاشور ـ خێلی که یمه ر ـ یان ته فرو توناکرد ۶۳۸ پ ـ ز) [2]

نزێکی ده ساڵ دوای ئه م ڕووداوه، سه رۆکی ئاشور ـ که له ترسی هێرشی گه لی یه ك گرتوی کۆڵ نه ده ری ـ ماد ـ کونه مشکیان لێ ببوه قه یسه ری په نایان به سکا ـ کان بردویارمه تیان لی خواستن.ئه وانیش پاڵیان دابه ئاشوریه کانه وه وشان به شانی سوپای ئاشور، هوروژمیان هێناسه ر ماده کان ـ

ئه وانیش ناچارده غاله تیان به ئاشور کرد ـ (۶۲۸ پ ـ ز) به لام زۆری پێ نه چوو که ـ هه وه خشه ته ره ـ سه رۆکی به عه دڵ و دادوهه ڵکه وتوی ـ ماد ـ که چه م و دوخی شه ڕی هاتبوه ده ست و په ندی پێشینیانی له گۆی گرتبوو که فه رماویانه ـ «مه ردئه و مه رده یه که «دوژمنی خۆی به قه ندا و بخنکێنێ» به م جوڕه سه ر خێله، داگیرکه ره، حیز فرسه ته کانی ـ

1) سکا ـ سکوت ـ ۱ سکوت له زمانی یونانیدا به پیاڵه یان وتوه چون ئه م خێڵه به ده وام پیاڵه یان له گه ڵ خویاندا هه ڵ گرتووه یونانیه کان ناویان ناون ـ سه کا

2) فرهنگ معین ج ۵ وشه ی سه قز

سکاکانی یه‌ك له دوی یه‌ك له به ین برد و پاشان ـ سوپای بێ سه روپای ـ سکا کانی له ڕێگای ـ قه‌فقازه وه به ره و دوابۆ روسیه ی باشوری ڕاونا [1]

به ڕێوایه تێ تر ـ له هه وه ڵی سه ده ی حه وتی پێش زاینی، سکاکان ـ له کیۆه کانی (قه‌فقازه وه) ڕه ت بونوهاتنه ناوخاکی ـ (ئاتورپاتکان) و باکوری ئیران (کوردستان و دەیله مستان) و ده سیان کرد به تالاّن و بڕۆ

هه رچیان ده سبکه و تایه ده یان ڕفاندوهه رکه سیشیان وه به رپێل بکه وتبایه ده یان کوشت،

له م عه دوسه ده دا ـ هه وه‌خشه ته ره سه ڕۆکی ماده کان شاری (نه ینه وا) پایته ختی ئاشوری گه مارودابوو

نزیکیش بووکه یه کسه ره بیگرێ، هه والّی دڵ ته زینی تالاّن و بڕۆی گه له که ی له لایه ن خێلّه شڕه خۆره کانی ـ سکاکانه ـ وه پێی گه یشت،

ناچار بێ ماتڵ بوون به خۆی و سوپاکه یه وه به ره و خاکی نیشتمان بۆڕاونان و وه ده رنانی دوژمن وه ڕێ که وت، له نزیکی گۆلی ورمێ ـ به ره نگاری سوپای شه ڕخوازی سکاکان بوو،

ماوه یه کی زۆریان پیاوانه شه ڕ کرد، به لاّم سوپای (ماد) به هۆی له خۆده ر چویی، سوپای ـ سکاکانی ـ به ده ستی که م گرت و ئه وه ی پێویستبوو،بۆ به ربه ره کانی له گه ڵ وه ها سوپایه کدا به کاریان نه هێنا،

به م جۆره شکستی خوارد و پاشه کشه ی کرد ـ ناچار هه وه‌خشه ته ره ـ گشت مه رجه قورس و ناله باره کانیانی بۆنجاتی گه له که ی قبوڵ کرد

تادوباره هه ستێته وه وسوپاکه ی ڕێك و پێك بکاته وه و له کاتی پێویستا، وه ها به سه ردوژمندا بدا که سه ری به ره و دوای نه په ڕژێ ـ به ڵکوو وه‌ك ئاردی ناودڕك بپه‌رژێ،

به م جۆره ده سه لاّتی (سکاکان) ماوه ی (٢٨) ساڵ وه‌ك (هورودوت) ده ڵێ دڕێژه ی خایان [2] له ئاکامدا ـ هه وه‌خشه ته ره ـ (مادی ییس کوڕی ـ (بارتانو) ی سه رۆکی سکاکان، له گه ڵ گشت سه رخێلّه کانی سوپا که یدا میوانی ده کا و گشتیانی به شه ڕاب مه ست ده کا و له کاتی مه ستی و بێ هۆشی دا گشتیان به سزاده گه ێنێ

١) دائرة‌المعارف فارسی دکتر مصاحب ماده ـ سکاها ـ
٢) فه‌رهه‌نگی معین ج ٥ ماده سکا ص ٧٧٣

به م جوزه سوپای ـ سکاکان ـ بێ گه وره و سه روك، كۆسیان كه وت و هێزی ئه ژنۆیان شكا و خۆیان له به رابه ری هێزی ـ ماده كاندا نه گرت و خاكی مادیان به جێ هێشت و بۆی ده رچون [1]جابه شوكرانه و یادی ئه م پیرۆزیه گه وره بۆ بیره وه ری ئه م رۆداوه گرنگه ئه م شوێنه به نرخه هه ڵكه و توه یان ـ ناونا (سه كز) كه به ره به ره به شكلی ـ سه قز ـ كه وته سه ر زاران ـ

٢ ـ وه ك خاكشناسی و مێژووی ڕابوردونیشان ده دا، له ڕابوردوی كه می دورداگشت ناوچه ی سه قز له ده شتی شلیر و بانه و سه رده شت و مه ریوانه وه تا ده گاته كێوه كانی به ڵقیس و دوو هاچه ی باكوری ـ ته ختی سلێمانی ـ هه وشار جه نگه ڵ و دارستان بووه كه لێره واری سه رده شت و بانه و مه ریوان به پاشماوه و په راوێزی ئه م جه نگه ڵه گه وره ده ژمێردرێ، كه ئێستاكه یش ئاسه واری له سه ركێوه كان وه ك داری خودڕوی ـ داره به ن ـ «قه زوان» و گوێژو ته نگز و بلاڵوكه كێویله وشتی ترماوه ته وه،

جاچون شیره ی ئه م داره به ناوی ئێستاكه ی ـ جاجكه ـ یابنێشت ـ له زمانی كۆنی ـ هێندو ئوروپایی (زمانه كانی ئێرانی هیندی ـ پاكستانی ـ ئه فغانی ـ ئالمانی و برێكی ترله زمانه ئوروپایه كان) سه قز ـ یان پێ وتوه، له كۆمه ڵه جه زیره كانی ده ریای ـ ئه ژه ی ـ توركیه و یونان دا ـ جه زیره یی ـ به ناوی ـ (سه قز) ـ هه یه [2]كیوس (یاخیوس) جه زیره یه كه له ده ریای ئه ژه و له ٨ ك خۆراوای ئاسیای چكوڵه دایه،كه رووبه ره كه ی ده گاته ـ (٨٨٠) ك چوار گۆشه كه به هۆی ئه وه یكه لێره واره و ئاوهه وای خۆش و ڕوانگایه كی به دیمه ن و، به رهه می گرنگی ـ زه یتونو بنێشتی هه یه به سه قز ئاداسی (جه زیره ی بنێشت) به ناوبانگه ـ هه ربه م هۆیه وه ـ جه غرافیا نوسانی عه ڕه ب ناویان ناوه ـ جزيرة المصكی (جه زیره ی جاجكه)

جه زیره ی كیوس «سه قز» له ساڵه كانی (٤٩٣ و ٤٧٩ پ ـ ز) له ژێرده سه ڵاتی ئێراندا بووه ـ هۆنه ری پایه به رزی یۆنان ـ (هومیر) ـ له م جه زیره له دایك بووه [3] دیاره زمانی كوردی یه كێكه له زمانه پڕبه روبه رزه كانی ئێرانی له زمانی ـ (هیندو ئوروپایی) جیابوه ته وه، له به ر ئه وه قه ڵای (سه قز) كه ئه و كاته به قه ڵای ـ ئیزرتا ـ به ناو بانگ بووه له ناوه ندی ئه م ناوچه دا هه ڵكه وتوه و بازاری مامه ڵه و فرۆشی ـ بنێشت ـ بوه ،ناوی ـ

---

١) فه رهه نگی معین ماده سكاج ٥

٢) المنجد فی الادب و العلوم ماده ساقز ـ

٣) المنجد

سه قزی ـ به سه ردابڕاوه،

له ساله کانی (٦٢٣ ـ ٦٢٥ د ـ ز) هه راکلیوس (هیره قل) پادشای ڕۆم که قورئانی پیرۆز له سوره تی (الروم) دا ئیشاره ی پێ ده فه رمێ هێرش ده باته سه رشای ئیران (خسروی په رویز) که وئه وکاته له پایته ختی مه زهه بی (ئاشکده ی ئازه رگوشسب) ته ختی سلێمانی هه وشاری ئیستاکه ده بێ، سوپای ئیران ده شکێنێ و ته ختی سلێمان ده گرێ و تالانی بێ ئه مانی ده کا [١]، له م کاته داوه ك مێژونوسان ده ڵێن ده وروبه ری ـ ته ختی سلێمان ـ لێره وار و جه نگه ڵ بووه ـ ئه م برِوایه زۆرپته و وجێی برِوایه،چون به ڵگه ی زه وی ناسین و شوێنه واره مێژویه کان و ئاسوارێ که له نوچکه ی کێوه به رزه کان،هێشتاله چاوئه ده ن گشتیان شاهیدی ده ده ن که زه مانێ ئه م ناوچه جه نگه ڵ بوبێ ـ به لاّم به هۆی ئه وه که زۆ پێڵکه ی ده س درێژکه ران و داگیر که ران بووه، له ماوه ی (١٤٠٠) ساڵدا سه دان ڕووداوی دڵ ته زێن و ده یان شه ڕی ماڵ وێرانکه ریان به سه رخه ڵکی ئه م ناوچه دا سه پاندوه. که له هه ر شه ڕو تالاّن و برِۆیه یه کدابه تایبه ت له زه مانی (سه لجوقیه کان) به م لاوه ـ برِێ له و ته لاّ،سه وزه و،له و مایه ی ژینه،له به ین براوه و له ڕیشه ده رهێنراوه،تاهه م و لاتمان ڕوت که نه وه،هه م سه نگه روحه شارگه ی لاوانی به رگری،و لاّتمان له ده ست بکه نه وه، هه م له سه رمانابمان ته زێنن،له بیرمان نه چێ گشتیان له گه لاّ کردین.

٣ ـ برِوای سێ هه م که ڕابوردوان سینه به سینه بۆمانیان گێراوه ته وه په یوه ندی به ڕووداوی دڵ ته زێنی ـ ضحاك ـ ه وه هه یه، فیرده وسی له م باره وه ده ڵێ.

یکی مرد بود اندر آن روزگار	زده شت سواران نیزه سوار
که مرداس نام و گرانمایه بود	بدادودهش برترین پایه بود
پسر بود مران پاکدین رایکی	کش ازمهر بهره نبودا ندکی
جهان جوی را نام ضحاك بود	دلیر و سبکسارو ناپاك بود
همان بیوراسبش همی خواندند	چنین نام بر پهلوان راندند

فیرده وسی ده ڵێ له ده شتی عاره بستاندا پیاوێکی باش به ناوی ـ مرداس ـ هه ڵکه وتوه که به پێچه وانه ی باوکی،کوڕێکی لاروخوێن خواری به ناوی ـ ضحاك ـ بوه که پیان وتوه (بیور اسب) که بیور بزمانی په هله وی (کوردی) یانی ده هه زار، چون ده هه زار ئه سپی بوه، پاشان فیرده وسی سه باره ت به سته م و ملهوٚری و خوێن مژی ضحاك به تایبه ت

---

١) ئیران ده رعهد باستان

له گه ڵ گه لی کوردا ئاواده دۆی:

ندانست خود جز بد آموختن جز از غارت و کشتن و سوختن
چنان بد که هر شب دو مرد جوان چه کهتر چه از تخمه پهلوان
خورشگر ببردی بایوان شاه و زو ساختی راه درمان شاه
بکشتی و مغزش بیرون آختی مران اژدها را خورش ساختی
دو پاکیزه از گوهر پادشا دو مرد گرانمایه و پارسا
یکی نامش ـ ارمایل ـ پاکدین دیگر نام ـ کرمایل ـ پیش بین
چنان بد که بودند روزی بهم سخن رفت هر گونه از بیش و کم
زبیدادی شاه و از لشکرش وزان رسمهای بد اندر خورش

به وته ی مێژونوسان «خۆیان و ئیمانیان» ضحاك نه خۆشیه کی گرتوه،وێنه ی دومار، دولوی له سه رشان شین بوه، که ژانیان به مێشکی ئاده می زادشکاوه، به م جوره هه رشه وێ دولاوی نه ونه مامی کوردیان سه ربڕیوه و مێشکیان ده رهێناوه وده رخواردی ئه ژدیهای سته می ضحاکیان داوه، ضحاك دوو وه زیری ژیرو دڵسوزی به ناوی (ئارمایل) و (کارمایل) بوه که به م خوێن مژیه ی ضحاك زۆر نارازی بون،نیهانی ڕاوێژیان هێناوه ته سه ر ئه مه،که له باتی یه کێ له و دولاوه،که ده بواسه رببرڕدرایه تن، مه رێ سه ربێردرێ و هه ر نه بێ یه کێ له و دوانه له کوشتن نجات بدرێ، وه ك شانامه ده لێ:

مگر زین دو تن را که ریزند خون یکی را توان آوریدن بیرون
از اینگونه هر ماهیان سی جوان از ایشان همی یافتندی روان
چو گرد آمدی از ایشان دویست برانسان که نشناختندی که کیست
خورشگر برایشان بزی چند و میش بدادی و صحرا نهادیش پیش
کنون ـ کُرد ـ از آن تخمه دارد نژاد کز آباد بر دل نیایدش یاد
بود خانهاشان سراسر پلاس ندارند دردل زیزدان هراس

فیرده وسی لێره دا کوردان به خودانه ناس و هه ژارولێ قه وما و داده نێ و،له بنه ماڵه ی پاشماوه ی سه ربڕاوه کانی ـ ضحاکیان ـ ده زانێ، به ڵام هه ڵه ی مرۆی گه وره فره له خۆی گه وره تره، هه ڵه ی فیرده و سیش لێره دائه وه نده گه وره یه،که به هیچ پینه یێ ناشاردرێته وه، مه گه رلێ بوردویی و هیمه تی به رزی کوردان ـ هه ڵه که ی بشارێته وه و

په لّه که ی بۆهه لّ بگرێته وه، چون گه لی کورد ئه گه ر کۆن ترین گه لی جیهان نه بووبێ له رێزی گه له کۆنه کانی جیهان ده ژمێردرێ (ئاسه واری زیوه ی سه قز و که ره فتو به لّگه ی پته وی ئه م و ته یه)، ضحاکی خوێن مژ به ده ستی به هێزوغیره تی کاوه ی کورد ته خت و به ختی لێکدرا،

از آن چرم کاهنگران پشت پای	بپوشند هنگام زخم درای
همان کاوه آن بر سر نیزه کرد	همانگه زبا زار برخاست گرد
همی رفت پیش اندرون مرد کورد	سپاهی براو انجمن شد نه خرد .

هێزوده سه لاّتی به سامی ده ولّه تی ئاشور به ده ستی به هێزی نه ته وه ی کورد له ئاژه لّ دانی مێژوخرا، بارامی چۆبین له بنه مالّه ی پاك و به زاتی کوردان بووکه ته خت و به ختی زۆردارانی ساسانیه کانی خستبوه له رزه وه، صلاح الدّینی ئه یوبی کورد بوو که پیاوانه به ری هێرشی خاچ په رسته قین له دلّه کانی ئوروپای گرت و ـ (بیت المقدسی) ـ له ده ست سه ندنه وه و له سه رزوینی موسلّمانانی ڕاونان، به لاّم به داخه وه ئێستاکه به سه دمیلیون عه ڕه ب و نوسه د میلیون موسلّمانی ترهێشتانه یان توانیه وه ـ (بیت المقدس) له ده ست سێ ملوێن جوله که ده ربێنن ـ نازانم ئیتر به چ ڕوویێکه وه تانه له کوردان ده ده ن و مافیان پاشیل ده که ن ـ

وه ك پشینیان سینه به سینه بۆمان ده گێرنه وه تاقمی کچی ئازا و به شه ڕه ف (شیر له بێشه بێته ده رچ نیرّچ مێ) له ده س زولّم و خوین ڕێژی ـ ضحاکی.

ناپاك ، هه لّ دین و ڕێیان ده که وتیه ـ نزیکی شاری سه قز ـ وله شوینی (کۆشکه لّیّی) ئیستاکه دا قه لاّیه کی قایم به دی دێنن تا بناغه ی به ربه ره کانی له گه لّ ـ ضحاکی خوێن مژدا ـ دا بڕێژن که له ئاکامدا ضحاك به ده ستی کاوه ی ئاسنگه ری ـ کورد ـ ده کوژرێ و فه ره یدونی ـ کوردی ـ له جێگه داده نرێ، که به یادی ئه و ڕووداوه گرنگه و ئه و پیروزیه گه وره ئه م قه لاّ ناو ده نین به (قه لاّی کچان) هه ر وه ك له دێی ته مۆغه له قه راخی شه قامی سه قز بۆبانه ، کێوێکی لی یه پێی ده لّێن حه وته وانان (حه وت پیاوی چاك) که له م کیوه دا قه لاّییك هه یه پێی ده لّین (قه لاّی کچان)، هه روه ها له قه راخی دێی بوغده که ندی ته په یێکی لیّ یه پێی ده لّین (قه لاّی کچان)، گشت ئه م ئاسه وارانه شاهید و به لّگه ی ئه وه ن که ژنان له سه ره ورانی کۆندا نه خشێکی گه وره یان له به رگری و به ربه ره کانی له گه لّ دوژمنانی ئاین و نه ته وه و نیشتماندا بووه. جا دوای هێرشی مالّ ویرانکه ری مه غوله کان له

قه ڕنی حه وتی کۆچی دا که گشت ئێران به تایبه ت کوردستانیان کردبوه مه کۆی خۆیان، ناوی زۆر شوێنی کوردستانیان به تورکی هه ڵگێرابوه وه ,زۆرداران هه میشه له م حیزه فێڵه که ڵکیان وه ر گرتوه، جا له و کاته وه قه ڵای کچان ـ یان به قه لای ـ سه قز ـ وه رگێرا. یانی قه ڵای کچانێ که له به رابه ری ضحاك و ئاشور و سکاکاندارا و یستان، له وکاته ی که هێرشی ـ خێڵه کانی تورکی غه زان ـ سه لجوقیان ـ مه غولان ـ ته یموریان ـ به ره و سه ر زه وینی، پرخێر و بیرێی کوردستان ده ستی پێ کرد,ده سه ڵاتی ڕه شی خۆیان له گه ڵ کوشتن و بڕین و تالاّن و بڕو,ویران کردنی شار و دێ، خراپه و ڕه شه دزی و نامه ردی خۆیان ـ درێژه پێ دا ـ

چون ناوه ڕۆکی هێزی به رگری و ڕاوه ستاوی و کۆڵ نه ده ری کوردان له مه ته ڕێزی شه ڕه ف و مروڤایه تی,له ئه شکه وت و غار و کێوه به رزو به سامه کانی کوردستان دا دوژمنانی نه ته ویسی وه ها به هه راس هێنابوو، که خه وی خۆشی له چاوی خه یانه تبار و ته ماع کاریان سه ندبوو، ته واوی هێز و ته لاشی خۆیان بۆ په ره نگ په رنگ کردن و تێکشکاندنی هێزی به رگری کوردان ، له به ین بردنی ئاسه واری مادی و مه عنه وی ، گوڕانی فه رهه نگ و زمان و ڕه سم و یاسای کوردانی به کار برد بوو، جا بۆ به ڕبوه بردنی نه خشه ی چه په ڵی خۆیان له هیچ ته لاش و ته قالایه کی شه یتانی و ماڵ ویرانکه ر,ڕویان وه رنه چه رخاندو کۆڵیان نه دا ـ جا له سه ر ئه م بیرو بڕوا و ئه و نه خشه شه یتانیه یان ـ له پێشدا حکومه ته نه ته وایه تی و خه ڵکی و مه زهه بیه کانی,کورده کانیان یه ك له دوی یه ك له مه یدان ده رکرد، ئاسه واری گه وره یی,شکۆی حکومه ته کانی شوانکاره ی به نده ر عه بباس، حه سنه ویه ـ کانی دینه وه ر,به در خانیه کانی دیار به کر، ئه رده ڵانه کانی کوردستان‌، بابانه کانی شار بازێر و سلیمانی، سیامه نسوره کانی زه ڕین که مه ری بیجار، باشترین به ڵگه ی تاریخ و به رزترین شاهیدی مێژو ده ژمێر درێن،

پاشان ناوی ناوچه و مه ڵبه ند و کێوه کان و چومه کان و دیکانیان گوڕی و له جێی ناوه جوانه کانی کورد ی، ناوی بێگانه یا تێکه ڵ له خۆیی و بێگانه یان له جێ دانا ـ که به م فێل و ته ڵه که ماڵ ویرانکه ره یان,له به شێ له نه خشه کانی خۆیان دا سه رکه وتن,که ناوی بێگانه یان له جێی ناوه کوردیه کان داناو،به ره به ره کوردستانیان به شکلی تورکستان ده رهێنا,توانیان له هه نگ مادان ـ ۆ ـ ئاسور پاتکان ـ که هه زاران ساڵ له مه پێش نیشتمانی کوردان و سه رزه وی فه رمانڕه واکانی به عه دڵ و دادی ماده کان و کورده کان بوو

تورکه کان له شوێنی کورده کان دانێن، وه ك ئه مڕو که ده یبینین زۆرتری دانیشتوانی ده شته به ڕشته ته لاّیه کانی ئه م ناوچانه غه یره کوردی تیدایه. به هۆی ئه م نه خشه به رزه فرّانه و دانانی زۆردار له جێنی بێ زۆرڕزوربه ی ناوی شوێنه واره میژویه کانی کوردستانیان به ناوی بیگانه گوڕیه وه.وه ك: جه غه توو ـ ته ته هوو ـ (ئه گه ر بڵه ین ئه م دو ناوه تورکین) (به لاّم من پیم وایه کوردین) ئاڵ مه ڵو،قه به غلوو ـ بوغده که ندی ـ قه ره که ند، ئاخکه ند ـ عه ره ب ئوغلی ـ قه ره گوّیز ـ باشماق ـ سونج (ناوی سه رداریکی مه غولیه) هه زاران ناوی تری له م جۆره ـ جا کاتی که تورکه کان به قه لاّی کچان ـ گه یشتن و له خۆ بووردویی و به رگری پیاوانه و هه ڵمه تی شیرانه و ڕووداوی ڕا بوردوی ئه و کچانه یان بۆ گێرانه وه وه ها له تاسه وه چون،که به زه ینیاندا نه ده هات که کچان ڕۆژێ بتوانن وه ها بڕواو نه خشه یگی له خۆبوردویی بنوێنن ،یه کیه تی یه کی وه ها پته و پیك بێنن،که ته خت و به ختی زۆردارو خوێن مژێکی وه ك ـ ضحاك ـ و سوپای ـ له رزۆکی ته فرو توّنا بکا و بشکێنی ، ڕۆله یه کی کوّڵ نه ده ری وه ك ـ کاوه ی له باوشی پڕ له ئه وین و به زه و ئازایی خۆیاندا په روه رده بکه ن، به م جۆره ده ڵین باوه ڕمان نی یه ـ که کچان ـ له م قه لاّ دا توانی بێتیان ڕۆژێ له به رابه ری زوّر دارانی داگیر که راندا،ناوه ڕوکی ڕاوه ستان و به ربه ره کانیان له گه ڵ دوژمنی دین و گه ل و نیشتماندا به دیی هێنابێ،ده بێ به رگران و نه خشه کێشانی قه لاّ پیاوانیێکی ئازمون دیده و کاری و کوّڵ نه ده ر، وینه ی کوّته ی ئاوپسوو ـ بوبێتن ـ کوردان ـ له وه لاّمداده لیّن خه یر (سا، کچ) بوون ـ یانی باوه رتان بیّی که به رگرانی قه لاّ کچ بون ـ که تورکه کان ـ کچ یان به ـ قز ـ تورکی گوڕی ـ سا ـ یان به جیّی خوّی هیشته وه که به شکلّی (سه قز) ده رهات.

٤ ـ باوه ڕێ تریش ئه وه یه که سه قز ـ له ـ ساقیز ـ گیرابێته وه ـ دیاره ـ ساقیز ـ یانی هه شت ـ ساقیز ناوه بۆ خێلی له خێله کانی مه غول که ـ نایمان ـ یشی پێ ده ڵین (نایمان) له زمانی مه غولی دایانی ـ هه شت ـ ڕه نگبێ ئه م خیڵه له هه شت لق و هۆز پیکهاتبێ ـ جا کاتی که ئه م شوێنه یان گرتبی ناویان نابی (ساقیز) «سه قز» هه ر وه ك ده کرێ مه ڵبه ندی ـ ناوخوان ـ کوردستانی گه رمین که له باشوری مه ڵبه ندی سه قزدا هه ڵکه وتوه ـ له نایمانه وه گیرابتیه وه (نوسه ر).

ناوچه ی سه قز. پاریز گای کوردستان-جه غرافیای تاریخی کوردستان

سه قز ـ ناوچه ی سه قز. یه کێکه له (ده) ناوچه کانی پارێزگای کوردستان ئه م ناوچه له باکوری پارێزگادا هه ڵکه وتوه و له دوبه شی (ناوه ندی) و به شی (زیویه) پێکهاتوه و سنوری به م جۆره ی خواره وه یه ـ

١ ـ له باکوره وه به پارێزگای ئازه بایجانی کوردنشینی خوراوا (ناوچه کانی بوکان و تیکاب)

٢ ـ له باشوره وه به ناوچه ی مه ریوان و (ده ره شلیر) به شی کوردستانی عیراق

٣ ـ له خۆراواوه به ناوچه کانی (مه هاباد) و (بانه)

۴ ـ له خۆرهه ڵاته وه به ناوچه ی دیوانده ره (دیکوکانی (چل چه مه) (ساراڵ) (هۆبه تو) وه نوساوه ـ

ڕوبه ری ناوچه ی سه قز له پێشدا ۴۹۹۱ کم ـ ی چوار گۆشه به راورد کرابوو. به ڵام به رابه ری پێوانه ی سه رجه نگه ڵداری پارێزگای کوردستان. ڕوبه ره که ی ۵۱۳۱ کم ـ ی چوار گوشه دیاری کراوه ناوه ندی ئه م ناوچه، شاری مێژویی و به سام و دیمه نی سه قزه که ناوی ناوچه که له ناوی شاره که گیراوه ته وه ـ

حه شیمه تی ناوچه ی سه قز

به رابه ری سه روژماری ساڵی ١٣۴۵ هه تاوی حه شیمه تی مه ڵبه ندی سه قز زیاتر له ٩١٩٢۶ که س بوه، که ١٧٨٣۴ که سیان نیشته جێی شاری سه قز و ٧۴١١٢ که سیشیان دانیشتوی دێ بون.

له سالی ١٣۵۵ هه تاوی حه شیمه تی مه ڵبه ندی سه قز ١١٢۵٢٢ که س بوه، که ٢٠۶۶١ نه فه ریان له شاری سه قز و ٨١٨۶٢ نه فه ریشیان له دیدابون ـ

له ساڵی ١٣۶۵ هه تاوی حه شیمه تی گه یشتوه ته ١۶٣۶٧٢ که س: که ٨١٠٢٩ که سیان دانیشتوی سه قز ٨٢۴۴٢ که سیشیان دانیشتوی دێ بوون حه شیمه ت و ڕوبه ری دیکوکانی مه ڵبه ندی سه قز به جیاجیا

ڕوژماره	ناوی دێکۆ	حه شیمه تی دێکۆ	ڕوبه ری دێکۆبه کم-ی چوار گوشه	پڕی دێکۆ
١	ئیمام	٦٣٠٢ که س	٢٧٠/٢٥ کم	٢٣/٣١ که س
٢	ته موغه	٦٤٠٠ که س	٢٥٧ کم	٢٤/٩٠ که س
٣	تورجان	٦٢١٧ که س	٢٥٦ کم	٢٤/٢٨ که س
٤	تیله کۆ	٧٢٦٢ که س	٢٧٧/٥٠ کم	٢٦١٦ که س
٥	خوژخوڕه	٧٥٧٥ که س	٥٤٦/٧٥ کم	١٣/٨٥ که س
٦	سه را	٩٦٧٣ که س	٧٩٠ کم	١٢/٢٤ که س
٧	سه رشیو	١٠٥٣٠ که س	٨٦٢/٥٠ کم	١٢/٢٠ که س
٨	صاحیب	٧٣٧٨ که س	٣٨٥ کم	١٩/١٦ که س
٩	کولته په	١٠٢٣٦ که س	٤٨٢/٥ کم	٢١/٢١ که س
١٠	میره دێ	٦٢٧٧ که س	٥٢٤ کم	١١/٧٩ که س [١]

شوغلی خه ڵکی ناوچه ی سه قز له دیکاندا. کشت و کاڵ.ئاژه ڵ داری. باخه وانی.[٢] به ڵام زوربه ی ڕه شایه کان و که م زه ویه کان. کارگرن ئه ویش له شاره دوره کاندا ده سکردی ژنان: قاڵی، قالیچه، پڵاس ـ به رماڵ ـ گوڕه وی، بوزوو، سه رکڵاو، کڵاو، ده سکێش، کراس، پوزه وانه، گۆزه ـ ته نور، مه وج، ئوبیه ـ درومان، ده سکردی پیاوان جاجم ـ نانه شان، قوڵینه، کڵاش، قاڵی، قالیچه ـ سه وه ته.شوغلی خه ڵکی شاره کان: مامه ڵه ـ به قاڵی ـ به زازی (کوتاڵ فروشی) ئاسنگه ری، دارتاشی، خه یاتی (درومان)، ته نه که سازی، ماشین سازی، میکانیك، به ننایی، نانه وایی، قه ساوی، سه رتاشین، قه نادی، میوه فرۆشی، سه وزی فرۆشی، سیمان فرۆشی، بلوك زه نی، مرشیك داری، مه ڕداری، ماسی فرۆشی، گارازداری، کارمه ندی، ماموستایی، مه لایی، ده رس وێژی، پێش نوێژی، ئه ندازیاری، نه خشه کێشی، پزشکی، ده رزی و شێنی، مامانی، سپوری، مجه وری، ئاشه وانی،

١) ڕاپورتی ئوستانداری کوردستان به رگی سه قز لاپه ڕه ی ١٧
٢) سه رجه نگه ڵداری پاریزگای کوردستان

(سه قز)

شاری سه قز: ناوه ندی ناوچه ی سه قز له سێ ڕێ یانه ی: کرماشان و سنه. ئازه ربایجان، بانه و کوردستانی عێراق دا هه ڵکه وتوه. ئه م شاره پارێزگای کرماشان به پارێزگاکانی هه ردو ئازه ربایجان، هه روا به بانه و کوردستانی عیراقه وه په یوه ندده دا. ئه م شاره له گرنگترین و به که ڵکترین و (ئیستراتیژیك) ترین شوێنه کانی ئابوری و سیاسی و نیزامی هه ریمی کوردستان ده ژمێردرێ.

چۆنیه تی جه غرافیای سه قز به م جوره یه:

درێژی له گرینویچه وه ۴۶ پله و ۱۷ ده قیقه و پانی له خه تی ئیستواوه ۳۶ پله و ۱۴ ده قیقه یه. به رزی له رۆی ده ریاوه ۱۴۷۶ گه زه. درێژی (طول) له تارانه وه ۵ پله و ۵ ده قیقه ی خۆراوایی یه، که وا بوته فاوه تی ساعه تی سه قز له گه ڵ تاراندا ۲۱ ده قیقه و ۴۸ چرکه یه [1](تاران ساعه تی ۱۲ بێ سه قز ساعه تی ۱۱ و ۳۸ ده قیقه و ۱۲ چرکه یه) [2]سه قز به رزتره.

ماوه ی سه قز تا شاره کانی ده وروبه ری:

سه قز تادیوانده ره ۹۲ کم. سه قز تا سنه ۱۹۸ کم. سه قز تا بیجار ۱۵۴ کم. سه قز تا بانه ۵۵ کم، سه قز تا سنوری کوردستانی عێراق به ڕێگای ڕاستا ۷۰ کم. سه قز تا بۆکان ۳۰ کم. سه قز تا مه ریوان ۱۳۲ کم. تا قوروه ۲۸۵کم. تا کامیاران ۲۷۲ کم. سه قز تا تاران کم.

ئه م شاره له قه راخی چۆمی سه قزدابوه، به ڵام ئیستاچۆمی دلڕفێن و جوانی سه قز به نیوه ڕاستی شارداده ڕوا، که ئه گه رلێ پر سراوانی کۆماری ئیسلامی بیانه وێ له حاستی دێی (مامه شا)، تا (پله ی ئاستانه)، که ماوه ی ۱۰ کم زیاتر ده بێ، به شکلی پارکی ده ربێنن و دڵسۆزانه ئه م خه ڵاته ی خودا برازێننه وه، له ده ستی ده س درێژ که ران و چنگی چاو چنۆکان و حه سودانی ده ربێننه وه، جورێ به خۆیدادێ و ده غه ملێ که خه م و په ژاره ی لاوان بپه ڕێنێ، دلان له سه ر خۆشی و هات دا بمر کێنێ، به م شێوه هه رساڵ هه زاران لێ

---

۱) فه رهه نگی جه غرافیایی ئیران
۲) فه رهه نگی جه غرافیای ئیران

له زه مانی شای سته مکاردا له سیّ داره دران له م قه برستانه دایه.[١]

٧ ـ گه ڕه کی «کانی گه رمک»: مزگه وتی حاجی فقیّ صالح، شاره داری، دادگا، مزگه وتی حاجی که مالّی و ئیداره ی فیّرکردن و په روه رده و چه ن قوتابخانه و وئیداره ی ترله م گه ڕه که دایه.

٨ ـ گه ڕه کی «پیری خه زایی» تا «به رزی به وه خان»: که مزگه وتی پیری خزایی و گلّکوّی «پیری خه زایی» له م گه ڕه که دایه.

٩ ـ گه ڕه کی «مزگه وتی جامیعه»: مزگه وتی جامیعه و مزگه وته چکوّله ی جامعه و ئیداره ی دارایی و سجیل ئه حوال و ده فته ری پوّست و مالّی ماموّستا (خانه ی معلم)، خانه قای شیخ نجم الدین (بیاره) و بازاڕی سه ریّ له م گه ڕه که دایه

١٠ ـ گه ڕه کی مزگه وتی شیّخ برایم (شیخ مه زهه ر): قسنیّ له سه رشه قامی ساحیلی هه یه، پیّی ده و تریّ «پیره مکایل».

١١ ـ گه ڕه کی «ناوقه لاّ» (ناری قه لاّ): «مزگه وتی دو مناره»، حسینیه، سندوقی قه رزالحسنه، له م گه ڕه که دایه، هوّنه ری کورد ده لّی: جه رگم له ت له ته خوّزگه بم دیایه، چاره چه قیله ی «ناری قه لاّیه»[٢]. له ژ یّرپردی «موشیر» قسنیّکی لیّ یه پیّی ده لیّن : پیرِ شه لاّ لیّ .

١٢ ـ گه ڕه کی دیّمه کاران: که ده ڕوانیّ به سه ر پارکی «مه وله وی کورد» ــ (پارکی شار). مزگه وتی دیّمه کاران و ئیداره ی (سه پتی به لّگه و مالّوزه وی، بانگی (خانودروس کردن). له م گه ڕه که دایه.

١٣ ـ گه ڕه کی کاظم خان: مزگه وتی حاجی شیّخ اسماعیل، کتیّبخانه ی

---

١)

٢) سالّنامه ی فه رهه نگی شارستانی سه قز (١٦ ـ ١٣١٥) ده نوسی ئه م شیعره هی خوالی خوشبو «مه لیک و لکه لامی» مه جه ی یه ناری قه لاّ،ته په یه کی توربه ڕیزی میژویی بوه که به داخه وه به هوّی ڕیّز نه گرتن له ئاسه واری کونی گه له که مان به ربه ره فروشراوه و له به ین براوه. له شوێنی ئیستاکه ی حوسه ینیه دا بوه. به لاّم ئاسه واریکی ماوه. ئه وده مه سه ری ئه م ته په، گولّه میّلاقی سوورو دلّرفیّنی لیّ ڕواوه، ڕوانگه یکی ئه وه نده جوانو تماشایی به دی هیّناوه که سه رنجی هه مو بینه ریّکی بوّلای خوّی ڕاکیّشاوه. خه م و که سه ری لیّ لا داوه. به ره و خوداى بانگ هیّشتوه. دلّه راوکیّ له دلاّنه هیّشتوه. جاشاعیر کاتی له دوری و ته نی پرله گولّ، مه نجه لیّ ئه وینی دیته کولّ، ئه م شیعره ده لّیّ. واده رده که ویّ که ئه م شیعره ماوه ی غه زه لیّکی ته واو بویّ، به لاّم به داخه وه تا ئیستاشیعره کانی تریم ده س نه که وتوه.(نوسه ر)

کۆڵه ر و پسپوڕ و گه ڕاڵ بۆلای خۆی ڕاده کێشێ. که ئه مه یش هۆی ڕه زای خودا و خه ڵکه، بۆده و له تیش زۆر به قازانج و که ڵکه.

شاره جوانه که ی سه قز له م گه ڕه که خۆشویه دیمنانه پێک هاتوه:

١ ـ گه ڕه کی «جوتیاران»: که له داوێنی باشوری ته په ی ماڵان دایه. مزگه وتی «قبا» له م گه ڕه که دایه.

٢ ـ گه ڕه کی «نه خۆش خانه»: له داوێنی ته په ی پادگانی ئه رته ش دایه. مزگه وتی «النبی بلوار» له م گه ڕه که دایه.

٣ ـ گه ڕه کی فه رمانداری: له خۆراوای پارکی مه وله وی کورد (پارکی شار) دایه. مزگه وتی «ڕسالت پناه» له م گه ڕه که دایه.

بلواری بانه (ئینقلاب) ئه م دوگه ڕه که ی لێك جیاکردوه ته وه، به ندیخانه ی ناوه ندی سه قز له باشوری ئه م گه ره که دایه، ساڵۆنی کاوه، دانشسه رای کچان، ساڵۆن شاره داری، فه رمانداری، کلینیك گیاپزشکی و ئیداره کانی: که شاوه زری، جیهاد، به رق، بنیادی شه هید، له م گه ڕه که دایه

٤ ـ گه ڕه کی «ته په ی ماڵان»: ماڵه کانی ئه م شوێنه ڕوانگایه کی زۆر جوان و تماشایی یان هه یه به تایبه ت له شه واندا. مزگه وته کانی ١ ـ حه زره تی «رسول اکرم» (ص)، ٢ ـ حه زره تی خدیجه ی کبریٰ (رض) ٣ ـ دارالسلام و دانشسرای کوڕانه و زانکۆی په یامی نور و ئیداره ی ئاوی سه قز له م گه ڕه که دایه.

٥ ـ گه ڕه کی « کانی عاشقان» و گه ڕه کی کانی سپی: له داوێنی باکوری ته په ی ماڵان دا مزگه وتی حه زره تی عایشه (رض) له م گه ڕه که دایه.

٦ ـ گه ڕه کی سه رقه بران: (شوێنی ئێستاکه ی پاسگای ژوماره یه ك و چه ند قوتابخانه و ساڵونی شه هید به هه شتی) چه ن ساڵ له وه پێش قه بر ستانێکی گه وره بو. ته رمی هه زاران پیاو چاك، هه ربه و جوره گلکۆی نۆ مرۆی به ناوبانگی ناوچه ی سه قز که

ناوه ندی سه قز، ئاش و حه مامی حاجی شه ریف، زۆرخانه ی ئازاده گان، چه ند قوتابخانه، ئاسه واری مزگه وتی کۆن و له به ین براوی «شیخ شمس الدین» له م گه ڕه که دایه. له گۆشه ی سه ر شه قامی مزگه وته که داقسنێ کی لێ یه پێی دڵێن. پیره هه ژاره ،

١٤ ـ گه ڕه کی «سینه ماسوتاو»: که به درێژایی شه قامی مه له وی کورد (ساحیلی) تا پارکی شاردرێژه ی هه یه.

١٥ ـ گه ڕه کی «موخابه رات»: که ته له فون خانه و ده که لی مایکرویوو فێرگه ی بوعه لی و کاروانسه رای حاجی مهری له م گه ڕه که دایه.

١٦ ـ گه ڕه کی بانگی ملّی: ناوه ندی په روه رده ی باهنر و کاروانسه رای خلیفه زاده و ئیداره کانی: نه و تو بیمه گه ری و بانگی ملّی، سه رای عه باسی، گاراجی اطمینان، مه یدانی میکانیك و ماشێن سازه کان و باسکۆلی ۶۰ تنی له م گه ڕه گه دایه.

١٧ ـ گه ڕه کی پارکی مندالان: شیرکه تی نه وتوپۆمپی به نزینی ژماره یه ك، ئیداره ی ناوه ندی گه وره ی ئیسلامی و کاروان سه رای گه وره ی سافکار و میکانیکه کان و هوتێلێ ازاده ڕوبه ڕوی دوخانیات له م گه ڕه که دایه.

١٨ ـ گه ڕه کی: قازاخ خانه: بازاری ڕۆژ و کاروانسه رای ڕه شیدخان، سینه مای سه قزله م شوێنه دایه.

١٩ ـ گه ڕه کی کاروانسه رای «سیف الله خان»: کاروانسه رای کۆنی سیف الله خانو برێ له بازاری خواره وه ی سه قز له م شوێنه دایه.

٢٠ ـ گه ڕه کی ئاسنگه ران: پردی موشیرو بار فرۆشی حاجی مه لا محمّدی خلیفه زاده، بازاری ئاسنگه ره کان، دوکاروانسرای تازه و وکۆنی سیف الله خان تا بازاری که وش فرۆشه کان ده گرێته وه.

٢١ ـ گه ڕه کی مزگه وتی حاجی شێخ مصطفی: بازاری شێخ، تاریکه بازار تامه یدانی ماست ده گرێته وه مزگه وتوخانه قای حاجی شێخ مصطفی له م گه ڕه که دایه.

۲۲ ـ گه ڕه کی مزگه وتی مه لابرایم: مه یدانی سه وزی فرۆشه کان، بازاری مسلم، تا ته کیه ی بابه شیخ ده گرێته وه. مزگه وتو و حه وزو ئاوی به ناوبانگی خواڵی خوشبو مه لا برایم، هه روا (کانی که لاّنته ر) و کانی ( ) له م گه ڕه که دایه.

۲۳ ـ گه ڕه کی مزگه وتی مه لازاهید: شوێنی ئه م مزگه وته و پارکی مندالاّن که ئێستا شه قامی ئازادی به نێوانیان داده ڕوا چه ند سال له وه پێش قه برستانێکی گه وره بوه.

۲٤ ـ گه ڕه کی مزگه وتی حاجی حکیم: له چوارڕێی ئازادی تاپلیکانه، کانی ڕوبه ڕوی حه مامی دارایی ده گرێته وه.

۲۵ ـ گه ڕه کی مزگه وته چکوله: پردی هه وایی که شه قامی ۲۲ یّ ڕیّ به ندان به سه ریداده ڕوا له نێوان ته کیه ی بابه شیخ و مزگه وته چکۆله داهه ل که وتوه، تا تاکیه ی شیخ عبدالکریم و چوار ڕێی عدنانی له شه قامی سعدی ده گرێته وه.

۲٦ ـ گه ڕه کی سه رپه چه: شوێنی ئێستاکه ی هونه رستانی کچانه ی «عصمت» ئه م گه ڕه که تا (گۆره پانی) شوهه دا (شاناز) و ته کیه ی شیخ محمّد بهاء الدین و کانی به ردینه تاشه قامی سه عدی ده گرێته وه.

۲۷ ـ گه ڕه کی شوهه دا (شاناز): له گوڕه پان (میدان) ی شوهه دا (شاناز) تا سه رقه برانی کۆن، ده گرێته وه ،گۆره ستانی زۆر گه وره و کۆن، ڕه نگبێ هه ر له به ره به یانی ئیسلامه وه ئه م شوێنه قه برستان بوبێ چون من «نوسه ر» قه بری سیّ نۆهۆم تا به زری ده مترم تێدا دیوه که تۆله سه ر تۆ، ئێسك و پروسکوقڕی موسلّمانی به ره و قبیله ی تێدا بوه. ده رمانگای زوماره ٤ و قوتابخانه کانی «سمیه»، «چه مران» و « » چه ند شوینی تر له سه ر شه قامی شوهه دا. له شوێنی قه برستانه که دا دوورست کراون.

۲۸ ـ گه ڕه کی مزگه وتی «حضرتی عمر (رض): تا مه یدانی دارالصفا و شاروچکه ی شه هید شلتون درێژه ی هه یه. که ته نیاقه برستانی کۆنی دیوار به ده وراکراو و پارێز راوی ئه م شاره له سه رشه قامی شوهه دا له م گه ڕه که دایه.

۲۹ ـ مزگه وتی «حضرتی ابوبکری صدیق (رض)»: له خوڕهه لاّتی

قه برستانی ئێستاکه ی شاری سه قز دایه. که گه ڕه کی فه رهه نگیان به شێکه له م گه ره که. قوتابخانه ی سه ره تایی له م گه ره که دایه.

٣٠ ـ گه ڕه کی (شاروچکه ی شه هید شه ڵتوت (زانایی به زیزی میسری): له نێوان گه ڕه کی حه زره تی عومه ر (رض) و گه ڕه کی مزگه وتی حه زره تی ئه بوبه کری صدیق (ض) دایه و قوتابخانه یَ نمونه له م گه ڕه که دایه.

٣١ ـ گه ڕه کی تازه یی بنیادی شه هید: له نێوان شه قامی (شوهه دا) شاناز و چۆمی مه ڵقه ره نی دایه، قوتابخانه ی تازه ی

٣٢ ـ گه ڕه کی ڕێگای دێی (مه ڵقه ره نی): له خۆراوای قه برستانی گه وره ی ئیستای سه قز دایه. مزگه وتێکی نێوه ته و اوله سه رشه قامه که دوورست کراوه که هێشتاته واو نه بوه. (مزگه وتی جا می)

٣٣ ـ گه ڕه کی «سپوراوا» مزگه وتی حه زره تی محمّد (د): له قه راخی باکوری چۆمی مه ڵقه ره نی (وڵیخان) که به تازه یی سه رگیراوه. له م گه ڕه که دایه

٣٤ ـ گه ڕه کی (صلاح الدّینی ایوبی): له نێوان گه ره کی (سپوراوا) و شه قامی شاناز («شوهدا») دایه. مزگه وتی (صلاح الدینی ایوبی) و ئیداره کانی ته وانبه خشی (بوژانه وه) و چه ند ئیداره ی ترله م گه ڕه که دایه.

٣٥ ـ گه ڕه کی « کانی سپی»: له داوێنی باکوری (ته په ی مالآن) دا. مزگه وتی حه زره تی عایشه (ض) له م گه ڕه که دایه. ئه م گه ڕه که فه قیرترین گه ڕه که کانی سه قزه. به ویستی خودا ڕۆژێ ده و ڵه مه نده بێ.

٣٦ ـ گه ڕه کی (کانی عاشقان): له نێوان گه ڕه که کانی (حه زره کی عایشه (ض) و گه ڕه کی مزگه وتی حاجی صفری دایه ـ

۳۷ ـ گەڕەکی مزگەوتی (حاجی صفری) و (باخی حاجی ڕەحمان) کە (مزگەوتی حاجی (صفری) و (تەکیەی شێخ عبدالکریم): لەم گەڕەکانە دا و لە باشوری شەقامی (فخرزاری) و لێخان دان کە شەقامی باریك و سەربەرە و خوارەی (بوعەلی) لە باشوری بەرە و باکوربە نێوان ئەم دو گەرەکە دادەڕوا.

۳۸ ـ گەڕەکی گەورەی (دارالصفا): مزگەوتی دارالصفا و چەند قوتابخانەی سەرەتایی و ناوەندی لەم گەرەکە دایە، گۆڕەپانی (دارالصفا) گەورەترین گۆڕەپانی شاری سەقز. لە نێوان. (دارالصفا) و (خلفای ڕاشدین) دایە.

۳۹ ـ گەڕەکی مزگەوتی (حەزرەتی حمزە): لە نێوان دارالصفا و تەپەی دێی صالحا و ادایە نەخۆشخانەی (۹۰) تەختوخوابی سەقز لە خوڕاوای ئەم گەڕەکە دایە

٤۰ ـ گەڕەکی ـ (خولەفای ڕاشدین): مزگەوتی خولفای ڕاشدین لە نێوقەدی تەپەکە دایە

٤۱ ـ گەڕەکی ـ (ئیمامی شافیعی): مزگەوتی ئیمامی شافیعی و ناوەندی بیهداشت و چەند قوتابخانە لەم گەڕەکە دایە.

٤۲ ـ گەڕەکی کەریماوا: مزگەوتی (سەلمانی فارسی) لەم گەڕەکە دایە.

٤۳ ـ گەڕەکی «مزگەوتی»: النبی بلواری بوکان) لە نێوان کەڕەکی «مزگەوتی میعراج» و شەقامی ۳۲ گەزی دایە.

٤٤ ـ گەڕەکی «مزگەوتی میعراج»: لە نێوان: گەڕەکی ئیمامی شافیعی و مزگەوتی النبی بلوار دایە.

٤٥ ـ گەڕەکی حاجیاوا: لە شەقامی ۳۲ گەزی تاتەپەی ڕوبەڕوی پومپی بەنزینی ژومارە ۲ «مزگەوتی حاجیاوا» و (مزگەوتی فەخری رازی (خ) لەم گەڕەکە دایە.

٤٦ ـ گەڕەکی مزگەوتی «حەزرەتی ابراهیم (ع)»: لە پومپی بەنزینەوە تاشەقامی نەشمیلان، مزگەوتی حەزرەتی ئیبراهیم لەم گەڕ کە دایە.

٤٧ ـ گه‌ڕه‌کی ڕێی کانی نیاز: مزگه‌وتی حه‌زره‌تی اسماعیل (ع) و موچه‌ی شه‌ش ئاوه‌ کێڵه‌ موقوفه‌ی مزگه‌وتی شێخ مه‌زهه‌ر له‌م گه‌ڕه‌ که‌ دایه‌.

٤٨ ـ گه‌ڕه‌کی نه‌شمیلان: کوشتارگای سه‌قز له‌م گه‌ڕه‌که‌ دایه‌.

٤٩ ـ گه‌ڕه‌کی سیلو: سیلوی دوازده‌ هه‌زار تۆنی گه‌نمی سه‌قز و ده‌رمانگای به‌راوه‌ردکردنی نیازی کۆمه‌ڵ، مزگه‌وتی دارالسلامی سیلو و، ترمینالی بۆکان له‌م گه‌ڕه‌ که‌ دایه‌.

٥٠ ـ گه‌ڕه‌کی مزگه‌وتی حاجی جه‌لیل: که‌ شه‌قامی دوخانیات بۆ کۆشتارگا به‌ نێون ئه‌م گه‌ڕه‌ کا ئه‌ڕوا. مزگه‌وتی ناو براو له‌سه‌ر شه‌قامه‌که‌ یه‌.

٥١ ـ گه‌ڕه‌کی پشت دوخانیات: دوخانیاتی گه‌وره‌ی سه‌قز، مزگه‌وتی حاجی غه‌فوری ئازادی، کمه‌یته‌ی یارمه‌تی ئیمام، ئیداره‌ی ئابوری، شیرکه‌تی هاویاری شارودێ، سه‌رای قالّی فرۆشی ده‌سکردی کوردی، له‌م گه‌ڕه‌ که‌ دایه‌.

٥٢ ـ گه‌ڕه‌کی کانی «ایازبه‌گ»: له‌ قه‌راخی پردی حاجی صالحی سه‌قز و کوره‌ پانی سه‌ربه‌خۆیی (ئیستقلال). دایه‌

٥٣ ـ گه‌ڕه‌کی (پادگانی ئه‌رته‌ش): تیپی ٢ ـ ی پیاده‌ی سه‌قز و ده‌یان ساختمانی پێنج نوهۆم. که‌ برێکیان ناته‌واو ماونه‌ته‌وه‌، به‌ندیخانه‌ی گه‌وره‌ی ناوه‌ندی سه‌قز. له‌م به‌ره‌و به‌ری شه‌قامی سه‌قز بۆ (بانه‌) دا هه‌ڵکه‌وتون. پردێ له‌حاست شه‌قامی (به‌ندیخانه‌) له‌سه‌ر چۆمی گه‌وره‌ی سه‌قز به‌ستراوه‌ که‌ پادگان ئه‌رته‌ش به‌ (پادگانی سوپا وه‌) له‌سه‌ر شه‌قامی سه‌قز بۆ سنه‌ په‌یوه‌ند ده‌دا.

ته‌واوی ئه‌م ٥٣ گه‌ڕه‌ که‌ له‌ خۆراوای چۆمی گه‌وره‌ی سه‌قزدا هه‌ڵکه‌وتوه‌ و له‌ خواردێ (مامه‌ شاوه‌) تا پله‌ی ئاستانه‌ (خواردێی کانی نیاز درێژه‌ی هه‌یه‌، بۆ ڕێبوارانێ که‌ له‌ شه‌قامی دیوانده‌روه‌ دێن به‌ تایبه‌ت له‌ شه‌ واندا ڕوانگایه‌کی زۆر جوان و دڵڕفینی هه‌یه‌ و وا له‌ چاوده‌دا که‌ وشه‌ی (سه‌قزی) لێ نوسراێ.

گه‌ره‌ که‌ کانی خۆرهه‌ڵاتی چۆمی گه‌وره‌ی سه‌قز به‌م جۆره‌ یه‌.

٥٤ ـ گه‌ڕه‌کی «حه‌مالاوا»: چون له‌ سالی ١٣٥٠ هه‌تاوی به‌ ولاوه‌

که حه شیمه تی سه قز په ره ی سه ند. هه ژار و کارگه روحه ماڵه کان ڕویان کرده ئه وبه ری چۆم. چون ئه وکاته چۆڵ و گه زێ زه وی به ده تمه ن بو به م هۆیه، ناوی ئه م گه ره که به حه ماڵاواده رچو، .. ئێستاکه حه ماڵاوادو به شه: ١ ـ حه ماڵاوای خوارێ ٢ ـ حه ماڵاوای سه رێ. که ئێستاناوی به هارستانی) خوار و سه ریان له سه ردراناوه. ئه م گه ڕه که له باکوری شه قامی سه قز ـ دیوانده ره دا هه ڵ که وتوه.

١ ـ حه ماڵاوا (بهارستان) ی خوارێ: له قه راغی رۆژهه ڵاتی پرده لفه دوانه که ی سه قز. تا مزگه وتی فاروقیه درێژی هه یه. مزگه وتی «بلال حبشی» مزگه وتی حاجی ارجمند، کارخانه ی ئاردی (مؤیّدی)، ده رمانگا و چه ن قوتابخانه ی تێدایه. بێجگه له شه قامێکی پێنسه د گه زی له شه قام و کۆڵانی قیره تاو کراوهه واڵێ نی یه.

٢ ـ حه ماڵاوا (به هارستان) ی سه رێ: له هه وه ڵی حه مامی سه عدی تا ئاخردرێژه ی هه یه. مزگه وتی عباداللە، مزگه وتی حه زره تی عه لی (ض) له م گه ڕه که دایه. ئه م گه ره کانه کۆڵانوو شه قامی بێهداشتی و خاوێنان تێدانی یه. له به رئه وه نه خۆشی له م گه ڕه کانه دا زۆره. مزگه وتی «ما روقیه» له م گه ڕه که دا یه

٥٤ ـ گه ڕه کی ترمیناڵی سنه: تا پاسگای پۆلیسی رێ و بانی سه قز ـ سنه به م به روبه ری شه قامه که دادرێژه ی هه یه. ئاشی ئاردی پینج ته به قه ی ئاده می و حاجی غه فور، پادگانی هێزه کانی ئینتیزامی، پادگانی سوپا (حنظله) چه ن هه مار ده وڵه تی و قوتابخانه ی ناوه ندی به یتاڵی جیهاد، کاروانسه رای میوه و سه وزی، پارکی لاله، راهنوما و رانندگی له سه ر ته په کانی نێوان قه ره چیاوا و شه قامی سه قز ـ دیوانده ره دا هه ڵ که وتون. له م گه ڕه که دا یه

٥٥ ـ گه ڕه کی قه ره چیاوا (شه ریفاوا): که له خۆرهه ڵاتی چۆمی گه وره ی سه قز و باشوری پارکی لاله دایه مزگه وتی «دارالسلام» و چه ن قوتابخانه ی سه ره تای و ناوه ندی و مزگه وتی خه لیفه زاده له م گه ڕه که دایه.

چون ئه م گه ره که له پێش ئه وه دا که ئاوه دان بێته وه خێڵه کۆچه ریه بێ مه رزه کانی (قه ره چی) هه موسالێ له سه رکانی و،چیمه نی ئه م شوێنه هه ڵیان ئه دا. کاتێ که ئاوه دان بوه وه به ناوی ئه م خێڵه ناونرا. به م جۆره به بڕوای من چون ناوی «قه ره چی» ناوێکی مێژوییه و ناونانی گه ره که که.به ناوی (قه ره چیاوا) ده بێته هۆی رێز و شکۆنان له و خێڵه و

هۆی پەیوەندی زیاتری ئەوان لەگەڵ براو خوشکە نیشتە جێکایناندا. هەربەو جۆرە چون «حەماڵ» ناوە بۆ چینێکی هەژاری زەحمەت کێش لە بەر بیرەوەری و ڕێزنان لە وچینە زەحمەت کیشەناوی (حەمالاوا) لە سەر ئەم گەرەکە دانراوە. بەم شێوە گوڕانی ناوی قەرەچیاوا بە «شەریفاوا» و «حەمالاوا» بە (بەهارستان) بێجگە لەوەکەئیسمێکی بێ موسەمماو و شەیەکی بێ ناوەرۆکە، پاك کردنە وەی ئەم ناوە مێژوی یانە لە لاپەڕەی تاریخا. بۆ خۆی بێ باوەڕیە بە تاریخ.

٥٦ - گەڕەکی «کەوەسوار»: چون ئەم گەڕەکە لە دەوروبەری (شەخسێ) بە ناوی (کەوەسوار) بەدی هاتوە - بە ناوی گەڕەکی کەوەسوار ناوی درچوە. مزگەوتی حەزرەتی فاطمە (ض) لەم گەڕەکە دایە.

٥٧ - گەڕەکی «قەوەخ»: لە باشوری گەڕەکی کەوەسوار دایە چون ئەم گەڕە لەسەر" کانیێ موچەیێ بە ناوی (قەوەخ) دورست کراوە، بە (قەوەخ) ناونراوە مزگەوتی (قەوەخ) لەم گەڕەکە دایە.

شەقامەکانی شاری سەقز

١ - شەقامی «ئیمام» لە «گوڕەپانی» بانگی ملی یەوە تا پاسگای ژمارەیەکی سەقز درێژەی هەیە.

٢ - شەقامی «ئازادی» لە «گوڕەپانی» بانگی ملی یەوە تا «گوڕەپانی» شوهەدا درێژهی هەیە.

٣ - شەقامی «شوهەدا» شانازی پێشولە «گوڕەیانی» شوهەدا وەتاقەبرستانی گەورەی سەقز بەرەو خوڕاوادە ڕوا.

٤ - شەقامی بلواری کە شاوەرز لە دوخانیاتەوە تاپومپی بە نزینی ژمارە ٢ درێژەی هەیە.

٥ - شەقامی «بلواری بانە» (ئینقلاب) لە گوڕەپانی (قودسەوە) تا گوڕەپانی بەندیخانەی گەورەی سەقز درێژەی هەیە.

٦ - شەقامی «بلواری وەحدت» لە لیژایی «گوڕەپانی» بە بدیخانەی سەقزەوە. تا

سه رشه قامی باریکی «رساله ت» کانی گرمك دریژه هه یه.

٧ ـ شه قامی «٢٢ ـ ی رێ به ندان) له به ر مزگه وتی جامیعاوه تا چوار رێی ئازادی درێژه ی هەیه. ئه م شه قامه له سه ر پردی هه وایه وه داده بورێ. بۆیه خه ڵکی به (شه قامی پردی هه وایی) ده ناسن.

٨ ـ شه قامی « سه عدی» له گوره پانی مزگه وته چکۆله وه، له شه قامی پردی هه وایی جیاده بێته وه و تائاخری گه ره کی سپورا و اوماڵه «سازمانیه کان» درێژه ی هه یه.

٩ ـ شه قامی «معلّم» (که ریماوا) له گورە پانی (شوهه دا) به ره و باکورجیا ده بێته وه و تا «گۆرە پانی» دارالصفا ده رێژه ی هه یه.

١٠ ـ شه قامی «مه لیك و لکه لامی مه جدی» (شه قامی حه رزه تی عومه ر) له شه قامی شوهه دا جیاده بێته وه و، به به ر مناره کانی مزگه وتی حه زره تی عومه ردا به ره و باکورده ڕوا و ده گاته گوره پانی گه وره ی دارالصفا،

١١ ـ شه قامی «وڵیخان» (ئیمام فه خری ڕازی)،چۆمی و ڵیخان که له به رزاییه کانی خۆراوای مه لقه ره نی وکێوی ئاڵمه ڵوسه ر چاوه ده گرێ، به ناو شاری سه قزدا ده ڕواو ده رژێته چۆمی گه وره ی سه قزه وه. ده وڵه ت سه ری ئه م چۆمه ی گرتوه و به شکڵی شه قامی ده رهێناوه، تائێستاکه نزیکی سێ کم. له خۆرهه ڵاتی پارکی شار به ره و خۆراوا. به شێوه ی پیچ و که وانی چۆمه که. تا ده گاته ئاخری گه ره کی سپوراوا سه ری گیراوه له قه دیمه وه ئه م چۆمه به چۆمی و ڵیخان مه شهوره، بۆیێره وه ری ئه م پیاوه گه وره، خه ڵکی ئه م شه قامه یان به شه قامی (وڵیخان) ناوناوه، به ڵام ده وڵه ت ناوی (فخرڕازی) له سه ر داناوه.

١٢ ـ شه قامی «حافز» له ڕوبه ڕوی (دوخانیات) له خۆرهه ڵات بۆ خۆراوا له کوره پانه چکۆله ی «بلّواری که شاوه رز» جیاده بێته وه وده ڕوا و له سه رشه قامی (معلّم) داده کوژێ.

١٣ ـ شه قامی (رۆده کی) له قه راخ (ئیداره ی رێ و بان) له بلّواری بوکان (بلّواری که شاوەرز) جیاده بێته وه و به لاره که و پێچه که ده ڕوا و له سه رشه قامی حافز داده کوژێ.

١٤ ـ شه قامی (بلواری سنه) له گورە پانی (سه ربه خۆیی) جیاده بێته وه و به سه رپرده لفه دوانه که ی سه قزداده ڕوا و (ترمیناڵی) سنه به جێ دێڵێ و ده گاته (پوڵیسی) رێ وبان.

١٥ ـ شه قامی «دوخانیات» له گورە پانی «سه ربه خۆیی» جیاده بێته وه وبه خۆرهه ڵاتی دوخانیاتا ده ڕوا.

١٦ ـ شه قامی: ٣٢ گه زی له ڕوبه ڕوی «سیلو» له شه قامی «بڵواری که شاوه رز» جیاده بێته وه و به باشوری مزگه وتی (ئیمام فخرڕازی) به ره و خوّراواده ڕوا و له به رزایی ڕوبه ڕویدادا ده کوژێ.

١٧ ـ شه قامی «پارکی شار» له قه راخ پردی سه قز. له باکوری خوّرهه ڵاته وه به ره باشوری خوّراوا به نێوان چوّمی سه قز و پارکی مه وله وی کورد «پارکی شاردا» ده ڕواو له سه ر (گوّڕه پانی) پردی پادگانی ئه رته ش، داده کوژێ. ئه م شه قامه ڕوانگایه کی زوّر جوان و شاعیرانه و دڵ ڕفێن و خه م ڕه وێنی هه یه.

١٨ ـ شه قامێ که له (گوّڕه پانی) به ندیخانه به ره و خوّرهه ڵات جیاده بێته وه و به سه رپردی (پادگاندا) ده ڕوا و له سه ر شه قامی سه قز سنه داده کوژێ.

١٩ ـ شه قامی «ساحلی» (مه وله وی کورد) له (گوّره پانی) بانکی مڵی جیاده بێته وه و به باکوری پارکی شاردا ده ڕوا و له سه ر (گوّڕه پانی قودس) داده کوژێ.

له ڕوّژه کانی سالّی ١٣٧٠ بوّ ڕێزگرتن له گه وره پیاوی زاناو هوّنه ری به ناوبانگی کورد. خوالّی خوشبو (مه وله وی کورد) کونگره یه کیان به دی هێناوله ته واوی شاره کورد نشینه کانی ئیران و تاران و ته وریزوه نوسه ران و بوێژان و زانایان و گه وره پیاوان کوّبونه وه و بشداریان تێدا کرد. ته نانه ت براکورده عیراقیه کانیشمان بیروڕای جوانی خوّیان سه باره ت به مه و له وی کورد، ده ربڕی و به ڕاکشاوی قسه یان تیداکرد. به لاّم به داخه وه ئه م جوّره ڕواداوانه وه ك گێژه لّو که دێن و ده ڕوّن. قه راربو، ته واوی ئه و مه قالانه ی که له و (کونفه راسه دا) و یژرابو، کوّ بکرێته وه و به شکلّی په ڕاوێکی گه وره له چاپ بدرێ. به لاّم جیّ به جی نه بو.

٢٠ ـ شه قامی کانی گرمگ «رساله ت» له هه وه لّی شه قامی «به ژێبرانه وه» به ره و باشورداده په رێ و به به ر دادگادا.ده ڕوا و له سه رشه قامی «نه خوّش خانه» داده کوژێ.

٢١ ـ شه قامی «نه خوّش خانه» له گوّڕه بانی «قودس» جیاده بێته وه و به ره و خوّراوا به به ر ئیداره ی (فێرکردن و په روده رده) داده روا. به نێوان (نه خوّش خانه ی ئیمام خومه ینی») دا ده ڕوا و له سه رشه قامی «وه حده ت» داده کوژێ.

٢٢ ـ شه قامی (بوعلی) له به رزای حه مامی حاجی صفری به لێژایه کی چه تون دا که به هاوینانیشدا، ماشین به ڕاکشاوی پێیدا سه رنا که ون، دێته خوارێ و دیسان سه ربه ره و ژورله شه قامی «سه عدی» ڕه ت ده بێ و به به رحه ماحی (بلور) دا له سه ر شه قامی

(شوهه دا) داده کوژێ.

٢٣ ـ شه قامێ که له سه ر بلواری سنه له خۆرهه ڵاتی پردی دوهه می سه قز جیا ده بێته وه و به خۆرهه ڵاتی مزگه وتی (بلالی حبشی) و باکوری مزگه وتی حاجی ئه ر جومه ندو کارخانه ی ئاردی حاجی هاشمی موئه ییدی داده ڕوا و تا ئاخر ماڵی گڕه که درێژه ی هه یه. به ڵام هه ر ناوی شه قامه.

٢۴ ـ شه قامی سه ربه ره و ژورو پێچاوی گه ڕه کی (قه ره چیاوا) له خۆرهه ڵا تی پردی کۆنی سه قز وه له شه قامی گه وره جیاده بێته وه و به ره‌وباشور باده خوا و تا ئه و سه ری گه ڕه که ده ڕوا. ته نیا ئه م شه قامه چاوی نو ساوه و ئیسفاڵت کراوه.

ناوچه ی سه قز پارێزگای کوردستان

خاکی سه قز

هُو اَلّذی جَعَل لَکُمُ الْاَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فیِ مَناکِبِها وَ کُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَ اِلَیْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ [1]

له و کاته وه که ئاده می زاد به دی هێنراوه و،چاره نوسی له سه رئه م خاکه بۆ نوسراوه، له حه ول و ته قالادابوه و زه حمه تی کێشاوه ، سه رنجی داوه و ته لاشی کردوه که: خاك و تایبه ته کانی به چاکی بناسێ، تایاسا و قانونه دامه زراوه کانی خودا و،مه رجه کانی ژیان و نهێنیه کانی سورشت بدۆزێته وه و،ده سه لاتیان به سه ردارابگرێ، تاله قازانجه کانی بۆمان و، چاك به ڕێوه بردنی باری ژیانی که ڵك وه ر بگرێ، هه رچه ندە له ئوستانی کوردستانی خۆشه و یستاء،تائێستاکه به چاکی و تێکڕایی،موتالاّیی بۆ زه وی ناسین نه کراوه، به ڵام له و موتالاّکه م و کورته،ئه وه نده مان بۆ ده رده که وێ که: دۆخ و ته شکیلاتی زه وی ناسین له م شارستانه دازیاتر ، ده گه ڕێته وه بۆسه رده می سێ هه م و چواره می زه وی ناسین، ته شکیلاتی سه رده می چواره م زیاتر به شکڵی چرج و لۆچی (چین خواردویی) خاکی له ده شتایه کانی ده ورو به ری چۆمه کانی (جه غه توو) ،ته ته هو و لقه کانی دا، له باکوره وه به ره و باشور به رچاو ده که وێ، ته شکیلاتی سه رده می سێ هه می خاك ناسین زۆرتر له به شه کانی خۆرهه ڵاتی سه قزداده بنیدرێ، له مه ڵبه ندی سه قزدا به ردی ـ ئازه رین ـ ی ناووده ره وه ی خونسا (له کار خراو) و به ردی ـ دگرگونی ـ زۆروه ده س دێ، پرس و

---

[1])سورة الملک ئایه تی ١٥

جۆیێ که له لایه ن (سازمانی زه وی ناسین) ی ده وڵه تی یه وه له شارستانی سه قزدا کراوه، دێکانی قاره وای نزیکی بۆگه به ستی و قوٚچاخ و ئاڵتونی سه رێ خاکی (ڕۆس و) لماوی زۆریان هه یه.

چۆنیه تی گیاوگژ و لێڕه وار

وَ اَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ ماءً ثَجاجاً ١۴ لِنُخْرِجَ بِهِ حَباً و نَباتاً ١۵ وَ جَنٰاتٍ اَلْفَاناً ١۶ [١]، جه نگه ڵ و لێڕه وار خه لاتێکی خوایه، که ژیانی ئینسان و زور به ی گیان له به رانی پێوه به سراوه، بێجگه له وه یکه زۆرتری نیازه کانی به شه ر به جێ دێنێ، تۆزودوو که ڵ له هه واده گرێ و خه م و په ژاره ده ڕه وێنێ، هۆی ته مه ن درێژی و ساخی و نه به زی و خۆشی و پشودانه، مه ته ڕێزو نه خش پێده ری مان و ژیانه، هه ربه و به ڵگه و ده لیلانه، لێڕه وار له ئابووری ئه وڕۆکه ی جیهاندا به زێری سه وزنا و بانگی ده رچووه،

هاتنی هه وای گه رم و نماوی به ربلاَوو باران هێنه ری ده ریای - (مه دیته ڕانه) به ره و خاکی زێرێن و به برشتی کوردستان، بوه ته هوٚی ئه وه که کێیو که ژوده شت و لاپاڵ و شیوبه گیاوگژودارو ده وه ن دا بپۆشرێ ، به گوڵ و گه ون و گه لا بڕازێته وه، که هه رچی له خۆراواوه به ره و خۆرهه لاتی ئه م شارستانه بڕۆین له میزانی له وه ڕگه و گژوگیا و دارو ده وه نی که م ده بێته وه و،به میزانی زه وی کێڵگه و ده شتایی زیاتر و به ربلا و ترده بێ، گرنگترین داری لێڕه واری ئه م شارستانه که زۆرته نك و ته ك و توك لێره و له وێ به رچاودێن، داری به ڕوو. ٢ - مازوو - ٣ - بادامه کێویله - ۴ - گوێژ (بلچ) ۵ - هه رمێ کێویله ۶ - قه زوان (وه نه ته ق) ٧ - بلاَ ڵوکه کێویله ٨ - چاڵوك - ٩ - که وت،بادام. گوێز، هه ڵوژه، بلاَڵوك. هه رمێ و شتی تره.

هه روه ك باسمان کردشارستانی سه قز مه ڵبه ندێکی کوێستانی له وه ڕخۆشی به پیت و به رکه ته، ئه گه رده و ڵه ت ئاورێکی لێ بداته وه و پێی ڕابگا و به یارمه تی فه لا کانه وه بڕوا ئه م شارستانه،که له نیوه ی - (لوبنان) - زیاتره، ده توانی چه ند به رابه ری ئیستاکه ده غڵ دانه وێڵه، گوشت، خوری، سپیایی ڕون، شیر، په نیر، هه نگوین بۆده ره وه ی شارستان

---

١) سوره تی عمّ - له هه ورانه وه بارانی به خوروليژمه مان بوباراندن تا دانه وێله و گیاوگژوباخات و لێڕه واری پڕ و چڕ (بو بڕێو و به ری چونتان) پڕوێنین

بنێرێ، ئه م ناوچه سه دان جۆره گیای خوارده مه نی و ده رمانی و سه نعه تی زۆربه که ڵکی تێدایه وه ك:

زێواس ـ لوشه ـ کاشمه ـ کوڕاده ـ شنگ ـ جاتره، پونگه، ده رمانه سپیه که، گیاچایی ـ گوڵزروان ـ سیر، زه رتك ـ گیاسالمه، ئه سپۆن ـ سرپێش، ڕۆنیاس، گه ونی که تیره، وه نه وشه ـ هه ڵاڵه ـ که نگر ـ بێژان، خاکشیر ـ که ئه گه ڕێی بچارێن چاره ی نیازی ناو خۆده کا و که ڵك و قازانجی ئابوری زۆریشی تێدایه، گرنگترین له وه ڕگا و مێرگ و گیاجاربریه تین له کوێستان و له وه رگای ئه م ناوای یانه ـ ١ ـ کانی به ند ـ ٢ ـ مێرگه نه خشینه ٣ ـ شێخ چۆپان ۴ ـ گوێزێ ۵ ـ باوسه ین ۶ ـ سیاده ر ٧ ـ وزمه ڵه ٩ ـ پیرۆمه ران ١٠ ـ هه مزه قه ره نیان ١١ ـ قوڵقه ڵه ١٢ ـ کێله شین ـ ١٣ ـ داراوێ له دێهستا میردێ ـ وه ته واوی دێهستانه کانی سه رشیو و خوڕ خوڕه و تیله کۆو کولته په وتورجان به تایبه ت هه وارگه و کوێستانی ئه م گوندانه،قزل وێڵ، میشیاو،هه رمێدۆل ـ هه ردووبایده ر ـ حاجی عه بدول ـ حه وتاش ـ سیانزار ـ بۆرده مه ـ سێف ـ بستام ـ کانامه ت ـ ئیسحاقاوا ده ره ی ئاوی، جه وشن، سماقلو، گاوه که چی سه روخوار ـ مه ولاناوا ـ هه ردووماسیده ر ـ ده ره هوان ـ بست ـ بناوچان ـ ته وه که ڵان ـ شاقه ڵا ـ نه رگسڵه ـ ئاڵیجان ـ قامیشه ڵه ـ قه ره بوغره ـ خوڕخوڕه ـ سه رده ر ـ تاڵه جه ڕ ـ باشماخ ـ تازاوا، قاچیان ـ ته خت ـ عه لیاوا ـ هه وی ـ ضامناوا ـ سه یفاو ـ قه پڵانتو ـ قه لاکۆن کانی سور. فه تاحاوا. تورجان ـ شیلاناوی ـ سه یداوا ـ هه رمیله. کانی زێرینه. سونج.

هه روه ها دێهستانه کان تری سه قز خاوه نی مێرگ و گیاجاروله وه رگای خۆش و به به هره ن و بۆ ئاژه ڵ داری زۆر به که ڵك و قازانجه، به ڵام بڕێ له و له وه ڕگاو مێرگو و بژێوانه به هۆی ئه وه که له نێوان هه ڵدێر و زه رد و ماهی سه خت و چه تون دا هه ڵکه وتون، دروون و کۆکردنه وه و هێنانه خواره وه یان،بۆنا و کادێن یاگیشه و تایه زۆر عاسته مه، له م باره وه پێویسته که ده وڵه ت له م جۆره شوێنانه دا به کۆمه کی فه لا زه حمه تکێشه کانه وه پێچی و ڕێگایان بۆبکێشێ و یارمه تیان بداتا به ڕهه میان چه ند به رابه ر بێته وه

گیا: گرنگترین گیای مه ڵبه ندی سه قز بریه تین له و گیاوگژانه ی که له مه و پێش له باسی پارێزگادا باسی لێ کرا. به ڵام به پێویستم زانی ئه وگیاوگژانه ی بۆده وای نه خوشین به کارده برێن له گه ڵ ناوی «طبێ» یه که یاندا بنوسم.

ژوماره	ناوی گیابه کوردی	ناوی گیابه طبّی	ژوماره	ناوی گیابه کوردی	ناوی گیابه طبیً
١	چه ق چه قه	کاسنی	٢١	گوێ مشکه	فراسیون
٢	هه واداره	باباناده م	٢٢	شوتیه کێویله	هندوانه
٣	که نێره	اکلیل کوهی	٢٣	گیاهڵاو	مریم گولیً
۴	ناخونه ك	گیامانگا=	٢۴	گۆزروان	گاوزبان
		که نیره که وه	٢٥	هه میشه به هاره	شیر سگ
٥	سۆ = گوڵ به ڕ	انجدان رومی	٢۶	هه ڵقه تیز = شه ڕواڵ	فرفیون
۶	ڕیزه ڵه مارانه	تاج ریزی		به کۆڵ	
٧	کرم کاشور	شقاقل	٢٧	عه تره شا	سنبل الطّیب
٨	که ما.	انجدان سیا	٢٨	گێنو = گیازه ردك	چله داغ
٩	پێکوڵ	خارخسك	٢٩	جیوه ی داری بوق	شیر خشت
١٠	قه یته ران	پرسیاوشان	٣٠	ڕونیاس	روناس
١١	گوڵه به ڕۆنه	افسنتین	٣١	گیاده رمانه = مامیله	شاپه سه ند
١٢	پرسه پیرژنه	با بونه گاوی	٣٢	زره هه ڵاڵه	غافث
١٣	چاوێشه =		٣٣	هه ڵاڵه	اسپیرا
	گوڵه مه م کیشه	بابونه سپید	٣۴	شیرین شوك=	عاقز قرحا
١۴	چاوكوتکه	بابونه‌زرد		وه ك که له م کاشور ——	وایه‌وله کویستانان
١٥	مه زره	مزره			ده‌ڕوێ
١۶	جاتره خاسه	آویشن شیرازی	٣٥	خزه=	بسفایج=له‌سه‌ر
		= مرز نجوش		به ردده‌ڕوێ	
١٧	جاتره کێویله	کاکوتی	٣۶	نم دار = له جه نگه لی—	سه‌رده‌شتاهه یه:
١٨	بێژان = پنجه	بومادران			برگ تیول
١٩	جله =	افتیمون	٣٧	قه فقه فه	دم اسب
	سه ره تانی گیایی		٣٨	شلێره	لاله ی سرنگون
٢٠	چل گرێ	بادرنجبویه = سس	٣٩	گه زگه زه	گزنه
	= خه شه گیا				
٣٠	گیانیشته	هوفاریقون	٤٠	په ڵپینه = پرپره	خرفه

ژوماره	ناوی گیابه کوردی	ناوی گیابه طبّی	ژوماره	ناوی گیابه کوردی	ناوی گیابه طبیً
۴۱	که رکۆڵ	شکر تیغال	۶۱	چایی کێوی =	چای کوهی
۴۲	لاولاوه مارانه	نیلوفرابی =		گیاپێکه بۆژانی زگ	
۴۳	شوتی ده شتی	هندوانه ابوجعل		باشه = کلکه ڕێوی	
۴۴	گیابۆگه نه = پیچن	سراب	۶۲	گیای چایی ـ	چای سبز
۴۵	جه گه ن	اگیرترکی	۶۳	لاولاو	نیلوفر
	= شاجه گه ن				
۴۶	گوڵه جوتێره	سورنجان	۶۴	کوزه ڵه،	بولاغ اوتی
۴۷	گوڵه خیزوك	انیسون	۶۵	گوێژ = گێوژ	زلزلك = کیالك
۴۸	هێرۆ = گوله	ختمی	۶۶	قلقا و ـ هاز=	فیل گوش = قلقاز
	هه ڵمه ڵه		۶۷	گیاکۆخه = وه ك	فرنجمشك
۴۹	به له ك = مێکوك	شیرین بیان		ریحانه وایه	
۵۰	زولفا. بۆ ئاسم باشه،	زوفا، وه ك گوڵه به	۶۸	سوره بنه = قونسور	سالك
۵۱	بز گیله =	کاکنج=عروسك	۶۹	کوڕاده = کنیواڵ	تره کوهی
	گوڵه مه مکه	لیشت پرده ـ میوه اش	۷۰	کاشمه	انجدان سفید
		مانند گیلاس است			
۵۲	گیابۆگه نه =	برگ تاتوره	۷۱	شاته ڕه	شاتره
	گه نگه نه		۷۲	گه لاڕکیشه	باره هه نگ
۵۳	گیاسالمه	ثعلب گرده	۷۳	نانی حاجی له ك له ك	په نیره ك
۵۴	با بردڵه	باداور	۷۴	توترك	تمشك
۵۵	مورو = مورتك	داریکه له سه رده شتا	۷۵	قجی	کیشه
۵۶	سی یه ڕه.	شیدر			کشش
۵۷	پورایشی.	خارده شتی	۷۶	پیٚ چوله که = دانه	علف، هفت بند
۵۸	پیفوك	شیرشیرك	۷۷	مریشکهٔ قه یاخ	چاودار
۵۹	ئه سپون	چوبك	۷۸	سی سوو	-
۶۰	پنیرلك = پسنچك	-	۷۹	قاسده به رڕوژ=	قه آلغان
۶۱	شامه ڵهه م = هێرۆ	ختمی برّی ـ گوڵ			درویه کی بالا به رزولق لقاویه

ژوماره	ناوی گیابه کوردی	ناوی گیابه طبّی	ژوماره	ناوی گیابه کوردی	ناوی گیابه طبی
		ورد			
٨٠	ئاآله نه کیویله	-	٩٦	کیوار ـ کیفار	قه‌راخی‌ریگادا ده‌روی
٨١	سریش = خوژه	سریش= بنی‌خوژیه			
٨٢	شه‌ش په‌ر	اریسا	٩٧	که‌رته‌ش = سه‌لکه‌ته‌شی	
٨٣	سه‌رینج	کولاهك میرحسین	٩٨	گوندوڕ ـ گیای خوارده	.مه‌نی یه
٨٤	و شترخوار	خارشتر	٩٩	زڕه‌لاو ـ	-
٨٥	گوی به‌رخوله	اونینوس	١٠٠	پێڵه‌هاڕ	-
٨٦	گونه‌که‌آله‌شیره	-	١٠١	که‌رکوڵ ـ وروه	شکرتیغال
٨٧	گونه‌سه‌گانه	-	١٠٢	قه‌لغانه‌بزنه	شکاعی = طوبه
٨٨	میله‌گورگانه =	گولی سیبوری	١٠٣	گیابرانه = کلاوزره	برنجاسف
	= کاردو قوره	-	١٠٤	هه‌وشانی	ده‌رمه‌نه
٨٩	خه‌ربه‌نگ	بذرالبنج	١٠٥	گوێگه‌م = گاومه	گولی ماهور
٩٠	خاکشیر ـ شیوران	شیوران ـ خاکشیر	١٠٦	ڕیحانه‌کیویله	-
٩١	شاپانه‌سه‌ره کنگرفرنگی	آرتیشو =	١٠٧	چوله‌که‌گره = له‌رزه،	حلبوب
			١٠٨	سه‌رتیکه = سه‌یدوکه	-
٩٢	ڕیواس	رواس	١٠٩	مێشگره	-
٩٣	وه‌نه‌وشه	بنفشه	١١٠	زریزانه	ته‌آخه‌ك
٩٤	گوله‌په‌ژمینه	اكليل الملك	١١١	لوگه‌نه: لو	ڕازیانه‌ی تلخ
٩٥	گه‌پله	اذربوی	١١٢	هه‌آز ـ زورچاکه	قارچکی‌هه‌آز
			١١٣	هه‌لامه ـ	گیایه‌کی‌بون‌خوشه
			١١٤	مه‌ندێ ـ	بقده نوس
			١١٥		آمله مقشر
			١١٦		

«مه ل و په له وه روداعبا»

مه ل و داعبا و گیان له به رانی مه لّبه ندی سه قز بریه تین له وانه ی که له پاریزگادا باسی لیّ کرا ـ

(چوم و ئاوو کانیاوان)

وَ جَعَلْنا مِنَ الْمآءِ كُلَّ شَيْئٍ حَيٍّ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ [1] چوّم و ئاو و کانیاوان، گه وره ترین خه لاّتی خوان، ئاو مایه ی مان و ژیانه، هوّی شادیّ هوّش و گیانه، جیّی بیر و سه رنج دانه. بزوێنه ری ئیمانه. بوّ خزمه ت و ڕاپه ڕین، له ڕیّ بازی مان و ژین، ئه ی خوێنه ری به سوّزان، خوّبخه چینی دلّسوّزان، به خوێندن و پێنوسان، به کاری باش و ده رسان، پچوّجه نگی هه ژاری، نه زانین و بێکاری، ئاوی به تاڤگه و گوڕه، وه ك چل چه مه و خوّرخوّره، جه غه توو به هاڕه و خوّره، سه قز خوّکانی دوڕه: پیاوبه و پیان به وه سته، سه دیان له به ردابه سته: لانکه ی ژیان به هه شته، سه قز یا خوّسه ر ده شته، که ژوکوّ لیژوده شته، زوّربێ یا که م چون به شته، زه وی و زاری بکێلّه. که کره و تالّوی مه هێلّه، توّبا پیره ی گه لان بوی، ئه وان مێگه ل توّشوان بوی، توّکوڕی نیشتمان بوّی، بوّله دایکت نه بان بوی، نه چوه بچی ئه م نوّبه: هه زار گونا و یه ك توّبه.

زێویه و ته ختی سولیمان، یاسوج، ئیلام، لوڕستان، شاری کورد تا شاری وان، خالّ به خالّی کوردستان، خاکو و کان و داهاتی، بی پاریزی له هاتی، بوّئه و کاره براکه، به دوی باشاندارّکه.ده س له ملی براکه،توّپچو کوئه و کاکه، ئه وبه قه لّه م توّبه شیر، هه ردوو به ڕاوته گبیر.

له کاتی ده رفه ت و هه ل، بڕوّن بوّ خزمه تی گه ل، به گیان و مالّ که ل و په ل، سوکو ئازاوه کومه ل، کان و کانیاوان ده رده، ده س له نوّکه ری به رده. توّئاشورت بالّ شکاند، توّ ته خت و تاجت ڕفاند، توّمونکه برنیت تاراند[2]، تائازادیت بوّ خوّت ساند، ئه ی بوّئێسته وا ناکه ی؟ ـ بوّبرات هه لّ که ی چراکه ی،ئیّره مه لّبه ندی جوانی سه قزه، دوژمن له حاستی

---

[1])سورةالانبیاء ئایه تی ۳۰

[2]) مه به ست جه لاله ددینی خواره زم شاهی مونکه به رنی یه. کاتی له به رابه ری هیرشی (مغول) داشکا. په نای به کوردستان هێنا ـ کوردانیش مه ردانه په نایان دا و زوّریشیان یارمه تی دا. ئه ویش له پاداشی جوامێر یه که یاندا زوّری لیّ کوشتن. له ئاکام دا کوردیکی کوڕ کوژراو ، وه دوای ده که ویّ و به توله ی کوڕه که ی له کوێستانه کانی کوردستانی تورکیه داده ی کوژێته وه ـ (نوسه ر)

مات و کزه ـ دوستی زۆر شاده و به وزه،خاکی میراتی باو و با پیره، ڕۆداوی کۆن و تازه ی له
بیره، ڕۆسته می قاره مانی شانامه، کورده و لێره ژیاوه نامه، سه قز و شه ی ئاویستایه، جێی
تیشك و به زه ی خوایه، یانی ساخ بژی و کرمۆڵ مه به. و شیار به پێت نه که ن ده به، ئه
مه ڵبه نده ٭ به ڕه حم و به زه ی خودا گرساوه ته وه، به گوڵ و گژوگیا، به چۆم و ئاوڕازاوه
ته وه، ڕوانگای دلڕفێنی که ڕه می خوایه بۆگه لی هه ژار، که ده فه رمێ: وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَ الْاَنْهَارُ [١]٭ به زمانی قودره تی ده یان دوێنێ٭ ئێوه ده نێرمه سه رزه وینێ، که
خوڕه ی ئاوی لاپاڵ و تاڤگه ی چۆمانی، هاڕه ی ڕێژاوو قه ڵپه زه ی هه ڵدێرانی، هاژه ی
سێلاوی پایزو به هارانی، باخ و باخات و به ر سێبه رانی، داری بێ به روبه ری جوانی،
چریکه ی باز و شه قه ی شاباڵی هه ڵۆ، کیژولاوان له کوێستانان کۆکۆ. قاسپه قاسپی
که وان. له سه ربه رد و لوتکه ی کێوان،گه شیی چنوران له سه ر سنوران، جوانی وه نه وشه و
بێنی هه لالان، گوڵه خاشخاشه له ژوروی مالان، ڕێواس و مه ندی له دورده دره وشێ،
خۆشحاڵی و شادی و ساخی ده به خشێ،به تایبه ت سروه ی به ری به یانان. له ناو گوڵزارو
هه وای کوێستانان، تێت ده گه یێنێ٭ به ئه سپایی به گۆیتاده چرپێنی که: به دی هێنه رو
نه خش پێده ری ئه م به هه شته،خه لات پێده ری ئه و کێووده شته: خودایه کی تا کی بێ
وێنه ی دلاوایه، که هه رچی بیه وی وایه، جادلۆیی له دلاوایی دلوڤان٭تکیه سه رخاکی
به پیتی کوردستان، غه ملی و ڕازاوه، هه روه کو به هه شت،لاپاڵ و که ژو [٢] ڕا سنیو.
ده روده شت.

(زنجیره کێوی میژویی زاگرس) = سه قز

زنجیره کێوی زاگرس ـ خوای گه وره ده فه رمێ له قورئانی پێروزدا وَ اذْكُرُوااِذْ جَعَلَكُمْ
خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَ بَوَّأَكُمْ فِي الْاَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِها قُصُوراً وَ تَنْحِتُونَ الجِبَالَ بِيُوتاً
فَاذْكُرُوا آلاءَ اللهِ وَلاَ تَعْثَوْ فِي الْاَرْضِ مُفْسِدين [٢] وه بیر خۆتانی بێننه وه کاتێ که خودا، ئێوی
کرده جێ نشینی گه لی سته مکاری (عاد) وه هایشی نیشته جێ کردن که له پاده شتیه کاندا
کۆشکی باشکۆی (وه ك زیوه) تان به دی دێنا ٭ له کیوه کانیشدا قه لای قایمی وه ك
(ئه شکه وت و قه لای که ره فتوو) تان داده برێ، که وا بووخه لاتی خواوه بیر خۆبێننه وه و

---

١)سورةالانبیاء ئایه تی ١ ـ سوره تی المائده ئایه تی ١٢
٢) ٧٤سورةالاعراف

لە سە ر ئە رزا ئاژاوە مە نێنە وە، یادە فە رمێ،

وتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبالِ بُيُوتاً فَارِهِينَ [١] لە کێوان قە لاّی قایم - (بۆ بە رێوە بردنی ڕە و ڕە وە ی ژیان) دادە برِن، عە ڕە ب بە کێو دە ڵێن - جَبَل - کە جە معە کە ی دە بێتە جِبَالَ - هە ربۆیە مێژو نوسانی عە ڕە ب بە وڵاتی کوێستان و شاخاوی کوردستانیان وتوە - جِبال - خوای گە ورە لە قورئانی پیرۆزدا وشە ی - جَبل - ی شە ش جارو، وشە ی - جبال - یشی سیووسێ، سە رجە م (٣٩) جار ناوی کێوی لە قورئانی پیرۆزدا هێناوە - یانی ئینسان با ٣٩ - جاریش لە ڕێگای تە لاش بۆوە دە س هێنانی ما فی ڕە واو بە رحە قی خۆی،مە ینە تی ببنێی و بە ما فی خۆی نە گا: نابی کوڵ بداو سە ری تە سلیم وزە بونی بۆنە تە ویس دا بنە وێنێ، بە ڵکو دە بێ بە نە خشە ی ڕێك و پێك و ئیمانی پولاّین ، هومێد و ڕاوە ستانی وە ك کێو قایم و پتە و، بزوتنە وە و تە قە لاّی وە ك ئاو پالاّوتە و بە ردە وام، لە سە ر ما فی خۆی سورێی باوە ڕویە قینی بێت،لە چلە مین جاردا،کە نیشانە و پلە ی کە ماڵە، بە سە ر گشت کوسب و بە رهە ڵستێکدا زال و پیرۆز دە بێ، خوای کە ورە دە فە رمێ، وَالْجِبَالَ اوْتَادا [٢] کێومان گێرا بە سنگ و لە نگە ری زە وی - خوالی خۆشبو - سعدی شیرازی بنە چە کورد دە ڵێ - [٣]

زمین از تب و لرزه آمد ستوه
فرو کوفت بر دامنش میخ کوه

کێو گە ورە ترین خە لاّتی خوایە، نیشانە ی بە رزی و نە بە زی و وە فایە، کێو قە لاّی مێردانە - حە شارگە ی ژیانە، مە تە رێزی شە ڕە فە، سە نگە ری غیرە تە لانی هە ڵمە تو، کانی نیازە، هێلانە ی هە ڵوێە ڕاوگە ی شە هین و بازە، سە رچاوە ی چۆمانە، لانکە ی مان و نە مانە، بە رگری بایە برِلە گوڵ و گیایە، جا چون زنجیرە کێوی بە پیت و بە رکە تی گە ورە و بە ناو بانگی (زاگرس = زاگروس) هە رلە بە رە یە یانی مێژووە وە، حە شارگە ولانی باوو با پیرانی کوردان و لە نگە ری خاکی پاکی نیشتمان بووە، ناسین و پێدا گە ڕانی ئە رکی سە رشانی هە موو مرۆیە کی دڵ سۆزوبە پرس وجۆیە (زاگرس) ناوی زنجیرە کێویکی بە خێرو بیرە کە لە کێوە کوردنشینە کانی، ئارارا ت وە تا کە نداوی فارس، لە باکورە وە بە رە و باشور بە درێژایی - هە زاروشە ش سە د - کیلومتر سە ربە زر و بە دیمە ن ڕاوە ستاوە ٤ لە سە دان زنجیرە کێوی شان بە شان (متوازی) بە دی هاتووە، پانیە کە ی لە نێوان (١٦٠) تا

---

١) ئایە تی - ١٤٩ - شعراء
٢) سورە تی عمّ - ئایە تی - ٧
٣- سعدی لە کوردە کانی شیرازە - مثلثاتی - سعدی بە کوردو عربی - یە - ئە مە بۆ خۆی شاهیدی ئە م بڕوایە .

(٣٢٠) کیلومتر دایه، که ڕوبه ر (= مساحت) ه که ی ده بێته ـ سێ سه دوهه شتاو چوار هه زار (٣٨٤٠٠٠) کیلومتری چوار گۆشه زوربه ی لوتکه ی کێوی کانی زیاترله سێ (٣٠٠٠) هه زار گه زبه رزن، بڵندترینیان نوچکه ی زه رده کێوی به ختیاری یه که چوار هه زاروپێنسه دوچل وحه وت (٤٥٤٧) گه ز به رزه ـ

کێوه کانی زاگرس ـ زۆرتریان له کوچکه قسڵیه کان به دی هاتون، به شی، کارستی (= ته په و ده شتی قسڵی بی به هره) ی زۆر تێداده بینرێ، به شی ناوه ند و باشوری ئه م کێوه له ـ چین خواردوێی به دی هاتوه، به شی باکوریشی له ـ گسَلش (له ت بون و پچڕان) به دی هاتوه که له درێژایی هێڵه پچراوه کانیدا زۆر چاڵ و چوڵی بازنه یی (گرکانی) تیدایه، یه کی له تایبه تی کانی زاگرس ـ ئه وه یه که به ردی خوێ یی گومه زی شکڵی هه ره زلی تێدایه، له داوێنی پڕخێز و به ره که تی باشوری خۆراوایدا گه وره ترین مه لبه ندی نه وتی دنیا (ناوچه ی نه وتی گه چساران له ئوستانی کوه کیلویه) ی تێداهه ڵکه وتوه، پێ ده شتیه کانیشی بێ دارو ده وه ن و ڕوتمانن،به لاَم له به رزایه کانیدا مێشه ولێڕه وارو داری ـ به ڕوو داره به ن ـ وه نه ته ق (قه زوان) بادام، گوێژ، وزم (بووز) وکه وت و شه هین و تیرۆوشتی تری زۆره، له ناودۆڵ ولا پاڵ و ناو به ردو نوچکه ی شاخه کانیدا ،مێرگ و گیاجاڕ و چڕگه نی پڕوزه نوێرو به دیمه ن، دارووده ون و گوێنی وبنچکی به به هره و ته نکی زۆره هه ربه و جۆره هه زاران جۆره گوڵ و گیای جوان و سه رنج ڕاکێشه ری، بۆن خۆشی به تام و که ڵك و ده وای تێدایه، که هه رکام ده یان ده ردونه خۆشی ئه ڕه وێنێ ، سه دان خه م و په ژاره ئه تارێنێ، به زمانی بێ زمانی ،شوکر و سوپاسی که ڕه م و به زه و ده لاَوایی په روه ردگاری به دی هێنه ری بوونه وه رو، نه خش پێده ری ئه م دیمه نه به شه وق و دلڕفێنه له کوردستاندا به جێ دێنێ،

دیسان له ناو زه ویه نزمه کانی که وشه نی زاگروس دا، زه وی شۆره زار و زۆنگ و زه ل و زه لکاو، به رچاوده که وێ، که لێره و له وێ، ته ك و توك کۆخ و چادر و چیخ و دێ له چاو ده دا،

گه وره ترین شاری که وشنی ئه م شاخانه بریه تی یه له شاره کانی ماکۆ ـ خۆی ـ سه لماس ـ ورمێ ـ شنو ـ نه غده ـ مه هاباد ـ بوکان ـ سه قز ـ سه رده شت ـ بانه ـ سنه ـ کامیاران ـ کرماشان ـ خوڕوه ماباد ـ شاری کورد ـ یاسوج ـ شیراز ـ ئیلام ـ هه مه دان ـ قوروه و بیجار و ساین قه لا و تیکاب ، ژوماره ی دانیشتوانی ئه م مه ڵبه ندانه زیاتر له

۱۲ ملوێن به راورد کراوه.که زۆرتر له (۸) ملونییان کوردن، [1] دیاره که خێڵه کانی - لوڕو به ختیاری و تیره‌کانی له ك و بویرَ ئه حمه دی له بنه ماڵه و بنه چه وڕه گه زی پاکی کوردان ده ژمێر درێن.

زاگرس (سیلوو) هه ماری ده غلّ و دانه - ئه گه ر بیژین که زه ویه پی ده شت ولا پالّ و لیژه به خیر و بیره کانی - ئیلام - سه رپلی زه هاو - قه سری شیرین - کرماشان - ماهیده شت - کامیاران - بان له یلاخ - قوروه - بیجار - هه وه تو و - هه وشار - سه قز - بوکان - ساین قه لاّ - شامات - شاروێران - مه هاباد - نه غده - سندوس - سویسنایه تی شنو - پیران - لاجان وسه دان مه لّبه ندی تر، چالّی گه نم و ده غلّ و دانه وێڵه» ده شتی ئازادی وشه ڕه ف ، به هه شتی سه رسه وز و به دیمه ن و تماشایی خودان له کوردستاندا، که ئه گه روه ك پێویسته پێی بچارێن، ئه توانێ بێجگه له نانی ناوخوهه زاران تون گه نم و دانه وێڵه بوده ره وه بنێرێ

زاگرس - جێی ئاژه لّ داری و به رهه م هێنانی مه ڕو مالیاتی، داشتی، شیری - گوشتی - زاوزووه، سه دان مه لبه ندی وه ك - خوڕخوڕه - سه رشیو هوبه توو، له یلاخ، شاهو، که ره ند - سه رپلّی زه هاو - گه ورك - مه نگور - قه ندیل، هه وشار - کویستانی کانی ماین بلاّغ و پیرمحمّد و کوێستانی سه لیم خان له مه لّبه ندی ساین قه لاّ و تیکاب - کوێستانی کانی مه رگه وڕ و ناوچه ی ماکو و ده یان کوێستانی چڕونه رمان و له وه ڕ خوش و به که لّك و به هره ی تێدایه - [2]

که به ومه رجه ی وه ك پێویسته ده ولّه ت ئاورێ له ئاژه لّ داره کانی ئه م ناوچه بداته وه، زۆربه ته واوی و به جوانی بێجگه له رۆن و گوشت . که ره و په نیرو که شك و خوری و پێست و ڕیخولّه و به رهه مه پیویسته کانی تری ناوخو، ده توانێ گشت سالّی سه دان تون بو ده ره وه ی ولاّت بنێرێ و ببێته هوی سه ربه زری نیشتمان، زاگرس - شوێنی باخ و باخات و لیڕه وار و چوم و جوگه وز نه و کانیاوه، هه واری فێنك ودلّ بزوێن و گیان په روه ری به بایه خ و ناوه، لوتکه ی کیوانی به رزه، شاخی به سام‌وته رزه، جێی ئاژه لّه و بزوێنه، به رزی دوژمن ته زێنه، گشتی زێڕوته لاّیه، خوشی له وتن نایه، هه رده لّه ی خودای بێ وێنه - به ری له ئه مرۆ و دوێنه، باسی کوردستان ده کاکه ده فه رمێ وَ هُوَالَّذی مَدَّالاَرضَ وَ جَعَلَ فیهَا

---

۱) دائرةالمعارف دکتر مصاحب
۲) دائرةالمعارف فارسی دکتر مصاحب

رَوَاسِیَ وَآنهاراً وَ مِنْ کُلِّ الثِمَراتِ جَعَلَ فِیهَا زَوْجَیْنِ أثْنَیْنِ یُغشِی اللَّیلَ النَّهَارَ اِنَّ فِی ذَلِكَ لَایاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفکرُونَ وَ فِي الأَرْضِ قِطَعٌ مُتجَاوِرَاتٌ وَ جَناتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَ زَرْعٌ و نَخِیلٌ صِنْوانٌ وَ غَیْرُ صِنْوَانٍ یُسقیٰ بِماَءٍ وَاحِدٍ [1] خوائه و خوایه،که سفره ی زه وی بوّمان و ژیانی ئاده می زادی ڕاخستوه، بوّئه وه ی ئاوری ده رونی له سه رجه غزی نه له خشیّنیّ، کیّوانی قورس و به سامی له سه رڕا گرتوه، چوّمانیشی تیّدا ڕه وانه فه رموه، له گشت میوه و گژوگیایی نیّرومیّی به جوت لیّ به دی هیّناوه، په رده ی شه وی به سه ر ڕوّژ و ڕوّژیشی به سه ر شه و داکیّشاوه، تاگه لی خاوه ن بیر سه رنج بده ن، ئه و گشت خه لاته به خوّڕایی له ده س نه ده ن، قانونی خودا و ادامه زراوه،ئاوی سورشت وارژاوه،که شویّنیّ نزم و شوره زار و گه رم و قاقڕبیّ، لایی به ڕزو به برّشت.فیّنك وبژوّین و باگربیّ، لایی، که ژوته لان و به ندن و به رد و کویّستانه، لایی ده شت و نه رمانی پرّگولّ و کانه، لایی باخ و باخاتی تریّ و خورمایه، لایی داری یه ك په ل،دوو په ل و پرّگه لایه، شویّنیّ ده غلّ و دانه ویّله دیّتیّ ـ لایی درّودالّ ده ڕویّنیّ ـ

زاگرس، ته لای ده سه وشاره، به شی گه لی کوردی هه ژاره، کانی نه وتوته لایه، خه لاتی نه پساوهی خودایه.قورئانی پیروّز ده فه رمیّ: آلَم تَرَ اَنَّ اللّهَ آنزَلَ مِنَ السَّمَاَءِ ماءً فَاَخْرَجْنَا به ثَمَرَاتٍ مُخْتَلفاً اَلوانُهَا وَ مِنَ الْجِبَالِ جُددٌ بیضٌ وَ حُمُرٌ مُخْتَلفٌ اَلْوَانُها وَ غَرَابیبُ سُود [2] ئه ی مروّیی که بوتیّگه یشتن دلّ ، بوّدیتن چاو،بوّژنه وایی گویّت خه لات کراوه، مه گه رنابینی که خودا له هه ورانه وه ئاوده باریّنیّ، پاشان گشت جوّره میوه و به رو به ر هه میّکی ڕه نگاوڕه نگی پیّ ده ڕویّنیّ، مه گه ر نابینی که خودای گه وره کیّوانی به ڕه نگی جوّرای جوّر، خه ت خه تی سپی و سورورّه شی قه ترانی ده ر هیّناوه، تابه وردی وژیری لیّکی بڕه یته وه، کانه پرّخیّروبیّره کانی بدوّ زیته وه و بوّ خوّتی که لّك لیّ وه ربگری،

ناوچه ی ـ نه وتی شا ـ مه لّبه ندی گه چساران ـ هه ریّمی مه سجید سوله یمان ـ مه یدانی نه فتون، تیکراله داویّنی زاگرس داپیّ گه یشتون و له خاکی پاکی نیشتماندا هه لّکه وتون،

برّیّ له نوسه ران،زنجیره کیّوی زاگروسیان به ـ پاتاق، پشتکوّ ـ که بیرکوّ ـ زه ردکوّ ـ داناوه، به لام ئه وانه به هه لّه چوون، چون له حه قیقه تداهه ر کام له م زنجیره کیّوانه ناوی

---

۱)سوره‌الرعد ئایه تی ۳و ۴ـ
۲)سوره‌فاطر ئایه تی ۲۷

مه ڵبه ند، یابه شیّ یا زنجیره کێوێکه له زنجیره کێوه به ربلاوه کانی ـ زاگرس [١]

(زنجیره کێوه کانی ناوچه ی سه قز)

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالاً وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَاناً [٢] خودائه و خودایه، که بۆپشودانی ئیوه سێبه ری داروده ون وشتی تری داناوه، هه روا له ناو کێواندا ئه شکه وت و غاری بۆتان به دی هێناوه، به وجوره کێوگه وره ترین خه لاتی خوایه، خێروبه ره که تی له دوایی نایه

زنجیره کێوی وه ستامسته فا

شارستانی سه قز که له ناو زنجیره کێوه سه ربه رزه به سام و دیمه نه کانی زاگرس داهه ڵکه وتوه، بۆخۆی خاوه نی ئه م زنجیره کێوه به که ڵك و به رهه م وسه رسه وزانه یه، وه ك له پیر پیاوه زانا کانی کورده واریم بیستوه هۆی ناونانی ئه م کوێستانه به کوێستانی ـ وه ستامسته فا ـ و به شێکی تریشی به ـ زه ینه ڵ ـ به م جوره بوه که له دێی تورجان دا ئاسنگه رێکی شمشیر دورسکه ر به ناوی (وه ستامسته فاو) شواینێکیش به ناوی (زه ینه ل) ـ ژیاون ـ رۆژی زه ینه ل ـ گازانه که ی ده بابۆسه رئه و کێوه یکه ئیستاکه پی ده ڵێن (زه ینه ڵ) ـ مانگایه کی،سه ره زۆ یی وهارو هاجی ده کاوزه ینه ڵیش،ده ستی لیّ ئه داته گڵ مۆتکه به ردێکی خڕو بۆمانگای ده هاوێ ٭ به رده که یش له م که له که یه وه ده زوا و له و که له که یه وه ده ر ده چیّ و مانگاده مریّ ـ

زه ینه ڵی بلیمه ت ـ به رده که هه ڵ ده گرێته وه و پێی داده زوانیّ و ده زانیّ که ئه مه سورێکی تیدایه،به ردنی یه پۆلایاشتیّ تر له پۆلاچاتره ـ ده یبا بۆلای (وه ستامسته فا) و ده ڵیّ وه ستامسته فا له م ـ پۆلایه ـ شمشیرێکم بۆدورست که، وه ستا کاتیّ تیی ده زوانی ده زانی شیمشیرێ ئه مه زۆربڕا و بی وێنه ده بێ، له ده ڵی خۆیدا نه خشه یه کی دڵ ته زێن، بۆده رهێنانی شمشێر که له ده س (زه ینه ڵ) ده کێشی ٭ شمشیر که ی خۆماڵیانه بۆدورست ده کاوله کێلانێکی چاکی، به جورێ قایم ده کا که به زویی (زه ینه ڵ) شمشێره که ی بۆله

---

١) دائرة المعارف فارسی دکتر مصاحب ص ١٦٠ ج ١ ماده زاگرس
٢) سورة النحل ئایه تی (٨١)

کێلان دە رنە یی ـ شمشێر کە دە داتە وە بە (زە ینە ڵ) بە لاّم لە پێش ئە وە یکە (زە ینە ڵ) گاڕانە کە ی بە ڕێتە وە بۆ کوێستان، وە ستامستە فا لە سەڕێگە کە یدا. کە مینی ـ بۆدادە نی کاتێ (زە ینە ڵ) دە گاتە ئە وجێگە (وە ستامستە فا) هێرش دە باتە سە ر ـ شوانە وێڵە، کە شمشێر کە ی لێ بستێنێ، بابە کو شتینشی تە واوبوبێ، (زە ینە ڵیش) پە لاماری شمشیر کە ی دە دا تالە کێلانی دە ربێنێ، بە لاّم بوێ دە رنایێ، دە ڵێ توبە خرێ زگی مانگاکون دە کە ی، چۆن لە کێلاندانابرێ؟ جا بە کێلانە وە شمشێر کە هە ڵ دێنیو دە یدالە مە لی (وستامستە فا) و ملی دە پە ڕێنێ و دە ی کوژێ، لە و کاتە وە ئە م کوێستانە بە ـ وە ستامستە فا ناونراوە وئە و کێوە یش کە زە ینە ڵ بە ردە کە ی لێ ئە دوزیە تە وە بە زە ینە ڵ ناوی دە رچوە ـ (خواڕاناترە) ١ ـ زنجیرە کێو و کوێستانی وە ستامستە فا ـ سە رە تای ئە م زنجیرە کوێستانە ئاو سارد و بە زرو لە وە ڕ خۆش و پڕگوڵ و بە دیمە ن و تە رزە،لە نێوان دێکانی، تورجان، جە میان، شیلاناوی، سە یداوا، کانی زێرێنە، سونج و هە رمێلە دا هە ڵکە وتوە، کە لە دێکانی شیلاناوی، سە یداوا، بە رە و

باشور بە رزدە بێتە وە لوتکە ی باشوری خوڕهە لاّتی شیلاناوی (١٨٠٥) گە زبە زرە، ماوە یی دە ڕوا و لە باشوری خوڕهە لاّتی تورجان بە رزی لوتکە ی دە گاتە (١٨٢٥) گە ز لێرە دادە بێتە دوو شاخە،شاخە یە کیان بە رە و خوڕهە لاّت لادە کاتە وە و دە گاتە لوتکە (٢٢٥١ گە زی) برێ تردە ڕوا و دە گاتە لوتکە ی بە رزی (٢١٥٦ گە زی) ـ زە ینە ڵ ـ کە لە باشوری خوڕاوای هە رمێلە داڕ اوە ستاوە، ئە مجار بە رە بە ر ە دادە نە وێ و بە کە لی داروغان دا، کە ڕێگای هە رمێلە بۆکوندە لانی پێدادە ڕوا،دادە پە ڕێ و بە باشوری هە رمێلە دادە ڕوا و لە شاخی (مە نداو) مە شهور بە (شاخە ڕە ش)لەکێوی (مریوە یسە ـ) ی مە رخوز، تی دە پە ڕێ و بە باشوری مە رخوز و باکوری قشلاخی سە رێ دادە ڕوا و دە گاتە نوچکە ی بە زری (٢٣٧٠ گە زی) حە وتە وانان،(دە ڵێن لە م شاخە داحە وت پیاو چاك نێژراون کە ئێستاکە قسنە کانیان بە رچاو دە کە وێ) لە مە ولا بە باکوری تە موغە و قشلاخی خوارێ دادە ڕوا و دە گاتە لوتکە ی (بە زری ٢٣٧٠ گە زی) (قە لا ئە شرە فی) (کە لە م سالاّنە دازێڕو ئە نتیکە ی زۆری لێ دۆزراوە تە وە)

کێوی ـ وە نە وشە (کە بە هە ڵە لە نە خشە دا ڕاداری سە قز لە سە ر ئە م کێوە نیشان دراوە) لە مە ولا بە رە و باکور لادە کاتە وە و بە نێوان مە زرای مە رخوز و ئایچی دادە ڕوا دە گاتە لوتکە (٢٠٨٩ گە زی) ئاڵمە ڵوو ـ (کە ئێستاڕاداری سە قز لە سە ر ئە م کێوە

(١) بۆ خوێم چە ندجارانم لە زاری خوالێ خۆشبوو (حاجی خە سرە و) کە جێی متمانە بو بیستوە

چه قاوه) له خۆراوای (مه لّقه ره نی) و خۆرهه لاّتی (چه کشه) دایه، له مه ولا به ره و خۆرهه لاّت و باکور و خۆراوا شاخه شاخه ده بێته وه، شاخه یه کی به باشوری (مه لّقه ره نی) و مه زرا و باخی - (سه یده کورده) دابه ره و سه قز داده په ڕێ ، له مه زرا و ته پۆلّکه کانی (ره جه ب) (باکوری پادگانی سه قز) و ته په ی مالاّن داده برێته وه، شاخه یه کی تریشی به باکوری - مه لّقه ره نی داتێ ده په ڕێ و له که لی - چه تان (له قه دیما شوێنی ڕێ گروچه ته بووه) ڕه ت ده بێ ، گه رده نه ی سینه کێشی - حه و کانیان - (که به ڕاستی کانیاوی سارد و خۆشی زۆره) ده بڕێ ، به کێوی به زری (به رده سور) له باکور مه لّقه ره نی داهه لّ ده گه ڕێ و، کێوی به رد به رداوی جاقل (که ئاوی باغی خان) له ژێر ئه م کێوه وه دێته خوارێ) به خوراوای سه قز/ داده په ڕی و له قه راخ ماله کانی سه قز داده کوژێ، شاخه کانی تریشی به ره وباکور ده ڕۆن و له قه راخ چۆمی قاره واو ئالّتونی سه روخوارده برێته وه، شاخه یه کی تریشی به ره و باکور به نێوان دێکانی، سه یداوا و چه کشه داده ڕوا، ئه مجار به ره و خۆراوا لاده کاته وه و به باشوری ئاخکه ندا ده ڕواو له چۆم ده په ڕێته وه و به باشوری قامیشی شێری یازیبلاغی دا به پێچه وانه ی ئاوهه لّ ده گه ڕێ . ده ڕواوده گاته کێوی کانی ئاسمانی شان به شانی (سولّتانی خه زایی) و له مه زرای (شیخ سه عید) که شه قامی سونج بۆهه رمێله به پیاده به وێداده ڕواده په ڕێته وه و، پالّ ده دا به کێوی به دیمه ن و به زری سولّتان خه زای یه وه (ئه م کێوه له فولکولوری کوردیدا جێی خۆی کردوه ته وه.وه ك ده لّێن: سولّتان خه زایی پیری به رانیه ر، هه رکه س که م شه رته سالّ نه باته سه ر، که ئه م کێوه له ڕۆوگه ی سونج بڕێ به لای خۆراواوه هه لّکه وتوه.

زنجیره کێوی وسته فاتا ده چێته کوێستانه کانی باشوری قولّقولّه و پیرومه ران

لیزه گه ی دوهه می کوێستانی وه ستا مسته فا له باشوری خۆرهه لاّتی تورجانه وه ماوه یێ به ره و باشور داده په ڕێ و،له باکوری دێی (کۆنده لاّن) به ره و خۆراوا لاده کاته وه و به باکوری دێکانی (تایه ر بوغده) و (بۆبه کتان) داده ڕوا ، له نێوان دێکانی (بۆبه کتان) و (باخی شێخان) به ره و باشور لاده کاته وه و ده نۆسی به کێوی به زری (٢٠٤٦ گه زی)

(قه‌ڵا قوزوڵوه‌وه) برێ ده‌ڕوا و له‌ حاست دێی (کانی درێژ) به‌ره‌و خۆراوا باده‌ خواوده‌ گاته‌ لوتکه‌ی به‌رزی (۲۱۹۸ گه‌زی) (قه‌ره‌قایه). هه‌ربه‌ و جۆره‌ ده‌ڕوا تاده‌گاته‌ لوتکه‌ی به‌رزی (۲۲۴۰ گه‌زی) کێوی (هه‌واره‌ به‌زره) له‌ نێوان (یاغیان) (سارده‌ کوێستان) (شێخ چۆپان) و (مێزگه‌ نه‌خشینه) دا، له‌ مه‌ولا به‌ره‌و باشور لاده‌ کاته‌وه‌ و برێ ده‌ڕوا و لیزه‌ گه‌ یه‌کی به‌ره‌و خۆرهه‌ڵات ده‌ڕوا و ده‌گاته‌ کێوی به‌ سام و به‌رزی (۲۳۴۴ گه‌زی) (پیر چۆپان) لیزه‌ گه‌ یه‌کی تریشی داده‌ په‌ڕێ و به‌ره‌ خۆراوا لاده‌ کاته‌وه‌ و ده‌لکێ به‌ کێوی (دووسه‌ر)، که‌ سنوری سێ گۆشه‌ی بانه‌ و سه‌قز و مه‌هابادی گرتوه، دیسان له‌ پیر چۆپانه‌وه‌ ده‌ڕوا و ده‌گاته‌ کێوی به‌رزی گه‌زی (قه‌لاگا) له‌ نێوان (مێرگه‌ نه‌خشینه) و (باوسه‌ین) دا، لیزگه‌ یه‌کی تری پاڵ ده‌دا به‌ کێوی به‌رزی (۲۳۵۴ گه‌زی) (کۆره‌ سوته) له‌ نێوان دێکانی (وزمه‌ڵه) (سیاده‌ری سه‌رێ) و (باوسه‌ین) دا. لیزگه‌ی ئه‌ سڵیشی به‌ره‌و باشورده‌ڕوا و پاڵ ده‌دا به‌ کێوی به‌رزی (۲۵۲۰ گه‌زی) له‌ نێوان دێکانی هه‌ردو و نجنێ ی بانه‌ و (باوه‌ سه‌ین) دا، له‌ مه‌ولا ڕوو ده‌کاته‌ باشور و ده‌ڕواوده‌ نوسی به‌ کێوی (۲۴۴۷ گه‌زی) له‌ نێوان (وشکه‌ده‌ره) و (باوسه‌ین دا) ده‌ڕوا و ده‌ نوسی به‌ کێوی مێژویی (۲۶۲۲ گه‌زی) سه‌رتوون له‌ نێوان (خاپوره‌ دێ) (وشکه‌ ده‌ره) (ساوان) و (باوسه‌ین) دا، ده‌ڕوا و پاڵ ده‌دا به‌ کێوی (۲۶۹۲ گه‌زی) وه‌زه‌نه «که‌ ئێستاکه‌ ئیستگای ڕاداری بانه‌ی له‌ سه‌ر چه‌قاوه» به‌ره‌و خۆرهه‌ڵات ده‌ڕوا و لوتکه‌ی [1](مه‌حمود شایه‌ر) و کێوی له‌وه‌ڕ خۆشی (کلاوڕه‌ش) به‌جێ دێڵی و به‌ کێوی به‌رزو به‌ ناو بانگی گه‌زی که‌لی خانه‌وه‌ ده‌نو «تونێلی شه‌قامی سه‌قز - بانه‌ به‌ درێژی یه‌ک کیلومیتر به‌ ژێر ئه‌م کێوه‌ داده‌ڕوا» هه‌روا کوێستانه‌ و کوێستان ده‌ڕوا و کێوی به‌ردی پێغه‌مبه‌ران (یا به‌رده‌ ریقناوی) چون هه‌ڵو و سه‌قری زۆری پێوه‌ بووه، به‌جێ دێڵی و ده‌گاته‌ کێوی به‌رزی (۲۶۹۴ گه‌زی) پیر بوداغ، له‌ نێوان (سه‌ر سونجی) بانه‌ و (قوڵقوڵه) و (که‌ره‌ویان) دا. پیر بوداغ به‌ره‌و خۆرهه‌ڵات لاده‌ کاته‌وه‌ و ده‌ نوسی به‌ کێوی تورێ و تۆراوی (غه‌زه‌ب) - ه‌وه‌ که - (۲۱۶۰ گه‌ز به‌رزه) و گه‌وره‌ ترین ئه‌شکه‌وتی ئه‌م شارستانه‌ به‌ ناوی (ئه‌شکه‌وتی سیا).

له‌م کێوه‌ داهه‌ڵکه‌وتوه‌ به‌ لام تا ئێستاکه‌ کێو پێوان و گه‌راڵ و شاخ ویستان. نه‌ هاتونه‌ ته‌ ئه‌م به‌ هه‌شتی خودایه، که‌ بزانن به‌چ هوێی ئه‌م چپایه، ئه‌وه‌نده‌ ڕقی هه‌ ستاوه. که‌ ناوی (غه‌زه‌بی) له‌ خۆ ناوه؟ چون هاوه‌ڵان ڕوویان تێ نه‌ کردوه. به‌ هه‌شتی خۆیان به‌ دۆزخی

---

۱) جه‌غرافیای فه‌رهه‌نگی تێهران

خه ڵکی فڕو شتوه، له‌ لاتی ئه وه،که بازو شاهێن و هه ڵۆ، له شه قه ی شاباڵان بده ن کۆکۆ،له م په ڕ بۆنه و په ڕ هه ڵ بفڕن، پای شه یتان و شۆفاری لێ ببڕن‌بۆنه بێ قشقه ره له وێی بهارێنێ، قالاوه ڕه شه ی ده نگ گڕلێی بقارێنێ، کونده بوی بێ خێری به چۆلگه فێرلێی بخوێنێ؟

ناوچه ی سه قز ـ زنجیره کێوه کانی (که ڵه که جار و کۆته ڕه ش)

ئه مجار به نێوان (پیرومه ران) و (قوڵقوڵه) دا داده گه ڕێ و پاڵ ده دا به کێوی به رزی (٢٦٤٠ گه زی) (گرده کۆ) له نێوان (بنه خوێ) و (کانی ناوی بانه و (قوڵقوڵه) و (پیرومه ران) دا که له خۆرهه لاتی کانی ناووده و سێنه وه ده ڕواو ده نوسی به لوتکه ی به رزی (٢٧٤٨ گه زی) زاغه،لێره دا به ره و باشور به نێوان دێکانی (کوێره گوێزی) بانه و (ده وسێنه) دا داده په ڕێ و ده ڵکی به کێوی به رزی (٢٢٧٠ گه زی) (بابلاوه) له نێوان دێکانی (بویه ن) (سورێن)وکوێره گوێز دا، ئه مجار به نێوان دێکانی (کوێره گوێز) (بویه ن سه ربێ) و (سورێن) دا به ره و باشوری خۆرهه لات داده په ڕێ و ده نوسی به کێوه کانی ـ ـــ (ته وراسه) (به رده سور) له نێوان دێکانی ـ حه وباش و هه واره خۆل و قوڵ ئه ستیری بانه دا، هه رواده ڕوا و له کێوی ـ کانی مه لا ـ تێ ده په ڕێ و ده گاته کێوی (٢٦٤٧ گه زی) (ده روازه) له نێوان کوێستانه کانی که‌ڵه‌که جار و دێی (نه ده ری) بانه دا، دیسان به خۆرهه لاتی دێی (بڕوێش کانی) داتی ده په ڕێ و ده نوسی به کێوی به رزی گه زی (حوجره ی فه قێ) له خۆرهه لاتی دێکانی (سیاناو) و (سه رته زێنی) بانه و سنوری ناوچه ی بانه و سه قز و کوردستانی عیراق (ده شتی شلێر) دا ـ له مه وڵا به ره و خۆرهه لات به قه راخی سنوری کوردستان ئێران و ده شتی شلیری کوردستانی عێراق داده ڕوا و پاڵ ده دا به کوێستانی به ناو بانگی زۆر خۆشی دڵ ڕفێنی (٢٧٩٨ گه زی) (که ڵه که جار) له نێوان دێکانی (میشیاوی گه وره) و (سێ کوچکه) و ده شتی شلیردا، هه ر واده ڕوا و ده نوسی به کێوی ناو خۆشی (٢٥٩٢ گه زی) (کۆته ڕه سه وه) له نێوان سێ کوچکه و هه رمێدۆڵ و ده شتی شلێردا، هه ربه و جۆره ده ڕوا و ده گاته کێوی به خێروبێری (ئه سپۆنه وار)،چون ئه م کێوه گیای ئه سپۆنی زۆره به ئه سپۆنه وار ناو دێری کراوه، له نێوان هه رمێدۆڵ و قزلّ وێڵ دایه،کوێستانی، تۆسیه وار ـ که به رزترین لوتکه ی (٢٥٢٠ گه ز به رزه) له نێوان دێکانی (حاجی عه بدول) (قزلّ وێڵ) و هه ردو بایده ر و خۆرهه لاتی (ئه سپۆنه وار) داهه ڵکه وتوه که له باکوره وه به ره وَ باشور تا سنوری کوردستانی شلێر درێژی هه یه، به ولاتره وه

کوێستانی له وه ڕ خۆش و به دیمه نی (بۆرده مه) و (سیفه) که له خۆرهه ڵاتی قزلّ وێلّ و زنجیره کێوی توسیه وار دایه و تا کوردستانی شلیر درێژه ی هه یه، له خۆرهه لاتیشه وه ده نوسی به کوێستانی (ماڵه گه وره وه) ئه م کوێستانانه له خۆرهه ڵاته وه به ره و خۆراوا به م ته رتیبه شانیان به شانی یه که وه داوه و،به ری هێرشی ئاژاوه چیان گرتوه، وێنه ی سه ددی، ذولقه رنه ین ـ ڕێگای ـ یه ئجوج و مه ئجوجیان ـ به ستووه، ١ ـ زنجیره کوێستانی بۆرده مه و سێف ٢ ـ زنجیره کوێستانی توسیه وار ٣ ـ زنجیره کوێستانی ئه سپۆنه وار ۴ – زنجیره کوێستانی کۆته ڕه ش ۵ ـ زنجیره کوێستانی که ڵه که جاڕ ۶ ـ زنجیره کێوه کانی (کانی مه لا ، ده روازه ، حوجره ی فه قێ ،له خۆرهه ڵاتی قوڵ ئه ستێر ، نه ده ر ، بروێش کانی سه رته زێن) به شی دێهستانی نه نوری بانه،که هه رشه شیان به ته رتیبی سه ره وه، شان به شانی یه کتر له باکوره وه به ره باشور تا سنوری کوردستانی شلێر درێژه یان هه یه و سنوری باکوری شلێریان به دی هێناوه، که له سێفه وه تا دێی سه رته زین نزیکی ۴٠ کیلومتره ـ سنوری شارستانی سه قز له گه ل کوردستانی شلێردا نزیکی ٣٠ کیلومیتره ـ له کویستانی (سێفه وه) تا کوێستانی (ماڵه گه وره) و کوێستانی (هه ڵه کۆکان) له حاست (به رده ڕه شه) ی مه ریوان ـ وێنه ی که وان به ده وری نوکی خۆرهه ڵاتی ده شتی شلێردا به ره و خۆراوابای خواردوه، که ده ره ی (تورکان) که ئه م زنجیره کێوه ده ستی له یه ك به رنه داوه و به قه راخی باشوری ده شتی شلێر و باکوری دێکانی (به رده ڕه شه) و (دووبلوره) داده ڕوا و کێوه کانی (ئه سپی شێره) و (چاله پان) به جێ دێڵێ و به باکوری دێکانی (هه نجیران) و (مێرگه درێژ) و (ساوجی) داده ڕوا و له باکوری دێی (خه ڵوزه) یَ مه ریوان و خۆرهه ڵاتی به شی کوردستانی ئێران، داده کۆژێ ـ به م جۆره ئه م زنجیره کێوانه له حوجره ی فه قێ تا دێی خه ڵوزه ی مه ریوان وه ك زنجیرێکی زێرێن له گه ردنی به دیمه ن و جوانی ده شتی شلیر هه ڵکشاوه، کێوه به ناو بانگه کانی نێوان شارستانی سه قز و مه ریوان به م جۆره یه ١ ـ کوێستانی ماڵه گه وره له خۆرهه ڵاتی ـ کلکه ی ده شتی شلێردا ٢ ـ کوێستانی هه ڵه کوکان له باکوری به رده ڕه شه دا ٣ ـ کوێستانی قه ره ئه لیاس ـ له باکوری قامچیان دا ۴ ـ کێوی به رده ڕێقناوی و کێوی به رزی ٢۵٦٢ گه زی (مام ئه لیاس) له باکوری (گوگجه) و خۆرهه ڵاتی (تازه دێ) و (ئاگجه) دا ، که ئاوی سێ ڕه وان (یانی سه رچاوه ی لقی خۆرهه ڵاتی جه غه توو که له خۆرهه ڵات و خۆراوا و باکوری ئه م به هه شته به رینه سه رچاوه ده گرێ به ره و باکور به شیوه ڵانی نێوان زنجیره کێوه کانی (قه ره ئه لیاس) و (مام

ئه لیاس) دا به ره و دێی (کانامه ت) تێ ده په ڕێ، کێوی (٢٦١٨) گه زی (شاخه ڕه ش) له نێوان (کانی ته مرخان) و (توراخته په) و کێوی (هه زار مێرگه) له باکوری (هه واره گه رمه) و کێوی به رزی ـ ٢١٢٦ گه زی سوڵتان و کێوی دووبرا و کێوی قادر کوژیاو له نێوان دێکانی نه رگسلە ی خۆرخۆره و ـ هه واره گه رمه و کانی ته مرخان و گۆکجه ی مه ریوان و لوتکه ی به زری ـ مزگه وت و میرزادا ـ هه ڵکه وتوه.

لوتکه ی به زری (٣٠٥٩ گه زی) مزگه وت و میرزا ـ که یه کێکه له زنجیره کێوه زێڕینه کانی چل چه مه، دورست له ئاخرین خالی باشوری خۆرهه لاتی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز و نێوان شاره کانی (مه ریوان) و (دیوانده ره) داهه ڵکه وتوه، له چه ند لاوه زنجیره ی زێڕینی لێ بوه ته وه، به لاّم لێره دا باسی دو و زنجیره ی ده که م،هه وه ڵین زنجیرەله مزگه و میرزاوه تا کێوی ئاویده ری سنه ـ دوهه مین زنجیره ی له مزگه وت و میرزاوه تا کێوی کانی ته ختی سلێمانی هه وشار،زنجیره ی هه وڵین له مزگه وت و میرزاوه به ره و باشوری خۆرهه لاّت ده ڕوا و کێوه کانی (ده رویش) و (سه نانه سه ره) به جێ دێڵی و به نێوان دێکانی (کۆڵ) (دوزه خده ره) (عبدالصمد) داده ڕوا و کێوه کانی ـ (باشته ٢٢٣٠ گه ز) کێوی (ته موله سه ره) و کێوی به زری (٢٦١٠ گه زی) حاجی ئه حمه د به جێ دێڵی به م لاولای دێی (ده ره ویان) دا داده په ڕی و ـ کێوی (کوێره کێو) و کێوی به زری ٢٦١٢ گه زی (به ردی بوغاری) و کێوی (ده رویش ئه ولیا) و لوتکه ی به زری ٢٦٦٢ گه زی (عه لی که تان) و لوتکه ی (٢٣٠٠ گه زی)،کێوی (که لا) و کێوی (کانی کوچکینه) که تێکڕا له نێوان دێکانی (شانشین) (صوفی بله) (قوڕیجه) (ده ره ویان) (تازاوای قازی عه لی) و (کوس عومه ر) دا هه ڵکه وتون ـ به جێ دێڵی و ده گاته کێوی به زری (٢٤٢٢ گه زی) (هانه شه یتان)، ده ڕوا و کێوی به زری (٢٥٤٠ گه زی) (کانی چه رمو) و کێوی (٢٦٦٠ گه زی) (عه لی بلاغ) که له نێوان دێکانی (قوڕیجه) (ده ره هه رد) (تازاوای قازی عه لی) (ئاغبلاّغ) (خه نجه ری خوارێ) حاجی ئاوادا قه راویان گرتووه ـ به جێ دێڵی و ده ڕوا و کێوی به زری ٢٣٩٥ گه زی ـ ـ که له نێوان دێکانی (خه نجه ری سه رێ) و (ول) و (چاویلکانی وه زێر) دایه،به جێ دێڵی و به نێوان دێکانی (حه نجه ری سه ڕێ) (ول) (فه رهاداوا) (سه یید موحیه ددین) داده ڕوا و کێوی (چاڵه ڕه ش) به جێ دێڵی، دیسان کێوه کانی (مه لا قومی) (سوهان) و کێوی (سوڵتان ئه حمه د) که له نێوان دێکانی (چاویلکانی حاجی) (کاکۆ زه کریا) (ده ره وشکه) (قه لاّشێخان) (سه یید موحیه ددین) (بڕوده ر)

(گاوه ده ره) داهه ڵکه وتون،به جێ دێڵی و له نێوان دێکانی (توداری صمدی) و (کونه بو) کێوی به زری (٢٣٧٦ گه زی) پیر سمایل ـ به جێ دێڵی و ده نوۆسی به کێوی (قولوازه) و کێوی (دووه یسه)،له نێوان دێکانی؛ توداره ڕۆته.(توداری مه لا) (دووه یسه) (که ڵه کان) دا ئه مجار به نێوان دێکانی (توداری مه لا) (که ڵه کان) دا داده په ڕێ و ده نوسی به کێوی (ته یتور) کێوی به زری (٢٤٤٠ گه زی) (هه نگه ژاڵ) و کێوی (موراد انصار) له نێوان دێکانی (ئارینان)، مراد انصار، (تازاوای عیساوا) (که شه قامی سنه بۆمه ریوان به داوێنی باشوری ئه م مراد انصار داده ڕوا) به جێ دێڵی و له کێو کانی (قازان شکین) (کێوی بناوار) کێوی ده ره وه زان ـ کێوی وزمان ـ کێوی شاسوار ـ کێوی قلوه ند ـ که له نێوان دێکانی عیساوای تازاوا (سوسران) و (نه وه ڕه ی) خواڵی خۆش بوو، ئایه تولڵامه ر دۆخ داهه ڵکه وتون ـ تێ ده په ڕێ [1] به لاّم دێی ـ گه رماش له ناوه ندی ئه م شاخه به دیمه نه جوانانه دایه، ئه مجار به نێوان دێکانی ـ نه وه ڕه و دادانه ـ دادێته خوارێ و پاڵ ده دا به کێوی به زری گه زی مێژویی (ئاویده ر) له باشوری خۆراوای شاری گه وره و خۆشی سنه دا سه ربه رز ڕاوه ستاوه

دووهه مین زنجیره ی زێرێنی کێوی مزگه وت و میرزا (که له م ناوه پیروزه ئاین و شه ڕه ف و به زه و مرۆ ڤایه تی ده باری و) وایشی لێ ده رد که وێ، که ئه م مه ڵبه نده له ده ورانی پێشودا ئالاّ هه ڵ گری ئاین، ڕچه شکێنی ڕێی دین و ئازادی و خوێنه واری بوه، ئه مه لێره مزگه وت و میرزا، ئه وه له وێ حوجره ی فه قێ، گشت ئه مانه بۆمانی ده رخستوه. کوردستان لانکه ی علیم وزانین و کانی خۆشبه ختی و خواناسین بووه، ئه م زنجیره زێرێنه له مزگه وت و میرزا به ره و باکوری خۆرهه لاّت تا ته ختی سلێمان به م جۆره کشاوه، شوێنه واری به زه ی خوایه و به م جۆره دامه زراوه، له مزگه وت و میرزاوه ڕێ که وه،تا ته ختی سلێمان نه گری مه سره وه.ئه م زنجیره زێرێنه له مزگه وت و میرزاوه به نێوان دێکانی (ده ره گاوان) و (نه رگسلّه) داده ڕوا و پاڵ ده دا به کێوی (به رده سپی) له ویوه ده ڕوا و ده گا به کێوی به زری (٢٢٢٢ گه زی) (تفه نگچیان) له نێوان (قزلّ بلاغ) و (هه زار کانیان) و (گورجی) دا که دووشاخه ی چۆمی قزلّ وه زان له م زنجیره کوێستانه وه سه رچاوه ده گرێ، له وێوه ده ڕوا و کێوه کانی (به رده ڕه ش) (چه رمو سوار)، کێوی به زری ٢٤١٠ گه زی (شێخ لطیف) له نێوان دێکانی (ده ره وه زان) (قزل بلاغ) سه ید موراد (ناڵه شکێنه ی)

---

١) پرس و جوی نوسه ر

به شی دیوانده ره به جیّ دیّلّی وده ڕوا و له کیّوی بلّندی ٢٧٣٧ گه زی (ته وریّز خاتون) سه رده که ویّ و به کویّستانه کانی (که لّ کوژه) و کویّستانه کانی نیّوان دیّکانی (بناوه چان) و (شه ریفاوا) و (یاپه لّ) و (ئالّیجان) داسه رده که ویّ و کویّستانی (مه نیّ جاڕ) له نیّوان دیّکانی (گاوه که چی سه ر) (خالّه وازه) (برایماواو) (هه باساوای) دیوانده ره و جافرخان و (یاپه لّ) دا ـ به جیّ دیّلّی و به کویّستانه کانی نیّوان (سه رده ره) و (هه باساوادا) سه رده که ویّ و، به نیّوان مه وی و تازاوادا ده گاته کیّوی (٢٦٨٤ گه زی) (کونه کهشك) و به ره و خوّرهه لاّت لاده کا ته وه و ده ڕوا و ده گاته کیّوی (٢٦١٧ گه زی) (حاجی سه یید) که ڕاداری هوّبه توی سه ر به شارستانی سه قزی له سه رچه قاوه، دیسان هه ربه ره و باکوری خوّرهه لاّت ده ڕوا و به ره به ره داده کشیّ و نزم ده بیّته وه، که له نیّوان دیّکانی (کانی چه رموو و) (زه ڕینه).(ئه حمه ده که ڕ) و (که س نه زان) به رزایه که ی ده گاته ٢٢٢٢ گه ز هه ربه و جوّره به نیّوان دیّکانی (شاوه لّی) هه ماراو، کانی چایی ـ کولته په داده ڕوا و ده گاته سه رچوّمی سیر، له نیّوان هه ردوو دیّی (سیر) له چوّم ده په ڕیّته وه و له کیّوی ٢١٨٧ گه زی نیّوان (سیری سه ڕی) و (زه کی به گی خواریّ) و (خاکی به گ) ڕه ت ده بی وده گاته کیّوی ٢١٣٤ گه زی نیّوان سیری سه ڕی و (شالّی شه لّ) و (قوّچاخ) و (زه کی به گ) . ده ڕوا و به ره و خوّرهه لاّت لاده کاته وه و له کیّوی ٢١٨٩ گه زی ـ باکوری شالّی شه ل ڕه دده بیّ و به باکوری دیّی (هه یده ر دیوان) و له نیّوان دیّکانی (پاپالّه) و (نه وبه هار) له کیّوی ٢١٠٩ گه زی ـ و کیّوی ٢٢٥٠ گه زی

ره دده بیّ و به ره و باکوری خوّرهه لاّت باده خوا و به خوّرهه لاّتی دیّکانی (نه وبه هار) ئه میناوا (ته گر باری) دا ده ڕواو، ده گا به کیّوی ٢٢٩٨ گه زی له خوّرهه لاّتی (ته گر باری) ـ دیسان به ره و خوّرهه لاّت لاده کاته وه و ده نوسی به کیّوی ٢١٣٠ گه زی

له خۆراوای کۆتانی سه ڕی دا ـ ئه مجار به نێوان هه ردوو کۆتان داده ڕوا و له شه قامی ئیسفالتی بێجار بۆ تیکاب ده په ڕێته وه و به نێوان دێکانی ـ تازاوا ـ عه ره بشاو ئیمام زاده ـ ایوبی انصار داده ڕوا و ده گا به کێوی به رزی ٢٢٥٤ گه زی (ئه یوبی ئه نسار) له مه ولا زنجیره ی کیوّه کان به ره و خۆرهه ڵات تاچومی قزلٌ وه زان، به ره و خۆراوا تاقه راخی شاری تیکاب ـ په لی هه ڵ خستوه ، کوێستانی ئه م ناوچه زۆر به رین و له وه ڕ خۆش و به که ڵك و پڕله کانه ـ جاله کێوی ـ ئه یوبی ئه نساره وه.که سنوری نێوان کوردستان و ئازه ربایجانی خۆراوایه، له مه ولا ده چێته خاکی ئازه ربایجانی خۆراواوه و به ره و باکورڕاست سه رده که وێ و به خۆراوای دێی (دوزباش) داسه رده که وێ و ده گا به کیوّی ٢٣٨٣ گه زی له خۆرهه ڵاتی دێی (تمای)،ده ڕۆاوله کیوّی ٢٩٩٠ گه زی (ئه زنو) و کیوّی ٢٦٣٧ گه زی (گوڵه زه رد) تێ ده په ڕێ و به کویستانه کانی خۆرهه ڵاتی دێکانی، قجور یولقون ئاغاج ـ قه لاچوخه دا ده رواوده گا به کیوّی (به رزی ٢٨٣٣) گه زی له نێوان دێکانی ـ ئوغڵ به گ و به درلودا،ئه مجار به ره و خۆراوا لاده کاته وه و ده گا به کێوی (٢١٥٢ گه زی) ـ له نێوان ـ دێکانی (فه یزاوا) داوده نوسی به کوێستانه کانی (هامپاوته ختی سولیمانی) کوردستانی هه وشاره وه، جالێره دائه ی خوێنه ری بیرتیژی دڵسوز بڕی ڕاوه سته ووچانێ بگره و پشووێی ده رکه ، که مێ له سه رلوتکه ی ئه م کوێستانه به سام و دیمه ن و گه ش وزه نویّروبژوێن و ڕه نگاوڕه نگانه ڕاوه سته، به وردی لێکبیده وه و بیرێکی لێ بکه وه»، که ئه م ڕوانگا به رجه وه ن خۆش وهه ست بزوێنه، ئه م نه خش و نیگاره بێ وێنه دڵ رفێنه، ده س کردی کێ یه و بۆکی به دی هێنراوه؟ تێ فکره و بۆ ئاوه دانی تێکۆشه، به هه شتی خودای تێدایه ، به هیچ کولۆنجێ به هه نده رانی مه فرۆشه

١ ـ زنجیره کێوی ـ دێکۆ (دێهستانه) کانی ـ سه رشیو وخورخوره

١ ـ زنجیره کێوه کانی (خان ئه حمه د) (ته وراسه) (کانی مه لا) ده روازه (٢٦٤٧) (په له کوڵ) (دیزه به دار) (ئاوپه ڕ) و (دوبرا) له نێوان دێکانی (حه وتاش) و (وزمه ڵه) ی بانه دابه ره و باشور به خۆراوای ـ دێکۆی نه نۆرو خۆرهه ڵاتی ـ حه وتاش و کوێستانی که ڵه که جاڕدا ـ تاسنوری کوردستانی عیراق درێژه ی هه یه ـ (پیره پیاوه ژیروبه ته گبیره کانی کورده واری وامان بۆده گێڕنه وه ـ که له که وشه نی کوێستانی ـ ئاوپه ردا دووبراژیاون یه کێکیان له دێی. (هاره بڕ) ئه وی تریان له دێی (ئه لیاسه چه وته) که ئاوی مه زرای هه ردووبراله کوێستانه کانی، (حوجره ی فه قێ) و دیزه به داره وه هاتووه و له سه رمله ی

کێوی (ئاوپه ڕ) بوه ته دووبه ش، هه ربه شێکی بۆ مه زرای براێی چووه، ئه م دووبرائه وندە له گه ڵ یه گدا بێ خه وش و دڵ پاك بوون که زۆر کات برای دێی (هاره بڕ) چوه ته سه ردو و ئاوانه که وبه شی براکه ی زۆرتر کردوه،و تووبه تی، براکه م خێزان داره.بابه رهه می ئه و زۆرتربێ، دیسان له م لایشه وه برای دێی (ئه لیاسه) چه وته چووه و ئاوی براکه ی زۆرتر کردوه و، وتوویه تی: بابه هره ی براکه م له خۆم زۆرتربێ، به م جۆره ئه م دوو برادڵپاکه هه رکام خۆشی وده سه ڵات وده وڵه مه ندی براکه ی له خۆی پێ خوشتر بووه، خوایش پاداشی به خوشبه ختی داونه ته وه، به م هۆیه خه ڵکیٔ ئه م کوێستانه یان به (ئاوپه ڕودووبرا) ناودیڕ کردووه ـ چاك وایه کوردان،که گشتیان پێکه وه بران، ئه م په نده یان له بیرنه چێ، تاچه قلێ دوو به رکیان له پێ هه ڵ نه چێ

٢ ـ زنجیره کێوی (خه شخاش) مله ی کانی زێرینه ـ که لی سێف له نێوان ـ به یانده ره ـ باینجان ـ کانی په ری ـ میك دایه.

٣ ـ زنجیره کێوی (شه له) که کوێستانێکی گه وره و به ر بلاوه ـ له نێوان دێکانی میشیاو ـ حه وتاش ـ به یانده ره دایه

۴ ـ زنجیره کێوی ـ چاڵه پان ـ به ختیار ـ که لی سێفه سور ناڵه سه خته ـ شه که ربه گ ـ له نێوان دێکانی ـ قامیشه له سیانزاد ـ هه نگه چینه ـ مام سیوه دین دایه ـ

۵ ـ زنجیره کێوی (ته په به رزه) (مچه کوژراو) (گه وره قه ڵا) (٢٢١٨ ـ گه زبه زره) (په ڕه ژال) (کۆته ڕه ش) له نێوان دێکانی ـ میشیاو ـ هه رمێدوڵ ـ سێ کوچکه و ـ مام سیوه دین دایه.

۶ ـ زنجیره کێوی ئه سپۆنه وار نێوان دێکانی سێ کوچکه وهه رمیدوڵ دایه ـ

٧ ـ زنجیره کێوی ـ تۆسیه وار ـ له نێوان دێکانی ـ حاجی ئه ول و بایه ری سه ر و قزلّ ویلّ دایه ـ

٨ ـ زنجیره کێوی ـ ئاسمان بلاغی له نێوان دێکا ـ کاوه مه له،ده گاگا و هه ردوباییه ر دایه ـ کێوی کانی کوتو ـ له نێوان سیفه تاڵه و هه نگه چینه دایه

٩ ـ زنجیره کێوه کانی (به رده زه رد) قه لا که (٢٢٨۶ گه زبه زره) له نێوان دیکانی ـ سه راژگا ـ شیپانه جۆ ـ ده ره زیاره تی سه رێ دایه

١٠ ـ زنجیره کێوی (٢۴۶٠ گه زی) (قووچ) و زنجیره کیوی (٢۶٢٠ گه زی) به رانان له نێوان دیکانی ـ هه ردووده ره زیاره ت ـ باینجان میك ـ چه وشه ن دایه ـ

۱۱ ـ زنجیره کێوی به رده ڕه شه له نێوان ـ جه وشه ون وده ره ی ئاوی دایه،

۱۲ ـ زنجیره کێوی به ناو بانگی ـ (۲۶۴۰ گه زی) نه کرۆز ـ له نێوان دیکانی ـ ده ره ی ئاوی ـ پیرومه ران،که ره ویان،قه به غلوجه و عاقلاوا دایه ـ

۱۳ ـ زنجیره کێوی (۲۶۴۰ گه زی) گرده کۆ ـ له نێوان دێکانی ـ پیرۆمه ران ـ قوڵقوڵه و کانی ناوی بانه دایه

۱۴ ـ زنجیره کیوی (۲۱۶۰ گه زبه زری) غه زه ب ـ له نێوان دێکانی ـ قوڵقوڵه ـ پیرۆمه ران ـ که ره ویان دایه ئه م کیوّه ئه شکه و تێکی تێدایه به ناوی ـ ئه شکه وتی سایی ـ

۱۵ ـ زنجیره کێوی (۲۳۷۶ گه زی) (لۆسوتاو) هه روا کێوی (پیرخدر) که به ناوی شه خسی پیر خضر ناونراوه ـ له نێوان دێکانی (قه ره چه ر) (قوّڕه ده ره) (هه مزه قه ره ینان) (که ره ویان) و (قه به غڵوجه) دایه ـ

۱۶ ـ زنجیره کێوی ـ (۲۲۵۵ گه زی) ذولفه قار ـ له نێوان دێکانی ـ (قه به غڵوجه) و (عاقڵاوا) دایه

۱۷ ـ زنجیره کێوی ـ قه یسه ـ له نێوان ـ سماقڵو، که نده سوره، قه ره چه ر، دایه ـ

۱۸ ـ زنجیره کێوه کانی ـ به رده که شکان، عه زیزله یلا ـ قه ڵا ـ له نێوان دێکانی ـ که نده سوره، ته موته ـ چرا غ وه یس ـ مازوار ـ قه به غڵوجه ـ هێجانان. وه ڕێنانی و (که س نه زان) دایه

۱۹ ـ زنجیره کێوی به رزی (۲۲۱۷ گه زی) هه واره ـ له نێوان دێکانی ـ وه ڕێنانی ـ سه رته که ڵتوو ـ هێجانان، دایه ـ

۲۰ ـ زنجیره کێوی ـ مه غولان ـ له نێوان ـ خورمتاووه ڕێنانی، دایه

۲۱ ـ زنجیره کێوی چوالوی ـ له نێوان خورمتاو، که س نه زان، و عاره به له نگ، دایه ـ

۲۲ ـ زنجیره کێوی ـ پیر به شیر (۲۰۲۰ گه زی) له نێوان باغچه ڵه و، سه رته که ڵتو، دایه

۲۳ ـ زنجیره کێوی به هنام (که قه ڵایێ به ناوی ـ به هنام دژ ـ به دژی کوردانی له سه ردور سکرابوو ـ به ڵام ئیستاکه ڕوخاوه) له نێوان ـ باغچه ڵه و، کانی که وه، دایه ـ

۲۴ ـ زنجیره کێوی ـ باسکه درێژ ـ له نێوان ـ که مه توو درگا سلێمان و ئاوێنان دایه ـ

۲۵ ـ کێوی به رزو چه تونی (حاجیه تاوه) که له خوّرهه ڵاتی چوّمی صاحیب (جه غه توو) داسه ربه رزڕاوه ستاوه، کێوێکی مێژویی یه له پاش شه ڕی نێونه ته وایه تی ـ

له سه روده ورو به ری ئه م کێوه شه ڕێکی سه خت و خوێناوی له نێوان سوپای ڕه ژیمی شاوشور شکێرانی کوردا ڕوی دا،که چه ندجار ـ ئه م کێوه ده س به ده س کرا،به لاّم له ئاکام داهێزی باتڵ شکاو سوپای زۆروێژان تارومارپوون، ئه م کێوه ـ له نێوان ـ کاکه سیاو ده ره وه زانی سه روده ره سمایله ودرگا سلێمان، دایه ـ

٢٦ ـ کێوی سه رقوزلو ـ له نێوان دێکانی ـ درگا سلیمان ـ قه لاّچوخه دایه ـ

٢٧ ـ زنجیره کێوی ـ صوفی مه حمود که (٢١٤١ گه زبه رزه) له نێوان ـ خورده لوکی و قه لاّچوخه دایه

٢٨ ـ زنجیره کێوی ـ به رده زه رد ـ که (٢٢٤٢ گه ربه رزه) له نێوان ـ که چه ڵ مینگان ـ سه رسێف ـ سه رته که ڵتوو، دایه

٢٩ ـ زنجیره کێوی ـ زایر و اصحاب ـ له نێوان ـ که چه ڵ مینگان و ده ره وه زانی سه رێ دایه ـ

٣٠ ـ زنجیره کێوی ـ شێخه ڵ تاریك ـ که ٢٣٠٣ گه زبه رزه ـ له نێوان دێکانی ـ روسته مان وده ره وه زانی خوارێ و شێخه ڵه وده ره سمایله وکه ندولاّن دایه،

٣١ ـ کێوی به رزی ٢٣٦٤ گه زی ـ شمشیر زێڕین ـ له نێوان ـ که مه ره سیاوه قشلاقی مله ـ که ندولاّن ـ تایشه ـ بارام ـ قوتلو ـ وڕوسته مان دایه

٣٢ ـ زنجیره کێوی ـ به نه ن ـ له نێوان ـ کانی سه ید ـ نووه ین ـ سورنجداغ ـ ماسیده ره ی شێخ ـ قه ره بوغره.مازوار ـ سه رده ره ی سه رشیو دایه ـ

٣٣ ـ زنجیره کێوی ـ به ردی بوایم ـ له نێوان دێکانی ـ قه ره بوغره ـ قامیشه ڵه ـ حاجی مه مه دان ـ ده ره وه زان ومازوار دایه ـ

٣٤ ـ زنجیره کێوی (خه سره وخان) که لوتکه ی خۆرهه لاّتی خۆشه ده ره، ٢٠٨٠ گه زو لوتکه ی باشوری ده ره ویانی شێخیش ١٩٧٨ گه ز به رزه، له نێوان دێکانی ـ روسته مه کوورّ ـ قامیشه ڵه ـ ده ره ویانی شێخ خۆشه ده ره ـ بۆخه ڵوو ـ حاجی مه مه دان ـ ده ره وه زان دایه و،له باشوری خۆرهه لاّت له نێوان دێکانی، سوّڵه و ئیسحا قاوا، به زنجیره کێوی پڕخێر و به رکه تی ـ چل چه مه وه ده نوسێ

٣٥ ـ زنجیره کۆیستانی به ناو بانگ وزۆر خۆش و به سام و مێژویی ـ چل چه مه ـ له نێوان دێکانی بست ـ ده ره هوان ـ سوّڵه ـ ئیسحا قاوا ـ کانامه ت ئاگجه و تازه دێ و گوگجه ی مه ریوان ـ نه رگسڵه ـ ده ره گاوان ـ شاقه لاّ، ته وه که لاّن ـ بناوچان، ئاڵیجان ـ

ئاوباره وکه که وسان داهه ڵکه وتووه، به رزترین لوتکه ی ئه م مه ڵبه نده که به وێستی - به دی هێنه ری نه خش پێده ر، و ێنه ی به هه شتی به رین ڕازاوه ته وه که چۆمه کانی - خۆرخۆره - جه غه توو - قزڵ وه زان، له باشوره وه به ره و باکور و چۆمی سیروان - له باکوره وه به ره و باشور - هه رچواریان له م کوێستانه ئاواداره به رینه وه سه رچاوه ده گرن - که ئه گه روه ك پێویسته ده وڵه ت پێی بچارێ - ئه م مه ڵبه نده خۆشه باسه فایه هه ر ساڵ زیاترله سه دان هه زار گه ڕاڵی ده ره وه و ناوه وه بۆلای خۆی را ده کێشێ و ساڵانه هه زاران ملوێن تمه ن به خه زێنه ی ده ڵه ت ده گه یێ نێ و خه ڵکی ناوچه یش به نه وایی ده گه ن، ئای بوّنه و ڕۆژه؟؟

ئه م کوێستانه لوتکه ی به رزی زۆره به رزترین لوتکه ی له زنجیره کێوی باشورتی - ۳۱۷۳ گه ز به رزه - که له نێوان - نه رگسڵه و ئیسحاقاوا و ئاگجه و گۆگجه و شاقه لاّ دایه - لوتکه ی مزگه وت و میرزا - ۳۰۵۹ گه ز به رزه و له نێوان ده ره گاوان نه رگسڵه، دۆزه خده ره دایه - هه روا زنجیره کێوی قه ڵپه زه (۲۷۸۹ گه ز) به رزه، لوتکه ی کێوی - که نیشك کوژیاو (۲۳۶۸ گه ز) به رزه لوتکه ی کێوی کانی میران له نێوان - شاقه لاّ و نه رگسڵه د (۲۳۵۸ گه ز) به رزه -

۳۶ - کێوی (به رده ڕه شه) له خۆراوای باشوری دێی شاقه لاّدا

۳۷ - کێوی به رزی - ۲۲۶۶ گه زی - له خۆرهه لاّتی شاقه لاّ دایه -

۳۸ - کیوی به رده سپی و کێوی به رزی ۲۲۲۲ گه زی - تفه نگچیان له نێوان دێکانی - ده ره گاوان - گورجی و (هه زار کانیان) و (قزڵ بلاغی) به شی دیوانده ره دایه -

۳۹ - کێوی (که ڵ کوژه) له نێوان ته وکه لاّن، بناوچان ده ره وه زان دایه -

۴۰ - کێوی نێوان بناوچان - ئالیجان - بست و ئاوباره

۴۱ - زنجیره کێوی - سه رته زین که به رزترین لوتکه ی ۲۶۹۵ گه ز به رزه و له نێوان دێکانی - خاڵه وازه - هه ردووگاوه که چ سورمو سێ - عه زیزاوا - و زمان دایه -

۴۲ - کێوی - ۲۴۷۰ گه زی (سه خت سپی) له نێوان مه ولاناوا - ماسیده ری شێخ مه وسماوا - ده ره و یانه وشکه دایه

۴۳ - کێوی زنجیرقه لاّ له نێوان - مه ولاناوا- ڕۆسته مه کوور و ماسیده ری شێخ دایه -

۴۴ - کێوی (ده ره قه ڵخان) له نێوان - خورخوره قشلاخی - کانی سه یید و هه رسێ ماسیده ره دایه -

۴۵ ـ کیوی ـ کانی چه رموزی ۲۳۱۴ گه زی، له نێوان دێکانی ـ ده ره تفێ ـ قشلاخی ده وره قه لا ـ تازه وای سلێمان ـ ده ره شیخان دایه، کێوی (به ربناوه) و کێوی (ڕووش) له قه راخی دێی قاره وای سلێمان دایه و کانی (به ردی) تێدایه ـ

۴۶ ـ کیوی ـ چی یه که ـ له نێوان ـ ده ره شێخان ـ سورموسێ گاوه که چی خوارو چنارتوو دایه ـ

زنجیره کێوه کانی ناوچه ی تیله کۆ و ئیمام ـ

۴۷ ـ زنجیره کۆیستانی حاجی سه یید له خۆرهه لاته وه به نێوان دێکانی مه وی و قاچیان و فه تاحاوادا به ره و خۆراوا به شکلی که وانی و تیلی تا پشت دێی سه یفاوا درێژه ی هه یه که لوتکه به زره ناوداره کانی به م جۆره یه

۱ ـ لوتکه ی حاجی سه یید (۲۶۱۷ گه زبه رزه) ۲ ـ لوتکه ی کونه که شك (۲۶۸۹ گه زبه رزه) ۳ ـ کێوی به رده قوت له نێوان باشماخ و جافرخان دایه ـ لوتکه ی سوڵتان له نێوان چنارتو و باشماخ دایه ـ لوتکه ی (چادره که) که ۲۶۶۲ گه ز به رزه له نێوان ـ ته خت وعه لیاواوده ره شێخان دایه ـ لوتکه ی (ماین گلیاو) له باشوری ته خت دایه، کێوی ـ کانی ده روێش ـ که ۲۲۲۹ گه زبه رزه) له نێوان دێکانی ده ره قوڵه ـ خۆشێنان ـ عه لیاوای ته خت. سه یفاوا و ضامناوا دایه ـ

۴۸ ـ کێوی به رزی ۱۷۸۹ گه زی ـ له نێوان شاشاگه ڵ ـ ته مربه گ ـ جونیان دایه ـ

۴۹ ـ کێوی ـ ۲۰۲۰ گه زی له نێوان هه وی، ته یمان قه لا ـ ئێراو دایه

۵۰ ـ کێوی (کانی ئه حمه د) له نێوان هه وی و ته خت دایه ـ

۵۱ ـ کێوی قه لا ـ له باکوری باشماخ دایه ـ

۵۲ ـ زنجیره کێوی به رزی ۲۱۳۵ گه زی له نێوان ـ میراوا ـ شه مسه ـ ته یمان قه لا ـ قه لاچوخه، ئیرانشای تیله کۆ، دایه ـ

۵۳ ـ کێوی مێژویی (تاقه دار) که ۲۳۵۲ گه ز به رزه ـ له نێوان ـ قه پلانتو ـ مه لاسالار ـ عه لی مه رده ـ کانی سور و اصحاب دایه ـ

۵۴ ـ کێوی ـ ۲۱۱۹ گه زی له نێوان مه لاسه لار ـ سپه وڕه ـ قاضی خان قوزلۆی سه رێ دایه ـ

۵۵ ـ کێوی کۆزکۆز ـ له نێوان ـ دێکانی سپه وڕه ـ قازی خان ـ ئه حمه د مه رده ـ

سیراجاوا، قه لاّگای کوّرکوّر ـ پارسانیان ـ دایه ـ

٥٦ ـ کێوی ٢٠٣٩ گه زی له نێوان جونیان ـ قه لاّگای کوّرکوّرـ پارسانیان ـ چاپانی سه روخوار دایه

کێوه کانی ـ دێکو کانی کولته په و صاحیب

٥٧ ـ کێوی به رده سور ـ له نێوان دێکانی ـ سونته کاکه سیاو ـ صاحیب، مه حموداواو ئینچکه دایه، که له گه رده نه ی مه حمودا واکه شه قامی سه قز بوّسنه ـ به وێداده ڕوا ـ به رزایه که ی ده گاته ١٧٠٥ گه ز ـ

٥٨ ـ کێوی به رزی ١٨٧٠ گه زی ـ له نێوان دێکانی ـ عه لیاوا و کیسه لاّن دایه

٥٩ ـ کێوی به رزی ١٦٨٢ گه زی له نێوان دێکانی ـ چی چی خوار، تیکانلو ـ که ریماوا و عه لیاوا دایه ـ

٦٠ ـ کێوی سولّتان ـ له نێوان دێکانی ـ دالو ـ عه لیاواـ چی چی خوار، قوتانجوخ ـ پاپش خان ـ چاخلو ـ دایه ـ

٦١ ـ کێوی ـ تاوه قرّان ـ له نێوان دێکانی ـ زیویه ـ قه ره ناو، ئه ولمومن ودالو دایه ـ

٦٢ ـ کێوی ـ ڕێقنه (١٨٥٠ گه ز به رزه) له نێوان دێکانی سولاکان ـ ئه ولمومن ـ زێویه و کورد که ند، دایه ـ

٦٣ ـ کێوی (دێوان) له نێوان دێکانی اصحاب ـ کورد که ند ـ سولاکان ـ عه لیاوای که ره فتو و ڕه حیم کوژیاو، دایه ـ

٦٤ ـ زنجیره کێوی ـ ئه وڕه زاق (عبدالرّزاق) که ٢٥٢٤ گه ز به رزه ـ له نێوان دێکانی ـ سولاکان ـ ئه ولمومن، یورقول، پاشبلاّغ ـ ئالیار ـ ده رپه مه دان ـ قه لاّی که ره فتو ـ مه سعوداواـ عه لیاوای که ره فتو داهه ڵکه وتوه

٦٥ ـ زنجیره کێوی (هه زار باخ) له نێوان دێکانی ـ کوڕوز، کوپه قرّان ـ میر سه یید ـ ده ره په مه دان و ئالیار دایه و، پالّی داوه به کێوی ٢٢٥٩ گه زی له نێوان دێکانی ـ ئالیار ـ که ریماوای ئه یاغچی ـ کوچه ته لاّ و ئه یاغچی

٦٦ ـ کێوی کانی له نێوان دێکانی ده روێشه ڕه ش، قاشوق ـ کوچه ته لاّ ـ کوڕوز دایه ـ

٦٧ ـ کێوی (شانشین) له نێوان ـ کوچه ته ڵا ـ فه یزاوا و ئه یاغچی دایه ـ

٦٨ ـ کێوی ١٦٧٠ گه زی له نێوان ـ ئه یاغچی (فه یزاوا) خۆشقشڵاخ ـ که چۆمی ساروخ له باکۆریه وه به نێوان ئه م زنجیره کێوه و زنجیزه کانی ـ سوروسات و به یان دابه ره و خۆرهه ڵات دا ده په ڕێ، ئه م به یانه‌غه یریٔ به یانیٔ باکوری دێی به خێرو بێری و مێژویی ـ صفاخانه یه ـ

٦٩ ـ هه روا به قه راخی باشوری چومی ـ ساروخ داده ڕوێن و به ڕێز له م کێوانه ڕه ت ده بین ١ ـ کێوی ١٦٨٤ گه زی له نێوان ـ خۆشقلاخ و صفاخانه دایه ٢ ـ کێوی ١٥٧٧ گه زی له نێوان ـ باڵه قوڵو (تۆمار قامیش) و (عه باسه ڕه قه) دایه ٣ ـ کێوی ١٧٠٥ گه زی (پیر محمّد) و (کیل برّ) له نێوان (په چه سور)،تومارقامیش و باڵه قوڵو دایه ـ

٧٠ ـ کێوی ـ ٢١٩٠ گه زی (کێوه ڕه ش) له نێوان ـ ئالیار ـ باشبلاغ وکه ریماوای ئه یاغچی دایه

٧١ ـ کێوی ـ (سوره واڵه) له نێوان دێکانی (یورقوڵ)، به رچه م ـ ئه خضراوا ـ ڕه حیماوا و باشبلاّغ دایه،

٧٢ ـ کێوی ـ ١٩١٢ گه زی شێخ ڕه زا ـ له نێوان ـ ڕه حیماوا. کانی سپی ـ حاجی حه سه ن دایه ـ

٧٣ ـ کێوی ١٧٣٨ گه زی له نێوان ـ یورقول ـ قه ره ناو ـ به رچه م دایه

٧٤ ـ کێوی ١٥٩٥ گه زی (قه ڵاته ڕه شه) له نێوان ـ چوّڵ مه ڵو، یازیبلاغی ـ قشلاخی ڕه زا ـ تومار قامیش ـ سه یداوا ـ کولته په، خۆشه ده ره و، کێله که وو دایه ـ

٧٥ ـ کێوی ١٥٧٣ گه زی له نێوان قه ڵاکۆن و نمه ینه و سه ددی سه قز دایه

٧٦ ـ زنجیره کێوی (شاخه ڕه ش) له دێکانی ـ گۆده رزو حه سه ناوای گۆده رز، له خۆرهه ڵاته وه به ر و خۆراوا تا دێکانی ـ مۆکه وسلێمانکه ندی و گاوه شه له، درێژه ی هه یه، هه روا له باشوره وه به ره و باکور له دێکانی (پیر یونس) و (ئاره بوغلوی خواریٚ) به نێوان (نه وبه هار) و (ئاره بوغلوی) سه رێداده روّاتا دێکانی (یه نگی که ند) و (به رده زه رد)، جاله هه رشو ێنێکدا ناوێکی تایبه تی خۆی هه یه وه ك ١ـ لوتکه ی باشوری خۆرهه ڵاتی ـ ئاره بوغلوی سه رێ به ناوی ١٧٤٩ گه ز به رزه ـ ٢ـ لوتکه ی نێوان یه نگی که ندو به رده زه رد به ناوی ١٧٣٨ گه ز به رزه ـ ٣ـ لوتکه ی نێوان به رده زه رد و کانی زۆراب ١٨٥٠ گه ز به رزه ـ ٤ـ لوتکه ی نێوان مۆکه و کانی زۆراب ـ ١٨٧٠

گه ز به رزه ـ ٥ ـ لوتکه ی باشوری خوّراوای گوّده رز به ناوی (جاکوبار) ١٨١٣ گه ز به رزه ـ ٦ـ لوتکه ی (قه لاّی ترشه) له نێوان پیر یونس و ئاره بوغلوی خواری دا گه ز به رزه ـ

٧٧ ـ زنجیره کێوی (له یلان چوخه) یا (ڕه قیتان) له نێوان دێکانی گاوه شه له ـ سلێمانکه ندی،موّکه ـ ئاره بوغلوی خواروسه ر ـ ئاخته په ـ کانی جیێژنی ـ ده ره په مه دان ـ کانی نیاز ـ ئاڵتون خواریّ ـ قاره وا و کونه کوتردا هه ڵکه وتوه که له باکور و خوّرهه لاّته وه ده ستی له شاخه ڕه ش به رنه داوه، لوتکه ی نێوان ـ گاوه شه له و کانی جیێژنی ٢١٥٠ گه ز به رزه ـ ئه م کیوّه،کانی ئاسن و پوّلاو ـ زوّح (ئالمینیومی) تیّدایه ـ

٧٨ ـ زنجیره کێوی (به رده ڕه شه) له نێوان دێکانی گاوه شه له ـ کونه کوتر دایه که به نێوانی ـ گاوه شه له و ئاره بوغلوی خواریداتیّ ده په ڕی و به زنجیره ی،له یلان چوخه وه ده نوسیّ،له خه ڵکی ئه م شوّینانه م بیستوه که ده یان وت *زوّرمان* له کارناسانی ده ره وه بیستوه که ـ کانی ئورانیوم ـ یان تیدایه (خوازاناتره)

٧٩ ـ زنجیره کێوی مه لا محمّد ـ له نێوان دێکانی ـ داشالّوجه ـ ئاڵکه ڵو ـ ئه سراوا (ناصراوا) قه یله سون، به ده راوا ـ کارێزه ـ دوّزه خده ره ـ تاوه قرّان داهه ڵکه وتوه که چوّمی سه قز له پله ی ـ ئاستانه ـ به ولاوه به ره و باکوری خوّرهه لاّت باده خوا و زنجیره کێوی ـ مه لا محمد ـ له زنجیره کێوی ـ له یلان چوخه ی ـ جیاده کاته وه، لوتکه ی کێوی ٢١٦٧ گه زی ـ گاڕه ش له خوّرهه لاّتی ـ تاوه قرّان دا ـ هه روه هاکێوی ـ به رده سور ـ له نێوان ـ ئاڵکه ڵو ـ داشالّوجه و کانی جیێژنی دا ـ هه رکام ڵقێکن له م زنجیره کێوه ـ ئه م کێوه ـ کانی ئاسن و بولای تێدایه و زوّر به پیت و له وه ڕخوّش و به ده ره تان و سایه چه وره

٨٠ ـ (زنجیره کێوی ـ پله ی ئاستانه) ـ هه نگه ژال ـ پاڵه وان ـ ته په لوس ـ به رده ڕه شان ـ ئه م کێوه کانی ئاسنی تیدایه کونه زه رد، قه لاّته ڕه شان ـ ئاغه ڵیان ـ بیێژنگ به سه ر ـ که له خوّرهه لاّته وه به ره و خوّراوا، له پله ی ئاستانه ی سه رچوّمی سه قز تا کێوی بیێژنگ به سه ر،له قه راخی خوّرهه لاّتی که لی سه را،ڕوّو به روّوی کێوی (بالّو قایه) درێژه ی هه یه وله نێوان دێکانی ـ کانی نیاز ـ ئاڵتونی خواریّ ـ قاره وای سه قز ـ ده ره په مه دان و زنجیره کێوی ـ له یلان چوخه، گاوه شه له و دێی چوّڵی ـ کونه کوتردایه ـ کێوی کونه زه رد ـ له یه ك کیلومیتری باکوری ئاڵتونی خوارێدا ـ ئه شکه وتێکی زوّر به سام و به رین و مێژویی به ناوی ـ کونه زه ردی ـ تیّدایه که به داخه وه تائیستاکه نه هیچ ـ

گه راڵی سه ری لێ داوه، نه هیچ کێوبرێ پێیدا گه ڕاوه ـ هه روا ـ کونه قه ل ـ ناوی ئه شکه وتێکی سه رئاوه ڵه یه ـ که به کێوولا پاڵی ـ کونه زه رده وه یه،که هه موکاتێ پڕه له قه ل و کوترو په له وه ره بۆیه پیان وتوه ـ کونه قه ل ـ که ورگی حه نیفه خاتم له کێوی پاڵه وان دایه، کوردستان پڕه له م جۆره ئه شکه وتانه،که بۆکاتی فه رعانه جێی سه یران ودیتن و گه ڕان و سه رنج دانه ـ بۆ کاتی ته نگانه یش سه نگه ری شه ڕه ف وحه شارگه ی شێرانه، که خۆزگا یه کوو خه ڵکی وریاوژیری کورده واری بیری تیژیان خستبایه ته کار و، چاویان هه ڵێنایه و به وردی وله سه ره خۆ، له و گشت خه ڵاته بی منه ته نه براوه ی سورشت، که ده ستی به هێزوده سه ڵاتی به دی هێنه ری،نه خش پێده ری بونه وه ر، له کوردستاندا داینا وه، تێفکرایه تن،پێم وابوو ئیترنه یان ده هێشت له مه ولا،قه ڵی گزه ون و قالاوی زۆره ش ـ هیلانه ی تیدا بکاو،جاڵجاڵوکه ی بێ فه ڕبی ته نێ و مارود و پشك تێیدا بژێن،شه مشه مه کوێره ی بێ خێر داگیری بکا و دێوزمه ی چاوبزی دڵ پیسی ده س وه شین، خۆی تیدا بشارێته وه،پاشانیش بێجگه له سه رئێشان و فریودان و ژانی گران و نه گبه تی چی ترمان بۆبه جێ نه هێڵن!

پێم وایه ئه وکاته دێوه زمه ی نه گبه تی ورۆژه ڕه شی ده ڕواو ده تارێ، ئه وکاته مارودو و پشکی به چزی لێ ده برێ، ئه وکاته قه ل و قالاوی هه ژاری لیێ هه ڵ ده فڕێ، ئه وکاته جاڵجاڵو که ی ویرانه که ر و شه مشه مه کوێره ی تێدا نامێنی، که وا بارانی ڕه حمه ت و به زه ی خودا به سه ر ولاّت و گه ل دا بباریّ، هێزی نه براوه ی گه ل بێته مه یدان به جارێ، خه ڵکی ولاّت به تیشکی زانین و بیروبڕوای خواپه سه ند، مێشکی خۆیان زاخاوبده نه وه، جاوئه وکاته سه ربه خۆ بۆماڵی خۆشبه ختی بـڕۆنه وه ـ

٨١ ـ کیۆی ـ باڵوقایه ـ وکیۆی ـ به رده که وه ـ له نێوان ـ ئه حمه داوای سه را ـ سه رکه ل و یازیبلاغی دایه ـ ئه شکه وتی باڵوقایه له مه ڵبه ندی سه قزدا به ناو بانگه ـ هه رچه ند ئه م ئه شکه وته له قه راخ ئیسفاڵتی سه قز بۆکان دایه ودیتنی بۆکیۆبڕه کان زۆرهاسان و به که ڵکه،به لاّم تائیستاکه گه راڵه ئه وێنداره کانی سورشت و کێوبڕه ئازاکانی ناو خۆ، سه ریان لێ نه داوه، هیوادارم که له مه ولا سه رێ له م ئه شکه ته هه لێنن، تائه نتێکه بیره وه ریه کانی ئه م مه ڵبه نده به جیهان بناسێنن ـ

٨٢ ـ کێوی ئه شکه وتان ـ له نێوان سه را ـ مه ندیل به سه ر ـ قۆچاخ دایه ـ

٨٣ ـ زنجیره کیۆی ـ بیژنگ به سه رکه ـ ١٩٢٧ گه زبه رزه ـ له نێوان دێکانی ـ قلیج

تبت ـ قاتان قوڕ،ده رۆیشالّی، به رده زه رد ـ کانی زۆراو ـ مه ندیل به سه ر ـ قۆچاخ ـ دایه

٨٤ ـ زنجیره کێوی سوێره که. که شه قامی بوکان ـ سه قز ـ به داوێنی خۆرهه لاّتیدا ده ڕوا و سنوری سه قز و بوکانه، ئه م گه رده نه له سالاّنی پێشودا، مه کۆی چه ته وڕێگر بووه، چون نه دیوه و ده نگی به هیچکام له دێکانی ده وروبه ری ناگا، به وهۆیه وه ئیستاکه ـ پایگا ـ ئه ویش زۆرله ولای گه رده نه که وه ی لیّ دانراوه، سوێره که،پالّی داوه به خۆرهه لاّتی کێوی به رزی ١٧٢٨ گه زی (تۆلّه که) وه که له نێوان کوچکی خوارێ ـ کارێزه ی سه ردا و بوگه به ستی دایه،

٨٥ ـ کێوی ١٦٧٢ گه زی له نێوان ـ قلیج ـ تبت ـ که لی (سوێره که) قۆجاخ و کوچکی خوارێ دایه ـ

٨٦ ـ کێوی شه مسه ددین و قه لاّی کچان. له نێوان هه ردو کوچك و بوغده که ندی دایه ـ

مه لبه ند سه قز ـ پاریزگای کوردستان (چومی ته ته هو)

جه غرافیای تاریخی کوردستان

چومی ته ته هو ـ (= زیوینه = سیمینه چۆم ـ چۆمی بۆکان) ته ته هوله دوو وشه ی کوردی ـ ته ته ـ و ـ هو ـ تێکه لّه،ته ته: یانی هه رشتێکی جوان و سه رنج ڕاکێشه ر، هو: له کوردی موکریانیدا ـ هه و ـ یانی ـ ئه و ـ ئیشاره به شته که ی پێش خۆیه وه ده کا ـ وه ك ده لّین ـ پیاوهه وه،جا ـ ته ته هو ـ یانی ـ چۆمی جوان و سه رنج ڕاکێشه هه رهه وه ـ که به ره به ره ـ هه و ـ بوه ته ـ هو ـ به م جۆره بۆمان ده رکه وت که ـ ته ته هو ـ وه ك ـ جه غه تو ـ کوردیه و تورکی نیه،

ئه م چۆمه گه وره له م چۆمیلکانه پێکهاتوه ـ

١ ـ چۆمی گلۆلاّن ـ که له کوێستانه کانی دێی گه نمان ـ سه رچاوه ده گرێ و به ردێی گه نمان دا داده په رێ و له لای چه پیه وه چۆمی برایم خه سار ـ که له کوێستانه کانی. کاپری ـ سه رچاوه ده گرێ، ده ڕژێته ناوی و به ره و قیبله باده خوا و له نێوان (زاواکێو) و (موسێ) دا له لای ڕاسته وه چۆمی موسێ که له کوێستانه کانی، دووسه ره و، که شێنه ی، بانه وه سه رچاوه ده گرێ، له گه لّ خوی ده باوبه ره و خۆرهه لاّت لاده کاته وه و له زاواکێوره ت ده بیّ ، له لای ڕاستیه وه ئاوی کیوّی (قه لاّتیّ) له گه لّ خوّی

له مه ولا به ناوی (چۆمی زاواکێو) به ره و خۆرهه ڵات ده ڕوا تاله حاستی دێی (سارده کوێستان) به ره و باکور باده خواو له لای ڕاستیه وه چۆمی (سارده کوێستان) که له کوێستانه کانی (هه واره به رزه) و (میرگه نه خشینه) وه سه رچاوه ده گرێ له گه ڵ خۆی ده باو به ره و باکوره،به داوێنی پێچ پێچ و که وانی شاخی (دوڵه ڕه ش) داتێ ده یه رێ و له لای چه پیه وه چۆمی ـ خۆرخورەی،گه ورکان ،که له کوێستانه کانی ( ) سه رچاوه ده گرێ و ناودێی (خورخوره) به جێ دیلێ و ئاوی (زێڕاندوڵیش) له گه ڵ خۆی ده باوله ژوردێی (سلامه ت ه وه) تێکه ڵ چۆمی (زاواکێو) ده بێ ، ده ڕوا و له لای چه پەوه ئاوی کوێره کانی و له لای ڕاسته وه به فراووزنه ی کوێستانی [هه واره به رزه) و شاخی (دوڵه ڕه شی) دێته سه ر،له ژوور (گلۆلانی سه رێ) له لای ڕاستیه وه چۆمی (یاغیانی) دێته سه روگلۆلانی سه ڕی به جێ دیلێ و ده ڕوا . له دێی (پیربادین) تێ ده پەڕێ و چۆمیلکه ی (کانی دریژ) که له کێوی (قه ره قا)

سه رچاوه ده گرێ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، دیسان هه رله لای ڕاسته وه دوو چۆمیلکه ی تریش که له کیوه کانی و (قه لا قوزلو) دێنه خوارێ له گه ڵ خۆی ده با و له حاست (گلۆلانی خواری) ئاوی (قه لا قوزلو) و (باغی شیخانیشی) دێته سه روده ڕوا و له حاست (قورچای خوارێ) تێکه ڵ چۆمی ـ قورچاده بێ

٢ ـ چۆمی قورچا ـ له م چومیلکانه پێکهاتووه ـ چۆمی ئاغوه تمان له کوێستانه کانی گورگه و ئاغوه تمان و قه ره قاوه.

سه رچاوه ده گرێ وده ڕوا و به ناودێی (ئاغوه تمان) و مه زرای قه ره قاو، به ر ناودێی (قورچای سه ڕی) داتێ ده پەڕێ، له به رناو دێی (قورچای خوارێ) تێکه ڵ چۆمی گلۆلان ده بێ و ده ڕوا و (قوروچا) به جێ دیلێ، له ژوردێی (قازانتاوه) چۆمی (ئینچکه) که پەلێکی له کوێستانه کانی باغی شێخان وئه وپه له که ی دێ له خۆراوای (وه ستامسته فاوه) سه رچاوه ده گرێ تێکه لی ده بێ وده ڕوا ، مه زرای تورجان و قازانتاو مه زرای شیلاناوی و تاقلاواو زه مبیل به جێ دیلێ ، له لای ڕاستیه وه چومیلکه ی ـ سه یدا واوجه مه یانی دێته سه روده ڕوا و له خواردێی قه ره گوێزه وه ـ تێکه ڵ چۆمی ـ قه ره گوێز ده بێ ـ

٣ ـ چۆمی قه ره گوێز ـ له سێ په ل پێکهاتوه ـ ١ ـ چۆمی قالوێ ـ له کوێستانه کانی خۆرهه لاتی کامیشان،سه رچاوه ده گرێ و به ره و خۆرهه ڵات ده ڕوادێی، براباد ،به جێ دیلێ و له مه زرای قالوێ ڕه ت ده بێ و به ره و باشوری خۆرهه لات. داده پەڕێ

له قالۆیی شێخان تێ ده په ڕێ، لێره دا چۆمی قالۆیێ زه ندان که له کوێستانی ٢١٦٦ گه زی (خه ڵوه) و کوێستانه کانی،گورگه ـ سه رچاوه ده گری و به به رناودێ دادێته خوارێ،له گه خۆی ڵ ده با و به ره و خۆرهه ڵات ده ڕواودێی (سه ممه) به جێ دێڵی و له به ردێی (ئیسکی به غدا) چۆمی (قوڵقوڵه) له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا له به ر دێی (غولاماڵی) تێکه ڵ چۆمی کانی سێوده بێ ٢ ـ چۆمی کانی سێوله م چۆمێلکانه پێکهاتوه

١ ـ چۆمی سوێناس ـ له کوێستانه کانی دێی (نستانی) سه رده شت و (گرشیلان) و کێوی (کابری) سه رچاو ده گرێ، له باشوره وه به ره باکورده ڕوا و به م لاولای (گرشیلان) دا تێ ده په ڕێ ، له نێوان دێکانی (سوێناس) و (ماژگه) له لای ڕاسته وه ئاوی (ماژگه ی) دێته سه روده ڕوا و به ناودێی (سوێناس) داتێ ده په ڕێ ، له نێوان دێکانی (پاش به رد) و (کاوڵان) تێکه ڵ چۆمی کاولان ده بێ

٢ ـ چۆمی کاوڵان ـ له کوێستانه کانی ـ برایم جه لال له خۆراواوه به ره و خۆرهه ڵات سه رچاوه ده گرێ و له دیێ (که ڵه کاوێ) ڕه ت ده بێ و له حاست دێی کانی سپی له لای چه پیه وه ئاوی کاوڵانی سه رێی، دێته سه روده ڕوا،له حاست دێی، (کانی ڕه ش) ئاوی چۆمیلکه ی سارد و سوکی دوپه له ی (کانی ڕه ش)،که له کوێستانه کانی (نستانه) وه سه رچاوه ده گرێ و په لێکی به کانی ڕه ش ـ دادا ده په ڕێ و په له که ی تریشی له خوار کانی ڕه شه وه پێی ده گاوبرێ ده ڕوا و تێکه ڵ چۆمی (که ڵه کاوی) ده بێ، ده ڕواو، ده گاته ـ کاوڵان، له وێ چۆمی کوران که به به ر(نسێ ڕه شدا [١]) داده په ڕێ، له لای چه پیه وه تێکه ڵی ده بێ و ده ڕوا و له نزیکی (پاش به رد) له گه ڵ چۆمی سوێناس دایه ك ده گرێ و ده ڕوا و ئاوی (گامێشان) که له خۆراوای کێوی خه ڵوه وه سه رچاوه ده گرێ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، له لای چه پیه وه چۆمێلکه ی (یاره ڵیشی) تێکه ڵ ده بێ وده ڕوا، له ژووردێی (کولته په) وه چۆمیلکه ی (زینده وه قووڵ) درژێته ناوی وده ڕوا، له ده راوی (قوزلوی سه رو خوار) ده په ڕێته و ئاوی چۆمیلکه ی هه ردو (قوزڵوان) له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا وده گاته به ر (چوارگا).له وێ چۆمیلکه ی (کامم) که به ناودێی (یه ڵته مر) داتێ ده په ڕی، تێکه ڵی ده بی و ده ڕوا و ئاوی (خه لیفان) له گه ڵ خۆی ده با،له حاست دێی (کانی سیو) ئاوه کانی (وزنتاش) و (کانی سیو) ی تێکه ڵ ده بێ وده ڕوا و ڕووده کاته خۆرهه ڵات وله مه زرای (چوار دیوار) تێ ده په ڕی و له ژووردێی (هه مزاواوه) تێکه ڵ چۆمی چوار دیوار ده بێ ـ

١) نسێ. یانی نسار: شوێنی که یاش نویژان خورلیی نه دا. ره ش. به مانا ره نگی ره ش. شتی باش و به کارهاتو. دارستان. میرگ و گیاجار و گه نم و جۆ کاتێ که به خۆیدا دێ و ده ڕازێته وه ده ڵێن ڕه ش داگر ساوه: جالیره دا به لیزه واریکی پڕوچڕ. له نیوان ـ کوران و کاوڵان ـ دا. ده لین نسێ ڕه ش ـ چون هه م نساره هه م ـ پروو به به رهه م و باشه (نوسه ر)

۳ ـ چۆمی چوار دیوار ـ له کوێستانه کانی پشتی قه مته ره له باکوره وه به ره و باشور سه رچاوه ده گرێ وبه به ردێکانی (قزلجه) ی سه روخوار و (به یره م) و (به ره جۆ) داتێ ده په رێ و له خوار (به ره جۆ) وه ئاوی ـ به یره می تێکه ڵ ده بێ وده ڕوا و به مه زرای (قولغه ته په) دا ڕه ت ده بێ و له سه روی چوّار دیواره وه ئاوی دێی (باغچه ی) لای چه په وه تێکه ڵ ده بێ و (چوار دیوار) به جێ دێڵێ و له لای چه پیه وه چۆمیلکه ی (قه ره لیشی) تێکه ڵ ده بێ و ده ڕوا، له ژوور (هه مزاواوه) تێکه ڵ چۆمی کانی سێوده بێ وده ڕوا و (هه مزاوا) و (قزل گومبه د) به جێ دێڵی وده ڕوا، له حاست دێی: (قه ره گوێز) له لای ڕاسته وه چۆمی ـ قالوی ـ له گه ڵ خوّی ده باوله نێوان (قه ره گوێز) و (کاریزه ی گلی) له لای ڕاسته وه تێکه ڵ چۆمی قه ره گوێزه ده بێ وده ڕوا و به به ردێکانی قاره وای گه وره و بۆگه به ستی داده ڕوا و له خوار دێی بۆگه به ستی له لای ڕاسته وه چۆمی سه رای تێکه ڵ ده بێ،

چۆمی سه را ـ له م چومیلکانه پێکهاتووه

۱ ـ چومیلکه ی سه رچاوه که له به رزاییه کانی دێی قیبله بلاغی یه وه سه رچاوه ده گرێ، ده گاته (سه رچاوه) له وێ ئاوی کانیاوی به ناو بانگی سه رچاوه،که له ناوڕه هوڵه به ردێکی سورشتی خودایی له قیبله ی دێی سه رچاوه وه هه ڵ ده قوڵی و له کاتی به هاراندا له زورّ شوێنی ده شتایی باکوری کێوورّه وه زه به رده که ی،به چه شنێکی تماشایی سه رنج ڕاکێش،ئاو هه ڵ ده قوڵی و له کاتی پایزانیشدا که ئاو،به لای که می یه وه ده یێ، زیارترله ئاشگێرێکی ئاو هه یه،سالانی پێشوو چه ندین ـ ئاشی به ناو بانگ.هه ر به م ئاوه ده گه ڕا ـ به لام ئێستاکه ته نیا ـ ئاشێکی ماوه ـ دیاره هه ر ئینسانی له دێتنی ئه م روانگاونه خش و نیگاره جوانه، دلڕفین و به به رهه م و قازانجه، به هه موهه ست و به گشت بیروبڕوا یه کی پته وه وبێ ڕه خنه وه، له به رابه ری ئه م گشته ڕه حم و به زه یی و دلاوایی، به ڰهێنه ری، نه خش پێده ری ئه م خه لاته به رده وامه نه بڕاوه، له حاست ئه ونه خشه بێ وێنه که له سه رئه و ئاوه کشاوه، سه ری په رستش وده غاله ت، ڕێزوگه ردن که چی، له سه ر خاکی شوکرو سوپاسی خودا داده نێ،کڕنوشی به ندگی خوّی بوّده با، تا به ڵکوو سروه ی به یانی ره حمی خوابێ به هاواری، دلی سوتاوی، پڕله خوێناوی، حه ق خوراوه کانه وه،

پاشان ئاوی سه رچاوه به ناودیّ داتیّ ده په ڕیّ،له ولای سه راوه ئاوی کیوّی بالّوقایه و ئه حمه داوای سه رای دیّته سه رو له نیّوان کوچکی خوارو سه ریّ یش ئاو مه ندیل به سه رو قوچاخی تیّکه ده بیّ و کوچکی خواریّ به جیّ دیّلّیّ و چوّمیلّکه ی هه به کی و باغلو جه یشی دیته سه رکه له شیوی ـ غه ریبه غاجی و به رزایی،کانی زیّرینه و،سونج سه رچاوه ده گرّی وهه به کی و باغلّوجه به جّی دیّلّی و به نیّوان ـ بوغده که ندی و ـ کوچکی خواریّ دا ده ڕواو تیّکه لّ چوّمی سه راده بیّ وکه میّ له خوارتره وه ئاوی بوغده که ندیشی دیّته سه رو ئاوی کیّوی (تولّه که) وکه لی سویّره که یش،له گه لّ خوّی ده باوده ڕوا ،له خوار بوّگه به ستی یه وه تیّکه لّ چوّمی ته ته هو ده بیّ و ده ڕوا و ده چیّته کوردستانی ئازه ربایجانه وه.

چوّمی جه غه توو (= صاحیب = چوّمه زیّرینه) جه غه توو له وشه ی ـ جه غه تاو ـ دورست بووه، کوردی یه و تورکی نیه، چون جه غه تاو ـ له زمانی کوردی دا بریه تیه له هه رجوّره شتیّکی تراویلکه که زڕنوو قاوو که فه لّوکه ی که وتبیّته سه ر، وه ك لاقاویّ که به که ف و کولّه وه هه ستابیّ، یاویّنه ی به فریّ که به هوّی خوّر و گه رمی هه واوه توابیّته وه و سه ره که ی که فی کردبیّ، به م جوّره شتانه دگوتریّ جه غه تاو، یانی ئاویّ که به هوّی خاکه وه که فی کردبیّ، (جه غ) یانی خاك، (تاوه) یانی ئاویّ که له توانه وه ی به فروته رزه به دی هاتبیّ، جاچون له کاتی به هاراندا، کلیله ی به فرورّ نووی شیوو دوّلّ ولا پالاّن، چالّی نساران و سه رلوتکه ی شاخان، ده تویّنه وه، له میّرگ ولا پال و ده شت و ده ر و گیاجاڕو چیمه ن و به رناران ئاژین ده بن، گیاوگژان ده ژیّنه وه وداروگولاّن غونچان ده که ن، چوّم و جوّگه و شیوه لاّن هه لّمیان لیّ هه ده ستیّ،کیژانی به حه یاو شه رمان، بوچنینی وه نه وشه و گولاّلاّن،هیّنانی پونگه و گوزه لاّن، به قه راخی چوّم و کانیاو و شیوه لاّندا په رّهه لّ ده خه ن، کاتیّ که تیشکی به تین و پرشنگداری خوّرپیّستی ساردوسڕو به ستوی زه وی ده بوژیّنیّته وه، ئه وکاته به هه رلایه کی (چل چه مه) داده ڕوانی چه میّکی لیّ هه لّ ده قولّیّ و خیّروخوّشی لیّ ده باریّ، به هه رده ره وشیوّه لیّکدا ئاشگیری ئاودا دیّته خوار و میّرده زمه ی نه گبه تی بارده کا و ده تاریّ. له م کاته دا: له هاژه ی باوگرمه ی هه وران، شریخه ی بروسکه و به رقی ئاسمان، قه لّپه زه ی ئاوی سه ربه ردان، دیمه نی تاڤگه ورزیّژاوان، قاسپه ی که وان له سه ر کیّوان، خرمه ی باران له به یانان، هوّهوّی شوانان له کویّستانان،

جه غه توو ـ ئاوی زۆرده بێ، خه ڵاتی خوابه خێر ده بێ، ساڵی وا بووه که جه غه توو ئه ونده زوڕوزه به ن هه ستاوه و به گوڕو فڕداپه ڕیوه، که گاشه سه هۆڵی ئه وه نده گه وره ی تلاندوه و له گه ڵ خوێدا هێناویه تی که له پاکڵه ی پردی (ئاونیان) گیراوه ، نێوان پاکڵه که، ئاوی توزه ی جه غه توی نه کێشاوه و ئاو وه سرپرده که وتووه، ته نانه ت له ساڵی ـ (١٣٦٠) هه تاوی ـ جه غه تو ـ پردی ئاوێنانی له جێی خۆی ترازاندو قه راخی لای ئاوێنانیش ئاوبردی و ماوه یه کی زۆر ماشین نه ی ده توانی که له پرده که بپه ڕێته وه، به م هۆیه به م چۆمه ـ وتراوه ـ جه غه تاو ـ یانی ئاوی که له خاك ئاژین بووه وکه فی کردوه ـ به ره به ره بووته ـ جه غه توو ـ هه روه ك هۆبه توو (هۆبه تاو) بووه و به ره به ره بووه ته ـ هۆبه توو ـ

١ ـ جه غه توو:

چۆمی جه غه توو (= چۆمه زیرێنه = چۆمی صاحیب) له م چۆمانه پێکهاتووه یه که م ـ چۆمی به یانده ره ـ که ئه ویش بۆخۆی له م په لانه پێکهاتووه ـ ١ـ چۆمی حه وتاش که له کوێستانه سه رسه وزه به سام و دیمه نه کانی، کانی یه تاڵه ـ دیزه به دار ـ کونه ورچ ـ که ڵه که جاڕ، کێوی خان ئه حمه د ـ سه رچاوه ده گرێ و به شیوو ده ره ی پیچ پێچاویدا دێته خواریێ و ده گاته دێی خۆشی ـ به یانده ره

٢ ـ چۆمیلکه ی بێلوکه له کوێستانه کانی، قه ره ج دامان (که زۆر سارد و به فرگرو به گێچه ڵه)، کێوی زاخه، ته وراسه ـ شێخ ڕه ش ـ سه رچاوه ده گرێ و داده بورێ و له خواردێی به یانده ره تێکه ڵ ئاوی به یانده ره ده بێ،له مه ولاپێی دهٔ ڵین ـ چۆمی به یانده ره ـ به داوینی باکوری ـ لێڕه واری نزاره ڕه ش دا ـ داده په ڕێ و له خواردیێ ـ سیانزار ـ ه وه چۆمیلکه ی سیانزاری ـ که له کوێستانه کانی (به ردی مه ڕقڕان) و (دوڵه ڕه شه وه) سه رچاوه ده گرێ، دێته سه ر و ده ڕوا تاده گاته حاست ده راوی چۆمی مێك.

٣ ـ چۆمی ـ میك که له کوێستانه کانی که لی با ـ نه کرۆز و، به رانان وه ـ سه رچاوه ده گرێ و دێکانی ـ کانی په ری ـ باینجان، به جێ دێڵێ و له ناودێی (میك) چۆمی به رده ڕه ش،که له کوێستان به رده ڕه شه وه سه رچاوه ده گری ودێته خوارێ، تێکه ڵی ده بێ

و ده ڕوا، تاله نێوان دێکانی ـ سیانزاد و قامیشه ڵه، ده چێته سه ر چۆمی به یانده ره وده ڕوا تاله ڕووردیێ (شیپانه جۆوه) له گه ڵ چۆمی هه ر مێدۆڵ یه ك ده گرن ـ

٢ دووهه م ـ چۆمی هه رمێ دۆڵ ـ له م چۆمیلکانه پێکهاتوه

١ ـ یه که م چۆمیلکه ی ـ قزڵ وێل ـ که له کوێستانه کانی ـ قه لاته ڕه ش ـ قه ڵبه ز ـ شوشه ـ کاڵه جاڕ ـ سه ر ته ختی عه والآن ـ به رده گوممه ز ـ ئاوه سپی ـ کیسه لاوی ـ سه رچاوه ده گرێ و (قزڵ وێل) به جێ دێلی وده ڕوا وله ده شتی ـ گردوو قه زوانه که ـ له گه ڵ ئاوی کوێستانی ـ ته ونه لارو حه وشه گه وره ـ دا، ده بنه یه کوده ڕوا و، ئاوی کوێستانی قه ڵبه زیش له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا و له گه ڵ ئاوی کوێستانی (هه رمێ خۆشه) یه ك ده گرێ وده ڕوا.تاله داوێنی کوێستانی کانی ـ هه وار ـ پاڵه وان ـ دائاوی کوێستانی، گه زگه ز، له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا و. ئاوی کوێستانی شیلاناوی و هه واری موسته فا له گه ڵ خۆی ده باو به داوێنی (گرده گه ڕۆڵ) دا داده په ڕێ و له مه زرای ـ کانی درێژ ـ نێوان هه رمیدۆل و حاجی عه بدول دۀ رژێنه ناو چۆمی هه رمیدۆڵه وه

٢ ـ دوهه م چومیلکه ی هه رمیدۆڵ ـ له کوێستانه کانی گوڵه زه رد، په ڕه ژاڵ ـ هه وار میران ـ سامیله ـ کانی کوچکه که، قه بری پیره ژن ـ تیژاو ـ کیواره که وه ـ کوتره کان سه رچاوه ده گرێ و ئاوی ـ په ڕه ژاڵ ـ له گه ڵ خۆیدا ده باو به داوێنی کێوی ـ ئه سپونه واردا تێ ده په ڕی و به به ر ناودیێ هه رمێدۆڵ دادێته خوارێ و له کانی ڵیژ ـ له گه ڵ چۆمیلکه (قزڵ ویڵ) یه ك ده گرێ و ده ڕوا و به داوێنێ کێوی ـ گه چ خورده که ـ داتێ ده په ڕێ و ئاوی حاجی ئه ول، که له کوێستانه کانی، سێلاو ـ به رده سپیان (چه قه بیه که) وه سه رچاوه ده گرێ،له داوێنێ به رده سپیانه وه تێکه ڵ،قوته ی به رده گوێر که، گیاجاری (هه وار که تان) ده بێ که ـ له ناودێی حاجی ئه ول ئاوه کانی ـ سێلاو و چه قه بێ، یه ك ده گرن، ئه مجار ده ڕوا و له پێچی ـ و شتره که ـ تێکه ڵ چۆمی ـ هه رمێ دۆڵ ده بێ وده ڕوا و به داوێنێ شاخی ـ گه وره قه لا ـ داتێ ده په ڕێ و ئاوی کوێستانی (مێڵه ڕه ش) له گه ڵ خوێدا ده باوله ده شتی (تیربێ) له نێوان دێکانی مام سێوه دین ـ و ـ هه نگه چینه دا ـ تێکه ڵ به ئاوی مام سیوه دین ده بێ،

٣ - سی هه م - چۆمی مام سیوه دین - له دووپه ل پیکهاتوه -

١ - چۆمیلکه ی - سێ کوچکه - له کوێستانی کانی - که لٚه که جارێ دوو پلوسکان - کونه ورچ - دیزه به دار - ئاو په ڕ، کۆته ڕه ش - خۆراوای په ڕه ژاڵ - مله ی خوێ ڕزگه - مچه کوژراو - به یانه خۆشه - سه رچاوه ده گرێ وداده په ڕی و له ده راوی، به یانه خۆشه - ئاوی کێوی به یانه خۆشه له گه ڵ خوێ ده باوده ڕوا و به به رناودێی - سێ کوچکه - دا تێ په ڕده بێ و ده ڕوا تا له گه ڵ چۆمی میشیاودا یه ك دگرێ

٢ - چۆمی میشیاوی گه وره - له کوێستانه کانی - شاڵه یاخی ئه صحابه که - قوته ی سه رته ڕین - سه رچاوه ده گرێ وداده په ڕێ و میشیاو به جێ دێڵی و تێکه ڵ ئاوی - سێ کوچکه ده بێ وده ڕوا تاله داوێنی - شه خسه که ی میشیاوه کۆنه دا، ئاوی میشیاوه کونه له گه ڵ خۆیدا ده باو ده ڕوا و به داوێنی کێوی - هه واره قوڵه - داتێ ده په ڕی و له به رابه ری کێوی - گه وره قه ڵادا - ئاوی کوێستانی، ناڵه سه خته، له گه ڵ خوێ ده باوده ڕوا و به ناودێی مام سیوه دین داتێ ده په ڕێ، و دێ کۆنیش به جێ دێڵێ وله (تیربێ) داتێکه ڵ چۆمی هه رمێ دوڵ ده بێ وده ڕوا، و به داوێنی کێوی - به رڕۆژی که ران - داتێ ده په ڕی و چۆمی - هه نگه چینه - که له کوێستانه کانی - گۆیژه ڕیخان - گیاڕه نگ - کانی چۆنه ران، سه رچاوه ده گرێ و له خواردێی - هه نگه چینه وه ئاوی (به رده که شکان) له گه ڵ خوی ده باو به مه زرای (کونه کورگ) داده ڕوا و به مه زرای - هه ڵوولێ - داتێ ده په ڕێ و له داوێنی شاخی - به ختیار له ژووردێی شیپانه جۆوه - تێکه ڵ چۆمی به یانده ره ده بێ و ده ڕوا،له لای ڕاستیه وه ئاوی - کانی کۆتری - دێته سه ر، دێسان له لای چه پیه وه ئاوی - کێوی (ڕێژاوان) و (گیاکه ی) دێته سه روده ڕوا و،له لای ڕاسته وه ئاوی مه زرای (خوڕیسه) و شیوی (دووکانیانی) دێته سه روده ڕوا و، لای چه پیه وه ئاوی شیوی (زه ڵکه ی) دێته سه روده ڕواتا ده گاته به رئاوایی (سێفه تاڵه)،لێره دا چۆمی (کانی با) که له کوێستانه کانی - کانی با،ماڵه سوێسنایه تیه کانه وه سه رچاوه ده گرێ، له پشت مه زرای - کانی شێت، تێکه ڵی ده بێ و ئاوی ساردو خۆشی کانی شێتیش له گه ڵ خوێ ده باو ده گاته مه زرای «اصحاب»،لێره ئاوی کوێستانه کانی (قوڵه ڕه ش) (هه واره سڵان) و شیوی - گڵه به رانی، تێکه ڵ ده بێ وبه - شیوی اصحاب - داتێ ده په ڕێ، له لای چه پیه وه ئاوی (هه واره باشه) و شیوی - کانی سوڵانی (له چۆمی گوێزان) تێکه ڵ چۆمی (کانی با)

دە بێ • برێ دەڕوا و لە لای ڕاستەوە ئاوی كوێستانە كانی، (بروێشە) و مەزرای ـ مل خوارو، ئاوە كانی قوتەی شەرگا (لە قەدیما سەنگەری شەڕ بە دژی داگیر كەرانی ڕوس بوە) لە شیوی چۆمی گوێزان تێكەڵ چۆمی ـ كانی با ـ دە بێ و دەڕوا • لە لای چە پیەوە ئاوی، ڕیوا ساوای، و، (دارە دە رویشە) یشی تێكەڵ دە بێ ودەڕوا • لە لای ڕاستیەوە ئاوی مەزرای (دیمی شە كان) (چون بە رانە كێوی پێوە بوە) دێتە خوارێ و لە چۆمی ـ سێفە كە ـ تێكەڵ چۆمی كانی بادە بێ و دەڕوا • لە لای چە پیەوە ئاوی خوڕهە لاتی گیاجاری (كونە مشكاوی) و، كوێكاوی (ئەم كێوە داری كوێكو «كەوتی» زوڕە) تێكەڵ دە بێ ودەڕوا، دیسان لای چە پیەوە ئاوی ـ كانی وە هاوی، تێكەڵ دە بێ و دەڕوا، و ئاوی. گاهارە یشی، دێتە سە رودەڕوا • لە لای چە پیەوە ئاوی ـ خاتونان، و مێرگەوە نەوشەی، دێتە سە رودەڕوا • لە لای ڕاستیەوە ئاوی مەرزای، لە زرەی ـ دێتە سە رو بە ئاوایی، سێفە تاڵە، داتێ دە پەڕێ و تێكەڵ چۆمی گەورە دە بێ و، دەڕواولای چە پیەوە ئاوی كێوی ـ كیسە لانی ـ دێتە سە رودەڕوا، دیسان لای چە پەوە ئاوی ـ قەڵای دە رە گۆلان (لە دەورانی كۆندا سە نگە ری دیفاع لە شەڕەف و دین بوە) و مەزرای ـ كانیە حوسە ینی ـ دێتە سەر و دەروا ـ ئەمجارلای ڕاستیەوە ئاوی دێی، كاوەمەلە، كەلە كوێستانە كانی ـ ئاسمان بلاغی ـ چاوگی ڕێحان ـ مەزرای ناو گوێزان ـ كێوی ئەسكە و، بەردە سپیان ـ سەرچاوە دەگرێ • لە بەر ئاوایی ـ كاوەمەلە، گشتیان دە بنە یەك، ئەویش تێكەڵ چۆمی گەورەی دە بێ و دەڕوا ، لە داوێنی بەرزایی (بن چڵە) دا لای چە پەوە ئاوی مەزرای، بە لە جەڕ (بە لەك جاڕ) ی دێتە سە رودەڕوا و لای ڕاستیەوە ئاوی مەزرای ـ گۆلاوانی ـ دێتە سە رودەڕوا، لای چە پەوە ـ ئاوی شیوی ـ بەردە سوری ـ دێتە سە رودەڕوا، دیسان لای چە پیەوە ئاوی شیوی ـ بیە سوتاوی ـ دێتە سە رودەڕوا، لە شوێنی كە بە ـ دووئاو ـ بە ناو بانگە تێكەڵ چۆمی ـ بستام دە بێ لە مەولا هە ردوو شاخە ئاوزۆرە كانی (جە غە توو) یەك دە گرن،

چوارم چۆمی بستام، ـ كە لقێكی گەورەی چۆمی جە غە تووە لەم چۆمانە پێكهاتوە

١ ـ چۆمی باید ەرنە ویش لە دوولق پێكهاتوە، لقی یە كەم لە كوێستانە كانی ـ

کووله که ملان ـ سنوری کوردستانی عیراق، هه واری ئاغاساڵه ـ خوڕهه لاتی کوێستانی قه لاته ڕه ش ـ کوێستانی که له ك ـ کوێستانی به ردی کانی گه زنه، سه رچاوه ده گرێ ودا ده په ڕێ، تاده گاته ده راوی بایده ری سه ڕێ، لقی دووهه م، له کوێستانه کانی ـ که رخنکێنه ـ خوڕهه لاتی ـ توسیه وار ـ مه زرای سایه خان ـ کێوی ـ وه ره تاوه ر، کوێستانی کانی سلێمانه ـ کێوی،به ردی هه نگه که،مه زرای خورمژ، کێوی به ردی دێمه که، سه رچاوه ده گرێ و ده ڕوا، تاله ده شتی بی یان ـ داتێکلاو ئاوی ناودێی بایده رده بێ و ده ڕوا ـ بایده ری سه ڕێ به جێ دێلی و ئاوی کوێستانی ـ هه واره کان ـ کوێستانی داری قیبله ـ کوێستانی حه وت ئاوه لان ـ شیوی حه مه سور ـ کوێستانی سه رکێلان ـ کوێستانی پیروه یس، که له ده شته گه وره دا ده بنه یه ك، له گه ل خوێدا ده باوده ڕوا ، به قه راخ بایده ری خوارێداتێ ده په ڕێ و له نزیك ده راوی بوخه لوده ڕژێته ناو چوّمی ماڵه گه وره وه،

٢ ـ چوّمی ماڵه گه وره، له کوێستانه کانی قه ره خان و میشیاوی کوردستانی عیراق سه رچاوه ده گرێ و به داوێنێ کێوی، (به رده ترێ) داده ڕوا و چوّمیلکه ی دێی سێفیشی دێته سه روده ڕوا و چوّمی هه ردوو بایده ر له گه ڵ خوّی ده باوله ده راوی ـ بوخه لو ده ڕژێته ناو چوّمی بستامه وه ـ

٣ ـ چۆمی بستام ـ دیسان لقی راسته قینه ی چۆمی بستامیش له م چومیلکانه پێکهاتوه ـ ١ ـ چۆمێلکه ی گۆکجه که له کویستانی سوڵتان ـ کیوی قادرکژیاو ـ کێوی دووبراوه ـ ٢ ـ چومێلکه‌کانی ته مزحان که له کێوی ـ شاخه ڕه شه وه ـ ٣ ـ چۆمی توراخته په که له کوێستانی ـ کونه شه مشه م ـ کێوی (به ردی مه لاخه در) ه وه سه رچاوه ده گرن و هه رکام دێکه ی خۆی به جێ دێڵی و له نێوان دێکانی ـ گوگجه ـ کانی ته مرخان ـ تۆراخته په ـ قه مچیان ـ تازه دێ ـ له شوێنێ به ناوی ـ سێ ڕه وان ـ یه ك ده گرن، ئه مجار به ناوی چۆمی ـ قامچیان له باشوره وه به ره باکورده ڕوا و به قه راخی خۆراوای دێکانی تازه دێ و ئاگجه دا تێ ده په ڕی و به داوێنێ کێوه کانی ـ قه ره ئه لیاس، قه ره خان، هه ڵه کۆکان، قه لای مام شاخه دا، ده ڕوا وده گاته دیی. کانامه ت، له مه و لاپیی ده لێن چۆمی کانامه ت ئه مجار به داوێنێ کێوی ـ که مه ره سور ـ کاشێخ ـ داده ڕوا وله ـ ته نگی بستام و چۆنه ره جارێ ـ تێ ده په ڕی و ده گاته خواردێی بستام، له وێ چۆمیلکه ی بستام که له کۆیستانی (ئه حمه د چاوش) ه وه سه رچاوه ده گرێ، ده ڕژێته ناو چۆمی بستام وده ڕوا، (پیره پیاوه ژیره بلیمه ته کانی کورده واری بیریان زۆرتیژه، نه قلّ وپه ندی خۆشمان وه بیردێننه وه، یه کێ له و بیره وه رێه خۆشانه یادی، ئه حمه د چاوشه ـ ئه م کابراوه‌ك له ناوه که ی بۆمان ده رده که وێ چاوه ش ـ به زمانی ئێستاکه ـ هونه رمه ند بوه، کاتێ که ده گاته سه رئه م کێوه به دیتێ دیمه نی جوان و روانگای به رزو به ته رزوڕا زاوه ی،له خۆئه بێته وه و برێ بیرده کاته وه و سه رهه ڵ دێتی و ده لی،خوایه تائێستاکه بۆبه نده م لێ داوه،په یمان بێ له مه ولاهه ر بۆتۆی لێ ده م، ئێترروو ده کاته حه واو فووده کا به شمشاڵه دڵ بزوێنه که یدا و برێکی لی ده دا، زۆری پێ ناچی که گیان به گیان ئافرین ته سلیم ده کاوده مرێ،جاخه ڵکێش هه رله سه رئه و کێوه ده ی نێژن و بۆبیره وه ری ئه م ڕووداوه دل ته زێنه په ند ئاوره ـ کێوه که یان به کیوی ـ ئه حمه د چاوش ناودێر کردوۀ،ئه مجارلای ڕاستیه وه چۆمی ـ ده ره ڕای ـ دێته سه روده ڕوادیسان چۆمی خسره وخان ـ که له کوێستانی خسرو خانه وه داده په ڕی ده ڕژێته ناوی و، ده ڕوا تا له حاست دێی ـ خۆشه ده ره، چۆمیلکه ی خۆشه ده ره یشی دێته سه روده ڕوا،تا له نێوان دێکانی خۆشه ده ره و ـ بۆخه لو، چۆمی ماڵه گه وره،له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا،ئه مجار لای چه په وه ئاوی کوێستانێ چیه که ـ و کوێستانه کانی هه نگه ژاڵ و ئاوی کانی ـ هه زاڵ ـ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، دیسان لای چه په وه ئاوی کوێستانی (خوایه ن) و ئاوی مه زرای ـ شیلانکه ـ له گه ڵ خۆیداده باوده ڕوا، دیسان ئاوی کوێستانی

پشتی شه ریف و، ئاوی ـ چه وره بیه که و، ئاوی کوێستانی ـ کونه هه نگه که ـ که به ده ره ی کونه گوێزه که، داتێ ده په ڕێ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا ـ دوباره لای چه په وه ئاوی کوێستانی به رده دزان، و ئاوی کانیه تاڵه و، ئاوی کوێستانی ـ مله ی به رده ڕه شان، کانی کۆسه و ئاوی ـ باڵه لۆگه ـ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، دیسان هه رله چه پیه وه ئاوی کوێستانی ـ پاڵ قه لاّ ـ و ئاوی هه واری قولّقوڵه ـ و ئاوی کوێستانی هه واره کان و ئاوی کانی ـ پرده به ردینه ـ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، هه رله لای چه په وه ئاوی کوێستانی ـ به رده سپیان و ئاو کوێستانی ـ ئاسمان بلاّغی ـ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا له خواردێی ـ ده گا گاوه ئاوه کانی ـ کانی چاوگه و، کانی بۆنێ، له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، دیسان هه رلای چه پیه وه ئاوه کانی ـ مه زرای ناو باخ و حه وزه ی مرواری ـ و ئاوی شیوی که ولان ـ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا و ئاوی کوێستانی ـ بلوکه کۆن و، ئاوی مه زرای زه بیه چکۆله و زه بیه گه وره و ئاوی ـ روسته م به گ، له گه ڵ خۆی ده با، به لاّم ئاوی کوێستانی ـ به رده ڕه شه و ئاوی ـ کانی ئاوه خۆشه و ئاوی ـ کانی چپاوێ له شوێنی به ناوی (قه ڵپه زه که ی پردی سوته) ده ڕژێته ناو چۆمی بستامه وه و ده ڕوا ـ ئه مجارله له لای ڕاسته وه ئاوی کوێستانی ـ دێمه گه وره ی ده گاگا و ئاوی قه لاّگا، له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا و ئاوه کانی کوێستانی، قازان شکێن و ئاوی، کانی چپاوێ، و ئاوی کانی کرماوی، له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، دیسان ئاوی کوێستانی بێ سه ران، ئاوی، کانی ڕێوی، ئاوی کوێستانی کونه ورچ، ئاوی شیوی باخه که، له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، دیسان ئاوی مه زرای کانی سلێمانه و ئاوی مه زرای شێخ سه عید له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا، ئه مجار ئاوی کوێستانی ـ کلاّوڕه ش و ئاوی کوێستانی ـ حانه خان و، ئاوی شیوی چناره کانی خاڵو سه لیم، له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا و به خۆرهه لاّتی مه زرای ـ ده گاگا ـ داتێ ده په ڕی و له حاست دێی ـ حاجی مه مه دان ـ چومیلکه ی حاجی مه مه دان ـ له لای ڕاستیه وه که سێ شاخه یه و هه رسێ شاخه که یشی له کوێستانیٔ سه رکێلاّن ـ به ردی برایم، و کوێستانیٔ مه مه خانه وه سه رچاوه ده گرن و له خوار ناودێوه ده بنه یه ك، له ژوردێی سوته وه ـ درژێنه ناو چۆمی بستامه وه، دیسان ده ڕوا و دێی سوته به جێ دێڵێ و لای چه پیه وه ئاوی خۆرهه لاّتی کوێستانه کانی ـ کاوه مه له ی دێته سه رو ئاویٔ ده ره گه ونیش، له گه ڵ خۆی ده باوده ڕواو له ـ دووئاو تێکه ڵ چۆمی به یانده ره ده بێ، به م جۆره لقه گه وره کانی ـ جه غه توو ـ لێره دا یه ك ده گرن و له مه ولا جه غه توو ده ڕوا و ده چێته ده راوی ده ره زیاره تی ـ سه رێ، له وێ

چۆمیلکه ی ده ره زیاره ت که له کێوی ـ گه رامیان و به رده ڕه شی جه وشه ن و کانی قووچ، سه رچاوه ده گرێ، دێت و له ژیر پردی ـ ده ره زیاره تی سه ڕی له حاست قاوه خانه و ئاشی کاغه ریب ـ تێکه ڵ جه غه توو ده بێ و ده ڕوا و ده گاته ده راوی ده ره زیاره تی خوارێ، له وێ چۆمیلکه ی ده ره زیاره ت که له به شێکی ـ کانی قووچ و کێوی دێته خوارێ تێکه ڵی ده بێ و ده ڕوا و ده گاته ده راوی مازواره ـ له وێ چۆمیلکه ی مازواره که له کێوی به نه ن ـ ـ دیته خوارێ، تێکه ڵی ده بێ و ده ڕوا و به به ر ناودێی ـ تاڵه جه ڕ ـ داتێ ده په ڕی و ده ڕوا و ده گاته ده راوی ـ حه سه ن سه لاران ـ له وێ چۆمیلکه ی حه سه ن سه لاران که له کێوی ـ دێته خوارێ تیکه ڵی ده بی و ده ڕوا و ده گاته ده راوی ـ سه رده ره و ڕه نگه ڕێژان ـ له وێ چۆمیلکه ی سه رده ره له کێوی ـ دیته خوار و به قه راخی سه رده ره و ڕه نگه ڕێژان داده ڕوا و تێکه ڵی ده بی و دێی مه زره به جێ دیلێ و ده گاته ده راوی ـ تایشه ـ له وێ چۆمیلکه ی تایشه له کێوی ـ اصحابه درێژه ـ وه دێته خوارێ و چۆمی بارام له گه ڵ خۆیدا ده باو تێکه ڵ جه غه توو ده بی و ده ڕوا و ده گاته ده ڕاوی ـ قشلاخی پرد ـ له وێ چۆمی گه وره قه لا که له سێ چۆمیلکه به دی هاتوه ـ ١ ـ چۆمی جه وشه ن له کێوی ـ به رده ڕه ش ـ سه هۆلان ـ کێوی کانی چاو ڕه ش و به رده هه نگ ـ کانی قووچ ـ به رانان ـ سه رچاوه ده گرێ و به ناودێی ـ جه وشه ن ـ داتێ ده په ڕی و له نێوان دێکانی گه وره قه لا و عاره به له نگ ـ له دو ئاوانی عاره به له نگ و جه وشه ن تێکه ڵ چۆمی عاره به له نگ دبێ ـ

٢ ـ چۆمی عاره به له نگش له سێ چۆمیلکه پێکهاتوه:

ـــــ چومیلکه ی ده ره ی ئاوی که له کوێستانه کانی ـ نه که ڕوز، باڵی، به رانان ـ سه رچاوه ده گرێ و به ناودێی ده ره ی ئاوی داتێ ده په ڕی و له به ر ناودێ دا،چۆمی عاقلا وا که له ده رەی عاقلاوا سه رچاوه دگرێ له گه ڵ خۆی ده باو تێکه ڵ چۆمی سماقلو ده بێ ـــ ـ چومیلکه ی سماقلو له کێوی قه یسه ـ به رده زه ردی که نده سوره ـ سه رچاوه ده گرێ و سماقلو به جێ دیڵی و ئاوی ده ره ی ئاوی له گه ڵ خۆی ده باو ده ڕوا و ده گاته ده راوی ـ که س نه زان ـ

٣ ـ چۆمیلکه ی که س نه زان که له کویستانه کانی ـ به رده که شکان سه رچاوه ده گری،به ناودێی،پردارو ده ونی که س نه زان داتێ ده په ڕی و،له نێوان عارِه به له نگ و که س نه زان داتێکه ڵ هه ردو و چۆمه کان ده بێ و ده ڕوا و ده گاته ده راوی ـ خورمتا، له وێ ئاوی خورمتا که له کوێستانی ـ گه و ناوی،دێته خوارێ له گه ڵ خۆی ده باوده ڕوا و عاره به له نگ به جێ دێڵێ و چۆمی جه وشه ن له گه ڵ خۆی ده باو ده گاته به ر ناودێی گه وره قه لا، له خوارنا و دێوه چۆمیلکه ی تمه رچی که له کێوی ته مه رچی دێته خوارێ تێکه ڵی ده بێ و ده ڕوا و ده گاته به ر ناودێی سه رسیف ـ له وێ چۆمیلکه ی سه رسیف که له کێوی ـ به رده زه رد ـ کێوی به رده ڕێقناوی ـ سه رچاوه ده گرێ،له لای چه په وه تێکه ڵ چۆمی گه وره قه لا ده بێ و ده ڕوا ء له حاست پردی ـ قشلاخی پرد ـ تێکه ڵ چۆمی جه غه توو ده بێ و ده ڕوا و ده گاته ـ به ر دێی که چه ل مینگان ـ له وێ چۆمیلکه ی که چه ڵ مینگان ـ که له کێوی به ردهٔ ڕێقناوی، کێوی به رده زه رد، سه رچاوه ده گرێ و به ناودێدا دێته خوارێ و ده گاته ده راوی ـ زرقه ـ له وێ ئاوی (که لی زرقه) یشی دێته سه رو ده ڕوا و تێکه ڵ جه غه توو ده بێ و ده ڕوا و ده گاته ده راوی ـ که مه ره سیاوه ـ له وێ چۆمیلکه ی که مه ره سیاوه که له کێوی ـ شمشیر زێرێن (که به ناوی صحابه ی شمشیر زێرێنه وه ناودێر کراوه) سه رچاوه ده گرێ و دێی،که مه ره سیاوه به جێ دێلێ و له لای ڕاسته وه ده ڕژێته جه غه تووه وه ده ڕوا و ده گاته، ده راوی ـ ده ره وه زانی ئه حمه د خان ـ له وێ چۆمیلکه ی ده ره وه زان که له کێوی ـ سه رچاوه ده گرێ تێکه ڵی ده بێ و ده ڕوا و ده گاته ده راوی ـ قه لا چوخه،له وێ ـ چۆمیلکه ی قه لا چوخه که له کێوی سه رچاوه ده گرێ و به قه راخی دێدا ده ڕوا و تێکه ڵ جه غه توو ده بێ و ده ڕوا و ده گاته ده راوی ـ ده ره سمایله ـ له وێ چۆمی ده ره سمایله ـ که له کێوی شمشیرین زێرێن ـ سه رچاوه ده گرێ و به ناودێی ـ که ندۆ لانداتێ ده په ڕێ و به قه راخی ده ره سمایله دا ـ دێته خوارێ و تێکه ڵ جه غه توو ده بێ ده ڕوا و ده گاته ده راوی ـ درگا سلێمان ـ

٢ ـ چۆمی خوڕخوڕه ـ له م چۆمانه پێکهاتوه:

١ ـ چۆمی شاقه لا ـ (چۆم له ناوچه ی کوردستاندا له حاست هه ردێ یی به ناوئه و

دێوە ناودە برێ.چون هە ر دێ یی لە حاست خۆی مافی کە ڵك وە رگرتنی لە ئاوو بە رهە می تری چۆمە کە هە یە) چۆمی .٢ هە نگ لاوێ ـ کە لە شیوە پڕگوڵ وزە نوێرە کانی خوڕهە ڵاتی کوێستانی چل چە مە و کوێستانە کانی ـ مزگە وت و میرزا ـ دووبرا ـ قە ڵاتە ڕە ش ـ قادر کوژیاوە وە ـ سە رچاوە دە گرێ و دێی نە رگسلە بە جێ دێڵی و لە نێوان ـ دە رە گاوان و نە رگسلە ـ دا چۆمیلکە ی دەرە گاوان، کە لە کێوی ـ قە بری دە رویش، و ڕۆوکاری باشور و خوڕهە ڵاتی مزگە وت و میرزا ـ سە رچاوە دە گرێ، تێکەڵاوی دە بێ، دە ڕوا تا نزیکی شاقە ڵا ـ ئە مجار چۆمی، کە لە با ـ لە کوێستانی ـ کانی میرزا ، چۆمی کانی خە سرە و،لە کوێستانی، بە ردە سپی ، چۆمی سلیماناوا،لە کێوی بە ردە ڕە شە وە سە رچاوە دە گرێ و، لە چە پ و ڕاستیە و، دە ڕژێنە ناوێ، دیسان بە رە و دێکانی شاقە ڵا ـ تە وە کە لاّن ـ بناوە چان دە کە وێتە ڕێ.لێرە دا چۆمی ئالێجانی (کە لە کوێستانی مە نێ جارە وە سە رچاوە دە گرێ) دێتە سە ر و دێکانی ئالێجان ـ ئاو بارە ـ عزیزاوا بە جێ دێڵی و لە نێوان بست وکە کە وسان دا ـ دە ڕژێتە ناو چۆمی بستە وە ، لە حاست دێی و زمان بە رە و خوڕاوالا دە گاتە وە و بە قە راخی دێکانی کە کە وسان و دە رویانە وشکە داتێ دە پە ڕێ و لە ژووردێی ـ مە ولاناوا ـ وە چۆمی ئیسحاقاوای تێکەڵاو دە بێ ـ

١ ـ چۆمی بست: چۆمی بست سێ قوڵە و لە کویستانە کانی، هە ستێرە ڕە ش ـ سە رقە ڵپە زە ـ کێوی قە ڵا ـ قولی زلێخا (ناوی دایکی شیخ حە سە ن زلێخا بوە چون لە م شوێندا نوێژی کردوە و قیبلە (ڕۆوگە) ی بۆ دیاری کردووە بە م ـ جێگە یان وتوە قولی یانی قیبلە ی زلێخا شیوی ـ دە لو (دە لوولە قە دیم دادێ یە کی ئاوە دان بوە و خواڵی خوشبۆ شیخ حە سە ن مە ولاناوا لە م دێ لە دایك بووە) کێوی کانی چاوڕە ش ـ ئە م کانی یە لە بە ر ئاو زۆری بە ناو بانگە و زیاترلە دوۆئاشگێر ئاوی هە یە) هە رواله کێوی کە نیش کوژیاوە وە سە رچاوە دە گرێ، لە نێوان کە کە وسان و وزمان دا تێکەلا بە چۆمی شاقە ڵا دە بێ (کە پێی دە وترێ دوە ئاوی بست وکە کە وسان) ـ

٣ ـ چۆمی ئیسحاقاوا ـ لە م چۆمیلکانە پێکهاتوە:

١ ـ چۆمی باشوڕی لە کوێستانە بە رزو سە رسە وزو بە دیمە ن و جوانـــــــــمە کانی ـ

به رده ڕێقناوی ـ له پشت دێی ئاگجه ی مه ریوان و کوێستانه کانی ـ کانی میرزا ـ کێوی ناو سه خت، کیوه ڕه شی ئیسحاقاوا ـ کێوی شانشین ـ سه رچاوه ده گرێ، به ره و باکوری دێی ئیسحاقاوا به جێ دێلی، له نێوان سولّه و ئیسحاقاوا دا چۆمی سۆلّه یشی دێته سه ر، ده ڕواتا له نێوان سۆلّه وده رویانی شێخ داسێ چۆمیلکه له ڕاست و چه پیه وه هوروژمی بۆدێنن، له ده رویانی شیخ ڕه ت ده بێ و له نێوان هه ردووده رویان و مه ولاناوا دا تێکلاوی چۆمی شاقه لاّ ده بێ، ده ڕواتا له نێوان ماسیده ره ی شیخ و مه ولاولاناوادا چۆمی قه ره بوغره ی تێکه لّ ده بێ،که له کوێستانه کانی خسروخان ـ به ردی برایمه وه سه رچاوه ده گرێ، ئه مجار ماسیده ره ی شیخ و کانی سه ید به جێ دێلی ـ له وی چۆمی (مله) له کوێستانه کانی به نده نی سێفه سوره وه سه رچاوه ده گرێ و دێکانی سورنج داغ، نووه ین، مله، قشلاخ، به جێ دێلی و له خوار ناودیی خوڕخوڕه تێکلاّوی چۆمی ـ خوڕخوڕه ده بێ ـ

٤ ـ چۆمی جافرخان :

چۆمی جافرخان له کوێستانه کانی سه رده ره ی باشماق و کێوی به رده تیت سه رچاوه ده گرێ و مه زرای جافرخان به جێ دێلی و له نێوان هه ردوگاوه که چدا، چۆمی گاوه که چی سه رێ، که له کوێستانی، مه نێ جار، و به رزایه کانی خالّه وازه سه رچاوه ده گرێ، تێکلاّوی ده بێ و ده ڕوا و،گاوه که چی خوارێ، به جێ دێلی ، له نێوان گاوه که چ و چنارتو دا، چۆمی چنارتوو که له کوێستانی حاجی سه یده وه سه رچاوه ده گرێ، تێکه لّی ده بێ و ده ڕوا و ئاوی کوێستانی سه ر ته زێنی دێته سه روسور موسێ، به جێ دێلی و چومیلکه ی ده ره شێخان، له کێوی ـ دائه په ڕی و تێکه لّی ده بێ و ده ڕوا تاله قاره وای سلّیمان تێ ده په ڕی ، چۆمیلکه ی بن حانه ی تێکه لّ ده بێ و ده ڕوا ، چۆمی ده وره قه لاّیش، که له به رزایه کانی مه وسماواوه دێته خوارێ له گه لّ خۆی ده با و قشلاخی ئاغاگه وره به جێ دێلی و له خاکی ده ره تفی ڕه ت ده بێ و له خواردێی خوڕخوڕه وه تێکلاّ و چۆمی گه وره ی خوڕخوڕه ده بێ، ئه مجار که زۆرتری ئاوه کانی ئه م چۆمه به خێرو بێره لێره دایه ك گیرده بن مه زرای خوڕخوڕه و دێی ـ قوتلو ـ به جێ دێلی و له خوار قوتلو، ئاوی کێوی به رزی شمشێر زه ڕێنی تێکه لّ ده بێ لێره دا ـ چۆمیلکه ی پیر سلّیمان، که له کویستانه به رزه

به دیمه نه کانی ـ کانی ده رویش و کیوی چادره که ی، پشت عه لیاوای ته خته وه سه رچاوه ده گری و به به رناو دیکانی خوشینان و، ده ره قولّه دا، داده به زی ٤ له حاست دیی زوسته مان تیکه لّ به چومی خورخوره ده بی و دیکانی شیخه لّه و سه یفا و اوحانه میران به جیّ دیلّی و له راست و چه په وه ئاوی دیکانی سه یفا و شیخه لّه ی دیته سه ر، پاشان له خواردیی حانه میرانه وه ئاوی چومه کانی ئیرانشاو باشماخ و میراوا و ئیراوی تیکه لّ ده بی به م جوره که، چومیلکه ئیرانشاه له به رزایه کانی هانه خاتونان و کانیاو وزنه ی شیوو دولّه کانی ژورناو دیوه سه رچاوه ده گری و به به رناودیدا دیته خواریّ و ئاوی قه لاّ چوخه یشی ده چیته سه رو ده گاته ئیراو، که ئه م چومه له چه ندلاوه بناوانی لّی هه ل به ستراوه و بوباخ و خه له و ته ره کاری وشتی تر که لّکی لّی وه رده گیری ـ به لاّم ئه گه رده و لّه ت سه دی له سه ربه ستایه چ له وه چاتربووٍ؟؟

چومیلکه میرا وا له به رزایه کانی هوبه تو سه رچاوه ده گری و ده گاته شه مسه و له ویّ ئاوی شه مسه یشی، دیته سه ر و ده روا تابه ر، ته یمان قه لاّ، له ویّ چومیلکه باشماخ که له کویستانی کانی سه رده ره و تازاوا و کیوی سولّتان و به رده نیت ـ سه رچاوه ده گری و به مه زرا کانی باشماخ دا داده به زی و به چومی شرابخانه داده روا و له حاست ته یمان قه لاّ تیکه لّ ئاوه کانی میراوا و شه مسه ده بی و ده روا و ئاوی ئیرانشاو قه لاّ چوخه یش له گه لّ خوی ده باو ئیرا و به جیّ دیلّی و ئاوی دیکانی، هه وی و، ته خت و، ضامنا ویشی، دیته سه روبه به ر دیکانی ته مربه گ و، شاشاگه ل و، چناره دادا ده به زی و له خواردیی ـ حانه میرانه وه تیکه لّ خورخوره ده بی و ده روا و به ژیر پردی ـ سوننه ته ـ و به قه راخی خوراوای کیوی میژویی ـ ئیمام ـ داتیّ ده به زیّ و دیکانی هه ردوو، چاپان و ئینچکه، به جیّ دیلّی و له نیوان ـ قه ره ول و قوزولوی خواریّ ـ دا چومی ـ زایر ـ که له به رزایه کانی هوبه توله دوولاوه ـ ١ ـ صالحاوا و ئیلو ٢ ـ مه لاّسالار، سه رچاوه ده گری و هه ردولا له سپه وره یه ك ده گرن و به داوینی کیوی ـ کورکور و مه زرایی قازی خان داتیّ ده به زیّ تا ده گاته ـ پارسانیان، له ویّ ئاوی ئه حمه د مه رده و قه لاّگای کورکوریشی دیته سه ر ـ ئه مجار به مه زرای پارسانیان داده روا و تیکه لّ به چومی خورخوره ده بی و ده روا و له حاست چی چی خوار چومیلّکه کانی تیکانلو و عه لیاوای له چه پ و راسته وه تیکلاوی ده بی و چی چی خوار ـ به جیّ دیلّی، لیره دا چومی ـ زیویه که لقه کانی له کویستانه کانی یه که داری قه پلاّنتو ،کیوی، دیوانی، نیوان سولاکان و ئه صحاب، کویستانی عه بدوررزاق ـ ه وه

سه رچاوه ده گرێ و به دێکانی ـ سولاکان ـ ئه صحاب ـ قه پلانتو ـ ئه ول مومن ـ کورد که ند دا دێنه خوارێ و پێکه وه زێوه به جێ دێڵن و ده ڕون تا له نێوان چی چی خوار و دالو، داده رژینه چۆمی خوڕخوڕه وه.کاتێ له دالوره ت ده بێ چۆمی یورقولّ که له باکوری ـ عه بدوررزاق ـ ه وه سه رچاوه ده گرێ و دێکانی یورقولّ و قه رناو به جێ دێڵی و له ژور قوتانجو خه وه تێکلاو خوڕخوڕه ده بێ، به نێواندێکانی قوتانجوخ و یاپش خان داده ڕوا و به ژێر پردی یاپش خان داتێ ده په ڕێ.لێره دا چۆمی به رچه م که له کێوی سوره واڵه وه، سه رچاوه ده گرێ، به به رناودێی به رچه م و قه راخی چۆڵ مه ڵودا، ده ڕوا و تێکه ڵ چۆمی خوڕخوڕه ده بێ، ئه مجار به ئارامی و له سه ره خۆله نزیکی قشلاخی ڕه زا، ده ڕژێته ناو سه دی بۆکانه وه ـ

چۆمی سه قز ـ له دوولقی گه وره پێکهاتوه:

یه که م، لقی خوڕهه لاتی ئه ویش له م چۆمیلکانه پێکهاتوه

١ ـ چۆمی که لی خان که له کوێستانه کانی گوڵه زه ردی خاپوره دێ ـ ده راوی کلاوڕه ش، کانی سپی ـ سه رچاوه ده گرێ و ده ڕوا تا دێته ده راوی خاپوره دێ له وێ چۆمیلکه ی خاپوره دێ که له کوێستانه کانی سه رتون، سه ربه رده و، مه حمود شایه ر، سه رچاوه ده گرێ و به باشوری دێی خاپوره دیدادێته خوارێ و ده ڕژێته ناوه چۆمی که لی خان، ده ڕوا تا ده گاته ده راوی کێله شین لێره چۆمیلکه کیله شین که له کوێستانه کانی به رده ڕێقناوی، سه رچاوه ده گرێ و له به ر ناودێدا ده ڕژێته ناویه وه ـ ده ڕوا تا ده ڕاوای هه مزه قه ره نیان، له وێ چۆمیلکه ی هه مزه قه رنیان که له باکوری کێوی ـ شه هیده که ـ سه رچاوه ده گرێ دێت تا تێکلاوی ده بێ ـ ده ڕوا تا ده چێته ده راوی، قوڕه ده ره، له وی ئاوی به شێکی تری کێوی ـ شه هیده که، و کوێستانی قوڕه ده ره ی، تێکه ڵ ده بێ و ده ڕوا تا ده راوی سیاده رێ خوارێ

٢ ـ چۆمی سیاده ر له کوێستانه به رزه به ته رزه جوانه پڕگوڵ و گیاڕه نگاوڕه نگه کانی، سه رتوون، مه یدانان، باشوری کوێستانی کانی تاڵه ـ سه رچاوه ده گرێ و به ره و خوڕهه لات به قه راخی سیاده ری سه ڕێ دادائه بورێ و له نێوان هه ردوو سیاده ردا، ئاوی

چۆمیلکه ی دێکانی داراوی ـ وزمه لَه یشی، تێکه ڵ ده بێ و به به رناودێی سیاده ری خواریّ دادا ده په ڕێ، تاله ده راوی سیاده ر، تێکه ڵی چۆمی گه وره ده بێ، له مه ولا به ره و باکور ده ڕوا و دێی ـ میره دێ به جێ دێڵی و ده گاته ده راوی ته موته له وێ چۆمی ته موته یشی تێکه ڵ ده بێ

٣ ـ چۆمی ته موته له کوێستانه کانی ـ قوڵقوڵه و، پیرومه ران و که ره ویان و، قه به غڵوجه و، که نده سوره، سه رچاوه ده گرێ و به باشوری دێی ته موته دادێته سه ر چۆمی میره دێ، ده ڕوا تا ده گاته ده راوی به له جه ڕ له وێ چۆمیلکه ی به له جه ڕو شیوه توی دێته سه ر، ده ڕوا و له ده راوی چراغ وه یس چۆمیلکه ی چراغ ویسیش له گه ڵ خوێ ده باوده ڕوا تا ده گاته ده راوی مازوار له وێ چۆمیلکه مازوار و میتوی دێته سه رودە ڕوا تا ده چێته به ر دێی ته مۆغه له باشوری ناودێی ته مۆغه لقی دوو هه می دێته سه

لقی دوهه می چۆمیٚ سه قز یانی لقی خۆراوای له م چۆمیلکانه پێکهاتوه:

١ ـ چۆمی مێرگه نه خشینه له کوێستانه کانی دووسه ر، قه لاگا ـ کانی کیژان ـ قه بری مه یدانان ـ کێوی کوڕو کچ ـ سه رچاوه ده گرێ و ده ڕوا تا ده گاته شێخ چۆپان، له وێ چۆمی شێخ چۆپان له کوێستانه کانی پیر چوپان ـ به رده هه لَو ـ هه واره به زره ـ خورماورجان ـ کونه په نیر، کونه وه سمان ـ سه رچاوه ده گرێ و له خاکی شێخ چۆپان دا تێکه ڵ چۆمی مێرگه نه خشینه ده بێ ، دیسان چۆمیلکه ی گوێزێ که له کێوی تیزکه تفه نگ، سه رچاوه ده گرێ، له نێوان، کانی به ندو، شێخ چۆپان، تێکه ڵی ده بێ و ده ڕوا و دێکانی، کانی به ندو، بۆبه کتان، به جێ دێڵی و له وێ چۆمیلکه ی، تایه ر بوغده، که له باکوری زنجیره کێوی، وه ستامسته فا، سه رچاوه ده گرێ، له نێوان بۆبکتان و کۆنده لاندا تێکه ڵی ده بێ و به به رناودێی کۆنده لاندا ده ڕوا و ده گاته قشلاخی سه رێ، له وێ چۆمیلکه ی پارچیان و ئاوی وه رزه مه له ی دێته سه ر و ده ڕوا تا له باشوری دێی ته موغه تێکلاّ و چۆمی که لی خان ده یی و به نێوان دێکانی قشلاخی خوارێ و قه به غلو و عه لیاوا و ئایچی و نخه یده ردا داپه ڕێ و ده گاته شاری سه قز که له حاست هه رکام له م ئاوایانه

چۆماوو کانیاوه کانیان ده ڕژێنه ناو چۆمی گه وره وه، ئه مجار به مه نی و سه نگینی تایبه ته وه به ژێر پردی پادگاندا ده ڕواو پارکی شار به جێ دێلّی و له ژێر پردی گه وره وه ئه خزێ و دێکانی کانی نیاز و تاوه قران و ده ره په مه دان و کانی جه ژنی به جێ دێلّی و ده گاته ئاخته په له حاست کانی نیاز،چۆمی ئاڵتون که له کوێستانی به ناو بانگی وه ستامسته فاوه سه رچاوه ده گرێ و دێکانی سونج و قامیشی شیری یازی بلاّغی به جێ دێلّی و له قه راخ ئاخکه ند چۆمی مه رخوزی دێته سه رو به ناو خاکی ئاخکه ندادا ده په ڕێ و ئاوی ئاڵتونی سه رێ دێته سه رو به ژێر پردی قاره وا داده ڕوا. له به ردێی ئاڵتونی خوارێ و له باشوری کانی نیازدا ده ڕژێته ناو چۆمی سه قزه وه و ده ڕوا و دێکانی کانی نیاز و تاوه قران و ده ره په مه دان و کانی جێژنی به جێ دێلّی و ده گاته دێی ئاخته په.له وێ چۆمی ئاره بوغلّو، که له سێ کانیاو به ناوی ۱ ـ سه گه وه ند «سه ربه ند» ۲ ـ قولّکه ۳ ـ قه وه خ و به رزایی دێی کانی زۆراب و به رده زه رده وه سه رچاوه ده گرێ و به به ردێی ئاره بوغلّوی سه رێدا ده ڕوا و له نێوان هه ردوو ئاره بوغلّودا.ئاوی به رزایه کانی سلّیمانکه ندی و کێوی شاخه ڕه شی دێته سه روله ئاره بوغلّوی خوارێ ڕه ت ده بێ و له ژوور ئاخته په وه تێکلاّ و به چۆمی سه قز ده بێ و ده ڕوا و ئاوی کێوی گاڕه شی دێته سه رو له خاکی دێی نه ماوی دا شالّوجه ده ڕژێته ناو سه دی بۆکان سه قزه وه

سه دی ـ سه قز ـ

بە تەواوی ئەو سەرزەویانەی کە ئاوەڕۆی چۆمەکانی جەغەتو، سەقز، صاحیب، تەتەهو، ساروخ، دەیان گرێتەوە.تا باشوری (گۆلی ورمی) یانی لە باشوری گۆلی ورمێوە تـا زنـجیرە کێوەکانی (چلچەمە) و ئەو کیوانەیکە شان بە شانی چلچەمە لە خۆرهەلاتەوە بەرەو خۆراوا کشاون. لە قەڕنی نۆهەمی پێش زاینیدا پیان وتوە (زاموئا)ی داخلی.

وە تەواوی ئەو سەرزەویانەی کە لە (گۆلی ورمێوە) تا بەشەکانی لای سەروی چـۆمی (دەیالە) درێـژەیان هەیە، یانی تەواوی ناوچەی شارەکانی میاندواو، مـەهاباد، سـەقز، بـانە، سولەیمانی، حەلبجە تا خانقین، سەرپلی زەهاو، سنە بە مانای تێکرایی بە (هـەریمی زامـوئا، لولو) ناوبراوە و بە شیوەی تایبەت (زاموئا یان)پێ وتوە).

لەم زەمانەدا (٨٣٤ تا ٨٢٨)ی پێش زاینی تەواوی زەویەکانی دەورو بەری گۆلی ورمێ و (زاموئای داخلی) (لە ولاتی میاندواوەوە تا سەقز) بە دەولەتی (ماننا کان) بە ناوبانگ بوە.

لە سالی (٨٢٨.ی) پێش زاینی سەلمانساری سێهەم سەرۆکی دەولەتی ئاشور بە هـۆی پیری و لە کارکەوتوی ـ فەرماندەیەتی قوشەنی خوێن خۆری خۆی بە یەکی لە سەردارەکانی بە ناوی (دایان ـ ئاشور) دەسپێرێ. (دایان ـ ئاشور) هەوروژم دەباتە سەر (ئوئالکی) پـاشای ماننا. (ئوئالکی) پەنا بە کێو دەبا و خۆی دەشارێتەوە، بەلام ئاشوریەکان مەرو مالیاتێکی زۆر، تالان دەکەن و دێ چولەکان داگیر دەکەن، وەک دێکانی (ئیزیرتو) یا (زیرتو) «سەقزی» ئێستاکە کە پەناگا و قەلای (ئوئالکی) بوو، پاشان لە سالەکانی (٦٥٩ ـ ٦٦٠ پێش زاینی) سۆپای آشور لە ژێر فەرماندەیەتی سەرداری خوێن مژی ئاشور بە ناوی (نابو شارو سـور) لە کـێوەکـانی (زاگروس) تێ دەپەرن.[1]

(ئاخسری) مانایی زۆری تەلاش کرد تاکاتی حەسانەوە دەرفەتیان لێ بێنێ و شەوانە بدا بە سەریاندا و لە بەینیان بەرێ، بەلام لەم هێرشە شەوانەدا سەرناکەوێ و ناچار دەبێ، پاشەکشی بکا و (ڕێگا بۆ سوپای ئاشور بکاتەوە) ئاشوری یەکان هـەشت قـەلایان لە نـێوان (سـنوری باشوری ماننا) و (پایتەختی ماننا) (ئیزیرتا) دا داگیر کرد. (ئـەخسری) حـەشارگەی خـۆی لە «ئیزیرتا» کە لە خەتەردا بو گوێزاوە بۆ لوتکەی «ئیشتاتو»، بەلام ئاشوریان پاش ئەوە کە (١٥) رۆژ ئیزرتا سەقزی ئیستاکە و قەلاکانی دەوروبەری «ئوزیبا» زیبیا «ئیزیبیا» (زیویەی ئێستا) (ئورمیاتە) و (ئەرمائیتیان) گەمارۆدا، بەلام دەورو بەریان وێران کرد و خەلکی هەژاریان بە دیل گرت و ئەسب و کەرو ولاخی گەورەی شاخداریان بە تالان بردو شوێنیان گوم کـرد. لە

١ـ تاریخی ماد دیاکونوف، جلیل ضیاءپور

نزیکی ساڵی ٧١٦.ی پێش زایینی کابرایێ بە ناوی (ئولوسونو) شای (ماننا) بوو. (ئولوسونو) لە بەستنی پەیمان یەکیەتی لەگەڵ ئاشوری خوێن خوردا پەشیمان دەبێتەوە و دەیەوی لەگەڵ دەوڵەتی (ئورارتو)دا پەیمانی یەکیەتی ببەستێ و دەوڵەتە چکولەکانی هاوسێی خۆی «ئیتی» پاشای ئالابریا و ئاشورلە، پاشای «کارالا» بە دژی ئاشوری هاندا. پاشان سارگۆنی دوهەم پاشای ئاشور بە دەوڵەتی «ماننا» هێرش دەبا و ئیزیرتا سەقزی ئێستاکە پایتەختی ماننا و دو قەڵای گرنگی ناوەندی زێبیە «زیویە» و ئارمائیت صاحیب یا قەپڵانتو دەگرێ، ئولوسونو خۆی دەدا بە دەستەوە و تەسلیمی بەزە و رەحمی پاشای ئاشوری داگیر کەر دەبێ، چون لە ژێرەوە پەیوەندی بە سیخورەکانی ئاشورەوە بەستبو دیسان پاشایی (ماننای) پێ دەسپێرنەوە، (ئیتی)یش لەگەڵ خێزانیدا بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی ئاشور دور دەخرێتەوە. بەڵام «ئاشور لە» بە زیندویەتی پێستی دەکەنن و نامەردانە دەی کوژن.

لە ساڵنامەکانی ئاشوری، زەمانی (سەلمانسەری سێهەم) نزیکی ساڵەکانی (٨٤٤ ـ ٨٣٦ پێش زاینی) باسێ لەتێک هەڵ کەوتنی ئاشوریەکان لەگەڵ خەڵکی (مادای) و (پارسوئا) کراوە، بە وتەی ئاشوریەکان سوپای ئەوان لەم تێک هەڵ چونەدا لە سنوری (زێی چکولە) (ناوچەی باشوری هەولێرەوە) رێ دەکەوێ و لە رێی (زاموئا) (دەوڵەتی لولوبی) و (نەمری)یەوە لە رێی «کۆ» و رانیە و قەلادزێ و سەردەشت یا سولەیمانی و پێنجوین و بانە تێ دەپەرێ و هەل دەکوتیتە سەر (پارسوئا) و (مادایی) نزیکی سەقزی ئێستاکە و لە سنوری ماد، قەڵا و قشڵەیەکی زۆر بەدی دێنن.

دیسان لە ساڵەکانی (٨١٠ ـ ٨٢٤ پێش زاینی) سەرۆکی ئاشور بە ناوی شمسی ئەدادی پێنجەم ناوێکیٔ لەگەلی (مادای) بردوە و بە قسەی خۆی دەڵێ خەڵکی سەرزەوی مادم وادار بە فەرمانبەری و باجدان کردوە. بەڵام چون وڵاتی نەمری (کوردستان) لەگەڵ دوژمنەکانی ئاشوردا پەیمانی یەکیەتیان بەستبوو دەستی ئاشوریان لە بەشی سەرزەوی (ماد) کۆتا کرد. لەگەڵ ئەویش ئاشوری خوێن مژ دەست بەرداری خاکی بەخێر و بێری ماد (کوردستان) نەدەبو و لە ماوەی ٦٥ ساڵدا هەشت جار بە خاکی (ئامادای) و چوار جار بە خاکی نەمری (بەشێ لە کوردستان) و دوجار بە دەوڵەتی (مانایی) (ناوچەیەکی تری کوردستان) بێ هەدەف و ئاکام سوپای ڕاکێشا و هوروژمی هێنا، دیارە ئەم تێکشکان و ڕاوانانە دواوەی، ئاشوریەکان نیشانەی موبارزە و ململانەی خەڵکەکانی کوێستانی زاگروس (کوردان) لە بەرابەری دەس درێژی و زۆر وێژی هاوسێ ستەمکارەکانیاندا بوە، جا بۆ ئەوەیکە بە هەر شوێن و رێگایێ بووە

دەستیان کۆتا کەن و ڕێی هێرشیان لێ بگرن، خێڵە بەربڵاوەکانی ئەم سەرزەویە یەکیەتیان پێک هینا.(١)

سارگۆنی دوهەم لە لەشکرکەشیەکانی خۆی (لە ساڵی ٧١٥.ی پێش زاینی)دا ناوچەی (خارخار)ی داگیر کرد و خەڵکەکەشی بە دیل گرت، لە شوێنی خەڵکی ئاوارە و دەربەدەری (کورد) هەر لەم شوێنە (هەوشار) کۆچەریانێکی نیشتەجێ کرد کە بە گومانی نزیک بە بروا (یەقین) ئەم کۆچەریانە (اسرائیلیانێ) بون کە لە ساڵەکانی (٧٢١ـ٧٣٢.ی پێش زاینی) هاتبونە ژێر فەرمانی ئاشوریەکانەوە ـ سارگۆن خارخاری زۆر قایم و مەحکەم کرد و بە ناوەندی ناوچەیەکی ئاشوری قەراردا و کابرایەکی بە ناوی (مانوکی نی‌نوئا)ی کرد بە حاکمی ئەوێ.(٢)

(خارخار) ئێستاکە ناوی دێیەکی زۆر ئاووهەوا خۆش و دڵگیر و بە دیمەنی ناوچەی هەوشارە و لە داوێنی کوێستانی بە ناوبانگی (ماین بلاغ) دایە،ئاشوریەکان بۆ ئەوە دەسەڵاتی خۆیان پەرە پێ بدەن (خارخاریان) کرد بە ناوەندی مەڵبەندی زێرخیزی هەوشار بۆ تاڵان و بڕۆی ماڵ و سامانی خەڵکی کورد. ئابوری ئەم ناوچە پڕ دەغڵ و دان و بە بەرهەمەیان دەدا بە دەس (جولەکە) بەکرێ گیراوە سود خۆرەکانەوە، هەر بە دەستی ئەنقەست (جولەکە) قین لە دڵە تەماح کارەکانیان لە شوێنی کوردکاندا نیشتەجێ کرد. هەروەک ئێستاکەیش (جولەکەکانیان) لە جێی (فلسطینیەکاندا) داناوە، جولەکە هەمیشە (کتکە نەوتینە) بوە لە هەر لاو،لە ناو هەرگەلیکدا بوبێ تەنیا کاری ئاژاوە نانەوە بوە، لەمە وا دەر دەکەوێ ئەو جولەکانە کە لە ساڵەکانی ١٣٢٦.ی هەتاوی بەو لاوە کوردستانیان بەجێ هێشت و چونەوە بۆ (فلسطین) لە بنەچەی ئەم جولەکانە بوبێتن، بەڵام ئێستاکە شارەکانی سەقز، بوکان، مەهاباد، تیکاب، بانە، سەردەشت، شنۆ، پیرانشەهر، جولەکەیان تێدا نەماوە.

لە ساڵی ٣٦.ی پێش زاینی شاری شیز (تەختی سولەیمانی) ئێستاکە، کەوتە گەمارۆی ئەنتوان سەرداری ڕومی یەوە.

یەکێ لە سەردارەکانی ڕوم بە ناوی ئەنتوان بە سیزدە هەزار قۆشەنی جەنگیەوە هێرش دەباتە سەر ناوچەی ئازەربایجان (کوردستان) پاش گرتن و تاڵان کردنی ئازەربایجان هوروژم دەباتە سەر شاری گەورەی «شیز» تەختی سولەیمانی ئێستاکەی هەوشار، کە لەوکاتەدا زۆر ئاوەدان و شارێکی خۆش و ڕازاوە و تەیار بوە.

١ـ تاریخی ماد، دیاکونوف، جلیل ضیاءپور
٢ـ تاریخی ماد، دیاکونوف، جلیل ضیاءپور

کوردان له ده ورانی پێش حه زره کی پێغه مبه ردا (د)

له ۲۰ ـ ی مانگی «أغسطس» سالّی ۵۷۰ زاینی به رابه ربه ڕۆژی دوشه ممه، دوازده ی مانگی «ربیع الاوّل» (مانگی مه لود) و چله مین [1] سالّی شایه تی «انوشیروانی» کوڕی قوبادی کوڕی فیروز. که ئه و ساڵه به سالّی «فیل» ناوده برا. حه زره تی (محمّد) کوڕی عبدالله کوڕی عبدالمطلب کوڕی هاشم له بنه ماڵه ی حه زره تی «ئیسماعیل» و «ئیبراهیم» له شاری (مه ککه ی) به رێز گیراو. له گه ڕه کی «سوق الليّل» له مالێکدا که پاشان پێغه مبه ر (د) ئه و ماڵه ی دابه (عقیل) ی برای حه زره تی عه لی (خ). دوای مردنی عقیل کوڕه کانی ئه و ماڵه یان به «محمّدی کوڕی یوسف» (برای حه جاجی کوڕی یوسف) فرۆشت. پاشان (خاتو خیرران) دایکی هارون الرّشید. ئه و ماڵه ی کرد به «مزگه وت». به مامانی (شفا) ی دایکی «عبدالرّحمن کوڕی عوف» له دایك بوه [2]

شاکانی ساسانی و شاکانی ڕۆم بۆداگیر کردنی (جه زیرة العرب) و وه ده س هێنانی دڵی خه ڵکه که ی به تایبه ت (زیوانه) کانی «بیت الله» و چه وسانه وه وژێر ڕکێف خستنیان. کێ به رکێ و موسابه قه یان نابوه وه.

شای (حه به شه) به دنه ی شاکانی ڕۆم به حه فتا هه زار سه ربازه وه به سه ڕۆکایه تی کابرایی به ناوی «أریاط» سه رزه وی (یه مه ن) داگیر ده کا پاشان (ابرهه) ده کرێ به سه رۆکی (یه مه ن)، ئه م کابرایه به خه یاڵی باتڵی خۆی، بۆچکۆله کرد نه وه و له بره و خستنی (بیت الله)، هات و له (صنعای) پایته ختی (یه مه ن) مالێکی جوان ورازاوه ی به ناوی (القُلّیْس) دورست کرد و به خه ڵکی ڕاگه یاند، که به جێی ئه وه پچنه ته وافی (بیت الله)، با بچنه ته وافی (القُلّیس)، به ڵام خه ڵکی به دنگی ناحه قیه وه ناهاتن، ته نانه ت به جێی ڕێز میزبان تێ کرد، ئه م کاره ڕقی نهێنی (ابرهه) ی هه ستاندو په ڵپ و بیانوی دا به ده سته وه. سوێندی خوارد. چون عه ڕه ب ماڵی (اَلقُلیس) یان شپرزه کردوه و به بێ ئه ده بی له گه ڵیا جوڵاونه ته وه. ده بێ له تۆڵه دا ڕێزی ماڵی «بیت الله» یان بشکێنم و به سوپای فیل بی ڕوخێنم.

بەم جۆره به خۆی و سوپاوه، ته کانی دارێژ ماڵی خودا بشکێنێ. بەڵام خاوه نی ماڵ. (طیراً أبابیل) ی بۆناردن. وەك ئاردی ناودرك بلاوی کردن. جاپێغەمبەری مەزن و بەرێزی خودا حەزرەتی محمدمصطفی (د) لەم ساڵەدا له دایك بوه، بۆیه بەساڵی فیل ناوبانگی دەچوه (سالی ۵۷۰ زاینی) جادوای مردنی (أبرَهه). (مسروق) ی کوڕی (ابرهه) دەبێ بەشای

۱) تاریخی الکامل دەڵێ له چل ودوهه مین سالی شایه تی (انوشیروان) داله دایک بوه جلد ۵ ص ۱۱۶ ترجمه فارسی

۲) محمد رسول الله ص ۱۹

(یەمەن) لە لایەکی ترەوە، کاتێ کە (ابرهه) بەدنەی شای رۆم (یەمەن) داگیر دەکا. کابرایی بە ناوی (ذویَزَن) سەرۆکی یەمەن دەبێ، (ابرهه) بە زۆرژنە جوانەکەی لێ داگیر دەکا و لە خۆی ماردەبڕێ (ذویزن) بۆسەندنی تۆلە، هاوار دەباتە بەر (انوشیروان) بەلاّم زۆری بێناچی (ذویزن) دیق دەکاو دەمرێ، بەلاّم (سیفی کوڕی ذویزن) بە دوای حەقی بابیدا دەڕواو.[1] دیسان پەنا دەباتە بەر (انوشیروان)، (انوشیروان)یش یکێ لە پیاوە گەورە شەڕکەرەکانی خۆی بە ناوی (وەهرەز) کە لە بەرابەر هەزار پیاوی شەڕکەردا رادەوەستاوە و پشتی هەلّ نەدەکرد. لەگەلّ سوپایەکی تەیاردا بە یارمەتی سیفی کوڕی (ذویزن)ەوەی دەنێرێ. ئەم سوپا، کە لە هەزار پالەوانی شەڕکر پێکهاتبوو بە هەشت (پاپۆڕ) لە کەنداوی فارسە وەرێ دەکەون و، لە دەریای عەمان سەردەکەون و، لە قەراخی سەرزەوی (حضر موت) پیادە دەبن. لە ماوەیەکی کەمدا (وەهرەز) (مسروق) دەکوژێ و تەواوی (یەمەن) دەخاتە ژێر دەسەلاّتی ئێرانەوە، بە فەرمانی (انوشیروان) (سیفی کوڕی ذییزن) دەبێ بە سەرۆکی (یەمەن) پاشان (سیف) دەکوژێ و بە فەرمانی (انوشیروان) (وەهرەز) دەبێ بە شای یەمەن. دوای (وەهرەز) (مەرزەبانی) کوڕی (وەهرەز) دوای ئەو (تینجانی) کوڕی (مەرزەبان) پاش ئەو کوڕی مەرزەبان بە ناوی (خڕخسرە) دوای (خڕ خسرە) (باذان) دەکرێ بە شای (یەمەن) (باذان) لە یەمەن دەمێنێتەوە تا کاتێ کە حەزرەتی (محمد) دەبێ بە پێغەمبەر (د) (سالی ۶۱۰ زاینی) بەم شێوە بۆمان دەرکەوت کە شاکانی ئێران و رۆم هەرکام بە نۆرەی خۆی دەیویست کە دەسەلاّتی خۆی بە سەر شوێنە ئاینیەکانی وەک (بیت الله) یا (بیت‌المقدس) دابسەپێنی، نەک لە بەر ئەوە کە بڕوایان بە رێز و شکۆو گەورەیی ئەم شوێنا نەبۆبێت، بەلکوبۆ ئەوەی ئەم شوێنانە وەک بەلگە و چەکێ کی سیاسی بە دەستەوە بگرن و لە کاتی پێویستا خەلکی هەزاری بێ بە هاروژێنن و بە قازانجی خۆیان کەلکی لێ وەر بگرن، لە شەڕو ئاژاوە نانەوە لە بەرابەری دوژمنی خۆیاندا شەڕی سەر و مالیان پێبکەن و پیرۆزی پێ وەدەس بێنن، هەروەک (هرقل) شای رۆم بەم حێزە فێلە توانی شای ئێران تێک بشکێنێ.

هەروەک دەبینین هەم (خسروی پەرویز) هەم (هرقلّ) هەرکام بە جۆری تەلاشیان دەکرد کە بە هەر قیمەتی بوە بیر و بڕۆای ئاینی خەلکی بەرە و خۆیان رابکێشن. جا بۆ ئەوکارە ئێران دوای گرتنی (بیت‌المقدس ۶۱۴ زاینی) صلیبی مقدسی لە کلیسای قیامەتەوە

١- الکامل جلد ٥ ترجمە فارسی

هێنابۆ (ئاورخانه ی) شیز «ته ختی سولیمان»[1]

هیرشی «هرقل» (هراکلیوس) ئومپراتوری روم به کوردستان (ته ختی سلیمان)

الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّومُ فِی أَدْنَی الأَرْضِ وَ هُمْ مِن بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَیَغْلِبُونَ فِی بِضْعِ سِنِینَ[2] سوپای رۆم (له لایه ن سوپای ئێرانه وه) تێك شکێندرا له نزیکترین شوین به ئیران له شوێنی به ناوی (اذرعات یا بصُری) (یا له جه زیر و بۆتانی کوردستان) به لام رۆم پاش ئه م شکانه له ماوه ی چه ند (سێ تانۆ) سالّی تر (به سه ر سوپای ئیراندا) زالّ ده بن.

ئه م ئایه ته له شاری «مه که» هاتوه ته خواره وه و به گه وره ترین موعجیزه ی قورئان ده ژمێردرێ ڕوداوه که به م جۆره یه

سوپای ئێران له ساله کانی ٦١٤ ـ ٦١٥ ـ ٦١٦ زایینی له کوردستان تێ ده په ڕی و به جه زێر و بۆتان دا ده ڕوا و ده گاته شام و (بیت المقدس) ده گرێ و سوپای ڕۆم تێك ده شکێنێ[3]

پاش ماوه یی ئه م هه واڵه ده گاته شاری پیرۆزی (مه ککه و) بت په رسته کانی (مه ککه) که له گه ڵ (بازانی) حاکمی «یه مه ن» ده س نیشانده ی شای ئێران برای هاو په یمان و هاو بیروبڕوا ده بن،سه رکه وتنی ئێران به سه رکه وتنی خۆیان،داده نێن. به لام موسڵمانه کان که له ٦١٥ ی زایینی دا چوبون بۆولاتی (حه به شه) و بێجگه له ڕێز و یارمه تی و هاو بڕوایی شتێ تریان له مه سیحیه کان نه دی بوو ـ سه رکه وتنی ڕۆمی مه سیحی یان پێ خۆشتر بوو ئه وانیان به برای خۆیان ده زانی. به م جۆره بت په رسته کانی قوڕه یش به ته وسه وه به موسڵمانه کان ده ڵێن: هه روه ك برا (ئێرانیه) کانمان به سه ر برا (ڕومیه) کانتانا زالّ بون خۆێشمان به سه رتانازالّ ده بین، ئه م ئایه ته پیروزه دێته خواره وه و بڕواداره کان زۆری پێ دڵ خۆش ده ین، حه زره تی (ابوبکر صدیق (ض)) به بێ بڕوا کان ڕاده گه یێنێ که پێغه مبه ر

---

١) الکامل جلد ٥

٢) سوره تی الرّوم ئایه تی ١ و ٢ و ٣

٣) تاریخ اورشلیم ـ ئیران در عهد باستان

(د) له لایه ن خوداوه موژده ی داوه كه له چه ند سالّی دا هاتودا رۆم سه رده كه وێ و ئێران ده شكێ. (أبَیّ كورِی خَلَف) ده لّی درۆده كه ی ـ رۆم سه ر ناكه وێ، حه زره تی (ابوبكر صدیق (ض) ده فه رمێ ئه ی دوژمنی خودا تۆدرۆده كه یت و خودا ڕاس ده كا، پاشان حه زره تی ابوبكر (ض) فه رموی ئه گه ر پیاوی، بامه رج ببه ستین، هه ركام له سه رده و شتر. ئه گه رتا سێ سالّی ترهه ر ئێران له سه ره وه بوو، ئه وه من ده و شترت ده ده مێ. ئه گه رخۆ رۆم سه ركه وت،ئه وه تۆده بێ ده وشترم پێ بده ی، حه زره تی ابوبكر ئه م گره و و مه رجه ی بۆپێغه مبه ر (د) گێراوه. حه زره تی پێغه مبه ر (د) فه رموی (بِضع) له سێ وه تانۆیه،برۆماوه كه بكه (به سێ تانۆ) سالّ، (ابوبكر صدیق (ض) گه ڕاوه بۆلای (أُبیّ كورِی خلف) ووتی بۆیه گه ڕا مه وه تا و شتره كان بكه مه (یه كسه د) و شترو ماوه كه یش بكه مه ٩ سالّ. مه رجیان له سه رئه مه براوه، كه ئه گه ر ئێران هه روا تا كونۆسال هه رسه ركه و توو بوو. ده بێ حه زره تی ابوبكر صدیق (ض)) یه كسه دوشتر بدا به (أُبیّ) خۆئه گه ر له م ماوه دا رۆم سه ركه وت،ئه وه ده بێ (أُبیّ كورِی خَلَف) سه دوشتر بدابه حه زره تی ابوبكر صدیق (ض)

له سالّی ٦٢٢ زاینی كاتێ حه زره تی پێغه مبه ر فه رمانی كۆچ (هیجره ت) ی بۆ شاری (مه دینه) ده ركرد و ویستی خۆیشی له گه لّ یاری فیداكاری خۆی (ابوبكر صدیق) (ض) به ره و مه دینه كۆچ بفه رمێ «عبدالرحمن» ی كورِی خۆی به زامن دابه (أُبیّ كورِی خلف). دیسان له ٦٢٥ زاینی كاتی (أُبیّ كورِی خلف) ویستی بۆشه ڕله گه لّ موسلمانان دابڕوا بۆ (أُحُد) «عبدالرحمن» زامن له (أُبیّ كورِی خلف) ده ستێنێ. (أُبیّ كورِی خلف) له م شه ڕه دابه ده ستی پێغه مبه ر بریندار ده بێ و پاش چه ندرۆژ (أُبیّ) به وبرینه ده چێ و ده مرێ. پاشان به لّێنی خودا دێته دێ و (رۆم) به سه رئێراندا زالّ ده بێ. ئه و كاته حه زره تی ابوبكر (ض) یه كسه دوشتر له میرات به ره كانی (ابیّ) ده ستێنێ و ده یباته خزمه ت پێغه مبه ر (د) ئه ویش ده فه رمێ برۆله ناوهه ژاراندا بلاّوی بكه وه و بێ به خشه وه، ئه م كاره له پێش حه رام بونی گرودابوه.[1]

بۆئه وه بزانین پیرۆزی ئێران به سه ررۆم و، پاشان پیرۆزی رۆم به سه ر ئێراندا له چ برِگه یه كی مێژودا هه لّكه وتوه، هه روا بۆئه وه بۆمان رۆن بێته وه كه، گه لی كورد، له م نێوانه داچ نه خشێكی بوه وچ ئاسه وارێكی له سه ر پیرۆزی یاشكستی یه كێ له م دو ده وله ته

---

[1]) تفسیر روح المعانی و تفسیر روح البیان و تفسیر طنطاوی سوره تی (روم)

گرنگه داناوه باشتر ئه وه یه ئاوڕێ بۆ دواوه بده ینه وه.

ئاوری شه ڕی ئێران و ڕۆم ٢٤ ساڵ بلّیسه ی سه ندوه و ئایساوه،له ٦٠٤ زاینی تا ٦٢٨ ـ ی زاینی درێژه ی کێشاوه ـ به لاّم له ٦١٦ زاینی به ولاوه زۆرتر پیروزی به ده س ئێرانه وه بوه، له م عه دوسه ده دا (شه هربه راز) و (شاهین) که هه ردو کیان له بنه ماڵه ی کوردان بون، هێرش ده به نه سه رو لاّتی ڕۆمی خوڕهه لاّت و هه ریّمه کانی شام و مصر و ئاسیای چکۆله (که به شی زوربه ی کوردستان لیێره دایه) ده گرن، ئێران ده سه لاّتی خوّی به سه ر مصر وته واوی ئاسیای ژێر ده سه لاّتی (ڕۆم) دا ده سه پێنی: ئه م هێرشه له نزیکی ساڵی حه وتی پێغه مبه ره تی خۆشه ویستی خودا دابوه

به لاّم شای ڕۆم (هرقل) له ٦٢٢ زاینی به ولاوه تا ساڵی ٦٢٨ زاینی هێرش و په لاماری خوّی بوئیران درێژی پێداوه.ته‌واوی ئه م شه ڕانه یش به قازانجی ڕۆم و به شکانی ئێران بڕاوه نه ته وه.

دیاره پێغه مبه ر (د) له ٥٧٠ زاینی له دایك بوه و له ٦١٠ ـ یش بوه به پێغه مبه ر شکستی ڕۆم به رابه ره به ساڵی حه و ته می پێغه مبه رایه تی (بعثت) پیغه مبه ر، ئاخری پیروزی ڕۆمیان و شکستی خه سره وی په رویز به رابه ره به ساڵی پێنج و شه شی کۆچی. دیاره خه زای خه نده ق له ساڵی پێنجی کۆچی و صلحی (حدیبیّه) یش له ساڵی شه ش دا ڕوی داوه [1] دیاره قانون و یا سای خودا له جیهاندا و ادامه زراوه، که هه مو شکست و پیروزێی دارو له له یه کی بوّدانراوه. هوّ و سه به بێکی پێوه به سراوه، دارو له له ی پیروزی، فوت و فه نی شه ڕوناسینی دوژمنه، هوّسه به بی پیروزیش ئیمان و دادویه کیه تی و نه سروتنه.

هرقل (هراکلیوس) شای ڕۆم ساڵی (٦١٠ زاینی) کاتێ ده بیّ شای ڕۆم که ولاّته که ی توشی ئاڵوزی و کێ به رکێ ده بی. (خوسره وی په رویز) شای ئێران،له پشێونی ولاّتی ڕۆم ده رفه ت دێنێ و له ساڵی ٦١١ زاینی به مه به ستی جیهانی گیری هوروژم ده باته سه رولاّتی شام و شاره کانی. (ئه نتاکیه) و (دیمشق) ده گرێ و تالاّنی بێ ئه مانیان ده کا.

پاشان (شه هربه راز) فه رمانده ی قوّشه نی ئێران که کوردێکی کوڵ نه ده ربوه شاری (ئوره شلیم) «بیت المقدس» گه مارۆده دا. دوای‌بیست ڕۆژ گه مارۆ، به یارمه تی بیست و شه ش هه زار (٢٦،٠٠٠) جوله که و پاش شه ڕێکی سه رومالیٔ شاری ئوره شلیم ده گرێ و، صلیبی حه زره تی عیسا له کلیسای قیامه ت ده ردێنێ و له گه ڵ تالاّ نێکی زورده ی هێنێته وه

---

١) تفسیر نمونه جلد ١٦ سوره ى الروم

بۆ ئێران لە (تیسفون) پایتەخت یا (شیز) تەختی سولەیمان شاری مەزهەبی، صلیبی مقدس دادەنی سالّی (۶۱۴ زایینی)[1]

خوسرەوی پەرویز. ئەم شاخۆبە زال زانە لە نامەی خۆی بۆ (هرقل) بڕوانە چی دەنوسێ؟ (لەلایەن خوسرەوی پەرویز. گەورەترین خودایان و خودای سەرزەوی، بۆ هراکلیوس) بەندەی زەبونی بێ دەسەلاّتی خۆم، تۆدەڵەی ئێمە ئیمانمان بە خودای خۆمان هەیە. زۆر چاکە. ئەی بۆخودای ئێوە نەی توانی کە شاری (بیت المقدسم) لەدەس بستێنێتەوە؟ بەخۆرایی بەم ئیمانەی کە بە مەسیحت هەیە خۆت فریومەدە. ئەوتە نانەت نەی توانی خۆی لە چنگ جولەکە کان دەربێنێ. ئێترچۆن ئەتوانێ ئێوە لە چنگ من نەجات بدا

لە سالّی ۶۱۵ زایینی داشکۆ و هێزوناو بانگی ئێران خۆرهەلاّت و خۆراوا پڕدەکا، لە سالّی ۶۱۶ زایینی شەهروەراز (شەهربەراز) لە بیابانی نێوان (شام) و (مصر) ڕەت دەبێ و شاری (اسکەندەریە) شاری گرنگی ئابوری مصر دەگرێ[2]

لە سالّی ۶۱۷ زایینی. شاهین فەرماندەی قۆشەنی ئێران کە ئەویش هەرماد (کورد) بوە. شاری (کاپادوکیە) دەگرێ و تەواوی ولاّتی ئاسیای چکۆلە یەك لە دوی یەك دەخاتە ژێردەسەلاّتی خۆبەوە.

(هراکلیوس) لەگەڵ شاهین داکۆ دەبێتەوە، بەڕاوتەگبیری شاهین (هراکلیوس) بالّویزێ بۆ بارەگای (خوسرەوی پەروێز) دەنێری و داوای ئاشتی و ئاور بەسی لێ دەکا. بەلاّم (خوسرەوی پەرویز) بالّویزی ڕۆم دەخانە بەتدیخانە و هەڕەشە لە (شاهین) دەکا و دەلّی: چون (هراکلیوست) بەدەس بەسراوی بۆنە هێناوم دەبێ نەمێنی: زورێ پێ ناچی (شاهین) دەمرێ،وادەردەکە وێ کە لەلایەن شاوە،دەرمان خوارد کرابێ، چون (ماد) بوەولە جوامێریەکەی ترساوە،جابە و بەهانە لەبەین براوە. (خوازاناترە)

دیسان هەرلە ۶۱۷ زایینی دا (شاهین) شاری (کالسدون) لەڕوبەڕوی شاری (قوستەنتەنیە) دەگرێ تەنانەت گەمارۆی شاری (قوستەنتەنیەش) دەدا. بەلاّم بەهۆی نەبونی پاپۆڕی پیویست نەیتوانی سوپاکەی لە تەنگەی (بسفور) بپەڕێنێتەوە و شاری

---

۱) ئیران در عهد باستان. تاریخ اورشلیم
۲) ئیران در عهد باستان . الکامل-

(قوسته نته نیه) بگرێ[1]

(شه هربه راز) فاتیحی شام و ئوره شلیم برایه کی ئازای ده بێ به ناوی (فه رخان) ڕۆژێ (فه رخان) له ناو کۆمه ڵێکدابه (شه هربه رازی) برای ده ڵێ کاکه له خه وما ئه سه ر ته ختی (خوسره وی په رویز) دانیشتبوم. کاتێ نه ته ویسان ئه م هه واڵه به (خوسره وی په رویز) ڕاده گه یه نن (خوسره و) ڕقی هه ڵ ده ستێ و فه رمانی کوشتنی (فه رخان) به (شه هربه رازی) برای ده دا. (شه هربه راز) له وه لاّم داده ڵێ پیاوی ئازا و دوژمن شکێنی وه ك (فه رخان) بۆکوشتن نابێ. (خوسره وی په رویز) ی دڵ ڕه ق ده سبه ردار نابێ و دیسان ده نۆسی بۆ (شه هربه راز) که (فه رخان) بکوژێ،شه هربه راز له وه لاّم داده ڵێ ئه گه ر پیاوێکی وه ك فه رخان بکوژرێ. کێ بێ له جێی دا بندرێ؟

بۆ سێ هه مین جار (خوسره وی) قین له دڵ ده نۆسی که ده بێ (فه رخان) بکوژی به لاّم شه هربه راز ئه م جاریش وه ك دوجاری پێشوته فره ده ڕوا و خوانه کا ده سی به خوێنی برای بڕبڕه پشتی سورکات.

له ئاکامدا (خوسره وی) بێ داد ،شه هربه راز له فه رمه نده یه تی لاده باو (فه رخان) ده کا به فه رمه نده (خسره و) ئه مجار (له فه رخان) ده نۆسێ که (شه هربه راز) بکوژێ.

فه رخانی برایشی ده س به جێ شه هربه راز ده گرێ و ده یه وی بیکوژێ. به لاّم (شه هربه راز) داوای موڵه تێ لێ ده کاوده ڵی وه سیه تێکم هه یه (فه رخان) موڵه تی پێ ده دا.

(شه هربه راز) له سندوقی نهێنی خۆی سێ نامه ی نهێنی (خوسره وی په رویز) ده ردێنێ و ده یدا به فه رخانی برای و ده ڵێ: من سێ جار فه رمانی کوشتنی برای خۆمم به ڕیوه نه به ردوهه رجاری به جۆرێ ته فره ده ڕۆیشتم و دڵم بڕوای نه دا برای بڕبڕه پشتم بکوژم و دوژمن به خۆم شادبکه م ـ

به لاّم. براتۆده ته وی به م نامه پڕله ته ڵه که برای بڕه بڕه پشتی خۆت بکوژی؟

فه رخان کاتی واده بێنی. خۆی ده خاته خاکوپای (شه هربه رازی) برای ودیسان فه رمه نده یه تی قۆشه نه که ی پێده داته وه[2]

له م باسه بۆمان ده رده که وێ که شاکانی ساسانی هیچکاتی باوه ڕیان به (ماده کان) نه کردوه،به لاّم چون ماده کان له ناو خه ڵکاوه هارێز و ده سه لاّت و هێزێکیان وه ده ست

---

١) ئیران در عهد باستان

٢) الکامل ته رجه مه ی ابوالقاسم حالت جلد ٥

هێنابوو که (شاکانی ساسانی) به ئاسانی بۆیان نه ده کرا که به ئاشکرا شکۆو ڕێزی (ماده کان) بشکێنن و ده سه لاّتیان له ده س ده ربێنن. بۆیه هه میشه داویان بۆده نانه وه و دوبه ره کیان ده خسته نێوانیان و برایان به ده ستی برابه کوشت ده دا.

دیسان نمونه یه کی ترله خه یانه ت و سته م و سپڵه یی ساسانیه کان به تایبه ت (خوسره وی په رویز)،(بارامی چۆبینه) برایه کی بوه به ناوی (کوردی) و خوشکێکیشی بوه به ناوی (کوردیه). کوردیه ژنی به ناو بانگی (خوسره و) و هاوپله ی (شیرینی ئه رمه ن) بوه (کوردی) برایشی خۆشه ویست و هاوپیاڵه ی (خسره و) بوه.

کاتێ (شایه) فه رمانڕه وای هێزی تورکه کان. له (هورمز) یاخی ده بێ و به سێسه دهه زار سه ربازی گیان له سه رده سته وه. له شاره کانی (هه رات) و (بادغیس) حه شارده گرێ و له به رابه ری سوپای (هورمزی) باوکی (خوسره وی په روێز) داڕاده وه ستێ.

(هورمز) (بارامی چۆبینه) بۆبه ره نگاری (شایه) و ده سگیری خۆی و بلاّوکردنی سوپاکه ی ده س نیشان ده کا (بارامی چۆبینه) یش دوازده هه زار سه ربازی کورد هه ڵ ده بژێرێ و به گورجی هوروژم ده باته سه ر سوپای سێسه دهه زاری (شایه) و به تیر شایه ده کوژێ و سوپاکه یشی ته فرو توناده کا، پاشان (برموده) ی کوڕی شایه دیسان سوپاسان ده داو له به رابه ری (بارامی چۆبینه) داخۆی بۆشه ڕ ئاماده ده کا. به لاّم مه گه رکێ له به رابه ری شیرێکی وه ك (بارامی چۆبینه دا) خۆی ڕاده گرێ. برموده به زویی تێك ده شکی و هه ڵ دێ و په ناده با به یه کی له قه لاّ کانی. (بارام) له کۆڵی نابێته وه،تا قه لاّ ده گرێ و (برموده) و ۶ هه زار سه ربازی به دیلی دێنێ.

بارامی چۆبینه ی کوردی ئازا و کۆڵ نه ده ر، (برموده) وشه ش هه زار دیل و تاج و ته ختی (شایه) و باری سێ هه زار و شتر خه زێنه و خه نیمه ت وزێرو ئه نتیکه. به سه ردارێکی سوپاکه ی دابه ناوی (مه ردانشا) بۆلای (هورمز) به ڕێ ده کا.

کاتێ (هورمز) ئه وهه موزێروجه و هیراته ده بێنی سه رله پانا ناسێ وڕوده کاته شالیاره کانی و ده ڵێ: بڕوانن (بارام) چ دیاری و خه نیمه تیکی بێ ژوماری بۆناردوین. گه وره شالیاری (هورمز) یه زدانبه خش (به دوزمانی) ده ڵی ئه ی شا. به ڵێ ئه مه زۆره، به لاّم ئه مه هه رچی زۆربێ، ته نیا به رکوڵێکه له لایه ن بارامه وه. جاده بێ. قاوه تون و شێوه که چۆن بوبێ؟

(هورمزی) گوێ لە مست ڕقی کۆن و نوێی بیلسە دە ستینێ لە جیاتی ئە وە ی ـ خە ڵاتی بکاونیشانە ی سە ربە رزی و ئیفتخاری بۆ بنێرێ بە (مە ردانشادا) حە ڵقە یێ زنجیر و تە شیە کی بۆدە نێرێ و پە یامی پێ دە داکە: خە یانە تت پێ کردم و کە مت بۆناردم. زنجیر نیشانە ی خە یانە تە و لە ملی کە، تە شیە کە یش وە ك ژنان لە لای خۆت دانێ یانی لە ژن کە متری. (بارامی چۆبینە) کاتێ ئە م خە ڵاتە ی پێ دە گا. نایکاتە نامە ردی سوپاسان دە داو لە بە رابە ری سوپادا زنجیر لە مل دە کاوتە شی لە لای خۆیە وە دادە نێ. کاتێ سوپا ئە مە دە بینن سە ریان سۆردە مێنێ و دە ڵێن ئە وە چیە؟ بارام دە ڵی: ئە وە خە ڵاتی هورمزە بۆی ناردوم. کاتی سوپا ئە و تە وس و توانجە نامە ردانە ی هورمز دە بینن ڕودە کە نە (بارام) و پشت لە شاهە ڵ دە کە ن، کە هە رئە م گوێ لە مستی و سپڵە یی هورمزە دە بێتە هۆی ئە وە کە خە ڵکی هە ژار لە تە ختی داپە زێنن و چاوی لە کالانە دە رێنن،[1] ساسانیە کان بە تایبە ت (هورمز) و (خوسرە وێ پە رویز) ـ سە بارە ت بە (مادە کان) تابڵە ی ڕق لە دڵ و بە فێڵ و تە نگ نە زە ربون، هە رچە ند گۆیان بە (مادە کانە وە) دە گە ڕا و، ئاشیان بێ ئاوی (کوردە کان) نە دە گە ڕا. هێشتا بۆسە ریان سە ریان دە دا و، شە وروژلە بیری ئە وە دابون کە چۆنیان تێدا بە رن. بە سە رهاتی بارامی چوبینە بە سە بۆکە سی کە کە سە و پیتێکی بە سە. فاعتبروا یا اولی الابصار[2]

لە م بە سە رهاتانە بۆمان ڕوشن بوە وە کە گە لی کورد بە درێژایی مێژو نە خشێکی زۆر گرنگ و بە رچاویی لە نێوان دو دە وڵە تی گە ورە ی ئە ورۆژە ی جیهان و ئێستاکە ی خۆرهە ڵاتی ناوراستا گێڕاوە. یانی کاتی کە بە یارمە تی ئێرانە وە چوبێ ئیران سە رکە وتوە. بە ڵام کاتێ کە یارمە تی ڕۆمە وە چوبی ئە وە ئێران شکاوە و ڕۆم سە رکە وتوە.

کوردان لە جە نگی جیهانی هە وە ڵدا

پە یمانی ساڵی ١٩٠٧ زاینی دە وڵە تە کانی ئوروپای بە دوو دە ستە ی، متحدین، و متفقین، دابە ش کرد بوو، کە ئومپراتوری عوسمانی لە ڕێزی، متحدین، و، روسیە ـ

١) تاریخی بلعمی ج ٢ داوینی تاریخ الکامل جلد ٥

٢) سورە الحشر ئایە تی ٢

لە ڕێزی، متفقین، لە بە رابە ری یە ك دازاوە ستابوون، دە وڵە تی عوسمانی لە بێ دە سی ئێرانی ئە وڕۆژە دە رفە ت دێنێ و بە بیانوی بە ر بە ست کردنی ئاو، سوپا دە نێرێتە کوردستانی عیراق کە ئە وکاتە بە شی بووە لە دە وڵە تی عوسمانی،

پاشان سوپای عوسمانی لە سنوردە پە ڕێتە وە و شارە کانی ـ شنۆ،سە ردە شت و بانە داگیردە کاو، لە کاروباری شارە کانی تری کوردستانی ئێرانیش وە ك ـ سابلاغ و سە قز دە س وە ردە دا، ڕووسە کانیش بە بیانوی قایم کردنی سنور، بە لام لە باتیندا بە هیوای گە یشتن بە ئاوە گە رمە کانی کە نداوی فارس، سنوری باکوری ئێرانیان شکاندو، خۆیان گە یاندە تە وریز. دە س بە جێ ـ حاجی صمدخانْ مقدم (شجاع الدولە) یان کرد بە حاکمی تە وریز ـ الکساندر ـ ناویکیشیان بە ناوی کنسول ناردە شاری بلاغ، دە ستە یی قازاخیشیان بۆپارێز گاری لە گە لا نارد، کاتێ، الکساندر، گە یشتە سابلاغ ڕاستە وڕاست کاروباری سابلاغی گرتە دە ست، ئێتر ـ محمد حسین خانی سە ردار، کە حاکمی ڕە سمی سابلاغ ـ بوو بێجگە لە ناوشتێ ترێ بۆنە مابوو، بە لام ـ سە ردار، بە زوویی لە گە ڵ، کنسولی روس[1]

یە ك دە کە وێ و خۆی بە هێزدە کا و بێجگە لە فە رمانڕە وایی سابلاغ ـ دە س لە کاروباری سە قز و بانە یش وە ردە دا، لە م کاتە دا مظفرالسلطنە (سیف الدّین خان) ی حاکمی سە قز ترسی لێ دە نیشێ و دە چێ بۆتە وریز بۆدیتنی ـ شجاع الدّولە ـ لە م سە فرە دا عبداللە خانی ناهید (ئیفتخاری سلێمانکە ندی) و عزیزخانی ساعدالممالك ـ ئاموزای ئیفتحاریشی لە گە ڵ دە بێ (خاکە لێوە ی ١٣٢٩ ـ مانگی) پاش دیتنی شجاع الدولە و گە ڕانە وە یان بوسە قز گوێ بیس دە بن کە: عە لی خانی ئیفتخار دیوان مامە ی باوکی ـ ئیفتخار ـ کە لە گە ڵ ـ سیف الدین خان دانێوانی ناخۆش دە بێ، لە گە ڵ خێڵی فە یزوڵلا بە گێ خێڵی خۆی ڕێك دە کە وێ و سە قز داگیر دە کاو (دە بیری دە ربار) کە کوردێکی گە ڕوسی ـ بیجاری ـ دە بێ، دە کرێ بە حاکمی سە قز و ئیفتخار دیوانیش دە بێتە جێ نشینی[2] (سیف الدّین خان ـ بە م هە واڵە دڵگیرو پە ڕۆش دە بێ و لە گە ڕا نە وە داهە وە ڵ لە گە ڵ ئیفتخارداده چێتە دێی ـ سلێمانکە ندی و پاشان دە گە ڕێتە وە بۆ ـ مە رخوز ـ دوای ماوە یی بە هۆی یارمە تی باوکی ئیفتخار و، نە زانم کاری حاکم و جێ نیشینە کە ی، دیسان ـ سیف الدّین خان ـ بە فە رمانی سە رداری موکری دە کرێتە وە بە حاکمی سە قز، لە م کاتە دا

---

١) ص ٣٠ خاطرات من

٢) تە یموورزادە دە نوسی فە رمانی حکومە تی سە قز لە لایە ن ـ مشیرەالدیوان پیشکاری حکومە تی کوردستان بۆعە لیخان دە نوسرێ

سه قز به به شێ له ناوچه ی سابلاّغ ژمێردراوه،

محمد حسین خانی سه رداد ـ به هۆی یارمه تی روسه کان و دوستی له گه ڵ ـ کنسولّی روّس (الکساندر) ده سه لاّتی گولّ ده کاو هێزی په ره ده ستێنێ، له م ساڵه دا (۱۳۳۲ مانگی) ئاغاوسه ر خێڵه کانی بانه له ژێر فه رمانی سه ردارلاده چن و گۆی بۆ فه رمانی شل ناکه ن. به م جۆره سه رداری موکری ـ بیانوی وه ده س ده که وێ و به فه رمان سه ردار گشت خێڵه کانی ناوچه ی سابلاّغ و بۆکان و سه قز ـ له دێی ـ ئیسکی به غدا ـ وده شتی ـ «یه ڵچز» کۆ ده بنه وه و، چاوه ڕوانی هاتنی سه ردار ده که ن، تابه ره و بانه ڕێ بکه ون و خانه نافه رمانه کانی بانه بهێننه وه ژێر فه رمانی سه ردار، پاش ده پازده ڕۆژێ ـ سه ردار به ده بده به ی تایبه تی خۆیه وه ده گاتێ و به ره و بانه وه ڕێ ده که ون و ده گه نه دێی ـ گولّولاّن، خوالی خۆش بو ـ ئیفتخار له په رتوکی (خاطراتی من) داده ڵی ئێمه ده سته یێ له سه رخێڵه کانی کورده واری له ـ خێوه تی گه وره ی سه ردار ـ داخه ریکی کایه ی ـ بانك ـ بوین که ـ ڕۆژ به ته واوی گیرا و هه وا تاریك بووئه ستیران به ئاسمانه وه دبیندران، (هاوینی ۱۳۳۲ ك م)

پاش ماوه یی سه ردار و هاوڕێکانی ده گه نه شاری بانه به لاّم که سێ به ره نگاریان نابێ و شه ڕێ ڕوونادا، زۆر سه یرده بینن گشت خانه کانی بانه، ماڵ و شوێنی خۆیان به جێ هێشتوه و له ترسی سه ردار،خۆیان شاردوه ته وه، زۆری پێ ناچێ گشتیان له ده وری سه ردار کۆ ده بنه وه وده غاڵه تی پێ ده که ن، سه رداریش ـ رشیدخانی شجیع السلطنه ـ مامه ی باوکی ئیفتخار[1]

ده کا به حاکمی بانه وده گه ڕیته وه بوسابلاّغ،ئیفتخار ده نوسی که ئێمه له بانه بوین پایزی (۱۳۳۲ مانگی) که وه لیعه هدی ئوتریش له شاری (سارایبۆ) پایته ختی ئیستاکه ی «بۆسنی» به ده ستی ـ صربه ـ خوێن خۆره کان ـ ده کوژرێ و شه ڕ له نێوان صربستان ـ و ئوتریش ـ داهه ڵ دایسی که به ره به ره ده وڵه ته کانی تریشی پێوه ده نێشێ، هه رکام به قازانجی لایی له شه ڕ خوازه کان، به شه ڕه وه ده پلیکێن به م جوڕه شه ڕی ـ هه وه ڵی جیهانی له (سه ر بستانه وه) بڵیسه ده ستێنێ و پزوسکه ی به کوردستانی هه ژاری ئێمه یش

۱) خاطرات من

ده گا و خه ڵکێکی زۆریش ده سوتێنێ [١]

ده وڵه تی تورکی عوسمانی له لایه که وه و ده وڵه تی ڕوسی ته زاریش له لایه کی تره وه به م شه ڕه وه ده پێچرێن، ئه م دووهێزه گه وره زۆر له کۆنه وه چاوی چنۆکی خۆیان بڕیبوه ئێران و هه ریمی به خێروبێری کوردستان، به و هیوایه،که ته زاری ده ستی بگابه ئاوه گه رمه کانی که نداوی فارس ، عوسمانیش خاکی کوردستان بۆخۆی ئه م سه ره و سه رساخ بکاته وه، به م هیوایه هه رکام له لایه که وه، ڕۆسه کان له باکور و عوسمانیه کان له خۆراواوه ده میان ژندبوه کوردستان، به داخه وه له م کاته ناسکه دڵ ته زێنه دا،نه گه وره کان له خه می نیشتمان و خه ڵکدابوون، نه هه ژارانیش له وزه ی به رگری ئه م سیلاّوه به ربلاّوه به هێزه ده هاتن،

به وهۆیانه ئافه ت له دوولا، زور به ی خاکی کوردستانی ته نیه وه، وه ك خوای گه وره ده فه رمی: اِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمرنا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقوُا فِيهَا فَحَقّ عَلَيهَا اَلْقَوْلُ فَدَمّرنَاهَا تَدْمِيراً [٢]

قانون و یاسای خودا له جیهاندا و ادامه زراوه، هه رکات که: سه رۆك و پێشوایا ده س ڕۆیشتوانی کۆمه ڵ،له فه رمانی یه زدان و خزمه ت به گه له که یان ده رچووبێتن و،داوێنی خۆیان به خراپه شڕ کردبێ، له باتی یارمه تی و خزمه ت،ڕێگای چه وسانه وه وسته میان گرتبێته به ر، له ولایشه وه چه و سێنراوان به ره نگاریان نه وێستابێتن و، له خراپه یان نه گێرابێتنه وه، ئه وه ئه وگه له هه رواژێر چه پۆك و هه ژار ماوه ته وه

چۆنیه تی ئاسایش و ژیانی خه ڵکی سه قز له وکاته ی که سیف الدین خان، حاکمی سه قز بوو، کاروباری سه قز به م جۆره به ڕێوه ده چوو، یه ك نه فه ر به ناوی ـ که لانته ر (له جێی سه رۆکی شاره وانی) یه کنه فه ر ـ دارۆغه بۆکێشکی بازار، یه کنه فه ر سه رکێشك باشی، بۆکێشکی شار، که له خزمه کانی خۆی داده نا، فه ڕاشباشی باشماقچی باشی. ئاودارچی باشی. فه ڕاش و پێشخذمه ت زۆربوون، که بۆکێشکی شار به جێی پاسه وانی ئێستاکه، ده بوا هه مووشه وێ بێست چه کدار له خه ڵکی ناوشار به نۆره له گه ڵ کێشك باشی دا کێشك بدێرن

به لاّم زیاترله نیوه ی خه ڵکی له مالّیات و کێشك ته رخان بوون، ١ ـ نزیکی سه د مالّی

١) خاطراتی من
٢) سورة اسراء ئایه تی ١٦

بێگانه ی عوسمانی ٢ ـ ده سته ی زاناکان ٣ ـ ده سته ی خانه کان ٤ ـ نۆکه ره کانی حکومه ت و خزمه کانیان، داروغه یش نزیکی ده که سی له ژێرده ستا بووه،که شه وان کێشکی بازاری پێ ده کێشان، له هه رباره دار یاگه ونێ که ده هاته شاربۆ فرۆش، یه ك قڕانیان ده ساند. بۆکێشك چیه کان له هه ردو کانێ، هه ر ساڵه دوجارجه ژنانه یان وه رده گرت هه ردوکانی دوو تا پێنج تمه ن.

جاری وایش ده بوو که شه وان دوکانێکیان ده کرده وه و برێ شتیان لێ هه ڵ ده گرت و دووباره دایان ده خسته وه، بۆمه گه ردو کانداری هه ژار، ده یتوانی بڵێ ئه مشه و دوکانه که میان کردوه ته وه؟

له هه رکه سێ که ژنی بێنابه دوو تا پێنج تمه نیان به ناوی ـ سورانه ـ لێ ده سه ندله به رتێل وه ر گرتن وشتی ترمه پرسه، ژیانی خه ڵکی تابڵه ی ناخۆش و تاڵ بوو. له م کاته دا حکومه تی سه قز ته نیاله بیری خۆش گوزه رانێ وڕابواردنا بوو[١]

شه ڕی هه وه ڵی جیهانی له ڕۆژی ٢٨ ژوئن ١٩١٤ (رمضانی ١٣٣٢ هـ ق) له نێوان دەڵه ته یه ك گرتوه کان = متحدین (المان ـ اتریش ـ عوسمانی ـ بلغارستان) و یه ك که و توه کان = متّفقین ـ (انگلیس ـ فرانسه ـ روسیه ـ بلژیك ـ صربستان مونتنگرو ـ ژاپن ـ ایتالیا ـ رومانی ـ یونان ـ پرتقال) بیانوی هه ڵ گرسانی ئاوری ئه م شه ڕه ماڵ ویرانکه ره، کوژرانی فرانتس فردیناند، ولیعه هدی اتریش، له شاری سارایبوو (پایته ختی بوسنی) به ده ستی خونیکاریکی خه ڵکی صربستان بوو، له ٢٨ ژوئن ١٩١٤ (رمضان ١٣٣٢ هـ ق) اتریش به ـ صربستان ـ ئیعلانی شه ڕی دا، پاشان ئه لمان به رۆسیه و فرانسه ئیعلانی شه ڕی دا و هێرشیشی بۆسه ر بلژیك هێنا،هه رواله چواری مانگی (ئوتی ١٩١٤ ز) انگلیس ئیعلانی شه ڕی به الماّنادا. لەم لایشەوەوە دەولەتی عوسمانی

له نوامبری ١٩١٤ز(١٣٣٢ هـ ق) به یارمه تی المان و ئوتریشه وه زۆیشت و ئیعلانی شەڕی بە ڕوسیەدا. به م جوره گرپه ی شه ڕ به ره و کوردستان بڵیسه ی کێشا، ده ملۆین کوژراوو بیت ملۆین بریندارو گۆج و ئیفلیج ـ ئاکامی ئه م شه ڕه شه یتانیه بوو،[٢]

سه قز له شه ڕی هه وه ڵی جیهانی دا ـ (ساڵی ١٣٣٣ هـ ق) هه واڵی شه ڕی هه وه ڵی جیهانی له سه قزدا بڵاو بوه وه ئێران ببوه ڕه پێلکه ی سوپای داگیر که ری ڕووس و

١) تاریخ وحشت سقز
٢) فرهنگ معین ج ٥ و دائرةالمعارف فارسی دکتر مصاحب ج ١

عوسمانی، هه رچه ند ئێران بێ لایه نی خۆی به هه ردولای شه ڕڕاگه یاند بوو، به ڵام ئه وان گۆی یان به م شتانه نه ده بزوت، له م کاته دا تاجری شاره کانی کوردستانی گه رمین، موصڵ، که رکوك و سوله یمانی، کوتاڵ وشتی تریان بۆ سه قز ده هێنا، له م کاته دا نامه یان بۆنوسرا که ده وڵه تی عوسمانی به سه رو کایه تی (سوڵتان ڕه شادخان) له گه ڵ ڕوسه کاندا به شه ڕه وه پێچراوه که وابوو به گه ڕێنه وه، ئه وانیش ده گه ڕێنه وه، به م هه واڵه ـ حاکمی سه قز ـ مظفرالسلطنه.ڕاده چه نێ وده که وێته مالی بیره وه و ده یه وێ ئه وه ی هه یه تی بیشارێته وه و قایمه ی لێ بکاو بۆ خۆیشی له شارده رچێ، گۆی ڕایه ڵ بێ و بزانێ کام یه ك له ده وڵه ته کانی ڕوس و عوسمانی زووتره ناوچه ی سه قز ده که نه ڕه پێلکه ی خۆیان، دیاره ڕۆسه کان ماوه یی بوو که له ئازه ربایجاندا ،خۆیان مه لاس دا بوو، عوسمانیه کانیش له ده رفه ت ده گه ڕان

له ئاکامدا بیروڕایان هاته سه رئه وه که ١ ـ له لای ڕه واندز و گه لی عه لی به گ وده ره ی باڵه کایه تی و حاجی عومه رانه وه ٢ ـ له لای ده شتی شیلێرو بانه وکه لی خانه وه هه ریمی کوردستانی ئێران ده وربده نه وه و روسه کان گه مارۆ بده ن، به م جۆره له پێشدا له لایه ن ده وڵه تی عوسمانی ١ ـ به ڕێزان شێخ نه جمه ددینی بیاره ٢ ـ شێخ حیسامه ددین فه رمان دراکه بۆ به رگری سوپای داگیر که رو سته مکاری ڕوس، له ڕێی بانه و سه قزه وه، به ره و ئازه ربایجان وه ڕێ بکه ون و گه ڵی ئازای کورد بۆخه زاهان بده ن، به م هێوایه شێخ حیسامه ددین و شێخ نه جمه ددین به خۆیان و مریدومه نسوبیانه وه ده گه نه شاری بانه، دوای دووڕۆژمانه وه و حه سانه وه، سوپای شێخه به ڕێزه کان، که له شکری خێڵه کانی کورده واری و به گزاده کانی بانه یشیان له گه ڵ که وتبوو،تێکرا به ره و سه قز وه ڕێ ده که ون، چون پیان وا بووکه ڕه مزی سه رکه وتن و پردی پێروزی له سه قزداده دۆزرێته وه،

به فه رمانی خواڵی خوشبوو ـ شێخ محمدعارف و به ڕێز، مظفرالسلطنه ـ گشت خه ڵکی سه قز وردودرشت، پیاووژن، بۆپێشوازی له و له شکره پێروزه، له شاری سه قز چونه ده ره وه و به ـ الله اکبر و ذکروسلاوات و دوعای خێر به خێریان هێنان و، به پیریانه وه چون و به شکۆوڕێزیکی تایبه ته وه ئه م سوپاسێ هه زار نه فریه یان له مانگی سه فه ری

(١٣٣٣ کوچی) مانگی دا واریدی شاری سه قز کرد[1]

به هاتنی ئه م میوانه به ڕێزانه و ئه م پشتیوانه گه رم وگوڕانه ـ مظفرالسلطنه ـ بڕی دڵنیابوو که له گێچه ڵی عوسمانیه کان بپارێزرێ، چون به بیروڕای خه ڵکی سوپای عوسمانی بێ ئیجازه ی ئه م شێخه پایه به رزانه ناتبی هیچ وه زه نێکیان بۆ ـ مظفرالسلطنه ـ بێ، به تایبه ت که له لایه ن شێخ نه جمه ددینه وه ڕێزی لێ گیراو ده ستی به زه یی به سه ردا کێشرا .ئیتر مظفرالسلطنه شه و ڕۆژله خانه قای شێخ محمّد عارف داخریکی خزمه تی میوانه کان بوو.

به ده ستوری شێخه کان مظفرالسلطنه، له ئاغا کانی گه ورك و سه رشیو و موکریان و خه ڵکی سه قز سوپا یه کی پیکهێنا و، بۆخه زا ساز و چه کداری کردن، له ماوه ی چوار ڕۆژدا سوپا یه کی تێکه ڵ له مه لا و فه قێ و شێخ وسوفی و ده رویش و بازاری و شاری و دێ یی له مندالّی ١٢ ساله وه تا پیری حه فتا ساڵ بۆخه زا ساز ببوون،

چون خه ڵکی ئه و سه رده مه به ڕاستی ئه وه نده قورئان و ئاین و شه رعیان خۆش ده ویست که حازربوون گیان و ماڵیان بڕوا نه ك ئاین و شه ڕه ف و ناموسیان، به و مه به سته هه رکه سێ چی له ده ستا بوایه هێنابووی، ته نانه ت چه کی بڕیکیان بیجگه له ئیمان و غیره ت کوته ك و خه نجه ر و شیر بوو[2]

هاتنی ابراهیم بیگ (مبعوث) و حلمی بیگ (ارکانی حراب) بو سه قز ـ

به فه رمانی ده وڵه تی عوسمانی له لایه ن والی شاری موصل ـ ه وه سوپایه کی پێنسه د نه فه ری به فه رمانده یه تی، (ئیبراهیم به گ) مه شهور به (مبعوث) و (حلمی به گ) مه شهور به (ارکان) ـ به تۆپخانه وکه ره سه ی شه ڕ، به ره و بانه و سه قز وه ڕێ ده که ون.تا سوپای کوردانی سه قزی و بانه یی و مه ریوانی و هه ورامی، که به فه رمانی شێخ حیسامه ددین و شێخ نجمه ددین، و ئه وانی تر کۆ ببوونه وه، مه شقی سه ربازی یان

---

١) به رتوکی وه حشه تی سه قز
٢) به رتوکی وحشت سقز

پێ بکه ن و بۆشه ڕی ڕێك وپێك و خه زا ئاماده یان که ن، هه روا شێخه کانیش له سه قز چاوه ڕوانی هاتنی سوپای عوسمانیان ده کرد، له م عه دوسه ده دا سوپای عوسمانی به سه ر کردایه تی (مبعوث و ارکان) ده گاته شاری بانه، محمدخانی ـ حاکمی بانه، پێشوازی یه کی گه رم و گوڕیان لێ ده کا وزوۆریان به ده ورادێت، به لاّم محمدخانی بانه، (که واده رده که وێ به یوه ندی نهێنی له گه ڵ ڕۆسه کاندا بووبێ) له هاتنی سوپای عوسمانی هه زاره ده کا وئه رزه‌وه خۆی ناگرێ، هه رچه ند ده بوا دژه رفه تی بێنایه و خۆی ده رباز بکردایه، به لاّم سه ری خۆی له سه ربێ سیاسه تی دانا، به م جۆره که له ڕۆژی دووهه می مانه وه ی سوپاکه، به فه رمانی ئه ومیرانه ی که بیست وچوار سه عاته وه ك په پوله به دوریاندا هه ڵ ده خولا ده سگیر کراوبێ پرس و جۆو محاکه مه وددان نان به تاو نێکدا، هه رله شاری بانه له به رچاوی ژن و منداڵ و خێڵه که ی گولله باران کراو کوژرا، گشت ماڵ و سامانی که زیاترله ده هه زار تمه نی ئه ورۆژه بوو، هه روا هه موو ئه سپ و قاترونه غدینه وزێر و تفنگو و هه رچی بووی، به تالاّنی ڕۆیشت و قه ره پشی بردی[1] فاعْتَبِرُوا یا أُولی الأَبْصارُ[2] دوای ئه م به سه رهاته دڵ ته زێنه، نزیکی پێنسه د سواری چه کدار، له به گزاده وخانه کانی بانه، ڕه گه ڵ سوپای عوسمانی ده که ون، ڕۆژی سێ هه م به ره و سه قز ده که و نه ڕێ، له م کاته دا به فه رمانی شێخ نه جمه ددین (مظفرالسلطنه) له گه ڵ په نجا سوارده چێته دێی سلیمان که ندی و دبێته میوانی. باوکی ـ ئیفتخار ـ (تابزانی پاشان چی دێته ڕێ) به فه رمانی سیف الله خانی ـ کوڕی، که له جێی خۆی کرد بوی به حاکمی سه قز، دوکان و بازاری سه قز داده خرێ و گشت خه ڵکی سه قز ده چنه پێشوازی سوپای عوسمانی، هه روا ـ ئاغای محمد ئاغای (شابه نده ری) عوسمانیش، له گه ڵ دارودده سته که ی خۆی به ئالاّی مانگ و ئه ستێره وه ده چنه پێشوازی، به شێکی زۆری سه قزی ئه ورۆژه ببونه کارمه ندی جیره خۆری ده وڵه تی عوسمانی، چون ده وڵه تی قاجار به تایبه ت ـ احمدشا ـ نه گۆیی به خه ڵکی ئیران به تایبه ت به کوردستان ده دا، نه ئاوڕێکی لێ ده کرد نه وه، خه ڵکیش بێ خاوه ن و سه ڕوك ما بوونه وه، ناچار ڕویان کردبوه ده وڵه تی عوسمانی، که ئه ویان له ڕوسی بێ دێن پێ باشتربوو، به م جۆره، ئه رکان و مبعوث، به شکۆ و ڕێزێکی تایبه ته وه، ده گه نه سه قز و له (شابه نده رخانه) ده بنه میوانی ـ محمد ئاغای، شابه نده ر (محمد ئاغا خه ڵکی (اناضول)

---

١) به رتووکی وحشت سه قز.
٢) سوره تی ـ حشر ـ ئایه تی ٢

تورکیه و تورك زمان بووه که به ڕواڵه ت بۆ تیجاره ت و مامه ڵه ی توتن دیته سه قز، به لام له ژێره وه مه به ستی جاسوس ده بێ) دوای شه ش ساڵ زۆر ده وڵه مه ند ده بێ و پاشان له شاری سه قز ده کرێ به ـ شابه نده ری عوسمانی[1] پاش دوورۆژمانه وه‌چه سانه وه، به ده ستوری (مبعوث و ارکان) سوپا به ره و میاندواو که قازاخی ڕوسی لێ ده بێ، ڕێ ده که وێ، خێله کانی کورده واری ده سته ده سته و پۆل پۆل، سواره و پیاده بۆخه زاله سه قز،وه ده رده که ون، خه ڵکی سه قز نزیکی پێنسه د که س،که خواڵی خۆشبوو ـ حاجی شه ریفی نه یلوفه ڕی مه شهور به حاجی حه کیم ـ یه کێ بوه له وانه.له گه ڵ به ڕێز شێخ محمد عارف دابه ئالای ـ نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ و سرودی أَللّٰهُ اکبر ـ و سلاوات، له شاروه ده ر ده که ون، چه کی زوربه یان، خنجێرو قه داره و کوته ك بووه، په لی شێخه کانی تریش که له چه کداره کانی هه ورامان و مه ریوان پێکهاتبوو، تێکرابه مه به ستی خه زا، له شاروه ده‌ده که ون ئه مجاره دوای گشتیان (مبعوث و ارکان) وه ڕێ ده که ون، هه موو ئه م سوپا ڕه نگا وڕه نگه نزیکی سێ هه زار سوار و پیاده بوون،که برێ به ناوی خه زا، برێ بۆتالان، هێندێ بو خزمه تی شێخه کان ، برێ له ترسی سوپای عوسمانی، له گه ڵ سوپا ده که ون، له ڕێدا محمّد صالح ـ خانی باغلوجه میواندار یه کی زۆر پیاوانه و گرنگیان لێ ده کا.

مظفرالسلطنه هه رچه ند له ترسێ سوپای عوسمانی ئه رزی وه خۆنه ده گرت و دیشیتوانی به هاسانی ده ربازبێ و خۆی له چنگ تۆڵه ی تورکه تورکه کانی عوسمانی نه جات بدا، به لام به م حاڵه یش له گه ڵ، سالار ناصر و ساعدالممالیك و برێکی تر له گزاده کانی فه یزوللا به گی کۆمه ڵیکیان[2] پێکهێنا و به ره و سوپای عوسمانی وه ڕێ که وتن؟

هه رچه ند مظفرالسلطنه له ترسی ـ ئه رکان و مبعوث، له قه راخی سوپا که وه وحه سان ناغای سه رایش له پێشه وه گوێ به زه نگ بوون و به هێواشی ده ڕۆیشتن،

هاتنی متصرف پاشا (ی که رکوک) بۆساباڵاخ له م کاته دا.

متصرف پاشای که رکوك به شه شسه د عه سکه ی روقورخانه و توپ وکه ره سه ی شه ڕه وه له ڕێی ڕه واندزو گه ڵی عه لی به گ و ده ره ی باڵه کایه تی و حاجی عومه رانه وه، له سنوربه ڕیه وه و گه یشته ساباڵاخ، تاخێله کانی ده ور به ر بۆخه زاله گه ڵ ڕووسه کان هان

---

[1]) په رتووکی وحشت سه قز

[2]) په رتوکی وحشت سه قز و خاطراتی من

بدا و هێزیان به ره و ئازه ربایجان ڕابکێشێ،

محمّد حوسه ین خانی سه ردار که پیاوێکی به ده هه ن و ئازاونان بده بوو، به هۆی هاوکاری له گه ڵ (الکساندر) و سوپای ڕوس دابه دژی عوسمانی دژمێردرا، بۆئه وه ئه و دژایه تی وژه نگ وژارو قینه یان له دڵ ده رکا، پێشوازی یه کی ئه وه نده گه رم و گوڕی له ـ متصرفی که رکوك و فه رمانده و سوپای عوسمانیه کانی کرد.که شیاوی میوانداری کوردان بێ. به لاّم به ڕێز محمّد حوسه ین خان له وه دا به هه ڵه چوو.که پێی وابوو ئه وگشت دژایه تی یه به مشتی ئاوده شوردرێته وه، نه ده بوا هه روا ئاسان خۆی بدایه به ده سته وه، هه رنه بوو.خۆی ده رباز بکردایه، کوردان ده ڵێن (لێ دان مه ردیه و هه لاّتن مه ردیه) کاتی لێ دان لێ بده و، کاتی هه لاّتن تاده توانی هه ڵێ، چون عوسمانیه کان بێجگه له وه که به هۆی هاوکاری له گه ڵ ڕوسه کان قینیان لێ هه ڵگرتبوو[1]له به ر ئه وه که کوردێکی دلاّواو به ده سه لاّت بوو ڕقیان لێی بوو، محمد حوسه ین خان به رزه فڕی به هه ڵه ی برد، پێی وا بوو عوسمانیه کان چوون حه قیان نی یه که حاکمێکی وه ك ئه و، ئه ویش له ئێراندا به رپرسیارو محاکمه که ن،ئه ومافه ده پارێزن، مه گه ر تا ئێستاکه هه ر ئه وان نه بوون که مافیان پاشێل کردین، یا مه گه ر نه ی بیستبو که کوردان ده ڵێن: زۆرهات قه باڵه با تاڵه، به لاّم ـ الکساندر ـ به بیستنی ئه م هه واڵه خێرا به ره و میاندوا وه‌تێی ته قاند و پاشه کشێ ی کرد، بێ ماتڵ بوون ئه م هه واڵه ی به ـ شجاع الدّوله ی ـ والی ئازه ربایجانی ڕاگه یاند، شجاع الدّوله یش، سوپایه کی هه شت هه زار که سی، له خێله کانی شاسه وه ن، قه راجه داغ و قه ره پاپاخه، کانی پیکهێنا و یه کسه د سالاّتی روسی شی بۆ پارێز گاری قونسولی رۆسی، له گه لاّ ناردن، ئه م سوپایه به گورجی ده گاته میاندواو، تاله هێرشی سوپای عوسمانی و هه ڵمه تی کوردان به رگری که ن، بۆ ئه م مه به سته له ده وری شاری میاندوا سه نگه ریان هه ڵکه ندو مه ته ریزیان دابه ست، هێزی توپخانه و پیاوانی شه ڕکه ریان هه رکام له شوێنی خوێدا دامه زراند و خۆیان بۆ به رگری ئاماده کرد،

له م کاته دا سوپای سه قز به فه رمانده یه تی ئیبراهیم به گ (مبعوث) و حلمی به گ

---

[1] به رتوکی وحشت سه قز خاطرات من

(ارکان) [1] و چه کداری مه لا و شێخه کان هێره ش ده بنه سه ر میاندواو، هاوکات له گه ڵ ئه مه دا،

سوپای متصرف پاشا (پاریزگاری که رکوك) به خۆی و سوپا که مه که یه وه به پشت سوری، خێله کانی، مامه ش - مه نگوڕ - کاڵه موین - زه رزا - گه ورگ، دێموکری به سه رۆکایه تی - قه ره نیاغای مامه ش و، عه لی ئاغای ئه میر ئه سعه د و، کاکه ڵلاغای مه نگور، زیاترله چوار هه زار که س بوون، له خۆراواوه هێره ش ده به نه سه ر میاندواو، به ڵام له پێش ئه وه داکه متصرف پاشا بگاتێ، سوپای سێ هه زار نه فه ری مه لا و شێحه کانی سه قز میاندواویان گه ماروداو و زۆرێکی پێ نه چوو، که سوپای له رزۆکی - شجاع الدوله یان شکاندو میاندواویان گرت،

دوای گرتنی میاندوا و هه ڵاتنی شجاع الدوله، متصرف پاشا له گه ڵ سوپاکه ی دا، ده گه نه میاندواو شێخ مه ولانا

که له لایه ن عوسمانیه کانه وه زۆرێ رێزلێ ده گیرا، له گه ڵ متصرف پاشا ده بێ، سیف الدین خانی سه قز که له خۆی دووشك ده بێ، پاش ئه وه ی ده گاته میاندواو، بۆئه وه ی چاوه دێری لێ بکرێ و له شه ڕی عوسمانیه کان بپارێزرێ، په نابه مه نزلی - مه ولانا ده با، که چی هه رله به رچاوی مه ولانا - به فه رمانی حلمی به گ (ئه رکان)، مظفرالسلطنه ده سگیر ده کرێ و مه ولانایش که جێی هیوای ده بێ، له ئه لف تابێ نایه ته جواب و تکاێی ناکا، به ڵام شێخ نه جمه ددین تکای بۆده کا، بێ خه به رله وه که دڵی ڕه قی ئه وقین له دڵانه به م جۆره لا ڵانه وه وتکاڀانه نه رم نابێ به قسه ی ناکه ن و به ری ناده ن

پاشان محمدحوسین خانی سه رداریش، له سابلاغه وه ده س به سه بۆ میاندواودێنن هه رده یشی به نه ئه و شوێنه ی، که مظفرالسلطنه ی تێدا ده س به سه ر [2] کراوه، دوازده چه کدار، بۆپارێزگاری ئه م دوو به ندی یه، که تادوێنه که، هه رکام حاکمی و لاتێ بوون، له ده وروبه ری به ندیخانه که یاندا کێشك ئه دێرن، هه شت ڕۆژ هه ردوو سوپاله میاندواو دا ده مێنێته وه، مبعوث و ارکان، به تکای مه ولانا تالانێکی زۆری خه ڵکیان له م و له وسه نده وه و دایانه وه . به خاوه نه کانیان و، مه ولانایشیان کرد به حاکمی میاندواو، پاش ئه وماوه، عوسمانیه کان، سوپای شه ڕ که ریان کرد به دووبه شه وه، به شی یه که م به سه رۆ

---

١) ئیبراهیم تبلیسی و حلمی قسطمونی - به ناو بانگ بوون - مشاهیر الکرد و کردستان.

٢) وحشت سه قز

کایه تی متصرف پاشا ـ له گه ڵ به ڕێزان شێخ حسامه ددین و شێخ نه جمه ددین و شێخ عارە ف و چه کداره کانیان به ره و شاری ـ ورمێ ـ به ڕێ بوون، به شی دووهه م به سه رۆ کایه تی ـ مبعوث و ارکان ـ و خێله کانی موکری و گه ورك، له ڕێی مه راغه وه به ره و ته وریز به ڕێ بوون، ده سته یێ له کاسب و کارگه ر و هه ژاره کانی سه قز و ده وروبه ریشیان به ره و ولاتی خۆیان گێڕاوه، ده سته ی هه وه ڵ بێ شه ڕ شاری ورمیان گرت و نامه ی ده غاله تیشیان له بناوه وه پێ گه یشت، ده سته ی دووه میش (مبعوث و ارکان) مه راغه یان بێ شه ڕ گرت[1] دوو ڕۆژ له مه راغه مانه وه و ڕۆژی سێ هه م، به فه رمانی حلمی به گ و برایم به گ له شاری مه راغه، محمدحوسه ین خانی سه ردارو مظفرالسلطنه یان پێکه وه تیره باران کرد،عوسمانیه کان به نهێنی به لێنیان دابووکه مظفرالسلطنه، له به رابه ر شه ش هه زار تمه ن (نزیکی شه ش ملوێن تمه نی ئیستاکه) و سه رداریش له به رابه ر حه وت هه زار تمه ن دائازادکه ن به لام، نامه ردانه، له سه ر به ڵینی خۆیان ڕانا وێستن و ده یان کوژن، له گه ڵ ئه ویشدا کاتێ که شه ش هه زار تمه نه که ی مظفرالسلطنه ڕۆژی دوای کوشتنی ده گاته مه راغه، به ناوی یارمه تی ده وڵه ت داگیری ده که ن و نایان ده نه وه، هه ربه و جۆره متصرف پاشایش دوای کوشتنی سه ردار حه وت هه زار تمه ن له میراتبه ره کانی ده ستێنی

سه ردا نه واندن بۆ بێگانه و خوێریه تی ئاکامی له وه چاتر نابێ، به لام خواڵی خۆشبوو عه لی حه یدری ده لێ:

حه شره واوه یلایه ئیمڕۆ که ر به لایه شاری ما، کوشتن و تالان و به خیسره که وادێن وده به ن

ئه ی خودا ئه کراد یه خسیری هه موو میلله ت بوون،

ده ی عه لی تا چاك نه فه وتاون بڵێ فیکری بکه ن[2]

(١) له ربیع الاول سالی ١٣٣٣کهدانه مه ڕوی داوه ـ په رتوکی وحشت سه قز ـ (٢) مشاهیر الکرد و کردستان ـ عه ربی عه لی عه ونی ج

پاشان سوپای ـ ئه رکان و مبعوث بیٚ شه ڕ شاری ته وریٚز ده گرن و نزیکی پازده ڕۆژ به به زم و ڕه زم ده یگوزه ریٚنن، له م ماوه دا (شجاع الدوله) که له به رابه ری سوپای عوسمانیه کاندا ده شکیٚ،له گه ڵ بالٚویٚزی ڕوسیه له دوژگه ی ئه نزه لیه وه یه کسه ر هه ڵ دیٚ و ده چیٚته روسیه،داوای یاره مه تی له ڕوسی ناموسڵمان ده کا، تا موسڵمانه کانی پیٚ بکوژیٚ،ئه ویش به په له له گه ڵ هه شت هه زار سالاٚتی ڕوسی به توٚپ و قورخانه وه خوٚده گه یٚنیٚته (صوفیان)،له ویٚ سیٚ سه د سالاٚتی تری روٚسی و نزیکی چه ند سه د چه کداری تورکی ده ورو به ر، له گه ڵ سوپای ڕوس ده که ون، مبعوث و ئه رکان، کاتیٚ به مه ده زانن،ده سه پاچه ده بن و ناچار هه ربه و کوٚمه ڵه که م و بیٚ چه ك و قورخانه وه،که بیجگه له چه کداری کورده کان، نزیکی هه زار سوپای کاری یان پیٚ ده بیٚ، به ره و ناوچه ی صوفیان ـ ڕیٚ ده که ون، شه ڕگه رم دبیٚ و زیاترله چوار ساعه ت سوپای عوسمانی،به پشت گه رمی کورده کان ،له به رابه ری سوپای زوٚروته یاری روس دا ڕاده وه ستن، به لاٚم فه رمانده ی سوپا ،کاتیٚ ده بیٚنی که شه ڕ به قازانج نی یه و له پیروزی خوٚیان دڵینانین، فه رمانی پاشه کشی ده دا و ته وریٚز به جیٚ دیٚڵین و به ره و میاندوا و پاشه کشی ده که ن، که له ڕیٚ دا (صمصامی) گوٚران ئاغای دیٚی ـ ساتلمیش ـ ڕیٚ یان پیٚ ده گرێ و نامه ردانه زوٚریان لیٚ شه هید ده کاو به قازانجی ڕوسه کان نه نگی میٚژو بوٚ خوٚی ده نوسیٚ، له م گه ڕانه وه دا حه سه ناغای (منصورالسلطان) ـ بیٚ سه رو شویٚن ده چیٚ، میاندواویش به جیٚ دیڵن و ده گه نه سابلاٚغ، کاتیٚ (متصرف پاشا) ئه م هه واڵه دڵ ته زیٚنه ی پیٚ ده گا ـ ورمیٚ ـ به جیٚ دیٚڵی و،خوٚی و سوپا و هاوه ڵه کانی ده گه یه نیٚته وه سابلاٚغ، هه ردوو قوڵی سوپاکه ، له سابلاٚغ یه ك ده گرنه وه،[٢]ئه رکان و مبعوث به مه به ستی کوٚکردنه وه ی سوپا به ره و ـ موصل ـ ریٚ ده که ون، شیٚخ نه جه مه ددین و شیٚخ حیسامه ددین به ره و هه ورامان و شیٚخ عارفیش ده گاته وه سه قز، له باتی ئه وه، هه رله شاری سابلاٚغ دابمایه تنه وه، و خه ڵکیان بوٚ به رگری هیٚرشی سوپای بیٚ به زه و خوٚین مژودژ به دین و خه ڵکی ئیٚران و گه لی ئازای کورد، هان بدایه و ئاماده بکرایه و نه یان هیٚشتایه که، سوپای ڕوس به خاکی سابلاٚغ و کوردستاندا بهاتبا یه و،وره ی خه ڵکیان به زر کردایه ته وه، له جیاتی ئه وه که سینگی خوٚیان بکردایه به سوپه ر و خوٚینی خوٚیان له ڕیٚی خودا و پاریٚزگاریی نیشتمان و

---

٢)وحشت سه قز و خاطرات من

ناموس و شه ڕه ف و گیانی ژن و منداڵی بێ ده س وپێ، بڕشتایه،

بێ زاتانه و به په له، سابلاّغ و نیشتمانیان به جێ هێشت و، وره ی خه ڵکیان هێناخواره وه و، سه نگه ریان یه کسه ر بۆ ڕۆسه کان چوڵ کرد، خه ڵکی هه ژاروبێ چه کی کوردیش سابلاّغ و ده ورو به ریان، له ترسی سوپای بێ به زه ی ڕوس به جێ هێشت و، ڕۆیان کرده سه قز و بانه و ده وروبه ر[1] چون جوله که کانی سه قز له گه ڵ هه ردوو سوپای داگیر که ربه تایبه ت ڕۆسه کاندا، په یمانی نهێنی یان بووبه له جێی خۆیان نه بزوتن، ته نانه ت زوربه ی خه ڵکی، که ل و په لی خۆیان له ترسی تالاّن و بڕۆی ڕۆسه کان له ماڵی جوه کان قایم کرد بوو،

له م کاته داته ق وڕه وکه وته ناوخه ڵك و خێلاتی به ره و باشور و خوڕهه لاّتی سه قز بلاّو بوونه وه ،هه رکه سێ له لایه کوو،هه رماڵێ له دێێ ده گرساوه، ئه ویش به هه زار به دبه ختی ،ئه گه ر شوێنێکی ده س بکه و تایه له دێکانی ئه م ناوچه،خواڵی خۆشبوو گه نجاڵی خانی قانتانقوڕ له شوێنی خۆی ته کانی نه خواردو ئه وه ی له ده ستی هات پیاوه تی و نان بده یی کرد و په نای خه ڵکی دا، خودا له وجوّره پیاوه دلاّوا وجوامێرانه خۆش بێ.

پاش ئه وه یکه سوپای عوسمانی ولاّتی کوردستان به جێ دێڵی، ڕۆسه کان شاره کانی میاندواو و سابلاّغ ده که نه ڕه پێلکه ی خۆیان،

پاش نزیکی مانگێ، والی موصل ـ له گه ڵ ـ عومه ر ناجی به گ، فه رمانده ی عوسمانیه کان، به پشت سوری کورده کان هێرش ده به ئه سه ر شاری سابلاّغ و ڕۆسه کان به ره و میاندواو پاشه کشی ده که ن.له نیوه ی زستانی ساڵی ۱۳۳۳ ك م دا، ڕوسه کان یارمه تیان بۆده گا و دیسان هێرش ده بنه وه سه ر سابلاّغ، نامه ردانه سوپای عوسمانی بێ ته قه.شاری سابلاّغ چۆل ده کا و،به ره و دێکانی (شاری که ند) و قاره وای بۆکان، پاشه کشی ده که ن، سوپای قین له دڵی ڕوسیش کاتێ ده گاته شاری سابلاّغ، ڕوی سوپای مه غول سپی ده که نه وه و ڕه حم به که س ناکه ن، کۆمه ڵ کومه ڵ خه ڵکی بێ دیفاعی سابلاّغ و دێکانی ئیندرقاش و قون قه لاّ،وه به رقه مه و تۆپ و تفه نگ ده ده ن و کۆمه ڵ کوژیان ده که ن، زیاترله هه شت هه زار که سی بێ تاوان، ژن و منداڵ،پیره پیاوپیره ژن، جوان

---

1) وحشت سه قز ـ ده لی ئه م ڕوداوه له خه ڵ که لیوی ساڵی ۱۳۳۳ ك م داروی داوه

و کوڕوکاڵ، وه به رده ده ن‌بڕی ده کوژن و هێندی شه هید[1] ده که ن، ماڵی خواڵێ خۆشبوو قاضی محمد (پێشه وا) و په رتووکخانه به قیمه ته که ی ئاورتێ به رده ده ن وده سوتێنن،[2] عوسمانیه کان له باتی به رگری و دیفاع له خه ڵکی بێ چه ك و موسڵمانی کورد، ده هاتن خه ڵکی موسڵمان و دلپاك و ئازای کوردیان به ناوی خه زا، له کافران هان ده دا، کاتێکیش که کافره کان به چه کی کۆمه ڵ کوژی خۆیان ده که و تنه گیانیان عوسمانیه کان له دوره وه سه یریان ده کردن، ته نانه ت فرمیسکشیان بۆنه ده ڕشتن، دیسان له جیاتی ئه وه ی کاتێ که ده شکان و هێزیان به ڕوسه کان نه ده شکا، له سنوربپه ڕاێه تنه وه و بچوایه تنه وه بۆخاکی خۆیان، له هێڵێکی که وانی له کوردستاندا ڕوسه کانیان به دوای خۆیاندا ڕاده کێشا،[3] که له ئاکام دا سه دان کوڵۆڵی و کوسپ و هه ژاریان بۆخه ڵکی کورد به جێ هێشت، ڕووڕه شی و سته مکاری و نه فرینیشیا بۆخۆیان و بۆهاو کاره ده س دڕێژه خوێن مژه کانی ڕوسیان له مێژودا نوسی،

به هاری ساڵی (١٣٣٤ك) تا قمێ له سوپای ڕووسه کان له میاندواوه وه به ره و بۆکان و دێی قاره وای بۆگه به سی، دزه‌ی بۆده که ن وده یانه وێ هێرش بکه نه سه ر سوپای عوسمانیه کان به سه ر کردایه تی عومه ر ناجی به گ

عومه ر ناجی به گیش کاتێ که هه واڵی ئه م هاشا و ڵه ی پێ ده گا و ده زانێ که ئه وا خه رێکه ئاوری لێ نزیك بێته وه.ده ڵێ: ئاوره سووره له من دووره، و دیسان ئوقره ناگرێ وله و یێش پاشه کشه ده کا.خه ڵکی هه ژاری کوردی ناوچه یش به هۆی کومه ڵ کوژیه که ی ساباڵاغه وه ترسیان لێ ده نیشی و کۆمه ڵ کومه ڵ وه ك په ل وپۆ، ده که ونه سه حرا و خێڵاتی ده شت وده ر داده گرێ و، به ره و ناوه ندی فه یزوڵلا به گی که له ئاوردووروبنار بوو داده په ڕن، ته نانه ت خه ڵکی شاری سه قزیش جوله که کان نه بێ شار به جێ دێڵن ورووده که نه شاخ وبن به ردو ئاواییه دوره کان، له ئاکامدا روسه بێ به زه کان سه قز ده که نه مۆڵگه ی خۆیان، فه رمه نده ئه م سوپایه ناوی (گودریانتسوف) بووه، له م ساڵه داده غڵ و

---

١) رادیویی ده نگی ئیسلام (برزوته) له به رواری ٧/١/٧٣ هه تاوی ئه م هه واڵه ی بڵاو کرده وه که ڕوسه کانی له شه ڕی هه وه ڵی جیهانیدا له شاری (ڕه واندز) ده هه زار کورد و، له شاری (خانه قین) چه ند هه زار کورد به تاوانی دیفاع له وه ته ن و دین و شه ره ف.به چه کی سته م و ملهوڕی ده کوژن و شه هید ده که ن.(نوسه ر)

٢) خاطرات من. خوالی خوشبو له به رواری خاکه لیوه ی ١٣٢٦ هه تاوی به رابه ری (٣١ مارس ١٣٧٤ ز) به تاوانی دژایه تی شا و خزمه ت به دینی خودا و ژینی گه ل له گه ڵ سه دری قازی برایی و سه یفی قازی ئاموزای له گوڕه پانی چوارچرای مه هاباد له داردرا۔

٣) خاطرات من ۔ ئه م رووداوه له زستانی زور سه ختی ساڵی ١٣٣٣ دابووه۔

دانەوێلە بە ئەندازەیی هەرزان بووە، کە جێی سەرسوڕمانی خاوەن بڕواکان دەبێ: یانی - قیمەتی خەرواری گەنم (= بیست پرط) = ۳۲۰ ک - تمەنی تا دوازدە قران بووە،[1] لەم کاتەدا (حاجی وەهابخان) بە دەستوری، گودریانتسوف - دەبێتە حاکمی سەقز،

رووسەکان تا هاوینی ۱۳۳۴ ک م - لە سەقز دەمێننەوە، لە هاوینی ۱۳۳۴ ک، دا عوسمانیەکان سوپایێ بە سەرۆکایەتی (عەباس بەگ) بەرەو ناوچەی سەقز دنێرن، لەم سەفەرەدا پایەبەرزی بەرێز - مەلیک مەحمود - شێخ محمودی سولەیمانی کە دەی‌ویست لە هەر رووداوێ بۆ مەبەستی گەورەی سەر بە خۆیی کوردان کەلک وەربگرێ، لەگەڵ عەباس بەگ داڕێ دەکەوێ تا بە هاوبەشی سوپای کورد و عوسمانی، بۆ بەرگری سوپای چەوسێنەری رووس برونە سەقز، بەو مەبەستە عەباس بەگ بە خۆی و سوپاکەیەوە لە ڕێی بانە، شێخ محمودیش بە خۆی و چەکدارەکانی، کە زۆرتریان لە خێلی جاف پێکهاتبوون، لە ڕێی سەرشیوەوە، رێدەکەون، لەم بەینەدا بە شتێکی زۆری خەلکی سەقز، لە ترسی دەس درێژی سوپای بێبەزەی رووس دەچنە گۆندەکانی سەرشیو، دار و نەدار و پوڵ و نەغدینەی خۆیانیان پێ دەسپێرن، هەر بەو جۆرە خێلی دیبوکری و وخەلکی بۆکان و سابلاغ نەغدینەی خۆیان لە مالی جولەکەکانی شاری بانە، (بە هۆی ئەوە کە جولەکەکانی بانە بە هەر دوو لاوە، پەیوەندیان هەبووە). بە جێی متمانەیشیان دەزانین، شارد بوەوە، کاتێ سوپا دەگاتە بانە مالی جولەکەکان ساف لە ساف تالأن دەکا، هەر بەو جۆرە دێیەکانی سەرشیویش دەکەوێتە بەر هێرشی چەکداری جافەکان، بێ‌ئەوەی مەلیک مەحمود ئاگای لێ‌بێ سەرشیویش تالأن دەکرێ، کاتێ کە هەردو و سوپا دەگەنە شاری سەقز، خەلکی هەژاری سەرشیو و تالأن کراوەکانی سەقز، دەچنە لای - عەباس بەگ و سکالأی خۆیان لە جافە تالأنچیەکان بە دەس کیسی بڕی لە ئاغاکانی ئەوێ دەر دەبڕن، عەباس بەگیش کە بۆ کورد کوشتن بیانووی لە داردەتاشێ، بیانوی دەس دەکەوێ و، بێ‌ماتڵ بوون فەرمان دەدا و ۱۵ کەس لە سەرۆکی جافەکان لەگەڵ ئاغا صالحی رەنگە رێژان، دەگیرێن، بە گورجی[2] دە کەسیان دەدەن بە دەم تۆپەوە و دەیان کوژن، لەو کاتەدا، بەرێز سالاری کوڕی قاضی فتاحی سابلاغی کە لەلای عەباس بەگ بە مایە و ڕێز بووە، تکا دەکا کە ئاغا صالحی رەنگە رێژان و چوار کەسەکەی‌تریش بە من ببەخشە، ئەویش لیان دەبورێ، کاتێ هەوالی کوشتنی دەکەس لە جافەکان بۆ مەلیک مەحمود، دەگێرنەوە، شێخ زۆری پێ

۱- خاطرات من، ص: ۵۴

۲- وحشت سەقز

زۆری پێ دڵگیر دەبێ، لەم کاتەدا پوولی ـ عوسمانیەکان بە ناوی ـ بەنکە نەوت ـ لە جێی تەلاّ و نوقرە ـ دەچێ ـ لەم دەورەیشدا هەر ـ حاج وەهاب خان ـ حکومەتی سەقزی بە دەستەوە دەبێ، ماوەی سێ‌مانگ حاج وەهاب خان لە سەر کار لادەبرێ و لەگەڵ ـ اجلال و حاجی افتخار ـ دەسگیر دەکرێن و دەبرێن بۆ ورمێ و زیندانی دەکرێن، بەلاّم بە زوویی لە بەرابەری ـ پولێکی زۆردا ئازاد دەکرێن، لەم ماوەدا ـ بەرێز «عبداللە بەگ افتخار السلطانی سلیمان کەندی» لە لایەن رووسەکانەوە دەکرێ بە حاکمی سەقز[1].

عەباس بەگ سوپای، گوردیانتسوف، لە سەقز راودەنێ و تا بۆکان پاشەکشەیان پێ دەکا، رووسەکان لە سەر نالەشکێنەی بۆکان سەنگەر دادەبەستن و بە هەموو هێزیانەوە لە بەرابەری عوسمانیەکاندا رادەوەستن، بەلاّم سوپای عەباس بەگ شێرانە رۆسەکان دەشکێنێ و نالەشکێنە و بۆکانیشیان پێ بەجێ دێلی، عەباس بەگ بە خۆی و سوپاکەیەوە لە بۆکان دەمێنێتەوە و سەرنگەری لێ دەگرێ، پاش ماوەیی، چەند هەزار سوپا و قازاخێ رۆس هێرش دەبەنە سەر سوپای عەباس بەگ، ئەویش ناچار بە گورجی فەرمانی پاشەکشە دەدا، بۆکێوەکانی پالەوان گەردەنی برادەر، کێوی سێ‌کانیان لە نێوان دێیەکانی سلیمان کەندی و قارەوای سەقزدا سوپای رۆسەکانیش بە دوایاندا دێن، تا دەگەنە زنجیرە کێوەکانی باکوری دێی سلیمان کەندی، لەوێ سەنگەر دەگرن، عوسمانیەکانیش لە بەرزایی و کێوەکانی باشووری ـ زنجیرە کێوەکانی ـ پالەوان و سێ‌کانیان و برادەر ـ خۆیان دەگرنەوە، بێ‌وچان، سێ‌شەو و رۆژ لە نێوان ئەم دوو سوپادا شەڕ و لێکدان ناپسێتەوە، بەلاّم بە داخەوە بە هۆی تەیاری و زۆری سوپای رۆس و پشتیوانی و هاوکاری بڕی لە بەرواڵەت موسلمانەکان، سوپای عوسمانی ناچار دەبێ بەرە و سەقز، پاشان بەرەو بانە پاشەکشە بکا، لە ئاکامدا سوپای رووس دەگاتە سەقز، زۆری پێ‌ناچێ ـ کە عەباس بەگ ـ دێی کۆچک ـ دەکاتە مەکۆ و حەشارگەی خۆی، لەوێوە هێرەش دەباتە سەر رووسەکان و لە دێی سلیمان کەندی و دەور و بەر، دەریان دەکا، دیسان (پالکونیک) فەرمەندەی سوپای رۆسەکان کە لە دێی ـ گۆلی، لای بوکان ـ دەبێ بە توندی هێرش دەبادە سەر عوسمانیەکان و لە خاکی سەقز و بانەیشیان وە دەردەنێ، بەم جۆرە شەڕ و لێکدانی عوسمانیەکان و رۆسەکان لە ناوچەی

١- وحشت سەقز

سه قز و بوکاندا نزیکی دو ساڵ و نیو ده خایه نی و درێژه ده کێشێ،[1] له ئاکامدا (پایزی ساڵی ١٣٣٤ک) ـ که ده وڵه تی سه ره ڕۆی ـ ته زاری ـ له به ین ده چی و ڕه ژیمی کمونیستی دێته سه رکار له اکتبری ساڵی ١٩١٧ـ ز ـ به رابه ری ساڵی ١٢٩٦ هه تاوی ـ به هۆی حیز به سوسیالیسته کان و باڵشویکه کانی روسیه به ڕابه ری (لنین) له سێهه مین ساڵی شه ڕی هه وه ڵی جیهانی ڕه ژیمی شایه تی ته زاریه کان (بنه ماڵه ی رومانف) لاده چێ و ڕه ژیمی کمونیستی له جێی داده نشێ، سوپای ڕوس شاری سه قز جۆڵ ده که ن و به ره و بۆکان و میاندواو ده که و نه ڕێ و شوێنی شه ڕی خۆیان گوم ده که ن، که به ره به ره ـ هه ژدیهای گرانی دیمه نی ناحه ز و ساماوه ری خۆی نیشان ده دا، چونکه به هۆی ئه وه یکه ماوه ی دوو ساڵ و نیو،زیاتری خاکی پاك و پڕ پیتی کوردستان،به تایبه ت ناوچه کانی سه قز و سابلاغ و بۆکان ببوه ڕه پێلکه ی دوو ـ سوپای بێ به زه ی بیگانه ی (ڕوس و عوسمانی) که هه ردووکیان، هه ڕکام به جۆرێ، چاوی چنۆکیان بڕیبوه کوردستان، وێنه ی ئاور و لاتیان سوتان، وه کوکولله ناوچه یان ڕوتانه وه و پێزیان لێ بڕی، به هۆی شه ڕو لێکدانی ئه وان، ئه ق وڕه و که تبوه ناو و لات و خه ڵکی بێ په ناوچه و ساوه ی کورد، هه رله بیری ئه وه دابوو سه ری ده رکا و خێزان و منداڵی بپارێزێ، له م دێ بۆئه دێ به پای پیاده ده که وته ڕێ، خێلاتی کویستان گه یشتبوه گه رمین، له م کاته داله ـ له ته راکتۆر و ماشێن ـ خه برێ نه بوو، زه وی به گاده کێڵدرا، به هۆی ئه م ڕووداوه دڵ ته زێنه زوربه ی فه لاکان، دێ کانیان چۆڵ کردبوو، ئه وانه یش که ما بوون، به ڕهه مێکی که میان له زه و یه کان وه ده س ده هێنا، به ڕهه می ده غڵ و دانی ساڵانی ڕابوردویش چون کڕیاری نه ببوو، جوتیاره کان به ده ستیانه وه گیریان کردبوو، کاتێ که له ناکاو ده غڵ و دانه وێڵه که وته قیمه ت، خه ڵکی ئه وه ی به ڕهه مێکی بوو ده سی تێناوبێ ئه وه ی له بیری پاشه ڕۆژدابی، یا ئه و وه زع و حاڵه هه ڵ سه نگێنێ و زمهارێ لێ بکا و پاشه که وتێ بۆرۆژی ته نگانه دا بنێ. هه مارو چاله کانیان خاڵی کرد و گشتیان فرۆشت، بیجگه له وانه، سوپای بێ به زه ی ڕوس[2]

---

١) خاطرات من
٢) خاطرات من

که ماڵی دایکیان نه بوو، ده ستیان پێوه نه سوتا بوو، وێنه ی هه ژدیهای تێر نه خۆرگه نمیان له وڵات برێ، بۆ نمونه: کاتێ که له دێی ـ تورکمانکه ندی ده بن، رۆژانه نزیکی ـ شه ست تا حه فتا خه روار (پوط ١٤٠٠ = ٢٠ × ٧٠) هه زار و چوار سه د پوت ئاردیان تێکه ڵ کاده کرد و ده رخوارد ـ ئه سپه کانیان ده دا، به م جۆره ده غڵ نایاب بوو خه ڵکی هه ژاری کورد، وه ك گه لارێزانی پایز له برسان زه رد ده بون و هه ڵ ده وه رین

گرانی یانی ده غڵ و دانه وێڵه و ئه وه ی گیاندار، به تایبه ت ئینسانی پێی بژی، ده س نه که وێ و زۆر که م بێ، جاله م ساڵه دا ده غڵ زۆر که م ده س ده که وت، ئه گینا قیمه تی گه نم له و کاته دا هه رته غارێکی سه قز که بریه تی یه له ٩ پوط ـ ١٤٤ کیلو ـ یازده قران بوو، له ناکاو قیمه تی ده چێته سێ تمه ن، دیسان له ماوه ی ده رۆژ داهه ر ته غارێکی ده چێته سێی تمه ن ساڵی (١٣٣٥) ک[1] • ساڵی گرانی، گرانی و برسیه تی خه ڵکی له خۆوه زرکرد بوو، رّه حم و به زه یی نه هێشبوو، هه رکه سێ له بیری ده ر بازکردنی گیانی خوێدا بوو، زوربه ی هه ژاران خوراکیان بنه گیا بوو، سه رێشیان ده کرد به نان، منداره وه بوو، گوشتی سه گ و پشیله و که ریان له وڵات برّی بوو،

خه ڵکی کورد که بۆنان بده یی به ناو بانگ بوون و، هه میشه درگایان بۆمیوانان ئاواڵه بوو، له م ساڵه داشه وڕۆژ درگایان داخرا بوو، نه کاله ناکاو به ری هێرشی برسی و هه ژاریان پێ نه گێری، پیاوانی ده س ودڵ بازله م ساڵه دا به م جۆره ده یان توانی هێندێ له هه زاران رّه نجی برسیه تی له هه ژاران که م که نه وه،

درگایان داده خست و ده چونه سه ربان، له وێوه نانیان ده کر به قه ڵنگێکه وه و دایان ده هێشته خوارێ ـ برسیه کانیش ده یان قۆزیه وه، جاری واده بوو له سه رنانی یه کتریان ده کوشت، برسیه تی توانایی و هێزی له هه ژاران برّی بوو، خه ڵکی برسی بێ ئاگا. حۆل، تلاوتل ده ژویشتن، جاله رێگایاماڵ ده که وتن و هه ڵ نه ده سانه وه، بۆ نمونه: پیاوێکی جێی متمانه به ناوی حاجی شه مسوللا خه ڵکی سونجی سه قز: بۆمی ـ گێراوه که ساڵی گرانیه که من جه حیڵ بووم: ژنێ، هاوسێی درگا به درگامان بوو، ئه وژنه کورێکی زۆر جوانی کاکوڵ ته لایی، سێ چوار ساڵه ی بوو، ژنه که هه ژار بوو (ئێمه بوومان و) جاروبار یارمه تیمان ده دا، به لام به ره که ت نه مابوو، خه ڵکی تیری نه ده خوارد، رۆژێ ژنه له ماڵ هاته ده روه وپێ که نی (یی که نینێکی شیتانه) و وتی «شه مسوللا» کۆره که ی خۆمم سه ربرّی،

---

١) خاطرات من

وتم هه ی نه بێ و خیرا خۆم گه یانده ماڵی ژنه و دیتم،[٢]راسته ته رمی بێ گیانی کوڕه که ی له قه راخ ته نور که به سه ر بڕاوی که تووه، ژنه که تاویێ ده گریا، کاتێ پێ ده که نی.زۆری پێ نه چوو ژنه که یش هات به لادا و مرد.[١]ئه مه نمونه یه کی که مه له چۆنیه تی گرانی که بیگانه کان به دیاری بۆیان هێنابوین، جائه ی که سانی که ئه م به سه رهاته دڵ ته زێنه ده خوێنیه وه، خۆتان و غیرتتان، ئه گه ریێتان خۆش نی یه که جارێکی ترله به هه شتی به رینی کوردستان، له چاڵی ده غڵ و دانه وێڵه و خێران، به چاوی خۆتان ببینن که: دایك له برسان کوڕی خۆی سه ر ببڕی، بۆئه وه زگی خۆی پێ تیربکا. ئه وه ڕێزی یه کیه تی ڕێ خه ن، له هه موو کاتان پاڵ پێکه وه ده ن، دووبه رکی قه ت قه ت مه که ن: ڕێ به بیگانان مه ده ن، ئه و کاته یه که ولات ده بێته به هه شتی به رین: شیرین و خۆش و بێ خه ته رده بێ ژین، له م کاته دا که گرانی هۆشی له خه ڵك سه ندبوو، له سه قزدا (کۆمه ڵی دیموکرات) بۆ خزمه ت به خه ڵکی و نجاتی ولات دامه زرا، مه رام نامه یان به م جۆره بووه که، هه رکه س بی وێستایه ببێته ئه ندام، ده بوا سوێندی به ـ قورئان ـ بخوار دایه، که به رابه ری ڕه سم و یاسا.ڕه فتار ده که م و خه یانه ت ناکه م، له قازانج و زه ره ردا، له گه ڵ گشت برا و خوشکه کانم داده بم و تا ده توانم خزمه ت ده که م ـ

کاتێ که ئه ندامیان به ١٢ که س بگه یشتایه ـ کومه تیه یه کیان ـ پێکده هێنا ـ دیاره ئه ندامی کومه ێته ـ نه ناسراو و نهێنی بوون، هه ر ده ستوری له لایه ن کومه یته وه بدرایه ده بوا به ڕێوه ببرایه، ته شکیلاتی ـ دیموکراتی لقی سه قز به هوێ میرزا ئاغاجانی توتونچی که له زه نگانه وه ڕانومایی کرابوو، دانرا،

له لایه ن دیموکراته وه ـ ابوالقاسم خان که به (خانی) به ناو بانگ بوو ـ کرا به حاکمی سه قز ـ

له م رۆژه داکه خه ڵکی وه ك گه ڵاڕێزانی پایز له برسان هه ڵ ده وه رێن، محمد ئاغای شابه نده ری عوسمانی؛ به خۆی وده عه سکه ره وه دێتو، داوای ٥٠٠ ته غار گه نم ده کا: ئاغایانی ـ فه یزوللا به گی له ژێری ده رده چن، به لام بڕێکی به سه رێ ئاغا کانی ده ور و به ری سه قزدا ده سپێندرێ،به م جۆره خه ڵکی ده بنه نه زیبحی ده ستی بیگانه که هه رتاوێ به بارێکیاندا هه ڵ ده سوڕێنن. زستانی ١٣٣٥ ته وا و ده بێ و به هاری ١٣٣٦ به ڕوی

---

١) پرس وجۆی نوسه ر

گه شه وه به ره و پیری هه ژاران ده چێ و موژده ی هاتنی هه رزانی و ته واوبونی گرانی دێنێ[1] دوای ڕۆیشتنی ڕوسه کان، دیسان عوسمانیه کان گه ڕانه وه بۆ سه قز، ئه م جاره فه رمانده ی سوپای عوسمانیه کان له شاری سه قزدا کابرایێ بوو به ناوی (مه حمود نه دیم به گ) که به هۆی پێشڕه وی ـ ئینگلیسه کان به ره و عیراق ناچار ماو،ناوچه ی سه قزی به جێ هێشت و کابرایه کی له جێی خۆی دانا به ناوی (جه لال ئه فه ندی) پاشان ده سته یی له ئینگلیسه کان به سه رو کایه تی (کولنیل که نین) کونسولی کرماشان، ده گه نه سه قز، که هه رله م ساڵه دا ئینگلیسه کانیش سه قزیان به جێ هیشت[2]

شه ڕی دووهه می جیهانی و شۆینه واری له کوردستاندا ـ

شه ڕی دووهه می جیهانی له ڕۆژی هه وه ڵی مانگی ـ سپتامبری ساڵی ١٩٣٩ زاینی به رابه ری ـ به هۆی هێرشی سوپای ـ ئه لمانی نازی به ڕابه رایه تی ـ هێتلیر ـ به لیهستان ده سی پێ کرد. که پاش دووڕۆژ ده وڵه تی ـ فه ڕانسه و ئینگلیس ـ ئیعلانی شه ڕیان به ئه لمان دا، ئه مجار به ره به ره شه ڕته نیه وه و دنیای گرته به رو، ئێران و کوردستانیشی گرته وه، شه وی سێ هه می خه رمانان ساعه تی سێی دوای نیوه شه و هێزی ڕوسیه له باکور و هێزی ئینگلیسیش له باشوره وه هێرشیان ـ کرده سه ر ئێران و له م به ری سنوره وه دابه زین، ئه م شه ڕه ماڵ ویرانکه ره تا ساڵی ١٩٤٥ زاینی درێژه ی کێشا، له ٧ ـ ی مانگی مه یی ساڵی ١٩٤٥ زاینی ده وڵه تی ئه لمان بێ مه رج ده غاله تی به ده وڵه ته یه ك گرتووه (متفقه) کان کردوته سلیمیان بوو، کاتی ئه مریکا له ٦ ـ ی ئوتی ١٩٤٥ ـ دا شاری، هێروشیما و له ٩ ـ ی ئوتی ١٩٤٥ ـ دا شاری، ناکاساکی، ژاپونی به بۆمبی ئه تۆم بۆمباران کرد ـ ده وڵه تی ژاپونیش ناچارما له ١٤ ئوتی ١٩٤٥ دا ته واوی مه رجی ده وڵه ته یه ك گرتوه کان قبوڵ بکا و گه ردن که چ و ته سلیم بێ[3] ئێران شڵه ژاودام و ده زگای زۆرداران له گرێژنه چوو، که مایه تیه نه ته وایه تیه کان، که له ژێرزه بروزه نگی زۆرداران داده یان ناڵاند، هه رکام له لایه که وه سه ریان هه ڵێنا و په له قاژه ی مافی خوراو و له ده س چوویان ده کرد.

---

١)وحشت سه قز
٢)خاطرات من ص ٩١ـ سالی ١٣٣٤ ک:م ده نوسێ ـ
٣)جنگ جهانی دوم ج ١ و دائرة المعارف دکتر مصاحب ج ١ ماده جنگ

گه لی ماف خوراوی کوردیش یه کی بووله و گه له، به ش خوّراوانه، که سه دان سالّ بوو،به هه موو هیّزو بیرو پیّزیه وه، بوّ سه ر به خوّیی و مافی چاره نوسی خوّی ورزگار بونی له دیلی و زه لیلی ته لاشی بیّ و چانی ده دا، به لاّم هه رکاتیّ به جوّرّی به رهه لّه ست و که ندوکوّسپیّ، له ڕیّیدا سه ری هه لّ ده دا، که ده یان سالّی له مه به ست دورده خسته وه، دیسان ئه م جاره یش چاوی هه لّیّنا و مه رجه کانی جیهانی و، گوڕانی یاسای گشتی، به قازانجی خوّی لیّکداوه و، کاتی به ده رفه ت زانی و، کوّمه لّی پیّکهیّنا و ده سی دایه چه ك، به لّکوو ئه و جاره نائه م جاره ڕیزه که یان یه گ بگرّی هات ڕیّگه یان پیّ بگریّ و مافی چاره نووسی خویان وه ده س بیّنن

له گه رما و گه رمی شه ڕی دووهه می جیهانی دا کوّمه لّه ی (ژ ـ ك) ژیانی کوردستان ـ له شاری مه هاباد له ڕوّژی ١٦ ی سیپتامبری (١٩٤٢ ز) له نیو باخ و داویّنی کیّوی (خودا دوّست) له ١٥ مروّی کاری له خه لّکی مه هاباد پیّکهات، پاشان له (١٦ ی ئوتی ١٩٤٥ ز) کوّمه لّه ی (ژ ـ ك) به ناوی ـ حیزبی دیموکراتی کوردستان) ناونرا، هه ربه و ڕه نگه له ٢٢ ی ژانوییه ی (١٩٤٦ ز) برّیّ دوای شه ڕی دووهه می جیهانی کوّماری کوردی مه هاباد یّ دامه زرا[1] هه روا له کوردستانی ناوه ندی، یانی ناوچه ی سه قز و بانه و دیوانده ره بزوتنه وه ده ستی پیّ کرد،که به برّوای نو سه ره فارسه کان به دنه ی ئینگلیس بووه، به لاّم من که له نزیکه وه ڕووداوه که م لیّکداوه ته وه،ئه وبّراوایه به کولوّر و بوچه لّ داده نیم، چون هیّشتا هیچ کوردیّ کوشتنی شیّخ سه عید له گه لّ سه دان ـ زانا و گه وره ئاینی یه کانی کوردستانی تورکیه، هه روا بومبارانی شیّخ مه حمودی نه مروشاره وه‌ده‌کردنی شیّخ عوبیدیلای شه مزینان، به ده سو دنه ی ئینگلیسه کان له بیرنه چوه ته وه، تا دیسان‌باوه‌ڕ به دنه ی ئه وان قولی هه لّکاویّ بوارله ئاوبدا، دیسان ڕووداوکان ده خه مه به ر ده ستی خوّنیه ران

له سالّی ١٣٢٠ ـ کابرایی به ناوی ـ سه رهه نگ ئیبراهیمی ئه رفه ع ـ فه رمانده یه تی سوپای شاری سه قزی به ده س ده بیّ، که ڕوّوداوی ئه م ساله ی به قه لّه می خوّی به فارسی نوسیره، زوّرتری ڕووداوی ئه م ده وره م له و وه ر گرتووه، له گه لّ ته حقیقاتی خوّم که له پرس وجوّی ئه م و ئه و که خوّیان له ناو کاره ساته که دا بوون، وه ده ستم هیّناوه و، هه لّم سنگاندوه‌ولیّکم داوه ته وه و، له بیّژنگم داوه و کونجره و که ته ولّ و مروّروخه وش و خالّی نه ته ویسیم لیّ هه لّبژاردوه، پاك و بژارده خستوومه ته به رده س خویّنه ران، به لّکووله هه ر

1) کورد له سه ده ی ٢٠ و ١٩ دا

خه ساریّ په ندیّکو، له هه ر شکستیّ ـ ئاموّژگاریّی بوّدا هاتووی خوّیان وه رگرن،

خه رمانانی سالّی ۱۳۲۰ هه تاوی بوّ خه لّکی سه قز رّه شترین و ناخوّشترین مانگی میّژوویی سه قز ده ژمیّردریّ،

محمّد رّه شیدخان که به ناوی کوردایه تی ماوه یی له ناوچه کانی شلیّر و بانه و سه قز دانه خشیّکی گرنگی بازی کردوه، ..ییّ که توانیویه تی سه رّوك عه شیره ت و خیّله کانی ئه م ناو چانه.یه کخاو له گشتیان سوپا یه کی واپیّکه وه بنیّ، که شاره کانی سه قز و بانه و ده ورو به ربخاته ژیّر ده سه لاّتی خوّیو، له گه لّ هیّزی ده ولّه تی ئیّراندا مل مله کانی بکا، ئه مه بوّ خوّی جیّی سه رنجه،

له خه رمانانی سالّی ۱۳۲۰ هه تاوی حه مه رّه شیدخان سوپایه کی سیّ هه زار نه فری پیّکه وه ده نیّ و خوّی بوّهیّرش و گرتنی شاری سه قز سازده کا، له م کاته دا به ده ستوری سه رله شکر مقدّم، فرمانده ی له شکری کوردستان، دووزریّ پوّش به فه رمانده یه تی ـ ستوان ـ وحدانی ـ به ره و میّره دیّ وته موته، به مه به ستی ده سگیری عه لی ئاغا و رّه سول ئاغای جه وانمه ردی، رّیّ ده که ون، زریّ پوشه کان کاتیّ ده گه نه نزیکی دیّی ئایچی ـ تفنگچیه کانی ئاغایانی جه وانمه ردی که، که مینیان بوّده نینه وه.له ناکاو زریّ پوّشه کان به ر رّه گباری گولله ده ده ن و، یه کیّ له زریّ پوّشه کان له کارده خه ن.دوونیگابانی زریّ پوشه که بریندار ده بن، زریّ پوّشه که له لای پردی دیّی ئایچی به جیّ ده مینیّ و هیّزی ده ولّه تی به شپرزه یی به ره و شارده گه رّیته وه، (۱)

به ره به یانی رّوّژ ۱۱ ی رّه زبه ری ۱۳۲۰

له سیّ لای (خوّراوا و خوّرهه لاّت و باکور) خه یده رو ئایچی و مه لقه ره نی . کانی نیاز و ئالّتون.تاوه قران و دوّزه خده ره وه، سوپای سیّ هه زار نه فری ـ محمد رّه شیدخان ـ

---

(۱) نوسراوه ی ارفع .

هێره ش ده باته[1] سه رشاری سه قز ـ سه رهه نگ ئه رفه ع به خۆی و هێزه که یه وه، له گه ڵ ئه وه یش که چه کداره ئازا و شه ڕ که ره کانی تیله کۆ و ئارده لاّنه کان به ته واوی هێزیانه وه پشتیوانیان له هێزی ده وڵه تی ده کرد، نه یتوانی له به رابه ری هێرشی بێ و چان و هه ڵمه تی بێ ئه مانی هێزی ـ حه مه ڕه شیدخان داخۆی ڕابگرێ، سه رهه نگ ئه رفه ع کاتێ ده زانی ده ره قه ت نایێ، به یه له پرۆزێ، داوای یارمه تی له سه رله شکر مقدّم ده کا، به لاّم سه رله شکر ده ڵێ هیچم له ده س نایه، هه رچی خێراتر پاشه کشی بکه و به ره و تیله کۆ سوپا ڕاکێشه، به م جۆره هێزی ده وڵه تی به گورجی سواری ماشینه سه ربازی یه کان ده بن و به ره و (ساحیب) ڕێ ده که ون، سێ زری پۆش به هیوای پشتیوانی، له دوای ماشێنه سه ربازیه کانه وه بۆی ده رده چن، ته نیاشتێ که نه ی ده هێشت هێزی ده وڵه تی به ته واوی به که وێته که مینی کورده کانه وه، ڕێی ده داکه له هه ڵقه ی گه مارۆیان ده رچن، پشتیوانی و شه ڕی، جه نگ و گورێزی سواره کانی تیله کۆ بوو، که به جه نگ و گورێز ڕێگایان بۆده رباز بوونی سه ربازه کان ده کرده وه، به ری هێرشی هاو زمانه کانی خۆیان گرتبوو، کوردان ده ڵێن ـ دار هۆره ی له خۆی نه بێ ناقه ڵه شێ، کاتێ ماشێنه کانی ده وڵه تی ده گه نه چۆمی، (که مه تو) ده بینن پردی دارینی که مه توو ـ ئاوری گرتووه، یه کێ له ماشێنه کان ناتوانی له چۆمه که بداو ده ربازبێ و یه کی ده که وێ و ٢٠ سه رباز به دیل ده گیرێن و بڕێ کیشیان برینداره ده بن، زرێ پۆشه کانیش که ئه رفه ع ی فه رمانده، له ناویانداده بێ، له نزیکی دێی کارێزه (٥ ك) ی سه قز به گولله ی کورده کان له کارده خرێ،[2] هه ر جۆرێ ده بێ، سه رهه نگ ئه رفه ع و چه ند ئه فسه ری پایه به رز له تاریکی شه و که ڵك وه رده گرن و بۆی ده ر بازده بن، کاتێ زرێ پۆشه کان ده که و نه ده س کورده کان، ده بینن که سیان تیدانه ماوه، هه والّ به محمّد ره شیدخان ده درێ، ئه ویش له وه که نه یانتوانیوه سه رهه نگ ئه رفه ع و هاوه ڵه کانی ده سگیر که ن، تۆره ده بێ، سه رهه نگ ئه رفه ع و هاوه ڵه کانی دوای سێ شه وو سێ ڕۆژ، به شه و پیاده ڕه وی وبه ڕۆژ خۆشاردنه وه، ده گه نه خواردێی (ئیرانشا) وه، تووشی پیاوی به ناوی ـ ئه بولموحه ممه دی میرزایی ده بن ئه ویش ده یان ناسێ و ساعه تی سێی نیوه شه و، ١۴ ـ ی ڕه زبه ری ١٣٢٠ هه تاوی ده یان گه یه نێته ئیرانشا ـ ڕۆژی دوایی ١٥ ی ڕه زبه ر،

---

١) نوسـراوه ی سه رهه نگ ارفع

٢) نوسراوه ی ئه رفه ع

عه لیخانی حه بیبی و ئه رفه ع یه ك ده گرن و، عه لیخان به ڵێنی هاو كاری پێ ده دا،

كاتێ هه واڵی گوم بوونی ـ ئه رفه ع بڵاوده بێته وه سه رتیپ ئه مین ـ له ڕێی ئینگلیسه كانه وه هه واڵی مان و نه مانی ئه رفه ع له محمّدره شیدخان ده پرسێ، ئه مه بۆخۆی كه ین و به ینی هه ردوولا، له گه ڵ ئینگلیسه كان وه ده رده خا، پاش گوم بوونی (سه رهه نگ ئه رفه ع) هێزی كورده كان بێ و چان به ره و دیوانده ره، ڕێ ده كه وێ، (ڕۆژی ١٦ ـ ی ڕه زبه ر) به سێ[1] هه زار چه كداره وه هیرش ده بنه سه ر دیوانده ره به لاّم به م چه ند هۆیه ١ ـ چون له ناوچه ی دیوانده ره هه واداری بزوتنه وی كوردایه تی كه مترده بێ، ٢ ـ ده شتی هۆبه توو، كێووته لاّن و ئه شكه وتی وای نابێ كه بۆمانه وه وحه شارگه به كار بخوا، ٣ ـ هێزی به رگری ده وڵه تی به هومیدی گه یشتنی یارمه تی، به دڵگه رمی و به ئه سله حه ی چاكتره وه خه ریكی به رگری ده بن،دیوانده ره یاك بۆناگیری، ڕۆژی ١٧ ی ڕه زبه ر ١٣٢٠) محمّدره شیدخان ـ نامه یه كی هه ڕه شه و توند له ئه رفه ع ده نوسێ كه هه رچی زوتر شارم بۆ به جێ بێڵه، ئه رفه ع كه له پشتیوانی خێڵی (تیله كۆ) كه ڕێی گه ڕانه وه یان له محمّدڕه شیدخان گرتبوو، دڵینا ده بێ، وه لاّمی نامه كه ی ناداته وه، به ڵكوو ڕۆژی ١٨ ـ ی ڕه زبه ر ـ سواری زرێ پۆشێ ده بێ و به ره و ئیرانشا ـ ڕێ ده كه وێ، له ڕێدا سه یدێكی پیر یان توش ده بێ و هه واڵی ئه رفه ع ده پر سێ. ئه رفه عیش له خودای ده ویست كه خۆ فرۆشێكی وه های ده س كه وێ كه به پای خۆی بێ خه لاّت و به رات،هاوزمانه كانی خۆی بۆ بخاته گیر، (سه ید) ئه رفه ع ده باته قه راخێكه وه و به گوێیدا ده چرپێنێ كه، ئه مشه وی ڕابوردوو، محمّدره شیدخان له دێی، كه ڵه كانێ، خێڵی گه ڵباخیه كان ـ بووه، چل كه س له چه كداره كانیشی برینداركن، ڕه سوڵ ئاغای جه وانمه ردی و چه نده به گزاده ی تریش زه خمی بوون، حاڵیان شپرزه یه و ده یانه وێ بگه ڕێنه وه بۆبانه، دیسان چه كداری ئازاو حه ساوه تر بۆهیرشی دووباره سازكه ن،

هه واڵی ئه م خۆ فرۆشه، ئه رفه ع دێنێته سه ركه یف و ده یخانه وه بیری هاو په یمانه كه ی خۆی ـ عه لیخانی حه بیبی ـ ده ڵی وا چاكه من له دواوه هێرشیان بكه مه سه ر، ئه وانیش ناچارن له خاكی تیله كۆوه دابورن،چون به به ڵێنی سه رزاره كی عه لیخان ـ باوه ڕیان كردبو،ئه یشیان ده زانی كه عه لیخان ـ بۆئه وه به ڵێنی پێداون كه له داویان بخائه گینا ئه ویش له شوێنی خۆیه وه

---

1) نوسراوه ی ئه رفه ع

به ری به سوپای ئه رفه ع ده گرت، محمّدڕه شیدخان فه رمانی پاشه کشێ به ره و سه قز ـ له ڕێی تیله کوه وه ده دا، هه رچه ند له ڕێی ناوچه ی خوڕخوڕه و سه رشیو یشه وه ڕێی گه ڕانه وه بوو، به لاّم چون ـ حه مه ڕه شیدخان دوای شه ڕی هه وه لّی سه قز، له گه لّ عه لیخانی حه بیبی دائاشت ده بنه وه و په یمانی دووقوڵی ده به ستن و، قورئان بۆیه ك ده خوّن که خه یانه ت به کورد نه که ن، به م هومیده، چه کداره کانی به خاکی تیله کوّ، به داوێنی زنجیره کێوی حاجی سه یدا داده په ژنه خواره وه و، به ده ره ی میراواو شه مسه دا ده ڕۆن، به لاّم له نێوان دێکانی، ئیڕاوته یمان قه لاّ، قه لا چوخه و جونیان دا، له لایه ن چه کداره کانی عه لیخانی حه بیبی، به پێچه وانه ی به ڵێنی قایم و سویندی خوراویان، ته قه یان لیّ ده کرێ و چه ند که س به خوڕایی له هه ردولا و به قازانجی دوژمن ده کوژرێن، خوّزگه کوردان له م به سه رهاته دلّ ته زینه په ندیان هه لگرتایه و، له وه زیاتر به دنه ی دوژمن یه کتریان قڕنه کردایه، سه رهه نگ ئه رفه ع، ڕۆژه کانی ١٩ و ٢٠ ی ڕه زبه ر به ره و سه قز ڕێ ده که وێ، به لاّم حه مه ڕه شیدخان زوتر ده گاته سه قز و ئاغاکانی فه یزوللا به گی، ئه حمه دخانی فاروقی و حه سه ن خانی کانی نیاز، ده بینێ و به ڵێنی هاوکاریان لیّ ده ستێنێ، به هه موو هێزی خۆیه وه ده یه وێ دیسان ناوچه ی سه قز بخاته ژێرده سه لاّتی خوّی و توّڵه بستێنی، به بڕوای خوّی ما فی سه رنوشتی کوردانیش وه ده س بێنێ،

سه رهه نگ ئه رفه ع له ٢٧ ڕه زبه ری ١٣٢٠ هه تاوی به ده ستوری ـ سوپه هبود شابه ختی ـ ده نێردرێ بۆکرماشان و ده کرێ به فه رمه نده ی له شکری ئه وێ،

پاش ڕۆیشتنی ـ ئه رفه ع ـ سه رتیپ ئه مین ـ ده بێ به فه رمه نده ی نیزامی ناوچه ی کوردستان، له م کاته دا (محمّدڕه شیدخان) سه قز به جێ دێلی و ده چێته وه بانه، به م هومیده که دوای ڕۆیشتنی حه مه ڕه شیدخان، سه رتیپ ئه مین ده توانی سه قز بگرێته وه، پله یه کی پێ ده دری و ده کرێ به (سه رله شکر) سه رله شکر ئه مین، سه رگورد زاگروس، ده کابه فه رمانده ی نیزامی سه قز و ژوماره یێ سواره نیزامی ئازا و شه ڕکه ر، ده نێته ئیختیاریه وه، بێجگه له وه، زیاترله دوو سه د سواری ئازا و شه ڕکه ری کوردی تیله کوّیی و که ره فتویی به سه رۆ کایه تی، (عه لیخانی حه بیبی) و (عه زیزوللاّخانی مه سعود وه زیری) روّژ،نوهه می مانگی ڕێ به ندان سالی ١٣٢٠ هه تاوی به ره و سه قز ڕێ ده که ون سه رگورد زاگروس، له ژێره وه له گه لّ ئه حمه دخانی فاروقی، موحه ممه د ئه مینی مورته زایی ـ نێوان خوّش ده کا و به بیروّرای خوّی وابیر ده کاته وه که ئه وانیش، وێنه ی،

عه‌لیخان، وعه‌زیز، وان، بۆ براکوژی داستانێکیان هه‌یه، به‌لاّم ئه‌وان له‌ زاگروس، وریاتر بوون و ده‌یان ویست که‌ دوژمنی خۆیان به‌ قه‌ندا و بخنکێنن، ئه‌و کاره‌یشیان کرد، هه‌رچه‌ند ـ عه‌لیخان و عه‌زیزخان پێی ده‌ڵێن که‌ دوستی فاروقی و مورته‌زایی سه‌ر زاره‌کی یه‌ و دروّت له‌گه‌ڵ ده‌که‌ن، به‌ گوّی یان ناکا، به‌م جوّره‌ هێزی زاگروس، روّژی ١٢ ـ ١٠ ـ ی رَێ به‌ندان (١٣٢٠) دوای برّینی ده‌شتی سارد و به‌ فراوی هوّبه‌ توو، زوّر به‌ سه‌ختی ده‌گاته‌ سه‌قز، ئه‌حمه‌دخانی فاروقی به‌ خوّی و سواره‌ کانیه‌وه‌ به‌ره‌ و پیری ـ زاگروس ـ ده‌چن و به‌ رێزوقه‌ درێکی زوّره‌ وه‌،ده‌ی گه‌یه‌ننه‌ سه‌قز، ئه‌حمه‌دخان، مووبه‌موو رّوداوکه‌ به‌[1]محمّدرّه‌شیدخان رّاده‌گه‌یه‌نی، ئه‌ویش سوارێکی زوّر به‌ ناوی سواری ئه‌حمه‌دخانی فاروقی ده‌نێرێته‌ ناوشار، روّژی ١٦ ی رّی به‌ندانی ١٣٢٠ هه‌تاوی رّه‌سول ئاغا و (فه‌یزوڵلای) بانه‌یی،خزمی نزیکی حه‌مه‌رّه‌شیدخان، ده‌چنه‌ سه‌قز و واده‌ نوێنن که‌ لایه‌ن گری ده‌وڵه‌تن،(زاگروس) که‌ به‌ برّوای خوّی، مێشێکی له‌ کولوّره‌ داردا دیوه‌ ته‌وه‌ و، چاترین نه‌خشه‌ی بوّبه‌رگری له‌ هێزی (حه‌مه‌رّه‌شیدخان) و سه‌پاندنی ده‌سه‌لاّتی خوّی به‌ سه‌ر ناوچه‌ی سه‌قزدا پیاده‌ کردوه‌، پیت به‌ پیت نه‌خشه‌که‌ی خوّی بوّ سه‌رله‌شکر ئه‌مین ـ ده‌ گێریته‌ وه‌،سه‌رله‌شکری به‌ ئازمون و ته‌جره‌به‌، به‌مه‌ تێك ده‌چیّ و بیّ ماتڵ بوون له‌ سنه‌ وه‌ به‌ره‌ و سه‌قز رّیّ ده‌که‌ ویّ، چون ده‌زانی که‌ زاگروس له‌ داوکه‌ و تووه‌وفریوی خواردوه‌، جائه‌گه‌ر زوّر زووفریای نه‌که‌ویّ کار له‌ کار ترازاوه‌ و به‌ داوه‌ وه‌ بوه‌،

سه‌رله‌شکر به‌ په‌له‌ روّژی ١٨ ی رّی به‌ندان له‌ سنه‌ وه‌ خوّی ده‌گه‌یه‌نێته‌، ساحیب، (٢٠ ك سه‌قز) له‌ ویّ هه‌والّی پیّ ده‌گا که‌ هێزی، محمّدرّه‌شیدخان، سه‌قزیان گه‌ماروو داوه‌ و شه‌رّگه‌رمه‌، ته‌نانه‌ت له‌ هه‌موو مالّ وبن گویّ سه‌بانه‌ و، په‌نادبوار و سه‌ربانی سه‌قز، ئاورده‌ باری و ده‌نگی تفه‌نگ و ویزه‌ی گولله‌ مروّکه‌رّ ده‌کا،

سه‌رله‌شکر به‌ په‌له‌، فه‌رمان ده‌داکه‌ گوردانی ساحیب هه‌رچی زوتر هێرش برنه‌ سه‌ر سه‌قز، بوّ خوّیشی خێرا ده‌گاته‌ دوّزه‌ خده‌ره‌ی خزمه‌تی (شیخ عه‌بدولقادر)،سپی ژاندارمیشی له‌گه‌لاّ ده‌بیّ، ده‌یه‌ویّ هه‌ربه‌ و شه‌وه‌ هێرش به‌رێته‌ سه‌ر سه‌قز، به‌لاّم شێخ عه‌بدولقادر پێی ده‌فه‌رمیّ به‌م شه‌وه‌ پێم چاك نی یه‌، سه‌رله‌شکر به‌ گوێدا ناچیّ و زوّر به‌پله‌ خوّی و ژاندارمه‌ کانی ده‌گه‌یه‌نێته‌ سه‌قز،

له‌ نزیکی پردی سه‌قز شه‌وی (١٩ ی رّیّ به‌ندانی ١٣٢٠) سه‌رله‌شکر ئه‌مین،

---

١) گوزارشی شه‌رّی سه‌قز به‌قلم ارفع

ده کوژرێ و ته رمی بێ گیانی تابه ری به یان له وی ده مێنێته وه،

سه عاتی ٥ و نیوی به یانی، سه رگورد، زاگروس و سه رهه نگ ئه میرباقری و (عه لیخانی حه بیبی) ده گه نه سه ر ته رمی سه رله شکر ئه مین و ته رمی له قه برستانی نزیکی شاره وانی ئیستاکه ده نێژرێ،[1] هێزی ده وڵه تی به سه رۆ کایه تی، سه رگورد زاگروس، ته سلیمی ئه حمه دخانی فاروقی، ده بن، ئه ویش ده ستی ژێزیان لێ ده نێ و تفه نگ و ده مانچه ی سه رگورد زاگروس و ئه فسه ره کانی تروه رده گرێ،

هه واڵی ئه م پێروزیه،به حه مه ڕه شیدخان که له ده ره وه ی شارده بێ، ڕاده گه یندرێ، محمّدڕه شیدخانیش خێراخۆی ده گه یه نێته سه قز (سه یفولّلاخانی ئه رده لان) و (عه لی ڕه زاخان) و (خانانی) برای و (عه زیزوللاخانی مه سعود وه زیری) که لایه نگری دوڵه ت بوون، شه و تارۆژله مه ته رێزدا گولله یان ته قاندبوو، به دیل ده گیرێن، (سه یفوللاخان) و (عه زیزوللاخان) و (ئیقبالی که یخوسره وی) له به رابه ری پوڵێکی زۆردا ئازادکران، به لاّم ئه وانی تر نێردران بۆبانه و له وێ زیندان کران

له م کاته داعه لیخانی حه بیبی، ده یه وێ له گه ڵ سواره کانی خۆی ده ربازبێ و سه قز به جێ بێڵی، به لاّم ـ خواده زانی له به رچ هۆیی، سواره کانی ده رباز ده بن و خۆی هه ڵ نایی، به بڕاوی من ئه جه ل چاوی بیری به ستبوو،وه نه ی ده زانی چ بکا، وابه چاك ده زانێ تاهه لی بۆهه ڵ ده که وێ و ده ستی به محمّدڕه شیدخان ده گا، خۆی بشارێته وه، چون ده یزانی که محمّدڕه شیدخان لێ بوردوه، کاتێ ده ستی به و بگاگیانی پارێزاراوه، جابه هۆی ئه وه که په یمانه که ی له گه ڵ حه مه ڕه شیدخان داشکاند بوو،ده ترساکه، ئه گه رغه یری، حه مه ڕه شیدخان ده ستی پێ بگا ـ ده ی کوژێ، به لاّم، (حه مه ڕه شیدخان) لێی ده بورێ، به و جۆره له گه ڕه کی دوومناره ـ له ماڵێکدا خۆی ده شارێته وه و خۆی نه ناس ده کا و خۆی ده گۆڕێ،

محمدامین خانی برای محمّدڕه شیدخان، که زۆری لێ داخ به دڵ ده بێ، کون به کون و ماڵ به ماڵ به دویدا ده گرێ، تاله و ماڵه داده ی دۆزێته وه ولێی ده پرسێ ناو و نیشانی خۆت بڵێ، عه لیخان ناوی خۆی ناڵێ، به لاّم محمدامین خان به ئاماژه ی یه کێ له تفه نگچیه کانی که ده ی ناسێ، هێرشی بۆ ده باو به پێچه وانه ی قانونی ئاینی و یاسای کوردایه تی که دیل

[1] به داخه وه ئه م قه برستانه ئیستا شوێنه واریشی نه ماوه، پاسگای ژوماره ١، چه ند فیرگه و خانوی ده وڵه تی لێ دورست کراوه، و شه قامی به نیوه ڕاستیدا ده ڕوا ـ ٩ شه هیدی خه ڵکی کورد که به ده ستی خوێن ڕێژی په هله وی له سه ر کوردایه تی له داردران له م قه برستانه دا نیژراون(نوسه ر)

ناکوژرێ به رخه نجه ری ده دا و به خنجیر و نجرۆنجری ده کا و پاشان گولله یه کیشی پێوه ده نێ وده ی کوژێ،[1] کاتێ محمّدرِه شیدخان ئه م هه واڵه ی پێ ده گا زۆرپه که ر ده بێ و له محمدامین خانی برای ئاڵوز ده بێ و ده یکاته ده ره وه و ده ڵێ نه دبوا بیکوژی، چون کوشتنی گه وران نه دامه ت دێنێ

هه رله م ساڵه دا، کورده کانی کرماشان به تایبه ت خێلی کوردی ئازا و کوڵ نه ده ری ـ کاکاوه ند ـ بۆسه ندنی مافی سه رنوشت و به شی خوراوی گه له که یان، ڕاده په ڕن و ده س ده ده نه چه ك و کوڕو کۆمه ڵ و یه کیه تیه کی پته و پێکدێنن، به ڵام ڕه ژیمی دژی کوردی ـ په هله وی، به ده ستی (ئه رفه عی) به کرێ گیراو، بێ به زه ییانه ڕاپه ڕینه که یان به دژی یاسا و قانون داده نێ وڕا په ڕینه حه ق خوازه که یان

تێکده شکێنێ، و بزوتنه وه ڕه واکه یان داده مرکێنێ و، به زمانی کولله وه ڵامی بانگه وازه به رحه قه که یان ده داته وه، ئازا پیاوه کانیان ده کوژرێن و، لاوه کانیان ده گیرێن، ئه وانی تریشیان په ره نگ په ره نگ ده کرێن، تارێزیان یه ك نه گرێ و کۆمه ڵیان سه رنه گرێ، به ڵام وه ك هونه ری به زری کورد ده ڵێ:

ئـــاور بـــه تـــوزێ ئـــاو کـــوژیـــاوه	گـوڵ بـه بـای نـه سیم هه ڵوه رایه وه
به ڵام زیله [2] مووی تێکوشانی کورد	دوای هه زاران ساڵ هه ڵ گر سایه وه

سه رهه نگ ئه رفه ع ده ڵێ: هه وه ڵ جارێ که له ئیتالیاوه بۆ ئێران ده هاتمه وه، له شه ڕی سمایلاغای سمکۆدا، به شداریم کرد، به تایبه ت کاتێ که فه رمانی بومبارانی کورده کانم وه رگرت به فرۆکه وانی فرۆکه که م، که پیاوێکی، ئه لمانی بوو، ده ستورداکه له زه وی نزیك بێته وه، تا چاکتریان بومباران که م، به ڵام فرۆکه وانه که م ده ترساومن نه ده ترسام، دیاره هه رچه ند فرۆکه وانه به کرێ گیراوه که یش، بۆپیاو کوژی به کرێ گیرابوو، هێشتا ئه وه نده شه ڕه ف له وێژدانیاما بوو که له کوشتنی ماف خواراوان ده ترسا، به ڵام ئه رفه ع مانای شه ڕه ف له فه رهه نگیا کوژا بوه وه، به پێویستی ده زانم که به داخه وه خۆ فرۆشیکی سه قزی هاوشاریم به ناوی ـ صابری ـ له ساڵی ١٣٢٠ هه تاوی به خوێنه رانی به ڕێزی بناسێنم به سزای نه فره تی گه لی بتاسێنم،ئه م پیاوه له خۆ فرۆشیدا بیلمه تی زه مان

---

١)نوسـراوه ی ارفع له سالی ١٣٢٠ ص ٦٢

٢)زیله مو.به ئاوری ژێر خوێ مڕه ده وتری چار واهه بوه که پاش چه ند ڕۆژان گه شاوته وه و دنیا یه کی ئاور داوه(نوسه ر)

بووه[1] به جۆرێ که هه نگاو به هه نگاو هه والّی جم وجوڵی چه کداره کورده کان، و چۆنیه تی هه ستان و دانیشتنیان و، به رزونزمی وره ی ڕاپه ڕینیانی به ئه رفه ع ڕاده گه یاند، چون خۆی کورد بوو، زمانێکی لوس و پاراویشی پیوه بوو ـ زۆر زوو کورده بێ ئازمونه، ساویلکه کانی ده هێنا سه رئه و باوه ڕه که دڵسوزیانه و گزه یان لێ ناکا، به م جۆره هه والّی، بزوتنه و جم وجۆلی هیزی محمّدڕه شیدخانی به ڕێکوپێکی وه ده س دێنا و خێرا به گوێ ئه رفه عی ده گه یاند

ئه رفه ع ده نوسی: ڕه مزی سه رکه وتن وکلیلی پیرۆز بوونی هێزی ده وڵه تی به سه ر هێزی کورده کاندا ته نیا ئه وهه والّه ڕاست و دورستانه بوو که (صابری) سه باره ت به بزوتنه وه ی کوردان به ئێمه ی ده گه یاند.

صابری خۆفرۆش: هه رله و عه دو سه ده داله ڕێی خۆ فرۆشێکی تری خۆیه وه هه والّی به ئه رفه ع ده دا که:

چوار سه د تفه نگچی مه ریوانی و گه ڵباغی ده یانه وێ هێرش به رنه سه ردێی ـ حوسیناوای ـ نێوان دیوانده ره و سنه، به م هه والّه ئه رفه ع خۆی جه م وجۆر ده کا و نه خشه ی ئه وانیش ده کوژێته وه،

دیسان صابری ئه م هه والّه به ئه رفع ده گه یه نێ

١ ـ محمدامین مرتضایی ـ نوماینده ی محمدڕه شیدخان له گه ڵ یه کسه د تفه نگچی بۆلای ساین قه لاّ و تیکان ته په ی هه وشار چووه و به زه بری تفه نگ پۆل له خه ڵکی ده ستێنی،

٢ ـ ئه حمه دخان فاروقی بولای ناوچه ی تیله کۆ، ڕویشتوه و پولْ کۆده کاته وه،

٣ ـ ڕه فتاری زۆرتری خێڵی تیله کۆ، واده ر ناکه وێ که ده وڵه تین یان خه ڵکین؟، سڵیمانی (حه مه جان) جاف چاوه ڕوانی چونیه تی و لاّته و له ده رفه ت ده گه ڕێ

٤ ـ وادیاره که حه مه ڕه شیدخان، هێزه کانی خۆی کۆ ده کاته وه و دیسان هێرش ده باته سه ر دیوانده ره، ڕه نگبێ ئه مجار خێڵی تیله کۆ به ده نگی محمدڕه شیدخانه وه بێن، که ئه وکاته ناوچه ی (ئیستراتیژیکی) تیله کۆ، که کلیل و ده روازه ی هێرش و خۆقایم کردنه بۆگرتنی تیکاب و که وتنه مه ترسی دیوانده ره و هیرش بردن بوسه ر بیجاڕ، بکه وێته ده س حه مه ڕه شیدخان.

---

١) نوسه راوه ی ئیبراهیم ئه رفه ع ١٣٢٠

له به ر ئه وه سه رهه نگ ئه رفه ع ناچار ده بیّ که هیّزی ده وڵه تی بنیّریّته ناوه ندی تیله کۆ (ئیرانشا)، رۆژی پیّنجی ڕه شه مه ی ۱۳۲۰ هه تاوی، هیّزیکی زۆر، (دووهه نگ و برّی له سواره کانی له شکری ۱۲ و ۵) به ره و ئیرانشا ڕێ ده که ون، له م کاته دا سه رتیپ ئه رفه ع (حه سه ن) برایﻮ (سه رهه نگ موزه ینی) و (سه رگورد خاتمی) بۆ یارمه تی ئه وان ده گه نه ئیرانشا،

هیّزی محمد ڕه شیدخانیش له سوننه ته و کیّوه کانی ئیمام و به رزاییه کانی سوننه ته دا دابین ده بن و سه نگه ر ده گرن[1] له به ره به یانی ڕۆژی دوایی ـ له ژیّر ئاوری توپخانه دا هیّرش ده به نه سه ر هیّزی ـ حه مه ڕه شیدخان، کورده کان ماوه یی له به رابه ری ئاوری به ربڵاوو به تینی توپخانه دا خۆڕا ده گرن، به ڵام به وته ی کوردان (کاتی لیّ دان مه ردی و کاتی گوریّزمه ردی) وا به قازابخ و باشی گه له که یان ده زانن،که خوّیان و چه کداره کانیان له ژیّر ڕه هیّڵه ی ئاوری قین له دڵان ڕزگار بکه ن،ئیتربه ره و شاخه کانی حاجیه تاوه وده ورو به ری پاشه کشیّ ده که ن و له وی سه نگه ر ده گرن،

ڕۆژی ۱۱ ی ڕه شه مه ئه فسه ر و سه ربازه کانی ده وڵه تی به فه رمانی ئه رفه ع و، به هاوکاری و ده س کیسی کورده به کریّ گیراوه کان برّی له دیّکانی ـ فه یزوللا به گی و که لوڕ. وه هه ردیّ یی که یارمه تی چه کداره کانی حه مه ڕه شیدخانی کردبیّ، تالانی ده که ن

ڕۆژه کانی ۱۵ ـ ۱۶ ـ ۱۷ ـ ۱۸ ـ ی ڕه شه مه ی ساڵی ۱۳۲۰ ـ[2] هیّزی ده وڵه تی له دیّی ـ سوننه ته کۆده بنه وه و دیسان ـ دووگورهان سه رباز و چه ند عه ڕابه ی جه نگی به یارمه تیانه وه دیّ و بۆهیّرشی دووباره، به ره و پردی ساحیب و کیّوی حاجیه تاوه و سه قز خۆ ئاماده ده که ن ـ

سه روان ـ زه رغام و ستوان ـ سه فی پور ـ به ر پرسیار به په له خه ڵکی هه ژاری کورد به بیگاری و به زۆر وه پیش ده ده ن ، بۆ براکوژی ریّگا و بانیان پیّ پاك ده كه نه وه

له م هیّرشه یشدا دیسان چه کداره کانی، کورده به کریّ گیراوه کان، شان به شانی هیّزه ده وڵه تیه کان له گه ڵ براکانی خۆیان دا شه ڕده که ن

سه رهه نگ ـ برایمی ئه رفه ع ـ ڕۆژه کانی ۱۷ و ۱۸ ـ ی ڕه شه مه هه زاروسیّ سه دو

---

۱) نوسراوه ئه رفه ع لاپه ره ی ۸۷
۲) نوسراوه ئه رفه ع به فارسی ـ ۱۳۲۰

بیست به خۆی و سوپاکه یه وه ده گاته دێی ـ خانه قا ی ساحیب ـ وده چێته خزمه ت شیخ جه لاله ددین نه خشبنه ندی، تا خێلی ـ فه یزوللا به گی بۆدڵ خۆش بکا و له پشتیوانی ـ محمد ڕه شیدخانیان بگێرێته وه، له م کاره دا ـ ئیقبالی که یخوسره وی ها و کاری ئه رفه عی کردوه، به لاّم زۆرتری فه یزوللا به گی له گه ڵ ـ محمد ڕه شیدخانداده مێننه وه،

محمد ڕه شیدخان خۆیوها وزێکانی بۆبه رگری هێرشی سوپای داگیر که ران له ده ور و به ری پردی ساحیب و کیوه کانی، (حاجیه تاوه) و (به رده سور) سه نگه ر ده گرن عه لیاغای جه وانمه ردی ده ڵێ ئیتر نوکه ری بیگانه ناکه م و به خۆم و پانسه د چه کداره وه مه ردانه شه ڕده که م،

به م جۆره رۆژی ١٩ ـ ی ڕه شه مه سوپای ئه رفه ع به توندی هێرش ده باته سه ر کێوی به رده سور.

ئه رفه ع به هۆی ـ عه ڕابه ی جه نگی یه وه، ده چێتیه پێشه وه، چه کداره کانی تیله کویی به فه رمانی محمدخانی فاتح ـ محمدخانی حه بیبی ـ خه لیلی مه لیکی ـ هیرش ده به نه سه ر سوپای ـ محمدڕه شیدخان

له نیوه شه وی نوزده ی ڕه شه مه، به ولاوه، له ده ور و به ری چۆمی (ساحیب) و لوتکه ی به رده سور شه ڕ به توندی ده س پێ ده کا.

دوای دووشه وو ڕۆژشه ڕ و لێکدان و براکوژی ـ هێزی محمدڕه شیدخان، به ره و شاری سه قز پاشه کشی ده کا[1] به وته ی ئه رفه ع بیست که س له سوپای محمدڕه شیدخان ده کوژرێ و چوارده که سیش بریندار ده بێ و برێکی تریش له چۆمداده خنکێن، به لاّم له سوپای ئه رفه ع ته نانه ت خوێن له لوتی به کری گیراوی نایێ، بڕوانه دۆم بێ و کلاّش بۆخۆی بکا.

محمدڕه شیدخان له سه قز به ندنابێ و به ره و بانه ڕێ ده که وێ، ئه حمه دخانی فاروقیش ده چێ بو مه هاباد.

ڕۆژی بیست و یه کی ڕه شه مه ـ

سه رهه نگ ئه رفه ع که خانه قای شیخ جه لاله ددینی له ماوه ی شه ڕه که دا کرد بوه مه کۆێ خۆی و هه ر له وێشه وه فه رمانی هێرش و حه مله ی بوسه ر کوردان ده دا، ڕۆژی بیست و یه کی ڕه شه مه هه رله وبوه ـ هه والّی پیرۆزی خۆی به سه ر محمدڕه شیدخان دابۆ

---

١)نوسراوه ئه رفه ع

ـ سوپه بود شبابه ختی: فه رمه نده ی سوپای کرماشان ده نێری و چاوه ڕێی ده ستور ده بێ ـ له ڕۆژه کانی ۲۲ ـ ۲۳ ـ ۲۴ ـ ی ڕه شه مه دا له گه ڵ چه کداره کانی ـ سلێمانی حه مه جان، ئاغا صالحی سوڵتان په نا ـ محمدصدیق جاف دا به شه ڕدێی.
به م جۆره کوردستان جاریکی تریش تووشی ڕۆژانێکی تووش و عاسته م دبێ.
له باتی ئه وه یکه ڕۆله کانی کوردستان به گیان و ماڵ و ده س و ده م و قه ڵه م، بۆ خوشبه ختی و ته باپی و یه کیه تی گه له که یان ته لاش بکه ن، ده بنه داری ده ستی دوژمنان و له سه ر و چاوی یه کتر به ردبن و له شه ڕی خۆ کوژی دا عاره ق ده ڕێژن، له خودا ده خوازم ئیتربه س بێ.

ئاسه واری کۆن (باستانی) زیویه ی سه قز

له ۴۵ کم ی خۆرهه لاتی باکوری ناوچه ی سه قزدا دێێ هه ڵکه وتوه که ناو بانگی به سه ر ئه نتیکه خانه (موزه) کانی جیهاندا باڵی کێشاوه ، تیشکی جوانی و شه به قی ڕێز و شکۆی له قیمه ت نه هاتوی، دونیای ته مه دون و زانستی داپوشیوه ، ساڵهای ساڵه بێ (ڕه قیب) و مه یدان دارسه رنجی بازاڕه کانی جیهانی به ره و خۆی ڕاکیشاوه، به م جۆره ناوی کوردستانی له سه ر موزه کان جیهان داناوه.

له ناو (موزه) و (ئه نتیکه خانه) کانی گرنگی جیهان داوه ك (موزه) ی (لوویری) فه رانسه (میترۆپۆلتین) ی ئه مریکا (بریتیش موزێوم) ی ئینگلستان (ئه رمتیاژ) ی روسیه و (موزه) ی ولاته کانی تریش، بۆداگیر کردن وڕفاندنی ئاسه واره جوانه له قیمه ت نه هاتوه کانی (زێویه) کێ به رکێ یه کی توند و تیژیان له گه ڵ یه کدا دامه زراندوه، به م شێوه له ماوه یه کی که م دا کڕیارانێکی زۆریان بۆلای خۆیان ڕاکیشا ـ به پێچه وانه ی ئێمه ی ئیرانی به تایبه ت گه لی کورد که هێشتا ناوی جوانی (زێویه) به گوێمانی نه خواردوه ، سه رێکمان لێ هه ڵ نه هێناوه و چاومان پێ نه که وتوه، به لام بێگانه کان له هه زاران کیلومیتره وه به شکۆو گه وره یی ئه م ئاسه وارانه په یان بردوه ، ساڵه های ساڵ له مه پێش به مه به ستی دتینی ئاسه واری (زێویه) هاتونه ته ئه م دێ، به جۆرێ که سه دان وێنه و (ئیسلاید) و (فیلم) له لایه ن باندێکی (سه هیونیزمی) ه وه به ناوی (ایوبی ڕینو) له ئاسه واره کانی (زێویه) هه ڵ گیراوه و، له ڕێی ئاسه وار ناسان و گه ڕالان ولێ کۆڵه رانه وه به زانکو گرنگه کانی جیهان

گه یشتوه،

زۆرتری زانکو گرنگه کانی جیهان لێ کوڵینه وه ی ئاسه واری زێویه یان به به شێ له مه وادی ده رسی، تافی کردنه وه و پرس وجۆ (ته حقیقاتی) قوتابیانی ڕیشته ی ئاسه وار ناسی زێویه، داناوه.

دوای تێ په ربونی ماوه یکی زۆر له نوسینی ئه م کتیبانه ـ ۱ ـ ایران از آغاز تا اسلام ـ ۲ ـ هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی ـ ۳ ـ اظهارنظر گریشمن[1]در کتاب باستان شناسی ایران ـ ۴ ـ کتاب آرامگاه پادشاهی زیویه ـ ۵ ـ غارت آثار فرهنگی ایرانیان. هه روه ها پاش ئه وه که به ڕێزان پرۆفسور گدار ـ پرۆفسور گیرشمن ـ پروفسور پوپ ـ پروفسور وان دنیوك، پروفسور دیاکونوف، وه ده یان ئیران ناس و خوّرهه لاّت ناسی خاریجی و ئاسه وار ناسی ئیرانی له باره ی ئاسه واری باستانی زێویه و گرنگی و شکۆی فه رهه نگی ئه وه وه مه به ستیان نوسی

دوای موتالاّی ئه م په ڕاوو کتیبانه،کاتێ که (نچیر له به ره گه ده رچو) پارێزگاری کوردستان و به ر پرسیاره کانی هه ریمی کوردستان.وه خه به ردین وڕاده چه نێن و تێ ده گه ن که سه هیونیز مه کان و فه رانسه ییه کان،ته نانه ت ئه مریکایه کانیش چ به لاّیه کیان به سه ر ئاسه واری باستانی ، به ڵگه ی مێژویی و فه خری میلی و ڕه مزی شکۆی گه لی کورد هێناوه ، به چ فێڵ و ته ڵه که یی ئه وگشت ئاسه واره له قیمه ت نه هاتوه یان به تالاّن بردوه وئه م نیشانه و به ڵگه زۆر به رزو به قیمه تانه، که ده یان توانی بۆ بنه چه و ڕه گه زی داهاتوی گه له که یان، پایه پێده رو شکۆ هینه ربێ، بۆچی له موزه و ئه نتیکه خانه کانی بیگانه کاندا ده نوێندرێن و نومایش ده درێن؟ (قسه ی خۆمان بێ) ئاسه واری باستانی ئه م دێ یه، به ده ستی هێندێ له به رپرسیاره کانی (ئاسه واری باستانی ئێران) و تا قمی له جوله که کان، تالاّنی بێ ئه مان کران و زۆرتریان له ژیر خاکی باکی کوردستان ده ر هێندران.[1]

ئیمتیازی حفاری (ده ردانی) له ساڵی ۱۳۲۵ ی هه تاوی به هۆی ئیداره ی کوڵلی باستان شناسی به باندیکی (زوایّنیزم) درا، زۆرتری ئه و ئه نتیکه دۆزراوانه ی که له دونیادا

۱) ده وران بی خبری تالیف رشید کیخسروی

که م وێنه و زۆر به قیمه ت بون[1] له سنوری کوردستان ڕه ت بون و به تیمه تی گران فرۆشران و پوڵه که یشی چووه جیبی تالآن چیه کانه وه و بڕێکی زۆر که میشی له تالآن چیه کان به جێ ما و سه ری له موزه ی تارانه وه ده ر هێنا.

ته مه نی ئاسه واری باستانی (زێویه) بۆ سێ هه زار ساڵ پێش له دایك بوونی حه زره تی عیسا (د ـ خ) ده گه ڕێته وه (یانی نزیکی پنج هه زار ساڵ له مه پێش) ئه مه یش بۆ خۆی سه ر به خۆیی و ته مه دون وشکۆو ڕه سه نی و شارستانیه تی گه لی کورد. له مێژودامۆر ده کا (زێویه) پایته ختی شاکانی (ماد) بووه، له م دێدا ٦٥ قه بر (گڵکو) که ئارامگه ی بنه ماڵه ی شاکانی (ماد) بووه دۆزراوه ته وه.

له یه کی له م قه برانه دا ته رمی (مومیای کراوی) (فره ارتس خشترتیه) (فه ریبرز) گه وره ی مادی تێدا بووه، ئه م پیاوه یه کی بووه له سه رۆکه کۆڵ نه ده ره.

به ناو بانگه خه ڵکیه کانی (ماد)، له م عه دوسه ده داکه له نێوان دوڵه تی (ماد) و ده وڵه تی (ئاشور) ئاوری شه ڕ و کێشه بڵیسه ی ده سه ند و، ڕۆژ به ڕۆژ ئاوری شه ڕ ده ی ته نیه وه،خه ڵکی سه رزه وی ماد (فه ریبورزی مادی) ده که ن به فه رمه نده ی سوپای ماد، ئه ویش ژیرانه ـ گه لی ـ (که یمه ریان) و (مانائیان)[2] له گه ڵ خۆی دا ده کا به هاوده س و په یمانیان له گه ڵدا ده به ستێ و به سوپاییێکی زۆر و ئازا و ته یاره وه، به هۆی لێ هاتویی و کۆڵ نه ده ری و جوامێری، یه ك دڵ و یه ك ده نگ خه ڵکی سه ر زه وینی ماد له ده وری خۆی کۆده کاته وه و، هوروزم ده باته سه ر ده وڵه تی ئاشور ، ته واوی قشڵه و قولله و مه ته ڕێزو سه نگه ری به ر هه ڵه ستی سنوری ئاشورتێك ده شکێنی ، شاری (نه ینه وا) گه مارۆ ده دا، له م کاته ناسکه دا هه واڵی پێ ده درێ که گه لی شه ڕ خوازی (سه کایی) هوروزمیان بۆسه ر خاکی (ماد) هیناوه و شاری (سه قزیان) گرتوه (فه ریبورز) ئه و سه رداره ناوداره ناچار گه مارۆی شاری (نه ینه وا) به جێ دێڵی و به خۆی و سوپاته یاره که یه وه به ره و شاری سه قز (زاهیراً له ڕێگای حاجی عومه ران یا سه رده شته وه) ده گه ڕێته وه، ئه م ئازا پیاوه له به ر قازانجی گه ل و نیشتمانی له گه ڵ (سکاکاندا) له درگای سوڵحه وه ده ردێ، ته نانه ت بڕێ له سوار چاکانی سکایی بۆ شه ڕ له گه ڵ (ئاشور) به کرێ ده گرێ، پاش ماوه یێ له ساڵی ٦٥٣ پێش زاینی قۆشه نیکی ئازاو ده وره دیده، که له ماده کان ـ

---

١) دوران بی خبری
٢) مانائیان گه وره ی کون و هاوره گه زی ماده کان بون

که یمه ریه کان ـ مانائیه کان ـ سکایه کان پێکهاتبو، بۆجاری دوهه م هوروژم ده کاته سه ر (ئاشور) به لاّم چون (ئاشور) له هوروژمی پێشوی (ماد) ته جره به ی شه ڕی وه رگرتبوو، شه ڕی سه روماڵی ده که ن و سوپای (فه ریبوررز) ده شکینن و (فه ریبوررزی[1]) قاره مان له مه یدانی شه ڕدا ده کوژری و شه هید ده بێ.

پاشان چون (فه ریبوررز) لای خه ڵکی ماد و سه ردارانی حه وت خێڵی گه وره ی ماد[2] زۆر به ڕێز و خۆشه ویست بوه (ته رمه که ی) مۆمیایی ده که ن و ده یخه نه سه ر ئه ڕابه و ده یگێڕنه وه بۆ زێویه ـ له ڕێدا فه رمانڕه وایان و سه رداران و سه ر خێڵان و، خه ڵکی به وه فای ماد هه رکام به نۆبه ی خۆیان، زێڕ و ته لاّ و جه واهرات ده خه نه سه ر ته رمه که ی پاشان به شێوه یه کی زۆر جوان و به شکۆیه کی تایبه ته وه له (زێوه) دفن ده کرێ، که پاش دوهه زار و شه شسه د ساڵ به هۆی (ئه سداللّه) ناوێ قه بره که ی ده دربێته وه و له ساڵی ۱۳۲۵ ـ هه تاوی (ته رمی) پیرۆزی فه ریبوررز له گه ڵ زیاتر له ۱۲۰ کیلو ته لاّ ده برێ بۆتاران و ده درێته ده س جوله که یه کی خۆفرۆش و خایه ن به ناوی (ایوبی رێنو)[3] به لاّم به داخه وه تا ئێستاکه ده رنه که وتوه که ئه و (ته رمه به ڕێزه) له کام ده وڵه ت و کام مۆزه دایه و به چ ناوێ دانراوه.

ئه و شته قیمه تیانه ی که له زێویه دۆزراونه ته وه به م جۆره یه:

۱ ـ سینه به ندێ که شکڵی گیانداران و مه وجوداتی ئه فسانه یی لێ کێشراوه.

۲ ـ چه ندین ده سبه ندی پیاوانه.

۳ ـ کێلانی خنجێرێ.

۴ ـ یه ك دانه گه ردن به ند که له سه ری گیانداران پێکهاتوه.

۵ ـ سه رانی شێر و گیاندارانی عه جیب و غه ریب.

۶ ـ پشتوێنی قایشی.

۷ ـ گواره و شتی له عاج دروست کراو.

۸ ـ ته شتێ برۆنز که گه نجێکی له نێو دابوه.

۹ ـ زنجێرێکی ته واو زێڕ.

---

۱) فه ریبوررز: له ئه سڵا (فره به رز) بوه ـ فره: یانی زۆر و فراوان. به رز: یانی گه وره و خاوه ن شکۆ ـ به سه ریه که وه یانی (زۆر خاوه ن شکۆ و گه وره) فره به رز ـ به ره به ره به شکڵی ـ فریبوررز) ده رهاتوه. (نوسه ر)

۲) ده وران بی خبری یا غارت آثار فرهنگی ایرانیان

۳) ته رمی مومیای کراوی (فه ریبوررز) به قیمه تی حه وت ملیۆن تمه ن به موزه یه کی بیگانه ی ده فرۆشن

١٠ ـ پە لاکی زێڕین.
١١ ـ دە سکێشی زۆر جوانی ژنانە لە جنسی زێڕ.
١٢ ـ دە ور یە کی گە ورە ی تە لا.
١٣ ـ چە ند قوّری لە تە لا.
١٤ ـ ١٢٠ تیکە تە لا.
١٥ ـ دە یان تیکە عاج کە بڕیکیان هە رلە و سالانە دا بە ٧ ملوێن تمە ن بە دە ستی باندی سە هیونیز مە کانی خایە ن فرۆشراون.
١٦ ـ قاپ (کاسە) ی تە لایی کە لە سالّی ١٣٥١ ی هە تاوی قیمە تی ١٥٠ هە زار دولار (ـ /.../.../٧٥) تمە ن ی لە سە ر دانرا.
١٧ ـ کاسە ی تە لایی کە ئە م کاسە لە و کاسە جیایە. قیمە تی ئە و کاتە ی (سە د هە زار دولار) پە بخا ملوێن تمە ن بوە.
١٨ ـ کالانی خە نجیری تە لا ـ قیمە تی ئە وکاتەسیی هە زار دولار (پازدە ملوێن تمە ن) بوە.

ئە ی خوێنە ری دلّسۆز کاتێ قیمە تی ئە م سێ تیکە لە و کاتە دا گە یشتبێتە (یە کسە دوچل ملوێن تمە ن) دە بێ قیمە تی سە دان ـ قاپ و کاسە و دە وری و موجوعمە و شمشیر و ئە نواعی خشلّ و خاوی زێڕ و ئە نتیکە کە هە رنە بوبێ دو سە د کیلو وە زنیان بوە چە ند بوبێ (خوا زاناترە).
١٩ ـ چە ند تیکە عاجی کە م وێنە لە دنیادا کە. بە شە ش ملوین تمە ن و نیو فرۆشراون.

بڕێ لە و شوێنە وارە باستانیانە ی (زیویە) کە تا ئێستاد ۆزراونە تە وە و بە تالان ڕۆیشتون. بە م جۆرە یە.

١ ـ گۆرستانی (بە ردێ) لە یە ك، کم ـ ی زێوە دایە. ئە م گۆرستانە لە سە رتە پولّکە یە کی بە رجە وە ن خۆش دا هە لّکە وتوە و باندی خایە نی چولە کە کان گشتیان داوە تە وە و چی تێدابوە دە ریان هێناوە، گۆڕی سێ نوهومیشی تێدا بیندراوە، بە لام بە و حالّە پێویستە چاودێری دلّسۆزانە ی لێ بکرێ، ئە م گورستانە تایبە تیِ هە ژاران و کارگە ران بوە،

٢ ـ گورستانی (نه وروزبه گ) له ٣ کم ـ ی خوّرهه لاّتی زیّویه دایه، ئه م گوّرستانه له سه رته پوّلکه یی له نیّوان (زیّویه) و (قه پلاّنتو) دایه ئه م گوّرستانه تایبه تی پاڵه وانان و قاره مانان بوه، چون له م ده ورانه دا هه رچینیّ گوّرستانی تایبه تی خویّ بوه

٣ـ گوّرستانی (ابوالمومن) ئه ولمومن له ٦ کم ـ ی باشوری خوّرهه لاّتی زیویّه دایه. به وته ی خه ڵکی (ئه ولمومن) صحَابه و فه رمه نده سوپای حه زره تی عه لی بوه و له کاتی له شکرکه شی حه زره تی عه لی (ض) بوّ زیّوه له شه ردا کوژراوه، حه زره تی عه لی (ض) به ده ستی خوّی به خاکی سپاردوه. ژوماره یه کی زوّر له سوپای حه زره تی عه لی (ض) که هه رله م شه ڕه دا کوژراون له گوڕایه کدا به کوّمه ڵ له ده وری (ئه ولمومن) نیّژراون. له قه راخی ئه م گوّڕستانه دا دیّ یی به ناوی (ئه ولمومن) دورست کراوه[1] تائیّستاله هیچ په ڕاووکتیوو ڕوّژنامه و دایرة المعارف و جه نگ نامه ی صحابه یه کدا نه مان دیوه که حه زره تی عه ڵی (ض) بوّخه زاها تبیّته ئیّران و له کوردستاندا ـ بوّخوّی خه زای کردبیّ. به لاّم خوّهه ر (ئه فسانه یی) کاکڵ و حه قیقه تیّکی له ژیّردا شاراوه ته وه، جاپیّویسته له سه ر ئاسه وار ناسانی دڵسوزی کورد و نه ته وه کانی تر، له م شویّنانه و له م باسانه، به وردی بکوّڵنه وه، به ڵکوڕوّژیّ گه نجی تالاّن کراوی (زیّویه) بگه ڕیّته وه بوّ (موزه کانی) ولاّت ولاوه کان که ڵکی ڵی وه ربگرن، به لاّم به داخه وه له باتی ئه وه، به چاوی ئاموزگاری تماشای ئه م شوینانه یان بکردایه، په ندیان لیّ بگرتایه و، ته لاشیان بکردایه، تاشکوّوڕیّز و گه وره یی ڕابوردویان ببوژاندایه ته وه، له سه ر گه نجی (زیّویه) کوّشکی ئازادی و سه ر به خوّیی وڕیّزیان به رز بکردایه ته وه، هاتن و شانیان بوّدزوجه رده و جوله که خایه نه کان شل کرد، تا گه نجی (زیّویه یان) له بن هیّناو به تالاّن برد، ئه وانیش هیّشتاهه ر له مشت ومڕی ئه وه دان که شه خسی (ئه ولمومن) کوّخه ڕه شه ی وه خوّ گرتوه یام له رزو نوّبه تیّ؟

٤ ـ قسنی (پیرمکایل) له ٥ ـ کم ـ ی خوّراوای زیّوه و له سه ر لوتکه ی کیّوی (پیرمکایل) دایه، گویا پیرمکایل فه رمانده سوپای حه رزه تی عه لی ئه م لوتکه ی گرتوه، بوّیه به (پیرمکایل) ناوی ده رچوه.

٥ ـ قسنی شه خسی (پیرسوسه) له ٤ ـ کم ـ ی باشوری خوّرهه لاّتی زیّوه دایه ئه فسانه ی (پیرسوسه) وه سنه ئه فسانه ی (پیرمکایل) ئه م له خوّرهه لاّتی کیّوی (زیّویه) و

---

[1]) دوران بی خبری تالیف رشید کیخسروی

پیرمکایل له خۆراوای کێوی زیوه دایه

٦ ـ قسنی شه خسی (پیر هه ژاره) له ٣ ـ کم ـ ی ڕۆبه ڕۆی دێی زێویه دا. ئه فسانهٔ پیره هه ژار وێنهٔ ئه فسانه کانی تر ده ڵێ. فه رمانده بوه و ئه م کێوه ی گرتوه، به دبه ختی کوردان بۆ په ره ی پێ ده درێ؟ له زرو نۆبه تی به قانونی خودا شفا ده درێ، یاخۆ پیره هه ژاره له رزو نۆبه تی له خۆ ده گرێ؟

٧ ـ گۆڕه جوله که له باکوری کێوی زێوه دایه.

ئه م گۆڕستانه، نزیکی حه وت تاده گۆڕ بوه. که له سه ر ڕێگای، قه ره ناو بۆ (ئه ولمومن) و له داوێنی کێوی زێویه داهه ڵکه وتوه،

٨ ـ کانی داربادام. له پانسه د گه زی خۆراوای زێویه دایه.

ئه م کانیه له ساڵ دا چه ند مانگ ئاوی هه یه. ئیتروشکوبێ ئاوه، ئه فسانه ی کۆن ده ڵێ: سوپای حه زره تی عه لی (ض) له م شوێنه دا، ده که وێته گه مارۆی سوپای (زێویه) وه له بێ ئاوێدا نزیك ده بی بخنکێن«دوڵ، دوڵ» پاده دا به عه رزا و ئاوله جێ پێیدا هه ڵ ده قوڵێی و سوپاله تونیه تی ڕز گاری ده بێ. به ڵام خۆدیاره نه دۆڵ. دۆڵ ئه م شوێنه ی دیوه، نه ئاو له ژیر پێیه وه هه ڵ قوڵیوه.

٩ ـ زیارنگای دارتایله: له ٦ ـ کم ـ ی ڕۆبه ڕۆی زێویه دایه. دارتایله به ڕێ ده گرێ که خه ڵکی ته زبیحی لێ دورست ده که ن، ئه فسانه ده بێژی. چون ئه سپی ـ حه زره تی عه لی (ض) به م داره وه به سراوه، داره که په ره ی سه ندوه و شوێنێکی زۆری داگرتوه.[1] ١٠ ـ خوێنی کافر و موسڵمان له ٣ ـ کم ـ ی باکوری خۆراوای زێویه دایه،

له داوێنی کێوی (تاوه قڕان) له ڕۆبرۆی کێوی زێوه. ڕه گ ڕه گی. سور. شین و ئاوی تێداده بیندرێ. به ڵام ئه فسانه ده ڵێ: قۆشه نی حه زره تی عه لی (ض) و سوپای (زێویه) له شه ڕێکی ته ن به ته ن دا، له هه ردولا خوێنێکی زۆر ده ڕژێ. ڕه نگی سورگوڵاڵه سوره ی لێ ده ڕوێی و نیشانه ی خوێنی شه هیدی موسڵمانه. ڕه نگی ئاویش نیشانه ی بڕوا به خودا و خۆشی ژیانه، ئامازه به خوێنی سوپای حه کمی زێویه ی کوردانه

دیاره حه زره تی عه لی بۆخه زاپای به کوردستاندانه هاتوه. ئێتر ئه م گشت ئه فسانه چون به ناوی ئه وگه وره صحابه وه دورست کراوه؟ (خواده زانی) به ڵام به بڕوای من، کاتێ که (داعی عه لویه کان) و په ڕه وان ئه وان له به رابه ری به نی ئومه یه کان و عه بباسیه

---

١) دورانی بی خبری آز رشید کیخسروی

کاندا شکان، ڕویان کرده باکور و خۆراوای ئێران، که له وکاته دا گشت ئه م شوێنانه نیشتمان و هه وار گه ی کوردان بوو له (ئه رده بیلّه وه) تا (سه هه ند) و سه بلان ـ له ویوه تا کوردستان. به شایه تی مێژوجیێی خێله کورده [1]کان بوو. به م شێوه واده رده که وێ که بۆڕواجی بانگه وازوها واریان بۆ ـ بنه ماڵه ی حه رزه تی عه لّی (ض) هه زاران جۆر، له م ئه فسانه یان سازاندوه، دیاره چه ند قازانج و که لّکیان له م کاره وه ر گرتوه بسارد کردنه وه ی کوردان له یارمه تی عه بباسیه کان. ڕه نگبێ قین و ڕقی منصوری عباسی له (ابومسلم ـ ی کوردی خوراسانی، که له ئاکامدا (منصور) به فێل و ته لّه که و ناجه وانمه ردانه ابومسلم ده کوژێ، له م شوێنه وه ئاو بخواته وه،

٢ ـ هان دانی خه لّکی له ڕێی بیروبڕواوه بۆ پشتیوانی عه لویه کان. شایه تی ئه م قسه، ئه ویه، له سه ده ی یه ك تاچواروپێنچی کۆچی زۆرتری گه وره پیاوانی بنه ماڵه ی سه یده کان که له ده ست زه بروزه نگی کار به ده سته سته مکاره کانی ئه وکاته هه لاّتون ، هاتونه ته کوردستان له لایه ن سه رخێل و سه رۆکی کورده کانه وه پێشوازییان لیّ کراوه و په نادراون. پیر خضری شاهۆیه کێکه له و گه وره پیاوانه که په نای به کوردان هێناوه[2] ١١ ـ دێ کۆنه له ٣ ـ کم ـ ی باکوری خۆراوای زێویه دایه.

باندی جوله که کان ئه م شوێنه یشیان داوه ته وه. گۆیا دی یا شاری کۆنی زێوه بوه،

١٢ ـ قه لاّگا: له ٤ ـ کم ـ ی باکوری خۆراوای زێویه دایه. ئاسه واری قه لاّیه کی کۆن له سه رته پوڵکه یێ دیاره که ئه م لاولای باخ و دارستانه و ده ڕوانێ به سه ر چۆمی زێویه دا و ڕوانگایه کی دلڕفێنی به دی هێناوه. به وته ی خه لّکی، کوشکی ئه میر له ده ورانی خۆیدا له م شوێنه دا بوه

١٣ ـ شه قامێ که به کێوی زێوه وه نوساوه

له خۆراوای کێوی زێوه. ئاسه واری شه قامێکی زۆرکۆنی سه نگ فه رش کراو ده بیندرێ، له برێ شوێن نه بی که به رده کانی بۆخانوده ر هێنراون، ئیترله گشت شوێنێکدا شه قامه که (سه نگ فه رشه کانی) به شکلّی ڕێگا دیاره، به قسه ی خه لکی ئه م شه قامه تا سه قز و هه مه دان درێژه ی بوه، پێویسته له باره ی ئه م شه قامه وه (ئیداره ی میراتی فه رهه نگی) بکۆلێته وه و پرس وجۆی له سه ربکا.

---

١)معجم البلدانی یاقوت حموی
٢)ریاض الخلود مه لا ابوبکری مصنف چوری

١٤ ـ غار (ئه شکه وت) ی زێویه له ۴ ـ کم ـ ی باشوری زێویه و له نێوقه دی کێوی به ناو بانگی زێویه دا. کوشکی سێ نوهومی زێویه و ئارامگای ۶۵ گوڕی میرانی زێویه له سه ر ئه م (ئه شکه وته) دورست کراوه. به قسه ی ته مه ن درێژانی زێویه که ده م به ده م له باو با پیرانیان بیستوه: (ئه شکه وتی) زێویه، شه ش فرسه خ ڕێ ڕه وی ژێرزه مینی بوه و تا ئه شکه وتی به ناو بانگی (که ره فتو) و غاری (کونه که متیار) له نێو دێی زێویه چوه، که خه ڵکی (که ره فتو) و (زێویه) له م ڕێگا وه هاتو چۆی یه کیان کردوه، هه ربه وته ی ته مه ن درێژان تا (١۵٠) ساڵ له وه پێش ئه م ڕێگا، هاتو چۆی پێدا کراوه. به ڵام پاشان به هۆی ڕیقنه ی (شه مشه مه کوێره) و هاتنی سێلاو، زاری غاره که گیراوه ورێی هاتو چۆبه سراوه، ئه م غاره خاوه نی چوار ـ (ساڵونی) گه وره بوه و شوێنێکی نهێنی بوه،بۆئه وه خه ڵکی ناو کوشکه سێ نوهۆمیه که، زێڕوئه نتیکه کانی خۆیانی لێ قایم که ن و به دڵنیایی بیشارنه وه، به ڵگه ی تاریخی (٢۵٠٠) له وحی گڵی، که له شاری (نه ینه وا) دۆزراونه ته وه و له ژوماره یه کی مه جه لله ی (هنر و مردم) دا چاپ کراوه، ئه م بۆچونه به هێزده کا ـ له ساڵی ١٣۵۶ هه تاوی باستان ناسێکی ئه مریکایی، دومانگ له ناو ئه م غاره داڕای بواردوه و بۆشت گه ڕاوه[1] ١۵ ـ غاری (که متیار) له ٧ ـ کم ـ ی باشوری خۆراوای دایه.

ئه م غاره زۆرگو شادوگه وره یه، وه ك و تراوه له ژێره وه بۆغاری که ره فتو و زێویه ڕێگای بوه.

١۶ ـ ئه ستیر یا مه نبه عی ئاوله ۵ ـ کم ـ ی باشوری زێو دایه

له به رزایه کانی خاکی دێی (ئه ولمومن) زنجیره کێوێکی به رزتر له کێوی (زێویه) هه یه. و چاوه کانیه کی له سه ره،هه رله م شوێنه ئاسه واری ئه ستێر یا گۆلاوێکی گه وره ی پێ ده بینڕێ. واده ر ده که وێ که سێ هه زار ساڵ له وه پێش ئاوی ئه م چاوه کانی یه به هۆی لوله براوه بۆدا نیشتوانی کۆشکی سه رکێوی زێویه ـ ئاسه واری لوله که شی پێ ده رکه وتوه، به ڵام نیازی به پرس وجۆی زۆرتر هه یه

١٧ ـ کێوی (حه وته وانان) له ٧ ـ کم ـ ی رۆبه روی زێو دایه، له کوردستاندا وشه ی (حه وته وانان) بۆزۆر شوێن به تایبه ت بۆئه و شوینانه ی که حه وت که س یا حه وت شتی تێدا ببێ وه ك (حه وته وانانی) پشت ته موغه ی سه قز، که به قسه ی خه ڵکی حه وت پیاو چاکی لێ نێرژاوه. له سه ر لوتکه ی حه وته وانانی زێویه چه ند کانیاوان هه ڵ ده قوڵێن،

---

[1] دورانی بی خبری جلد ١

که چیمه نێکی پان و به ڕینیان به دی هێناوه، جاله ده ورانی کۆندا حه وت (به ندیان) له به ریاندا به ستوه، بۆیه ناوی به (حه وته وانان) ده ر چوه

ئیستا ئه م کانیاوانه له به رزایی کێوه که وه ده ڕژێنه خوارێ و (تاڤگه) یه کی به دیمه ن و ڕوانگا یه کی تماشایی یان به دی هێناوه.

١٨ ـ حه وشه له ٧ ـ کم ـ ی ڕۆبرۆی زێویه و له سه ر کێوی حه وته وانان دایه. چون ئه م شوێنه چه ند به ردی زل زلی خۆڕه س ده وری گرتوه، به شکڵی حه وشه ی لاروگۆشاوگۆش ده ر هاتوه، حه وشه له کوردیدا به مانای حه یاتی ماڵ هه روا به مانا ـ حه وشه و کۆزی مه ڕومالیاتی هه وار چیان هاتوه.ڕه نگبێ له ده ورانی کۆن دا ئه سپیان له م شوێنه دا په روه رده کردبێ و بارهێنابێ، چۆن هۆی پیرۆزی (ماده کان) له شه ڕدا ئه سپی ڕه سه ن و تالیم دراوی (ماد) بوه

١٩ ـ تاڤگه (ئابشاری) محمود کوژ له ٧ ـ کم ـ ی ڕۆبروی زێویه ئاوی چاوه کانیه کانی (حه وته وانان) له به شێکی کێوه که دا (تاڤگه) یه کی به دی هێناوه، که چاو له حاستی کز و داماوه، له دوسه د گه زی به قه ڵپه زده ڕژێته خوارێ، هه ر ده له ی به زو ڕه حمه تی خودا ده بارێ، ده ستی نه خشه کێشی شکڵ پێده ری برگه برگه ی به رده کانی وه ها خولقاندوه، ڕۆنگای ڕێژوا و هه ڵدێری به شێوه یی نه خشاندوه، که بینه ری له ماڵی بێ بنی بیرا جۆرێ به ره و به دی هێنه ر بباته وه، که سه ری شکۆی له سه ر خاکی به نده گی هه رگیز به رز نه کاته وه. هۆی ئه وه که ئه م کێوه و ئه م (تاڤگه) به (محمود کوژ) ناوی ده رچوه ئه وه یه که

برای به ڕێز و خۆشه و یستم مه لا محمدحسین رشیدی ماموستای زانای دێ زیویه به شیعری ڕه وانی کوردی هۆنیو یه ته وه

ڕاسم پێ بڵی تو ناوت چی یه — له که یوشاخی و فایده ت چی یه

به سه رهاتی خۆت به یان که بۆمان — چۆن به «مه حمود کوژ» له عام بوی عه یان

وه رامی داوه شاخی به رز و جوان — که من سه ختێك بوم ده وره ی ماده کان

ناوم مەحمود کوڕ مەشهوری عالەم — بە واتە ی مێژو سێ هە زار سالە م
پاد شایە ك بو دە ورە ی مادە کان — لە ژێر دە سیابو تە واوی ئێران
ساحێب عەقل و فام، دانا و باتە دبیر — ڕە عیە ت پە روە روپشتیوان فە قیر
کچێکی بوە نادری دە وران — شۆخو نازە نین مە حبوبە ی زە مان
شۆخو نازدار و چاو گە لاوێژێ — بالاّ نە ونە مام پە رچە م درێژێ
چاو پڕلە غە مزە و شۆخو نازە نین — مە حبوبە ی ولاّت خە رامانی چین
بە بالاّ وێنە ی شیرین ئە رمە ن — بە جوانی وە کو زولە یخای یە مە ن
چە ن پادشاهان کە وتونە داوی — پابە ند بون بە تای ئە گریچە ی خاوی
چە ن هە زار عاشق کوشتە ی چاوی بون — پێکراوی سە ری موژگانی ئە و بون
تازە لاوێکی شۆخو نە وجە وان — بە وێنە ی ڕۆستە م مە ردی ڕوی مە یدان
نە بە زو دلێر وە ك شێری ژیان — ئازاو زە بە ردە ست قە دوقامە ت جوان
عاشق بە بالاّی کچ پادشا بو — بە ناوی مە حمود لە عام دیار بو
گۆچانی شوانی ئە کردە بالّی — بە کە ژو کێوا زۆر بە بێحالّی
هە رسوبح تائێوار، بە نە غمە ی شمشالّ — بە یادی یاری شۆخی مە ەجە مالّ
لە دە شتو چۆلاّ لە شاخو هە ردا — شوانی ئە کرد بۆمالّی پادشا
عاشق و غە مبار دلّ مات و حە زین — بۆ بالاّی جوانی شۆخی نازە نین
وە ختێ ئێواران بە رە و مالّ ئە هات — کچی پادشا بۆ سە یری ئە هات
ئە ویش عاشقی بالاّی مە حمود بو — شە و ڕۆژ بە یاد هیجرانی ئە وبو
عاشق بە بالاّی پالّە وانێ بو — کە لە و عە سرە دا لە وێنە ی نە بو
بۆ خاستگاری کچی پادشا — چە ن کە سێ کی نارد عاقل و دانا
بە لاّم پادشای مە غرور و زۆردار — کە ی ڕازی ئە بو کچ با بە هە زار
ئە مجا و زیروە دە ستە ی حاکمان — کە وتنە تە گبیری کۆسب بۆ دانان
وتیان پادشا سە روە ری جە هان — گرە وێ دانێ لە سە ر ڕێی شوان
تە نافی درێژ لە م شاخ بۆئە و شاخ — راکێشن موحکە م بە زە وق و دە ماخ
بلێن بە «مە حمود» بە بێ ترس وئۆف — سێ جار بە سە ریا بڕوا بە بێ خۆف
ئە و ساکچە کە م حە لاّل بێ بە تۆ — گە رفایە ق نە بوی ئە تکە م ڕە نجە ڕۆ
«مە حمود» بە یارو بە عشق دولبە ر — بۆگیان فە دایی و ئیشی پوڕخە تە ر

زۆرزۆر بە شادی و بە کامە ڕانی   لە ڕێگای یارا گیانی کرد فانی
تە نافیان هێنا سێ سە د گە ز تە واو   لە م شاخ بۆئە وشاخ بە نیان کرد بە ناو
دوسە دگە زبە رزوپرخۆف وخە تە ر   پاینی سە خت، بە رد و پە ڕکە مە ر
پادشا، وە زیر، مە خلوق خرۆشا   لە شار دە ر کە وتن گشت بۆ تە ماشا
«مە حمود» بە یادی یاری بە وە فا   دوجارتێ پە ڕی بە ڕوی تە نافا
لە سە رسێ جارە، چە ن کس نابە کار   کاتێ کە «مە حمود» تێ پە ڕی ئە مجار
لە وسە رشاخە کە بە کاردوخە نجە ر   تنافیان بڕی ناکە س و بە دفە ڕ
«مە حمود» کە وتە خوار، دای بە وتاشە دا   تە واوی لە شی بوبە تۆتیا
بۆ بالای یاری، گیانی شیرینی   فیدای عشقی کرد تە وا و بوژینی
بوبە گریان و شیوە ن و زاری   شین و واوە یلا بە بێ قە راری
بو بە فغان و نالە و خرۆشا   کچی پادشا فرسە تی هێنا
لە وسە ر شاخە وە خۆی حە واداخوار   لە پە نای «مە حمود» بو بە لە ت وپار
هە ربە حە واوە گیانی دە رچو   ڕۆحی بە وە سلی ڕۆحی یار شادبو
لە م بە سە ر هاتە پادشای غە دار   لە دونیای ڕۆشن نە ی ما بوقە رار
تە رکی دنیا و پادشاهی کرد   لە پە نا مازیا، هە تا ئە ویش مرد
کە شاخ ئە م ڕازە ی بۆگێڕامە وە   ساتێ ماتم کرد بە سە یرانە وە

قە ڵای (هە گمە تانە) لە زێویە دا

ژمارە ی حە وت لە قە دیمە وە تائیستا، لە پە ڕاوە ئاسمانیە کانی قورئان و ئاویستا بە پیرۆز ناو براوە، بە جوان زانراوە، ڕۆژانی حە وتە و حە وت ئاسمانان، حە وت ئە ستێرە ی حە وتە وانان، بە ڵگە یە لە سە ر ئە وە کە یاسای سورشتی خوداوا دامە زراوە، کە ژمارە ی حە وت بە باش دانراوە.

بە م شێوە لە قە دیما زۆرتری شتیان لە سە ر حە وت داناوە.

هە ر بۆیە (دیاکو) هە وە ڵ میری، پڕ عە قڵ وژیری (ماد) قە ڵای بە ناو بانگی زێویە ی بە پایتە ختی خۆی دانا و ناوی نا (هە گمە تانە) ئە م قە ڵایە لە حە وت قە ڵای جیاجیا

پیکهاتووه، به م جۆره ـ ۱ ـ هه وه ڵین قه ڵا (په رستشگا بوه) شوێنی ئه م قه ڵایه له ده شتایی داوێنی کێوی (زێویه) ـ قه ره ناو ـ بۆ ـ ئه ولمومن ـ زێویه داهه ڵکه وتوه، به ده وراده وری ئه م قه ڵا دا دیوار بوه که ئاسه واری دیاره.

۲ ـ دوهه مین قه ڵا له خوّرهه ڵاتی کێوی (زێویه) دایه ـ ئه م قه ڵایه له سه ر (سه کۆ) یه کی سێ گۆشه له به رد و خشت و ساروج دروّست کراوه و له سێ نوهوم پێکهاتوه، واده رده که وێ ئه م قه ڵایه شوێنی نیگابانان و هاتو چۆی خه ڵکی و جێی جێ به جێ کردن و بزوتنه وه ی کاروباری خه ڵکی بوبێ، ئه م قه ڵایه له گشت قه ڵاکان دیوه خانی زۆرتره و پانو به رین تره ـ (کۆمه ڵێ عاجی) له قیمه ت نه هاتوی (زێویه) له م قه ڵادا دۆزراوه ته وه، هه روا سه دان شتی ئه نتیکه ی تر.

۳ ـ سێ هه مین قه ڵا له سه ر کێوی زێویه و به شکڵی چوار گۆشه و سێ نوّهوم دروست کراوه، گه نجینه ی به ناو بانگی زێویه له م قه ڵادا دۆزراوه ته وه، (سه نده ڵی ـ میز ـ مۆبل) له م قه ڵادا بینراوه (موجه ـ سه مه) هه یکه لێکی زۆر گه وره یش هه رله م قه ڵادا بیندراوه ته وه.

واده ر ده که وێ که ئه م قه ڵایه شوێنی فه رمه نڕه وایان و خاوه ن ده سه ڵاتان بوبێ، چۆن میز و سه نده ڵی زۆری تێدا بوه، له م شوێنه دا ته رمی زۆر بیندراوه ته وه، به ڵام یه کێ له وانه زۆر گه وره و به خۆوه بوه به جۆرێ که ئێسقانی ده ستی به ئه ندازه ی ئێسقانی ڕانی ئاده می زادێکی ئێستاکه بوه، که لله ی سه ریشی به سه ری پیاوی هه ره گه وره شل بوو، به کورتی ئێسقانی ڕان و مۆره ی پشت و گه ردنی وای ده ر ده خست که هی (دێوی سپی) یا (ڕوسته م) بوبی. له م قه ڵادا شوینه واری ـ لوله که شی ـ ئاوی تێدا بیندراوه، له مه وا ده ر ده که وێ که سێ هه زار ساڵ له وه پێش له کوردستان دا لوله که شی ئاو بوه.

۴ ـ قه ڵای چواره م ـ ئه م قه ڵا شاکاری میعماری کۆشکی زێویه یه، که ڕاست له سه ر نوچکه ی کێوه که به دی هاتوه ـ ئه م قه ڵا شوێنی ئه و دو میسوانخانه یه، که (هورودوت) و مێژو ناسه کانی تر نوسیویانه که بن میچی یه کێکیان ڕوکه شی ته ڵا ـ ئه وی تریان ڕوّکه شی نوقره ی بوه.

دیوارێ که به ده وری قه ڵا که دا کێشرابو به شێوه یه کی زۆر جوان و دلڕفین و به کاشی ڕه نگاوڕه نگی ـ سور ـ ئاوی ـ زه رد ـ و سپی و ڕه نگه کانی تر، کاشی کاری کرابو، شکڵی ئه و کاشیانه ی که له م دیواره دابه کار براون زۆر کلّفت و تایبه تی بون، به داخه وه

کاتێ که ئه م دیواره به ته واوی له خاك هاتوه ته ده ره وه و بۆباندی (سه هیونیزمی) خایه ن ده ر که وتوه،که زێڕ و ئه نتیکه ی تێدانی یه ڕوخاندویانه،ئه م دیواره که گه وره ترین به ڵگه ی (ته مه ددون و شارستانیه تی) و شاکاری هونه ری گه لی کورده و،له جیهاندا ته نیا دیوارێ بوه که به م شێوه بێ وێنه ڕازا بێته وه. به ده ستی ئاغای وه یسی نومایه نده ی باستانشناسی و ئیداره ی فه رهه نگی سه قز، به دنه ی باندی خایه ن و تالان چی (سه هیونیزم) ڕوخیندرا و له به ین برا، ئه م قه ڵایه ش له به رزایی ۱۸۳۵ گه زدا لوله که شی ئاوی بۆ براوه، سێ هه زار ساڵ له مه پێش کوردان لوله که شی ئاویان بوه که هێشتا ئوروپا له کڕه خه ودا بوه.

۵ ـ قه ڵای پێنجه مین (ئارامگا و زیاره تگای زێویه)

بێ گومان ـ دیاکۆ ـ ئیمانی به خودا و ڕۆژبی دوایی و زه رده شت ی پیغه مبه ر بوه، هه ر بۆیه ئارامگایه کی بۆبنه ماڵه ی میروشاکانی ـ ماد ـ درۆست کردوه.که له ناو ئه م ئارامگایه دا ۶۵ قه بر بوه و ۷ کوپه ی زۆر گه وره یشی تێدا بوه، وا ده ر ده که وێ که ئه م حه وت کوپه هی حه وت گه وره پیاوی ـ ماد ـ وه ك بنه ماڵه ی (فه ریبورز) و (ڕۆسته م) بوبێ.

٦ ـ شه شه مین قه ڵا یا ئاورگه: له خۆرئاوایی کۆمه ڵه قه ڵا کانی زیوه و، بڕێ له چاوه (کانی) خۆرئاوای کێوی زیویه دورتر هه ڵکه وتوه، ئاسه واری قه ڵا و چه ند کۆشك به رچاو ده که وێ، که ده ورو به ریان به ئاجوری زۆر قایم که نێوانی ئاجوره کان به ماده یه کی زۆر سه ختی واپڕ کراوه ته وه، که ئاجوره کان به شکڵی یه ك تیکه ی بێ درزوکه ڵین ده رهاتون، شکڵی ئه م قه ڵایه زۆرتر له وه ده چێ که (ئاورگه) یا مه نجه نیق بوبێ، ئاسه وار ناسان باشتر ده توانن بڕواو ڕای خۆیان له م باره وه ده ربڕن.

له ئارامگای زێوه دا حه وت سندوقی (مه فره قی) بەم جۆره دۆزراوه ته وه که ۱ ـ هه وڵێن سندوق (خوازاناتره)، به ڵام واده رده که وێ که سندوقی هه وه ڵیان که تیبه یه کی تێدا بوبێ که ئه م (که تیبه) ئیستا له موزه ی (لووێر) ی فه رانسه دایه و خانمێکی ئاسه وارناسی فه رانسه یی، ئه م که تیبه ی له میخی یه وه به فارسی وه ر گێراوه ته وه و، ده قی نوسراوه ی که تیبه که به م جۆره یه، (به هه زار زه حمه ت و که شمه که ش توانیمان قه ڵای که ره فتو بگرین) دیاره ئه مه واده گه یه نێ که قه ڵای که ره فتو زۆر گه وره و گرنگ بوه،کاتی ته نگانه سه نگه ر و کاتی فه رعانه شوێنی حه سانه وه، له گشت کاتانیشدا جێی ڕازونیازی به نده گان له گه ڵ خودادا بوه

٢ ـ دوهه مین سندوق: له م سندوقه دا ئه م شتانه بوه ـ ١ ـ وه سایلی کامڵی زین و به رگی ئه سپی له زێڕ ـ ٢ ـ سێ ساجی زێڕ ـ ٣ ـ چه ند موجه سه مه ی زێڕ له شکڵی مامرو که ڵه شیر ـ چون ـ ماده کان ـ که ڵه شێریان به ڕه مزی خۆش خه به ری و زوهه ستانیان زانیوه.

٣ ـ سێ هه مین سندوق؛ ئه م شتانه ی تێدا بوه:

ـ ١ ـ چه ند تۆپی پارچه ی پۆرتوکاوی تێدا بوه، چۆن ماده کان هه وه ڵ که سێ بوون که له دنیادا سه نعه تی پارچه کردنیان داهێناوه.

٤ ـ چواره مین سندوق، ئه م شتانه ی تێدا بوه:

ـ ١ ـ پڕ بوه له عه قیقی ورد و درشت و زۆرگه وره، چۆن عه قیق لای ماده کان پێروز و موبارەك بوه.

٥ ـ پێنجه مین سندوق؛ ئه م شتانه ی تێدا بوه:

ئه م سندوقه پڕ بوه له لاجورد. چۆن ناسینی کان و ده رهێنانی لاجورد و کانه کان تایبه تی ماده کان بوه.

٦ ـ شه شه مین سندوق؛ ئه مانه ی تێدا بوه:

١ ـ سندوقێ که موجه سه مه یه کی زێڕی تیدا بوه، که ؛ ماده کان به جێی ئالاّ که لکێان لێ وه رگرتوه.ئێستا ئه و موجه سه مه له موزه ی ئێرانی باستاندا، له ژێر چاو دێری دایه ـ ٢ ـ خه نجه ر و شمشیر و تیروکه وانی تێدا بوه.

٧ ـ حه وته مین قه لاّ که (هورودوت) ئاماژه ی پێ کردوه دیوارێکه، که به ده وری کێوی زێوه داهاتوه ته وه و، گشت قه لاّ کانی تری له باوه ش گرتوه، ئاسه واری ئه م دیواره له زۆر شوێندا به ر چاوده که وێ و بناغه ی دیواره که یش، ده کرێ به چاکی ببیندرێ، به وته ی خه ڵکی (زێویه)،ئه م دیواره تا نزیکی ١٥٠ ساڵ له مه پێش به به رزی گه زێکی، ساخ و ده س نه خورده، پا به ر جاو ڕاوه ستاو بوه و چه ند ده روازه یشی بوه.

به لاّم پاشان ده رگاکانی له به ین چوون و دیواره کانیشی ڕوخاون و، له به ر ده کانیان خانو به ره ی (زێوه) و دێکانی ده وروو به ری لێ دوورست کراوه، له خاڵی به رزی (ئارامگا) ی زێویه زه نگێکی زۆر گه وره به قه د بۆشکه یی له (مه فره ق) دۆزراوه ته وه، که ئه م زه نگه به زنجیرێ گه وره ی تایبه تی خۆی، زه نگیی لێداوه، له ده وروو به ری ئه م زه نگه چه ندین زه نگی چکۆله و گه وره بوه، که گشتیان به هۆی زنجیرێکی (مه فره قی) به زه نگی گه وره وه

به سرا بونه وه. هه روا زه نگۆڵه ی زۆر ورد به زه نگی گه وره وه هه ڵاوا سرابون که ئه م زه نگه زۆر به سام و ته ماشایی بووه[1]

زانکوی گه وره و به ناو بانگی تورجان

زانای به ناو بانگ مه لاعه لی قزلْجی

زانای پایه به رزی به ده نگ و باسان، ئه ستێره ی ورشه داری ئاسمانی کوردستان، گه وهه ری شه وچرای ڕێزی خواناسان، حه ق وێژی به سام له ڕیزی اولیا و خاسان. به سۆزودڵسوزی گه لی هه ژاران، عاشقی ده رس و فه قێ و په یڕه وی قورئان، خواڵی خۆش بوو ـ مه لاعه لی قزلْجی تورجان

ئه م مرۆپایه به رزه له ده ورو به ری ساڵی ١٢٢٥ ـ ك ـ م له دێی قزلْجه ی کوردستانی عێراق سه ربه شارستانی ئاو و هه وا خۆشی پێنجوێن، هاتوه ته دنیاوه، له لای مه لامحمدی باوکی ده ستی کردوه به خوێندن و پێشه کی عیلمه کانیشی له خزمه تیا خوێندوه ـ پاشان بۆ فیرْبون و، وه ده س هێنانی نهێنیه به ر بلاْوه کانی زانست چوه ته ده رێ و بوه ته فه قێ و ئه م دێ بۆئه و دێ ،کتیبی داوه به شاندا و ئه م شار بوئه و شارگرْاوه، سه دان درْك و پێی کوڵی له پێ هه ڵ چه قیوه ، هه زاران ڕه نج و مه ینه تی دیوه، ده یان ماموستای زانای به رزو به دینی ناسیوه، ڕۆژێ چه ند جار چۆکی ئه ده ب و ئیخلاسی داداوه، تازانستێکی له به ر کردوه ، خووخه ده یه کی جوانی وه ده س هێناوه، له هه رخه رمانێ گوڵیکو،له هه ر گوڵێکیش چلێکی ته ڵ کردووه، ئه مجار له سه ر په ڕه ی دڵی پاکیء پرله ئه وین و به کوڵی نوسیوه، تابه عه یان مافی شاردراوه و نهێنی یه کانی،له ئاوێنه ی حه قیقته تدا دیوه، زیاترله بیت ساڵی ده ورانی گه نجی خۆی، له ڕێی که سبی که ماڵ و زانستا به سه ر بردوه.به لاْم زیاترله خزمه ت ئه م سێ عالمه پایه به رزانه دا خوێندویه تی ١ ـ مه لامحمد بانه یی ٢ ـ مه لامحمد یای ٣ ـ مه لامحمد مفتی زه هاوی ـ که ژیان نامه ی هه رسێ کیان به خاستی خودا لێك ئه دێنه وه،

ماموستای قزلْجی دوای ئه وه عیلمه کان ته واوده کاو ده چێته پله ی مه لایه تی، له

---

١) دوران بی خبری جلد ٢ ص ٨٣و ٨٤

خزمه ت ماموستای دلسوزی خویدا ـ مه لامحمد یای ـ ئیجازه ی ته دریس و فتوی و ئیجتیهاد وه رده گرێ.

کاتێ که پیاوه گه وره و سه رۆکه عه شایه ره کانی ولاّت ئه م هه واڵه ئه بیسن، ده که ونه ڕقه به ری و کێ به رکێ، تا هه رکام ئازاتربێ به هه ر قیمه تێ بووه مه لا عه لی قزلّجی بباته دێ که ی خۆی و بیکابه مه لا و ده رس وێژی ئه وێ، به لێنی خه لاّت و به راتی زۆری پێ ده ده ن، ته نانه ت برێکیادن دێ و ملّکی پێشکه ش ده که ن، به لاّم ئه م زانا به رزه هیچکامیان قبولّ ناکات، تا ئاغای تورجان (حه مه ده مین به گ) مه شهور به (قۆچ به گ) پێ ده زانێ و دێته خزمه تی و عه رزی ده کا، به ومه رجه ی ته شریف بێنیته تورجان، ئیختیاری مزگه وت و جوحره و فه قێ به ده س خۆت بێ، هه ر چه نده ت پێ خۆشه ئه وه نده فه قێ ڕابگره، ژیانیشیان چۆن چاکه له سه رمن بێ ـ به لاّم براتی خۆت که متر له وه یه که خه لّکی به لێنیان پێ داوی، پایه به رز قزلّجی به تورجان رازی ده بێ و به لێن به قۆچ به گ ده دا، مه لامحمدیای ـ ماموستای به سه ریدادێ و ده لّێ: چۆن ئه وگشت به رات و ملّك و خه لاّتانه ت نه ویستووه و ڕه تت کردونه ته وه، به لاّم به و به راته که مه ی تورجان ڕازی بویی؟؟ ـ ده لّێ ماموستاگیان بڕیاری ئه م پیاوه به ره و زانین و ده رسی فه قیم هان ئه دا، له حاست مزگه وت و حوجره فه قێ سه ربه خۆ و ده ستی ئاواڵه کردوم، که ئه مه بۆخۆی به لّگه ی ڕێزو بایه خ دانان، بۆمه لاو زانا و فه قێ و خوێندن و ده رس و زانینه، به لاّم ئه وان بۆلاّی دنیا و خۆش گوزه رانی و ته ن په روه ریم ڕاده کێشن، که ئه مه یش له ده رس و فه قێ و خوام دورده خاته وه، خۆمنیش بۆخوام خوێندوه و خۆم وه قفی خزمه ت به قورئان و شوێنی پێغه مبه ر (د) و شه ریعه تی ئیسلام وڕانومایی خه لّك و درس و زانین کردوه[1]

ئه خلاقی جوانی قزلجی: ١ ـ ده لّێن له دێی تورجان دا چه ند مالّێکی جوله که ژیاون و مالمێکیان بوه که قزلجی هیچوه ختی له ڕێداپێشی ناکه وێ، یه کی له یاره کانی ـ ماموستا ڕه خنه ی لێ ده گرێ و ده لّێ: ماموستا تو ئێستاکه مه لا چاکی ده وران و زانای به ناو بانگی زه مانی، لێت ناوه شێته وه که مالمی جوله که کان پێش خۆت بخه ی، ماموستا له وه لاّمداده فه رمێ ده زانم ئه م بیروبڕوایه ی تۆلّه ئیمانه وه سه رچاوه ده گرێ، به لاّم ئه م مالمه سێ حه قی به سه رمنه وه هه یه، ١ ـ له ته مه ندا له من گه وره تره ،گه وره یش ده بێ

---

١) سالنامه ی مه هاباد به قه له م تورجانی زاده

پێش بکه وێ ـ

٢ ـ کاتێ ماڵم هاته تورجان، ئه وهاته دیده نیم و مه رجی ئینسانی و هاوسێ یی خۆی به جێ هێنا، خۆدیاره ئه مانه حه قێکن که به سه رمنیه وه هه یه

٣ ـ له چه ند جێگای ته وراتا ئیشکالم بوه ولێم پرسیوه ته وه ئه ویش ئیشکاله کانی بۆشی کردومه ته وه، به م جۆره مافی ماموستایی به سه رمه وه هه یه، ئیترقه ت ناتوانم پێشی بکه وم چون پێش که وتنی ماموستا خیلاقی ئه ده به و منیش کاری نارِه واناکه م ـ

٢ ـ ماموستای قزلْجی زانایه کی گه وره بوه: که هه نگاو به هه نگاو به دوی پێغه مبه ر دا ـ (درودی خودای له سه ر) ڕۆیشتوه، به م جۆره که گشت کاتێ له مه سایلی شه رعیدا وه ك قورئان ده فه رمێ ـ يُرِيدُاللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ[١] ڕێگای ئاسانی بۆخه ڵکی کێشاوه، ده ڵێن ڕۆژێکی زۆرسارد،ماموستا له گه ڵ فه قێکانی و چه ند که سی تر ده چن بۆسه فه ر، له قه راخ کانیه ك داله سه ر تاته به ردێکی سارد، کابرایه کیان چاوپێ ده که وێ،که نوێژ ئه خوێنێ، به ڵام له به رسه رما کابرا به نۆره پایه کی هه ڵ دێنێ و پایه کی داده نێ، فه قێکانی ده ڵێن نوێژی ئه م کابرا به تاڵه چون سێ حه رکه له سه ریه ك نوێژ به تاڵ ده کا، ماموستا ده فه رمێ لێی گه ڕێن: باوه ڕتان بێ که نوێژی ئه م کابرا هه ژاره له م چوڵگه دا و به م سه رما سه خته هه زارجار له نوێژی من و تۆله بارگای خوادا قبوڵ تره،

٣ ـ ڕاوێژی ماموستا له ده رس و تنه وه و قسه کردندا: خواڵی خۆشبو و قزلجی هیچکات له وشه ی قه ڵه می و گران و دورله زه ین که ڵکی وه رنه گرتووه، به ڵکوو ڕاوێژی زاری ئه وه نده دڵ نشین و سرنج ڕاکێشه رو جوان و ئاسان بووه که، دوای ته واوبونی ده رسی فه قێ ده ت وت،که له میشکیا نوسراوه و له سینگیدا هه ڵ که ندراوه، هه ربه و جۆره له قسه کردنیشا هیچکات و شه ی سه خت و قه ڵه می، که تایبه تی خۆ به زل زانانی فه زل فرۆشانه،به کارنه هێناوه، بۆنمونه، خواڵی خۆشبو حاجی مه لیکو لکه لامی سه قزی ده گێڕێته وه که له ته مه نی گه نجیم دا بۆ زیاره تی ماموستا چومه تورجان،

کاتێ هاتمه هه یوانی مزگه وت، دیتم پیاوی نوێژده خوێنێ، وام زانی مجه وری مزگه وته که یه،پرسیارم کرد ماموستا،له کوێیه؟ وتیان ئه وه تا،نوێژده کا،سه رم سوڕما چون له

---

١) سوره البقره آیه

پێشدا پێم وابوو، موستا دەبێ، مێزەرێکی دەگەزی لە سەروعە بایێ کی نایینی لە بەرو شالێکی کشمیری بە شانەوە و کە وایە کی شایانە ی لە بەردابێ، بەلاّم بە پێچەوانە ی گومانە کە ی من،کە وایە کی جاوی لە بەردابوو. چوّمە پێش ترەوە.تا کاتێ کە سلاّمی نوێژە کە ی داوە، سلاّوێکی گەرم و گوڕی کوردانە ی پێشکەش بکە م و،گوڵی دلّم بە بزە ی پڕ لە بەزە و شادی بە بشکوێنم، کوڵی دلّی پرلە زامیشم بە مەرهە می تاسە و نزای شفابە خشی دا مرکێنم، لە م کاتە دا کابرایە کی دێهاتێ هات ، دوای سلاّمی نوێژە کە ی، قسە یە کی عەرزکرد.ماموستایش لە وە لاّما فەرموی: با بکە وێتە ڕۆژ (جوحمە) منیش کە تا ئێستا، لە وە هازانا یە کی گەورەم[1]نە بیستبوو کە وشە ی ڕاست، وەك دێهاتی بە (چەوتی) بە زارڕابێ و، وشە ی (جمعە) بکابە (جوحمە) لە مە سە رم سوڕما و عە جایە ب مام، بە ڕاستی ئە وشە وق وزە وق و ئە وینە ی کە بوّدیتنی ئە وزاناگە ورە لە دلّما، گرپە ی ئە سە ندوورشە ی ئە داوە بە جاری دامرکا و کزبوو.

بە م جوّرە دوای ڕوّیشتنی کابراو عە رزی سلاّم و دەس ماچ کردن ولێ پرسین، بێ درنگ وتم ماموستا ئیشکالێکم هە یە؟ ـ ئە ویش ئە وە یە کە وەك ئە زانم ناو بانگی توّ دنیای پڕکردوە، منیش لە ڕێگای دورەوە بوّکە سبی فە یزو بە رکە ت هاتومە تە حوزور، بە لاّم چە ند دە قیقە لە مە و بە ر،لە وە لاّمی ئە وکابرادا ـ جومعە ت، بە جوحمە خوّێندە وە، کە زوّرم پێ عە جایە ب بوولە پلە ی بە رزی توّم بە دوردێ، ماموستای زانای گەورە فە رموی، مە گە ر نازانی کە وتراوە: كَلِّمِ النَّاسَ عَلىٰ قَدَرِ عُقُولِهِم ـ ئە گە ر من لە وە لاّمی ئە و کابرادا ـ جومعە ـ م بوتایە، ١ ـ وێ ئە چووهە ر لە بناغە وە لێم حاڵی نە بێ، ٢ ـ یائە گە ر لێشم حاڵی ببوایە گومانی ئە کرد کە من بە هە لّە دا چوّم.

٣ ـ مومکین بو واتێ بگا کە من خوّم لە و بزل تر دائە نێم و بە زمانی ئە وقسە ناکە م، خوّئە مە یش ئە بوە هوّی ئە وە کە ئە ودلّە خاوێنە بێ ڕیا و دروّیە م لێ برّە نجی و لێم دوری بگرێ،

حاجی مە لیکولکە لام دە لّی دوای ئە م بە یانە جوانە،کە دە ت وت ئاوی ڕە وان و سروە ی بە یان و سیحری بە یانە، بوّم دە رکە وت کە دە بێ هە لّە کە م ڕاست کە مە وە و پە لّە کە یشم هە لّ گرمە وە، ئە وە بووئیدی بە لّێنم دالە مە ولا تە نیا بە ڕێی عالمانی وەك قزلّجی دابروّم ـ فریوی لە ڕێ لادە ران نە خوّم، ئیترلە مە ولا لە وشە ی گران و قسە ی قە لّە می

[1]) تورجانی زادە لە سالنامە ی مە هاباد

که ڵکم وه رنه گرت، تا خۆم به زۆڵ نه نوێنم و خه ڵکیش به هه وانه شکێنم،

ئاسه وار و نوسراوه کانی خوالێ خوشبو قزلجی ـ به م جۆره یه

١ ـ حاشیه له سه ر ـ تصریف ملاعلی ٢ ـ حاشیه له سه ر جامی ٣ ـ حاشیه له سه ر سیوطی ۴ ـ حاشیه له سه ر مغنیٔاللبیب ۵ ـ حاشیه له سه ر ـ تسهیل ابن مالك ـ که به رتوکێکی گه وره یه له عیلمی (نحو) دا ۶ ـ حاشیه له سه ر ـ کمال شرحی شافیه ۷ ـ حاشیه له سه ر شرحی رضی گه ورترین په رتوکی عیلمی (صرف) ۸ ـ حاشیه له سه ر فناری ۹ ـ حاشیه له سه ر شرح شمسیه ١٠ ـ حاشیه له سه ر سیّدی شرح شمیّه ١١ ـ حاشیه له سه ر عبدالحکیم که گرانترین په رتوکیٚ (فلسفه و منطق) ـ ه ـ ١١ نوسراوه له سه ر ـ مطوّل ـ ١٢ ـ نوسراوه له سه ر (مختصر) ١٣ ـ حاشیه له سه ر (مفتاحی سگاکی) ١۴ ـ حاشیه له سه ر جمع الجوامع ١۵ ـ حاشیه و نوسراوه له سه ر ـ تحفه ی ابن حجر گرانترین په رتوکی مه زهه بی ئیمامی شافعی ١۶ ـ حاشیه له سه ر وضوح ١٧ ـ حاشیه له سه ر (شرحی قاضی) ١٨ ـ حاشیه له سه ر حکمة العین ١٩ ـ حاشیه له سه ر عصام الدین وضع ٢٠ ـ حاشیه له سه ر عصام الدین استعاره ـ نوسراوه له سه ر بیضاوی ٢١ ـ نوسراوه له سه ر ـ قصیده ی ـ بردیه ٢٢ ـ نوسراوه له سه ر شرحی (سبعهٔ معلّقه) ٢٣ ـ نوسراوه له سه ر (لامیّة العجم طغرایی) ٢۴ ـ نوسراوه له سه ر قصیده لامیّة العرب ٢۵ ـ نوسراوه له سه ر (شرحی قصایدابن ابی الحدید) ٢۶ ـ نوسراوه له سه ر خمریه ابن الفارض ٢٧ ـ نوسراوه له سه ر ـ تائیة الکبری ابن الفارض ٢٨ ـ نوسراوه له سه ر ـ قصیده اشکنوائیه ٢٩ ـ نوسراوه له سه ر ـ مقاماتی حریری ـ ٢٩ ـ نوسراوه له سه ر قاموس فیروزآبادی ٣٠ ـ نوسراوه له سه ر (عبدالغفور لاری) ٣١ ـ نوسراوه له سه ر لاری ٣٢ ـ نوسراوه له سه ر سیاله کوتی و سید شریف (له حیکمه تا) ٣٣ ـ حاشیه له سه ر مطول ٣۴ ـ حاشیه له سه ر مختصری قانون ابن سینا له طب دا ٣۵ ـ ٢۶ ـ ٢٧ حاشیه وڕاست کردنه وه له سه ر ـ مێژوی ـ ابن الاثیر ـ ابن خه ڵه کان ـ حبیب السیر ـ ٣٨ ـ شرحی نخبة الفکر له عیلمی ـ (درایة الحدیث) دا ٣٩ ـ حاشیه له سه ر شرحی ـ الفیه عیراقی له عیلمی درایه الحدیث دا ۴٠ ـ حاشیه وڕاست کردنه وه له سه ر بخاری و مسلم ـ له حدیث ـ دا ۴١ ـ نوسراوه له سه ر رساله تشریح الابدان ۴٢ ـ نوسراوه له سه ر ـ اتقان فی علوم القران سیوطی ۴٣ ـ نوسراوه له سه ر شفای قاضی عیاض ۴۴ ـ حاشیه له سه ر تورات و انجیل ۴۵ ـ نوسراوه له سه ر حاشیه کانی ـ جلال دوّانی له سه ر ـ شرح تجرید ۴۶ ـ نوسراوه له سه ر (عقاید

نسفی) ٤٧ ـ نوسراوه له سه ر شرحی عقایدی جلال الدین دوانی ٤٨ ـ نوسراوه له سه ر شرحی مواقف ٤٩ ـ نوسراوه له سه ر شه رحی تهذیب الکلام ٥٠ ـ نوسراوه له سه ر شه رحی ـ منظومه ی شاطبی (به رتوکێکی زۆر گه وره و عه جبیبه له عیلمی ـ قرائت و تجوید (باش خوێندنی) قورئان دا، که زۆر ده قیق و باش درێژه ی پیداوه ٥١ ـ حاشیه له سه ر شه رحی ـ حفایه له سه ر ـ کفایه ٥٢ ـ نوسراوه له سه ر په رتوکی ـ رفع الخفا ٥٣ ـ حاشیه له سه ر ـ تشریح الافلاك ٥٤ ـ حاشیه له سه ر ـ أشكال التأسیس له هه نده سه دا ٥٥ ـ حاشیه له سه ر ـ رسالة الحساب ٥٦ ـ حاشیه له سه ر شه رحی جلی ـ له عیلمی حساب و جبر دا ٥٧ ـ حاشیه له سه ر شه رحی جواد له حساب استدلالی و جبر دا ٥٨ ـ شیعری عه ره بی له باره ی ـ فرایض و میراتا ٥٩ ـ شیعری عه ره بی له تجوید دا ٦٠ ـ په رتوکی ـ مقولاتی عشره ٦١ ـ نوسراوه یی له ئادابی باس و وتووێژدا ٦٢ ـ شه رحێکی عه جیب له سه ر ـ بسم اللّه الرّحمن الرّحیم بێجکه له مانه ئاسه واری جوان و به که ڵکی زۆری تریش هه یه[1] کورته یّی له چۆنیه تی فێرگه ی ئاینی تورجان

له حه قیقه تا فێرگه ی ئاینی تورجان له چاو زه مانی خۆی ـ زانکویه کی ـ به بایه خ بوه که گشت عیلمه کانی تێدا خوێندراوه ـ عیلمی عه قلی و نه قلی، ریازی و ته بیعی زه مانی خۆی تێدا باس کراوه و خوێندراوه وشی کراوه ته وه، له هه ر لایه که وه زانایان و خاوه ن هونه ران بۆ په ره دان به زانست و هونه ری خۆیان رۆیان کرد بوه تورجان، وه رگرتنی ئیجازه نامه ی عیلمی له تورجان وه ك زانست نامه ی زانکۆ کانی زه مان، جێی بیرو برۆای خه ڵك و به بایه خ بووه،

ماموستای کانی قزڵجی ـ زانکۆی گه وره و به ناو بانگی تورجان

خواڵێ خوشبوو قزڵجی بۆخۆی ناوی (عه لی) به ڵام ماموستا پایه به رزه کانی تێکڕا ناویان (محمّد) بوه ماموستا کانی قزڵجی ـ

١ ـ مه لا محمّد ـ بانه یی کۆری باقر کۆری ـ محمود ـ له ناوچه ی بانه سالی (١١٩٦ ـ ك ـ م) هاتوه ته دنیاوه دوای ته واو کردنی عیلمه کان ماوه یێ له بانه خه ڵکی به رێ و

---

١) فه رهه نگی مه هاباد ـ به قه ڵه می ئه حمه دی تورجانی زاده

شوێنی ئاینی پاکی خۆشی هێنه ری ئیسلام ڕابه ری کردووه و فه قێی بار هێناوه و ده رسی - قورئان و شه رع و عیلمی و توه ته وه، به ڵام دوای ئه وه که زانای گه وره و مه لاچاکی به ناو بانگی مزگه وتی سور - مه لامحمّد مه شهور به - ابن الرّسول - له ساڵی (١٢٤۶ ك) دا کۆچی دوایی ده کا و به ڕه حمه ت ده چێ، له بانه وه ده چێته مه هاباد و له جێی خواڵی خۆشبوو، مه لامحمّد - داده نیشێ و ده بێته ڕئیس و ماموستای فێرگه ی مزگه وتی سوری مه هاباد، زۆری پێ ناچێ که - عبدالله خانی موکری، دڵی ماموستا،له خۆی دێشێنی و ماموستای به ڕێزیش به ره و شاری سلیمانی کۆچ ده کا و مه هاباد به جێ دێڵێ، فه رمانڕه وای بابان و حاکمی سلیمانی پێشواز یه کی گه رم و گوڕی لێ ده کا و، زۆری ڕێزلێ ده گرێ و، له هه رلاوه وه سیله ی دڵ خۆشی و حه سانه وه ی به جێ دێنێ، به ڵام زۆری پێ ناچێ که حاکمی مه هاباد - عبدالله خانی موکری په شیمان دبێته وه و په ی به هه ڵه ی خۆی ده باوده نێرێ له دوی، دیسان سه د به رابه ر، له هه وه ڵ جار زیاتر، به ڕێز و بایه خه وه ده ی هێنێته وه بۆ مه هاباد و ده یکاته وه به ماموستای فێرگه ی مزگه وتی سور، ئه م زانا بلیمه ته پایه به رزه، تا دواکاتی ژیانی،ته مه نی پڕبه رو به رهه می خۆی، له ڕێی به ڕێوه بردنی فه رمانی خوا ، زیندو کردنه وه ی ڕێ و شوێنی پێغه مبه ری خۆشه ویست (درودی خوای له سه ر) ، په ره دان به به رنامه ی ئاینی قورئان وزانسته به کار هاتوه کانی زه مانێ برده سه ر، له ساڵی (١٢۶٠ ك) له شاری مه هاباد کۆچی دوایی کرد[1] هه زار ڕه حمه تی خودای له سه ربێ،خواڵی خوشبوو مه لامحمّد، یه کی بوه له زانا پایه به رزه بێ وێنه کانی ده ورانی خۆی،

بۆبه یانی بلیمه تی و پسپۆڕی و شکۆو که ماڵی ئه م زاته که م وێنه، ئه مه به سه که به ده ستی خۆی، له نزمترین په رتوکی عیلمی (صرف و نحو). تا به رزترین پله ی زانستی عیلمی، بێ په ڵه و هه ڵه، زۆر دورست و ڕه وان و جوانی، نوسیونه ته وه،

ئه گێڕنه وه که ئه وزانایه ئه ونده خێرا (سه ریع) نوس بوه کاتێ ده ستی به نوسین کردبێ تا چه وهه ر ی ده واته که ی و شکاوی نه هاتبێ و موره که به که ی ته واونه بوبێ ده ستی له نوسین هه ڵ نه گرتوه

دیسان لێی ده گێرنه وه که له هه وه ڵ، تا ئاخرین و شه ی ته فسیری بیضاوی - له چه ند حه وتوو، که متر له مانگێك دا نوسیوه ته وه، دیاره ئه وانه ی که ته فسیری (بیضاویان) دیوه

1) ج ١ - مشاهیر کورد بابامردوخ روحانی

ده زانن که ئه م کاره یانی نوسینه وه ی که متر له مانگیکدا، سه رسوڕ هێنه ره و، وه ك موعجیزه وایه، به تایبه ت ئه گه ر نوسراوه که یش له ئاخرین پله ی دورستی و بێ هه ڵه یی دا بێت. خۆشبه ختانه که نوسخه ی ئه م ته فسیره به بایه خه ده س نوسه، له دوو به رگاهه ر ئێستاکه هه یه،[1] جارو باریش نوسراوه و حاشیه له قه راخ ته فسیر که داده بیندرێ، وامه شهوره که ئه م زانابێ وێنه ته نانه ت له دانانی - سه ر - ژیر - بۆر - زه نه - ی وشه کانیدا که سێ، هه ڵه یه کی لێ نه دیوه، بۆخۆی ئه م دورستی و بێ هه ڵه ییه، له گه ڵ ئه و خیرّا نوسینه ی، که به ته واتور (هه والّی جه ماوه‌ری بێ پسانه وه) به ده ستمان گه یشتوه، بێجگه له وه‌یش له بڕواری نوسینی جێ جێی په رتوکه که، بۆمان ده رده که وێ، له حه قیقه تدا سه رسوڕ هێنه ره، دڕ توانین بڵه ین له مێژوی نوسین دا

وه هاهه والی نه قڵ نه کراوه و نه نوسراوه، یا هه رنه بێ به ئێمه نه گه یشتووه،

له گه ڵ ئه ویشدا ده گێرنه وه که له شه ڕی ماڵ وێرانکه ری بانه دا، دوجار - په رتوکخانه که ی سوتاوه، که سه رله نوی ئه م زانابێ وێنه به ڕێزه، ته واوی کتیبه کانی له سه ر تابه خوار، نوسیوه ته وه،

خوالێ خۆشبو قزڵجی زۆرجارفه ر مویه تی ماموستا مه لامحمّد بانه یی هه روه ك له عیلمی ڕواڵه تی و وشه یی داتا که سواری مه یدانی زانیاری و بلیمه تیه، له عیلمی نهێنی و باتنی و پارێز کاریشدا تاقه سواری مه یدانه - خواله گشت زانایانی خزمتگوزار به ئاین و زانست و خه ڵکی هه ژار خۆش بێ

٢ - مفتی زه هاوی -

- مه لامحمّد - کوڕی مه لا - احمد - کوڕی حه سه ن به گ - کوڕی ڕۆسته م به گ - کوڕی که یخسرو به گ کوڕی ئه میر بابا سلێمان - کوڕی فه قی - احمدی دارشمانه ی پشدری[2] مه شهور به (مفتی زه هاوی) که له بنه ماڵه ی ئه میره کانی بابان بوه و ناز ناویشی به فه یزی (فیضی) ده رچوه، چون ماوه یێ (مفتی) شاری به غدا بوه ناو بانگی به مفتی (زه هاوی) رۆیوه، چون دایکی له کورده کانی شاری زه هاوی کوردستانی ئێستاکه ی ئێران بوه و ماوه یه کیش باوکی له وێ ماوه ته وه، وای به چاك زانیوه که مفتی زه هاوی بێ - نه ك مفتی به غدایی، تاکو به خه ڵکی ڕابگه ێنێ که پله و مه قام، ئه وی له خشته نه بردوه و خۆیشی به

---

[1] دارالعلم تورجان به قه لمی تورجانی زاده به لام خوالی خوشبوو تورجانی زاده نه ی وتوه که ئه و نوسخه له کوی یه؟
[2] علماننا ص ٥١٧

پله و پولّ و ناونه فرۆشتوه، به لّکو سه ربه رزی و ناوی بۆگه له که ی وه وده ست خستوه،
(له سالّی ۱۲۰۸ ك) له شاری سلیمانی له دایك بووه و (سالّی ۱۳۰۸ ك) دوای سه د سالّ ته مه نی پڕخێروبه ره که ت له شاری به غدا کۆچی دوایی کردوه، ئه م زانا گه وره ۸۰ سالّ ته دریسی کردوه و ماوه ی ۳۸ سالّیش مفتی به غدا بووه و به سه ر گشت زانسته کانی ئیسلامی دا ئاگایی بووه، زه هاوی له خزمه ت باوکی داده ستی کردوه به خوێندن، دوای ماوه یی چوه ته خزمه ت، زانای گه وره (شێخ محمّد معروف) ی نۆدێ یی و زانستی معان ـ به یان ـ به لاغه و عه روزی خوێندووه، پاشان به ره و هه لّه بجه ـ ڕێ که وتوه و ماوه یه کی که م له خزمه ت (شێخ عبدالله) ی خه رپانی داماوه ته وه و به هره ی لێ وه ر گرتوه، هه ر له وێوه به ره و شاری سنه، ڕێ که وتوه و ماوه یه کی زۆرله خزمه ت زانای پایه به رز (شیخ محمّد قسیم) ی مه ردۆخی داعیلمی حیکمه ت و که لام و ریازی خوێندوه، پاشان هه وای سابلاخ (مه هابادی) ئیستاکه ی که وتوه ته سه روچوه ته مه هاباد و له فێرگه ی مه لامحمّد مه شهور به (ابن الرّسول)،هه یئه ت و ڕیازی ته واو کردوه، خوالێ خۆشبوو زه هاوی دوای ته واو کردنی عیلمه کان ده گه ڕێته وه بۆسلیمانی و له مزگه وتی شێخ باباعه لیۓ ماوه یه کی که م خه ریکی ته دریس ده بێ، پاشان ده چێته شاری که رکوك و ماوه یه کی فره له وێ خه رێکی ته دریس و بارهێنانی فه قی وڕانومالی خه لّکی ده بێ، زه هاوی له نێوان سالّه کانی (۱۲۵۷ تا ۱۲۶۰ ك) کۆچ ده کا و ده چێته به غدا ـ له سالّی ۱۲۶۶ له گه لّ شوغلّی ته دریس دا ده کرێ به سه رۆکی کۆڕی ده رس بێژانی (مدرسینی) به غدا، وه له سالّی (۱۲۷۰ ك) ڕه سمه ن ده کرێ به مفتی به غداو، تا ئاخرین کانی ژیانی له م پله دا ده مێنێته وه، مفتی زه هاوی شافیعی مه زهه ب ـ بووه به لاّم به هۆی ئاگایی له مه زهه بی ئیمام «ابوحنیفه» و توانایی و ده سه لاّتی به سه رشی کردنه وه و ولێکدانه وه ی ئه حکام (ده ستور و یاساکانی) ئیسلام،له ژێر[1] تیشکی قورئان و ڕێ و شوێنی جوان ووته ی پڕبه روبه رهه می خۆشه ویستی خودا (درودی خودای له سه ر)، جێی بیروبڕوای به ێره وانی هه ردولابووه،هه روه ك شاعیری به ناو بانگی عیراق ـ عبدالباقی عُمَری ـ له تاریفی مفتی زه هاویدا ده لّێ

قَدْقیلَ لِی اِذْ رُحتَ اُنْشِدْ عِندَمَا	شـاهَـدْتَ دِیـنَ مُـحَـمَّـدٍ یَـتَـجَـدَّدُ
فِی مَذْهَبِ النُعانِ بالزَّوْراءِ قَدْ	اَفْـتَـى الْـاِمـامُ الـشّـافِـعی مُـحَـمَّـدُ

---

۱) مشاهیر کورد بابامردوخی روحانی

یانی: به منیان وت کاتێ که چوێته به غدا ودیت که ئاینی پاکی ئیسلام گه شاوه ته وه و سه رله نوێ بوژاوه ته وه، هونراوه یی به هۆنه وه و بێژه، که ئیمام محمّد شافیعی یه، که له به غدا له سه ر کورسی ـ موفتیگه ری ـ دانیشوه و به مه زهه بی ئیمام ـ (ابوحنیفه) یش فتوائه دا، بابیش زانین که دوای ماوه یی مه زهه بی ئیمام ـ (ابوحنیفه) ی بۆ خۆی هه ڵبژاردو بو به حه نه فی مه زهه ب مفتی زه هاوی زۆر زیره کو،تیژ زه ین و خاوه نی هۆش و بیرێکی سه رسۆر هێنه ر بووه، هه رچیه کی بیستوه له جێ له زه ینیدا نه خشی به ستوه، بێجگه له وه ـ که زانایه کی به رزو به بایه خ و عالمێکی پڕکارو له خودا ترس، ده م و ده س به خێرومرۆ دۆست و غه ریب نه واز، له درۆودوورۆیی دور، حه ق وێژو زمان خۆش و فه قیر خۆشه ویست بووه، پاش مله ی نه بوه و ناوی که سی به خراپه نه بردوه، ده یان فریشته ی به ناو فه قێ، له حه ڵقه ی ده رسی دابه به هره گه یشتون، سه دان زانای به ناو بانگ له خزمه تیدا ئیجازه (ودمی) مه لایه تی و زانایی یان له خزمه تیداوه ر گرتوه، وه ك ١ ـ مه لا عه لی قزلجی ٢ ـ مه لا عه بدوللا ی پیره باب ٣ ـ شیخ عبدالرّحمن قره داغی ۴ ـ مه لا محمّد کوانه دوڵی ۵ ـ سیّدعبدالرّحمن نقیب بغداد ۶ ـ شیخ عبدالوهاب نایب ۷ ـ شیخ حسن قره داغی ۸ ـ مه لا محمّد مه حوی شاعیری به ناو بانگی کورد ۹ ـ کۆری لایه ق و بلیمه تی خۆی. جمیل صدقی زه هاوی ـ شاعیری به ناو بانگی عیراق، بێجگه له وانه مفتی زه هاوی[1] قسه زان ـ خوتبه خوێن، نوسه ر، شاعیر یکی پایه به رزبوه به زمانی عه ڕه بی و فارسی و کوردی شیعری وتوه، به تایبه ت له هونینه وه ی هۆنراوه (شیعر) ی عه ڕه بی دابێ وینه بوه، شاعیری به رزو به ناو بانگی کوردی عیراقی، خواڵی خۆشبوو معروفی رصافی[2] و تویه تی که هه ستی ناسك و ته بعی ڕه وانی من و، جمیل صدقی زه هاوی (کۆری مفتی زه هاوی) له حاست ته بعی زانا و هونه ری پایه به رز، مفتی زه هاوی تنۆك به ده ریایه ـ جمیل صدقی زه هاوی، بۆخۆی له ڕیزی زانا و شاعیره هه ره به ناو بانگه کانی چه رخی خۆی له خۆرهه لاتابوه،

---

١) مشاهیر کورد ص ٣١ ج ٢
٢) مشاهیر کورد بابامردوخ روحانی

خوالّی خۆشبو ـ ملك الكلام ـ ی سه قزی که پله یه کی زۆر به رزی له شیعر و په خشانی عه ڕه بی ـ فارسی ـ کوردی دا بوه، ته نانه ت شاعیر و زانای وه ك، ملك الشعرای، به هار، ئه دیب و الممالك فه راهانی، له شیعر و ئه ده ب دائه میان به ماموستای خۆیان زانیوه، له سه فه ر نامه ی خۆی دا نوسیوه تی که له شاری به غدا به زیاره تی مفتی زه هاوی، گه یشتم و له زنجیره ی و تار وڕحه لّقه ی ده رسی داماوه یی حازرده بوم، مرۆحه ق بیژێ، له عیلم و زانین و که مالّ و به لاغه ت و فه ساحه تا، له گشت ولاّتی ئیسلامی داوێنه و هاوتام نه دیوه،

له شاری به غدا، ناصرالدین شای ئێران، چوه ته زیاره تی و ڕێزو بایه خێکی زۆری لێ ناوه، به وه که مفتی بۆی ئێرانی پێوه یه و دایکی خه لّکی زه هاوی کوردستانی ئێرانه، خۆی پێوه ڕاناوه و ئیفتیخاری پێوه کردوه، زه هاوی له عیلمی ریازی کۆن ـ حیکمه توکه لام ـ منطق ـ شه رع ـ اصول ـ ته فسیر ـ حه دیس[1]

ئه ده بی و باقی که مالاّتو هونه ری ئینسانی له ڕیزی زانا و بلیمه ته کانی چه رخی خۆی بووه،[2]خوالّی خۆشبو مفتی زه هاوی به هۆی ته دریس و فتوا و ڕانومایی خه لّکی و کاری زۆره وه، سه ری نه په ڕژاوه که یادگار یێکی به که لّك بنوسێ و له دوای خۆی به جێی بێلّێ، وه ك له م دووشیعره دا داخی ده روّنی خۆی ده رده برێ و ده لّێ،

عَاقَ تَدْرِیسی عَنِ التَألیفِ لَکِن ـ مَا اَنَا مِنْ فَضْلَ رَبّیِ متأسِّفُ، مِنْ تَلامِیذی اَلَّفْتُ کِتاباً ـ کُلُّ سَطْرٍ مِنْهُ فِی العِلمِ مُؤَلِّفُ، به لاّم دوودانراوه ی به م ئیشانانه هه یه

١ ـ دانراوه یی له باره ی جبرو اعتزال و بیرو بڕوای سونیانه وه

٢ ـ ته رجمه ی مه کتوباتی ئیمامی ڕه بانی (شیخ احمد فاروقی سرهندی) له فارسیوه به عه ڕه بی

به داخه وه تا ئیستاکه شیعری کوردی مفتی زه هاویم گیرنه هاتوه، ئه ویش نمونه ی هونراوه جوانه کانی به فارسی

رسیـدایـنـك غـرور مـردم نـاکـس بـدانـجایـی   کـه بیند خویش راهر خر مگس از عجب عنقایی

---

١) رصانی ـ له سالّی ١٢٩٤ ک م له به غدا له دایک بوه و له سالّی ١٣٦٤ یا ١٣٦٥ ک م له به غدا له دنیاده رچوه ـ ئه م هونه ره به رزه له خیلی کوردی جباری باشوری که روک ـ ەوهاوەلّی خوالّی خوشبوو جمیل صدقی زه هاوی بووه ـ که هه ردوکیا به ده س و دەم و قه لّه م تاتوانیان، بۆ بوڕانه وه ی به ختی هه ژاران وبڕینی ده ستی زۆرداران حه ولیان داوتیکوشان رصانی ئه لّێ ـ عاهدتُ نفسی والایا مُشاهدة ـ ان لااُقِرَّ علی جَوَرِ الشیاطین ولَااصادقَ کذّابا ولو ملکاً ولاَ اُخَالطُ اخوان الشیاطین مشاهیر کورد بابامردوخ روحانی

٢) سالنامه ی مه هاباد ـ به قه لّه می خوالی خوشبو احمد تورجانی زاده

گمارد خویش را هر ذرّهٔ ناچیز، خورشیدی شمارد خویش را هر قطره‌ای بی قدر، دریایی

هزاران در جهان جالوت هست و نیست داوودی فراوان برزمین فرعون هست و نیست موسایی

همه گم کرده راهیم و نباشد در جهان خضری همه کور و کر و لالیم و پیدا نیست عیسایی

هزاران آزرو بتگر عیانند و خلیلی نیست بود چون نینوا هر شهر و نبود ابن متّایی

از این اوضاع ناهمواری هنجار می ترسم

خوشا می یافتم «فیضی» در این گنبد دگر جایی

غیر از تو کس نمی کند این درد را دوا غیر از تو کس نیاز نسازد همی روا

خواهیم حاجت از تو خدایانه ماسوا با ما، در احتیاج بود ما سوی، سوا

• • •

پرسید ز من لطیفه گویی پنداشت که فارسی نَدانَمْ

گفتا که بفارسی «ندی» چیست؟ گفتم که بفارسی ندی، نَمْ

«لاعهدی است چون بلبل در این گلزار می نالم گه از بی مهری گل، گه ز جور خار می نالم

میان ناله ما نیست چندان فرق ای بلبل تو بر رخسار گُل، من بر گُل رخسار می نالم

ئه مه یش نمونه ی شیعره عه ربیه کانی،

أضيَفَ الدُّجىٰ معنىًّ الىٰ لَيْلِ شَعْرِهِ فَطَالَ فَلَوْلاَ ذَاكَ مَاخُصَّ بِالْجَرِّ

وَحاجِبُه نُونُ الوِقَايَة مَا وَقَتْ عَلىٰ شَرْطِها فِعْلَ الْجُفوُنِ مِنَ الْكَسْرِ

يا رَبّ حَارَت فِي ثَنَاكَ عُقوُلُ ماذَا عَسىٰ فِيْكَ الْعُقوُلُ تَقوُلُ

اِنَّ الْوُجوُدَ ثَنىٰ عَلَيْكَ بِأثْرِهِ فَثَناءُ اَهْلَ الْفَضْلِ فِيكَ فُضوُلُ

٣ ـ مه لا محمد یای، زانای ئازا و به رزی خوّش ناو، بارانی نه رمی به هه وروساو، گوڵی گه شی سه رشه تاوان ـ هێزو گلێنه‌ی دوچاوان، سروه ی به خێری به یانان، ئه ستیره ی گه شی نیشتمان، خوّشه ویستیّ له لای خودای، خوالّی خوشبو مه لامحمّدی یای، ئه م زانا گه وره یه کی بوه له موده رڕیسه هه ره به ناو بانگه کانی مزگه وتی سوری مه هاباد، خوالّیّ

خوشبو قزڵجی پایه ی عیلمی ئه م ماموستایه ی پیّ گه وره تربوه له پله ی زانستی مفتی زه هاوی[1]

فه قیّ و خوێنکاره به ناو بانگه کانی قزڵجی (مه لا عبدالله ـ ی پیره باب)

١ ـ خواناسی بیر تیژی دڵسۆز، زانای بیّ ویّنه ی به سۆز، عالمی پاریّز کاری ڕه ببانی، دوورله هه وای نه وسانی، میرات زانی مه لا چاکی به شه ره ف وداب، خواڵی خۆشبو مه لا عبدالله ـ ی پیره باب، ئه م زانا پایه به رزه خه ڵکی دێی ـ دیبوکری مه ڵبه ندی مه هاباد بوه، که له خزمه ت مه لا محمدی خه تی و مفتی زه هاوی و مه لا عه لی قزڵجی ئیجازه عیلمی وه رگرتوه، له دێکانی وه ته میش بوه ته مه لا و ماویی له م ئاواییانه ده رسی فه قێی وتوه ته وه و خه ڵکی وه سه رڕێی چاکه خستوه، له پاشان چوه ته شاری مه هاباد و تا ئاخرین کاتی ژیانی له فیرّگه ی ئاینی (هه باساغای) سابلاغ داده رسی ئاینی وتوه ته وه، سه دان فه قێی بارهێناوه و خه ڵکی بۆرێگای ئاینی ڕانومایی فه رموه، خواڵی خۆشبوو پیره باب له عیلمی هه نده سه «ئه ندازیاری» و حیساب «ژوماره» و جه بر و ڕیازی داشان به شانی زانستی ئاینی ئاگایی و ده سه ڵات و مه هاره تێکی سه ر سوڕهێنه ری بووه، ته نانه ت زانا ئاینیه به رزه هاو چه رخه کانی، بۆ کردنه وه ی گرێ پووچکه و مه ته ڵی بڕێ له په رتووکه ئاینی و ئه دەبیه کان، ده س به داوێنی ئه بوون و په نایان پیّ ده برد،ئه م زانابێ وێنه، نوسراوه و حاشیه ی زۆری له سه ر په رتوکه عیلمیه کاندا هه یه، وه ك:

١ ـ حاشیه له سه ر خلاصة الحساب ٢ ـ نوسراوه له سه ر تحفه ی ابن حجر، ٣ ـ حاشیه له سه ر «اصولی اقلیدس» ۴ ـ حاشیه له سه ر «اسطرلاب» ی بیرجه ندی ۵ ـ په رتوکی له عیلمی هه ئیه ت و هه نده سه دا،

خواڵیّ خۆشبوو پیره باب به تایبه ت له حه ل کردن و ڵیکدانه وه ی مه سایلی میراتا به ناو بانگ و که م وێنه بووه، له ساڵی (١٣٠٩) یاوه ك بڕێ ترده ڵێن له (١٣١٨ ك) کۆچی دوایی کردووه

١) ساڵنامه ی مه هاباد ـ مشاهیری کورد ج

(فه قێكانی پیره باب)

ئه م چوار زانا پایه به رزانه ماوه یه كی زۆر له فێرگه ی ئاینی پیره باب دافه قیه تیان كردوه و له ده ریای عیلم و خه رمانی كه ماڵی ئه و زانا گه وره‚دوڕری زانین و گوڵی فێربون و كه ماڵیان هه ڵ گرتوه ته وه،

١ ـ میرزا عه لی قازی كه له ڕشته كانی ئه ده ب و عیلمی شه رعی، به تایبه ت له زانستی ریازی كوّن دا یه كی بوه له زانا به ناو بانگه كانی ناوچه، به تایبه ت خه ت خوّش ترین خوّش نوسانی زه مانی خوّی بووه، له ساڵی (١٣١٠ ك) كوّچی دوایی كردوه

قازی میرزا عه لی كوڕی قازی میرزا ابوالقاسم كوڕی میرزا محمود له بنه ماڵه ی قازیه كانی سابلاخی موكری پشت له سه ر پشت نزیكی سێ قه ڕن قه زاوه تی مه هابادیان به ده سته وه بوه، به عیلم و هونه رومرۆڤایه تی و پایه به رزی به ناو بانگ بون قازی میرزا عه لی له (١٢٧٩ ك) له شاری سابلاخ مه هابادی ئیستاكه له دایك بووه و هه رله وێ عیلمه كانی ته واو كردوه‚له خزمه ت خواڵی خوشبوو پیره باب ئیجازه ی وه رگرتوه، پاشان ماوه ی چڵ ساڵ له خزمه تی خه ڵكی هه ژاری كوردا ڕاوه ستاوه، قه زاوه تی كردوه و ده رسی و توه ته وه ، له ڕێی ئازادی و سه ربه رزی گه له كه یدا، حه ولوته قالای زۆری داوه‌وۆ‌ ‌نجی فره ی كێشا وه‚چه ند جاریش له به ندیخانه خراُ‌ٌ، خواڵی خوّشبوو میرزا عه لی نوسراوه ی زۆری بووه به لام له شه ڕی جیهانی هه وه ڵ و هێرشی ڕوّسه خایه نه كان بۆمه هاباد، تێكرا سوتان و له به ین چون، ئه وه ی ماوه. ته نیا شه رحی «بانت سعاده» بوه ، قازی عه لی پاش ٧٢ ساڵ ژیانی شه ڕافه تمه ندانه و به سه مه ر، له ساڵی (١٣٥٠ ك) كوّچی دوایی كرد، خواڵی خوّشبوو میرزا‚باوكی دڵسوزی قازی محمّد «پێشه وا» و میرزاابوالقاسم «صدر قاضی» بووه، كه هه ردوكیان ساڵی (١٣٢٤ هه تاوی) به ده ستی خوّین مژه كانی شاچه په له كانی په هله وی، له سه ر رمافی ڕه وای گه له كه یان له دار دران[1] ٢ ـ حاج مه لاّ عبداللّه ی وه ڵزی، خواناسی به دین و دڵ پاك و بزان، ئه ستیره ی ئاسمانی ده شتی موكریان، شابازی تیژباڵی عیشق و ئه وین، له ترسی خودا حه ق ویژو چاو به ئه سرین، له كاتی یادی خودا دڵ و ده رونی ده له رزی، خواڵی خوّشبوو حاجی مه لا عه بدوللاّی وه ڵزی، له ساڵی (١٢٨٥

---

١) سالنامه‌ی مه‌هاباد ـ مشاهیر كورد ج ٢

ك) هاتوه ته دنیاوه و له ته مه نی شه ش حه وت سالّیدا ده ستی کردوه به خو ێندن و خودایش یارمه تی داوه و به چاکی عیلمه کانی خواره وه ی خوێندووه،له سالّی (۱۳۰۸ ك) چوه ته بیاره ولای زانای گه ورهٔ مه لا عه بدولقادرٌی مه لا چاکی ئه وسه رده مه خوێندویه[1] تیٚ، پاشان چوه ته خزمه ت زانای به ڕێز مه لا عه بدوللّای پیره باب و له وێ ئیجازه ی وه رگرتوه، پاشان حاجی ئێلخانی زۆری ڕێزلێ ناوه و به ده ستی قه درو شکۆ بردویه تیه دێی حه مامیان و له وێ بوه ته موده رڕیس، له گشت ناوچه کانی کوردستانه وه فه قێ ڕوویان تێ کردوه و به هره یان له خزمتیاوه ر گرتووه، زانای کوردی نوسی به ناو بانگ مه لا عه بدولکه ریمی موده رڕیس،له یادی مه ردانداده نوسێ کاتێ: له سالّی (۱۳۴۹ ك)، که من دوو سالّ بوو هاتبوو مه بیاره، حاجی مه لا عه بدوللّاهات بۆئه وێ بۆزیاره ت، مه لا موحه ممه د ئه مینی ـ کوریشی له گه لّ بوو،که فه قێ یه کی زیره ك و به هره مه ند بووه ئه وه نده ی نه مابوو ئیجازه وه ربگرێ، ڕۆژێکیان ئه م کوڕه ی پێی وتم من ناوێرم پرسیار له باوکم بکه م، تۆپرسیارم بۆبکه،مه عنای ئه م دوو شیعره ی نیزامی چی یه که: ده لّێ

الهی طول و عرض عالمی را	توانی در دل مور آفریدن
نه وسعت در درون مور بردن	نه عالم را سر مویی بریدن

منیش پرسیاره که م لێ کرد، له وه لاّما فه رموی: به ظاهیر موساواتی مه کان و موته مه ککین واجبه عه ده مه که ی محالّه، که واتێ ئه م دووبه یته له سه ر ئیعتباری صووره تی عیلمی بێاکراوه نه ك صووره تی عه ینی، به م وه لاّمه ئیشکاله که حه لّ بوو،[2] پاشان سه فری حه جیشی کردووه، خوالێ خوشبوو له سالّی (۱۳۶۰ ك) کۆچی دوایی کردوه و سێ کۆری مه لا چاکی له دوا به جێ ماوه،

الف: مه لا عه لی ولزی (۱۳۱۰ هـ ق) له دێی په سوه له دایك بووه که عیلمه کانی له خزمه ت بابی دا خوێندوه و چاکترین زانای سه رده می خۆی بووه،

نووسه ردوو سالّم له خزمتیا خوێندووه، پاش ته واوکردن و ئیجازه وه رگرتن ماوه یی له دێکانی ـ صاحیب و تورجان مه لایه تی کردووه، پاشان تا کاتی ژیانی له فێرگه ی حه مامیان ده رسی فه قێی وتوه ته وه و خزمه تی ئاینی کردووه، له سالّی (۱۳۵۲ هه تاوی) له دێی حه مامیان ـ کۆچی دوایی کردوه

۱) علماؤنا ص ۳۵۸
۲) یادی مه ردان ص ۵۲۲ و ۵۲۳ و علمائنا

ب: مه لا موحه ممه د ئه مینی وه لَزی ـ له سالّی (١٣٢٢ ك) له دیّی په سوه ی لاجان له دایك بووه،له خزمه ت باوكی داپیّشه كی عیلمه كانی خوّیندوه، هه رواله خزمه ت برای گه وره و زانای خوّی مه لا عه لیشدا خوّیندویه تی. پاشا له خزمه ت زانای به ناو بانگ (مه لا گچكه ی) هه ولیر، عیلمه كانی ته واو كردوه و هه ر له ویّیش ئیجازه ی وه رگرتووه.

دوّایی بووه ته مه لا و ده رس وبّژی دیّكانی (قه ره گویّز) (عه مبار) ئه م زانا پایه به رزه خه ت خوّشه به ریّزه له سالّی (١٣٤٩ هه تاوی) داهه ر له دیّی عه مبار كوّچی دوایی كردوه

٣ ـ مه لا موحه ممه د حوسه ینی تورجانی كوڕی خوالّی خوّشبوو قزلجی له سالّی (١٢٨٨ ك) له دایك بووه و له سالّی (١٣٢٥ ك) به ڕه حمه تی خودا چوه، ئه م زانا خوانا سه گه وره له خزمه ت باوكی دلّسوزی خوّیدا عیلمه كانی ته واو كردوه.تائاخرین كاتی ژیانیخه ریكی فیّركردن و بارهیّنانی فه قی و، ڕانومایی و خزمه تی خه لّكی هه ژار بووه، له عیلمی اصول و مه نطق و حیساب و ئه دبیاتی عه ڕه بی و فارسی داپله یه كی به رزی بووه، به تایبه ت له هونه ری داناتی ئیّنشای عه ڕه بی و فارسی داده ستیّكی به رزو به ده سه لاّتی بووه، دوو په رتوكی به كه لّكی لیّ به جیّ ماوه ١ ـ شه رح و لیّكدانه وه یه كی به كار هاتوو له سه ر ـ فه رایضی قزلّجی ٢ ـ هوّنراوه ی نوخبه تولفكر ـ له عیلمی حه دیثدا[1] ٤ ـ مه لا عه بدوررحمانی مودڕریسی مزگه وتی سور نه وه ی خوالّی خوّشبوو ـ مه لا موحه ممه دی یای كه له عیلمی عه قلّی و نه قلّی، تاریخ و ریاضی كوّن، له جوانی ڕاویّژ و شیرینی ده رس و تنه وه دا به رزوبه ناو بانگ بووه

دووهه مین فه قیّ چاكی قزلّجی ـ مه لا چاكی زه مان عه بدوڕرحمانی پیّنجویّنی یه،

زانای به بایه خ و به رزی زه مان ـ داری پڕ به رو سیّبه ری كوردستان، مه له وانی ده ریای شه رع و قورئان ـ گولّی سه رچلّی كومه لّی خواناسان، سوار چاكی به ربناری ده شتی شاره زوور، له هه وای نه وس و زوّرداران به دوور، گفت و لفت خوّشیّ، كه هه ر جوان بوو بیدویّنی، زانای به ناو بانگ مه لا عه بدوڕره حمانی پیّنجویّنی، كوڕی مه لا

١) سالنامه‌ی مه‌هاباد مشاهیر کورد ج ٢ ص ١٣٨

موحه ممه ده و له بنه ماڵه ی شێخ نورالدینی بریفکانی یه، له ساڵی (١٢٤٤ ك) له شاری ئاووهه وا خۆشی پێنجوێن له دایك بووه، هه رله منداڵیه وه چوه ته فه قیه تی و بۆوه ده ست هێنانی عیلم و که سبی هونه رو که ماڵ دێ به دێ و شار به شاری له پێوه داوه، سه دان کێوو که ژو ده شت و ده رولاپاڵ و شیو و هه ڵدێر، ڕه وزو زه رد و ماهی کوردستانی گه رمێن و کوێستانی ئێران و عێراقی برێوه، هه زاران ده ردی چه شتوه وده یان ئێشی دیوه، سه دان زه حمه تی کێشاوه، تا به خت یاری کردوه و له تورجان دامه زراوه، گوڵی دڵی پشکووتوه و کوڵی ئه وینی دامر کاوه، ماوه یه کی زۆر له خزمه تِ ماموستای گه وره داماوه ته وه، پاشان ئیجازه ی وه رگر توه و هاتوه ته وْشاره خۆشه که ی خۆی، که به داخه وه ئێستاکه به هۆی شه ڕی هه شت ساڵه یْ ماڵ وێرانکه ره ی داسا پاوی عیراق به سه ر ئێران دا وێران و چۆڵه، خۆشبه ختانه ماوه یه که شه ڕۆێستاوه، هیوادارین به ویستی خودا به زویی ئاوه دان بێته وه، ده یان پێنجوینی تری لیٚ هه ڵکه وی و، سه رله نوٚی چرای زانستی هه ڵ ببێته وه، ئاین پاکی ئیسلام و به رنامه ی قورئان له نێو دڵی گه لی ئازای کوردا زۆرله جاران چاکتر ببوژێته وه و، ببێته هۆی سه رکه وتن و یه کیه تی و پیرۆزی یان یا خوا،

ئه م زانا که م وێنه ماوه ی چل ساڵ له پێنجوین دا ته دریسی فه رموه و حاشیه ی له سه ر په رتووکان نوسیوه، خه ڵکی وه خه به رهێناوه،ڕێ و شوێنی خوشبه ختی و سه رکه وتنی بۆ ته خت و بێ کوڵو کردون، ماوه یه کی که م چوه ته شاری سلیمانی و له مزگه وتی جامیعه ی گه وره داده رسی فه قێی داوه به لام دووباره گه راوه ته وه پێنجوین و هه رله وێیش له ساڵی (١٣١٨ یا ١٣١٩ ك)، به ڕه حمه تی خودا چوه[1] نوسراوه کانی خواڵی خۆشبوو پێنجوێنی به م جۆره یه

١ ـ حاشیه له سه ر ـ گه له مبه وی بورهان له مه نطقا که له ساڵی (١٣٤٧ ك) له میصر چاپ کراوه.

٢ ـ نوسراوه له سه گه له مبه وی ئاداب که له ساڵی (١٣٥٣ ك) له میصر چاپ کراوه،[2]

---

١)مشاهیر الکورد و کوردستان ئه مین زه کی ج ٢ ص ١٢ مشاهیر کورد بابامردوخ روحانی ـ احمد تورجانی زاده ـ علمائنا

٢)یادی مه ردان ص ٥١٣ ـ ٥١٦ مشاهیر کوردبابا مردوخ

سیّ هه مین فه قیّ چاکی قزلّجی (سیّدحسن چوّرّی)

٣ ـ ئه ستیره ی کوّرّی زانیاران، بازی تیژباڵی ناو یاران، گوڵی سه رشاخی مه ریوان، له ده ریای شه ریعه تا گه میه وان، رّیبواری رّیّگای حه قیقه ت، ئالاّ هه ڵگری، شه ریعه ت، په ی به ر به رّازی ته ریقه ت، به عیلمی پرّ، خیّری زوّری ـ ویّنه ی رّوّژه تیشك و خوّری، زانا سه ید حه سه نی چوّرّی، ئه م زاته زانا یه کی گه وره و به ناو بانگ بووه، له وه چه ی مه لا ئه بوبه کری موصه ننیفه که ئه چیّته وه سه ر سه یید موحه ممدی مه شهور به پیرخدری شاهوّ،

نه سه بی به م جوّره یه، سه ید حه سه ن کوّری سه یید عه بدولقادری کوّری سه یید ئیبراهیمی کوری سه یید عه بدورّرحمانی کوّری مه لا ئیبراهیمی مه شهور به مه لا میرزای کوّری سه یید عه بدولغه ففاری کوّری سه یید ئیبراهیمی کورّی مه لا عه بدولکه ریمی کوّری مه لا ئه بوبه کری موصه ننیف خوالی یان خوّشبیّ، ماوه ی چوار ساڵ له خزمه ت خوالیّ خوّشبوو قزلّجی،له دیّی تورجان خویّندویه تی،هه ر له ویّیش ئیجازه ی وه رگرتووه، ماوه یه کیش له فیّرگه ی پیّنجویّن خویّندویه تی، چوّرّی له ساڵی (١٣٠٥ ك) داله گه ڵ حاجی شیّخ ئه حمه دی کوّرّی سیراجه ددین دا چووه بوّحه ج له و سه فه ره دا ته ریقه تی له سه رده ستی ئه و وه رگرتووه، خوالیّ خوّش بوو چوّرّی له گه ڵ ئه وه ی که له درسی فه قیّ یان به رده وام بووه گه لیّ نوسراوه ی له دوا به جیّ ماوه وه ك

١ ـ حاشیه (په راویّز) له سه ر سه عدوللا چکوّله

٢ ـ حاشیه له سه ر فه ریده ی جه لاله ددینی سیوطی

٣ ـ حاشیه له سه ر ته صریفی مه لا عه لی

٤ ـ حاشیه له سه ر (تهذیب المنطق)

٥ ـ حاشیه له سه ر جه لالی مه نطیق

٦ ـ حاشیه له سه ر گه له مبه وی بورهان

٧ ـ حاشیه له سه ر عه بدولحه کیمی شه رح شه مسی

٨ ـ کتیّبی به ناوی (الرّسالة الکلامیه)

٩ ـ حاشیه له سه ر ته فسیری به یضاوی، له م کتیّبه یداگه یشتووه ته سووره تی (القیامة) و له ویّدا کوّچی دوایی کردووه

حاجی سه یید حه سه ن له ساڵی (١٣٢٣ ك) دا له ته مه نی حه فتا ساڵیدا کۆچی دوایی کردووه مه لیکولکه لامی مجدی به م جۆره لاواندوه یه ته وه

ستوده سید فاضل حسن که در دانش	ندیده است چو او دیده زمین و زمن
زهی که بود ز هفتادواند سال فزون	همیشه کار او احیای علم و شرع و سنن
شد از دیار فنا شادمان بدار بقا	بدان صفت که غریبی رود بسوی وطن
نوشت از پی سال وفات او مجدی	بسوی دار بقا روان ـ روان حسن [1]

ئه م زانا پایه به رزه بینا به نوسراوه ی زانا ئه حمه دی تورجانی زاده دوای ته واو کردنی عیلمه کانی چوه ته تورجان و ماوه ی چوارده ساڵی تر له خزمه ت ماموستای قزلجی داخه ریکی فێربون و پێدا چوونه وه و لێکدانه وه ی عیلم و شه رع و قورئان بووه، پاشان ئیجازه ی وه رگرتووه، (خوازاناتره) له گه ڵ ئه وه داکه خوالێ خۆشبوو چۆرێ مه لا چاك و زانا و بلیمه تی زه مان بووه، مه لایه کی قسه خۆش و نکته زان بووه، ده گێرنه وه رۆژی فه قێکانی ئه م نامه ی بۆ ده نووسن (چۆرێ چۆرێ چه وری) ئه ویش له وه ڵاما بۆیان ده نوسێته وه، (برنجم نارد ـ به ڕه نجم نارد) قبووڵی که ن قوبووڵیی که ن

چواره مین فه قێ به ناو بانگی قزڵجی

مه لا عه بدوڵلا داغستانی مه شهور به جوانشیره ـ

ئه م زانایه له داغستانی قه فقازه وه ناو بانگی خوالێ خۆش بوو قزڵجی بیستوه وه و له ویوه به پیاده هاتوه ته تورجان و ماوه یه کی زۆری لێ ماوه ته وه، ئه م خوالێ خۆشبوه زوربه ی کتێبه عیلمیه کانی به خه تی خۆی نوسیوه ته وه و، حاشیه یشی له سه ر کردون، ئه م زانایه کاتی فه قێیه تی خۆی کردبوو به دوو به شه وه به شێکی له تورجان ده ماوه و له خزمه ت ماموستای قزلجی دادرسی زانست و شه رع و قورئانی ده خوێند، به شی دووهه میشی ده چووبۆ ـ ته وێڵه، له خزمه ت خوالێ خوشبو ـ شیخ سیراجه ددیندا ـ فێری سه یروسلوکی صوفیه تی ده بوو،

ئه وێنی عیلم و عیرفانی خودایی ئه رامی له خوالێ خۆشبوو داغستانی هه ڵ گرتبوو

[1] به حیسابی پیتی ـ ئه بجه د ـ ئه م نیوه شعیره دبیته ١٣٢٣ که سالی کوچی دوایی خوالی خوشبوو سه یید حه سه نه ـ

به جۆرێ که به ده وام له نێوان تورجان و هه ورامان دا به پای پیاده له هاتوو چۆدا بوو، تاله ئاکامدا له نیوه ی ڕێ دا کۆچی دوایی ده کا وشه هیدی ڕێگای عیشق و ئه وین ده بێ، ئه م زانایه بزمان و ئه دبیات فارسی هه روه ها به زمانی ڕۆسیش ئاگاوزانا بووه،

نوسراوه یه ك له زمانی ڕووسیه وه به عه ڕه بی وه رده گێرێ و بۆ په سه ند کردن ده یباته خزمه ت ماموستا، ماموستایش له حاشیه ی په رتووکه،که یداده نوسێ، چون بناغه ی ئه م عیلمه و باسی هه یئه تی تازه له لای ئێمه نه کراوه به هیچ جوۆرێ ناکرێ نه زه رێ بده م، هه رئه مه بۆخۆی به رزی پله ی عیلم وزیره کی و ئینسافی قزلجی وه ده رده خا، ئه م چوار فه قێ یه له نێوان سه دان فه قێی چاك و زانای خوالی خۆشبوو قزلجی دا به ـ (فقهای اربعه) ناو بانگیان ده ر چووه، یانی زانا و مه لاچا کانی ئه و کاته ۱ ـ مه لا عه بدوڵلا پیره ناب ۲ ـ مه لا عه بدوڕرحمانی پێنجوێنی ۳ ـ مه لا سه یید حه سه نی چوڕی ۴ ـ مه لا عه بدوڵلای داغستانی ـ یان به «فقهای اربعه» ناو بردوه، یانی له عیلم و پارێزکاری دا به جێ داری ـ چوار پێشه وای خه ڵکی سوننی ۱ ـ ئیمام ابوحنیفه ۲ ـ ئیمام مالك ۳ ـ ئیمامی شافعی ۴ ـ ئیمام احمدبن حنبل ـ یان داناون، بۆخۆی هه ر ئه م موقایه سه و شوبهاندنه، نیشانی ئه دا که فێرگه ی تورجان و زانایانی ده رچوو له م فێرگه، تاچ ڕاده یێ له ڕوانگای خه ڵك و زانایانی ناوچه دا به بایه خ و خۆشناو، به رزو به ناو بانگ بوون، خواله گشتیان خۆش بێ ـ دوای ئه وه ی که ڕۆژ ڕووناکی عیلم و پارێزکاری، قزلجی،زانای پایه به رز و دیاری،سه دان زانای بارهێنا و ده یان نوسراوه ی به جێ هێشت به یادگاری، ئه مروفه رمانی په روه ردگاری هاته سه ر، ڕۆژی دووشه ممه چواره می ذی حه ججه ی سالی (۱۲۹۵ ك) کۆچی دوایی که وته به ر، هه زاران درود و ڕه حمه تی خودای له سه ر،، ئه م زانا گه وره ماوه ی چل ساڵ له تورجان، دارێکی پڕ به رو به سێبه ر بوو،که قارانج و به رهه می به خه ڵك ده گه یاند هه زاران ڕێبواری شه قامی عیلم و زانست و خواناسی پێ ده گه یاند

فێرگه ی تورجان دوای خوالی خۆش بوو قزلجی یانی له سالی (۱۲۹۵ ك) به ولاوه چه ند سالی له ژێر چاو دێری کوڕی زانا و جێ داری ـ مه لامحمّد حه سه نی قزلجی، به ڕێوه ده چوو، به م هۆیه وه باسی ئه م زانا و کوڕه کانی مه لا حوسه ینی قزلجی و وه چه کانیشی ده که ین

۱ ـ مه لا موحه ممه د حه سه نی قزڵجی: کوڕی زانا و به ناو بانگی قزلجی له دێی تورجان سالی (۱۲۷۵ ك) هاتوه ته دنیاوه و له سالی (۱۳۲۸ ك) له شاری بۆکان کۆچی

دوایی کردوه، ئه م زانا پایه به رزه‌ته مه نی به به هره و پڕبه ری خۆی، له ڕێگای فێرکردن و بارهێنانی فه قێ وڕاگه یاندنی فه رمانی خودا و ئاینی پاکی ئیسلام، به هاوڕه گه زوگه له نه به زه که ی خۆی باخت کردوه‌ئه م زانا گه وره به ده عوه تی (موحه ممه د حوسه ین خان) سه رداری موکری و (ئه حمه داغای ئیلخانی) که هه ردووکیان له پیاوه ناوداروزانا په روه ره کان ئه ژمێردران، له تورجان کۆچی کردوچووه شاری بۆکان له ئاخرین پله ی ڕێزوشکۆدا تا ئاخرین کاتی ژیانی به درس و باسی عیلم و فتوا و خزمه ت له ڕێی خوا داخه ریك بووه،

له به رابه ری سته م و زۆری زۆر وێژاندا وه ك کێوڕاوه ستاوه، له زۆرجێ داده ستی زۆردارانی له سه ر هه ژاران لا دا وه، مه لا عه بدولعه زیزی مفتی سه قز ـ که یه کێ بووه له فه قێ چاکه کانی مه لاموحه ممه د حه سه ن و هه میشه به (مه لای گه وره) ناوی بردووه، ده لێ خوالی خۆشبوو مه لاموخه ممه د حه سه ن زۆرتری شانامه ی له به رده خۆینده وه له کاتێکدا که مه لاکانی ئه و سه رده مه که متر سه روکاریان له گه ڵ شانامه دا بوو، ئه م زانا پارێزکاره به مه لای گه وره به ناو بانگ بووه، هه روه هاله ئه ده بیاتی عه ڕه بی و فارسی دا ده ستێ کی گه وره ی بوو، ته نانه ت کتێبی ڕه ق و گرانی وه ك ـ حبیب السیر ـ ی به ئه دیبه زانا کان وتوه ته وه، بێجگه له و گشت فه زل و زانیاری یه شاعیرێکی به رز و به ده سه ڵات بووه به عه ڕه بی و فارسی و کوردیش شیعری وتوه، به ڵام ته نیائه م دووشیعره کوردی یه م ده س که وتوه، که وه زن و ئاهه نگێکی تایبه تی هه یه، وه ك ئاهوی وه حشی سڵ ده کا ـ سمکوڵ له سه حرای دڵ ده کا، هه رچۆن بولبول بۆگوڵ ده کا ـ ئه منیش هه روام بۆجانانه[1] تائه و جێگه ی زانیومه شه رحێکی له سه ر کتێبی فه رایض (میراتی) باوکی قزلجی هه یه،

زانای گه وره مه لاموحه ممه دی قزلجی تورجانی:

مه لاموحه ممه دی تورجانی که له عیراق به شێخ موحه ممه د قزلجی به ناو بانگه، کوڕی مه لاموحه ممه د حوسه ین ،کوڕی زانای گه وره مه لاعه لی قزڵجی یه ـ له ساڵی (١٣١٠ یا ١٣١٣ ك) له دێی تورجان هاتوه ته دنیاوه،[2] ماوه یی له خزمه ت باوکی دا خۆێندویه تی، پاشان زوربه ی حوجره و فێرگه ئاینیه کانی کوردستانی ئێران و عیراق گه ڕاوه، تاله پله ی عیلم و هونه ری زه مانی خۆی سه رکه وتوه و به پایه ی که ماڵ گه یشتوه و ئیجازه مه لایه تی وه رگرتووه، ئه مجار جوه ته شاری مه هاباد و بووه ته ده رس وێژی مزگه وتی حاجی سه ید با یزید،

---

١) فه رهه نگی مه هاباد ـ تورجانی زاده ـ مشاهیر کورد ج ٢ بابا مردوخ روحانی
٢) علماؤنا ـ مشاهیر کورد

ئه م زانا دڵسوز و ئاگا به گشت قانون و یاساکانی ئاین و ژیان ویستی به رنامه و نه خشه یه کی ئه وه نده به رزو پێشکه وتوو، بۆیه روه رده و بارهێنان و ده رسی فێرگه کانی کوردستان دابرێژی، که له گه ڵ خواست و نیازی کۆمه ڵی ئاگای کوردستان و ڕه وڕه وی پێشکه وتوی ژیان و، قانون و یاسای خودا له جیهان دا بێته وه به ومه به سته له ده وروبه ری سانی (١٣٠٠ ك) له شاری ورمێ، هه وڵین ڕۆژنامه ی کوردی به چاپ گه یاند که سه ردێڕه که به ی ئایه تی پیرۆزی:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُوا[1] ڕازاند بوه وه، ماوه یی له مزگه وتی حاجی سه ید با یه زید ماوه ته وه و ڕێبوارانی ڕێگای شه ریعه تی به سه رمه نزلی حه قیقه ت گه یاندوه، ئه م زانا گه وره عالمێکی نه ترس و کوڵ نه ده ر بووه، که له ڕێی خودا و خزمه ت به خه ڵکدا ماندوو بوون و شه که تی نه ده ناسی، خه ڵکی له خه یانه ت و چه و سانه وه و تالانی بێ ئه مانیٔ ئاین و فه رهه نگ و زمان و ماڵیان، به ده ستی چڵکا و خۆره کانی په هله وی ئاگادارده کرده وه، کۆمه ڵی ڕێك نه خست و خه ڵکی ئاگاو هه ژاریٔ به دژی ده م و ده زگای خوێن مژه خه یانه تکاره کانی په هله وی، که به ده ستی چه په ڵی تاقمه خۆ فرۆشه ڕووڕه شه مووچه خوره کانیان، نیشتمان و ژیان ومان و ئاینی خه ڵکیان خستبوه مه ترسیه وه، هان ده داو ئاگادار ده کرده وه

له به ر ئه وه ئاژاوه و دوو به ره کیان خسته ناو کوڕی مه لاچاکه کانی مه هاباد و ناوچه وه، تاقمێکی بێ ڕه گی نه زانیان له م زانا گه وره هان دا، تا په ڵپه یکی لێ بدۆزنه وه و به ناوی بێ دین و دژی شێخیه تی ناوی بزڕێنن، به م جوڕه ئاژاوه چپه نه زان و فریو خوره کانی لیٚ به ئاروژێنن و ناچاری که ن که نیشتمانی (مه هاباد) به جێ بێڵیٔ، ئه ویش له م هه وادووکه لاّ ویه،ولاّتی به جێ هێشت، به ره و میسر ڕێکه وت و چوه شاری «قاهیره» و دوو ساڵ له زانگوی «الازهر» مایه وه، له ماوه ی ئه م دوو ساڵه دا له گه ڵ زانا گه وره کانی میسر داوه ك: ١ ـ سه یدڕه شید ره ضا ـ خاوه نی ته فسیری المنار ٢ ـ موحه ممه د فه ریدوه جدی دانه رو خاوه نی (دائرة المعارف) سه ده ی بیسته م، هاتوو چۆو تێکلاّوی بووه، باس و وتووێژی عیلمیان پێکه وه کردوه، پاش دوو ساڵ ئه وێنی نیشتمان ده دا له سه ری ومیسر به جێ دێڵی و به ره و به غدا ڕده که وێ، تاله ویوه بچته وه بوئێران و هه رنه بێ هه وای ئێران بچێ به سه ریا، به لاّم بالوێزی ئێران له به غدا به ده ستوری شای ترسه نوك، له گه ڕانه وه ی

---

1) آل عمران آية

ئه م زانا گه وره بۆنیشتمانی خۆشه ویستی ئێران، به رگری ئه کاونایه لّی بچێته وه بۆئێران، به ناچار ڕێگای بیاره ده گرێته به رو خوالێ خۆشبوو شێخ عه لائه ددینیش زۆری ڕێزلێ ده گرێ و به خێری دێنێ، ماوه ی سێ مانگ له بیاره ده مێنێته وه و پاشان ده چێته دێی «سه راو» له ئالانی کوردستانی عیراق و،دبێته ماموستای ده رس وێژوپێش نوێژی ئه ودێ یه، دوای ماوه یێ له مانگی کانونی ئه وه لّی سالّی (١٩٣١ زاینی) دێی (سه راو) به جێ دێلّێ و ته شریف ده باته،

شاری سلیمانی، له وێوه له گه لّ شێخ عه لائه ددین به ره وبه غدا ڕێ ده که وێ ، به پێچه وانه ی هه ستی ده رونی خۆی تابعیه تی (ده ولّه تی) عیراق وه رده گرێ، ئه مجار به هاویاری پیاوه گه وره کانی کورد و عه ڕه ب،له مزگه وتی «حوسه ین پاشا» به ناوی ـ ده رس وێژ وله مزگه وتی «بشر حافی» به ناوی پێش نوێژ، دیاری ده کرێ دوای ماوه یێ، ده کرێ به ماموستای فێرگه ی شه ریعه تی ئیسلامی،زانکۆی خواناسی (الهیات) ی به غدا ، له مزگه وتی غه وسی گه یلانیش ده بێته ده رس وێژی ئاینی، پاشان به هاوکاری ئه مجه دی زه هاوی و کۆمه لّێکی زانا و ئازادی خواز،کۆڕی (الهدایة الاسلامیّه) شاره زایانی ئیسلامی، یان پێك هێنا، ئه م زانا گه وره قورئانی له به ربووه و ئه م په رتوو کانه یشی نوسیوه،

١ ـ التعریف بالسلیمانیه، به عه ڕه بی ٢ ـ چل حه دیسی پیغه مبه ر «درودی خودای له سه ر» ـ به شه رحی کوردی یه وه ٣ ـ شه رحی له سه ر ربع مجیّب ۴ ـ شه رحێ له سه ر لباب الاشاراتی ئیمام فه خری ڕازی،[1] ئه م زانا گه وره به کوردی و عه ڕه بی شیعری وتوه، ئه م چه ند هونراوه کوردی یه له ڕشته یه کی ـ مسمّطی یه

قه سته م به سوره ی والتینی ـ هه ر له ته صریف تا چه قمینی؛ ئه یده م به های پێکه نینی ـ قه سته م به سوره ی والفجری، چاوده ی بینێ و دلّ بۆی ده گری ـ مه یلی نانێم تا سه رقه بری؛ به سه رقه برم داهات ناسیم ـ که وته بیرم یاری قه دیم ـ یُحْیِ الْعِظَامَ وَ هِیَ رَمِیمُ ـ

ئه م زانا به رزه له سالّی ١٣٨٠ یا ١٣٨٣ ك م له شاری به غدا کۆچی دوای کرد و له ا عظیمیّه ی به غدا دانێژراوه درودی خودای له سه ر

٢ ـ زانا ئه حمه دی تورجانی زاده

ئه حمد تورجانی زاده کوڕی، مه لاحوسه ین، کوڕی زانای گه وره مه لاعه لی قزلّجی، کوڕی مه لاموحه ممه د،کوڕی مه لامه حمود، کوڕی حوسه ین، له سالّی ١٣١٩ ك م ـ له

---

١)مشاهیر کوردی بابا مه ردوخ ج ٢ و علماؤنا

شاری مه هاباد له دایك بووه، هه رله پینج سالّیه وه ده ستی کردوه به خوێندنی ئه لفوبێ و جزمی عه ممه، تا هه شت سالّی قورئانی خه تم کردوه و ده ستی کردوه به خوێندنی په رتوکی فارسی و مه شقی خه ت، له پاشان له خزمه ت باوکیدا ده ستی کردوه به خوێندنی عیلمه کان وه به م رێزو ته رتیبه ١ ـ تصریف زنجانی ٢ ـ عوامل ٣ ـ شرح سعدالله ۴ ـ شرح مغنی ۵ ـ چاره په ردی ۶ ـ تصریف مه لاعه لی ٧ ـ کفایه ی بێتوشی ٨ ـ کافیه ابن الحاجب کوردی ٩ ـ سیوطی ١٠ ـ ایساغوجی ١١ ـ عبدالله یه زدی ١٢ ـ گلنبوی برهان ١٣ ـ برێ له شرح جلال الدینی دووانی ١۴ ـ تهذیب الکلام ١۵ ـ مختصر تفتارانی ١۶ ـ برێ له مفتاح سکاکی.گشت ئه م کتێبانه ی له خزمه ت براو ماموستای زانای خۆی مه لاموحه ممد قزلجی خوێندوه، ئه م په رتوو کانه یشی ١ ـ جمع الجوامع ٢ ـ مختصر المنتهی ابن الحاجب له اصول دا ٣ ـ شرح هدایه ی قاضی لاری میبدی ۴ ـ لباب الاشاراتی ئیمام فخررازی له حیکمه تدا، ۵ ـ تشریح الافلاك عاملی ۶ ـ بیست بابی مه لا مظفّر ٧ ـ شرح رساله ی اسطرلاب و ربع مجیّب له عیلمی هه یئه ت دا ٨ ـ فتح المعین ٩ ـ شرح منهج ١٠ ـ برێ له تحفه ی ابن حجر ١١ ـ سبعه ی معلّقه ١٢ ـ لامیة العرب ١٣ ـ لامیة العجم ١۴ ـ مقاماتی حریری، تا ته مه نی ٢١ سالّی له لای زانا به ناو بانگه کانی کوردستان خوێندوه.ماوه یه کیش خه ریکی فیربوونی حیساب و هه نده سه و فیزیك و شیمی و برێ جه بر و موقابه له و زمانی ئینگلیس و فه ڕانسه بووه.له ته مه نی ٢٢ تا ٢۴ سالّی بێجگه له ته دریسی عیلمه کان کاری تری نه بوه[١]له م ماوه دائه م کتێبانه یشی به وردی موتالا کردوه ١ ـ نوسراوه کانی زانای ناوداری جیهان و کورد، خوالی خۆشبوو شێخ موحه ممه د عه بده موفتی میسر ٢ ـ نوسراوه کانی مه نفلوطی ٣ ـ شێخ حوسه ین صه بری ۴ ـ سه یید که واکبی، که گشتیان له زانا پایه به رزه شوڕش گێره کانی میسر بوون ۵ ـ نوسراوه کانی نووسه ره کانی سوریه و عیراق، له هۆنراوه کان (اشعار) ی عه ره بی زیاتر ئولفه تی به م کتێبانه وه گرتوه ١ ـ دیوانی ابن الفارض ٢ ـ دیوانی بهاءالدّین زهیر ٣ ـ مهیار دیلمی له هۆنراوه و په خشانی فارسی دایه ١ ـ کلیاتی سعدی ٢ ـ حافظ ٣ ـ مثنوی مولوی ۴ ـ خمسه نظامی ۵ ـ مقاماتی حمیدی ۶ ـ کلیله و دمنه.ئه وین و عه لاقه یه کی تایبه تی بووه،

تورجانی زاده له (سالّی ١٣١۵ هه تاوی) بوو به کارمه ند (مووچه خۆری) وه زاره تی معاریف، وه ماوه ی شه ش سالّ له گه لّ خزمه تا موتالای فارسی له ده س نه دا، سالّێ له

١) مشاهیر کورد ـ بابا مردوخ

فەرهەنگی ورمێ، چوار ساڵ لە مەشهەد، ساڵێ لە ئازەربایجانی خۆرهەڵات، پاشان تا ساڵی ١٣٢٧ هەتاوی لە تاران دەبیر و دانشیار(دەرس‌وێژی فێرگە و زانکۆ) بووە، ماوەیەکیش بەرپرسیاری بەرزی(بازرس عالی) وەزارەت و ماوەیێ وێژەری گەراڵ(خطیب سیّار)ی فەرهەنگ بووە، پاشان بە ناوی مامۆستای زانکۆ(دانشگا)ی تەورێز دانراوە، تا ساڵەکانی ئاخری ژیانی مامۆستای فێرگە(دانشکدە)ی ئەدەبیات و زانستی ئینسانی لە زانکۆ(دانشگا)ی تەورێز بووە، لە ئاکامدا لە هەوڵی مانگی خەزەڵوەری «ساڵی ١٣٥٩ هەتاوی» بەرابەری «ساڵی ١٤٠١ک» لە تەورێز کۆچی دوایی کردووە، نوسراوەکانی تورجانی‌زادە بەم‌جۆرەیە:[1] ١ـ مێژووی ئەدەبیاتی عەرەب لە دەورەی جاهیلیەت تا زەمانی حازر بە فارسی چاپی تەورێز ساڵی ٤٨ ٢ـ شەرحی سبعەی مُعلقە بە فارسی: ئەم شەرحە بەرێز مامۆستا مەلا هادی بەناوی تورجانی‌زادەی مامۆستایەوە نوسیویەتی. ٣ـ مامۆستای گەورە: سعدی شیرازی بە عەرەبی کە لە ساڵی «١٣٢٩ هەتاوی» لە پەیمانگای زمانەکانی خۆرهەڵات (معهداللغات الشّرقیة) زانکۆی ـ فوادی قاهیرەدا بۆ خوێنکارانی میسری بە شکڵی خەتابە وتوویەتی، چاپی فێرگەی ئەدەبیاتی تەورێز. ٤ـ داستانی هۆنراوەی: مەکتەبداری بەسرە: بەفارسی، چاپی «ساڵی ٤٢ هەتاوی». ٥ـ عیلمی مەعان و بەیان بە فارسی. ٦ـ کتێبێ لە مەسایل و ئەحکامی شەرعی‌دا. ٧ـ نووسراوەیێ لە ڕەتی بیروبڕوای ـ اقانیم ثلاثە، شێوەی وتووێژ (ادابی موناظرە) ٨ـ دیوانی هۆنراوە(اشعار) ٩ـ نوسراوەی «الحذف».

تورجانی‌زادە بە فارسی و عەرەبی هۆنراوەی هۆنیوەتەوە بەڵام نەم‌زانیوە کە بە زمانی زگماکی شێعری وتبێ (لە ساڵی ١٣١٦ک) لە کۆبوونەوەی ئەدەبی تاران کە لە ماڵی «شازادە ئەفسەر میرزای قاجار» بەدی‌هاتبوو ئەم هۆنراوە «دو خشتەکیە»یەی خوارەوەی لە پێشوازیی ئەم دوو شێعرەداوتوە:

این خط جادەها کە بە صحرا نوشتەاند — یاران رفتە با قلم پا نوشتەاند
سنگ مزارها هم سربستە نامەایست — کز آخرت بە مردم دنیا نوشتەاند

تورجانی‌زادە:

این کارنامەها کە بە دنیا نوشتەاند — از بهر عبرت دل دانا نوشتەاند
اسرار حکم است در اوراق کائنات — در کوە و دشت و وادی و صحرا نوشتەاند

موحەمەد سەعیدی حافدی

یەکێ‌تر لە زانا پایەرزەکانی بنەماڵەی قزڵجی مەلا موحەممەد سەعیدی حافیدی (کوڕی مەلا ڕەحیم کوڕی مەلا موحەممەد حەسەن کوڕی زانای گەورە مەلا عەلی قزڵجی) لە ١٠ی «ربیع الاوّل»ی

١ـ «مشاهیر کورد»ی بابا مەردوخی روحانی، ج ١، ص ٤٤٢ـ٤٤٣

(سالی ١٣٣٢ك) له شاری بۆكان لەدایك بووه، ماوەیێ لای باوكی خوێندویەتی پاشان بە فەقیەتی چووەتە سەقز، له سالی ١٣١١ هەتاوی چووەتە سلێمانی و ماوەیێ لەوێیش دەرسی خوێندوه، له ئاخری سالی (١٣١٢هەتاوی) گەڕاوەتەوە بۆ مەهاباد، لەوێ تا (سالی ١٣١٦ هەتاوی) له خزمەت زانای گەورە مەلا ئەحمەدی تورجانیزادە، ئامۆزای باوكی خوێندویەتی، پاشان لە سالی (١٣١٧ هەتاوی) بوەتە مووچەخۆری دادگوستەری، دوای ماوەیێ چووەتە كرماشان و تا وەفاتی بە ناوی جێنشینی دادسەرای ئەم شارە ماوەتەوە، لە (سالی ١٣٤٢ هەتاوی) لە كرماشان كۆچی دوایی كردوە، هەر لەوێیش نێژراوە، خوالێخۆشبوو حافذی لە عیلمی ئاینیو ئەدەبیدا ئاگایەكی چاكی بووەو زمانی توركیو ئینگلیسیشی زانیوە و لە دەورانی كارمەندیدا لیسانسی خواناسی (الهیات)ی وەرگرتووە. شێعری رەوانو جوانی بە زمانی كوردیو فارسیو عەرەبی داناوە دەنگی خۆشو حافظەی بەهێز و قەوی بووە، لە دۆستیدا بەوەفا و راوەستاو بووە، خوالێخۆشبو ئەم شێعرانەی بە زمانی كوردی بەناوی (ئەخلاق و ئیمان) وتوە:

چیــیــە دونیـا؟ هــەمـوو دەرد و بـەڵایــە   لــە هــەر لاوە شــەڕو هــەڵـلاو هــەرایــە
وەبــیــری نــایــێ ئــاغــا حــالی نـۆكـەر   رەفـیـقـیـش بـۆ رەفـیـقـی بـێوەفـایـە
نــیـیـە خـزمـایـەتـی، دۆسـتـی نـەمـاوە   جەفا و زەحـمـەت لـە دۆسـت بـۆ ئاشـنـایـە
یەقـیـن بـاوك لـە كـوڕ، كـچ دوژمـنـی دایك   بـرا تـیـنـوو، بـە خـوێـن خـۆری برایـە
لـە عـەیـش و كـەیـفـی شـەودا رۆژە ئـەشـراف   گـەدا بـرسـی و بـە ئـاواتـی كـەوایـە
لـە رایـەت مـالـك و ئـاغـا بـە قـیـنـە   بـە كـارگـەر كـاردەر بـێ ئـیـعـتـنـایـە
بـە دەس جـەور و جـەفـای ئـەربـاب دێـهـاتـی   بـە شـارا خـول ئـەخـوا ئـێـژی گـەدایـە
دوكـانـداریـش لـە دەسـتـی كـاربـەدەسـتـان   لـە شـاران دەركـراو و هـەڵـوەدایـە
شـەڕی دەروێـش و صـۆفـیـش قـورسـە ئـەمـما   هـەمـوو شـەڕیـان لـە سـەر لـێـفـەی مـەلایـە
ژن و شـوێـش لـەم قـڕە بـێبـەش نـەمـاون   بـەرەڵـلایـی ژنـان عـەیـنـی حـەیـایـە
لـە هـەر لا زەلـزەلـە و سـەیـل و خـەسـارەت   كـولـە و ئـافـاتـی ئـەرضـی یـا سـەمـایـە
ئـەمـانـە پـاك لـە بـەر بـێدیـنـی و جـەهـل   نـەتـیـجـە و ئـیـشـی زشـت و نـارەوایـە
عـەلاجـمـان یـەكـیـەتـی و راسـتـی و دورسـتـی   رەوشـتـی چـاكـی فـەخـری ئـەنـبـیـایـە[1]

١ــ شێخ زەكەریای موهاجرەی بستی، نزیكی سالی هەشتسەدی كۆچی(٨٠٠) لە وڵاتی «عەرەبستان»ەوە بەڵام كوێی عەرەبستان، رەنگبێ لە مەككە یا مەدینە، بەرەو كوردستان رێدەكەوێ و لە دێیی بستی خورخورەی مەڵبەندی سەقز دەگرسێتەوە، بۆیە بە موهاجیر ناوبانگی دەرچووە، دەشكرێ لە بنەچەی (صحابە)ی موهاجیرین بوو بێ

١ــ «مشاهیر كورد»ی بابا مەردوخی رۆحانی، ص ٣٦٦

(د) بۆیه به موهاجیر شوره تی سه ندبێ (خوازناتره) شێخ زه کریا گوێ بیس ده بێ که پیاوخاسێ به ناوی ـ شێخ نیعمه توڵلای وه لی ـ له شاری ماهانی کرمان ـ هه ڵکه وتوه، حه ق وێژه و شوێنی پێغه مبه ری گرتوه، ئه وه نده ده م و ده س پاکه که ڕێگای سالی به ساتێ ده برێ، له خزمه تی خه ڵکاره زای خودا ده کرێ، هه واو هه وه سی ناحه زی فرێ داوه، ده ستی فیلی نه وس و شه یتانی باداوه: چون به ڕاستی و پالاوته به ره و خودا چوه، به شانیعمه توڵلای وه لی ناو بانگی ده رچوه، به م هۆیه که گوڵێ له خه رمانی خواناسینی بچنێته وه، به رهه می له بێستانی کۆکۆی هه ڵبگرێته وه، به ره و شاری ـ ماهان ـ ڕێ ده که وێ، شه وورۆژان بوێ ناسره وێ، ڕێگا،دوورو سه خت و بێ ئاو، هاسان ده بێ نه ش بێ پێلاو، به ومه رجه دوستی دوورولات، به نیگایی به م کاخه لات، ماوه یێ له خزمه تیدا ده مێنێته وه، پاش ئه وه ی که پله ی زانین و که مالاتی سه ر ده که وێ، شانیعمه توڵلا ـ بۆی ده رده که وێ، که⁹دنیا فریونا خوا و له به رابه ری زۆرداراندانانه وێ، ده توانی ڕێبواران به ڕێ شاره زا کاو، به دوای چاکاندا هه ڕاکا ، هه نگاو به هه نگاو شوێنی پێغه مبه ر (د) بگرێ وه دوای قورئان که وێ هه تاده مرێ، ئیجازه ی پێ ده داکه بگه ڕێته وه بۆدێی ـ بست ـ به لام بۆئه وه چاو له ده ستی ئه م و ئه ونه بێ و له دور وه ك خۆر بنوێنێ، بن چاخی بستی له حاکمێ[1] ئه وکاته بۆده ستێنێ

ئیتر شێخ زه کریا ده گه ڕێته وه بۆ ـ بست ـ و تا کاتی کۆچی دوایی له م دێ ده مێنێته وه[2] خه ڵکی به ڕێی ئاین و خواپه رستی شاره زاده کا، ساتی له خزمه ت به دین و قورئان ناوه ستێ، ئیستاکه بنه چه و نه ته وه ی ئه م پیاو چاکه له دێی بست و هه رێمی خۆرخۆره و مه ڵبه ندی سه قز په ره یان سه ندوه، خوالێ خۆشبوان شێخ برایمی بستی و شێخ حه سه نی موولانا واله نه ته وه ی ئه ون ـ خواله گشتیان خۆش بێ

٢ ـ شێخ نیعمه توڵلای وه لی

هه رچه ند شێخ نیعمه توڵلای وه لی خه ڵکی مه لبه ندی سه قز نی یه به لام ناوی چاکان وه ك میسك و عه مبه ره،تابی سویته وه بۆنی خۆش ده داته وه، بێجگه له وه ما فی ماموستایی به سه ر خه ڵکی سه قزه وه هه یه، جابه و دوو هۆیه، به چاکم زانی هه رنه بێ لێره دا به کورتی باسێکی لی بکه م: شێخ نیعمه توللای وه لی ـ کوڕی میرعبداللّه بوه و

١) وادیاره ظاهر شابویی (نوسه ر)
٢) علماؤنا فی خدمت العلم و الدّین

دایکیشی له کورده فه رمانڕه وا کانی ناوچه ی شونکاره بوه، که له ڕۆژی دوشه ممه چوارده ی ربیع الاولی (سالّی ٧٣١ کۆچی) له شاری کرمان داهاتوه ته دنیاوه ـ که دوای سه دوچه ند سالّ له ڕۆژی پێنج شه ممه ٢٣ رجب سالّی (٨٣٢ کۆچی) به وته ی برێك (٨٣٤) هه ر له شاری کرماندا کۆچی دوایی کردوه و ته رمی پیرۆزی له مه دره سه ی به شکۆو به ناو بانگی خۆی له شاری ـ ماهان ـ نێژراوه،[١] به لاّم زانای گه وره نوسه ری به ناو بانگ مه لاعبدالکریمی مدرس، له کتێبی ـ علماؤنا ـ دا شێخ نیعمه تولّلای به یه کێ له دوازده ـ کۆره کانی شێخ زه کریای شازلی که له دێی ـ که لاّته رزانی ـ مه لّبه ندی سنه دا نیشته جێ بوه، داناوه: هه رکامیان وابێ له لای باوکیه وه عه ڕه بی به کورد بوو، له لای دایکیشیه وه کوردی پالاّوته بووه،

٣ ـ شێخ برایمی بستی: کۆری شێخ میکایل و له نه ته وه ی شێخ زه کریای موهاجر بوه، له سالّی (١٠٨٠ کۆچی) له خزمه ت ماموستای گه وره و زانای پایه به رز و خواناسی به ناو بانگ شێخ شهاب الدین حسنی شازلی ـ داخوێندویه تی و کۆکۆزانست و خواناسی و پارێزگاری لێ وه رگرتوه[٢]

٤ ـ شیخ حسن مولاناواـ زنجیره ی باوای شێخ حه سه ن وه ك خۆی نوسیویه تی به م جۆره یه ـ حه سه ن ـ کۆری ـ شێخ مه حمود ـ کۆری ـ شێخ موحه ممه د ـ کۆری ـ شێخ ئیبراهیم «الزاهد الصادق» کۆری شێخ مکایل، تا ئاخری زنجیره یی که به بنه مالّه ی موهاجیرینه وه ده نوسێ ـ له وه چه ی شێخ زه کریای موهاجره، له به یانی خوالێ خۆشبوو واده رده که وێ که خۆی له بنه مالّه ی ـ اصحابی ـ موهاجیرین زانیوه ـ به لاّم کام صحابه خوازاناتره ـ وه چون له شێخ مکایل به ولاوه لێی یه قین نه بوه ناوی نه بردون

ناوه ندی چه غزی خۆشه وێستان، خۆری کوێستانی پڕگولّ و ئاوی کوردستان، سروه ی به یانی چل چه مه و نه که ڕۆژ، پیری خواناسی شه ونوخوس کێشی به سۆز، زانا به بێروبڕوای قورئانی، دور له هه واوهه وه سی نه وسانی، بڕبڕه ی پشتی گه لی نێشتمان و دین، ڕێ پیشانده ری ڕه وڕه وه ی مان وژین، بازی تیژبالّی ـ خۆش هه والّی وه ته ن، نازناوی کله ی چاوه شێخ حه سه ن

---

١) پیشه کی دیوانی شیعره کانی شانیعمه تولّلا
٢) علماؤنا

خوالی خۆشبوو شێخ حه سه ن: بینا به نوسراوه ی (شێخ مه لاموحه ممه د ئه مینی حه سه نی که بۆخۆی له وه چه ی ئه م خوالێ خۆشبوه یه و زانایه کی قسه خۆش و هۆنه ریکی پایه به رز بوه و چه ندین ساڵ له دێی ـ قاره وای تیله کۆ ـ خه ڵکی به ره و شه قامی دین و خۆشبه ختی شاره زا کردوه و فقێی زۆریشی پێ گه یاندوه) له ساڵی هه زار و هه فتاوسێ ی کۆچی (١٠٧٣) له ده ره ی ئارده ڵان ـ مه شهور به ـ هه واره ده لو ـ له نێوان زنجیره کێوه کانی (چل چه مه) ی خورخوره له ژوردێی ـ بست ـ ه وه هاتوه ته دنیاوه، ئه م خوالی خۆشبوه دوای ئه وه ئاوزاویه تی چووه ته فه قیه تی و به دوای عیلم و زانستا زۆر گه ڕاوه، ته نانه ت ـ شام ـ عیراق ـ ـ گه ڕاوه، ئه وه ندی توانیبێتی عیلم و که ماڵ و خواناسی و پارێزگاری وه ده س هێناوه، ئه مجار به ده ستی پڕگه ڕاوه ته وه بۆدێی (بست)

په رتوکی (الانوار) که کتێبێکی به یاخ و به رزه و، زانای گه وره ـ جه ماڵه ددین ـ کوڕی ـ یوسف کوری ـ ئیبراهیم ـ له دو به رگی گه وره داله مه زهه بی ئیمامی شافیعی دا دای ناوه)

شێخ حه سه ن له چیشته نگاوی هه ژده ی مانگی ـ شه شه کان (شوال) ی (ساڵی ١١٠١ کۆچی) له دێی باشماخی تێله کۆله هه وه ڵ تا ئاخری نوسیوه ته وه ـ له حاشیه ی ئه م کتێبه که بۆخۆم له کتێبخانه ی ـ شێخ مه لای قاره وا ـ دیم و خویندمه وه ناوی خۆی به ـ حه سه نی بستی ـ نوسیوه له (ساڵی ١١٠٥ کۆچی) دا ـ حه دیسی ئه ربه عین ـ دانراوی ـ موحه ممه د ـ کوری ـ ئه بوبه کر ـ له گه ڵ چه ند وردیله کتێبی تری عه ره بی که له باره ی ڕێی ڕاستی زرگاریه وه ده دوێ، له ڕۆژسێ شه ممه مانگی قوربان دوای نوێژی نیوه ڕۆله دێی باشماخی تێله کۆ ساڵی (١١٠٥ کۆچی) نوسیوه ته وه

له ساڵی (١١٠٦ کۆچی) شێخ حه یده ر برا چکۆله ی شێخ حه سه ن ـ په رتوکی ـ اداب التعلم ـ ی ئیمامی غه زالی له ڕۆژی جومعه ـ کاتی چێشته نگاو، مانگی موحه رره م له دیی باشماخی تیله کۆ نوسیوه ته وه، که له م نوسراوه واده رده که شێخ حه یده ر هاو حوجره ی شێخ حه سه ن بوبێ به لام بۆم ده رنه که وت که هه ردوکیان له لای ماموستایی

ده رسیان خوێندوه (له لا ی خوالێ خۆشبو مه لائه حمه د[1] ناوێ ده رس بێژو مه لا چاکی ولاتکه له م دێدانیشته جێ بوه) یا خۆ شێخ حه یده ر له خزمه ت خوالێ خۆشبو شێخ حه سه ن دا خوێندویه تی؟ یانی شێخ حه سه ن ـ موسته عید بوه و شێخ حه یده ریش (سوخته) ی بوه.

له ٢٨ مانگی شه عبانی (سالی ١١٣٠ کۆچی) کۆمه له نوسراوه یی که تێکه له له سلاوات و مه ولود نامه و قه سیده و باسی به کارها تووکه به خه تێکی جوان له شاری ـ دیمشق ـ دا به عه ڕه بی نوسیوه له لاپه ڕه ی ١٧ ـ ی داناوی خۆی به م جۆره ڕازاندوه ته وه. الحقیر الفقیر الغریب الحسن الکردی الاردلانی المولد المهاجری الاصل فی سنه (غَلَق) یانی له سالی (١١٣٠ کۆچی) دوباره له لاپه ره ی ١٤٦ ئه م نوسراوه داده نوسی: له ٢٨ شه عبانی به ڕێز له شاری پیرۆزی بۆن خۆشی ـ دیمشق ـ شام له سالی ـ غلق (١١٣٠) ـ له حالێکدا که ده ستی ڕاستم شکابوو، به خودا به خودا فره که ش نگ و زۆر دلگیر و داهێزاوبوم له گه ل ئه وه یشدا ـ پێ نوسه که م به تاله ده زویی به دوقامیکی شه هاده و تێوه ڕاستمه وه ده به ست و به قامکه گه وره پالم پێوه ده نا، چون نه م ده توانی وه ك جاران قه لم ڕابگرم، پێشیم حه یف بوو که بێکار دانیشم و نه نووسم، جاکه وابوو له خوینه ران و په یره وانان داواخوازم هه رکاتێ که م و کوڕێیکیتان دی، به چاوی ئینساف و مرۆڤایه تی هه له که م بوڕاست که نه وه و پله که م بۆهه لگرنه وه که ـ اِنَّ اللّهَ لاَ یُضِیعُ اجرَالمُصْلِحِینَ ـ شێخ حه سه ن ئه م و ته ی به عه ڕه بی نوسیوه که نوسه ر کردویه به کوردی

شێخ حه سه ن له زانا پایه به رزه کانی مه لبه ندی سه قز وه ك ئه م زانا گه ورانه ١ ـ مه ولانا مه لا عبداللطیف ـ ده رس بێژدێی ـ کولته په ی فیزوللا به گی ٢ ـ مه ولانا مه لا ئه حمه د ده رس وێژی دێی باشماخی تیله کۆ ٣ ـ مه ولانا مه لاموحه ممه د ـ ده رس وێژی دێی ـ مه لقه ره نی ٤ ـ مه ولانا مه لاموحه ممه د صادق قازی و ده رس وێژی ئه وکاته ی شاری سه قز ـ به ینی خۆش بووه ورێز و پایه یه کی گه وره ی بۆدانا ون ته نانه ت له وه قفنامه یه کدا که دیومه و خوێندومه ته وه، ئه م چوار عالمه گه وره ی به ـ مه ولانا و مودده ریس ـ ناوبردوه و له کاروباری گرنگی خوێدا، ئه وانی به حه که م و ده م ڕاستی خۆی داناوه ـ به لام به داخه وه له باره ی ژیان و به سه رهاتیان هیچمان ده س نه که وتوه، ته نیائه توانین بلێین ئه م زانایانه له عالمه به ناو بانگه کانی کاتی خۆیان بون خواله

---

[1]) مه لائه حمه د له دێی باشماخی تیله کۆ له شوێنێ به ناوی ـ وه رتله ـ کۆچی داوایی کردوه و هه ر له وێش نێژراوه ـ (نوسه ر)

گشتیان ڕازی بێ

(قورئانی شێخ حه سه ن)

خوالی خۆشبوو ته نیا ڕێگای سه ر به خۆی و سه رکه وتنی هه ردو ژیانی له زانست و په یره وی قورئان دازانیوه، جابه و مه به سته، نوسه ری به رده ستی شێخ حه سه ن به ناوی ـ ڕه سولی کوڕی یه حیا ـ کوڕی ـ مه لا زه کریا ـ به فه رمانی شێخ به خه تێکی خۆش و خوانا، قورئانێکی به بایه خ و جوانی نوسیوه ته وه که، نوسه ر له ژێر چاو دیری شێخ دا ماوه ی ده سالی ته واو، به نوسین و ڕێك و پێکی و سه روژێر و بوروژه‌نه‌وه بوه‌ له هه وه لی ڕۆژی شه ممه ـ مانگی ـ شه عبانی سالی (١١٢٦ کۆچی مانگی) دا ته واوی کردوه، که شێخ حه سه ن له به ر ڕاستی و بێ غه ڵه تی به (امّ القرآنی) ناو بردوه،ئیستاکه ئه و قورئانه مێژویی یه له قیمه ت نه هاتوه له مه ولاناوا، له شوێنی تایبه تی خوێدا دانراوه، که خه ڵکی بودیتنی ئه و ئاسه واره پیرۆزه ده سه ده سه ده چه ن، که نوسه ر بۆ خۆم ماوه یه کی زۆر موتالام کردوه و زوربه ی نوسراوه که م له ڕۆی نوسراوه و (حاشیه ی) ئه و قورئانه هه ڵگرتوه، به لام له مه ڵبه ندی سه قز دا به قورئانی شێخ حه سه ن ـ به ناو بانگه، تاریخی ته واوبونی له م چوار شیعره فارسی یه دا به جۆری مه ته ڵ به یان کراوه ـ

حمد مجموع حامدان بادا	از برای خدای عزّوجلّ
نازل آید بخواجه لولاك	بهترین درود و الاکمل
امّ قرآن چنانکه شاید گفت	ختم شد در مه ربیع اول
گر ز تاریخ او به پرسی من	(لا) نگویم جواب ـ (ختم حسن)

(ختم حسن) ماده تاریخی ته واو بونی قورئانه که یه که به حیسابی (ابجد) ده کاته ـ ١١٥٨ ـ که ئه گه ر وشه ی ـ لا ـ که به و حیسابه ده کاته ـ ٣١ ـ لێی لابه ری ١١٢٧ ده مێنێته وه، که سالی ته واو بونی نوسینی ـ ئه و قورئانه یه ـ له م شیعرا نه دا مانگی ـ ربیع الاول ـ به لام له ئاخری قورئانه که دا مانگی ـ شه عبان سالی ١١٢٦ کۆچی مانگی نوسراوه که وه ك دیاره ئه م دو تاریخه ٦ مانگی لێك دورن،

به لام من وای بۆ چۆم که نوسه ر مه لارسول له مانگی شه عبانی سالی ١١٢٦ کۆچی له نوسینی قورئانه که بوه ته وه، له مانگی ربیع الاوّل ـ ی سالی ١١٢٧ کۆچی مانگی له

نوسینی ـ حاشیه وسه روبورو ژێروزنه دانانی ته واو بوبێ (خوازاناتره) نوسه ر و زانای پایه به رز ـ مه لاعه بدوالکه ریمی موودده رڕیس له کتێبی (علماؤنا) نوسیه وه تی که شێخ خۆی قورئانه که ی نوسیوه ته وه که به هه ڵه داچوه ـ (خوالێی رازی بێت) چون وه ك دیمان نوسه ری قورئانی شێخ، ده س نوسی مه لاڕه سوڵی نوسه ری به رده سی شێخه نه ك خودی شێخ ـ

مزگه وتی دێی ـ بست ـ له ئاسه واری شێخ حه سه نه ـ که له سه ر کوڵه که که ی نوسراوه

(پـرسـیـدم از خـرد کـه ز تـاریـخ بـگـفـتـا

غین غفران حاء رحمت قاف قربت یای یاالله)

یانی (١١١٨) موری شێخ که له قه راخی قورئانه که دا نوسراوه، ئه م هونراوه جوانه کوردی یه

ئه ر به حوسنی وێت ببه خشی حه سه ن

حه سه ن حه سه نه حه سه ن هه ی حه سه ن

(شێخه کانی شێخ حه سه ن)

شێخ حه سه ن له چوار ڕێگای خواناسینه وه اجازه ی شاره زا کردن و خزمه ت به خه ڵکی وه رگرتوه

١ ـ له هه وه ڵی مانگی ـ ربیع الثانی ـ ساڵی ١١١٣ کۆچی مانگی ـ له گۆشه ی قادریه ی به غدا ئیجازه نامه ی ته ریقه ی قادرییه ی له ده ستی ماموستای خۆی (یحی علوی) به ناز ناوی (قطب الدین) که به ده ستی ـ احمد کوڕی (محمّدی مازون) نوسراوه ـ وه رگرتوه ـ

٢ ـ شه وی چوار شه ممه پێنجی مانگی ـ ربیع الثانی ـ ساڵی ١١١٣ کۆچی مانگی، ئیجازه نامه ی ته ریقه ی علوانیه ی شازلیه ی، له ده ستی ماموستای خۆی به ناوی ـ قاسم علوانی و محی الدین کوڕی عفان ـ به ناوی ـ شێخ حه سه نی کوڕی شێخ محمود کوردی ـ وه رگرتوه،

٣ ـ له ئاخری مانگی ـ ربیع الثانی سالّی ١١١٣ ك ـ م ـ له ده ستی شێخ احمد (قُصیری) که به دستی کوّر که ی به ناوی ـ شێخ اسماعیل ـ خادم الفقرای خلوتیه، نوسراوه ـ ئیجازه ی شاره زایی بوّ رێگای شه ریعه ت و ته ریقه ت هه ردوو وه رگرتوه

٤ ـ له سالّی (١١١٣ ك) له شاری پیّروزی شام (شاری دیمشق) له زاویه ی مه لیك زاهر له ده ستی ـ ده رویش عاشوری کوّری (عبدالفتاحی کشمیری گه زاڵ) ئیجازه نامه ی ته ریقه ی سوهه ره وه ردییه ی ـ به ناوی (سیف الدین) وه رگوتوه

ته واوی ئه م باسانم له روی ئه و ئیجازه نامانه نوسیه وه ته وه که به رێزشێخ موحه ممه د سه عیدی حه سه نی جی داوِ مه ولاناوا

له دێی مه ولانا واله مالّی خوّیان گشت نوسخه ئه سلّیه کانی نیشان دام و خوێندمه وه و ئه م باسانم له روّیان هه لّگرتوه

٥ ـ له په رتوکی ـ علماؤنا ـ نوسراوه، که شێخ حه سه ن ـ له خزمه ت شێخ موحه ممه دی[1] نوّدێی به رزنجی ـ ئیجازه ی شاره زایی وه رگرتوه ـ دوای ئه م ماموستایه، ئـ لای کورّه جّی داره که ی به ناوی ـ شێخ ـ سمایلی قوتبی ولیانی[2] دیسان ئیجازه ی وه رگرتوه (خوازاناتره) به نه قلّی شێخانی مه ولاناواو خه لّکی ناوچه: نادرشا ـ کاتێ ناو بانگی ئه م زانا خواناسه ده بیسێ ده چێته مه ولاناوا و ملّکێکی زوّر، وه قفی (مه درسه ی قورئانی) شێخ حه سه ن ده کا و دیار یه کی فره یشی بّوده نێری، که بّرێ له و دیار یانه ـ سفره یه کی چه رمی بولّغاری و عه سایه کی چێوی یه،که ئێستاکه له لای (شێخ حه مه سه عید حه سه نی) له مه ولاناوا رّاگیراوه، که بوّخوّم دیومن، نادرشا، له ١٢ محرّم سالّی ١١٤٧ کوّچی مانگی ـ له هه مه دانه وه به ره و سنه و له وێوه به زه و (ساین قه لاّ) و له وێوه چوه ته مه راغه و موغان (جهانگشای نادری)

له (سالّی ١١٥٤ ك): نادرشا به مه به ستی سه رکوت کردنی ـ ته یمور پاشای عوسمانی) که به زوّر ته ورێزی داگیر کردبو، به ره و ئازه ربایجان رێ ده که وێ و ده چێته بانه، له وێ هه والّی پێ ده گه یی که (ته یمور پاشا) ته ورێزی به جێ هێشتوه، ئه مجار نادرشا ـ به ره و ـ قه ره ته په ـ شوێنێ له کوردستانی عیراق دا ـ ده که وێته رێ و له وێشه وه

---

١) له سالّی ١٠٤٠ له دایک بوه و له سالّی (١١٥٨ ک) له دنیاده رچوه
٢) له سالّی (١٠٨١ ک) له دایک بوه و له سالّی (١١٥٨ ک) له دنیاده رچوه

ده چێته خورماتوو[1] خۆدیاره ئه م سه فه رانه ی ئادرشا بو کوردستانی سه قز ماوه یی دوای فه وتی خوالێ خۆشبو شێخ حه سه ن بوه، به ڵام ده کرێ چون نادرشا سه باره ت به زانا گه وره کانی کورد ئیراده تێکی تایبه تی بوه، له ده ورانی سه رۆکی و له پێش ساڵی (۱۱۳۶) دا به خزمه ت شێخ حه سه ن گه یشتبێ و پاش فه وتی خوالێ خۆشبویش په یوه ندی له گه ڵ شێخ حه یده ری جێ نشین و برای دا بوبێ

خواڵی خۆشبو شێخ حه سه ن له ته مه نی ٦٣ ساڵی له ساڵی (۱۱۳٦ ك) له دنیاده رچوه و که سێکی له دوا به جێ نه ماوه و شێخانی مه ولاناوا تێکرا له نه وه ی شێخ حه یده ری برای شێخ حه سه نن ـ ئه م سێ و شه (شێخ حه سه ن حه ق) ماده تاریخی له دنیا ده رچونی ئه و خوالێ خۆشبوه یه که به حیسابی ـ ابجد ـ ده کاته ۱۱۳٦ کۆچی مانگی ده ڵێن دایکی شێخ حه سه ن بێ ده س نوێژ مه مکی نه خستوه ته سه رده می، دیاره وه ها دایکێ ده بێ وه ها زانایه کی خواناسی به ناو بانگ له داوێنی خوێدا بێنێته به ر ـ خواله گشتیان خۆش بێ:

شێخ بێجگه له زانیاری و خواناسی و خزمه تی گه وره به خه ڵکی هۆنه رێکی گه وره یش بووه به ڵام زۆرتر به زاوێژی هه ورامی ـ شیعری وتوه: بۆنمونه

قاپی پڕجه نور قاپی پڕجه نور	سینه سه ده ف ساف قاپی پڕجه نور
شه معی شه بوستان زوڵمانی ده یجور	په روانه سۆزه به شوڵه ی پڕ نور
چه پ ڕاست په روانان مه یانێت وه نور	تاشه وقی شوڵه ت نه ئام بوومه نشور
مینیچ په روانه ی شوڵه ی شه معی تۆم	گشت دنیا تاریك منه رشه معی تۆم
په ڕوباڵ سوته ی شه معی شه وانم	ده رون گڕ ئه نگێز به سه ر ده وانم
زه ده ی بای شه ماڵ چون وڵك کایی	هه رشه و مه کانی هه رڕۆژ به جایی
ڕوم کردنه ئاستان به یه قین ساف	سافی سه فابه خش،سه فا به خشی ساف
شێخ عاله مین سه ناش بێ ته مام	مِـاةً عَـشـراً اِثْـنَـیـنـاً بـه نـام
یه کی چه نی شه ست چل هه م چه نی یه ك	هه فتادوسی یه نامه ش موباره ك
هه رکه س جه وواته نه فامونه و نام	الف، سین میم الف عین لام
(ی) داخل میان (عین لام) وانۆ	نامی ئه وقه تعه ن جه ی ته رکیب زانۆ
به نده ی گه مته رێن حه رفه ن جه نامش	سه د هیجده به نام نامی که م نامه ش

1) جغرافیا و تاریخی بانه به نه قڵ له تاریخ نادری

ئه وه ڵ به هه شت و دووه م یه شه ستن — سی یه م به په نجا نامه ش نوشتن
ئه رخه فایش بوئه ی واته تیدا — ح سین نونه ن سه رمه ست شه یدا
شوله ش به مه زمون غه ینی پای قه تار — قاف جیم تـه مام جه دووردا دیـار
(١٠٠٠)+(١٠٠) + (٣) = ١١٠٣ ك مانگی

له م شیعرانه وا ده رده که له تاریخی یه کی له ماموستا کانی به ناوی ـ (اسماعیل) دایناوه.به لاّم ده رناکه وێ که مه به ست کام ـ اسماعیله؟ ئایا اسماعیلی مه شهور به قوتبی ولیانیێ کورڕی شێخ موحه ممه د نۆدیی یه یا اسماعیل خادیمولفوقه رای خه ڵوه تیه ی کۆری شێخ ئه حمه دی (قصیری) وادیاره که ئه م شیعرانه ی له ساڵی ١١٠٣ دادانابێ ـ

٥ ـ سه یید شوکروڵلای حوسه ینی پارسانیانی ـ مه شهور به (که وڵ زه رد) کۆری ـ سید شاکرم ـ کۆری ـ سید شاحسین ـ کۆری ـ سید ابوالقاسم ـ کۆری ـ سید فتح الله کۆری ـ سید نعمت الله ـ کۆری سید برهان ـ کۆری ـ سید حسین ـ کۆری ـ سید علی ـ کۆری ـ سید داود ـ کۆری ـ سید محمد ـ کوری ـ سید علی ـ کۆری ـ سید سلیمان ـ کورِی ـ سید احمد ـ کۆری ـ محمود ـ کۆری ـ داود ـ کۆری ـ سید ابراهیم ـ کۆری ـ سید خلیل ـ کۆری ـ سید ابراهیم السمین ـ کۆری ـ سید تاج الدین ـ کۆری ـ سید عزالدین ـ کۆری ـ سید عبدالرحیم ـ کۆری ـ سید قاسم ـ کۆری ـ سید ابراهیم ـ کۆری ـ یحیی ـ کۆری ـ ابراهیم ـ کورِی محمود ـ کۆری ـ امام محمدباقر ـ کۆری ـ امام زین العابدین ـ کۆری ـ امام حسین ـ خوایان لێ رازی بێ

سه یید تاجه ددین موحه ممه د، پیاوێکی گه وره، خواناسو حه ق وێژو سه ربه ده ره وه بوه، له ده ست زوڵم و ناحه قی و کوشتن و برینی (به نی عه بباسیه کان) هه ڵ دێ و په نا به هۆزێکی گه وره و کۆڵ نه ده رو موسلمانی کورد به ناوی (خێڵی هه تاو) که ژماره ی وه چه و بنه چه و پیر و جوان وژن و پیاویان ده گه یشته (حه وسه د هه زار که س) ده با، سه رکۆماری ئه م هۆزه به ته زر و قوزه، ناوی (ئه میر داود) ده بێ، ئه میر داود به شێوه ی کوردایه تی زۆری به خێر دێنێ و رێزی لێ ده گرێ و کچه که ی خۆی به ناوی ـ (موسلمه) لێ ماره ده برێ، که له م په یوه ندە پیروزه ـ ئیبراهیمی سه مین ـ په یدا ده بێ

سه ید عه لی ـ کۆری سه ید شوکروڵلا به خه تێکی زۆر خۆش که چاوی کوێری پێ رۆشن ده بێته وه له ساڵی (٩٧٨ کۆچی مانگی) له شاری ـ به غدا ـ ده لایلێکی نوسیوه ته وه

ـ که ئیستاکه ئه و ده لایله له لای سه ید موحه ممه دی کوّری خوالّی خوّشبو سه ید مسته فایه، له م تاریخه واده ر ده که ویّ که سه ید شوکرولّلا، له ـ قه زّنی ده هه مدا ژیاوه و هاوده وره ی (شاته هماسوبی) هه وه لّی سه فه وی بوه، که له سالّی (۹۳۰ تا ۹۸۴ ك:) ـ ۵۴ سال شایه کی کردوه، به لاّم شاعه بباس له (سالّی ۹۹۶ تا ۱۰۳۸) شایه تی کردوه

له ناو سه یدانی سه ید شوکره و خه لّکی ناوچه دا، وامه شهوره که شاعه بباسی سه فه وی چوه ته خزمه ت سه ید شوکرولّلا و داوای زّانومای لیّ کردوه، سه ید شوکرولّلایش زّیّگای خوای ناوه ته به روّپیی وتوه، که ته نیا عه دالّه ت و چاوه دیّری خه لّکی هه ژار، وه ك جیّ نشینه کانی پیّغه مبه ری خوّشه ویست (د) هوّی زّزگاری هه ردوولایه، نزای به یانان و هه ناسه ی گه رمی سه یید، دلّی زّه ق وبّی به زه ی شای سه فه وی وه هابوّلای خوّی زّاده کیّشی، که شاله به رابه ریدا به چوّکدا دیّت و خوّی ده خاته خاکوپای، تاشتیّکی لیّ وه ربگریّ، به لاّم ئه ومروڤانه ی که ته نیا پشتیان به خودا بستوه، شایان له لاگه دایه، مالّی دنیایان له لا پووشی و شك و کایه، به م جوّره تیشکی دلّی پیاوی خودا ته وژمی خوّی ده نویّنیّ، شکوّوده بده به ی شاده شکیّنیّ، شاده لّی سه ییدی گه وره زوّرم پّی خوّشه به سه رمادابخوزّه، هه رنه بّی پارچه زه ویّی بوّ ژیان و مانی جیهان دابیزّه.کیّوو ده روده شت و شیو، نه رمان وزبران ئه م دیوه و ئه و دیو، ئه وه نده ی به زّوّژیّ، به سواری ده توانی، به گه ڕیّ و سه رنج بده ییّ به جوانی، زه وی گشتی به خیّره، سنوری دیاری که و، بوّ خوّتی هه لّ بیژیّره، ئه منی خزمتگوزاریش بن جاخت بوّده نوێنیم ـ قه بالّه ت بوّده ردینم، به م جوّزه سه یید به زّوّژی گشت ئه م ئاوایّیانه، ۱ ـ پارسانیان ۲ ـ قه لاّگا، ۳ ـ دولّه سیر ۴ ـ ئه حمه د مه ردوه، ۵ ـ قاضی خان ۶ ـ کانی سه یید شوکره ۷ ـ سه ید ئاوا ـ ده و رده دا.شایش ـ قه بالّه که یان پیّشکه ش به سه یید شوکرولّلا ده کا، هه ربه و هوّیه که سه ید شوکرولّلا، له سه ر کانیاوێکی خوّشی ئه ودیّ و چانیّ ده گریّ، به (کانی سه یید شوکره) ناونراوه، هه روا دیّی (سه یداوا) له نزیکی ـ کانی سه ید شوکره ـ چون به فه رمانی سه ید شوکره ـ ئاوه دان کراوه ته وه ـ پیان وتوه (سه یداوا) هه روه ها ـ پارسانیان ـ یانی شویّنی پیاوی خودا (وه لی) چون ـ پارسا ـ یانی خواناس ـ نیان ـ یانی چه ڤاندن و سه وز کردن و داناڤ شتیّ له شویّنیّکدا، به م جوّره چون (سه یید شوکرولّلا) له م دیّدا دانراوه و له دنیاده رچوه ـ ناویان ناوه (پارسانیان)، یان چون له ده ورانی کوّندا به م ناوچه تاورمیان وتوه (پارسوا) ئه م دیّ به یاد ئه و ناوچه وه به ناوی ـ پارسانیان ـ مابیّتو ـ

(پارسوا) یانی قه راخ و سنور ـ چون ئه م ناوچه له سنوری ـ ده وڵه تی ـ ئاشور و مانناداقه راری گرتبوو، دیاره هیچ په یوه ندێکی به ناوچه ی (فارس = پارس) نی یه، به ڵکه ئه م وشه، یانی ـ ناوچه ی سه ر سنور «پارسوا» «په راسو» به ڵام وشه ی ـ پارس ـ ناوه بونه ته وه یه کی ئاریایی که به زمانی فارسی قسه ده که ن و په یوه ندی به وشه ی (پارسوا) نی یه وه ك بڕی له مێژو نوسان ده ڵێن[1]

ئیستاکه گشت ئه و ئاواییانه مڵکی بنه ماڵه و نه ته وه ی سه یید شوکروللان، که (بێ چاوێنی بن) ئیستاکه ژوماره ی نه ته وه ی ئه و خوالێ خۆشبووه، له م ئاواییانه، له شار و دێکانی ده وروبه ر له مه رزی (بیست هه زار) ڕه ت بوه،

به ڵگه و نیشانه ی بنه ماڵه ی سه ید شوکره ئه مانه یه ۱ ـ دڵپاك و زووڕه نجن، ۲ ـ دلاواوده س به خێرن ۳ ـ ئازا و نه ترسن ۴ ـ حه ق وێژ و عالم خۆشه ویست وزوله خودان ۵ ـ له به رابه ری حه قدا نه رم و گه ردن که چ، به ڵام له به رابه ری ناحه قی وزۆردارانداـ نه به زوکۆڵ نه ده رن، جابه م نیشانانه ده کرێ، بژاره وار، له گوڵ و ریحانه هه ڵاواردرێ

ئه گه ر بو ترێ خۆ ئه م بنه ماڵانه له داری پڕبه رو سێبه ری حه زره تی پێغه مبه ری خۆشه ویست (د) به ریان گرتوه و په ره یان سه ندووه، پێغه مبه ر خۆشه و یستیش (د) عه ڕه ب بوه، که وابوو بنه ماڵه ی گشت سه یده کورده کانیش عه ره بن، له وه ڵامده و ترێ ۱ ـ خودی پێغه مبه ر (د) له بنه ماڵه ی حه زره تی ـ ئیبراهیمی خۆشه ویستی خودایه (د) وه ك ڕۆژ دیاره که حه زره تی ئیبراهیم (د) عه ڕه ب نه بوه، ته نانه ت حه زره تی ئیسماعیلی ـ کوڕیشی عه ره بی نه زانیوه، به ڵکو کاتێ که باوکی له گه ڵ دایکی ـ هاجه ره خاتون ـ هێنانی و له شوێنی ئیستای ئاوی «زه مزم» له نزیکی ماڵی خودا له شاری (مه ککه) دایانان ـ خودا ئاوی زه مزه می بۆهه ڵقولاندن، پاشان ـ هۆزی «جورهوم» یه کێ له هۆزه گه وره کانی عه ڕه ب هاتن و به ئیجازه ی دایکی حه زره تی ئیسماعیل له سه ر ئاوی ـ زه مزه م ـ خستیان ـ که حه زره تی ئیسماعیل به ره به ره له لای هۆزی (جورهوم) فێری عه ره بی بوو هه رله م هۆزه یش ـ دوژنی هێنا،

هه ربۆیه مێژو نوسان به هۆزه کانی قوریش ده ڵێن «عه ڕه بی موسته عره به» یانی له بناغه دا عه ره ب نه بون به ڵام بوون به عه ڕه ب ۲ ـ هه ربه و جۆره ده زانین که حه زره تی ئیبراهیم خه ڵکی سه زره وی (بابوله) و سه رزه وی با بولیش ئیستاکه به شێکه له

---

۱)(پرس وجو و ته حقیقاتی نوسه ر)

سه رزه وی ـ کوردستان عیراق، «ناوچه کانی هه ولێر، سلیمانی ـ ده یاله ـ که رکوك» به م جۆره ده توانین بڵه ین که حه زره تی پێغه مبه ری خۆشه ویست (د) په یوه ندێکی قایمی به بنه ماڵه ی گه لی گه وره ی کورده وه. هه یه، به لآم چون ماوه یه کی زۆر باو و باپیره کانیان به عه ره بی قسه یان کردوه، ئه ویشیان به عه ره ب داناوه، بۆیه میژونوسان هۆزه کانی قوره یشیان به عه ره بی موسته عره به نوسیوه و ناو بردوه

هه روه ك کوره کانی حه زره تی ئیسماعیل کاتێ که فێری زمانی عه ره بی بون به عه ره ب دانران، هه ر به و جۆره ـ سه یده کانیش کاتی که هاتنه کوردستان و ماوه یه کی زۆرله نێو کورد کاندا مانه وه وژن وژن خوازیان که و ته نێوانه وه، فێری زمانی کوردی بون و به فه رهه نگی کوردی گۆچ کران، به م شێوه ده توانین بڵه ین سه یدان دووجاد کوردن، ره نگبێ هه ر له به ر ئه م هۆیه بێ، که شۆرشگێره سه یده کورده کان، زۆر به هه ڵمه ت به تین و ته وه ژم و بێ وچان. له رێی ئه ستاندنی ما فی گه ل و سه ربه خۆبی نیشتمان، تا دوا رۆژی ژیان و ئاخرین هه ناسه یان. نه ماندو بون. نه شه مزان و نه وێستان. وه ك: به رێز، باوکی گه ل (مه لیك مه حمودی) داره که ل. یا (شاعبیدالله) و سه یدانی شه مزین، که له رێی گه ل و نیشتمان و دین، نه کوڵیان دا، نه ماندو بون. نه شه مزین.

ئه م به سه رهاتانه بۆمانی رۆشن ده که نه وه که گه لی به ئیمانی کورد هیچکاتێ سه ری خوێرێه تی بۆ که س دانه نه واندوه به لکو گشت کاتێ په نای داماو ولیقه و ماوده ر کراوان بووه، هه رچه نده بۆ خۆیشی تا ئیستاکه به ش خوراو بوه، به لآم له هیچ زه مانێکدا خوێرێ و ترسه نۆك و قزه و خۆفرۆش نه بوه، ئه گه ر له نێو هه زاران گوڵ. زۆوا درکی ئاینجێ پێکوڵ. خه مبارمه به پێت عارنه بێ. گوڵ بێ درۆنه بوه و نابێ. له نێو هه زار. سه دان نیسك به ژوماره وه، زۆڵه نیسکی ده بینی، خۆی ده شارده وه.

مه جدی (ملک الکلام)

ملك الکلام ناوی (عبدالمجید) کوری (میرزا عبدالکریم) له ساڵی (١٨٤٩ زاینی ١٢٦٨ هـ ق) له شاری سه قز هاتوه ته دونیاوه. میرزا عبدالکریم له خانه دان و پیاو ماقوڵانی سه قز بوه. عبدالمجیدی کوری هه رله منداڵیه وه نیشانه ی زیره کی و بیلمه تی (له یه کی له په رده کانی ژیانیدا، که خه ت خۆشی بوه)، لێوه دیار بوه.

له حه و سالّیدا له قوتابخانه ی مندالاّن. ئه ینێرێته به ر خوێندن. قورئان و کتێبه وردیله کان ده خوێنی، هه روا خوێشی ده رزی خه تی پێ ده وت، له پاش دوازده مانگ خه ته که ی ئه و و باوکی لێك جیانه ده کرانه وه، له سه ر باوی ئه وسه رده مه عیلمی عه ره بی و ئاینیش له حوجره ی مزگه وته کانی سه قز داده خوێنێ، هه ر بۆئه م جۆره خوێندنه سه ری له شاری (بانه یش) داوه. تا ده ست ده کابه (مختصر) تفتارانی له شاری لای مه لا ئیبراهیم ناوی ده بێ. ئیتربوێ رێ نا که وێ بخوێنێ و ئه که وێته ناو ژیانی دنیاوه. هه رچه ند هه موده مێك ئاره زوی ئه وه بوه، که له دونیا دوره په رێز راوه ستێ به لاّم بۆی رێ نه که وتوه و به دونیاوه پلیکاوه.

له سالّی (١٨٧٧ ز) (١٢٩٦ هـ ق) به ناوی حه ججه وه سه قز به جێ دیلّێ و ده چێته شاری (سنه) له وێ (حاجی شوکرالله) گلی ئه داته وه و بۆی رێ ناکه وێ پچێ بوحه ج و له سنه ژن دێنێ، له سالّی (١٨٨٦ ز (١٣٠٥ هـ ق) له گه لّ خێزانه که ی له رێگه ی به غداوه ده چن بۆحه ج.

له به غدا مفتی زه هاوی چاوی پێ ده که وێ. ئه م عاشق به عیلم وزیره کی ئه و ئه وعاشق به خه ت و شیعری ئه م ده بێ. پاش چوار سالّ که مفتی عه مری خواده کامه جدی دوای چونی بۆحه ج ده گه رێته وه بۆسنه. چه ند سالێك له وێ راده بوێرێ سالّی (١٩١٢ زاینی) ده چی بۆتاران. دوای شه رِی جیهانی له تاران ده مێنێته وه و ده بێ به خۆشه ویستی ئه ربابی ئه ده ب و قه له می تاران و، ده بێ به ماموستای (دارالفنون). تا له سالّی (١٩٢٥ ز) له ته مه نی ٧٦ سالّیدا هه ر له تاران کۆچی دوایی ده کا.

(خه ت خۆشی ملک الکلام)

بیجگه له ئێران و عیراق له ئوروپایش ناوی ده ر کردبو. شای (ئینگلیس) دلّی له خه ته کانی چبوءهه روه ها (ملك الکلام) له پایه ی شیعریش دا سه رامه دی ده وره ی خۆی بوه، (ناصرالدین شا) له ئه نجومه نێکی شایانه و ئه دیبانه دا ناوی (ملك الکلام) ی پێی ئه دا. سلك الکلام له ته مه نی ١٢ سالیدا دیوانی شیعره کانی کۆده کاته وه. شصت هه زار شیعری فارسی و بریکش کوردی بوه. بێجگه له و شیعرانه ی که به رده ست نه که وتون دیوانی شیعره فارسیه که ی له سالی (١٩١١ زاینی) له تاران بۆجاری یه که م له چاپ دراوه ئه م

پارچه شیعره کوردی یه[1]له و دیوانه یه

(له دولازولفی لاولاوه، له سه رزوی قامه ت ئالاوه)، (خه م و پیچی هه مووداوه، چ له م لاوه چ له و لاوه) (موژه ی وه ك نێشی په یکانه، هه میشه کاری پێکانه) (دلی هه ر خوێش و بێگانه به ئه م په یکانه پێکاوه)

ژیان نامه ی زانای که م وینه ی کوردستان ماموستا مه لا عه بدوالهادی ئه فخه م زاده

زانای ئاگا به شه رع و دین، ڕیبواری ڕێی حه ق و یه قین، له عیرفان و خواناسین دا ـ له حه ق وێژی له ڕێی دیندا، که م وێنه بو له سه ر عه رزی، له حاست زۆردار نه ده له رزی ـ له خواترس و به پرس وجۆ، خودا دا بوی عیلم کۆکۆ، کۆلی نه دا له حه ق وێژی، ڕۆن و ڕه وان بو ڕاوێژی، به پێنوس و ده ست و زمان، به عومری خوی له ڕێی قورئان ـ نه وه ڕه زبون نه ڕاوه ستان، له سه ر فێرگه ی (سه را) سه ر بو، فه قێی چاکی له سه ر سه ربو، داری به سێبه ر و به ر بوو ـ هه تا بێژی هونه روه ربو، گه میه وانی شه ریعه ت بوو ـ ڕێبواری ڕێی حه قیقه ت بوو، دوستی ڕاستی ته ریقه ت بوو ـ قورئان زانی به قیمه ت بوو، ناز ناوی جوانی هادیه، هه میشه خوای له یادی یه، له مال یا گلکۆی بادیه ـ موژده ی به هه شت و شادیه، خوایه ڕه حمه ت ببارێنه ـ له و بارانه گول بڕوێنه، له و گوله تا ڕۆژی ژومار، بڕوی له به رده میا هه زار، ئه م گه وره پیاوه ـ ئه م زانا خاوه ن ناوه، ماموستای به ڕێز و زانای به هێزو کاری، ده ریای زانست و کانی پارێزکاری، ماموستا مه لا عه بدوالهادی ئه فخه م زاده، خودا پێی ببه خشێ حسنی و زیاده، ئه م زانه پایه به رزه، له ١٥ ی مانگی صفرالخیری سالی ١٣٢٨ ی کۆچی مانگی، به رابه ری ١٢٨٩ هه تاوی، له شاری بوکان له بنه ماله یه کی خواناس و سه ر به ده ره وه ـ ده م ڕاست و خه ت خۆش له دایك بوه، دوای ئه وه ته مه نی چوه ته حه وت ساڵانه، ڕوی کردوه ته قوتابخانه، وه ك گشت خودا پێداوانی فێرگه ی خواناسین، ڕێبوارانی شه قامی زانین و دین، له پێشدا خه وش و خالی هه واوهه وه س و نه وسی، به ئاوی قورئان و نوێژ و یادی خودا شورد وه ته وه، پاشان به ره

---

١) ڕوژنامه ی جیهاد ژوماره ی ١٧ سالی (١٤٠٣ هـ ق) ١١ رجب له گه ل گورینی بری له عیباره ته که ی

و قوتابخانه ی زانین و فێربون رۆیه وه ته وه، ئه مجار قورئان و پێشه کیه کانی عیلمی ئاینی خۆیندوه، به ره به ره له لای ماموستا پایه به رزه کان گشت زانسته ئاینیه کان فێربوه، ماوه ێی له خزمه ت ماموستای به ڕێز خوالێ خۆشبو (مه لا محمّد صادقی وجدی قزلْجی) خویندویه تی، پاشان چوه ته شاری (مه هاباد) و له خزمه ت خوالێ خۆشبو (مه لائه حمه د تورجانی زاده) که سبی زانستێ و که مالّی کردوه، پاشان له خزمه ت زانای که م وینه خوالێ خوشبو (عه لامه محمّد قزلْجی) زۆرشت فێربوه، له ماوه ی ٨ سالْ خۆیندن و فیربون و پرس وجۆ له گوڵی مراد نیشتوه، له خزمه ت ئه م پایه به رزانه به پایه گه یشتوه:

١ ـ خوالێ خۆش بوو مه لا موحه مه دی تورجانی زاده
٢ ـ مه لا ئه حمه دی تورجانی زاده ده رس وێژله مه هاباد
٣ ـ مه لا سه ید حوسه ینی تاهیر بوغده یی
٤ ـ باوه مه لا له قه له نده ر
٥ ـ قاضی شه ریفی حه نه فی شنویی
٦ ـ مه لا وه هاب له دێی زه مبیل
٧ ـ مه لا عصام الدین شفیعی له دێی سه را
پاشان له سالّی ١٣٥٢ کۆچی مانگی (١٣١٣ هه تاوی) له خزمه ت خوالی خۆشبو
١ ـ مه لا ئه حمه دی تورجانی زاده ده رس وێژی پایه به رزی ئه و کاته ی مه هاباد
٢ ـ ماموستا مه لا عصام الدین شفیعی له دێی سه را ئیجازه (ودم) ی ده رس وێژی و فتوای وه رگرتوه و له دێی (بوغده که ندی) بوه به ده رس وێژی فه قێ و پێش نوێژی خه لْکی، له سالّی ١٣٥٣ کۆچی (١٣١٤ هه تاوی) چوه ته دێی سه را تا سالّی ١٣٤٩ هه تاوی له وێی ماوه ته وه، له ماوه ی ٣٥ سالّ ته مه نی پڕباری، شه و ڕۆژ، له یل و نه هاری، عیلم و زانست و هونه ر و ئاساری به سه ر فه قێ و په یره وانیدا ده باری، وێنه ی بارانی به خۆرولیزمه ی به هاری. ماموستا له م ماوه دا، ده یان زانا و مه لا چاکی پێ گه یاندوه، سه دان ڕێبواری ڕێی حه قیقه تی تێ گه یاندوه، وه ك ـ ١ ـ مه لامحمد فاضلی درگا سلیمان ماموستای زانکوی مشهد ٢ ـ مه لا جه لالی شافیعی کورد ـ نوسه ر ـ ٣ ـ مه لا برایمی صالحیان لیسانس و دبیر و مه لا چاك ٤ ـ مه لا محمد اکرادی ـ لیسانس و دبیر و مه لا چاك ٥ ـ مه لا عبدالرحمن ناصری مه لا چاك و ده رس وێر ٦ ـ مه لا حسین خلیقی دکترا و ماموستای زانکۆ، ده یان و سه دان مه لا چاك و واعیز و ماموستا و پێش نوێژوڕانۆمای

وای بار هێناوه، که له ئاسمانی عیلم و زانینی کوردستاندا بۆدور و نزیك پرشنگیان داوه، گزنگی به قازانج و خێریان، له سه رانی پڕله گوڵ و نه خشاوی داوه، به رزو نزمی وه ته ن گه ڕاوه، پاشان ماموستا له پایزی ساڵی ١٣٤٨ هه تاوی چوه ته شاری بۆکان. ناوه ندی جه غزی خۆشه ویستان، لێره یش تا ئاخرین هه ناسه ی مانی، دوا چرکه ی ژیانی، هه مو هێزو وزه و هه ستی، قه ڵه م و بیروباوه ڕ و ده ستی، و ته وپه ڕاو و ئاسه واری له ڕێی خودا دا بوهه موکاری.

(ئاسه واره جوانه کانی ماموستا به ناوی په ڕاو)

١ ـ فرایض (که له پور) فارسی ٢ ـ چهارصد گوهر حکمت. فارسی ٣ ـ مناسکی حجّ ـ فارسی ٤ ـ خوتبه ی جومعه. کوردی ٥ ـ حیض و نفاس فارسی ٦ ـ عقیده بومنالاّن. کوردی ٧ ـ رساله وێڵه فارسی ٨ ـ مه لودنامه کوردی ٩ ـ رساله اعلام و ارشاد عربی. کوردی. فارسی ١٠ ـ شه رحی مختصری زندگی امامی شافعی ١١ ـ تفسیر جزء عمّ، فارسی ١٢ ـ تفسیر سوره والعصر ١٣ ـ دلایل اثبات وجود خدا ١٤ ـ اعجاز علمی سمعی و بصری قرآن ١٥ ـ کامپیوتر و قرآن ١٦ ـ ردبر کسروی ١٧ ـ نقد بر مراسم سوگواری ١٨ ـ ردّ مذهب مسیحگری ١٩ ـ ٣٣ و تار کوردی ٢٠ ـ ده وره اسلام شناسی ٢١ ـ مقاله مخلوط از عربی و فارسی ٢٢ ـ رساله عربی حلّ لغز شیخ بهایی در کتاب کشکۆڵ ٢٣ ـ رساله محاکمه نفس از احیأالعلوم امام غزالی ٢٤ ـ شرح سبعه معلّقه بفارسی

(ئاسه واری ترجمه ی ماموستا)

١ ـ ترجمه تاریخی ادبیات عرب نوسراوه (زیات) ٢ ـ ترجمه ی اعجاز قرآن قاضی باقلانی ٣ ـ ترجمه تاریخ ادب الغرب (فاخوری) ٤ ـ ترجمه اعجاز النبوات (شریف رضی) ٥ ـ ترجمه التصوف فی الاسلام (عمر فروخ) ٦ ـ ترجمه و اقتباس از چهار کتاب در اعجاز علمی قرآن ٧ ـ ترجمه و تلخیص و اختصار الحکمة فی مخلوقات الله (غزالی) ٨ ـ ترجمه صناعاتی خمسه در منطق ٩ ـ ترجمه کتاب اخلاق ١٠ ـ ترجمه و اختصار القصّة فی ادب الفارسی ١١ ـ ترجمه سعدی شیرازی شاعر الانسانیّه ١٢ ـ ترجمۀ دو مقاله دانشمندان

مصری ۱۳ ـ ترجمه کتاب الاشتقاق و تعریف علمای طرابلس شام ۱۴ ـ ترجمه المعرّب (جوالیقی) ۱۵ ـ ترجمه البیتوشی (محمد امین خال)

له ئاکامدا ماموستا دوای هه شتا و شه ش سال ته مه نی پڕبه ر و درێژی، برێنی شه قامی دین، سه ربه ره و خواروليژی، چونکه هه نگاو به هه نگاو به دوی پێغه مبه ر داده رۆیی، له گورِه پانی حه ق داچ بێگانه چ خۆیی؟

رۆژی پێنج شه ممه به رواری ۱۵ ـ ی ره ز به ری سالی ۱۳۷۲ هه تاوی (به رابه ری ۲۰ ـ ربیع الثانی ۱۴۱۴ کۆچی مانگی) به ده نگی دلرفێنی ـ يا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي ـ ده رۆا و سنوری عاسته می ژیان ده بڕی، به بێنی خۆشی فریشتانی ئاسمانی، مه لی گیانی، پڕله بڕوا و ئیمانی، به ره و خودا و به هه شتی حه سانه وه ده فرێ. خودا له ماموستا و له هه مو باشان رازی بێ و بیان حه سێنێته وه.

له حاست عیلم و زانین، خووخه ده ی شیرین ـ بڕوا و ئیمان و یه قینی ماموستا، به یانم کۆتایه و زمانم له نگه، قه له مم شکاوه و قافیه م ته نگه

ته نیاده توانم ئه وه بیژم بابش لین کاس و گیژم

ماموستا داخلی باشانی ـ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا ـ بوه. به راستی له چاکانی ئه ولیای خودا چوه، ئه م دو شیعره ی ئه بوعه لاوه سفولحالی ماموستایه که ده لێ:

يَا سَائِلِي عَنْهُ لَمَّا جِئْتَ تَسْأَلُهُ اَلَا هُوَالرَّجُلُ الْعَارِي مِنَ الْعَارِ
اِنْ جِئْتَهُ لَوَجَدْتَ النَّاسَ فِي رَجُلٍ وَالدَّهْرَ فِي سَاعَةٍ وَالْأَرْضَ فِي دَارٍ

بێجگه له وه که ماموستا زانایه کی که م وێنه بوه. له فه ننی شیعریشدا زۆر رێزبین بوه بۆ نمونه

نزای (یا رسول الله)

یا «رسول الله» یا خه یره لبه شه ر تکا کاره که ی مه یدانی مه حشه ر
چرای ئیمانمان یا خودا به خێرێ
یا «رسول الله» نیۆت چه ند خۆشه روخسارت وه ك گول بۆنت وه نه وشه

هیوای ژیانمان یا خودا به خێرێی

یا «رسول الله» ڕۆژی سه ر زه مین ده لیلی ڕێگای گومڕایانی دین

قه زات له گیانمان یا خودا به خێرێی

تۆ «رسول الله»ی گه وره ی ئه نبیای خۆشه ویستی لای خودای ته عالای

دین و دونیامان یا خودا به خێرێی

تیشکی نوری تۆ دنیای ڕوناك كرد ڕێوشوێنی جوانت خه ڵكی زۆر چاك كرد

پشت و په نامان یا خودا به خێرێی

یاخودابه خێربێی خێرت بۆهێناین ده ستوری چاكی و پاكیت بۆ داناین

پێت له سه ر چاومان یا خودا به خێرێی

خێر و به ره كه ت له ئیمان چاتر قازانج و خۆشی له دین زیاتر

نیه له لامان یا خودا به خێرێی

چاكه ده زمایه ی هه ر دو دنیایه هه ركه س خرابه خێری پێش نایه

تۆی پێشه وامان یا خودا به خێرێی

شاده م پێی هێنای كه پێغه مبه ری هاتوی تا ئێمه بۆ به هه شت به ری

حوزور خودامان یا خودا به خێرێی

ده وای ده ردی ڕۆح خاكی به رپێته كله ی چاوی دڵ، تۆزی سه ر ڕێته

وایه گومانمان یا خودا به خێرێی

سه روماڵ پێشكه ش له ڕێی خودادا شه رته وه ك پیاوان ببمه جانفیدا

قوربانه ماڵمان یا خودا به خێرێی

به نوێژ و ڕۆژو یه گجار خۆشحاڵم به دڵ ده به خشم زه كاتی ماڵم

مایه ی ئیحسانمان یا خودا به خێرێی

شاده ت پێ دێنم حه ج به جێ دێنم بۆ ڕه زای خودا خوێنم ده ڕژێنم

ئه وه نیشانمان یا خودا به خێرێی

موسڵمان ده بێ عه قیده ی وابێ ئیدی له دوای تۆ پێغه مبه ر نابێ

«رسول الله» مان یا خودا به خێرێی

دینت قورئانه و ده بێ بمێنێ تا كه س له دوای تۆ عوزری نه مێنێ

به سه قورئانمان یا خودا به خێرێی

قورئانم پێشه وایه

قورئانم پێشه‌وایه ده‌وای ده‌ردم قورئانه
فه‌رمایشی خودایه نوسخه‌ی ده‌وای ئیمانه

قورئان ئاوی حه‌یاته
شفای قه‌لبی نه‌خۆشه

قورئان مایه‌ی نه‌جاته
با عیسی عه‌قڵ و هۆشه

له‌ باره‌گای خوداوه
بۆمان هاتوه‌ به‌ دیاری

ڕێی مه‌عزه‌ره‌ت نه‌ماوه
زامنه‌ بۆ ڕزگاری

ده‌ستا وێزێکی وایه
هه‌رکه‌س ده‌ستی پێ بگرێ

خۆشه‌ویستی خودایه
به‌ ئیمانه‌وه ده‌مرێ

سه‌رچاوه‌ی عیلم و شه‌رعه
خوێندنی قووه‌ی دینه

مورشیدی ته‌قوا و وه‌رعه
زانینی ڕێی یه‌قینه

که‌ سێ تالیبی دین بێ
قورئانی له‌ سه‌ر زانه

که موشته‌ری یه‌قین بێ
موتالای له‌ قورئانه

هه‌رکه‌س قورئان بزانێ
ده‌رچێ له‌ ئیمتیحان دا

وه‌عز و ئیرشاد ده‌توانێ
یانی ڕێی دین نیشان دا

ئه‌وی بۆ دین مه‌لایه
قورئانی وه‌عز و ده‌رسه

که‌ وه‌عزی بۆ خودایه
بلێ له‌ که‌س مه‌ترسه

به‌عام هه‌رچی گوێدێره
تۆوی ئیحسان بچێنێ

هه‌رکه‌س تالیبی خێره
به‌ منداڵی بخوێنێ

منداڵه‌کان بخوێنن
زۆر له‌ خوێندن ئازابن

په‌نا به‌ قورئان بێنن
تا به‌ دین و وریابن

دینمان حه‌قه ئیسلامه
سه‌وقاتی کردگاره

که‌ دینی خاس و عامه
بۆ ئێمه ئیفتیخاره

به‌دبه‌خته زۆر نه‌فامه
هه‌رکه‌س له‌ دین بێزاره

منه‌ت بارین به‌م دینه
دینی ئاخر زه‌مانه

شه ریعه تی پێغه مبه ر — رێ یه که راست و دیاری
ساف و ساده سه راسه ر — لێی دووره خێچی و خواری
ئه م رێگایه بگره به ر — برائه گه ر رێبواری

هه رکه س له م شوێنه لادا
گومرایه و سه رگه ردانه

دین، دارێکه خودایی — ڕیشه ی، و ته ی ئیمانی
لك و پوێی دونیایی — په یڕه وی له قوڕئانه
گوڵی عه قڵ و دانایی — میوه ی ڕه زای ڕه حمانه

خۆشه ویستی خودایه
هه رکه سێ موسلمانه

هه رچی بیکه ی ده توانی — ئیختیارت پێ دراوه
تا خێر و شه ڕ بزانی — شه ریعه ت دامه زراوه
رێو شوێنی موسلمانی — چ لازم بێ کوتراوه

ڕێو شوێنیکی زۆر جوانه
یه گجار سه هل و ئاسانه

کۆله که ی دین (صلاة) ه — نه یخه ی و نه ی شکێنی
پردی ئیسلام زه کاته — وریا به نه یڕوخێنی
ڕۆژوت له به ر خوداته — حه ج شوکره و به جێی دێنی

بناغه ی خانوی دینمان
شادیمانه بیزانه

له ژێر تێخولی شه ریعه ت — که بۆ جیسم و ئه ندامه
کاکلی خۆشی ته ریقه ت — بۆ دڵ مه غزی بادامه
ڕۆن بادامی حه قیقه ت — بۆ ڕۆح ده وای خودامه

مه لایه و شێخه و عالم
هه رکه س ببێ ئه وسیانه

شه ریعه ت مانای چاکی بۆ ئه عمال و کرداره
ته ریقه ت یانی پاکی بۆ ئه خلاق و ئه تواره
حه قیقه تیش ڕوناکی عه قاید و ئه فکاره
چاکی و پاکی و ڕوناکی
به یڕه وی له قوڕئانه

(به ڕێز مه لا محه مه دی گلۆلآنی)

به ڕێز مه لا محه مه دی گلۆلآنی له نیوه ی هه وه ڵی قه رنی دوازده ی کۆچی مانگی دا ژیاوه. له گشت عیلمه کانی ئاینی دا ئاگا یه کی پان و به رینی بوه،بۆیه ناو بانگی زایناری و بلیمه تی دونیای کوردستانی پڕ کردوه،له قوتابخانه ی (قه لآ چوالان) ناوه ندی حکومه تی «بابان»، زانای پایه به رز و ده رس وێژی فه قی ئاینیه کان بوه، پاشان حاکمی مۆکری ( ) مه هاباد به مه به ستی بارهێنان و په روه رده کردن و ده رس پێ و تنی فه قی به ڕێز و شکۆیه کی تایبه ته وه، بانگی ده کابۆ مه هاباد و، قوتابخانه ی (سوری) به ناو بانگی مه هابادی پی ده سپێرێ، خوالێ خۆشی بو (گلۆلآنی) له و قوتابخانه دا له گه ڵ پایه به رزو و زانای که م وێنه (عه لی زه کی) هاوکار و هاوکات بوه، پایه به رز گلۆلآنی حاشیه (په راویز) ی به سه ر زۆرتری په ڕاوه عیلمی و ئاینیه کانه وه نوسیوه.

(نادر شای ئه فشار) کاتێ به مه به ستی یه کیه تی نێوان (شێعه) و (سوننی) ولا بردنی دوو به ره کی و نه هێشتنی دڕ دۆنگی له نێوان ئه م دووهێزه ئاینی یه دا، هه روا بۆ پوچه ڵ کردنه وه ی فێڵ و ته ڵه که و ئاژاوه نانه وه ی دوژمنانی ئیسلام، له ده شتی (موغان) له نێوان ساڵه کانی ١١٤٨ کۆچی مانگی ساڵی تاج له سه ر نانی و (١١٦٠ ك. م) ساڵی له دونیا ده رچونی، کۆ بونه وه یه کی گه وره و گرنگی، له زانا دلسۆزه کان ، کۆمه ڵ ناسه گه وره کان،ئیسلام شناسه پالآوته کان ، ئاگا و وردبینه کان، به ته نگ و چه ڵه مه ی موسڵمانان، ڕێز بینه کانی وڵات و جیهان ناسه کان، پێکهێنابو، پایه به رزو زانای گه وره و به شکۆ (مه لا محه مه دی گلۆلآنی) یه کێ بوه له و گه وره میوانانه ی که به باشترین شێوه ی زانیاری، ڕه وتی (کۆبونه وه) که یان به ڕێوه بردوه ، زۆرمزۆر به جوانی و زانایانه حه قی وتوه و، ده ستی له سه ر مه به ست. داناوه، ڕێگای یه کیه تی نیشان داوه، ئه رکی سه رشانی خۆی به جۆرێ

ڕاگه یاندوه که ڕۆی هه موو زانایه کی حه ق ویژی کوردی سپی کردوه ته وه، ڕێگای خێرو حه ق وێژی و مرۆ ڤایه تی تا ئه به د بۆ گه له که ی کێشاوه، ڕه حمه ت و به زه یی خودا به سه ر گلکۆیدا بباریّ.[1]

٩ ـ (مه لا محه مه د حه سه نی ده ره زیاره تی)

مه لا محه مه د حه سه نی ده ره زیاره تی کوری مه لا محه مه د شه ریف کوری مه لامحه مه د مه شهور به (مه لامحه مه دی ڕه ش). دوای ئه وه قورئان و په ڕاوه وردیله کانی خوێندوه، چوه ته فه قیه تی و له م دێ بۆ ئه و دێ و له و حوجره، بۆ ئه م حوجره به شوین که سبی عیلم و زانین وه ده س هێنانی که ماڵ و ئه ده ب و خوا په رستی دا گه ڕاوه، له ساڵی (١٣٣٢ ك. م) له دێی (ئاغلانی سویسنی) په ڕاوی (گلنبوی برهان) و (حاشیه ی سه ید شه ریف له سه ر شه رح شمسیه) ی به ده س نوسیوه ته وه، دوای ئه وه عیلمه کانی ته واو کرد هاته ڕێزی ماموستا زانا کانه وه، له مانگی موحه ڕه می (١٣٣٩ ك. م) له خزمه ت خواڵێ خۆش بو شه هید (مه لا محه مه د حه سه نی بورهانی) هه ر له موحه ڕه می (١٣٣٩ ك) له خزمه ت پایه به رز و زانای به ناو بانگ (حاجی مه لا عه بداللّٰه وه لزی) مه شهور به پسوه یی ئیجازه (ودم) ی ده رس وێژی و فتوای ئاینی وه ر ده گرێ و ده بێ به ماموستای ده رس وێژ، نزیکی سی ی ساڵی ڕه به ق ته مه نی پڕقیمه ت و بایی خۆی له ڕێی ده رس و قورئان و عیلم و زانستیه ئاینیه کاندا برده سه ر، ده یان فه قێی بارهێنا و سه دان ڕێبواری ڕێگای حه قی به خودا گه یاند، هه زاران کاری خێر و چاکه ی له دوای خۆی به جێ هێشت ئه م زانا پایه به رزه له سه ر په ڕاوه کانی، جمع الجوامع، تهذیب الکلام، گلنبوی برهان شرح عه قاید ـ تشریح الافلاك ـ حاشیه ی نوسیوه.

له ئاکامدا شه وی یه ك شه مه ٢١ ی ڕه بیع الثانی ساڵی (١٣٧٠ ك) له دێی (ده ره تفێ) ی خوڕخوڕه کۆچی دوایی ده کا و گیانی به ره و خودا ده فڕێ، مه لاسه لامی بستی ئه م سێ شێعره ی له وه فاتیدا وتوه.

---

١) مشاهیر الکرد و کوردستان ج ٢

شــه وی یــه ك شــه مــه ۲۱ مــه ولــود مــه لاحــه ســه ن چــوو بــو دارولــخــلــود
هه زاروسیسه دئه وله گه ل حه فتاد ده هه مــی زســتــان بــه جــه نــه ت بــووشــاد
واقیعه ن فه وتی جیگه ی ماته مه مَــوْتُ الْــعَــالِـمِ ـ مَوْتُ الْـعَـالَــمَــه [١]

٦ ـ (ماموستا شێخ حه سه نی شێخله ر)

حاجی ماموستا مه لاشێخ حه سه ن کوڕی شێخ موحه ممه د ئه مین، کوڕی شێخ موحه ممه د صالح، کوڕی شیخ عه بدوالرّحمن، کوڕی شێخ ئه حمه د، کوڕی شێخ عه بدوالعه زیز، له کوڕه کانی شێخ حه یده ری برای شێخ حه سه نی مه ولاناوا، ڕۆژی دوشه ممه هه وه ڵی (مانگی جمادی الاولی) ساڵی (۱۳۱۰ ی کوچی) مانگی له دێی (مامه شا) ی نزیکی سه قز له دایك بووه، قورئان و په ڕاوه سه ره تایی یه کانی له لای با پیره ی گه وره ی خۆی (شێخ موحه ممه صالح) ده خوێنی، پاشان درێژه به خوێندن ده دا و ده چێته شاری سه قز و له لای (مه لا ئه حمه دی مفتی) برای خواڵی خۆشبو (مه لا عه بدولعه زیزی مفتی) ماوه یێ ده خوێنی و بڕێکی باش عیلم و که ماڵ وه ده س دێنێ. پاشان ده چێ بۆ مه ریوان له دێی (له نجاوا) له لای (مه لا مصطفی) ماوه یی ده خوێنێ، دوای ئه وێ ده چێته دێی (بالك) له لای به ڕێز (مه لا مه حمودی جوانڕۆیی) بڕیکی تر له عیلمه کان ده خوێنێ، پاشان دێته وه بۆ سه رشیوی سه قز،له دێی (مێك)، له لای به ڕێز (شێخ عـبدالله ی میکی) ماوه یی ده خوێنێ، له وێوه ده چێته دێی (گه وره قه ڵا) له لای به ڕێز (مه لا ئه حمه دی هه به کی) به شی لای زۆروی عیلمه کان ده خوێنێ، پاشان ده چێ بۆدێی (کانی ڕه ش) له ناوچه ی ئاختاچی بوکان و ماوه یه کی زۆر له لای به ڕێز زانای پایه به رز (حاجی مه لا عه بدوالله ی وه ڵزی)، باوکی (ماموستا مه لاعه لی وه ڵزی) حه ماميان ده مێنێته وه، ماوه یێ کیش له لا ی به ڕێز (ماموستا مه لا عه لی وڵزی) ده خوێنێ، پاشان دوا ی ته واو کردنی عیلمه کان، له ته مه نی (سی وسێ) ساڵیدا له خزمه ت ماموستای به ڕێز و پایه به رز (مه لا عه بدالله ی وه ڵزی) و دمی (ئیجازه ی) فتوا و ده رس وێژی وه رده گرێ و له دێی (ئیسکی به غدا) ده بێته مه لا و ده رس وێژی فه قێی ئه وێ، پاشان له دێکانی (کانی ڕه ش) و (ئاشی گولان) و (قوڵقوڵه ی) گه ورك ته مه نی به نرخ و بایی خۆی له ڕێی ڕانومایی و ده رسی فه قی و وه عزو نه سیحه تی موسڵمانان ده باته سه ر، پاشان ده چێته دێی

[١] سه رچاوه خواڵێ خۆشبو مه لاعبدالله ی کوڕی گه وره ی

(شێخله ر) له نزیکی بۆکاندا، تا ساڵی (١٣٩٠ کوچی مانگی) ته مه نی پڕخێر و بێری خۆی له ڕێی ده رسی فه قی (ده رسی قورئان و حه دیث و عیلمه ئاینیه کان) و ئاموژگاری و شاره زایی خه ڵکی بۆڕێی ڕاستی ئایین و بیر و برۆوا و کرده وه ی چاك، بۆاخت ده کا ـ ئه مجار پاش هه شتا ساڵ خوێندن، خزمه ت به قورئان و دین کردن، ده چێته شاری بۆکان و به خوا په رستی و موتالاّی قورئان و حه دیث و یاساکانی ئیسلام ڕۆژگاری خۆی ده باته سه ر.

ئه م ماموستا به رزه و به ڕێزه م که ماوه ی ساڵ و نیوێکم له خزمه تیا خوێندوه بیروبڕۆای قورئانی بۆ خۆی هه ڵبژاردبۆ، هه نگاو به هه نگاو به دوای پێغه مبه ر دا (د) ده ڕۆیشت. ده توانم بڵێم یه کی بوو له پیاو باشان (ئه ولیا) ی خودا.

ئه م زانا پایه به رزه به هۆی ته دریس و ئاموژگاری، کاتی بۆ نوسین نه مابوه وه به م جۆره ته نیا په ڕاویکی چکۆله ی به ناوی (اَلْكَلِمَاتُ العَشْرَةُ) له دوا به جێ ماوه. به لاّم سه دان مه لای باشی پێ گه یاندوه و ئاسه واری باشی تا ڕۆژی دوایی له دوا به جێ ماوه ـ له ئاکامدا ڕۆژی پێنج شه ممه ده ی گه لاوێژی ساڵی ١٣٦٤ ی هه تاوی به رابه ر ١٣ ی ذی قعده ی ساڵی ١٤٠٥ ی مانگی ماڵ ئاوایی له جیهان کردو به ره و خودا گیانی فڕی و له قه برستانی بۆکاندا نێژرا ـ ڕه حمه ت و به زه یی خودای له سه ر[1]

«ماموستا مه لا کامیل نه قشبه ندی»

ماموستای دڵسوز و به سۆزم ـ زانای پایه به رز و به هێزم ـ واعیزی به ناو بانگ و که م وێنه ـ دڵ پاك و بێ خه وش وه كِ ئاوێنه ـ ماموستا مه لا موحه مه د کاملی نه قشبه ندی ـ به حه ق هه رچی له شانی دابو سه ندی ـ به ڕێز له ڕۆژی جومعه ١٨ صفرالخیری ساڵی (١٣٢٤ ك) له بنه ماڵه ی زانیاران له دایك بوه.

قورئان و پێشه کیه کانی عیلمی ئیسلامی له خزمه ت باوکی زانای خوالێ خۆشبوی خۆی (مه لا سه عیدی سه رده ره یی) دا خوێندوه، له ساڵی (١٣٣٥ ك) باوکی (مه لا سه عید) کۆچی دوایی ده کا، له ساڵه کانی (١٣٣٥ تا ١٣٤٣ ك) به هۆی ئاوری شه ڕی

---

١) سه رچاوه: خۆم له زاریم بیستوه

هه وه ڵی جیهانی و گرانی ده س له خوێندن هه ڵ ده گری له ساڵی (١٣٤٣ ك.) ڕوده کاته وه خوێندن و ده چێته (حوجره ی) کارێزه ی سه قز، په ڕاوه کانی (تصریف زه نجانی) و (عوامل جرجانی) و (انموذج زمخشری) و (اظهار برکوی) و (تصریف ملاعلی) له لای (شیخ عه بدولقادری حه وتاشی) ده خوێنێ. پاشان ده چێته حوجره ی (سه رده ره) و په ڕاوه کانی (وضع و استعاره) و (کافیه ابن حاجیب کوردی) له خزمه ت به ڕێز (شیخ محمد قزلباغی) ده خوێنێ، پاشان ده چێته دێی (گه وره قه لا) په ڕاوی (جامی) لای به ڕێز (مه لا نصرالله) ده خوێنێ، پاشان ده چێته دێی (حسن سه لاران) و په راوه کانی (سیوطی) و (کماڵ شرحی شافیه) و (حسام کاتی) له خزمه ت به ڕێز (مه لا احمد هه وشاری) ده خوێنێ، پاشان له شاری سه قز ده چێته حوجره ی (مه لا ئه حمه دی هه به کی) و په ڕاوه کانی (قره باغی) و (حاشیه عبدالله یزدی) ده خوێنێ، پاشان ده چێته دێی (خورده لوکی) و په ڕاوه کانی (گلنبوی اداب) و (عصام الدین استعاره) و (شرح شمسیه) له لای به ڕێز (مه لا شیخ عبدالله سمیعی) ده خوێنێ، پاشان ده چێته دێی (حه مامیان) و په ڕاوه کانی (مطوّل) و (تحفه) شرح منهاج له لای پایه به رز (موحه مه د صدیق حه مامیانی) ده خوێنێ.

پاشان ده چێته دێی (باغچه) و په ڕاوه کانی (جمع الجوامع) و (گلنبوی برهان) و (تهذیب الکلام) و (تشریح افلاك) و (شرح مواقف) و برێ له (ته فسیری بیضاوی) له لای پایه به رز (مه لا سیدعبدالکریم واژه یی) ده خوێنێ، له ساڵی (١٣٥٢ ك) له خزمه ت پایه به رز (مه لاعبدالکریم واژه یی) ئیجازه (ودم) ی ده رس وێژی و فتوی وه ر ده گرێ و له ئاخری ساڵی ١٣٥٢ ده بێ به مه لای ده رس وێژی دێی (صاحب)، پاشان له ١٣٥٤ دا ده چێته دێی قه ره بوغره و له ساڵی ١٣٥٥ ده چێته دێی (ده ره زیازه تی خوارێ) تا ساڵی (١٣٦٢) له م دێ ده یان فه قی پێ ده گه یێنێ و هه زاران ڕیبواری ڕێی خواناسین شاره زا ده کا و ده ستیان ده گرێ. پاشان هه رله م ساڵه دا (١٣٦٢ ك) ده چێته باشماخی تیله کۆ، له ساڵی (١٣٦٧ ك) ده چێته (مه رخوزی سه قز) و له (١٣٧٣ ك.) ده چێته دێی (تاڵه جه ڕ) و له (١٣٧٦ ك.) دیسان ده گه ڕێته وه بۆ دێی (باشماخ)، له ساڵی (١٣٨٥ ك.) به یارمه تی خه ڵکی باشماخ مزگه وتی باشماخ سه رله نوێ دورست ده که نه وه، له ساڵی (١٣٨٧ ك.) ده چێته دێی (بستام) کاتێ ده بینێ ئه م دێ مزگه وتی نی یه به کۆمه کی خه ڵکی مزگه وتی بستام دورست ده کا، پاشان له (١٣٥٨ هه تاوی) ده چێته شاری سه قز ده بێته ده رس وێژ و پێش نوێژی مزگه وتی (حاجی جه لیل صالحی)، له ئاکامدا شه وی ٢٢ ی خاکه لێوه ی

سالّی ١٣٦٢ ی هه تاوی کاتی نوێژی خه وتنان به گولله ی وێڵه کی شه هید ده کرێ.

به ڕێز نافع مظهر (شپرزه) له وه فاتی ماموستا دا ئه م شیعرانه ی وتوه:[1]

ماموستامه لاکامل کۆچی دوایی کرد — له خاکی سه قز ماڵ ئاوایی کرد

که وتیان هاوار ماموٚستایان کوٚشت — شڵه ژان خه ڵکی له وردو درشت

موده ڕسێکی گه وره و به دین بو — زاتیکی مه تین مه ردێ ئه مین بو

عاقل و دڵسوز زانا و عامیل بو — به هه مومه عنا مه لا کامیل بو

گشت بوٚت به داخن ماموستای زانا — پیاوێ گه وره بوی له کوردستانا

هه زاروسیسه دله گه ڵ شه ست ودو — به ده س نامه ردێ مردوله ده س چو

شه هاده ته که ت ئه جری غازی بێ — غه رقی ڕه حمه ت بی خوالیٚت ڕازی بێ

ئازیه ت باره بوٚت زوٚرله حه دبه ده ر — قوتابیه که ی خوٚت (نافعی مظهر)

خوالێ خۆشبو مه لا عبدالعزیز (صدرالعلما) مفتی

مه لا عبدالعزیز که ناو بانگی به مفتی و نازناوی به (صدرالغلما) ڕویشتبو، کوٚری (حاجی شوکرالله) که پیاوێکی خوٚش ناوومیعماری سه قز بوه. له سالّی (١٢٥٦ ی هه تاوی) له شاری سه قز له دایك بوه، باوکی دڵسوٚزی له شه ش حه وت ساڵانه دا، ده ی نێری بوٚ قوتابخانه و حوجره ی فه قێ، پاش خوێندنی قورئان و په ڕاوه وردیله کان و خوێندنی پیشه کیه کانی زانینه ئاینیه کان، ماوه یی له خزمه ت خوالێ خوٚش بو (مه لا محمد سعیدی سه رده ره یی) خوێندویه تی. پاشان ده چێته مه هاباد، دوای ئه وی ده چی بوٚ کوردستانی عێراق و ماوه یی له بیاره له خزمه ت خوالێ خوٚشبو (مه لا عبدالقادر) کانی که وه یی، بیاره یی

عیلمه کان ته واو ده کا و، هه ر له خزمه ت ئه و ماموٚستا پایه به رزه دا ئیجازه (ودم) وه ر ده گرێ، پاش وه رگرتنی ئیجازه به ده عوه تی به ڕێز (بارام خانی فه یزوڵلا به گی) مالیکی دێی (یه نگی که ند) ده چێته ئه وێ ، ده بێ به ده رس وێژی فه قێ و پێش نوێژی ئه و شوێنه، زوٚری پێ ناچێ که شوٚره تی ئه م زانا گه وره ناوچه ی کوردستان ده گرێته وه و، ده بێته هوٚی ئه وه که برێ له هاوکاره کانی حه ساده تی پێ به رن و قه ستی گیانی که ن،

1) سه رچاوه به ریز کاک عثمان نقشبندی کوری خوالی خوشبو ماوستا مه لا کامل نقشبندی

دوای ئه م رۆوداوه به بیرو ڕای خوالێ خۆشبو (بارام خان) له وێ بار ده کا و ده چێ بۆ سه قز، که به ڕێز (بارام خان) به هاوکاری به ڕێز (عه لیخان ساعد) مالیکی دێی (ئاره بۆغلوی سه رێ) مزگه وتی (پیر خه زایی) بۆ ته دریسی ئه م زانا گه وره دوورست ده که ن، به م جۆره ماوه یێ به شوغلی پیرۆزی (ته دریسی) عیلم و قورئان و شه رعه وه، کاتی له قیمه ت نه هاتوی خۆی ده باته سه ر، پاشان ماوه یی به هۆیی بیلمه تی و زیره کی و لێ هاتویی خۆیه وه، زانا و خۆبنکار و پیاوما قولانی شاری سه قزءوه ك په پوله ده وری تیشکی زانینی ده گرن و به نازناوی (مفتی) و (صدرالعلما) شکۆ و ڕێزی لێ ده گیرێ، له ئاکامدا له سالی (١٣٣٨ ك.) ده بێ به ڕه ئیسی ئیداره ی (معارف و اوقافی) سه قز ، له لایه ن (شالیار) نخست وه زیری ئه وکاته ی ئیرانه وه حوکمی (قه زاوه ت و شیخ الاسلامی) بۆ ده رده چێ، (حسن سروش استرآبادی) که له و کاته دا کوڕه که ی (ڕه ئیسی) دارایی سه قز بوه له باره ی مفتی دا ئه م دوشیعره ی وتوه که چوار پیتی هه وه لی شیعره کانی ده بێته (مفتی)

مفتی خردمند نکو سیرت راد	فتوی من مسکین داد
تا داد سروش مژده از دل گفتم	یا رب تو بنای دین بدو کن آباد

مفتی له ئاکامی ته لاشی خۆی بۆ نزیك بونه وه له حکومه تی وه خت له سالی (١٣٠٢ هه تاوی) ده بێ به (نوێنه ری مه جلیس) که ماوه ی ده سال له سه ر کورسی نوێنه ری ڕاوه ستاو بوه، له سالی ١٣١٢ ی هه تاوی هه رله تاران به نه خۆشی کوتوپڕ (سکته) له دنیا ده ر ده چێ و له قه برستان (انبار آب) تاران ده نێژرێ.

خوالی خۆش بوو ـ به ڕێز و پایه به رز ـ زانای به نرخ و عالمی خواناس (مه لا عبدالقادر سعیدی) کوڕی مه لا ئه حمه د مه شهور به (مه لا کاکه) نه وه ی خواناسی گه وره (حاجی مه لا ئه حمه دی تیکان ته په) له سالی ١٢٨٨ قمری له دێی قه له نده ر له دایك بوه ـ خۆیندنی سه ره تای له خزمه ت باوکی دا ده س پێ کردوه ، پاشان له خزمه ت پایه به رز مه لا (عه لی ولزی) له دێی (تۆرجان) و پایه به رز مه لا عصام الدین شفیعی ـ له دێی (سه را) ، دو سال له خزمه ت مه لا عومه ر قره داغی و، شێخ باباعه لی سلیمانی خۆیندویه تی، له ئاکامدا ئیجازه (ودم) ی له لای مه لا عصام الدین شفیعی وه رگرتوه و له دێکانی به رده زه رد ـ قه له نده ر ـ تیکان ته په ـ کلته په ـ سلیمانکه ندی مه لایه تی کردوه (له سالی ١٣٣٢ هه تاوی) هاتوه ته سه قز و له خانه قای حاج شێخ مصطفی و مزگه وتی حاجی حه کیم و له ئاخردا چوه ته مزگه وتی دومناره، موده ڕریس و ئیمامی

جەماعەت بوە، لە ١٠ی خاکەلێوەی ساڵی ١٣٤٤ هەتاوی لە تەمەنی ٩٧ ساڵی کۆچی دوایی کردوە و لە قەبرستانی پەنای حەزرەتی عومەرا بەخاك سپێردراوە، خواڵێ ڕازی بێ. ئەم پیاوە زانا پایە بەرزە بێجگە لە عالمی، هۆنەر و شاعیرێکی گەورە و بەنرخ و بەناوبانگ بوە کە ئەمەیش چەند نمونە لە شێعرە جوانەکانی[1]

موناجات

سەراسەر غەرقی عیسیانم پەشیمانم خودا تەوبە — لە دەرگانەت پەناهێندە و دوعاخوانم خودا تەوبە

سەراپا سەرفی عومرم کرد لە وادی غەفڵەت و مەستی — ئەوێستە ئارەزوی هۆزی نزیکانم خودا تەوبە

حەقیقەت نامەیی ئەعمال تەواوی ڕەش بوە وەك ڕووم — بە بەدبەختی گرفتار و پەرێشانم خودا تەوبە

هەموو کەس ڕوی هەیە ڕو کاتە دەرگانەت بە غەیرەز من — کە داماو و سەرئەفکەندەی گوناهانم خودا تەوبە

سەری کرد خوێن و خوێناوم لە جەرگ و دڵ وەکو سێلاو — گەشی خوێن شاهیدی دەعوای شەهیدانم خودا تەوبە

لە بەر دەست نەفسی ئەممارە ئەسیر ومات و گیراوم — کەسی بێکەس ئەتۆی یارەب موسڵمانم خودا تەوبە

جەهالەت هۆشی تاڵان کرد نەفامی شوێن و ڕێی تێکدا — ڕەفیقی وەحشیی سەحرا و بیابانم خودا تەوبە

بە بۆنەی ئەحمەدی موختار پەنام هێنا پەناهم دە — دەسمو خوار و لە بەر دەرکی، کەریمانم، خودا تەوبە

شەقاوەت کۆڵەپشتی بەست، لە پشتم هێزی ئەژنۆم چوو — بەسە توغیان و ئەشراری، پەشیمانم خودا تەوبە

ئەسەف نەقدینەیی عومرم لە دەست دەرچوو بە خۆڕایی — ئەوێستە بێنەوا و پیر و پەرێشانم، خودا تەوبە

سەعیدی غەرقی گێژاوی پڕو پووچە فەقەت ئێستە — دڵی من تابعی خێڵی سەعیدانم خودا تەوبە

١٣٣٥/١٠/٢٧

وەتەن

وەتەن خۆشە دێهات و شاری جوانت — وەتەن خۆزگە دەبوومە پاسەبانت

بەهەشتە جەننەتە فیردەوسە لای من — وەتەن شاخ و دەر و دەشت و کێوانت

وەکو سەففی مەلایك دێتە پێش چاو — وەتەن پێکۆدەبینم لاوەکانت

گوڵستان و بەهارستانی من تۆی — کە نوری چاومە سەرچاوەکانت

وەتەن زنجیری میهرت پێ بەسی دڵ — بە دەورتدا گەڕێ گشت لاوەکانت

١ـ سەرچاوە: کاك انور سعیدی کوڕی زانای خواڵێخۆشبو ملا عبدالقادری سعیدی

وەتەن کێ بێ سەری بێ عیشقی تۆبێ — ڕۆحی من بێ فیدای جوتیارەکانت

دەرونم ئاگری تێدا دەسوتێ — کە بێ ساحیب دەبینم نیشتمانت

شەرارەی ئاگری قەلبم بە داخت — بەڵێ تینی سەبونی گەرمیانت

وەتەن بۆبێ کەسیت، ئاهی دەرونم — بە عەینەن وەك تەمی کوێستانەکانت

وەتەن شەرت بێ، لە زیللەت تۆ خەلاس بیت — بکەم ڕۆحم فیدای داماوەکانت

وەتەن گەر دێتە بیرم سەرکزی تۆ — نەوەڵڵا ڕۆژەکەی کوژراوەکانت

زوخاوە شەربەتم، خوێناوە جەرگم — دەناڵێنم وەکو گیراوەکانت

بە سۆزی ئاهی تۆ، جەرگم کەبابە — نەماوە نۆجوان و پیرەکانت

(ئەوێستا) شاد و مەسرورە کە ئێستا — خەلاسیت هات لە دەست بێگانەکانت

لە دوێنێ کۆنەسیمێ لای وەڵات دێت — هەوای عەینەن شنەی کوێستانەکانت

وەتەن شەرت بێ کە ئازادت ببینم — سەرم دانێم لە ڕێی سەربازەکانت

ئەی موحەممەد ئەنوەر [1]

ئەی موحەممەد ئەنوەر هێزی دوو ئەژنۆم چاوەکەم — ڕۆڵەیی پاکی وەتەن ئاواتە جوان و لاوەکەم

ڕۆڵە وا چاکە بە غەفڵەت عومری خاوەن قیمەتت — سەرفی بێکاری نەکەی هەر وەك برا گیراوەکەم

هەوڵی زانین دە خەریکی سەنعەت و خوێنن ببە — بەسیە بەدبەختی جەهالەت ڕۆڵە سەرشێواوەکەم

ئایەتی (هَل یَستَوِی) بیخوێنەوە حاڵی دەبی — فەرقی چەندێکە سەواد و بێسەوادی چاوەکەم

تیغی تۆنوکی قەڵەم بێت و، پەڕەی کاغەز سپەر — من بە تێغی (وَالقَلَم) دوژمن هەمو بێ‌ناو ئەکەم

بۆ تەرەقی میللەت و خاکی وەتەن قەت مەسرەوە — یەکیەتیو بێ، دەفعی ناحەزکەن لە خاك و ئاوەکەم

کوردسانە قیبلەکەم مینای دڵی نەشکێ کوڕم — بۆ سەفای وی قۆچی قوربان سەد سمایل ناوەکەم

زەمزەم و ئاوی حەیاتە چۆمەڵ و جۆگە و شەتی — شەرت و روکنی من تەوافی مەقبەرەی کوژراوەکەم

تۆبڕۆ خاری نیفاق بدروو، لە نێو مەزرای دڵت — جا بڵێ توخمی سەعادەت ڕۆژ و شەو تێراوەکەم

هەروەکو ئەجدادی خۆت بۆ مەرزەبانی خاکەکەت — خوێنی گەش بڕژێنە بۆڕێی خاکە دڵ سوتاوەکەم

من بە کوردی پێت دەڵێم ڕۆڵە بزانە چی دەکەی — تۆیش مەبە باعیس پەشێوی جەرگە هەڵقرچاوەکەم

---

١ ـ کوڕی گەورەی شاعیر

زاری:

مەلا عبدالکریم کوڕی عبداللّە کە نازناوی شیعری «زاری»یە، لە ساڵی ١٣٢٥ کۆچی (١٢٨٤ هەتاوی) لە دێی «ئاڵکەڵو»ی فەیزوڵلابەگی لەدایك بوە، سەرەتای عیلمەکانی لە حوجرەکانی کوردستاندا خوێندوە. پاشان دەچێتە دێی «حسن سلاران» و لە خزمەت «ملا احمدی هەوشاری» دەخوێنێ، وەك دەڵێ:

گەر بڵێن. شەمعی جەمعی یارانم ـــ سەردێزی دیوان هەمقەتارانم

موددەعام ڕاستە چونکە پەروەردە ـــ بە نان و بە ناو «حەس» سەلارانم[1]

دوای ئەوەی کە عیلمەکانی تەواو دەکا، لە دێی «ئارەبوغڵوی سەرێ» نیشتەجێ دەبێ و شوغلی فەلایەتی لەباتی مەلایەتی بۆخۆی هەڵدەبژێرێ، بەڵام پێش نوێژی بۆ خەڵك کردوە و کاروباری ئاینی خەڵکی بەڕێوە بردوە.

لە ئاکامدا لە ساڵی ١٣٦١ هەتاوی (١٤٠٢ کۆچی) لە دنیای بێ فەڕ کۆچی کردوە، لەولای بەفەڕ خانوی گرتوە. ئەم خوالێ خۆشبوە، بەڕاستی شاعیرێکی کەموێنەیە کە بەداخەوە تا ئێستا شیعرەکانی بەتەواوی کۆنەکراونەتەوە و لەچاپ نەدراون. کوڕەکانی خەریکی ئەم کارەن، بەڵکو غیرەتیان بجوڵێ و نەیەڵن ئەو ئاسەوارە جوانەی باوکیان بەتاڵان بڕوا؛ ئەمەیش نموونەیەك لە شیعرە ئاودارەکانی:[2]

شیعری فارسی «زاری»:

دلی دارم بسان بوته در تاب ـــ وزو خون می‌چکد، وز دیده خوناب

خلیده خار هجران در رگ جان ـــ نشسته زاغ نومیدی به بستان

لگدکوب ستم باشد وجودم ـــ نمی‌دانم از این سودا چه سودم؟

گل عمرم شده پژمرده از غم ـــ تنم بی‌حس بسان مرده از غم

١ـ حەس «حەسەن» بوە، (ن)کەی لەبەر وەزنی شیعری لێ قرتاوە، ئەمە لە زمانی عیلمی‌دا پێی دەڵێن «تەرخیم»، یانی لابردنی «پیتێ» یا «دو پیت» لە ئاخری وشەوە، لەبەر وەزنی شیعر. (نوسەر)

٢ـ مشاهیر کرد ص ٤٥١ و پرس‌وجۆی نوسەر.

چـنـان گـشـتـم زبـون و عـاقـبـت شـوم   در ایـن ویـرانـه شـد هـم لانـه‌ام بـوم

چـنـان آشـفـتـه و زار و نـزارم

کـه بـر خـود نـام «زاری» مـی‌گـذارم

شیعری کوردی «زاری»:

له تاریکی شەوی هیجرام و موحتاجی چرای روتم   له گەنجی ئارەزو دور و لەگەڵ ماری خەمت جوتم

هەمو کەس با بزانێ چاکه وا من گیری داوی تۆم   غوڵامی خاڵی موشکین و قەدی باریکی وەك موتم

له سایەی ئاوری عشقی جەماڵی دڵرفێنی تۆ   هەماری نەفت و گۆگرد و خەزێنەی بەرق و باروتم

ئەگەرچی ئاگری عشقت بڵێسەی بەرزە، سۆزانە   منم ئەمڕۆ سەمەندەر ئاورم، هێلانە ناسوتم

له ئەو ڕۆژەو موژەت تەدبیری قەتڵی عاشقانی کرد   منی بێدڵ خەریکی تەوصیەی تاشینی تابوتم

ئەگەر داوود تەوفیقی خودا بێتو نەکا یاری   ئەمن کەی پاڵەوانی مەعرەکەی مەیدانی جالوتم

گەدایی بێ‌پەناه و بێ‌کەس و گەردنکەچە «زاری»   بەڕەحمەت دەستی بگرە، ئەز غوڵامی دەست و بازوتم

مەلا احمدی لاسور:

زانای پایەبەرز، قسەخۆشی بەتەرز، عالمی خودا‌ناس و پارێزگاری دڵپڕلەنور، مەلا احمدی ڕەبیانی مەشهور بە «مەلا احمدی لاسور»[1] کوڕی مەلا خەسرەو مەشهور بە «پیریۆنس»ی لە ساڵی ١٢٨٥ کۆچی لەدایك بوە. دوای خوێندنی قورئان و پێشەکیەکان، ماوەی چوارساڵان لە حوجرەی «تورجان» لە خزمەت زانای گەورە «مەلا محمد حسن»ی قزڵجی خوێندویەتی. پاشان دەچێتە «مەهاباد» و لە خزمەت زانای بەڕێز «مەلا محمد حسن»ی بورهانی‌دا عیلمەکان تەواو دەکا و هەر لەوێیش ئیجازەی فتوا و تەدریس وەردەگرێ و دەگەڕێتەوە بۆ «پیریۆنس». ماوەیێ لە دێکانی «خۆش قشلاخ»ی فەیزوڵلابەگی و «مەرخوز» دەرسی فەقێی وتوەتەوە، تەمەنی پڕقیمەتی خۆی لەڕێی

---

١ ـ بە هۆی ئەوە کە خاڵێکی سور، لە گوێنای ڕاستیدا بوە، پیان وتوە «مەلا احمدی لاسور»؛ سەرچاوە: پرس‌وجۆلە خوالێ خۆشبو «مەلا علی ڕەبیانی»

دین و خزمەت بە خەڵکی هەژاری کوردەواری بردوەتەسەر. هەزاران ڕەحمەت و بەزەیی خودای لەسەر. ئەم زانا پایەبەرزە لە عیلمی کەلام و حیکمەت و منطق دا دەسەلات و ئاگایەکی زۆری بوە، لەسەر پەڕاوەکانی (تهذیب الکلام ـ جمع الجوامع ـ سیوطی ـ تحفه ابن حجر ـ نهایه زملی حاشیەی زۆر بەکارهاتوی نوسیوە؛ بەڵام بە داخەوە چون نوسراوەی زاناکانی ئێمە بەچاپ نەگەیشتوە، مێژوو، زۆریانی نەناسیوە.

مەلا عەلی ڕەمبانی: کوڕی مەلا احمدی لاسور کوڕی مەلا خسروە. ئەم زانا پایە بەرزە، ڕۆژی دوشەممە، چوارەمی مانگی «ربیع الثانی» ساڵی ١٣١٧ کۆچی لە دایك بوە. قورئان و عیلمەکانی تا «شرح عقاید» و بڕێ لە پەڕاوی مطول و بڕێ لە کتێبی «جمع الجوامع»ی لە خزمەت باوکی زانای خۆیدا خوێندوە. پاشان چوەتە خزمەت «حاجی باباشێخ» لە تورجان، لەوێ پەڕاوی «ڕسالەی حیساب» و بەرگی دوهەمی «جمع الجوامع» و بڕەکەی تری «مطوّل»ی لە خزمەتا خوێندوە. نزیکی یەکساڵی لەخزمەتا ماوەتەوە و بەهرەیەکی زۆر لێوەرگرتوە. سەدان گەوهەری لە دەریای زانستی هەڵگوێزاوە. کەسبی خووخەدەی جوانی ئیسلامی کردوە، نەوسی خۆی لە ژەنگ‌وژاری تاوان و خەوش‌وخاڵی سوچ و گوناحان خاوێن کردوەتەوە، لە گۆڕەپانی یەکتاپەرستی‌دا، بەبیروبڕوای پاڵاوتەوە، بۆ خزمەت بە دین و ژین، زانومایی گشت گەل و چین، لە ناخی دڵیەوە خۆی بۆ تەرخان کردوە، پاشان چوەتە خزمەت زانای پایەبەرز «مەلا علی وەلزی» حەمامیان و پەڕاوی «تهذیب الکلام»ی لە خزمەتا خوێندوە. ئەمجار، پەڕاوەکانی «تشریح الافلاك» و «شرح مواقف»ی لە خزمەت حاجی مامۆستا «مەلا عبداللّه وەلزی» باوکی مامۆستا مەلا علی‌دا خوێندوە، لە ئاکام‌دا لە مانگی ربیع الثانی ساڵی ١٣٤٨ کۆچی، هەر لە خزمەت ئەم مامۆستادا ئیجازەی وەرگرتوە. لە دێی «مەرخوز» دەبێتە پێش‌نوێژ و دەرس‌وێژ. ماوەی هەشت(٨) ساڵان لە دێی «مەرخوز» دەمێنێتەوە، پاشان لە ساڵی ١٣٥٦ کۆچی، دەچێتە دێی «بوغدەکەندی». لەوێ تا دوا چرکەی ژیانی، ئاخرین هەناسەی مانی، بە دەرسی شەرع و قورئان و دین، زانومایی خەڵکی بۆ شەقامی دین و ژین، دەباتە سەر. هەزاران بەزە و ڕەحمەتی خودای لەسەر. لە ئاکام‌دا ڕۆژی   مانگی   ساڵی   لە دنیا دەرچوە.[1]

١ـ سەرچاوە ـ نوسراوەی پشت‌بەرگی ٧ ـ ی «نهایە» بە خەتی مەلا احمدی لاسور باوکی خوالێ‌خۆشبو مەلا علی و بیستن لە زاری پیرۆزی مامۆستا مەلا عەلی. (نووسەر)

حەریق:

شاعیرێکی خۆش زمان، عالمی نەرمونیان، ڕێبواری ڕێگای ڕاستان، زانای بەرزی نیکتەزان، بولبولی باغی ژیان، دەخوێنێ لە سەرچلان، زمانی پاسەوانی، گەوهەری وشەی دڵان، بیری بوکی ڕازاوە بەهەزار قەڵەم نەخشاوە، شیعری ئاوی زەوانە، هۆی بوژانەوەی گیانە، جارێ لە سۆزی عیشقا زمان تەڕ و پاراوە، کاتێ لە دوری پیری بێ پەڕوباڵ سوتاوە، ئەمیش هەروەکو «نالی»، بۆ گەلەکەی ئەیگوڕان، ئەو بۆ کوڕاوی کچان، ئەم بۆ هەژاری کوڕان. ئەمیش وەکو مەولەوی پەروانەی دەوری شەمە، بەڵام مەولەوی «چرا» ئەم خۆری لەبەر دەمە.

سوارچاکی ئەم مەیدانە، ڕێبواری ئەم تەریقە، خوالێخۆشبو مەلا صالحی کوڕی «مەلانصراللّه»ی ڕێویەیی‌یە کە نازناوی «حەریق»ە. لە ساڵی ١٢٢٩ کۆچی لە دێی «ڕێویە» لە دایك بوە، قورئان و عیلمە خواروەکانی لەخزمەت «مەلانصراللّه»ی باوکی‌دا خوێندوە. پاشان چوە بۆ سولەیمانی و لە مزگەوتی «شێخ محمدی بەرزنجی» ماوەیێ خوێندویەتی، دوایی دەچێتە «قەرەداغ» و سەریشی لە «بیارە» داوە. لەوێ باسی «نکاح» لە کتێبی «منهاج»ی نەوەوێ لە خزمەت شێخ حیدر دەخوێنێ، دیسان دەگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی. لە ساڵی ١٢٩٢ کۆچی (١٨٨٤ز) دەچێتە «پێنجوێن» و کتێبی «گلنبوی برهان» لە عیلمی منطقا، لە خزمەت زانای گەورە «مەلا عبدالرحمن پێنجوێنی»دا دەخوێنێ. ئەمجار لەوێوە بێ‌پشوودان، دەڕوا بۆ مەڵبەندی موکریان. دوای ماوەیێ گەڕان، بۆ خوێندن و بۆ دەرسان، ڕێی دەکەوێتە «بورهان». لەوێ دەبێ بە داوی تەریقەتە»ە، لەلای بەڕێز شێخ یوسف شمس الدین (شێخی بورهان) تەریقەت وەردەگرێ. پاشان دەچێتە «مەهاباد» و دەبێ بە مدّرسی مزگەوتی «سیدحسن». هەر لەوێش ژن دێنێ و کوڕ و کچێکی دەبێ. لەمەولا پاشماوەی ژیانی دەکا بە «پەپولە»ی دەوری چرای شێخی بورهانی.

لە ئاکامدا لە ساڵی ١٢٨٥ کۆچی لە تەمەنی ٦٥ ساڵی‌دا لە مەهاباد کۆچی دوایی دەکا و لە قەبرستانی مەلا جامی دەنێژرێ.[١]

١ـ مێژووی ئەدەبی کورد دەنووسێ مەلا صالح خەڵکی «ڕێوە»ی لای سورداشی سولەیمانی‌یە کە پاڵی‌داوە بە پیرەمەگرونەوە، بەڵام لە شیعرەکانی وا دەردەکەوێ کە خەڵکی «ڕێویە»ی سەقز بوە؛ وەك:

گەر دەچمەوە صاحیب نی‌یە هیچ مونسی جانێ گەر دەچمە سەقز ناری سەقەر وا لە جگەرما.

(نووسەر)

حەریق کاتێ کە لەگەڵ دڵبەرە دڵڕفێنەکەی دەدوێ، کوڵی دڵی هەڵدەڕێژێ و دەڵێ:

چاوەکەم ئەمڕۆ لە گوڵشەن گوڵ بە عیشوە خۆی نواند — نەك نمەكگیر بم بە مەرگی تۆ قەسەم هیچ نەمدواند

گــوڵ بە تــۆزی پێــتــەوە لاف و گــەزافــی لــێ ئــەدا — وا شوکر سۆزەی نەسیمت هات ئەویشی لێ ستاند

نەشتەری موژگانی تۆ هاتۆتە سەر سەفحەی ڕوخم — هەر خەتێ بو غەیرێ خەتی سەوزی تۆ پاکی کڕاند

لەشکری ئاهم لەگەڵ جەیشی حەبەش دەعوا ئەکا — حیــرەتــم ماوە کــە چــۆن ئــەو دڵبــەرە دڵمــی ڕفانــد؟

بــۆ گــوڵی ڕوت هــاتــم و پەرچەم ئەبینم بۆیــە وا — ماهی نەورۆزم بــە شیوەن وەك محرّم خــۆی نوانــد

تۆ لە ئەوەڵ گــۆی وەفــات هێنــایــە نێــو مــەیدانــەوە — ئیستە چەوگانی خلافت پشتی سەد وەعدەی شکاند

تــۆ خــوا قــەت غیرەتــە بــۆ تــۆ ئــەرێ سەروی ڕەوان؟ — گوڵ بە بێ تۆ وا لە باغا خێوەتی خۆی لێ چەقاند

با وجود ئینسـاف بدەم چاکــە گــوڵیش موشتاقتــە — هەر لە شەوقی تۆیە سەرپۆش و گریبانی دڕاند؟

هەر کەسێ مایل بــە پیرێکــە و تەریقێکی هەیە — تۆبە شوعلەی غەم «حەریق»ی وا وجاخت هەڵگراند

ئەم زانا و شاعیرە بلیمەتە کاتێ کە لە ڕیزی سەرخۆشانی جیهانی «تصوف»دا دادەنیشێ سەبارەت بە هاومەبەستان و دوورەپارێزان لە پلەی قەزاوەتا، دادەنیشێ و دەڵێ:

ئیــنکاری سرایــەت مــەکــە ئــەی مونکــری مُفلس — بێ ســەیری قــەمــەر کــە، چــە بــەشــەوق و بە ضیــایە

منکــر بــە مــەســەل شەبپــەڕە، بــێ نــوری هــدایــەت — خــۆی تــالــبــی زوڵــمــەت بــو، خــوا نــوری نــەدایــە

هەر مەزبەلە هــەر مــەشعەلە جێی پڕتــەوی شەمســە — یــەك جێگــەی فوضلــە، یــەکێ جــێــی فوضــەلایــە

بــارانــی بــە ڕەحــمــەت لــە تــەڕەف مــەبــدەئی فــیّــاض — قــەتــرێ ئــەســەری ســونبــول و یــەك چــقڵ و گــیــایــە

تــێ‌فــیــکــرە لــە ئــەجــزای عــەنــاسر، بــە تــەبیعــەت — یــەك مــایــلــی مــەرکــەز، یــەك، مــەیــلــی بــە هــەوایــە

نقصان لــە تــەڕەف قابــلــە، نــەك فاعــلــی مــوختــار — ئــەم قــەولــی مــنــە، رأی جــمــیــعــی حــوکــەمــایــە

بورهانە لەسەر جەهلی عەدو، شەمسی حەقیقەت — طــالــیــع بــووە ئــەو ئــەحــمــەقــە جــۆیــای چــرایــە

چــاوی بــە تــەمــەع پــڕبــووە، قــەلبی بە حەسادەت — وەك تــەبعــی بــەهــاییم، ڕەحــەتــی هــەر لــە شــەوایــە

هــیــنــدو نــی‌یــە ئــایــیــنــی، لــە ئــاوێــنــە ئــەدا تــەعن — ئــاوێــنــە چ ســوچــی هــەیــە، ئــەو ڕوی ســیــایــە

پەروانەیی هەر جەمعێ نەبێ، چاکە «حەریق»ی — خۆت باوێژە ناو، زومرەی ئەم (شەمسی) هودایە

ساتێ‌تر لە دوری نیشتمانی خۆشەویستر لە گیانی، لە جەوری دەورانی پڕ خەم‌وهیجرانی، دەنگ هەڵدەبڕێ و دەناڵێنێ، بەڵکو یاری وەفاداری بێ بە هاوارێ و نیشتمانەکەی لە داگیرکەران بستێنێتەوە، لە دڵەڕاوکێی بخا و بیحەسێنێتەوە، شەمی ئەوینی بۆ هەڵکا، تاریکی خەم و خەفەتی لە

دڵ دەرکا و دەڵێ:

هەوری خەفەتە بەفری غەمی داوە بە سەرما | یا سەڕسەڕی دوریتە کە لێی کردمە، سەرما
گاهێ بە شەرارەی غەم و گەهـ ، سەڕسەڕی هیجران | خۆشی نەبو، بۆ من، نە بە گەرما، نە بە سەرما
کەوتۆتە سەرم ئەشك و غوباری ئەلەمی دڵ | یەعنی کە قوڕی میحنەتە کردومە بە سەرما
گەر ئەچمەوە «صاحب» نیە هیچ مونسێ ساحیب | گەر دێمە «سەقز» ناری سەقەر وا لە جگەرما
شاهدمە حەواسم کەسەکەم! چەندە کەساسم | بە خودا نیە غیرەت لە خەیاڵ و لە نەزەرما
هەر چەندە بە جسمانی کە دورم لە حوزورت | ڕوحانیەتت سەبتە لە نێو دیدەی تەڕما
تۆفانی سورشکم چوە سەر (جودی) وجودم | کەشتی تەنی تیا نوقمە، نە نوح و نە ئەسەر ما
لەو ساوە کە تۆزۆڕیی، دڵم ڕۆیی بە دوتا | هێلانەی تەن هەر وەکو مەئوای سەقەر ما
بێ فەوجی وەفاکەت کە جەفاپەروەرە ئیمڕۆ | ئەم لەشکری ئاهی منە، بێ فەتح و زەفەر ما
لەم قەسوەتەدا، تا وەکو کەی پەردەی زوڵمەت | بەر چاوی دڵم بگرێ، دەسا بێ بە گوزەرما
ئاوێنەی دڵ ژەنگی قەساوەت ڕوخی پۆشی | خاگوستەری دڵسوختەیێ، بێنە بە سەرما
مەڕوانە بە زاهیر کە بەبێ قوتم و ڕوتم | روت قوت و خەیاڵت غەزەلی چاکە لە بەرما
سەرمایەی ئەم موڵکی خەیاڵانە «حەریق»ی | حەیفێ کە تەلەف بو، بە هەدەر چو، بە زەرەر ما

پاشان وەك پیاوباشان چەند ڕۆژ لە پێش کۆچی دوایی‌دا، وەك خواحافیزی لە یاران بکا دەڵێ:

لە خەرمانی ئەمەل میروی عەمەل جەزبی نەکرد دانێ | لە زیقەتخانەدا ترسم هەیە ئاخر سەری دانێ
ئەڵێن جەردەی ئەجەل ڕێگا بە کاروانی نەفەس ئەگرێ | شەقامی سینە ئەبڕێ بۆ مەتاعی دیدە ئەڕوانێ
تەریدەی نەفس و شەیتان قافڵەی تاعاتی غازەت کرد | ئەگەر جاسوسی ئیمانی نەبێ دەرناچێ ئینسانێ
ترازوی تاعەتت لەنگە هەتاکە ی ئەمسەرەوسەرتە | بە پارسەنگی حەیا دەس هەڵبڕە بنواڕە میزانێ
بەسی بێ تاعەتی ڕوکەش مەلەك صڕافی ئەعمالە | موحەصیل نەقدی قەلب و نارەوا ناباتە دیوانێ
ئەوا بەردی ئەجەل هاتوو لە شوشەی عومر دا، سا دەی | بەقوربانی پیاڵەی چاوەکەت بوم تێکە فنجانێ
حەیات خۆچو لە نێو جامەی حەیاتێ عاریەت بێ‌عار | ئەوا داوای ئەکەن چبکەم «حەریق»ی ڕێی ڕجا کوانێ

«حەریق» هەر وەك سوتاوی ئەوینی خواناسین بوە، ئەویندار‌ی نیکتەی جوان و شلك و زازاوە بوە، وەك دەڵێ:

تاڵ و شیرین پێکەوە ئەمدیوە چابێ، چا نەبێ   هەر کەسێکی هەمنشینی چا نەبێ، پێت چا نەبێ

باکی:

هۆنەری دڵسۆز و ئەویندارى دین، عاشقی حەقیقەت و ڕێبواری ڕێی یەقین ئەوەندەی ئەسرین، ڕۆیوە لە چاوی؛ مەلا محمودە و «باکی» نازناوی. صۆفی دڵ سافی ئەم مەیدانە، کە چاوەڕوانی ڕەزای ڕەحمانە. مەلا مەحمودی باکی‌یە، لە ساڵی ١٢٥٢ کۆچی لەدایك بوە و ساڵی ١٣١٨ کۆچی لە دنیا دەرچوە. ئەم زانا بەدینە، چاو بە ئەسرینە، خەڵکی خوڕخوڕەی لای سەقزە، نەوس لەبەر دەستیا مات و کزە، موریدی خوالێ خۆشبو «شێخ عمر ضیاءالدین»ە، ڕێبواری ڕێی خودا ناسینە، ئەم ئازا پیاوە بۆ نان منەتی کەسی نەبردوە، بۆبەڕێوەچونی ژیانی مۆری هەڵکەندوە، خوالێ خۆشبو لەم شیعرانەدا، پیری بەزاو تەگبیری خۆی دەدوێنێ و دەڵێ:

ای بلای دل صاحب نظران بالایت   آتش خرمن سودازدگان سیمایت
قوت جان طرفه نگاهی ز دو چشم سیهت   قوّت دل سخنی زان لب شکر خایت
عیش جنّت ثمری از شجر دیدارت   تاب دوزخ شرری از غم جان فرسایت
مست و مخمور سر از خاك لحد بردارد   هر که لب تر کند از چاشنی صهبایت
گر ز شوریده دلان شور قیامت خواهی   جلوه ده طلعت جانبخش جهان‌آرایت
نازنینا به سراپردهٔ عزّت بازآی   کور آن چشم که خالی ز تو بیند جایت
دیدهٔ خاك‌نشینان سر کویت را   باز روشن کن از آن سرمهٔ خاك پایت
ما به دام تو گرفتار و تو از ما بیزار   تو ز ما فارغ و ما شیفته و شیدایت
جان به لب آمده پروانهٔ دلسوخته را   شمع جان! تا به کی آخر نبود پروایت
ذرّه‌ای‌ام به هوای رخ تو سرگردان   والهٔ حُسن «ضیاء»، غمزدهٔ سودایت
نظری بر من بیچارهٔ مسکین فرما   من فدای نظر و منظر مهر افزایت

باکی از «باکی» دلتنگ و پریشانت نیست
سرورم! آه ز بی‌باکی و استغنایت[1]

۱ـ مشاهیر کرد ص ۷۱ ج ۲ و یادی مەردان ص ٥٦٩

نافع مظهر: شاعیری خۆش ناوی سەقز، کە بە قەڵەمی خۆی بۆی نووسیوم.

بـــەنـــاوی ئـــەو خـــوای گـــەورە مـــیـــهـــرەبـــانـــە و ئـــەدا خـــەڵات

لـــی نـــاپـــرســـم لـــێـــم ئـــەپـــرســـێ داوای لـــێ نـــاکـــەم پـــێـــم ئـــەدات

سەرتان نەئێشێنم! من ناوم نافیعە و شۆرەتم مەزهەرە؛ نازناوم شپرزە یە. کوڕی حاجی شێخ محمود، کوڕی حاجی شێخ برایم، لە بنەماڵەی شێخەکانی کەس نەزانی «سەرشیوی سەقز»م. بنەچەمان ئەگاتەوە سەر شێخ ئەسعەدی گەورە، کە یەکێ لە پیاوە ناسراو و ناودارەکانی روحانی بووە و ئێستەیش زۆر لە خزمانی پشتم لە لادێ و شارا بەم بۆنەوە شۆرەتیان ئەسعەدی یە و لەوێشەوە ئەچینەوە سەر مەولانا مەلا محمودی شەموڵە، کە مەرقەدی لە دێی شەموڵەی سەردەشتی کوردستانە ناسراوە و بەڕێزی ئەگرن.

دایکم ناوی خاتو حەلیمەیە، کچی شێخ مسەفای جوانڕۆیی یە، کە مەرقەدی لە شاری سەقزە و ناسراوە و بەڕێزی ئەگرن. حاجی شێخ برایمی باپیرم لە دێی کەس نەزان خانوبەرە و باغ و هەرشتێکی ئەبێ ئەی داتە دەس کوڕی گەورەی بەناوی شێخ محمد و خۆی بە ماڵ و خێزانەوە کە یەکێ لەوانە شێخ احمدی امین الاسلام ئەبێت ڕو ئەکاتە شاری سەقز و خەڵکی سەقزیش لێرە مزگەوتێکی بەتایبەت بۆ دروس ئەکەن و حاکمی وەختیش دێیەکی بچوکی بە ناوی سیدئاوا پێ ئەبەخشێ و لە شارا نیشتەجێ ئەبێت. ئێستە ئەم مزگەوتە هەر ماوە و ئەم دێشە. باوکیشم کە خوێندنی تەواو ئەبێت هەر لە جیاتی باوکیا ئەبێتە مدّرسی ئەم مزگەوتە، وەکو ئەگێڕنەوە لەو وەختەدا هەر چوار حوجرەی ئەم مزگەوتە پڕ ئەبێ لە فەقێ کە لە هەمو جێگەیێکەوە رووی تێ ئەکەن، زیاتری لە تالشی گیلانەوە.

ساڵی لەدایک بونم: لە ساڵی ١٣٣٦ مانگی دا بەرابەر بە ساڵی ١٢٩٢ ی هەتاوی لە هەوەڵ شەڕی جیهانی دا لە شاری سەقز لە دایک بوم. من دواچۆڕ و پاشەبەرەم، یانی ئیتر مناڵ بە شوێن منا نەهاتوە. تەمەنم یەك ساڵ و نیو بوە کە باوکم لە شاری سەقزا فەوتی کردوە و تەنیا برای گەورەمان شێخ فخرالدین مظهر لەلای بوە، باقی خێزان لە ترسی روس شارمان بە جێ هێشتوە و لەگەڵ ماڵی حاجی شێخ عارفی خاڵۆما ڕومان کردوەتە هەورامان و مەریوان. پاش دو ساڵ تەقاوتەق ئەگەڕێنەوە بۆ سەقز. لە ٥ ساڵەییما ئەمنێرنە قوتاوخان و ماوساکانم ئەوەی لەبیرم بێت شێخ مەلا حەمە صادقی عارفی کە

قورعان و کتێبی گلستان و بوستانم لا خوێندوە، بزێ دەرسی تصریفی زنجانیم لای شێخ فخرالدین مظهر کاکەم خوێندوە، لای ملا کامیل نقشبندی و لای ملا شێخ محمەدی مردوخ قزڵبلاخی کە زەحمەتی زۆری لەگەڵ کێشام خوێندومە. من حەزم ئەکرد بچمە مەدرەسەی تازە؛ دایکم و کاکەم ئەیانوت شوێنی باووباپیرت کوێر مەکەرەوە دەرسی دینی بخوێنە. هەر لای مامۆسا شێخ محمد لە تاڵەجەزبوم کە لە ساڵی ١٣١٣ی هەتاویدا بو هەوای گەرمیان کەوتەسەرم و چووم بۆ سلێمانی. دەرسی باشم نەبو و لەوێوە چوم بۆ کەرکوك، لەوێش بەو نەوعە کە خۆم مەیلم لێ بو مامۆسای باشم نەبو؛ نانی فەقێ‌یەتیشم لەلا سواڵ و پی نارەحەت بوم، ناچار لە ساڵی ١٩٣٦ میلادی مەسیحی‌دا کە ساڵی رەسمی حکومەتی عێراقە لە شاری کەرکوك بوم بە سەربازی بەشی پزشکی ئەرتەشی عێراق (الجندی القسم الطبّی فی الجیش العراقی) پاش سێ مانگ لە «مستودع» مدرسەی سەربازی ناردمیانە «مستشفی العسکری»، بیمارستانی سەربازی، کە تەنیا خەستەخانەی سەربازی بو لە کەرکوك. پاش ساڵ و نیوێ کە لە کەرکوك خزمەتم کرد ناردمیانە نەخۆشخانەی سەربازی لە سلێمانی(المستشفی العسکری فی السلیمانیّه). ئەم ئینتیقالەم زۆر پێ خۆش بو؛ چون سلێمانی هەموی کورد بون، ذاتاً خەڵکی سلێمانی میللەتێکی غەریب‌دۆس و میواندارن و خەڵکی سەقز و ئاشنای زۆریشی تیابو. بە بۆنەی ماڵی حاجی میرزا عەولای غرقی باوکی مەلا فیض‌الله مخلص کە سەقزی بو؛ هەم خەیات بو، هەم شاعیر و مەلا فیض‌اللەیش لەوێ فەقێ بو، لەخزمەت علاّمە شێخ عومەری ابن القرەداغی‌دا ئەی‌خوێند، بوم بە ئاشنای حاجی باقی بنگینە کە خەڵکی سەقز و لە خانەوادەی کەلاّنتەر بو، کە ئەچوە مەکتەبی شەوانەی زانستی، شاگردنانەوا بو؛ بەنسبەت مەعلوماتی خۆی شاعیرێکی کوردی باش بو. بەبۆنەی بنگینەوە چومە خزمەت حاجی توفیق بەگی پیرەمێرد کە مودیری رۆژنامەی ژین و ژیان بو و سەرپەرستی مەکتەبی زانستی بو. بەبۆنەی بەنگینەوە لە مەکتەبی زانستی کە بە سەرپەرستی مەلا سەعید افندی بەڕێوە ئەچو، لە مەدرەسەی زانستی ناونوسیم کرد و لەوێ دەرسی تازەمان، وەکو حیساب و هندسە و جەغرافیا و مدنی و ئینگلیزی ئەخوێند. لەوێ لەگەڵ زۆر لە رۆشن‌بیرەکان و کوڕانی مەکتەبی رۆژانەی سلێمانی بوین بە رفیق و ئاشنا کە شەوانی جمعە و سێ‌شەممە ئەهاتن بۆ«محاضرە» یانی قسەکردن و خوێندنەوەی مەقالە، یا شێعری خۆیان، یا خەڵکی‌تر؛ وەکو شەوی شیعر وابو. ئەغلەب کارمەندانی ئیداری و مامۆساکانی مەکتەبی رۆژانە و دەبیرە عەرەبەکان و پیاوە رۆشن‌بیرەکان شەوانە لەوێ کۆئەبونەوە.

هەڵبژاردنی ناو: زۆر لە جوانەکان هاتنە سەر ئەوە کە ناوی کوردی بۆ خۆیان هەڵبژێرن، منیش

ناوی شپرزەم بۆ خۆم هەڵبژارد. ئەم ناوی «شپرزە»مە یادگاری ئەو وەختەیە.

مەلا محمد نعمتزادە: مەلا محمد نعمتزادە کوڕی مەلا عبدالرّحمن، لە «دە»ی خەزەڵوەری ساڵی هەزار ودوسەدوپەنجاوسێ(١٢٥٣/٨/١٠) هەتاوی، لە شاری «کۆ»ی کوردستانی عێراق لەدایك بووە، دوای ئەوە ئاوزاویەتی دەستی کردوە بە خوێندن و گشت عیلمەکانی لە خزمەت باوکی زانای خۆیدا تەواوکردوە و بە پایە گەیشتوە. مەلا عبدالرحمن، یەکێ بوە لە عالمە گەورەکانی «کۆیە» و لە هونەری شێعر و نووسیندا تەردەست بوە؛ بەڵام شێعرەکانی بە ئێمە نەگەیشتوە. ئەم زانا گەورە دوو کوڕی عالمی بە ناوەکانی: (١ـ مەلا عبداللّه ٢ـ مەلا محمد) بوە کە لە ترسی ئەوە کوڕەکانی نەبەنە سەربازی و لە خوێندن نەکەونەدواوە، نیشتمانی خۆشەویستی بەجێ دێڵێ و کۆچ دەکا و لە شاری «مەهاباد» دەگرسێتەوە.

پاشان بە دەعوەتی خوالێ خۆشبو (افتخار) دەبێ بە مەلا و مدّرسی دێی سلێمانکەندی. ئەوکاتە سلێمانکەندی مەرکەزی عیلم و زانین بوە، کە افتخاری لێ هەڵکەوتوە، دوای ماوەیێ کاتێ «جانگیر خانی» ئاغای کولتەپە، بە ناوبانگی جوانی ئەم زانا گەورە گوێی دەزرینگێتەوە؛ ساتێ بە تیشکی خواناسین و زانین دەبووژێتەوە؛ سەرهەڵدێنێ و دەڵێ: عالم چرایە و بۆهەموان هەڵکراوە، زەوا نییە سلێمانکەندی شەوق بداتەوە، بەڵام «کولتەپە» خەو بیباتەوە. بەمجۆرە، مەلا عبدالرحمن دەبا بۆ «کولتەپە» و زۆری ڕێز لێ دەگرێ، تا دواکاتی ژیانی لەم دێدا زانیاری بڵاو دەکاتەوە و نوور وشەوق بۆ خەڵك دەداتەوە و وەك چرا لە ڕێی ڕێبواراندا دەگڕێ. لەئاکامدا لەساڵی ١٣٢٩ کۆچی بەدەنگی خۆشی «ارجعی» گیانی شیرینی بەرەو خودا دەگەڕێتەوە، تا بە ڕەحمی خوا لە بەهەشتی بەرینیدا بحەسێتەوە. هەر لەدێی کولتەپەیش دەنێژرێ. ڕەحمەتی خودای لەسەر بێ. چل ڕۆژ دوای کۆچی «مەلا عبدالرحمن»، «مەلا عبداللّه»ی کوڕیشی لەدنیا دەردەچێ و ئەویش هەر لە کولتەپە دەنێژرێ. ئەم «مەلا عبداللّه» زانا و نووسەرێکی کەموێنە بوە؛ بەڵام مەرج و شەرایتی زەمان شەپۆلی دەریایە، کاتێ مرۆ دەباتە سەر لوتکەی شکۆ، کاتێ دەیهاوێتە ژێر چیلکەوچەوێڵی بەردوکوڵۆ، لە نامەیەکدا کە بە فەرمانی «جانگیرخان» دەعوەتی لە کۆمەڵێ لە پیاوماقوولان، بۆدێی «کولتەپە» کردووە، جۆرێ بە سورەتی پیرۆزی «انا انزلنا» دەیرازێنێتەوە، کە زانا لە خوێندنەوەی نابێتەوە، چون جارلەگەڵ جار پێیدا دەچێتەوە.

مەلامحمد دوای کۆچی باوك و برای، ئەرکی ژیانی ماڵ و خێزانی یەکجێ دەکەوێتە سەرشانی.

ئەوکاتە خەڵکی زۆر هەژار و دەس‌کورت بوون. ئەم زانا ئازایە، کە مەبەستی هەر ڕەزای خودایە، ئاوا دەنوسێ: «زانا بەرزەکان، پیاوماقوڵەکان، سەیدەکان و فەلاکانی کولتەپە و دەوروبەر! ڕەحمەتتان پێ‌ئەدەم، کە خوالێ‌خۆشبو «مەلا عبدالرحمن»ی باوکم، لە تاریخی «١٣٢٩ کۆچی» لە دنیادەرچوە و «سێ تمەن» کە بریتییە لە «سێسەد قران» قەرزارە، چل ڕۆژ دوای کۆچی باوکم، مەلا عبداللّە ی برایشیم لە دنیادەرچوە، ئەو بارە قورسەو ئەو قەرزە گرانە کەوتوەتە سەرشانی من؛ چون باوکم ئەوەندەی سامان بەجێ‌نەهێشتوە کە قەرزەکە دەربێنێ، بەڵکو بەهۆی کاری فەلایەتی و پێش‌نوێژی و تێکۆشانی بێ‌وچانی خۆم ئەو قەرزەم داوەتەوە و شەڕافەتمەندانە ژیاوم. خواهیشتم ئەوەیە هەرکەس ئاگای لەمەیە کاغەزەکەم بۆ مۆر و ئیمزا فەرمێ».

جا ئەی خوێنەری بەڕێز بزانە و بڕوانە زاناکانی ئێمەی کوردەواری، بەو حاڵەیش لە ڕێ دەرنەچوون و پیاوانە ژیاون؛ بۆ خەڵکی خوێندوویانە و وەك ڕۆژ هەڵاتوون و وەك چرا لە سەر شەقامی دین گڕاون، ئەم زانا خواناسە، بەوحاڵەش دەرسی فەقێی وتوەتەوە و زانای بارهێناوە؛ لە ڕێی خوادا زۆری زەحمەت کێشاوە، پەڕاوی نووسیوە و کتێبی داناوە. لە ساڵی ١٣٤٦ کۆچی(=١٣٠٦هەتاوی)، دەستی کردوە بە وەرگێڕان(تەرجەمە)ی کتێبی «فتح المعین» و لە ساڵی ١٣٤٨ کۆچی (=١٣٠٨ هەتاوی) تەرجەمەکەی تەواو کردوە و ناوی ناوە: «بەرنامەی دین ـ تەرجەمەی فتح المعین».[1] ئەم زانا پایەبەرزە، لە دوازدەی خەزەڵوەری هەزاروسێسەد و سی‌وشەش (١٣٣٦/٨/١٢ هەتاوی) لە دێی کولتەپە کۆچی دوایی کردووە. ڕەحمەتی خودای لەسەر بێ[2]

حاجی مەلا محمد باڵەقولویی(مەشهور بە حاجی خەلیفە): کوڕی مەلا سعید

لە ٢٧ ربیع الاولی ساڵی ١٢٧٢ کۆچی لەدایك‌بوە و لە ٢٧ رمضانی ساڵی ١٣٥٦ کۆچی لە شاری مەهاباد لە دنیا دەرچوە. دوای خوێندنی قورئان و عیلمە خوارەکان لە خزمەت باوکی دڵسۆزیدا

١ـ پەڕاوی «فتح المعین» کە لە مەزهەبی ئیمامی شافعی دایە و شەرحێ لە کتێبی «قرةالعین» کردوە. زانای خواناسی خوالێ‌خۆشبو: (زین الدین کوڕی عبدالعزیز کوڕی زین الدین کوڕی علی کوڕی احمدالمعبری ـ الملیباری ــ) دایناوە. بێجگە لەم پەڕاوە، کتێبی «ارشادالعباد»یش ئەم زانا گەورە نووسیویەتی، کە لە ساڵی ٩٨٧ کۆچی لە دنیا دەرچوە: (الاعلام ـ خیرالدین الزّرکلی)

٢ـ ئەم باسەم لە برای بەڕێز مەلا سەید رسول ابن الشهید وەرگرتوە.(نوسەر).

دەچێ بۆ کوردستانی گەرمێن و لە شاری سولەیمانی دەگرسێتەوە، دوای ماوەیێ دەگەڕێتەوە بۆ شاری سنە و عیلمەکانی لەوێ تەواو دەکا و هەر لە سنەیش ئیجازەی فتویٰ و دەرس‌وتنەوە وەردەگرێ، پاشان دەگەڕێتەوە بۆ دێی خۆیان و ماوەیێ دەبێ بە مەلا و دەرس‌وێژی «باڵەقولو»، ماوەیەکیش لە دێی جامبلاغ، مەلایەتی دەکا و پاشان دەچێتە شاری «مەهاباد» و لە «خانەقای نەهری» (خانەقای شەمزینان) دەبێ بە مەلای پێش‌نوێژ و مودەڕڕیسی ئەوێ و تا ئاخرین کاتی ژیانی (٢٧ ڕەمەزانی ساڵی ١٣٥٦ کۆچی) خەریکی تەدریس و خزمەتی ئایینی دەبێ، ئەم زانا گەورە مرۆیەکی خۆش‌بەیان و عالمێکی دڵپاك و پارێزگار بوە. سید عبدالقادر گیلانی‌زادەی بە ئوستادی خۆی هەڵبژاردوە. سێ جار حەجی بەجێ‌هێناوە و لەم بارەوە کتێبێکی نووسیوە. ئەم زانا بەڕێزە بێجگە لە عالمی هۆنەرێکی خۆش‌زەوق بوە و جارجار شیعری وتوە و نازناوی «بەها»یشی بۆ خۆی داناوە. ئەمەیش نموونەیێ لە شیعرەکانی:

نگاری مەهوەشی زیبا نیقابی شەرمی لا داوە — لە شۆری عاشقان ئەمڕۆ دەڵێی مەحشەر هەڵستاوە

بە غەمزەی چاوی مەستی ساحری صەیدی دڵی وا کرد — وەکو بێژەن لە چای ئەفراسیابی مەینەتا ماوە

لە جیلوەی قامەتی سەروت خەجاڵەت سەروی جۆبارە — لەبەر غونچەی دەمت ئەی جان فدات بێ، غونچە داماوە

لەبەر موشکی دو گیسوت بای صەبا وا عەنبەر ئامێزە — لە بازاڕی خوتەن‌دا موشکی ئەذفەر بێ‌ڕەواج ماوە

مەگەر ماری ضوحاکە، قاتڵی خەڵکە سیازولفت؟ — وەیالاوش ماری گەنجە، دەوری گەنجی ڕوومەتی داوە؟

وە یا هەوری ڕەشە بەو زەنگە پوشی ماهی ڕوخسارت؟ — شەوی دەیجورە، یا زولفە کە ڕۆژی ڕوتی پۆشاوە؟

مەگەر گوڵباخە دوڕڕت وا کە سور و ناز و پڕ ئاوە؟ — کە هەرکەس دی وەکو بولبول دەبێ شەیدا هەتا ماوە

پەری یا خۆ فرشتەی وا لەطیف و دڵبەر و شۆخی؟ — وەها لەو حوسنی شیرینت خەلایق گشت عەجەب ماوە

بلورە گەردەنت یا کەهرەبا یا شوشە یا زێڕە — لەطیف و زەرد و صاف و دڵبەرە، پڕتاب و پڕ ئاوە

بەدەن گوڵباخ، لباس گوڵنار، چ شیرین ئیتتفاقێکە — عەجەب مەشاطەیێ بەو گوڵبونە ئەو بەرگی پۆشاوە

«بەها»ڕوحی فیدای دو چاوی جادوی مەستی غەممازت

بە غەمزە صەد وەکو هاڕوت و ماڕوتی فریب داوە[1]

مەلا صالح فاروقی (کوڕی صوفی محمد):

لە ساڵی ١٢٨٥ هەتاوی لە دێی «خەیدەر» لە دایك‌بوە. دوای خوێندنی قورئان‌و عیلمە

١ـ مشاهیر کُرد، ج ٢

خواروەکان، لیفو کتێبی ناوەتە سەرشانیو بۆوەدەس هێنانی گەوهەری دینو شەڕەف، یانی خوێندنو فێربونو تێگەیشتنو بە خودا گەیشتن، وەدەرکەوتوە؛ لەم ڕێدا تا شاری سولێمانی نەگرساوەتەوە؛ لەوێ ماوەیێ خوێندویەتی، پاشان بە کوڵەباری زانین گەڕاوەتەوە بۆ دێی «بوغدەکەندی»و «تورجان»؛ لە هەرکام لەم دێیانە کەسبی کەماڵی کردوە؛ تەلای دەسەوشاری بۆیانەی خۆشبەختی بردوە و ئیجازەی فتوا و تەدریسی وەرگرتوە و لە دێی «سەرتەکەڵتو»ی سەرشیو بوە بە مەلا؛ پاشان لە دێکانی خوردەلوکی، لەگزی، خانقای شێخ جلال، بوە بە پێش نوێژو دەرس وێژ، لە هەرکام ماوەیێ خزمەتی بە دینو ژینی خەڵکی کردوە و دەیان فەقێی بارهێناوە، هەزاران گێژاوەی نەوس و شەیتانی لە خەڵکی لاداوە؛ پاشان هاتوەتە شاری سەقز لە مزگەوتی حاجی شێخ مصطفیدا بوەتە پێش نوێژو دەرس وێژی فەقێ. لە ئاکامدا لە تەمەنی ٤٥ساڵیدا بە هۆی نەخۆشی کوتوپڕ (سەکتە) لە بەرواری ١٣٢٨/٢/٣ هەتاوی کۆچی دوایی کردوە[1] ڕەحمەتی خودای لەسەر.

حاجی مەلا سیفالدین ـ ی ـ غفاری ئاردەلانی ـ

زانای گەورە و بەسۆز، بۆ دین و گەلەکەی دڵسۆز، خواناسی دڵپاك و ڕەببانی، حاجی مەلا سیفالدین ـ ی ـ غفاری ئاردەلانی ـ لە ساڵی ١٣٠٠ کۆچی لەدایك بووە؛ بەڵام وەك فەقێکانی دەگێڕنەوە خۆی فەرمویەتی: «یەك ڕۆژ و یەك مانگ و یەك ساڵی ماوە بۆ ساڵی ١٣٠٠ کۆچی کە من لە دایك بووم.» ئەم زانا خواناسە لە گشت عیلمەکاندا بەتایبەت لە تفسیر و شەرعدا دەستی باڵای بوە و تەمەنی خۆی لە دێی «یورقوڵ» بە خزمەتی دینو ئیرشادی خەڵك بردوەتەسەر. لە ئاکامدا لە ڕەشەمەی ساڵی ١٣٤٥ هەتاوی لە تەمەنی هەشتاوهەشت ساڵیدا لە دێی «یورقوڵ» کۆچی دوایی کردوە؛ ڕەحمەتی خودای لەسەر بێ. گڵکۆی باغی بەبەر بێ، باغچەی گوڵو سێبەر بێ، دور لە ئاوری سەقەر بێ.

افتخار السلطان «عبداللّه ناهید»: عبداللّه ناهید، مەشهور بە «افتخار السلطان»، کوڕی مصطفی بەگ، کوڕی شێربەگ، کوڕی فیض اللّهبەگ، لەساڵی هەزاروسێسەدویازدە(١٣١١) کۆچی لە دێی سلێمانکەندی لەدایك بوە، هەر لە سلێمانکەندیش دەستی بەخوێندن کردوە، پاشان چوەتە شاری «مەهاباد» و لە حوجرەی خوالێخۆشبو «قاضی علی» زانای گەورەی مەهاباد، لەوێ عیلمە

---

[1] ـ سەرچاوە: بەڕێز عومەر فارۆقی نوسەری پەڕاوی نظری بە تاریخ و فرهنگ سقز کردستان، کوڕی خوالێخۆشبو.

عەرەبیەکانی خوێندوە و ئەدەب فێربوە و بەپایە گەیشتوە، پاشان گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانکەندی، بەهۆی سەعی و تێکۆشانی بێوچان، لە ماوەیەکی کەمدا زمانی فەڕانسەیی فێربوە و بڕێ لە زمانی روسیشی وەرگرتوە. افتخار، پیاوێکی زانا و نانبدە و میهرەبان بوە، تێکەڵاوی کوڕ و کۆمەڵی زانایانی بە خەنیمەت زانیوە، ئیرادەتی بە عالمە دینەکان زۆر بوە، لە هونەری وێنەگەریدا تەڕدەست و لە هونەری نوسەریشدا ئوستاد بوە. لە شەڕی هەوەڵی جیهانیدا بەهۆی لێهاتویی و کارزانی، نەخشێکی گەورەی لە هێمنی و ئاسایشی ئەم ناوچەی کوردستاندا گێڕاوە. ئەم زانا و کارزانە لە ساڵی ١٣١٦ هەتاوی بە نومایندەی شورای میللی و نوێنەری خەڵکی ناوچەی سەقز هەڵبژێردراوە و تا ساڵی ١٣٢١ هەتاویش لە مەجلیسدا ماوەتەوە، لە ئاکامدا ١٦ مانگی خەزەڵوەری ساڵی ١٣٢٤ هەتاوی بەرابەری ١٣٦٤ کۆچی، لە دێی سلێمانکەندی لە دنیا دەرچوە. ڕەحمەتی خودای لەسەر. خواڵێخۆشبو ئەم کتێبانەی نوسیوە: ئەوانەی لە چاپ دراون: ١ـ پهلوانانی گمنام (بە فارسی، لە ٣ بەرگدا). بەڵام بەداخەوە تەنیا بەرگی هەوەڵیانی بۆ چاپ کرا، بەرگەکانی تری بەهۆی کەمتەرخەمی کەس‌وکارەکانی بێ سەروشوێن لەناوچون. ئەم پەڕاوە باسی ڕاوەستانی قارەمانەکانی کورد لە بەرابەری هێرشی «مەغول»دا دەکا. ٢ـ چگونە بەمریخ رفتم (فارسی) ٣ـ زندگی من ٤ـ تکوین کائنات (لە ٢ بەرگدا) بەرگی هەوەڵیان چاپ‌کراوە. ئەمانەی تا ئێستا چاپ نەکراوە: ١ـ احمد و رعنا ٢ـ لغتنامە فارسی بە کُردی ٣ـ مصاحبە با شیطان ٤ـ علی چکمەسور[1]

حاجی بابەشێخی تورجان

سیدعبدالرحمن کوڕی سید عبدالکریم، کوڕی سید محمود، کوڕی سید علی، کوڕی سیدبابا، کوڕی سید عبدالقادر، کوڕی سید محمود، کوڕی سید عبدالغفور، کوڕی سید مصطفی، کوڕی سید حسن، کوڕی سید جامی، کوڕی مەلا عبدالکریم، کوڕی مەلا حسن، مشهور بە «مەلا ابوبکری مصنف». سید عبدالرحمن مشهور بە «حاجی بابەشێخ»، لە ساڵی ١٢٦٠ هەتاوی بەرابەری ١٣٠٣ کۆچی لەدایک بوە، لەخزمەت زانای بەڕێز «مەلا محمدحسن وجدی قزلجی»، دەستی بە خوێندن کردوە، پاشان لە خزمەت، حاجی مەلا صالحی سەرداراباد و حاجی مەلا عبداللەی وەڵزی و

١ـ تاریخ فرهنگ و ادب مکریان (بوکان) ـ مشاهیر کُرد، ج٢ و پرس‌وجۆی نوسەر.

مەلا قادری بیارە، عیلمەکانی زۆر بە چاکی خوێندوە و بە پایە گەیشتوە و ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتوە، ئەم زانا گەورە عیلمی «ریازی»و هەیئەتیشی زانیوە، نوسراوەکانی کە هێشتا چاپ نەکراون بریتین لەمانە:

١ـ تنقید هیئت جدید ٢ـ تعدیل الاعداد ٣ـ ارفاق فی علوم الحروف و الاوفاق ٤ـ حواشی لە سەر تحفەی ابن حجر، لە شەرعدا.

ئەم زانا کەموێنە، کە دڵی پاك بوو، وەك ئاوێنە، لە شەقامی شارەزایی‌دا وەك شەم گزاوە، خەڵکی بەرەو خودا ڕاکێشاوە، لە داو و تەڵەکەی شەیتانیانی لاداوە، ڕێز و بایەخی بۆ عالم و هونەرمەند داناوە؛ بە دەوری خوێنکار و فەقێدا وەك تاو گەڕاوە، زۆر ژیر و سیاسی و بە ڕا و تەگبیر بوە، بەدڵ بەرەو خزمەتی گەلەکەی چوە، لە کاران ماندوو نەبوە و کوڵی نەداوە، بۆیە لە شەڕی هەوەڵی جیهانی بە خەزاوە پێچراوە، لەگەڵ سوپای دەس‌درێژکەری «ڕوس» شەڕی کردوە، دەوڵەتی «عثمانی» بە شانازی‌یەوە «میداڵ»ی ئیفتخاری بۆ ناردوە.

لە ساڵی ١٣٢٤ هەتاوی شالیاری کۆماری کوردستانیشی وەئەستۆ گرتوە، لەئاکام‌دا لە ساڵی ١٣٣٨ هەتاوی لە دێی تورجان لە دنیا دەرچوە. ئەم زانا گەورە، سێ کوڕی لەدوا بەجێ‌ماوە: ١ـ زانای پایەبەرز سید عبدالعزیز سیادت کە عالمێکی چاك و خوداناس بوە و لە ساڵی ١٣٧٠ هەتاوی، کۆچی دوایی کردوە. ٢ـ سید عبدالقادر سیادت ٣ـ سید مصطفی سیادت، کە ئەم بەڕێزانە هەردو ماون، لە پلەی ژیاندا ڕاوەستاون.

حاجی بابا شیخ: بێجگە لەوەی کە زانایەکی پایەبەرز و ژیر بوە، زۆر سیاسی و بەڕا و تەگبیر بوە، هەمیشە مەلاچاکی وەك ١ـ خوالێ‌خۆشبو مەلا عبدالحمید قدسی ٢ـ خوالێخۆشبو مەلا حسن ادیبی ٣ـ خوالێ‌خۆشبو مەلا عبداللّه محمدی بووە و لە دێی تورجاندا خزمەتیان بە زانین‌و ئاین کردوە. هەرکام بە نۆرەی خۆیان دەیان فەقێ‌یان پێ‌گەیاندوە. سەدان ڕێبواری ڕێگای حەقیقەتیان تێ‌گەیاندوە، ڕەحمەتی خودایان لەسەر، تا ڕۆژی پاداش‌و کاتی مەحشەر.

حاجی باباشیخ: موسلحیکی گەورەو زانایەکی بەشکۆبوە، کاتێ خێڵی گەورك چونە سەر خانان لە دێی «هەرمیلە» ـ ساڵی ١٣٢١ هەتاوی ـ دوای دو ڕۆژ شەڕەتفەنگو پاش کوژرانی چەند کەس لە هەردو لا، حاجی‌باباشیخ کاتێ بەئالای سپی‌یەوە گەیشتێ، هەردولا دەستیان بەرداوە و چەکیان دانا و دەستیان کردەمل یەك و ئاشت بوونەوە، هەروا من لە خێڵی «گەڵباخی»م بیستوە: کاتێ کە شەڕ و پشێونی خۆبەخۆیی کوردان لە وڵاتی (هۆبەتو و ساراڵ)، بڵێسەی دەسەندو خەریك بو

گشت ناوچەکانی دەوروبەر بگرێتەوە، هەر ئەوەندەی هەواڵیان پێدرا کە حاجی باباشێخ لەڕێ دایەو دەیەوێ ناونجیان بکا، بە دیتنی ئاڵای سپی ئاشتی حاجی باباشێخ چەکیان دانا و دەستیان لە شەڕ کێشاوە، ئاشتیان کردو ئاوری شەڕ کوژاوە.

حاجی باباشێخ عەلاقە و پەیوەندی زۆری بە باس و وتووێژی عیلمی لەگەڵ فەقێ و مەلاکاندا بوە، لە ساڵی ١٣٢٩ هەتاوی لە دێی تورجان لە خزمەت ئاغا سەید عبدالعزیزی کوڕی حاجی باباشێخ دەرسی «کافیە»م دەخوێند، حاجی باباشێخ جارجار دەهاتە ناو فەقێکان، جاری وابو ئێمە پرسیارمان لێ دەکرد، جاری وایش بو ئەو پرسیاری لە فەقێکان دەکرد. لەبیرمە ڕۆژێ هاتە حوجرە؛ بە ڕێکەوت، ماموستا مەلا عبداللّه محمدیش لەوێ بوو، ئەم شێعرەی سعدی (د.خ) لە موستەعیدەکان پرسیەوە:

«سَلِ المَصَانِعَ رَکباً تَهیمُ فِي الفَلَوَاتِ
تو قدر آب ندانی که در کنار فراتی

دیارە مەبەستی ئێوە عەرەبیەکە بوو، بەڵام فەقێکان نەیانزانی، ئێمە کە سوختە بوین، دانیشتبوین و تماشای دممان دەکردن، ئیجازەمان نەبو قسە لەو شتانە بکەین، بەڵام من کە ئەم شێعرەم لە «کلیات»ی سعدی‌دا خوێندبو، دەستم هەڵێنا، موستەعیدەکان لێم تورەبون و وتیان ئێمە نەیزانین تۆ ئەیزانی؟ منیش وتم ئەگەر نەمزانی وەك ئێوە دێمەوە، ئەگەریش زانیم ئەوە دیارە بەحەق دەستم هەڵێناوە. حاجی باباشێخ فەرمووی: ئافەرین کوڕی ماموستا، بڵێ، منیش شێعرەکەم مانا و تەرکیب کرد. حاجی باباشێخ فەرموی: ئەی هەزار ئافەرین کوڕی ماموستا، بەڕاستی زانیت، جوانیشت زانی.

بنەماڵەی شێخانی کەس‌نەزانی سەرشیوی سەقز

شێخ شمس‌الدین کوڕی شێخ فضل‌اللّه کوڕی شێخ شریف کوڕی شێخ اسعد کوڕی شێخ عبداله کوڕی شێخ شمس‌الدین کوڕی شێخ عمرکوڕی شێخ عمر کوڕی شێخ شمس الدین کوڕی شێخ محمود مشهور بە «مولانا» کوڕی مەلا محمد کوڕی مەلا حسن (مشهور بە مەلا ابوبکر مصنف) رحمة‌اللّه علیهم اجمعین:

١ ـ شێخ شمس‌الدین: (کوڕی شێخ فضل‌اله)

لە دێی «کەس‌نەزان»ی سەقز لە ساڵی   لەدایك بوە، دوای ئەوە خوێندنی عیلمی دینی لە حوجرەکانی کوردستاندا تەواو دەکا، دەچێتە «بیارە» و لە خزمەت «شێخ عمر

ضیاءالدین»(دخ) تەریقەی نەقشبەندی وەردەگرێ، ماوەیێ لەوێ دەمێنێتەوە، پاشان ئیجازە وەردەگرێ و دەگەڕێتەوە بۆ «کەس نەزان» بە مەبەستی وتنەوەی دەرسی قورئان. شارەزایی و زێ‌پیشاندانی ڕێبواران، ڕاونانی جەردەی نەوس و شەیتان، تا ساڵی ١٣١٨ کۆچی کە «شێخ ضیاءالدین» لە دنیا دەردەچێ و «شێخ نجم‌الدین» لە جێی دادەنیشێ هەر لە «کەس نەزان» دەمێنێتەوە، لە ساڵی ١٣٣٩ کۆچی، شێخ نجم‌الدین لەدنیا دەردەچێ و شێخ‌علاءالدین، لە جێی «شێخ ضیاءالدین»ی باوکی دادەنیشێ. لەم کاتەدا «شێخ شمس الدین» لە دێی کەس نەزان، وەڕێ دەکەوێ و دەچێ بۆ «بیارە»، لە خزمەت «شێخ علاءالدین» یارمەتی دەخوازێ و شێخیش بە حکومەتی وەخت دەستور دەفەرمێ کە دێکانی «هەرشەل» و «کوێرك» و «بانی‌بێ» و هەر دێیەکی تری کە لێ داگیر کراوە، پێ بدرێتەوە؛ بەڵام چون ئاوی زۆرداران بەرەوژور دەڕوا و عەداڵەت و ئینساف لە قاموسی زۆروێژدا نی‌یە، داگیرکەران نە وەڵامی حکومەت نە وەرامی شێخ، نادەنەوە و دێکانی بۆڕەد ناکەنەوە. «شێخ شمس الدین» دوای چەند جار هاتوچۆ بۆ بەغداد و خانەقین، بە هۆی بێ‌دادی حکومەتی وەختەوە، شێخ‌شمس الدین، نەتیجەیێ لەو گشت زەحمەت و هاتوچۆیە ناگرێ. لەئاکامدا لە دێی «دەکە» لەلای ئەمیرێکی جوامێر و بەڕێز بە ناوی «حاجی ئیبراهیم‌بەگی کوڕی سلێمان‌بەگی جاف» نەخۆش دەکەوێ و لە ساڵی ١٣٤٢ کۆچی گیانی پاکی، دنیای فانی بەجێ‌دێڵێ و بەرەو جیهانی حەسانەوە ڕێ دەکەوێ و لە دێی «هەرشەل» دەنێژرێ. ڕەحمەتی خودای لەسەر بێ.[1]

٢ـ شێخ نجم‌الدین (کوڕی شێخ شمس الدین):

عالمێکی خواناس و زانایەکی خاوەن ناو بوە. ماوەیێ لە جل‌وبەرگی پیرۆزی مەلایەتی‌دا خزمەتی بە قورئان و ئاین و خەڵکی کوردەواری کردوە؛ پاشان چوەتە دادگا و تا کاتی «بازنشستەگی» لە پلەی «مونشی» مەحکەمەی شەرعیدا ماوەتەوە و لە ساڵی ١٣٩٧ کۆچی لە دنیا دەرچوە. ڕەحمەتی خودای لەسەر.

١ـ علمائنا و مشاهیر کرد، ج ٢ ص ١٦٠.

٣ـ شێخ فضل‌اللّه(کوڕی حاجی شێخ شەریف):

عالمێکی گەورە و شاعیرێکی بەهێز بوە کە خاوەنی دیوانی شیعری فارسی و نوسراوەیە. نازناویشی «بالی» بوە، بەڵام بەداخەوە شیعر و نوسراوەکانم بەدەست نەگەیشتوە. ڕەحمەی خودایان لەسەر.

٤ـ شێخ اسعدنەوەی شێخ شمس‌الدین:

عالمێکی گەورە و بەدین و پایەبەرز بوە، شێخانی «کەس نەزان» بە هۆی پارێزکاری و جوامێری و ڕێز و شکۆی ئەم باپیرە گەورەیان، خۆیان بەو نیسبەت داوە و شۆرەتی (اسعدی)یان بۆ خۆیان هەڵبژاردوە. ئەم خوالێ‌خۆشبوە گڵکۆی لە دێی «کەس نەزان»ە. ڕەحمەتی خودای لەسەر بێ.

٥ ـ شێخ شمس‌الدین (کوڕی شێخ عمر):

عالمێکی گەورە و بەدەسەڵات و نوسەرێکی پایەبەرز بوە کە «تفسیر»ی زانای گەورە و بەناوبانگ «مەلا یوسفی اصمّ» بە ناوی «منقول التفاسیر»ی بە خەتێکی جوان نوسیوەتەوە، کە ئێستا ئەو تفسیرە دەس نوسە لە کتێبخانەی خوالێ‌خۆشبو مەلا شێخ «علی سعدی» دایە و بۆخۆم دیومە و تماشام کردوە، کە بەرگی یەکی ئەم تەفسیرەی لە ڕۆژی جمعە لە دێی «کەس نەزان» ساڵی ١١١١ کۆچی نوسیویەتەوە و بە نەقڵ لە تفسیری «کشاف» و «معالم» و «منه» = یانی یوسف اصم، حاشیە و پەڕاوێزی لەسەر نوسیوە، لە پەڕاوێزەکەیدا ئاوا دەنوسێ: کتبه شمس الدین فی لیلة الجمعة اخر رجب سنه ١١٣٦ کۆچی . لە ئاخری کتێبەکەدا دەنوسێ: شمس الدین کوڕی شێخ عمر کوڕی شێخ عمر کوڕی شێخ شمس الدین کوڕی شێخ مولانا المسمی بە شێخ محمود. لە ئاخریشدا ئەم شیعرەی نوسیوە:

کتبتُ کتابی بعمرٍ طویل اخاف یُباعُ بشیءٍ قلیلٍ

دەڵێ: من تەمەنی درێژی خۆم لە نوسینی ئەم کتێبەدا بەخت‌کردوە، بەڵام دەترسم دوای خۆم بە شتێکی کەم بفرۆشرێ. ڕەحمەتی خودایان لەسەر بێ.

٦ ـ شێخ عمر (کوڕی شێخ عمر):

عالمێکی گەورە و وێژەرێکی بەناوبانگ بوە، ئەم زانا گەورە لە ئاخری تەمەنیدا لە ژنی دوهەمی خودا کوڕێکی پێ‌دەدا و ئەویش بە ناوی خۆیەوە ناوی دەنێ: «عمر». چون ئەم زانا گەورە لەناوچەی «هەرشەل»دا ماڵ و سامان و دەسەڵاتی زۆر بوە و بۆ دەوڵەتی «عثمانی» سەری دانەنواندوە، بەفێڵ و تەڵەکە، بە دەستی چەپەڵی خوانەناسە خوێن‌ڕێژەکان شەهید دەکرێ؛ شێخ عمری کوڕی بە صغیری بەجێ‌دەمێنێ، بەڵام بە هۆی دڵسۆزی باوەژنە وەفادارەکەی گەورە دەبێ و دەخوێنێ و عیلم و زانست و کەماڵ وەدەست دێنێ، بە تەگبیر و ڕای ئەم باوەژنە لەدایك دڵسۆزترە، بۆ سەندنەوەی مافی خوراوی بەرەو «اصفهان» ڕێ دەکەوێ، چون پێی وابو چاوی تۆڵەی خودا لە حاست زۆرداران ناخەوێ، کاتێ لە نزیکی اصفهان، لە سەرچاوەکانی‌یێ لادەدا کە پشوێ دەرکا و بحەسێتەوە، بە ڕێکەوتی خودا «شا عباسی صفوی» کە بۆڕاو چوە لە سەر ئەم کانیی و ئاوە لای‌داوە، شێخ عمریش کە هەلی بۆ هەڵکەوتوە دەرفەت دێنێ و خۆی بە «شاعباس» دەگەیێنێ و کارەساتی بۆ دەگێڕێتەوە. «شاعباس» نوسراوەیەکی پێ دەدا کە پاش سێ(٣) ڕۆژان، دوائی گەڕانەوە لە ڕاو (بۆ اصفهان) بچێتە خزمەتی. شێخ لە کاتی دیاری‌کراودا دەچێ بۆلای «شاعباس» و دادی خۆی بە «شا» دەڵێ. «شاعباس»یش فەرمانی پێ‌دەدا و مڵکەکانی ناوچەی «هەرشەل»ی بۆ دەستێنێتەوە.

٧ـ شێخ شمس الدین مشهور بە «زکی» زنجیرەی شێخانی خوزەمتا لەم زانا گەورە جیابۆتەوە.

٨ـ شێخ محمود (مشهور بە مولانا) باپیرەگەورەی شێخانی «شەموڵە»یە. «شەموڵە» دێیەکە لە ناوچەی سەردەشت کە گڵکۆی «مولانا» لەوێیە. ڕەحمەتی خودای لەسەر بێ.[١]

١ـ تەواوی ئەم باسەم لە خوالێ‌خۆشبو «مەلا شێخ علی سعدی» وەرگرتوە، بڕێکیشیم لە پەڕاوی «علمائنا و مشاهیر کرد» هەڵگوێزاوە.

خوالێ خۆشبو مه لا غه فوری حافزی سه قزی له تاریفی کچانی

سه قز دا: ده ڵێ

جـوانـی سه قـز، ئـێـوه‌ن. سه‌رتـۆپـی ولاّتـان
جـوانانی جیهان، گشتی چیان‌هه س هه یه‌لاتان
گوڵزاری ئیره‌م،پێکوڵه‌لای،جه‌ننه‌تی ڕۆتان
هه‌ڵ نایه‌سه‌ری،ڕوی نی یه،حوری‌له‌حه‌ناتان
چاڵی چه نه تان چه شنی سیاچاڵی ئه وینه
شێوه ی په تی سێ داره ئه دا پرچی سیاتان
کێ شێردڵ وله‌ش فیله،به‌ده‌ستانه‌وه‌دیله
ڕۆسته‌م نی یه تی،تابوشتی،له‌به‌رتیری نیگاتان
ئه و ئاره قی به ر گردنه تان ئاوی حه یاته
ئه تکێته وه سه رسینه به هۆی شه رم و حه یاتان
ئیعجازی مه سیحانه نوێنن به بزه ی لێو
بۆ هه رچی نه خۆشینه شفابه خشه لیقاتان
بینایی ئه به خشێته وه دوباره به بێ چاو
تۆزی گڵی به رقاپیه که ی حه وشی سه راتان
نوێنگه ی مه زنی،سه نعه‌ت‌وه‌ستایه‌تی‌خوایه
مه وزونی قه دوقامه ت و ڕوی پڕ له سه فاتان
بۆده ردی کوتوپڕ نه فه سی ئێوه شفایه
خاستر له شفای، بوعه لی سینایه، شفاتان
هه رپێو قه ده می ئێوه که پیرۆز و به ڕێزه
بۆ حاڵی نه خۆش کافیه، ئه کسیره ده واتان
جوانی قه دو بالاّیی کچان، زینه تی خشڵه
ڕوو گه ردنه، هۆی چونه سه ری نرخی ته لاّتان

ماریفه تو،عه قلّ وعه ده ب و،عیزه تی نه فسه
بۆته سه به بی به رزی پله ی قه در و به هاتان
ڕازێنه ره وه ی،حوسن وجه مالّ،خشلّی که مالّه
به م دوانه وه کوشانوله ئه وجی ده سه لاّتان
وێلّن که له شوێن به خته وه ری،بی خه نه ژێرپێی
چی ناحه زه، وه ك پۆزی زل، وفیزو هه واتان
ڕابرد و فه ڕاموش که ن و، داهاتو به دی که ن
ژیرانه له ئاسۆ بیڕن چاوی هیواتان
خۆ مالّی بپارێزن و بێگانه فڕێ ده ن
جێی لاوی وه ته ن بێ دلّی پڕ، میهر و وه فاتان
لاگیری به ره ی لاره مل و دوره پرێز بن
پشت گۆی بخه ن ئه وتیپه،له ناو کوشك وقه لاّتان
بۆچاره سه ری ده ردی،گه ل ومافی خوراوی
ته رخانی بکه ن، کۆشش و هه ولّ و ته قه لاتان
ئه وکاته زولّم ده کڕی له هاو خوێن وژه گزتان
بێ ده نگی په سه ند که ن، زله تاوان و خه تاتان
کێ چاك و نیه ت پاکه له گه لّ ئه و به وه فابن
ئاوقای چه په لّ وزۆ ڕه شی، که ن تیری جه فاتان
جوانانی په ری ڕوو به دلّ و گیان بپه رستن
ئه ورۆله به جه رگانه، له ناو کوڕی خه باتان
چی سه روه ت و سامان وشتی جوانه نی یانه
جێی مردن و ژینیانه که ژوکێو و چیاوتان
توخواوه رن ئه ی شوڕه کچانی سه قزی به رز
گیان و له شی ئه م شاعیره بێ چاوه فیداتان
خێرخوازی گه لی ژیرده س ودلّسۆزی وه ته ن بن
گۆرانی به سه ردانه یه قه ت، شه رت و به قاتان

تاهه‌ن له‌سه‌ر ئه‌م زه‌ویه له گه‌ڵ تاقمی ناپاك

ڕووتاڵ و ترش بن هه‌موده‌م توّبیّ و خوداتان

کیّ گورگه له ناو پیّسی مه ڕا گورجی بناسن

ماری سرّه ها و ڕازی مه بن، هیچ ده‌م و کاتان

بیّگانه له گه‌ڵ خوّیی به چاویّکی مه بینن

دوستانی ڕواڵه‌ت وه کودوژمن بی له لاتان

زیاترله مه‌سه‌رتان نه یه شیّنم گوڵه کانم

جیّی داخه که نه‌م توانی بکه‌م مه‌دح و سناتان

خوای گه‌وره بپاریّزی هه‌موئان و زه‌مانی

ئیّوه‌ی ڕه‌سه‌ن و سه‌قزی خوّش ئاوو هه‌واتان

له‌زیان وزه‌ره‌ر،خوّفوخه‌ته‌ر،تاڵی موسیبه‌ت

له و غه‌یره په‌رستانه که‌ویّ، ده‌ردو به لاتان

حه‌وجه‌م به‌دوعای خیّره،که‌چه‌ندساڵه‌نه‌خوّشم

چون ئیّوه نفوس پاکن و، گیرایه نزاتان

بوّم ده‌س به دوعابن له خوای گه‌وره‌وه پاڕیّن

لیّم ڕوّنه شفای ده‌ردی له شم دی به دوعاتان

نازداری سه‌قز ئه‌م غه‌زه‌له تازه‌له به‌رکه‌ن

بوّبیره‌وه‌ری به‌ڵکو بمیّنیّته‌وه لاتان

شه‌وی چوار شه‌مه‌ به‌روارى ١٨ جوّزه‌ردانی ساڵی ١٣٦٧ له شاری مه‌هاباد خواڵی خوشبو مه‌لا غفور له ماڵی مه‌لا عه‌لائه‌ ددینی نه‌بی زاده‌ی ژن برام بوّی خویّندمه‌وه و منیش نوسیمه‌وه ـ چون زوّرم پیّ جوان و به‌که‌ڵك و به‌سه‌مه‌ر بو ـ به پیّویستم زانی له شاری سه‌قز دا بیّ نوسمه‌وه، خواڵی خوشبو له شاری مه‌هاباد کوّچی دوایی کردوه (/ / ١٣٧٠)

مەلا (صالح)ی شافیعی

شۆلەی سەرشەمی کوڕی خواناسان، زانای بەغیرەت لەدێو هەراسان، ئەستێرەگەشەی ناوچەی کوردستان، وەعز و قسەی بوو حەدیس و قورئان. شەمی ڕێبازی شەوانی تاریك، شارەزا بە ڕێی بەرین و باریك، بە خەڵکوماندو بۆڕێگای دینی، ڕانومای ڕێبوار بۆدین و ژینی، بە یادی خودا گشت ڕۆژوشەوێ، چاودێری گەل بوو لە ڕێ نەکەوێ. تیشکی ڕوناکی دابوی لە کەلان، چرای پرشنگدار لە سەر ڕێی گەلان. سوارچاکی ئازای ئەم گۆڕەپانە، زانا پیاوێ بوو لەم کوردستانە؛ ناوی مەلا صالحی شافیعی‌یە، لە دوژمنی دین و گەل بەری‌یە، کوڕی «عبداللّه»، کوڕی یوسف کوڕی حاجی‌خواکەرەم، کوڕی مام «جەمشیر»ە. ئەم مام«جەمشیر»ە خاوەنی دێکانی «گۆڵە»و «گڵینە»ی ناوچەی شلێر بوە، ڕۆژێ یەکێ لە مەئمورە موچەخۆرو سیخوڕەکانی حاکمی زۆروێژی «بەغدا» کە ئەوکاتە عیراق‌و زۆربەی کوردستان لە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی تورکی «عوسمانی»دا بوە، دەچێتە خزمەت «مام جەمشیر»و داوای «سوروسات»ی لێ دەکا، مام‌جەمشێریش کە تا ئێستا ژێرباری زۆر نەچوە، ئەم هەواڵە وەك بۆم دایدەچڵەکێنێ‌و لە خەوی وەخەبەر دێنێ‌و دەڵێ: کورد دەبێ سەربەخۆ بێ؛ بەرهەمی کاری بۆخۆی نە بۆتۆ بێ، تۆی بێگانە بە چ مافێ هاتویتە ئەم دەرگاوبانە؟ مەئموری ناحاڵی، وەك کەڵەشێر، هەڵدەپڕژێتەوە بە سەروچاوی «مام‌جەمشیر»دا؛ «مام جەمشیر» دەڵێ: «بزن ئەجەلی بێ نانی شوان دەخوا». لەئاکامدا «مام‌جەمشیر» ناچار دەکرێ ماڵ‌و مڵك‌و سامانی گۆڵەو گڵینەی بەجێ‌بێڵێ‌و بە خاوخێزانو هەشت کوڕەکەیەوە، ڕو بکاتە کوردستانی ئێرانو لە ناوچەی خوڕخوڕە، دێی «مەولاناوا» لە خزمەت «شێخ حەسەن» دەگرسێتەوە. پاشان کوڕەکانی بە ناوچەی سەقزا، هەرکام بە لایەکدا بڵاودەبنەوە، خۆی‌و حاجی «خواکەرەم»ی کوڕی دێنە دێی کەمەتو، کە «مام جەمشیر» لە شەڕێکدا لەگەڵ دەستەی جەردەو ڕێگر لە پشت دێی «قەیلەسون» شەهید دەکرێ‌و هەرلەوێیش دەنێژرێ. «حاجی خواکەرەمیش» هەشت کوڕی بوە، کاتێ تەمەنی سەردەکەوێ، هێزی کەم دەبێ‌و ناتوانێ لە پلەوبەرزی سەرکەوێ، یەکێ لە کوڕەکانی دەڵێ: باوە، خوا پێداوان، خەریکی چوون بۆ حەجی ماڵی خودان، تۆیش خودا هەشت کوڕی پێداوی، سوپاس‌و شوکری لە سەرشان داناوی، هیچ ماتڵ مەبەو مەسرەوە، بەرەو ماڵی خودا ڕێ‌کەوە، حاجی خواکەرەم دەڵێ: وەسایلی حەجم بۆ دابین‌کەن، ئەو ئەسپەیشم بۆزین کەن، ئەگەر بێ یارمەتی ئەم‌وئەو، بۆخۆم بتوانم سوار بم‌و لەسەر زین خۆم ڕابگرم، ئەوە خودا دەیەوێ تا حەج نەکەم نەمرم.

کاتێ ئەسپی بۆزین دەکەن، فەرشی ڕێزی بۆڕادەخەن، بەناوی خوا بە یەك تەکان سواری دەبێ زۆر بە هاسان، ئەو کات کوڕەکانی لەگەڵ هاوەڵانی بۆ حەجی بەڕێ دەکەن، ئەویش دوای بەجێهێنانی حەج، هەر لەوێ دەمرێ، گیانی بەرەو بەهەشتی حەسانەوە دەفڕێ. هەزاران ڕەحمەتی خودای بەسەردا بارێ.

«مامە ڕەشید» مەشهور بە «ڕەشید تفەنگڕەش» کە کوڕ و نەوەکانی لە ناوچەی «فەیزوڵڵابەگی»دان، لە بنەماڵەو وەچەی یەکێ لە کوڕەکانی حاجی خواکەڕەمە. یوسفی کوڕی حاجی خواکەرەم، ئازا پیاوێکی لەخواترس و خزمەتکاری دین و هاوڕێی ژینی خەڵکی بوە، ڕەحمەتی خودای لێ بێ. «عبداللە»ی کوڕی ماوەیێ دەچێتە دێی مێژوویی زێویە، چون ئازاپیاوێکی دەس ودڵباز و لە سەر ماف وحەق بەجواب بوە، بە «عبداللە زێویەیی» ناوبانگی دەرچوە، هەر لەم دێ، کچ یا خوشکی ئازاپیاوێ بەناوی «کاك عیسا» کە ناوی «ئامان» بوە مارە دەبڕێ، کە مەلا صالحی باوکم، لەم «ئامانە»یە، کاك عیسا پیاوێکی بلیمەت و بەدین و لە بنەماڵەیەکی ئاینی کوردان بوە، پاشان لەوێ باردەکاو دەچێتە دێی «کەمەتو»؛ لەوێشەوە دەچێتە دێی «خوردەلوکی» کە لێرەوە «مەلا صالح»ی باوکم دەچێتە بەرخوێندن. ماوەیەکی زۆر لەخزمەت زانای پایەبەرز، «مەلا شێخ عبداللە»ی کانیکەوە، لە دێی «کانیکەوە» لای سەقز کەسبی عیلم وکەماڵی کردوە، زۆرتری عیلمەکانی بە چاکی خوێندوە، ئەوکاتە «کانیکەوە»، کانی عیلم و زانست بوە، بەڵام ئێستا چۆڵەو تەنیا مزگەوتەکەی بەسەر پاوە، بە ڕەحمی خودا ڕاوەستاوە. باوکم لە دەورانی فەقێیەتیدا، هەر لە بنەماڵەی «حاجی خواکەرەم» کچێکی ژیر و بەشەرم و حەیا، بە ناوی «خەجیجە»ی کچی حاجی(=دایکم) مارە دەبڕێ و هەر لە سەرماڵی باوکی «عبداللە زێویە»یشی دادەنێ و خۆی دەچێتەوە بۆ فەقیەتی، لەگەڵ خوالێخۆشبو «مەلا عبدالحمیدی قدسی» لە خزمەت زانای بەناوبانگ، بەرزوبەشۆلە وەك مانگ خۆشەویستی لای باری، دڵسۆزی کوردەواری، گوڵی سەرتەڵی باغی شێخ عمرابن القرەداغی،دا؛ کتێبی «جمع الجوامع» لە عیلم اصول دا دەخوێنێ، لەم کاتەدا «مەلا عبدالمجید»ی برای مەلا «عبدالحمید» لە خزمەت کاکیدا سوختە بوە، پاشان بە ئیجازەی مامۆستای دەگەڕێتەوە بۆ کوردستانی ئەم دیو و دەبێ بە مەلاو دەچێتە دێی «مامەشا». لەم کاتەدا من تەمەنم یەکساڵانە بوە، [١٣٥٢ کۆچی]؛ پاشان دەچێتە قشلاخی سەرجادە (قشلاخی صالح بەگ)؛ زۆری پێ ناچێ لەوێش باردەکاو دەبێ بە مەلای قشلاخی سەرێ (قشلاخی ئەفغانان). ئەوەندەی پێ ناچێ کە شەڕی ماڵوێرانکەری دوهەمی جیهانی هەڵدەگرسێ و پزوسکەی ئێرانو کوردستانیش دەگرێتەوە، لە

خەرمانانی ١٣٢٠ هەتاوی، ئێران دەبێتە زەپێلکەی سوپای «ڕوس»و «ئینگلیس»و شیرازەی دەوڵەت دەپچڕدرێ‌و گشت ناوچەکانی کوردستان دەئاڵۆزێ، هەل پەرستانی خوانەناس، هەل بە خەنیمەت دەژمێرن، خۆلە یاسای مرۆڤایەتی‌و قانونو قورئان دەبوێرن. دەس دەکەن بە ڕاوزوت‌و دەس درێژی بە ماڵ‌وسامانی کوردی هەژار، لەم کاتەدا (١٣٢٠)هەتاوی کابرایەکی تفەنگ‌بەدەست، تەپ دەداتە سەر «قشلاخ»و داگیری دەکا. باوکیشم کاتێ تێ‌دەفکرێ‌و دەڕوانێ، هێزی پێ‌ناشکێ‌و ناتوانێ کە ئەم زاڵمە بەزۆر لە دێ وەدەرنێ، بە فەرمودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر) مَن رأی مِنکُم مُنکَراً فَلیغیّرہ بیدہ فان لم یستَطِع فبلسانه بە زمانی ڕوت پێی دەفەرمێ: چون ئەم کارەی تۆ ناڕەوایە، هۆی تورەیی‌و تۆڵەی خودایە، من لەم دێ باردەکەم‌و دەڕۆم. بەم‌جۆرە باوکم لەوێ دەڕوا‌و دەچێتە سونج. بە پەیڕەوی لەو زۆرتری پیاوماقوڵانی ئەوێ، لەوێ نامێننەوەو هەرکام بە لایەکدا دەڕۆن؛ دوای ماوەیێ، دەبێ بە مەلای پێش‌نوێژو دەرس‌وێژی سونج.

خەڵکی ئەوکاتە هەرچەندەزۆر دەس‌کورت‌و هەژار بونو هەواڵی ماشین، بەرق، تلەفون، ڕادیۆ و تلویزیونو یەخچاڵیان نەدەزانی، بەڵام ڕێزو شکۆیەکی تایبەتیان بۆ عالم‌و زانای دینی دادەنا، لەبەریان دەمردنو بەقسەیان دەکردن، بەچاوی شەرع‌و قورئان بە حەلاڵ‌و حەرام‌و ڕەوا و ناڕەوایان دەڕوانی؛ بەرنامەی ژیانی خۆیان لە مەلا دەبیست‌و خۆشبەختی خۆیان لە پەیڕەوی شەرعەوە دەزانی. بەتایبەت بەڕێز مەلا صاڵحی خوالێ‌خۆشبو ئەوەندە ڕوخۆش‌و زمان‌پاراو و قسەڕەوان‌و حەق‌وێژو دژی زۆروێژان و خەڵك‌دۆست بو کە خەڵکی لە باوك‌و کەس‌وکاریان خۆشتریان دەویست. بەم شێوە قسەی ڕەوا بو. چون کارو مۆعیزەو ئامۆژگاری هەر بۆ خودا بو، تەنانەت «ئاغا» بەدەسەڵاتەکانی ئەودەم لەبەرابەریا بێ دەسەڵات بون.

ماوەیێ دوای ڕوداوی خەرمانانی «١٣٢٠هەتاوی»ئەحمەداغای قەرەگوێز لەگەڵ چل‌‌پەنجا سوارچاك‌دا هاتبون بۆ سونج تا یەکێ لە کچەکانی «خالی بە بوکی بەرن و بیگوێزنەوە؛ کاتێ کە بوك سوار دەکەن، بە ڕەسم‌ویاسای ئەودەم بە دەستوری ئاغاکان کچ‌وکوڕی ناو دێ گرتبویانو هەڵ‌دەپەڕین، (من کە لای شاییەکە ڕاوەستابوم، چون هێشتا تەمەنم لەو سنورەدا نەبو کە ڕەوا و ناڕەوا بناسم‌و جێی تانەوتوانج بم) دیتم باوکم گۆچانێکی پێ‌یەو بە ئەسپایی بەرەو «ڕەماوەندەکە» دێت، هەر ئەوەندەی سۆسەیان کرد کە باوکم هات؛ لە چاوتێکنانێکدا، ڕەماوەند بەتاڵ بوو و هەرکام پەلەپڕوزەی بوو کە خوالێ‌خۆشبو «مەلا صالح» نەیبینێ. بڕێ خۆیان بە کادێندا کرد، بڕێکی تریش بە کۆشکەڵاندا؛ ئەم ڕوداوە نیشانگەری ڕێز و پلەوپایەی مەلای ئەوکاتە و حەیاو شەرمی خەڵکی ئەو

سەردەمەیە. کاتێ خەڵکی وابێ مەلا و زانایش دەبێ کاری هەر بۆ خودا بێ. ئەم زانا بلیمەتو ژیرە، ئەم عالمە بەژا و تەگبیرە، ماوەی پازدە(١٥) ساڵان، بێ‌پسانەوەو بێ‌وچان؛ تەمەنی پڕبەرو بەرهەمی لەڕێی دیندا بردەسەر.

شەووڕۆژی بۆنەبو، بێ پشودان ماندو نەبوێ، خەڵکی لە خراپە لادەدا، بەدەور و دەرسی قورئان دەستی شەیتانی بادەدا، لەم ماوە کەمەدا هەزاران شەمی لە دڵی ئیمانداراندا هەڵکرد، دەیان فەقێی بارهێنا و ڕێوڕەسمی دینی فێرکرد. ئەم چەند زانا بەرزانە نەمامی دەستی ئەون، لە مەزرای شەرعی ئیسلام ئاوی شەواوی شەون: ١ـ بەڕێز مەلا عبدالقادر فایض ٢ـ بەڕێز مەلا محمد رضایی ٣ـ مەلا عمر رحیم‌پور ٤ـ مەلا جەلالی شافیعی کورد(نوسەر) ٥ـ خوالێ‌خۆشبو مەلا سید طاهر وزمەڵە ٦ـ خوالێ‌خۆشبو مەلا حسین کوڕەزای بلەبەستێ ٧ـ خوالێ‌خۆشبو مەلا رشید سولەیمانی ٨ـ خوالێ‌خۆشبو مەلا عبدالله سهرابی ٩ـ مەلا علی شرافتی و دەیان فەقێی تری پێ‌گەیاند. ئەم زاتە دڵسۆزە، بە ڕۆژدا دەرسی فەقێی دەوتەوە؛ لە ئێوارەاندا کتێبی حەدیسی لێك‌دەکردەوە و خەڵکی بەرەو خودا دەبردەوە؛ لە شەوانیشدا ژیانی صحابەو یارانی پێغەمبەری مەزنی(د.خ) بۆ خەڵك دەگێڕاوە، نوستوی وەخەبەر دەهێناو لە ڕێ‌لادەرانی وەسەرڕێ‌دەهێناوە. بەم شێوە تا ئاخرین کاتی ژیانیو دوا چرکەی مانی، لە دەرسی فەقێو خزمەت بە کوردی هەژار ساتێ خۆی نەدەگرتو کاتێ نەیبوو قەرارـ تا ئەوکاتەیش کە بە دەنگی زوڵاڵو خۆشی یا اَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارجعی اِلَی رَبِّكِ راضیَةً مَرضیَّةً بانگ‌کراوە. ڕۆحی شیرینی لە بەرواری پازدە (١٥)ی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٣٥ هەتاوی بە فەرمانی فادخُلی فی عِبادی وَادخُلی جَنَّتی[1] بەرەو خودا گەڕاوە. بەڕەحمو بەزەی خودا لە دەردو ڕەنجی ئەم دنیایە حەساوە ـ نە یەك، نە دو نە جارێ؛ بێ‌ژومار ڕەحمەتی خودای بەسەردا بارێ.

مەلاجەلالی شافیعی کورد

من ـ مەلا جەلالی شافیعی کورد ـ کوڕی مەلا صالح، کوڕی عبدالله زێویەیی، کوڕی یوسف، کوڕی حاجی خواکەرەم، کوڕی مام‌جەمشێر، لە ڕۆژی نۆزدەی مانگی محرّمی ساڵی هەزاروسێسەدو پەنجاویەکی (١٣٥١)کۆچی لە دێی (چۆڵ‌مەڵو)ی فەیزوڵلابەگی لە دایك بووم؛ شەش حەوت ساڵانە

---

[1] ـ ئاخری سورەتی والفجر

بووم لە خزمەت باوکمدا دەستم کرد بە خوێندن.

هەوەڵین وشەیێ کە زمانمی پێ پاراو کراوەو چاومی پێ هەڵاتوەو گوێمی پێ زاخاو دراوە و ڕەشی دڵمی پێ شۆردراوەو چرای دەرونمی پێ هەڵکراوە ئەم سێ وشە پیرۆزەی ناوی خودا بوو:

١ـ یا اللّه، تۆفیقم دەی ٢ـ یا فتّاح: پیرۆزم کەی ٣ـ یا رزّاق: ڕزقم دەی.

ئەم سێ وشە ئاماژە بە سێ ژیانی مرۆیە. «یا اللّه، تۆفیقم دەی» تا ژیانی ئەم جیهانەم بە فەرمانی تۆ بێ، سەربەخۆ بێ، بە شێوەیێ بژۆمەدەر، کە لەو لایش چاوم هەر لە تۆ بێو نەمبێ دەردی سەر. «یا فتّاح، پیرۆزم کەی»، بەسۆزم کەی، چرای ڕوناکی گڵکۆ (ماڵی قەبرم)، لەگەڵ خۆمدا هەڵ بگرم، ئەوکات بە ڕەزای تۆوە بمرم. «یا رزّاق، ڕزقم دەی»، ڕزقی تاکپەرستیو ڕەمزی ژیانی هەستیم بەسەردا بڕژێنی، لە بگرەوبەردەی ڕۆژی دوایی دەستم بگریو سەرم لێ نەشەوێنی. پاشان لەسەرڕێوشوێنی باشان، ئەلفوبێم خوێندو دەستم کرد بە قورئان، دوای ئەمانە بە ڕەزای بەدیهێنەری سوبحانی دەستم کرد بە «تصریف زنجانی»و لەبەرم‌دەکرد بە ڕەوانی، لەگەڵ ئەمەیشدا ـ لەناخی دڵ، بەهەست بەکوڵ، بەدەستوبرد، سمایل‌نامە، ناگەهان، سەنگتراشو «ای شده»م لەبەردەکرد، دوای ئەوانە کەلاسی یەك تا شەشو «گلستان»م خوێند، گوێ بەفەرمانی باوك‌ودایکم بوم، مەگەر لە هەوێڵدا نەبوایەتم بۆ ناوی سوێند؛ کاری ماڵ و توتنەوانیشم دەکرد، ڕەوڕەوەی ژیانی ماڵم بەڕێوەدەبرد.

لەم عەدوسەدەدا (١٣٢٥/١١/٢٣ هەتاوی) باوکی زانای دڵسۆزم بە خەتی جوانی (عوامل جرجانی) بۆنوسیمەوە، منیش لە خزمەتیا دەمخوێندو لەبەرم‌دەکردو پێیدا دەچومەوە، پاشان «انموذج»و «تصریف»ی مەلاعلیو «وضع‌واستعارە»م تەواو کرد، تا ئێرە خوێندن و ژیانم لە ماڵ، لە خزمەت باوکم، لەدێی سونج بەسەردەبرد؛ لەمەولا، دەستم کرد بە «کافیە»ی ابن حاجب کوردی، دەمخوێندو لەبەرم‌دەکرد هێدی بە وردی، لێرەدا باوکی بەڕاوتەگبیرم، زانای بلیمەت‌وژیرم؛ فەرمانی پێدام، تا نەوسی سەرکەشم بکەم ڕام، جاروبارێ سەرێ لە حوجرەکانی دەرۆ هەڵێنم، تا خۆری زانینو تێگەیشتن لە ئاسۆی مێشكو دڵەوە هەڵێنم. لەخزمەت مامۆستای بەڕێزم «مەعبدالقادری فایض»دا چومە تورجان، بومە سوختە لەگەڵ فەقێ‌ڕەحمانی «سوغانلویی» لاجان، یادی بەخێر بەینمان وەك دەنگی خۆش بوو، دڵ‌ودەرەونمان وێنەی «چنور» ئاودار و گەش بوو، ئەو کاتە خوالێ‌خۆشبو حاجی‌باباشێخ مابوو، حاجی‌مامۆستا مەلا عبداللّەی محمدیش دەرس‌وێژ و مەلا بوو، زۆرتری کافیەم لە خزمەت مامۆستا «مەلاعبدالقادر»دا خوێندو دەوریشم دەکردەوە، پاشان بوم بە فەقێی بەڕێزی خوالێ‌خۆشبو سەیید «عبدالعزیز»، کوڕی گەورەی حاجی‌باباشێخ، هەر لە دێی تورجان

کافیەم تەواو کرد، دوایی چومە دێی باغلوجە، لە خزمەت ماموستا مەلا «عبدالرحمن» طاهری‌دا دەستم کرد بە کتێبی «سیوطی» بڕێکم لە خزمەتا خوێند. دوایی گەڕامەوە بۆ ماڵێ‌و زۆرتری «سیوطی»م لە خزمەت باوکم‌دا خوێند. ساڵی ١٣٢٩ هەتاوی چومە «قوڵقوڵە» لەگەڵ مەلا شێخ عەلی خوڕمتایی‌و مەلا خالدی کوڕی مەلا «عبدالکریم زاری» ڕفیقە فەقێ بوین، پێکەوە لە خزمەت ماموستای بەڕێزو پارێزکار «مەلا لطیف»ی باوکی مەلا «کریم»و مەلا «محمد»ی بانەیی‌دا دەمانخوێند، کتێبی «ملتقطە»م لەوێ نوسیەوەو بڕێکم لە «سیوطی» خوێند. مەلا «عبدالکریم» نزیکی تەواوکردنی بوو، مانگی ڕەمەزانی لە ماڵێ زادەبوارد؛ ئەو ڕەمەزانە «قصیدەی بانت سُعَادَة»ی بە مەلامحمدی برای دەوتەوە، منیش سماعم دەکردو دەیشمنوسیەوە، پاشان چومە «بۆگەبەسی» لە خزمەت ماموستا مەلا «نجم‌الدین»دا تەفسیری سوڕەتی «یس»م خوێند. پاشان چومە سەقزو لە مزگەوتی مەلا ابراهیم دامەزرام. لەگەڵ «مەلا حسین»ی حامیدی لە خزمەت ماموستا مەلا «محمدامین»ی امام‌زادە «سیوطی»مان دەخوێند(ڕەمەزانی ساڵی ١٣٣٠ هەتاوی). دیسان گەڕامەوە بۆ ماڵێ‌و لە خزمەت باوکم‌دا دەستم کرد بە خوێندنی «شرح‌النظام». دوای ماوەیێ چوم بۆلاجان‌و لە دێی «قەرەخدر» لە خزمەت ماموستا «مەلاعبداللّه» چەند دەرسی «شرح‌النظام»م خوێند. پاشان هاتمەوەو لە خزمەت باوکم‌دا «شرح‌النظام»م تەواو کرد(بانەمەڕی ١٣٣١ هەتاوی). پاشان لەگەڵ برای بەڕێز «مەلا حسن»ی ڕەحیمی کوڕی میرزا ڕحمانی «قەڵای ڕەسوڵی سیت» بوینە برای گیانی‌و پەیمانمان بەست پێکەوە بین، چوینە دێی «قاجر»و لە خزمەت ماموستا «مەلا محمدامین»دا چەند دەرسم لە کتێبی (.) خوێند، بەڵام دوای چەند ڕۆژان لەوێ ڕۆیشتین‌و لە «مەرخوز» دامەزراین(جۆزەردانی ١٣٣١ هەتاوی). مەلا حسن دەستی کرد بە «شرح عقاید نسفی» منیش دەستم کرد بە (عبدالله یزدی) سەماعی یەکترمان دەکرد، دیارە لەم ماوەدا من «فتح‌القریب»و بڕێ لە «منهاج ئیمامی نووی»و بڕێ لە تەفسیری قورئان‌و چەند قصیدەم لە خزمەت باوکم خوێندبوو، لەگەڵ خوێندنی (عبدالله یزدی) (مقولات عشرة)و (قصاید عربی)سعدیم تێکڕا نوسیەوەو لە خزمەت ماموستا مەلا کامل‌دا گشتیانم خوێند. لەم ساڵە «دکتر مصدّق» شالیاری ئێران، بە دژی «شا» ڕاپەڕی‌و فەرمانی‌دابەش‌کردنی زەوی بەسەر فەلاکانی ئێراندا، ڕاگەیاند؛ خەڵکیش بە دژی «ئاغا» ڕاپەڕین، لەم بگرەوبەردەدا بڕێ توشی نەهاتی بون، پاش ماوەیێ «شا» بەدژی ناوبراو ڕاپەڕی‌و بە دەستی «اردشیر زاهدی»، «دکتر مصدّق»ی لە شالیاری خست. ئەمجار هات پێچەوانە بوەوەو «ئاغا» فەلاکانیان لە دێکانیان دەرکرد؛ ئەی خوێنەری وردی بەڕێز، بڕوانەو بزانە کە بۆچی خەڵکی هەژاری کورد، وێنەی

تۆپی «فوتباڵ» بێ‌ئیختیارو بێ‌حاڵ، هەر تاوێ بە لایەکدا حەوا دەدرێن، بێ‌مافو بێ‌هیچ هەقێ لە نیشتمانو ماڵ دەردەکرین؟ پاشان چومە دێی «شێخلەر» و پەڕاوی «شرح‌العقاید»ی تفتازانی‌و «اقصی‌الامانی» قازی ذکریاو «مطول»ی تفتازانیم لە خزمەت مامۆستای بەڕێزو بەدین مامۆستا «مەلا شێخ حسن»دا خوێند(ساڵی ١٣٣٢ هەتاوی). پاشان چومە دێی «حەمامیان» نزیکی بۆکان. لەوێ «جمع‌الجوامع»و «گلنبوی برهان»و «تهذیب‌الکلام»م لە خزمەت مامۆستای زاناو پایەبەرز «مامۆستا مەلا علی وڵزی»دا تەواو کرد(١٣٣٣/٣/٢٣ هەتاوی تا ١٣٣٤). ئەی خوێنەران بزانن کە من تا ئێرە گشت ئەم «قصیدە» عەرەبیانەم چەند جار بە سوختەکان وتبوەوە:

١ـ قصیدە طنطرانیەی رشیدالدین وطواط ٢ـ لامیة العجم ٣ـ لامیة العرب ٤ـ سبعەی معلّقە ٥ـ قصیدە بردیە ٦ـ بانت سعادة ٧ـ قصاید سعدی عربی.

پاشان بە فەرمانی باوکی دڵسۆزم چومە «سەرا»و لە خزمەت مامۆستای پایەبەرزو زانای بەڕێزو شکۆ، خاوەنی کردەوەی باشو عیلمی کۆکۆ «مامۆستا مەلا عبدالهادی» ئەفخەم‌زادە، خودا پێی ببەخشێ «حسنیو زیادە»، پەڕاوی فرایض شێخ معروف، تفسیری بیضاوی، تحفە، هیئت، حیساب، جبرو زۆر شتی ترم خوێند. پاشان بە فەرمانی پیاوباشان، ئیجازەی مەلایەتیم لە خزمەتیا لە دێی «سەرا» وەرگرت.(١٣٣٤ هەتاوی). کاتێ گەڕامەوە بۆ خزمەت باوکم. فەرموی ئەمە بەس نییە، دەبێ لە سنەیش ئیجازەی وەربگری، پاشان بڕۆی بۆ خزمەت مەلا باقر بالك، چون تریفەی لە دور دەدرەوشێ وەك مانگ، زیرەكو زانایەکی وەها بەناوبانگ، هەر شیاوی ئەوەیە ئیجازەی لە لا وەربگری، دەرسی لە خزمەتا بخوێنیو وێنەی لێ هەڵبگری. منیش وچانم نەداو نەسرەوتم، خێرا بەرەو سنە ڕێ‌کەوتم؛ لەوێ، یەك دوشەوێ مامەوەو لەگەڵ خوالێ‌خۆشبو «حاجی‌ئەمیر» چوینە خزمەت زانای بەرز و بەناوبانگ «مەلا محمودی مفتی» هەوەڵ بڕیار وا بو ئیمتحانم لێ‌وەرنەگرێ، بەڵام (مسئلە)ی (رکابیە)ی لێ‌پرسیمەوە، دوای سی چرکە لەسەرخۆ و بێ‌چرکە، نوسیمو وەڕامم داوە، کە ئەسڵی لە (٢٤)و لە (٦٠٠)یش دروستو تەواوە.

مامۆستای زانام پاش ئەم وەڵامە، وەك گوڵ گەشاوە، لە خۆشیا هەستا و ماچی کردمو لەلای خۆیەوە دایناو سێ (مسئلە)ی بەدەرس پێ‌وتمو ئیجازەنامەکەیشی بۆ ئیمزا کردم. دوای چەند ڕۆژان بە ئیمزای زانای دڵسۆز «حاجی سەیید محمّد شێخ‌الاسلامی»ش گەیشت. ئەمجار هەر لە سنەوە بەرەو مەریوان ڕێ‌کەوتم، دوای دو ڕۆژان بێ‌وچان نەسرەوتم، تا بە خزمەت مامۆستای گەورە گەیشتم؛ ئەو کاتە ساڵی ١٣٣٥ هەتاوی، «سن» گەنمی ناوچەی مەریوان، بەتایبەت شیلەی گەنمی دێی بالکی

مژیبوو، گەنمی لە وڵات بڕیبوو، خەڵکی کوردی هەژار، نە فرۆکەیان بوو نە سەم، نە ژار؛ تا بیپرژێنن و «سن»ی پێ بکوژن، خوێنی پیسی ئەو دوژمنە سیسەی پێ بمژن. خەڵکی بۆ بەڕێوەچون، نانی «گاڵ»یان دەخوارد، زۆر بە تەڵخی ژایان دەبوارد. بەڵام ئێمە لە ڕێی فێربونو زانیندا، بەدەنمان فیدای بەرزی ڕۆح و گیان کردبوو، بەوحاڵەیش لەلای مامۆستا مەلا باقر جێمان نەبوو، خەمی بێ دەرسی دایگرتم؛ دووسێ ڕۆژان لە خەفەتیا کەوتم. بەڵام خودای ئاگا بە ئاشکار و نیهان، بەڕێوەبەری بونەوەران، گرێ گوشایەو کارسازی کارانە، لە چینە یا شام و کوردستانە، خوا «خەلیفە احمد»ی بۆ ناردم، گەنمی لەگاڵ بۆ هەڵاواردم، لەخزمەت مامۆستا دایمەزراندم؛ بەم جۆرە پەڕاوی «دررالجلالیە»م لە خزمەتیا خوێندو لەگەڵ خوێندنیدا لیشم نوسیەوە(ڕۆژی ٥شەممە -١٤- ی مانگی پوشپەڕی ساڵی ١٣٣٥ هەتاوی بەرابەری ٢٦ ذی قعدەی ساڵی ١٣٧٥ کۆچی). پاشان لە خزمەت مامۆستادا چوم بۆ پێنجوێن (ئەو کاتە خوالێ خۆشبو شێخ عثمان لەوێ بو) دوای سێ ڕۆژان، لەوێ ئیجازەی بۆ نوسیم و بەرەو دێی سونج گەڕامەوەو ماوەیێ لە خزمەت باوکمدا مامەوە، تا لە ١٥ی ڕەشەمەی ساڵی ١٣٣٥ هەتاوی باوکم لە دێی سونج کۆچی دوایی کرد، ڕەحمەتی خودای لەسەر بێ. لەجێی باوکم بوم بە مەلا. بەهاری ١٣٣٦ هەتاوی ژنم هێنا، بەهاری١٣٣٧ هەتاوی، بوم بە مەلای دەرس وێژی دێی «سەردراباد»، بەڕاستی ئەوەی شیاوی پیاوەتی و جوامێری و مرۆڤایەتی مسوڵمانێکی ئیماندار بوو، کاك جەعفەری ئیلخانی زادە، سەبارەت بەمن بەجێی هێنا؛ ماوەی چوارساڵان بە چاکترین شێوە ڕێزی لێ گرتم؛ ژیانی خۆم و هەشت فەقێی بۆ بەڕێوەبردم. کاك سەلیمی برای ماوەیێ زۆرم بۆ باش بوو، بەڵام پاشان بە دووزمانی بڕێ لە خودانەناسە پووڵ و پلەوپارەناسەکان، هەروا بە دنەی هێندێ لە شەیتانە دین فرۆشەکان، لە «سەردراباد» دەرکرام، تەنانەت جێ یان بە کاك جەعفەریش لێژ کرد. چون لە سەر منی کردبوەوە بەگژ درۆکانیاندا هاتبو، چومە «تەرەغە»، بەهاری ١٣٤٠ ماوەی مانگێك و چەند ڕۆژان بە خۆم و فەقێکانمەوە لەم دێ ماینەوە؛ یاخوا خوایان لێ ڕازی بێ، هەمو ڕۆژێ سێ ژەمە، هەر ژەمێ سێ «مو جومعە»یان بۆ فەقێکان دەهێنا و نەیاندەهێشت کە فەقێ نان بچنێتەوە. خەلکی بەشەڕەف و نانبدە و ئیمانداری «تەرەغە» کە غیرەتیان لە کێوی مێژویی «تەرەغە» بەرزتر بوو، بە شێوەیەکی ئەوەندە جوان، ڕێز و بایەخیان بۆ دانایێ و دەستی قەدریان لێ گرتین، کە شیاوی ئەوەیە لە لاپەڕەی زێڕینی مێژوی مرۆڤایەتیدا بنوسرێتەوە. لەناو کۆڕ و کۆمەڵگەلاندا بوترێتەوە، پاش مانگێك و چەندان ڕۆژان، دیسان نەزانە، کوتەك بەدەستەکان، حەق نەبیسە قین لە دڵەکان، ناردیان و لە تەرەغەیش دەریان کردم، فەقێکانیان لێ پرش و بڵاو کردم. چون حەق تاڵە و جێ بە ناحەق لێژ دەکا. تیشکی زانین

خوێن‌مژان، کاس و وڕ و گێژ دەکا. بە هەڵە پیان وابوو، بەهەوا بەری تیشکی حەق دەگرن، یا ژەنگوژاری تاوانیان لە ئاوێنەی دڵ دەسڕن، بە هەڵەدا چوون، کە بەگژ حەقدا چوون. حەق پەیڕەوی‌کردن لە قورئانە، وە دواکەوتنی پێغەمبەر گیانە؛ کەسێ وابێ، ئاسەواری نەخشاوە، لە لاپەڕەی سەرنوێشتا ناوی بە چاك نوسراوە، بەڵام ئەوانەی دژی حەقن، بێجگە لە ناوی خراوی و نەهاتی و ڕۆژمرەشی چی‌یان لە دوا بەجێ‌ماوە؟

ئاغا سەیید «محمدامین»ی تەرەغە و ئاغا «سەیید عبداللّە»ی سەرباغچە، زۆریان زەحمەت بۆ کێشام، لەپێناوی پێش چونی مەرام؛ بەڵام ئاوی زۆردار بە ڕەوژور هەڵ‌دەگەڕێ. لە ئاکامدا جەم‌دەبەستێ‌و وەسەرخۆی دەگەڕێ. کاتێکی زانی تلی خوارد و ئاوی تۆڵە بردی، بێ‌کەس‌وکار و خزم‌وبرا، ماوە بە نامەردی، پاشان بە ناوی خوداوەندی، ڕوم کردە کوردستانی ناوەندی. بە ڕا و تەگبیری «مامۆستا مەلا عبدالهادی» بڕژێ بەسەریا هەزاران زەحمەت‌و شادی، بە خێر و خۆشی و بە سلام؛ لە دێی «ئیرانشا»ی تیلەکۆ دامەزرام (بەهاری ١٣٤٠ هەتاوی). لەم ساڵەدا دابەش‌کردنی زەوی ڕاگەیەندرابوو، ئاوری دووبەرەکێ هەڵ‌کرابوو. زۆردار، بێ‌زۆری هەژاری دەچەوسانەوە، زانای دڵسۆزی خوداناس، خەڵکی بێ‌دەسەڵاتی دەبوژانەوە. لەم ساڵە بە هۆی پشتیوانی لە چینی هەژار، بەدەست و پێنوس‌و بە زار، زۆروێژان داویان بۆنامەوە و درۆیان بۆ هەڵبەستم؛ خودا پشتیوان بێ چ دەربەستم. بەم‌جۆرە لە بەندیخانە خرام، بە دەسبەندەوە بۆلای زۆردار برام. لە بەندیخانەی شاری سنە، ئەم شیعرەم بۆ خوالێ‌خۆشبو «شێخ معتصم ـ ی حیسامی» نوسی؛ ئەویش مەردانە، یارمەتی دام‌و لە بەندیخانە بەری‌دام:

جەنابی شێخی عەزیز و بەدین	زۆڵەی شیرینی شێخ حسام‌الدین
سلام‌عەلیك لە ڕێگەیێ دورو	بۆ شێخ معتصم بە دڵی مەسرور
هەرچەند غەریب و لە خزمەت دورم	بەڵام پەروانەی شەمی حوزورم
دەستەگوڵێکی بۆن‌خۆش زەرد و سور	گەشی هەڵاڵە و وەنەوشە و چنور
پێشکەشتی دەکا و بۆتی دەنێرێ	لەناو زینداناَ یەك بەچکەشێرێ
من کە شافیعیم جەلالم ناوە	مەلای ئیرانشام لە ڕوی قضاوە
وام لە زیندانا بێ تاوان و سوچ	بە چەن تۆمەتێ بێ‌ئەساس و پوچ
حیزبی شەیتان و بەدکار لەمێژە	دەستی تۆمەتیان بۆ من درێژە
وابزانم بەدکار تۆمەتیان داوە	وەعز بە قورئان ئیخلالی ناوە

حەق‌ویژی نابێ بکرێ لەم خاکە هەرچەند شافیعی دەیشڵێ و بێباکە
حەق وێژە و یەقین هەر حەقیش دەڵێ با هەزار شەیتان بڵێ تۆ مەڵێ
دوزمانانا دیارە چونەتە سازمان بۆیان رستوم تەشی بارێکان
چی‌یان ویستوە تێکیان خستوە لە درۆو دەلەسە هەڵیان بەستوە
بەدکار بێ‌و پێنوس بۆمن بگێڕێ خوێنم دەڕێژێ لەسەر هەردێڕێ
بە هەزار فڕو درۆو دەلەسە بەهەزار فێڵ و دنە و وەسوەسە
بەهەزار سوکی و ئابڕوی براویان بەهەزار سوێندی ناحەق خوراویان
دانەیان دانا لەسەر داوی فێڵ بۆماسی‌گرتن دەراویان کرد لێڵ
دڵی سەرهەنگیان لە من کردوە پڕ داوێنی پاکی منیان کردوە شڕ
منیان بە جەردە و ڕێگر داناوە خۆیان ئاشتی‌خواز، سەیر ئەو قاوە
سەیری قەهقەرای ئەوڕۆکەوایە لەبەر بەلایە ئەوەی مەلایە
زانایان ئەوڕۆ بێ‌دەرس و بیارن بەڵام خوێن‌مژان بە کەڵک و کارن
هەرکەس حەق‌وێژ بێ جێگەی زیندانە بەشی بێ‌بەشی و لۆمە و لێدانە
بەڵام با بەدکار زۆر چاك بزانێ بەم چەند دێڕەدا وردورد بڕوانێ
چرای ڕۆشنی واعظانی ڕێ زانایانی رون لە شار و لە دێ
بە پفی نەزان ناکوژێتەوە بە حەچەی زۆردار نابڕێتەوە
ڕابەری بە بیر دوزی عەتیقن دەریای عەمیقن پڕ لە عەقیقن
باغچەی گوڵانن، گوڵی دڵانن تیشکی ڕوناکی هەردو جیهانن
لەبەر بەلادا کێوی مەحکەمن بۆ ڕامی دڵان دەوا و مەڵهەمن
هەوێنی نەزم و ڕەوڕەوەی دینن مایەی سەربەرزی و خۆشبەختی ژینن
پەنای بێ‌پەنای دیل و فەقیرن ڕاهیر فروتەن باتین ئەمیرن
دروست و ڕاستن دۆستی ئەهلەستن هەر بە عیشقی حەق هەمیشە مەستن
هیممەت بڵندن، بەڕێز و ڕەندن بۆ هەر دو دنیا یەگانە مەردن
لە فەساد دورن برای اصلاحن دوژمنی شەیتان دۆستی فەلاحن
چون فەسادکار و پیشەی شەیتانە شەیتانیش برای بولهەوەسانە
بولهەوەس ئەوە کە بەئازارە وێنەی دوپشکە موزی هەژارە

ئەوە موخیللە کە نامەردانە | کاری بەدایم درۆو بوهتانە
ئەوە موخیللە کە دڵ قاسیە | لەخودا و لە قورئان هەردو عاصیە
ئەوەی موخیللە شەمری مەریدە | ئەوە موخیللە وێنەی یەزیدە
خۆشەویستەکەم ناشێ نەزانی | چونکە زانیاری و لە دور دەزوانی
خوداپەرستی و اصلاح پیشەمە | ئیمان و ڕاستی و بڕوا ڕیشەمە
هەمیشە ناوم بە باش براوە | کراسی بەرم بە حەق دڕاوە
هەروەك تیشكی خۆر دەوای دەردانە | سروەی بەیانی فێنکی دڵانە
بەڵام لای نەخۆش دیارە ناخۆشە | بۆ چاوێشەدار بەدەرد و ئێشە
وەئیلا من و بەدگۆیی و فەسات | من و خراپە یا خوا نەکات
حاشا من دورم لەو ڕاپۆرتانە | کە سەرپاك درۆو پوچ و بوختانە
ماهیەتی من دین و ویژدانە | حەق وێژی ئەویش ڕەزای ڕەحمانە
خۆ ماهیەتیش قەلبی محاڵە | خۆر هەر روناکە و هەور هەر تاڵە
بمبەخشە گیانە دڵ پەرێشانی | واداری کردم سەرم ئێشانی
وە ئیلا شوێنی ئێمە وەفایە | نەك بێ ئەدەبی و جەور و جەفایە
جا وا ئەنوسم حاڵی خۆم بۆلات | ئیدی تۆش خۆت و ویژدان و خودات
قەدەم ڕەنجە کەی بچیتە سازمان | تەبرەئەم فەرموی لە درۆو بوختان
دەنا زیندانی و لێدان قەزایە | کوردی بەباوەڕ پێی وایە بایە
دەسبەندی پۆلا تەسبیحی شێرە | جەزرەبە و ئیعدام بۆ بەرخی نێرە
لەگەڵ سێ برا واین لە زیندانا | برای بەڕێز و بەبیر و دانا
علی بیگلری و ئاغای زەمانی | هەم نصرالهی، مرد ربانی
هەر چوارمان ڕۆڵەی نەبەزی کوردین | لە دەورەی دەهرا بۆ مەردی فەردین
شافیعی نەمر لە نێو زیندانا | بۆتی دەنێرێ ئەم چەند شێعرانە

جەلالی شافعی ـ ١٣٤٢/١/٢٨ هەتاوی

زیندانی سنەی کوردستان

پاشان تا ساڵی ١٣٥٠ هەتاوی لە دێی «ئیرانشا»ی تیلەکۆ، مەلا بوم. بەڵام لە ڕاستیدا بەهۆی ئەوە

خەڵکی ئازا و بەوەفا و بەشەڕەفی «تیلەکۆ» ڕێز و شکۆیەکی تایبەتیان بۆ دادەنام، زۆرتری کاری ڕۆژانەو ڕوداوی ئەو ناوچە بە یاسای قورئان و شەرعی ئیسلامی بە دەستی من بە جوانترین شێوە بەڕێوە دەبرا؛ خوا جەزای خێریان بداتەوە، ڕۆژبەڕۆژ بەرەو خێر و پیاوەتی بانتریان باتەوە.

ساڵی ١٣٤٧ هەتاوی، لەگەڵ کۆڕێ لە مەلاکانی هاوبیروبڕوا چوین بۆ «کرماشان»و ئیمتحانماندا و بوینە موچەخۆری ئیدارەی «اوقاف»ی سنەو لە زانکۆی شەوانەی تاران قبوڵ بوم؛ بەڕیز ساڵێ لە زانکۆی «کۆمەڵناسین»، ساڵێ لە زانکۆی «ئەدەبیاتی فارسی»و چوارساڵ لە زانکۆی «حقوق قضایی» شەوانەی تاراندا خوێندم. تا ساڵی١٣٥٥ هەتاوی لە شاری سنە مامەوە. لەم ماوەدا دو جاریان بۆ شارەکانی «ارومیە»و «کاشان» دورخستمەوە، بەڵام چون داویان بۆ دەنامەوە، خودای گەورە لەسەری دەکردمەوە و داوی دەپساندن و فیڵەکەیشیانی پوچەڵ دەکردەوە، دوای سێ چوار مانگ گەڕامەوە بۆ سەقز و لە «اوقاف»ی سەقزدا نیشتەجێ بوم؛ «شا»ی قینلەدڵ زۆرتری عالمە شۆڕشگێڕە شیعەکانی لە نیشتمانی خۆیان دورخستبوەوە و بە تایبەت ناردبونیە شارە مەرزییە سونییەکان. بڕێکیان کەوتبونە شاری «سەقز»؛ دیارە بە خەیاڵی باتڵی خۆی، شیعە و سوننی پێکەوە نایانکرێ، ڕیزی خەباتیان یەك ناگرێ، داری بەری ڕاپەڕینیان بەرناگرێ، یەکیەتیو کۆڕیان سەرناگرێ. بەڵام ئەوەی لای بەندە خەیاڵە، لەلای خودا بەتاڵە؛ چون هاتنی ئەم زانا شۆڕشگێڕانە، بە خاکی پاکی سەقزی کوردستانا، بو بە ئاوری بەتین و هێزی «گرکان»، هەرچی ناهەق بوو «شا»و داروودەستەکەی سوتان. بەجێی ئەوە شۆڕش دامرکێ، کڵپەی سەند، هەژارانی ڕزگار کرد لە سیاچاڵ و بەند، ئیمەیش قۆڵی کوردایەتی و ئیمانمان لێهەڵماڵی. پاشماوەی «طاغوت»ی شامان لە سەقز و ناوچە داماڵی. داوێنی مرۆڤایەتیمان کرد بە لادا، دەستی زۆروێژانی دور لە دینمان بادا؛(١٣٥٧ هەتاوی). بەم شێوە بە جیهانمان ڕاگەیاند کە خەڵکی ئێران زیندوە، خایەن بە دین و میللەتی لە زبالەدانی مێژو خستوە، لە ١٢ی ڕێبەندانی ٥٧ ئیمام هاتەوە، لە ٢٢ ڕێبەندان ڕژیمی شایەتی لە بێخ لابرد، ئالای کۆماری ئیسلامی ئێرانی لەجێ هەڵکرد. ئیمەیش لەم ڕێبازەدا لەگەڵ برا و خوشکانی کورد، «شۆڕش»مان یارمەتی دا؛ ئازا، دەستوبرد، بەهێزی هەست و بڕوا و ئیمان، لە ڕێی گەل و نیشتمان، ڕێبازی دینو مانو قورئان، هەرچیم لەدەستهات کردم. ڕاستم بێ درۆم، کوردم، بەڵام تورکو فارسو عەرەب برامە، گشتمان بۆئەو مەڕامە، سەرمان ڕێبازی گەلە، دوژمن لە حاستمان شەلە. تا ساڵی ١٣٦١ هەتاوی لە ئیدارەی «اوقاف»ی بیجاڕدا مامەوە، پاشان خۆم «بازنشستە» کرد. لەمەولا تا ئێستا لە ماڵی خۆم دانیشتوم و خەریکی موتاڵا و تەدریس و خزمەت بە گەلی هەژاری کوردەواری و نوسینی پەڕاوی

ئاینی و کۆمەڵایەتیم. لە خوای گەورە دەخوازم کە یارمەتیم بفەرمێ تا ئەوەی ئەرکی سەرشانی بەندەیەکی پاڵاوتەی خودایە، بەڕێوەی بەرم و بە ڕوسوری بڕۆمە حوزور؛ تائێستا ئەم کتێبانەم نوسیوە:

١ـ جوغرافیای تاریخی کوردستان ـ بەرگی ١ و بەرگی ٢ کە بەرگی یەکەمی بەناوی خودا چاپ دەکرێ.

٢ـ تفسیر قورئان بە کوردی.

٣ـ زندگی امام شافعی (رضی‌اللەعنە).

٤ـ ترجمە کلمات اربعة «مودودی».

کە ئەمانە هێشتا چاپ نەکراون.

«بەسەرهاتی فەقێ ئەحمەدی (دارەشمانە)

لە ناوچەی (مەرگە)ی کوردستانی عیراقدا دێیەک بە ناوی (دارەشمانە) بوە،کە ئیستایش هەر بەو ناوە بە ناوبانگە، لەم دێدا گەورە پیاوێ بە ناوی (فەقێ ئـەحمەد) ژیـاوە، کـە وەک میژونوسان دەڵین: بنەماڵەی هۆزەکانی (فیض‌الله بەگی) و (بابان) دەگەنەوە بەم ئازا پیاوە، ئەم مرۆ بە ناوە، زۆر خواناس و زانا و پاڵاوتە و دلێر و جوامیر بوە، هەر چەند لە ماڵ و سامانی دنیا بەهرەیەکی زۆری نەبوە، بەڵام لاوێکی ئازا و قارەمانیکی کەم وێنە و تاقانە بوە، لە فـوت و فەنی شەڕ و بەربەرەکانیدا، گۆی پێشکەوتی لە گۆڕەپانی مروڤایەتیدا بردوەتە دەر، هـەروا ژیانیشی بە مەردانەگی و تێکوشان و قەناعەت بردوەتە سەر، لەم کاتە دا، ئاوری شەڕ لە نێوان سوپای موسلمانی (عوسمانی) و لەشکری فەرەنگیاندا هەڵئایسا بوو، فەقێ ئـەحمەدی دارەشمانە،کە مرۆیەکی بە بڕوا و ئیمانە،بە مەبەستی خەزا و بەرگری لە ستەمی (فەرەنگیان) ڕێ دەکەوێ،دوای بڕینی ڕیگایەکی دور و درێژ، خـۆی بـە سـوپای مـوسلمانی عـوسمانی دەناسێنی، (فەقێ ئەحمەد) مەلایە وکاری هەر بۆ خودایە، دیارە لەڕێی خودادا مەردانە (شیر) دەوەشێنی، کوردانە هەڵمەت دەبا و سوپا دەشکێنێ. کاتێ سوپای (عوسمانی) پیرۆزی وەدەس دێنێ و سوپای (فەرەنگ) دەشکێنێ، سوپای (فەرەنگ) شەل و پەت بەرەو دوا دەگەڕینەوە، بەجوری شپرزە دەبن کە تا ئیشتمانی خویان ناگرسێنەوە، ماڵ و چەک و سامانیکی زۆریشیان لێ بەجێ دەمێنێ، زۆریشیان لێ بە دیل دەگیرێ.

فەقی ئەحمەدی دارەشمانە، کە دڵی لە لای خودای نیشتمانە، لەم بگرە و بەردەدا، کچێکی ئازا و شەرکەری فەرەنگی بە دیل دەگری، بە ویستی خودا (کچە) دڵی (فەقی ئەحمەد) دەگرێ، هەر ئەوەیە بۆی نامرێ.

کچە لە هەورازی بێ بڕوایی سەردەکەوێ، ئیمان دێنێ و لەگەڵ فەقی ئەحمەد بەرە و دێی (دارەشمانە) ڕێ دەکەوێ. ئەمجار بە جوتە سوارە دەگەڕێنەوە، بۆ دێی (دارەشمانە)، لەوێ فەقێ ئەحمەد، کە شەمی هیوا لە دڵیدا دەگرێ، بە یاسای شەرعی ئیسلام کچە مارە دەبڕێ، بەڵام کچە مەرجی لەگەڵ دەبەستێ، تا یەکساڵ نزیکی نەکەوێ، (کچە) بە جۆری هەست و ئەوین و دڵی بە (فەقی ئەحمەد) دابو، کە ماڵە دارینەکەی (دارەشمانە)ی پێ خوشتر لە تەختی شابو، بەم شێوە لەو نەغدینە و زێڕەی کە لەگەڵ خـۆی هـێنابوی، مـاڵە گـڵینەکـەی دارەشـمانەی پـێ ڕازاند ەوە، دڵی فەقی ئەحمەدی پێ لاواندەوە، هەر ڕوداویی کە دەستی (قەزار و قەدەر)، بە قازانج بێ یا زەرەر، دەی هێنێتە سەر ڕێی مرۆ، ئازمونە و لە سەر ڕێی داناوە، خەبەر دارە و لە خەوی وەخەبەر هێناوە، چون کاری خودا بێ حیکمەت نی یە، عەمری درێژ شەرمی لەکـەس

نی یه، دایکه پیره دڵ ڕوناکەکەی (فەقی ئەحمەد)، کە سارد و گەرمی ڕۆژگاری چەشتوە، ئارەقی سەربەرەو ژورەی ژیانی ڕشتوە، گۆزەی سورە و لە کلّی ئازمون دەرهاتوە، بەرز و نزمی زەمانی بڕیوە، ، تاڵ و تفتی تەمن درێژی دیوە، نابی لە حاست گێژەڵوکەی پڕ لە تەپ و تۆزی ژیان بلەرزێ، لە باتی ئەوە دڵ خوشی (وەویە) کەی بداتەوە، لە دڵە ڕاوکێ و دودڵی دەربێنێ و یادی کەس و کار و نیشتمانی لە بیر بباتەوە، ڕۆژی لە ڕۆژان، بە دڵی پڕ لە دەرد و ژان، بەڕوی گرژ و بەزمانی تفت و تاڵ بوکەکەی دەدوێنێ، (کچە) تازە بوکەکە بە جۆری ئەم ڕوداوەکاری لە سەر دەکا، بێ ماتل بون چەک لە خوی قایم دەکا وسوار ئەسپی هەوا دەبی و، بە دایکی فەقی ئەحمەد دەڵی: بە کوڕەکەت بڵێ: با وەدوام نەکەوی و خەم نەخوا بۆم، چون ئەوا من ڕویشتم بو وڵاتی خۆم، ئەگەر (فەقی ئەحمەد) ئاوری ئەوین هەڵی بگرێ، نەگەڕیتەوە و بە دوامدا بێ دەکوژرێ، (کچە) ئەمە دەڵێ و دەڕوا، پیرژنی بیچارە هەرچی دەگری و دەلاڵێتەوە، ئاکامی نابێ و کچە ناگەڕێتەوە، شەو کاتی (فەقی ئەحمەد) دەچێتەوە بۆ ماڵێ و دایکی کارساتەکەی بۆ دەگێڕێتەوە،بە خەمی کۆنە و نوێوە دەتلێتەوە، لە شەرمان و لە داخان لە خۆ دەبێتەوە و دەبورێتەوە، کاتێ وەهۆش دێتەوە، ئەسپی لێ زین دەکا و چەک لە خۆ دەدا و بەرەو نیشتمانی (کچە) ڕێی دەکەوێ، دە دانە ڕۆژان، بێ حەسانەوە و بێ پشودان، ڕێگا دەبڕێ و شەو لە گەڵ ڕۆژگرێ دەادا و ماندویەتی ناناسێ، تا دەگا بە دڵبەری شیرینی، جێی مەبەست و ئەوینی و دەڵێ: ئەی حەلاڵی بێوەفا،کەی لە ناو شێرە ژناندایە جەفا، بگەڕە دواوەکە، ژیانی من بێ تۆ ناکرێ، دڵ بازی تیژ باڵە و هەرگیز نامرێ، (کچە) دەڵی (فەقی ئەحمەد) دەستم بە داوێنت دەستم لێ هەڵ بگرە، ناگەڕێمەوە دواوە، لە بەرم مەمرە، چاکتر وایە بەرەو نیشتمانی خۆت بگەڕییتەوە، واز لە من بینی و بحەسێیتەوە، کچە هەرچی دەڵێ بگەڕە دواوە، (فەقی ئەحمەد) نابیسی و هەر لە بەر دڵدارەکەی دەپاڕێتەوە، تا بەڵکو (کچە) دڵی دامرکی و بەرەو (دارەشمانە) بگەڕێتەوە، بەڵام (کچە) پوشی (فەقی ئەحمەدی)داخستوە، کەمەری بەربەرەکانێی بەستوە، لە ناکاو هێرش دەباتە سەر (فەقی ئەحمەد) و (شیرێ) دەدا لە سەری و لە ئەسپەکەی بەردەداتەوە، (فەقی ئەحمەد) بێ هوش دەکەوێ، کچە بەزەیی پێدا دێ و لە ئەسپەکەی پیادە دەبێ و لیّی دەنەوێ و سەری بەرز دەکاتەوە، دەبینی برینەکەی دەم دەکاتەوە، بە (شەدەی) خۆی سەری بۆ دەبەستێ و ئەسپەکەی بە سنگێ دەبەستێتەوە، کیسەیەکی زێڕیشی لە ژێر سەر دادەنێ و، ڕێگای خۆی دەگرێتە بەر و دەڕواتەوە.

(فەقی ئەحمە) پاش ئەوەیکە وەهوش دیتەوە، دەبینی نچیری لە دەست دەرچوە، خوێشی بریندارە و کیسەیکی زێڕی لە ژێر سەر دانراوە، کیسە زێرکە هەڵ دەگرێ و بە هەزار زەحمەت

سوار دەبێ و خۆی دەگەیێنێتەوە (دارەشمانە). پاش ماوەیی کە برینەکەی چاک دەبێتەوە، کیسە زێڕەکە، لەگەڵ خۆی هەڵ دەگرێ و بەرەو نیشتمانی کچە مارەکراوەکەی ڕێ دەکەوێ، پاش چوار مانگان دەگاتە شاری (کچەکە) و لە ماڵی پیرەژنێکی بە بیر و ڕاحەشار دەگرێ

(فەقی ئەحمەد) بڕێ لە زێڕەکەی دەدا بە دایە پیرە و دەڵێ: دایەگیان ئەم زێڕە باخت کە، هەرکاتێ تەواو بو زێڕی ترم لێ وەربگرە، دایە پیرە زۆر شاد و خوشحاڵ دەبێ و وێنەی کوڕی خۆی خزمەتی دەکا، (فەقی ئەحمەد) کە هەمیشە لە پرس و جۆی کچە مارە بڕاوەکەیدا دەبێ، ڕۆژی دەڵێ: دایەگیان ئایا لەو دیلانەی کە ساڵی ڕابردو کەوتبونە دەس موسڵمانەکان هیچکامیکیان گەڕاونەتەوە؟ دایە پیرە دەڵێ: بەڵێ، دوسی مانگ لەوە پێش کچی یەکێ لە گەورە پیاوانی ئەم شارە گەڕاوەتەوە، هەر لەم ڕۆژانەیش‌دا، دەیانەوی بیدەن بە ئاموزایەکی خۆی، بەڵام کچە لوتی پێدا ناهێنی و بە ئامان و زامان پێوەی نانوسێ، کچە هەمیشە خەمبار و دەس بە ئەژنۆیە، دیاری نادا کە لە بەر نەتەویسی ئاموزاکەیەتی، یا لە دوری لاوە موسلمانەکەیە؟ (فەقی ئەحمەد) دەڵێ: دایە پیرە ڕازێکی نهێنیم هەیە، ئەگەر بەڵێنی دایک و فرزەندیم پێ دەدەی کە ڕازەکەم نەزرێنی، ئەوە چیم لە دڵدایە بۆتی هەڵدەڕێژم، بەسەرهاتی تاڵ و شیرینی خۆمت پێ دێژم، دیارە تویش لەم کارەساتە قازانج دەکەی، دایە پیرە سوێندی گەورەی بۆ دەخوا و دەڵێ: تاگیان لە بەدەنما بێ بو خزمەتت ئامادەم، ڕازەکەت بەکەس ناڵێم و وەک کوڕی خۆم دڵسۆزیت بۆ دەکەم، بەگیان لەم ڕێی دا تێ دەکوشم (فەقی ئەحمەد) دەڵێ: دایەگیان من بە خاتری ئەو کچە، کە مارە بڕمە، خۆم خستوەتە گێژاوی مان و نەمانەوە، پاشان لە هەوەڵ تا ئاخر کارەساتی بۆ دەگێڕێتەوە، دایەپیرە ماوەیی دەگری و پاشان دەڵێ: کوڕم ناونیشانێکیم پێ بدە، تاکاتێ دیم دڵی لە لای تۆیە، نیشانەکەی پێ دەدەم و ڕازەکەی لێ دەر دەبڕم، ئەگەرنا، چۆن چوم هەر بەو جۆرە دەگەڕێمەوە،(فەقی ئەحمەد) (کلکەوانە) یادگاریەکەی دەدا بە دایە پیرە و دەڵێ: ئەمە (ناونیشان)ی دڵداریە، چیش بە باش دەزانی بیڵێ. ڕۆژی دوایی دایە پیرە بەرەو ماڵی کچە ڕێ دەکەوێ،دوای سڵام و لێ پرسین بۆی دەردەکەوێ کە: (کچە) دڵی لە لای خۆی نەماوە،کپ و بیدەنگ، کز و داماوە، پاش ماوەیی دەڵێ: کچەکەم با بزانم هۆی ئەم گشت خەم و پەژارەت کامەیە، خۆ ئەگەر لە دوری ئەو جوانە موسلمانە نەونەمامەیە، چ مزگینی یەکم پێ دەدەی، ئەگەر هەواڵی ئەوت بۆ بێنم، تەمی خەمت بەسروەی بەیانی دڵدار بڕەوێنم، کچە دەڵێ: بە حەزرەتی مەسیحت سوێند دەدەم، خیراکە دەرم بێنە لە دەریای شەوەزەنگی خەم، هەرچی لە دڵتایە هەڵی ڕێژە، چی خوشە دایەگیان هەر ئەوە بێژە، چون لە میژە من خۆم دەخۆمەوە، بەرەو نەمان و هەڵدێری تاڵی ژین دەرۆمەوە، لە تۆ مزگێن و

لە من گیان، لە من زیر و لە تو بەیان، پاش ئەم وتو ویژە، دایە پیرە (کلکەوانە) یادگاری یەکەی پی دەدا و باسەکەی بو دەگیریتەوە، پاشان مشتی زیری لە بەر دەم دایە پیرە دانا، کیسەیەکیشی پیدا و وتی بیدە بە (فەقی ئەحمەد) و بڵێ: ئەسبابی پیویستی سەفری لێ سازکا و ئەسپیکیشی بۆ من لێ بکڕێ، تاکاتی خۆی دیت، دایە پیرە تۆیش هەمو رۆژی وەرە بۆلای من، بەڵام ئیستا بڕو و بەو لاوە قارەمانە بڵی، من لە کردەی خۆم پەشیمانم و داوای لێ بوردنم هەیە، چون نافەرمانی تۆم کرد و لە فەرمانی خودام لادا، ئەمجار دایە پیرە گەڕاوە بۆ ماڵێ و مژدەی دا بە (فەقی ئەحمەد) و کیسە زیڕەکەیشی پێدا، فەقی ئەحمەد لە خوشییا سوجدەی شوکری برد و سوپاسی خودای بەجی هینا.

بەری بەیان فەقی ئەحمەد دەچیتە بازار و ئەسبابی سەفەری لێ سازد دەکا و ئەسبی لێ دەکڕێ، ساز و باز لیی دادەنیشێ، دایە پیرە هەمو ڕۆژی دەچێ بۆ ماڵێ کچە و هەواڵ بۆ فەقی ئەحمەد دێنێتەوە، وا هەڵ دەکەوی ڕۆژی ئاموزای کچە سەرێ لە کچە دەدا و دەبینێ کچە لە بیری خەم و دەریای خەفەت و گێژاوی نارەحەتیدایە. توڕە دەبێ و دەڵێ ئەگەر دڵت لای موسڵمانەکانە بۆ هاتیەوە، ئەم ئۆینەت دەگۆڕێ باشە، ئەگینا ئەتدەم بە دەم شیری ئاودارەوە، کچە لەم قسە تاڵە و لەم تانە تفتە ئوقرە بە خۆی ناگرێ، زووری ڵاق هەڵ دەستی و لە داخا هاکا بمرێ، بەڵام لیو لە لیو نابزێوێ و لە دڵی خوێدا دەڵی: دەی خۆی، پاش چەند ڕۆژان هەلی بۆ هەڵ دەکەوێ، لە ماڵی بابی بڕیکی پیویست زیڕ و ئەنتیکە هەڵ دەگرێ و بە دایە پیرە دەڵی، بە (فەقی ئەحمەد) بڵێ: سبەی شەو لە فلان شوێن لە دەرەوەی شار، حازربێ تا دەیگەمێ، دایە پیرە ئەم هەواڵە دەباتەوە، (فەقی ئەحمەد) هەر شەو ئەسپەکان ساز دەکا و کەل و پەلی سەفەر تیک دەنێ و لە شوێنی دیاری کراودا لیی ڕادەوەستێ و ماتلی دیتنی دڵبەری دور وڵاتی دەبێ، لە نیوەی شەودا کچە خۆی پڕچەک دەکا و کەرەسە و ئەسبابی سەفەر هەڵ دەگرێ و خۆی دەگەیەنێ بە فەقێ ئەحمەد،لەگەڵ دایە پیرە،لاوی پاڵەوانی ئەویندار لە خوشیا دەگری، پاشان سیسەد دیناری زیڕی سور ددەدا بە دایەپیرە و خواحافیزی لێ دەکەن و جوتە سوارە لیی سوار دەبن و دەڕۆن،ئەو شەو تا ڕۆژ و ئەوڕۆژەیش تا توانیان بە گورجی ڕێگایان بڕی.

لە داوینی کێوی لە سەرچاوەکانێ یەکدا لیی دادەبەزن، تا ماوەیی بحەسێنەوە و شتێ بخۆن، ناکاو لە دور تۆزی سوارەیی دەردەکەوێ، کچە دەڵێ: دوستی خوشەویست ئەو دەستە سوارە بۆ گرتنی ئێمە هاتون، تۆ مەترسە و خەمت نەبێ، کە من بە ویستی خودا دەماریان دەردێنم، ئەم خورجینە زیڕە لەگەڵ خۆت هەڵ بگرە و بچۆ بۆ سەر ئەو کێوە، ئەگەر من زیندو مام دێمەوە بۆ لات، ئەگەر خو نەیش مام و کوژرام هەرجۆری دەتوانی خۆت ڕزگار بکە و بڕۆ، (فەقی

ئەحمەد) دەڵێ گیانی عەزیزم، چون من دێڵم تۆ بە تەنیا خۆ بخەیتە ناو ئەو لەشکرەوە، من بۆ خۆم شەڕی ئەوانت لە سەر لادەبەم، کچە سوێند دەخوا ئەگەر لە سەر ئەو کێوە بێیتە خوارەوە من خۆم دەکوژم، چیم وتوە دەبێ وابکەی، پاش ئەم وت و وێژە، کوڕە بەرەو لوتکەی کیو ڕێ دەکەوی و کچە لە سەر ڕێگەی سوپادا ڕادەوەستی، ئاموزای کچە بە سەد سوارەوە دەگاتێ، کچە وینەی شێری برسی هێرش دەباتە سەر سوپای ئاموزاکەی و، لە هەوەڵین هەڵمەتا ئاموزاکەی بە شیر دولەت دەکا و چەندکەسی تریشی دەکوژێ، پاشان ڕادەوەستی و دەگوڕێنێ و دەڵی: دەستم لێ هەلبگرن، ئەگەرنا دانەیکتان دەرناکەم، دوای ئەم هەڕەشە پاش ماوەیێ سوارەکان دەگەڕێنەوە. ئەمچار کچە بە سلامەت بە وەسڵی فەقێ ئەحمەد شاد دەبێ، ئەو ڕۆژە لە سەر ئەو کانییە دەحەسێنەوە، ئەمجار بە جوتە سوارە بەرەو دێ (دارەشمانە) دەگەڕێنەوە، دایکی فەقی ئەحمەد بە دیتنی کوڕ و بوکە خۆشەویستەکەی زۆر خوشحاڵ دەبێ و خەڵکی دێ پیشوازی لێ دەکەن و پاش چەند ڕۆژان، فەقێ ئەحمەد کچە مارە بڕاوەکەی دەگوێزێتەوە.

دوای ماوەیی خودا کوڕێکیان پێ دەدا و ناوی دەنین (سلێمان)، کوڕی دوهەمیان ناو دەنین (عبدالله) کوڕی سێ‌هەمیان ناو دەنین (بابامیر). کاتێ (سلێمانی) کوڕە گەورەی دەگاتە تەمەنی هەژدە (١٨) ساڵ (فەقی ئەحمەد) کۆچی دوایی دەکا، دوساڵ پاش ئەو، دایکی خۆشەویستیشی ئەمری خودا بەجێ دینی، پاش ماوەیی دیسان لە نیوان سوپای (عثمانی) و (فەڕەنگیان)دا ئاوری شەڕ هەڵ دەگرسێ (سلێمان) کە ڕەسم و یاسای قارەمانەتی و ئازایی لە باوک و دایکی وەرگرتبو، ناوبانگی ئازایی و پاڵەوانەتی ناوچەی پڕکردبو، چل سواری ئازا و نەبەز و لە کڵ دەرهاتو و ئیماندارى کورد، لە دەوری خۆی کو دەکاتەوە و، بەرەو (قوستەنتەنییە) ڕێ دەکەوێ بە تەقدیری خودا لەو کاتەدا کە ئەمان دەگەنێ، دەبینی کە سوپای فەڕەنگیان زۆریان بۆ سوپای (عثمانی) هیناوە، لە یەکی لە قوڵەکانیەوە سوپای عثمانی کز و لاوازە و لە شکاندندایە، سوپای چل‌کەسی (سلیمان‌بەگ) غیرەتیان قبوڵ ناکا،لە ناکاو شێرانە بە فەرمانی (سلێمان‌بەگ) هێرش دەبەنە سەر سوپای فەڕەنگیان و،کوردانە هەڵمەتیان بو دەبەن، بە یارمەتی خودا، سوپای فەڕەنگ لەو قوڵەوە دەشکێنن، کە دەبێتە هوی هەلاتن و شکانی سوپای فەڕەنگیان. کاتێ فەرماندەی (عثمانی) ئەم مەردانەگی و ئازایەتییە لەم قارەمانانە دەبینی زۆر شاد و خوش‌حاڵ دەبێ (سلیمان‌بەگ) و سوارەکانی بۆ لای خۆی بانک دەدیڕێ، کاتێ بە خۆی و سوپا ئازاکەیەوە دەگاتە خزمەتی سەرۆکی عثمانی، زۆری ڕێز لێ دەگرێ و بەخیری دێنێ و لە ناونیشتمان و ڕەگەزی دەپرسێ، دەڵێ ناوم (سلێمان)ە و خەڵکی کوردستانم، سەرۆکی عثمانی لە خۆشیدا دوو سێ جار دەڵێ: (بابا سلێمان، بابا سلمان)، بەم جورە بە (بابا سلیمان) نا بانگی

دەردەچی کە پاشان بەرە بەرە کور و نەوەکانی بە (بابان) شورەتیان سەندوە، بنەماڵەی (بابان)ەکان دەچنەوە سەرئەم بابا سلیمانە.[1]

خیلی گەورەی «فیض الله بەگی»

بنەماڵەی خیلی گەورەوبەربلاوی، فیض‌اللهبەگی، دەچیتەوە سەر بنەماڵەی حاکمەکانی (موکری)، ئەوانیش شاری قارەمان پەروری سابلاغیان بە شوینی فەرمانرەوایی خویان دانابو، خوالی خوشبو، (بوداغ سلطان) کە لە سەدەی یازدەی کوچیدا ژیاوە و حاکمی دادگەری (مەهاباد) بوە، لە بنەماڵەی ئەم خیلەیە و لە زیدی بەریزی کوردستان دا هەلکەوتوە.

زنجیرەی ئەم خیلە لەگەل زنجیرەی بنەماڵەی (بابانەکان) گری دەخوا و تیکرا لە (فەقی ئەحمەدی دارە شمانە) دا، یەک دەگرنەوە، بە بیروڕای خورهەلات ناسی بەناوبانگ (ئیدموندز) فەقی ئەحمەد، دەچیتەوە سەر بنەماڵەی (سلطان صلاح‌الدین ایوبی)

شاعیری گەورەی کورد، شیخ رەزاش دەلی:

عەرەب ئینکاری فەزلی ئیوە ناکەم ئەفزەلن ئەمما ـ (صلاح‌الدین) کە دنیای گرت لەنەسلی قەومی بابان‌بو ئەم گەورە پیاوە، بە ناوبانگە، خواناسە، ئەم میرە کول نەدەرە، بەدەنگ و باسە، کەهەزاران هەنگاوی بە هەنگاوی بری، دلی خاج پەرستانی لە بیخ هەل کەندوچڕی، لە میژودا بە قارە مانی شەڕی (صلیبی) ناوبراوە، لە ڕوانگای ئیسلامیشدا بە نجات دەری (بیت المقدس) ناسراوە، جا ئەم میرە زور بەرزو بە ڕاو سەنگینە، کە ناوی پیروزی، میری مەزن (صلاح‌الدین)ە لە نەژادو نەتەوەی پاکی گەلی کودرانە، تاجی سەری گش خوا ناسیکی موسلمانە، کاتی لە هەوەل دیری پەڕاواندا، دیارە، کاتێ کە، لە گوڕە پانی‌شەڕدا تاقە سوارە، کاتێ لەدڵی گەلی کوردی هەژارداماوە، کاتێ بەهەوێنی خوشبەختی گەلان ناسراوە، کاتی نەتەویش لە حاستی ئەو، تاساوە،کاتی کە دوژمنی دین و گەلی، چوکی لەبەردەم، داداوە، کەس ڕای ناکەوی بیژێ گەلی کورد بە سەربەرزی نەژیاوە.

ناوی، (فیض‌اللهبەگی) کە بە نازناوی ئەم خیلە دانراوە، لەناوی (فیض‌اللهبەگی) کوڕی (عبدالرحمن بەگ) گیراوەتەوە و ئەم خیلە بەو نیسبەت دراوە، چون کاتی ویستی خودا لە سەر ئەوەبێ کە گەلێ یا هوزێ یا خیلێ یا کەسێ بەرز بکاتەوە و دەسەڵاتی بداتە دەست، گشت بەرهەڵستیکی لە بەر لادەبا هەمو مەرج و هویەکی بو دەرەخسێنی، بەم شیوە خودای بێوینە،

---

[1] ـ سیرالاکراد ـ نوسراوە عبدالقادر، بن رستم بابانی = (تاریخ و جغرافیای کوردستان) بە همت محمدرؤف توکلی ـ لە چاپ دراوە (بفارسی) نوسراوە.

دوازدە کوڕی دلیر، ئازا و بڕا وەک شێر، بە (فیض‌الله‌بەگ) دەبەخشێ، هەربەو جورە ڕوژ بە ڕۆژ بەرزی دەکاتەوە، بەرەو لوتکەی شکۆو دەسەڵاتی دەباتەوە، تادەرکەوێ ئەوەی سوپاسی نیعمەت و خەلاتی خودا دەبژێرێ، لەوەی کە خۆی لە سوپاسی پەروەردگار دەبوێرێ،

عبدالرحمن‌بەگ، ئەم سێ‌کوڕەی بوە: ١ـ فیض‌الله‌بەگ، کوڕی گەورەی ٢ـ سلطان بەگ، کوڕی چکولەی ٣ـ کریم بەگ هەرلە تەمەنی جوانی‌دا کوژراوە، عبدالرحمن، بیجگە لەم سی کورە بەرایەکیشی بە ناوی (علی مردان‌بەگ) بوە، عبدالرحمن بەگ ئەوینداری کشت و کال و ملک و زەوی بوە، بەلام علی مردان بەگ، عەلاقەی بە ئاژەل داری بە ستوە و، مەڕومالیاتی زۆری ڕاگرتوە، لە ناوچەکانی موکریان و هەوشاردا گەرمین و کویستانی کردوە، هاوینان چوەتە زۆزان و زستانان هاتوەتەوە تەوە ئاران، ئیستایش زور شوین لەو ناوچانە بە (هەواری علی‌مردان) ناودەبرێ، بونمونە لە نزیکی دیی (گۆل چەرموی) هەوشار(هەواری، علی مردان) بەناوبانگە، هەرکام لەم دوکوڕەی (عبدالرحمن‌بەگ) یانی: (فیض‌الله‌بەگ) و (سلطان‌بەگ) مەیل و پەیوەندیان بە کاری دڵخوازی خۆیان بوە و زوریان بو حەول داوە و پیاوانە بوی تیکوشاون، فیض‌الله‌بەگ برای گەورە کە بۆ ملک‌داری تی دەکوشا، لە ماوەیەکی کەم‌دا نزیکی، نەوەد (٩٠) دیی چاک لە ناوچەکانی بوکان و سەقز دەکڕێ، چون خاوەنی دوازدەکوڕی باسەواد و ئازا و کاری دەبی، بە زویی لەو مەلبەندەدا دەبێتە خاون دەسەڵات و، هیزیکی ئەوەندە بەرچاو و تایبەت و کاری پیک دێنێ کە خۆ وێژان و هونەرانی کورد، لە بەیتی تایبەتا بە تاریفی دادین بەڵام بە داخەوە لەو بەیتە بیجگە لەم دێڕە (ئەی لەفەیزوللابەگ، دوازدە کوڕی سوارە) کە بە ڕێز هونەر و نوسەر و هاوڕازی خوشەویست (حسن صلاح سوران) بۆی ناردووم، شتی ترمان بە دەس نەگەیوە، دوازدە کوڕەی فیض‌الله‌بەگ ئەمانەن:

١ـ حاجی محمدصالح بەگ ٢ـ محمدحسن بەگ ٣ـ علی بەگ (ئەمیر تومان) ٤ـ ئامان‌الله بەگ ٥ـ شیربەگ ٦ـ حاجی سلیم خان (حاجی سەرتیپ) ٧ـ حاجی کیخسرو بەگ ٨ـ عەزیزبەگ ٩ـ رشیدخان (شجیع‌السلطنه) ١٠ـ عبدالرحمن بەگ (حاجی ایلخانی) ١١ـ میرزا محمدکریم ١٢ـ گنجعلی سلطان: کە میرزا محمدکریم خوی بە مامله و تجارەتە وە سەر گەرم کردوە، گەنجعلی سلطانیش لە دەورانی جوانی دا لە شەریکدا لە نیوان سەقز و بوکان دا شەهید بوە.

بنەماڵەکانی بەهرامی، فیض‌نەژاد و... لەزنجیرەی حاجی محمدصالح بەگ. بنەماڵەکانی فاتح، ئەمیری، بیگزاە، حەریقی، پاک، حسنیانی و... لە بنەماڵەی محمد حسن‌بەگ، بنەماڵەکانی ئەمیری (کولتەپە و ئارەبوغلو) لە بنەماڵەی علی‌بەگ، بنەماڵەکانی دادخوا، و دەرزی لە بنەماڵەی ئامان‌الله بەگ، بنەماڵەکانی شیربەگ، بنەماڵەکانی سەلیمی، سهامی، ئەشراقی و... لە

بنەماڵەی حاجی سەلیمخان، بنەماڵی‌کانی کەیخوسرەوی لە بنەماڵەی حاجی کەیخوسرەو بەگ، بنە ماڵەکانی یەزدانپەنا و ئونەوشیروانی لە بنەماڵەی عەزیزبەگ، بنەماڵەی شەجیعی لە بنەماڵەی رەشیدخان، بنەماڵەی فیض‌اللەبەگی لە بنەماڵەی عبدالرحمن بەگ، بنەماڵەکانی کەریمی، ڕوستەمی و... لە بنەماڵە میرزا محمدکەریم کەوتونەتەوە، کە بەریز (دوکتور محمدکریم کریمی) لە بوکان یەکیکە لە ئەندامی ئەم بنەماڵە•هەروەک وترا گنجعلی سلطان لە دەورانی جوانیدا شەهید کراوە، ئەولادی لە دوا بەجی نەماوە، ئەگەر بە هوی زوری و بەربلاوی خیلی گەورەی (فیض‌اللەبەگی) بنەماڵەی لەبیر چونەتەوە و نەنوسراوە، داوای لی‌بوردن دەخوازم. پیویستە بزاندری کە خوالی خوشبو (فیض‌الله بەگ) لە سالی ١٢٢٣ کوچی مانگی لە دیی (باغچە) ئارامگای (مصباح‌الدیوان) شاعیر بەناوبانگی کورد، کە ئەویش لە بنەماڵەی (بوداغ سلطان) بوە و بە خزمایەتی بە خیلی فیض‌الله بەگی گەیشتوەتەوە، لە دایک بوە، پاش ژیانیکی پر لە دەسەلات و شەرەف و کوردایەتی لە بەرواری ١٣٠١ مانگی لە دیی (تیکان تەپە)ی ناوچەی بوکان کوچی دوایی کردوە و هەر لەو پیش نیژراوە، هەر لە زووەوە زوربەی حاکمەکانی موکری خوینکارو باسەوادبون، تەنانەت خوالی‌خوشبو (بوداغ سلطان) لە سەدەی یازدەی کوچی‌دا، کتیبخانەیەکی تیکرایی و تایبەتی بوە، بەم شیوە فیربون و خویندنی عیلم و زانین، کەسبی هونەر و ئەدەب لە ناو خیلی فیض‌اللەبەگی دا باوبوە، بویە زوربەی پیاوی ئەم بنەماڵە، زانا و هونەر و هونەرمەند و با سواد بون بەلام بەداخەوە ژن لە بنەماڵەی خیلەکاندا زورتریان نەخویندەوار بون، رەنگبی هوی دواکوتنی کوردەواری لە کاروانی گەلە پیشرەوەکان لیرەوە سرچاوەی گرتبی، بەم جورە هونەران، نوسەران، وینەگران، خوش‌نوسان، دەنگ‌خوشان، نەقاشانیکی زور لەم بنەماڵە هەلکەوتوە، کە ناوی بریکیان لە (شجرەی فەرهەنگی) بنەماڵەی بەگزادە، نوسراوەی بەریز (حسن صلاح‌سوران) دا هاتوە:

کوری دوهەمی عبدالرحمن بەگ، یانی: سلطان‌بەگ: لەگەل ئەوەی خاونی چند دی بوە، خوی بە ملک داریە وە خەریک ئەکردوە، بەلکو هەر لە تەمەنی جوانیەوە بەرەو خویندن و کاری دەوڵەتی ڕویشتوە، لە ئاکامدا بە ناوی کنسولی ئیران لە شاری (سلیمانی) کە ئەوکاتە لە ژێر دەسەڵاتی دەولەتی عوسمانی دا بوە، هەڵبژێردراوە، بەم دەلیلە ئاگایەکی زۆری لە جیهانی ئەوڕۆژە بوە، زمانی کوردی، تورکی، عەرەبی، فارسی، ئەستەمبولی، بە چاکی فیربوە، دوای تەواو بون لە کاری دەوڵەت، بۆ دیێ (ساروقامیش) لە ناوچەی بوکان گەڕاوەتەوە، لەوێ (کورەخانەیەکی ئاجورپەزی) داناوە، کە ئەو کاتە لە کوردستاندا نایاب بوە، باڵەخانەیەکی گەورەی دو نوهومی (١٥) و تاقە، مزگەوت و حەمامیکی، لێ دورست کردوە، کە هیشتا

مزگەوتەکەی وەک خوی ڕاوەستاوە، زانای بەناوبانگی ڕەبانی، عالمی خواناسی کوردستانی، خوا لی خوشبو مەلا احمدی لاسور ماوەیی لەم مزگەوتەدا فەقیی بار هیناوە و دەرسی وتوەتەوە و خووخەدەی پەسەند و جوانی پەرە پێ داوە، کە خوا لی خوشبو (سلطان بەگ) هەر بو خوی تەواوی خەرجی مەلا و فەقی و مزگەوتی داوە، کوڕەکانی خوا لی خوشبو سلطان بەگ ئەمانەن:

١ـ مجیدخان کە (ئاهەنگساز و قامویژ و دەنگ خوشیکی بە ناوبانگ بوە، ئیستاکەیش، هەوای «سەوزەی مەجیدخان» یەکیکە لە قامە بە ناوبانگەکانی کوردەواری. ئەم پیاوە بەرز و هونەرمەندە قام ڕیکخەر و هەوا دانەریکی گەورە و دەنگ خوشیکی دڵ ڕفین بوە، لەقەمی (باربد)ی زەمانی پیدراوە

٢ـ حمزە بەگ: ئەمیش لە دەنگ خوشی و قامویژیدا بە ناوبانگ بوە و بە (نکیسای) (٢) زەمان ناوبراوە.

٣ـ احمد خان: ئەم پیاوە وریا و بلیمەتە بە هوی لی هاتویی و سەوادی زورییەوە لە تەمەنی (٢٥) سالیدا بە ناوی (مونشی ولیعهد ئیران) هەلبژیردراوە.

خیلی سلطانی لە بنەماڵەی مجید خانن، خیلی حمزەیی لە بنەماله حمزە بەگن، خیلەکانی، نیرومەند، صلاح، گەلاویژ، لە بنەماڵەی ئەحمەد خانن. ناوی پیاوە زاناو هونەرمەند و ئەدیبەکانیان لە شەجەرەی فەرهەنگی بەگزادە دا هاتوە، ئیستا، کە سالی ١٣٧٤ هەتاوییە، زوربەی بنەماڵەکانی فیض‌اللهبەگ و سلطان بەگ، لە شارەکانی، سەقز، بوکان، مەهاباد و شارەکانی تر، بریکیشیان لە دەرەوەی ولات، یا لە دیکانی خویاندا دەژین، لە نیوان خوینکارەکانی خیلی بەگزادەدا بریکی بەرچاو، دوکتور، پەزشک، ئەندازیار، تایبەتکار (متخصص) پسپور، ماموستا، هەیەکە خەریکی خزمەت بەکومەل و گەلی خویانن. یەکی لەوانە حەسەن سەلاح سورانە.

١ـحسن صلاح (سوران)

نوسەری بەریز و هونەری بەهیز، وەرگیڕی توانا وبلیمەتی زانا، بەڕێز حـەسەن سـەلاح (سوران) لەنامەی جوان و ڕازاوەی خویدا بەرواری دوی مانگی ڕەزەبەری سالی هـەزار و سیصد وهفتاد و چواری هەتاوی، بە سەرهاتی خویم ئاوا بو دەنوسی، دیارە بەریزیان بە فارسی بوی نوسبوم، ئەمەیش دەقی نوسراوەکەیەتی کە وەرم گیراوەتە سەر زمانی شیرینی کوردی.

من، حسن صلاح، کە نازناوم (سوران)ە، یەکیکم لە بنەمالەی هوزی فیض‌اله بەگی، باوکم ابراهیم صلاح لە خیلی فیض‌الله بیگی و دایکم ئامینە خوشکەزای (سیف‌الدین‌خانی) ئاردەلانی (حاکمی سەقز) بوە. لە بەرواری بیستی خەزەلوەری هەزار و سیسەد و بیستی هەتاوی لە دیی سار و قامیش، لە ناوچەی فـیض‌الله بـەگـی لە بـنەمالەیەکـی زانـا لە دایک بـووم. بـاوکم (لابراتواریکی) شیمیایی بووە، کە خەریکی داهینانی جورە (باتری)یەکی نوی بـوو، هـەر وا پەرتوکخانەیەکی گەورەیشی بوو، تەنانەت بری لە کتیبەکانی خوالی خوش‌بو (بوداق سلطانی) باپیرە گەورەی ئیمەی لەو پەرتوکخانەدا بووە، بە هوی ئەوەکە باوکم چەندزمانی خورهەلات و خورئاوای دەزانی بە چەندزمان و لە چەند رشتەی زانیاریدا کتیبی بووە، لە راستیدا (مـالی ئیمە)، جوری بو، کاتی کە دەورانی منالیم دەبردە سەر کتیب ئەسباب بازیم بـون و لاپـەرەی کتیبەکانیش بو من جوانترین پارکی جیهان بون، تا ئەو جیگەی دیتەوە بیرم، لە سـالی ١٣٢٤ هەتاوی دەم توانی ژوماران بخوینمەوە، هەوەلین و گرنگترین ماموستام بـاوکم بـو، لەگـەل دنیایی زانین و خواناسین، زمان ناسین، جەبر، مثلثات، حساب، هندسە، فقە، الهیات، فیزیک، شیمی و شتی‌تر کە لە راستیدا زمانم لە حاست تاریفی براوە و قەلەمم لەو بارەوە شکاوە، تەنیا زانایانی کە ئەویان دی‌بو دەزانن دەمەوی چ بلیم. بەڵام لە توانایی بـەیانم بـەدەرە . بێجگە لەوانە باوکم (نەخوشی) لێ قەوماو و هەژاری، بە خوڕایی دەرمان دەکرد، هەر بۆ خۆشی بـە پوڵی خوی دەرمانی بو دەکرێن.

لە شورشی فەلاکانی کوردستان سـالی (١٣٣١) هـەتاوی[١] هـەزار و پـانصد (١٥٠٠)

١ـ ئەم سالە بە سالی دکتر مصدق بە ناوبانگە چون ناوبرا و بو ماوەیی ویستی ئیختیار لە شا بستینی، بەو جورە بە فەلاکانی راگەیاند کە زەوی مالی خوتانە ئەوانیش بە دژی ئاغاکان شورشیان کرد، بەلام (شا) زودەس بە کار بوو بە دەستی (اردشیر زاهدی) زاوای خوی کودتای لە دوکتور مصدق کرد و لە سەرکاری لابرد و شورشی فلا دامرکا.
بەم هویە ئاغاکان زورتری فەلا شورشگیرەکانیان شارە وەدەر کرد، لەم کاتەدا خوالی خوش‌بو مەردانە (١٥٠٠) کەس لەو دەرکراوانە، پەنا داوە.

پەناهیندەی بو ماوەی سێمانگ پەنادا و ژیانیشی بەڕێوە بردن

بە هەر شوێن و ڕێگاٖمن بە نیشانەی زەررەیی لە خوری وجودی ماموستای باوکم، تێکوشام شوێنی مروڤایەتی و ئینسانی ئەو بگرم، کاتێ بری گەورەتر بوم، دیتم زمانەکانی کوردی، فەرانسەیی، ئەلمانی، روسی، انگلیسی، تورکی و فارسی لە گشت ڕەدەکاندا فێربوم، گرنگتر لە هەموان ئاگایەکی یەکجار بەرچاوم، سەبارت بە فەرهەنگ و ئەدەبیکوردی وەدەس هیناوە (بەداخەوە) چون لەو کاتەدا خویندن (کەلاسیک) لە کوردستان، تەنانەت لە ئیرانشیدا لەگەڵ مەرجی ژیانی مندا نەدەهاتەوە، بە مەبەستی وەرگرتنی بەڵگەی خویندن چومە شاری (لەندەن) لە (ئینگلستان)دا، چون زمانی ئینگلیسیم بە شیوە عیلمی و بە تەواوی دەزانی، توانیم بۆ وەرگرتنی (بەلگەنامە) لە یەکی لە (کولیژەکانی زانکوی) (لندن)داٖناونوسی کەم، لە راستیدا زورتری ئەوانەیکە دەمان خویند لە پیشدا لای باوکم فیری بیوم و لە کتیبخانەی بنەمالەکەم وەرم گرتبو، هەرجوری بو لە ئازمونی ئەویدا قبول بوم و (بەلگەنامە)ی خویندنی زمانی ئینگلیسیم لە کالجی زانکوی لندن وەرگرت، پاشان لە زانکوی (پادشایی) ئینگلیس لە (لندن) لە ریشتەی (کامپیوتیر)دا ناونوسیم کرد، هاوکات لەگەل ئەمەدا لە یەکیتر لە (کالجەکانی) لندن دا بو (تیئوریک کامپیوتر) ناونوسیم کرد، لە ئاکامدا (بەلگەی) (بەرنامەنوسی کامپیوتر)یشم لە زانکو و کالجی ناوبراوادا وەدەس هیناٖکە بالویزی ئیران لە (لندن) مور و ئیمزای بڕوای پیدانا، نزیکی بیست ساڵە کە شوغلم وەرگێڕی (مترجمی)یە و ناسنامەی ڕەسمی (وەرگێڕی) وەزارەتی کاریشم لە دەسدایە.

هەوڵین شوێنی کە بە نیشانی وەرگێڕ،دەس بەکار بوم دام و دەزگای (مؤسَسە)ی مروف ناسی زانکوی برلینی خورئاوا بوٖکە دوسالم لەو پلەدا کارکرد، لە راستیدا لیرەداٖپەیم بە زانستی لیکولینەوە (تحقیق) برد، پاشان دیسان لە سازمانەکانی نیو نەتەوایەتی، وینە (شرکت کاپساکس) کە ڕێگای ئاسنی سەراسەری ئیرانی کیشابو، وەک وەرگێڕ کارم دەکرد، لە حالی حازریشدا (١٣٧۴) هەروا وەک وەرگێڕ و بەرنامەنوس کامپیوتر لە شاری تاراندا دەس بەکارم.

بە هوی ئەوە کە ئەویندار زمان و فەرهەنگی کورد بوم، لە تەمەنی یازدەسالییەوە دەستم کرد بە دانانی شیعر و هەلبەست، لە تەمەنی ٢١ سالیدا بە سەرهاتی خوم بە ناوی شاعیر (هونەر)ی هاوچەرخ، لە رادیوکانی کرماشان و بەغداوە خوینراوە، بەرە بەرە خەڵکی بە دنە و تەشویقیٖخوێیان، بەرەو شیعر و هەڵبەست پاڵیان پیوەنام، ئەوینی من لە هەڵبەست و شیعری «دلدار» یا شاخی نەباتانەبو، بەڵکو من ئەویندار لوتکەی بەرز و بەشکوی شاخە بە سامە،

سەربەرزەکانی کوردستانم، نە ئەوینێ کەسواری ئەسپی هەوای نەوس، بوێ، بەلکو ئەوینی بو کە گیانی خواپەرستی بە بەردا کرابو، یانی هەمیشە لە جوانی و ڕازاوەیی ڕوانگای نیشتمانا نەخش بەدی هینەری بون پیدەر (خودا)ی بێوینە، بە دەم ئادەمی‌زادەوە پی دەکەنی، هاژە و خوڕە و دەنگی ئاوی تاڤگەکانی کوردستان خوشترین گورانی و موسیقای من بو.

داب و نەریت و ئادابی گەلەکەم بە نرخترین ئەنتیکە و جواهراتی من بوو، ڕوانگای چیمەنە ڕازاوەکانی نیشتمانم جوانترین تابلوی نەخشاوی من بوو.

لە لای من (فەقی رەحیمی قلندر) زۆر لە (برتراند راسل) گەورەتر بو، (قانع و نالی)م زۆر لە (لافونین و ویکتورهوگو) پێ گەورەتر بوو. بەڵی بەوبیر و بڕوایەوە ڕوم کردە شیعر و پێنوسم بە دەستەوە گرت.

هونراوەی (باغی ژین)م ئاوینەیەکی بالانمایە کە بە جوانی، بیر و بڕوای ڕاستیمی تێدا دەردەکەوێ.

هەوڵین پەڕاوی کوردیم کە هەولین کتیبی کوردیم بو، لە زەمانی فەرمانرەوایی پادشایی‌دا لە ئیران لە ژیر نیشانی (دیوانی سوران) لە تەمەنی ٢٥ سالیدا،یانی لە سالی ١٣٤٥ هەتاوی بە نهینی لە چاپ هاتەدەر، چون خاوەنانی زور تەنانەت بە (مەڕ) یان ئیجازەدابو کە (بەعبەع) بکا بەڵام نەخوشی ناسیونالیستی و شونیستی وەها چاوی دڵی کوێر کردبون کە بە چەند (بیست) میلیون کورد ئیجازەیان نەدەدا کە بە زمانی خویان بنوسن (بو نمونە ئەگەر کەسێ باوکی بمردایە، مافی نەبو بە زمانی کوردی بگری، یا بە شیعر کوردی بی‌لاوێنێتو، بەڵکو دەبی یا شیعر نەڵیی یا ئەگەر شیعر بڵێ دەبێ زمانی محەلی نەبێ) چون هەوڵین کتیبی کوردی بو،کە لە ئیراندا چاپ دەکرا، گشت کتیبەکانیان لە ٥ روژدا کرێ،تەنانەت من بۆ خۆم بەرگێکم نەهیشتبووەوە، بەڵام پاشان بەرگێکم وەدەس خست کە چەند دەس بە دەسی کردبو.

پاش ئینقلاب، سوپاس بۆ خودا نوسینی کوردی ئازاد بو، ئیستا کوردی هیچ قاچاخ نیە، بەڵکو کاغەز و فیلم و زینگیش بە هەرزان،لە لایەن دەوڵەتەوە بە ئیمە دەدرێ. منیش ئەم کتیبانەم چاپ کرد، دیارە گشتیان کوردین،

١ـ کەماجار (هونراوە) ٢ـ هونراوە و پەخشان ٣ـ زمان و ئەدەب (ئەدەبی) ٤ـ کانی سارد (پەخشان ئەدەبی) ٥ـ داری مازو (جورایجور)، ٦ـ باڵەکولارە (نامەنیگاری کوردی). ئەم کتیبانەی خواریشەوەم لە ژیر چاپدان:

١ـ کتابشناسی کوردی لە دوو بەرگدا بە ناوی (کتیبخانەی سوران) کە تایبەتەکانی تەواوی ئەوکتیبانەی بە کوردی نوسراون یا سەبارەت بە کورد دواون لە هەوەڵ تا ئیستای

تیدایە ٢ـ یاسای هەتاو (رومان) ٣ـ ناوی کچان و کورانی کورد (ناونامە) ٤ـ هەلبژاردە (هەلبژیراوی ئەدەبی) لە هونراوەکانی خوم.

٥ـ چەند پەراویشم بە زمانی دەرەوە (خارجی) نوسیوە یا وەرم گیراوە کە هیشتا چاپ نەبوە و بلاو نەکراوەتەوە.

بە هوی نوسینی ئەوکتیبانەی سەرەوە، روژی بە ناوی ماموستای ئیفتخاری کورسی زمانی کوردی (زانکوی سوربونی پاریس) هەلبژیردرام و دەرسم بە شانازی وتەوە، زور بەی ئەو رادیو و تلویزیون و گوڤار و روژنامانەی کە سەبارەت بە کورد، شتیان نوسیوە و وتاریان بلاو کردوەتەوە، بەسەرهات و چاوپی کەوتن و میزگردی منیان ڕاگەیاندوە، هەروا چەندین سالە لە لایەن ڕاگەیەندەرە گشتیە دڵسوزەکان بە زمان و ئەدەبی کوردی، شیعر و وتار و پەخشان و وتە کورتەکانی من بلاو دەکریتەوە. ئەمەیش چەند نمونە لە شیعرەبەرزەکانی:

باغی ژین

من لە مەیدانی ئەدەبدا رەخشی هەستم زین ئەکەم
ئاوی باغی شیعر ئەدیرم، ئەشکی روح ئاژین ئەکەم
شاعیری دی عاشقیکی دیلی کەزیە و داوی خال
من ئەوینی سەرزەمینم زەمزەمە و تەمرین ئەکەم
عاشقی شیو و شەتاوی شاخی شاهو و ئایەنم[1]
کەی هەوای شار و شەقامی نەمسە[2] و ماچین[3] ئەکم
خاوەنی جوانی، بەیانی دەشتی بانی هوبەتووم
هوگری سەیران و گەشتی بانە و هەرسین ئەکەم
مەشق و تەکلیفی شەوانەم دەرسی عیشقی زیدمە[4]
عەکسی دلدارم ئەکیشم، سەیری باغی ژین ئەکەم
لاگری شەرم و ویقاری شوخ و شەنگی خیلەکیم
کەی نەزارەی کیژی پەنکی[5] لەندەن و بیرلین ئەکەم
دامەنی تەنگی فەرەنگی ناحەز و بی جیلوەیە
حەز لە سەنگینی جەمین و دیمەنی شەرمین ئەکم

١ـ ئایەن، کیویکە ٢ـ ئوتریش ٣ـ روژهەلاتی دور
٤ـ وەتەن ٥ـ گەنجی هیپی تازە

تــــا ئــــەدیبی چـــون وەفـــایی و قـــانع و نـــالیم بـــبی
چـــی لە ئـەشعاری وەزیـنی گـوتە[1] و راسـین[2] ئـەکـەم
شـــــیعری ئــــیلیاد و ئــودیسە[3] بــابەتی مــامومەرە[4]
مــــەیلی چـــیروکی ئـــەوینی لاس و خـــاتوزین ئـــەکـــەم
بـــــوچمە نـــــیوی دزیـــــوی هـــــەندەران و هـــاتەران
مەدخی نیوی جوانی (زین) و (زایـەلە) و (زیـوین) ئـەکـەم
کـــیوی چـــون قـــەندیلی قـــنج و شـــاخی ئـــالانم هـــەیە
ســـەیری قـــوببەی کـەللەقەند و قـوللەی بـەفرین ئـەکـەم
دیـــمەنی داویـــنی ســـەوزی پـــیرەنەم[5] مـــن بـــو چـیە
مەدحی شانوی شـەنگ و شینی چلچەمی رەنگین ئـەکـم
رابـــــەریکی چـــون مـــحەمەد ریـــبەری ریگـــەی مـــنە
چی لە تەکمیل و تەکامول، فەلسەفەی تەکـوین[6] ئـەکـەم
نـــــامەوی بـــــیرو خـــــەیالی لار و چـــەوتی لاوەکـــی
ریـــرەوی تـــاهایە[7] بـــیرم، پـــەیروی شـەمزین ئـەکـەم
کـــاخی ویـــرسا[8] شـــوینەواری دەورەیـــی زواردارییـــە
فـــەخری تـــالاری بـەرینی قـەسرەکـەی شـیرین ئـەکـەم
دەنگـــی ئـــاهەنگی فـــەرەنگی بـــی مـــەزەو بی مـایەیە
گـــوی لە بـالورەی حـەزینی ئـەستی و بـەنگین[9] ئـەکـەم
بـــــاسی نـــــەققاشی رەفـــــایل، کـــــونەو دووپـــاتەیە
وەسفی نەخشی دەستی ناهید[10]، پەنجەی نەخشین ئـەکـەم

١ـ هونەری ئەلمانی ٢ـ هونەری فەرانسی

٣ـ ئلیاد و ئودیسە کتیبی شیعری غەرامی یونانی

٤ـ مامومەر، مەبەست لە هومیر نوسەری کتیبی ئیلیاد و ئودیسەیە ٥ـ پیرنە، چەلە کیوی پیرنە لە ولاتی فەرانسە

٦ـ تەکوین، مەبەست لە نەزەریەی داروینە کە باسی تەکاملی کردوە

٧ـ تاها، یەکی لە ناوەکانی پیغەمبەری ئیسلامە درودی خودای لە سەر بی. مانای پیری تریقەت حەزرەتی سەید تاهای شەمزینانیش دەدا کە بە سەید تاهای یەکەم بە ناوبانگە و لە زەمانی قاجاردا ژیاوە

٨ـ کاخی ویرسا لە فەرانسە

٩ـ بالورەی ئەستی و بەنگین، یەکیک لە داستانە عیشقیەکانی کوردیە کە بە چەشنی بالورە دەکوتری

١٠ـ فەیض‌اللەی ناهید، وینەگەری هاوچەرخ لە مەلبەندی سەقز لە دایک بوە.

هـــوگری ئـــەهرامـــی مـــیسر و هـــەیکەلی ویـــنووس[١] نـــیم
سەیری نووکی شـاخی قـیت و پـەیکەری بـەردین ئـەکـەم
زرق و بـــــرقی زیـــرو زیـــوی لاوەکـــی بـــی بـــایەخە
کەلکەڵەی کەزیەی کەوانی کـولەکـەی زیـرین[٢] ـەکـەم
مـــن لە جـیگەی دەسـرە دەسـتی گـەردنی دلداری شـەنگ
مەدحی هەوری[٣] دەوری دوندی کورتەکی هەورین ئەکەم
جـــا بـــە رەســـمی چـــاوەزاری خـاکـی پـاکـی مـەوتەنم
رەسمی ئەسپەندەر[٤] ئەکیشم، چەپکی گوڵ پەرژین ئەکـەم
خـــــوشەویستی نـــــیشتمانم مـــــەزهەبی ســـــورانـــیە
فەلسەفەی واژەی محەببەت[٥] روژ و شەو تـەلقین ئـەکـەم

ژوانی عیرفانی

لە روژی هـــەووەڵی ژیـــنم، فـــەلەک شـیری خـــەمی دامـــی
کـــە روونـاکـی جـیهانم دی، شـەوارەی[٦] مـاتەمی دامـێ
بەسەرهاتم لەگەل مـندا، رەقـەی[٧] بـو(م) لە بـواری ژیـن
هەچی نەمویست فرەی کرد و ئـەوەی ویسـتم کـەمی دامـێ
بـەشی خـەلکی گـوڵستانە و هـەریمی[٨] دەشت و نـەرمانە
منیش خالق بە کـەیفی خـوی، کـەژ و کێوی تـەمی دامـێ
خەڵک عـاشق بـە ئـەندام و بـە بسکـی خـاوی مـەعشوقن
ئەمن عیشقی کـەل و دونـد و گـەزیزەی دەم چـەمی دامـێ
سەرێ ویسـتم بکـەم سـەیرێ لە بـاغی سـیڕری خـەلقەتدا
بـــەری بـــیرم بـە سـەرسامی، وەلامـی عـەستەمی دامـێ

١ـ پیکەری وینوس، موجەسەمەی وینوس لە یونان کە یەکیک لە عەجایەبی سەبعەیە و دروشمی جوانی ئافرەت.

٢ـ کولەکە زیرینە، کە لەگەل زیر و زیو تەشبیە کراوە. کولەکە زیرینەیەک کە لە پاش نیوەروی نیوەراست مانگی بەهاردا لە دوای باران لە مەلبەندی کوردەواری وەک زیر و زیو دیمەنی رەنگ دەنەخشینی.

٣ـ هەوری، چەشنە دەسمالیکی ژنانەیە کە لە جیگەی پەچە دیدەن بە سەردا یا دەیخەنە گەردن.

٤ـ چاوەزاری عەکسی ئەسپەندەر دەکیشم.

٥ـ ئەم میسراعە مانای ئەم جوملەیە، «حب‌الوطن من الایمان»

٦ـ بەرچاو رەش بوون

٧ـ ململانی

٨ـ مەلبەند

لەگەڵ ئەنواعی مەخلوقا، دەبی توفیری من چی بی؟
کەوا دەستی قەزا هات و گزیری[1] عالەمی دامێ
سەریکم بو، سەراپەردەی بەزە و ئەفکاری واتایی[2]
ئەسەف هەرکەس کە لێی دانیشت، سەرنجی دەمدەمی دامێ
ئومیدم بو، لە دونیادا، فریشتە هاودەمی من بی
کەچی یاری جەفاکار و سڵ و کەمتەرخەمی دامێ
تەرازوی کیشی سەرسەنگی قیاسی لاوی و پیری
هەتا ڕویی بە سەر لاری، لەوی کەم کرد، لەمی دامێ
بەلینم داکە بیچیژم، لە شەهدی ژوانی عیرفانی
کچی شەهوت، بە عییاری لە هەنگوینی دەمی دامێ
دەمێ ویستم بە شەوقی دڵ، بکەم شەوڕاوی پەروانە
لە سامانی پەپوولە و شەم، فەقەت ئەشکی شەمی دامێ
لە بازاری زەرەندوزان، ئەمن شمشی ڕەزم جەم کرد
بە دەفری شورەمەی[3] هەستاو، دڵی وەک حاتەمی دامێ
ئەمن هوگر بە ئادابی بەڕیزی جوانی کوردانەم
بەڵام هەرکەس، کە ڕیزم گرت، وەڵامیکی زەمی دامێ
لە بەستینی ئەویناری، نەبو کەس هاوەڵی من بێ
لە پێناوی گەل و زێدم، دڵوڤانی[4] مەمی دامێ
هەمو بادەی جیهان پاکی، لە جامی قەلبی من جەم بو
لە سەر پەردەی خەیاڵاتم، ئەزەل جامی جەمی دامێ
بە سورانی گەلێ ساڵە دەبیژم زەمزەمەی مەستی
کەچی ساقی بە عەزمی زەم، بە لێنی زەمزەمی دامێ

حەسەن سەلاح (سوران)
تاران - ١٣٧٤

١- پاکار ٢- مەعنەوی ٣- مەی مەعریفەتە
٤- هیزایی

مزگه وت کانی سه قز:

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ[١] دوورست کردن و ئاوه دان کردنه وه ی مزگه وت به مه به ستی به جێ هێنانی ئه رکی ئایینی و کۆمه لآیه تی هه روا پالآوته کردنی خووخه ده ی مرۆ ڤایه تی خاوێن کردنه وه ی نه وس له ژار و ژه نگی تاوان و سوچ، نیشانه و به لگه ی ئیمان و برۆوا به خودا و رۆژی دوایی و فریشته و قورئانه، بوونی مزگه وت له گشت دێکانی کوردستان ته نانه ت له هه مو کوێره دێ و کۆخێکدا، بۆخۆی بیروبرۆوای قولّ و پته وی باو و با پیرانمان به خودا و، رۆژ دوایی و ئایینی ئیسلام نیشان ده دا. کوردان له هه رلایێ که بیان وێستایه نیشته جێ بن، یا ماوه یێ له هه وار گه بمێننه وه، له پێشدا له بیری دورست کردنی مزگه وتا ده بوون. به دلّ و به گیان، به شان و به کولّ به ردو خوّلیان بۆ مزگه وت ده کێشا،زۆریشیان به خێر و پیاوه تی داده نا. بیجگه له خێروبێری ئایینی و قازانجی زۆری کۆمه لآیه تی و سیاسی مزگه وت، کوردان مالّی خودا و مزگه وتیان به ره مزی به نده گی خودا ، ئالآی ئازادی و مه ردانگی، نیشانه ی هێز و ده سه لآتی کۆمه لّ، فریشته ی پیرۆزی و سه رکه وتن، به سه رته نگ و چه لّه مه ی ژیانی هه ردو جیهانیان دا زانیوه. هه روا مزگه وت په نای لێ قه وماوان و هه ژاران له کاتی ته نگانه و رۆژانی سه خت و عاسته مدا بووه.

به درێژایی سالّ له مزگه وته کانی کوردستانا بانگ ده درێ. قامه ت ده کرێ و پێنج فه رزه نوێژی تێدا ده خوێندرێ.

زۆرتری زانایانی ئایینی و کۆمه لآیه تی، پێشه وایانی رێبه رێن، رێبه رانی ماف و دین، له مزگه وت و حوجره ی مزگه وتا هه لکه وتون، تێگه یشتون و پێگه یشتون،که جیهانیان به تیشکی زانین و خواناسینی خۆیان رۆشن کردوه ته وه، خه لکیان به ره و خودا و ئاسۆی ژیان بردوه ته وه، به ری سته میان لێ گرتون، بۆرێبه رینیان ساز کردون، بۆ نمونه. سوهره وه ردی بلیمه ت و پسپۆر، بۆنه زان چۆن سه ری ده کا شۆر، سوهره وه ردی عارفی خواناس، هاوه ته رازی غه زالی به ده نگ و باس، (ابن اثیره) کانی جه زیرو بۆتان. خۆر و مانگ وگه لاوێژی کوردستان. دینه وه ریه کانی کرماشان، تاجی سه ری پیاو باشان.

---

١) سوره تی التوبة ـ ئایه تی ١٨

خانای قوبادی و فه قێی طیران. بولبولانی خۆوێژی کوردستان، «شێخ معروف و شێخانی شه مزین» له داوای دین و ما فی گه ل نه شه مزین، مه ولانا خالیدی شاره زوری، تیشکی ده دا بۆ نزیك بۆدوری.

پیره مێردو حاجی قادری کویێ. بانگ وێژی خۆشی و ما فی سه ربه خۆیی، موژده ده ری ئازادی. سه ید جماله ددین کوردی ئه سه دابادی.

شێخ محمد عبده ی کورده واری، که گه وهه ری له لێو ده باری. قزڵجی و مفتی زه هاوی، له دورده ینوندا نور و هه تاوی، کاك ئه حمه دی سوله یمانی، دڵسوزی دین و شه رع و قورئانی

قانیع و نالی، هێمن و هه ژار، بۆگه لی به ش خوراویان ده کردهاوار، هه زار و چوارسه د ساڵه بێ و چان، زانایانی ڕێی ئاین و قورئان، توۆی زانین و دینیان چاندوه. خه ڵکیان به خۆشی و به خوا گه یاندوه، ئه مانه و هه زاران زانا و بلیمه ت و خواناس، پێشه وا و ڕانوما و دڵسوزی به ده نگ و باس، ڕێ پیشانده رو هانده رو نه خشه کیشی گه ل، وه ك هه تاوی به زه ی خواهه لاتون له که ل، گشتیان ئه مانه له مزگه وتا ئه ده ب دراون و قاڵ کراون، تا گه یشتونه ته پله ی به رزی ماموستایی و پێشه وایی. له ڕاستی دا سه دان ساڵ (مزگه وت) زانکۆی زانیاری ، فێرگه ی فێربون و قوتابخانه ی تێگه یشتن ، ڕه مزی ژیان و پله ی گه یشتن به خودا و خۆشبه ختی بوه،

«مزگه وته کانی سه قز»

١ ـ مزگه وتی جامیعه:

ئه م مزگه وته له ساڵی ١٢٤٧ کۆچی بۆ نوێژ جومعه له لایه ن (مجید خانی ئارده ڵان) و (حاجی فرج الله خلیفه زاده)

دورست کراوه، له لای باکوریشیه وه مزگه وته چکوڵه یێ بۆ نوێژی جه ماعه ت له ٥ کاتی شه و ورۆژدا به دی هێنراوه. له سه ر ئه م مزگه وته یش چه ند حوجره ی بۆفه قێ لێ ساز کراوه.

له ساڵی ١٣٦٠ هه تاوی مزگه وتی جامیعه تێکدراو سه رله نوێ به شکڵی مزگه وتی

قـدوس زۆر جوان و قایم تر دوروست کراوه. دیاره ئه رکی چاودێری و کۆکردنه وه ی یارمه تی له سه ر شانی به‌ڕێز مه لا محمد علائی ئارده لآن و چه ند خێرخوازی تر به رێوه چوه، به لاّم به خشینی پاره و که ره سه له سه ر شانی خه ڵکی ئیمان دار و ڕۆله خودای شاری سه قز و دێ بوه. خوا له گشت خێر خوازانی پالآ و ته یی خۆش بێ و کرده وه یان به ڕه زاولێ بوردوی یه وه،لێ وه ربگرێ.

٢ ـ مزگه وته چکۆله: له (سالّی ١٢٧٧ ك.) به زه حمه ت و ته لاشی به ڕێز خوالّی خۆشبو «مه لا احمد» دوروست کراوه، هه روا ئاوێکی زۆر ساردوسوکی بۆ «وقف» و ته رخان کردوه، هه رچه ند ماوه یی بوو ئاوه که ی گوم ببو، به لاّم چون به فه رموده ی خودا و پێغه مبه ری خودا خێرێ بۆ خودا بێ نابڕێته وه و دوایی نایێ، ئه و ئاوه یش ئاخری ده رکه وت و خێری «مه لا احمد» هه ر به رده وامه و ده ڕوا و نابڕێته وه.

چـون دارودیواری مزگه وت کـۆن ببـوو بڕی له پیاو باشان و خواناسانی گه ڕه‌کی مزگه وته «چکۆله» به ڕانومایی و یارمه تی «مه لا محمّدرضایی» سه رله نوێ به وێنه یه کی جوان، که شیاوی مالّی خودا بێ، دارودیواره کۆنه که یان لابردو هه رله و شوێنه، له شوێنی مزگه وته که ی «مه لا احمـد» هه ر له سه ر بناغه ی ئه و خێره نه برّاوه ی ئه و خوالێ خوشبوه به ئاسن و ئاجور مزگه وته که یان زۆر قایم و جوان وڕازاوه دوروست کرده وه و دومناره یشیان بۆ به رز کردوه ته وه[1]

ئه م هۆنراوانه له سه ر به ردی مزگه وته که نوسراوه:

کـرد مـلااحـمـد عـالـی جـنـاب	حوض وآبی بهرمسجدانتخاب
ساخت یك مسجد بتوفیق خدا	حق دهداوراجزایوم الحساب
حبّذازین مسجد وزین آب او	اهل دین باشد از اینها کامیاب
هر صباحش با گروه قدسیان	سرزند بـهر عبادت آفتاب
یك هزارو دوصدو هفتادو هفت	این بنای خیر شد نعم المآب

خواله هه موان خۆش بێ و خێری گشتیان هه زار چه ندانه بکاته وه،

١) ئه م کاره باشه له سالی ١٣٧٣ هه‌یتاوی دا کراوه. به‌ڕێز ئه ندازیاری خانو (حسین رضوی)

٣ ـ مزگه وتی «مه لا ابراهیم»

نزیکی سالّی (١٢٥٥ ك.) له مه وپێش   دوورست کراوه و به ناوی مه لا برایم ناو نراوه، ئه م مزگه وته له ناو بازاڕ و ناوه ڕاستی شاردایه و ئاو و حه وزی مه لا برایم به ناو بانگه. موقوفه و به رهه می ئه م مزگه وته ئه وه نده زۆره، ئه گه ر وه ك ده بێ چاوه دێری بکرێ، ده توانێ مه دره سه و فێرگه یه کی ئاینی، که هه رنه بێ ٥ ده رس وێژ و ٢٠ فه قێ ی ده رس خوێنی ئاینی بحه وێنێته وه، بێ ئه وه نیازیان به یارمه تی ئه م و ئه وبێ، پێش نوێژو سه رۆکی مه درسه ی ئه م مزگه وته به ڕێز حاجی مه لاحسن ماجدی یه،

٤ ـ مزگه وتی حاج شیخ اسماعیل له گه ڕه کی کازم خان دایه، ئه م مزگه وته له سالّی (١٣٠١ ك.) دوورست کراوه دوای مزگه وتی مه لا برایم به رهه می موقوفه ی له مزگه وته کانی تر زۆرتره به ڕێز مه لاحسن حسنی پێش نوێژیه تی

٥ ـ مزگه وتی دێمه کاران: له سالّی (١١٨٠ ك) له لایه ن عباسقلی خانی ئارده لآنه وه دوورست کراوه: له ڕوبه ڕوی پارکی مه وله وی کوردایه، حاجی شێخ مصطفی ماوه یی له م مزگه وته دا ماوه ته وه[1] ئێستاکه به ڕێز مه لا «محمدی شمامی» ده رس وێژو پێش نوێژیه تی،

٦ ـ مزگه وتی دومناره «مزگه وتی شێخ حسن» له سالّی ١١١٤ ك به ڕانومایی شیخ حسن دروست کراوه له قه راخی ته په ی ناری قه لآ دایه و دومناره ی هه یه که به داخه وه خه ریکه مناره کانی برۆخێن، به لآم تا ئێستاکه نه ده وله ت و نه خه لّك که سێ له بیریدا نه بوه، به ڕێز «مه لا صالح ی علایی» پێش نوێژیه تی ـ سالّی ١١١٤ ك) له لایه ن شیخ حسن دوورست کراوه.

٧ ـ مزگه وتی شێخ مظهر: «مزگه وتی شێخ برایم» ماوه یێ له مه و پێش دوورست کراوه. مه زرای «شه شاوه کێلّه» موقوفه ی ئه م مزگه وته یه. به ڕێز مه لا صادق میرزایی ده رس وێژوپێش نوێژی ئه م مزگه وته یه،

٨ ـ مزگه وتی شیخ نجم الدین: (له سالّی ١٣١٥ ك) دوورست کراوه له ناو

---

١) له نیوان ساله کانی (١٢٨٢ تا ١٢٨۶ ك.) دیاره ئه م مزگه وته له پیش ئه م تاریخه دا دوورست کراوه

بازاری سه ریّدایه، به رِیّز حاجی مه لا احمد امام ده رس ویّژ و پیّش نویّژیه تی

٩ ـ مزگه وتی: حاجی حکیم له چوارِ ریّی ئازادیدایه له لایه ن خوالیّ خوّشبو حاجی شریف نیلوفری مشهور به حاجی حکیم دورست کراوه (سالی ١٣١٥ هه تاوی)

١٠ ـ مزگه وتی «پیری خه زایی» له نزیکی سالّی ١٣٣٠ کوّچی مانگی له لایه ن بارام خان، ئاغای یه نگی که ندو ساعد ئاغای دیّی «ئاره بوغلّوی سه رِی» به مه به ستی ده رس و ئاموژگاری خوالیّ خوشبو زانای پایه به رز مه لا «عبدالعزیز مفتی» که نازناوی به «صدرالعلماء» ناو بانگی ده رچوبو، دورست کراوه، چون له نزیکی گلّکوّی پیاویّکی باشی خواناس به ناوی «پیری خه زایی» (که به وته ی خه لّکی له کوّنه وه تا ئیّستا له یاران و صحابانی پیّغه مبه ر «د» ئه ژ میّردراوه) ئه م مزگه وته به ناوی ئه وه وه،ناونرا به مزگه وتی «پیری خه زایی»

١١ ـ مزگه وتی ـ مه لا زاهد ـ له روّبه روّی پارکی «مندالان» له سه ر شه قامی ئازادی به رِانومایی مه لا زاهد له سالّی ١٣٣٦ له شوّینی قه برستانی کوّنی سه قز دورست کراوه،

١٢ ـ مزگه وتی سلمانی فارسی: له سالّی ١٣٥١ هه تاوی حاجی شریفی نیلوفه رِی شویّنی مزگه وته که ی دیاری و وه قف کرد، به لاّم له لایه ن خه لّکی گه رِه که وه دورست کرا. له پیّشدا ـ ناویان نا، مزگه وتی «ولیعهد» پاشان نازناوی «سلمان فارسی» یان له جیّدا دانا، به رِیّز مه لا عبدالقادری فایض ده رس ویژو پیّش نویّژیه تی.

١٣ ـ مزگه وتی ئیمامی شافیعی (خ): له سالّی ١٣٥٩ هه تاوی به هوّی رِانومایی به رِیّز مه لا «محمّد فلسفی» و به یارمه تی خه لّکی سه قز دورست کراوه.

١٤ ـ مزگه وتی حه زره تی ـ خه جیجه ی کبری رضی اله عنها له سالّی ١٣٦٠ هه تاوی دا به یارمه تی خیّر خوازانی گه رِه که که‌له‌داویّنی ته په ی مالاّن دا دورست کراوه ـ به رِیّز مه لا عثمانی حیدری ده رس ویژوپیّش نویّژیه تی.

١٥ ـ مزگه وتی حاجی كه مالی: له سالّی ١٣٣٧ هه تاوی خوالیّ خۆشبو حاجی كه مالّی خاكی ئه م مزگه وته ی بۆ خواته رخان (وقف) كرد و، مزگه وتی لیّ دورست كرد. كه پاشان له ١٣٧٠ هه تاوی به ڕانومایی ده رس وێژو پێش نوێژی به ڕێز مه لا محمدی قورئانی، خه ڵكه كه مزگه وته كه یان سه رله نوێ به شێوه یه كی قایم تر (به ئاسن و ئاجور) دورست كرده وه و ڕازانده وه ـ خوا پاداشی باشیان بداته وه.

١٦ ـ مزگه وتی (حاجی فه قیّ صالح) یا مزگه وتی كانی گرمك: حاجی فه قی صالح بۆ خۆی به یارمه تی خه ڵكی ئه م مزگه وته ی دورست كردوه. به ڵام خاكه كه ی بۆ مزگه وت ته رخان (وقف) نه كردوه، زۆرم پێی وت كه وقفی بكه به ڵام به قسه ی نه كردم

١٧ ـ مزگه وتی حاجی صفری: له سالّی ١٣٥٢ هه تاوی حاجی صفری خاكه كه ی دابه مزگه وت و خه ڵكیش دورستیان كردوه

١٨ ـ مزگه وتی حه زره تی : عایشه «رضی الله عنها) له داوێنی باكوری ته په ی مالّان دا به یارمه تی خێر خوازان دورست كراوه

١٩ ـ مزگه وتی (حه زره تی ڕه سول ئه كره م: درودی خودای له سه ربێ) له داوێنی ته په ی مالّان دا له سالّی ١٣٥٠ هه تاوی خه ڵكی خواناسی گه ڕه كه كه دورستیان كردوه، به ڕێز مه لا محمد خضری ده رس وێژوپێش نوێژیه تی

٢٠ ـ مزگه وتی حه زره تی محمّد (درودی خودای له سه ربێ) له گه ڕه كی سپوراوا دایه ،له سالی ١٣٥٠ هه تاوی خێر خوازانی گه ڕه كه كه دورستیان كردوه. به ڕێز مه ر رحیم پێش نوێژیه تی

٢١ ـ مزگه وتی (دارالاحسان) له گه ڕه كی به ردبڕان له سالّی ١٣٦١ هه تاوی (ئاغا جعفر شریفی) زه ویه كه ی ته رخان (وقف) كردوه و خه ڵكیش مزگه وته كه یان دورست كردوه. به ڵام له سالّی ١٣٧٠ به زه حمه تی به ڕێز مه لا محمدی امامی ده رس وێژو پێش نوێژی مزگه وته كه .حوجره ی فه قیّ و حه وزو ئه ده بخانه و مه رده شورخانه و قوتابخانه ی لیّ دورست كراوه ـ خودا پاداشی باشان به ڕه زا و به هه شتی خۆی بداته وه

٢٢ ـ مزگه وتی ـ دارالاسلامی به ر دبڕان له گه ڕه کی به ر دبڕانی خواریّ ـ له سالی ١٣٥۴ هه تاوی به هۆی خه ڵکی گه ڕه که که دورست کراوه، به ڕێز مه لا شێخ علی خورمتایی ده رس وێژو پێش نوێژیه تی، شوێنی ئه م مزگه وته له لایه ن به ڕێز عبدالله انوشیروانی قه لاکۆن وه قفی مزگه وت کرا و به ته لاشی ـ مه لا شێخ عه لی خورمتایی و یارمه تی خه ڵکی دورست کراوه

٢٣ ـ مزگه وتی قبا (جوتیاران) له گه ڕه کی جوتیاران له ١٣٦٠ هه تاوی دورست کراوه، به ڕێز مه لا عثمانی بارانی ده رس وێژو پێش نوێژی مزگه وته که، قوتابخانه و حه وز و ئه ده بخانه و حه وشه ی لیّ دوورست کردوه.

٢٤ ـ مزگه وتی (النبّی سیلو) زه ویه که ی حاجی محمّدی شانسخه ـ ته رخان (وقف) ی مزگه وتی کردوه، له ١٣٥٦ هه تاوی به یارمه تی خه ڵکی خێر خوازی سه قز دورست کراوه ـ به ڕێز مه لا (احمد صالحی) پێش نوێژ و ده رس وێژیه تی

٢٥ ـ مزگه وتی (النبّی بلواری بانه): له سالّی (١٣٦٠ هه تاوی) له لایه ن به ڕێز مه لا محمدی علایی و خه ڵکی خێرحوازی سه قزه وه دوورست کراوه. به ڕێز (مه لا محمدی علایی اردلان) پێش نوێژیه تی

٢٦ ـ مزگه وتی «حه زره تی عمر (رضی الله عنه)» له سالّی ١٣٦١ چوار هه زار گه زله زه وی لای قه برانی گه ڕه کی شاناز که له ده ورانی کۆنه وه به (ڕێی گاڕانه گه ل) مه شهوٚر بوو ـ به مه به ستی مزگه وت و قوتابخانه و کتێب خانه برّم داو ده وره که م داوه، به لاّم مه ڵۆ شه وێنکه له هه مولایێ زۆره. چونوبه گوێی «چاودێرانی» موقوفه ی مزگه وتی «مه لا برایمیاندا» خوێندو و تیان ئه م شوێنه موقوفه ی مزگه وتی مه لا برایمه. به م جۆره گه ڕیان لیّ به ستین و پایان چه قاند، له ئاکامدا، کابرایه کمان کرد به کارناس تابڕیاری له سه ر بدا.که ئایا ئه م چوار هه زار گه زه زه ویه، له سه ر مزگه وتی مه لا برایمه یام نا، کابرا که، پێیدا گه ڕا و چاوی لیّ قیچ و فیچ کردو ویستی بڵی نا، به لاّم ترسا و وتی به ڵێ، داخلّی زه وی موقوفه ی مه لا برایمه، ئیمه یش ناچار مایان بۆئه م قیله شه رعه مل دابنه وێنین وڕێگه ی قانونی بۆ بدۆزینه وه ـ چوینه ئیداره ی ـ اوقافی ـ سه قز ـ و هه زار گه زمان به ناوی (تبدیل با حسن)، له مزگه وتی مه لا برایم به قیمه تی ئه وڕۆژه، که هه رگه زیّ زه وی له وێدا به ٣٥ تمه ن بوو، به لاّم له به ر ئه وه که بیانوی ترمان بۆئه تاشریّ

ئێمه هه رگه زێ په نجاتمه نمان پێدا، من مه لا جلال شافعی بیست وپینج هه زار تمه ن و مجیدخانی وکیلی بیست وپینج هه زار تمه ن تێکرا ـ په نجاهه زار تمه نمان داو هه زار گه زه زه ویه که مان کڕی، که ئه م به ڵگه به ئیمزای امام جمعه ی سه قز به ڕێز حاجی مه لا عبدالله محمّدی ـ ٢ ـ به ڕێز مه لاحسن ماجدی ٣ ـ خۆم مه لا جلال ۴ ـ مجیدخان وکیلی.
گه یشتوه ـ

پاشان من و مجیدخان ئه وزه و یه مان وه قفی کتێبخانه ـ قوتابخانه ـ مزگه وت به ناوی مزگه وتی (حه زره تی عومه ر (ض)) کردو تولیه تی مادام العمر یشمان بۆ خۆمان دانا ـ که ئه مه ده قی و قفنامه که یه

٢٧ ـ مزگه وتی صلاح الدّین : ی ـ ایّوبی ـ له سالّی ١٣٦٣ به یارمه تی خه ڵکی خواناسی سه قز له گه ڕه کی ـ صلاح الدّین ـ دادورست کراوه به ڕێز مه لا محمدی و سوقی پێش نوێژیه تی

٢٨ ـ مزگه وتی حه زره تی «ابوبکر صدیق» رضی الله عنه له گه ڕه گی «فه رهه نگیان» له سالّی ١٣٥٠ حاجی محمّد مام سلیمی زه وی مزگه وته که ی بۆ مزگه وت ته رخان (وقف) کرد، به یارمه تی خه ڵکیش مزگه وته که دوورست کرا ـ به ڕێز مه لا رحمن کرمی پێش نوێژیه تی ـ

٢٩ ـ مزگه وتی «دارالصفا» له گه رکی دارالصفا که حاجی محمد مام سلیمی زه ویه که ی بۆ مزگه وت ته رخان (وقف) کرد، خه ڵکی به شه ڕه فی گه ڕه که که یش مزگه وته که یان دوورست کرد. به ڕێز مه لا مجید مولایی پێش نوێژ و ده رس ویژی ئه وێ (له به رواری / /١٣٧٣ کۆچی دوای کرد) خوالێی خۆش بێ ئێستاکه مه لا سید محمد پیش نوێژی مزگه وته که یه.

٣٠ ـ مزگه وتی (خلفای راشدین) رضی اللّٰه عنهم ـ که له سه ر ته په ی صالحاوا دایه، به یارمه تی خه ڵك وڕانومایی مه لا صالح خاتونی دوورست کراوه (سالّی ١٣٥٩)

٣١ ـ مزگه وتی ـ حه زره تی حمزه : رضی الله عنه ـ له پشت تپه ی صالحاوا دایه به یارمه تی خه ڵکی دوورست کراوه (١٣٦٠) مه لا سیدمحی الدین حسینی

پێش نوێژی مزگه وته که یه

٣٢ ـ مزگه وتی «معراج» له نێوان مزگه وتی ئیمامی شافعی و مزگه وتی النبی سێلو ـ دایه ـ له (ساڵی ١٣٦١) به یارمه تی خه ڵکی دوورست کراوه ـ به ڕێز مه لا عبداله امینی ـ ده رس وێژو پێش نوێژیه تی

٣٣ ـ مزگه وتی امام فخررازی له ساڵی (١٣٧٠) به یارمه تی مه لاّ ڕه حمانی فه تاحی و خه ڵکی گه ڕه که له سه ر شه قامی ٣٢ گه زی دوورست کراوه ـ به ڕێز (مه لا صابری سه پانی) ده رس وێژو پێش نوێژی ئه م مزگه وته یه

٣٤ ـ مزگه وتی حاجیاوا له سه ر ته په ی ڕوبه ڕوی سیلویه که (حاجی محمّد مام سلیمی) زه ویه که ی بۆ مزگه وت ته رخان (وقف) کردوه، به ڕێز (مه لا رشید سلیمانی) پێش نوێژیه تی ـ که له ١ /٣/ ١٣٧١ به نه خۆشی (سرطان) «خۆره» شهید بوو ـ خوای لێ ڕازی بێ ـ

٣٥ ـ مزگه وتی حه زره تی محمّد ـ (صلی الله علیه وسلم) له بلوار که شاوه رزدا ساڵی ١٣٦٣ هه تاوی جێی مزگه وته که، له لایه ن (حاجی عبدالله محمّدی) یه وه کڕدرا و به یارمه تی خه ڵکی گه ڕه که که، مزگه وته که دوورست کرا ـ به ڕێز مه لامحمد حسین ـ ی ـ هوشمه ند پێش نوێژو ده رس وێژی ئه م مزگه وته یه

٣٦ ـ مزگه وتی حه زره تی اسماعیل (علیه السلام) له گه رکی ڕێی کانی نیاز ـ له ساڵی ـ ١٣٦٠ به یارمه تی خه ڵکی به ئیمانی سه قز دوورست کراوه ـ کاك احمد عایلی پێش نوێژی مزگه وته که یه.

٣٧ ـ مزگه وتی حه زره تی ابراهیم (علیه الصّلاة والسلام) له باکوری سیلو به یارمه تی خه ڵکی سه قز دوورست کرا (سالی ١٣٦٠) به ڕێز مه لا حسین احمدیان پێش نوێژ و ده رس وێژی بوو، که ساڵی ١٣٧٠ بۆ به ژێر ماشێنه وه و شهید بوو ـ خوایان لێ ڕازی بێ، ئێستاکه به ڕێز مه لا عه لی ده رس وێژ و پێش نوێژی مزگه وته که یه

٣٨ ـ مزگه وتی: دارالاسلام: له جنوبی سیلو دایه. له ساڵی (١٣٥٠) به یارمه تی خه لکی خێر خوازی سه قز دوورست کراوه. به ڕێز مه لا علی خندانی پێش

نوێژی بو ـ ئێستاکه (مه لا محمدی فکری) ده رس وێژوپێش نوێژی مزگه وته که یه

٣٩ ـ مزگه وتی خلیفه زاده له (سالّی ١٣٥٣ هه تاوی) به رێز (عبدالرحمن خلیفه زاده) ٧٥٠ گه ز خاکی خوّی بوّ مزگه وتو حه وزو ئه و شتانه ی په یوه ندیان به مزگه وته وه هه یه ته رخان (وقف) کرد، پاشان به یارمه تی خه ڵکی خێر خوازی سه قز مزگه وته که دورست کرا به رێز مه لا «عبدالقادر رحیم زاده» ده رس وێژوپێش نوێژیه تی ـ ئه م مزگه وته له گه ڕه کی «قه ره چیاوا دایه»

٤٠ ـ مزگه وتی ـ دارالاسلام ـ له گه ڕه کی «قه ره چیاوا دایه ـ له سالّی (١٣٦٠ هه تاوی) به یارمه تی خه ڵکی خێر خوازی سه قز دورست کراوه، به رێز مه لا شێخ عبدالقادر زاهدی ـ ده رس وێژو پێش نوێژی ئه م مزگه وته یه

٤١ ـ مزگه وتی حه زره تی فاطمه رضی الله عنها ـ له گه ڕه کی «که وه سوار» دایه ـ به یارمه تی خه ڵکی خێر خوازی سه قز دورست کراوه. به رێز مه لا عثمان فایقی پیش نوێژی ئه م مزگه وته یه

٤٢ ـ مزگه وتی قه وه خ. له گه ڕه کی قه وه خ دایه ـ به یارمه تی خه ڵکی خێر خوازی سه قز دورست کراوه. مه لا سعید پێش نوێژی مزگه وته که یه

٤٣ ـ مزگه وتی. بلال حبشی (ض) له قه راخی خوّرهه لاّتی چوّم و پردی سه قز دایه زه ویه که ی له لایه ن (مه لا علی توحیدی) یه وه وه قفی مزگه وت کراوه و مزگه وته که یش به یارمه تی خێر خوازان و خه ڵکی گه ڕه که که دورست کراوه (سالّی ١٣٦١ هه تاوی) به رێز (مه لا عبدالکریم ـ ی حقیقی) ده رس وێژ و پێش نوێژی ئه م مزگه وته یه

٤٤ ـ مزگه وتی عباداللّه ـ له حه مالاّوای سه ڕی دایه له سالّی ١٣٦٠ هه تاوی به یارمه تی خێر خوازانی گه ڕه که که دورست کراوه ـ به رێز (مه لا عبدالله خاطری) پێش نوێژ و ده رس وێژی ئه م مزگه وته یه

٤٥ ـ مزگه وتی حه زره تی علی (رضی الله عنه) ـ له گه ڕه کی حه مالاّوای سه ری دایه، به یارمه تی خێر خوازانی سه قز دورست کراوه. مه لا ڕه شید پێش نوێژیه تی

٤٦ ـ مزگه وتی فاروقیّه: له سالّی ١٣٦٠ ـ به ڕانومایی حاجی (مه لا شێخ عبدالله محمودی) و یارمه تی خه لّکی سه قز دورست کراوه و له حمالاوای سه رێدایه، ناوبراو ده رس وێژ و پێش نوێژی ئه م مزگه وته یه

٤٧ ـ مزگه وتی: حاجی ارجمند. له حه مالآوای خوارێ و له ته نشت ئاشی ئاردی میرزاهاشم دایه، به یارمه تی حاجی ارجمند و خه لّکی سه قز دورست کراوه. به ڕێز ـ مه لا عبدالرّحمن ـ ی ـ احمدی ده رس وێژ و پێش نوێژی ئه م مزگه وته یه.

٤٨ ـ مزگه وتی حاجی جلیل: له سالّی ١٣٥٠ ـ حاجی جلیل شوێنی ئه م مزگه وته ی ته رخان (وقف) ی مزگه وت کردوه و به یارمه تی خه لّکی خێر خوازی سه قزیش دورست کراوه. ئه م مزگه وته له سه ر شه قامی گوشتارگا دایه به ڕێز (حاجی مه لا عبدالرحمن حسین زاده) پێش نوێژ و ده رس وێژیه تی

٤٩ ـ مزگه وتی (جامی) له قه راخی شه قامی سه قز بومه لّقه ره نی دایه له سالی (١٣٧٢ هه تاوی) به یارمه تی خێر خوازانی گه ڕه که که زه ویه که ی ته رخان (وقف) کرا و دیواره که یشی به رز بوه ته وه به لآم هێشتاسه ر نه گیراوه

٥٠ ـ مزگه وتی: (رسالت پناه) له گه ڕه کی لای پارکی مه وله وی کوردایه له سالّی (١٣٧٢ هه تاوی) خوشکه حاجی عطیه طاطائی ٥٧٦ گه زی زه وی ته رخان (وقف) ی مزگه وتی کردوه و به یارمه تی خه لّکی خواناسی سه قز دورست کراوه

٥١ ـ مزگه وتی نور ـ له سالّی (١٣٧٠ هه تاویدا) مه لا جه لالی شافیعی نوسه ر هه زار گه زی زه وی وقف (و ته رخانی) مزگه وت و مه دره سه ی قورئان و په رتوکخانه ی ئاینی و کۆمه لآیه تی کردوه. شوێنی ئه م مزگه وت و قوتابخانه له گه ڕه کی ـ حه سه ناوا ـ باکوری مزگه وتی حه زره تی ابوبکری صدیق رضی الله عنه دایه ـ که به ویستی خودا به زویی دورست ده کرێ

خانه قا و ته کیه کانی شاری سه قز

١ ـ مزگه وت و خانه قای ـ حاجی شێخ مصطفی ـ له ناو بازاری سه قز دایه، بنه ماڵه ی خوالێ خۆشبو به م جۆره یه.

حاجی شێخ مصطفی کوڕی حاجی ـ اویس ـ ی خه ڵکی دێی «شمشیر» ی ناوچه ی جوانڕۆ و له بنه ماڵه ی « خێڵی ولدبیگی» جافه، دایکی کچی مه لا شه ریفی ڕێژاو و خوشکی مه لا فتح الله بوه، له ساڵی (١٢٥٧ کۆچی مانگی) له دایك بوه و له ساڵی (١٣٢٠ ك.) له دنیا ده رچوه، موروشوره تی (مصطفی العثمانی النقشبندی) بوه حاجی «اویس» بێجگه له شێخ مصطفی کوڕێ تری بوه که «یوسف» ی ناو بووه، یوسف باوکی خوالێ خۆشبو زانای پایه به رز «مه لا سعیدی سه رده ره» بوه مه لا سعیدیش باوکی زانای گه وره «مه لا کامل نقشبندی» بوه که ئه م خوالی خۆشبوه ماموستای من بوه و، ئێستا چه ند کوڕی باشی هه یه به تایبه ت «مه لا جه لالی نقشبندی» که زانایه کی ئاینی و ماموستای فه رهه نگه:

خوالێ خوشبو حاجی شێخ مصطفی ته مه نی جوانی خۆی له ڕێی خۆیندنی عیلمی ئیسلامی به سه ر بردوه، له قوتابخانه کانی کوردستان به تایبه ت له شاره کانی که رکوك. سلیمانی ـ خۆیندویه تی و پاشان چوه ته «طویله» و له وێ ده رسی عیلمه کانی ته واو کردوه، به وته ی «شێخ ڕه ئوفی ضیایی» حه وت ساڵی ڕه به ق له خزمه ت شێخ عوسمان سیراجه الدین دا ماوه ته وه و ڕۆژ به ڕۆژ له خزمه ت مه لا و فه قێکانی ئه وێ به هره ی وه رگرتوه، ئه وسی سه ر کێشی به ئادابی شه ریعه ت بارهێناوه، تا گه یشتوه ته پله یێ که بۆ پێش نوێژی و ده رس وێژی وڕانومایی ڕێبوارانی ڕێگای خواناسین ئیجازه ی دراوه.

ئه مجار ده گه ڕێته وه بۆشاری سه قز و له مزگه وتی دیمه کاران ده بێته پێش نوێژی خه ڵکی، به ڵام دوای ماوه یی «حاجی مکایل» ناوی لێی ده بێته که ڵه و له وێی ده رده کا، ناچار خوالێ خۆشبو ده چێته مزگه وتی مه لا برایم، تا له ئاکامدا ساڵی «١٢٨٦ ك.» محمّد علیخان باوکی مجیدخان و با پیره ی سیف الدین خانی ئه رده لان، مه شهور به نایب هه وه لی «ئاجودان باشی» مزگه وت،له په نای مزگه وته که پشاخانه قا یه کی بۆ دورست ده کا، که ئێستاکه به مزگه وتی حاجی شێخ مصطفی ناو بانگی ده رچوه، به ڵام برێ له ئه زان کاران ناوی جوان و پیروزی قورئانی «مزگه وتیان» له سه ر لابردوه و ناوی

«خانه قایان» له جیّ دا ناوه، وه‌ك قورئان ده‌فه‌رمی «فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ»[1] چون نویّژیّکی مزگه‌وت خیّری ٢٧ نویّژی خانه قا یا هه‌ر شویّنیّکی تری هه‌یه.

حاجی شیّخ مصطفی دوژنی بوه ١ ـ عادله خانم کچی شیّخ ضیاءالدین، له‌م ژنه سیّ مندالّی بوه ١ ـ ناصح به مندالّی مردوه ٢ ـ محمد عابد مشهور به «حجة الاسلام» له «سالّی (١٣٧٧ ك)» مردوه ٣ ـ شیّخ ڕه‌ئوفی ضیایی مشهور به «شریعتمدار» له سالّی «١٣١١ ك» له دایك بوه و له ڕۆژی چوار شه‌ممه (١٣٦٦/٣/٢٠) هه‌تاوی له دنیاده‌ر چوه. خوالیّ خۆشبو «ضیایی» چون هه‌وه‌ڵین ده‌رسی عیلمی خۆی له‌خزمه‌ت باوکی دایکی خۆی «شیّخ عمر ضیاءالدین» دا خوێندوه،ناو بانگی ـ ضیایی ـ بۆ خۆی هه‌ڵبژاردوه. ناو براو له خزمه‌ت مه‌لا چاکی وه‌ك «مه‌لا عبدالقادر» ی بیاره و مه‌لا «عبدالعزیزی مفتی» مشهور به «صدرالعلماء» دا خوێندویه‌تی و زانستی وه‌ده‌س هیّناوه، خوالیّ خۆشبو ئه‌م په‌رتوکانه ی نوسیوه به‌لاّم هیّشتا هیچیان چاپ نه کراون ١ ـ دیوانی شیعه‌ری فارسی ٢ ـ دیوانی شیعه‌ری کوردی ٣ ـ عروض و قافیه بفارسی ٤ ـ عقایدی کوردی به نه‌سر ٥ ـ وه‌لاّمی په‌رتوکی «شبهای پیشاور» که به‌ڕاستی ده‌بیّ ئه‌م کتیّبه به ئاوی زیّڕ له‌سه‌ر به‌رگی زیّو بنوسریّته‌وه، خوالیّ خۆشبو ضیایی بیّجگه‌له هونه‌ری نوسه‌ری خه‌تی زۆر خۆش بوه ـ خیّزانی دوهه‌می خوالّی خوشبو شیّخ مصطفی ـ ناوی خاد ملك ـ و خۆشکی حاجی «مه‌لا سه‌لامی» بانه،مه شهور به باوه مه‌لا، باوه کی حاجی محمد شیّخ الاسلام و باپیره ی مه‌لا جه‌لالی شیّخ الاسلامی بانه بوه، له‌م ژنه ی دوکوڕی بوه ١ ـ «علاالدّین» که مردوه ٢ ـ «شیّخ محمّد عارف» که «شیّخ محمّد عارف» جیّ نشین حاجی شیخ مصطفی بوه.شیّخ محمّد عارف له «سالّی ١٣٥٣ ك» کۆچی دوایی کردوه، له عیلمی ئیسلامی به تایبه‌ت له «حدیث» داناگایه کی چاکی بوه، له جه‌نگی جیهانی هه‌وه‌ڵ دا شان به شانی سوپای عوسمانی له گه‌ڵ خوالیّ خۆشبو شیّخ «علی حسام‌الدّین» به خۆیان و مرید و مه نسوبه کانیانه وه،چوّن بۆ خه‌زا و له گه‌ڵ سوپای «ڕوس» به شه ڕهاتن، به‌م هۆیه‌وه له لایه ن ده‌وڵه تی عوسمانیه وه خه‌لاّت کرا و سوپاس نامه ی بۆنیّردرا، حاجی شیّخ محمّد عارف سیّ کوڕی له دوا به جّی ماوه ١ ـ شیّخ محمّد صاحب مشهور به «شیّخ جلال الدّین

---

١)سوره‌تی البقره ئایه‌تی ( )

نقشبندی» ۲ ـ شێخ احمد سعید ۳ ـ شێخ یحیی[1] شێخ جه لاله ددین له ساڵی (۱۳۱۰ ك م) له دایك بوه و له (۱۳۳۱/۱۱/۱٤ هه تاوی) به نه خۆشی فشاری خوێن له دنیا ده رچوه، ئه م خواڵێ خۆشبوه ئاگایه کی باشی له شه رع و زانینه کانی ئیسلامی دابوه، له هونه ری شیعه رو نوسین دا پایه یه کی به رزی پێی دراوه، بۆ نمونه «عقیده ئیسلامی به حه وت سه عات هۆنیوه ته وه و نوسیویشیه ته وه، که ئه مه بۆ خۆی جێی سه رنج و باس و ئافه رینه:وه ك ده لێ:

نه زمم کرد نوسیم ئه م موخته سه ره   له حه وسه عاتا من له سه رده ره

شێخ جه لاله ددین له گه ڵ ده وڵه تی کاتی خوێدا نێوانی خۆش بوه ته نانه ت له لایه ن ـ شا ـ وه عه سای ڕازاوه (مُرصّع) ی خه لات کراوه، به رابه ری به ڵگه ی شه رعی ۱ ـ کاروانسه را و بازاری شێخ که ئیستاکه زیاتر له ۸۰ دوکانی لێ دوروست کراوه ـ ۲ ـ یه ك دانگ و نیوی دێی ـ به دراوا ـ ۳ ـ سێ دانگی دێی ئاڵتون ٤ ـ شه شدانگی دێی سه رده ره ی سه رشیو ٥ ـ مه رزای کوشکه ڵ (شوێنی ئیستاکه ی ژاندارمه ری) به لاّم به داخه وه له و هه مو ته رخان کراوانه شتێکی نه ماوه. زۆری به فێل و ته ڵه که و برێکی به زۆر خوراوه به لاّم: خودایی هه یه و تۆڵه یش له ڕێ دایه ـ هه روه ك کرده وه ی باشان ناچی به زایه، خواڵێ خۆشبو شێخ ڕه ئوفی ضیایی سه باره ت به کۆچی دوایی حاجی شێخ مصطفی وای بۆ گێرامه وه: که له (ساڵی ۱۳۲۰ ك) حاجی شێخ مصطفی بێ ئه وه ی نه خۆشیه کی تایبه تی بێ ده نێرێته شوێن ۱ ـ شێخ محمّد عارفی جێداری ۲ ـ حاجی خلیفه ملاّمحمّد، باوکی حاجی ملازاهد ۳ ـ مه لا سعیدی سه رده ره.باوکی ماموستا مه لا کامل. ئه وانیش ده چنه ماڵێ بۆ خزمه تی. شێخ پیان ده لێ چون کاتی کۆچم نزیکه،خواحافیزیتان لێ ده که م، ئێوه م بۆیه بانگ کردوه به مریده کان بڵێن چون میوانم هه یه ئه م شه وخه تم مه که ن، ئه مجار به مه لا سعید ده لێ ـ (یس) نم بخوێنه، مه لاسعید ده س به خوێندنی ـ سوره تی (یس) ده کا، به لاّم (یس) که ی ته واونابێ که ـ ڕۆحی به ره و دنیای حه سانه وه ده فرێ و دنیای بێ وه فا به جێ دێلی ـ ڕه حمه تی خودایان له سه ربێ ـ

۲ ـ ته کیه ی بابا شێخ

ـ له سه ر چۆمی وڵیخان له ساڵی (۱۲۸۱ ك) دا دوروست کراوه.

---

۱)زورتری به سه رهاتی ئه م باسم له خوالی خوشبو شیخ ره ئوفی ضیایی و خوالی خوشبو شیخ عمر وه ر گرتوه.«نوسه ر»

٣ ـ تیکه ی شیخ عبدالکریم به مه به ستی ذکری ده رویشی بنه ماڵه ی خواڵێ خۆشبو شێخ عبدالکریم له قه راخی شه قامی وڵیخان (ساڵی ١٣٥٠) هه تاوی دورست کراوه

٤ ـ تکیه ی (شیخ محمّد بهاءِالدّین) له گه ڕه‌کی شاناز به مه به ستی ذکری درویشه کانی بنه ماڵه ی شێخی حسام الدّین له ساڵی (١٣٥١ هه تاویدا) به زه حمه تی شێخ مصطفی و یارمه تی خه ڵکی دورست کراوه ـ

شه خس و زیارتگا کانی شاری سه قز

١ ـ پیری خه زایی: به وته ی خه ڵکی یه کی بوه له یاران و (صحابه) ی پێغه مبه ری خۆشه ویست (صلی الله علیه و سلم). خه ڵکی زۆرتر ژنان رۆژانی چوار شه ممان ـ به مه به ستی جێ به جێ بونی نیازی دڵیان ده چنه زیاره تی و هه رکام به جۆرێ نیازی لێ ده گرێ. بۆ نمونه زۆرتریان به م جۆره

هه رکام ده رزی سنجاقێ یا قوفڵێ کی دیاری‌کراو. ده ده ن له ئالاّ و پارچه ی سه رقسنه که،جا ئه گه ر تا چوار شه ممه ی داهاتو، ده رزیه که کرابوه وه، یا قوفله که هه ڵ گیرا بو، (به گومانی خۆیان) ئه وه نیازه که یان جێ به جێ ده بێ، وه ئه گه ر نه کرابوه وه خۆنا، به لاّم زیاره ت به م شیوه نارِه وایه و دورست نی یه، چون قورئانی پیرۆز ده فه رمی وَلاَ تَدعُ مِنْ دوُنِ اللّهِ مَالاَ يَنْفَعُكَ وَلاَ يَضُرُّكَ فَاِن فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذاً مِنَ الظَّالِمِينَ[1] له خودا به ده ر په نابه که س مه به و هاوار له هیّچ شتێ مه که چون غه یری خودا نه قازانجت پێ ده گه یێنێ و نه زه ره ر، خۆ ئه گه ر په نات پێی بردن و خۆت پێی ئه سپاردن، ئه وه تۆ ئه و کاته له ڕیزی سته مکاران و هاوه ڵ دانه ران بۆ خودا ده ژمێردرێی؛ جاتکاله برا خۆشکانی به ڕێز و به ئیمان ئه وه یه، وه ك شه رعی ئیسلام ده فه رمێ بچنه زیاره تی پیاو چاکان، شه رعی ئیسلام ده فه رمێ زیاره تی گڵکۆی قه بران و پیاو چاکان، بۆ ژن بێ یا پیاو، به م جۆره یه: ڕوبه ڕوی گڵکوکه ی ڕاوه ستێ و بڵێ: سلاّوی خودای گه وره له سه ر ئێوه بێ، ئه ی ماڵی گه لی ئیمان داران. ئه گه ر خودا بیه وێ ئێمه یش به ئێوه ده گه ین، پاشان ئه وه نده ی ده توانێ قورئان بخوێنێ یا هه ر ذکرێ ده زانێ بیڵێ و سه ڵوات لێ دا. دوایی ڕوبه (ڕووگه) ڕاوه ستێ و زۆر له خودا بپاڕێته وه و دوعای خێر بۆ گشت موسڵمانان بنێرێ و له خودا بخوازێ که

[1] سورةیونس ئایه تی ١٠٦

له ڕێزی به نده گانی باشی خوێدلی ژمیرێ ، له ژێر ئالآی پێغه مبه ری مه زن (حه زره تی محمّد دا صلی اله علیه و سلم) کۆی بکاته وه ، به ئیمانێکی قایم و بێ خه ل و خه وش بۆلای خۆی بباته وه: هه رکه سی زیاره تی وابێ ـ با نیازی له لای خودا ڕوابێ

٢ ـ پیر مکایل: له قه راخی شه قامی ساحلی ڕۆبه ڕوی حه مامی بڕلیان

٣ ـ پیر شلالی. له ژێر پردی موشیردا

٤ ـ پیره هه ژاره (پیر محمّد) له گۆشه ی مزگه وتی کۆنی شێخ شمس الدین. له سه ر شه قامی ساحلی :

قوتابخانه و فێرگه کانی سه قز

چوارده سه ده له مه پێش خۆری پرشنگداری عیلم و زانین. تیشکی به تین و ته وژمی دین و ئاین. به رنامه ی ژیان به خشی خوا. بۆهه موگه لان بێ فه رق و جودا. له ئاسوی شاری پیرۆزی «مه که» وه هه لآت. موژده ی خێر و ڕزگاری هه ردو جیهانی دا به وڵات. ژیانی پڕ له هیوا و یه کسانی دا به هه موو برِوا و دینێ. به هه مو هۆزوگه ل و بنه چه و چینێ. جیهانی تاریکی جه هل و بێدینی له سوچ و تاوان و سته مان، خاوێن کرده وه. وه یشومه ی دوبه ره کی له دلآن دور خسته وه. به نور و شه به قی به ری به یانی. فێنك و جوانی. سروه ی ژیانی، ئاین و قورئانی، نیوه ی جێهانی ئه و رۆژه ی بوژاند ه وه. به هێزی ئیمان و بڕوا،ما فی گه لانی چه و سێنراوی.له ملهوڕان ئه ستانده وه. قانونی به رایه تی و یه کسانی، له سه ر بناغه ی یه کتاپه رستی و ئیمانی بۆدامه زراندن، هه مویانی به جوانی، به یه کدلی و یه ك زمانی، به سه ر به خۆیی و به مه به ستی گه یاندن، ئه م دینه به هێزوپه ر ژینه، که هه وێنی مان وژینه، وه ها هێزوده سه لآتێ، هومێدو ئاواتێ، برِوا و ئیمانێ، یه کیه تی و هه ستانێکی. به په ێره وانی خۆی به خشی، که جرگی بێ به زه ی شاخۆ به زل زانه کانی ساسانی، له ت له ت له بناچڕی، ده ستی ده س درێژ که رانی ئومپراتوره زۆر وێژه کانی ڕۆمی له بنابڕی.

ئه م ئاینه به رزه ی ئاسمانی. چرای مالّی ژیانی. هه ردو جیهانی ئینسانی. به فه رمانی

کاملّ و جوانی (اِقرَأ بِاسْمِ رَبِّكَ[1]) هه لّ گرساند، به تیشکی به تینی (عَلَّمَ بِالْقَلَمِ[2]) دیوی نه زانینی تاراند، دیوه زمه ی بیکاری تا ساند، ئه م ئاینه جوانه. که ره وان و ئاسانه. هیمه تی به پاریز و ژیری. ریبوارانی ریی فیربون و یادگیری. به ده نگی خوش و دلگیری (اُطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلو بالصِّین[3]) ده بزوینی، به وته ی به که لّك و شیرینی. زور به رز و دلّ نشینی (هَل یَستَوِی الَّذِینَ یعلَمُونَ وَالَّذِینَ لاَ یَعلَمُونَ[4]) ریزوپله ی زانا به جیهان ده ناسینی، هه ربویه، ئه و نیشتمانه ی که عیلم و سه نعه ت و زانینی لی یه، روسوره و سه ربه رز و سه ربه خویه.

له به ر تیشکی ئه م دینه. له سایه ی داری به ری ئه م زانینه. ته نانه ت ولاتانی دور، له کانی نور. وه ك. مصر و اندلس و ئیران. شام و عیراق و کوردستان بخارا و قفقاز و تورکستان. هه زاران پسیور و کاشف و نوسه ر، هونه رو پزشك و زانای لی هه لکه وتوه. سه دان گه زال و قاره مان و ئه میر، خوشنوس و ئه ندازیار و قورئان زان و بلیمه تی تیدا نوستوه. هه رکام به نوره ی خویان جیهانیکیان به عیلم و زانین بوژاندوه ته وه. [illegible] ئاده می زادیان به خشلّ و خاوی خوشبه ختی رازاندوه ته وه.

دانانی فیرگه به شیوه ی تازه له شاری سه قز دا

١ ـ کون ترین فیرگه یی که بو هه وه لین چار له شاری سه قز دا بو خویندنی لاوان کراوه ته وه. فیرگه ی (احمدیّه) ی سه قز بوه، که له سالّی ١٢٩٦ هه تاوی له لایه ن ده سته یی له خه لّکی سه قز کراوه ته وه. سه روکی ئه م فیرگه یه به خاوه ن شکو (جلال الدّین امیر عزیزی) ئه سپیر درا، به لام له سالّی ١٢٩٨ درگای ئه م فیرگه داخرا

٢ ـ فیرگه ی (شاپور) ی سه قز، ئه م قوتابخانه به ته لاشی خوالّی خوشبوو (عبدالباقی مدیری) له سالّی (١٣٠٠ هه تاوی) له لایه ن «ئیداره ی معارف» له ژیر چاوه دیری خویدا دانرا، که خاوه نی شه ش که لاسی سه ره تایی و یه ك که لاسی ناوه ندی بووه.

٣ ـ قوتابخانه ی «حکمت» له سالّی (١٣١٤ هه تاوی) دانرا و خاوه نی چوار که لاس بووه.

---

١) سوره تی قلم
٢) سوره تی قلم
٣) فه رموده ی پیغه مبه ر (د)
٤) سوره تی ئایه تی

٤ ـ «قوتابخانه ی تێکه ڵ» له کچ و کوڕ له ساڵی (١٣١٥ هه تاویدا) دانراوخاوه نی دوکه لاسی تێکه ڵ له کچ و کوڕ بووه

٥ ـ قوتابخانه ی «نوبهار» ساڵی (١٣١٥ هه تاوی) له دێی «نوبهار» دانراوخاوه نی دوکه لاس بووه.

٦ ـ دوکه لاسی شه وانه له ساڵی (١٣١٥ هه تاوی) له سه قز دانرا[1]له وه به ولاوه به ره به ره قوتابخانه و فێرگه له شاری سه قز و ده وروو به رپه ره ی سه ندکه به خۆشیه وه ئێستاکه له تێکرای ٣٠٠ دێی ناوچه ی سه قز ٢٦٥ دێ قوتابخانه ی سه ره تایی تێدایه.

ئه م ١٨ دێ یه یش ١ ـ ئیرانشا ـ ٢ ـ کولته په ـ ٣ ـ خوڕخوڕه ـ ٤ ـ سوننه ته ـ ٥ ـ صاحیب ـ ٦ ـ یورقوڵ ـ ٧ ـ بستام ـ ٨ ـ باشماخ ـ ٩ ـ میره دێ ـ ١٠ ـ بله جه ڕ ـ ١١ ـ مه رخوز ـ ١٢ ـ تورجان ـ ١٣ ـ سه را ـ ١٤ ـ ئاخکه نده ـ ١٥ ـ گه ردی گلان ـ ١٦ ـ قه ڵه نده ر ـ ١٧ ـ قه ره گوێز ـ ١٨ ـ قه وه خ)ئێستاکه قه وه خ به گه ڕه کێکی سه قز ـ (ده ژمێردرێ) فێرگه ی ڕانومایی تێدایه له م دودێ یه یش ١ ـ میره دێ ٢ ـ سوننه ته فێرگه ی ناوه ندی تێدایه.

له شاری سه قزدا، تێکرا ٤٨ قوتابخانه ی سه ره تایی. ٣٣ فێرگه ی ڕانومایی (رسێ فێرگه یان شه وانه یه و ئه وانی تریان ڕۆژانه یه) ٢٨ فێرگه ی ناوه ندی (دبیرستان). یه ك قوتابخانه ی نمونه. یه ك دانشسه رای کوڕانه. یه ك دانشسه رای کچانه، یه ك ناوه ندی بارهێنانی ماموستای کچانه. یه ك هونه رستانی فه ننی (کاره با. خانوبه ره. میکانیك) یه ك زانکوی (په یامی نور) یه ك فێرگه ی ناوه ندی (وه حده ت) ی (ئاژه ڵ په روه ری) که ١٦٠ خوێنکاری شه وانه ی هه یه و له لایه ن ئیداره ی جیهاده وه به ڕێوه ده برێ. هه یه.ژماره ی خوێنکارانی قوتابخانه ی سه ره تایی سه قز ٣٠٤٢ خوێنکار ـ

ژمارۀ خوێنکارانی فێرگه ی ڕانومایی ١٢،١٧٣ خوێنکار ـ

ژمارۀ خوێنکارانی فێرگه ی ناوه ندی ٨،٣٩٣ خوێنکار تێکرا ٥،٦٠٨ خوێنکار

ژماره ی خوێنکارانی زانکوی په یامی نور /١٠٠ خوێنکار

---

[1]) سالنامه ی (معارف کوردستان) ساڵی خویندنی ١٥ و ١٣١٦ هه تاوی

ناوچەی سەقز خاوەنی دە دێکۆیە

ئیمام: ناوی دوکێوی گومەزی شکڵە ، کێوی ئیمامی گەورە لە قەراخی خۆرهەڵاتی چۆمی خۆرخۆرە،لە حاست پردی سوننەتە،کە شەقامی ئیسفالّت بە ـ دەوریدا خولدەخوا و،لە باشوری دێی چاپانی سەرێدا، هەڵکەوتوە، دەڵێن ئیمام لە پیاو چاکانی چەرخی کۆن تەنانەت لە ـ صحابان بوە،ئیمامی چکۆڵە یش لە ۲ کم ـ ی باشوری ئیمامی گەورە دایە و خەڵکی بە خوشکی ئیمامی گەورەی دەزانن، ئیستاکە لە سەر لوتکەی ئەم دو کێوە دا،قسن و گڵکۆی دەورانی زۆرکۆنی تێدادە بینرێ، جابە و هۆیە وە ئەم دێهستانە یان ناوناوە (دێهستانی ئیمام) ئەم دێهستانە کە لە حەوت دێی دێهستانە کانی پێشوی کولتەپە و دوو دێی خورخورە و حەفدە دێی تیلەکۆ پێکهاتووە،سنوری بەم جورە یە ۱ ـ لە باکورەوە بە دێهستانی کولتەپە ۲ ـ لە باشورەوە بە دێهستانی خۆرخۆرە ـ ۳ ـ لە خورهەڵاتەوە بە دێهستانی تیلەکۆ ۴ ـ لە خۆراواوە بە دێهستانی صاحیبەوە نوساوە ـ ئەم دێهستانە لە نێوان نزم و بەرزایە کانی خۆرهەڵاتی سەقز و قەراخە زەنوێرە دلّرفێنە کانی چۆمی خۆرخۆرە و شیوودەرەی چۆمە وردیلە کانی دا هەڵکەوتوە

ڕووبەری دێکۆی ئیمام ۲۷۰/۲۵ کم ـ ی چوار گۆشە یە و دانیشتوانی ۶۳۰۲ کە سەیانی لە هەر کم ـ ی: یکی چوار گۆشە دا: ۲۳/۳۱ کەس نیشە جێ یە،

دێکانی ئەم دێکۆیە،یا لە م بەرەوبەری چۆمی خورخورە،یالە م لاولای چومیلکە کانی ئیراووقوزلو و پارسانیان دا هەڵکەوتوون، کە زوربەی زەویە کانی تەلان و بەندن و کە ژو کێوی پڕ لە گژوگیا و گوڵی جوان و بۆن خۆشن، بەلاّم ئەم بەرە و بەری چۆمە کان، قوپێ و زەوی بە برشت و بەرهەمی بۆ کشت وکاڵ و وینجە و تەرە کاری و باخ و چنارستانی بە خێروبیری زۆر و فراوانە

بەرهەمی دێکۆ: گەنم ـ جۆ ـ نوك و گشت جۆرە دانە وێڵە یێ. چنارستان. باغی ترێ. گوێز،تەرە کاری. و ینجە.رۆن ـ خوری و بەرهەمی ئاژەڵ،

دەسکردی ژنان: قاڵی. قالێچە. بەرە. جاجم.پلاّس. دەسکێش. گورەوی

دێی سوننەتە،کە ۸۰۸ دانیشتوی هەیە،لە سەرتە پوڵکە یەکی بەرز و بەسام،لە یەك کیلومیتری خۆراوای پردی کێوی ئیمام ـ و بنکەی تەندورستی و چای خانە و پاسگای ژاندارمەری دا هەڵکەوتووە، بە ناوەندی دێکۆی ئیمام دانراوە، سنوریشی بەم جورە یە: ۱

ـ له باکوره وه به دێی ئینچکه ۲ ـ له باشوره وه به چۆمی خۆرخورۆه و دێی حانه میران ۳ ـ له خۆرهه لاته وه به گه ردنه ی ـ مه حموداوا ۴ ـ له خۆراواوه به چۆمی خۆرخۆرەو کێوی ئیمام و مه زراکانی چاپانی سه ره وه نوساوه

ئیمکانانی حه سانه وه و خزمه ت له دێی سوننه ته دا

۱ ـ قوتابخانه ی سه ره تایی ورانومایی ـ مزگه وت. تله فون (ته ل) به رق، دارتاشی ـ ئاش ـ ئاسنگه ری ـ به قالی، ده فته ری پوست، ئاوی لوله که ش ـ

پاسگای هێزی ئینتزامی ـ (ژاندارمه ری) ده رمانگا ـ چای خانه ـ جۆشکاری ـ ته عمیرگای ماشین، دوکانی میوه فروشی و شتی تر، که له سه ر شه قامی[1]

ئیسفالته و له قه راخی چۆمی خۆرخۆره و داوێنی ڕاوێژ خۆش و پڕله ئاموژگاری کێوی له مێژینه ی ئیمام داهه لکه‌وته، به به شێ له دێی سوننه ته ده ژمێردرێ

شه قامی سه قز دیوانده ره ـ به نێوان ئه م دێکو و به یه ك کم ـ ی ئه م دیداده ڕوا، تا سه قز ۳۵ کم ـ ه ـ نزیکترین دێی، چاپانی سه ڕی یه ۳ کم ـ دورترین دێی شی ـ که ندۆلانه ـ ۱۵ کم ـ دوره

ناوی دێکانی به ڕێزی ئه لفوبێ به م جۆره یه

۱ ـ ئینچکه دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۳۴ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ۱۰ ك ئیسفالتی سه قز سوننه ته،له قه راخی خۆراوای چۆمی خۆرخۆره دایه ـ کویستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان:۲۳۶ خانو: ۴۴ سوننی ـ کورد ـ ئاژله کانیاو چۆم ـ به رهه م:ده غل ـ دانه وێله ـ ڕۆن ـ خوری ـ په نیر ـ که ره ـ که شك ـ شوغل: کشت و کال ـ ئاژه‌لداری ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مز گه وت،قوتابخانه ـ لوله که شی، ئاو، به رق.

۲ ـ ئێڕاو (ئه میراو) دێیه‌که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۴۷ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ۲۵ ك سوننه ته ـ ۶ ك ئیسفالتی سه قز ئیرانشا ـ کۆیستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۱۸۳، خانو: ۳۴،سوننی ـ کورد ـ ئاژله کانیاو چۆم ـ به رهه م:ده غل

---

۱) گوزارشی ئوستانداری

دانه وێڵه - به رهه ی ئاژه ڵ - شوغڵ کشت و کاڵ ئاژه داری - ده سکرد جاجم - ڕێگا ماشێن ڕه و مزگه وت - قوتابخانه - به رق - لوله که شی هه یه

۳ - پارسانیان دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز - له ۴۵ ك خوڕهه ڵاتی سه قز، ۲۰ ك سوننه ته دایه - کوێستانی یه - سارده سێره - دانیشتوان: ۵۲۰ خانو: ۹۷ سوننی - کورد - ئاوله چۆم و کانیاو - به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه - ترێ - شیلانه سپیایی - چنارستان - شوغڵ: کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و - ده سکرد جاجم - گوره وی، دو مزگه وت و قوتابخانه یه کی هه یه - قسنی خوالێ خۆش بوو سه ید شوکره ی که وڵ زه رد - با پیره گه وره ی سه یدانی پارسانیانی له م دیدایه - خێڵێ کی کورد به ناوی" پارسوا" له قه راخی گۆلی ورمی ژیاون - ڕه نگبێ پارسانیان له ناوی ئه وان گیرا بێته وه

٤ - ته مربه گ: دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز - له ۴۲ ك خوڕهه ڵاتی سه قز له ۲۰ ك سوننه ته و ۳ ك جونیان دایه - کویستانی یه، سارده سێره - دانیشتوان ۳۱۶، خانو: ۵۹ سوننی، کورد - ئاوله چۆمی ئێراوو کانیاو - به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه خوری - ڕۆن - شوغڵ: کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - ڕێگا: ماشێن ڕه و - ده سکرد جاجم - مزگه وت - قوتابخانه، به رق - لوله که شی هه یه -

٥ - تیکانلو دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز - له ۵۱ ك خوڕهه ڵاتی سه قز - ۲۶ ك سوننه ته، کوێستانی یه - سارده سێره - دانیشتوان: ۲۰۷ خانو: ۳۹ - سوننی - کورد - ئاوله کانیاو، چۆم - به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه - سپیایی - خوری - ڕۆن - شوغڵ: کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - ڕێگا: ماشێن ڕه و - ده سکرد، جاجم، مزگه وت - قوتابخانه ی هه یه -

٦ - جونیان دێ یه که له دێهستانی ئیمام، سه ربه شارستانی سه قز - له ۴۰ خوڕهه ڵاتی سه قز - ۱۵ ك سوننه ته له قه راخی باکوری ئیسفاڵتی سه قز ئێرانشا دایه کوێستانی - سارده سێره - دانیشتوان - ۵۵۱ خانو: ۱۰۲ سوننی - کورد - ئاوله کانیاو - به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی - خوری - ڕۆن - شوغڵ کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - ده سکرد جاجم - مزگه وت و قوتابخانه - به رق، لوله که شی - ئاشی ئاوری تێدایه -

٧ ـ چاپانی خوارێ ـ دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٤٠ ك خوڕهه ڵاتی سه قز ـ ٩ك سوننه ته و ٨ك باکوری پردی سوننه ته دایه ـ کوێستانی یه ـ سارد سێره، دانیشتوان: ٣٨٩ خانو: ٧٢ سوننی ـ کورد ـ ئاوله‌کانیاووچۆمی خوڕخوڕه ـ به رهه م: ده غڵ،دانه وێڵه ـ چنارستان ـ سپیایی ـ په روار ـ خوری ـ ڕۆن ـ شوغڵ:کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت ـ قوتابخانه،ڕێگا،ماشێن ڕه و ـ ده سکرد جاجم ـ خێلی تیله کۆ

٨ ـ چاپانی سه رێ ـ دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٧ ك خوڕهه ڵاتی سه قز ٣ ك پردی سوننه ته ـ دانیشتوان: ٢٦٥ خانو: ٤٩ کوێستانی و قه راخی چۆمی خوڕخوڕه دا یه،سوننی ـ کورد ـ ئاو،له کانیاو و چۆم ـ به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ خوری،ڕۆن ـ په روار ـ چنارستان ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری مزگه وت،قوتابخانه،به رق و لوله که شی هه یه

واده ر ئه که وێ که چاپانی ـ صحابه ـ که له عه ربی دا (کابان و جابان)[1] نوسراوه خه ڵکی ئه م مه ڵبه نده بوبێ، چاپانی تریش بووه که سه رداری سوپای کوردی ئێران بوه و له گه ل سوپای ئیسلام دا به شه رهاتووه[2] و به دیل گیراوه، له باشوری ئه م دیدا کێوێ به ناوی ـ ئیمام ـ هه یه که ده ڵێن ـ صحابه ـ ی له سه ر شه هید کراوه ـ کیوه که ده ڵه ی که لله قه نده و به سه ر چۆمی خوڕخوڕ و پردی سوننه ته و کێوێکی ڕوبه ڕوی دا،که دلێن خوشکی صحابه که ی لێ نێژراوه و به ئیمامی چکوله ناونه برێ، ده ڕوانێ (خێڵی تیله کۆ)

٩ ـ چناره ـ دێ یه که له دێهستانی سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٧ ك خوڕهه ڵاتی سه قز ٧ ك سوننه ته دایه،کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٣٨ خانو: ٢٦ سوننی ـ کورد ـ ئاو،له کانیاو و چۆمی،ئێراو ـ به رهه م: ده غڵ،دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ:کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت، قوتابخانه ـ (خێڵی تێله کۆ)

١٠ ـ حانه میران ـ دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٨ ك خوڕهه ڵاتی سه قز ٦ ك سوننه ته ـ له قه راخی شه قامی خوڕخوڕه دایه ـ کوێستانی و

---

١) الاصابة فی تمیز الصحابه ـ اسد الغابه فی معرفة الصحابة
٢) ژیان نامه ـ حه زره تی عومه ری فاروق نوسراوه

سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٩٤ خانو ٧٣ سوننی ـ کورد، ئاوله چۆمی خۆرخۆره و کانیاو ـ به رهه م؛ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی، ڕۆن، خوری، که شك، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد، مه وج، دو مزگه وت ـ قوتابخانه و حوجره ی فه قێ. به رق ـ لوله که شی هه یه (خێڵی تیله کۆ)

١١ ـ ڕۆسته مان ـ دێ یه له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٤٦ ك خۆرهه ڵاتی سه قز، له قه راخی خۆراوای چۆمی خۆرخۆره و ١٥ ك سوننه ته دایه کوێستانی یه، سارده سێره ـ دانیشتوان؛٢٨٢ خانو، ٥٢ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م،ده غڵ،دانه وێڵه، سپیایی ـ ڕۆن ـ که شك ـ خوری ـ چنارستان ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ مزگه وت ـ قوتابخانه (خێڵی که ڵۆر)

١٢ ـ سوننه ته ـ دێ ناوندی دێهستانی ئیمام و ناوه ندی (به خشی) زیوه ـ له ٣٤ ك خۆرهه ڵاتی سه قز و قه راخی ئیسفاڵتی سه قز دیوانده ره دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٨٠٨ خانو ١٥٠ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م ـ ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ چنارستانی ـ ترێ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ مزگه وت، قوتابخانه ی سه ره تایی و ناوه ندی ـ نه خۆش خانه،پاسگا و دوکانی له سه ر پردایه ـ

١٣ سه یفاوا ـ دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٨ ك خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ١٠ ك سوننه ته و ١ ك شه قامی چاپان خۆرخۆره دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٠٦ خانو ٥٧ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خورێ که شك ـ شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد جاجم، ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه. به رق ـ لوله که شی ـ حوجره ی فه قێ .

١٤ ـ سپه وڕه ـ دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٦٢ ك خوڕهه ڵاتی سه قز ـ ٢٨ ك سوننه ته، له نێوان دێکانی ـ ئیلو ـ قاضی خان و قه ڵاگای کۆرکۆر دایه ـ کوێستانی و ده ره یه، سارده سێره ـ دانیشتوانی ١٦ خانو ١٢ سوننی ـ کورد ئاوله چۆمی ئێلو و کانیاو ـ به رهه م ؛ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ که شك ـ که ره ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

١٥ ـ سیراجاوا ـ دێ بوە ئیستاکە چۆلە بە شکلّی مە زرا دە رهاتوە لە نێوان دوّلە سێروقە لاّگای کوّرکوّر دایە لە ٤٨ ك سە قز ـ ٢٢ ك سوننە تە دایە

١٦ ـ شاشا گە ل ـ ئیستاکە پێی دە لێن (نوراوا) دێ یە کە لە دێهستانی ئیمام سە ربە شارستانی سە قز لە ٤٠ ك خوّرهە لاّتی سە قز، ١٠ ك سوننە تە، لە نێوان تە مربە گ ـ جونیان ـ سە یفاوا دایە ـ کوێستانی و سارده سێره،دانیشتوان،١٥٣ خانو، ٢٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاولە کانیاوچوّمی ئێراو ـ بە رهە م،دە غلّ، دانە وێلّە ـ سپیایی ـ رّوّن ـ خوری بە رگە ن ـ هە نگوین ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژە لّ داری ـ دە سکرد،جاجم ـ رّێگا ماشێن رّە و ـ مزگە وت ـ قوتابخانە ـ لولە کە شی هە یە

١٧ ـ شێخە لّە ـ دێ یە کە لە دێهستانی ئیمام سە ربە شارستانی سە قز ـ لە ٥٠ ك خوّرهە لاّتی سە قز ١٨ ك سوننە تە و لە قە راخی چوّمی خوّرخوّرە دایە، کوێستانی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان:١٧٣ خانو، ٣٢ سوننی ـ کورد ـ بە رهە م، دە غلّ،دانە وێلّە ـ سپیایی رّوّن ـ خوری ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژە لّ داری ـ دە سکرد،جاجم ـ رّێگا،ماشێن رّە و ـ مزگە وت ـ قوتابخانە ـ ٤،رتی . لولە شی ـ

١٨ ـ ضامناوا ـ زامناوا ـ دێ یە کە لە دێهستانی ئیمام سە ربە شارستانی سە قز ـ لە ٤٧ ك خوّرهە لاّتی سە قز ـ ١٨ ك سوننە تە، لە نێوان ئێراو ـ تە مربە گ دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٨٧ خانو، ٣٥ سوننی ـ کورد ـ ئاوّلە کانیاو بە رهە م،دە غلّ، دانە وێلّە ـ هە نگوین ـ سپیایی ـ رّوّن ـ خوری، ترّێ ـ شێلاّنە ـ شوغلّ کشت و کالّ ـ ئاژە لّ داری، دە سکرد،جاجم ـ رّێگا،ماشێن رّە و ـ مزگە وت ـ قوتابخانە

١٩ ـ قاوە خانە ی قوزلو : لە ٤٥ ك سە قزد ایە

٢٠ ـ قە رە ول ـ دێ یە کە لە دێهستانی ئیمام سە ربە شارستانی سە قز ـ لە ٣٨ ك خوّرهە لاّتی سە قز ١٥ ك سوننە تە و لە قە راخی چوّمی خوّرخوّرە دایە ،کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان، ١٤٧، خانو: ٢٧،سوننی ـ کورد ـ ئاوّلە کانیاو و چوّم ـ بە رهە م دە غلّ، دانە وێلّە ـ سپیایی ـ رّوّن ـ خوری ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژە لّ داری، دە سکرد جاجم ـ رّێگا ماشێن رّە و ـ مزگە وت،قوتابخانە ـ

٢١ ـ قە وە خ ـ مە زرای عە لیخانی هە مە وە یسی یە کە ١ مالّ و ١٥ کە سی تێدایە

- کانیاوێکی ساردو سۆکی هه یه له قه راخی ئیسفاڵتی سه قز ئێرانشا دایه له ٣٨ ك خۆرهه ڵاتی سه قز ١٣ ك سوننه ته دایه

٢٢ - قاضی خان - دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز - له ٥٠ ك خۆرهه ڵاتی سه قز - ٢٥ ك سوننه ته و له نێوانی دێکانی - پارسانیان،سپه ورِه - قوزلوی گه وره و چکۆله دایه - کوێستانی یه،سارده سێره - دانیشتوانی: ٤٣ خانو: ٨ سوننی - کورد ئاوله کانیاو- به رهه م،ده غڵ،دانه وێله - سپیایی - ڕۆن - خوری - هه نگوین،ترێ - گوێز - میوه،چنارستان - شوغڵ،کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری،باخه وانی - ده سکرد،جاجم - ڕێگا ماشین ڕه و - مزگه وت

٢٣ - قه ڵاگای کۆرکۆر - دێ یه که له دێهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز - له ٤٥ ك خۆرهه ڵاتی سه قز،٢٥ ك سوننه ته - له نێوان پارسانیان و دوڵه سیر دایه - کوێستانی و سارده سێره - دانیشتوان ٢٠٨ خانو، ٣٩ سوننی - کورد - ئاوڵه کانیاو و چۆم - به رهه م،ده غڵ - دانه وێله - گوێز - ترێ - هه نگوین - سپیایی - ڕۆن - خوری،شوغڵ کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - باخه وانی - ده سکرد، جاجم - ڕێگا ماشێن ڕه و - مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه،زوربه ی خه ڵکی ئه م دێ له بنه ماڵه ی سه ید شوکره ی - پارسانیانن له م دێدا ئاسه وارو که رسه ی زێڕی ده ورانی کۆن دۆزراوه ته وه - به ڵام به داخه وه ته واوی ئه و ئه نتیکه له قیمه ت نه هاتوانه،له شاره گه وره کاندا توانه وه، بێ ئه وه به قازانجی مێژوو یا هه رنه بێ، بۆ سۆمای چاو، له سه ر تاقی قوڕینی خانوه قورماویه کانی دێکانی ئه م مه ڵبه نده دا بمێننه وه -

کۆرکۆریانی - هه ڵۆ - چون ئه م دێ هه ڵۆی زۆر بووه - پییان وتوه - قه ڵاگای کۆرکۆر -

٢٤ - قوزڵوی گه وره(سه رێ)- دێ یه که له دێهستانی ئیمام به شی شارستانی سه قز - له ٤٧ ك خۆرهه ڵاتی سه قز، ٢٥ ك سوننه ته - له نێوان تیکانلو و قه ره ول و قاضی خان دایه - کوێستانی یه - سارده سێره - دانیشتوان: ٤٧٤،خانو: ٨٨ سوننی - کورد - ئاوله کانیاو و چۆم - به رهه م،ده غڵ، دانه وێله - ترێ - شێڵاته - ترێی قوزڵو له مه ڵبه ندی سه قز دا به چاکی با ناو بانگه - شوغڵ: کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - باخه وانی، ڕێگا ماشین ڕه و - مزگه وت ، نیزگه ، ٩٠ رق ،

له قه برستانی ئه م دیّدا گلکوّی پیاویّکی چاکی خواناس به ناوی خوالیّ خوشبوو ـ صوفی مصطفی ـ به ر چاو ئه که ویّ که گومه زوباره گای له سه رنی یه،خه لّکیش زوّری به ریّزو گه وره ناوده به ن، خه لّکی هه ردو قوزلّو خوّیان به ئه ولادی ئه و پیاو چاکه ده زانن و به ناوی ـ صوفی له ناوچه دا به ناو بانگن، نیشانه یشیان به ستنی پشیّنی بوزو و شالّی سپی ده سکردی خوّیانه، به نیشانه ی ئه وه که له بنه مالّه ی ـ صوفی مصطفای خوالیّ خوّشبون،له پشتی ده به ستن ـ به لاّم به داخه وه ئیّستاکه زوّرتریان به پیّچه وانه ی رێ و شویّنی ئه م پیاو چاکه، شالّی سه وز،له پشت ده به ستن و خوّیان به سه ید داده نیّن، ئه م پیاو چاکه وه سیه تی کردوه که له ناو قه برستانی جه ماوه ری و، له نیّو هه ژاران دابیّ نیّژن و گومه ز و شه باك و باره گای له سه ر دورست نه که ن، هه رکاتیش هاتنه سه ر گلّکوّکه ی وه ك دابو ده ستوری قورئان و ئاینی جوانی ساده ی ئیسلام وزیّ و شوینی پیّغه مبه ری مه زنی خوّشه ویست، حه زره تی ـ محمّد ـ درودی خوای له سه ر ـ بجولّیّنه وه، وه ك خه لّکی ئه م دیّ ده لّیّن:چه ند جار ویّستویانه که گومه زی له سه ر دورست بکه ن بلاّم دوای دورست بون، گومه زه که له خواییه وه رّو و خاوه، ئه م دیّ له ده فته ری ده ولّه تا به ناوی ـ گولّزاری سه ریّ ـ ناوئه برّی و ئه نوسرّیّ ـ

٢٥ ـ قوزلّوی چکوله(خواریّ)ـ دیّ یه که له دیّهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٤٦ ك خوّرهه لاّتی سه قز ـ ٢٦ ك سوننه ته ـ له نیّوانی ـ چاپانی خواریّ ـ پارسانیان، قه ره ول ـ قوزلّوی سه ریّ دایه ـ کویّستانیّ یه ـ سارده سیّره،دانیشتوان ٧٥ خانو ١٤ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چوّم ـ به رهه م،ده غلّ ـ دانه ویّله ـ تریّ ـ سپیایی ـ رّوّن خوری ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد،جاجم، رّیّگا،ماشین رّه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه ـ

٢٦ ـ که ندولاّن ـ دیّ یه که له دیّهستانی ئیمام سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٢٧ ك خوّرهه لاّتی سه قز، ٣٠ ك سوننه ته ـ له نیّوان ـ رّوّسته مان، ده ره سمایله ـ و قشلاخی مله ـ دایه ـ کویّستانیّ و سارده سیّره ـ دانیشتوان ١٧٩ خانو ٣٤ سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م،ده غلّ، دانه ویّله ـ سپیایی ـ رّوّن ـ خوری ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ رّیّگا.ماشین رّه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

دێکۆی تە مۆغە: تە مۆغە لە دووشە تێکە لە ١ ـ وشە ی (تە ح) ئە م وشە بۆ تە عە جوب بە کاردە برێ، بۆ وینە کاتێ بە کاردە برێ کە مرۆ لە چاکی یا خراپی و ناحە زی شتێ سە ری سۆربمێنێ، وە ك: تە ح لە و گوڵە چە ندە جوانە. چون بە رهە می نیشتمانە. ٢ ـ وشە ی (مو غ) موغ بە مانای زانا لە ئاێنی زە ڕدە شتی دایە:

لە پێشدا (تە ح لە و موغە) بوە بە رە بە رە بە شکڵی «تە موٚغە» دە رهاتوە، دە کرێ ئە م شوێنە لە کۆندا زانا یە کی گە ورە ی ئاێنی (مو غ) ی تێدا بوبێ: بە و هۆیە وە بە م ناوە مە شهور بوبێ.

ئە م دیکۆیە لە ١٨ دێی گە ورە و چکۆلە پێکهاتوە و ٢روبە رە کە ی ٢٥٧ ك چوار گۆشە یە و لە خۆراوای شاری سە قز دایە و حە شیمە تی ٦٤٠٠ کە سە و سنوری بە م جۆرە یە:

١ ـ لە باکورە وە بە دێکۆی سە را و تورجان
٢ ـ لە باشورە وە بە دێکۆی میرە دێ و سە رشیو
٣ ـ لە خۆرهە ڵاتە وە بە شاری سە قز و دێکۆی صاحیب و سە را و سە رشیو
٤ ـ لە خۆراواوە بە ناوچە ی مە هابادە وە نوساوە.

دێی تە موغە بە ناوە ندی ئە م دێکۆ دانراوە،کە ناوی دێکۆ کە لە ناوی ئە م دێ مێژویی یە گیراوە تە. ئە م دێ لە ١٥ ك شاری سە قز و لە سە ر شە قامی قیرە تاوی سە قز بانە داهە ڵکە وتوە، هە ردولقە کانی چۆمی سە قز لە باشوری ئە م دێدا تێکە ڵ بە یە ك دە بن و بە بە ر ناودێدا بە رە و، سە قز دا دابورن

کێوی حە وتە وانان کە حە وت قسنی تێدایە، بە وتە ی خە ڵکی ناوچە ی سە قز بریە تین لە حە وت (صحابە) و لە وێدا شە هید کراون (خوازاناترە)، لە قە راخی حە وتە واناندا (قە ڵا ئە شرە فی) ڕوانگایە کی تایبە تی هە یە، لە سە ر ئە م کێوی ئاسە واری کۆنی تێدایە (سکە و ئە نتێکە ی زێڕی پێش و دوای ئیسلامی تێدا دوزراوە تە وە)[1] سنوری دێی تە موغە بە م جۆرە یە:

١ ـ لە باکورە وە بە دێی قشلاخی سە رێ و مە رخوز
٢ ـ لە باشورە وە بە دێی مێتو
٣ ـ لە خۆراواوە بە دێی کوێرە گوێز - ٤ لە خۆرهە ڵاتە وە بە

---

١)نوسە ر بۆ خۆم ئە وسکانە ی کە خە ڵکی مە رخوز دیبویانە وە دیومە ـ بە داخە وە گشتی بە فیڕۆڕۆیشت (نوسە ر)

به رهبه می ئه م دێکۆیه گه نم و جۆ و نوك و گوڵه به رۆژه یه. به رهه می ئاژه ڵیشی هه یه. ته رّه کاری و بیستانی تێدا رّه عه مه ڵ دێ. ده سکردی ژنان زۆرکه م جاجم وشتی تره ناوی دیکانی به رّێزی ئه ڵفوبێ به م جۆره یه.

١ ـ ئایچی ـ دێ یه که له دێهستانی ته موغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٧ ك باشوری خۆراوای سه قز ١٣ ك ته مۆغه و ١ ك ئیسفاڵتی سه قز بانه و له بناری کێوی وه نه وشه دایه سارده سێره ـ دانیشتوان ٧٢٩ خانو ١٣٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو به رهه م ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رّۆن ـ خوری هه نگوین چنارستان ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت و حوجره و فه قی ـ قوتابخانه ـ به رق و لوله که شی هه یه ـ

٢ ـ بۆبه کتان ـ دێ یه که له دێهستانی ته موغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٥ ك باشوری خۆراوای سه قز ـ ٢٥ ك ته موغه ـ له نێوان شیخ چۆپان و طایه ر بۆغده ـ دایه ـ کۆیستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٩٦ خانو و ٧٤ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رّۆن ـ که شك ـ خوری ـ به رگن ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ رّێگا ماشین رّه و ـ مزگه وت قوتابخانه ـ چون ئه م شوێنه به ـ بووك ـ به خشراوه وتویانه ـ بۆ بووکتان جاورده ورده بوه ته ـ بۆ بوکتان ـ بۆبه کتان ـ

٣ ـ ته مۆغه ـ دێی ناوه ندی دێکوی ته مۆغه یه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ١٥ ك باشوری خۆراوای سه قز و قه راخی چۆمی سنه قز و ئیسفاڵتی سه قز ـ بانه دایه ـ قۆپی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٥٦١ خانو ١٠٤ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو به رهه م ده غڵ ـ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رّۆن ـ خوزی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت و حوجره مه لا و فه قێ ی هه یه ـ به رق و لوله که شی.

له قه دیما کوردان به یره وی ئاێنی زه رده شت بوون وه ـ موغ ـ یانی زانای زه رده شتی ـ یانی ته ح له و موغه .

یانی،ته ح له و موغه، یا : ئه وه تا ئه و موغه،

٤ ـ **خه یده ر** دێ یه که له دێهستانی ته مۆغه،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٧ ك باشوری سه قز ١٥ ك ته مۆغه دایه ـ کوێستانی و ده ره و سارده سێره،دانیشتوان[4] ٢٥٦ خانو ٤٨ ،سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاوو چۆمی سه قز ـ به رهه م ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی، ڕۆن ـ خوری، ته ڕه کاری ـ میوه ـ شوغلّ ـ کشت و کالّ، ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ لباد ـ جاجم ـ به ڕه،له قه دیمه وه مزگه وت و حوجره و فه قێ ی بووه ـ قوتابخانه، ڕێگا ماشین ڕه و ـ مه سه لی کوردیه که ده ڵێن ـ ده کۆژێ و ده ڕوا بۆخه یده ر ـ وادیاره که خه یده ر له قه دیما قه لاّ و په نای لێ قه و ماوان بووه (خه یده ر) یانی ـ خێرۆ ده ر. ئه رێ

٥ ـ **شێخ چۆپان** ـ دێ یه که له دێهستانی ته مۆغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٤٥ ك باشوری خۆراوای سه قز، ٣٥ ك ته موغه، له نێوان بۆبه کتان ـ گوێزێ و مێرگه نه خشینه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان،٤٠٢ ـ خانو،٧٦،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ که شك ـ به رهه می مه ڕومالّیات، شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، گۆره وی، جاجم ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٦ ـ **تایه ر بوغده** ـ (گه نمان) دێ یه که له دێهستانی ته مۆغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٠ ك باشوری خۆراوای سه قز، ٢٠ ك ته مۆغه ـ له نێوان ـ کونده لاّن و بوبه کتان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان،٢٤٧ خانو،٤٦،سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله، سپیایی ـ ڕۆن ـ خۆری ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغلّ کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، گۆره وی ـ جاجم ـ به ڕه ـ به رمالّ ـ ڕێگا ماشین ڕه و له کاتی و شیکدا ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه ـ له پێشدا پێیان وتوه ـ گه نمان ـ ئه رێ .

٧ ـ **عه لیاوا** ـ دێ یه که له دێهستانی ته مۆغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٧ ك باشوری خۆراوای سه قز ـ ١٠ ك ته موغه و قه راخی شه قامی ئیسفالّتی سه قز بانه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان،٦ خانو،١ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م ده غلّ دانه وێله ـ سپیایی ـ گاوداری تێدایه ـ به رق و لوله که شی هه یه ـ

٨ ـ قه به غلّوو ـ دێ یه که له دێهستانی ته موّغه ـ سه ربه شارستانی سه قز له ـ ١٢ ك باشوری خوّراوای سه قز، ١٥ ك ته موّغه ـ کوێستانی یه و سارده سێره، دانیشتوان ٧٣١ خانو و ١٣٦، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چوّمی سه قز ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی ـ زوّن ـ خوری، چنارستان ـ ته ڕه کاری ـ گڕکه ی ئه م دێ به ناو بانگه، شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ گوّره وێ، ڕێگا،ماشێن ڕه و ـ له قه دیمه وه مزگه وت و مه لا و فه قێ ی بووه ـ قوتابخانه ـ لوله که شی ـ به رق.

٩ ـ قشلاّخی ئه فغانان ـ دێ یه که له دێهستانی ته موّغه سه ربه شارستانی سه قز له ٢٢ ك باشوری خوّراوای سه قز ٧ ك ته موغه و له نێوان ـ ته موغه ـ کونده لاّن و مرخوز دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣١٧، خانو ٧٠ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو له قی خوّراوای چوّمی سه قز که به قیبله یدا دێته خوارێ ـ به رهه م،ده غلّ، دانه وێله، سپیایی ـ زوّن ـ خوری و به رهه می ئاژه ڵ ـ ته ڕه کاری، چنارستان ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، گوّره وی ـ جاجم ـ به ڕه ـ مزگه وت و قوتابخانه و ڕێگا،خێزڕێژ، ماشین ڕه و ـ به رق

١٠ ـ قشلاّخی ـ صالح به گ ـ دێ یه که له دێهستانی ته موّغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ١١ ك باشوری خوّراوای سه قز ـ ٧ ك ته موّغه و قه راخی ئیسفالّتی سه قز بانه دانه ـ کوێستانی و سارده سێره،دانیشتوان ٣٣٥، خانو ٦٢، سوننی ـ کورد ـ ئاو کانیاو و چوّمی سه قز ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی، زوّن ـ ماست ـ که ره ـ شیر ـ خوری ـ ته ڕه کاری، شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گوّره وی، مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی ـ

١١ ـ قه وه خ ـ دێ یه که له دێهستانی ته موغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ١ ك باشوری سه قز ١٥ ك ته موغه ـ دایه ـ ده شتاییه ـ سارده،سێره ـ دانیشتوان ٣٠٠ خانو ٥٠ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو، به رهه م ده غلّ دانه وێله ـ سپیایی ـ گاوداری، ،شوغلّ کشت و کالّ ئاژه ڵ داری کارگه ری ـ ئێستاکه به شکلّی گه ڕه کێکی شاری سه قز ده رهاتووه و پالّی داوه به گه ڕه کی قه ره چیاواوه، که ئێستاکه پێی ده لّێن ـ شه ریفاوا ـ مزگه وت و به رق و ئاوی هه یه ـ قه وه خ موقوفه ی مزگه وتی شێخ شمس الدینی سه قز بوه به لاّم نه مزگه وت ماوه و نه مه وقوفه

١٢ ـ قاره مان ـ دێ یه که له دێهستانی ته مه غه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٤ ك باشوری خۆراوای سه قز ـ ٢٠ ك ته مۆغه، له نێوان دێکانی ـ تایه ر بوغده و کانی به ند. دایه ـ کوێستانی یه، سارده سێره ـ دانیشتوان ١٢٨، خانو ٢٤ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ به رهه می مه ڕۆماڵیات ـ ئه م دێ بۆ ئاژه ڵ داری زۆر به که ڵکه ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه ـ ده سکرد ـ گۆره وێ ـ

١٣ ـ کونده لان ـ دێ یه که له دێهستانی ته موغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٢٧ ك باشوری خۆراوای سه قز ١٢ ك ته مۆغه ـ له نێوان تایه ر بوغده و قشلاخی سه رێدایه کوێستانی و سارده سێره و له قه راخی لقی خۆراوای چۆمی سه قز دایه ـ دانیشتوان ٤٤٩ خانو ٨٤، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م ده غڵ، دانه وێله ـ ڕۆن، سپیایی ـ خوری ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ چنارستان ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ جاجم، ڕێگا، خیزڕێژی ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق، ئاوی لوله که شی ـ

١٤ ـ کوێره گوێز ـ دێ یه که له دێهستانی ته مۆغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٢ ك باشوری خۆراوای سه قز، ١٧ ك ته مۆغه، ـ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٤٣،خانو ٤٥ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت، قوتابخانه ـ

١٥ ـ مامه شا ـ دێ یه که له دێهستانی ته مۆغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٤ ك باشوری خۆراوای سه قز ١١ ك ته مۆغه دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٩٦ خانو و ٥٥ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غڵ،دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ڕێگا،ماشین ڕه و ـ له م دێدا کانی پۆلا و ئاسن هه یه،ئیستاکه ده وڵه ت ئه م دێی ناوناوه ـ ئیسلام ئاوا ـ به رق

١٦ ـ مێتوو ـ دێ یه که له دێهستانی ته موغه سه ربه شارستانی سه قز ـ له ١٩ ك باشوری خۆراوای سه قز ـ ٤ ك ته مۆغه ـ ٤ ك تا ئیسفالتی سه قز بانه له حاست پردی ته مۆغه وه ـ کوێستانی و سارده سێر له داوێنی خۆرهه لاتی کێوی (باباسه بتلو) دایه دانیشتوان ١٦٠ خانو و ٢٩ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ

سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ بە رگن شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دە سکرد، گۆرە وی ـ ڕێگا ماشین ڕە و ـ مزگە وت ـ قوتابخانە،

١٧ ـ مە ڵقە رە نی ـ دێ یە کە لە دێهستانی تە مۆغە سە ربە شارستانی سە قز ـ لە ٧ ك خۆراوای سە قز ٢٢ ك تە مۆغە، لە داوێنی خۆرهە ڵاتی کێوی (ئاڵمە ڵو) دایە کە تێستاکە ڕاداری لە سە رە[1] ـ دە رە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان ٤٤٠،خانو ٨٢،سوننی،کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆمی مە ڵقە رە نی ـ بە رهە م،دە غڵ، دانە وێڵە ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ تە ڕە کاری ـ بادام ـ گوێز ـ کانی بە رد، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، بە رد،دە رهێنان، لە قە دیمە وە مزگە وت و حوجرە و مە لا چاکی بووە ـ بە رق، لولە کە شی ـ قوتابخانە ـ خانوی بیهداشت ـ

١٨ ـ هیجانان ـ دێ یە کە لە دێهستانی تە موغە سە ربە شارستانی سە قز ـ لە ١٧ ك باشوری سە قز ـ ١٧ ك تە موغە ـ لە نێوان خە یدە ر و قبە غلو دایە،کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان ٥٦٥،خانو ١٠٥، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو شیواو ـ بە رهە م دە غڵ،دانە وێڵە ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ تە ڕە کاری ـ میوە ـ بە رهە می ـ ترێ ـ چنارستان ـ شوغڵ ،کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دە سکرد، گۆرە وی ـ بە ڕە، ڕێگا ماشین ڕە و،مزگە وت و فە قێ، قوتابخانە، لولە کە شی ـ بە رق.

[1] وشەی تلە ی کە ڕادارە کە ی لە سە رچیە تا وە یێی دە ڵێن ر کانی ل ڕە زا:

دیهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز

تورجان ـ ناوی دێ یه کی مێژویی یه که ناوی دێهستانی تورجان له وه وه گیراوه ته وه ـ که یه کێکه له ده دێهستانی کانی شارستانی سه قز ـ سنوری به م جوّره ی خواره وه یه ـ ١ ـ له باکوره وه به دێهستانی یه ڵته مری بوّکان ٢ ـ له باشوره وه به دێهستانه کانی سه راو ته موّغه ٣ ـ له خوّرهه ڵاته وه به دێهستانی سه را ۴ ـ له خوّراواوه به دێهستانی گه ورکی مه هاباده و نوساوه ـ روّوبه ری ئه م دێهستانی ٢٥۶ کیلومیتره که له هه رك یکدا ٢۴/٢٨ که س نیشته جی یه ـ ژوماره ی دانیشتوانی ٢۶١٧ که سه

چونیه تی سورشتی: ئه م دێهستانی دووجوّره ئاوو هه وای هه یه ـ ١ ـ گشت ئه ودێ یانه ی که له م لاولای چوّمیّ ته ته هوّوه وه هه ڵکه وتون،زوّرتری زه ویه کانیان نه رم ولماوی و به برّشت ورّاستین،که بوّکشت و کاڵ، ته رّه کاری ـ چنارستان ـ باخ ـ وێنجه ـ یه ره ڵ ماسی،گوڵه به رّوّژه و شتی تر به هوّی ئاوی به خێرو زوّری چوّمی ته ته هووه وه، زوّر باش و به که ڵکن ـ بێجگه له وانه ئاووهه وای قه راخی چوّمی ته ته هوو ئاران و خوّش تر و که م به فرتره ـ ٢ ـ به ڵام هه وای ئه ودێ یانه ی که له نێو شیووده ره و داوێنی شاخه به رزه کاندان،ساردتره و زه ویه کانیشیان لێژو لاپاڵ و که م برّشت تره و بو ئاژه ڵ داری، باخداری ـ باشتره،تا بوّ کشت و کاڵ، ئاوی ئه م مه ڵبه نده له چوّمی ته ته هوو و کانیاو و چوّمیلکه کان وه ده س دێ ـ به رهه می گرنگی بریه تیه له ده غڵ، دانه وێڵه ـ یه ره ڵ ماسی ـ روّن ـ خوری ـ که شك ـ شیر ـ ماست ـ په نیر ـ که ره ـ خوری ـ به رگن ـ موو، پێست ـ میوه به تایبه ت سێو ـ ته ره کاری ـ شوغڵی خه ڵکی کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داری یه ـ ده سکردی پیاوان ـ برماڵ ـ پوّپه شمین ـ جاجم ـ ده سکردی ژنان ـ گوّره وی ـ پوّزلوخ و بوزوه،لباد و قاپوت و که په نك و په سته ك،له م مه ڵبه نده دا دورست ده کرێن و ده سونرێنه وه ـ

دێهستانی تورجان خاوه نی ٢۴ دێ یه که ژوماره ی دانیشتوانی ۶٢١٧ که س و خانوه کانی١١٧ خانوه به رق له ٩ دێ،لوله که شی له ١٠ دێ، شه قامی ماشین رّه وی خیزرێژ بوّ ١۴ دێ کیشراوه، مه لا له ٢٠ دێ،یانه ده رزی وه شین له ٤ دێ،نه وت فروشی له دێ یانه ی هاوکاری له ١ دێ مزگه وت له ٢۴ دێ، قوتابخانه ی سه ره تایی له ١٩ دێ، ناوه ندی له ١دێ نه خوّش خانه له دێ،یانه ی خاوێن رّاگرتن (بیهداشت) له دێ

ئه م دێهستانه ـ یه ره ڵ ماسی ـ رّوّن ـ خوری ـ گوڵه به رّوّژه ـ ته رّه کاری ـ گه نم ـ

نۆك بۆده ره وه ی دێهستان ده نێری ـ

دێی ـ باغلوجه ـ به هۆی ئه وه كه له ١٠ ك شه قامی ئیسفالتی سه قز ـ بوكاندا هه ڵكه وتوه و باشتر په یوه ندی دیكانی ده ورو به ر به شاره كانی سه قز و بۆكانه وه ڕاده گرێ به ناوه ندی ئه م دێكۆ ـ به جێی دێی ـ تورجان هه ڵبژ یردراوه،[1] دێی باغلوجه له باكوره وه به دێكانی بوغده كه ندی ـ قاره وا، كارێزه ی گلی ٢ ـ له باشوره وه به دێی سه یداوا ٣ ـ له خوراواوه به دێكانی ـ گه ردی گلان ـ زه مبیل ـ جه میان ٤ ـ له خۆرهه لاته وه به دێكانی ـ شقۆیف كوچكی سه رێ وه نوساوه

دێكوی تورجان، له نیوان كێو و ته په و ده شت و شیوو ده ره كانی، كوێستانی به ناو بانگی ـ وه ستا مسته فا ـ و ئاوه ڕۆی چۆمی ـ ته ته هو «زیوینه چۆم» و چۆمیلكه كانی تری دا هه ڵكه وتوه، به م جۆره ئه م مه ڵبه نده هه م خاكی به پیت و بڕشتی بۆكشت و كاڵ و كه شاوه رزی هه یه، هه م كویستان و له وه ڕگای به ڕێن و گژوگیای به به هره و خۆشی بۆمه ڕو ماڵیات و ئاژه ڵ هه یه ـ به لام به داخه وه هه رساڵه ملوێن ملوێن لیتر ئاووده یان هه زار تۆن ماسی، ئه م چۆمانه به خوڕای ده ڕوا و له كیس ده چێ، ئه گه ر ده وڵه ت لایه كی له فه لا كان بكردایه ته وه و هه رنه بوایه. له نزیكی دیكانی: قه ره گوێز ـ یا به ره و ژورتر سه د دیكی له سه ر ئه م چۆمه ببه ستایه، دیاربوو و لات به خۆیدا ده هات و به جوانی ده غه ملی و وه كو به هه شتی خودا ده ڕازاوه، ئیتر گشت به لاونه خۆشی و دێو و در نجێكی لێ دووردده كه و ته وه و كار بۆ بێكاران ده دۆزراوه، ئیترچی دی نه ی ده هیشت هه رساڵ هه زاران كوردی هه ژار ده ستی ژن و منداڵی خۆیان بگرن و بۆ تێر كردنی زگی ماڵ و منداڵ، له شاره دووره كانی سه منان ـ زاهیدان ـ ئه راك ـ تاران و هه مه دان و توورِه یان بێ و له ولات ئاواره بن و بتارێن،

ڕێگاوبان ـ ڕێگای تورجان له حاستی دێی كارێزه ی سه ردار له شه قامی سه قز ـ بۆكان جیاده بێته وه و تا تورجان ده ڕوا، زۆرتری دێكان له م ڕێگا كه ڵك وه رده گرن، باغلوجه تا سه قز ٣٥ ك ـ ه ـ ١٠ ك ـ ی خیزرێژه و، ٢٥ ك ـ یشی ئیسفالته، له م ٢٤ دێ یه، ١٥ دێی ڕێگای خیزرێز، ٨ دێی ڕێگای خاكی، یه ك دێی بێ ڕێ یه، ژماره ی دێكانی به ڕیزی ئه لفوبێ به م جوره یه

---

١) گوزارشی ئوستانداری

١ ـ ئینچكه ـ دێ یه كه له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٥٩ ك باكوری خۆراوای سه قز و ٢٥ ك باغڵوجه ـ ٦ ك باشوری تورجان دایه ـ كوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٠٠ خانو ١٩ سوننی ـ كورد ـ ئاوله كانیاو ـ به رهه م، ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ به رگن،شوغڵ،كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ رێگا ـ ماشێن ره و ـ

٢ ـ باغڵوجه ـ دێی ناوندی دێهستانی تورجانه ـ له ٣٠ ك باكوری خۆراوای سه قز ـ ١٢ ك ئیسفالْتی سه قز بۆكاندایه ـ كوێستانی یه، سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٩١ خانو ٧٣ سوننی كورد ـ ئاوله كانیاو و چۆما و ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ چنارستان ـ شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد، جاجم، رێگا، ماشین ره و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق، لوله كه شی هه یه ـ ئه م دێ یه مه وقوفه ی مزگه وتی سوری شاری مه هاباده، مه لاسه ید حوسه ینی باغڵوجه،به ناو بانگ بوه،خواڵێ خۆش بوو، به نه خۆشی شه پله له دنیاده رچوه ـ تله فون. باغلوجه : یانی باخی هه لوچه.

٣ ـ بوغده كه ندی ـ دێ یه كه له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٢٥ ك باكوری خۆراوای سه قز ٦ ك باغڵوجه، ٦ ك ئیسفالْتی سه قز بۆكاندایه ـ كوێستانی و سارده سێره،دانیشتوان ٧٠ ـ خانو ١٠ ـ سوننی ـ كورد،ئاوله كانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ ـ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ چنارستان ـ شوغڵ،كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد جاجم ـ رێگا ماشین ره و،مزگه وت و حوجره ی فه قێ ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله كه شی ـ هه یه ـ مه لاعه لی ره بیانی له ته مه نی ٩٥ سالیدا له سالی هه تاوی كۆچی دوایی كردوه و له ته برستانی ئه م دێدا نێژراوه. بوغده كه ندی : یانی گوندی گه نم.

٤ ـ بۆگه به ستی ـ دێ یه كه له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٠ ك باكوری خۆراوای سه قز ٩ ك باغڵوجه، ٥ ك ئیسفالْتی بۆكان سه قز و له قه راخی باشوری چۆمی ـ ته ته هو دایه،قۆپی و ئارانه ـ دانیشتوان ٣٤٨، خانو ٦٥، سوننی،كورد ـ ئاوله چۆم و كانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه، یه ره ماسی ـ گوڵه به رۆژه ـ سپیایی ـ به رهه می مه رۆماڵیات ـ چنارستان ـ ته ره كاری ـ شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری (گامێش و مانگاومه ر) ده سكرد،جاجم ـ رێگا،ماشێن ره و ـ مزگه وت ـ حوجره، قوتابخانه ـ لوله كه شی ـ به رق. بۆگه به ستی : یانی . شوێنی بۆن خۆشی «به ستی»

٥ ـ تورجان ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٥٤ ك خۆراوای سه قز ٢٠ ك باغلوجه دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٨٩٥ خانو ١٥١ سوننی ـ کورد.ئاوله چۆم و کانیاوه سارده.سه رته زێنه کانی زۆر و زۆرداری،کێو و شیو ولاپاڵه.سه رسه وزه کانی تورجان، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ میوه.چنارستانی ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ بوزو (شاڵ) ـ بوزوی مه ره زی تورجان به ناو بانگه ـ ڕێگا، خیزرێژی ماشین ڕه وه ـ دو مزگه وت مه زگه وتی جامیعا و مزگه وتی مه لا و سوو ـ قوتابخانه ی سه ره تایی و ناوه ندی ـ پاسگا ـ نه خۆش خانه ـ یانه ی هاوکاری ـ تێدایه، گڵکۆی زانای خواناس و پایه به رزی کورد ـ خوالێ خۆشبوان ـ مه لا عه لی قزڵجی ـ مه لا عه بدولحه مید ـ حاجی بابا شیخ له م دێدایه ـ ئه م دێ یه له زه مانی خوالێ خۆش بۆو ـ قۆچ به گ و ژنه ده س به خێر و داوێن پاکه که ی ـ نورالنسا خانم،زانکۆی زانین و فێربون و خواناسین بووه، و هه رساڵه زیاتر له ٧٠ فه قێ له م شوێنه دا خۆێندویانه و به هره ی زانست و خواناسیهان وه رگرتووه، ئه توانم بڵێم هیچ مه لا و فه قێ و خۆینکار و کارگه ر و جوتیارو ژن و پیاوێکی کوردی دڵ پاك نی یه که خێروبێروتیشك و ته وژم و که ڵك و قازانج و به هره ی ئه م زانکۆ گه وره، و ئه م مه درسه به ناو بانگه ی پێ نه گه یشتبێ، خۆزگایه کو، کوردانی ئێستاکه یش ئه و غیره ت و مه ردانه گیه یان ببووژایه ته وه،تیشکی خۆێندن و ده س به کار بوون و چرای ڕووله خودا کردن و هه ستانه وه یان سه رله نۆی هه ڵکردایه

٦ ـ جه میان ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز له ٤٨ ك باکوری خۆراوای سه قز ٧ ك باغلوجه ٥ ك شه قامی بۆکان.تورجان دایه ـ کوێستانی و ئارانه ـ دانیشتوان ٥٣ خانو ١٠ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ میوه،ترێ ـ قه یسی ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد،جاجم ـ ڕێگا،ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

٧ ـ زه مبیل ـ ئیستاکه چۆله ـ له سه ر شه قامی بۆکان تورجان دایه ـ قۆپیه و له قه راخی چۆمی ته ته هو دایه ـ ماوه یی خانه قای زه مبیل به ناو بانگ بووه،به ڵام چۆله و زه ویه کانی له بۆکانه وه ده کێڵ درێ ـ

٨ ـ سونج ـ دێ یه له دێهستانی تورجان له ٣٠ ك باکوری خۆراوای سه قز ٦ ك

باغلّوجه ـ له نێوان ـ هه به کی ـ کانی زێڕینه، مه رخوز ـ یازیبلاغی دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۳۰۰ ك خانو ۵۰ سونتی کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی، ڕێگا،ماشین ڕه و ـ به رق مزگه وت، قوتابخانه ی هه یه ـ کێوی ـ سولّتان خه زایی ـ له قیبله ی ئه م دێدایه که ده لّێن (صحابه) بوه و له سه ر ئه و کێوه شه هید کراوه ـ خوشکه که یشی له نێوقه دی خۆرهه لاتی کێوه که دایه (خوازاناتره) سونج ناوی یه کی له سه دارانی مه غول بوه، که ئه م دێ و سونج و سه ر سۆنجی بانه یش به ناوی ئه وه وه ناونراون ـ ئه کرێ ئه م سه رداره له گه لّ خه لّکی کوردی ئه م شوێنانه به شه ڕهاتبێ و شکابێ،جا خه لّکی به یادی ئه وڕوداوه ئه م جێگانه یان ناو نابێ سونج ـ گلّکۆی خوالّی خۆشبوو مه لا صالح شافیعی باوکی نووسه ر له م دێدایه که له ئاکامی زه حمه ت و بارهێنانی خوالّێ خۆش بو، ئه م مه لا و زانایانه له ودێ داهه لّکه وتون ۱ ـ نووسه ر ـ ۲ ـ مه لا محمّدی ڕه زایی ۳ ـ مه لا عبدالقادری فایض ۴ ـ مه لا عمری ڕحیم پور ۵ ـ مه لا عه لی مه ولودی ۶ ـ مه لا ڕه شیدی سوله یمانی ـ ۷ ـ مه لا حسین ـ ی هوشمند ۸ ـ مه لا علی لیمویی

۹ ـ سه رکه ل دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز له ۲۱ ك باکوری خۆراوای سه قز ۷ ك باغلّوجه له نێوان ـ یازیبلاغی، هه به کی ـ شقویف دایه ـ کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان۱٤۰ خانو۲۵ سونتی ـ کورد ـ ئاو له کانیاو ـ به رهه م ده غلّ دانه وێلّه ـ سپیایی ـ ڕۆن خوری ـ که شك ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری. مزگه وت قوتابخانه ـ

۱۰ ـ سه یدا ای جه میان ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۵۱ ك باکوری خۆراوای سه قز ـ ۸ ك باغلّوجه، له نێوان کانی زێڕێنه و جه میان دایه ـ ده ره یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۳۹، خانو ۸، سونتی ـ کورد ـ ئاوله کانیاوده ره ـ به رهه م ـ ده غلّ، دانه وێله ـ ڕۆن ـ خوری ـ سپیایی ـ هه نگوین ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد گۆره وی ـ مزگه وت ـ

۱۱ ـ شقویف ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۲۶ ك باکوری خۆراوای سه قز ۶ ك باغلّوجه،له نێوان سه رکه ل ـ بوغده که ندی ـ باغلّوجه

دایه ـ کوێستانی یه،سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۳۳، خانو ۲۵، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی، ڕۆن ـ خوری ـ ده سکرد ـ گوڕه وی ـ ڕێگا له کاتی وشکیدا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ

۱۲ ـ شیلاناوی ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۴۹ ك باکوری خۆراوای سه قز۱۵ ك باغڵوجه ـ ۸ ك شه قامی تورجان بۆکان دایه ـ ده ره یه کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۴۵، خانو ۲۷، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاوده ڕه ـ به رهه م ده غڵ،دانه وێڵه ـ ڕۆن،سپیایی ـ خوری ـ ترێ ـ گوێز ـ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ده سکرد،گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه ـ مزگه وت ـ فێرگه ـ به رق ـ لوله که شی.

۱۳ ـ غولاماڵی ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز له ۷۲ ك خۆراوای سه قز، ۲۰ ك باغڵوجه له نێوان قره گوێز ـ قاقلاوا،قولقوڵه دایه ـ کوێستانی یه ـ ئارانه ـ دانیشتوان ۹۲ خانو ۱۸ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی ته ته هووکانیاو، به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت فێرگه.

۱٤ ـ قاره وا گه وره ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۲۳ ك باکوری خۆراوای سه قز ـ ۷ ك باغڵوجه،له قه راخ چۆمی ته ته هو له نێوان بۆگه به ستی ـ بۆغده که ندی ـ کارێزه ی ئه یوب دایه ـ کوێستانی و ئارانه ـ دانیشتوان ۴۸۷ خانو ۹۱ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ چنارستان ـ یونجه، یه ڕه ڵ ماسی ـ گوڵه به ڕۆژه ـ ته ڕه کاری ـ شوغڵ کشت و کاڵ،ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ گۆره وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه، له قه راخی ڕێگای تورجان بۆکان دایه ـ

١٥ ـ قاره وا چکۆله ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٥ ك باکوری خۆراوای سه قز،٨ ك باغلۆجه ـ ٣ ك قاره وا گه وره دایه ـ دانیشتوان ١٠٣ خانو ٣٨،سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی ته ته هو ـ به رهه م،ده غلّ،دانه وێله ـ سپیایی ـ به رهه می مالّیات ـ رۆن ـ خوری،چنارستان ـ یه رّه ڵ ماسی ـ وێنجه ـ گوڵه به رۆژه ـ ته رّه کاری شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ گۆره وی ـ رێگا ماشێن رّه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

١٦ ـ قه ره گوێز ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٦٥ ك خۆراوای سه قز ـ له قه راخ چۆمی بۆکان و شه قامی بۆکان گه وره کان و ١٥ ك باغلۆجه دایه،کوێستانی و ئارانه ـ دانیشتوان ٦٥٧،خانو ١٢٢،سوننی ـ کورد،ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م،ده غلّ،دانه وێله ـ چنارستان،سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ وێنجه ـ یه ره ڵ ماسی ـ گوڵه به رۆژه،شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،گۆره وی ـ رێگا ماشێن رّه و ـ مزگه وت و حوجره ـ قوتابخانه ـ

١٧ ـ قازانتا ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٧٨ ك خۆراوای سه قز ـ ٣٠ ك باغلۆجه،له نێوان تورجان و قولقوڵه و له قه راخ چۆمی بۆکان دایه ـ کوێستانی یه ـ ئارانه،دانیشتوان ٥٢،خانو ١٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو به رهه م،ده غلّ،دانه وێله ـ سپیایی ـ رۆن ـ چنارستان ـ وێنجه،یه رّه ڵ ماسی ـ گوڵه به رۆژه ـ ته ره کاری ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ رێگا،ماشێن رّه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

١٨ ـ قاقلاوا ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٤٧ ك خۆراوای سه قز ـ ٢٢ ك باغلۆجه،له قه راخ چۆمی بۆکان،له نێوان قوڵقوڵه و زه مبیل دایه ـ قۆپی یه ـ ئارانه،دانیشتوان ٢١٤،خانو ٤٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م ده غلّ،دانه وێله ـ سپیایی ـ چنارستان ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد گۆره وی ـ رێگا،ماشین رّه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

١٩ ـ قوڵقوڵه ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٧٣ ك خۆراوای سه قز ـ ٢٥ ك باغلۆجه،له نێوان ـ قاقلاوا ـ غولامالّی ـ قازانتا ـ دایه ـ کوێستانی یه،سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٢٦،خانو ٤٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ

به رهه م ده غلّ دانه وێله ـ سپیایی ـ رۆن خوری ـ به رهه می ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ رێگا ماشین رّه و ـ مزگه وت حوجره ـ قوتابخانه ـ

۲۰ ـ کارێزه ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۳۶ ك باکوری خۆراوای سه قز ـ ۶ ك باغلوجه،له نێوان قاره وا ،گه ردیگلان ـ باغلوجه دایه ـ ده شتایی یه،ئارانه ـ دانیشتوان ۵۴۲،خانو ۱۰۱ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غلّ،دانه وێله ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ شوغلّ،کشت و کالّ،ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ رێگا،ماشین رّه و،مز گه وت ـ قوتابخانه ـ به م دێ ده لێن کارێزه ی ئه ییوب ـ

۲۱ ـ کانی زێڕینه ـ له ده فته ری ده وله تا،ناوی ـ ئه حمه داوای سونج ـ ه ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۳۵ ك باکوری خۆراوای سه قز ـ ۱۰ ك باغلوجه له نێوان سونج و سه یداوای جه میاندایه ـ ئه م دێ یه،وه ك له ناوی ده رئه که وی کانی ته لاوزیرّه چون بۆ ئاژه ڵ داری و کشت و کالّ لنگه ی که مه ـ خاکی زۆر به بۆشت و پیته و هه وای زۆر خۆشی هه یه ـ به لاّم به داخه وه ئێستاکه چۆله و زه ویه کانی له م لاولاوه سه رسه ری ده کێلرێ ـ

۲۲ ـ گه ردیگلان ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۴۳ ك باکوری خۆراوای سه قز ـ ۸ ك باغلوجه و له قه راخی شه قامی بۆکان تورجان دایه ـ کوێستانی یه ـ ئارانه ـ دانیشتوان ۵۲۶ خانو ۹۸ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی بۆکان و کانیاو ـ به رهه م،ده غلّ،دانه وێله ـ سپیایی ـ رۆن ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ چنارستان ـ یه رّه ڵ ماسی ـ گوّله به رۆژه ـ ته رّه کاری،شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ،گوره وی جاجم ـ رێگا،ماشین رّه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ، لوله کەشی

۲۳ ـ هه به کی ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان سه ربه شارستانی سه قز ـ له ۲۷ ك باکوری خۆراوای سه قز ۶ ك باغلوجه،له نێوان سونج ـ باغلوجه ـ یازیبلاغی دایه ده ره یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۵۸ خانو ۴۸ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و شیواوای غه ریبه غاجی ـ به رهه م،ده غلّ،دانه وێله ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ که شك ـ شوغلّ کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ،گۆره وی ـ رێگا،ماشێن رّه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ

٢٤ ـ هه رمێله ـ دێ یه که له دێهستانی تورجان بسه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٦ ك خۆراوای سه قز ـ ١٥ ك باغلوجه.له نێوان سونج و مرخوز و کونده لأن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٧٤، خانو ٣٣ ـ سوننی ـ کورد ،ئاوله کانیاو و شیواو ـ به رهه م ده غلّ دانه ویّله ـ سپیایی ـ رۆن،خوری ـ به رگه ن و به رهه می مه ڕومالیات ـ شوغلّ،کشت و کالّ،ئاژه لّ داری ـ ده سکرد ،گۆره وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ڕێگا،ماشین ڕه و ـ

دێهستانی تیله کۆ به‌ شێ زیویه ی شارستانی سه قز ـ پێشه کی ـ

تیله کۆ ـ ناوی دێهستانێکه له ده دێهستانه کانی شارستانی سه قز، که له خۆرهه لاتی ئه م شارستانه داهه لکه وتوه و سنوریشی به م به جۆره یه ١ ـ له باکوره وه به دێهستانی کولته په ٢ ـ له باشوره وه به دێهستانی خۆرخۆره و سارالّ ٣ ـ له خۆراواوه به دێهستانی ئیمام ٤ ـ له خۆرهه لاته وه به دێهستانی هۆبه توی دیوانده ره وه نوساوه ـ

ڕوبه ری ئه م دێهستانی ٢٧٧/٥ کیلومیتره و ژماره ی دانیشتوانیشی ـ ٧٢٦٢ که سه که له هه ر ـ ك ـ چوار گۆشه دا ٢٦/١٦ که س نیشته جێ یه ـ

هۆی ناو نانی ئه م مه لبه نده به تیله کۆ ئه وه یه که ـ تیله کۆ ـ له دو وشه ی تیل (یانی خوار ـ که چ ـ لاروکه وانی) و ـ کۆ ـ (یانی که ژ ـ کێو ـ کێف چیا) تێکلاو کراوه، چون زنجیره کێوی سه ر به رزو به دیمه نی حاجی سه ید، که له نزیکی زه ڕینه وه به ر و خۆراوا، به باشوری مه لبه ندی تیله کۆ دا، تا سه ر چۆمی خۆرخۆره وێنه ی که وان، ئه م مه لبه نده ی له باوش گرتوه، به چه شنی برۆی خۆشه وێستان،به ری نو فوس و چاوی نه ته وێستانی لێ گرتوه، ئه م مه لبه نده یان ناو ناوه (تیله کۆ) هه روه ها به خێله نیشته جێکانی ئه م شوێنه یشیان وتوه ـ خێلی تیله کۆ ـ

برێکیش و تویانه (تیله کۆ) یانی ـ سیاکۆ چون کێوه کانی حاجی سه ید بێ داروده وه نن یاله به ر له وه ڕ و گژوگیاله دوره وه ڕه ش ئه نوێنن ـ

برێکیش ده لین: چون ئه م عه شیره ته له ده ورانی تیروکه واندا، بۆبه رگری له هیرشی دوژمنه کانی خۆیان، هه میشه تیریان به کۆله وه بوه، ناویان ناون (تیر به کۆلّ) که م که م به شکلی ـ تیله کۆ ـ ده رهاتوه ـ

چونیه تی سورشتی: تیله کۆ ناوچه یه کی خۆش و کوێستانی و سارده سێره ـ زستانی درێژ و ـ هاوینی کورته، خاکی تیله کۆ له دوبه شی تایبه تا هه ڵکه وتوه، ١ ـ به شی بانی هۆبه تو، کێوو ته په و ده شتاییه کانی، خاکی و له وه ر خۆش و نه رمان و به بڕشتن، بۆکشت و کاڵی دیمی و له وه ڕاندنی مه ڕۆماڵیات فره به که ڵکن ـ دیمه کانی هۆبه توو، بۆ ده غڵ و دانه وێڵه به تایبه ت بۆ نۆك زۆر به بڕشتن ٢ ـ به شی کوێستا و ئارانی که زۆرتری دێکانی تیله کۆ له م به شه دایه ـ ئه م به شه زۆرتری لێژ وزبران و به ردبرداوین، که زنجیره کێوه کانی تیله کۆله و شوێنه واره ئه نتیکه کۆنه له قیمه ت نه هاتوه کانی کوردستان له م به شه داهه ڵکه توه،

کێوه و به رزایی

بڵندترین کێوی ئه م مه ڵبه نده زنجیره کێوی حاجی سه یده که له باشوری تیله کۆ، داڕاوه ستاوه، له خۆرهه ڵاته وه به ره و خۆراوا کشاوه، که له هه ر شوێنێکا ناوێکی تایبه تی هه یه ـ وه ك کێوی چادره که ـ ماین گلیاو ـ حاجی سه ید، که تیره شانه سورشتیه کانی ئه م زنجیره کێوه له خاکی فه تاحاواوه، تا چۆمی خۆرخۆره به سنوری نێوان خۆرخۆره و تێله کۆ دانراوه، بڵندترین نوچکه ی حاجی سه ید که ئێستاکه ڕاداری ـ له سه ره له ڕۆی ده ریاوه ـ ٢٦١٣ گه ز به رزه، لوتکه ی چادره که له حاست دێی ته خت ـ ٢٦٤٢ گه ز به رزه ـ دێی ئێرانشا ١٩٥٢ گه ز به رزه

شه قامی ئێسفاڵتی سه قز بۆ دیوانده ر ـ سنه و بیجار ـ به نێوه راستی تیله کۆدا دا ئه بوڕی، دێهستانی تیله کۆ له پێشدا زۆر له ئێستاکه گه ورتر بوه ـ زۆرتری دێکانی لێ کراوه ته وه،

ئه م دێهستانه له ٢٨ دێی ئاوه دان و دودێی چۆل پێکهاتوه، به رهه می گرنگی ئه م دێهستانه بریه تی یه له، ده غڵ.دانه وێڵه ـ گه نم.جۆ ـ نۆك ـ سپیایی ـ ماست ـ شیر ـ ڕۆن ـ به رهه می مڕۆماڵیات ـ خوری ـ به رگه ن، گوشت ـ په رواری ئه م مه ڵبه نده به ناو بانگه، شوغلی گرنگی خه ڵکی کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری یه، له زۆرتری دێکانیدا ـ قاڵیچه ـ قاڵی ـ جاجم پلاس ـ جه واڵ ـ خورجێن ـ گوره وی ـ ده س کێش ـ به رماڵ ـ دورست ده کرێ

چۆم ـ ئه م دێهستانه چون به رینی که مه چۆمی گه وره ی تێدانی یه به ڵام چه ند

چۆمیلکه ی به م جۆره ی خواره وی تێدایه ـ

١ ـ چۆمی ئیرانشا که له شیوه کانی هانه خاتونان و باشوری خۆرهه لاتی ئێرانشا وه سه رچاوه ئه گرێ و دێکانی ئێرانشا و قه لا چوخه به جێ دیلی و له ژورێی ئێراوه وه ئه رژێته چۆمی ئێراوه وه

٢ ـ چۆمی شه مسه و میراوا ـ ئه م چۆمه له به رزایه کانی میراوا و شه مسه وه سه رچاوه ئه گرێ و به باشوری میراوا دادێته خوارێ و دارو باخه کانی باکوری دێی شه مسه به جێ دێلی و له خوار شه مسه وه شیواوی ناودێی شه مسه ی دێت سه روله نزیکی (ته یمان قه لا) ئه رژێته ناو چۆمی باشماخه وه

٣ ـ چۆمی باشماخ، ئه م چۆمه له کوێستانه کانی باشوری باشماخه وه سه رچاوه ئه گرێ و دێی باشماخ به جێ دێلی و به شیوومه زرای شه رابخانه دا دائه بورێ، له خواردێی (ته یمان قه لا) وه له که ل چۆمیلکه ی شه مسه یه ك ئه گرن و له ژوردێی (ئێراوه) وه له گه ل چۆمی ئێرانشا و قه لا چوخه ئه بنه یه ك ، له مه ولا به ناوی (چۆمی ئێراو) به قه راخی دێکانی، (ته مربه گ) (شاشاگه ل) (چناره) داره ت ئه بێ و، شیوا و کانیاوه کانی کێوه کانی (ته خت) و (ضامناوا) یشی دێته سه ره ئه مجار له قه راخی دێی حانه میران ئه رژێته ناو چۆمی خۆرخۆره وه، ناوی دێکانی به ریزی ئه لفوبی ـ به م جۆره یه ـ

١ ـ ئه حمه د مه رده ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ، به شی زێویه ی شارستانی سه قز، له ٥٥ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٤ ك باکوری شه قامی ئیسفالتی سه قز دیوانده ره و ٤ ك ئێرانشا دایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣١٧، مال ٥٩، سونتی ـ کورد ـ ئاوله کانی و ئه ستێر، به هره، ده غل ـ دانه وێله ـ ترێ ـ شێلانه ـ به رهه می ئاژه ل، شوغل: کشت و کال ـ ئاژه ل داری، باخه وانی ـ رێگا، ماشێن ره و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ خه لکی ئه م دێ زۆرتریان سه یدن و له بنه ماله ی سه ید شوکره ی پارسانیانن، به رق ـ ئاوی لوله که شی

٢ ـ ئیلو ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆی به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٥٨ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٧ ك باکوری ئێرانشا ـ له نێوان دێکانی مه لاسه لار ـ صالح ئاوا ـ سپه وره ـ ئیرانشا دایه ـ ده ره یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٧٥، خانو ٦٧، سونتی کورد

ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، ترێ ـ شیلانە ـ بەرهەمی ئاژەڵ ـ هەنگوێن ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسکرد، قالیچە ـ بەڕە، جاجم ـ گۆرەوی ـ ڕێگا، ماشین ڕە و ـ مزگەوت ـ قوتابخانە، بەرق، لوولەکەشی

٣ ـ ئیرانشا ـ دێی ناوەندی تیلەکۆیە ـ لە ٥١ ك خۆرهەلاتی سەقز و قەراخی شەقامی سەقز دیواندەرە دایە ـ لاپاڵ و دەرەیە ـ سارد و باگرە ـ دانیشتوانی ٩٧٥، خانو ١٨١، ئاوله کانیاو و چۆما و ـ بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە ـ ڕۆن ـ خوری ـ کەشك ـ ترێ ـ بەروار، چنارستان ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسکرد، قاڵیچە ـ پلاس ـ جاجم ـ ناوی کۆنی، میرزا میرانشا بووە ئیستاکەیش دەوڵەتی ناوی ناوە ئیرانخواە ـ دێسان پێی دەڵێ ـ تیلەکۆ ـ ناوەرچی بگۆرێ ناوەرۆك هەر یەکێکە ـ مزگەوت ـ حوجرە ـ گورهانی ژاندارم ـ تەڵ، بەرق ـ لوولەکەشی ـ قوتابخانەی سەرەتایی و ناوەندی نەخۆشخانە ـ نانەوایی ـ شیرکەتی هامیاری ـ لقی نەوت، کارگای جۆشکاری ـ قاوەخانە ـ دوکانی بەقاڵی و میوەفرۆشی ـ حەمام ـ قەساوی ـ مامان ـ دکتور ـ دێ دار، ڕە ئیسی بەڕوەردە و فێرکردن ـ مەلای چاکی دەرس وێژ ـ مەلاعبداللەی شەرافەتی ـ تێدایە ـ

٤ ـ باشماق: دێ یەکی بەناو بانگی دێهستانی تیلەکۆیە، لە ٥٨ ك خۆرهەلاتی سەقز ـ ١٢ ك باشوری تیلەکۆ (ئیرانشا) لە نێوان دێکانی (شەمسە) (تەیمان قەلا) (هەوی) (سەردەرە) و (تازاوا)، دایە، بەر بناروەدەرەیە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان ١١٨٠، خانو ١٨٠، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆما و،بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە ـ بەرهەمی مەڕومالیات ـ ترێ ـ شیلانە ـ گوێز ـ چنارستان ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسکرد، جاجم ـ گورەوی ـ ڕێگا، ماشێن ڕە و ـ مزگەوت ـ حوجرە ـ لوولەکەشی ـ بەرق،خوالی خۆش بوو شێخ حەسەنی مەولاناوا لە مزگەوتی ئەم دێدا لەلای مەلا ئەحمەدی وەلزەیی خویندویەتی ـ گلکۆی خوالی خۆش بوو مەلا ئەحمەد لەم دێدایە ـ هەروا،گلکۆی شەهید ـ مەلا محمّد ـ مەشهور بەقاضی مامەی مەلا ئەجمەددینی حانەمیران کە بەدەستوری عەبدولقادرخانی هەمەویسی لەسەر ئەوە کە قەباڵەی دێ یەکی داگیر کراوی بەناحەق بۆ ئیمزانە کرد و دینی خۆی پێ نەفرۆشت، بێ ئاگاله ماڵی خۆیالە خەودابێ سوچ و تاوان بەگوللەی بەکرێگیراوێکی چەپەڵی خوانەناس

شه هید کرا[1]

٥ ـ به رده ره شه ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی شارستانی سه قز له ٧٣ ك خۆرهه ڵاتی سه قز، ٢٢ ك ئێرانشا و ١٢ ك باکوری شه قامی سه قز دیوانده ره دایه ـ بناری ته په یه، سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٣٩ خانو ٦٢ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی به رده ڕه شه و کانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ به رهه می مه ڕوماڵیات، په روار ـ چنارستان ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، مزگه وت ـ قوتابخانه ـ لوله که شی هه یه ، له نێوان کانی سور ـ قادراوا ـ قه ڵا گاو عه لی مه رده دایه ـ ده سکرد قالیچه ـ جاجم ـ

٦ ـ تازاوا ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٦٣ ك خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ١٠ ك باشور خۆرهه ڵاتی ئێرانشا دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٥٦ ـ خانو ٤٨ ـ سوننی ـ کورد ئاوله کانیاو و چۆما و ـ به رهه م ده غڵ،دانه وێڵه ـ خوری ـ ڕۆن ـ په روار ـ هه نگوین ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، له کاتی و شیکدا ماشێنی پێدا ده ڕوا، مزگه وتی هه یه به ڵام که متر مه لای تێدایه ـ ئه م دێ کوێستانی له وه ڕ خۆشی، زۆری به ده سته وه یه که بۆمه ڕداری لنگه ی که مه ـ

٧ ـ ته خت: ناوی دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ،له ٥١ ك خۆرهه ڵاتی سه قز و، ٢٢ ك باشوری خۆراوای ئێرانشا ـ له نێوان دێکانی ـ هه وی ـ باشماق ـ عه لیاواو سه رده ره دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٤٨، خانو ٦٥، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاوه سارده ئاو زۆرکان و به فراوی کوێستانه کان ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ گوێز، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ باخه وانی، ڕێگا، ماشێن کاتی و شکی ـ مزگه وت،قوتابخانه ـ گوێزی ته خت بۆزۆری و چاکی به ناو بانگه، ئه م دێ و باشماخ و هه وی و عه لیاوا له داوینی کوێستانی به خێرو و بیرۆ زنجیره کێوی حاجی سه ید و باکوری کوێستانی چادره که و ماین گلیاو داهه ڵکه وتون،به رق و لوله که شی هه یه ـ

١) سه رچاوه ـ خواڵێ خوشبو مه لانجم الدین علائی مه لای حانه میران و چه ند زانای تری ناوچه که.

٨ ـ ته یمان قه لا ـ ناوی دێی یه که له دێهستانی تیله کۆ له ٥٣ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ١٠ ك ئێرانشا ـ له نێوان شه مسه و باشماخ و قه لا چۆخه دایه ـ ته پولکه یه سارده سێره له قه راخی شه قامی ماشێن ڕه وی باشماخ و چۆمی شه مسه دایه ـ دانیشتوان ١١٣، خانو ٢١، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غل، دانه وێله، ڕۆن ـ خوری ـ که شك ـ شوغل: کشت و کال، ئاژه ل داری ـ ده سکرد ـ جاجم ـ ڕێگا، ماشین ڕه ـ مزگه وت، قوتابخانه ـ به رق ـ

٩ ـ چالگه ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی سه قز له ٥٩ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ قه راخی باکوری ئێسفاله تی سه قز دیوانده ره ـ ٨ ك ئێرانشا ـ ته پولکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٨٥، خانو ١٦، سوننی ـ کورد ـ به رهه م، ده غل، دانه وێله ـ خوری ـ ڕۆن ـ که شك ـ شیر ـ که ره ـ شوغل: کشت و کال ـ ئاژه ل داری ـ مزگه وتی بێ مه لا ـ لوله که شی ـ به رق ـ

١٠ ـ حوسه یناوا ـ ناوی مووچه یه که له کوندا دێ بوه،

١١ ـ دوله سیر ـ ناوی دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ له ٦٢ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ١٠ ك ئێرانشا، له نێوان ئه حمه د مه رده و قه لاگای کۆرکۆر دایه ـ کوێستانی، سارده سێره، دانیشتوان ٨٢، خانو ١٦، سوننی، کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆماوی ئه حمه د مه رده ـ به رهه م ده غل، دانه ویله ـ شێلانه ـ گوێز ـ سێو ـ ڕۆن ـ هه نگوین شوغل: کشت و کال ـ ئاژه ل داری ـ باخه وانی ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ خه لکی ئه م دێ زۆربه یان سه یدن

١٢ ـ سه یداوا ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٦٠ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٦ ك ئێرانشا، له نێوان چالگه و قادراوا وشه ریفاوادایه ـ ته پۆلکه یی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٨٢، خانو ١٦، سوننی ـ کورد ـ ئاوله زنه ی مێرگه زه نوێره کانی هۆبه تو و کانیاو ـ به رهه م، ده غل، دانه وێله ـ به رهه می مه ڕومالیات ـ شوغل: کشت و کال ـ ئاژه ل داری ـ مزگه وت، قوتابخانه ـ ئه م دێ ئاشی به رقی تێدایه ـ خه لکی له بنه ماله سه ید شوکر و سه یدن ـ

١٣ ـ سه رده ره ـ ناوی مه زرایه کی کوێستانی له وه ڕ خۆشه که له ٦ ك باشوری

خۆرهه لاتی باشماخ دایه که.قه دیم دێ بووه به لام ئێستاکه چۆله و له دێی باشماخه وه ئه م مه زرا که لکی لی وه ر ده گێری

١٤ ـ شه ریفاوا ـ ناوی دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ له ٧٨ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ١٠ ك ئێرانشا له نێوان قه لاکون ـ قادراوا ـ سه یداوادایه، لاپاڵ و به ربناره ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٧٦، خانو ٣٣، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆمی شه ریفاوا به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ هه نگوین ـ خوری ـ رۆن،که شك ـ سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد، جاجم ـ قالێچه ـ گۆره وی ـ رێگا، ماشینی بۆئه چێ ـ مزگه وت، قوتابخانه ـ

١٥ شه مسه ـ ناوی دێ یه کی گه وره یه له دێهستانی تیله کۆ ـ له ٦٣ ك خۆرهه لاتی سه قز ٦ ك ئێرانشا له نێوان ـ تازاوا ـ میراوا ـ ته یمان قه لا ـ ئێرانشا دایه ـ ده ره یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٧٢٦، خانو ١٢١، سوننی ـ کورد ـ ئاولەکانیاو و چۆمی میراوا ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ میوه قه یسی ـ چنارستان ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ باخه وانی ـ ده سکرد، جاجم ـ پلاس ـ قالیچه ـ گۆره وی ـ رێگا، ماشێن رێ و، مزگه وت ـ قوتابخانه ـ تله فون ـ مه لا محمد مه لای ئه م دی یه

١٦ ـ صالح ئاوا ـ ناوی دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ له ٦٠ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٦ ك ئیرانشا ـ له نێوان دێکانی ئێلو ـ قادراوا ـ کانی سه ید شوکره ـ ئێرانشا دایه ده ره یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٤٦ خانو ٢٧ ـ سوننی ـ کورد، به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ رۆن ـ خوری، که شك ـ په روار، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ رێگا، ماشین رێ و ـ مزگه وت، قوتابخانه ـ به رق ـ

١٧ ـ عه لیاوای ته خت ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٥٩ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٢٢ ك ئێرانشا ـ ٦ ك دێی ته ختایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٤١، خانو ٨، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ رۆن ـ خوری، هه نگوین ـ میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، رێگا، ماشین رێ و ـ مزگه وت ـ

١٨ ـ عه لی مه رده ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ له ٦١ ك خۆرهه لاتی سه قز

- ١٢ ك ئێرانشا - له نێوان کانی سور - به رده ڕه شه - هه ردو قه لاگا و له سه ر شه قامی سه قز تیکاب دایه - ده شتایی یه - سارده سێره - دانیشتوان ١٤٨، خانو ٢٨، سوننی - کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غلّ، دانه وێله - به رهه می مالّیات - ڕۆن - خوری - په روار - هه نگوین - شوغلّ: کشت و کالّ، ئاژه لّ داری - ده سکرد، قالیچه - جاجم - ڕێگا، ماشین ڕه و - مزگه وت - قوتابخانه - لوله که شی - به رق

١٩ - قه لاگای شه ریف - دیّ یه که له دێهستانی تیله کۆ - له ٦١ ك خۆرهه لاتی سه قز - ١٢ ك ئێرانشا.دایه - ده شتایی یه - سارده سێره - دانیشتوان ١٥٨، خانو ٣٠، سوننی - کورد - ئاوله کانیاو - به رهه م، ده غلّ، دانه وێله - هه نگوین - ڕۆن - خوری - که شك، به رگن - شوغلّ: کشت و کالّ - ئاژه لّ داری - ڕێگا، ماشێن ڕه و - ئه م دیّ له گه لّ عه لّی مه رده - شیوه لێکیان به ینه و به دیّ یی ئه ژمێردرێن و به هه ردوکیان مزگه وت و قوتابخانه یه کیان هه یه

٢٠ - قه لاگای خه لیفه - دیّ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی شارستانی سه قز - له ٦١ ك خۆرهه لاتی سه قز ١٢ ك ئێرانشا دایه - ده شتایی یه - سارده سێره - دانیشتوان ٥٦، خانو ١١، سوننی - کورد - ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غلّ، دانه وێله - خوری - ڕۆن - که شك - په روار، شوغلّ: کشت و کالّ - ئاژه لّ داری - ده سکرد، جاجم - مزگه وت ڕێگا ماشین ڕه و -

٢١ - قادراوا - دیّ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی شارستانی سه قز - له ٦٠ ك خۆرهه لاتی سه قز - ١٠ ك ئێرانشا - له نێوان - به رده ڕه شه - شه ریفاوا - سه یداوا - کانی سه ید شوکره - قه لاگا و له ٦ ك ئێسفالّتی سه قز دیوانده ره دایه - ده شتایی یه - سارده سێره، دانیشتوان ٣٢٧، خانو ٦١، سوننی - کورد - ئاوله کانیاو - به رهه م، ده غلّ،دانه وێله - خوری - ڕۆن - هه نگوین، شوغلّ: کشت و کالّ - ئاژه لّ داری - ده سکرد، قالیچه - جاجم - ڕێگا، ماشێن ڕه و - مزگه وت - قوتابخانه - خوالیّ خۆشبو مه لا محمدامین حسنی - مه شهور به شیخ مه لا - ماوه یه کی زۆرله م دێدا ژیاوه و هه رله م دێشدا کۆچی دوایی کردوه - به رق - لوله که شی -

٢٢ - قه لا چوخه - دیّ یه که له دێهستانی تیله کۆ له ٥٠ ك خۆرهه لاتی سه قز - ٥ ك ئێرانشا - ٣ ك ئێسفالّتی سه قز دیوانده ره دایه - ده ره یه - سارده سێره - دانیشتوان

٣٨١، خانو ٧١، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی قه لا چوخه و کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ دانه ویّله ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ په روار ـ ترّی ـ شیلاّنه ـ بادام ـ شوغلّ: کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ باخه وانی ـ رّیگا، ماشین رّه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ خوالیّ خۆشبوان ـ مه لا قادر ـ قاضی ـ مه لا سه عیدی که وکه بی ـ کۆر وباو با پیّرهه ر سیّکیان یه ك له دوی یه ك رّانومایی خه لّکیان کردوه و هه رله م دیّشیدا له دنیاده رچون خوایان لیّ رازی بیّ ـ به رق ـ لوله که شی

٢٣ ـ کانی سور ـ دیّ یه که له دیّهستانی تیله کۆ به شی زیّوه یه ی شارستانی سه قز ـ له ٦٤ ك خۆرهه لاّتی سه قز ـ ٢٥ ك ئیّرانشا ـ له قه راخی شه قامی سه قز تیکابدایه ـ کویّستانی یه ـ سارده سیّره ـ دانیشتوان ٣٣٣، خانو ٦٢، سوننی ـ کورد ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غلّ، دانه ویّله ـ به رهه می ئاژه لّ ـ په روار ـ شوغلّ: کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد، قالیچه ـ جاجم ـ ته شی رّیسی، رّیگا، ماشین رّه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق

٢٤ ـ کانی سه ید شوکره ـ دیّ یه که له دیّهستانی تیله کۆ به شی زیّوه یه ی شارستانی سه قز ـ له ٥٩ ك خۆرهه لاّتی سه قز ـ ٣ ك ئیّسفالّت و ٨ ك ئیّرانشا دایه، ده شتایی یه ـ سارده سیّره ـ دانیشتوان ٢٣٧ خانو ٤۴ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ،دانه ویّله ـ خوری ـ رۆن ـ په روار ـ شوغلّ: کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ رّیگا، ماشیّن رّه و ـ ده سکرد ـ قالّیچه ـ جاجم ـ قوتابخانه ـ مزگه وت و حوجره ی هه یه ـ زۆرتریان سه یدن به رق ۰

٢٥ ـ کانی مه لا ـ موچه یه که له

٢٦ ـ گاقران ـ دیّ یه که له دیّهستانی تیله کۆ له ٢ ك ئه حمه د مه رده ـ ٥٤ ك خۆرهه لاّتی سه قز ـ ٦ ك ئیّرانشا دایه ـ کویستانی ـ سارده سیّره دانیشتوان ٧ ـ خانو ١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غلّ، دانه ویّله ـ خوری ـ رۆن ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ رّیگا، ماشین رّه و ـ مزگه وتی هه یه ـ به لاّم ئیستاچۆلّه ته نیا مالّیکی لیّ ماوه.

٢٧ ـ مه لاّ سالار ـ ناوی دیّ یه که له دیّهستانی تیله کۆ به شی زیوّیه ی شارستانی

سه قز ـ سوننی ـ کورد له ٧٢ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ١١ ك ئێرانشا ـ له نێوان قه پلانتو و ئیلو و کانی سور دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٠٦ ـ خانو ٥٧، ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ رۆن ـ خوری ـ که.شك ـ هه نگوین ـ شوغڵ کشت و کاڵ،قوتابخانه و مزگه وتی هه یه ـ ده سکرد، قالیچه ـ جاجم، لوله که شی. رێگا. ماشێن ڕه وی خیزڕێژ.

٢٨ ـ میراوا ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٦٠ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٩ ك ئیرانشا ـ له نێوان چالگه و شه مسه ـ ٣ ك باشوری ئیسفاڵتی سه قز دیوانده ره،له حاست سێ رای تیکاب دایه ـ ده ره یه ـ سارده سێره، دانیشتوان ٢٠٤، خانو ٣٨، سوننی ـ کورد ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ به تایبه ت نوك ـ رۆن، خوری ـ که شك ـ هه نگوین ـ گوێز ـ شیلانه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ په روار خستن ـ رێگا، ماشین ڕه و ـ قوتابخانه ـ مزگه وت ـ ده سکرد، جاجم ـ مه لا ابوبکر مه لایه تی

٢٩ ـ ناسراوا ـ دێ یه که له دێهستانی تیله کۆی شارستانی سه قز ـ له ٥٥ ك خۆرهه لاتی سه قز و ١ ك ئیسفاڵتی سه قز دیوانده ره دایه ـ دانیشتوان ٢٠ خانو ٥ سوننی ـ کورد ـ ده شتایی یه، سارده سێره ـ ئاوله کانیاو و چۆما و ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ خوری ـ رۆن ـ که شك ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ رێگا ماشین ڕه و ـ ئه م دێ میکانیزه ی مالیکه ـ

٣٠ ـ هه وی ـ (ئیبوب) دێ یه که له دێهستانی تیله کۆ به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٥٠ ك خۆرهه لاتی سه قز و ٢٢ ك ئیرانشا ـ ١٢ ك ئیسفاڵتی سه قز ئیرانشا دایه ـ کوێستانی یه سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٤٧ خانو ٤٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ میوه ـ هه نگوین ـ په روار، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ رێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت و قوتابخانه ی هه یه ـ ئه م دێ کانی به ردی خانوی چاکی هه یه ـ

دیکوی خوڕخوڕه به شی ناوچه ی سه قز

دێکۆی خۆرخوڕه که له پێشدا ٦٩ دێی له باوش گرتبوو، چون زۆر به ربلاو بوو، ٣٥ دێی لێ کراوه: یه ك دێی خراسه‌ڕدێکۆی ـ ساحیب ٢ دێی خراسه ر دێکۆی ئیمام ـ ٢١ دێی خراسه ر دێکۆی چل چه مه ی دیواندره ره، ١١ دێی خراسه ر دێکۆی سه رشیو، به م جۆره دێکۆی ئێستاکه ی خۆرخوڕه له ٣٤ دێ پێکهاتووه،

ڕووبه ری ئه م دێکۆیه ٥٤٦/٧٥٠ ك چوار گۆشه یه، ٧٥٧٥ که س دانیشتوی هه یه، یانی له هه ر ك ـ یکی چوار گۆشه دا ١٣/٨٥ که س نیشته جێ یه. ئه م دێکۆیه له باشوری خۆرهه لاتی سه قز دا هه ڵکه وتوه و سنوریشی به م جۆره یه:

١ ـ له باکوره وه به دێکۆ کانی تیله کۆ و ئیمام

٢ ـ له باشوره وه به دێکۆ کانی چل چه مه و سه رشیو

٣ ـ له خۆراواوه به دێکۆی سه رشیو

٤ ـ له خۆرهه لاته وه به دێکۆی چل چه مه و زه ڕینه ی دیوانده ره وه پاڵی داوه

خوڕ: له زمانی کوردیدا به ده نگی ئاوێ ده کوترێ که له به رزاییه وه بێته خوارێ و قه لپه ز بکا: جاله به ر ئه وه که دێی خۆرخوڕه له داوێنی باکوری زنجیره کێوی به سام و دیمه ن و سه ر سه وزو به رزی چل چه مه و له نێو دڵی دوو کێوی به رزی ئه م زنجیره کێوه داهه ڵکه وتوه، هه ربه و جۆره دێکه یش له سه ر سه کۆ یه کی به ردینی پله پله، که به شکلی پلیکانی ده سکردی خودایی ده رهاتووه، به هۆی به فروبارانی زۆری ئه م شوێنه به تایبه ت کاتی به هاران، له گشت شیووده ره و که ژ و کێو ولاپاڵ و بن به ردان، چاوه کانیان هه ڵ ده قوڵێن ، ئاوان به لیزمه و خوڕ دێنه خوارێ و ڕێژاو و تاڤگان دورست ده که ن، هه م ئه م دێ،هه م دێکۆکه هه م چۆمێ که بێره دا دێته خوارێ به ـ خۆرخوڕه ـ ناودێر کراوه،له باسی چۆمه کانی سه قز دا به درێژی باسی ئه م چۆمم کردوه.

دێی خۆرخوڕه: که له سه ر ڕێگای چاپان بۆ سوته هه ڵکه وتوه، به ناوه ندی دێکۆی خۆرخوڕه دانراوه و،سنوری به م جۆره یه ١ ـ له باکوره وه به دێی ـ قوتلو ٢ ـ له باشوره وه به دێکانی قشلاخی ئاغا گه وره و دایه خه لیل ٣ ـ له خۆراواوه به دێکانی : مله، قشلاخی مله کانی سه ید ٤ ـ له خۆرهه لاته وه به دێکانی ده ره تفی و ده ره قوله وه، نووساوه ـ ڕێگاویان ـ له ٣٤ دێی ئه م دیکۆیه. ١٩ دێ ڕێگای خیزڕێژ و ١٤ دێ ڕێگا خاکی و دێ یه کی ڕێگای

ماشین ڕه وی نی یه ـ

ئیمکاناتی ئه م دێکۆیه به م جۆره یه، ٢١ دێ فێرگه ی سه ره تایی. گشتیان مزگه وت یه ك دێ پاسگای ژاندامه ری، ٢ دی که لاسی خوێندن فێرکردن ٩ دێ ئاوی لوله که شی ـ ٢ دی فروشگای هاویاری ٣ دێ نه وت فرۆشی، ٨ دێ به قالی، ١ دێ چای خانه، ١ دێ ته عمیرگای ماشێن، ٢ دێ ئاش، ١ دێ ته له فون ٦ دێ سندوقی پوست، ١ دێ خه یاتی، ٢ دێ ئاسنگه ری و شنتی تر،

نزیکترین دێ به ـ خۆرخۆره ـ دێکانی قتلو و کانی سه یده ـ ماوه ی هه رکامیان ١٠ ك ـ ه ـ دوورترین دێ یش ـ ده ره هوانه ـ ماوه ی تا خۆرخۆره ٧٥ ك ـ ه ـ

ناوی دێکانی خۆرخۆره به ڕیزی پیتی ئه لفوبێ به م جوره ی خواره وه یه ـ

١ ـ جافرخان (جه عفه رخان) دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆرە به شی شارستانی سه قز ـ له ٧٦ ك باشوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ٦٠ ك خۆرخۆره، له نێوان باشماخ و گاوه که چی سه ڕی دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٨٨، خانو ٧٢، سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن، خوری ـ به رهه می مه ڕومالیات، شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگاخیزرێژی ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢ ـ چنارتوو: دێ یه که له دێهستانی خۆرخوره سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٦٥ ك باشوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ٥٧ ك خۆرخۆره ـ له نێوان گاوه که چی خوارێ و سورموسێ و داوێنی باشوری کێوه چادره که دایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٤٣ خانو و ٢٧ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ شیر ـ خوری ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ به رماڵ ـ ڕێگا ماشین ڕه وی خێزرێژ ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٣ ـ خوشینان ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٥٢ ك باشوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ٣٠ ك خۆرخۆره ـ له نێوان ده ره تفی و عه لیاوای ته خت و ده ره قوڵه دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٦٥ خانو و ٣١ سوننی ـ کورد ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه وی خیزرێژ ـ مزگه وت ـ

قوتابخانه

٤ ـ خوڕخوڕه ـ دێی ناوه ندی دێهستانی خوڕخوڕه ی شارستانی سه قزه له ٥٢ ك باشوری خوڕهه لاتی سه قز و ١٧ ك ئیسفالتی سه قز دیوانده ره و له نێوان قتلو و كانی سه ید و قشلاخی مله دایه، كوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٧٨، خانو و ٥٢، سوننی ـ كورد ـ ئاوله كانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغڵ: كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ به رق ـ لوله كه شی ـ

٥ ـ ده ره تفێ ـ دێ یه كه له دێهستانی خوڕه خوڕه ی شارستانی سه قز ـ له ٥١ ك باشوری خوڕهه لاتی سه قز ـ ٨ ك خوڕخوڕه ـ له نێوان خۆشێنان ـ قشلاخی ئاغاگه وره و ده ره قوڵه و ده وره قه لا دایه ـ كوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٤٢، خانو ٤٥، سوننی ـ كورد ـ ئاوله كانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٦ ـ ده ره قوڵه ـ (ده ره قیبله) دێ یه كه له دێهستانی خوڕخوڕه ی شارستانی سه قز، له ٤٥ ك باشوری خوڕهه لاتی سه قز ـ ٨ ك خوڕخوڕه ـ له نێوان قوتلو و خۆشێنان دایه ـ كوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٢٥، خانو و ٧٩، سوننی ـ كورد ـ ئاوله كانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و، مزگه وت ـ قوتابخانه ـ یانه ی خاوین ڕاگرتن ـ لوله كه شی

٧ ـ ده ره شێخان ـ دێ یه كه له دێهستانی خوڕخوڕه ی شارستانی سه قز ـ له ٦٠ ك باشوری خوڕهه لاتی سه قز ـ له ٣٥ ك خوڕخوڕه ـ له نێوان چنارتو و قاره وای سلێمان و سوموسێ دایه، كویستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٥٧، خانو و ٢٩، سوننی ـ كورد ـ ئاوله كانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد، جاجم ـ گۆره وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ڕێگا، ماشین ڕه و

٨ ـ ده ره ویانی خواریّ (ده رویانه وشکه) ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستاني سه قز ـ له ٧٨ ك باشوری خۆرهه لاّتی سه قز ـ ٣٥ ك خۆرخۆره ـ له نێوان ـ مه ولاناوا ـ که که وسان و ده ره هوان ـ ده ره ویانی خواریّ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٦٦ خانو ٣١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ به رهه می ئاژه ڵ، شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا، ماشین ڕه وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٩ ـ ده ره ویانی سه ری (ده ره ویانی شێخ ئه حمه د) دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز له ٧٥ ك باشوری خۆرهه لاّتی سه قز ـ ٢٥ ك خۆرخۆره و له نێوان مه ولاناواو ڕۆسته کوورِ و داوێنی کێوی خسروخان دایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٨٩ خانو و ٥٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ،دانه وێله ـ ڕۆن ـ خوری،به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ ڕێگا،ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ فێرگه ـ

١٠ ـ ده ره هووان ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٨٦ ك باشوری خۆرهه لاّتی سه قز و ٣٥ ك خۆرخۆره و له نێوان،که که وسان ـ سوّلّه، بست دایه کویستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٦٤ خانو و ٤٩ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ده سکرد،جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

١١ ـ درگا خه لیل ـ ناوی دێ بوه،له نێوان کانی سه ید و ماسی ده ری شێخ دابووه ـ به لاّم ئێستاکه چۆلّه و له دێی ماسی ده ری شێخه وه ده کێڵدرێ ـ

١٢ ـ ده وره قه لاّ ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٦٠ ك باشوری خۆرهه لاّتی سه قز، و ١٢ ك خۆرخۆر و له نێوان ـ قاره وای سلێمان و قشلاّخی ئاغاگه وره دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٦٠٠، خانو و ١٠٤، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی،ڕۆن ـ خوری ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، گۆره وی ـ جاجم ـ ڕێگا،ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ئه م دێ به غه لّه ت له ده فته ری دوڵه تا ـ ده ڵه ت قه لاّ ـ نوسراوه ـ چون له سه ر ته په ی ئه م دێ یه قه لاّ یه کی به ده وره ی تێدا بووه که هێشتا ئاسه واری گه وره یی

بانگمان لێ ده کا ـ

١٣ ـ ڕۆسته مه کووڕ ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز، له ٧۴ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ٢۵ ك خۆرخوڕه و له نێوان مه ولاناوا و قامیشه ڵه دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان خانو و ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ به ڵام ئیستاکه چۆله

١٤ ـ سورموسێ ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ۶٧ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز، ٢۵ ك خۆرخۆره، له نێوان گاوه که چی خوارێ ـ درگاشێخان و قاره وا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٣۵ خانو و ۶۵ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

١۵ ـ سورنج داغ ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٧٠ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز، له ١۵ ك خۆرخۆره وله نێوان نوین و سه رده ره ی سه رشیو دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٣٨، خانو و ٢۶، سوننی ـ کورد،ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می مڕومالیات ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

١٦ - سۆڵه - دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز - له ٧٥ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز، ٥٠ ك خۆرخۆره و له نێوان - ده ره هوان و ئیسحاقاوای سه رشیو دایه - کوێستانی و سارده سێره - دانیشتوان خانو و - سوننی - کورد - ئاوله کانیاو - به رهه م،ده غڵ،دانه وێڵه - سپیایی - ڕۆن - که شك - خوری - شوغڵ، کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - ده سکرد، جاجم - گۆره وی - ڕێگا - مزگه وت (ئیستاکه چۆله)،

١٧ - شیخ سنایی - موچه یه که له نێوان مه وسماوا و ماسیده ری سلێمان و مه ولاناوا دایه -

١٨ - قامیشه ڵه - دێ که له دێهستانی خۆرخۆری شارستانی سه قز - له ٧٥ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز، ٣٦ خۆرخۆره - له نێوان قه ره بوغره - ڕۆسته مه کوورژ و حاجی مه مه دانی سه رشیو دایه - کوێستانی و سارده سێره - دانیشتوان ١٥٠، خانو و ٢٥ - سوننی - کورد - ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه - سپیایی - ڕۆن - خوری - شوغڵ کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - ده سکرد، جاجم - گۆره وی - ڕێگا،ماشین ڕه و - مزگه وت - قێژگه

١٩ - قاره وای سلێمان - دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز - له ٦٠ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز ٢٠ ك خۆرخۆره،له نێوان - ده ره شێخان - سوورمۆسی،ده وره قه ڵا دایه - کوێستانی و سارده سێره - دانیشتوان ٤٠٠، خانو و ٥٥ ئاوله کانیاو و چۆم - به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه - ڕۆن - خوری - شوغڵ،کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - ده سکرد،گۆره وی،جاجم - ڕێگا،ماشین ڕه و - مزگه وت - قوتابخانه.

بن حانه

له قه دیما دێ بوه ئیستاکه له قاره واوه ده کێڵدرێ، کێوی ڕۆش له قاره وا ،کانی به ردوشتی تری تیدایه - چاوه کانی بن حانه به ناو بانگه -

بۆره وسه

دێ بووه که ئێستاکه بوه ته له وه ڕگای دێکانی،قاره وا،سورموسێ - خاڵه وازه -

عه زیزاوا ـ وزمان ـ ئاسه واری قه برستان له هه ردوو شوینه که داهه یه

٢٠ ـ قه ره بوغره ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٧٥ ك باشوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ٣٢ ك خۆرخۆره ـ له نێوان قامیشه لّه و ماسیده ره ی شێخ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٤٥ خانو و ۴۶ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێلّه ـ رۆن ـ خوری ـ به رهه می مرۆمالّیات ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ رێگا، ماشین رۆ و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢١ ـ قشلاخی ئاغا گه وره (ئه مین) دێ له که له دێهستانی خۆره خۆره ی شارستانی سه قز ـ له ۵٠ ك باشوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ٨ ك خۆرخۆره، له نێوان خۆرخۆره و ده ره تفی و ماسیده ره ی خواریٰ و ده وره قه لا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان ۴٣٢، خانو و ٨٠، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غلّ، دانه وێلّه ـ رۆن ـ خوری ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

٢٢ ـ قشلاخی مله ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ۶٠ ك باشوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ۶ ك خۆرخۆره ـ له نێوان خۆرخۆره و مله و قوتلّو و که ندوّلان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٣۵، خانو و ۴٠، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێلّه ـ رۆن ـ خوری ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد جاجم ـ گۆره وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٣ ـ قوتلّو ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ۵٠ ك باشوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ٨ ك خۆرخۆره، له نێوان ده ره قولّه ـ رۆسته مان، خۆرخۆره و قشلاقی مله دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٢٠، خانو و ٣٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێلّه ـ رۆن ـ خوری و به رهه می مرۆمالّیات، شوغلّ کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد، گۆره وی ـ جاجم ـ رێگا، ماشین رۆ و، مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٤ ـ کانی سه یید ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له

٥٦ ك باشوری خۆرهه‌لاتی سه قز، ٨ ك خۆرخۆره ـ له نێوان خۆرخۆره ـ مله و ماسیده ری شێخ دایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٣٣، خانو و ٢٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی، جاجم ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٥ ـ کاکه وسان ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ١١٠ ك باشوری خۆرهه‌لاتی سه قز ـ ٥٥ ك خۆرخۆره ـ له نێوان ده ره ویانه وشکه ـ ده ره هوان ـ بست و، وزمان دایه ،کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٠٠ ،خانو و ٣٤ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه، ڕۆن ـ خوری، و به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ جاجم ـ ڕێگا،ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٦ ـ گاوه که چی خوارێ ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٧٣، ك باشوری خۆرهه‌لاته سه قز ـ ٣٥ ك خۆرخۆره ـ له نێوان ـ چنارتوو سوورموسێ و گاوه که چی سه ری دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢١٥، خانو و ٣٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ،مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٧ ـ گاوه که چی سه رێ ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٨٠ باشوری خۆرهه‌لاتی سه قز ـ ٤٠ ك خۆرخۆره ـ له نێوان،جافرخان و خاڵه وازه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره،دانیشتوان ٢٥٠ خانو و ٤٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م،ده غڵ،دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می مڕومالّیات ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا،ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٨ ـ مله ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٦٤ ك باشوری خۆرهه‌لاتی سه قز ـ ١٠ ك خۆرخۆره،له نێوان،کانی سه ید و نوین و قشلاّخی مله و قامیشه‌ له‌ دایه‌،کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٥١ خانو و ٤٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ده غڵ دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری

ـ ده سكرد جاجم ـ گۆره وی ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٩ ـ ماسیده ره ی شێخ (خوارێ) ـ دێ یه كه له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٧٠ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ٢٠ ك خۆرخۆره ـ له نێوان ماسیده ره ی سلێمان ـ مه ولاناواو، قه ره بوغره دایه ـ كوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٦٤٥ خانو و ١١٠ ـ سونني ـ كورد ـ ئاوله كانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ ڕۆن ـ خوری، شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد، جاجم ـ گۆره وی، ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٣٠ ـ ماسیده ره ی سلیمان ـ دێ یه كه له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٦٢ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ١٨ ك خۆرخۆره ـ له نێوان مه وسماوا و ماسیده ره ی شێخ دایه ـ كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٤٥٠ خانو و ٧٦ ـ سونني ـ كورد ـ ئاوله كانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری ـ به رهه می ـ ئاژه ڵ ـ شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٣١ ـ مه وسماوا ـ دێ یه كه له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٧٠ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز ٢٠ ك خۆرخۆره، له نێوان ماسیده ره ی سلێمان و ده وره قه ڵا دایه ـ كوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٢ خانو و ٢ ـ سونني ـ كورد ـ ئاوله كانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می مڕومالّیات ـ شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد، گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ

٣٢ ـ مه ولاناوا ـ دێ یه كه له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٧٠ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ٣٧ ك خۆرخۆره و له نێوان هه ردوو ده ره ویان و ماسیده ره ی شێخ و روسته مه كووڕ دایه ـ دانیشتوان ٥٠٠ خانو و ٩٠ ـ سونني ـ كورد ـ ئاوله كانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می مڕومالّیات ـ شوغڵ، كشت و كاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سكرد، گۆره وی و جاجم ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ گڵكۆ و باره گای ـ شێخ حه سه نی مه ولاناوا و قورئانه به ناو بانگه، فه رمان نووسه كه ی خوالێ خۆشبوو شێخ حه سه ن له م دێدایه كه له زانا كانی سه قزدا به درێژی باسی لێ كراوه ـ

٣٣ ـ نووه ین ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆره ی شارستانی سه قز ـ له ٧٠ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ١٥١ ك خۆرخۆره ـ له نێوان مله و سورنج داغ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان خانو و ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ زۆن ـ خوری و به رهه م ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ زێگا ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ئیستاکه چۆڵه ـ

٣٤ ـ ورێران ـ دێ یه که له دێهستانی خۆرخۆرهٔ شارستانی سه قز ـ له ١٢٦ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ دایه و ئیستاکه چۆڵه

دێکۆی صاحیب ـ به شی زیویه

دێکوی ساحیب، له ٢٤ دێی کوڵ ته په و ٦ دێی سه رشیو و ١ دێی خۆرخۆره پێکهاتووه. رۆوبه ری ئه م دێکۆیه ٣٨٥ ك چوار گوشه یه و ٧٣٧٨ دانیشتوی هه یه، یانی له هه رکیلۆمیتریکی چوار گۆشه دا ١٩/١٦ که س نیشته جی یه،

سنوریشی به م جۆره یه ١ له باکوره وه به دێکۆی سه را و کول ته په ٢ ـ له باشوره وه به دێکۆی ئیمام و سه رشیو ٣ ـ له خۆراواوه به شاری سه قز و دێکو کانی ته موغه و سه رشیو ٤ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێکۆی ئیمام و کول ته په وه لکاوه،

زه وی ئه م دێکۆیه به هۆی ئه وه، که له م به ره وبه رو قه راخی چۆم دایه، زۆر به بڕشت و پیت و به ره که ته، ئه گه ر ده وڵه ت له سه ددی ـ قه ڵه نده ره وه ـ بۆئاودێری که ڵکی پێویستی وه ر بگرتایه ، بۆزه ویه کانی ده و به ر، ئاوی هه ڵبه ستایه و ده ستی فه لاکانی بگرتایه، زۆر له ماوه یه کی کەم دائه م پارچه له کوردستان، ده بوه گولزار و گوڵستان، خه ڵکی هه زار به رگی بێکاریان ده درێ، هه ناوی مه ینه تیان ده برێ، به یه گجاری ده حه سانه وه و چه ندین به رابه ری ئیستاکه یان به رهه م لێ وه ده س ده هێنا، شوغڵی خه ڵکی کشت و کاڵ و ئاژه ڵ داریه،

به رهه می ئه م دێکۆیه بریه تیه له، گه نم ـ جۆ ـ نۆك ـ نیسك (ده غڵ و دانه وێڵه) و وێنجه ـ چنلرستان ـ ته ڕه کاری ـ و به رهه می ئاژه ڵ (خوری ـ به رگن ـ زۆن ـ که شك ـ

پە نیر ـ) دەسکردی ژنان ـ قالی ،کلاو ـ گۆرەوی ـ دەسکێش ـ جاجم و شتی تر.[۱] دێی ـ صاحیب کە لە سەر شەقامی قیرەتاوی سەقز دیواندەرە و لە ٢٠ ك خۆرهەلاتی سەقز دایە دێ یەکی مێژوویی یەکە ٨٠٠ کەسی حەشیمەتەهەیە و لە ۴۶ پلە و ٢٧ دەقیقەی درێژایی جەغرافیایی و ٣۶ پلە و ١٢ دەقیقەی پانی جەغرافیایی داهەلکەوتوە![۲] بەناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە کە ناوی دێکۆ لە ناوی دێکە گیراوە تەوە، سنوری صاحیب بەم جۆرەیە ١ ـ لە باکورەوە بە دێی خانە قا ٢ ـ لە باشورەوە بە دێی کاکە سیاو ٣ ـ لە خۆراواوە بە چۆمی صاحیب و دێی ئایە نان ۴ ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێی مەحموداوا،گەردەنەی مەحموداوا وە نوساوە،

شەقامی سەقز دیواندەرە بە ناوە راستی ئەم دێکۆدا دەڕوا، ڕێگای صاحیب ـ بۆکولتەپە و تیکاب لە قەراخی خۆرهەلاتی صاحیبەوە جیادە بێتەوە و،بە قەراخی دێکانی ـ تیزاوا ـ لە گزی،قەلاکون، جاخلو دادەڕوا و لە پردی ـ یاپش خان دەپەڕێتەوە و بە قەراخی چۆلمە لۆدا دەڕوا و دەگاتە ـ کولتەپە ـ لە ویشەوە بە سەرپە ردی چۆمی ساروخ دا دەڕوا و گوزە لبلاخ بەجێ دێلی و دەگاتە دێی صەفاخانە، لە ویشەوە دەچێتە سەر شەقامی قیرە تاوی ـ ساین قەلا ـ بۆ تیکاب، بەم جۆر شەقامی قیرە تاوی صاحیب بۆ کولتەپە ـ ناوچەی سەقز بە ناوچە کانی ـ تیکاب و ساین قەلا، پێکەوە پەیوەندەدا ، کوردە دورولاتە تۆراوە کان پێکەوە ئاشت دەداتەوە، دێی صاحیب بە تازەیی کراوە بە ناوەندی (بەشی زێوە) دێی صاحیب لە زەمانی ـ ئاشوریەکاندا پیان وتوە (ئارمائیت) چەند جار بەر هێرشی ئاشوریان کەوتوە ـ بەمڕە نگە بۆمان دەردەکەوێ کە ئەم دێ لە دەورانی کوندا قەلا یەکی گرنگی (مادە) کان بوە[۳]، ناوی دیکانی بە ڕیزی ئەلفوبێ بەم جۆرەیە ..

١ ـ ئارینان ـ دێ یەکە لە دێهستانی صاحیب بەشی زیویەی شارستانی سەقز ـ لە ١۵ ك خۆرهەلاتی سەقز، ٣ ك صاحیب لە نێوان ـ درگا سلێمان ـ ئەسراباد ـ کە مەتو

---

١) گوزارشی ئوستانداری
٢) جەغرافیای ئیران فەرهەنگی آبادیهای ایران ج ١١
٣) دیاکونوف ج ص

قه یله سون و ساحیب له قه راخی خۆراوای چۆم و پردی ساحیب دایه ـ قۆپی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٥٨ خانو و ٤٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ دانه وێله ـ سپیایی ـ په نیر ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق

٢ ـ ئاڵکه ڵو ـ دێ یه که له دێهستانی صاحیب به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٢٣ ك خۆرهه ڵاتی باکوری سه قز، ١٢ ك ساحیب ـ له نێوان داشاڵوجه ـ ئه سراباد و قه یله سون دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٤٠، خانو و ٨٢، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن خوری ـ سوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی ـ

٣ ـ ئه سراوا ـ دێ یه که له دێهستانی صاحیب به شی زیویه ی شارستانی سه قز ـ له ١٦ ك خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ٩ ك ساحیب ـ له نێوان ـ ئاوێنان ـ ئاڵکه ڵو ـ قه یله سون ـ تیزاوا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٠٧ ـ خانو و ٢٠، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ له ده فته ری ده وڵه تا ئه م دێ به ناوی ناسرا وانوسراوه

٤ ـ به دراوا ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیویه ی شارستانی سه قز ـ له ٩ ك خۆراوای سه قز ـ ١٥ ك ساحیب، له نێوان کارێزه و قه یله سون دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٥٠ خانو و ٢٨ ـ سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ئیستاکه مه لا ئه بوبه کری فه لسه فی پێش نوێژو ڕانومای ئه م دێ یه که له ٢ ك شه قامی قیره تاو دایه ـ به رق ـ لوله که شی ـ

٥ ـ تیزاوا ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیویه ی شارستانی سه قز ـ له ٢٥ ك خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ٥ ك ساحیب، له نێوان ـ خانه قا ـ کیسه ڵان و له گزی دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٣١، خانو و ٢٥، ـ سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ

ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه وی قیره تاو ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی ـ

٦ ـ **چاخلوو** ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به رشی زیویه ی شارستانی سه قز ـ له ٣٧ ك خۆرهه لاتی باکوری سه قز ٢٠، ك ساحیب ـ له نێوان قه لاکون و یاپش خان دایه کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتواَن ٥١٥ خانو و ٩٦ سونتی ـ کورد ـ ئاوله، چۆم و کانیاو ـ به رهه م ده غل، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغل کشت و کال ـ ئاژه ل داری ـ ده سکرد جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی

٧ ـ **خان ئاوا** ـ مه زرایه که له نێوان قه لاکون و کیسه لان دایه ـ ئیستاکه چۆله و له دێی چاخلووه وه ده کێلدری

٨ ـ **خانه قای شیخ** ـ دێ یه که له دێهستانی به شی زیویه ی شارستانی سه قز ـ له ٢٣ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٤ ك ساحیب، له نێوان ساحیب و تیزاوا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان ١٢٢، خانو و ٢٣، ـ سونتی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غل، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغل، کشت و کال، ئاژه ل داری ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی

٩ ـ **ده ره وه زانی** خواری (که وله ڕه ق) ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیویه ی شارستانی سه قز له ٤٣ ك خۆرهه لاتی باشوری سه قز ـ ٢٥ ك ساحیب، له نێوان، کاکه سیاووده ره سمایله دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ١٣٠، خانو و ٢٤ ـ سونتی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م، ده غل، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ میوه ـ شوغل کشت و کال ـ ئاژه ل داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

١٠ ـ **ده ره وه زانی** سه رێ (ئاغانه جمه) ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیویه ی شارستانی سه قز ـ له ٣٨ ك خۆرهه لاتی باشوری سه قز ـ ٢٠ ك ساحیب، له نێوان ـ قه لا چوخه ـ که مه ره سیاوه ـ که چه ل مینگان و ده ره سمایله دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٥١، خانو و ١٠، ـ سونتی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی جه غه تو و کانیاو

ـ بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە ـ سەیایی ـ ڕۆن ـ پەنیر ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری ـ دەسکرد، جاجم ـ گۆرەوی ـ ڕێگا، ماشین ڕەو ـ مزگەوت ـ قوتابخانە ـ

١١ ـ دەرە سمایلە ـ دێ یە کە لە دێهستانی ساحیب بەشی زێویەی شارستانی سەقز ـ لە ٣٢ ك خۆرهەلاتی باشوری سەقز ـ ١٥ ك ساحیب ـ لە نێوان ـ هەردو دەوزان ـ کەندۆلان ـ درگا سلێمان و قەلا جوغە دایە ـ کویستانی و ساردە سێرە ـ دانیشتوان ٢٣٢ خانو و ٤٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاولە چۆمی جەغەتوو و کانیاو ـ بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە ـ سەیایی ـ ڕۆن ـ پەنیر ـ خوری ـ شوغڵ ـ کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکرد، جاجم ـ گۆرەوی ـ ڕێگا، ماشین ڕەو[1] مزگەوت ـ قوتابخانە ـ

١٢ ـ درگا سلێمان ـ دێ یە کە لە دێهستانی ساحیب بەشی زێویەی شارستانی سەقز ـ لە ٣٠ ك خۆرهەلاتی باشوری سەقز ـ ١٢ ساحیب ـ لە نێوان ئاوێنان ـ دەرە سمایلە ـ کەمەتوو ـ کاکەسیاو دایە ـ کوێستانی یە، ساردە سێرە ـ دانیشتوان ٥٠٣، خانو و ٨٤، سوننی ـ کورد ـ ئاولە چۆم و کانیاو ـ بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە ـ سەیایی ـ ڕۆن ـ پەنیر ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسکرد، جاجم ـ گۆرەوی، ڕێگا، ماشین ڕەو ـ مزگەوت ـ قوتابخانە ـ بەرق ـ لولەکەشی

١٣ ـ دۆمان ـ دێ یە کە لە دێهستانی ساحیب بەشی زێویەی شارستانی سەقز ـ لە ٢٠ ك خۆرهەلاتی سەقز ١٠ ك ساحیب ـ لە نێوان ـ ئەسراو و لە گزی ـ لە سەر چۆمی جەغەتوو ـ دابوە ـ ئێستاکە چۆڵە و لە دێی ئەسراواوە وەدە کێلدرێ ـ

١٤ ـ دۆزە خدەرە ـ دێ یە کە لە دێهستانی ساحیب بەشی زێویەی شارستانی سەقز ـ لە ٥ ك خۆرهەلاتی سەقز ـ ١٥ ك ساحیب، لە نێوان کارێزە و تاوە قرآن دایە ـ کوێستانی و ساردە سێرە ـ دانیشتوان ٤٩ خانو و ٩ سوننی ـ کورد ـ ئاولە کانیاو و چۆمی سەقز، بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە ـ سەیایی ـ ڕۆن ـ پەنیر ـ خوری، شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسکرد، جاجم ـ گۆرەوی، ڕێگا، ماشین ڕەو ـ مزگەوت ـ خانقای شێخ

---

١) فەرهەنگی جەغرافیای ئێران

عه بدولقادر و گڵکۆی خواڵی خۆشبو شێخ عبدالقادر ـ له م دێدایه[1]

١٥ ـ صاحیب ـ دێی ناوه ندی دێهستانی صاحیب له ٢٠ ك خۆرهه ڵاتی سه قز و له قه راخی ئیسفاڵتی سه قز دیوانده ره دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٧٥١ خانو و ١٣٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاله کانیاو و چۆمی صاحیب، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ ته ره کاری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ مزگه وت، جاروبار مه لای ده رس وێژ بووه ـ قوتابخانه ی ساره تایی و ڕانومایی، پاسگا به خشداری تیدایه. ئێستاکه ناوه ندی به خشی زێویه، به رق، ئاوی لوله که شی ـ ته له فون،

١٦ ـ عه لیاوای که ریماوا ـ دێی یه که له دێهستانی ساحیب به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٣٠ ك خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ١٠ ك ساحیب ـ له نێوان ـ که ریماوا ـ چی چی خوار ـ کیسه لاَن ـ چاخلو ـ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٠٠، خانو ـ ٣٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

کێوی خه جیجه خاتون"دارقه زوانی" پێوه یه و له نێوان چاغلو، عه لیاواو چی چی خوار و خاناوا دایه ـ

١٧ ـ عه یشاوا ـ دێ یه که له دێهستانی صاحیب به شی زیوێه ی شارستانی سه قز ـ له نێوان ـ له گزی و تیزاوا و ئه سراوا ـ له قه راخی خۆرهه ڵاتی چۆمی صاحیب دایه ـ ئیستاکه چۆله و له دێی خانه قاوه ده کێڵدرێ

١٨ ـ قه ڵاجوغه ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٤٢ ك باشوری سه قز ـ ١٧ ك ساحیب، له نێوان ده ره سمایله و ده ره و زانی سه ری دایه .کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٢٣، خانو و ٢٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری ـ سپیایی ـ ته ره کاری ـ گرکه ی ئه م دێ به ناو بانگه ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم، ڕێگا،

---

١) فه رهه نگی جه غرافیای ئیران

ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

١٩ ـ قه لاکۆن ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیوّیه ی شارستانی سه قز ـ له ٣۴ ك خوّرهه لاّتی باشوری سه قز ١٥ ك ساحیب ـ له نێوان چاخلو،له گزی و نمه ینه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٧٦١ خانو و ١١٧ سوننی،کورد ـ ئاوله چوّم و کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێلّه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ به ڕه، ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه، به رق، لوله که شی ـ

٢٠ ـ قه یله سون ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیوّیه ی شارستانی سه قز له ١٢٠ ك خوّرهه لاّتی سه قز ـ ١٠ ك ساحیب، له نێوان به دراوا و ئه سراوا و له ١ ك قه راخی ئێسفالّتی سه قز دیوانده ره دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٩٥، خانو و ٧۴ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غلّ، دانه وێلّه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ په نیر ـ خوری ـ شوغلّ کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه، به رق، ئاوی لوله که شی ـ

٢١ ـ قه لاگای له گزی ـ دێ یه که له دێهستانی صاحیب به شی زیوّیه ی شارستانی سه قز ـ له نێوان قه لاکۆن ـ له گزی و کیسلاّن و عه لیاوا دایه ـ ئیستاکه چوّلّه و له دێی له گزیه وه ده کێلّدرێ ـ [1]

٢٢ ـ کارێزه ی سه قز ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زێویه ی شارستانی سه قز ـ له ٦ ك خوّرهه لاّتی سه قز، ١٥ ك ساحیب، له نێوان به دراوا و دۆزه خده ره دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٥٨۴ خانو و ١٠٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوکانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێلّه ـ سپیایی ـ په نیر ـ شیر و به رهه می ئاژه لّ ـ شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه، ئیستاکه پولیسی ڕێگا و بانی سه قز له خاکی کاریزه و ٣ ك دێ دایه

٢٣ ـ کاکه سیاو ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زێویه ی شارستانی

[1]) فه رهه نگی جوغرافیای ئیران ـ

سه قز ـ له ٢٥ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٥ ك ساحیب له نێوان ساحیب و ده ره وه زانی خوارێ دایه،کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٨۴ خانو و ٧٢ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م ـ ده غڵ، دانه وێڵه ـ رۆن، سپیایی ـ خوری ـ په نیر، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ رێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ لوله که شی ـ به رق ـ

٢٤ ـ که ریماوا ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیوێه ی شارستانی سه قز ـ له ٣١ ك خۆرهه لاتی سه قز ١٠ ك ساحیب، له نێوان مه حموداوا ـ قه ره ول ـ چی چی خوار،عه لیاوا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۶۵٠، خانو و ١٠۶ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ رێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ لوله که شی

٢٥ که مه توو ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیوێه ی شارستانی سه قز ـ له ١٠ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ١٠ ك ساحیب، له نێوان خورده لوکی ـ قه یله سون و ئاوێنان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٠٠ خانو و ٥٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمیلکه ی ـ خورده لوکی و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ ته ره کاری ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ رێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی

٢٦ ـ کیسه لان ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیوێه ی شارستانی سه قز ـ له ٢٥ ك خۆرهه لاتی سه قز ـ ٥ ك ساحیب، له نێوان تیزاوا ـ خانه قا و عه لیاو و مه حموداوا دایه،کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٠٨، خانو و ٣٨، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ په نیر ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ رێگا،ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

کێوی سوڵتان عه لیا و کیسلان و قه لاگای له گزی و داری قه زوانی هه یه

٢٧ ـ له گزی ـ دێ یه که له دێهستانی ساحیب به شی زیوێه ی شارستانی سه قز ـ له ٣٠ ك خۆرهه لاتی باکوری سه قز، ١٢ ك ساحیب، له نێوان ڕا شالوجه ـ قه لاکۆن ـ ٣ ك باشوری سه ددی قه له نده ر دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٥٣٠ خانو و ٨٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ـ ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ

شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسکرد، جاجم ـ گۆرەوی ـ ڕێگا، ماشین ڕەوی قیرەتاو ـ مزگەوت ـ قوتابخانە ـ بەرق ـ لولەکەشی ـ

٢٨ ـ کۆمەڵی ئاژەڵ داری و مەزرای سەربە خۆ ـ لە ٦ ك خۆرهەلاتی سەقز کە ئیستا بزنی مەرزی لێ بە خێودەکەن

٢٩ ـ مەحموداوا ـ دێ یە کە لە دێکۆی ساحیب بەشی زیوێەی شارستانی سەقز ـ لە ٢٥ ك خۆرهەلاتی سەقز ـ ٥ ك صاحیب لە ٣ ك ئێسفاڵتی سەقز دیواندەرە دایە ـ دانیشتوان ٩٢ ـ خانو و ١٧ ـ

٢٩ ـ نمەینە ـ دێ یە کە لە دێهستانی ساحیب بەشی زیوێەی شارستانی سەقز ـ لە ٣٧ ك باکوری خۆرهەلاتی سەقز ـ ١٧ ك ساحیب لە نێوان قەلاکۆن و سەیداوا و کیلەکەوو ـ لە قەراخی باشوری سەددی قەڵەندەر دایە ،کوێستانی و ساردەسێرە ـ دانیشتوان ٤٩ خانو و ٩ سوننی ـ کورد ـ ئاولە کانیاو و سەدد ـ بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسکرد جاجم ـ ڕێگا، ماشین ڕەو ـ مزگەوت ـ قوتابخانە ـ ئیستاتە نیامالێکی لێ ماوە، ماڵەکانی تری چونەتە قەلاکۆن و لە وێوەدەی کێڵن

٣٠ ـ یاپش خان ـ دێ یە کە لە دێهستانی ساحیب بەشی زیوێەی شارستانی سەقز ـ لە ٤٠ ك باکوری خۆرهەلاتی سەقز ـ ٢٠ ك ساحیب لە نێوان چاخلو ـ قوتانجۆخ دایە، پردی ـ یاپش خان کە لەسەر چۆمی خۆرخۆرە لە حاست ئەم دێ بە سراوە دێکانی ئەم بەرە و بەری چۆمی خۆرخۆرەی پێکەوە پەیوەند داوە و، ڕێگای سەقز بۆتیکابی زۆر نزیك کردوەتە، بەلام پردەکە تەسك و یەك لایەنی یە و لە دولا ماشین ناکێشی، دانیشتوان ٨٩ خانو و ١٧، کورد، سوننی، ئاولە چۆم و کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژەڵ داری مزگەوت ـ بەرق ـ لولەکەشی ـ

دێکۆی سه را: له باکوری شاری سه قز دایه و ۹۶۷۲ که سی دانیشتوهه یه و ڕووبه ره که یشی ۷۹۰ ك چوار گوشه یه، یانی: له هه رك: یکی چوار گۆشه دا ۱۲/۲۴ که س نیشته جێ یه: ئه م دێکۆ تازه له ۲۲ دێی کولته په و ۷ دێی تورجان و ۵ دێی مه رخوز پێکهاتوه: ناوی ئه م دێکۆیه له ناوی دێی سه را گیراوه ته وه:

سه را: یانی

۱ ـ سه رڕێگا چون ئه م دێ له سه ر شه قامی سه قز بو کاندایه و مه ڵبه نده کانی کوردستان به ئازه ربایجان (کوردستانی باکوری ئێران) ه وه په یوه ند ده دا:

۲ ـ شوێنی کوبوونه وه ی جه ماوه ر: چون ئه م دێ خێلگه و ڕه پێلکه ی کوردان بووه و جه ماوه ر لێره جه میان به ستووه، ناویان ناوه ـ سه را ـ ۳ ـ سه را ده کرێ سه را و بووێ: چون زۆرتری زه ویه کانی ئه م دێ ئاوده یان گرێته وه، به تایبه ت له ده ورانی پێشودا ناوی سه رچاوه زۆرتری زه ویه کانی ئاودێری ده کرد، جا ئه م دێ که دێ یه کی مێژویی یه و ۸۲۶ دانیشتوی هه یه و هه موو دێکانی ده وروبه ری به ئاسانی ده سیان پێی ده گا: به ناوه ندی دێکوی سه را: دانراوه. سنوریشی به م جۆره یه: ۱ ـ له باکوره وه به دێکانی قۆچاخ و مه ندیل به سه ر ۲ ـ له باشوره وه به دێکانی ئاخکه ند و یازی بلاغی ۳ ـ له خۆراواوه به دێی ئه حمه داوای سه را ۴ ـ له خۆرهه لاته وه به دێی سه رچاوه وه نوساوه، دێی سه را له ۱۶ ك سه قز دایه نزیکترین دی به سه را ـ ئه حمه داوایه، تا سه را ماوه ی ۵ ك ـ ه ـ دورترین دێ یش ـ زولفیله یه تا سه را ماوه ی ۳۰ ك ـ ه، له گشت ۳۵ دێی سه ر به سه را: ۸ دی شه قامی ئێسفالت: ٦١ دێ ڕێگای خیزرێژ، ۱۳ دێ ڕێگای خاکی و ۲ دی ڕێگا: پیاده ڕه ویان هه یه. ناوی دێکانی سه را به ڕیزی ئه لفوبێ

١ ـ ئاره بوغلۆی خوارێ ـ دێ یه که له دێهستانی سه را سه ربه شارستانی سه قز ـ له ١٨ ك باکوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ٣٥ ك سه را ,له نێوان ئاخته په ـ پیر یونس ـ ئاره بوغلۆی سه رێ، سلێمان که ندی دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٧٠ خانو و ٦١ ـ سونني ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ ,کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، قوتابخانه، ڕێگا، ماشین ڕه و

٢ ـ ئاره بوغلۆی سه رێ ـ دێ یه که له دێهستانی سه را ,سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٢٣ ك باکوری خۆرهه لاتی سه قز ـ ٣٠ ك سه را، له نێوان مۆکه ـ نه وبه هار ـ ئاره بوغلۆی خوارێ و به رده زه ر دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ,دانیشتوان ٢٦٠ خانو و ٤٥ ـ سونني ـ کورد ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ و دانه وێڵه ـ شوغڵ ,کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، قوتابخانه، ڕێگا,ماشین ڕه و

٣ ـ ئه حمه داوای سه را ـ دێ یه که له دێهستانی سه را ,سه ربه شارستانی سه قز,له ١٨ ك باکوری سه قز و ٥ ك سه را ـ کوێستانی و سارده سێره ,دانیشتوان ٤٢٨ خانو و ٧٩ ـ سونني ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م ,ده غڵ ,دانه وێڵه ـ به رهه می ئاژه ڵ، کانی به ردی سپی بالۆقایه ـ شوغڵ ,کشت و کاڵ,ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ به ڕه ـ جاجم ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ئه شکه وتی به ناو بانگی کێوی بالۆقایه ـ له باشوری خۆرهه لاتی ئه م دێدایه و تائیستاکه ئه م ئه شکه وته به نه ناسراوی ماوه ته وه ـ ئه گه ر ده وڵه ت ئاوڕێکی لێ بداته وه، ئه م ئه شکه وته سالانه ده یان ملوێن تمه ن قازانج به ده وڵه ت و خه ڵکی ئه گه یێنێ، چون له قه راخی ئیسفالتی سه قز سه را دایه و ڕوانگایه کی تماشایی ئه وه نده دڵ ژفێنی هه یه که ئه توانی دڵی ئه وینداراني سورشت و جواني و هه ر گه رالێکی ناو خۆوده ره وه بۆلای خۆی راکێشی، ئاوی لوله که شی ـ به رق.

٤ ـ ئاڵتونی خوارێ ـ دێ یه که له دێهستانی سه را,سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٦ ك باکوری سه قز ١٠ ك سه را و ١ ك ئێسفالتی سه قز بۆکان دایه ,کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٦٦ خانو ٦٨ سونني ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م,ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ که ره ـ شیر ـ ماست ـ دۆ ـ شوغڵ,کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی ـ

٥ ـ ئاڵتونی سه رێ ـ دێ یه که له دێهستانی سه را,سه ربه شارستانی سه قز ـ له

١١ ك باكورى سه‌قز و ٨ ك سه‌را ٢ ك ئیسفالّتی سه‌قز بۆكان دایه - كوێستانی و سارده‌ سێره - دانیشتوان ٢٠٠، خانو ٣٧، سوننی - كورد - ئاوله چۆم و كانیاو - به‌رهه‌م ده‌غڵ، دانه‌وێڵه - رۆن، خوری و به‌رهه‌می ئاژه‌ڵ - شوغڵ، كشت و كاڵ - ئاژه‌ڵ داری ده‌سكرد،جاجم - رێگا،ماشێن ره‌و - مزگه‌وت - قوتابخانه - به‌رق - ئاوی لوله‌ كه‌شی.

٦ - **ئاخكه‌ند** - دێ یه‌ كه‌ له‌ دێهستانی سه‌را،سه‌ربه‌ شارستانی سه‌قز - له‌ ١٧ ك باكورى سه‌قز - ١٠ ك سه‌را - له‌ نێوان مه‌رخوز و یازیبلاغی دایه - كوێستانی و سارده‌ سێره - دانیشتوان ٥٥٠، خانو ١٠٢، سوننی - كورد - ئاوله‌ كانیاو و چۆمی سونج - به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه - سپیایی - رۆن - خوری - شوغڵ، كشت و كاڵ ئاژه‌ڵ داری - ده‌سكرد گۆره‌وی - به‌ره - رێگا،ماشێن ره‌وی خێزرێژ، مزگه‌وت - قوتابخانه - لوله‌ كه‌شی - به‌رق

٧ - **ئاخته‌په‌** - دێ یه‌ كه‌ له‌ دێهستانی سه‌را،سه‌ربه‌ شارستانی سه‌قز - له‌ ١٨ ك باكورى سه‌قز ٢٠ ك سه‌را - له‌ نێوان دا شالّوجه‌ و كانی جێژنی و - ئاره‌ بوغلوی خوارێ دایه - كوێستانی یه‌ و سارده‌ سێره - دانیشتوان ٦١ خانو و ١٢ - سوننی - كورد - ئاوله چۆمی سه‌قز و كانیاو - به‌رهه‌م ده‌غڵ، دانه‌وێڵه - سپیایی، رۆن - خوری - شوغڵ،كشت و كاڵ - ئاژه‌ڵ داری - ده‌سكرد،جاجم - رێگا - مزگه‌وت - قوتابخانه -

٨ - **پیر یونس** - دێ یه‌ كه‌ له‌ دێهستانی سه‌را،سه‌ربه‌ شارستانی سه‌قز - له‌ ٢٥ ك باكورى سه‌قز - ٢٥ ك سه‌را - له‌ نێوان ئاخته‌په‌ و حه‌سه‌ناوای گۆده‌رز دایه - كوێستانی و سارده‌ سێره - دانیشتوان ٨٢ خانو ١٤ - سوننی - كورد - ئاوله كانیاو و چۆم، به‌رهه‌م ده‌غڵ، دانه‌وێڵه - سپیایی - رۆن - خوری، شوغڵ، كشت و كاڵ - ئاژه‌ڵ داری - ده‌سكرد - گۆره‌وی - جاجم، رێگا،ماشێن ره‌و - مزگه‌وت - قوتابخانه - ئه‌م دێ به‌ ناوی - شه‌خسێ كه‌ به‌ (پیر یونس) به‌ ناو بانگه‌ و خه‌لّكی هه‌موورۆژانی چوار شه‌مه‌ ده‌چنه‌ - زیاره‌تی- قسنه‌ كه‌ی له‌ سه‌ر كێو - ناونراوه

٩ - **تاوه‌ قران** - دێ یه‌ كه‌ له‌ دێهستانی سه‌را،سه‌ربه‌ شارستانی سه‌قز - له‌ ٩ ك باكورى سه‌قز - ٢٤ ك سه‌را - له‌ نێوان ده‌ره‌ په‌مه‌دان و دوزه‌ خده‌ره‌ و له‌ داوێنی خۆراوای كێوی به‌ خێروبێری - مه‌لامحمّد - دایه، كوێستانی و سارده‌ سێره - دانیشتوان ٦ خانو و ١ سوننی - كورد - ئاوله كانیاو و چۆم - به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه - سپیایی - شوغڵ كشت و

کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ

١٠ ـ چه کشه ـ دێ یه که له دێهستانی سه راسه ربه شارستانی سه قز ـ له ٢٠ ك خوّراوای سه قز، ٢٥ ك سه را ـ له نێوان مه رخوز و مه ڵقه رنی دایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٥٠، خانو ٢٨، سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ جاجم ڕێگا،ماشێن ڕه وی خاکی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ له قه برستانی ئه م دێدا ـ گڵکۆی پیاوێکی گه وره به ر چاو ئه که وێ که به (شیخ یاسین) به ناو بانگه ـ هه رچه ند بنه ماڵه ی ئه م خوالێ خۆشبوه له شاری سه قز دا زۆرن به ڵام به داخه وه تا ئیستاکه چونیه تی و ژه مانی ژیانی ئه م پیاوه گه وره م بۆڕۆشن نه بوه ته وه

١١ ـ حه سه ناوای گۆده رز ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٥٠ ك باکوری خوّراوای سه قز ـ ٢٤ ك سه را ـ له نێوان ـ گۆده رز و پیر یونس و له قه راخی خوّراوای سه دی قه له نده ر دایه ـ قوّپی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٤ خانو و ٤ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و سه د ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

١٢ ـ ده ره په مه دان ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٧ ك باکوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ٢٢ ك سه را ـ له نێوان کانی جێژنی و کانی نیاز ـ له قه راخی چۆمی سه قز دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٢٠ خانو و ٢٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی، ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه وی خیزڕێژ ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

١٣ ـ داشاڵوجه ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٢٥ ك باکوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ٣٥ك سه را ـ له نێوان ـ ئاڵکه ڵو ـ له گزی دایه، قوّپی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان خانو ئاوله کانیاو و چۆمی سه قز ـ به رهه م،ده غڵ،دانه وێڵه ـ سپیایی ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا،ماشین ڕه وی خیزڕێژ،مزگه وت ـ قوتابخانه (ئێستاکه چۆڵه)

١٤ ـ زوڵفیله ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٣٧ ك باکوری خۆرهه ڵاتی سه قز ٢١ ك سه را ـ له نێوان قه ڵه نده رو قاشق و سه قز لو و له قه راخی سه دی قه ڵه نده ر دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٨٣ خانو و ١۴ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م،ده غڵ،دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ مزگه وت

١٥ ـ سه را ـ دێی ناوه ندی دێهستانی سه رایه،له ١۴ ك باکوری سه قز ـ له قه راخی ئیسفالتی سه قز بۆکاندایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٩٠٠ خانو و ١٥٢ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم،به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ به رهه می ـ مه ڕۆماڵیات ـ چنارستان ـ سوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ شوفێری ماشین داری ـ ده سکرد،جاجم ـ مزگه وت و حوجره ـ قوتابخانه ی سه ره تایی و ناوه ندی، پاسگا ـ قاوه خانه ـ نه خۆشخانه ی تێدایه،خوالێ خۆشبو و مه لا ـ عصام الدینی ـ شه فیعی و پایه به رز مه لاعه بدولهادی،هه رکام ماوه یه کی زۆر له م دێداده یان فه قییان بارهێنا و هه زاران لاڕێ یان خسته سه ررێ و سه دان مرۆیان با سه واد کردو هه رکام ڕۆژێکی ڕووناکی ناوچه بوون، به ڵام به داخه وه ئێستاکه ئه و شوێنه کوێر بووه ته وه، ئای بۆ پیاوێکی ئازا،که دیسان له و جێگه دا هه رنه بێ شه مێ به یادی ئه وان هه ڵکاونه مامی له و شوێنه دا بچه قێنێ، لوله که شی، به ره ق ـ تله فون ـ.

١٦ ـ سه رچاوه ـ دێ یه که له دێهستانی سه را، سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٢٠ ك باکوری سه قز ـ ۴ ك سه را ـ له نێوان سه را و سلێمانکه ندی و کونه کۆتر دایه کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٦٨٠ خانو و ١١۴ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چاوه کانی به ناو بانگی خۆی که له که ورگه، به ردێکی خۆره زی خودایی یه وه، زیاترله ئاشگێڕی دێته ده ره وه، هه ر بۆیه یش پێی ده ڵێن سه رچاوه، به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد ـ گۆره وی ـ جاجم ـ ڕێگا ماشین ڕه وی خیزڕێژ، مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

هه زاران که س له کورده ئاواره کانی شاری حه له بجه که دوای ئه وه به ده ستوری ـ صدامی خوێنڕێژی به غدا، ئه م شاره بێ تاوانه به ر بۆمبای شیمیایی؛ گازی خه رده ل و گازی ـ اعصاب ـ دراو پێنجهه زاری لێ شه هید کرا و پێنجهه زاریشی لێ بریندار کرا ـ ئه وه ی

ده ر چورۆیان کرده ـ کوردستانی ئێران که نزیکی پێنجهه زار که سیان هاتنه شاری سه قز، له وانه ۵۰۰ که سیان به ده ستوری جمهوری ئیسلامی له خوار ئه م دێوه ماڵیان بۆ دورستکرا و له وێ نیشته جی بوون به رواری

۱۷ ـ سه یداوا ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ۱۳ ك باکوری سه قز و ۱۵ ك سه را ـ له نێوان ئاخکه ندو ئاڵتونی سه رێی دایه ـ کویستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۶۶ خانو و ۱۱ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م،ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد، جاجم ـ مزگه وت ـ فێرگه، به رق ـ ئاوی لوله که شی ـ

۱۸ ـ سلێمان که ندی ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ۳۱ ك باکوریی خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ۱۵ ك سه را ـ له نێوان مۆکه ـ قوڵه بلاغی و ـ گاوه شه له دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۳۵۰ خانو و ۵۸ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاوان،به رهه م ده غڵ،دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی، ڕێگا، ماشێن ڕه وی خیزرێژ ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ له م دێ ئاسه واری کۆنه ی ـ گرگان (ئاورپژین) که به دێرێ بزماری (خه تی میخی) نوسراوه به رچاو ئه که وێ

۱۹ ـ صالح ئاوا ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ۳ ك سه قز،۱ك سرادایه،که ئێستا،له گه ڵ سه قز دا تێکلاو بووه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۵۳۹ خانو و ۹۹ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆمی ئاڵتون ـ به رهه م، ده غڵ دانه وێڵه ـ فرۆشی زه وی، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ لوله که شی ـ به رق.

۲۰ ـ قه ڵه نده ر ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ۳۴ ك باکوری خۆرهه ڵاتی سه قز ۲۰ ك سه را ـ له نێوان زوڵفیله و قه ڵاگای گۆده رز و له قه راخی خۆراوای سه دی جه غه تو دایه، که به سه دی قه ڵه نده ر،له سه ر زارانه ـ به ڵام ده وڵه ت پێی ده ڵێ ـ سه دی زه ڕینه چۆم ـ که به ڕاستی هه رتنۆکه ئاوێکی بایی زێرێکه. کوێستانی و ئارانه ـ دانیشتوان ۷۰۹ خانو و ۱۱۱ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی، ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ

ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت، قوتابخانه ـ

٢١ ـ قاره وای سه قز ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ١٣ ك باکوری سه قز و ١٠ ك سه را و له ١ ك باکوری شه قامی ئیسفالتی سه قز بۆکان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان خانو و ـ سونتی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ؛ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ لوله که شی ـ به رق

٢٢ ـ قه ڵاگای گۆدرز ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ٣٥ ك باکوری خۆرهه ڵاتی سه قز و ٢٠ ك سه را،له نێوان قه له نده ر و حه سه ناوای گۆده رز دایه ـ کوێستانی و ئارانه و له قه راخی سه دی قه له نده ر دایه ـ دانیشتوان ٤٧٠ خانو و ٧٩، سونتی ـ کورد ـ ئاوله سه دوکانیاو ـ به رهه م؛ ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ؛ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا،ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٣ ـ قۆچاخ ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ٢٤ ك باکوری سه قز و ٧ ك سه را ـ ٣ ك ئیسفالتی سه قز بۆکان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٨٠ خانو و ٤٧ ـ سونتی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ئه م دێ قه برستانێکی کۆنی تێدایه که ئاسه واری مێزوویی (ئاساری باستانی) لێ دۆزراوه ته وه ـ ئیستاکه،دانه وه ی قه ده غه کراوه[١] ـ به رق.

٢٤ ـ قۆڵه بلاغی ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ٣٥ ك باکوری سه قز ـ ١٥ ك سه را ـ له نێوان کانی زۆراب ـ مۆکه ـ سلێمان که ندی و سه رچاوه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٥٩٠ خانو و ١٠٦ سونتی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢٥ ـ کانی نیاز ـ دێ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ٦ ك باکوری سه قز ـ ٢٠ ك سه رادایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٤٠ خانو و ٤١ ـ

سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چومی سه قز، به رهه م، ده غلّ، دانه ویّله ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ شیرو که ره ـ شوغلّ،کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ رێگا ماشێن رِه و ـ مزگه وت ـ لوله که شی ـ به رق.

٢٦ ـ کانی جه ژنی ـ دیّ یه که له دێهستانی سه را ـ به شی شارستانی سه قز ـ له ١١ ك باکوری خۆرهه لاّتی سه قز ـ ٢٦ ك سه را،له قه راخ چۆمی سه قز ـ له نێوان ئاخته په و ده ره په مه دان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٥٠ خانو و ٣٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م، ده غلّ، دانه ویّله ـ سپیایی و به رهه می ئاژه لّ ـ شوغلّ، کشت و کالّ، ده سکرد ـ گۆره وی ـ مزگه وت، رێگا ماشێن رِه و ـ قوتابخانه ـ

٢٧ ـ کوچکی خواریّ ـ دیّ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ٢٥ ك باکوری سه قز ١٠ سه را ـ ٣ ك خۆراوای ئێسفالّتی سه قز بۆکان دایه،کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٧٠،خانو و ٤٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆمی سه را به رهه م، ده غلّ، دانه ویّله ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری، شوغلّ، کشت و کالّ ـ ئاژه لّ داری ـ ده سکرد، جاجم، مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی

٢٨ ـ کوچکی سه ریّ ـ دیّ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ١٢ ك باکوری سه قز ۶ ك سه را وقه راخی خۆراوای ئێسفالّتی سه قز بۆکان دایه ـ دانیشتوان ٣٠٠ خانو و ٥٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆمی سه را ـ به رهه م، ده غلّ دانه ویّله ـ سپیایی ـ رۆن ـ خوری ـ شوغلّ، کشت و کالّ داری ـ ده سکرد، جاجم،رێگا ماشین رِه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی ـ

٢٩ ـ کونه کوتر ـ دیّ یه که له دێهستانی سه را،به شی شارستانی سه قز ـ له ٢٥ ك باکوری خۆرهه لاّتی سه قز، ٩ ك سه را، له نێوان سه رچاوه ـ قاره وا و گاوه شه له دایه کوێستانی و سارده سێره ـ ئێستاکه چۆلّه، له لاوه مۆچه کانی دکێلّدریّ ـ ئه م دیّ ئه شکه وتێکی تێدایه که،که ورگوو رِه هه نی زۆره، زاری ئه شکه وته که،به ره و ئاسمانه و برِیّ به لای باکوره وه، زه رده وان به عاسته م ئه توانی له م ئه شکه و ته بچێته خواره وه، چون لێواره ی،غاره که سه ربه ره و زوره، که رِاسته و خۆوه ك دیوارێکی نارێك سه رکه وتوه ـ جاچون نێوه راست و قه راخی ئه شکه وته که،هه وادار و فێنکه،هه میشه پرِه له کوتره گایانه به و هۆیه وه پێی ده لێن (کونه کوتر) جاچون ئه م دیّ له نزیکی ئه شکه وته دایه

به دیکه یش ده لێن ـ کونه کۆتر ـ ئێستاکه چۆڵه ـ

۳۰ ـ گاوه شه له ـ دێ یه که له دێهستانی سه را، به شی شارستانی سه قز ـ له ۳۴ ك باکوری خۆرهه ڵاتی سه قز ـ ۲۲ ك سه را، له نێوان سلێمان که ندی ـ ئاره بوغلو ـ کونه کۆتر دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۸۰ خانو و ۳۰ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ زۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ رێگا. ماشێن ڕه و

۳۱ ـ مه رخوز ـ دێ یه که له دێهستانی سه را، به شی شارستانی سه قز ـ له ۲۴ ك خۆراوای سه قز ـ ۲۳ ك سه را ـ له نێوان ـ سونج و هه رمێله وقشلاخی سه رێ و چه کشه دایه ـ کوێستانی یه ـ سارده سێره ـ دانیشتوان ۹۰۰ خانو و ۱۰۹ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ به ڕه، جاجم ـ گۆره وی ـ رێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و حوجره ی فه قێ ی مه رخوز به ناو بانگ بووه ـ ده یان مه لا چاکی به که ڵکی زێ پیشانده ری زانا، به نۆره هه رکام ماوه یی له م دێدا سه دان زانا و فه قێیان پێ گه یاندوه و به کۆمه ڵی کورده واریان پێشکه ش کردووه ،گڵکۆی خوالێ خۆشبوو ـ مه لا ئه حمه دی لاسور ـ مه لازه حیمی هه وشاری له م دێیه دایه ـ قه لا ئه شرە فی له باشوری ئه م دێدا ئاسه واری مێژوویی و ئه نتیکه و دراوی زێڕی زۆری تێدا بینراوه توو ـ دیاره یادگار و شوێنه واری باوو باپیرانی هه زاران ساڵ له مه پێشمانه، فیرگه ی سه ره تایی وڕانومایی ـ لوله که شی به رق. ته له فونی ـ هه یه

۳۲ ـ مه ندیل به سه ر ـ دێ یه که له دێهستانی سه را، به شی شارستانی سه قز ـ له ۲۵ ك باکوری سه قز ـ ۷ ك سه را ـ له نێوان ـ قلیج ـ قۆچاخ ـ سه را و سه رچاوه دایه ـ مه ندیل ـ یانی مێزه روپێچ ـ چون ئه م دێ له داوێنی کێوێکدایه که کێوه که هه رده ڵه ی مه لایه و مه ندیلی به سه ره وه به ستوه ، قیت و ئارام و به سام لیێ ڕاوه ستاوه، به و هۆیه وه ئه م دێ به مه ندیل به سه ر ـ ناودێر کراوه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۱۲۵ خانو ۲۱ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی، زۆن و به رهه می ئاژه ڵ ـ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ رێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

۳۳ ـ مۆکه ـ دێ یه که له دێهستانی سه را، به شی شارستانی سه قز ـ له ۳۶ ك

باکوری خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز ـ ١٢ ك سه‌را ـ کوێستانی و سارده‌سێره دانیشتوان ١٦٠ خانو و ٢٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله‌ کانیاو ـ به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌ ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه‌ڵ داری ـ مزگه‌وت ـ قوتابخانه‌ ـ

له‌م دێدا ماڵی هه‌بوه‌ به‌ ناوی بنه‌ماڵه‌ که‌ ئیستاکه‌ دانیشتوی دێی که‌ ده‌رمانی هاری ئه‌ناسی و هه‌رکه‌ سێ سه‌گی هار بی گزتایه‌ ـ سێ ژه‌م له‌و ده‌رمانه‌ گیایه‌،که‌ له‌ چه‌ند گیای ناوچه‌،تێکه‌ڵ ده‌کرا ـ ده‌درا به‌و که‌سه‌ی که‌ سه‌گی هار گازی لێ گرتبوو ـ مه‌رجی چاك بوون و نجاتی له‌ هاری ئه‌وه‌ بوو، که‌ له‌میزی ئه‌و که‌سه‌دا کرمی وردی مه‌یله‌ و سوربیینرێ،که‌ ئه‌وه‌ نیشانه‌ی حه‌تمی چاك بوونه‌وه‌ی ئه‌وکه‌سه‌ بوو، من بۆ خۆم ئه‌وه‌م دیوه‌ ـ به‌ڵام به‌داخه‌وه‌ ئه‌و بنه‌ماڵه‌ تا ئێستاکه‌،ئه‌و ده‌رمانه‌ باشه‌یان به‌ که‌س نه‌وتوه‌، ته‌نیا گه‌وره‌ی بنه‌ماڵه‌ که‌ پشت به‌ پشت زانیویانه‌،

٣٤ ـ نه‌وبه‌هار ـ دێ یه‌ که‌ له‌ دێهستانی سه‌را،به‌شی شارستانی سه‌قز ـ له‌ ٣٠ ك باکوری خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز ـ١٥ ك سه‌را، له‌ نێوان قه‌ڵاگای گۆده‌رز ـ یه‌نگی که‌ند و ئاره‌ بوغلوی سه‌رێدایه‌ ـ کوێستانی یه‌ ـ سارده‌سێره‌ ـ دانیشتوان ٣١٥ خانو و٥٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله‌ کانیاو ـ به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌ ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه‌ڵ داری ـ ده‌سکرد، جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕه‌و ـ مزگه‌وت ـ قوتابخانه‌ ـ

٣٥ ـ یازیبلاغی ـ دێ یه‌ که‌ له‌ دێهستانی سه‌را،به‌شی شارستانی سه‌قز ـ له‌ ١٥ ك باکوری خۆراوای سه‌قز ـ ١٠ ك سه‌را و ٥ ك ئیسفاڵتی سه‌قز بۆکان و له‌ نێوان سونج و ئاخکه‌ند و سه‌رکه‌ل و هه‌به‌کی دایه‌، کوێستانی و سارده‌سێره‌ ـ دانیشتوان ٦٩٠ خانو و ١٠٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله‌ کانیاو. و چۆمی قامیشی شێر ـ به‌رهه‌م ده‌غڵ (گه‌نم و جۆ) دانه‌وێڵه‌ (نۆك ـ نیسك ـ گه‌رمه‌شامی ـ پاقله‌ ـ سیاوڵه‌، ته‌ره‌کاری ٪ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه‌ڵ داری ـ ده‌سکرد، جاجم ـ گۆره‌وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه‌و ـ مزگه‌وت ـ قوتابخانه‌ ـ لوله‌کێشی به‌رق ـ بیهداشت.

دێکۆی سه رشیوی ـ سه قز

دێکۆی سه رشیو: له دوو. وشه ی «سه ر» و «شیو» تێکه ڵه. سه ریانی لای سه رو. شیویانی ده ره و دۆڵ. دیسان به مانا شوردن هاتووه. چون ئه م ناوچه نیسبه ت به هه رچوار لای خۆی به رزتره و کێوه کانی به سه ر ئه م لاولادا ده ڕوانی و ئاوی ئه م شوێنه به هه ر لایه کدا بڕوا به ره و ژێرده بێته وه. به م جۆره سه رشیو، یانی لای ژووروی شیو. یا یانی شوێنی خۆشۆر دن و سه ر شۆردن: چون هه ربن به رد و داوێنێ پچی کانیاوێکی پێدا دێته خوارێ ، هه رشوێنێ بڕوانی تاڤگه یه و ئاوه که ی به قه ڵپه زوڕێژا و،ده ڕژێ. هه رده ڵه ی شێری حه مامی سورشتی ده ستی نه خش پێده ره و، به سه ر مرۆی سوپاس گوزار دا به رده بێته وه. هه روا،ئاوه کانی،تاتی چۆمه که ی شوردوه ته وه و قوڵی داخستوه: هه وای ئه م ناوچه کوێستانی و سارده سێره. زۆرتری کات. له مانگی سه رماوه زه وه. سه رماو به فروبۆران ده س پێده کا و تا خاکه لێوه د رێژه‌که یه. به هۆی سه رماو به فروڕێ به ندان.هاتو چۆی دێکان پێکه وه عاسته مه. بڵندترین لوتکه ی زنجیره کێوی سه رشیوی باشوری که به سنوری کوردستانی ئێران و عێراق ده ژمێردرێ - لوتکه ی (کۆته ڕه شه) که (۲۷۴۹ گه ز به رزه)،له به شی ناوه ندی سه رشیو داکێوی به خێر و بێری (نه که رۆز) (۲۵۰۷ گه زبه رزه) و،کێوی به ناو بانگی (به رانان) (۲۶۳۸ گه زبه رزه)،قوڵترین خاڵی ناوچه ی سه رشیو دێی «درگا سلیمان» ه که «۱۳۴۷ گه زبه رزه» ئه م دێکۆ له ۵۴ دێی گه وره و چکۆله پێکهاتوه و له باشوری شاری سه قز داهه ڵکه وتوه، ڕوبه ره که ی ۸۶۲/۵ ك چوار گۆشه یه و حه شیمه تی ۱۰۶۲۰ که سه و سنوریشی به م جۆره یه:

۱ ـ له باکوره وه به دێکۆ کانی صاحیب و ته مۆغه ۲ ـ له باشوره وه به ناوچه ی مه ریوان و کوردستانی عیراق ۳ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێکۆی خۆرخۆڕه ۴ ـ له خۆراواوه به دێکۆی مێره دێ و ناوچه ی بانه (دێکوێ بویه ‌ﻉ)وه نوساوه.

ناوچه ی سه رشیو به گه ورترین کوێستانی ئاووهه وا و له وه ڕ خۆشی کوردستان ـ (چل چه مه) ده ژمێردرێ، ئه گه ر ده وڵه ت له خه ڵکی هه ژار و ئاژه ڵ داره کانی ئه م شوێنه ئاوڕێ بداته وه و ده ستیان بگرێ، بێ گومان ئه م ناوچه ده توانێ گوشتی مه ڵبه ندی کوردستان بدا و بڕێکیش بۆده ره وه بنێرێ.

دێی «حسن سه‌لاران» به ناوه‌ندی ئه‌م دێکو دانراوه: چون به وته‌ی خه‌ڵکی ئامان‌الله خانی والی کوردستان که مزگه‌وتی (دارالاحسان) ی سنه، یه‌کێکه له ئاسه‌واره جوانه کانی، ئه‌م دێی له شوێنێکی خۆش و دلگیر و به دیمه‌ندا دوورست کردوه.

هه‌ربه و جۆره جێی هاوینه هه‌واری ئاردلآنه کان بوه ـ ناویان ناوه ـ حسن (شوینی جوان و دلڕفین) سه‌لاران یانی شوینی خۆش و جوانی گه‌وره و سالارانه. سنوری دێی حسن سه‌لاران به‌م جۆره‌یه ١ له باکوره‌وه به دێی ـ گه‌وره قه‌لآ ٢ ـ له باشوره‌وه به، ده‌ره زیاره‌تی خواریّ ٣ ـ له خۆراواوه به، جه‌وشن ۴ ـ له خۆرهه‌لآته‌وه به دێکانی، مه‌زره‌ڕه‌نگه زێڕان، مازوداره‌وه، نوساوه

شه‌قامی سه‌قز به مه‌ریوان له قه‌راخی دێی حسن سه‌لارانه‌وه ده‌ڕوا و گشت دێکانی سه‌رشیو.پیکه‌وه به ناوه‌ندی دێکو و به شاری سه‌قزه‌وه په‌یوه‌نده‌ده‌دا.

دێکوی سه‌رشیو ئه‌م ئیمکاناته‌ی هه‌یه قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی له دێ. مزگه‌وت له دێ. به‌رق له دێ. ئاول لوله‌که‌شی دێ. سندوقی پست له دێ. نه‌وت فرۆشی له دێ. دارتاشی له دێ. فروشگای هاویاری له دێ ـ ناوی دێکانی به‌م جۆره‌یه.

١ ـ **ئیسحاق ئاوا** ـ دێ یه‌که له دێهستانی سه‌رشیو به‌شی شارستانی سه‌قز ـ له ٧۴ ك باشوری سه‌قز ۴٠ ك حه‌سه‌ن سه‌لاران ـ له نێوان ـ بستام و کانامه‌ت و سۆله دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٠٠ خانو و ۵٦ ـ سوننی ـ کورد، ئاوله کانیاو و چۆم ـ به‌رهه‌م ـ ڕۆن ـ شیر ـ که‌ره ـ خوری و به‌رهه‌می ئاژه‌ڵ ـ ده‌غڵ،دانه وێڵه ـ شوغڵ ئاژه‌ڵ داری ـ کشت و کاڵ ـ ده‌سکرد، جاجم ـ گۆره‌وی، ڕێگا ماشێن ڕه‌و ـ مزگه‌وت. قوتابخانه

٢ ـ **باغچه‌ڵه** ـ دێ یه‌که له دێهستانی سه‌رشیو به‌شی شارستانی سه‌قز ـ له ١۴ ك باشوری سه‌قز ٢٠ ك حه‌سه‌ن سه‌لاران ـ له نێوان خه‌یده‌ر و سه‌رته‌که‌ڵتو،قشلآخی مه‌لا و قشلآخی قاضی دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١۵٠ خانو و ٢٧ ـ سوننی ـ کورد ئاوله کانیاو ـ به‌رهه‌م،ده‌غڵ،دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ خوری ـ که‌شك ـ ته‌ڕه کاری ـ

شوغڵ كشت و كاڵ ـ ئاژەڵ داری دەسكرد جاجم ـ گۆرەوی ـ ڕێگا ماشێن ڕە و ـ مزگەوت ـ قوتابخانە ـ لولەكەشی ـ

٣ ـ بۆخەڵو ـ دێ یە كە لە دێهستانی سەرشیو، بەشی شارستانی سەقز ـ لە ٥٨ ك باشوری سەقز ـ ٢٤ ك حەسەن سەلاران ـ لە نێوان خۆشەدەرە و دەگاگا دایە ـ كوێستانی و ساردە سێرە ـ دانیشتوان ١٦٧ خانو و ٣١ ـ سوننی ـ كورد ـ ئاولە چۆم و كاو ـ بەرهەم دەغڵ، دانە وێڵە ـ ڕۆن ـ خوری ـ كەشك ـ شوغڵ،كشت و كاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسكرد گۆرەوی ـ جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕە و ـ مزگەوت ـ قوتابخانە، بۆخەڵو ـ تێكدراوی وشەی تێكەڵی ـ (موڵەخو) یانی مۆڵی بە راز، چون ئەم دێ لە قەدیما بە رازی زۆربوە بەلام ئێستاكە،لە تەقەی تفەنگ،تەنانەت بە رازیش ڕەوی كردوە (خو) لە ڕاوێژی ئەم ناوچە دا (یانی بە راز) لولەكەشی ـ بەرق

٤ ـ بایدەری خوارێ ـ دێ یە كە لە دێهستانی سەرشیو،بەشی شارستانی سەقز ـ لە ٦٨ ك باشوری سەقز ٥٤ ك حەسەن سەلاران ـ لە نێوان خۆشەدەرە و بایدەری سەری دایە ـ كوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان خانو و ـ سوننی ـ كورد ـ ئاولە كانیاو ـ بەرهەم دەغڵ دانە وێڵە ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ بەرهەمی ئاژەڵ ـ شوغڵ كشت و كاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسكرد، گۆرەوی ـ ڕێگا ماشین ڕە و ـ مزگەوت ـ قوتابخانە (بەلام بەداخەوە ئێستاكە چۆڵە)

٥ ـ بایدەری سەری ـ لەێ یە كە لە دێهستانی سەرشیو بەشی شارستانی سەقز ـ لە ٨٩ ك باشوری سەقز ٥٥ ك حەسەن سەلاران ـ لە نێوان بۆردەمە و بایدەری خوارێ دایە، كوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان خانو و سوننی ـ كورد ـ ئاولە كانیاو ـ بەرهەم ـ دەغڵ دانە وێڵە ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ بەرهەمی ئاژەڵ ـ شوغڵ كشت و كاڵ ـ ئاژەڵ داری ـ دەسكرد، جاجم ـ گۆرەوی ـ ڕێگا ـ مزگەوت ـ قوتابخانە ـ بەلام ئێستاكە چۆڵە ـ

٦ ـ بۆردەمە ـ دێ یە كە لە دێهستانی سەرشیو،بەشی شارستانی سەقز ـ لە ٨٦ ك باشوری سەقز ٥٢ ك حەسەن سالاران ـ لە نێوان سێف و بایدەری سەرێ ٥ ك كوردستانی عیراق دایە كوێستانی و ساردە سێرە ـ دانیشتوان خانو و سوننی ـ كورد ـ ئاولە كانیاو ـ بەرهەم دەغڵ دانە وێڵە سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ بەرهەمی ئاژەڵ ـ شوغڵ كشت

و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، گۆره وی ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت، ئیستاکه چۆڵه ـ

٧ ـ بارام ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٢٨ ك باشوری سه قز ـ ٨ ك حه سه ن سه لاران له نێوان ـ تایشه و که مه ز سیاوه و قشلاخی پردایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٦٨ خانو و ٣٢ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ده سکرد ـ جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی

٨ ـ بستام ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٦٩ ك باشوری سه قز ٣٥ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ خۆشه ده ره ـ کانامه ت ـ ئیسحاقاوا و سێف ـ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٥٩ خانو و ٦٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ سپیایی ـ خوری ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ سه رکلاو ـ پۆزلووخ ـ جاجم ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ گورهانی ژاندارم ـ قوتابخانه ـ لوله که شی، به رق، چای خانه ـ به قالی.

٩ ـ جه وشه ن ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو به شی شارستانی سه قز ـ له ٤٠ ك باشوری سه قز ـ ٩ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان عاره به له نگ و حه سه ن سه لاران دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٧٢ خانو و ٨٧ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ سپیایی ـ خوری و به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی ـ یانه ی خاوێنی (خانه بیهداشت)

١٠ ـ حه سه ن سه لاران ـ دێی ناوه ندی دێهستانی سه رشیوه ـ له ٣٤ ك باشوری سه قز ـ له نێوان ـ مه زره ـ جه وشه ن ـ ده ره زیاره تی خواری و گه وره قه لا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢١٠ خانو و ٣٨ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ پاسگا ـ ئاوی لوله که شی ـ قه ساوی ـ دارتاشی ـ نه وت فرۆشی ـ به قالی ـ به رق. مه لا صابر ـ شاعر و امام جماعتی ئه م دێ یه

١١ ـ حاجی مه مه دان ـ (محمّدان) دێ یه که له دێهستانی سه رشیو به شی شارستانی سه قز ـ له ٥٠ ك باشوری سه قز ٥٣ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ سوته ـ ده ره وه زان و قامیشه ڵه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ـ ٣٢٥،خانو و ٦١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ زۆن ـ خوری به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی

١٢ ـ حاجی عه بدول ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٧٠ ك باشوری سه قز، ٣٥ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان،مام سێوه دین ـ هه رمێدۆڵ، بایده ری سه رێ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢١٨،خانو، و ٤١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ زۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی، ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

١٣ ـ خورمتا ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو،به شی شارستانی سه قز ـ له ٤٠ ك باشوری سه قز ٣٠ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان وه رینانی ـ عاره به له نگ ـ که س نه زان و گه وره قه ڵا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢١٤،خانو و ٤٠،سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ زۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ جاجم ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی

١٤ ـ خۆشه ده ره ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو،به شی شارستانی سه قز ـ له ٦٣ ك باشوری سه قز ـ ٢١ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان،بۆخه ڵو و بستام دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢١٦،خانو و ٤٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ زۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت شیووده ره ی ئه م دێ زۆر به دیمه ن و خۆشه بۆیه ناویان ناوه خۆشه ده ره ـ قوتابخانه ـ لوله که شی ـ دارتاشی، به رق ـ

١٥ ـ خورده لوکی ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو،به شی شارستانی سه قز

له ١٥ ك باشوری خۆرهه لاتی سه قز و ١٩ ك حه سه ن سه لاران، له نێوان که مه تو ـ باغچه ڵه و له قه راخ شه قامی سه قز ـ حه سه ن سه لاران دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۴۸۵ خانو ٩٠ سوننی ـ کورد،ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ شیر و به رهه می تری ئاژه ڵ، ته ڕه کاری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،گۆره وی ـ جاجم، مزگه وت و حوجره فه قێ و مه لای مودڕرسی ئه م دێ به ناو بانگ بووه ـ خوالێ خۆشبو مه لا شێخ حوسه ین خانی عه لایی ماوه یه کی زۆرله م دێدا ده رسی فه قێی ده و ته وه و خه ڵکی فێری خوێندن و ڕێگای دین ده کرد، که له بڕواری ٦٥/٢/٥ هه تاوی له سه قز کۆچی دوایی کرد، به لاّم به داخه وه به پێچیه وانه ی وه سیه تی خۆی له دێی خورده لوکی نه نێژرا ـ ئیستا ، گڵکۆی له قه برستانی گه وره ی سه قز دایه ـ

١٦ ـ ده ره ی ئاوی ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو،به شی شارستانی سه قز ـ ۴۵ ك باشوری سه قز ـ ٣٥ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان عاقل ئاوا و جه وشه ن ـ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٧١،خانو و ٣٢،سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ سپیایی، خوری، و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ئه م دێ له نێوان کێوه به ته رزه به رزه نه خشاوه ڕه نگاوه کانی ـ نه که ڕۆژ و به رده ڕه ش دایه ـ وه چون ئه م دۆڵ و ده ره گشت پڕه له ئاووزنه و کانیاوه ـ پیان وتوه ـ ده ره ی ئاوی ـ به رق ـ چۆمی .ما موڵه ، به ناو دێدا . چۆمی، باڵی ، به خۆرلاتیا ، چۆمی عاقلاّوا به خۆرا وایدا ، دێنه خوارێ ، مه لا عه ونا مه لای ئه م دێ یه .

١٧ ـ ده ره زیاره تی سه رێ ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ۴٧ ك باشوری سه قز ـ ١٢ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ده ره زیاره تی خوارێ و سه راژگا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٧٨ خانو ٥٢ ـ سوننی ـ کورد، ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی، ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ ـ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ مه لا سعید ئالتونی مه لای ئه م دێ یه

١٨ ـ ده ره زیاره تی خوارێ ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو به شی شارستانی سه قز ـ له ٦٠ ك باشوری سه قز ١٣ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ تاڵه

جه ڕو ده ره زیاره تی سه ری دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٨٩ خانو و ٣٥ ـ سوننی ـ کورد، ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی، ڕۆن ـ خوری، و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغل، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ده سکرد، جاجم ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه، به رق

١٩ ـ ده ره زیاره تی تازه ـ ئیستاکه موچه یه و له لاوه ده کێلدرێ

٢٠ ـ ده گاگا ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٦١ ك باشوری سه قز ـ ٢١ ك حه سه ن سه لاران،له نێوان ـ بۆخه ڵو ـ کاوه مه له و سوته دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٣٢،خانو و ٦٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو به رهه م، ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری، و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغلّ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم، ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٢١ ـ ڕه نگه ڕێژان ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٣٥ ك باشوری سه قز ١٦ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان مه زره و سه رده ره دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٤٠٤،خانو و ٧٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی (جه غه تو) و کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغلّ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم، ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ مه لا حسین ڕێنگه ریژانیمه لای ئه م دێ یه

ڕه نگ (یانی نه خشه) ـ ڕێژان (یانی کیشراو) یانی نه خشه کێشراوی خودای به رزو ڕه حمانه ـ بۆیه کێوو که ژوده شت و ده ری ئه وننده جوانه.

٢٢ ـ سه رته که ڵتوو ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز، له ٢٠ ك باشوری سه قز ١٤ ك حه سه ن سه لاران، له نێوان وه رینان و باغچه له دایه کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٢٤، خانو و ٦٠، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی وه رینان و کانیاو ـ به رهه م، ده غلّ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری ـ ته ره کاری ـ شوغلّ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا،ماشێن ڕه و ـ مزگه وت و حوجره ی فه قێی له قه دیمه وه هه ربوه ـ فێرگه ـ لوله که شی ـ به رق.

٢٣ ـ سه راژگا ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٦٠ ك باشوری سه قز ـ ١٨ ك حه سه ن سه لاران، له نێوان ـ مێك ـ شیپانه جۆ ـ قامیشه له و ده ره زیاره تی سه رێ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان خانو و ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت.

٢٤ ـ سه رده ره ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٤٠ باشوری سه قز ـ ٣٠ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ ڕه نگه ڕێژان ـ سورنج داغ و تاڵه جه ر دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٣٠٦ خانو و ٥٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد ـ گۆره وی ـ مزگه وت ـ ڕێگا ماشێن ڕه و فێرگه ـ به رق.

٢٥ ـ سه رسێف ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٣٠ ك باشوری سه قز ١٥ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ قشلاخی پردو گه وره قه لا و گه چه ڵ مینگان ـ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٨٧، خانو و ١٧، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگاماشێن ڕه و، مزگه وت. به رق ـ لوله که شی.

٢٦ ـ سێف ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٨٠ ك باشوری سه قز ـ ٤٦ ك حه سه ن سه لاران ـ له سنوری کوردستانی عیراق دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ نزیکی بورده مه یه ـ ئێستاکه چۆڵه ـ مه زرا و موچه کانی له لاوه ده کێڵدرێ

٢٧ ـ سماقڵو ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٤٥ ك باشوری سه قز ـ ٢٠ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان، که س نه زان و عاقلاوا و ده ره ی ئاوی دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٥٣٦، خانو و ١٠٠، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی سماقڵو کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ گوێز ـ میوه ـ ته ڕه کاری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرده، به رماڵ

گۆره وی ـ ڕێگا ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ لوله که شی ـ به رق ـ مه لا محمد احلقی

٢٨ ـ سوته ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٦٠ ك باشوری سه قز ـ ٢٦ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان حاجی مه مه دان ـ دووئاو، کاوه مه له ـ دگاگاو سێفه تاڵه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٧٢، خانو و ٣٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ مزگه وت ـ قوتابخانه، به رق

٢٩ ـ سێفه تاڵه ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز، ـ له ٥۴ ك باشوری سه قز ٢٠ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان شیپانه جو ـ کاومه له ـ دووئاو و هه نگه چینه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١١۴، خانو و ٢٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی به یانده ره ـ به رهه م.ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم،ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ فێرگه ـ به رق.

٣٠ ـ سیانزار ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٦۴ ك باشوری سه قز ـ ٣٠ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ بیانده ره ـ قامیشه ڵه و مێك دایه ـ کوێستانی سارده سێره ـ دانیشتوان ١٦٨، خانو و ٣٢، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی به یانده ره و کانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ ڕۆن ـ سپیایی ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی، ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

سێ کوچکه: دێ کۆن بوه به لاّم ئیستاکه له دێی میشیاوی گه وره وه ده کێلدرێ ـ

٣٢ ـ شیپانه جۆ ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٥٨ ك باشوری سه قز ـ ٢٥ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ سه راژگا ـ سێفه تاڵه دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١۴٢، خانو و ٢٧، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی به یانده ره و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری

ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق.

۳۳ ـ تاڵه جه ر ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو،به شی شارستانی سه قز ـ له ۴۰ ك باشوری سه قز ـ ۱۰ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ ده ره زیاره تی خوارێ ـ مازوار ـ سه رده ره ـ حه سه ن سه لاران ـ دایه کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۸۵ خانو و ۵۳ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆمی جه غه توو ـ به رهه م،ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ به رق ـ

۳۳ ـ تایشه ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو،به شی شارستانی سه قز ـ له ۳۲ ك باشوری سه قز ـ ۱۲ ك حه سه ن سه لاران، له نێوان ـ بارام ـ ڕه نگه ڕێژان ـ که مه ره سیاوه ـ مله و سه رده ره ـ دایه، کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان،خانو و،سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو ـ به ره م، ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ئێستاکه چۆڵه:

تایشه به ناوی خاوه نی هه وه ڵی ئه م دێوه که ناوی (تایب شه) بوه ناونراوه ـ که ورده ورده به م شکڵه ده رهاتوه ـ

۳٤ ـ عاره به له نگ ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ۳۷ ك باشوری سه قز ـ ۲۰ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ گه وره قه لاّ ـ خورمتا ـ جه وشن دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ۲۶۱، خانو ۴۹، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی که س نه زان و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ماوه یی ئه م دێ به (پڵنگ قه لاّ) ناوبراوه ـ چون شۆینه واری قه لاّ یه کی گه وره ی کۆن له سه ر کێوی به ناوی، قه لاّی پڵنگان، به ر چاوئه که وێ،وادیاره ئه م دێ به و هۆیه وه پێیان و تبێ قه لاّی پڵنگان ؟(پڵنگ قه لا) به رق قه لاّی دیوان له به شی خورمتا دایه،مه لاحسام الدین صه لای ئه م دێ یه ،

٣٥ ـ عاقلاوه ـ ئێستاکه چۆل و خاپوره ـ مه‌زرا و له‌وه‌ڕ گاکه‌ی له‌ دێی سماقلوه‌وه‌ ئه‌ کێلری و که‌لکی لی وه‌رئه‌ گێری ـ له‌ ٤٥ ك باشوری سه‌قز ـ ٢٠ ك حه‌سه‌ن سه‌لاران ـ له‌ نێوان ـ سماقلو و ده‌ره‌ی ئاوی ـ دایه‌ ـ کوێستانی و سارده‌سێره ـ ئێستاکه چۆله

٣٦ ـ قامیشه‌ له‌ ـ دێ یه که له دێهستانی سه‌رشیو، به‌شی شارستانی سه‌قز ـ له ٦٢ ك باشوری سه‌قز ـ ك حه‌سه‌ن سه‌لاران ـ له‌ نێوان ـ سیانزار ـ سراژگاو ـ شییانه جۆ دایه ـ کوێستانی و سارده‌سێره ـ دانیشتوان ٥٥ مال ـ ١٠، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆمی بیانده‌ره و کانیاو، به‌رهه‌م، ده‌غل، دانه‌وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به‌رهه‌می تری ئاژه‌ل ـ شوغل، کشت و کال ـ ئاژه‌ل داری ـ ده‌سکرد، جاجم ـ گۆره‌وی، ڕێگا، ماشین ڕه‌و ـ مزگه‌وت ـ

٣٧ ـ قزل وێل ـ دێ یه که له دێهستانی سه‌رشیو، به‌شی شارستانی سه‌قز ـ له ٧٠ ك باشوری سه‌قز ـ ٣٦ ك حه‌سه‌ن سه‌لاران ـ له‌ نێوان حاجی عه‌بدول ـ هه‌رمیدۆل و سنوری کوردستانی عیراق دایه ـ ئێستاکه چۆله‌ له لاوه ده کێلدرێ

٣٨ ـ قشلاخی پرد ـ دێ یه که له دێهستانی سه‌رشیو، به‌شی شارستانی سه‌قز ـ له ٣٠ ك باشوری سه‌قز ١٠ ك حه‌سه‌ن سه‌لاران ـ له‌ نێوان ـ مه‌زره ـ که‌چه‌ل مینگان ـ سه‌رسێف و بارام و له قه‌راخی خۆراوی چۆمی جه‌غه‌تو و له سه‌رشه‌قامی سه‌قز ـ حه‌سه‌ن سه‌لاران دایه ـ کوێستانی و سارده‌سێره ـ دانیشتوان ١٢٧ خانو و ٢٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به‌رهه‌م، ده‌غل، دانه‌وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به‌رهه‌می تری ئاژه‌ل، شوغل، کشت و کال ـ ئاژه‌ل داری ـ ده‌سکرد ـ گۆره‌وی ـ جاجم ڕێگا، ماشێن ڕه‌و ـ مزگه‌وت ـ قوتابخانه ـ به‌رق ـ نه خوشخانه ـ

٣٩ ـ قشلاخی قاضی ـ دێ یه که له دێهستانی سه‌رشیو، به‌شی شارستانی سه‌قز ـ له ١٥ ك باشوری سه‌قز و ٢٣ ك حه‌سه‌ن سه‌لاران ـ له‌ نێوان ـ خه‌یده‌ر و هیجانان دایه ـ کوێستانی و سارده‌سێره ـ دانیشتوان ٨٠ خانو و ١٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو به‌رهه‌م، ده‌غل، دانه‌وێله سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به‌رهه‌می تری ئاژه‌ل ـ شوغل کشت و کال، ئاژه‌ل داری ـ ده‌سکرد ـ گۆره‌وی و جاجم ـ ڕێگا، ماشێن ڕه‌و ـ مزگه‌وت ـ قوتابخانه ـ به‌رق. ٩٠ م دێ له داوێنی باکوری کێوی ڕوش دایه

٤٠ ـ قشلاخی مه لا (قشلاخی سه یدفه ره ج) ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو به شی شارستانی سه قز ـ له ١٢ ك باشوری سه قز ٢١ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان خورده لوکی ـ باغچه ڵه و قه لای بێهنام ـ دایه ـ قه لای بێهنام له ده ورانی ڕه ژیمی ناحه زی په هله ویدا له سه ر کێوێ ـ له نێوان، کانی که وه، خه یده ر، باغچه ڵه، قشلاخی مه لا ـ که به سه رشاری سه قزدا ده ڕوانی بۆ سه رکوت کردنی جولانه وه ی حه ق خوازانه ی گه لی موسلمانی کورد، دورست کرا، ماوه یه کی زۆریش خه لکیان پێ سه رکوت کرد،به لام خۆنه و قه لا و سه دان قه لای تری چه وسێنه ران، چۆن ناحه ق بوون، وێران بوون و له زرین، ڕۆخان و تێك ته پین، ئێتر نه یتوانی به ری قاری ده ستی به هێزی تۆڵه ی خودای گه وره یان لێ بگرێ، ئێسك و پورۆسکی سته مکاران له خاکا پوڕتکاوه،به لام شوێنه واری قه لا که بۆیه ندی داهاتوان له سه ر کێوه که هه رماوه ـ کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان ١٠٥ خانو و ٢٠ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو،به رهه م ده غلۆ دانه وێله ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه مێ تری ئاژه ڵ ـ شوغل- کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد،جاجم ـ گوره وی ـ ڕێگا ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

٤١ ـ کانی که وه ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو،به شی شارستانی سه قز ـ له ٨ ك باشوری سه قز دایه به لام ئێستا چۆڵه و مه رزا کانی برێکی فرۆشراوه بۆ فرۆکه خانه و پادگان و زانکو ، برێکێشی له سه قزه وه ده کێلرێ ـ ئه م دێ ماوه یه کی زۆر فه قێ و حوجره ی بوه و مه لا چاکی تێدا بوه، که ده یان فه قێی پێ گه یاندوه، مه زرای کوشکه ڵ مه وقوفه ی مزگه وت و فه قێی ئه م دێ بوه ـ به لام که دێ چۆڵه،مزگه وت ته نیا و بێ خاوه ن ماوه ته وه، به رهه می مه وقوفه که ی به فیرۆ ده درێ به دوو مزگه وتی تایبه ت له سه قز دا ـ به لام ده بوابدرایه به و فه قێیانه ی، که له مزگه وته فه قیره کانی نێو شاری سه قزدا خه ریکی فیربونی به حه قی زانینی ئاینی ، خوێندنی شه رع و قورئان و حه دیسی حه زره تی پێغه مبه ری مه زنی خودان، چون کاتێ که مه لا مودررێسه زانا کان ده توانن له سه ر ڕێای خۆیان ڕاوه ستن، چاکترنی یه که قوڵی مه ردانه گی لێ هه ڵ که ن و خوله بیر به رنه وه ، بۆ بوژانه وه ی فه قێ و، په ره دان به زانینی ئاینی و قازانجی خه ڵکی تی بکۆشن؟ وه تافه قێ له ناوچه دابنه برنه بوه و چرای زانین نه کوژاوه ته وه، بیرێ بۆ ژیانی فه قێ ئاواره کان بکه ن، ئه وانه که ته مه نی جوانی خۆیان بۆ فێربونی زانینی ئاینی و خوێندنی قورئان و شه رعی ئیسلام وڕانومای خه ڵکی به شه ڕه فی کورد، هه روابۆ په ره پی دانی

فه رهه نگ و ئاداب و خووڕه وشتی شیرین و جوانی ئیسلامی و کوردیی له نێو کورده واری دا، بێ موزدومنه ت وه قف و ته رخان کردوه - خوالێ خۆش بوو مه لا شێخ (عبدالله) کانی که وه یی باوکی شێخ محمّد، ماوه یی له م دێدا خزمه تیان به ئاینی خوداو خه ڵك کردوه

٤٢ - که چه ڵ مینگان - دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز - له ٢٢ ك باشوری سه قز - ٢٢ ك حه سه ن سه لاران - له نێوان سه ر سێف - قشلاخی پرد - قه لا چوخه دایه - کوێستانی و سارده سێره - دانیشتوان ٢٩٤ خانو و ٥٥ - سوننی - کورد. ئاوله کانیاو و چۆم - به رهه م، ده غڵ، دانه وێله - سپیایی - ڕۆن - خوری - شوغڵ، کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - ده سکرد، گۆره وی - جاجم - ڕێگا، ماشێن ڕه و - مزگه وت - قوتابخانه - به رق. مه لاعمر له لای ئه م دێ یه

٤٣ - کاوه مه له - دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز - له ٥٩ ك باشوری سه قز ك حه سه ن سه لاران - له نێوان - دگاگا - سوته، سێفه تاڵه - دایه - کوێستانی و سارده سێره - دانیشتوان ٢١٤ خانو و ٤٠ - سوننی - کورد - ئاوله کانیاو به رهه م، ده غڵ، دانه وێله - سپیایی - ڕۆن - خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ داری - شوغڵ کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری، ده سکرد، جاجم - ڕێگا، ماشێن ڕه و - مزگه وت - قوتابخانه.

٤٤ - کانامه ت (کانیعمه ت) - دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز - له ٧٣ ك باشوری سه قز - ٣٩ ك حه سه ن سه لاران - له نێوان بستام، ئیسحاقاوا و ئاگجه ی، مه ریوان - له ده ك سنوری - کوردستانی عیراق دایه - کوێستانی و سارده سێره - دانیشتوان ٢٣٢، خانو و ٤٢، سوننی - کورد - ئاوله چۆمی جه غه توو کانیاو - به رهه م ده غڵ، دانه وێله - سپیایی - ڕۆن - خوری، شوغڵ، کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - ده سکرد جاجم - ڕێگا - مزگه وت - قوتابخانه - به رق.

٤٥ - که س نه زان - دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز - له ٦٠ ك باشوری سه قز ٤٦ ك حه سه ن سه لاران - له نێوان - سماقلو - خورمتا، وه ڕێنانی دایه - کوێستانی و سارده سێره - دانیشتوان ٩٠٠، خانو و ١٣٩، سوننی - کورد - ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م - ده غڵ، دانه وێله - سپیایی - ڕۆن - خوری - تری هه رمی - گشت جۆره میوه - گوێز - شوغڵ، کشت و کاڵ - ئاژه ڵ داری - باخه وانی - ده سکرد، جاجم - گۆره وی - ڕێگا، ماشێن ڕه و - مزگه وت - قوتابخانه - به رق - مه لاعثمان له لای ئه م دێ یه

خه ڵکی ئه م دێ له بنه ماڵه ی شیخانی و به شیخانی که س نه زان به ناو بانگن ـ ئه م دێ بۆیه ناویان ناوه که س نه زان ـ چون رۆنگای سورشتی و ئاوهه وا و له وه ڕگا و مێرگ و زنه و گیاجار و شیووده ره و ده شتی خوا پێداوی، ئه ونده جوان و دلڕفێن و تماشایی یه،کاتێ که به سه ریا ڕۆیشتون و چاویان پێ که وتوه و سرنجیان داوه، وره یان واق ماوه و له خۆبونه ته وه و بێ ئیختیاروتویانه ـ خوانه بێ (که س نارانێ) چه نده جوانه ـ جاله و کاته وه ناویان ناوه ـ (که س نازانی) ورده ورده بووبه ـ که س نه زان (خوازاناتره)

٤٦ ـ که مه ره سیاوه ـ دێ یه که له دیهستانی سه ر شیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٣٠ ك باشوری سه قز ١ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ بارام ـ تایشه ـ که ندولان و ده ر وه زانی سه رێی و صاحیب دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٤١، خانوو ٢٧، سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کایناو ـ به رهه م، ده غڵ ـ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ په نیر ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه. مه لا حسن صلاح ٩٦ م دێ ٩

٤٧ ـ گه وره قه ڵا ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٣٥ ك باشوری سه قز، ١٥ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ سه رسێف ـ قشلاخی پرد ـ عاره به له نگ و خورمتادایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتون ٤٥١، خانوو ٨٤، سوننی، کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی په نیر ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری، ده سکرد جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشین ڕه و ـ مزگه وت ـ ئه م دێ له قه دیمه مه وه لاوفه قێی هه ربوه ـ ئێستاکه یش مه لامحمّد صالحی له وێه وفه قێیشی هه یه، قوتابخانه، به رق لوله که شی ـ

٤٨ ـ مه زره ـ دێ یه که له دێهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٣٠ ك باشوری سه قز ٨ ك حه سه ن سه لادان، له نێوان قشلاخی پردوحه سه ن سه لاران و ڕه نگه ڕێژان دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢٩٤، خانوو ٥٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ به نیر ـ ڕون ـ خوری و په رهه می ئاژه ڵ ـ ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گوڕه وی ـ ڕێگا ماشین ڕه و مزگه وت ـ قوتابخانه. به رق.

٤٩ ـ مارزوار ـ دێ یه که له دیهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٤٦

ك باشوری سه قز ٢٥ حه سه ن سه لاران ـ له نێوان تاڵه جۆ ڕ ـ سه روه وه ـ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ١٢٥، خانو ٢٤، سوننی ـ کورد ـ ئاو له کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ په نیر ـ خوری، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گوره وی ـ ڕێگا ـ مزگه وت ـ قوتابخانه. مه لا رحمن ... به رق.

٥٠ ـ مام سیوه دین ـ دێ یه که له دیهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٦٨ ك باشوری سه قز ١ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ هه نگه چینه ـ هه رمیدوڵ ـ حاجی عه بدول ومیشیاودایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانێشتوان ١٢٣، خانوو ١٩ ـ سوننی ـ کورد، ئاوله چۆم و کانیاو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن، په نیر ـ خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم، گۆره وی ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ مه لا شیخ مجید مه لا یه تی

٥١ ـ میک ـ دێ یه که له دیهستانی سه رشیوسه ر به شی شارستانی سه قز ـ له ٧٠ ك باشوری سه قز، ٣٥ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ باینجان ـ کانی په ری سیانزاروقامیشه له دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان ٢١٦، خانوو ٤٠، سوننی ـ کورد، ئاوله چۆمی باینجان و کایناو ـ به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه ـ سپیایی ـ ڕۆن ـ په نیر خوری ـ شوغڵ، کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه

٥٢ ـ وه ریناني ـ دێ یه که له دیهستانی سه رشیو، به شی شارستانی سه قز ـ له ٢٥ ك باشوری سه قز ـ ك خه سه ن سه لاران ـ له نێوان ـ که س نه زان ـ سه رته سه ڵته که لتو ـ دایه کوێستانی و سارده سێره ـ دانیشتوان خانوو ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو چۆم به رهه م ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ په نیر ـ ڕۆن ـ خوری شوغڵ ـ کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری ـ ده سکرد جاجم ـ گۆره وی ڕێگا ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ ئیستاکه چوله

٥٣ ـ هه رمیدول ـ دێ یه که له دیهستانی سه رشیوسه ر به شارستانی سه قز ـ له ٨٠ ك باشوری سه قز ـ ٢٨ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان مام سێوه دین ـ حاجی عه بدول ـ قزل وێڵ ـ ك سنوری کوردستانی عیراقدایه ـ کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان

٢١٨ خانوو ٢۴ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله کانیاو و چۆم - به رهه م ده غڵ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ په نیر ـ ڕۆن ـ خوری ـ شوغڵ کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری ده سکرد، جاجم ـ گۆره وی ـ ڕێگا،ماشێن ره و - مزگه وت،قوتابخانه ـ هۀ رمێ دۆڵ ـ یانی دۆڵی هه رمی ـ واده ر ئه که وێ کاتێ کوچکی بناغه ی ئه م دێ یان داناوه شیوو دۆڵه ئاوزۆره کانی داری هه رمیان تێدابووه ـ

٥٤ ـ هه نگه چینه ـ دێ یه که له دیهستانی سه رشیو،سه ربه شارستانی سه قز ـ له ٦٥ ك باشوری سه قز ـ ٣٠ ك حه سه ن سه لاران ـ له نێوان شیپانه چۆ ـ سێوه تاڵه،مام سێوه دین دایه ـ کوێستانی و سارده سێره ـ دانیتشوان ١٠٧ خانوو ٢٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاوله چۆم و کانیاو،به رهه م ده غڵ ـ دانه وێڵه ـ سپیایی ـ په نیر ـ ڕۆن ـ خوری و به رهه می تری ئاژه ڵ ـ شوغڵ،کشت و کاڵ ـ ئاژه ڵ داری،ده سکرد،جاجم ـ به رماڵ ـ ڕێگا،ماشێن ره و ـ مزگه وت ـ قوتابخانه ـ

دێکۆی کولتەپە

دێکۆی کولتەپە کە لە باکوری خۆرهەلاتی سەقزدا هەلکەتوە و لە ٢٩ دێ پێکهاتوە، دانیشتوانی ١٠٢٢٦ کەسە و ڕوبەرەکەی ٤٨٢/٥ کم، چوار گۆشەیە: یانی لە هەر کم چوارگۆشەدا ٢١/٢١ کەس نیشەجێیە، سنوریش بەم جۆرەیە:
١ـ لە باکورەوە بە ناوچەکانی: تیکاب (چۆمی ساروخ) و بۆکان. ٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی: ئیمام و تیلەکۆ. ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆکانی: سەرا و ساحێب. ٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە ناوچەی دیواندەرە و قەلای کەرەفتوەوە نوساوە.

(ئاو)

چۆمەکانی: خورخورە، ساحێب، سەقز بە نێوان خاکی ئەم دێکۆ دا دەڕۆن، چۆمی سارۆخیش لە سنوری ئەم دێکۆوە دادەبورێ، و هەر چوار چۆمەکانیش دەڕژێنە سەددی سەقزەوە.
بەداخەوە بە هۆی کەم تەرخەمی لێ‌پرسراوانی ولات هیچ کەلک و بەرهەمی بە خەلکی ناوچەی سەقز و بۆکان ناگەیەنێ، توربینی (مولدی) کارەبای لێ دانەمەزرێندراوە تا کارەبا و ڕۆشنایی بە ولات بدا، ئاوەکەیشی بۆ بەرزاییەکان نەبراوە تا ئاو دێری زەویەکانی بکا لە پاش سەددەکەیەوە (سەددی نەوروزلو) ئاو بۆ شارەکانی ئازەربایجان تا تەوریز براوە بەلام شارەکانی سەقز و بۆکان لەبەر بێ‌ئاوی لە تونیەتیدا خنکێندراوە، زنجیرە کێوی بەرزی ٢٥٢٤ گەزی (عبدالرزاق) لە نێوان دێکانی: سولاکان، کوردکەند، یورقوڵ و باشبلاغ دایە. زنجیرە کێوی (مەلا محمد) لە نێوان دێکانی: ئالکەلو، قەیلەسون، بەدراوا، تاوەقزان، کارێزە، دۆزەخدەرە، دایە. بەرزترین لوتکەی ئەم زنجیرە بە ناوی لوتکەی (گارەش) ٢١٦٧ گەز بەرزە، کێوی: ڕەقیتان، لە نێوان دێکانی: گاوەشەلە، کانی جەژنی، ئالتونی خواری و کانی نیاز و ئارەبوغلوی خواری دایە و بەرزترین لوتکەی ٢١٥٠ گەز بەرزە، قولترین خالی ئەم دێکۆیە، دێی (زولفیلە)یە و ١٤٠٣ گەز بەرزە.
وشەی کولتەپە، لە دو وشە تێکەلە، ئەم چەند براوایە لەم بارەوە دەربڕاوە.
١ـ گوڵ: بە مانای گوڵ بێت، چون لە سەر ئەم تەپە گولالە سورە ڕوەوا، بە گوڵ تەپە، ناوبراوە.
٢ـ کوڵ: بە مانای کورت بێت، چون ئەم تەپە لە تەپوڵکەکانی ئەم لاولای نەوی تر و نزم ترە.
٣ـ گڵ: بەمانای خۆڵ بێت، چون ئەم تەپە توربەرێژە و بە خۆڵ دوزست کراوە.
دێی کولتەپە، کە لە ٦٤ کم سەقز و لە سەرشەقامی ئیسفالتی ساحێب، تیزاوا، لەگزی، قەلاکۆن، یاپشخان، چۆڵمەلو، کولتەپە داهەلکەتوە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.
سنوری دێی کولتەپە بەم جۆرەیە: ١ـ لە باکورەوە بە چۆمی سارۆخ ٢ـ لە باشورەوە بە دێی ئەخزەراوا ٣ـ لە خۆراواوە بە دێی تومارقامیش ٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکانی: حاجی حەسەن و هەباسەرەقەوە نوساوە.
ناوەی دێکانی بەڕیزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئەول‌مومن(ابوالمومن): دێیەکە لە دێکۆی کولتەپەی فەیزوڵلابەگی بەشی ناوچەی سەقز، لە ٥٦ کم باشوری خۆرهەلاتی سەقز و ٦ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: زێویە و سولاکان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١١١ ، ماڵ: ٢١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و کارێز، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢ـ ئەخزەراوا: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٦٥ کم باشوری خۆرهەلاتی سەقز و ٤ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: بەرچەم و ڕەحیماوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٢٧ ، ماڵ: ٢٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و کارێز، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣ـ اصحاب: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٦٤ کم باشوری خۆرهەلاتی سەقز و ٢٤ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: کوردکەن و سولاکان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٩ ، ماڵ: ٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٤ـ ئەیاغچی: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٧ کم باشوری خۆرهەلاتی سەقز و ١٢ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: کوچەتەلاّ و خۆش‌قشلاّخ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٢٧ ، ماڵ: ٤٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، بەرگن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

٥ـ ئالیار: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٦٦ کم باشوری خۆرهەلاتی سەقز و ١٧ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: باش‌بلاّغ و دەرەپەمەدان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٩٢ ، ماڵ: ١٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

٦ـ باش‌بلاّغ: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٦٣ کم باشوری خۆرهەلاتی سەقز و ١٥ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: ئالیار و یورقوڵ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٣٤، ماڵ: ٦٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، بەرگن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق، ئاش.

٧ـ بەرچەم: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٦٨ کم باشوری خۆرهەلاتی سەقز و ١٠ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: چۆڵمەلو و ئەخزەراوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٧٢، ماڵ: ٣٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و کارێز، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا:

ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق.

٨ـ باڵەقلو: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٥ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ١٠ کم کولتەپە و قەراخی چۆمی ساروٚخ و لە نێوان دێکانی: تۆمارقامیش و چۆمی ساروٚخ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٠٠، ماڵ: ١٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و کارێز، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٩ـ پەچەسور: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٥ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ٢٢ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: یازیبلاغی و تۆمارقامیش و حەسەناوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٦٦، ماڵ: ١٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و کارێز، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٠ـ حاجی‌حەسەن: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٠ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ٥ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: کوڵتەپە و کانی سپی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٢١، ماڵ: ٣٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و کارێز، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

١١ـ حەسەناوای قاشق: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٨٠ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ١٥ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: قاشق و خۆشەدەرە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٦٧، ماڵ: ٣١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

١٢ـ چۆڵمەلو: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٤٩ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ١٠ کم کولتەپە و سەرشەقامی ئیسفالتی ساحێب و گوڵتەپەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٧٦، ماڵ: ١٠٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، بەڕێز مەلا (سەید ئەحمەد) هیدایەتی مەلای ئەم دێیە، ئاش و تەلەفون.

١٣ـ چیچی‌خوار: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣٥ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ١٨ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: داڵو و کەریماوادایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٣٩، ماڵ: ٤٥ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

١٤ـ خۆش‌قشلاخ: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٣ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ٨ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: حاجی حەسەن و ئاياغچی دایە.

کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٨٤، ماڵ: ١٠٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

١٥ـ خۆشەدەرە: دێیەکە لە دیکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٥٥ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ١٨ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: یازی بلاغی و سەیداوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٢٧، ماڵ: ٤٢ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

١٦ـ دەرەپەمەدان: دێیەکە لە دیکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٠ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ٢٢ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: ئالیار و میرسەید دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧٣، ماڵ: ٥١ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٧ـ دالو: دێیەکە لە دیکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٥٢ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ١٦ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: قوتانجوخ و چیچیخوار دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٣٩، ماڵ: ٢٦ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

١٨ـ ڕەحیماوا: دێیەکە لە دیکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٠ کم خۆرهەڵاتی سەقز و ٥ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: حاجیحەسەن و باشبلاغ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٢٤، ماڵ: ٤٢ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٩ـ زێویە: دێیەکە لە دیکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٥٤ کم باکوری خۆرهەڵاتی سەقز و ٢٠ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: کوردکەن و تیکانلو دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٦٤، ماڵ: ٨٦ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی، دەفتەری ژنمارەبڕین، ئاسەواری کۆن باستانی سێ هەزار ساڵە لەم دێ دایە.

٢٠ـ سەیداوا: دێیەکە لە دیکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٥٣ کم باکوری خۆرهەڵاتی سەقز و ١٧ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: کێلەکەو و قشلاخی ڕەزا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١١٧، ماڵ: ٢٢ ، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و سەدد، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی، ئەم دێ لە قەراخی سەددی (قەلەندەر) دایە.

٢١ـ سولاکان: دێیه‌که‌ له‌ دێکۆی کوڵته‌په‌ به‌شی ناوچه‌ی سه‌قز، له‌ ٦٢ کم خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز و ٢٢ کم کوڵته‌په‌ و له‌ نێوان دێکانی: عه‌لیاوا ی که‌ره‌فتو و ئه‌ول مومن دایه‌. کوێستانی و سارده‌سێره‌، دانیشتوان: ١٥٢، ماڵ: ٢٩ ، سوننی، کورد، ئاو: له‌ کانیاو، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه‌ڵداری، ڕێگا: ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت، فێرگه‌.

٢٢ـ عه‌باسه‌ڕه‌قه‌: دێیه‌که‌ له‌ دێکۆی کوڵته‌په‌ به‌شی ناوچه‌ی سه‌قز، له‌ ٦٨ کم خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز و ٤ کم کوڵته‌په‌ و له‌ نێوان دێکانی: گوڵته‌په‌ و خۆش قشلاخ دایه‌. کوێستانی و سارده‌سێره‌، دانیشتوان: ٨ ، ماڵ: ٢ ، سوننی، کورد، ئاو: له‌ کانیاو، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه‌ڵداری، ڕێگا: ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت.

٢٣ـ فه‌یزاوا: دێیه‌که‌ له‌ دێکۆی کوڵته‌په‌ به‌شی ناوچه‌ی سه‌قز، له‌ ٨٢ کم خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز و ١٨ کم کوڵته‌په‌ و له‌ نێوان دێکانی: کوچه‌ته‌لاّ و ئایاغچی دایه‌. کوێستانی و سارده‌سێره‌، دانیشتوان: ٢٦٨، ماڵ: ٤٦ ، سوننی، کورد، ئاو: له‌ کانیاو، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه‌ڵداری، ڕێگا: ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت، فێرگه‌.

٢٤ـ قاشوق: دێیه‌که‌ له‌ دێکۆی کوڵته‌په‌ به‌شی ناوچه‌ی سه‌قز، له‌ ٧٢ کم باکوری خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز و ١٧ کم کوڵته‌په‌ دایه‌. کوێستانی و سارده‌سێره‌، دانیشتوان: ١٧٨، ماڵ: ٣٣، سوننی، کورد، ئاو: له‌ کانیاو، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌ و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه‌ڵداری، ڕێگا: ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت، فێرگه‌، ئه‌م دێ له‌ سه‌ر سنوری ناوچه‌ی سه‌قز و تیکاب و ٥ کم باکوری دێکانی: کوچه‌ته‌لاّ و کزوز دایه‌.

٢٥ـ قشلاخی ڕه‌زا: دێیه‌که‌ له‌ دێکۆی کوڵته‌په‌ به‌شی ناوچه‌ی سه‌قز، له‌ ٤٧ کم باکوری خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز و ١٢ کم کوڵته‌په‌ و له‌ نێوان دێکانی: یازی‌بلاّغی و چاغلودایه‌. کوێستانی و سارده‌سێره‌، دانیشتوان: ١٨٠، ماڵ: ٣٤ ، سوننی، کورد، ئاو: له‌ کانیاو و چۆم، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌ و سپیایی، خوری، ڕۆن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه‌ڵداری، ڕێگا: ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت، فێرگه‌.

٢٦ـ قوتانجوق: دێیه‌که‌ له‌ دێکۆی کوڵته‌په‌ به‌شی ناوچه‌ی سه‌قز، له‌ ٤٤ کم خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز و ١٠ کم کوڵته‌په‌ و له‌ نێوان دێکانی: قه‌ره‌ناو و پاپشخان دایه‌. کوێستانی و سارده‌سێره‌، دانیشتوان: ٢٢٦، ماڵ: ٤٢ ، سوننی، کورد، ئاو: له‌ کانیاو و چۆم، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌ و سپیایی، خوری، ڕۆن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه‌ڵداری، ڕێگا: ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت، فێرگه‌، لوله‌که‌شی، به‌رق.

٢٧ـ قه‌ره‌ناو: دێیه‌که‌ له‌ دێکۆی کوڵته‌په‌ به‌شی ناوچه‌ی سه‌قز، له‌ ٥٩ کم خۆرهه‌ڵاتی سه‌قز و ١١ کم کوڵته‌په‌ و له‌ نێوان دێکانی: یورقوڵ و قوتانجوخ دایه‌. کوێستانی و سارده‌سێره‌، دانیشتوان: ١٩٣، ماڵ: ٣٦ ، سوننی، کورد، ئاو: له‌ کانیاو و چۆم، به‌رهه‌م: ده‌غڵ، دانه‌وێڵه‌ و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژه‌ڵداری، ڕێگا: ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت، فێرگه‌، لوله‌که‌شی، به‌رق.

٢٨ـ قه‌پلانتو: دێیه‌که‌ له‌ دێکۆی کوڵته‌په‌ به‌شی ناوچه‌ی سه‌قز، له‌ ٦٠ کم باکوری

خۆرهەلاّتی سەقز و ٢٥کم کولّتەپە و لە نێوان دێکانی: قوزلّو و اصحاب دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨٧٩، ماڵ: ١٦٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کـانیاو و چـۆم، بـەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، چنارستان، گوێز، شـوغڵ: کشت و کـاڵ و ئـاژەڵداری، رێگـا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق، ئەم دێ سێ مزگەوتی تێدایە.

٢٩ـ تۆمارقامیش: دێیەکە لە دێکۆی کولّتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٢کم باکوری خۆرهەلاّتی سەقز و ٥کم کولّتەپە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٧٦، ماڵ: ٨٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شـوغڵ: کشت و کـاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

٣٠ـ کڕوز: دێیەکە لە دێکۆی کولّتەپە بـەشی نـاوچەی سـەقز، لە ٩٥ کـم بـاکـوری خۆرهەلاّتی سەقز و ٢٠ کم کولتەپە و لە نێوانی دێکـانی: کـوچەتەلاّ و کـوپەقڕان دایـە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٢٩، ماڵ: ٢٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: مـاشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣١ـ کوپەقڕان: دێیەکە لە دێکۆی کولّتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٩٨کم باکـوری خۆرهەلاّتی سەقز و ٢٢کم کولّتەپە و لە نێوان دێکانی: کڕوز و نخوددەڕەی تیکاب دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٩٨، ماڵ: ٣٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: مـاشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

٣٢ـ کوچەتەلاّ: دێیەکە لە دێکۆی کولّتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٨٦کم باکـوری خۆرهەلاّتی سەقز و ١٨کم کولّتەپە و لە نێوان دێکانی: کڕوز و ئەیاغچی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٣٨، ماڵ: ١٠٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کـانیاو، بـەرهەم: دەغـڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت.

٣٣ـ کەریماوای ئایاغچی: دێیەکە لە دێکۆی کولّتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٨ کم باکوری خۆرهەلاّتی سەقز و کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: کانی سپی و ئالیار دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٠، ماڵ: ٣٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، رێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣٤ـ کانی سپی(کانیچەرمو): دێیەکە لە دێکۆی کولّتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٧٥کم باکوری خۆرهەلاّتی سەقز و ١١کم کولّتەپە و لە نێوان دێکانی: حـاجیحەسەن و ئەیاغچی دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٢، ماڵ: ٣٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سـپیایی، شـوغڵ: کشت و کـاڵ و ئـاژەڵداری، رێگـا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣٥ـ کوردکەن: دێیەکە لە دێکۆی کولّتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٥٩کم باکـوری خۆرهەلاّتی سەقز و ٢٠کم کولّتەپە و لە نێوان دێکانی: زێویە و سولاکان دایە. کوێستانی و

ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٠٥، ماڵ: ٥٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

٣٦ـ کولتەپە: دێی ناوەندی دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقزە، لە ٦٤ کم باکوری خۆرهەڵاتی سەقز و لە سەر شەقامی ئیسفالتە لە نێوان دێکانی: چۆڵمەڵو و تۆمارقامیش دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨٨١، ماڵ: ١٦٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگەی سەرەتای و ڕانومایی، بەرق، لولەکەشی، تەلەفون.

٣٧ـ میرسەی(میرسەعید): دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ١٠٢ کم باکوری خۆرهەڵاتی سەقز و ٢٠ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: دەرەپەمەدان و قەڵای کەرەفتو دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٩١، ماڵ: ١٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣٨ـ یۆرقوڵ: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٦٠ کم باکوری خۆرهەڵاتی سەقز و ١٢ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: قەرەناو و باشبلاغ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٠٦، ماڵ: ٧٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ترێ، چنارستان، گوێز، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق.

٣٩ـ یازیبلاغی: دێیەکە لە دێکۆی کولتەپە بەشی ناوچەی سەقز، لە ٤٩ کم باکوری خۆرهەڵاتی سەقز و ١٢ کم کولتەپە و لە نێوان دێکانی: وەشەدەرە و چۆڵمەڵو دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٢٧، ماڵ: ٥٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی.

دیکۆی میرەدێ

دیکۆی میرەدێ، کە لە خۆراوای شاری سەقزدا هەڵکەتوە و لە ۲۴ دێ پێکهاتوە، ڕوبەرەکەی ۵۲۴ کم ـ ی چوار گۆشەیە و دانیشتوانی ۶۲۷۷ کەسە، یانی لە هەر کم ـ ێکی چوارگۆشەدا ۱۱/۹۷ کەس نیشتەجێیە، سنوری ئەم دیکۆ بەم جۆرەیە:
۱ـ لە باکورەوە بە دیکۆی تەمۆغە ۲ـ لە باشورەوە بە دیکۆکانی: سەرشیوی سەقز و (بویەنی) بانە ۳ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دیکۆی سەرشیو ۴ـ لە خۆراواوە بە دیکۆی شوێنی بانەوە نوساوە.
ئەم دیکۆیە ناوچەیەکی کوێستانی لە وەرخۆشە کە بۆ ئاژەڵ داری لنگەی کەمە. کوێستانە بەناونگ و بەرز و بەدیمەن و پڕ خێر و بێر و بەرهەمەکانی: کەلی خان، سەرتون، نەکەرۆز، پیرچوپان و دەیان کوێستانی پڕ لە گوڵ و ڕازاوەی‌تر لەم دیکۆدا هەڵکەوتون کە هەرکام وێنەی بەهەشتی ئەوین و جوانی چۆن بلەی وایە، بەبێ وێنەیی دا دیارە کە دەسکردی خوایە، ئەم کوێستانانە هەم بەری باو ئاژاوەیان گرتوە، هەم نم و هەوای بەکەڵکیان بۆ ڕواندن و پەرەدان بەگیا و گژ لە خۆدا ڕاگرتوە، ئەم کوێستانانە زۆرتری ساڵ جلی سەوزیان پۆشیوە، خەلاتی نەبڕاوەی خوایان بەخەڵک بەخشیوە، دار و دەوەنی ئەم کێوانە، بریەتی‌یە لە مانە: گوێز، هەرمێ، کێویلە، بادام، بلاڵوکە کێویلە، چاڵوگ، بەڕو، قەزوان، تیرۆ، توتڕک.
شوغلی خەڵکی: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری و کارگەری‌یە، ئەگەر دەولەت وەک پێویستە ئاوڕێ لە خەڵکی بداتەوە.ئەم ناوچە (وێنەی سەرشیو.و خورخوڕە) دەتوانێ کە گۆشت و سپیایی (ڕۆن، پەنیر، ماست، کەشک، کەرە)ی شاری سەقز و سنە بدا، ئیتر با لەوە زیاتر نیازمان بە پەنیری رزیوی بێگانە و ڕۆنی بێ پیزی ئەم و ئەو نەمێنێ.
دەستکردی ژنان: قاڵی، بەڕە، جاجم، بەڕماڵ، پلاس، لباد، گۆرەوی، دەستکێش، گوڵدۆزی، شاڵ نانەوە، ماوەیی لەمە پێش بزنی مەرز لەم ناوچەدا زۆر بو، کە لەم مەرەزە ڕانک و چۆخە، دەسکێش، بەڕماڵ، گۆرەوی دورست دەکرا، بەلام بەداخەوە ئێستا بە خێوکردنی بزنە مەرەز لەبڕەو کەتوە.
دێی میرەدێ کە لە ۲۸ کم ـ ی سەقز و لە سەر شەقامی سەقز ـ بانە و لە قەراخی چۆمی سەقز دا هەڵکەوتوە، بەناوەندی ئەم دیکو دانراوە. سنوری میرەدێ بەم جۆرەیە:
۱ـ لە باکورەوە بە دێی: بەلەجەر ۲ـ لە باشورەوە بە دێکانی: قەرچەر و قۆژەدەرە ۳ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی: تەموغە و چراغویس ۴ـ لە خۆراواوە بە هەر دو سیادەرەوە نوساوە.
(میر) لە کوردیدا یانی سەرۆک و گەورە چون ئەم دێ لە دەورانی کۆندا شوێنی دەسەلات دارانی خێلی (گەورک) بوە پیان وتوە (میرەدێ) یانی دێی میران یا شوێنی میوان، ئاسەواری قەلایەکی کۆن لە باکور و باکوری خۆراواوی ئەم دی دا نیشان دەدا کە لە دەورانێ پێشو دا شوێنی دەسەلات داران بوە.خوا زاناترە.
ناوی دێکانی بە ڕیزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١- باوسەین (باباحسین): دێ کۆن بوە، لە ٢٥ کم باشوری خۆراوای سەقز و داوێنی باکوری کێوی بەناوبانگی سەرتون دایە.

٢- بەلەجەڕ: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٢٤ کم باشوری خۆراوای سەقز و ١ کم ئیسفالْتی سەقز بانە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٤٣، ماڵ: ١٠١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق.

٣- پیرومەران (پیرعمران): دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٤٢ کم خۆراوای سەقز و ١٥ کم باشوری ئیسفالْتی سەقز بانە و لە نێوان دێکانی: قولْقوڵە و کەرویان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٨١، ماڵ: ٧١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.
کێوی (شەکمەیدان) و (داروشکە)، کوێستانێکی گەورە و لە وەرداره لەبەینی پیرومەران و دەوسینەی بانەدایە.

٤- تەموتە: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣١ کم خۆراوای سەقز و ٣ کم خۆرهەلاتی ئیسفالْتی سەقز بانە و ٤ کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: میرەدێ، و مازوارە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٧٢، ماڵ: ٣٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، بەرگن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

٥- چراغوەیس: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣٢ کم خۆراوای سەقز و ٢ کم باشوری چۆم و شەقامی سەقز بانە و ١٠ کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: بەلەجەر و مازوجدارە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٣٣، ماڵ: ٣٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، تەڕەکاری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

٦- هەمزە قەرەنیان: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٤٠ کم خۆراوای سەقز و ٣ کم ئیسفالْتی سەقز بانە و ١١ کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: کێلەشین و کەرەویان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٩٨، ماڵ: ١٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، بەرگن، کەشک، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، کوێستانی (هەوارەپان) لە بەینی: کەرەویان و قولْقوڵە و هەمزەقەرەنیان دایە.

٧- خاپورەدێ: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٤١ کم باشوری خۆراوای سەقز و ٢ کم خۆراوای ئیسفالْتی سەقز بانە و ١٥ کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: سیادەر و کێلەشین دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧٣، ماڵ: ٥٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و

کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت و مەلا و فەقێ، فێرگە، لولەکەشی، بەرق، کوێستانی گەورە و بەسام و دیمەنی (سەرتون) (مەحمود شایە) ڕ لە خۆراوای خاپورەدێ و خۆرهەلاتی دێی ساوان و سنوری سەقز بانە دایە.
(شاخی قەلا) لە باکوری خۆرهەلاتی خاپورەدێ دایە، (قەلای ئاولەناو).

٨ـ داراوێ:

٩ـ سیادەری ئەحمەد(سەرێ): دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣٧کم باشوری خۆراوای سەقز و ٥کم خۆراوای ئیسفالتی سەقز بانە و ١٤کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: وزمەلە و خاپورەدێ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٣٢ ، ماڵ: ٥٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی. ئەم دێ گەورەترین (کانی شیشەی چاوێلکە و تلویزیونی (تێدایە).

١٠ـ سیادەری کۆنە (خوارێ): دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣٢کم باشوری خۆراوای سەقز و ٣کم خۆراوای ئیسفالتی سەقز بانە و ١١کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: میرەدێ و کێلەشین دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٧٦ ، ماڵ: ٢٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

١١ـ شیوەتو: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣٧کم باشوری خۆراوای سەقز و ٦کم خۆراوای ئیسفالتی سەقز بانە و ١٠کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: بەلەجەڕ و کوێرەگوێز دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٤٦ ، ماڵ: ٤٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٢ـ قورەدەرە: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣٣کم باشوری خۆراوای سەقز و ٨کم خۆرهەلاتی چۆم و ئیسفالتی سەقز بانە و ٧کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: میرەدێ و هەمزەقەرنیان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٨ ، ماڵ: ٢٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی سەقز، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، تەڕەکاری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

١٣ـ قەبەغلوجە: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣٧کم باشوری خۆراوای سەقز و ١١کم خۆراوای ئیسفالتی سەقز بانە و ٢٤کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: کەندەسورە و کەرەویان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٥٢ ، ماڵ: ٨٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە و سپیایی، ڕۆن، خوری، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٤ـ قەرەچەر: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ٣٤کم باشوری خۆراوای سەقز و ٦کم خۆرهەلاتی ئیسفالتی سەقز بانە و ٧کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی:

قورەدرە و تەموتە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۴۳۲ ، ماڵ: ۳۸، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، کەشک، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، ئاش.

۱۵ـ قولقولە: دێ بوە و چۆڵ کراوە

۱۶ـ کانی بەن: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ۳۷کم باشوری خۆراوای سەقز و ۲۰کم خۆرهەڵاتی ئیسفالتی سەقز بانە و ۲۵کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: قارەمان و گوێزێ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۲۲۸ ، ماڵ: ۴۲، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۱۷ـ کە ندە سورە: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ۳۷کم باشوری خۆراوای سەقز و ۷کم خۆرهەڵاتی ئیسفاڵتی سەقز بانە و ۱۰کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: تەموتە کەس‌نەزان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۳۰۸ ، ماڵ: ۵۷، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، کەشک، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۱۸ـ کێلەشین: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ۳۸کم باشوری خۆراوای سەقز و قەراخی خۆرهەڵاتی چۆم و ئیسفاڵتی سەقز بانە و ۱۱کم میرەدێ دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۴۹۴ ، ماڵ: ۹۱، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، کەشک، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

کێوی (کانی سپی) و (بەردە ڕێفناوی) و کێوی (پیربەیاخ) لە باشوری خۆرهەڵاتی کێلەشین دایە.

۱۹ـ کەرەویان: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ۴۱کم باشوری خۆراوای سەقز و ۱۲کم خۆراوای ئیسفاڵتی سەقز بانە و ۱۱کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: پیرومەران و قەبەغلوجە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۱۳۳ ، ماڵ: ۲۵، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، بەرگن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

۲۰ـ گوێزێ: دێیەکە لە دێکۆی میرەدێ بەشی ناوچەی سەقز، لە ۵۵کم باشوری خۆراوای سەقز و ۱۸کم میرەدێ و لە نێوان دێکانی: شێخ چۆپان و کانی‌بەن دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۲۷۲ ، ماڵ: ۵۱، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

کێوی (تیزکەتوان) لە خۆرهەڵاتی ئەم دێ دایە.

۲۱ـ میرەدێ: دێی ناوەندی دێکۆی میرەدێی بەشی ناوچەی سەقزە، لە ۲۸کم باشوری خۆراوای سەقز و قەراخی باکوری چۆمی سەقز و باشوری ئیسفاڵتی سەقز بانە دایە.

کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٧٤٧ ، ماڵ: ١٣٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، ڕۆن، خوری، کەشک، بەرگن، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، پاسگای ئینتیزامی، حەمام، قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومایی، ددانپزشک، پۆست، تەلەفون، لولەکەشی، بەرق، فروشگای هاویاری، نەوت فرۆشی، بەقاڵی، چایخانە، تەعمیرگای ماشێن، ئاسنگەری، ئاش، نانەواخانە و چەند دوکانی بەقاڵی تێدایە ئەم دێ دو مزگەوتی هەیە.

ناوچەی سنە

ناوچەی سنە کە یەکێکە لە ٠/ ناوچە کوێستانی یە، زەنوێرە، ئاوو هەوا خۆشەکانی پارێزگای کوردستان، ڕوبەرەکەی ٢٢٨ ك.ی چوارگۆشەیە و سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە ناوچەی دیواندرە ٢ـ لە باشورەوە بە ناوچەی کامیاران ٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەکانی قوروە و بیجار ٤ـ لە خۆراواوە بە ناوچەی مەریوانەوە نوساوە ئەم شارستانە لەم دێکۆیانە پێکهاتوە

١ـ دێکۆی (حوسەیناوا)ی باشوری کە لە ٢٣.دی پێکهاتوە، حەشیمەتی ٦٣٣٦ کەسە ڕوبەری ٣٨٩ ك.ی چوارگۆشەیە ـ دێی (حوسەیناوا) کە لە ٤٧ پلە و ٨ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵاتی گرینویچ و ٣٥ پلە و ٣٣ دەقیقەی خۆراوای خەتی ئیستوادایە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٢ـ دێکۆی (دەوروبەر) لە ٣١ دێ پێکهاتوە، حەشیمەتی ١٦٤٢٧ کەسە، ڕوبەرەکەیشی ٤٨٠.ك.ی چوارگۆشەیە. دێی (صلواتاوا) کە لە ٤٧ پلە و ٧ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵاتی گرینویچ و ٣٥ پلە و ٢٠ دەقیقەی باکوری خەتی ئیستوادایە.بە ناوندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٣ـ دێکۆی (ئارینان) لە ١٨ دێ پێکهاتوە، حەشیمەتی ٧٠٧٥ کەسە و ڕوبەرەکەیشی ٣٠٥.ك.ی چوارگۆشەیە، دێی (ئارینان) کە لە ٤٦ پلە و ٣٢ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵاتی گرینویچ و ٣٥ پلە و ٧ دەقیقەی پانی باکوری خەتی ئیستوادایە.بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٤ـ دێکۆی (ئاویدەر) لە ١٨ دێ پێکهاتوە، حەشیمەتی ٨٥٧٧ کەسە، ڕوبەرەکەیشی ١٩٤/٥.ك.ی چوارگۆشەیە ـ دێی (حەسەناوا) کە لە ٤٧ پلە و ٨ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵاتی گرینویچ و ٣٥ پلە و ٣٣ دەقیقەی باکوری خەتی ئیستوادایە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٥ـ دێکۆی (ژاوەرۆ)ی خۆرهەڵات لە ١٧ دێ پێکهاتوە و حەشیمەتی ٨٨٧٧ کەسە و ڕوبەرەکەیشی ٢٦٣.ك چوارگۆشەیە، دێی (تەوریوەر) کە لە ٤٦ پلە و ٤٩ دەقیقەی خۆرهەڵاتی گرینویچ و ٣٥ پلە و ١٠ دەقیقەی خەتی ئیستوادایە.بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

ئاوو هەوا

هەوای ئەم ناوچە ساردەسیرە، بەڵام هەوای (قەساوخانە) و دەوروبەری (چۆمی قشلاخ) ئارانە، پلەی گەرما لە هاوینا تا ٣٥ پلە و سەرما لە زستاندا تا ـ٤٠ پلە دەڕوا، میزانی بارین بە جوری ناوەڕاست لە ساڵدا ٥٠ سانتی میترە.

زمانی زگ ماکی خەڵکی ئەم ناوچە کوردی سۆرانی‌یە، لە بڕێ شوێندا زاراوی هەورامیش برەوی هەیە، خەڵکی کوردستان بە تایبەت دانیشتوی ئەم شوێنە، گشتیان موسڵمانی خاوەن ئیمانن، پەیڕەوی بیرو بڕوای قورئانن، شەقامی ڕاستی (سوننەتی پێغەمبەری مەزنیان گرتوە و بەری نادەن، لەڕچە و ڕێبازی چواریاری نەبی(ابوبکر و عمر و عثمان و علی) درودی خودایان لە سەربێ، لانادەن، ڕەسم و یاسای هەرچوار مەزهەبەیان پێ باش و پەسەندە،بەڵام مەزهەبی شافیعیان لە لاوەک قەندە.

زنجیرەکێوەکانی ناوچەی سنە

زنجیرەکێوە بەرز و بە تەرزو گرنگەکانی لای باکوری خۆراواو باشوری خۆراوای ناوچەی سنە،بەم جۆرەیە:

١ـکێوی ٢٥٥٠گەزی ئاویدەری گەورە و ٢٣٦٠گەزی ئاویدەری چکولە لە نێوان شاری سنە، نەوەرە، دادانە، عەمبەر بزان، دایە.

٢ـکێوەکانی شاسوار، وزمان، قلوەند، دەرەوەزان، لە خۆرهەڵات و باکور و خۆراوای دێی، گرماش دایە.

٣ـکێوی ٢٤٤٠گەزی (مراد انصار) لە نێوان کێوەکانی هەنگەژاڵ و قازان شکێن‌دایە، گەردەنەی پیچ پیچوو چەتون و بەناو بانگی (ئاریز) لێرەدا هەڵکەوتوە، شەقامی مەریوان ـسنە بیرەدا دەڕوا، لە ڕاستیدا ئەم کێوانە بە کلکەی ئاویدەر دەژمێردرێن، کە بەرەو باکوری خۆراوا کشاوە و پاڵی بە چلچەمەوە داوە، تیرەشانەکانی بە سنوری سورشتی نێوان سنە و مەریوان دانراوە.

٤ـلوتکەی ٢٦٥٣گەزی هەشوڵی ـکێوی سعد و سعید ـکێوی قەیدا، لوتکەی ٢٥٦٦ گەزی ناڵ سەخت ـکێوی بەڕێژە ـکێوی گرد گەڕۆڵ،لە نێوان دێکانی پیران، کەلاتێ، فەترە زەمین،ئەویهەنگ، وەیسەڕدایە.

٥ـکێوی ٢٦٦٢گەزی تەختە،لە نێوان دێکانی تەخت، حەلوان‌دایە.

٦ـلوتکەی ٢٦٢٣گەزی هەنجیرلی، لوتکەی ٢٧١٥ گەزی بەرد، کێوی خوزە، لە نێوان دێکانی کەرجۆ، هەردو مەلیکشا، حەلوان و وەیسەڕدایە.

٧ـزنجیرەکێوەکانی ٢٧٢٦گەزی کوچک حەسار، لە نێوان، شیان و بێساران‌دایە.

٩ـ کێوی (کوچک خڕمل، لوتکەی ٢٠٧٢ گەزی لە نێوان،تەوریوەرو،ئەندەرو،تەکیەدایە.

زنجیرە کێوەکانی باکوری خۆرهەڵات و خۆرهەڵات و باشوری خۆرهەڵاتی سنە

١ـ زنجیرە کێوی چوارملان، لە نێوان دێکانی هەردوو (ماچکە)، و هەردوو (تازاوا) دایە.

٢ـ کێوی (سوڵتان) لە نێوان دێکانی ماچکە سەرێ و (ئاڵی پینک)دایە.

٣ـ کێوەکانی کوچک ڕەش، نادر، حەوت ئەستێرە، لە نێوان دێکانی (گزر دەرە) و (خلّجیان)دایە، دەکەڵی خلّیجان لە سەر لوتکەی ئەم کێوە چەقاوە.

٤ـ کێوی ٢٥٥٠ گەزی (یوسف‌سیا) و (شاخە چەرمو) لە نێوان دێکانی (باغچە مەریەم) و (گزردەرە) و (ئاڵی پینک) دایە.

٥ـ کێوی (قلوز) لە نێوان دێکانی (مزرە) و (کانی گوڵزار) دایە.

٦ـ زنجیرە کێوی (کلودم) لە نێوان دێکانی (ئاغبلاغ)، (کانی گزار (تازاوا)، دەوڵەتاوای کورکوردایە.

٧ـ زنجیرە کێوی ٢٦٦٦ گەزی (گوژە) لە نێوان دێکانی (گورگاوێ) (چلیک) (هانیس) و (صلّواتاوا) دایە، کە چۆمی صلّواتاوا،لەم کێوەوە سەرچاوە دەگرێ.

٨ـ کێوی ٢٧٢٨ گەزی (خەسرەو کوژ) و کێوی ٢٤٥٣ گەزی (بناوا) لە نێوان دێکانی (سەرەواڵە) (هندی بلّاغ) (سۆران) هەردوو (گەزگەزارە) و (ئەمیراوا) و (هانیس) دایە.

٩ـ کێوی ٢٤٦٠ گەزی لە نێوان دێکانی (چناران (تەجرە)، (ئەمیراوا) (میان گورەوەران)، (نەران) دایە.

١٠ـ زنجیرە کێوی بەرزی ٢٨٣٦ گەزی (سراج‌الدین)، کێوی (کانی شێخ)، کێوی ٢٢٠٤ گەزی (پشت ئاوای) لە نێوان دێکانی (نەڕان) (سمان) (ئەشکەوتان) (گائیدەر) دایە.

١١ـ کێوی ٢٦٦٢ گەزی (معارف) کێوی (نەدەرحەق) کێوی (پیرەپەز) لە نێوان دێکانی (کانی سوران) (هوانلە) (مارنج)دایە.

١٢ـ کێوی ٢٢١٦ گەزی (تەماکۆجار) لە نێوان دێکانی (دەرەباغ) (حەسەناوا) (گراوا) (کانی سوران) (هوانلە) دایە.

چومەکانی ناوچە سنە

١ـ چۆمی قشلاخ کە لە باشوری بەرزاییەکانی (کانی نیمەڕۆژ) بەرەو باکور سەرچاوە دەگرێ، بە ڕیز لە خۆرهەڵاتەوە بەرەو خۆراوا بەم جۆرەیە.

لە کوێستانی ٢٠٨٣ گەزی نێوان شێرکوژی سەر، سوڵتاناوای تەمبەڵی، یونساوا دێتەخوارێ و دێکانی (صیدان) و (هەمرۆڵە) بەجێ دێڵێ و ئاوەکانی مەنسور بلاغی و (چەرمیلە) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، لقێ تری کە لە خۆراوای کوێستانی ٢١٦١ گەزی دێی (پشت تەنگ) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (کەژی کەران) و هەردو (سیاسەران) و (کیلەسپی) بەجێ دێڵێ، لە پشت (یاینجقلو)ەوە لەگەڵ خۆی دەبا و چۆمیلکەی باینجقلوی دێتە سەرو دەڕوا، دیسان ئاوی کوێستانی (ئاغبلاغی بەرقەلا)، کە بە (صادقاوا) و (تازاوای بزن قران) و (باقلاوا) دا، تێدەپەڕێ. لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، لە باکوری (حوسەیناوا) ئاوی کویستانەکانی (کەلۆڕاوا) و (خڕکە)یشی دێتەسەر، چۆمی (حوسەیناوا) (چەمی شۆر) کە لە کوێستانەکانی نێوان (خلێچان) و (ئاڵی پینەک) کە لە حاست دەکەلی (خلیچان) سەرچاوە دەگرێ و بەرەو باکور، بە نێوان دێکانی هەردو (ماچکە) و جەوریلان دا، تێدەپەڕێ، لە حاست دێی (حوسەیناوا) لەگەڵ خۆی دەباو دەڕوا، لەم لای دێی (هەباساوا) لە ڕاست و چەپەوە، ئاوی دێکانی (سەران میرزا) و (قەلا تەڕەشکە) کە بە دێکانی (تەفتیلە) و (دڵوامەدە) و هەردو (گزان)دا دێتە خوارێ، لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، ئاوی دێکانی هەردو (تازاوا) کە لە کێوی (قەرگۆل)ەوە دێتە خوار، لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، لە نێوان دێکانی (خەلیفە تەرخان) و (ماموخ) چومیلکەی (باینچۆ) کە لە کێوەکانی (حاجی بابا) و (شێخ مارف) و (سیدڕەحمان)وە سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (باینچۆ) و (بازی ڕباب) بەجێ دێڵێ، لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا و لە لای دێی (عیسا دەرە)وە دەڕژێتە ناو (سەددی قشلاخەوە)، پاش سەدی قشلاخ، بە مەزرای دێکانی قلیان، نەنەڵە، ئاریز، نایی سەر، دا تێ دەپەڕێ و لە حاست دێی قشلاخ چۆمی صلواتاوایش لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، جا ئەمجار لە خوار شاری سنەوە چۆمی گریاشان لەگەڵ خۆی دەبا و بە نێوان دێکانی (گرێزە و قەڕادیان) و (سەرنجیانەی) خوارێ و (وشکەدۆڵ) و (چنو) و (چنارە)دا تێ دەپەڕێ و، چۆمی (کەرجۆ) کە لە بەرزایی دێی گەرماش سەرچاوە دەگرێ و بەرەو دێکانی (کەرجۆ) و هەردو (مەلیکشا) و (کێڵانە) و (زیندان) و (کەرەسی) و (کانی میشکان) و (گەنمان)دا دێتە خوارێ و لە دێی (گەزنە) تێ دەپەڕێ و لە پشت دێی (دۆڵ باغ) دەڕژێتە ناو چەمی قشلاخەوە، ئەمجار ئاوی دێکانی

(سو) و (هادیاوا) لەگەڵ خۆی دەباو دەڕوا، چۆمی (دەرویشان) کە لە پشت دێی (بەرزاوا)وە بە دێکانی (دەرویشـان) و (کـانی قـوربانی) و (دەرکـولە)دا، تـێدەپەڕێ و دەڕژێـتە چـۆمی قشلاخەوە، کەمی دەڕوا و لە نێوان دێکانی (بزلانە) و (ئەسکەران)دا دەڕژێـتە نـاو چـۆمی (گاوەرۆوە) کە لەمەولا،بە (سیروان) ناوی دەبرێ.

٢ـ(چۆمی گاورۆ) لەکوێستانی ٢٥٢٩گەزی (کانی کەوە) لە باکوری دێکانی (حەیدەراوا) و (نادراوا) و (کانی شاقولی) ناوچەی کورد زمـانی (ئـەسەدئابادی) (هـەمەدان) سـەرچـاوە دەگرێ، لە نێوان دێکانی (ڕوستەماوا) و (تەویلانخوارێ) و (چوارکانی) کۆ دەبێتەوە، ئەمجار بەرەو خۆراوا بە نێـوان دێکانی (تەختیشا) و (میولە) و (حوسەیناوا)دا دەڕوا و ئاوی دێکانی (دی بور) و (میولە)ی دێتە سەر و دەڕوا، لەولای دێی (گوداریان) چۆمیلکە (هەزارخانی) کە لە کوێستانی ٢٨٣١ گەزی (لۆجاڕ) سەرچاوە دەگـرێ و بـە دێکـانی هـەزارخـانی، سـەرێ و (دێخەزڵ) و (چاقر) و (هەزارخانی خوارێدا) دێتە خوارێ، لەگەڵ خۆی دەباڵە دێی (ئافریانج) تێ دەپەڕێ و ئاوی کوێستانی (کەمەرقوتب) کە بە دێکانی (کرسوان) و (تازاوا) و (عەڕەباوا) دا دێتە خوارێ، لەگەڵ خۆی دەبا، لە دێی (نوراوا) تێ دەپەڕێ و ئاوی دێکـانی (چـوگان) و (حوسەیناوا) و (سوڵتاناوای) دێتە سەرو دەڕوا، لە نێوان دێکانی (شەریفاوا) و (باولە) چۆمیلکە (ئاوباریک) کە لە دێی (سەرسگار)ەوە سەرچاوە دەگرێ، بە دێکانی (دینـو) و (ئـاوباریکی سەرێ) و (عەلیاوا) و (ئاو باریکی ناوەڕاست) و (ئاوباریکی خـوارێ) و (شـەریفاوا)دا تـێ دەپەڕێ، لەگەڵ خۆی دەبا و بە نێوان خانخاڵجان و (کاکازەمان)دا تێ دەپەڕێ، لەوێ ئاوی کوێستانی ٣٢٥٠گەزی (بیر) و کوێستانی ٢٨٢٢ گەزی (بەردەسپی)، کە بە نـێوان دێکـانی (وەرمەقان) و (فەرمانفەرمای خوارانی) و (مەی خوارانی سادات) (مەی خوارانی محمدئاغا) و (حاجیاوا) و (می خوارانی محمدصادق) و هەردو (چەرمەڵە) و (یوسف جەردە) و (مەنسور عەرەب)دا دێتە خوارێ، لەگەڵ خۆی دەبا، بە نێوان دێکانی (خان جەماڵ) و (جەماڵ پەناهی) و (دی عەبباس) و (قومام) و (حەسەناوا) و (قەلاجوق)دا تێ دەپەڕێ، ئەمجار چۆمی (گردەکانە) کە لە بەرزایی دێکانی (گردەکانی سەرێ) و کوێرە کانی (چشمە کورە)ی مەرزەبان، سەرچاوە دەگرێ و بە نێوان دێکانی (کەڵەک) و (گردەکانی خوارێ) و (گورەجولەکە) و (ئـاشەجو) و (بەغدادشا) و (چەرکەس)، هەروا بە خۆرهەلاتی دێکانی (مەیدان) و (چوارگا) و (فەیرۆزاوا) و (کوزەگەران) و (قەلاجوق)دا دێتە خواری، لە نێـوان (سلێمان پەنا) و (جۆگەکەووی سەرێ) دەڕژێتە ناو گاوەرۆ و دەڕوا، لە نێوان دێکانی (خەلیفە) و (دێ شێخ)دا، ئاوی بەرزایـی دێـی

(گورجی بەیان) و (ئیمام زادە احمد) کە بە نێوان دێکانی (پایزاوا) و (کەڵکەل) و (مەیدان) و (کازماوا) و (سەراب سورناوا) و (حەسەنی) و (سورناوا) و (جۆساز)دا دێتە خوار، لەگەڵ خۆی دەبا و بە نێوان دێکانی (چەمرچای) و (دوگول بەندە) و (نوسرەتاوا)دا دەڕوا، بەرابەری (نوسرەتاوا) لە باشوریەوە.ئاوی دێکانی (سەید جەلال) و (شێرکۆ) کە بە ناو دێی (گڵ سپی)دا تێ دەپەڕێ، لەگەڵ خۆی دەبا و (عەلی ئیحسان) بەجێ دێڵێ، لێرەدا (چۆمی ڕەش) کە لە کێوی (صفاخانە) لە پشت دێی (تەڵخستان) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (عەلیاوا) و (پشت دەربەند) و (چوارملان) و (کەندە سورە) و (ئەلیاسان) و (کانی کەوە) بەجێ دێڵێ، لەگەڵ خۆی دەباوردەگاتە دێی (ئاگای سەرێ).لەم لاو لای دێوە، ئاوی دێکانی (گورگین دەر) (چەفدەر) و (کوڵتەپە)، هەروا ئاوی (دێکانی (نەبیاوا) و (کاکۆی سەرێ) و (سەرابی شێخ حەسەن) و (کاکۆی خوارێ) و (گوڵەسورە) و (دێی خواداد) و (حەیدراوا)، هەروا ئاوی دێکانی (زاخەی سەر و خوار)، لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، (ئاگای خوار) و (ورج) و (لەمەنباد) بەجێ دێڵێ، ئاوی دێی (حاجی خان موراد) لەگەڵ خۆی دەبا و (سەرچەم) بەجێ دێڵێ، لەم لای دێی (خەلیفە باپیر) ئاوی دێکانی (دەرەقە) و (کەرگەی) سەرو خوار و (نوسرەتاوا)ی دێتە سەر و دەڕوا، لە حاست دێی (تەپەی سمایل) چۆمیلکەی (باقراوا)ی دێتە سەر و دەڕوا و دێکانی (شێخ ڕەش) هەردو (بان سەعید) بەجێ دێڵێ. لەم لای (بدارولە) ئاوی (دەربەندی گەرماجان) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، لە حاست (صاڵحاوا) ئاوی دێکانی (وزمانە) و (مەیدانە)ی دێتە سەر، لە نێوان (وشکەدەرە) و (سیمیندەرە)دا، ئاوی وشکە دۆڵی دێتە سەر، بە نێوان دێکانی (تازاوا) (کەنگرە)دا تێ دەپەڕێ، لە حاست دێی (یوسف ئاوا) چۆمی (ئاوالە) کە لە کوێستانەکانی (هەزار هەزار) و (چمرگا) لە پشت دێکانی (عەسراوا) و (کۆڵەبارە) و (ماسان) لە باشورەوە بەرەو باکور، سەرچاوە دەگرێ، دێکانی (نەجەفاوا) و (ئاساوڵە) و (کانی لەیلا) و (هەڵتوشان) و کەچەڵە و (وامسانە) بەجێ دێڵێ و دەڕژێتە ناو گاورۆوە، تا ئێرە (گاوەرۆ) ڕێی خۆراوای گرتبوە بەر، لە مەولا بەقەراخی خۆرهەلاتی شەقامی سنە، (کامیاران) بەرەو باکور با دەخوا، دێکانی (گاوشان) و (عەباساوا) بەجێ دێڵێ، لێرەدا، چۆمی (ئەمیراوا) کە لە بەرزایی دێکانی (مارنج)، (گائیدەر)، (ئەشکەوتان)، (قوڕی دەر)، (مەیموناوا) و (غولاماوا) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (هواریان)، (احمداوا)، (کێلە گولان)، (ئەمیرئاوا)، (موچش)، (پەنێران)، (قورخ)، (کوێک) و (مجیداوا) بەجێ دێڵێ، لەگەڵ خۆی دەبا، لە سێ ڕێیانەی (سنە) (کامیاران) (دێ گولان) بەرە و باکور لە شەقامی سنە دەپەڕێتەوە، لەولای (برایماوا)وە ئاوی (نشوری خوارێ)ی دێتە سەر، دێکانی

(فەقێ سلێمان) و (تازاوا) بەجێ دێڵێ، ئاوی(دۆڵ کەرۆی) دێتە سەر و بە نێوان دێکانی (عەلیاوا) و (قەران) دا دەڕوا، لە حاست دێی (بەردەسپی).

(چۆمی نەڕان) کە چۆمی کاوە و چۆمی شینەیشی پێ دەوترێ، لە کوێستانی بەرزی ٢٨٣٦ گەزی (کانی‌شۆخە)ی پشت (نەڕان) و بەرزایی دێکانی (تەجەرە) و (چناران) سەر چاوە دەگرێ و بە نێوان دێکانی (نەڕان) و (سمان) و (دەرەباغ) و (قەسریان) و (پوریان) و (موویینە) و (شینە) و (لەنجاوا) و (شیلان) و (عەلیاوا)دا تێ‌دەپەڕێ، لە نێوان دێکانی (ئەسکەران) و (بزلانە)، چۆمی قشلاخ لەگەڵ خۆی دەباو دەڕوا و چۆمی (گلێین)ی دێتەسەر، لەمەولا بە (چۆمی سیروان) ناو دەبرێ و دەڕوا، لەولای دێی (نزار)ەوە ئاوی دێکانی (نیەر) و (تەنگی سەر)ی دێتە سەر و دەڕوا، ئاوی دێکانی (طا) و (پشاوا)یشی دێتە سەرو، بە نێوان دێکانی (پیرباغ) (سمویدەر)، (ئەنارلە)، (سەرژێژ) (دژن)دا تێ‌دەپەڕێ، (گوواز) و (تفین) بەجێ دێڵێ، لێرەدا ئاوەکانی (لۆن) و (شاهین) کە لە کێوی ((٢٥٢٥ گەزی) زەزنە و بەرزاییەکانی (کەلاتێ)، (لۆنی سادات) و (گاوانە) دێتە خوار و بە دێکانی (چوڕسانە) و (زێویە) و (مەیسوری)دا تێ‌دەپەڕێ و لە حاست دێی (تیلەکۆ) بە ناوچۆمی (تەنگی‌وەر) دەڕوا،لە قەراخ دێی (تەنگی‌وەر) ئاوی باکوری لوتکەکانی ٣١٦٩ و ٣٠٦٧ و ٢٣٠٢ گەزی کێوی بە ناوبانگی (شاهۆ)ی دێتە سەر و، بە باشوری دێکانی (بوڕیدەر) و (پەیکانی) و (زمان گرێوە)دا تێ دەپەڕێ و لە قەراخ دێی (پاڵەنگان) دەڕژێتە ناو (سیروانەوە) و بە نێوان(دیوزەناو) و (جولاندە) و (دەڵەمەزر) و (کونج) و (و ل) و (دەشتی قەڵبێ) و (زوم) و (ئەسپەڕێز) و (ڕودبار)ا دەڕوا و لە نێوان (ئەسپەریز) و (نوین) و (عەبباساوا)دا لقی خۆراوای (سیروان) دەبێ، لەمەولا هەر دو لقی سیروان بەرەو باشور، دادەپەڕێ و دەڕوا، کە لە چۆمی (گردەلانی) مەریواندا، تالە سنور دەپەڕێتەوە باسمان لێ کردوە

ئاوی خواردنەوەی شاری سنە لە دەورانی پێشودا زۆر بەکەم و کوڕی، لەکاریز و کانیاوان وە دەس دەهات. بەڵام ئێستا ئاوی خورادنەوەی شاری سنە لە سەد (گۆلی) قشلاخەوە دابین دەبێ.

(چونیەتی سەددی قشلاخ)

ئەم گۆل (سەدد)ە کە لە (١٥.ك.ی) باکوری شاری سنەدایە، لە بەر ئاوەڕۆی نێوان دێکانی ساروقامیش، ساتێڵە، قلیان، تیرگران، عیسادەر، مامۆخی سەر و خوار و چرند و لە سەرچۆمی قشلاخ بەستراوە، دیواری ئەم سەددە، لە نێوان کێوەکانی دێی: ساتیلە و تیرگراندا، داڕێژ راوە، (ساتێڵە) لە ٤٦ پلە و ٥٧ دەقیقەی درێژی گرینویچ و ٣٥ پلە و ٢٤ دەقیقەی پانی خەتی ئیستوادایە، (تیرگران) لە ٤٧ پلە و ١ دقیقەی درێژی گرینویچ و ٣٥ پلە و ٢٥ دەقیقە خەتی ئیستوادایە.

مەبەست لە دورست کردنی ئەم سەددە:

١ـ دابین کردنی ئاوی خۆرادنەوەی شاری سیسەد هەزار کەسی سنە

٢ـ دابین کردنی ئاوی کشت و کاڵی زەویەکانی دەوروبەر، بەڵام تا ئێستا بۆ کشت و کاڵ بە شێوەی ئاودێری تازە کەڵکی لێ وەر نەگیراوە.

٣ـ مەهاری ئاوی چۆمە بە خێر و بێرەکان، بەرگرێ سێلاوی پایز و بەهاران

٤ـ دابین کردنی هێزی کارەبا (بەڵام بە داخەوە تا ئێستا بۆ کارەبا کەڵکی لێ وەرنەگیراوە.

٥ـ بەدی هێنانی ڕوانگای سەرسەوز و گەش لە دەوروبەری شاری سنە.

٦ـ پەروەردە کردن و پەرەدان بە ماسی؛ دابین کردنی (پروتوئین)ی پێوسیت

کورتەیی لە تایبەتەکانی ئەم سەددە:

١ـ گشت ئاوێ کە دەڕژێتە ئەم سەددەوە ٢٢٤ میلیون گەزی چوار پاڵوو (موکەعەب)ە

٢ـ ئاوی کە لە ساڵدا قابیلی تەنزیمە ١٠٥ میلیون گەزی چوارپاڵوە.

٣ـ ئەوپەڕی درێژی سەددەکە ١١/٥ کیلومیترە.

٤ـ کاتێ ئاو لە لێوارەی سەددەکەوە سەرڕێژ دەکا، (٢٨٠) میلیون گەزی چوار پاڵوو (موکەعەب) ئاو دەگرێ.

٥ـ روبەری ٩٣٤

٦ـ بەرزی ئەم سەددە ٩٠ گەزە.

٧ـ درێژی تاجی سەددەکە ٣٠٠ گەزە[1].

ئەم سەددە لە پێش ئینقلابدا دەستی پێ کرا، بەڵام دوای ئینقلاب تەواوکرا، لە حاڵی

١ـ راپورتی پاریزگای ئوستانی کوردستان

حازردا ۶ جۆرەماسی لە بنەماڵەی کەپور، بێجگە لە ماسی خۆماڵی، تێدا دەژی.

شاری سنە: سلیمان‌خانی ئاردەڵان، فەرمانرەوای کوردستان کاتی شایەتی (شاصفی صفوی) لە ساڵی (۱۰۴۶.ك) پایتەختی فەرمانرەوایی خۆی، لە قەڵای عاستەمی حەسەناوا گوێزاوە بۆ سنە و لە سەر تەپەی ناوشار، ناوەندی حکومەتی ئاردەڵانی داڕژاند، نەمامی سەربەخۆیی چەقاند.

تایبەتە جەغرافیاکانی شاری سنە بەم جۆرەیە:

۱ـ درێژی لە گرینویچەوە ۴۷ پلەیە

۲ـ پانی لە خەتی ئیستواوە ۳۵ پلە و ۱۹ دەقیقەی باکوری‌یە

۳ـ ۴۹۵ گەز لە تاران بەرزترە

۴ـ لە ۴ پلە و ۴۴ دەقیقەی خۆراوای تاراندایە، تەفاوەتی سەعاتی لەگەڵ تاراندا ۱۸ دەقیقە و ۵۶ چرکەیە، کاتێ تاران سەعاتی ۱۲ بێ، سنە ساعتی ۱۱ و ۴۱ دەقیقە و ۴ چرکەیە.

(ڕێگاوبان)

الف: لە باکورەوە سنە تا دوڕێیانەی دیواندرە ـ بیجار (۹۰.ك)ە، لەویوە تا بیجار (۵۰.ك)ە، لەوێوە تا دیواندرە (۷.ك)ە، لە دیواندەرەوە تا سەقز (۹۲.ك)ە، سنە تا بانە (۲۳۹.ك)ە

ب: لە خۆرهەڵاتەوە بەرەو تاران،گەردنەی صلواتاواو ۵ تونێلی دەبڕێ تا (دێ گولان)، (۵۱.ك)ە، لەوێوە تا قوروە (۳۷.ك)ە، لە قوروە تا (هەمەدان) (۹۰.ك)ە

ج: لە باشورەوە گەردەنەی (مرواری) دەبڕێ، تا کامیاران (۷۲.ك)ە، لەوێوە تا کرماشان (۸۷.ك)ە

د: لە خۆراواوە بەرەو مەریوان،گەردنەی بە ناوبانگی (ئارێز) دەبڕێ، لە حاست دێی (تێژتێژ) ڕێگایێ،کە بە گەردەنەی (گاڕان)دا دەڕوا، بەرەو باکور جیا دەبێتەوە، بەڵام ڕاستەو ڕاست شەقامی ئەسڵی بە دێی (نگل) و (سەوڵاوا)دا دەڕوا و دەگاتە مەریوان،سنە تا مەریوان (۱۲۶.ك)ە

گەڕەکە کۆنەکانی شاری سنە: گەڕەکی جەوراوا، دۆمەکان، سەرتەپۆڵە، قەڵاچوالان، لە باکوری خۆراوا، گەڕەکەکانی ناوقەڵا،قەتارچیان. لە باشوری خۆراوا، گەڕەکی ئاغازەمان،

جولەکەکان، ئەرمەنیەکان لە باشوری خۆرهەڵاتا، گەڕەکی چوارباغ، پیرمحمد، لە خۆرهەڵات و باکوری خۆرهەلاتی شاردایە.

دیارە ئێستا شاری سنە، زۆر گەورەبوەتەوە، لە لای خۆراوا و باشوری خۆراوا تا داوێنی کێوی مێژویی و پر پیت و بەرەکەت و زۆرجوان و دڵرفێن و خەم ڕەوێنی (ئاویدەر) چوە، دێی کەمێزی لە باوش گرتوە، تا پادگانیش پەلی هەڵخستوە، لەلای باکور، گەڕەکی فەیزاوا، تا پولیسیڕا، گەیشتوە، لە لای خۆرهەڵاتەوە تا هەباساوا و فەرجەڕویشتوە، لە لای باشورەوە تا سەر چۆمی قشلاخ و نزیکی (فرۆکەخانە) گەیشتوە.

کارەبا: کارەبای شاری سنە، وەک کارەبای گشت کوردستان لە (موڵد)ی کارەبای (هەمەدان) و (سەددی ئەرەسەوە) کەڵک وەردەگرێ. چون هیچ شوێنێکی کوردستان (موڵد)ی کارەبای تێدا نیە.

شاری سنە لە ساڵی (١٣٤٥)ی هەتاوی (١٥٠٦٦٤) کەس، لە ساڵی ١٣٥٥ هەتاوی (١٦٢٢٨٩) کەس دانیشتوی بوە. بەڵام بەرابەری سەرژوماریی ساڵی ١٣٦٥ هەتاوی حەشیمەتی گەیشتوەتە (٢٠٣٩٧٥) کەس.

خەڵکی سنە وەک خەڵکی دەوروبەر پەیڕەوی ڕێبازی زانای پایەبەرز ئیمام (محمدی شافیعیؒ)، بەڵام شاری سنە چەند ماڵی جولەکە و بڕێ ئەرمەنیشی تێدایە.

دەسکردی پیاوان: نازککاری وەک تەختەنەرد و شتی تر، دەسکردی ژنان قاڵی و قاڵیچەی تایبەتی سنە. ئەم شارە هەرچەند ناوەندی پارێزگاری کوردستانە. بەڵام هیچ کارخانەیەکی گرنگی تێدا نی‌یە. لەم دوایی‌یەدا بڕیار وابوو کارخانەیەکی چیمەنتو (سیمان) لە (دیواندەرە) لە سەرچۆمی (قزلوەزان) دابنرێ، بەڵام بە چەند هۆیەکی ناوتەنی لەوێیان گوێزاوە و بردیانە ناوچەی بیجار.

(کعبةالله) هەوڵین ماڵی خواپەرستی لە سەر عەرزا

اِنَّ اَوَّلَ بَیْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِی بِبَکَّةَ مُبَارَکاً وَ هُدیً لِلْعَالَمِینَ [1] ـ هەوڵین ماڵێ کە بۆ تاک پەرستی و یەکیەتی و داد، شارەزایی خەڵک و ژێ پیشاندانی ئادەمی‌زاد، وەک بڕێ لە زاناکان دەڵێن، لە پێش ئادەما دورست کراوە، فریشتە یا جانی بە دەورا گەراوە [2] ماڵێکە لە شاری پیرۆزی (مەککە) و بە ماڵی خودا ناسراوە، ئەوماڵە زۆر پیرۆز و بە خێر و بە کەڵکە، ڕەمزی یەکیەتی و برایەتی خەڵکە، پاشان حەزرەتی ئادەم، درودی خوای لێ بێ هەمو دەم، بە فەرمانی خودای تاکی بێ وێنە، دور لە ئەمرۆ و سبەینێ و دوێنە، دیسان نەخشەی ماڵی خوا (کعبةالله)ی کێشا، خەڵکی بۆلای ڕاکێشا، مزگەوتی بە سەنگەر دانا، بۆ شەڕ لەگەڵ شەیتانا، (کعبةالله)ی دورست کرد، شەیتانی دەر بە دەر کرد، چون (ماڵی خوا) بە شکۆیە، تیشکی تیژ و کۆکۆیە، لە دور دڵ دەبزوێنێ، بەدکاران دەتارێنێ، باشان بەرز ئەکاتەوە، بەرەو خوایان دەباتەوە، تاکاتی (شیث) و (ادریس)، ئەم ماڵە هەر ئاوا بو، بەڵام پاش طوفانی (نوح)، رۆژێ لە کەل ئاوا بو، سێلاوی ئاو دای پۆشی، نە تینی ما نە جۆشی، پاشان خوداوەند ویستی، بنیرێ خۆشەویستی، تا سەر لە نوێ ماڵی خوا، بە بیری چاک و بڕوا، بۆ خواپەرەستی و نوێژان، ڕاماڵێنێ دەردو ژان، دیسان ئاواکاتەوە، خەڵکی ڕوی تێ کاتەوە، چون مزگەوتان گش کاتان، هەرجێی پەرستنی خوان، (وَاَنَّ الْمَسَاجِدَلِلّهِ فَلاَ تَدْعُو مَعَ‌اللهِ اَحَداً)[3] کڕنوش هەر بۆ خودایە، لادان لە ڕێی خەتایە، تو بەندە و ئەوە مەولایە، کەوا بوو خۆت ڕامەنێ، هاوەڵی بۆ دا مەنێ، بۆ فەرعانە و تەنگانە، هەر خوا، فریا ڕەسمانە. مزگەوت شوێنی پاکانە، جێی بڕوا و بیری جوانە، فێرگەی دەرس و قورئانە، پاکە و ڕوانگەی خوایە، نزالەوێ گیرایە ـ هۆی توانەوەی تاوانە، شاهیدی بەندگانە.

خودای گەورە لە سەر زەوی (فدان آرام)ی تەوڕات و (کەلدە.بابیلوم، بابل)ی کۆن و (هەولێر)ی کوردستانی ئێستاکە، حەزرەتی ئیبراهیم بە پیغەمبەری هەڵ دەبژێری، تا ئەسپاردە و فەرمانی تاک پەرستی خۆی پێ بسپێرێ.

لەم چەرخەدا خەڵکی وڵات، بت‌پەرست بون گش کات و سات، لەڕوی گومڕایی و نەزانی، بتیان بە خوای خۆ دەزانی، پیان وابو لە تەنگانە، بت دەیان خاتە فەرعانە. بەڵام ئیبراهیم

١ـ سورەتی آل عمران ئایەتی ٩٦

٢ـ تفسیر آلوسی ج ١ و تاج الاصول ج ١

٣ـ سورەتی الجن ئایەتی (١٨)

چرا بو، بۆ ڕیبواران هەڵ کرابو. ئیبراهیم دەچێتە بتخانە، دەشکێنێ بت دانە دانە، دەس لە بتی گەورە نادا، تا لە گومڕایی‌یان لادا، کاتێ دیان بتان لەتن، بێ دەس و دەسەڵات وەک پەتن، دەڵێن بۆ بتەکانمان شکاوە؟ لە عام شکۆمان زڕاوە، ئیبراهیم دەڵێ وادیارە، بتی گەورە تاوانبارە. ئەوەی تەوری لە سەرشانە، خاوەنی سوچ و تاوانە، دەڵێن خۆئەوان نەزانن، بێ‌دەم و دەست و زمانن، بێ دەسەڵات و بێ وزەن.لە سەرنەهاتن بە گزەن، ئیبراهیم دەفەرمی: أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مٰالٰا يَنْفَعُكُمْ شَيْئاً وَ لٰا يَضُرُّكُمْ. أُفٍّ لَكُمْ وَ لِمٰا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ أَفَلٰا تَعْقِلُونَ[1]

بێجگە لە خودای بێ وێنەی تاک، هەرچی هەیە تێکرا سەرپاک.

بەندە و فەرمانبەری خوایە، بێ خودا هیچیان لەدەس نایە، مانگ و رۆژ و ئەستێران، ڕام و فەرمانبەری خوان، ئادەمی هەرچی بە شکۆ بێ، عیلم و پارێزیٚ وەک کۆ بێ، ناگاتە ئەو مەقامە، یا ئەو پلە و مەڕامە، کە وەزەن لە خەڵکی لادا، یا دەسی شەیتانان با دا، ماڵیان لە قازانجان پڕکا، یا خەمانیان لە دڵ دەرکا، بت کە تاشراوی خەڵکە، کەی بە قازانج و بە کەڵکە، (نەمرود)یش ئادەمی‌زادە، هاکا مردن دەستی بادا، کەوابو هەر خوایە باقی، ئەوی دێ نامێنێ تاقی، ئیبراهیم حەقیان پێ دەڵێ. وەک ڕۆژ بەیان لە کەل هەڵێ. بەڵام ئەوان حەق نابیسن، کەڕن، لاڵن، کوێرن، سیسن، دەڵێن خەڵکینە هەڕاکەن، بە پشتیوانی خواکان واکەن، بە دژی ئیبراهیم ڕاوەستن، مەنجەنیقی لە بۆ بەستن، بە گڕی ئاور بی سوتێنن، ڕیشەی حەق‌خوازی دەربێنن، بەڵام خودای بینای چاوان، ئاگا بە ئاشکار و نیهان، دەڵێ ئاور مەیسوتێنە، وایش سارد بەوە مەی‌تەزێنە.

(نەمرود) لەم وڵاتە شابو، لە حاست حەق چاوی نوسابو، دەیوت من خوام لە سەرزەوی، بێ‌جیاوازی بەرزی و نەوی، ئیبراهیم فرستادەی خوایە، موعجیزەی گەورەی لەلایە، (نەمرود) بە نەرمی دەدوێنێ، بەڵکو بە خوا ئیمان بێنێ، دەڵێ (نەمرود)، خوا بناسە، هەر ڕێگای خوایە سەر ڕاسە، گوێ لە فەرمانی حەق گرە، زوو لە ستەم دەس هەڵ گرە، ورد ورد بە خۆتا بڕوانە، خۆت بە خوداوەند مەزانە، ئەتویش هەر ئادەمی‌زادی، کاتێ خەمبار ساتێ شادی، هەر خودای بێ وێنە خودایە، بێ خودا هیچت لە دەس نایە، (نەمرود) دەڵێ خوا کامەیە؟ ئاگای لە واتەی خامەیە؟ ئیبراهیم دەڵێ: خوای من گیانان دەدا و گیان دەستێنێ، بەندە بە نەرمی دەدوێنێ. (نەمرود) دەڵێ: منیش وامە، لە ڕوی گەوجی ئەو نەفامە، دەنێرێ دو (بەندی) دێنن، سەری یەکیان دەپەڕێنن، ئەوی تریان ئازاد دەکا، بە گومانی‌خوایش هەر وادەکا، ئیبراهیم دەڵێ: خوای من لە خۆرهەڵاتەوە، ئەو ڕۆژەی تیشک ئەداتەوە، دەی بزوێنێ و هەڵی دێنێ، ئەتویش وەرە

١ـ سورەتی الانبیا آیەتی ٦٦ و ٦٧

خۆت بنوێنە، لای رۆژاوا خۆر هەڵ بێنە، پاش ئەم وتارە ئاودارە، (نەمرود) نایمێنێ هیچ چارە فَبُهِتَ الَّذِی كَفَرَ[1] سەری سوڕە و زەلیل و مات: کەوتە سەرڕێی هات و نەهات

(کۆچی حەزرەتی ئیبراهیم)

قَالَ اِنِّی ذَاهِبٌ اِلَی رَبِّی سَیَهْدِینِ[2] پاش ئەمڕوداوانە، حەزرەتی ئیبراهیم دڵ هەڵ کەنەی ناو خزمەکانی دەبێ، بەرەو شاری (ئاور)[3] کەلدانیڕێ دەکەوێ. پاشان لەوێوە دەچێتە (حاران)،پاشان لەویش کۆچ دەکا و لەگەڵ (سارە)ی خێزانی و حەزرەتی (لوط)ی برازای بەرەو (فلسطین) ڕێ دەکەوێ، پاش ماوەیێ حەزرەتی (ئیبراهیم) لە حەزرەتی (لوط)ی برازای جیا دەبێتەوە، (لوط) بەرەو شارەکانی (ساروم) و (عامورە) لە (ئەردەن) ڕێ دەکەوێ، حەزرەتی ئیبراهیمیش بەرەو وڵاتی (مصر) سەردەکەوێ، کاتێ دەگاتە وڵاتی (مصر) هەواڵی پێ دەدرێ، کە شایەکی بەدکاری ستەمکاری لێیە[4]، ئەوەی خودا نەی لێ کردوە وادەکا، بەزۆر ژنی مێردار داگیر دەکا، لەم کاتەدا (سارە)ی خێزانی (حەزرەتی ئیبراهیم) کراسی لاوی دژی بو، لە سنوری (حەفتا)ساڵی تێپەڕیبو، بەڵام هێشتا موژدەی ئیسحاقی پێنەدرابو، بەو حاڵەیش لە جوانی دا تاکە، وەک رۆژی ئاسمانە پاکە، لە بەر ئەمە حەزرەتی ئیبراهیم دەڵێ: ئەگەر ئەو ستەمکارە بزانێ تۆ خاوەنی مێردی، داگیرت دەکا بە نامەردی، جا چاک وایە بڵێی، ئێمە خوشک و براین، چونکە بۆ دین هەر دو چراین، بەم جۆرە،کاتێ پادەنێنە خاکی (مصر) مەرزەبانان هەواڵ دەبەن بۆ (شا) و پێی دەڵێن، (ژنی) هاتوەتە وڵاتی تۆوە، نە پەری نە ئادەمی نەی کردوە بە بۆوە، بە تو نەبێ لایەق بەکەس نییە، شا دەنێرێ و (سارە) خاتونی لە لا حازر دەکرێ، شا دەبینێ کە سارە خاتون، لە عەیب و عاران بەرییە، بە جوانی دەیان پەرییە، پاشان حەزرەتی ئیبراهیم، بە فەرمانی خودای عەلیم، پەنا دەباتە بەر نوێژان، تا لێی لادا دەرد و ژان، کاتێ (شا) (سارە) خاتون دەبینێ، خۆی بۆ راگیر ناکرێ، لە حەیوەتا هاکا بمرێ، (شا) دەستی خەیانتی بۆ درێژ دەکا، بەڵام خودالە بنا دەستی وشک دەکا، پاش دیتنی ئەم حالە، (شا) دەکەوێتە پارانەوە و لاڵە، دەڵێ لە خودات بپارێوە دەسم چابێ، چیت دەوێ فەرمان دەدم وابێ، (سارە) خاتون لە

١ـ سورەتی البقرە ئایەتی ٢٥٨
٢ـ سورەتی الصافات ئایەتی ٩٩
٣ـ ئاور شاری بوە لە قەراخی خۆراوای چومی فورات
٤ـ ئەم شایە ناوی (الهكسوس) بوە

خودای دەپاڕێتەوە، خودا دەستی (شا) وەک خۆی لێ دەکاتەوە، بەڵام دیسان (شا) دزەی بۆ دەکا، خودای گەورە و پارێزەریش لە هەوەڵی خرابتر لێ دەکا، (شا) دەڵی (ژنەکە) لە خوداتم بۆ بپاڕێرەوە، سوێندم بە خودات ئیتر وەزەنت پێ ناگەیێنم، لەوە زیاتر زەنگی بەد ناویم نازڕێنم، (سارە) خاتون لە خودا دەپاڕێتەوە، شا دەستی چا دەبێتەوە، (شا) دەنێری بەدوی ئەو کەسەی کە (سارە) خاتونی بۆ هێناوە، پێی دەڵی یا خوا بەخیر نەچیتە دواوە، تو ئینسانت بۆ نەهێناوم، بەڵکو شەیتانێکت لێ هان داوم، بڕۆ لە وڵاتی (مصری) دەرکە، هاجەرەی کەنیزیشمی پێشکەش کە، سارە خاتون پاشان بە (هاجرە)وە دەگەڕێتەوە بۆلای حەزرەتی ئیبراهیم، حەزرەتی ئیبراهیم دەڵێ هەواڵ چی‌یە؟ (سارە) خاتون دەڵێ خودا لە سەری کردمەوە، دەستی ئەو تاوانبارەی لێ دور خستمەوە،ئەو کلفەتەیشی پێدام.تا بڕۆینەوە بۆ فدان آرام[1]. پاشان حەزرەتی ئیبراهیم هاجەرە مارە دەبڕێ، خودا لە هاجەرە حەزرەتی (ئیسماعیلی) پێ‌دەدا، هێشتا (ئیسماعیل) بەر مەمکانە دەبێ، لەگەڵ هاجەرەی دایکیدا هەڵیان دەگرێ، بەرەو سەرزەوی (حجاز) دەڕوا و لە شوێنی ئیستاکەی ئاوی (زمزم) دایان دەنێ، هەمانەیکی نان و مەشکوڵەیی ئاویان بۆ دادەنێ و بەجێ‌یان دێڵێ، دیارە لەم کاتەدا (مەککە) نەکەسێکی تێدا ژیاوە و نەئاوێکی لێ بوە، (هاجەرە) هاواری لێ‌دەکا و دەڵێ لەم شوێنە چوڵ و بێ ئاوە و ئاوەدانیەدا بۆ بەجێمان دێڵی؟ مەگەر خوافەرمانی داوە؟ حەزرەتی ئیبراهیم دەفەرمی: بەڵی خوا فەرمانی وایە، کە ئێوە بەجێ بێڵم لەم سارایە، هاجەرە دەڵی: بەم جۆرە خوانایەڵێ تێدا بچین، پاش ئەوە حەزرەتی ئیبراهیم لیان گوم دەبێ، لە لای (الثنیه) ڕودەکاتە (بەیتوڵلا) و دەڵێ:

رَبَّنَا اِنِّی اَسْکَنْتُ مِنْ ذُرِّیَّتِی بِوَادٍ غَیْرَ ذِی زَرْعٍ عِنْدَ بَیْتِکَ الْمُحَرَّمِ. رَبَّنَا لِیُقِیمُوا الصَّلٰوةَ. فَاجْعَل اَفْئِدَةً مِنَ النَاسِ تَهْوِي اِلَیْهِمْ وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَهُمْ یَشْکُرُونَ[2] خوایە بڕێ لە منداڵەکانی خۆم لەلای ماڵە بەرزو بەشکۆکەت، لە دەرەی قاقری (مەککە)دا نیشتەجێ کردوە، خوایە تاکو سەری فەرمانبەری لە سەرخاکی بەندەگیت دابنێن و بەرەو ئەوماڵە نوێژ بخوێنین، (خوایە) بە دڵاوایی خۆت دڵی خەڵکیی، (کومەڵ کومەڵ) بەرەو ئەوان، بۆ تەوافی ماڵەکەت ڕاکێشە، هەر بەو جۆرە لە بەرهەم و بەرو بەرەکەتی ئەوماڵە، بژێو و ڕۆزیان بۆ بنێرە، تا سوپاست بژمێرن، هاجەرەی دایکی حەزرەتی ئیسماعیل تا ئەوکاتەی ئاوی مەشکوڵەکەی تەواو دەبێ، تاقەت دێنێ و مەمکی ئیسماعیلی کوڕی خۆشەویستی دەدا، بە پشتیوانی بەدی هێنەری ئولفەت پێدەر،

١ـ مسلم و بخاری و قصص‌الانبیایی، عبدالوهاب نجار
٢ـ سورەتی ئیبراهیم ئایەتی ٣٧

ڕۆژانی تەنیایی دەباتە سەر، پاش ئەوە ئاوی مشکۆڵە تەواو دەبێ، تونیەتی زۆری بۆ دێنێ، برسیەتیش تاقەتی لێ دەستێنێ، مەمکی شیری تێدا نامێنێ، ئیسماعیل لە تونیەتیدا خۆی دەتلێنێتەوە، لە حەیبەتا هاجرە نازانی ڕۆژە یا شەوە، کاتی بیدارییە یا خەوە، بەم شانە و شاندا خۆی بادەدا، بەرە و خودا هەڕادەکا، بەڵکو بگا فریاد ڕەسێ، پەری فریشتە یا کەسێ، دەچێتە سەرکیۆی (صفا) و دەڕوانی، هومید بە خودا بزانێ، کەسێ دیارە، کاتێ کەسێکی بەرچاونایێ، تەنانەت جریوەی پەلەوەریش نایێ، لە (صفا) دادەپەڕێ، بەرەو (مروە) دەکەوێتە ڕێ، ماوەیێ داوێنی هەڵ دەکا، بۆ ڕزگاری هەڕا دەکا، تا دەگاتە سەر کێوی (مروە)، لەوێ ایستی دەگرێ، ڕادەوێستێ و دەڕوانێ، بزانێ کەسێ دیارە بیدوێنێ، تنوکێ ئاوی پێ بگەیێنێ، (حەو) جار بە تاو، بەینی (صفا) و (مروە) دەبڕێ، حەوتەمین جار لە سەر (مڕوە) قەرار دەگرێ، دەنگێ دەبیسێ لە خواوە، لە سەر (مروە) ڕاوەستاوە، بە خۆی دەڵێ بێدەنگ بە، بەرهەم شیرین وەک هەنگ بە، دیسان گوێ دەگرێتەوە، دەنگەکە دەبیسێتەوە، دەڵی فریشتەی خوا فریاکەوە، بەڵێنی خوایە و مەسرەوە، تماشا دەکا (جوبرەئیلی) ئەمین.فرستادەی خوابۆ سەر زەوین، بە باڵ، بە پا دای لە زەوی، خەم و پەژارەی کردنەوی، ئاو هەڵ قوڵی خێرا بە گوڕ، (زەمزەم) بە قەڵپەزو بە خوڕ، هاجەرە کاتێ چاوی کەوت بە ئاو، هەڕای کردی بە گوڕ و بە تاو، بە هەر دو دەست دەوری ئاوەکەی هەڵ دەداوە، تا نەڕواو بەگەڕێتە دواوە، بە مست و لاگوێل بە دەست و برد، لە ئاو، مەشکولەی پڕدەکرد.

پێغەمبەر (ص) دەفەرمێ: بارانی ڕەحم و بەزەیی خوا بە سەر دایکی ئیسماعیلدا بباریێ، ئەگەر ئاوی لە زەمزەم هەڵ نەگوێزایە، مەشکۆڵەکەی لە ئاو پڕ نەکردایە، دەوری ئاوەکەی خڕ هەڵ نەدایە، ئێستا ئاوی (زەمزەم) کانیاوێکی ڕەوان دەبو، تا دنیا دنیایە جاری دەبو، کاتێ خوا ئەم ئاوەی بۆ هەڵقوڵان، گەشاوە گوڵ لەسەرچڵان، حەزرەتی (جوبرەئیل) پێی دەڵێ ترست نەبێ، ماڵی خوا لەم شوێنەدا ئاوا دەبێ، هەر ئەم کوڕە لەگەڵ باوکی سەر لەنوێ دای دەنێنەوە، بۆ تاک پەرستی دەی ڕازێننەوە، ئێوەیش خاو و خێزانی ئەم ماڵەن، دوور لە ئێش و ڕەنج و ناڵەن، ئیتر خوا لەگەڵتانایە و دەتان پارێزێ.لەو کاتەدا (کعبةالله) تەپە خاکێکی بەرز بوە، کە لە ڕاست و چەپ شوێنی هێرشی سێلاو بوە، ماوەیێ (هاجرە) بەم حاڵە ڕای دەبوێرێ، چون خوای پارێزەرە، هیچ شتێ پێی ناوێرێ، لە باتی نان و ئاو هەر ئاوی (زمزەمی) بەسە، لە چی دەترسێ ئەوکەسەی خودای کەسە؟

پاشان خێڵی (جورهوم)ی عەڕەب زمان، چەند (مەل) دەبینن لە سەران، دەڵێن بێتو نەبێ

ئەو باڵندانە لە سەر ئاو دەگەڕان، هەرچەند تا ئێستا ئێمە ئاوێکمان لەم درەی (مەککە)دا نەدیوە، پاشان دو کەس دەنێرن، دەگەڕێنەوە و هەواڵی ئاویان بۆ دێنن، خێڵی (جورهوم) کاتێ دێنە سەر ئاوی (زەمزەم)، دەبینن دایکی حەزرەتی ئیسماعیل (هاجەرە) لە سەر ئاوەکەیە، دەڵێن ئیجازە دەدەی لە لای تۆ لە دەوری ئەم ئاوە نیشتەجێ بین؟ (هاجەرە) دەفەرمی: بەڵێ ئیجازەم هەیە، بەڵام ئاوەکە ملکی منە و بێجگە لە خواردنەوە، مافتان بە سەر ئاوەکەوە نەبێ، وتیان قبوڵمانە، پاشان بە خاوخێزانیانەوە، دێن و لە دەوری ئاوی (زەم ـ زەم) بنەی لێ دەخەن، (هاجەرە) خاتون ئولفەتیان پێوە دەبەستێ، بەرە بەرە (ئیسماعیلی)، کوڕی گەورە دەبێ و لە سەر پای ڕادەوێستێ، لە لای خێڵی (جورهوم) فێری زمانی عەڕەبی دەبێ، چون وەک باسکرا حەزرەتی ئیبراهیم لە ناو گەلێکی بنەچە کوردا هەڵکوتوە، بەڵام بە فەرمانی خودا بەرە و (میصر) و (فەلستین) و (حجاز) ڕێکەوتوە، حەزرەتی ئیبراهیم لەم ماوەدا جار و بار ـ مانگی یەکجار ـ بە سواری (بوراق) لە شامەوە دەچو بو شوینی بەیتوڵلا و سەری دەدان[1] فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ،کاتێ ئیسماعیل چوەڕیزی پیاوان، شان بە شانی بابی بێوچان، ڕێگای تاک پەرستیان دەگرتە بەر، بە نەردیوانی مرۆڤایەتیدا دەچونە سەر، بابی ڕوی تێدەکا و دەڵێ: يَابُنَيَّ اِنِّي اَرَىٰ فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَاتَرَىٰ، ئەی کوڕی خۆشەویستم، نوری چاوانم، لە خەوا فەرمانم پێدراوە، بتکەمە قوربانی، تماشاکە و بیرکەوە، بۆ ڕەزای خودا مەسرەوە، بڕوانە و لێکیدەوە، ئیسماعیل دەڵێ: يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي اِنْ شَآءَاللهُ مِنَ الصَّابِرِينَ[2] ئەی خۆشەویستم، باوە، فەرمانت لە سەر چاوە، چۆنت فەرمان پێدراوە،بەڕێوەی بەرە و مەگەڕە دواوە، بە ویستی خودا لە بەر فەرمانی خودا ڕادەوێستم، بە گیان بە دڵ بە چاو، بە هەستم، حەزرەتی ئیبراهیم لە خۆشیدا ناسرەوێ بەرەو (مینا) ڕێ دەکەوێ، (ئیسماعیلی) کوڕیشی دەڕوا شان بە شانی، تا لەوێ بە فەرمانی خودا بێ بە قوربانی، شەیتان لە داخا هاکا بمرێ کە ناتوانێ ڕێیان لێ بگرێ، شەیتان هاکا لە داخا، شەق بەرێ و بچێ بە ناخا، تیشکی خواپەرستیان ئەوەندە تیژ و بەتین و تاوە، کە شەیتان لە حاستی کز و داماوە، بەڵام شەیتان شەیتانە، کەی دەس بەرداری باشانە؟ کاری هەر دنە و ئاژاوەیە تا دەمرێ،بەم جۆرە لە سێ شوێندا ڕێ بە حەزرەتی ئیبراهیم (د) دەگرێ، تا بە فێڵ دەستی بادا، وەک ئادەم لە ڕێی لادا، بەڵام خەلیلی خودای ڕەحمان، دەس بەجێ بە حەو بەردان، شەیتانی لەوێ تاران، لەوکاتەوە ڕەجمی شەیتان، فەرزە لە سەر گشت حاجیان، کاتێ

١ـ تەفسیری ابن‌کثیر و تاج‌الاصول

٢ـ سورەتی الصافات، ئایاتی ٣ ـ ٢ ـ ١

باب و کوڕ پێکەوە، بۆ بەندەگی خوا لە ڕێکەوە، گەردن کەچی ئەمری خودان، تا بۆ خودا فیدا کەن گیان، بە جوت ناوی خودا دێنن، تا ئەمری خودا بەجێ بێنن، تەوێلی ئیسماعیل لە سەر خاکە، تەسلیم بە ئەمری خودای تاکە. لەو ساتەی وا ئیبراهیم دێنێ لە دواوە چەقوی بە ملا بێنێ، خوای بە ڕەحم و بەزەیی، ئیبراهیم ئاوا دەدوێنێ، کە خەوەکەت بەڕاست گێڕا و لە ئازمون دەرهاتی، لە سەرهاتی و بە خێرهاتی

بەم شێوە حەزرەتی ئیسماعیل، لە ناو خێڵی عەرەبی (جورهوم)دا گەورە دەبێ، کاتێ ئەم خێڵە، جوامێرێ و لاوی و پێکەوتویی ئەویان بۆ دەر دەکەوێ، کە شەو و ڕۆژ لە تێکۆشان بۆ کاری چاک و مرۆڤایەتی ناسرەوێ، کچێکی خۆیانێ بە ناوی (عمارە)ی کچی (سعد)ی لێ مارە دەبڕن، لەم کاتەدا (هاجەرە)ی دایکی لە تەمەنی نەود ساڵەییدا کۆچی دوایی دەکا و لە گۆشەی باکوری ماڵی (کعبە) دەنێژرێ، کە ئێستا بە (حِجْر)ی حەزرەتی ئیسماعیل ناو دەبرێ و پلوسکی ڕەحمەتی بە سەردا دەڕژێ، پاش ئەوە حەزرەتی هاجەرە کۆچی دوایی دەکا، حەزرەتی ئیبراهیم دیسان لە شامەوە دێ بۆ سەردانیان، لە (عمارە)ی ژنی ئیسماعیل، پرسیار ئیسماعیل دەکا، (عمارە) دەڵی خاڵە، هەر مەپرسە ژیانمان چەند تاڵە، حەزرەتی ئیبراهیم دەڵێ ئەگەر ئیسماعیل هاتەوە، سڵامی بگەیەنە و بڵێ با گرێژەنەی درگاکەی بگۆرێ، کاتێ حەزرەتی ئیسماعیل دێتەوە، بە بۆنی خۆشی خۆشەویستی خودا لە خۆدبێتەوە، دەڵێ ژنەکە خێرە، کەسێ ئەمرۆ هاتوەتە ئێرە، (عمارە) دەڵێ: بەڵێ پیرە پیاوێکی نورانی، هاتبوە سەردانمان بەیانی، لە تو و لە ژیانمانی پرسی، منیش وتم ژیانمان زۆر تاڵە، مردن خۆشترە لەو حاڵە، هەروا سڵاوی دەگەیاندی و دەیوت: پێت بڵێم، گرێژەنەی درگاکەت بگۆڕی، ئیسماعیل دەڵێ ئەو پیاوە باوکم بوە، کە ئەمری بە من فەرموە، تا تەڵاقت بدەم و لێت جیا ببمەوە، بە خۆشی بۆ ماڵی باوکت بنێرمەوە، پاشان (عمارە) تەڵاق دەدا و ژنێکی تر هەر لە خێڵی (جورهوم)، بە ناوی عاتکە (بشامە ـ سلمە)ی کچی مُهَلْهَلَ مارە دەبرێ، دوای ماوەیی دیسان حەزرەتی ئیبراهیم (د) بۆ سەردانیان دێتەوە، ڕێکەوت وادەبێ، ئیسماعیل (د) لە ماڵ نابێ، لە (عاتکە) دەپرسێ ئیسماعیل لە کوێیە؟ دەڵێ بە ناوی خودا نەسرەوتوە، بۆ وەدەس هێنانی ڕۆزی دەرکەوتوە، دەفەرمی ژیانتان چۆنە؟ عاتکە دەڵێ: شوکور و سوپاس بۆ خودای بەدی هێنەر، زۆر بە خۆشی ژیان دەبەینە سەر، لە خواردەمەنی و خواردەنەویان پرسیار دەکا، عاتکە: دەڵێ: خواردەمەنیمان گۆشتە و خواردەنەوەمان ئاوە، بە ڕەحمی خوا حاڵ و باڵمان تەواوە، حەزرەتی ئیبراهیم دۆعای بەرکەتیان بۆ دەکا، بە دۆعای حەزرەتی ئیبراهیم لە خواوە، لە (مەککە)دا نەبێ کەس بە گۆشت و

ئاوی تەنیا نەژیاوە، لەو کاتەدا لە (مەککە) دانەوێلە نەبوە، ئەگەر ببوایە دوٚعای ئەویشی بوٚ دەکردن، (عاتکە) ئەم پیرە نورانی‌یە بە خێردێنێ، بە گفت و لفتی شیرینی میوانی دەکا و دەیدوێنێ، بەڵام خوٚشەویستی خودا تەنیا سەری لەوێ دەشوا، میوانیەکەی قبول ناکا و دەڕوا، کاتی ڕویشتن بە (عاتکە) دەڵێ: کاتێ ئیسماعیل هاتەوە، سلامی بگەیەنە و پێی بلێ: باگرێژەنەی درگاکەی قایم ڕابگرێ، چون هوٚی تەبایی ماڵە و ژەنگی خەمان لە دڵ دەسرێ، پاشان وەک پیاو باشان، بە سلامەتی دەگەرێتەوە بوٚ شام، کاتێ ئیسماعیل دەگەڕێتەوە،بە بوٚنی خوٚشەویستی خودا دەحەسێتەوە، دەڵی کەسێ هاتوەتە ئەم ماڵە: (عاتکە) دەڵێ: بەڵێ پیرە پیاوێکی نورانی بەو حاڵە، سلام و سفارشەکەی بوٚ دگێرێتەوە، ئیسماعیل لە خوٚی دەبێتەوە و دەڵێ، ئەو پیاوە باوکم بوە، مەبەستی لە گرێژەنە، توٚی، عەزیزم، ئەمری پێ فەرمووم کە بت پارێزم، دوای ماوێی: دیسان گەورەی خوٚشەویستان، حەزرەتی ئیبراهیم(د) لە شامەوە، بوٚ دیتنی ئیسماعیل (د) دەگەرێتەوە، ئەم جارە، بەختی یارە، حەزرەتی ئیسماعیل تەیارە، لە ژێر دارێکی گەورە،لە نزیکی (زەمزەم) تیراندا دەبڕێ، تا ڕاوی پێ بکا و نچیری پێ بگرێ، کاتێ چاوی بە باوکی دەکەوێ، لە خوٚشیاندا ناسرەوێ، بەرەو پیری دەچێ و بە هەمو هەست و ئەوینی دەست لە ملانی دەبێ، یەکترین ماچ دەکەن و پێک شاد دەبنەوە، بە خوٚشی بەرەو ماڵ دەڕوٚنەوە، حەزرەتی ئیبراهیم دەڵێ: ئیسماعیل، کوڕی ژیرم، خواناسی بەڕاو تەگبیرم، خودای گەورەی بێ وێنە، فەرمانی پێ داوم کە پێت بێژم، لەوێدا (ئاماژە بە تەپەیەکی نزیک لە خوٚیان دەکا) بناغەی ماڵی (بوٚ خواپەرستی) دابڕێژم، ئایا یارمەتیم ئەدەی؟ ئیسماعیل دەڵێ: بابە گیان، بەدڵ و بە گیان، یارمەتیت ئەدەم، بە هەست بە دەست بە دەم، سوێند بە خودا دەخوٚم، تا ماوم بە ڕێباز تادەڕوٚم، بەم جوٚرە ئەم دو گەورە پیاوە ئارەق دەرێژن، بە دەستی خوٚیان بناغەی ماڵی خودا دادەڕێژن، ئیسماعیل لە کێو بەردی بەشان بوٚدەهێنا، ڕێکی دەکرد و دەیدا بە دەس حەزرەتی ئیبراهیمەوە، بابیشی دیواری (کعبە)ی پێ دادەنا، وەک خودای گەورە دەفەرمێ: وَاِذْیَرْفَعُ اِبْرٰاهیمُ الْقَوٰاعِدَ مِنَ الْبَیْتِ وَ اِسْمٰاعیلُ[1] لەم کاتەداکە چوار دیواری بەیتوڵڵا بە دەستی ئەم پێغەمبەرە (د) بەرز دەبوەوە، تیشکی بەتینی کردەوەیان بەرەو خودا سەردەکەوتەوە، چین بە چین ئەم دوٚعایان دەخوێندەوە: رَبَّنٰا تَقَبَّلْ مِنّٰا اِنَّکَ اَنْتَ السَّمیعُ الْعَلیمُ[2]

خوایە ئەم کارەمان لێ قبول کە و ئەم دیاری‌یەمان لێ وەربگرە، ژەنگی سوچ و

١- سورەتی البقرە ئایەتی ١٣٧ -
٢- سورەتی البقرە ئایەتی ١٣٧ -

تاوانیشمان، لە لاپەڕەی دڵان بسڕە، هەرتو ژنەوای نزایانی، ئاگا بە هەمو کردەوە و کارانی، لەم کاتەدا ئیسماعیل (د) بەردێکی گەورەی بۆدێنێ، تا حەزرەتی ئیبراهیم بۆدانانی دیواری (کعبە) لە سەری ڕاوێستێ، کە بە فەرمانی خودا، بە پێی بەرز و نزمی دیوارەکە، ئەم بەردە بەرز و نزم دەبووەوە، بە ویستی پروردگاری جیهان، بۆ ئامۆژگاری و پەندی داهاتوان، شەقڵی پای حەزرەتی ئیبراهیم.دوای هەزاران ساڵ نەسواوە، موعجیزەی پێغەمبەرە و هەرماوە، لە سەر ئەم بەردە نەخشی بەستوە، بۆیە بە مەقامی حەزرەتی ئیبراهیم ناوی دەرچوە، ئایەتی پیرۆزی، وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقامِ اَبْرٰاهِیم مُصَّلی[1] ئاماژە بەم بەردەیە، مانەوگا ئەو نەخشە تا ئێستا.بۆ بینەران جێی تێفکرین و سەرنجە، چون ئەم ئاسەوارە بانتر لە سەدان نەغدینە وگەنجە، ئێستا ئەو بەردە (مەقامی حەزرەتی ئیبراهیم) لە بەرابەری گۆشەی (حجرالاسود)ا دانراوە، بۆ ئەوە بە هۆی دەس تێ ساوین.ئەو شەقڵە نەکوژێتەوە لە قاپ گیراوە، نوێژ خوێندن لە پشت ئەم مقامە، زۆر باش و خێرێکی گەورەیە نامە، فەرمودەی پێغەمبەرە بێژە، خێری نوێژێ لەوی بە سەد هەزار نوێژە.

صَلاٰةٌ فی الْمَسْجِدِ الْحَرٰامِ مِأةُ اَلْفِ صَلاٰةٍ، وَ صَلاٰةٌ فی مَسْجِدِی اَلْفُ صَلاٰةٍ وَ فی بَیْتِ الْمَقْدِسِ خَمْسُمِأةِ صَلاٰةٌ[2] پاداشی نوێژێ لە (مسجدالحرام) مزگەوتی دەوری (کعبةللا) بە سەد هەزار نوێژە، نوێژێ لە مزگەوتی من (مزگەوتی مەدینە)دا بە هەزار نوێژە، نوێژێ لە (بیت‌المقدس) دا بە پێنسەد نوێژە.

هەوەڵین مزگەوتێ کە لە ئیسلامدا بەدی هاتوە

لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَی‌الْتَّقْوٰی مِنْ اَوَّلِ یَوْمٍ اَحَقٌّ اَنْ تَقُومَ فیِهِ[3]

حەزرەتی محمد پیغەمبەری خودا (د) بە مەبەستی ڕاگەیاندن و پەرەدان بەو دینە، ویستی بە فەرمانی خودا لە (مەککەوە) کۆچ (هجرت) بکا بۆ مەدینە، بۆ بڕینی ئەم ڕێگا دژوارە، ابوبکری صدیق وەفادار، یاری غارە، هاورێی ڕەسولی سەردارە، جا پێکەوە دوسوارە، لە بەرەبەیانی پێنج‌شەممە، هەوەڵین ڕۆژی مانگی (ربیع‌الاوەل)، لە مەککەوە ڕێ دەکەون، دوای سێ ڕۆژ مانەوە لە ئەشکەوتی (ثور)[4] و پاش نۆ شەو و ڕۆژ ماندویەتی وگەرما و پشونەدان،

١ـ سورەتی البقرە ئایەتی

٢ـ بە ریوایەتی. بخاری. مسلم. ترمذی. ابن‌ماجە. بیهقی

٣ـ سورەتی التوبە ئایەتی ١٠٨

٤ـ ثور ناوی کیویکە لە (پینجك) باشوری خوراوای مەککەداکە ئەشکەوتی بە ناوبانگی ثور لە لوتکەی ئەم کیوەدا

لە ئاکامدا نیوەروی دوشەممە، دوازدە (١٢)ی (ربیع‌الاول) «مانگی مەولود» کە ٥٣ سـال لە تەمەنی پرخێر و بیرێ تێ پەڕیبو، (٢٨ یونیەی سالی ٦٢٢.ز) پێغەمبەری موژدەدەر، لە گەڵ ابوبکری صدیقی خۆش خەبەر، دەگەنە دێی قُبا[1] لەوێ پێغەمبەری خۆشەویست (د) دەبـێتە میوانی (صحابەێی) بە ناوی (کلثوم)ی کوری (الهدم) دوشەممە و سێ شەممە و چوارشەممە و پینج شەممە لەوێ دەمێنێتەوە، لەم چوار رۆژەدا بناغەی مزگەوتی (قـبا) دادەمـەزرێنێ، کـە ئایەتی پیرۆزی لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوى مِنْ اَوّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فيه[2]

سەبارەت بەم مزگەوتە هاتوتە خوارەوە، پاش چوار رۆژان خۆشەویستی خـودا لە گـەڵ یە کسەدکەس لە یارانی لە (قبا)وە بەرەو (مەدینە) ڕێ دە کەوێ، کاتێ نوێژی (جمعە) دەگاتە ناو خێڵی (بنی سالمی کوڕی عوف)، لە مزگەوتێ لە (بطن‌الوادی) لەگەڵ ئەو سەد کەسەدا هەوڵین (جمعە) دەخوێنێ، هەوڵین خوتبەیش بە صحابان ڕادە گەیەنێ، پاشان سوار وشترە کەی بە ناوی (قصواء) دەبێ بە درگای هەرماڵێکی (انصار)دا دەڕوا، پێشی پێ دە گرن و لەبەری دەمرن، دەڵێن قوربان هەتا هەتایە، بەگیان و دڵ سەروماڵمان لەڕێتایە، دەفەرمێ بەری بەرەڵلا کەن، چۆنی پێ سپێردراوە واکەن، وشترەکە دەڕوا لە شوێـنی مزگەوتی ئێستای (مەدینە) یخ دەخـوا، کـە ئەوکاتە مشتاقی خورمای دومیرمنداڵ، بە ناوەکانی، (سَهْل) و (سُهَیْل) کوڕانی (عمرو)، لە خێڵی (بنی‌نجار)ی خاڵوانی دەبێ، پێغەمبەر لێـی دانـابەزێ، (قـصوا) هـەڵ دەسـتی و دەڕوا، دوای ماوەێی بەرەو دوادەگەڕێتەوە و لە شوێنی هەوەڵی خۆیدا یخ دەخواتەوە، پێغەمبەری خودا لێی دادەبەزێ، ابو ایوبی انصاری (هەوساری) وشترەکە بەرەوماڵی خۆی ڕادەکێشێ، پێغەمبەری خۆشەویست میوانیی ئەو قبوڵ دەکا، لە مەولا حەزرەت لە مـاڵی ابـو ایـوبی انـصاری (خ) دەمێنێتەوە، تاکو (مزگەوت) و حوجرەکانی خۆی دەکاتەوە، پاشان شوێنی مزگەوتەکە لە (سهل) و (سهیل) بە دە دینار، زێر لە ماڵی حەزرەتی (ابوبکری صدیق) دەکـڕێ و دەس بـە دورست کردنی مزگەوتەکە دەکا، تەنانەت بۆ خۆیشی خشتی بۆدە کێشێ، لە مانگی ربیع‌الاول تا مانگی صفری (ساڵی هەوەڵی کۆچی) مزگەوتەکە تەواو دورست دەکرێ، کە زۆر سادە و بێ نەخش و نیگار بوە، تەنانەت لە هەوەڵەوە میمبەری قسەکردنی لێ دورست نەکراوە.

هەڵکەوتوە، کاتی هیجرت پیغەمبەری مەزن (د)، بە فەرمانی خودای رەحیم و رەحمان سی شەو و روژان لە گەل ابوبکری صدیق لەم غارەدا مانەوە، کە ئایەتی پیروزی وثانی اثنین اذهما فی‌الغار ئامازە بەم روداوەیە.

١ـ قبا دیی بوە لە (سی‌ك) باشوری مەدینەدا بەلام ئیستا لە گەل شاری مەدینە تیکەل بوە

٢ سورەتی ئایەتی

قیبلە (روگە)ی موسلمانان

١ـ قَدْ نَرٰی تَقَلُّبَ وَجْهِکَ فِی السَّمٰاءِ فَلَنُوَلِّیَنَّکَ قِبْلَةً تَرْضٰاهٰا فَوَلِّ وَجْهَکَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرٰامِ وَ حَیْثُ مٰاکُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَکُمْ شَطْرَهُ[1]

پێغەمبەری خۆشەویستی (د) پاش کۆچی بۆ (مەدینە) شازدە (١٦) یا حەڤدە (١٧) مانگ لە (مەدینە) بەرەو (بیت‌المقدس) نوێژی دەخوێند. جولەکەکان بەمە زۆر شادبون، بەڵام پێغەمبەر(د) لە خودای دەویست کە فەرمانی پێبدا، تا بەرەو (کعبة‌الله) قیبلەی حەزرەتی ئیبراهیم، پێشەوای تاک پەرستان، نوێژ بخوێنێ، زۆریش بەرە و ئاسمان سەری هەڵ دەهێنا و چاوەڕوانی سروشی موژدە دەری گۆڕانی قیبلە دەبو، کە خودای گەورە ئەم ئایەتەی بۆ ناردە خوارەوە و فەرموی: ئیمە دەبینین کە ڕوت بەرەو ئاسمان هەڵ دێنی، ئەوا، ڕەزایەتمان بەجێ هێنای، قیبلە کەمان بۆت گۆڕی، ئیتر (لە نوێژدا) بەرەو لای (مسجدالحرام)ڕوت وەرگێرە، وە لە هەرلایێ بون ڕوتان بەرەو (مسجدالحرام) (کە کعبةاللهی لە ناودایە) وەرگێرن، ئەم ئایەتە بە ڕونی دەری دەخاکە (مزگەوتان) لە لای خودا زۆر بەڕێزن،ڕێز و شکۆ لەوە گەورەتر کە ڕوانگای تیشکی بەزە وڕەحمی بەدی هێنەری بونەوەرانە، (بەیتوڵڵا) خاڵی ناوەندی جەغزی خواپەرستان و یەکیەتی موسڵمانانە.

٢ـ وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَیْتَ مَثٰابَةً لِلنّٰاسِ وَ اَمْناً وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقٰامِ اِبْرٰاهِیمَ مُصَلّی، وَ عَهِدْنٰا اِلٰی اِبْرٰاهِیمَ وَ اَسْمٰاعِیلَ اَنْ طَهِّرٰا بَیْتِیَ لِلطّٰائِفِینَ وَ الْعٰاکِفِینَ وَالرُّکَّعِ السُّجُودِ[2]

(وەبیر خۆتی بێنەوە) کە ماڵی خودا (کعبةاللهمان بە شوێنی ئەمن و ئەمان، بۆ خەڵکی جیهان داناوە، لە درێژایی مێژودا، وەیشومەی بەڵا و برسیەتی و گرانی‌مان لێ لاداوە، تا بەندەگانی خودا لە هەمو لایەکەوە بینە، تەوافی، بە دڵی پرلە کوڵ و ئاوات، بەجێ بێنن مافی، ئەوکاتە یەکیەتیەکی وەها پێک بێنن، کە داری خۆشبەختی ژیانیان، بەری دەسەڵات و هاتی، دوا ڕۆژی گەل بگرێ، بەری گێژەڵوکەی دوبەرەکی، ئاژاوە و فەسادیان لێ بگرێ، (جا بۆ بیرەوەری) لە (مقامی ابراهیم‌دا[3] نوێژگەیی بۆ خۆت هەڵ بژێرە، چون خاوێنی مەرجی خواپەرستی‌یە

١ـ سورەتی البقرە ئایەتی ١٤٤

٢ـ سورەتی البقرة ئایەتی ١٢٥

٣ـ مقامی ابراهیم: بریەتی‌یە لەو بەردەی کە حەزرەتی ئیبراهیم (د) کاتی دانانی دیواری (کعبە) لە جیی نەردیوان، لە سەری ڕادەوەستا و بەردەکەیش بە فەرمانی خودا بەپیی نزم و بەرزی دیوارەکە بەرزو نزم دەبووەوە، لەو کاتەوە شەقلی پای حەزرەتی ئیبراهیم لە سەر ئەو بەردە نەخشی بەستوە و نەکوژاوەتەوە، بو بیرەوەری و ئاموزگاری داهاتوان هەر ماوەتەوە.

فەرمانمان بە (ئیبراهیم) و (ئیسماعیل)دا، تا ماڵەکەم (لە بت و بتپەرستی و شتی چەپەڵ) بۆ تەواف کەران و دانیشتوان و نوێژ خوێنان پاک و خاوین بکەنەوە.

مزگەوتەکانی شاری سنە

١ـ مزگەوتی حاجی شیخ محمد باقر: لە گەڕەکی قەتارچیاندایە. لە پەنای ئەم مزگەوتەدا چەند حوجرەی بۆ فەقی لێ دوروست کراوە، ئاو و حەوزی دەس نوێژی ئەم مزگەوتە بە ناو بانگە. خوالێ خۆشبو (شیخ نظامی غیاثی) ماوەیێکی زۆر لەیەکی لە حوجرەکانی ئەم مزگەوتەدا، تاکاتی کۆچی دوایی (نزیکی ساڵی ١٣٥٠ هەتاوی) ژیاوە.

٢ـ مزگەوتی حاجی عبدالصمدی نادری: لە شەقامی ئینقلاب، گەڕەکی ئاغازەماندایە.

٣ـ مزگەوتی نایب شوکرالله: لە گەڕەکی قەتارچیان و لای خواراوای شەقامی تازەی (مەردوخ)دا هەڵکەوتوە، بەڕێز مەلا (محمودی ئاسنگەر) ماوەیەکی زۆر پێش نوێژی ئەم مزگەوتە بوە.

٤ـ مزگەوتە قوڵە: (مەلا مؤمن) لە هەوەڵی سەرە و ژۆرەی گەڕەکی قەتارچیاندایە. خوالێ خۆشبو (مەلا مؤمن) ئەم مزگەوتەی دوروست کردوە،ماوەیەکی زۆریش پێش نوێژی ئەم مزگەوتەی کردوە، ماوەیەکیش خوالێ خۆشبو (مەلا مجیدی اصولی) دەرس وێژ و پێش نوێژی ئەم مزگەوتە بوە، کەساڵی (١٣٥٩) کۆچی دوایی کردوە، خودا لە هەموان خۆش بێ.

٥ـ مزگەوتی صارم نظام: ئەم مزگەوتە لە سێ ڕێیانەی (امین‌الاسلام) و پیلکانەکانی حەمامی دوو خەزێنەدا بوە، بەڵام ئیستە شوێنەواری نەماوە، لەکاتی خۆیدا خاوەنی مەلا و فەقێ بوە.

٦ـ مزگەوتی مەلا وەیسە: (ئاغا حبیب‌الله) لە سەر شەقامی مەلا وەیسی دایە. خوالێ خۆشبو (مەلا ویسی) ئەم مزگەوتەی دوروست کردوە.بەڵام (ئاغا حبیب‌الله) ناوێ دوای ماوەیی تەعمیری تێدا کردوە، بۆیە بە هەردوناو مەشهور بوە، خوالێ خۆشبو (مەلا عبدالله مدرس گورجی) ماوەیەکی زۆر پێش نوێژی بوە، لە ساڵەکانی ١٣٤٥ تا ١٣٥٥ هەتاوی بە یارمەتی خەڵکی خواناسی گەرەکەکە، بە شێوەیەکی زۆر جوان، سەر لە نوێ دوروست کراوەتەوە، خوا لە گشت باشان ڕازی بێ.

٧ـ مزگەوتی (شیخ بابا) لە پشت کارخانەی فلزسازی ملکی و کوچەی ڕوبەڕوی مزگەوتی مەلا وەیسی دایە.

٨ـ مزگەوتی (دایکی وەزیر) یا مزگەوتی (خورشید لقاخانم) یا (مزگەوتی مشیر دیوان) ئەم مزگەوتە خوالیٚ خۆشبو خورشید لەقا خانم دورستی کردوە.

٩ـ مزگەوتی شەریعەتمەدار لە شەقامی ئیمام خمینی ـ کۆلانی پیرومەر دایە.

١٠ـ مزگەوتی (نذر محمدبەگ) ئەم مزگەوتە ئێستا کە شوێنەواریشی نەماوە، بەلاّم (اِنَّ اللهَ لاٰيُضيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِين)[1] خودا پاداشی چاکان نادا بە ئاوا

١١ـ مزگەوتی مەلا جەلال (دو درگا) لە شەقامی تاڵەقانی پشتی دوخانیات دایە خوالیٚ خۆشبو مەلا محمد مودەریس گورجی ماوەیەکی زۆر دەرس ویٚژ و پێش نوێژی بوە. ئێستا بەڕێز (مەلا حسین مدرس گورجی) پێش نوێژی ئەم مزگەوتەیە.

١٢ـ مزگەوتە هەژارە، لە شەقامی شوهەدا، گەڕەکی جەوراوا و کۆلانی مزگەوتی ئەمین دایە.

١٣ـ مزگەوتی شاتر ئەبوالحسن: (امام جومعە) لە شەقامی برایانی نمەکی دایە

١٤ـ مزگەوتی شاتر سید محمد لە شەقامی اکباتان، ڕوبەڕوی ئیدارەی (غەللە) دەغڵ و دان دایە

١٥ـ مزگەوتی مەلا صدرالدین لە شەقامی تاڵەقانی، ڕوبەڕوی سالۆنی تەختی دایە.

١٦ـ مزگەوتی ڕەشید قەلابێگی، لە ناو بازاری والی و هەوەڵی گەڕەکی ئاغا زەمان دایە. خوالیٚ خۆشبوان (شێخ برهان حمدی) (شیخ لطف‌الله) و (شێخ محمدامین) و (مەلا احمد منبری) زانای گەورە. هەرکام ماوەیێ لەم مزگەوتەدا دەرس ویٚژ و پێش نوێژ و ڕانومای خەڵکی و ڕیٚ پیشاندەری دین و ژین بوون، خودا لە گشتیان خۆش بیٚ.

١٧ـ مزگەوتی محمدکریم داداشی، لە شەقامی ئینقلاب و بازاردایە.

١٨ـ مزگەوتی دارۆغە، لە شەقامی تاڵەقانی، کوچەی داروغەدایە.

١٩ـ مزگەوتی میرزا کریم، لە ئاخری شەقامی ئینقلاب و گەڕەکی (گەلەخان) دایە.

٢٠ـ مزگەوتی عبدالله کۆهزاد (عبدالله وەزیر) (شێخ عبدالله کوسە) ڕوبەڕوی شەقامی فیردەوسی لە کۆلانی خوار مزگەوتی ڕەشید قەلابەگی دایە.

---

[1] ـ سورەتی التوبە ئایەتی ١٢٠

خوالێ خۆشبو (میرزا عبدالله کۆهزاد) باوکی (حبیب‌الله) تاجری مەشهوری سنە و باپیرەی حاجی (قەوام) و (سالار فاتحی حەبیبی) و سنندجیەکانە، کە لە خێڵی کۆهزادی و کۆهزادی کوتاڵ فرۆش کیلانەیی بوە. ئەم مزگەوتەی دوروست کردوە، چون لە ساڵی (١٣٢٢.ک) خوالێ خۆشبو (شێخ عبدالله کوسە) لەم مزگەوتەدا بوە و، لە ساڵی ١٣٢٣ هەتاوی کۆچی دوایی کردوە، بە ناوی مزگەوتی (شێخ عبدالله کوسە) ناوی دەرچوە.

٢١ـ مزگەوتی ئاغا کریم (پیرمحمد) شەقامی ئینقلاب، گەڕەکی پیرمحمد کۆلانی رەمەزان زادەدایە.

٢٢ـ مزگەوتی حاجی اسماعیل، لە شەقامی چوارباغ گەڕەکی پیرمحمد پردی چەقلی چەقان

٢٣ـ مزگەوتی مەلا سەلیم، لە شەقامی چوارباغ ڕوبەڕوی تەکیەی خەلیفە فەتاح‌دایە.

٢٤ـ مزگەوتی بەرزنجی شەقامی طاڵەقانی ـ گەڕەکی فەیزاوادایە.

٢٥ـ مزگەوتی حاجی محمد (چوارباغ) (مزگەوتی حەریری) لە چوارباغ‌دایە.

٢٦ـ (مزگەوتی حاجی شیخ محمّد) لە شەقامی ئینقلاب گەڕەکی ئاغازەمان‌دایە.

٢٧ـ (مزگەوتی مەلا محمدشفیع) لە شەقامی چوارباغ، گەڕەکی چوارباغ‌دایە

٢٨ـ (مزگەوتی نصیرەدیوان) لە شەقامی طاڵەقانی دایە.

٢٩ـ مزگەوتی شمس‌الحاجیە (فەرەنگیس‌خانم)لە شەقامی وەرزش. پەنای دانشسەرای سەرەتایی‌دایە.

٣٠ـ مزگەوتی میرزا زین‌العابدین (زەینەڵی) لە شەقامی صلاح‌الدینی ایوبی‌دایە.

٣١ـ مزگەوتی پەری نسا خانمی ئاردەلان: لە گەڕەکی سەرتەپوڵە ـ کۆلانی یەمین لەشکردایە، کچی محمد سوڵتان حاکمی سەقز لە (١٢٩٠.ک) دوروستی‌کردوە.

٣٢ـ مزگەوتی حاجی احمد بەگ: لە شەقامی تاڵەقانی پەنای موزایک‌سازی (تەقەرڕوب) دایە

٣٣ـ مزگەوتی خورشید لەقا خانم: لە شەقامی شوهەدا ڕوبەڕوی (شارەوانی) پێشودایە.

٣٤ـ مزگەوتی عبدالله بەگ: لە شەقامی (شوهەدا) ڕوبەڕوی (پارکی محمدی) دایە.

٣٥ـ مزگەوتی فاروقیە: لە شەقامی (شوهەدا) دایە.

٣٦ـ مزگەوتی تاقەگەورە: لە شەقامی (شوهەدا) گەڕەکی (جەوراوا) کۆڵانی (حیرەتی سەجادی)

٣٧ـ مزگەوتی وەزیر: شەقامی ئیمام خومەینی، لە گەڕەکی قەڵاچوڵان دایە.

٣٨ـ مزگەوتی معتمد: (مەولانا) لە شەقامی ئیمام خمینی. گەڕەکی قەڵاچوڵان دایە.

٣٩ـ مزگەوتی دارالسلام: لە شەقامی (تاڵەقانی) گەڕەکی فەیزاوا.

٤٠ـ مزگەوتی شیخ سلیم: لە شەقامی ١٧ ـی شەهریوەر (خەرمانان)دایە.

٤١ـ مزگەوتی میرزا فرج‌الله: لە شەقامی ١٧ ـی شەهریوەر (خەرمانان)دایە.

٤٢ـ مزگەوتی امین: شەقامی شوهەدا دایە.

٤٣ـ مزگەوتی مەلاقاسم: لە شەقامی ١٧ ـی شەهریوەر، گەڕەکی جەوراوا دایە.

٤٤ـ مزگەوتی بابای نەخشبەند: لە شەقامی ١٧ ـی شەهریوەر (خەرمانان) کۆڵانی بابای نەخشبەند دایە.

٤٥ـ مزگەوتی حاجی ابوالحسن: لە شەقامی شوهەدا، کۆڵانی پشت مزگەوتی ئەمین گەڕەکی (جەوراوا) دایە

٤٦ـ مزگەوتی حاجی فتح‌الله: لە شەقامی ١٧ ـی خەرمانان) شەهریوەر دایە.

٤٧ـ مزگەوتی حاجی سیدمصطفی: لە شەقامی (شوهەدا) چوار ڕێی دایە.

٤٨ـ مزگەوتی مەلا احمدی قیامەتی «حاجی‌علی» لە ناو بازاری والی‌دایە: ئەم مزگەوتە خوالێ خۆشبو حاجی علی کوڕی ئاغا رضا علی حبیبی سنندجی دورستی کردوە، بەڵام چون (مەلا احمد قیامتی) ماوەیەکی زۆر لەم مزگەوتەدا دەرس وێژ و پێش‌نوێژ و ڕانومای خەڵکی بوە و کومەکی زۆری بە خەڵکی کردوە بە مزگەوتی (مەلا احمد قیامەتی) مەشهور بوە

٤٩ـ مزگەوتی حاجی سیدابراهیم: لە شەقامی ئیمام خمینی، گەڕەکی قەڵاچوڵان دایە.

٥٠ـ مزگەوتی دارالاحسان: (مزگەوتی جامیعە) لە ساڵی ١٢٢٨ کوچی مانگی خوالێ خۆشبو (امان‌الله‌خان) حاکمی کوردستان ئەم مزگەوتە کەم وێنەی دورست کردوە، ئەم مزگەوتە زۆر جوان و ڕازاوەیە و گشت دیوارەکانی کاشی کاری کراوە، ئەم مزگەوتە زۆر گەورەیە و لە سەر ٢٤ کوڵەکەی بەرد دانراوە و خاوەنی (٣٥) گومەزی‌یە، بێجگە لەوانە دوو هەیوانی گەورەی هەیە. یەکیکیان لەلای ڕوگە (قیبلە) و ئەوتریان لە لای خۆرهەڵاتیەوەیە.

نزیکی دوبەشی قورئان بە خەتێکی زۆر خۆش لەڕوی کاشیەکانی ناو مزگەوت و هەیوان و دەوری کوڵەکەکانی نوسراوەتەوە.

میرزا محمدصادق (ناطق)ی ئیسفەهانی سەبارەت بە تەواو بونی ئەم مزگەوتە قەسیدەیەکی بە فارسی وتوە کە هەرنیوە شیعرێ لە قەسیدەکەی بە حیسابی (ابجد)ساڵی دەس پێ کردن بە دورست کردنی مزگەوتەکە (١٢٢٧.ک) کوچی نیشان دەدا

ئەم قەسیدە لە بەردە مەڕمەڕەکانی هەیوانی بەر قیبلە بە دێرێکی زۆر خۆش هەڵ کەندراوە.

خوالێ خۆشبو میرزا فتح‌الله (خوڕەم)ی کوردستانی لە بەرابەری قەسیدەی (ناطق)دا قەسیدەیەکی زۆر جوان وڕەوان و سواری وتوە کە هەرکام لە نیوە شیعری هەوەڵی شێعرەکانی تاریخی دانانی (١٢٢٧) و هەرکام لە نیوە شیعری دوهەمیان (١٢٢٨) تاریخی تەواو بونی مزگەوتەکە نیشان دەدا، کە ئەم قەسیدەیش لە بەردەمەڕمەڕەکانی بەر هەیوانی خۆرهەڵاتی هەڵ کەندراوە، کە بەڕاستی (خوررەم)ی شاعیری کورد لە بەیاندا سیحری کردوە، هونەرو ڕیزبینی و بیرتیژی و تەڕدەستی و بلیمەتی کوردی وەدەرخستوە، خەتی ئەم نوسراوانە یادگاری خوالێ خۆشبو شیخ حسن، کوڕی شێخ عبدالمؤمنی دوهەم مامەی شیخ عبدالمؤمنی باوکی خوالێ خۆشبو شێخ محمد مردوخ (آیت‌الله)ی کوردستانی بوە.

حەوشەی ئیستای مزگەوتەکە، حەوشەی قوتابخانەی ئاینی بوە و خاوەنی حوجرەی فەقێ و دو باڵەخانەبوە.

والی ویستی حەوشەی مزگەوت لە پێش هەیوانی ڕو بە قیبلە (ڕوگە) دورست بکا، بەڵام بوی نەکرا و هەروا بە ناتەواوی ماوە، بەردە مەڕمەڕەکانی مزگەوت و قەڵای حکومەتی و حەمامەکانی شاری سنە لەکانی بەردی دێی (قسلان) دەرهاتوە

دێی (خلێچان) لە (٦.ک) باکوری سنەدا (موقوفەی) مزگەوت و مەلا و فەقی و مجەوربوە، بەڵام بە داخەوە نە لە مەلا و فەقی هەوالێ هەیە و نە لە موقوفە.

ئەم مزگەوتە دو منارەی بوە کە بە هۆی کەم تەرخەمی لێ پرسراوانی مزگەوت نزیک بو، بروخێن و بەربینەوە، بەڵام لە ساڵی ١٣٤٣ کۆچی، زەمانی حکومەتی (ئاغا مظفرخان سەردار انتصار حکمران) بە یارمەتی ئەو و بە تەلاشی خوالێ خۆشبو (ئایەتوڵلا محمد مردوخ) هەر لە شوێنی دو منارە پێشوەکەدا و، هەر بەو شێوە دو منارەی تازەیان سەر لە نوێ بەرز کردوە.
ان‌الله لایضیع اجرالمحسنین.

خوالێ خۆشبو شێخ محمد مردوخ ئەم شێعرانەی لەم بارەوە وتوە.

چو شد بنیاد این مسجد زجور چرخ آشفته
دل مجموع ملت شد گرفتار پریشانی
مظفرخان سردار انتصار آن مظهر رأفت
رسید از بهر تعمیرش ز تأییدات ربانی
زیمن همت نیکان و اقدامات این والی
اساس دارالاحسان یافت رونق نوبت ثانی
مثال سرو برجسته برایـن مسجد دو گلدسته
که از رأفت همی سایند سر برعرش رحمانی
برای حفظ این مسجد نمایند این دوگلدسته
بجای شهپر طاوس روز و شب مگس‌رانی
برایـن گلدسته‌ها بهر ندای مسلمین هردم
بلال‌آسا مؤذّن گشته سرگرم خوش‌الحانی
بگفتا آیت‌الله از برای سال تاریخش
دلا بنیوش زین‌گلدسته گلبانگ مسلمانی (١٣٢٣)

(ئامان‌الله‌خانی والی کوردستان) بۆ دانان و دورست کردنی ئەم مزگەوتە و قەڵای حکومەتی و خانوە تایبەتیەکانی خۆی ئەندازیار، میعمار، کاشی‌کار، بەردتاش، بەرد هەڵ‌کەن، دارتاش، تەنانەت شاعیریشی لە ئیسفەهانەوە دەهێنا. نەک لە بەر ئەوە کە لە کوردستاندا ئەوانە دەس نەدەکەوتن، بەڵکو لە بەر ئەوە کە (والیش) وەک زوربەی هاوکورسیەکانی خۆی (هۆرە) بوو، بۆ گەلەکەی تاشرابو، دەی‌ویست بە جیهان نیشان‌دا کە کورد لە سیاسەتا ناتوانێ لە سەرپای خۆی ڕاوەستی، هەرچەند لە شەڕ و بەربەرەکانیدا هیچ هێزێ پێی ناوەستی. بەڵام وەک رۆژ بۆ گشت زانایێکی ژیری بەڕا و تەگبیر دەرکەوتوە، ئەو زانا و بلیمەت و شاعیر و نوسەر و دەنگ خۆش و هونەرمەند و پسپۆرانەی کە لە ناو کوردا هەڵ دەکەوێ، تەنانەت گەورە پیاوێ وەک (والی) لە بەرابەریدا دادەنەوێ. جا دوای تەواو بونی مزگەوتەکە قەسیدەی (ناطق) وەک باسی کرا، لە بەردی بەر هەیوانی مزگەوت هەڵ کەندرا، میرزا فتح‌الله (خوررەم)

خوویژ و هونەر و شاعیری کەم وێنەی کوردی کوردستانی، بۆ بیستنی قەسیدەی (ناطق) لە ڕیزی تماشاچیاندا دەبێ، دوای گەڕانەوە بۆ ماڵە هەژارانەکەی خۆی قەسیدەکەی دادەنێ و بۆ والی دەنێرێ، والیش قەسیدەکەی دەنێرێ بۆ (ناطق)، کاتێ (ناطق) لە قەسیدەی (خوڕڕەم) ورد دەبێتەوە و تێ دەفکرێ، دەبینێ کە فەساحەت و بەلاغەت و ڕەوانی و هونەری شێعری (قەسیدەی) خوڕڕەم، زۆر لە قەسیدەکەی ئەو بانتر و باشترە[1]

(ناطق) لە ڕوی مەردانەگی و ئینسافەوە بە والی دەڵێ: کاتێ کە هونەر و شاعیرێکی پایەبەرز و هونەرمەندێکی وەک (خوڕڕەم) لە کوردستاندا هەبو، هاتنی من بۆ کوردستان بێ‌جێ بو، ئەگەر من لە حەق و ڕاستی لانەدەم، ڕێگای جوامیری و داد بەر نەدەم، هونەر و ڕیزبینی و وردەکاریێ کە (خوررەم) لە شێعرەکانیدا بەکاری بردوە، قەسیدەیی کە بیری تیژ و مەلی تیژباڵی خەیاڵی ڕازاندویەتیەوە، نە وێنەی قەسیدەی منە و، نە دایکی زەمانە لە وەها شوێن و شەڕایتێکدا، بلیمەت و هونەرێکی وەهای بە خۆیەوە دیوە، بەم شێوە باشتر وایە، کە دەر و دیواری (مزگەوتەکە) بە قەسیدەی خوڕڕەم برازێنیتەوە، (والی) بە قسەی (ناطق) فەرمان دەدا، کە قەسیدەکەی (خوڕڕەم) لە بەردی بەر هەیوانی حوجرەی فەقێکان هەڵکەندرێ، پاش دوو سێ ڕۆژان دوای ئەم ڕوداوە، (ناطق) دەگەڕێتەوە بۆ (اصفهان)، لەمەولا (خوررەم) دەکەوێتە ژێر چاوەدێری (والی) و پایەی بەرزی پێ دەدرێ و دەکرێ بە شاعیری تایبەتی کوردستان[2]

٥١ـ مزگەوتی *(دارالامان)* مەشهور بە مزگەوتی والی: ئەم مزگەوتە لە ساڵی (١٢٦٨.ک) ئامان‌اللەخانی دوهەم (غولامشاخان) کە لەقەمی (ضیاءالملک)ی لە خۆی نابو، بەمەبەستی پەرەدان بە مەزهەبی (شێخی‌یە) و هێنانی (میرزا کریم‌خانی کرمانی) ڕابەری شێخیەکان، دورست دەکا، ئەم مزگەوتە زۆر گەورە و بەشکۆ دورست کراوە، بەر هەیوانێکی بەرە و خۆرهەلات، سێ بالاخانە و دوازدە حوجرەی بوە، دێی (خلیفەتەرخان) و (موچەی حاجی‌ئاوا) و تیکەباخی لەچەمی (میان هەمرۆوان) یا (میان ئەبرۆوان) وەقفی ئەم مزگەوتەی کردوە، کارێزی تایبەتیشی بۆ لێ داوە، چون (والی) ئەم مزگەوتەی بۆ میرزا کەریم‌خانی سەر سلسلەی شێخیەکان دورست کردبو، هەروایش، دەی‌ویست بی‌هێنێتە سنە و لەم مزگەوتەدا دەس کا بە ڕاگەیاندن و پەرەدان بە مەزهەبی شێخیە، خەڵکی دین پەروەر و بە شەرەف و

١ـ تاریخی کورد و کوردستانی ئایەتوللا مەردوخ
٢ـ تاریخی کورد و کوردستانی ئایەتوللا مەردوخ

ئازای کوردی شاری سنە، بەڕابەری ئەم زانا پایەبەرزانە، کە وێنەی کێوی ئاویدەر، بەری بڤەی ڕەشەبای بێدینی و ئاژاوەی بەد ئەخلاقی و گێژەڵوکەی دو بەرەکیان، لە خەڵکی خواناس و چەوساوەی کوردی بەش خوراوی کوردستان گرتبو، ١ـ خوالی خوشبو مەلا حەمزەی حکاک ٢ـ بەرێز شێخ عبدالقادر تەختی (مهاجر) ٣ـ عبدالرحیمی مەولەوی ٤ـ بەڕێزی مەلا محمدی میمبەری ٥ـ پایەبەرز شێخ عثمانی سراج‌الدین ٦ـ شێخ عبدالرحمنی کوڕی پایەبەرزی خواناسی، شێخ سراج‌الدین، کە بە چرای بەیانی ڕوناکی خۆیان.شەقامی ڕێبوارانی ڕێگای شەریعت و ڕێرەوانی شاری حەقیقەتیان، ڕۆشن کردبوەوە، کاتی تێگەیشتن و بەوڕاستیە گەیشتن، کە هاکا بومبای قورمیش کراوی ساعەتی (پڕو پاگە ندەی شێخیەکان) لە بناگویاندا بتەقێتەوە و دین و مەزهەب و بڕوایان لە دەس بستێنێ، بنەچە و ڕەگەز و شەڕەفیان لە بناغە دەربێنی، یەک دەنگ و یەک جێ قورس‌تر لە کێوی (ئاویدەر) خزین وەوەک هەنگ لە سەر و ملی (والی) بێ خەبەر ئالان، شورشیان گێڕا و جەنگی مەشهوری کاروانسەرایان ڕێ خست، بە زۆری یەکیەتی (والیان) لەوکارە پەشیمان کردەوە، ئیتر والی دەستی تێ نەچو، چون بۆ خودا نەبو،بە ناتەواوی مزگەوتەکەی بەجێ هێشت[1]

لە سالی ١٣٤٧.ی کۆچی بە فەرمانی ئەمیر عەبدوڵڵا خانی طهماسبی لە باکور بەرە و باشوری شاری سنە شەقامی کێشرا و، کوتی فرەی حەوشەو حەوزی ئاوەکەی بەر خیابان کەوت، پاش ئەم تێکدانە (محمد باقرخان)، سالار مفخم کە رەئیسی (بلدیە) شارەداری سنە بوو، هەیوانی مزگەوتی چاک کردەوە، لە حەوشەی خۆرهەلاتی بەر هەیوانەکەیشدا، حەوزێکی چکولەی بەدی هێنا و سێ حوجرەیشی بۆ فەقی لێ دورست کرد، بەشی لای شەقامەکەیشی دیوارکەشی کرد کە بە شکلی ئیستاکە دەر هاتوە

٥٢ـ مزگەوتی هاجەرە خاتون: هاجەرە خاتون ناوی خۆشکی ئیمام رەضایە کە لە شاری سنە کۆچی دوایی کردوە و لەم شوێنەدا نێژراوە، پاشان پیاوێ بە ناوی (لەلە یەعقوب) لە قەراخی گلکۆی (هاجەرە خاتون)دا مزگەوتێکی دورست کردوە، کە بەرەبەرە بە ناوی (مزگەوتی هاجەرە خاتون) ناوبانگی دەرچوە، خوالێ‌خۆشبو حاجی شێخ شوکرالله (باوکی حاجی شیخ عبدالله) سەر لە نوێ ئەم مزگەوتەی تەعمیر کردوەتەوە، ئەم مزگەوتە تا هاتنە سەرکاری بنەماڵەی شاکانی پەهلەوی (بەست) بوە، یانی خەڵکی کاتێ کە لە زوڵم و ستەمی کار بە دەستانی حکومەت وەگیان دەهاتن، پەنایان بە مزگەوتەکە دەبرد، پاشان بە تکا و خوایشی حاجی شێخ

١ـ هەر بۆیە خەڵکی سنە تا ئیستا نویژیان لە ناو ئەم مزگەوتەدا نەخویندوە .

شوکراللە دەبەخشران و ئەزیەت نەدەدران، خوالێ خۆشبو شرف‌الملک (علی‌اکبر) خان دێی (ساتیلەی) بە خوالێ خۆشبو (شێخ شوکراللە) بەخشی.تا بە بەرهەمی ئەم دێ، ژیانی شێخ بەڕێوە بچێ‌و پاش ماوەکەی لە کار و باری مزگەوتدا باخت بکرێ، موقوفاتێ تری زۆر هەیە کە بەرهەمی ئەمانە بۆ ژیانی دەرس وێژی دینی و پێش‌نوێژ و مجەور و لێقەوماوان و داماوان تەرخان کراوە.

٥٣ـ ئیمام زادە پیرومەر (پیر عمر): بژێ دەڵێن (پیر عمر) کوری حەزرەتی علی کوڕی ابی طالبە، بەڵام برێکی تر دەڵێن (پیرعمر) کوڕی (یحیی) کوڕی (ذی‌الدمعە) حسین، کوڕی زیدی شهید (ابی‌الحسین) کوڕی (سیدسجاد) علی اوسط (زین‌العابدین) کوڕی سیدالشهدا (امام حسین) کوڕی حەزرەتی علی علیهم‌السلامە. ئەم ڕیوایەتە دورست‌ترە.

دەڵێن (پیرمحمد) کە گڵکۆی لە خۆرهەڵاتی شاری سنەدایە، کوڕی ئەم پیرعمرەیە.

سالی (١٠٤٠.ک) سلیمان‌خانی ئاردەڵان کوڕی (میرعلم‌الدین) لە سەر گڵکوی (پیرعمر) لە ساڵی (١١١٦.ک) گومەزێ دورست دەکا، بەڵام حسنعلیخانی کوڕی، ئەم گومەزگەتە دەروخێنێ، بەچ مەبەست؟ بە جوانی بۆم ڕون نەبوەتەوە، پاشان (خان پاشای بابان) گومەز و حەوشەیەکی چکولەی بۆ دروست دەکا، دیسان (غلامخان) دەسی تێ وەردەدا و حەوشە و بارەگاکەی گەورە دەکاتەوە و دێی قۆچاخ و چەند دوکانی بۆ تەرخان (وەقف) دەکا، (ساڵی ١٢٩٦.ک) میرزا صادق‌خانی مستوفی باشی کوردستان (اعزازالملک) کوڕی (میرزا محمدرضا)ی وەزیر سەرلە نوێ تازەی دەکاتەوە، حەوشەکەی گەورەتر دەکاتەوە و دە حوجرەی لێ دورست دەکا، ساڵی (١٣٠٦.ک) ابراهیم‌خان (نظام‌الدولە) فەرمانڕەوای کوردستان، دیسان دەس‌کاری دەکا و گومەزەکەێ ئاوێنەکاری دەڕازێنێتەوە[1].

٥٤ـ مزگەوتی ئیمامی شافیعی: لە شەقامی کەمەربەند، تەپەی ئەولیابەگ دایە.

٥٥ـ مزگەوتی سەید جەلالی سەلامی: لە تەپەی ئەولیابەگ‌دایە.

٥٦ـ مزگەوتی حەزرەتی فاطمەی زەهرا (ض) لە تەپەی ئەولیابەگ دایە.

٥٧ـ مزگەوتی شوهەدا: لە شەقامی ١٧ ـی شەهریوەر، لە تەپەی شێخ محمدصادق دایە.

٥٨ـ مزگەوتی طالقانی: لە ئاخری شەقامی ئیمام خمینی دایە.

٥٩ـ مزگەوتی محمدی: لە ئاخری شەقامی ١٧ ـی شەهریوەر، ڕوبەڕوی پادگانی

١ـ تاریخی کورد و کوردستانی ئایەتوللا مەردوخ

ئەرتەش دایە.

٦٠ـ**مزگەوتی تەق‌تەقان**: لە ئاخری شەقامی ١٧ ـی شەهریوەرەوروبەرووی پادگانی ئەرتەش دایە.

٦١ـ**مزگەوتی محمد حسن برفی**: لە گەڕەکی جەوراوا پەنای حەمامی (ئاریا) دایە

٦٢ـ**مزگەوتی ڕەسول‌الله (ص)**: لە گەڕەکی ئیسلاماوا دایە.

٦٣ـ**مزگەوتی حەزرەتی عەلی (ض)** لە گەڕەکی قاڵی‌تەکان، کانی کوزەڵە دایە.

٦٤ـ**مزگەوتی بیلالی حەبەشی (ض)**: لە گەڕەکی کانی کوزەڵە، ڕوبەڕوی ئیدارەی ڕێگەوبان دایە.

٦٥ـ**مزگەوتی پیغەمبەر (ص)**: لە گەڕەکی قاڵی‌تەکان، کانی کوزەڵەدایە.

٦٦ـ**مزگەوتی ابوذری غفاری (ض)**: لە گەڕەکی کانی گورگەلی، تەپەی تاقەشایی دایە.

٦٧ـ**مزگەوتی حەزرەتی ئیبراهیمی خەلیل‌الله (ع)**: لە شەقامی کەمەربەندی، گەڕەکی عەبباساوا دایە.

٦٨ـ**مزگەوتی چواریاری نەبی**: لە شەقامی کەمەربەندی، گەڕەکی عەبباساوا دایە.

٦٩ـ**مزگەوتی حەزرەتی عومەر (رضی‌الله‌عنه)**: لە شەقامی کەمەربەندی، گەڕەکی عەبباساوا دایە.

٧٠ـ**مزگەوتی (حیدری کرار «ض»)**: لە شەقامی کەمەربەندی، گەڕەکی عەبباساوا دایە.

٧١ـ**مزگەوتی ئیمام خمینی**: لە شەقامی کەمەربەندی، گەڕەکی عەبباساوا دایە.

٧٢ـ**مزگەوتی (النبیّ)**: لە ئاخری شەقامی ئینقلاب، گەڕەکی سپوراوا دایە.

٧٣ـ**مزگەوتی ملک نیا**: لە قەراخی قەبرستانی پیرمحمد، ڕوبەڕوی لقی نەوتی ژومارە ١٨ دایە.

٧٤ـ**مزگەوتی صدیقیە**:[1] لە شەقامی ئینقلاب، تەپەی بەهارمەست دایە.

١ـ ئەم مزگەوتە بە ناوی پیروزی حەزرەتی ابوبکر صدیق (رضی‌الله‌عنه) خەلیفەی ئەووەلی موسلمانان بە صدیقیە ناودیر کراوە.

٧٥ـ مزگەوتی شێخ حبیب‌الله معاونی: لە شەقامی ژاندارمری، پەنای ئەوقافی سنە دایە.

٧٦ـ مزگەوتی ئاغا حبیب‌الله سنەیی: لە ئاخری شەقامی برایانی نمەکی دایە.

٧٧ـ مزگەوتی عبدالله ـی احمدنسب: لە شەقامی ژاندارمەری، پەنای ئیدارەی سەبەت دایە.

٧٨ـ مزگەوتی شێخ معتصم حسامی: لە شەقامی فیردەوسی، گەڕەکی ئاغا زەمان دایە.

٧٩ـ مزگەوتی حەزرەتی ابوبکری صدیق(رض): لە شەقامی شەریفاوا، گەڕەکی زۆراوا دایە.

٨٠ـ مزگەوتی شێخ عبدالقادری گیلانی (خ): لە ئاخری شەقامی سعدی، گەڕەکی شەریفاوا دایە.

٨١ـ مزگەوتی ئەدەب: لە شەقامی شەریفاوا دایە.

٨٢ـ مزگەوتی وێلە فریدونی: لە شەقامی حەسەناوا دایە.

٨٣ـ مزگەوتی خلیل‌الله: لە ئاخری شەقامی حەسەناوا دایە.

٨٤ـ مزگەوتی کەڵەکەجاڕ

٨٥ـ مزگەوتی ئیمام محمدی غەزالی(خ): لە بلواری شبلی، گەڕەکی خەسراوا دایە.

٨٦ـ مزگەوتی مەسناو: لە ئاخری شەقامی شبلی، گەڕەکی مەسناو دایە.

٨٧ـ مزگەوتی النبیّ: لە ئاخری شەقامی کەشاوەرز، قەراخی گۆرستانی شێخ محمدباقر دایە.

٨٨ـ مزگەوتی طوبی خانم: لە گەڕەکی قەتارچیان، کۆڵانی ئایەتوڵڵا دایە.

٨٩ـ مزگەوتی وەکیل السلطان: لە گەڕەکی قەتارچیان دایە.

٩٠ـ مزگەوتی حوسنی جیهان‌خانم: لە گەڕەکی قەتارچیان دایە.

٩١ـ مزگەوتی تازاوای قەتارچیان: لە گەڕەکی قەتارچیان دایە.

٩٢ـ مزگەوتی کافیەی احمد سلطان: ڕوبەڕوی ئوستانداری، ئەم مزگەوتە بە پوڵی خانمێکی پارێزکار و لە خواترس بە ناوی (کافیە) و بە یارمەتی خەڵکی ئیمانداری سنە لە ساڵی ١٣٥٣ هەتاوی دا دورست کراوە، خوا لە گشت خێرخوازان و باشان خۆش بێ و پاداشی

بەهەشتیان پێ بداتەوە.

٩٣ـمزگەوتی سیدمحمدشیخ‌الاسلام: (مزگەوتی دەرەبەیان) لە دەرەی حاجی نصرالله، پەنای هەماری تەغزیە دایە.

٩٤ـمزگەوت و تەکیەی شیخ هادی: لە ئاخری شەقامی ئینقلاب (سیرویس)دایە لە قەراخی کارخانەی ئارد دایە.

٩٥ـمزگەوتی جامیعای حاجیاوا: لە ئاخری حاجیاوا دایە.

٩٦ـمزگەوتی کەمیزی: لە گەڕەکی حاجیاوا دایە.

٩٧ـمزگەوتی محمدی: لە گەڕەکی حاجیاوا دایە.

٩٨ـمزگەوتی حاجی عەلیمورادی شەریفی: لە گەڕەکی حاجیاوا دایە.

٩٩ـمزگەوتی باقرخانی وەکیل: لە شەقامی ئاویدەر، ڕوبەڕوی کەلانتەری ژومارە ٢ دایە.

١٠٠ـمزگەوتی سەییدقطب: لە بلواری شبلی، گەڕەکی قازی‌یەکان دایە.

١٠١ـمزگەوتی خاتم‌الانبیاء: لە حاجیاوا ڕوبەڕوی شارەداری دایە.

١٠٢ـمزگەوتی خالد بن وەلید (ض) لە شارۆچکەی سەعدی‌دایە.

١٠٣ـمزگەوتی ئالی محمد (ص): لە باغی زاڵە دایە.

١٠٤ـمزگەوتی ئیمام حسین: لە گەڕەکی فەرەجە دایە.

١٠٥ـمزگەوت نبووەت: لە گۆڕەپانی نبووەت دایە.

١٠٦ـمزگەوتی حەزرەتی حمزە (ض): لە گەڕەکی تەق‌تەقان دایە.

١٠٧ـمزگەوتی حەزرەتی ئیسماعیل (ع) لە ئاخری شەقامی شوهەدا دایە.

١٠٨ـمزگەوتی جامیعای فەرەجە: لە دێی فەرەجە کە ئێستاکە نوساوە بە شاری سنەوە

١٠٩ـمزگەوتی موبارەکاوا: لە ئاخری شەقامی ئاویدەر، گەڕەکی موبارەکاوا دایە.

١١٠ـمزگەوتی ئیمام حسن (ض): لە ئاخری گەڕەکی جەوراوا دایە.[1]

١ـ سەرچاوەنوسراوەی ئەوقافی کللی پاریزگای کوردستان لە گەڵ پرس و جوی نوسەر

حسینیه و تەکایا و خانەقا

١ـ**حسینیەی سنە:** لە شەقامی طاڵەقانی دایە.
٢ـ**تەکیەی خەلیفە فەتاح:** لە گەڕەکی چواباغ، ڕوبەڕوی مزگەوتی مەلا سەلیم دایە.
٣ـ**تەکیەی شیخ حسین:** لە گەڕەکی پیرمحمد، کۆڵانی سەرچاوە دایە.
٤ـ**تەکیەی شیخ عبدالکریم:** لە تەپەی ئەولیا بەگ دایە.
٥ـ**تەکیەی سەید وەفا سەلامی:** لە گەڕەکی جەوراوا، ڕوبەڕوی مزگەوتی (محمد حسین برفی) دایە.
٦ـ**تەکیەی شیخ عەبباسی کرمانی:** لە گەڕەکی عەبباساوا دایە.
٧ـ**خانەقای شانیعمەتوڵلای وەلی:** لە گەڕەکی خەسراوا دایە.
٨ـ**ئیمامزادە پیرمحمد:** لە گەڕەکی پیرمحمد دایە.
٩ـ**ئیمامزادە پیرحبیب‌الله:** لە گەڕەکی چوارباغ دایە.
١٠ـ**ئیمامزادە پیرعەزیزوڵلا:** لە گەڕەکی ئاغازەمان، قەراخی مزگەوتی حاجی شێخ محمد دایە.
١١ـ**ئیمام زادە پیرومەر (پیرعمر):** لە ناو مزگەوتی پیرومەردایە
١٢ـ**ئیمامزادە طاقەگەورە:** لە مزگەوتی تاقەگەورەدایە.

کلیسا

١ـ**کلیسای ئەرمەنیەکان:** لە گەڕەکی ئاغا زەمان دایە.
٢ـ**کلیسای جولەکەکان:** شەقامی ئینقلاب: گەڕەکی ئاغا زەمان، کۆڵانی حەمامی چینی

خوالێ خوشبو مه‌لا عبدالعظیم مجتهدی

١ـ عالمی خواناسی ڕه‌ببانی ده‌ریای زانستی قورئانی. پسپۆڕی پارێزکاری خۆش‌به‌یان، موجته‌هیدی خۆشه‌ویستی کوردستان، له حاستی هه‌ژاران خۆ به‌که‌م زان و نه‌وی، له به‌رابه‌ری زۆرداران و حه‌ق‌کوژان خۆڕاگرو قه‌وی، ڕوخۆش و به هه‌یبه‌ت و دڵاوکه‌ریم. خوالێ‌خۆشبو ماموستا عبدالعظیم، کوڕی خوالێ خۆشبو (مه‌لا عبدالمجید) کوڕی (مه‌لا حمزه‌ی حکاک) کوڕی (مه‌لا عه‌بباس) مه‌شهور به (ایاز) کوڕی (مه‌لا حه‌مزه‌ی دووه‌م) کوڕی (مه‌لا احمد) کوڕی (مه‌لا حمزه‌ی ئه‌وه‌ل) کوڕی (عه‌بباس به‌گ) کوڕی (سلیمان‌به‌گی بانه)[1] خودا بارانی ره‌حمه‌ت به سه‌ر گشتیاندا ببارێنی.

(مه‌لا حمزه‌ی حکاک) زانایه‌کی دڵسۆز و به ناوبانگ بوه، له ته‌نگانه و فه‌رعانه‌دا به هاوار و بانگی خه‌ڵکه‌وه چوه، ئه‌م زانا پایه‌به‌رزه له ده‌ریانی زانستا، گه‌میه‌وانی شه‌ریعه‌ت بـوو. له بواری خواناسیندا، ڕێبواری ڕێی حه‌قیقه‌ت بوو. به تایبه‌ت له (حکمت و فلسفه و ریاضیات و اسطرلاب و تشریح‌الافلاک)دا ده‌ستێکی باڵای بووه، عیلمی په‌زشکی، جفر، وفق و کیمیایشی زانیوه، له ریخته‌گه‌ری، وه‌سایلی (اسطرلاب) که‌م وێنه بوه، له گشت عیلمه‌کاندا نـوسراوه و کتێبی نوسیوه. به‌ڵام گشت ئه‌و نوسراوانه له شه‌ری هـه‌وه‌ڵی جـیهانی‌دا (١٩١٤ ـ ١٩١٨.ز) له گه‌ڵ گشت کتێبه‌کانی (مه‌لا عبدالعظیم)ی نه‌وه‌ی به‌ده‌ستی چه‌په‌ڵـی روسه خوانـه‌ناسه بـێ بڕواکان، ده‌سوتێندرێ و له به‌ین ده‌برێ[2] ئه‌م روداوانه نیشان ده‌دا که ده‌بـێ، گـه‌لی کـورد، ڕاچه‌نی و کۆشکی یه‌کیه‌تی پێک‌بینی و هێزی پرشکۆی به‌رگری دامه‌زرینی. (مه‌لا حـمزه‌ی حکاک) له‌گه‌ڵ پایه‌به‌رز (شێخ عبدالقادری مهاجر) خاوه‌نی تهذیب‌الکلام و (حاجی مه‌لا احمد منبری) و زانای گه‌وره (مه‌لا عبدالرحیمی مه‌وله‌وی) دۆست و هاوبیرو بروا بـوه و نـێوانـیان خۆش بوه، ئه‌م زانا پایه‌به‌رز و خواناسه به فه‌رمانی جوانی قورئانی «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّـةٍ أُخْـرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ[3] له گۆره‌پانی حـه‌قیقه‌تدا، بـه تـیشکی چـرای پرشنگداری شه‌ریعه‌ت، شه‌قامی ڕێبوارانی ڕێی خوداناسینیان ڕۆشن ده‌کرده‌وه، وه‌ک کێوی

١ـ مه‌شاهیری کوردی بابامه‌ردوخ ده‌نوسی سلیمان به‌گ که له مه‌دینه‌ی نورانی له دنیا ده‌رچوه له بنه‌ماله‌ی شیخه‌کانی کاکو زه‌کریا بوه.

٢ـ سه‌رچاوه زانای پایه‌به‌رز و عالمی خزمتگوزار و به‌ریز مه‌لا صدیق مجتهدی صدرالاسلام کوری زانا و جیداری خوالی خوشبو (مه‌لا عبدالعظیم)ه

٣ـ سوره‌تی البقره ئایه‌تی

(ئاویدەر) بەری ڕەشەبای بێدینی و گێژەڵوکەی دوبەرەکیان، لە خەڵکی هەژار و کۆل نەدەری گەلی کورد گرتبوو، بەرە بەرە، بەرەو خودایان دەبردنەوە، لە ساڵی (۱۲۷۱.ك) (غوڵامشاخان) حاکمی سنە،بە وەسوەسە و دنەی کابرایی بە ناوی (میرزا عبدالصمد) مەزهەبی پوچی شێخیە قەبوڵ دەکا و دەیەوێ (میرزاکەریمخانی کرمانی) تلیاکی، پێشەوای (شێخیە)کان بێنێتە سنە و لە مزگەوتی والی (دارالامان)یشدا بۆ بڵاوکردنەوەی ژاری مەزهەبی (شێخیە) دای‌مەزرێنێ. بەڵام خەڵکی بە شەرەفی کورد، کە لە سەرشەقامی پان و بەرین و ڕوشنی، سوننەت و ڕەوشتی جوانی؛ هەنگاو بە هەنگاوی حەزرەتی محمد «صلی‌الله‌علیه‌وسلّم»، سەدان ساڵە ڕاوەستاون،مەگەر دێڵێ دوکەڵ و بۆچروکی مەزهەبی (شێخیە)، ڕۆژی ڕوناکیان لێ بکاتە شەوەزەنگ؟ خوا نەکا، بەم جۆرە (خوالێ خۆشبو شێخی سراج‌الدین) شێخ‌عبدالرحمانی کوڕی خۆی، لەگەڵ مەلا عبدالرحیمی مەولەوی بە ڕاو و تەگبیری ئەم زانا گەورانەی سنە، دەنێرێتە لای (غلامشاخان) کە دەس لەم کایە هەڵ گرە، بەڵام (والی) بە گوێیدا ناچێ و وەڵامیان بە نا دەداتەوە.[1]

دوای ئەم کارەساتە، ڕوداوی دڵ تەزینی (جەنگی کاروانسەرا) بەم شێوە ڕودەدا. کاتێ کە خەڵکی توڕەی سنە تێگەیشتن کە ئەگەر بە نەرمی و بە تکا بچنە پێشەوە مەزهەب و میللیەتیان، شەرەف و ئابڕوی هەزار ساڵەیان، لە لێوارەی پەرتگا و هەڵدێری نابودی‌دایە، ئیتر سێڵاوی خەڵک هوروژمیان بەردە سەر حکومەت و،شار شڵەژا و نەزم تێکچو، چەک بەدەسەکانی (والی) وەک مشکی ترسەنوک خۆیان خزاندە ناو قەڵا، لە مەتەرێزەکانی قەڵاوە خەڵکیان بەر تۆپدا، زۆریان لە خەڵکی حەق بە دەست کوشت و برێکیشیان لوت و گوێ کرد. چڵکاو خۆرەکانی والی، دوکان و بازاری‌یان تاڵان دەکرد، کەچی پاشان بە سەر خەڵکی هەژاریشیان‌دا دیناو لە سەر ئەوکارە لوت و گوێی هەژارانیان دەبڕی. هەر بەم بیانوەوە (ئاغا مصطفی) کوڕی (حاجی شعبان) کە پیاوێکی دەم ڕاست و شۆرشگێر بوو، دەبەستن بە دەم توپەوە و شەهیدی دەکەن، دیسان چاوی ئازا پیاوێکیش بە ناوی (شێخ وەسیمی بازاری) دەردێنن. بۆیە بە (شەری کاروانسەرا) ناوبانگی ڕویشتوە، چون ئاوری بەربەرەکانی لە کاروانسەرای بازارەوە ٭ بەرەو کۆشکی (والی) بڵێسەی سەندوە، پاش ئەم ڕوداوە خەمناکە، کە ماهیەتی حکومەتی بێگانە لەوە باشتر نەبوە و نابێ، خوالێ‌خۆشبو (مەلا حمزە) دەچێتەوە بۆ دێی (کۆس عومەر)، خوالێ‌خۆشبو (شێخ عبدالقادری تەختیش) لە سنە کۆچ دەکا و دەچێ بۆ شاری سولەیمانی، لەوکاتەوە بە شێخ

۱ـ تاریخی کورد و کوردستانی ئایەتوللا مەردوخ

عبدالقادری موهاجیر مەشهور بوە. لێرەدا دەردەکەوێ کە نەخشی زانا و عالمەکانی کوردستان، چەندە دیارە و چەندە گەورەیە. هەروا ڕێز و شکۆ و دەسەڵاتیان لەناو خەڵکدا تا ئەوڕادەیە کە خەڵک ئامادەن، تا لە ڕێی فەرمانی بەرحەقی ئەواندا گیان بدەن.

خوالێخۆشبو مەلا عبدالعظیم لە ساڵی (۱۲۸۸.ك) لە دایک بوە، قورئان و پێشەکیەکانی عیلمی لای باوکی زانای خویندوە. ماوەێی لە لای زانای بەناوبانگ (سیدعبداللەی چۆری) خوێندویەتی، پاشان چوەتە خزمەت زانای خواناس (مەلا احمدی نودشەیی) کە یەکی بوە لە فەقێ چاکەکانی (مەلا حەمزەی) باوای، عیلمەکانی لە خزمەتا تەواو دەکا و ئیجازەی فەتوا و دەرس وێژی لە دەس وەردەگرێ. کاتی مامۆستای دڵپاک و بەڕێزی، ئاسەواری هۆش و پارێزکاری و ژیری، تێگەیشتن و زیرەکی و بیری، لە نێو چاوانێ دەخوێنێتەوە، ئیجازەی پێ‌دەدا کە لە فێرگە پیرۆزەکەیدا بمێنێتەوە، دەرسی فەقێکانی بڵێتەوە. پاش کۆچی دوایی ماموستای دڵسۆزی (ساڵی ـ ۱۳۰۲.ك) بە بانگ هێشتنی خوالێخۆشبو (شێخ عومەر ضیاءالدین) دەچێ بۆ بیارە، ماوەی حەوت ساڵی ڕەبەق لە بیارە بە ناوێ مودەرریسی دووەم لەگەڵ مودەرریسی ئەووەڵ (مەلا عبدالقادری کانی‌کەوەیی) فێرگەی گەورە و قوتابخانەی پڕشکۆ و زانکۆی عیلم و زانینی بیارە، بە چاکی هەڵ دەسوڕێنێ. لەم ماوەدا دیسان ئیجازەی فەتوا و دەرس وێژی لە دەس (بەرێز مەلا عبدالقادر) وەردەگرێ و دەگەڕێتەوە بۆ شاری سنە، لە چەند فێرگە و قوتابخانە، بە تایبەت لە قوتابخانەی مزگەوتی (طوبی‌خانم) تادوا کاتی مان و ئاخرین لەحزەی ژیانی، بەدەست و دڵ، بە زار و بە گیانی، لە سەر شەقامی ڕاستی ڕاستان ڕاوەستاوە، لە ئاوی ژیان بەخشی قورئان، ئاوی بە شەرعی موستەفا داوە. دەرسی قورئان و دینی بە فەقی وتوەتەوە، درگای فێربونی، لە ڕێبوارانی ڕێبازی دین وژین کردوەتەوە.

خوالێخۆشبو مەلا عبدالعظیم لە پلەی بەرزی (اجتهاد)ا ڕاوەستاوە، تەقلیدی بۆ خۆی بە بێ فەڕ داناوە. لەگەڵ ئەوەیش بە پەیڕەوانی خۆی سفارش کردوە لە ئیمامی شافیعی پەیڕەوی بکەن. مەگەر لەو مەسئەلانەی کە لە پەڕاوەکانیدا نەنوسراوە، یا نوسراوە، بەلام بۆیان نەزانراوە.

خوالێخۆشبو لەگەڵ حکومەتی وەختا پەیوەندێکی نەبوە. بەڵکو بۆ ئەوانەی بە پلە و مەقام خۆیان ڕاداوە. یا ماڵ و سامان، ڕێز و پایەی بەوان داوە، ڕێز و بایەخی دانەناوە. هیچ کاتێ لە ئەمر بە چاکە و نەهی لە خراپە کۆتایی نەکردوە. شا و شالیار و میر، دەوڵەمەند و هەژار و فەقیر، لە ترازوی عەداڵەت و یاسای شەرعی ئەو زاناگەورە و پارێزگارەدا مویێ لی نەداوە. ڕەحمەت

و به‌زه‌یی خودا به خوڕه‌م و تاو، به هه‌ور و به‌ساو، به سه‌ر وه‌ها زانایه‌كدا بڕژێ. ئه‌م زانا خودا پێداوه، دوای ٨٢ سال له به‌ره‌به‌یانی رۆژی هه‌ینی ٢٣.ی مانگی ڕه‌مه‌زانی ساڵی ١٣٦٧ كۆچی ١٣٢٧/٤/٢٧ هه‌تاوی له شاری سنه كۆچی دوایی كردوه، له گۆڕستانی حاجی مامۆستا (مه‌لا احمدی نودشه‌یی) نێژراوه، خوالێ‌خۆشبو ئه‌م په‌ڕاوانه‌ی نوسیوه.

١ـ هدی‌الطالبین فی اصول الدین ٢ـ محاكمات بین اهل سنت و خوارج

٣ـ حواشی مدونه بر تهذیب‌الكلام ٤ـ حواشی بر شمسیه در منطق ٥ـ حواشی بر جمع‌الجوامع در اصول ٦ـ حواشی بر فرایض تحفه ٧ـ حواشی بر طلاق تحفه

٨ـ حواشی بر تشریح‌الافلاک و ربع مجیب ٩ـ رسائل در اثبات وجود واجب و جبر و اختیار به عربی و فارسی و احتیاج بشر بارسال رسل و نیازمندی به اجتهاد مجتهدین. و فتاوا در چهار ربع شرع بعربی و فارسی ١٠ـ شرح قصیده ابن فارض بفارسی ١١ـ رد بر وهابیه

١٢ـ رد الروافض فارسی و عربی ١٣ـ رساله در ایمان ابوطالب ١٤ـ حواشی بر مثنوی

١٥ـ دعوت بجهاد در جنگ بین‌الملل اول ١٦ـ حاشیه بر خلاصه‌الحساب ١٧ـ تفسیر آیاتی از قرآن مجید ١٨ـ شرحی آیهٔ شریفه انا عرضنا الایه، به‌ڵام تا ئیستا هیچ‌كامیان له چاپ نه‌دراون[1].

خوالی‌خوشبو آیت‌الله محمد مه‌ردوخ

جمال‌الدین محمد مه‌ردوخ، مشهور به (ئایه‌توڵلا مردوخ ـ كوڕ ی شێخ عبدالمؤمن كوڕی شێخ جمال‌الدین كوڕی شێخ عبدالمؤمن، كوڕی شێخ جمال‌الدین كوڕی شێخ عبدالمؤمن ـ ی هه‌وه‌ل كوڕی شێخ‌جمال‌الدین ـ ی هه‌وه‌ل له ساڵی ١٢٩٨.ك له دایک بوه. ئه‌م زانا پسپۆره زۆرتری ته‌مه‌نی پرباری خۆی له موتالا و پرس و جۆ و باس و وتوویژ.نوسینی په‌ڕاو، وتار و كتێودا بردوه‌ته سه‌ر. ئاسه‌وار و په‌ڕاو و وتاریكی زۆری دوای خۆی بۆ ئێمه به یادگار به‌جێ هێشتوه، بێجگه له بڕێكیان گشتیانی له ژیانی خۆیدا به چاپ گه‌یاندوه، خوالێ‌خۆشبو مرۆیه‌كی خۆش سیما و قسه‌خۆش و ڕوگه‌ش و به وقار، نه‌رم و نیان، خاوه‌نی به‌یانێكی ڕه‌وان و پێنوسیكی توانا بوه، فارسی و عه‌ره‌بی زۆر به جوانی و ڕه‌وانی نوسیوه، له نوسین‌دا لاسایی كه‌سی نه‌كردوه‌ته‌وه. وتاری كه‌ششیكی تایبه‌تی بوه، له باسی عیلمی و مه‌زهه‌بیدا شێوه‌یه‌كی

١ـ سه‌رچاوه پایه‌به‌رز (مه‌لا صدیق صدرالاسلام)ی مجتهدی كوڕی خوالی خوشبو مه‌لا عبدالعظیم

تایبه‌ت به‌ خۆی بوه‌، كه‌ به‌و شێوه‌ زۆر وابوه‌، لایه‌نه‌كه‌ی خۆی بیده‌نگ ده‌كرد. خۆش به‌رخورد، خۆش سوحبه‌ت، حازر جواب و موته‌كی به‌ نه‌فس (باوه‌ر به‌ خۆ) بوه‌.

هه‌روه‌ک له‌ پێشه‌كی كتێبی (جان‌نما) نوسیویه‌تی: تا ته‌مه‌نی ١۶ ساڵی كه‌ باوكی ماوه‌، به‌ هۆی كێو پێوان و سواری و تیره‌نتازی گوێی به‌ خوێندن نه‌داوه‌. به‌ڵام كۆچی دوایی باوكی، ته‌كانێكی پێدا و له‌ خه‌وی غه‌فڵه‌تی وه‌خه‌به‌ر هێنا و دای چڵه‌كاند. له‌مه‌ولا ته‌سمیم ده‌گرێ كه‌ هه‌موشتێ بۆ كتێو فرێ‌دا. خۆی له‌ سه‌رموتالاَ و خوێندن و فێربون ساخ كردوه‌ و شه‌و رۆژی خۆی ته‌رخانی فێربون و موتالاَ ده‌كرد، به‌ هۆی هۆشی خواپێداوی و حافیزه‌ و ئیستعدادی ذاتی، ته‌لاشی بێ وچان و تێ‌كوشان، له‌ ماوه‌یكی كه‌مدا خۆی گه‌یانده‌ سه‌ر مه‌نزلی مه‌به‌ست و نوچكه‌ی كه‌ماڵ.

پایه‌به‌رز (مه‌ردوخ) له‌ زۆربه‌ی عیلمه‌ ئیسلامیه‌كاندا ئاگایی بوه‌، له‌ برێكیاندا شه‌پۆلی داوه‌ و موته‌خه‌سس بوه‌، برێ له‌ عیلمه‌ غه‌ریبه‌كانی زانیوه‌.

بێ ئه‌وه‌ چوبێته‌ لای مامۆستایی له‌ هونه‌ری نه‌قاشی (نه‌خشه‌ كێشان) و شیعر و شاعریدا ته‌ڕده‌ست بوه‌، به‌ڵام كه‌متر شیعری وتوه‌ و ئاسه‌واری شیعری زۆر كه‌مه‌. ناو ی برێ له‌ په‌راوه‌كانی به‌م جۆره‌یه‌:

١ـ تاریخ كورد و كوردستان ٢ـ فه‌رهه‌نگی مردوخ، به‌ سی زمانی كوردی، فارسی، عه‌ره‌بی له‌ دوبه‌رگی گه‌وره‌دا ٣ـ فقه محمدی له‌ ۴ به‌رگدا له‌ مه‌زهه‌بی ئیمامی شافعی ۴ـ ڕموز آفرینش به‌ فارسی ۵ـ نداء الاتحاد فی مبحث الاجتهاد به‌ عه‌ره‌بی ۶ـ منطق مردوخ ٧ـ سرمایه هدایت به‌ فارسی ٨ـ ندای اتحاد به‌ فارسی ٩ـ نسیم رستگاری به‌ فارسی ١٠ـ در جواب معترضین به‌ فارسی ١١ـ جان نما به‌ فارسی ١٢ـ جام جان و جین به‌ فارسی ١٣ـ خلاصه‌الاحكام شرح منظومه كفایه الاسلام ١۴ـ چاره بدبختی ١۵ـ اصول مردوخ ١۶ـ نحو مردوخ ١٧ـ صرف مردوخ

١٨ـ حساب مردوخ ١٩ـ هدف‌نما ٢٠ـ ناله اسلام ٢١ـ شطرنج نامه به‌ فارسی

٢٢ـ شطرنج نامه به‌ كوردی ٢٣ـ طب مردوخ ٢۴ـ گفتارها[1]

آیت‌الله مردوخ له‌ ڕه‌مه‌زانی ساڵی ١٣٩۵.ك به‌ رابه‌ری ١٣۵۴ هه‌تاوی له‌ ته‌مه‌نی ٩٧ ساڵیدا كۆچی دوایی كردوه‌. سبه‌ینێی ئه‌ورۆژه‌ بینا به‌وه‌سیه‌تی خۆی خه‌ڵكی سنه‌ ته‌رمی پیرۆزیان تا دێی (نه‌وه‌ڕه‌) به‌شان هه‌ڵ گرت و له‌ (نه‌وه‌ڕه‌) نێژرا. من خۆم له‌گه‌ڵ خه‌ڵكی‌دا تا

١ـ مشاهیری كورد بابامه‌ردوخی روحانی به‌ڵام ده‌یان په‌راوی‌تری هه‌یه‌ كه‌ لیره‌دا ناوی لی نه‌براوه‌.

(نه وه ڕه) ڕۆیشتم ده توانم بڵێم زیاتر له ده هه زار که س ته رمی پیرۆزی یان تا (نه وۆڕه) بەڕێز و شکۆ بەڕێ کرد. خوا له گشت زانایه کی پارێزکاری خواناس ببوری و به هه شت جێی بێت.

خوالێ خۆشبو شیخ عبدالقادری مهاجر

پسپۆر و زانای به ده نگ و باسان، عالمی به رزی ڕیزی خواناسان، شه یتان و نـه وسی له ده س هه راسان، ئه ستێره ی گه شه ی ئاسۆی کوردستان، پایه ی ژیان و مایه ی خۆشبه ختی، شێخ عبدالقادر، زانایی ته ختی، چون له ده س سته م کۆچی کردوه، به «شێخی موهاجر» ناوی ده رچوه.

شێخ عبدالقادری مهاجر کوڕی شێخ‌محمد سعید تختی مردۆخی له ساڵی ١٢١١.ك له سنه له دایک بوه. قورئان و پێشه کی عیلمه کانی له خزمه ت باوکی زانایدا خوێندوه، پاشان له خزمه ت زاناکانی زه مانی خۆیدا عیلمه کانی ته واو کردوه، ئیجازه (ودم)ی فتوا و ته دریسی وه رگرتوه. دوای مردنی باوکی له فێرگه ی (دارالاحسانی) سنه ده بێته مـامۆستای ده رس وێژ. ئـه م زانـا گه وره له ئاخری ساڵی (١٣٧١.ك) به هۆی (شه ڕی کاروانسه را) و ئاڵۆزی هه ریمی کوردستان، به تایبه ت شاری سنه له به ر سیاسه تی نـه ژادکـوژی و نـه زانـم‌کاری (غـلامشاخانی والی)، کوردستانی ئێرانی به جێ هێشت و کۆچی کرد بۆ شاری سوله یمانی. له لایه ن خه ڵکی سوله یمانی به تایبه ت عالم و زاناکانی ئه وێوه پێشوازیه کی گه رم و گوڕی لێ ده کرێ.

حاکمی سوله یمانی پله و پایه ی عیلمی ئه م زانا گه وره، نه جابه ت و ڕێزی بنه ماڵه که ی، بۆ ده رباری ده وڵه تی عوسمانی له نامه یه کدا، به درێژی به یان ده کا و نوسخه یێ له په ڕاوی ڕه وان و جوانی «تقریب‌المرام» شه رحی (تهذیب‌الکلام)ی ته فتازانی، وێـڕای نـامه یێ بـۆ (سـوڵتان عبدالحمید)ی ده نێرێ، به قه زای خودا نامه و په ڕاوه که، هـاوڕێ له گـه ڵ پـیرۆزی قـۆشه نی عوسمانی له خاکی ڕوسیه دا، پێکه وه ی ده گه نه ده س سوڵتان عبدالحمید. سوڵتان عبدالحـمید، گه یشتنی شێخ عبدالقادر مهاجر بۆ خاکی کوردستانی عیراق، که ئه وکاته به شی بوه له ده وڵه تی عوسمانی، به فاڵی چاکی ده گرێ و ئه و پیرۆزی یه له به ره که تی هاتنی ئه وخوالێ‌خـۆشبوه وه ده زانێ، به م جۆره ئه م نامه پڕ له ڕێز و شکۆیه بۆ شێخ‌عبدالقادر ده نێرێ: بعدالمقدمه السـلام علیکم: قَدْ ظَهَرَ فَضْلُکُمْ مِنْ اٰثٰرِکُمْ وَ نَحْنُ تَفٰاَلْنٰا بِیَوْمِ قُدُومِکُمُ الْمُصٰادِفِ لِیَوْمِ دخُولِ عَسٰـاکِـرِنٰا الْمَنْصُورَةِ بِلْدَةَ (سواستبول) فَهٰا خَصَّصْنٰالَکُمْ شَهْرِیَّةً تَکْفِي مَعِیشَتَکُمْ وَ اِنْ لَمْ تَکْفِ فَاکْتُبُوا لَنٰابَعْدَ فَرٰاغِنٰا مِنْ غَوٰائِلِ الْحَرْبِ.

شێخ عبدالقادر له عیلمه‌کانی که‌لام و فلسفه و حکمت دا بلیمه‌ت بوه، له عیلمه‌کانی تری ئه‌و ڕۆژه‌یشدا ئوستادی که‌م وێنه بوه.

ئه‌م ئازا پیاوه له سوله‌یمانی تا ئه‌وڕۆژه‌ی که چاوی دیویه‌تی و ئه‌ژنوی ته‌وه‌ژمی تێدا ماوه و پشتی هێزی بوه، به ده‌رس و ڕانومایی و کتێب دانان و په‌ڕاو و حاشیه‌نوسین و پرس و جۆ له مه‌سایلی عیلمی‌دا خه‌ریک بوه. لهِ ئاکامدا له ساڵی (١٣٠٥ك) له ته‌مه‌نی ٩٤ ساڵیدا له سوله‌یمانی کۆچی دوای کردوه و له گوڕستانی (گردی سه‌یوان) نێژراوه، سه‌د ڕه‌حمه‌تی خودای له سه‌ر بێ.

ئاسه‌وار و نوسراوه‌کانی شێخ عبدالقادر موهاجیر:

١ـ حاشیه له سه‌ر شه‌رح عقاید عضدیه ٢ـ شرح رسالة الزوراء ٣ـ کشف الفضاء درباره ذات و صفات باری‌تعالی ٤ـ حواشی تعلیقات لاری ٥ـ به‌ڵام مشهورترین کتێبی شه‌رحێکه له سه‌ر (تهذیب‌الکلام)ی سعدی تفتازانی به ناوی.تقریب‌المرام، ئه‌م کتێبه له زه‌مانی خودی شێخ عبدالقادری موهاجردا له کتێبی درسی (حکمت و کلام)ی فه‌قێی ناوچه‌ی کورد نشینه‌کانی، ئێران و عیراق و تورکیه و سوریه بوه. ئێستاکه‌ش ئه‌م کتێبه له زۆرتری وڵاته موسڵمانه‌کاندا جێی چاوه دێری فه‌قێ و ماموٚستا ده‌رس وێژه‌کانه.

تقریب‌المرام له‌گه‌ڵ حاشیه‌که‌ی به ناوی وسیمیه یا محاکمات له ساڵی ١٣٠٢ك له دوو به‌رگا له قاهره پایته‌ختی مه‌رکه‌زی مصرا چاپ کراوه. بێجگه له عیلم و زانستی ئه‌م زانا پایه‌به‌رزه، خواناس و پارێزگار و له دنیاته‌ریک بوه. دوای خۆی شێخ محمد وسیمی برای ته‌دریسی فێرگه‌ی (دارالاحسانی) وه‌ئه‌ستو گرتوه.[١]

خوالی خوشبو مه‌لا احمدی نودشه‌یی

٤ـ زانای خواناسی گه‌وره‌حه‌ق وێژه زۆر به سه‌وره، خزمتگوزاری خه‌ڵکه، زۆر به قازانج وکه‌ڵکه، له زمان و بیر و زاری، کۆکۆ عیلم ده‌باری، تا بڵێی پیاو چاک و ژیره، پشتیوانی فه‌قیره، ئه‌ستێره‌ی گه‌ش و گوڵی کوردستان.مه‌لا ئه‌حمه‌دی نودشه‌ی هه‌ورامان. حاجی مه‌لا ئه‌حمه‌د مه‌شهور به (حاجی ماموٚستا) کوڕی مه‌لا عه‌بدالرحمن، کوڕی مه‌لا ئه‌حمه‌دی مفتی سوله‌یمانی، یه‌کێ بوه له مه‌لا چاک و زاناکه‌م وێنه‌کانی کوردستان.که جێی بیر و بڕوای خه‌ڵکی کورد بوه،

١ـ مشاهیری کورد ج ٢ بابامه‌ردوخی روحانی

ئه‌م زانا گه‌وره له ساڵی ١٢٢٨.ك له دێی (نودشه)ی هه‌ورامان له دایک بوه، ئه‌م نیوه شیعره:

(بود احمد خلف امجد عبدالرحمن)

ماده تاریخی له دایک بونیه‌تی، که ده‌کاته (١٢٢٨) له غوزره‌ی صفری ساڵی ١٣٠٢.ك، له شاری سنه کۆچی دوایی فه‌رموه و له سه‌رته‌په‌ی (شه‌ره‌فولمولک) نێژراوه، که ئێستا به ته‌په‌ی حاجی ماموستا مه‌شهوره. حاجی ماموستا دوای ئه‌وه ئیجازه‌ی فه‌تواو ته‌دریسی وه‌ر ده‌گرێ ماوه‌یێ له شاری سوله‌یمانی ده‌مێنێته‌وه، پاشان له‌وێ کۆچ ده‌کا و ده‌چێته‌وه بۆ دێی (نودشه) و تا ساڵی ١٣٠٠.ی کۆچی،کاتی به خیر و بیری خوی له ڕێی بارهێنانی قوتابی و ده‌رسی فه‌قێ و ڕانومایی موسڵمانان ده‌برده سه‌ر، پاشان له ساڵی ١٣٠٠ کوچی له (نودشه) بار ده‌کا و ده‌چێته شاری سنه و له مزگه‌وتی (مه‌ولانا) ده‌بێ به ده‌رس‌وێژی فه‌قێ، که ده‌یان مه‌لاچاک و فه‌قێی پێ گه‌یاندوه، سه‌دان ڕێبواری ڕێی راستانی تێ گه‌یاندوه، ئه‌م زانا پایه‌به‌رز و به‌رێزه بێجگه له‌وه که به عالمێکی گه‌وره و خزمه‌ت گوزاری کۆمه‌ڵانی کورده‌واری دانراوه، یه‌کێ بوه له خواناسه به ناو بانگه‌کانی ده‌ورانی خۆی، شێخ‌سراج‌الدین به تایبه‌ت ڕێز و شکۆیه‌کی زۆری بۆ ئه‌م زانا گه‌وره داناوه، هه‌ر بۆیه به خه‌لیفه‌ی گه‌وره‌ی خۆی ناودێری کردوه[1] خودا له هه‌مو زانا و خواناسان و خزمتگوزارانی خه‌ڵکی خۆش بێ و به‌ڕه‌زای خۆی شادیان کا.

خوالێخوشبو شێخ حه‌بیبوڵڵه‌ی کاشتری

شێخ حبیب‌الله کوڕی شێخ اسماعیل کوڕی شێخ محمد کوڕی شێخ عـبدالغـفور، له سـاڵی ١٢٨٧ کۆچی له دێی کاشتر له دایک بوه، قورئان و پێشه‌کیه‌کانی عیلمی له خزمه‌ت باوکی‌دا خوێندوه و پاشان ده‌چێته دێی (لۆنی سادات)، دو ساڵ له خزمه‌ت شێخ محمدی لۆنـی کـاکـۆ زه‌کریایی‌دا که‌سبی عیلم و که‌ماڵ ده‌کا.پاشان ده‌چێته دێـی (ماسان) مـاوه‌یێ له قـوتابخانه‌ی پیرۆزی ئه‌وێ، په‌ره به‌زانست و عیلمی خۆی ده‌دا، پاشان له ساڵی ١٣٠٨ کۆچی ده‌چێته شاری سنه و له خزمه‌ت (مه‌لا مه‌جید نییری) سێ ساڵ ده‌مێنێته‌وه و عیلمه‌کان ته‌واو ده‌کـا، هـه‌ر له خزمه‌ت ئه‌م مه‌لا چاکه‌یشدا ئیجازه (ودم)ی فه‌توا و ده‌رس وێژی وه‌رده‌گرێ و ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ دێی کاشتر. له سایه‌ی چاو دێری باوکی دڵسۆزی.ماوه‌یێ به موتالای په‌ڕاوی دینی و ته‌علیم و ده‌رسی فه‌قێ و بارهێنانی ڕێبوارانی ڕێگای شه‌رع و قورئان، کاتی به قیمه‌تی خـۆی ده‌بـاته

١ـ مشاهیری کورد بابامه‌ردوخی روحانی

سه‌ر، پاشان به ئیجازه‌ی باوکی به‌ره‌و کوردستانی عێراق ڕێ ده‌که‌وێ و ده‌چێته (بیاره)، چه‌ند ڕۆژێ له خزمه‌ت شێخ عمر ضیاءالدین‌دا ده‌مێنێته‌وه و پاشان ده‌چێته (باغه‌کۆن) له‌وێ به خزمه‌ت شێخ عه‌لی حسام‌الدین ده‌گه‌یی و ده‌بێته موریدی، پاش ساڵێ له لایه‌ن شێخ حسام‌الدینه‌وه ئیجازه‌ی خه‌لیفه‌یه‌تی پێ ده‌درێ (له ساڵی ١٣٢٠.ك) باوکی کۆچی دوایی ده‌کا، له ساڵی ١٣٤٤.ك ده‌چێته شاری سنه و له قوتابخانه‌ی (عبدالله‌به‌گ) ده‌بێته (موده‌ریس) ده‌رس‌وێژی عیلمی دینی، زۆرتری کات؛هه‌شت فه‌قێی له دوو حوجره‌دا بوه.تا ئاخرین کاتی ژیان و دوای چرکه‌ی مانی، له ده‌رس فه‌قێی و ڕانومایی ڕێبورانی ڕێگای حه‌قیقه‌ت و موتالای په‌ڕاوی دینی و ته‌فسیری قوڕئان و شه‌رع و حه‌دیس، به تایبه‌ت ئاگایه‌کی زۆری له عیلم و زانینی حه‌دیس‌دا بوه و به‌شێکی زۆریشی له به‌ر بوه.

ئه‌م گه‌وره پیاوه، ڕوگه‌ش و زمان خۆش و ڕاوێژێکی گیرا و دڵنشینی بوه، پارێزکار و خوداناس و له‌خوداترس بوه له ئاکامدا ڕۆژی یه‌ک‌شه‌ممه جه‌ژنی قوربانی ساڵی ١٣٦٠.ك به‌رابه‌ری ١٣٢٠/١٠/٧ هه‌تاوی کۆچی دوایی کردوه و له گورستانی (شێخانی) سنه نێژراوه[1] خودا له هه‌مو باشان خۆش بێ.

١ـ مشاهیری کورد بابامه‌ردوخی روحانی

ناوچه ی سنه (کوردستانی ناوه ندی ئیران)

١- دێکۆی ئارێنان به شی ناوچه ی سنه

دێکۆی ئارینان ـ به ناوی گه وره دێی ـ ئارێنانه وه ناونراوه ـ یانی ئاردونان ـ چون ئه م دێ زه وی به پیت و برشتی هه یه و گه نم و ده غڵ و دانه وێڵه ی زۆر ده بێ ـ کاتێ که ئه م دێ یان له و شوێنه دا ـ به دی هێناوه و توویانه ئه م شوێنه جێی ئاردونانه ـ به م جۆره ناویان ناوه (ئاردونان) که به ره به ره به شکڵی (ئارێنان) ده ر هاتووه ـ ئه م دێکوێه خاوه نی حه ڤده دێی گه وره و چکۆله یه،زوو به ره که یشی سێ سه دوپینج کیلومیتره (٣٠٥) و له باکور و باکوری خۆراوای شاری سنه دایه. زنجیره کێوی ئاویده ر له خۆراوای ئه م دێکۆ داهه ڵکه وتووه،که سنوری سورشتی نێوان ئه م دێکو و ناوچه ی مه ریوانی به دی هێناوه.

سنوری ئه م دێکۆ به م جۆره یه:

١ ـ له باکوره وه به دێکۆ کانی سارالّ و حوسه یناوای باشوری ـ

٢ ـ له باشوره وه به دێکۆی ده وروبه ری سنه و دێکۆی ئاویده ر ـ

٣ ـ له خۆراواوه به ناوچه ی مه ریوان

٤ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێکۆی ده وربه ری سنه وه نوساوه

ئاو:

ئاوی مووچه و مه زرای ئه م دێکۆ به تێکرا له کانیاوه سارد و سووکه کانی کوردستان و ئاوی چۆمیلکه و شیواوه کان به دی دێ و کشت ئاوه کانی ئه م (دێ کۆیه) له باکوره وه به ره و باشور و شاری سنه رێ ده که ونوده رژێنه ناو چۆمی قشلاخه وه که ـ سه ددی ـ قشلاخی ـ له به ردا ـ به ستراوه.

گیاوگژ

به رزایی یه کانی ئه م شوێنه وه ك گشت ناوچه ی کوردستان بژوێنه و شاخ و داخوزه وی یه کانی له به ر گیاوگژ و پوش و پوار به ده ره وه نی یه. هه ر بوویه ـ ئاژه ڵ داری له م شوێنه دابره وی هه یه و ژیانی خه ڵکی زیاترله رێی ئاژه ڵ داری و که مێ کشت و کاڵه وه به رێوه: بێجگه له گیاوگژی مرۆماڵیات گیای به کارهاتوو پرقازانجی گه ونیشی زۆره.

گه نم و ده غڵ و دان

گشت زه ویه کانی تێکرا له قوێی و لاپاڵ و ده شت و لێژو داوێنه ی کێوه به رزه کانی· گه نم ـ جوّ ـ نوّك ـ نیسك. تووگوّلّه به ڕوّژه، ته ڕه کاری ـ باخی ترێ، و بادام ـ سێو ـ هه رمێ، گوێز ـ تووشیرین ـ تووه فه ره نگی و، شتی تری به دێم و به راوده بێ. خه ڵکی به شێوه ی کوّن و تازه، زه ویه کان ڕه عه مه ل دێنن و بژیوی خوّیانی زوّر به زه حمه ت لێ وه ده س ده ێنن: بڕێکی که میش له کاری ده وڵه تا داده مه زرێن. به ڵام له ساڵدا زوّرتری کات.

جوانه کان بێ کارن، به ناعیلاجی ڕێی شاره فارس و تورکه کان ده گرنه پێش و ده چن ده بنه کارگه ڕی کوره خانه کان، زوّرتریان ژن و منداڵه کانیشیان له گه ڵ خوّیاندا ده به ن تابه ڵکو برێ زوّرترکاربکه ن و هه ر جوّرێ بێت له ژێرباری قه رز و قوّڵه بێنه ده ر، ئه گه ر ـ ده وڵه ت ـ وه ك پێویسته یارمه تی خه ڵکی بدایه و به قیمه تی هه رزان ـ (کوت) و (سه ممی) به ته واوی،له ده س ڕه سی که شاوه رزان و وه رزێراندا دا بنایه، ئیتر خه ڵکی نیازیان نه بوو و ناعیلاج نه بوون که به خوّیان و ژن و منداڵیان،به ره و کوره خانه کانی ـ هه مه دان و ـ کارخانه کانی ئه راك و تاران و ئیسفه هان و شاره کانی ترڕێ بکه ون:

ئه گه ر ته نانه ت ده وڵه ت له ناوه ندی ناوچه ی کوردستاندا ـ به ئه ندازه ی ـ شاری ـ ئه راکی ـ کارخانه و کارگادا بنایه و ئیجازه ی دانانی کارخانه ـ گه وره کان ـ وه ك کارخانه ی سیمان و زه وبی ئاهه ن (ئاسن توانننه وه) ی بدایه ـ ناوچه ی کوردستانیش وه ك ناوچه سه نعه تیه کانی ئیسفه هان و ئه راك و یه زد. خه ڵکه که ی ده حه سانه وه و مه جبور نه ده بوون که له ماڵ و مناڵ ببڕێن و له ته مه نی گه نجی، تا کاتی پیری ئه م شاره و شار ـ بوّ تێرکردنی زگی ژن و منداڵه ڕووته کانیان ، بده ن له پاوه،تا خاوه ن کارخانه کان دڵیان به حاڵیان بسوتێ و به کرێیه کی زوّرکه متر، کاری زوّریان پێ بکه ن، تا هێزو و زه یان له بده ندا ده مێنێ بیان ڕه تێنن ، پاشان به ده ستی خاڵی و پشتی کوّم،به ره و ماڵی ڕوخاویان برێ یان بکه نه وه

من پێم وایه هێشتاکار به ده سته دڵسوزه کانی ده وڵه ت به مه یان نه زانیوه، هیوادارم کاتێ که ئه م په رتوو که بچێته به رده سیان و هه رنه بێ ئه م ڕووپه ڕه بخوێننه وه، دڵیان بسوتێ و غیره تیان ببزوێ،وهه ستێ ئه رکی سه رشانی خوّیان بکه ن و، له ڕێی چاك کردنی

چۆنیه تی ئابوری ـ کوردستاندا به گورجی و خێرا و دڵسۆزانه هه نگاو بۆپێشه وه هه ڵگرن. چوون ـ به نده گانی خودا کاتێ که وه هۆش هاتنه وه ـ خودایان دێته وه بیرو بۆ خزمه تی هه ژاران خۆیان فیدا ده که ن (وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا [1])

ژنان

ژن له ناوچه ی کوردستاندا. له زۆرکاره کاندا پشتیوان و یارمه تی ده ری پیاوه. به تایبه ت له ئاوایی و گونده کاندا ژنان له پیاوان زه حمه ت کیش تروچه و ساوه ترن.

ژنی کوردستان هه میشه نمونه ی شه ڕه ف و شه رم و ئابڕو و ئازادی بووه و هه یه. ئاوای یه کانێ کوردستان تائیستابۆ ئه وه یکه له کاتی سه رمای سی تا چل پله ی زستان، خۆیان و ژن و منداڵه کانیان له شه ڕی سه رما بپارێزن ـ که ڵکیان له گه ون و ته یاڵه و گه مڕه، ورگرتووه.

ئه رکی گرانی ـ ته پاڵه پێژان پاگه مڕه بڕین و شیاکه ڕێژان، زیاتر به ئه ستۆی ژنانه وه یه نان کردن و هه ویرشێلان و ته نور داخستن و کاری نا و ماڵ تێکرا ئه رکی سه رشانی ژنانه له کاتی پێویستیشا ژنان به یارمه تی پیاوانه وه ده چن ـ ده سکه نه ی نۆك و نیسك و کار تری مه زرا ئه نجام ده ده ن. له گه ڵ ئه و گشت ماندویی و زه حمه ته یش ـ زۆر ساخ و ئازاو و پۆشته ن،چل و پۆشتی ئاینی و شه ڕه فیان له به ر دایه، ده سکردی ژنانی ئه م دێکۆیه: قاڵی، قاڵیچه ی بیجاڕ و هه وشاره

ناوه ندی دیکوی ئاریبان

له پێشدا دێی ئارنیان که ١٥٠٧ که س دانیشتوی بوو ـ به ناوه ندی ئه م دێکۆیه. دانرا بوو. به لاّم چون دێی ـ سارۆ قامیش له ٥ ك شه قامی سنه ـ دیوانده ره و یه ك ك ی سه ددی قشلاخ دا، هه ڵکه وتووه. به جێی ئارینان ـ به ناوه ندی دێکۆی ـ ئارینان دیاری کرا ڕێ وبان

١ ـ شه قامی سنه ـ به دیوانده ره ـ هۆی په یوه ندی دێکانی ئه م دێکۆ له ڕێی ـ ساروقامیشه وه به شاره کانی سنه و دیوانده ره یه.

٢ ـ شه قامی ساروقامیش که به ره و دێکۆی ساراڵ درێژه ی هه یه و دێکانی ناوچه که

---

١) قورئانی پیرۆز ئایه تی سوره تی

به ناوه ندی دێکو و شاره کانی سنه و مه ریوان و سه قز ، وه سڵ ده کا و ده نووسێنێ.

له م دێکۆدا که ١٧ دێی له باوش گرتووه ٢ دی خاوه نی شه قامی ئیسفالته، ١٥ دێ خاوه نی ڕێگای خیزڕێژه و ۵ دێ یش ڕێگای خاکیان هه یه.

دورترین دێ به ناوه ندی دێکۆ (ساروقامیش) دێی ـ موعیناوا و نزیکترینیش دێی سوفیانه که ۵ ك دوره.

فێرگه و وه سایلی حه سانه وه ی خه ڵکی له م دێکۆدا، ١۵ دێ خاوه نی فێرگه ی سه ره تایی یه و دێی ئارنیان فێرگه یه کی ئاینی تێدایه، که فه قێ ده رسی ئاینی و کۆمه ڵایه تی بۆ په ره دان به یا ساچوا نه کانی ئیسلام و شارزا کردنی خه ڵکی به ڕێ و شوێنی هه ردووژیانی تێدا فیرده بن، ۴ دێ فێرگه ی خوێندن فێرکردنی تێدایه، ١۵ دێی مزگه وتی هه یه و یه ك پاسگای ژاندارمه ری، ٣ دێ حه مام و ٣ دێ ناوه ندی ده رمانی و خاوێنی (بهداشت و درمان) و ۴ دی سندوقی نامه به ری تیدایه.

٩ دێ ئاوی لوله که شی هه یه و ٧ دێ خاوه نی به رق و ۵ دێ فروشگای هاویاری و ۴ دێ لقی نه وت فرۆشی و ٧ دێ ئاشی به رقی و یه ك دێ ده فتری ژن ماره بڕین و ته ڵاق دانی تێدایه.

دێکۆی ئارێنان به شی ناوچه ی سنه

١ ـ ئارێنان: دێی یه که له دێکۆی ئارێنان.ناوی دێکوی ئارینان له ناوی ئه م دێ گیراوه ته وه، له ١١ ك باکوری خۆراوای سنه و ۵ ك باکوری شه قامی سنه مه ریوان دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١۵٠٧ ماڵ ٢۶١، سوننی، کورد، ئاوله چۆم و کانیاو. به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، مێوه، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژه ڵ داری ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه ی ناوه ندی و سه ره تایی ـ لوله که شی ئاو. به رق ته له فون حوجره ی فه قێ ـ پۆست، بنکه ی ته ندورستی، پاسگای ژاندارمری، حه مام ـ فروشگای هاویاری، نه وت فرۆشی، به قاڵی، قه ساوی چای خانه، ته عمیرگای ماشین، ئاسنگه ری ـ ئاش.

٢ ـ ئاجگه ره: دێ یه که له دێکۆی ئارێنان به شی ناوچه ی سنه. له ۶ ك باکوری خۆراوای سنه ٤ ك باکوری شه قامی سنه مه ریوان دایه: کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان

٢٤٧ ماڵ ٤١ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه. سپیایی، مێوه، توتن، شوغڵ کشت و کاڵ. ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه،به رق. لوله که شی ئاو. به م دێ ده ڵێن (هه شر ـ گه ره) شه خس ـ حه مام ـ پوست ـ به قاڵی، قه ساوی، چای خانه،ئاش.

٣ ـ تازاوا ی دووه یسه ـ دێ یه که له دێکۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه. له ١٦ ك باکوری خۆراوای سنه و ٣ ك سارۆقامیش و له نێوان دێکانی دووه یسه وچل گه زی دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٧٠ ماڵ ١١ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م. ده غڵ دانه وێله، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری ڕێگا ماشین ڕه و مزگه وت،

٤ ـ تووواری ـ سه مه دی ـ دێ یه که له دێکۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه: له ٢٥ ك باکوری خۆراوای سنه و ١١ ك سارۆقامیش و ٤ ك باکوری شه قامی سنه مه ریوان دایه،کوێستانی و سارده سێره. دانیشتوان ٥٨٣ ماڵ ٨٩ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێله، سپیایی چنارستان، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه ـ شه خس، ئاوی لوله که شی، ئاش.

٥ ـ چل گه زی: دێ یه که له دێکۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه. له ١٧ ك باکوری سنه و ٥ ك ساروقامیش و ٧ ك خۆراوای شه قامی سنه دیوانده ره دایه.کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٤٨ ماڵ ٢٤ سوننی، کورد؛ ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه، شه خس، ئاوی لوله که شی،

٦ چه تان: دێ یه که له دێکۆی ئارێنان به شی ناوچه ی سنه. له ٢٥ ك باکوری خۆراوای سنه و ٢٣ ك ساروقامیش و له نێوان دیکانی. دو وه یسه وخالکروز دایه ، کوێستانی و سارده سێره.دانیشتوان ٢٨٦، ماڵ ٥٥،سوننی، کورد،ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م؛ ده غڵ دانه وێله ـ سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕه و ـ مزگه وت، فێرگه، نه جارێ، به قاڵی، ئاش، فروشگای هاویاری،

٧ ـ دو وه یسه: دێ یه که له دێکۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه. له ٢٠ ك باکوری خۆراوای سنه و ٧ ك سارۆقامیش و ٨ك باکوری شه قامی سنه مه ریوان دایه

کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوانێ ٦١ ماڵ؛ ٩٢ سوننی، کورد، ئاوله چۆمی فه رهاداوا و کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه،سپیایی،شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا:ماشێن ڕه و مزگه وت، فێرگه، فروشگای هاویاری، نه وت فرۆشی، به قاڵی، ئاش،

٨ـ ساتێڵه: دێ یه که له دێکۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه،له ١٣ ك باکوری سنه و ٢ ك ٠ شه قامی سنه ـ سه قز دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛١١٠،ماڵ ٢١، سوننی، کورد، ئاوله چۆمی ساتیڵه و کانیاو،به رهه م؛ ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و. مزگه وت،فێرگه، ئاسه واری مزگه وتێکی کۆن به ناوی (مزگه وتی حه زره تی عومه ر) له م دێدا تا چه ند ساڵ له مه پێش مابوو. به لاّم به داخه وه ئیستاکه شوێنه واری نه ماوه، به رق، لوله که شی ئاو.

٩ ـ سارۆقامیش: دێ ناوه ندی دێکۆی ئارینانی به شی ناوچه ی سنه یه. له ١٤ ك باکوری سنه واك خۆراوای شه قامی سنه ـ سه قز و ١ ك سه ددی قشلاخ دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ٩٤٩ ماڵ؛ ١٦٦ سوننی، کورد، ئاوله سه دد و کانیاو، به رهه م؛ ده غڵ دانه وێڵه، سپیاێی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی، ته له فون، به رق ـ ئاوی لوله که شی، شیرکه تی هاویاری ـ نه وت فرۆشی ئاسنگه ری ـ ئاش.

١٠ ـ سوره دزه : دێ یه که له دێکۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه له ٤ ك باکوری سنه و ٣ ك شه قامی سنه مه ریوان دایه کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ٣٦٢، ماڵ ٦٣، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م؛ ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، میوه، ته ره کاری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی، به رق، لوله که شی ئاو. شه خس، به قاڵی

١١ ـ سوفیان: دێ یه که له دێکۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه، له ١٢ ك باکوری خۆراوای سنه و ٥ ك ساروقامیش و ٤ ك باکوری شه قامی سنه مه ریوان دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ٢٦١ ماڵ؛ ٤٤ سوننی، کورد، ئاوله چۆم و کانیاو. به رهه م؛ ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، میوه، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و مزگه وت، فێرگه، ئاوی لوله که شی، به رق، به قاڵی،

١٢ ـ شه قه به ردی سه یید موحه یه ددین: ٢٩ ك سنه

١٣ ـ قوڵقوڵه ی چه تان: دێ یه كه له دێكۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه. له ٢٨ ك باكوری خۆراوای سنه و ٢٠ ك سارۆقامیش و له نێوان دێكانیٚ چه تان و گاوده ره دایه. كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١١١،ماڵ: ٢١ سوننی، كورد، ئاوله كانیاو. به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت فێرگه: ده سكردی ژنان، قاڵیچه، جاجم، به ڕه.

١٤ ـ كه ڵه كان: دێ یه كه له دێكۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه،له ١٧ ك باكوری خۆراوای سنه و ٩ ك سارۆقامێش و ٨ ك باكوری شه قامی سنه مه ریوان دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٩٦، ماڵ: ٦٣ ،سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م، ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی وڕانومایی، به قاڵی ـ قه ساوی،

١٥ ـ گه رماش: دێ یه كه له دێكۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه، له ١٩ ك سنه و ٤ ك باشوری شه قامی سنه مه ریوان و ١٤ ك ساروقامیش دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٣٨ ،ماڵ: ٤٧ ،سوننی، ئاوله چۆم و كانیاو، به رهه م، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه، شه خس،

١٦ ـ گاوده ره: دێ یه كه له دێكۆی ئارینان به شی ناوچه ی سنه،له ٢٩ ك باكوری خۆراوای سنه و ١٤ ك ساروقامیش و له نێوان دێكانی قوڵقوڵه و تووداری سه یدی دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٨٩، ماڵ: ٤٣، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه، ئاوی لوله كه شی

١٧ ـ موعیناوا (قه لاّ په یوه ند): دێ یه كه ه دێكۆی ئارێنان به شی ناوچه ی سنه،له ٢٧ ك باكوری خۆراوای سنه و ١٣ك ساروقامیش و له نێوان دێكانی، خاك ڕۆژی، و چه تان دایه ،كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٤١، ماڵ: ٤، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه، ئه م دێ، به (قه لاّ په یوه ند) به ناو بانگه:

١٨ ـ نه وه ڕه: دێ یه که له دێکۆی ئارێنان به شی ناوچه ی سنه،له ١٤ ك خۆراوای سنه و ٨ ك باشوری شه قامی سنه مه ریوان دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٠٨٠ ماڵ؛ ١٠٦ سوننی، کورد، ئاوله چۆمی نه وه ڕه و کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، گشت جۆره مێوه، ته ڕه کاری، چنارستان، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه ، مزگه وت، فێرگه، گڵکۆی زانای به ناو بانگی کوردستان ئایه تولڵاموحه ممه د مه ردۆخ، له م دێ دایه،

٣- دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه

دێکۆی ئاویده ر ـ که به ناوی کێوی مێژوویی ئاویده ر ـ ه وه ناونراوه: خاوه نی ١٨ دێ و موچه یه کو و قاوه خانه یه که ـ ڕووبه ره که ی ١٩٤/٥ ك ـ ی چوار گۆشه یه و ٨٥٧٧ که س دانیشتوی هه یه، سنوری به م جۆره یه

١ ـ له باکوره وه به: دێکۆی ـ ئارێنان و ـ ده وروبه ری سنه ـ

٢ ـ له باشوره وه به: دێکۆی نه ڕان و ژاوه ڕوی خۆرهه ڵات.

٣ ـ له خۆراواوه به: دێکۆی ژاوه ڕوی خۆرهه ڵات و ناوچه ی مه ریوان (دێکۆی ژاوه ڕوی خۆراوا)

٤ ـ له خۆرهه ڵاته وه به: دێکو کانی ـ ده وروبه ری سنه و نه ڕانه وه نوساوه:

کێوی به رز

زنجێره کێوی به رز و ئاوداروزه نویرو مێژوویی ئاویده ر، به شی زۆرتری ئه م دێکۆیه ی بڕیوه ته به رخۆی ـ

کێوی ـ ئاویده ر ـ له باشوری خۆراوای شاری سنه دا سه ر به رز و گه ش و به دیمه ن ڕاوه ستاوه، کێوێکی مێژوویی یه و هه زاران باس و ڕووداوی تاڵ و شیرینی له سینه ی خۆیدا نوسیوه، یه کی له وانه، له په رتووکی جه غرافیای خۆراوای ئێران ـ به پێنووسی ـ عه ماده ددینی ده وڵه تشاهی ـ وه هانوسراوه:

حه زره تی زه ڕده شت له قه راخی (باشوری) گۆلی ورمێ هاتووه ته دنیاوه، پاشان هه ر له وێ خوای گه وره کردویه تی به پێغه مبه ر و سروشی بۆناردوه، به لام (وه ك گشت

پێغه مبه زان که به ده ست گه له که ی خۆیانه وه ڕه نج و ئازاریان دیوه) خه ڵکی وڵات بێجگه له وه که گوێی بۆناگرن، ئه زیه تیش ئه ده ن و ناچاری ده که ن ئه و شوێنه به جێ بێڵێ ئه وێش به فه رمانی خودا کۆچ ده کا و دێته سه ر کێوی ـ ئاوشی ده رینه (ئاویده ر) ی کوردستان، ماوه یه کیش له وێ ده مێنێته وه، له لایه ن خودای بێ وێنه و تواناوه ـ سروشی دووهه می بۆدێ و فه رمانی ڕاگه یاندنی ـ فه رمانه کانی خوای ـ به خه ڵکی ـ پێ ڕاده گه یندرێ،ئه وێش خه ڵکی ـ کوردستان ـ بۆ،

تاك په رستی و باوه ڕ به ڕۆژی دوایی، بیرو بڕاواو و ته وکرده وه ی باش ـ بانگ ـ ئه دێرێ، ده ڵێ ئه گه ر به ده نگمه وه بێن و ئه وه ی خودا فه رمانی پێم داوه ڕه عه مه لی بێنن، ئه وه هه رله م دنیا و له م سه رزه وینه، که وێنه ی به هه شتی به رینه، ده بنه خاوه نی هێزوده سه ڵات، ڕێز و شکۆ و گه وره ی و هات ، له و جیهانیش به هه شتی ڕازاوه ی خوا. گشت خۆشی و خێرو بێرێکی تیدایه، به ڵام ئه گه ر خۆله فه رمانی ده رچن و پشت له خوا هه ڵ که ن ، ئه وه کزوداما و وژێرچه پۆکه ده بن، جابه داخه وه لێره یش خه ڵک باشی به ده نگه وه نایه ن، دوای ماوه یێ ـ زه رده شت (د) ناچار کرا که ئاوشی ده رینه و ئاوی ساردوسوکی کانی (شفا) به جێ بێڵێ و پچی بۆوڵاتی کوردستانی (باکتریا) و له سه ر کێوی (هۆگر) له نزیکی ئێستاکه ی شاری ـ دینه وه ر ـ خۆی بگرێته وه ـ دوای ماوه یی هه رله م شوێنه ـ سێ هه مین سروشی.ی خودای گه وره ی بۆدێ و فه رمانی خودا[1]

به خه ڵکی ڕاده گه ێنێ، خه ڵکیش ئیمانی پێی دێنن، له مه ولا زه رده شت پێغه مبه ر له وێ ده مێنێته وه، هه ر به م هۆیه وه ئه و شوێنه به (دینه وه ر) یانی دین و ئاینی خواوه ره و لێره جێ گیر به، ناودێر ده کرێ.

دێی ناوه ندی دێکۆی ـ ئاویده ر ـ دێی خۆش و به دیمه نی (حه سه ناوا) یه که ماوه یه کی زۆر پایته ختی فه رمانڕه واکانی هۆزی به هێزی ئارده ڵان بووه، ئه سه واری قه ڵایێ له سه ر کێوی باشوری خۆراوای حه سه ناوا ده ڵێ: ماوه یی شوێنی فه رمانڕه وایی ـ ئه رده ڵانه کان بووم، تا سلێمان خانی ئه رده ڵان منی ڕۆوخاندو شوێنی فه رمانڕه وایی خۆی گوێزاوه بۆ (قه ڵای سنه):

تاییه تیه کانی دێی ـ حه سه ناوا ـ ١ ـ له سه ر شه قامی سنه ـ ته وریوه ر دایه و زوربه ی ڕێگای دێکانی ده وروبه رێ له م شه قامه جیاده بێته وه.

---

١) جه غرافیای خوراوای ئیران ص ١٠ و ١١ ـ نوسراوه ی ده وڵه تشاهی

٢ ـ ئه م دێ خاوه نی فێرگه ی سه ره تایی ورِانومایی، مزگه وت. پاسگای ژاندارمه ری، حه مام ـ ناوه ندی بیهداشت (پاکی) و ده رمانی ـ ته له یفون، به رق، فروشگای هاویاری؛ نه وت فرۆشی ـ به قالّی، قه ساوی ئاسنگه ری: ته عمیرگای ماشێن، ئاشی به رقی، قاوه خانه و شتی تره، ٣ ـ دێ یه کی به ناو بانگ و مێژوویی یه: ٤ ـ شوینه که ی هه لّ گری ئاوه دانی و زۆر بوون و خۆش بوونه.

سنوری دێی حه سه ناوا که له ٧ ك شاری سنه دایه به م جۆره یه:

١ ـ له باکوره وه به شاری سنه وه ٢ ـ له باشوره وه به دێی وشکه دۆلّه وه ٣ ـ له خۆراواوه به زه وی دێی ـ ده ربه ند و دێی ـ عه مبه ربزانه وه ٤ ـ له خۆرهه لاّته وه به زه وی دێکانی ـ قه رادیان، خانه قا. گرێزه ـ سرنجیانه ی خواروسه ره وه ونوساوه.

رِێگا و بان ـ رِێگای حه سه ناوا به: وشکه دۆلّ و چناره

٢ ـ رِێگای حه سه ناوا به: گه نمان و ـ گه زنه

٣ ـ رِێگای حه سه ناوا به دێکانی: کانی میشکانی. کیلاّنه مه لیکشانی خواروسه رێ. زینان. که له م رِێگایشه وه بۆ دێکانی ـ دادانه و ـ که رجۆ ـ ده چێ

٤ ـ رِیگای حه سه ناوا به دێکانی ـ مه ره بزان ـ دانه ـ که رجۆ ـ

له ١٨ دێی ئه م دێکویه ٣ دی شه قامی ئیسفالّتی هه یه و ٦ دێ رِێگای خیزرێژه و ٨ دێیش رِێگای خاکی ، ته نیادێ یه کی ـ دێی، کۆلّه ـ رِێگای ماشێنی نی یه.

دورترین دێ به ـ حه سه ناوا ـ دێی ـ که رجۆ ـ ٢٧ ك دووره ـ نزیکترین دێیش دێی ـ ده ربه نده ٦ ك دووره ـ

١ ـ جه نگه لّ بانی حه سه ناوا: له ٧ ك سنه و ١ ك حه سه ناوا دایه.

٢ ـ چناره: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه. له ١٦ ك باشوری خۆراوای سنه و ٢ ك خۆراوای شه قامی سنه کامیاران و ١٠ ك حه سه ناوا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٨٩ مالّ ٣١ ـ سوننی ـ کورد. مزگه وت ،میرگه و رِێ ،

٣ ـ حه سه ناوا: دێی ناوه ندی دێکوی ئاویده ره،له ٦ ك باشوری سنه و ٥ ك خۆراوای شه قامی سنه کامیاران دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٧٥٣ مالّ؛ ٣٢٨ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م؛ ده غلّ، دانه وێله، مێوه، برنج گرده، سپیایی، شوغلّ؛ کشت و کالّ، ئاژه لّ داری، رِێگا، ماشێن رِه و، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی. ورِانومایی،

پاسگای ژاندرمەری، حەمام، بنکەی تەندروستی، پۆست، تەلەفون، ئاوی لولەکەشی ئەم دێ لە پێش دروست کردنی شاری سنەدا، ناوەند و حەشارگای ئاردەلأنەکان بووە. لە سەر کێوێ نزیکی دێی حەسەناوا، ئەسەواری مەتەرێز و قەلأیەکی کۆن بەر چاو دەکەوێ. بەرق

٤ـ دەربەند: دێیەکە لە دیکۆی ئاویدەر بەشی ناوچەی سنە، لە ١٢ ک باشوری خۆراوای سنە و ٦ ک حەسەناوا دایە کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٧٣، ماڵ ٣٤، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو مزگەوت، فێرگە.

٥ـ دادانە: دێیەکە لە دیکۆی ئاویدەر بەشی ناوچەی سنە، لە ٢٢ ک باشوری خۆراوای سنە و ١٦ ک حەسەناوا، لە نێوان دێکانی عەمبەربزان، کەرجۆ دایە، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٩٠٩، ماڵ ١٩٨، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو مزگەوت، فێرگە، بەرق.

٦ـ زیندان: دێیەکە لە دیکۆی ئاویدەر بەشی ناوچەی سنە، لە ٢٠ ک باشوری خۆراوای سنە و ١٤ ک حەسەناوا و لە نێوان دێکانی کێلأنە و تەختایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢٠٤، ماڵ ٣٢، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، مزگەوت، فێرگە.

٧ـ سەرسویەی سەری: دێیەکە لە دیکۆی ئاویدەر بەشی ناوچەی سنە، لە ١٧ ک باشوری خۆراوای سنە و ١٥ ک باکوری خۆراوای شەقامی سنە کامیاران و ١١ ک حەسەناوا دایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٠، ماڵ ٥، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

٨ـ سەرسویەی خواری: دێیەکە لە دیکۆی ئاویدەر بەشی ناوچەی سنە، لە ١٨ ک باشوری خۆراوای سنە و ١٢ ک شەقامی سنە کامیاران دایە. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٤٣، ماڵ ٨ سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو مزگەوت، فێرگە.

٩ـ عەمبەربزان: دێیەکە لە دیکۆی ئاویدەر بەشی ناوچەی سنە، لە ١٣ ک

باشوری خۆراوای سنه و، ۷ ك حه سه ناوا دایه: کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۴۴۷ مالْ: ۸۹ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلْ، دانه وێله، سپیایی، شوغلْ: کشت و کالْ، ئاژه لْ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه. به رق.

۱۰ ـ قاوه خانه ی که ره سێ: له ۱۴ ك سنه و ۸ ك حه سه ناوا دایه

۱۱ ـ کانی میشکان: دێ یه که له دێکۆی ئایده ر به شی ناوچه ی سنه. له ۱۵ ك باشوری خۆراوای سنه و ۹ ك خۆراوای شه قامی سنه کامیاران دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۴۳۳، مالْ: ۷۷، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلْ، دانه وێله، سپیایی، شوغلْ: کشت و کالْ، ئاژه لْ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه، ئه بولوه فا ـ معتمدی ـ کانی میشکانی ـ نوسه ر و زانای پایه به رز و خاوه نی په رتووکی ـ ارث دراسلام ـ و ـ اصول الفقه شافعی ـ به زمانی فارسی ـ خه ڵکی ئه م دێ یه

۱۲ ـ که رجۆ: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه. له ۲۳ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۷ ك حه سه ناوا و له نێوان دێکانی: گه رماشێ دا دانه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۱۶۹۴، مالْ ۳۱۱، سوننی، کورد، ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م: ده غلْ، دانه وێله، سپیایی، شوغلْ: کشت و کالْ و ئاژه لْ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی و ڕانومایی. ئاو. به رق.

۱۳ ـ که ره سێ: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه. له ۱۶ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۰ ك حه سه ناوا و له نێوان دێکانی: کانی میشکان و دایه. کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان ۵۰۲ مالْ ۸۶ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غلْ، دانه وێله، سپیایی، شوغلْ، کشت و کال ئاژه ل داری، ڕێگا، ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه

۱٤ ـ که وڵه: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه. له ۲۰ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۴ ك حه سه ناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان ۳۵، مالْ ۷ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م، ده غلْ، دانه وێله، سپیایی، شوغلْ: کشت و کالْ، ئاژه لْ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه،

۱۵ ـ کێلانه: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه. له ۱۷ ك باشوری

خۆراوای سنه و ۱۱ ك حه سه ناوا و له نێوان دێکانی. کانی میشکاوە دا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۱۰۰۳؛ ماڵ: ۱۷۱، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی و ڕانومایی.

۱۶ ـ گه زنه: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه. له ۱۷ ك باشوری خۆراوای سنه و ۳ ك خۆراوای شه قامی سنه کامیاران و ۱۱ ك حه سه ناوا دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۱۰۰، ماڵ: ۱۷، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

۱۷ ـ گه نمان: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه، له ۱۵ ك باشوری خۆراوای سنه و ۵ ك خۆراوای شه قامی سنه کامیاران دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۲۵۴، ماڵ: ۴۳، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

۱۸ ـ مه لیکشانی سه رێ: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه. له ۲۰ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۴ ك حه سه ناوا و له نێوان دێکانی. کێلاّنه و دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۲۷۷ ماڵ ۵۰ ـ سوننی ـ کورد. مزگه وت. فێرگه.

۱۹ ـ مه لیکشانی خوارێ: له ۲۰ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۴ ك حه سه ناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۱۲۷، ماڵ: ۲۸ ـ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

۲۰ ـ وشکه دۆڵ: دێ یه که له دێکۆی ئاویده ر به شی ناوچه ی سنه، له ۱۱ ك باشوری خۆراوای سنه و ۵ ك حه سه ناوا دایه ـ کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۲۱۴ ماڵ ۳۵ ـ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٣- دێکۆی حوسه یناوای باشوری

دێکۆی تازه ی حوسه یناوای باشوری. له ٢٣ دێ پێك هاتوه و ڕوبه ره که ی ٣٨٩ کم ـ ی چوار گۆشه یه و حه شیمه تی ٦٣٣٦ که سه. یانی له هه ر، کم ـ یکی چوار گۆشه دا، ١٦/٢٨ که س نیشته جێ یه.

ئه م دێکۆ له باکوری شاری سنه و له باشوری ده شتی (کانی نێمه ڕۆژه) داهه ڵکه وتوه و سنوریشی به م جۆره یه:

١ ـ له باکوره وه به دێکۆی حوسه یناوای باکوری ٢ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێکۆی قوروچای له یلاخی ناوچه ی قوروه ٣ ـ له باشوره وه به دێکۆی ده وروبه ری سنه ٤ ـ له خۆراواوه به دێکۆی ساراڵ و ئارینانه وه نوساوه ـ

ئه م دێکۆیه ناوچه یه کی کوێستانی و سارده سێره به ڵام هاوینان فێنك و ئارانه،چۆمی قشلاخ که له به رزایی یه کانی. هه مروڵه. که ژی که ران. باقلاوا. خرکه وگزانه وه سه رچاوه ده گرێ و به شێوه ته نگه لان و هه ڵدێره کانی (قه ساوخانه) له باکور به ره و باشورتێ ده په ڕێ و ده ڕژێته ناو سه دی (قشلاخه وه)

شه قامی سنه. بۆبیجار. دیوانده ره. سه قز، به هوی ئه م سه دده وه نزیکی سی (٣٠) کم پێچی خواردوه و دورکه و توه ته وه.

ئه م شه قامه به ناو تونێل و ده ره ی قه ساوخانه و به به ر دێی حوسه یناوا داده ڕوا ـ

دێکانی ئه م دێکۆله داوێنی ته پوڵکه و شیووده ره ،به ر خۆره تاوه کانێدا به دی هاتون.

ئاوی دێکانی له چۆمیلکه و کانیاوه خودا پێداوه کانی وه ده س دێت.

به رهه می گرنگی ئه م دێکۆ. گه نم، جۆ، نۆك، نیسك، سپیایی، چنارستان به رهه می ئاژه ڵ و مڕوماڵیاته، گه وره دێکانی بریه تین له مانه ١ ـ باینچۆ ٢ ـ ماچکه.

دێی حوسه یناوا که حه شیمه تی ١٠٠٣ که سه و له سه ر شه قامی سنه. سه قزدا هه ڵکه وتوه و ده توانی دێکانی پێکه وه په یوه ندبدا و نیازیان به جێ بێنێ، به ناوه ندی ئه م دێکو دانراوه.

سنوری حوسه یناوا به م جۆره یه ـ

١ ـ له باکوره وه به دیکانی. باقراوا و منصور بلاغی ٢ ـ له باشوره وه به دێکانی ـ عه بباساوا و دۆڵبه ندی ٣ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێکانی جه وریلان و باینچقلو ٤ ـ له

خۆراواوه به دێی گزانی خوارێ وه نوساوه، ڕێگای خیزڕێژی حوسه یناوا بۆ باینچو و کوچك چه رمو ده ڕوا که زۆرتری دێکانی له م ڕێوه هاتو چوده که ن. ڕێگا بۆ گشت دیکانی ده چێ ـ ۲ دێ ڕێگای ئیسفالّه ت ۸ دێ ڕێگای خیزڕێژ، ۱۳ دی ڕێگای خاکی هه یه ـ

نزیکترین دێ به حوسه یناوا دێی عه بباس وایه که ۵ کم دوره ـ دورترین دێ یش دێی عه لیخانی یه ۴۵ کم ـ دوره ـ

له م ۲۳ دێ یه ۱۹ دێ قوتابخانه ی سه ره تایی. یه ك دێ فێرگه ی ڕانومایی ۵۰ که لاسی نوهزه تی خوێندن فیر کردن، ۲۳ دێ مزگه وت. یه ك دێ ده فته ری جیهاد. پاسگا، ناوه ندی خزمه تی ئاوایی ۳ دێ حه مام، ۳ دێ ناوه ندی ده رمانی و خاوێنی. ۱۳ دێ سندوقی پوستی. یه ك ناوه ندی ته له فون، ۱۴ دێ لوله که شی، ۶ دێ به رق، ۴ دێ فروشگای هاویاری، ۳ دێ نه وت فرۆشی، ۷ دێ ئاش وشتی تری تێدایه.

ناوی دێکانی به ڕیزی ئه لفوبێ

۱ ـ باینچقلو: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ۴۷ ك باکوری سنه و ۵ ك حوسه یناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۳۲۹، مالّ: ۵۷، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلّ، دانه وێلّه، سپیایی، شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه، ئاوی لوله که شی، ئاش

۲ ـ باینچۆ: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ۴۰ ك باکوری سنه و ۱۴ ك حوسه یناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۱۰۰۲، مالّ: ۹۰، سوننی، کورد، سه یید، ئاوله کانیاو و چۆم، به رهه م: ده غلّ، دانه وێلّه، سپیایی، شوغلّ: کشت و کالّ و ئاژه لّ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه، شه خس، حه مام، ده رمانگا، پۆست، ئاوی لوله که شی، نه جاری، فروشگای. هاویاری، ئاش، گلّکوی (باوه شێخ احمد) له م دێدایه.

۳ ـ بازی ڕوا: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ۳۳ ك باکوری سنه و ۸ ك حوسه یناوا، دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۲۷۷، مالّ: ۴۴، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو و چۆم، به رهه م: ده غلّ، دانه وێلّه، سپیایی، شوغلّ: کشت و کالّ

و ئاژەڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕە و، مزگە وت، فێرگە، بە قاڵی

٤ ـ تازاوای دوکتور واسیع«تازاوای عیسادە رە» دێ یە کە لە دێکۆی حوسە یناوای باشوری ناوچە ی سنە. لە ۴۷ ك باكوری سنە و ۱۴ ك حوسە یناوا، دایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان؛ ۸۶، ماڵ؛ ۱۵، سوننی، کورد، ئاولە کانیاو، بە رهە م: دە غڵ، دانە وێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری، ڕێگا ماشین ڕە و، مزگە وت، فێرگە.

٥ ـ تازاوای قە رە ول: دێ یە کە لە دێکۆی حوسە یناوای باشوری ناوچە ی سنە. لە ۴۶ ك باكوری سنە و ۱۲ ك حوسە یناوا و لە نێوان دێکانی قە رە ول دایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان؛ ۱۸۴، ماڵ؛ ۲۷، سوننی، کورد، ئاولە کانیاو و چۆم، بە رهە م: دە غڵ دانە وێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕە و، مزگە وت، فێرگە، شە خس، بە قاڵی، ئاش.

٦ ـ جە وریلان: دێ یە کە لە دێکۆی حوسە یناوای باشوری ناوچە ی سنە. لە ۴۷ ك باكوری سنە و ۵ ك حوسە یناوا دایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان: ۲۸۱، ماڵ ۴۸، سوننی، کورد، ئاولە کانیاو و چۆم، بە رهە م: دە غڵ، دانە وێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ڕێگا، ماشێن ڕە و، مزگە وت، فێرگە، ئاوی لولە کە شی. بە رق.

٧ ـ چە رمیلە: دێ یە کە لە دێکۆی حوسە یناوای باشوری ناوچە ی سنە.لە ۵۴ کم ـ ی باكوری سنە و ۱۲ کم ـ ی حوسە یناوا دایە،کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان؛ ۳۹۲ ماڵ؛ ۶۷ سوننی، کورد، ئاولە کانیاو، بە رهە م: دە غڵ، دانە وێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕە و، مزگە وت، قوتابخانە، ئاوی لولە کە شی، قە ساوی، بە قاڵی، فرۆشگای هاویاری.

٨ ـ چڕنو: دێ یە کە لە دێکۆی حوسە یناوای باشوری ناوچە ی سنە. لە ۲۰ کم ـ ی باكوری سنە و ۳۳ کم ـ ی حوسە یناوا دایە، کوێستانی و ساردە سێرە، دانیشتوان؛ ۲۹۶،ماڵ؛ ۴۶،سوننی، کورد، ئاولە چۆم و کانیاو، بە رهە م: دە غڵ، دانە وێڵە، سنپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژە ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕە و، مزگە وت، فێرگە.

٩ ـ حوسە یناوا: دێ ناوە ندی دێکۆی حوسە یناوای باشوری ناوچە ی سنە یە. لە

٤٢ كم ـ ی باكوری سنه و له سه ر شه قامی ئیسفاڵه تی سنه دیوانده ره دایه، كوێستانی سارده سێره، دانیشتوان:١٠٨٤، ماڵ ١٨١ سوننی، كورد، ئاوله چۆم و كانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێله، سپیایی، چنارستان، ته ڕه كاری، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، مامه ڵه مزگه وت، قوتابخانه ی سه ره تایی، فێرگه ی ڕانومایی، ده رمانگا، جهاد، پاسگا، حه مام، ددان سازی، پوست (نامه به ر)، ته له فون، لوله كه شی، به رق، دارتاشی، نه وت فرۆشی، قه ساوی، ته عمیرگای ماشێن، ئاسنگه ری، ئاش، ده فتری ژن مازه برین، جۆشكاری و به قالی وشتی تری تێدایه. مه لای ده رس وێژی هه یه ـ

١٠ ـ خه لیفه ته رخان: دێ یه كه له دێكۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ٤٣ كم ـ ی باكوری سنه و ٩ ك حوسه یناوا دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢١٥، ماڵ ٣٤، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو و چۆم، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ٣ كم.له شه قامی ئیسفاڵت دوره، مزگه وت، قوتابخانه، ئه م دێ به ناوی پیاو چاكێ، كه قسنه كه ی له قه راخی چۆم دایه، ناونراوه (خه لیفه ته رخان) لوله كه شی، به رق، نه وت فرۆشی.

١١ ـ خاكروزی: دێ یه كه له دێكۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ٥٦ كم ـ ی سنه و ٣٠ كم ـ ی حوسه یناوا دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٧٤، ماڵ ١٥، سوننی، كورد، ئاوله چۆم و كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه، لوله كه شی، شه خس

١٢ ـ دۆڵبه ندی: دێ یه كه له دێكۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ٣٨ ـ كم ـ ی باكوری سنه و ٨ كم ـ ی حوسه یناوا دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٩٨، ماڵ ٢٨، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

١٣ ـ سه را باینچقلو: دێ یه كه له دێكۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ٥٢ كم ـ ی سنه و ١٠ كم ـ ی حوسه یناوا دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٥٠، ماڵ ٤٤، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

١٤ ـ شێخ وه سیم: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ٥۴ کم ـ ی سنه و ١٢ کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢٠١، ماڵ ٣٥ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

١۵ ـ عه باساوا (هه باساوا): دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ٣٥ کم ـ ی سنه و ۵ کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۵٠، ماڵ ٩، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

١٦ ـ عه لیخان: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له کم ـ سنه و کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٧٢، ماڵ ١٣، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

١٧ ـ قلوره: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه، له ۵٠ کم ـ ی سنه و ٢۵ کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۶٢، ماڵ ١١، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

١٨ ـ کوچک چه رمو: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه له ۴۴ کم ـ ی سنه و ١٩ کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢٢٨، ماڵ ۴۶، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو و چۆم به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

١٩ ـ کرانی خوارێ: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه له ۴٠ کم ـ ی سنه و ۶ کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢١۵، ماڵ ٣٨، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، قوتابخانه.

٢٠ ـ ماچکه ی خوارێ: دێ یه که له دێکۆی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی

سنه له ۵۴ کم ـ ی سنه و ۲۱ کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان، ۳۲۶، مال ۵۹، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو و چوم، به رهه م: ده غل دانه ویله، سپیایی، شوغل: کشت و کال، ئاژه ل داری، ریگا، ماشین ره و، مزگه وت، قوتابخانه.

۲۱ ـ ماچکه ی سه ری: دی یه که له دیکوی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه. له ۵۲ کم ـ ی سنه و ۱۸ حوسه یناوا دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان ۳۱۳، مال ۵۶، سوننی، کورد، ئاوله چوم و کانیاو، به رهه م: ده غل، دانه ویله، سپیایی، چنارستان، شوغل: کشت و کال، ئاژه ل داری، ریگا، ماشین ره و، مزگه وت، قوتابخانه.

۲۲ ـ ماموخی سه ری: دی یه که له دیکوی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه له ۳۱ کم ـ ی سنه و ۱۱ کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان: ۱۷۰، مال ۳۴، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غل دانه ویله، سپیایی، شوغل: کشت و کال، ئاژه ل داری، ریگا، ماشین ره و، مزگه وت، قوتابخانه.

۲۳ ـ ماموخی خواری: دی یه که له دیکوی حوسه یناوای باشوری ناوچه ی سنه له ۲۸ کم ـ ی سنه و ۱۴ کم ـ ی حوسه یناوا دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان: ۲۳۱، مال ۳۶، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غل، دانه ویله، سپیایی، شوغل: کشت و کال، ئاژه ل داری، ریگا ماشین ره و، مزگه وت، قوتابخانه.

٤ -دیکوی ده وربه ری شاری سنه

دیکوی ـ ده وربه ر ـ ی سنه. له ۳۱ دی و ۳ مووچه پیك هاتووه، ۴۸۰ ك چوار گوشه روبه رو ۱۶٫۴۲۷ که س دانیشتوی هه یه و سنوریشی به م جوره یه.

۱ ـ له باکوره وه به دیکوی حوسه یناوای باشوری

۲ ـ له باشوره وه به دیکوی نه ران

۳ ـ له خوراواوه به دیکوی ئارینان و ئاویده ر

۴ ـ له خورهه لاته وه به ناوچه ی ـ قوره وه ـ (دیکوی قورچای) به شی له یلاخه وه نوساوه.

زه ویه کانی ئه م دیکویه به هوی چومی قشلاخ و ـ سه ددی قشلاخ ـ و چومه وردیله

کانی تری ئه م هه ریمه، برشت و به رهه می باشیان هه یه و بۆ کشت و کاڵ زۆر به که ڵك و به هرن

ناوه ندی ئه م دێکۆیه. دێی به دیمه ن و به پیتی سه ڵواتاوا ـ یه که زۆرتر له ٢٩٩٨ که سی دانیشتو هه یه و له م لاولای شه قامی ئیسفاڵتی سنه ـ قوروه و ـ له داوێنی کێوی سه خت و پێچ پیچی (سه ڵواتاوادا) هه ڵکه وتووه ـ که زۆر کوێستان و به فرگرو رێگا یه کی چه توون و هه ڵدیر بووه.

به ڵام ئێستاکه ٥ تۆنێلی گه وره و چکوله ی لێ دراوه و تازاده یی بۆهاتوو چۆی ماشێن خۆشتره ـ سنوری دێی سه ڵواتاوا،که له خۆرهه ڵاتی شاری سنه دا هه ڵکه وتوه به م جۆره یه:

١ ـ له باکوره وه به دێی: ده وڵه تاوای (کۆرکۆر)

٢ ـ له باشوره وه به دێی: خه یاره و کانی کوچك

٣ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێی تازاوا و برایماواو گورگاوا ـ به شی دێکۆی قوروچای له یلاخ

٤ ـ له خۆراواوه به دێکانی ـ به رازان و ـ ده وڵه تاوای (کۆرکۆره) وه نووساوه

دێکانی باکوری له رێگای شه قامی سنه به دیوانده ر و رێگای سنه به دێکانی: خلێجان و باوه رێزه وه بۆ ناوه ندی ـ دێکو و ناوه ندی ناوچه (شاری سنه) په یوه ندیان هه یه.

دێکانی باشوری خۆراوا، له رێگای شه قامی سنه کرماشان و رێگای پشتوێنه یی ـ پولیسی رێگای کرماشان بۆ پولیسێ رێگای هه مه دان، هاتو چۆیان بۆ یه ك هه یه،دێکانی باشوری ئه م دێکۆ یه له رێگای نێوان دێکان،پێکه وه گرێ دراون و هاتوو چۆیان هه یه: دورترین دێ له سه ڵواتاواوه دێی: عیساده ٣٠ ك نزیکی نزیکترینیشیان ده وڵه تاوای (کۆرکۆره) (٣) ك ـ دوره

له گشت ٣١ دێی و ١٠ مووچه و شوێن ـ ٢٣ دێ فێرگه ی سه ره تایی و دێی فێرگه ی رانومایی ، ٥ دێ که لاسی (نوهزه تی) خوێندن و فێرکردن ، ٢٥ دێ مزگه وت ، ٢ دێ شوێنی ناوه ندی خزمه تی ئاواپی ، ٤ دێ ناوه ندی خاوێنێ و ده رمانی ، ٣ دێ ناوه ندی ته لیفون، ١٦ دێی ئاوی لوله که شی ، ٢٠ دێ به رق، ٧ دێ لقی نه وت فرۆشی، ٦ دێ فرۆشگای هاویاری،٧ دێ ئاش، ٤ دێ حه مام وشتی تریشی. هه یه ـ

دێی سه ڵواتاوا خاوه نی فێرگه ی سه ره تایی و ناوه ندی (رانومایی) و مزگه وته. ئاوی لوله که شی. به رق ـ ته له یفون. قه ساوی،به قاڵی. ته عمیرگای ماشێن. که لاسی نوهزه تی

خوێندن فێرکردن. ناوه ندی ده رمانی و خاوێن ڕاگرتن. چای خانه و شوێنی نان خۆری یه[١]

ناوی دیکانی به ریزی ئه لفوبی

١ ـ ئاساوڵه: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه له ۴ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سنه و قه راخی شه قامی سنه ـ کرماشان ـ و ١۴ ك سه ڵواتاوا دایه. داوێنه و سارده سێره. دانیشتوان ١٠٨ ماڵ ۴۴ سوننی، کورد، ئاوله چۆمی و کانیاو. به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، ده سکردی ژنان، قالی، قالیچه، جاجم، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه.

٢ ـ باخی حاجی مه حمود: دێ کۆن بووه به ڵام ئێستاکه موچه یه و له دێوه ده کیڵدرێ

٣ ـ باوه ڕێز: دێ یه که له دێکۆی ده وربه ری سنه له ٩ ك باکوری سنه و ۴ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه دیوانده ره و ١۴ ك سه ڵواتاوا دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٩١٢، ماڵ ١٩٧، سوننی، کورد، ئاوله چۆمی کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، ترێ، چنارستان، ته ڕه کاری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشین ڕه و، ده سکردی ژنان، جاجم، مزگه وت، فێرگه ی سه ره تایی وڕانومایی. به رق ـ لوله که شی.

٤ ـ به رازان: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه له ٩ ك خۆرهه ڵاتی سنه و ٧ ك سه ڵواتاوا و ٣ ك باکوری شه قامی سنه قوروه دایه. داوێنه و سارده سێره، دانیشتوان ١٩٢ ماڵ ٣٧ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه، ده سکردی ژنان، قالیچه، جاجم ئه م دی به رازی زۆر بوه بۆیه. ناویان ناوه ـ به رازان ـ

٤ ـ تیر گه ران: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه له ١۶ ك باکوری سنه و ٢ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه دیوانده ره دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١١٩ ماڵ ١٨ سوننی، کورد، ئاوله چۆمی کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، توتن ته ڕه کاری شوغڵ: کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

---

١) گوزارشی ته وجیهی ئوستانداری ص ١٩٧ ـ ١٩٩

٥ ـ خانقای سنه: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه له ٥ ك خۆرهه لاتی سنه و ١٧ ك سه لۆاتاوا دایه ـ دانیشتوان ١٧٥ ماڵ ٤٢، سوننی، کورد، مزگه وت ـ فێرگه.

٦ ـ خه لیجان: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه له ١١ ك باکوری خۆرهه لاتی سنه و ١ ك خۆرهه لاتی شه قامی سنه ـ دیوانده ره دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٧٣١ ماڵ ١٤٥ سوننی، کورد، ئاوله چۆم و کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، چنارستان، ته ره کاری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه ـ مزگه وت، فێرگه.

٧ ـ خه یاره: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه له ١٥ ك باشوری خۆرهه لاتی سنه و ٥ ك باشوری شه قامی سنه. قوروه و ٧ ك سه لۆاتاوا دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٥٩٢، ماڵ ١٣٥، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، گشت جۆره میوه یی ـ ترێ، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، باخه وانی، ده سکردی ژنان قاڵیچه، جاجم به ڕه، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٨ ـ ده گایران: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه له ٦ ك خۆرهه لاتی سنه و ١٦ ك سه لۆاتاوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٥٤٩، ماڵ ١٠٥، سوننی، کورد. ئاوله کانیاو. به رهه م. ده غڵ و دانه وێڵه ـ میوه ـ شوغڵ: کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا ماشێن ڕه و. مزگه وت ـ فێرگه ـ به رق ـ لوله که شی.

٩ ـ دۆشان: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه. له ٧ ك باشوری خۆرهه لاتی سنه و ٢ ك خۆرهه لاتی شه قامی سنه کامیاران و ١٩ ك سه لۆاتاوا دایه. داوێنه و سارده سێره، دانیشتوان: ٧٩٠، ماڵ ١٤٤، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه.

١٠ ـ ده وڵه تاوای کۆرکۆره: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه. له ك باکوری خۆرهه لاتی سنه و ك سه لۆاتاوا دایه. ته پۆلکه یی یه ، سارده سێره، دانیشتوان: ٨٢١، ماڵ ١٥٥، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

١١ ـ سه لۆاتاوا : دێی ناوه ندی دێکۆی ده وروبه ره، له ١٥ ك خۆرهه لاتی

سنه و قه راخی شه قامی سنه قوروه دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٩٩٨، ماڵ: ٥٣٣، سوننی، سه یید، کورد، ئاوله چۆم و کانیاوان، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه و سپیایی گشت جۆره مێوه یی، به تایبه ت ترێ، ده سکردی ژنان قاڵی و قاڵیچه، جاجم، گه رده نه ی ـ سه ڵواتاوا که شه قامی سنه ـ قوروه ی پێدا ده ڕوا ـ یه کێکه له ناخۆشترین و هه ڵدێرترین شه قامی کوردستان، که ئێستاکه به هۆی نۆ (٩) تونێلێ که لێی دراوه، برێ هاتوو چۆی پێدا هاسان تر بووه. مزگه وت ـ فێرگه ـ به رق ـ لوله که شی ـ ته له فون ـ به قسه ی خه ڵکی ئه م دێ نه علیکی پیرۆزی پێغه مبه ر له م دیدا هه یه ـ (خوازاناتره)

١٢ ـ عیساده ر: دێ یه که له دێکۆی ده ورو به ر سنه ـ له ٢٤ ك باکوری سنه و ٣ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه دیوانده ره دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٥٥، ماڵ ١٠، سوننی، کورد، ئاوله چوم و کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سنپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان، به ڕه، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

١٣ ـ فه ره جه: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ر سنه. له ٥ ك خۆرهه ڵاتی سنه دایه که ئێستا بوه ته به شێ له شاری سنه.

١٤ ـ فروکه خانه ی سنه: له سه ر چۆمی قشلاخ و له ٥ کم ـ ی خورهه ڵاتی سنه دایه

١٥ ـ قار: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه، له ٧ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سنه و ٢ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه کامیاران و ١٧ ك سه ڵواتاوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٤٨٩، ماڵ: ٩١، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان، قاڵی، قاڵیچه، به ڕه، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه ـ لوله که شی ـ به رق.

١٦ ـ قه رادیان: له ٢ ك سنه و ١٨ ك سه ڵواتاوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٤٠ ماڵ: ٢٢٦ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو. به رهه م: ده غڵ، دانه ویڵه ـ شوغڵ کشت و کال ـ ئاژه ڵ داری ـ ڕێگا ماشێن ڕه و. مزگه وت. قوتابخانه ـ به رق ـ لوله که شی.

١٧ ـ قشلاخ: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه ـ له ٣ ك خۆرهه ڵاتی سنه و قه راخی شه قامی سنه. قوروه دایه. داوێنه و سارده سێره، دانیشتوان: ٤٨١، ماڵ: ٩٥، سوننی،

کورد، ئاوله کانیاو و چۆمێ قشلاخ به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه. لوله که شی ـ به رق.

۱۸ ـ قلیان: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه. له ۹ ك سنه و ۲۳ ك سه ڵواتاوا دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۶۶۲ ماڵ ۱۰۹ سوننی، کورد،

۱۹ ـ کانی کوچک: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه.له ۱۹ ك باشوری خۆرهه لاتی سنه و ۸ ك خۆرهه لاتی شه قامی سنه کامیاران و ۱۱ ك سه ڵواتاوا دایه کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ۱۴۲، ماڵ ۲۴، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان،قاڵی، قاڵیچه، جاجم، به ڕه، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

۲۰ ـ کۆڵه هه رد: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه،له ۱۲ ك باکوری خۆرهه لاتی سنه و ۱۶ ك سه ڵواتاوا ـ دایه، کوێستانی و سارده سێره. دانیشتوان ۱۲۹،ماڵ ۱۹، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

۲۱ ـ کارخانه ی سه هۆڵ:

۲۲ ـ کوره ی یه خچاڵی:

۲۳ ـ گرێزه: دێ یه که له دێکۆی ده وربه ری سنه،له ۵ ك باشوری سنه و قه راخی شه قامی سنه کامیاران و ۱۶ ك سه ڵواتاوا دایه، داوێنه و سارده سێره،دانیشتوان:۲۴۲،ماڵ ۴۸، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه.

۲٤ ـ گه رمیده ر: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه،له ۹ ك سنه و ۲۱ ك سه ڵواتاوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ۱۲۵، ماڵ ۲۵، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

۲۵ ـ گزرده ره: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه،له ۱۶ ك سنه و ۳۰ ك

سه ڵواتاوا دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١١٨، ماڵ ٢١، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٢٦ ـ مرزه: کۆن دێ بووه به ڵام ئێستاکه موچه یه و له ١٦ ك سنه و ٢٠ ك سه ڵواتا دایه و له دێوه ده کێڵدرێ

٢٧ ـ مه رکه زی خه زمه تی ئاوایی: دانیشتوان ١٠٤ ماڵ ٢١

٢٨ ـ موباره کاوا: له ك سنه و ك سه لواتاوا و له نێوان دێکانی دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان، ٣٠ ماڵ ۶ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو.

٢٩ ـ نایسه ر: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه،له ٧ ك خۆرهه ڵاتی سنه و ٣ ك باکوری شه قامی سنه قوروه دایه. قوّپی و ئارانه. دانیشتوان،۴۴۶،ماڵ ٨٩ ،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ده سکردی ژنان، قاڵی چه، جاجم، به ڕه، مزگه وت، فێرگه. لوله که شی ـ به رق.

٣٠ ـ نه نه ڵه: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه، له ٣ ك باکوری خۆرهه ڵاتی سنه و قه راخی شه قامی سنه دیوانده ره دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١۶٢،ماڵ: ٣١،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو و چۆم، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه. لوله که شی ـ به رق.

٣١ ـ وێڵه فه ریدونی: دێ کۆن بووه به ڵام ئێستاکه موچه یه و له دێوه ده کێڵدرێ

٣٢ ـ هانیس: دێ یه که له دێکۆی ده وروبه ری سنه، له ١٨ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سنه و ۶ ك باشوری شه قامی سنه، قوروه دایه، کوێستانی و سارده سێره دانیشتوان،۶٨٧،ماڵ ١٣۴، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا،ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٥ - دیکوی ژاوه روی خورهه لات

دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه ڵات که له باشوری خۆراوای شاری سنه داهه ڵکه وتوه، رۆوبه ره که ی ٢٦٣ ك چوار گۆشه یه و دانیشتوانی ٨٨٧٧ که سه، یانی له هه رکم - یکی چوار گوشه دا ٣٣/٧٥ - که س نیشتوه جێ یه ، سنوریشی به م جۆره یه.

١ - له باکوره وه به دێکۆی - ئاویده ر.

٢ - له باشوره وه به دێکۆی کانی - سورسورو گاوه رۆ.

٣ - له خۆراواوه به ناوچه ی مه ریوان

٤ - له خۆرهه ڵاته وه به دێکۆی نه ژانه وه نوساوه.

ئه م دێکۆی یه له ناوچه ی یه کی کوێستانی و سه ختا هه ڵکه وتوه، که زوربه ی به رزاییه کانی لێره واره و دارودره وه نی به به رهه می زۆره، گشت جۆره گیا و گژی بژیوی مه رۆماڵیاتی هه یه وهه موو جۆره گوڵ و گیایه کی بۆن خۆش و به که ڵك و به دیمه نی تێدایه، به تایبه ت به هاران وێنه ی به هه شتی نه براوه ی خوای بێ وێنه، ڕازاوه ته وه، که هه ر بینه رێ بێ ئیختیار،هه ستی بێ خودی ده کاو، بۆ نه خش پێ ده رو به رێوه به ری ئه و گشت نه خش و نیگاره جوان و سه ر سوڕهێنه رو دلڕفێنه، سه ری به نده گی داده نه وێنێ و ده که وێته خاکی به نده گی و کڕنۆشی بۆده باو سوپاس و شوکرانه ی نه براوه ی ده بژێرێ

چون ئه م هه رێمه سه خته لانه و زه وی کشت و کاڵی که مه، خه ڵکی بکار و ئازا و نه سره وتووی هه رله میژینه وه، خه ریکی باغداری و باخه وانی بوون و گشت جۆره دارێکی میوه ی به قارانج و به که ڵك و به رهه م و به ریان، به رهه میان هێناوه، بێجگه له وه که ڕووژه ڤۆزیانی خۆش و شه ڕافه تمه ندانه ی خۆیان به ڕه یوه ده به ن ،ئه م پارچه کوردستانه یشیان وێنه ی به هه شتی خودارازاندوه ته وه،

زۆرتری داره به ر کانیان بریه تییه له:

١ - هه رمێ ٢ - گوێژ ٣ - سێو ٤ - هه نجیر ٥ - توو ٦ - سنجو و شێلانه وشتی تر.

ماوه یه که، تووی فه ره نگی (تووه سوره) به رهه م دێنن و زۆر باشیشی پێ ده چارێن، که سوپاس بو خودا به هرِه و قازانجێکی زۆری لێ وه ده س دێنن، بێجگه له وه که بازاری ناوچه کانی کوردستان و کرماشانیان له م میوه پڕ کردوه، زۆر ساڵێ وایش هه یه که بازاری میوه ی شاره کانی - تاران - کرمان - زاهدان - ساری - ڕه شت - شانازی به م - میوه به

هه شتییه ی کوردستان ده که ن

دێی: ته وریوه ر که له باشوری خۆراوای شاری سنه دایه و زیاترله ١٥٠٠ که س دانیشتوی هه یه به ناوه ندی ئه م دێکودانراوه و سنوریشی به م جۆره یه:

١ ـ له باکوره وه به دێی ـ ئه نده ر ٢ ـ له باشوره وه به دێکانی ـ شیان. گلین و خانه قا ٣ ـ له خۆراواوه به دێکانی هه شه مێز و ته کیه و ناوچه ی مه ریوان ۴ ـ له خۆرهه ڵاته وه به دێکانی هه شلی و ده رویشانه وه نووساوه.

ته وری وه ر = یانی: (ده وری به رد) چون ئه م دێ له شوێنێکی به رد به رداوی و سه خت و هه ڵدێردا هه ڵکه وتووه، ناونراوه. (ده وری به رد) که به ره به ره بووه ته: ته وری وه ر، وشه ی ـ ژاوه رۆ: له دوو وشه ی ـ (ژاوه) و ـ (رۆ) تێکه ڵه که ـ رۆ = یانی چۆم وشه ی (ژاوه) یش: به م مانایانه هاتووه:

١ ـ ژاوه: ١ ده نگی بۆق ٢: ئاوی روون ٢ ـ چۆمی هه میشه رۆون ٣ ـ ژاوه ژاو: ١ ـ ده نگی تێکلاوی بۆقان: ٢ ـ زه نازه نا:[1] ۴ ـ چۆمێ تایبه ت[2] له پێکهاتنی دوو چۆمی: قشلاخ و گاوه رۆ: چۆمێ به دی دێ که پێی ده ڵێن: (ژاوه ڕۆ) جانه و مه ڵبه نده ی که ئه م چۆمه ی پێدا ده ڕوا به ناوی ئه م چۆمه وه ناونراوه به (ژاوه رۆ)، دیاره چۆمی (ژاوه رۆ) ـ چون به ناو شیووده ره ی قوڵ و به رد به رداوی، پێچ و پێچ و که وانی دا، ڕاده بوری به تایبه ت له به هاران دا هاشه و خوڕه و گرمه ی وه ك موسیقایه کی ده نگ خۆش ده نگ ده داته وه، ده نگی بوق و زه نازه نای گیاندارانی ناو ئه م چۆمه به تایبه ت له شه واندا ئارام به خشی گیان و شفاده ری زۆرنه خۆشیانه، ئاوه که یشی رۆون و خه ڵاتی تایبه تی خوای گه وره یه بۆخه ڵکی کوردستان، چون ئه م پارچه کوێستانی یه، سه خت و هه ڵدێره، گرنگترین ڕێگای ماشین ڕه وی ڕێگای ته وریوه ر، به سنه یه، که له ده ره و گه رده نه ی قووڵ و هه ڵدێره وه ڕاده بورێ.

دورترین دێ به ته وریوه ر، دێکانی ـ کانی شیلانه و خانه قایه ـ زیاترله ١٨ ك. دوره نزیکترین دێ یش ئه نده ره: ۴ ك لێی دووره ـ

له ١٧ دێی ئه م دێکویه دا ـ ١١ دی فێرگه ی سه ره تایی، ١٠ دی ڕانومایی ـ ١ دی فێرگه ی ئاینی، ١ دی که لاسی نوهزه ت، ١۴ دی مزگه وت، ١ دی پاسگای ژاندارمه ری ـ ١

---

١) هه مانه بورینه ص ٣٩٨

٢) فه رهه نگی مه ردوخ

دی ناوه ندی ده رمانی و خاوێنی ۴ دی سندوقی پوستی ٢ دی ته له یفون ١٠ دی ئاوی لوله که شی ـ ١ دێ به رق ۵ دی ئاشی ئارد ٣ دی فروشگای هاویاری ٣ دی نه وت فروشی تێیدایه.

ناوی دێکانی به ڕیزی ئه لفوبێ

١ ـ به رزاو: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات به شی ناوچه ی سنه. له ٢١ ك باشوری خۆراوای سنه و ١٢ ك ته وریوه ر و له نزیکی ـ که رسو دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١١۴ ماڵ ١٩ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: گشت جۆر میوه یی، ده غڵ سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، رێگا ماشین ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٢ ـ په تلیده ر: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات به شی ناوچه ی سنه. له ١٩ ك باشوری خۆراوای سنه و ١٠ ك ته وریوه ر دایه،کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٨٣ ماڵ،١٧،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٣ ـ ته وریوه ر: دێی ناوه ندی دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات به شی ناوچه ی سنه یه. له ٢٧ ك باشوری خۆراوای سنه دایه کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان،١۴٣٩ ماڵ ٣٠٦ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٤ ـ ته کیه ی ـ هه شه مێز: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لاتی به شو ناوچه ی سنه. له ۳۲ ك باشوری خۆراوای سنه و، ۶ ك ته وریوه ر ـ دایه ـ کوێستانی ـ سارده سێره، دانیشتوان:۱۴۷، مالٚ ۲۹ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلٚ،دانه وێله، سپیایی، شوغلٚ: کشت و کالٚ، ئاژه لٚ داری، ڕێگا. مزگه وت ـ قوتابخانه.

٥ ـ ته خته: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات به شی ناوچه ی سنه. له ۲۱ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۴ ك ته وریوه ر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان:۹۳۰ مالٚ ۱۸۲ ،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلٚ،دانه وێله، سپیایی، شوغلٚ: کشت و کالٚ، ئاژه لٚ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٦ ـ ته کیه گلێن: دێ کۆن بووه به لاّم ئێستاکه مووچه یه و له دێوه ده کێلدرێ له ۳۱ ك سنه و ۹ ك ته وریوه ر دایه.

٧ ـ خانقای گلێن: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لاّت به شی ناوچه ی سنه. له ۲۵ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۶ ك ته وریوه ر دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۲۲۲، مالٚ ۴۷ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلٚ،دانه وێله، سپیایی، شوغلٚ: کشت و کالٚ، ئاژه لٚ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٨ ـ ده روێشان: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لاّت به شی ناوچه ی سنه. له ۲۳ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۴ ك" ته وریوه ر" دایه ،کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۳۰۳، مالٚ ۶۳ ،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلٚ،دانه وێله، سپیایی، شوغلٚ: کشت و کالٚ، ئاژه لٚ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٩ ـ ده ره که وه لّه: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لاّت به شی ناوچه ی سنه. له ۳۸ ك باشوری خۆراوای سنه و ۱۶ ك،ته وریوه ر دایه. کوێستانی و سارده سێره. دانیشتوان: ۹۳، مالٚ ۱۵، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلٚ، دانه وێله، سپیایی، شوغلٚ: کشت و کالٚ، ئاژه لٚ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

١٠ ـ شیان: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لاّت، به شی ناوچه ی سنه. له ۳۱ ك باشوری خوراوای سنه و ۴ ك ته وریوه ر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۸۱۲، مالٚ ۱۶۹، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلٚ، سپیایی، دانه وێله: میوه،

شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

١١ ـ کانی شێلانه: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات له ٣٨ ك خۆرهه لاتی سنه و ١٦ ك ته وریوه ر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٣٧، ماڵ ٥ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

١٢ ـ کانی قوربانی: موچه یه و له دێوه ده کێڵدرێ. له ٤٠ ك سنه و ١٨ ك ته وریوه ر دایه.

١٣ ـ گلێن: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات، به شی سنه. له ٢٧ ك باشوری خۆراوای سنه و ٧ ك ته وریوه ر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ١٨٢٣، ماڵ ٤٠٩، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

١٤ ـ وه سی خوارێ: له ٣٥ ك سنه و ١٣ ك ته وریوه ر دایه.

١٥ ـ وه سی سه رێ: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات به شی ناوچه ی سنه. له ٣٢ ك باشوری خۆراوای سنه و ١٠ ك ته وریوه رو ١٢ ك خۆراوای شه قامی سنه کامیاران دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ٢٣٦، ماڵ ٤٨، سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

١٦ ـ هه شلێ: دێ کۆن بووه به لام ئیستاکه مووچه یه و له دێوه ده کیڵدرێ، له ٢٣ ك سنه و ١٤ ك ته وریوه ر دایه.

١٧ ـ هه شه مێز: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات به شی ناوچه ی سنه. له ٣٣ ك باشوری خۆراوای سنه و ٧ ك ته وریوه ر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان ماڵ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

١٨ ـ هه لوان: دێ یه که له دێکۆی ژاوه رۆی خۆرهه لات، به شی ناوچه ی سنه.

له ٣٢ ك باشوری خۆراوای سنه و ٧ ك ته وریوه ر دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٥٤٦ مالّ: سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلّ، دانه وێله، سپیایی، شوغلّ: کشت و کالّ، ئاژه لّ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

١٩ ـ هه نه ر: دێ یه که له دێکۆی ژاوه ڕۆی خۆرهه لاّت، به شی ناوچه ی سنه. له ٢٩ ك باشوری خۆراوای سنه و ٤ ك ته وریوه ر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢١٨، مالّ: ٣٧ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلّ دانه وێله، سپیایی، شوغلّ: کشت و کالّ، ئاژه لّ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

٢٠ ـ هه نه راو: دێ یه که له دێکۆی ژاوه ڕۆی خۆرهه لاّت له ٣٦ ك باشوری خۆراوای سنه و ١٤ ك ته وریوه ر دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٨٣ مالّ: ١٥ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غلّ، دانه وێله، سپیایی، شوغلّ: کشت و کالّ، ئاژه لّ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

٦ - دێکۆی نه ڕان

دێکۆی نه ڕان که له باشوری شاری سنه داهه ڵکه وتوه، له ٣٠ دێ و ٢ موچه ی تایبه ت پێکهاتوه، ٦٤٨ ك چوار گۆشه ڕۆوبه ریه تی و ٦٠١١ که سیش دانیشتوی هه یه یانی له هه ر کم یَکی چوار گۆشه دا ٩/٢٧ که س نیشته جێ یه ـ سنوریشی به م جۆره ی خواره وه یه:

١ ـ له باکوره وه به دێکۆی ده وربه ری سنه.
٢ ـ له باشوره به دێکۆی ئه میراوا و سورسوری کامیاران.
٣ ـ له خۆراواوه به دێکۆی ئاویده ر و ژاوه ڕۆی خۆرهه لاّت.
٤ ـ له خۆرهه لاّته وه به دێکۆی له یلاخی باشوری ناوچه ی قوروه وه نوساوه.

ناوه ندی ئه م دێکۆ له پێشدا دێی ئه نگوژان بووه، به لاّم پاشان دێی ـ له نجاوایان ـ به ناوه ندی ئه م دێکۆ دانا. ده ڵێن چون ئه م دێ له ده ره یه کدایه، که کانیاو و ئاوی ژێرعه رزی زۆره، ناویان ناوه ـ نه هران (= چۆمان) که ورده ورده بووه ته (نه ڕان) به لاّم ڕه نگبێ هۆی تریشی بو بێت به م جۆره ـ چون له ڕابوردودا ـ مرۆی ئازا و کۆل نه ده رێکی وه ك ـ

(سه نجه رخانی) تیّداهه ڵکه وتووه که له به رابه ری زۆری زۆر دارانداا ڕاوه ستاوه و له ئاکامدا شه هید کراوه ـ پیان وتوبێ دێی ـ نێران ـ یانی ئه م دێ شوێنی نه ڕه ی نێره پیاوانه که له به رابه ری سته می زۆرداراندا ده نگی حه ق خوازی یان هه ڵێناوه، به م جۆره به ره به ره بوه ته ـ نه ڕان ـ که دێکۆکه یش به ناوی ئه م دێوه ناونراوه.

دیی له نجاوایش، له:

له نجه یه: وادیاره ئه وانه ی که کاتی خۆی ئه م دێ یان ئاودان کردوه ته وه له خۆشیابه ـ لارو له نجه بۆی ڕۆیشتوون. جاپیان و تووه له نجاوا، یانی به له نجه ئاوه دان بووه ته وه.

دێی له نجاوا: له هه وه ڵی ته وه ره (میحوه ر) ی لقی گه رده نه ی (ده رکه) به ره و دێکانی: نه ڕان ـ سمان و قه سیران،که زوربه ی دێکانی ئه م دێکۆیه له م ته وه ره داقه راریان گرتووه، هه ڵکه وتووه.

هۆی په یوه ندی دێکانی ئه م دێکۆ ـ شه قامی سنه به کرماشانه،که له باکوری خۆراوا به ره و باشور له م دێکۆ وه ڕاده بووری.

له گشت ٣٠ دێ و ٢ شوینی ئه م دێکۆیه،٢١ دێ فێرگه ی سه ره تایی ـ که لاسێکی خوێندن فێرکردن ـ ٢٥ دێ مزگه وت ـ ١ دێ جیهادی سازه نده گی ـ پاسگایه کی ژاندارمه ری ـ ٢ دێ حه مام ـ ۴ دێ ناوه ندی ده رمانی و خاوێنی ـ ٣ دی سندوقی پۆست ـ ٢١ دێ ئاوی لوله که شی ـ ١١ دێ به رق ـ٢ دێ نه وت فرۆشی ـ ٢ فرۆشگای هاویاری ـ٩ دێ ئاشی ئاردی تێدایه ـ ناوی دێکانی به ڕیزی ئه لفوبێ:

١ ـ ئه نگوژان: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ٢٨ ك باشوری سنه و ك له نجاواو ٢ ك خۆرهه لاتی شه قامی سنه-کرماشان دایه. داوێنه و سارده سێره، دانیشتوان: ٣٠٠ ماڵ: ۴٩ سوننی، کورد، ئاوله چۆمی و کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی. ده سکردی ژنان: قالیچه، جاجم، به ڕه، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری مزگه وت، فێرگه.

٢ ـ بزلانه: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ٢۴ ك باشوری خۆراوای سنه و ۶ ك له نجاواو ۴ ك خۆراوای شه قامی سنه-کامیاران دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۴۵١، ماڵ: ٧٩ ،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، گشت

جۆره مێوه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت، فێرگه.

٣ ـ بۆڕیان: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه، له ٣٠ ك باشوری خۆرهه لاتی سنه و ك ته وریوه ر دایه: کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ١٤٩، ماڵ؛ ٢٦، سوننی، کورد، ئاوێله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

٤ ـ ته جه ره: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ك باشوری خۆرهه لاتی سنه و ١٥ ك ته وریوه رو ٨ ك خۆرهه لاتی شه قامی سنه-کرماشان دایه. کوێستانی و سارده سێره ،دانیشتوان؛ ١٧٢ ، ماڵ؛ ٢٧ ،سوننی، کورد، ئاوێله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

٥ ـ چناران: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه.له ١٧ ك باشوری خۆرهه لاتی سنه و ٩ ك خۆرهه لاتی شه قامی سنه-کامیاران دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ١٢٢، ماڵ؛ ٢٤ ،سوننی، کورد، ئاوێله کانیاو، به رهه م: ده غڵ،دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت، فێرگه.

٦ ـ چنو: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه له ك باشوری سنه و ك ته وریوه رو ٢ ك خۆرهه لاتی شه قامی سنه-کرماشان دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ١٨٣، ماڵ؛ ٢٧، سوننی، کورد، ئاوێله کانیاو، به رهه م: ده غڵ،دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت، فێرگه.

٧ ـ حه سه ناوای گه ڕاو: موچه یه

٨ ـ ده ره باخ: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه.له ٣٨ ك باشوری سنه و ك ته وریوه رو و له نێوان دێکانی: سێمان و دایه: کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان؛ ٦٣ ،ماڵ؛ ١٠ سوننی، کورد، ئاوێله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و، مزگه وت، فێرگه.

٩ ـ دۆڵ باخ: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ١٩ ك باشوری

سنه و ك ته وریوه ر دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢١،ماڵ: ٤ سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت،

١٠ ـ زه وران: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه،له ك باشوری سنه و ٣٣ ك ته وریوه رو ١٠ ك شه قامی سنه ـ کامیاران دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٤٧ ،ماڵ: ١٠،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

١١ ـ سه رنجیانه ی سه رێ: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ١٠ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سنه و ك ته وریوه رو ٥ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه ـکامیاران دایه. کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٣٢،ماڵ: ٤١،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ،دانه وێله، سپیایی، ته ره کاری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا، ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

١٣ ـ سه رنجیانه ی خوارێ: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه، له ٩ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سنه و ك ته وریوه رو٤ ك شه قامی سنه ـکامیاران دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٤٠٣،ماڵ: ٦٣ ،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ،دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

١٤ ـ سێمان: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه، له ٤٠ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سنه و ك ته وریوه ر و له نێوان دێکانی، سێمران و دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٩٠، ماڵ: ٣٣،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ،دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

١٥ ـ سێمران: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ٣٢ ك باشوری سنه و ٣ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه ـ کامیاران و ك ته وریوه ر دایه، کوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٣٥، ماڵ: ٢٥،سوننی، کورد، ئاوله کانیاو، به رهه م: ده غڵ،دانه وێله، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت، فێرگه.

١٦ ـ سو: دێ یه که له دێکۆی نه ڕان، به شی ناوچه ی سنه له ك باشوری ٢٣ سنه و

ك ته وریوه ر دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان: ٥٢٧،مالٌ: ١٧ سوننی، کورد، ئاوڵه کانیاو، به رهه م: ده غلٌ: دانه ویٌله، سپیایی، شوغلٌ: کشت و کالٌ، ئاژه ڵ داری، ڕیگا: ماشین ڕه و. مزگه وت، فیرگه.

١٧ ـ سه واریان: موچه یه و له دیوه ده کیلدری، له ٢٢ ك سنه دایه

١٨ ـ شیلانه: دیٌ یه که له دیکوی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه،له ٢٤ ك باشوری سنه و ١ ك خوٌرهه لاتی شه قامی سنه کامیاران دایه. کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان: ٨٥ مالٌ: ١٩، سوننی، کورد، ئاوڵه کانیاو، به رهه م: ده غلٌ، دانه ویٌله، سپیایی، شوغلٌ: کشت و کالٌ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت، فیرگه.

١٩ ـ شینه: دیٌ یه که له دیکوی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه، له ٢٨ ك باشوری سنه و ٤ ك خوٌرهه لاتی شه قامی سنه ـ کامیاران دایه. کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان: ١٤٢، مالٌ: ٢٤، سوننی، کورد، ئاوڵه کانیاو، به رهه م: ده غلٌ، دانه ویٌله، سپیایی، شوغلٌ: کشت و کالٌ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت، فیرگه.

٢٠ ـ عه سکه ران: دیٌ یه که له دیکوی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه،له ٢٧ ك باشوری سنه و ك له نجاوا دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان: ١٣٥، مالٌ: ٢٢،سوننی، کورد، ئاوڵه کانیاو، به رهه م: ده غلٌ،دانه ویٌله، سپیایی، شوغلٌ: کشت و کالٌ، ئاژه ڵ داری، ڕیگا:ماشین ڕه و. مزگه وت، فیرگه.

٢١ ـ عه لیاوا: دیٌ یه که له دیکوی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه له ٢٩ ك باشوری سنه و ك له نجاوا دایه، کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان: ٨١،مالٌ: ١٤، سوننی، کورد، ئاوڵه کانیاو، به رهه م: ده غلٌ،دانه ویٌله، سپیایی، شوغلٌ: کشت و کالٌ، ئاژه ڵ داری. ڕیگا: ماشین ڕه و، مزگه وت، فیرگه.

٢٢ ـ عه لیاوای: دیٌ یه که له دیکوی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ٣٠ ك باشوری سنه و ٤ ك له نجاوا دایه،کویستانی و سارده سیره، دانیشتوان: ٥١، مالٌ ١١،سوننی، کورد، ئاوڵه کانیاو، به رهه م: ده غلٌ،دانه ویٌله، سپیایی، شوغلٌ: کشت و کالٌ، ئاژه ڵ داری، ڕیگا:ماشین ڕه و. مزگه وت، فیرگه.

٢٣ ـ قڕان: دێ یه كه له دێكۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ٣١ ك باشوری سنه و ٢ ك خۆراوای شه قامی سنه. كامیاران و ك له نجاوا دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ۶٧، ماڵ: ١۴، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه.

٢٤ ـ قه سریان: دێ یه كه له دێكۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ٣۶ ك باشوری خۆرهه ڵاتی سنه و ١٠ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه كامیاران و ك له نجاوا دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ١٨۶، ماڵ: ٣۶، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، توتن، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

٢٥ ـ كوچک چه رموو: دێ یه كه له دێكۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ٢٨ ك باشوری سنه و ك له نجاوا كوێستانی، سارده سێره، دانیشتوان: ١١۶، ماڵ: ٣۵، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

٢٦ ـ كێلگ: دێ یه كه له دێكۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ١٨ ك باشوری سنه و ٣ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه ـ كامیاران و ك له نجاوا دایه. كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٧۵، ماڵ: ١٣، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری. مزگه وت، فێرگه.

٢٧ ـ گه ڕاو: دێ یه كه له دێكۆی نه ڕان به شی ناوچه ی سنه. له ٣۶ ك باشوری سنه و ١٨ ك له نجاوا دایه، كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢٠۵، ماڵ: ٣۴، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، ڕێگا: ماشێن ڕه و. مزگه وت، فێرگه.

٢٨ ـ له نجاوا: دێی ناوه ندی دێكۆی نه ڕانه، له ٢٨ ك باشوری سنه و ۵ ك خۆرهه ڵاتی شه قامی سنه ـ كامیاران دایه. كوێستانی و سارده سێره، دانیشتوان: ٢١۶، ماڵ: ٣۶، سوننی، كورد، ئاوله كانیاو، به رهه م: ده غڵ، دانه وێڵه، سپیایی، شوغڵ: كشت و كاڵ، ئاژه ڵ داری، مزگه وت، فێرگه. ئاوی لوله كه شی ـ به رق ـ

«حاكمەكانی ئاردەڵان»

ئاردەڵان جەمعی ئەردەڵە، بەخێڵی والیەكانی كوردستان لە بنەماڵەی (قوبادی‌ئەردەڵ) دەڵێن. بەم (قوباد)ەیان وتوە (بابا ئەردەڵ). مێژونوسان سەبارەت بە (قوبادی ئەردەڵ) ئەم بیرو ڕایان دەربڕیوە:

١ـ بڕێ دەڵێن (قوبادی ئەردەڵ) نەوەی (خوسرەوی) ئاشەوانی شاری (مەرو) بوە، كاتێ كە (یەزدی گوردی شای ئێران) لە ساڵی ٣١ كوچی.لە سوپای ئیسلام دەشكێ و بەرەو (مەرو) هەڵدێ. لەگەڵ خوسرەوی ئاشەواندا دەبێ بە ئاشنا. بەڵام خسرو هەرلەو ئاشەدا یەزدگورد دەكوژێ و لە جل و بەرگ و جەواهیرات و نەغدینەی (شا) ماڵ و سامانێكی زۆر پێكەوە دەنێ و (بارامی) كوڕی دەكابە بازرگان، دوای مردنی (خوسرەو) بارامی كوڕی لە ساڵی (٦٥) كۆچی لە شەڕی نیوان والی خوراسان[1] لەگەڵ (ئەزاریقە) دەكوژرێ. قوبادی كوڕی بارام لە ساڵی (٨٦.ی) كۆچی دەبێ بە خزمتگوزاری تایبەتی والی خوراسان. كاتێ كە (ابومسلم) كوردی خوراسانی لە (مەرو)دا ناوبانگ دەردەكا، لەزەمانی سفاح (ابو العباس عبدالله عباسی) قوباد لە ساڵی ١٣٢ كۆچی لەگەڵ دارو دەسەكەی خۆی لە مەروی خوراسان بەرەو (موصلی) كوردستان كوچ دەكا. پاش ماوەیی لە (موصل)دا دەسەڵات پەیدا دەكاو دەبێتە حاكمی موصل و دیاربەكر. لە ئاكامداكوڕو نەوەكانی تەواوی ناوچەكانی شارەزور.دەخەنە ژێر دەسەڵاتی خۆیان و دەست بە سەر شارباژێر (سولەیمانی ئیستاكە)دا، دەگرن و تا ساڵی ٥٦٤ كوچی زنجیرەی ئاردەڵان لە ناوچەكانی شارەزوردا حكومەتیان كردوە.قەڵای قایمی (زەڵم) ناوەندی حكومەتەكەیان بوە. قەڵای (پلنگان) كە هەوارگە و شوێنی خێڵی كەڵوڕ و گۆران دەبێ، دەخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆی و قەڵایەكی تری زۆر قایمیش لە (پڵنگان) دورست دەكا. لە شوێنەواری ئەو قەڵایە، تا دروازەیەكی گەورەی لە بەرد دابڕاو.ماوەتەوە. ئاردەڵانەكان ماوەی ٤٢ ساڵ لە مەڵبەندی (پڵنگان) حكومەتیان كردوە.تا نوبەی (كوڵوڵ بەگ) هاتوە.

٢ـ بڕێ‌تر لە مێژونوسان سەبارەت بە (قوباد)ی سەر زنجیرەی ئاردەڵان ئاوا دەنوسن لە ساڵی (٥٩٨.ك) شامنصوری حاكمی (دوشتیک) بە دەستی توركمانەكان دەكوژرێ و چوارکوڕی لە دوا بەجێ دەمێنێ، یەكێ لە كورەكانی بەناوی (فەیرۆز) دوای كوشتنی باوكی ناوی خۆی دەگوڕێ بە (قبادی ساسان) و پەنا دەبا بە سورخابی كوڕی (بەدر)ی حەسنەوی كە

١ـ

لەو کاتەدا حاکمی شارەزور و دینەوەر بوە، ماوەی چەند سال (قباد) لە نێوان خێڵی گۆران دا بەڕێز و شکۆ ژیانی دەباتە سەر.

دوای بڕانەوەی حکومەتی (حسنوی) قباد لە سالی ٦٣٠ کۆچی لە دەورو بەری گوڵ عومبەر و حەڵەبجە، کومەڵێ لە دەوری خۆی کۆ دەکاتەوە و بە ڕواڵەت بۆ گرتنی ئازەربایجان، بەڵام لەنیهاندا بە مەبەستی تۆڵەی خوێنی باوکی، بەرەو ئەوی ڕێ دەکەوێ. ئەم هەواڵە بە (مظفرالدین) حاکمی ئەربیل (هەولیر) دەگا. ئەویش سوپایی بۆ بەرگری (قباد) دەنێرێ لە نزیکی قەڵای (نوی) قباد سوپای (اربیل) دەشکێنێ. لە ئاکامی ئەم پیروزی‌یە ڕۆژ بەڕۆژ حەشیمەت و سوپای (قباد) زۆرتر و پتەوتر دەبێ. لە لای خورهەڵاتی شارەزوریش چەند قەڵا دەگرێ و هێزێکی گەورە پێک دێنێ. دەستی ئاخر لەگەڵ تورکمانەکانی ئازەربایجانی (بکوژی‌باوکی) پێک‌دێ و دەسازێ. ئەمجار لە سالی (٦٣٦.ی) کۆچی کە (هەلاکوخان)ی مغول دەس بە سەر عیراقدا دەگرێ، (یەشموت میرزا) کوڕی هەلاکۆ کە لە کرماشانەوە دەیەوێ پچێ بۆ عیراق (قباد) لەگەڵ خۆی دەبا و دەیکا بە (ئەردەڵ)ی تایبەتی خۆی. چون قباد پیرێکی ژیر و بە تەگبیر بوە (یەشموت) بە (بابا ئەردەڵ) دەی دوێنێ، بەم شێوە (قوباد) بە (بابا ئەردەڵ) ناوبانگی دەڕوا (یەشموت) حکومەتی شارەزوری پێ دەبەخشێ، و لە (سالی ٦٧٥.ی.ک) قوباد کۆچی دوایی دەکا و (کوڵوڵ) کوڕە گەورەی لە جێی دادەنیشێ. بەم ڕیوایەتە دەبێ ئاردەڵانەکان لە بنەماڵەی (شامنصور) بن نەک لە بنەماڵەی خوسرەوی ئاشەوانی بکوژی یەزدی‌گورد. بەڵام زۆرتری مێژونوسان دەڵێن لە پیش (شامنصور).لە ناوچەی شارەزور و دەوروبەری (ئاردەڵانەکان) فەرمانڕەواییان کردوە و ئاسەواریان لە دوا بەجێ ماوە. بڕێ‌تر دەنوسن کە ئاردەڵانەکان لە بنەمالەی (ئەردەشیری بابەکانن) چون ڕەگەزی ساسانیەکان دەچێتەوە سەر کولکە و بنەچەی کوردانی (شوانکارە).

١- حکومەتی کوڵوڵ بەگی ئاردەڵانی کوڕی قباد:

لە ساڵی (٦٠٦.ی.ک) کوڵوڵ بەگ کوڕی پیر بوداق کوڕی میرئەبدال، بینا بە ڕیوایەتی ئەووەڵ لە بنەماڵەی قوباد نەوەی خوسرەوە. بە ڕیوایەتی دووەم کوڕی قوبادی کوڕی شامنصورە (خوا زاناترە). لە ساڵی (٦٠٦.ی.ک) لە سەر تەختی سەرۆکی کوردستان دادەنیشێ و لە هەمو لاوە پەرە بەخاکی (ئاردەڵان) دەدا. ناوچەکانی: سەقز، سیاکۆ، زەرڕین

کەمەر(گەروس)، ناوچەی علی شکر (اسفنداوا)ی ئیستاکە دەگرێ و سنوری وڵاتی ئاردەڵان لە خورهەڵاتی همدان، خۆراوای هەولێر، شاربازێر[1] (سولەیمانی)، کۆی، عەمادیە، ڕەواندز تا موصل باکوری زەنجان، باشوری کرماشان و سەنقور، ٢٣ سال حکومەتی سەربەخۆی بوە و پایتەختی لە (زەڵم)ەوە دەگوێزێتەوە بۆ قەڵای (پڵنگان) و لە ساڵی ( ) کوچی دوایی کردوە.

٢ـ حکومەتی خضر (خدر) بەگی ئاردەڵان کوڕی کولوڵ بەگی ئەردەڵان

لە ساڵی ٦٢٩.ك خدربەگی ئاردەڵان لە جێی بابی دادەنیشێ و ماوەی ٣٤ ساڵ حکومەتی کوردستان، بە داد و عەداڵەت بە ڕێوە دەبا و لە سالی (٦٦٣.ک) کوچی دوایی دەکا.

٣- حکومەتی ئەلیاس بەگی ئاردەڵان:

دوای خدر بەگ (ئەلیاس بەگی) کوڕی لە جێی دادەنیشێ. ئەم ئەمیرە زۆر ئازا و عادل و بە داد و شیاوی حکومەت بوە. ماوەی ٤٧ سال حکومەتی کردوە و لە سالی (٧١٠.ک) دنیای فانی بە جێ هێشتوە. خەڵکی زۆر لە دەس ئەم ئەمیرە ڕازی بون.

٤ـ حکومەتی خدر بەگی دووەم کوڕی ئەلیاس بەگی ئاردەڵان:

لە تاریخی (٧١٠.ک) خدربەگی کوڕی لە سەر تەختی سەرۆکی دادەنیشێ. ئەم والییە بە ڕوالەت دەرویش مەسلەک بوە، ڕۆژگاری خۆی بە نوێژ و ڕۆژو گوزەراندوە، بەڵام زۆر کەم ڕەگ و بێ غیرەت بوە. دوڵەتی عوسمانی بە سوپایەکەوە هێرش دەباتە سەر وڵاتی ئاردەڵان، بەڵام ئەم کابرا بۆ ئەوە خوێنێ نەڕژێ بڕێ لە وڵاتی ئاردەڵان وەک شاربازێر، هەولێر، کۆی، حەریر، عەمادیە، ڕەواندز بە خۆرایی (وەک ماڵی دایکی بوبێ) دەدا بە دەوڵەتی عوسمانی. پاش ٣٦ سال حکومەتی سەرشوڕی کوچی دوایی دەکا.

١ـ تاریخی کورد و کوردستان آیت الله مردوخ ـ مستوره ـ تحفه ناصری.

٥ـ حکومەتی ئەمیر حسنی ئاردەڵان کوری خدر بەگی دووەم:

لە تاریخی (٧٤٦.ک) ئەمیر حسن لە سەر تەختی حکومەت دادەنیشێ. ئەم سەرۆکە، ئازا و کۆڵ نەدەر بوە. ئەم ئەمیرە سێ جار لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانی بە شەڕ هاتوە و هەر سێ جارەکەیش پیروزی بەم بوە. لەیەک فرسەخی شاری ئێستاکەی سنەدا لە سەر کێوێکی بڵند قەڵایەکی قایمی بەدی هێناوە و لە داوێنی باکوری ئەم قەڵادا دێیەکی بە ناوی خویەوە دورست کردوە کە ئیستا ئەو دێیە بە دیێ (حەسەناوا) ناوی دەرچوە. ماوەی ٣٨ سال زۆرمەردانە حکومەتی کردوە و لە ربیع‌الاول (٧٨٤.ک)دا کۆچی دوایی کردوە.

٦ـ حکومەتی باڵوڵ بەگی ئاردەڵان کوڕی ئەمیرحەسنی ئاردەڵان:

لەساڵی (٧٨٤.ک) لە سەرتەختی باوکی دادەنیشێ. ئەم پیاوە زۆر ئازا و خودسەر و خوێن‌ڕێژ بوە. لە سەر تاوانێکی چکولە فەرمانی کوشتن و سەربڕین و نوقسان کردنی داوە. بەم جورە خەڵکی لێ وەڕەز دەبێ و چەند جار خەڵکی وەگیان‌هاتو شورش دەکەن. بەڵام (برایم بەگ) شالیاری ژیری کوردستان خەڵکی ئارام دەکاتەوە. پاش ٤٤ سال حکومەت کۆچی دوایی کردوە.

٧ـ حکومەتی منذربەگی کوڕی باڵوڵ بەگی ئاردەڵان:

لە ساڵی (٨٢٨.ک) لە سەرتەختی حکومەتی کوردستان دادەنیشێ. ئەم حاکمە بە پێچەوانەی بابی ژیر و تێگەیشتو و باسەواد و خەت خۆش و تیرهاوێژ بوە و دڵی خەڵکی بەجێ هێناوە و دادی بە هەژاران داوە. دوای ٣٤ ساڵ،کە نەخوش کەوتوە (مەئمون بەگی) کوڕە گەورەی کردوە بەجێ داری خۆی و لە سالی (٨٦٢.ک) کوچی دوایی کردوە.

٨ـ حکومەتی مەئمون بەگی کوڕی منذربەگی ئاردەڵان:

لە سالی (٨٦٢.ک) بە وەسیەتی باوکی لە سەر تەختی حکومەتی کوردستان دادەنیشێ، ئەم

ئەمیرە زۆر ئازا و ژیر و بەڕاو تەگبیر بوە. بەم جۆرە توانیویەتی کە تەواوی ئەو ناوچانەی کە (خدربەگی دووەم) بە دەوڵەتی عوسمانی بەخشی بو، بە زۆری بازوو، بە هێزی سوپای کوڵ نەدەری کوردستان.لە چنگی دەوڵەتی عوسمانی دەردێنێ و بوهەڕ ناوچەیی ئەمیرو سەرپەرەستێ دیاری دەکا. ئەو ناوچانە ئەمانەن: شارباژێر (سولەیمانی)، اربیل (هەولێر)، کۆی، حەریر، عەمادیە، ڕەواندز. لە سنوری ڕەواندز دا بۆ پارێزگاری کوردستان مەرزەبانی دادەنێ و ماوەی ٣٨ساڵ لە نیهایەتی ئازایی و مەردانەگی حکومەتی کوردستان بەڕێوە دەبا. پاشان لە سالی (٩٠٠.ک) دا وڵاتی پان و بەرینی کوردستانی لە نێوان سێ کەس لە کوڕەکانیدا دابەش دەکا (کە سەد بریا ئەو کارەی نەکردبایە).

بەشی بەگە بیگ : زەڵم، گوڵ عومبەر، شمیران، هاوار، هەورامان، نەوسود.

بەشی سورخاب بەگ : ناوچەکانی، هەشلی، مەریوان، تەنورە، نشکاش، پڵنگان، کلاش(جوانرۆ)، سنەدژ، ناوچەی علی شکر، میهرەبان.

بەشی محمد بەگ : سروچک، قەرەداغ، شارباژێر، ئالان، اربیل، کۆی، حەریر، عەمادیە، ڕەواندز.

٩ـحکومەتی (بیگە بەگ)

دوای ئەوە (مەئمونبەگی) باوکی کۆچی دوایی دەکا (بیگەبەگ) زۆر بە دڵپاکی و جوانی چاوەدیری براکانی دەکا و براکانیشی (سورخاببەگ و محمدبەگ) زۆر ڕێزو شکۆی براگەورەی خویان (بەگە بیگ) لە بەر دەبێ، بەم جورە ماوەی ٤٢ سال بە خۆشی لەگەڵ براکانیدا فەرمان ڕەوایی دەبەنە سەر. لە ئاکامدا لە سالی (٩٤٢.ک) کۆچی دوایی دەکا.

١٠ـحکومەتی مەئمون بەگی دووەم کوڕی بەگە بیگی ئاردەڵان

لە سالی (٩٤٢.ک) مەئمون بەگی دووەم لە جێی باوکی دادەنیشی. پاش دە ساڵ لە لایەن (سوڵتان سلیمان خانی) عوسمانیەوە سوپایەکی بیست هەزار نەفەری بە فەرماندەیەتی (حوسەین پاشا حاکمی عەمادیە) بە توڵۀکارەکانی (مەئمون بەگی ئەووەڵ) و بە مەبەستی کوشتن و تاڵان کردنی کوردان و داگیر کردنی کوردستان، ڕێ دەکەوێ (مەئمون بەگی

دووەمیش) بە چوار هەزار سوارەوە بە پێشوازیەوە دەچێ. لە ناوچەی (شارەزور) لە بەرەبەیانی (٨.ذی‌قەعدەی سالی ٩٤٤.ك) دو سوپا تێك دەڕژێن و تا ئیوارە سوپای چوار هەزار كەسی كوردان.لە بەرابەر بیست هەزار داگیر كەری سوپای عوسمانی‌دا، مەردانە شەڕدەكەن و ڕادەوەستن. خەڵكێكی زۆر لە هەردولا دەكوژرێ. شەو (مەئمون بەگ) لە قەڵای (زەڵم)دا حەشار دگرێ و بۆ هەردو مامەكانی نامە دەنوسی و داوای یارمەتیان لێ دەكا. بەڵام نامەردانە هیچ كامیان بە هاواریەوە نایەن. (مەئمون‌بەگ) ناچار پاش مانگی ڕاوەستان چون (زمهارێ) نامێنێ، شەوانە لە قەلاّ دەچیتە دەرەوە و خۆ دەگەینیتە مەنزلی (حوسەین پاشای) فەرمەندەی سوپا. ئەویش مەئمون بەگ دەنێرێ بۆ (ئەستەمول) و لەوێ زنجیر دەكرێ و دەخرێتە بەندیخانەوە.

١١ـحكومەتی سورخاب بەگ كوڕی مەئمون بەگی ئەووەڵ و مامی مەئمون بەگی دووەم

كاتی هەواڵی دەسگیری برازاكەی پێ دەگەیی هەل بە دەرفەت دەزانێ و لە (سالی ٩٤٥.ك) هەڵ ئەكوتێتە سەر وڵاتی برازاكەی و ناوچەی (محمد بەگی) برایشی داگیر دەكا و دەبێتە حاكمی گشت كوردستان و لەگەڵ (طهماسب شای) صفوی دەسازێ و لە ناوچەی مەریوان لە سەر كێوێكی بەرز لە باكوری دەشتی مەریوان، قەڵایەكی قایم بۆ ڕۆژی تەنگانە دورست دەكا، كە ئاسەواری ماوەتەوە.بەڵام (محمد بەگ)كە سورخاب بەگی برای زوڵمی لێ كردبو پەنا دەبا بۆ (سولتان‌سلیمان خانی عوسمانی (٩٧٤ ـ ٩٢٦.ك) سولتان سلیمان خانیش سوپایەكی (سیی‌هەزار ـ ٣٠٠٠٠) نەفەری بە فەرماندەیەتی (ڕوستەم پاشا سەردار ئەكرەم) بۆ سەركوت كردنی دەنێری (سورخاب‌بەگ) بە هەشت هەزار چەكدارەوە لە دەشتی شارەزور بەر بە سوپای عوسمانی دەگرێ و شەر دەس پێ دەكا.

دوای هەشت ڕۆژ (٨) شەڕ، نزیكی حەوت هەزار(٧) عوسمانی و سێ هەزار(٣) كورد دەكوژرێ. پاشان (سورخاب بەگ) لە قەڵای زەڵم دەخزێ، سوپای عوسمانی دو ساڵ (قەڵای زەڵم) گەمارۆ دەدا. بەڵام فەرمەندەی عوسمانی لەم ماوەدا زەخمی دەبێ و دەمرێ. (شاطهماسبی) صفویش بۆ قازأنجی خوی ١٥ هەزار سوپا، بە سەرداری (حوسەین‌بەگ) ناوێ بە یارمەتی سورخاب بەگەوە دەنێرێ و لە دو فرسخی قەڵا، سوپا ئامادەی شەڕ دەبێ. سوپای

عوسمانی لە ترسا پاشەکشی دەکا و (سورخاب‌بەگ)یش لە قەڵا دێتە دەرو و دو قۆڵی سوپای عوسمانی دەشکێنن و دەیان کەنە ئاردی ناو دڕۆ. پاش ئەم پیرۆزی‌یە (سورخاب‌بەگ) پایتەختی خۆی لە قەلای زەڵم دەگوێزێتەوە بۆ قەلای (مەریوان). سورخاب بەگ ١١ کوڕی بوە:

١ـ حەسەن بەگ ٢ـ ئەسکەندربەگ ٣ـ سولتان علی بەگ ٤ـ یعقوب بەگ ٥ـ بارام بەگ ٦ـ ذوالفقار بەگ ٧ـ اصلمش بەگ ٨ـ شاسوار بەگ ٩ـ صارم خان ١٠ـ قاسم بەگ ١١ـ بساط بەگ.

سورخاب بەگ بە هۆی لێ هاتویی و مەردانەگی سوڵتان عەلی کوڕی خۆی دەکا بە جێ‌نشینی خۆی، حکومەتی ڕەواندز و عەمادیەیش دەدا بە کوڕی پێنجەمی (بارام‌بەگ) کە (محەمەدبەگی) مەشهور بە (میری ڕەواندز) کە ماوەیکی زۆر لە بەرابەری سوڵتانی عوسمانی‌دا مەردانە ڕاوەستا و کوڵی نەدا و سەری بۆ عوسمانی دانەنەواند لەنەوەی ئەم بارام بەگە بوە.

سورخاب بەگ دوای سێ سال فەرمان ڕەوای و دەسەلات کۆچی دوایی دەکا و سوڵتان عەلی بەگی کوڕیشی سێ سال دوای باوکی کۆچی دوایی دەکا، (سوڵتان‌عەلی بەگ) دوو کوڕی میر مندالی بە ناوی ١ـ تەیمورخان ٢ـ هەڵوخانی لە دوا بەجێ دەمێنێ.

١٢ـ(حکومەتی بساط بەگ کوڕی سورخاب بەگ)

لە سالّی (٩٧٥.ک) بساط‌بەگ کوڕی یازدەهەمی سورخاب بەگ لەسەر تەختی فەرمەنڕەوایی کوردستان دادەنیشێ. بساط بەگ پیاوێکی ئازا و دلاوا و کاری و هونەرمەند بوە و زۆرتری کاتی خۆی لەگەڵ عالمە دینیەکاندا بردوەتە سەر، خزمەت و یارمەتی ئەو بە عیلم و زانیاری بە ناوبانگ بوە. ئەم میرە نزیکی دەسال حکومەتی کردوە، لە سالی (٩٨٥.ک) تەیمورخان و هەڵوخان کوڕانی (سوڵتان‌عەلی‌بەگ) شورش ڕێ دەخەن و داوای میراتی باوکیان دەکەن، بساط بەگ تاقمێ چەکدار لە ژێر فەرمانی (سوراب بەگی) ژن برای بۆ سەرکوت کردنیان دەنێرێ، تەیمورخان و هەڵوخانیش هەر بە بیستنی ئەم هەواڵە هەڵ دێن و تا قەزوێن ناگرسێنەوە، هانا دەبەنە بەر شا ئیسماعیلی دووەم (شایەتی ٩٨٤ ـ مردن ٩٨٥.ک) پاش یەک سالّی ڕەبەق شا بە هاواریانەوە نایێ و لە سالی (٩٨٦.ک)دا دەمرێ. ناچار

تەیمورخان و هەڵوخان دەگەڕێنەوە بۆ کوردستان و کومەڵێ لە خۆیان خڕ دەکەنەوە و دەس دەکەن بە تاڵان و بڕۆ، بەڵام ئەوەی لە لای بەندە خەیاڵە لە لای خودا بەتاڵە، هەر لەم عەدو سەدەدا، بساط بەگ دەمرێ و تەیمورخان بێ دەردی سەر دەبێ بە فەرمانڕەوای کوردستان

١٣ - (حکومەتی تەیمورخانی ئەردەڵان)

لە ساڵی (٩٨٦.ک) تەیمورخان لە سەر تەختی حکومەتی کوردستان دادەنیشێ، تەیمورخان پاش ئەوەی جێی خۆی قایم دەکا، داب و نەریتی حکومەتی کوردستان دادەمەزرێنێ. لەگەڵ سوڵتان مورادخانی عوسمانی (٩٨٢ ـ ١٠٠٣.ک) بە مەبەستی بەهێز کردنی خۆی پەیوەند دەگرێ و پەیمانی فەرمەنبەرداری لەگەڵا دەبەستی (سوڵتان مورادخان) لەم خۆفرۆشیە زۆر خۆشحال دەبێ و لەقەبی (میری میرانی) پێ دەدا و بە ناوی (تەیمورخان پاشا) ناودێری دەکا و هەر ساڵ یەکسەد هەزار ئاقچە[1] زێری بۆ دەبڕێتەوە، تەیمورخان چوار کوڕی بوە: ١ـ سوڵتان عەلی بەگ ٢ـ بوداغ بەگ ٣ـ مورادبەگ ٤ـ میر علم‌الدین بدرخان. ناو براو وڵاتی ژێر دەسەڵاتی خۆی بەم جۆرە لە نێوان کوڕەکانی خۆیدا بەش دەکا. حەسەناوا و سنە و شارەزور و زەڵم و قزڵجە بە کوڕی گەورەی (سوڵتان‌عەلی‌بەگ) دەسپێرێ، ناوچەکانی قرەداغ و کۆی و حەریر بە (بوداغ‌بەگ) دەدا. مەڵبەندەکانی سەقز و مەریوان و سیاکو و خوڕخوڕە و تیلەکۆ بە (مورادبەگ) دەبەخشێ. ناوچەی شارباژێر (سولەیمانی ئیستاکە) بە کوڕی چکولەی میر علم‌الدین دەسپێرێ. پاشان بۆ خۆی بە مەبەستی پەرەدان بە کەوشەنی فەرمانڕەوایی خۆی و دەس کێشان بە سەر ناوچەکانی تری کوردستان‌دا، سوپایەکی ڕێک و پێک و تەیار پێک دێنێ و ناوچەکانی کرماشان، سەنقور و دینەوەر دەخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆی.

لە ساڵی (٩٩٣.ک) هێرش دەباتە سەرناوچەی ژێر دەسەڵاتی (عومەربەگی سەرۆکی کەڵوڕ) (عومەربەگیش) پەنا دەباتە بەر (شاویردی خانی والی لوڕستان) شاویردی خانیش بە سوپای لوڕ و کەڵوڕ، ڕێگا بە (تەیمورخان) دەگرێ (تەیمورخان) کە هێشتا چەمی شەڕی نەهاتبوە دەست و فوت و فەنی جەنگی نەدەزانی، کاتی گەڕانەوە بەرەو کوردستان، لە ناکاو دەکەوێتە (کەمینی) دوژمنەوە. تەیمورخان ناچار بە هەزار سوارێ کە لەگەڵیا دەبێ، بێ باکانە گەمارۆی دوژمن دەشکێنێ، بە قەزای خودا ئەسپی تەیمورخان لە مەیدانی شەڕدا دەپێکرێ و،

١ـ

تەیمورخان دەکەوێتە خواری و سوپای لوڕستان دەڕژێن بە سەریا و دەسگیری دەکەن.

بەڵام (شاوێردی خان) کە مرۆیەکی ژیر و دورەندیش و بە تەجرەبە دەبێ، بەڕێز و شکۆیەکی تایبەتەوە (تەیمورخان) دەباتەماڵی خۆی و زۆری بەخێر دێنێ. پاش چەند رۆژ پەزیرایی بەقەدر و ڕێزەوە بۆ کوردستانی بەڕێ دەکاتەوە. سێ سال دوای ئەم ڕوداوە، بە دو هەزار چەکدارەوە بە مەبەستی گرتنی ناوچەی زەڕین کەمەر (بیجاری ئیستاکە) و تێک شکاندنی هێزی (دەوڵەتیارخان)ی سیامەنسور.کە حکومەتیکی سەر بەخۆی لەم ناوچەدا پێک هێنابو،هێرش دەبا. (دەوڵەتیارخان) بە هەزار چەکدارەوە ڕێگای پێ دەگرێ، بەڵام زۆری پێ ناچێ (دوڵەتیارخان) دەشکێ و خۆی دەخزێنێتە (قەڵای زەڕین‌کەمەر) و حەشار دەگرێ، تەیمورخان دەست بەردار نابێ و (قەڵا) گەمارۆ دەدا. پاش ماوەیی قەڵا دەگرێ، بەڵام لە کاتی چونە ناو قەڵا، (تەیمورخان) بە گوللە دەکوژرێ (سالی ٩٩٨.ک). (هەڵوخان)ی برای بە توڵەی خوێنی تەیمورخان، زۆریان لێ دەکوژێ و قەڵا ساف لە ساف تالان دەکا. پاشان (تەرمی براکەی هەڵ دەگرێ و دەیباتەوە بۆ قەڵای مەریوان.

١٤- (حکومەتی هەڵوخانی ئاردەڵان)

هەڵوخان پاش گەڕانەوە بۆ کوردستان لە سەر تەختی حکومەتی کوردستان پاڵ دەداتەوە. ، هەوەڵی کاریەوە ماوەی دوو ساڵان پەیوەندی خۆی لەگەڵ حکومەتی عوسمانی دەپارێزێ. شان ناوەندی حکومەتی خۆی لە (قەڵای زەڵم) و (قەڵای مەریوان) دەگوێزێتەوە بۆ (قەڵای لنگان)[1].

هەڵوخان بێجگە لە قایم کردنی قەڵاکە خانوبەرە و بازار و مزگەوتیشی لێ دورست دەکا و ،ر سێ قەڵای زەڵم و مەریوان و حەسەناوایش تەعمیر دەکاتەوە. هەڵوخان میرێکی ئازاو کوڵ ـەدەر و بەداد و ئینساف بوە، ڕێزی بۆ ژێر دەسەکانی داناوە، لەگەڵ حاکمەکانی هاوسێی خۆی لە ڕێی یەکیەتی و دوستییەوە ژیاوە.

بەم جۆرە لە ڕۆژگاری حکومەتی (هەڵوخان)دا خەڵکی کوردستان ژیانێکی خۆشیان بردوەتە سەر. وڵاتی ئاوەدان و خزینەی پڕ لە زێڕ و زیو بوە. هەڵوخان بەهاران لە قەڵای

١ـ قەڵای پلنگان لە شوینیکی زور عاستەم دابوە و دەورانێ شوینی خیلەکانی گوران و کەلوڕ دەبێ. لە بەر سەختی بە (قەڵای پلنگان) ناوی دەرچوە، یانی کوردی وینەی پلنگی تیدا ژیاوە.

(پڵنگان)، هاوینان لە قەڵای (حەسەناوا)، پایزان لە قەڵای (مەریوان)، زستانان لە قەڵای (زەڵم)دا ژای دەبوارد.

(هەڵوخان) بەرە بەرە سوپایەکی ڕێک و پێک و تەیار پێکەوە دەنێ و لە ئاکامدا لە ژێر باری قورسی ژێر دەستی و باجدان، بە دەوڵەتەکانی ئیران و عوسمانی دیتە دەرو ملی بۆ ملهوڕیی ئەوان کەچ ناکا، سەریان بۆ دانانەوینی و گوی بەهاژە و گیڤەیان نادا. بەڵکو دەیەوێ درگای خوشبەختی لە گەلەکەی بکاتەوە، بۆ هەمیشە دوژمن بەرەو دوا بباتەوە. بەم شێوە پێشەکی سەربەخویی پێک دێنێ، پاشان لە عالم و زانا بەناو بانگەکانی کورستانی دەگێڕێتەوە کە بە دەنگیەوە بڕۆن بۆ ناوەندی حکومەتەکەی خۆیان، تا وەک خۆر لە دور بنوێنن، کار و باری ئاینی و شوغلی پیرۆزی دەرس وێژی و قەزاوەت بە یاسای جوانی قورئان هەڵ سوڕێنن، ئەم دو زانا پایە بەرزانە ١ـ شیخ عەبدلغفاری دوهەمی مەردوخی کوڕی شیخ شمس‌الدین ٢ـ مەولانا(یعقوبی‌قاری) باوە گەورەی.موالی و شیخ الاسلامیەکانی سنە، وەک زۆر لە زانا دڵسۆزەکانی تر.بە دەنگیەوە ڕویشتن، چون زانابوون و لە حەق گەیشتن.

لە ساڵی (١٠١٩.ک) حوسەین خانی والی لوڕستان بە دنەی (شا عەبباسی‌صفوی) (شایەتی٩٩٦ ـکوچ ـ١٠٣٨.ک) بە سوپایەکی دەهەزار نەفەریەوە هوروژم دەباتە سەر (دەوڵەتی شلکی) کوردستان لە قەڵای (حەسەناوا). پاش چوار جار شەڕ و لێکدان هێزی حوسەین خانی لوڕ تێک دەشکێ و بە خۆی و سوپاکەیەوەپاشە و پاش دەکشێنەوە و هەڵ دێن. بە فەرمانی هەڵوخان تا چوار فەرسەخی هەڵیان دەبڕن و زۆریان لێ دەکوژن، بەڵام بە هۆی هاوخوێنیەوە لەوە بەو لاوە دوایان ناکەون و دەڵێن: هەر نەبی با بڕێکیان بگەڕێنەوە بۆ نیشتمان و غیرەتی هاوخوێنیان بێتە کوڵ و ددان بنێن بەوەداکە شەڕی براکوژی بێجگە لە خۆکوژی شتێ تر نی‌یە.

(شاعەبباس)کاتێ ئەم هەواڵەی پێ دەگا ئاور دەگرێ و قینی کۆنە و نوێی بڵێسە دەستێنێ و قوشەنێکی زۆری بێ زۆر، بۆ شکاندنی باڵی هەڵو و تاڵان کردنی کوردستان و کوشتنی کوردان بەرێ دەکا، بەڵام وتەنی «سەد قەل وبەردێ» سوپای تەیاری شا عەبباس لە بەرابەری هەرەسی بە هێزی یەک دڵ و یەکجێی کورداندا، خۆی ناگرێ و دەشکێ و بە سەر شۆری دەگەڕێتەوە، ئەمجار شا بۆ خۆی دەیەوی بوار تاقی بکاتەوە، هەر نەبێ با بەگزە ئەو قومارە بباتەوە.

شا بە قوشەنێکی زۆر تەیارەوە دێ تا دەگەیی بە دێی (مەیهەم) لە دیکوی ئەسفەندئاوای

قوروە، لەوی کابرایی بە ناویی (ئاڵی باڵی) لە پیرە پیاوە تەق و چەف دیوەکانی ڕۆژگار لە خێڵی ژیری بەڕاو تەگبیری کوردی (زەنگەنە) بە شا دەڵی، هەڵۆخان کێوە، نەبەردە، بزێوە، هەڵوی تیژباڵی کوردستانە، شێری تۆڕەی ناو لانە، ئەگەر هەمویشمان تێکرا هەستین، بە شەرپێی ناوەستین، جا چاک وایە، باشەڕ گوڕکەین لەو مەزرایە، بە خۆشی دای کوژێنین ئەو هەڵایە.

شاکە دەیزانی ئەمجار، با قولیش هەڵکا داوێنی تەڕ دەبێ، لە جاری پێشو وڕتر و شپرزەتر دەبێ.بە (ئاڵی باڵی) دەڵێ: تۆ پیرێکی بە سۆزی، ژیر و بەڕاو دڵسۆزی. بەم شێوە (شاعەبباس) هەرلەویوە دەگەڕێتەوە بۆ ئیسفەهان. ئاڵی باڵیش بە دیارییەکی زورەوە دەچێ بۆ لای (هەڵۆخان).

لەو کاتەدا هەڵۆخان لە قەلای مەریوان دەبێ (ئاڵی باڵی) بە دیارییەکەیەوە بەرەو مەریوان ڕێ دەکەوێ. هەڵۆخان ڕوی خۆش نیشان دەدا و (خان ئەحمەدخان)ی کوڕی گەورەی خۆی بە دیارییەکی شایانەوە، دەنێری بۆ دەرباری (شاعەبباسی صفوی)، شاعەبباس زۆر شاد دەبێ کە نەچیر،بە پای خۆی هاتوەتە بەرانگەی ڕاوی. وەهانەچیرێکی قەڵەوکەوتوەتە داوی. زۆری پێ ناچێ کە (زەڕین کلاوی) خۆشکی خۆی لە (خان احمدخان) مارە دەبڕێ. بەو مەرجە، نیشتمان و بیرو بڕوای پێ بفرۆشێ. بۆ خواستی شا،تێ بکۆشێ، شاعەبباسی ناسوپاس لە نهێنیدا بەڵینی پێ دەدا، کە حکومەتی سەربەخۆی کوردستانی پێ بسپێرێ. بەو مەرجە کاتێ گەڕاوە بۆ کوردستان، (هەڵۆخانی) باوکی بۆ (ئیسفەهان) بنێرێ.

خان احمدخان بە هەوای نەوسانی و دنەی شەیتانی، لە خۆ بایی دەبێ و لە ڕێ دەر دەچێ مافی باوکی لەبەر چاو ناگرێ، خۆی لەبەر تیری تانەدا ڕادەگرێ، بەڵین بە شا دەدا کە پاش گەڕانەوەم بە خۆشی بێ یا ناخۆشی، باوکم دەنێرم بۆ ئیسفەهان. (خان احمدخان) بە خۆی و (زەڕین کلاوی) خێزانی و دەستەیی لە (قزلباشەکان).دەگەڕێتەوە بۆ کوردستان. هەڵۆخانی باوکی لەم کارەی (خان احمدخانی) کوڕی خەم دایدەگرێ و هەزارە دەکا، لەوەیکە پای (قزلباشی) بێگانەی خستە کوردستان زۆر وەڕەز و دڵتەنگ دەبێ، دەڵی ڕۆڵە جوانەمەرگ بی بۆچی ڕێویت بباخمان فێر کرد. بۆ ڕێز و شکوی کوردانت ورد کرد زۆر عاستەمە لەمەولا گەورەیی و مافمان لەدەس هەڵ نەپروچقینن. تاجی سەر بە خۆیی و حەسانەوەمان لە سەر نەڕفێنن. پاشان هەڵۆخان لە کوڕە هەڵخڵەتاوەکەی دەتۆری و دەڕواتە ناو قەلا و درگای قەلا لە سەر خۆی دادەخا. (خان احمدخانی) کوڕی هەڵۆخان خەم دایدەگرێ، کە چون فەرمانی شا بە ڕێوە بەرێ و باوکی دەس بەستە بنێری بۆلای شا. لە ئاکامدا بە هاوکاری بۆرە پیاوێ بە ناو

مەلایاقوب و، بە نەخشەی دایكی خاناحمدخان لە ناو قەلاوە وەبە دانی بەرتیل بە دەرگاوانانی خۆفرۆش، دەرگای قەلا هەڵ دەگرێ و، باوكی لە شیرین خەودا دادەچڵەكێنێ و هەر ئەو شەوەیش دەس بەسە باوكی بەرەو ئیسفەهان بەڕێ دەكا[1]. شاعەبباس زۆری ڕێز لێ دەگرێ و دوای شەش مانگان، دەی نێرێتەوە بۆ كوردستان[2].

١٥-«حكومەتی خان احمدخانی ئاردەڵان»

خان احمدخان لە سالی (١٠٢٥.ك) لە سەر تەختی حكومەتی كوردستان پاڵ دەداتەوە. بەرە بەرە سوپایەكی بیست هەزاری بە ناوی (نیزامی ئاردەڵان) پێك دێنێ. پاش ماوەیی بە فەرمانی شاعەبباس، بۆ شەڕی براكوژی كوردەكانی (موكری) و (بلباس) (چون سەریان بۆ فەرمانی شاعەبباسی كوردكوژ دانەدەنەواند) بە بیست هەزار چەكداری سوارە و پیادە بەڕێ دەبێ و لە گەڵیان بە شەڕ دی و دەیان شكێنێ.ناچار ئەوانیش خۆ دەهاوێنە قەلای (ڕەواندزەوە). ماوەیێ گەمارۆی قەلا دەدا، پاشان قەلا دەگرێ و زۆریان لێ دەكوژێ و ساف لە ساف تالانیان دەكا. پاشان (ڕەواندز) دەخاتە ژێر دەسەلاتی خۆی و (قەرە حسن‌بەگی) كوڕی بارام‌بەگی كوڕی سورخاب‌بەگی ئاردەڵان لە ئاموزاكانی خۆی دەكا بە حاكمی (ڕەواندز). هەروا بە ڕێز حكومەتی (خوشناوەتی) و (عەمادیە) بە (خالدبەگ) و (عوسمان‌بەگ) دوبرای (قرا حسن‌بەگ) دەسپێری. (خالدبەگ) پیاوێكی ئازاو چاك و بە ڕێز و لە میرە هەڵكەوتوەكانی ڕۆژگار بوە كە حاكمەكانی (ڕەواندز) لە بنەچەی ئەوبون. خالدبەگ بە (میری خوشناو) بە ناو بانگ بوە خاناحمدخان پاشان بێ خوێن ڕێژی (موصل) دەگرێ و دوای (٤٠) چل ڕۆژ (كەركوكیش) دەخاتە ژێر دەسەلاتی خۆی و حاكمێكی بۆ دیاری دەكا. پاشان بەغدایش بێ خوێن ڕێژی دەگرێ. خان احمدخان دوای ئەم پیرۆزی‌یەیانی سالی (١٠٣٥.ك) بە سەربەرزی دەگەڕێتەوە بۆ كوردستان. ئەم سەفەرەی خاناحمدخان لە هەوەڵەوە تا سالی (١٠٣٥.ك)، حەوت سال و سێ مانگ درێژەی بوە. سێ ساڵ دوای ئەم ڕوداوە شاعەبباس دەمرێ و (شاصفی) لە جمادی‌الاخری سالی (١٠٣٨.ك) دەبێ بە شا. (شاصفی‌یش) وێنەی شاعەبباس ڕێزی

١- تحفه ناصری و عالم آرای عباسی.

٢- تاریخی كورد و كوردستانی مەردوخ : دەنوسی هەلوخان بە خواستی خوی چوە بو ئیسفەهان. (مستورە) دەنوسی هەلوخان تاكاتی مردن لە ئیسفەهان دەس بە سەر بوە و هەر لەویش مردوە.(عالم‌آرای‌عباسی) دەنوسی لە (١٠٣٦.ی.ك)دا بەمەرگی كوتوپر (سكتە) لەئیسفەهان كوچی دوایی كردوە.

(خان‌احمدخانی) لە بەربوە.

(خان‌احمدخان) لە (زەڕین‌کلاوخانم) خوشکی شاعەبباس کوڕێکی دەبێ بە ناوی (سورخاب‌بەگ)، ئەم کوڕە لە ژێر چاودیری باپیرەی خۆی، سوارچاک و تیرهاوێژ و خاوەن هۆش بار دێ. بەڵام نەتەویسان و حەسودان لە حاست پێکەوتویی ئەو میرزادە، خۆیان پێ ناگیری و لای (شاصفی) گوێ لە مست دوزمانی لێ دەکەن. شاصفی‌یش کە بە خوێنی کوردان تونی دەبێ لە سالی (۱۰۳۹.ک) فەرمان دەداکە بە تاوانی خەیانەت چاوانی لە گلێنە دەر دێنن، (خان‌احمدخان) بە بیستنی ئەم هەواڵە عەقڵ و هۆشی لە لا نامێنی و ماوەی سالێ شێت دەبێ. بەڵام خودا لە سالی (۱۰۴۰.ک) شفای بۆ دەنێرێ و چاکی دەکاتەوە.

(خان‌احمدخان) لە سالی (۱۰۴۱.ک) سوپایی پێک دێنێ و لە داخی (شاصفی) و بە مەبەستی تۆڵە، شارەکانی سونقور، کرماشان، هەمەدان، گەڕوس، ورمێ، خۆی دەگرێ و لە هەرکام لەم شارانە حاکمی لە لایەن خویەوە دادەنێ و بە شیوەی ڕەسمی سەربەخۆیی کوردستان، جەژن دەگرێ و بە ناوی خویەوە سکە لێ دەدا و گشت پێش نوێژان و ئیمام جومعەکان بە ناوی شای سەربەخۆ (مستقلّ)ی کوردستان ناوی دەبەن. لەم جەژنەدا مەلا شیخ‌شمس‌الدین کوڕی شیخ عبدالغفاری مردوخی خوتبەیەکی زۆر ڕەوان بە زمانی عەرەبی دەخوێنێتەوە (سوڵتانی‌عوسمانی)ش پیرۆزبایی پێ دەڵی و بە ڕەسمی دەی‌ناسێ و حکومەتی (موصل) و (کەرکوکیشی) پێ دەسپێرێ[1].

(شاصفی) خۆی بۆناگیرێ و چاوی چنوکی پێدا هەڵ نایی و سوپایەکی تەیاری دەنێرێتە سەر، لەولایشەوە سوڵتانی عوسمانی (سلطان‌مرادخان).(مەنوچیرپاشا) بە دو هەزار چەکدارەوە بۆ یارمەتی خان‌احمدخانی دەنێرێ. لە ۲۷ ربیع‌الاولی سالی (۱۰۴۶.ک) لە قەراخ گۆلی (زریوار)ی مەریوان دو سوپا پێکەوە بە شەڕ دێن. لە بیست ربیع‌الثانی سالی هەزار (۱۰۴۶.ک) سوپای عوسمانی دەشکێ و (خان‌احمدخان) ناچار پاشەکشێ دەکا و شاری (موصل) دەکا بە پایتەختی خۆی، خان‌احمدخان ماوەی حەوت سالان بە سەر بەخۆیی (مستقل) حکومەت بەڕێوە دەبا. دیسان لە ۳.ی ڕەمەزانی سالی (۱۰۴۶.ک) لە نیوان سوپای (سوڵتان‌مراد) و (شاصفی) لە دەشتی مەریواندا، ئاوری شەڕ بڵیسە دەستێنێ و زۆرێ لە سوپای قزڵباشی شاصفی دەکوژرێ و ئەوی تریشی، پادەکا بە پشتیا و بۆی هەڵ دێ. دیسان لە (ئەسفەنداوای) قوروەی کوردستان هەر دو سوپا بە شەڕدێن. بەڵام ئەمجار سوپای عوسمانی

[1] ـ مشاهیر کوردی بابامەردوخ ـ کورد و کوردستانی ئایتوڵلا مەردوخ.

دەشکێ. پاش ئەم پیرۆزی‌یە شاصفی حکومەتی کوردستان بە سلیمان‌خانی‌ئاردەلان کوڕی میرعلم‌الدین نەوەی تەیمورخان دەسپێری.

١٦ـ حکومەتی سلیمان خانی ئاردەلان

لە سالی (١٠٤٦.ک) سلیمان‌خانی ئاردەڵان بە فەرمانی شاصفی لە سەرتەختی حکومەتی کوردستان دادەنیشێ و پایتەختی کوردستان لە دێی (حەسەناوا) دەگوێزێتەوە بۆ شارۆچکەی سنە، کە تائەم تاریخە خێڵی (زێڕینەکەوش) یا (کەوش‌زێڕین) کە خۆیان لە بنەماڵەی «توسی‌نەوزەری کەیانی» دەخوێننەوە تییدا نیشتەجێ بوە.

سلیمان‌خان لە سەر تەپوڵکەیی لە ناوەڕاستی شاردا، قەڵایەکی قایم و پتەوو بە شکۆ دادەڕێژێ و دەیکاتە شوێنی فەرمانڕەوایی و حکومەتی خۆی، ئەم قەڵا تا سالی (١٣٤٧.ک) جێی فەرمانڕەوایی حاکمەکانی ئاردەڵان بوە، پاشان ماوەیی سوپای دەوڵەتی تێدا بوە و زەمانی بە باشگای ئەفسەران ناو دەبرا.

پاشان سلیمان‌خان لە بەر ئەوە قەڵاکانی (زەڵم) و (پڵنگان) و (مەریوان) و (حەسەناوا) نەبێتە سەنگەری دوژمنان، گشتیان دەڕوخێنێ. (خان‌احمدخان) لە (١٠٤٧.ک) بە دوازدە هەزار سوارە و پیادەی چەکدارەوە بە هیوای سەندنەوەی کوردستان، لە (موصل)ەوە وەڕێ دەکەوێ و لەگەڵ سوپای شاصفی بە شەڕدێ. بەڵام بە داخەوە دەشکێ و دەگەڕێتەوە بۆ موصل. پاش شەش مانگ لە سالی (١٠٤٨.ک) لە (موصل) کۆچی دوایی دەکا و لە نزیکی گلکۆی پیروزی حەزرەتی یونس پیغەمبەر(د) دەنێژرێ. خودا لە وەها ئازا پیاوێکی بەرز و خواناس ببورێ و لێی خۆش‌بێت. ماوەی حکومەتی (خان‌احمدخان) دوای (باوکی) (٢٣ساڵ) بوە کە ٥ یا ٧ سال بە ناوی خۆی سکەی لێ‌داوە و سەر بە خوو مستقل ژیاوە. لە خوام داوایە کە لەو تاوانە گەورە و بێ ئەدەبیەی کە لەگەڵ هەڵوخانی باوکی‌داکردی ببوری و لێی خۆش‌بێ. سلیمان خان لە سالی (١٠٦٦.ک) کوچی دوایی دەکا.

١٧ـ حکومەتی کلبعلی خانی ئاردەڵان (١٠٦٧ ـ ١٠٨٢.ک)

لە ساڵی (١٠٦٧.ک) هەریمی کوردستان لە نێوان کوڕەکان و دوستەکانی سلیمان‌خان بەم

جۆرە دابەش دەکری:

١ـسنە و دەورو بەری خۆرهەڵاتی بەشی (کڵبعلیخان) کوڕی گەورەی سلێمان خان

٢ـمەریوان بەشی خەسرەوخانی کوڕی سلێمان خان.

٣ـسەقز و سیاکو بەشی سوراب سوڵتان کوڕی چکولەی سلیمانخان.

٤ـناوچەی پڵنگان بەشی مریدوەیس سوڵتان.

٥ـناوچەی شارەزور و شارباژێر بەشی محمدخانی گورجی.

٦- جوانرۆ بەشی صفر سوڵتان، بەڵام بە فەرمانی شا گشتیان ناچار دەبن کە لە ژێر چاودێری و فەرمانی کڵبعلیخانداکار و باری ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیان بەڕێوە بەرن. پاشان کڵبعلیخان لە ساڵی (١٠٦٧.ک) گشت ئەو ناوچانە دەگرێتە ژێر دەسەڵاتی خۆی و لە حکومەتا سەربەخۆ دەبێ. ئەم حاکمە ماوەی شازدە سال حکومەتی کوردستانی بەڕێوە بردوە، لە ئاکامدا ساڵی (١٠٨٢.ک) بە مەرگی (کوتوپر) مردوە.

١٨ـحکومەتی خاناحمدخانی دووەمی ئاردەڵان

دوای کڵبعلیخان (خاناحمدخانی دووەم)ی کوڕی، دەبێ بە حاکمی کوردستان ئەم حاکمە ئەوەندە عەییاش و دڵاوا و خودسەر و دەسباز و بەخشندە بوە کە بە (خانە زێرینە) ناوبانگی دەرچوە. لە ئاکامی ئەم بێ بەند و بارییەی لە مانگی ذیقەعدەی ساڵی (١٠٨٩.ک) بە فەرمانی شاسلیمانی صفوی (١٠٧٧ـ١١٠٥.ک) لە حکومەت لادەبرێ و خەسرەوخانی مامەی لە جێی دادەنرێ.

١٩ـحکومەتی خەسرەخانی ئاردەڵان

خەسرەوخانی ئەردەڵان پاش ئەوەی لە سەر تەختی حکومەتی کوردستان دادەنیشی خاناحمدخانی برازای بە دەس بەسراوی دەنێری بۆ ئیسفەهان، بە پێچەوانەی چاوەڕوانی و هیوای خەڵکی، ئەم میرە ئەوەندە خەڵکی هەژاری هاوزمانی کورد، دەچەوسێنێتەوە و ستەمیان لێ دەکا، کە خەڵکی وەگیان دێن و برێ لە ئازاپیاوان، بۆ دادخوایی و هاوار دەچن بۆ ئیسفەهان. بەڵام (شا) دەیان نێرێتەوە بۆ لای خەسرەوخان و سفارشی بۆ دەنێری کە ڕێ و ڕەسمی خۆت

بگۆڕە و دادی خەڵک بدە و ڕوی خەڵکی بکە خۆت و دڵیان بێنەوە جێ. بەڵام (خەسرەوخان) لە جاران تونترو ستەمکارتر و ڕوگرژتری لێ دەردێ، تا قار و تۆزەیی خەڵکی بە سەردا دەڕژێ، دیسان خەڵکی لێ وەدەنگ دێ.

ئەمجار (شاسلیمان) بانگی دەکا بۆ ئیسفەهان و لە گوزەپانی (شاهی) دەکوژرێ و، کابرایێ بە ناوی (تەیمورخانی ئاجی‌لو) کە لە خێڵی ئاردەڵان نایێ دەکا بە حاکمی سنە. بەڵام پاش شەش مانگ لە حکومە لادەبرێ و لە سالی (١٠٩٩.ک) دیسان (خان‌احمدخان) دەکرێتەوە بە حاکمی سنە. لە باتی ئەوە ئەم میرە لە کارەساتی ڕابوردوی پەندی وەرگرتبێ، ڕێی باشانی بۆ خۆی هەڵ بژاردبێ،لە پێشو زیاتر عەییاش‌تر و ستەمکارتر و بێ کارەتری لێ دەردێ.

لە سالی (١١٠٥.ک) (شاسلیمانی صفوی) دەمرێ و (شاسوڵتان حسین) دەبێ بە شا. لە سالی (١١٠٧.ک) بە فەرمانی (شاسوڵتان‌حسین) خان‌احمدخان،لە حکومەت لادەبرێ و محمدخانی کوڕی خەسرەوخانی کوژراو، دەکرێ بە حاکمی کوردستان. ماوەی حکومەتی خان‌احمدخان لە جاری دوهەمدا هەشت ساڵ و چەندی بوە.

٢٠ـ حکومەتی محمدخانی ئاردەلان

محمدخان کوڕی خەسرەوخان دوای ئەوە لەسەر تەختی حکومەت پاڵ دەداتەوە،درگای عەداڵەت و داد لە خەڵکی دەکاتەوە. دڵی گەل بەجێ دێنی، هەژاران بە خۆشی دەدوێنێ، یاسای نەزم و ئاسایش و هێمنایەتی بۆ خەڵکی دادەمەزرێنێ،بەڵام لەم کاتەدا کە حاکمی دادگر خەوی لێ کەوتوە، خەڵکی هەژاریش بوی نوستوە.(سلیمان‌پاشای‌بابان)، هێرش دەکاتە سەر کوردستان، هەورامان و سەقز و مەریوان دەگرێ و (تەیمورخان‌بەگی) کوڕی (سوراب‌سوڵتان) کوڕی (کڵبعلی خانی) حاکمی سەقز و سیاکو، لەگەل (ابراهیم‌بەگی ئەسکەندەری) حاکمی مەریوان دەکوژێ و سوپای ئاردەڵان دەشکێنێ. (شاسوڵتان‌حسین) عەبباس قلیخانی قاجار بە سوپای قزڵباشەوە بەرەو کوردستان بەڕێ دەکا،تا بە پشتیوانی سوپای ئاردەڵانەوە بێن و لەگەڵ (سلیمان پاشای‌بابان) بەشەڕبێن، تا ئەو خاکانەی کە داگیری کردوە لە دەستی دەربێننەوە. بەم جۆرە لە سالی (١١١٠.ک) ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ و برا، برا دەکوژێ،ڕۆژە ڕەشیش خوێنی هەردوکیان دەمژێ. دوای دوڕۆژ شەڕ و لێکدان ،سوپای (سلیمان‌پاشا) دەشکێ. (قاسم سولتانی هەورامی)،کە کونە قینی لە ئاردەڵانەکان دەبێ، لە لای فەرمەندەی سوپای (قزڵباش) دوو زمانی

ئاردەڵانەکان دەکا و دەڵێ: بە هۆی ئەوە کە (ئاردەڵان) و (بابان) هەردو کوردن، هاوبیرو بڕوان، (ئاردەڵان) لەگەڵ (بابان)دا شەڕی نەکردوە، بەڵکو تماشاچی شەڕبوە، عەبباس قـلیخان بـەم دوزمانی‌یە، ڕقی هەڵ دەستی و لێوی خۆی دەمژێ و زۆرێ لە کوردان دەکوژێ. قاسم سوڵتانی دوزمانیش لەگیان دەکا.

پاش ئەمڕوداوانە لە سالی (١١١٣.ک) جیهان‌گیر سوڵتان کوڕی (کلبعلی‌خان) بە مەبەستی وەدەس هێنانی حکومەتی کوردستان، بەدژی (محمدخانی) حاکمی کوردستان شورشێ ڕێک دەخا و، بە دەستی شای صفوی لە سەرکاری لادەبا، بەڵام جیهانگیر سوڵتانی شورشگیر بێجگە لە بەد ناوی هیچی پێ نابڕێ. لە ئاکامدا (محمدخانی گورجی) دەبـێ بـە حـاکـمی کـوردستان. (محمدخانی گورجی) لەگەڵ خەڵکدا بە خۆشی و میهرەبانی دەبزوێتەوە، خـۆی بـە سـوننی و پەیڕەوی ئیمامی شافیعی دادەنێ، لە جومعە و جەماعەتا بەشداری دەکا، بۆ ئـاوەدانـی سـنە دڵسوزانە تێ دەکۆشێ. لە قەراخی بازاردا کاروانسەرایەکی ٦٦ حوجرەیی دورست دەکـا و سەرپەرستی و (تولیت)ی بە (قاضی‌عبدالکریم) باپیرە گەورەی بنەماڵەی (موالی) کوردستان دەسپێری. بەڵام ئەمیش دوای سێ‌ساڵ لە حکـومەت لادەبـرێ (١١١٦.ک). پـاشان (حسـن علی‌خان) کوڕی (محمدمؤمن اعتمادالدوله) بە فەرمانی (شاحسین) دەبێ بە حاکمی کوردستان (حسنعلیخان) بە پێچەوانەی حاکمی پێش خۆی، شیعەیەکی زۆر توڕە و زاڵم بوە، خواردنی ماڵی خەڵکی کورد و کوشتنی کوردانی پێ حەڵال و ڕەوا بوە. بە ئاشکرا لە دانیشتنی خۆی‌دا بە جنێو دژمان، شکۆ و (مقدساتی) خەڵکی کوردی دەشکان. بەڵام وتەی خودا چەند جوانە، سەبارەت بەم نەزانانە، کە دەفەرمی (مَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مالَها مِنْ قَرَارٍ[1].

وتەی گەڕی ناحەز وەک گیایەکی بێ کەڵک و خێرە کە ڕیشە لە ئەرزا، داناکوتی و بـە سوکە بایی دەلەرزێ و لە بن دەردێ. ئەم کابرا جنێو فروشەیش لە سالی (١١١٨.ک) بە بـای مەرگ ڕیشەی ژیانی هەڵ دەکەندرێ و دەمرێ. پاشان حسین‌علیخانی برای دەکرێ بە حاکمی کوردستان. ئەمیش لە براکەی خراپتر و زاڵم‌تر و جنێو فرۆش‌تر دەبـێ، خـەڵکی ئـازاو حـەق خوازی سنە لە دەستی وەڕەز دەبن و لە بەرواری (١١١٩.ک) لە (شا)، داوا دەکەن کە لە سەر کـاری لابـەرێ و ئـەویش داوا خـوازەکـانیان بـەجێ دێـنێ. پـاشان کـابرایـی بـە نـاوی (کەیخەسرەوبەگ) دەکا بە حاکمی کوردستان. ئەم کابرایش لە بەر نەفامی و نـەزان کـاری،

١ـ سورەتی ابراهیم ئایەتی ٢٦

خەڵک بە قسەی ناکەن و ژێر فەرمانی ناڕون. لە ئاکامدا لە خەجاڵەتی سەری خۆی هەڵ دەگرێ و کوردستان بەجێ دێڵی. پاش ئەم ڕوداوە، خەڵکی، (شا) ناچار دەکەن کە (عەبباس) قلیخان لە بنەماڵەی (احمدخانی) کوڕی (هەڵوخان) لە بەرواری (١١٢١.ک) لە سەرتەختی حکومەتی کوردستان دانی.

٢١ـ عەبباس قلیخانی ئاردەڵان

لە سالی (١١٢١.ک) عەبباسقلیخانی ئاردەڵان حکومەتی کوردستان بە دەستەوە دەگرێ و خەڵکی کوردەواری زۆری خۆشی لە پادا دەکەن و دنیایی بە خێری دێنن. بە فەرمانی شا، بە سوپایەکی هەشت هەزار نەفەریەوە بەرەو (قەندهار و هرات) بۆ شەڕ لەگەڵ (مریدوەیسی) ئەفغانی ڕێ دەکەوێ. لە تاران.سەردەرچوان و ژیرانی سوپای کوردان، بە نهێنی بە سوارە جەنگجۆ و کوڵ نەدەرەکانی کوردستان دەڵێن: شەڕی قەندەهار، بێجگە لە کوژران و دەربەدەری، چ قازانج و ئاکامێکی بۆ گەلی هەژاری ئێمەی تێدایە؟ ئەم ئاموژگاری‌یە بەکارە، ئەم وتە ئاودارە، جۆرێ لە دڵی سوپای کوردان ئاژین دبێ، کە بیجگە لە چەند کەسێکی ئەژماردە کەسێ بە دەوری (عەبباسقلیخان)ەوە نامێنێ و گشتیان تاران بەجێ دێڵن و دەگەڕێنەوە بۆ کوردستان. (شاسوڵتان حسین) بەم ڕوداوە، (عەبباسقلیخانی) لە بەرچاو دەکەوێ و لەسەرکاری لادەبا، و فەرمانی حکومەتی کوردستان، لەگەڵ لەقەمی خانی بە (علیخانی فەرراش)دا بو (علی‌قلی‌بەگی ئاردەلان) کوڕی (جیهانگیر سوڵتان) نەوەی (کلبعلیخانی) دەنێری، ماوەی حکومەتی عەبباسقلیخان هەشت ساڵ بوە.

٢٢ـ حکومەتی علیقلیخانی ئاردەڵان

«وَ تِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ»[1]. (دەسەڵاتی) ئەو ڕۆژگارانە دەس بە دەس دەکەین لە ناوخەڵکانا، قانونی بەدی هێنەری نەخش پێدەری بونەوەر وا دامەزراوە، یاسای چەرخ و خولی زەمان واتێکخراوە، کە تا ئادەمی‌زاد ساردی و گەرمی کات و سات، ئازمونی هات و نەهات، ڕەوتی هەستان و کەوتن، شێوەی هەڵ خوڵان و نەسرەوتن، برسیەتی و تێری، وەڕەزی

١ـ سورەتی آل عمران ئایەتی ١٤٠

و سێری، تاڵی و خۆشی، خەم و پەرۆشی، کزی و داماوی، تەنگانە و لێ قەوماوی نـەچێژی، ئارەقی ماندویەتی و تێکۆشان نەرێژی، ئاسۆی ئیش و کار نەبڕێ، جلی تەمبەڵی و خوێریەتی نەدڕێ، وەک کوتەی ئاوەسوی لێ نەیێ، وەک گۆزە لە کڵ دەرنەیێ؛ بە خوشبەختی و گەورەیی و دەسەڵات ناگا، باری گەورەیی بە مەنزل نابا.

(علیقلیخان) ماوەیی لە بەردەس تەنگی و هەژاری لە دێی (شیخەڵە) لە باشوری پـردی سوننەتە و قەراخی خوراوای چۆمی خوڕخوڕە، گوشەگیری هەڵ دەبژێرێ. ڕۆژانی بە بێ ناوی و داماوی ڕادەبوێـرێ، خەڵکی دێ زۆرجاران پیان دەوت بۆ هەتاماوی بەبی نـاوی ڕۆژگـار دەبەیتە سەر. بچۆ بۆ شار، دەس بدە کار.بەڵکو ڕۆژێ ببیتە سەروەر، ئەویش لە وەڵامدا دەیوت (ئەگەرخودابیدا لە شیخەلەیش دەیدا). کاتی پیاو ماقوڵانی کوردستان.ئەم هەواڵەیان پێ دەگا کە فەرمانی حکومەتی کوردستانی ئاردەڵان بە ناوی (علیقلیخان)ەوە نوسراوە، بەرەو دێـی (شیخەڵە) ڕێ دەکەن و، بەڕێـز و شکۆیەکی تایبەتەوە (عـلیقلیخان) دەبـنەوە بـۆ سـنە و لە سەرتەختی حکومەتی دادەنین. (١٩ شەشەکانی) ساڵی (١١٢٩.ک) لەم کـاتەدا خـێڵەکـانی بەختیاری و لوڕستان بە دژی (شا) هەڵ دەستن. (شا) بە علیقلیخان فەرمان دەدا کە بە هێـزی کوڵ نەدەری کوردەوە بەرە و لوڕستان و بەختیاری بڕوا و، لەگەڵ هاوخوێنەکانی خۆیدا بـە شەڕبێ، تا تەخت و تاجی سوڵتان حسین لار نەبێتەوە، ئاوری شەڕی براکوژی بڵێسە دەستێنێ، پاش ماوەیی هێزی لوڕ و بەختیاری دەشکێن. زۆریان لێ دەکوژرێ و شەش هەزار دیلیشیان لێ دەگیرێ (حاکمیلوڕستان) دێتە ماڵی ئەمان. (علیقلیخانی والیش) ئەوو چەندکەسی تریش لەو میرانەی کە بە دیل گیرابون، دەنێری بۆلای (سوڵتانحسین) بەڵام تکایشیان بۆ دەکا.

(شا سوڵتان حسین) لە ئازایی و جوامیری علی قلیخان زۆر خوشحاڵ دەبێ و تکاکەی قبوڵ دەکا و ڕێزێکی زۆر لە حاکمی لوڕستان و بەختیاری دەگرێ و بۆ شـوێنی خـۆیانیان بـەڕێ دەکاتەوە و علی قلیخانیش دەگەڕێتەوە بۆ سنە.

لە ساڵی (١١٣٢.ک) کە شایەتی (سوڵتان حـوسەین) کـەوتبوە مـەترسیەوە و لاواز بـبو (ئەفغانەکان و ئوزبەکەکان) هەرکام لە لایەکەوە دەمیان ژندبوە ئێران.

بڕێ لە پیاوە سەرناسەکانی سنە دەچن بۆ سلیمانی و (خانە پاشای بابانی کوڕی محمد پاشا) کە لە ئامۆزاکانی (سولەیمان پاشا) حاکمی ئەو کاتەی سولەیمانی بوە، بە دژی (علی قلیخان) دەعوتی دەکەن بۆ گرتنی کوردستان. ئەویش کە بۆ دەرفەت دەگەڕا بە هێزێکی زۆر و تەیارەوە دێتو مەریوان دەگرێ و دەگاتە پێنج فرسەخی شاری سنە.

(علی قلیخان) بەرە و ئیسفەهان هەڵ دی، خەڵکی سنەیش لە ترسی گیان و ماڵی خۆیان بەرە و پیری دەچن و دەی هێننە ناو شار و لە جیی (علی قلیخانی) دادەنێن. ماوەی حکومەتی (علی قلیخان) سێ سال بوە. خانە پاشا لە ساڵی (١١٣٢.ک) کوردستانی خستە ژێر دەسەڵاتی خۆی و لە کەرکوکەوە تا هەمەدانی لە ژێر دەسەڵاتا بو. ئەم میرە بە ئیمان و داد بوە و دڵی خەڵکی زۆر پێ مەنزور بوە. خانە پاشا مزگەوت و مەدرەسەیەکی گەورەی لە شاری سنەدا بەدی هێنا. کە پاشان (ئەمان الله خان والی گەورەی کوردستان) لە دەورەی حکومەتی خۆیدا لە ڕۆی رقەبەری (تعصب)ەوە ئەم مزگەوت و مەدرسە‌دەروخێنێ و لە شوێنی ترا (دارالاحسان) دروست دەکا، کە پاش تێکدانی ئەو شوێنەی کرد بە باخ، کە بە باخی (فردەوس) مەشهور بوە. خانە پاشا دوای چوار ساڵ لە ساڵی (١١٣٦.ک) (علیخانی) کوڕی لە جێی خۆی دەکابە حاکمی سنە و بۆ خۆی دەگەڕێتەوە بۆ وڵاتی بابان. (علیخان) لە سالی (١١٤٢.ک) کە ناوبانگی دەسەڵات و پیروزیەکانی (نادرشای ئەفشار) (شایەتی ١١٤٨.ک - کوچ ١١٦٠.ک) کە لەوکاتە سوپا سالاری (شا تەهماسوبی دووەم) بوە و بە (طهماسب قولی) ناوبراوە، دەبیسێ، بێ شەڕو هەرا (علی‌خان) سنە بەجێ دێڵێ و دەگەڕێتەوە بۆ خاکی بابان. پاشان بە فەرمانی شاو بە پەسەندی (تەهماسوب قولی) «نادرشا» (عباس قولیخانی) ئاردەڵان دەکرێ بە حاکمی کوردستان.بەڵام زۆرێ پێ ناچێ هەر لە ئاخری ئەوسالەداکۆچی دوایی دەکا و براکەی (سبحان ویردی‌خان) لە جێیدا دەبێ بە حاکم.

٢٣ـسبحان ویردی خانی ئاردەڵان:

لە ساڵی (١١٤٣.ک) دوای فەوتی براکەی بو بە حاکمی کوردستان، پیاوێکی خواناس و پاریزکار بوە، نەرم و لە سەرخو و هاوخوێنیی ڕەچاو کردوە. زۆرتر هاونشینی عالم و زاناکانی چەرخی خۆی بوە. (نادرشا) بە مەبەستی گرتنی شیروان لە ئیسفەهانەوە ڕێ دەکەوێ و لە ١٨ صفری ساڵی (١١٤٨.ک) دەگاتە سنە و لە تالاری (دارالایالە) دادەبەزێ و (باری‌عام)[1] دەدا. (سبحان ویردی خان) لە خوار تالارەکەوە دەسە و نەزەر ڕادەوەستێ. (نادرشا) دەڵی ئێمە نەهاتوین جێت پێ لێژ کەین و لێت داگیر کەین. تالار گەورەیە، ئێمە لە لایەکەوە بە کاری شایەتی ڕادەگەین و تۆ لە لایەکی ترەوە کاری حکومەتی خۆت درێژە بدە. (سبحان ویردی

١ـ باری عام یانێ ئیجازە بە هەمو کەسێ بدرێ کە بو دادخوایی بڕۆنە لای شاو دەردە دڵ و نیازی خویان بە شاڕابگەیەنن.

خان) له شوكرانەی ئەو میهرەبانیە چوار هەزار مەنی ڕۆنی (كوردی) و دەهەزار تمەن پارەی نەخد پێشكەش دەكا.

(نادرشا) كاتێ سنە بەجێ دێلێ، احمدخانی كوڕی (سبحان ویردی خان) و دەستەیێ لە ئازا پیاوەكانی كوردستان،وەك؛ (الله ویردی بەگ) (حسن بەگی میراسكندری) بە پێنسەد سواری شەڕكەر و لە كڵ دەرهاتوو ، لەگەڵ خۆی دەباو بەرەو خوراسان و هەرات ڕێ دەكەوێ. پاشان نادرشا.دوای تاجگوزاری لە دشتی (موغان)دا (شوالی١١٤٨.ك) بە شكایەتی خەڵكی لە سەركاری لادەبا و (مصطفی‌خانی) برای دەكا بە حاكمی كوردستان. ماوەی حكومەتی (سبحان ویردی‌خان) ٥ سال و ٨ مانگ بوە.

٢٤ـ مصطفی خانی ئاردەلان

كاتێ كرا بە حاكم. كابرایێ بە ناوی (نظر علی‌بەگ) لە نزیكانی: نادرشا، بە فەرمانی نادرشا، لەگەڵ خۆی دەبا و دەیكا بە جێگر، (معاون)ی خۆی. چل ڕۆژ بە سەر حكومەتەكەیدا تێ‌پەڕ دەبێ، لە ناكاو پیاوی بە ناوی (محمودی سارابی) خەڵكی شارەزوری لێ پەیدا دەبێ و بە سێسەد سوارەوە دێتو، خەڵكی كوردستان.تالانی بێ ئەمان دەكا و دەگەڕێتەوە، بێ ئەوەی كە (مصطفی‌خان) لەخشە لە خۆی بدا و ڕاپەڕی و بەری بگرێ و نەیەڵی خەڵكی تالان بكا. لە سزای ئەم خوێریەتیەدا خەڵكی كوردستانیش.كاتێ ئەو بێ غیرەتی و ترسەنۆكی‌یەی لێ دەبینن، دەسگیری دەكەن و بۆلای نادرشای بەڕێ دەكەن. نادرشایش نایكاتە نامەردی و سزای دەنێتە مشتی و دەیكوژێ. پاشان سەر لە نوێ لە سالی (١١٤٩.ك) سبحان ویردی‌خان دەكاتەوە بە حاكمی كوردستان.ئەم جارە سبحان ویردی‌خان چوارساڵ و حەوت مانگ حكومەت دەكا.

لە سالی (١١٥٣.ك) كاتێ نادر شا.لە هیندوستان دەگەڕێتەوە و دەیەوێ بەرەو (خوارەزم) بروا، سبحان ویردی خان بۆ لای خۆی بانگ دەكاو (احمدسوڵتانی) كوڕی سبحان ویردی‌خان كە جوامیری و ئازایی و كوڵ نەدەری خۆی لە شەڕو هەڵلادا بە «نادرشا» ناساندبو. (نادرشا) لەقەمی (خانی) پێدەدا و دەیكا بە حاكمی كوردستان.

٢٥ـ احمد خانی سێهەمی ئاردەڵان کوڕی سبحان وێردی خان

احمدخان لە سالی (١١٥٣.ک) لە سەر تەختی حکومەتی کوردستان دادەنیشێ. لە هەوەڵی خاکی (موصلە)وە تا ئاخرین خاڵی (هەمەدان) یانی زۆرتری خاکی کورستانی ئێران و کوردستان عیراق، دەخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە. لە سالی (١١٥٤.ک) کە نادرشا بەرەو (داغستان) هێرشی خۆی درێژە پێ دەدا. احمد خان لە سەر حکومەتی کوردستان هەڵ دەپچڕێ و لەگەڵ خۆی دەبا و سبحان ویردیخانی باوکی بۆ جاری سێهەم (وەك داشی تەختەنەرد) دە خاتەوە سەر تەختی حکومەتی کوردستان. بەڵام دیسان لە (ربیع‌الاولی) ساڵی (١١٥٥.ک) بە فەرمانی نادرشا، دەگەڕێتەوە بۆ لای (نادرشا) و احمدخانی کوڕی دەکرێتەوە بە حاکمی کوردستان. احمد خان (ابراهیمی وەکیل) دەکا بە جێگر (معاون)ی خۆی. لەم ساڵەدا گرانی لە کوردستان دادەکەوێ (احمدخان) بۆ پاراستنی گیانی خەڵکی، هەرچی گەنم و جو و دانەوێڵە لە هەماری دەوڵەتیدا دەبێ خاڵی دەکا و لە ناو خەڵکی برسی و هەژاری کوردستاندا، دابەشی دەکا و خەڵکی لەمەرگ و نابودی ڕزگار دەکا. بە ڕێکەوت هەر لەم دەمەدا نادرشا فرستادەی خۆی بۆ خڕ کردنەوەی ئازوخە و ماڵیات بۆ کوردستان دەنێرێ.

فرستادە کاتێ دەیتو دەبینێ هەمار خاڵییە. بارێ درۆ و تۆمەت و تاوان بۆ (احمدخان) هەڵ دەبەستێ و لە ڕاپورتی خۆیا بۆ نادری دەنوسی و (نادرشایش) ڕقی هەڵ دەستێ و فەرمانی کوشتنی دەر دەکا. خان احمد خانیش،کە لەم فەرمانە ئاگادار دەبێ بە خۆی و دو هەزار سوار لە خزم و نزیکانی، بەرە و خاکی عوسمانی ڕێ دەکەوێ، لە هەر لایەکەوە دادەبورێ، وەک شارەزور، سلیمانی، موصل، دیاربەکر. لە لایەن خەڵکی کورد و حکومەتەوە پێشوازی لێ دەکرێ. پاش مانگێ دەگاتە شاری (ئەستەمول) بە فەرمانی (سولتان محمودخانی عوسمانی) دەستەیی لە پیاو ماقوڵان و دەم ڕاسان و میران لەگەڵ (صدراعظم) بە پێشوازییەوە دەڕۆن و، لە ئاخرین پلەی ڕێز و شکۆدا، لە شوێنێ کە لە لایەن سوڵتانەوە، بۆی دیاری کرابو، دای دەبەزێنن، پاش ماوەیێ، بە فەرمانی سوڵتانی عوسمانی احمدخان دەکرێ بە حاکمی شاری (ئادیرنە)[1] لە ئاکامدا هەر لە خاکی عوسمانیدا کۆچی دوایی دەکا.

لە سالی (١١٥٦.ک) حاجی دەکرێ بە حاکمی کوردستان، بەڵام لە بەر کەم تەرخەمی و بێهوشی و بی باوەری لە ساڵێ زیاتر نامێنێتەوە. سبحان ویردیخان کە لەم

١ـ آدیرنە ناوی شاریکە لە بەشی ئوروپایی تورکیەداکە دوای (ئەستەمول) گرنگترین شارە.

ماوەدا «بیگلەربەگی» تاران دەبی بۆ جاری چوارەم، دەکرێتەوە بە حاکمی کوردستان.

لە ١٦ جمادیالاخری سالی (١١٦٠.ک) هەواڵی کوژرانی نادرشا بەگوێی خەڵکی دەگا و خەڵکی کوردستان بە دژی سبحان ویردیخان هەڵ دەستن. بەڵام دوای حەوت مانگ لە لایەن (ابراهیمخان) برازای نادرشا،کە داوای شایەتی دەکرد و ناوی (عادل شای) لە خۆی نابو، حکومەتی کوردستان بە (حسنعلیخانی ئاردەلان) ئەسپێردرا. لە ئاکامدا سبحان ویردیخان لە سالی (١١٦١.ک) لە هەمەدان کۆچی دوایی دەکا و ترمەکەی دەبرێتەوە بۆ کوردستان و لە سەر کێوی (شیدا) دەنێژرێ.

٢٦ـ حسنعلیخانی ئاردەلان

(حسن علیخان) کوڕی (عباس قلیخان) دوای ئەوە حکومەتی پێ ئەسپێردرا بۆ ئاوەدانی و پاراستنی سنوری کوردستان مایەی لە خۆی دانا.

لە سالی (١١٦٢.ک) ئیمام قلیخانی زەنگەنە خێڵە کوردەکانی کەڵوڕ و گۆران و زەنگەنە و ئەوانی تری دەور بەری کرماشان،لە خۆی خڕ دەکاتە و هێرش دەباتە سەر خاکی کوردستانی ئاردەڵان، ئاوری شەڕ لە ناوچەی (بێڵەوار) لە نێوان کوردی ئاردەڵان و کوردانی ئیمام قلیخاندا بڵێسە دەستێنێ و وەزەن بە هەردوولا دەگەیینێ، لە ئاکامدا سوپای (ئیمام قلیخان) دەشکێ و هەرکام بە لایەکدا بڵاو دەبنەوە و ئیمام قلیخانیش دزەی بۆ دەکا و هەڵ دێ، گشت توپخانە و کەرسەی شەڕ و چادرەکانیان دەکەوێتە دەست (حسنعلیخان)، ئەویش دوای دابەش کردنی خەنیمەتی جەنگ بۆ هەرکام لەم شارانە، کرماشان، سەنقور، کولیایی، مەلایەر، بروجرد، حاکمێ دادەنێ و خۆی دەگەڕێتەوە بۆ سنە.

لە محرمی سالی (١١٦٣.ک) میهر علیخانی بروجردی لە لایەن تاقمێکەوە زۆری بۆ دێ ئەویش، لە حسنخان یارمەتی دەخوازێ.حسنخانیش مەردانە بە هاواریەوە دەچێ، لەو لایشەوە (کریمخانی زەند) و (شیخعلیخان) و (اسکندرخان) بە مەبەستی هێرش بۆ سەر سوپای ئاردەڵان، سوپا ڕادەکێشن و دێن و لە (مەلایەر) پێک دەگەن، ئاوری شەڕ گڕپە دەستێنێ و لەشکری زەند دەشکێ و ٣٦ پیاوی ناودار و ١٨ کەسیتر لە سوپای زەند دەکوژرێ و ئەوانیتریان هەڵ دین، پاش ئەم پیروزیە (حسنخانی ئاردەلان) میهرعلی دەباتەوە بۆ بروجرد و حکومەتی ئەوێ و دەورو بەری پێ دەسپێری و بۆ خۆی دەگەڕێتەوە بۆ سنە.

لە بەرواری (١١٦٦.ک) علیمرادخانی بەختیاری هێزێ کۆ دکاتەوە و هێرش دەباتە سەر کرماشان و کابرایێ کە خۆی بە کوڕی (شا سوڵتان حسین) دەخویندەوە و ناوی (شا سوڵتان حسین)ی دووەمی لە خۆی نابو، دەکاتە داری دەستی خۆی و بە مەبەستی گرتنی کوردستان ڕێ دەکەوێ، (حسن‌علیخان) بە هێزێکی تەیارەوە لە خەڵکی کوردستان، بەربڕی دەداتەوە، کەریم‌خانی زەندیش، کە لەگەڵ (علیمرادخان) نیوانی نابێ، بە هێزی خۆیەوە پاڵ دەدا بە هێزی کوردستانی ئاردەڵانەوە. ئەمجار هەردو هێزی کوردستانی ئاردەڵان و کوردی زند و دوقوڵی ڕێ دەکەون و لە ناوچەی (بێڵەوار)ی کوردستان، هەردو سوپا تێک هەڵ دەکەون و ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ، لە ئاکامدا سوپای کوردستان و کوردی زەند، سوپای (علیمرادخان) تێک دەشکێنێ، علیمرادخان بە کوشتەیەکی زۆرەوە هەڵ دێ و گشت کەرەسە و چەک و سوتەمەنی شەڕ بە سوپای کوردستان و زەند دەبڕێ. دوای ئەم پیروزی‌یە (حسن‌علیخان) دەگەڕێتەوە بۆ کوردستان و کەریم‌خانی زەندیش دەچێتەوە بۆ کرماشان. لەم ڕوداوە مێژوویی‌یەدا نەخشی یەکیەتی کوردان بۆ رزگاری ئێران زۆر ژیرانە و دڵسۆزانە بەڕێوە براوە.

لە ئاخری ئەم ساڵەدا، دەوڵەتی عوسمانی (سلیم‌پاشا) بۆ حکومەتی بابان (کوردستانی عیراق) دیاری دەکا و سلیمان پاشای برازای (سلیم‌پاشا) لە حکومەت لادەبا. سلیمان پاشا پەنابە (حسن‌علیخانی) ئاردەڵان دەبا و ماوەیێ بە هیوای یارمەتی ڕادەوەستی (سلیم‌پاشا) نامە بۆ (حسن‌علیخان) دەنوسێ کە (سلیمان‌پاشا)م تەسلیم کە، بەڵام (حسن‌علیخان) وەڵامی (نا)ی دەداتەوە. دیسان والی بەغدا نامەیی بۆ (حسن‌علیخان) دەنوسێ ئەگەر (سلیم‌پاشا)م پێ نەدەیتەوە باشی لێ هەڵ ناگرسێ. بەڵام ئەم پیاوە جوامێرە گوێی ناداتی و دەڵێ، ئەو پیاوە پەنای بە ئێمە هێناوە و ئێمەیش خۆمان بە پیاو داناوە، خۆ لە فەرهەنگی مرۆڤایەتی و دین یارمەتی پناهێنەران لازم و پێویستە. والی بەغدا. ئومپراتوری (عوسمانی) لە کارەساتەکە تێ دەگەینێ، دەوڵەتی عوسمانیش فەرمان دەدا کە حاکمی بەغدا، دەبێ خێڵە کوردەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی وەک (حاکمی کۆ، حەریر، موصڵ) کە تێکرا زیاتر لە بیست‌هەزار چەکدار دەبون کۆبکاتەوە و بە یارمەتی (سلیم‌پاشایا) نەوە بنێرێ.تا هێرش بەرنە سەر خاکی (کوردستانی ئاردەڵان) (حسن‌علیخانیش) بە هاوکاری محمدامین‌خانی حاکمی گەڕوس (بیجار) لە دەشتی مەریوان‌دا بەریان پێ دەگرێ و شەڕ دەس پێ دەکا. لە ئاکامدا

بە هۆی گزە و خەیانەتی (ابراهیم‌بەگی وەکیل کە لە گەرماگەرم و جەنگەی شەڕدا بە خۆی و دارو دەستەکەیەوە پشتی سوپای کوردستانی چۆڵ کرد و پاڵی دا بە سوپای (سلیم‌پاشا)وە. هێزی

(حسن‌علیخان) دەشکێ و ناچار بەرەو سنە پاشەکشی دەکا. بەڵام هێزی والی (بەغدا) وە دوای دەکەوێ و (حسن‌علیخان) لە شاری سنەیش ناگرسێتەوە و بەرەو لەیلاخ دەڕوا. سوپای (والی) بەغدا دەڕژێتە شاری سنە و ماوەی سیزدە ڕۆژان بۆ تاڵان و بڕۆ و ڕەشە دزی لە شاری سنە دەمێننەوە و ماڵ و سامانێکی فرەی خەڵکی کوردستان.بە تاڵان دەبەن و دەڕۆن. پاشان (حسن‌علیخان) دەگەڕێتەوە بۆ سنە و دڵ خۆشی خەڵکی دەداتەوە و خراپیەکان چاک دەکاتەوە (ابراهیم بەگی وەکیل) پاش ئەم خەیانەتە گەورە ، لە دێ (ئەلەک) لە ناوچەی (بێڵەوار)ی نێوان سنە و کرماشان قەڵایەکی قایمی لێ دوروست دەکا و تا ناوچەی (ڕەوانسەر) دەخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆی و دەس دەکا بە ڕاو و ڕوت.لەم کاتە ناسکەدا ئەو پیاوە خۆفرۆشە نامەیێ بۆ (کەریمخانی‌زەند) و (شیخ علیخانی زەند) دەنوسێ کە: چون (حسنعلیخان) لە ئاخرین پلەی کزی و لاوازی و کەم دەسی دایە، ئەگەر دەتانەوێ تولەی ڕابردوی لێ بکەنەوە، ئیستا کاتی دەس پێشکەری و هێرشە، (کەریمخان) و (شیخ‌علیخانی) زەندیش هەڵ بە خەنیمەت دەزانن و لە ١٣ ڕەمەزانی سالی (١١٦٤.ک) دەرفەتی لێ دێنن.بە سوپایەکی بیست هەزار نەفەریەوە لە خێڵە کوردەکانی زەنگەنە و زەند و دەوروبەری کرماشان، هێرش بۆ کوردستانی ئاردەڵان دەبەن (حسن‌علیخانیش) بە وتەی کوردان کە دەڵێن «کاتی شەڕ شەڕ و کاتی گورێز گورێز مەردی‌یە» چون لە وزەی خۆی ڕانابینێ کە بەری ئەو سیلاوە بگرێ. دەستور بە خەڵکی دەدا کە لەگەڵ زانای گەورە و دڵسوز «شیخ محمد وسیمی مەردۆخی کوڕی زانای بە ناو بانگ (شیخ احمد)» بارگە و بنە تێک نێن و بەرەو هەورامان ڕێ بکەون. بۆ خۆیشی لە شوێنێکی نادیاری قایم دەبێ. کەریمخانی زەند دەگاتە سنە و دوازدە ڕۆژ بۆ تولە لەم شارە دەمێنێتەوە. وەک مێژونوسان نوسیویانە، کەریمخانی زەند کە پاشان لەقەمی (وکیل‌الرعایا)ی لە خۆی نابو، لە ماوەی ئەم ١٢ ڕۆژەدا هەرچی وەدەس هات بە تاڵان بردی و.هەر کەسیشی گیر کەوت کوشتی «بەم جورە کەریمخانی زەندی کوردی شیعە مەزهەب ڕوی مەغولی سپی کردەوە» (حسنعلیخان) پاش ڕویشتنی کەریم خان دەگەڕێتەوە بۆ سنە.بەڵام چون شارە جوانەکەی بە وێرانە و خەڵکە هەژارەکەیشی بە کز و داماو دەبینێ، وا بە قازانجی خەڵک دەزانێ کە بۆ فەرمانی (ئازادخانی‌ئەفغانی) کە لەو کاتەدا لە ئازەربایجان خۆی بە شا دەخوێندەوە، گوێ شل کا و خۆی بە ئاوەدان کردنەوەی شار و کۆ کردنەوەی هەڵاتوان و گێڕانەوەی هێمنی بۆ کوردستان تەرخان کا.

لە بەرواری (١١٦٧.ک) ئازادخانی ئەفغانی لە ئیسفەهان ئاڵای شایەتی هەڵ دەکا و

حسن‌علیخانیش بۆ ئیسفەهان بانگ دەکا. ئەویش لە ڕوی دۆستی و دڵپاکی و مەردایەتیەوە لەگەڵ تاقمێ لە دۆستانی خۆی بەرە و ئیسفەهان ڕێ دەکەوێ. هەر لەم کاتەیشدا (سلیم‌پاشای بابان) بە هێزێکی چەند هەزار کەسی و بە دیاری و پێشکەشیەکی زۆرەوە خۆی بە ئازادخان دەگەیێنێ و داوای دەسەڵاتداری هەریمی کوردستانی ئاردەڵانی لێ دەکا.ئازادخانیش (دەسی خۆی نیە و ماری پێ دەگرێ) دیاری زۆر و دەغەڵی چاوی مەردانەگی کوێر دەکا و لە شێوەی مرۆڤایەتی و دوستی لادەدا، لەباتی ئەوەی کە بە یارمەتی دۆستی کۆن و بەوەفای خۆی «حسنعلیخانەوە» بچێ. ناجەوانمەردانە «حسنعلیخان» دەگرێ و دودەستە بە «سلیم‌پاشای‌بابانی» دەسپێرێ و حکومەتی کوردستانی ئاردەڵانیشی پێ دەبەخشی (سلیم‌پاشایش) خوێریانە (حسنعلیخان) دەنێرێتە بەندیخانەی (قەڵاچوالان)، پاشان دوای چەند مانگ بە ئاماژەی (سلیم‌پاشا) هەرلەو بەندیخانەدا دەکوژرێ. لەم کاتەدا (خالد پاشای‌بابان) کە دەبینی «سلیم‌پاشا» بوە بە حاکمی کوردستانی ئاردەڵان.لە وەزیری (بەغدا) دەخوازێ کە حکومەتی کوردستانی بابانی بداتی. (سلیم‌پاشا) بە بیستنی ئەم هەواڵە پەنا بە ئازادخان دەبا. لەم عەدو سەدەدا (کەریم‌خانی‌زەند) دەرفەت دێنێ و هێرش دەکاتە سەر کوردستانی ئاردەڵان و شاری سنە و دەور و بەری تالان دەکا، خەڵکی سنەیش دوای ڕۆیشتنی (کەریم‌خانی‌زەند) (شایەتی١١٦٣ مردنی ١١٩٣.ک) کەریم‌خانی ئاردەڵان برای (حسنعلیخان) بە حاکمی کوردستان هەڵدەبژێرن.ئەویش مەردانە نایەڵی (سلیم‌پاشای) خوێری بگەڕێتەوە بۆ کوردستان.

٢٧ـ(حکومەتی کەریم خانی ئاردەڵان)

کەریم‌خان لە ڕەسم و یاسای حکومەتی سەری دەرنەچوە. زۆر خوێری و نالایەق و دەسەوسان بوە، بەم جۆرە بەرە بەرە ویرانی وڵات و هەژاری خەڵکی پەرە دەستێنێ. (ابراهیم‌بەگی وەکیل) کە خۆی بە (کەریم‌خانی زەند) فرۆشتبو، جارێکی‌تر بۆ ویرانی زۆرتری کوردستان و لابردنی (کەریم‌خانی‌ئاردەلان) پەنا بە (کەریم‌خانی‌زەند) دەباتەوە. کەریم‌خانیش فەرمان بە (یار وەیس خان) دەدا کە بە خۆی و سێسەد سوارەوە بڕوا بە یارمەتی هێزی دوسەد نەفەری (برایم‌بەگی وەکیلەوە)، ئەم سوپا چکولە لە نیوەڕاستی زستان دا دەڕواتە دێی (دوشان) لە دەوروبەری سنە. کەریم خانی ئاردەڵان بە بیستنی ئەم هەواڵە خوێریانە لەگەڵ دەستەیێ لە خەڵکی سنە هەڵ دێن بۆ ناوچەی (شامیانی) هەورامان.تا ئاخری زستان زۆر بە سەختی لەوێ

دەمێنێتەوە، بەڵام لە بەهاردا پەنا دەبا بە پاشای شارەزور، لە ئاكامدا هەرلەوی دەمرێ.

بەم جۆرە كوردستانی ئاردەڵان بێ حاكم دەمێنێتەوە، تاكاتی كە (خەسرەوخان) كوڕی خان احمدخانی سێهەم كوڕی سبحان ویردی خان لە سالی (١١٦٥.ك) بۆ خۆی بێ یارمەتی كەسێ حكومەتێكی پێک هێنا و خۆی بە (والی) خوێندەوە. بەڵام دوای ساڵێ یانی لە سالی (١١٦٦.ك) (سلیم‌پاشای‌بابان) بە یارمەتی ئازادخانی ئەفغانی، (خەسرەوخان) لە حكومەت لادەبا و خۆی لە جێی دەبی بە حاكمی زورەكی كوردستان و چوار ساڵ حكومەت بە رێوە دەبا.لە ساڵی (١١٧٠.ك) خەسرەوخان بە یارمەتی (محمدحسن‌خانی‌قاجار) جارێ تر دەبێتەوە بە حاكمی كوردستان و سلیم پاشا.ناچار دەگەڕێتەوە بۆ كوردستانی بابان.

٢٨ـ حكومەتی خەسرەوخانی گەورەی ئاردەڵان

خەسرەوخانی دووەم (خەسرەوخانی‌گەورە) كوڕی خان‌احمدخانی سێهەم یەكی بوە لە دوستەكانی (محمدحسن‌خانی توركی قاجار) كە لە سەفرو لە ماڵ، هاوكار و هاوڕێی و جێی ڕاز و نیازی بوە. لە بەر ئەوە (محمدحسن‌خانی‌قاجار) دەیكا بە حاكمی كوردستانی ئاردەڵان و لە محرمی سالی (١١٧٠.ك) (عەبباسی شاهسون) بە دوسەد سوارەوە بە دەستوری خانی قاجار بە مەبەستی پشتیوانی وڕێزنان، لە خەسرەوخان.تا سنە لە گەڵیا دەڕۆن و لە سەر تەختی حكومەتی كوردستان دادەنێن.

خەسرەوخانی ئاردەڵان میرێكی كارزان و پێكەوتو و ژیر و ئازا و دڵاوا بوە.خەسرەوخان سەر لە نوێ شكو و ڕێزی بۆ كوردستان گێراوە و خەڵكی هەژاری كوردیشی بە نەوایی گەیاند.

هەوەڵ قەڵای (حەسەناوای ئاوەدان كردەوە و ئەویێ كرد بە ناوەندی حكومەتی خۆی. پاشان خەڵكی (حەسەناوا)یش دەبا بۆ سنە و حەسەناوا بەجێ دێڵێ...

ئازادخانی ئەفغانی لە ترسی (كەریم‌خان زەند) كوردی كۆڵ نەدەر و (محمدحسن‌خانی قاجار) توركی ئازا، ئیسفەهان بەجێ دەیڵی و لەڕێی هەمەدانەوە بەرە و ئازەربایجان ڕێ دەكەوێ لە نێوان ڕێدا بەدنەی نەتەویسان بە خۆی و دوهەزار سوارەوە، بە مەبەستی بەی دەس كردنی كوردستان.بەرەو سنە با دەداتەوە. خەسرەوخان پاش بیستنی ئەم هەواڵە دەچێتە (قەڵای حەسەناوا) و قەڵای لێ قایم دەكا و مەتەرێزی لێ دەگرێ و خۆی بۆ بەرگری سازدەكا، بە وڵاتیشا دەنێری تا هیزی كورد یەک بگرێ و ڕێ لە دوژمنان ببڕێ. ئازادخان بە دارو

دەستەكەیەوە غار دەدا و قەڵا گەمارۆ دەدرێ. بەڵام جێی سەرنجە.چۆن دەبی ئاوارەیەكی ولاتان بوێرێ چاوبڕێتە كوردستان؟وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر جوان دیارە، ئەویش ئەمەیە، ڕاستە یاگەمەیە:كە هاوشاریەكانی خۆی وەك محمدڕشید بەگی وەكیل كوڕی (ابراهیم‌بەگ) و محمدصالح بەگی وەكیل، بەهۆی كونە قینەوە پاڵ دەدەن بە بێگانەیەكی وەك ئازادخانی ئەفغانەوە و دەبنە پێش قەرەولو لەم‌پەری وەغیرەت دەنێنە بەری. ئەویش دوازدە ڕۆژان گەمارۆی قەڵا درێژە پێ دەدا.بەڵام هەر ماندویەتی پێ دەمێنێ و زەفەر بە قەڵا نابا و دادەمێنێ. لەم ماوەدا، دەستە دەستە سوارەی دەس بە چەكی كوردان دەژژێن.بەگیان بە ماڵ بە هاواری قەڵاوە دێن. شیخ عەلی خانی زەند لە هەمەدان ئەم هەواڵە دەبیسی، بێ ماتڵ بون بەرەو كوردستان ڕێ دەكەوێ.ئازادخانی ئەفغانیش كە حالێكی نەماوە.لە خۆڕاگری كوردان ورەی بەرداوە، بەرە و ئازەربایجان ڕێ دەكەوێ و قەڵا بەجێ دێڵێ تا نەكەوێ. خەسرەوخان لە قەڵا دێتە دەرو دەكەوێتە دوای هێزی ئازادخان. لەم كاتەدا هێزی (شیخ‌علی خانی زەندیش) لە ڕێی (اسفنداواوە) دێ و پاڵ دەدا بە هێزی خەسرەوخانەوە.تا سنوری (گەڕوس) هێزی (ئازادخان) ڕاودەنێن.هێزی ئازادخان بۆ ئەوە هەرچی زوتر لە بڤەڕزگار بین و دڵەڕاوكی‌یان نەمێنێ، هەمو كەرەسەی شەڕ بەجێ دێڵن و پادەكەن بە پشتیاندا و بۆی هەڵ دێن، خەسرەوخان دەگەڕێتەوە بۆ سنە و هەواڵی ئەم كارەساتە بۆ محمدخانی قاجار دەنێرێ محمدحسن‌خانیش لە پاداشدا پلەی پێ‌دەدا و خەلاتی دەكا.

ئاوری شەڕی قودرەت بۆ وەدەس هێنانی شایەتی ئێران لە نێوان خێڵەكانی (زەندی كورد) و (قاجاری توركدا) ماوەیەك بۆ دایسا، خێڵی (ئاردەڵانی كوردیش) هەر بەو هیوایە جارجار سەری هەڵ دەهێنا، لە ڕاستیدا سێ هیز لەم دەورانەدا بۆ گەیشتن بە پلەی شایەتی ئێران و سەربەخۆیی بە توندی تەلاشیان دەكرد: ١ـ خیلی قاجاری توركی شێعە بەڕابەری (محمدحسن‌خانی قاجار) ٢ـ خیلی (زەندی‌كورد) بەرابەری كەریم‌خانی زەند ٣ـ خیلی كوردی سونني ئاردەڵان بەڕابەری (هەڵوخانی ئاردەڵان و احمدخانی كوڕی). لەم بگرە و بەردەدا كەریم‌خانی زەند گۆ لە مەیدان دەباتە دەر، پاش ئەوەیكە محمدحسن خانی قاجار، باوكی (محمدخانی‌قاجار) لە ١١ جمادی‌الاولی سالی (١١٧٢.ك) لە شەڕ لەگەڵ شیخ‌علیخانی زەندا دەكوژرێ، كەریم‌خان (سەربەخۆیی تەواو) ڕادەگەیەنی و شاری «شیراز» دەكا بە پایتەختی خۆی و خەریكی دامەزراندنی دام و دزگای شایەتی خۆی دەبێ، خەسرەوخان لە ترسی كەریم‌خانی زەند خۆی كودەكاتەوە و قەڵا قایم دەكا و خۆی بۆ ڕۆژی تەنگانە سازدەكا، بەڵام بە

پێچەوانەی گومانی خەسرەوخان، کەریمخانی زەند لەگەڵ خەڵاتێکی زۆردا فەرمانی حکومەتی کوردستانی بۆ دەنێرێ، لەساڵی (۱۱۷۳.ک) کەریمخانی زەند لە تارانەوە بەرەو شاری (چەمەنی سوڵتانیە) لە نیوان زەنجان و ئەبهەردا ڕێ دەکەوێ، خەسرەوخان، احمدخانی کوڕی بە دیارییەکی زۆرەوە بۆ خزمەتی شای زەند بەڕێ دەکا، کەریم خانیش زۆری ڕێز لێ دەگرێ. لە بەرواری (۱۱۷۶.ک) سلیمان پاشای بابان بە مەبەستی هێرش بۆ سەر کوردستان دێتە مەریوان، خەسرەوخان بە دەستەیەکی کەمەوە بەری پێ دەگرێ و لە دەشتی مەریوان ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ، سلیمان پاشا زۆری لێ دەکوژرێ و دەشکێ و ڕاستە وڕاست هەڵ دێ و خۆی دەخاتە پەنای (کەریمخانی زەند)وە و بە زمانی لوسی خۆی، بوختانێکی زۆر بۆ خەسرەوخان هەڵ دەبەستی و بە سێهەزار تمەن بەرتیل فەرمانی حکومەتی کوردستان بە ناوی خۆی لە کەریمخان دەستێنێ، لە ساڵی (۱۱۷۷.ک) سلیمان پاشا بەرەو کوردستان ڕێ دەکەوێ و خەسرەوخان بۆ شیراز بانگ دەکرێ.

(سلیمان پاشا) دوای شەش مانگ ڕاوەستان لە سنە بە قۆشەنی بابان و ئاردەڵانەوە بەرەو شارەزور هێرش دەبا و (احمدپاشای بابان) وەدەر دەنی و شارەزوریش دەخاتە ژێردەسەڵاتی خۆیەوە، لە ساڵی (۱۱۷۸.ک) سلیمان پاشا دەکوژرێ و بە فەرمانی (کەریمخانی زەند) محمدپاشای برای سلیمان پاشا بە حاکمی شارەزور و علیخانی کوڕی سلیمان پاشا بە حاکمی کوردستان دیاری دەکرێ، کە تا ئەو کاتە بە فەرمانی کەریمخان نیشتە جێی شیراز دەبێ، پاش دوساڵ (محمد ڕەشید بەگی وەکیل) و (میرزا عبداللە وزیر) و (میرزا محمدصادقی مستوفی) دەچنە لای (کەریمخانی زەند) و لە کارە خراپەکانی (علیخانی بابان) شکایەت دەکەن و علیخان لە کار لادەبرێ و دەگەڕێتەوە بۆ بابان.

لە ساڵی (۱۱۷۹.ک) جارێکی تر (خەسرەوخان) بە فەرمانی کەریمخان دەکرێتەوە (بە والی کوردستان) لە ساڵی (۱۱۸۰.ک) دەگەڕێتەوە بۆ کوردستان و حکومەت بە دەستەوە دەگرێ، لە ساڵی (۱۱۹۱.ک) بە فەرمانی سوڵتانی عوسمانی لە چەند لاوە هێرش دەکرێتە سەر ئێران:

۱ـ وەزیری بەغدا لە ڕێی سەرپلی زەهابەوە

۲ـ (عبداللە پاشا) والی موصل و کەرکوک لە ڕێی (قەڵاچولانەوە)، محمد پاشای حاکمی بابانیش کە لە لایەن کەریمخانی زەندەوە حکومەتی شارەزوری پێدرابو، پاڵ دەدا بە سوپای وەزیری بەغداوە.وەزیری بەغدا لە دوازدە هەزار نەفەرێ کە لەگەڵیا دەبێ هەشت هەزار سواریان لەگەڵ (محمدپاشا) بەرەو مەریوان بەڕێ دەکا، شەڕ هەڵ دەگرسێ، هەر لە هێرشی

هەوەڵدا هێزی (مەراغە) و (گەڕوس)، كە بە یارمەتی خەسرەوخانەوە هاتبون، دەشكێن و هەڵ دێن.

(محمدپاشا) لە ترسی (كەریمخانی زەند) ناوێرێ پێشڕەوی بكا،لە ترسی وەزیری بەغدایش ناوێرێ بەرەو دوا بگەڕێتەوە ناچار لە مەریوان، دای‌دەكوتی خەسرەوخان شەرحی ئەم ڕوداوە بۆ كەریمخان دەنوسێ.

كەریمخان (صادق‌خانی) برای بە چەند فەوج بەرە و (بصره) و (نظرعلیخان) لەڕێی (مەندلیەوە) بەرەو (بەغدا) و (كلب‌علی) و (علیمرادخانی) زەند.لە ڕێی كوردستانەوە بە مەبەستی گرتنی وڵات و بێ دەس كردنی دەوڵەتی عوسمانی بەڕێ دەكا، (صادق‌خان) (بصره) و (نظرعلیخان) بەغدا دەگرێ. علیمرادخانیش دەگاتە سنە و بە هاوكاری سوپای كوردی ئاردەڵان.لە مانگی رجبی ساڵی (١١٩١.ك) بەرەو مەریوان دەجوێ. (محمدپاشا) بێ‌شەڕ هەڵ دێ. سوپای (ئاردەڵان) و (زەند) تا دێی قزلجە پێنج فرسخی (قەڵاچوالان) دەڕۆنە پێشەوە و لە هەمولاوە هێرش دەبنە سەر عیراقی عوسمانی. (محمدپاشا) كە لە قەڵاچوالان خۆی شاردبوەوە هەڵ دێ، بەڵام (حسن‌پاشا) وەزیری بەغدا بە هێزێكی زۆرەوە بە یارمەتی محمدپاشاوە دێن و لە ڕێگەدا (محمدپاشای هەڵاتو) لەگەڵ خۆیان دەگیرنەوە، لە كاتی سەفارایی هەردو سوپادا (احمدپاشا) برای (محمدپاشا) لە سوپای عوسمانی جیا دەبێتەوە و پاڵ دەدا بە سوپای ئێرانەوە، بەرە بەیانی ئەو ڕۆژە سوپای ئێران خۆی بۆ شەڕ ساز دەكا، بەڵام هەرچی تماشا دەكەن لە سوپای عوسمانی كەسی نابینرێ. بۆیان دەردەكەوێ كە سوپای عوسمانی هەر شەو هەڵاتون و گۆڕەپانی شەڕیان چۆڵ كردوە.

خەسرەوخان (احمدپاشا) دەكا بە حاكمی شارەزور، (رضاقلیخانی) برایشی لەگەڵ چەند سوار بۆ پشتیوانی (احمدپاشا) لەوێ بەجێ دێڵێ، دوای ئەم‌ڕوداوە (محمدپاشا) خۆی دەخاتە دەرباری (كەریمخانی‌زەند) و بەرتیلێكی زۆر دەدا و فەرمانی حكومەتی (بابان و شارەزور) بە ناوی خۆی لە دەربار وەردەگرێ و (احمدپاشا) لە سەر كار لادەبرێ. وەزیری بەغدا كاتێ ئەم هەواڵە دەبیسێ نازەحەت و خەمبار دەبێ و (احمدپاشا) بە هێزێكی چكولەوە دەنێرێتەوە بۆ (شارەزور). محمدپاشا ڕاپورتی كارەساتەكە بە درێژی بۆ (كەریمخان) دەنێری و داوای یارمەتی لێ دەكا. بە فەرمانی (كەریمخان) علیمرادخان بە هێزێكی تەیارەوە بە یارمەتیەوە دەچێ، (احمدپاشا) بە بیستنی ئەم هەواڵە بەرەو بەغدا ڕێ دەكەوێ، (علیمرادخانیش) بێ هیچ شەڕو قرەیی بەرەو شیراز دەگەڕێتەوە. دیسان (احمدپاشا) بە هێزێكی تەیارەوە دەگەڕێتەوە بۆ

(شارەزور)، علیمرادخانیش دوبارە بە یارمەتی (محمد پاشاوە) دێتەوە، بەڵام هێزی (زەند و محمدپاشا) دەشکێ. ئەمجار (کەریمخانیزەند) (محمدشفیع خان) بە دوازدە هەزار سواری جەنگیەوە بە هاواری محمدپاشایەوە دەنێرێ، محمدشفیعخان لە پێشدا دەچێتە کوردستانی ئاردەڵان و خەسرەوخان والی لەگەڵ خۆیدا دەبا و بە دوقۆڵی بەرەو شارەزوری بابان هێرش دەبەن، احمد پاشا دیسان بێ شەڕ هەڵ دێ و محمدپاشا بێ دەردی سەر لە سەر تەختی حکومەتی بابان دادەنیشی. خەسرەوخان و محمدشفیعخانیش دەگەڕێنەوە بۆ شوێنی خۆیان

لە بەرواری سێشەممە ١٣ی صفری ساڵی (١١٩٣.ک) کەریمخانی زەند کۆچی دوایی دەکا و وڵاتی ئێران دەشڵەژێ و سەر خێڵەکان هەرکام لە لایەکەوە سەر هەڵ دێنن. لە لایەکەوە (علیمرادخان) خۆی بە جێنشینی (کەریمخانیزەند) دەخوێنێتەوە. لە لایەکیترەوە (ذوالفقار خانیافشار) خۆی بە میرات بەری نادرشا دادەنێ. لەم کاتە ناسکەدا بەڕاستی ئاردەڵانەکان لە هەموان زیاتر شانسی ڕابەری و سەرۆکایەتی ئێرانیان بوو.بەڵام وەک دەبینین خۆ بە چکولە زانین و باوەڕ بە خۆنەکردن و سستی ئیرادە و لە هەموان کاریتر (دوبەرکی) نەیهێشت کوردەکانی ئاردەڵان لە پلەی بەرزی ڕابەریدا ڕاوەستن. هەر ئەم خۆرە ی (دوبەرەکیە) بوو، کە دوای کەریمخان بنەماڵەی زەندی کوردی دافەتران و ئازا پیاوێکی وەک (لطفعلیخانیزەند).کە دایکی زەمانە لاوێکی ئەوەندە ئازا و ژیر و کۆڵ نەدەری بە خۆیەوە کەم دیبوو،بە چۆکدا هێنا و دەستی بەست و ئاوارەی وڵاتانی کرد و توانیەوە.

علیمرادخان لە ئیسفەهانەوە بەرەو (ئەفشار) ڕێ دەکەوێ و احمدخانی کوڕی خەسرەوخانی ئاردەڵانیش لەگەڵ خۆی دەبا، لە ناو ڕێدا سەر خێڵەکانی کوردستانی عێراق و (محمدخانیکوردیفەیلی) و (احمدئاغایباشئاغا) و چەند خێڵیتریشی پێوە دەنوسێ. لەم کاتەدا (ذوالفقارخانی) ئەفشار بە قۆشەنی خۆیەوە دەگاتێ، لە کەوشەنی علی شکر (ئەسفنداوا) ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ.دوای ماوەیی شەڕو کوشتارێکی زۆر، سوپای (ئەفشار) هەڵ دێن و دەشکێن و ذوالفقار خانیش بە دیلی دەگیرێ و دەکوژرێ.

(علیمرادخان) پاش ئەم پیروزیە (احمدخانی) کوڕی (خەسرەوخان) بەرێز و شکووە بۆ کوردستانی ئاردەڵان بەڕێ دەکاتەوە و داوای لێ دەکا کە خەسرەوخان بنێرێ بۆ دیتنی، خەسرەوخان بانگ هێشتنەکەی قبوڵ دەکا و لە نێوەڕاستی ڕەمەزانی سالی (١١٩٤.ک) لەگەڵ هەزارو پانسەد سوار لە میرو پیاو ماقوڵو سەرخێڵەکانی ئاردەڵان بەرەو شاری (ئەهەر) کە لەم کاتەدا قەرارگای علیمرادخان دەبێ، ڕێ دەکەوێ، علیمرادخان بۆ خۆی لەگەڵ سەرداره بە ناو

بانگەکانی تا دو فرسخی ئوردوەکەیٚ بە پێشوازی خەسرەوخانی کوردی ئاردەڵانەوە دەچیٚ و بە ڕێز و شکۆیەکی تایبەتەوە لەگەڵ خۆی دەیبا بۆ تاران.

پاش چەند ڕۆژان تکای ئازادی (اللهقلیخانی حاکمی کرماشانی) لیٚ دەکا، ئەویش لە بەندیخانەیٚ ئازاد دەکا و.بە خەلاتو ڕێزو فەرمانی حکومەتی کرماشانەوە بەڕێی دەکاتەوە.

پاشان علیمرادخان لە تاران بۆ قەزوێنو لەوێوە بۆ ئیسفەهان دەگەڕێتەوە، کە لەم گەڕانەوەدا خەسرەوخان و گەورەکانی کوردستانیشی لەگەڵا دەبیٚ.

محمد ڕەشید بەگی وەکیل بە ناو خەڵکی کوردستانەوە لە دەس خەسرەوخان لای علیمرادخان شکات و سکاڵا دەر دەبڕیٚ، علیمرادخان کە لە شکۆو دەسەڵات و جوامێری خەسرەوخان ئوقرە بە خۆی ناگریٚ، ئەم هەلە بە خەنیمەت دەزانیٚ و دەرفەتی لیٚ دێنیٚ و لە والیەتی کوردستانی دەخا، پاشان (کوهزادخانی) کوڕی (سبحانویردیخانی ئاردەڵان) دەکا بە حاکم و لەگەڵ دەستەیی لە کوردەکان بەرەو کوردستانیان بەڕێ دەکاتەوە.

پاش ماوەی خەسرەوخان هێرش دەباتە سەر کوردستان (کوهزادخان) و (محمدرەشید بەگی وەکیل) هەڵ دێن و پەنا دەبەنە بەر محمود پاشای بابان.

دیسان لە سالی (١١٩٦.ک) علیمرادخان (خەسرەوخانی ئاردەڵان) بۆ ئیسفەهان بانگ دەکا و بەراو تەگبیریٚ (محمدرەشیدبەگی وەکیل) فەرمانی حکومەتی کوردستانی ئاردەڵان بۆ (ڕەزاقلیخانی) برای (خەسرەوخان) دەنوسریٚ خەسرەوخان، لەگەڵ دەستەیێ لە دەس و پێوەند و خزمەکانی خۆی لەڕێی خونسارەوە بەرەو ئیسفەهان ڕیٚ دەکەویٚ. خان احمدخانی کوڕیشی کە نایبالایاله دەبیٚ بە فەرمانی باوکی لەگەڵ دەستەیێ لە دەس و پێوەند و خزمەکانی بەرەو هەورامان و شارەزور ڕیٚ دەکەویٚ.

ڕەزا قلیخانی برایشی هەرچەند فەرمانی حکومەتی بۆ نوسرابو، بەڵام حاضر نابیٚ برایەتی خەسرەوخان بە حکومەتی دەس نیشاندەی بێگانە بگۆڕێتەوە، بەم جۆرە بە خۆی و خاوو خێزانیەوە دەڕواو پاڵ دەدا بە احمدخانی برازایەوە، سیٚ ڕوژ پاش ڕویشتنی ئەوان (جەعفەرخانیزەند) دەچێتە شاری سنە و دەست دەکا بە ئازار و ئەزیەتی خەڵکی، (ڕەزاقلیخان) پاش ئەوەی خێزانی خۆی لە شارەزور نیشتەجیٚ دەکا، بەرەو ورمیٚ دەگەڕێتەوە و خۆی دەخاتە دالدەی ئیمام قلیخان، (ئیمامقلیخان) لەو کاتەدا لە بەرابەری علیمرادخان[١] ڕاوەستاوە و داوای شایەتی کردوە، ئیمام قلیخان زۆری بەخێر دێنیٚ و بە شەش هەزار سوارەوە لەگەڵ ڕەزا قلیخان بەرەو کوردستان ڕیٚ دەکەویٚ، جەعفەر خانی زەند کاتیٚ هەواڵی پیٚ

دەدرێ کە ئیمام قلیخان لە سنە نزیک بوەتەوە، هەر شەو درباز دەبێ و سنە بەجێ دێڵێ، ئیمام قلیخانیش.ڕەزا قلیخان بە حاکمی کوردستان دادەنێ و خۆی بەرەو ئیسفەهان ڕێ دەکەوێ، بەڵام لە ناو ڕێدا میرو سەردارو سەرخێڵەکانی، لەم ویستەی پەشیمان دەکەنەوە و بەرەو ورمێ دەگەڕێنەوە، ڕەزا قلیخان دوای چەند ڕۆژ حکومەت، بە دنەی دوژمنی قین لە دڵی خۆی (محمد ڕەشیدبەگی وەکیل) لە لایەن (کوهزادخان) و (لطفعلیخان) و کومەڵێ لە کوردەکانی کرماشان هێرشی بۆ دەبرێ، ئەمانە لە دەورو بەری سنە خیوەت لێ دەدەن و ئاوری شەڕ هەڵ دەگرسێنن، ڕەزا قلیخان لەم شەڕەدا برین‌دار دەبێ و بۆ دەرمانی برینەکەی بەرەو گەڕوس (بیجار) هەڵ دێ پاش شش مانگ هەر لەوێ کۆچی دوایی دەکا و دەمرێ.

علیمرادخان کاتی ئەم هەواڵەی پێ دەگا، خەسرەوخان بانگ دەکا و دڵخۆشی دەداتەوە و فەرمانی حکومەتی بۆ دەنوسێ و جێگریی حکومەتیش بە احمدخانی کوڕی دەسپێرێ، پاشان بە ڕێزێکی تایبەتەوە بەرەو کوردستانیان بەڕێ دەکا، ئەوانیش دەگەڕێنەوە بۆ سنە و سەر لە نوێ، باڵی فەرمانڕەوایی خۆیان بە سەر کوردستانی ئاردەلاندا دەکێشن.

ئەمجار (کوهزادخان) و (لطفعلیخان) کە وەک نیسک بەرو پشتیان بۆ نەبوە، دەڕۆنە خزمەت خەسرەوخان و فەرمانبەری خۆیان ڕادەگەیێنن.

لە ساڵی (١١٩٩.ک) علیمرادخان کۆچی دوایی دەکا، سەر لە نوێ داوا خوازانی شایەتی لەم لاولاوە سەر هەڵ دێنن، لەوانەی کە بە داوای شایەتی سەریان هەڵ هێنابو، تەنانەت هێزێکی زۆریشیان لە خێڵە کوردەکانی کرماشان کۆ کردبوەوە (الله قلیخانی زەنگەنە) بوە، کە بۆ گەیشتن بە مەبەستی خۆی بە توپو کەرەسەی جنگیەوە دەچێتە (سەنقور) و لەوی (نەزەر علیخانی) کوڕی (سبحان ویردی‌خان) و (لطفعلی‌خانی) برای نەزەر علیخان و اللەویردی‌خانی کوڕی نەزەر علیخان و کوڕانی محمدڕەشید بەگی وەکیل پاڵ دەدەن بە سوپاکەیەوە، دێنو ئەم نەخشە شەیتانیە بۆ اللەقلیخان دەکێشن کە کوردستان بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیو،خەسرەوخان لە والیەتی لابیا، اللەقلیخان لەگەڵ ئەوەی ئەمەکی زۆری خەسرەوخانی بە ئەستووە بو، بەڵام هەوای شەیتانی چاوی وەفایی کوێر دەکا و،بە قەستی شەڕ لەگەڵ خەسرەوخان بەرەو کوردستانی ئاردەلان ڕێ دەکەوێ. والیش بە حەوسەد (٧٠٠) مرویی شەڕکەری کوڵ نەدەرەوە، بۆی دەر دەکەوێ و پێش قەرەوڵانی زەنگەنەکە بە فرماندەیەتی اللەویردی‌خانی کوڕی نەزەر علیخان لە دێی میراوا لێی کەوتبون دە خاتە کەمینەوە و تاروماریان دەکا.

سبەینیی ئەو ڕۆژە لە سەنقور ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ، اللەقلیخان بە سیی(٣٠٠٠٠) هەزار

دەدرێ کە ئیمام قلیخان لە سنە نزیک بوەتەوە، هەر شەو درباز دەبێ و سنە بەجێ دێڵێ، ئیمام قلیخانیش،ڕەزا قلیخان بە حاکمی کوردستان دادەنێ و خۆی بەرەو ئیسفەهان ڕێ دەکەوێ، بەڵام لە ناو ڕێدا میرو سەردارو سەرخێڵەکانی، لەم ویستەی پەشیمان دەکەنەوە و بەرەو ورمێ دەگەڕێنەوە، ڕەزا قلیخان دوای چەند ڕۆژ حکومەت، بە دنەی دوژمنی قین لە دڵی خۆی (محمد ڕەشیدبەگی وەکیل) لە لایەن (کوهزادخان) و (لطفعلیخان) و کومەڵێ لە کوردەکانی کرماشان هێرشی بۆ دەبرێ، ئەمانە لە دەورو بەری سنە خیوەت لێ دەدەن و ئاوری شەڕ هەڵ دەگرسێنن، ڕەزا قلیخان لەم شەڕەدا برین‌دار دەبێ و بو دەرمانی برێنەکەی بەرەو گەڕوس (بیجار) هەڵ دێ پاش شش مانگ هەر لەوێ کۆچی دوایی دەکا و دەمرێ.

علیمرادخان کاتی ئەم هەواڵەی پێ دەگا، خەسرەوخان بانگ دەکا و دڵخۆشی دەداتەوە و فەرمانی حکومەتی بۆ دەنوسێ و جێگریی حکومەتیش بە احمدخانی کوڕی دەسپێرێ، پاشان بە ڕێزێکی تایبەتەوە بەرەو کوردستانیان بەڕێ دەکا، ئەوانیش دەگەڕێنەوە بۆ سنە و سەر لە نوێ، باڵی فەرمانڕەوایی خۆیان بە سەر کوردستانی ئاردەڵاندا دەکێشن.

ئەمجار (کوهزادخان) و (لطفعلیخان) کە وەک نیسک بەرو پشتیان بۆ نەبوە، دەڕۆنە خزمەت خەسرەوخان و فەرمانبەری خۆیان ڕادەگەیێنن.

لە ساڵی (١١٩٩.ک) علیمرادخان کۆچی دوایی دەکا، سەر لە نوێ داوا خوازانی شایەتی لەم لاولاوە سەر هەڵ دێنن، لەوانەی کە بە داوای شایەتی سەریان هەڵ هێنابو، تەنانەت هێزێکی زۆریشیان لە خێڵە کوردەکانی کرماشان کۆکردبوەوە (الله قلیخانی زەنگەنە) بوە، کە بۆ گەیشتن بە مەبەستی خۆی بە توپو کەرەسەی جنگیەوە دەچێتە (سەنقور) و لەوی (نەزەر علیخانی) کوڕی (سبحان ویردی‌خان) و (لطفعلی‌خانی) برای نەزەر علیخان و اللهویردی‌خانی کوڕی نەزەر علیخان و کوڕانی محمدڕەشید بەگی وەکیل پاڵ دەدەن بە سوپاکەیەوە، دێنو ئەم نەخشە شەیتانیە بۆ اللهقلیخان دەکێشن کە کوردستان بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیو خەسرەوخان لە والیەتی لابیا. اللهقلیخان لەگەڵ ئەوەی ئەمەکی زۆری خەسرەوخانی بە ئەستووە بو، بەڵام هەوای شەیتانی چاوی وەفایی کوێر دەکا و بە قەستی شەڕ لەگەڵ خەسرەوخان بەرەو کوردستانی ئاردەڵان ڕێ دەکەوێ. والیش بە حەوسەد (٧٠٠) مرۆیی شەڕکەری کوڵ نەدەرەوە، بۆی دەر دەکەوێ و پێش قەرەوڵانی زەنگەنە(کە بە فرماندەیەتی اللهویردی‌خانی کوڕی نەزەر علیخان لە دێی میراوا لێی کەوتبون) دە خاتە کەمینەوە و تاروماریان دەکا. سبەینێی ئەو ڕۆژە لە سەنقور ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ، اللهقلیخان بە سیی(٣٠٠٠٠) هەزار

جەعفەرخانی زەندا دەگیرێتەوە و دەڵێ:

خەسرەوخان دوای کاری جەعفەرخان شارەکانی مەلایر، تویسرکان، فراهان، گلپایەگان و چەند شاری تریش دەخاتە ژێر دەسڵاتی خۆی، لە شاری گلپایەگان دو سێ رۆژ دەمێنێتەوە و دەیەوی، بەرەو ئیسفەهان ڕێ کەوێ، ئەو شەوەی کە دبوا بەیانیەکەی بەرەو ئیسفەهان برۆیشتایەتن (میرزا احمد) وەزیری حکومەتی کوردستان.لە دانیشتنێکی تێکڕایی دا، بە حوزوری پیاو ماقوڵان و دەمڕاسانی کوردستان بە خەسرەوخان دەڵێ: ئەمرۆ ئیتر لە دوڵەتی ئێراندا، بەرهەڵستێ بۆ داواخوازی شایەتی بەڕێزتان نەماوە، چون تەواوی کوردستان، عیراقی عەجەم، کرماشان و لوڕستان لە ژێر دەسەڵاتی تۆدایە، خۆ (ئاغامحمدخانی قاجاریش) ئەو هێزەی نیە، کە لە بەرابەری هێزی ئەمرۆکەی تۆدا بەربەرەکانێ بکا وڕابوەستێ، ئیتر هەل لەوە باشتر هەڵ ناکەوێ، دەرفەتیش لەوە چاکتر ڕێ ناکەوێ، جا دەس لە دەس و قەوەت لە خودا، وەرە مێژو ئاوەژو کەوە.ڕۆژ و شەو پشو مەدە و مەسرەوە، بەڵکو گەلی چەوسێنراوی کورد بحسێنیتەوە، دوای هەزاران ساڵ لە دەمی گورگی بسێنیتەوە، وەرە ئاڵای سەر بە خۆیی و شایەتی هەڵ کە، فەرمانی سکە و خوتبە بە ناوی خۆت دەرکە، بەڵام بە داخەوە لە هەمو بیستانێکدا کەڵە دەڕوێ، لەگشت باخێکدا مڵە دەجوێ، لێرەیشدا کەڵەی بیستانی کوردستان، مڵەی ناو باخ و بیستان.کابرایەکی لاواز و سیسە، جافربەگێ‌ەرخان مەجلیسە، بەچاو، بەدەس، بەزار، بەڕێز وشان دەکا قەتار، دەڵێ خانی خانان، گوێم لێ بگرە، تۆخوا بە دنیاوە مەمرە، هەواو هەوەس، تا بڵەی فرەس، هەر کەسی خۆی بداتە دەس، هەواو هەوەس.ڕێگای حەسانەوە و خۆشی دەچێتە بەس، خۆ ژیانی بێ حەسانەوە، هەر هەڵخولان و چەوسانەوە.ڕویشتن بەرەو نەبونە، تەمەن بە زایە چونە، جا ئەم ووشە بە ڕواڵەت ڕازاوە،ئەم ژارە بە هەنگوین داپۆشراوە، بیروڕای خانی ئاردەڵانی گۆڕی، هوشو فکری دوا ڕۆژی داچۆڕی، ئیتر بێ مەشوەڕەت بە ژیران، بێ پرس و جۆ لە پیران، سەر بە خۆ نەخشەی کارەکەی هەڵ داوە، هەر ئەو شەوە بەرەو کوردستان گەڕاوە، بە هۆی دۆستی و هاویاری، کە هەبوی لەگەڵ (محمدحسن‌خانی قاجاری) نامەیی دەنوسێ بۆی، هەمو ئەو ناوچانەی کە هێنابویە ژێر دەسەڵاتی خۆی، بە ئاغا محمدخانی دەبەخشێ، ئاو لە ئاو تەکان ناخوا و نالەخشی، ئاغامحمدخانی قاجاریش لە پاداشی ئەوەدا، کە خانی ئاردەڵان(خەسرەوخان) دوژمنێکی گەورەی وەک (جەعفەرخانی‌زەند)ی بۆ لە مەیدان دەرکردوە، دڕکوداڵی، ناخۆشی و تاڵی لە سەر ڕێ لابردوە، وەڵامی نامەکەی بە خۆشی دەداتەوە، دوستایەتی قەدیمی وەبیر دەخاتەوە،

حکومەتی سەنقورو کولیاییشی پێ دەسپێرێ، ئەسپی تایبەتی خۆی، خەنجەری دەسک ئەڵماس و دەستێ جلی شاهانەیشی بۆ دەنێرێ، بەم جۆرە ئەم میرە بێ ڕاوو تەگبیرە دەخڵەتێنێ، لە ئاکامدا بە قەنداوی دەخنکێنێ، پاشان دو سێ جار ئاغا محمدخان.خەسرەوخان، بۆ تاران بانگ دەکەن و دەی‌لاوێنن، تا پێکەوە دانیشن و وتووێژی تایبەتی خۆیان بەجێ بێنن.

خەسرەوخان پاش ماوەیێ لەسالی (١٢٠٤.ک)دا احمدخانی کوڕی لەجێی خۆی دادەنێ و خۆی لەگەڵ (حسنعلیخانی) کوڕی (مصطفی‌خان) و (میرزااحمدخانی) وەزیر، بەرەو تاران ڕێ دەکەوێ، لەیەک فرسەخی پایتەخت گشت وەزیران و پیاوماقوڵانی دەوڵەت بە پێشوازی خەسرەوخانەوە دێن، بە حرمەت و ڕێزێکی تایبەتەوە (بۆ ئەوە بە قەنداوی بخنکێنن) واردی کۆشکی شایانەی دەکەن، کاتێکیش دەچێتە حوزوری ئاغامحمدخان لە سنور بە دەر ڕێزی لێ دەگیرێ، نزیکی شەش مانگ لە تاران دەمێنێتەوە، ڕۆژ بە ڕۆژ نرخی بەرزتری بۆ دادەنرێ، لە پلان بەرەو ژورتر دەبرێ، تا کاتی ڕاوەنچیر هەڵنقرێ، قەفەس نەشکێنێ و هەڵ نەفرێ، بەم جۆرە رۆژگار دەباتە سەر، تا شەوێ سەری دەنێتە سەر، شەوێ لە مجلیسی شاهانەدا درمانی شێتی درخوارد دەدرێ، سزای کەم تەرخەمی لە دەست دەنرێ، بۆ بەیانی خانی ئاردەلان گشت حواسێکی خۆی لە دست دەدا و شێت دەبێ، کاتێ ئەم هەواڵە بە کوردستان دەگا، سەرۆک خێڵەکان هەرکام لە لایەکەوە سەر هەڵ دێنن، هەرکام بەلایەکا‌شت دەرفێنن، لە فەرمانی خانی ئاردەلان دەچنە دەر، هەرکام بۆ خۆی لە وڵات دەبێتە سەروەر، خەڵکی موکریان و خێڵی بلباس، گوێ بە فەرمانی احمدخان نادەن، دەیانەوێ دەستی احمدخانیش بادەن، احمدخانیش بە هەزارسوارەوە بۆ سەرکوت کردنیان ڕێ دەکەوێ، لە ناوچەی (سارالی) دیواندەرە و دەشتی (هوبەتو) ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ، لە ئاکامدا خێڵی بلباس دەشکێنێ، بەڵام کاتێک کە دوای هەڵاتوان دەکەون، (اللەویردی‌خان) کوڕی (نەزەر علیخان) و نەوەی سبحان ویەردی‌خان لە کەمینی خۆیەوە، ناکاو احمدخان دەکا بە نیشانە و دەی‌پێکێ و احمدخان دەکوژێ، محمدڕەشید بەگی وەکیل هاوڕێ لەگەڵ (ئەمیراصلان‌خان) کوڕی ڕەزا قلیخان بە جەنگ و گوریز، شەڕەکە ئیدامە دەدەنو، تا ناوچەی (سەقز) هەڵاتوەکان ڕاو دەنێن، پاش تەواو بونی شەڕەکە، تەرمی احمدخان هەڵ دەگرنو دەگەڕێنەوە بۆ سنە، کارەسات بۆ ئاغامحمدخان دەنوسرێ، ئەویش فەرمانی حکومەتی کوردستان، بە ناوی لطفعلیخان کوڕی سبحان ویەردی‌خان مامەی خەسرەوخان دەنوسێ، خەسرەوخانیش لە سالی (١٢٠٦.ک) هەر بەو نەخوشیە لە تاران کۆچی دوایی دەکا.

٢٩ـ لطفعلی خانی ئاردەڵان

دوای كوشتنی (خان احمدخانی) كوڕی خەسرەوخانی گەورە) لە ساڵی (١٢٠٥.ك) لطفعلیخان لە سەر تەختی حكومەتی كوردستان دادەنیشێ و (حسنعلی خانی) كوڕی خۆی بە دیاری یەوە دەنێرێ بۆ دەرباری (ئاغامحمدخان) لە ساڵی (١٢٠٦.ك)دا، خێڵە كانی خوزستان بە دژی شا شورش دەكەن بە فەرمانی (ئاغامحمدخان) (لطفعلی خان) لە ڕێی كرماشان و لوڕستانەوە بەخۆی و سێ هەزار چەكدارەوە بەرەو خوزستان ڕێ دەكەوێ. ئاژاوە دەخەوێ. (لطفعلیخان) زستان لە خوزستان دەمێنێتەوە.[1]

دیسان لە سالی (١٢٠٨.ك) خەڵكی خوزستان شورش ڕێ دەخەن. ئەم جارەیش بە فەرمانی شا، (حسینعلیخانی) كوڕی (لطفعلیخان) كە نیشتەجێی دەرباری شا دەبێ مەئموریەتی پێ دەسپێردرێ كە شورشیان سەركوت كا، ئەویش لە ماوەیەكی كەمدا ئاسایش و ئەمنیەت دەگێرێتەوە بۆ خوزستان و خۆی دەگەڕێتەوە بۆ تاران.

لەم كاتەدا (احمد سوڵتان حاكمی بانە) لەگەڵ سەرخێڵەكانی مەریوان و هەورامان پەیمانی یەكیەتی دەبەستن كە خونەخەنە ژێر باڵی حكومەتی بابان و، گوێیش بۆ فەرمانی (والی) ئاردەڵان شل نەكەن، بڵكو بۆ خۆیان لە سنوردا سەر بەخۆ بژین و چی یان پێ خۆش بێ، بە سەر هەژارانیدا بێنن. هەر چەندەكاتی سەرما و سۆڵە بوو بەڵام (لطفعلیخان) بەرەو (بانە) ڕێ دەكەوێ و دەگاتە دێی (قزڵجە)ی مەریوان، خەڵكی مەریوان لە ترسان بەرەو شارەزور تەق وڕەویان تێ دەكەوێ (احمد سوڵتانی) بانەیش لە ترسان خۆی دەخاتە نێو خێڵی بلباسەوە (خانی ئاردەڵان) (فتح علی سوڵتان) ئامۆزای (احمد سوڵتان) خەلات دەكا و حكومەتی بانەی پێ دەبەخشێ، پاشان لە مانگی شەشەكانی سالی (١٢٠٩.ك) لطفعلیخان لە ناكاو دەمرێ و حسنعلیخانی كوڕی دەكرێ بە حاكمی كوردستان.

٣٠ـ (حكومەتی حسنعلیخانی ئاردەڵان)

حسنعلیخانی ئاردەڵان فەرمانی حكومەتی كوردستان وەر دەگرێ و لە تارانەوە بۆ سنە دەگەڕێتەوە.

١ـ مشاهیر كوردی بابامەردوخ

ئەم (والی یە) خواناس و ئەهلی عیبادەت و پارێزگار بوە کاتی بێکاری لە تاعەت و عیبادەت دا باخت کردوە، جارجاریش بۆ ڕاو چوە، دەسەڵاتی حکومەتی بە (محمدڕشیدبەگی وەکیلی)[1] سپاردبو.

لە ساڵی (١٢١١.ک) ئاغا محمدخانی قاجار بەرەو ئازەربایجان ڕێ دەکەوێ، حسنعلیخانیش پێنسەد سواری هەڵدەبژێرێ و بە دەنگیەوە دەچێ تا لەشەڕی (قرەباغ)دا یارمەتی شا بدا، بەڵام لە شەوی (٢١.ذیقعدەی ساڵی ١٢١١.ک) لە قەڵای (پناەآباد) (ئاغامحمدخان قاجار) دەکوژرێ. بۆ سبەینێ کە سوپا پێ دەزانی گشتیان بڵاوە دەکەن و هەرکام بە لایەکدا دەڕۆن.

بەڵام (حسنعلیخان) بە پاداشی ئەوە (کە باپیرەی بە دەستی خوێن ڕێژی (ئاغامحمدخان) دەرمان خواردکرابو، علیقلیخانی برای شابەجێ ناهێڵێ. خەڵکی شار کاتێ دەبینن کە شاکوژراوە و سوپا نەماوە، لە هەمو لاوە هێرش دەکەنە سەر خوێن‌مژان و تەقە هەڵ دەستێ، لەم بگرە و بەردەدا (حسنعلیخان) پای بریندار دەبێ و علیقلیخان بۆی دەرباز دەبێ، حسنعلیخان بە برینداری دەگەڕێتەوە بۆ کوردستان. بەڵام لە پێش ئەوەدا بگاتەوە کوردستان (ئامان‌اللەخان) کوڕی گەورەی خەسرەوخانی والی و (سبحان ویردی‌خان) کوڕی محمدمؤمن‌خان و زاوای ئامان‌اللەخان، هەردوکیان ئاموزای حسنعلیخان لەگەڵ کۆمەڵێ لە میرەکانی کوردستان کە لە ئوردوی شادا دەبن، پێکەوە پەیمان دەبەستن و بە مەبەستی داگیرکردنی کوردستان پێش دەستی دەکەن و خۆ دەگەیەننەوە سنە، کاتێ (حسنعلیخان) دەگاتەوە نزیکی سنە سبحان ویردی‌خان و ئامان‌اللەخان بۆ مەریوان هەڵ دێن و لەوێوە خۆ دەگەیەننە (سەنقور) و لەوێوە (ئامان‌اللەخان) خۆی دەگەیەنێتە تاران، حسنعلیخان دەگاتەوە سنە و خەرێکی دەرمانی برێنەکەی دەبێ، پاش ماوەیی بە زمانی لوس سبحان ویردی‌خان و هاوەڵەکانی دەگەڕێنێتەوە بۆ سنە.

لە مانگی قوربانی ساڵی (١٢١٢.ک) فتحعلی‌شای قاجار بە جێی مامەی خۆی لە سەر تەختی شایەتی دادەنیشێ. دوای سێ‌مانگ (محمد ڕەشیدبەگی وەکیل) کە نەخوش دەبێ، هەم بۆ درمانی خۆی، هەم بو ئەوە هەنگاوەکانی ئامانەاللەخان بە دژی حسن‌علیخان شل کاتەوە، دەچێ بۆ تاران، بەڵام ئەوەی لای بەندە خەیاڵە لە لای خودا بەتاڵە، دوای هەشت ڕۆژان محمد ڕەشیدبەگ دەمرێ و تەرمەکەی دەبرێتەوە بۆ سنە. حسن‌علیخان بە ئەمەکی خزمەتی باوکی پلەی وەکالەت (جێگری) بە محمد زەمان‌بەگ، کوڕی چکولەی محمد ڕەشیدبەگ کە مێردی

١- وەکیل لە ئیستلاحی ئەورۆژەدا بە مانا (معاون) و جیداری حکومەت بوە.

هاوشیرەی خانی ئاردەڵان بوە دەسپێرێ، کوڕەکانی محمد ڕەشیدبەگ، فتحعلیبەگ کوڕە گەورە، احمدبەگ و (نصراللهبەگ) لەم هەڵبژاردنە دەتورێن و لەگەڵ دەستەیێ لە پیاو ماقوڵانی شار، لە محرمی سالی (١٢١۴.ک) بە دژی حسنعلیخان و بە پشتیوانی ئامانالله خان دەڕۆن بۆ تاران. تێکرا لە چونیەتی حکومەتی حسنعلیخانی والی شکایت و داد و بیدادیان دەگاتە ئاسمان، حاجی احمد وەزیری کوردستان کە شوغڵی (استیفای) درباری قاجاری بوە یارمەتی زۆریان دەدا. لە ئاکامدا حسنعلیخان لە لایەن شاوە بانگ دەکرێ، دوای چەندڕۆژ لەگەڵ محمد زەمان بەگدا بەرەو تاران ڕێ دەکەوێ، لەمانگی (صفری١٢١۴.ک) کوچی،ئامانالله‌خان خەڵات و فەرمانی حکومەتی کوردستان وەردەگرێ، بەڵام حسنعلیخان و محمد زەمانبەگ لەسەر کار لادەبرێن و فتحعلیبەگی کوڕی ڕەشیدبەگ پلەی جێگرـ(معاونت)ی پێ دەدرێ.

٣١ـ ئامانالله خانی ئەووەڵ والیٚ ئاردەڵان

ئامانالله‌خانی ئەووەڵ مەشهور بە ئامانالله‌خانی گەورە کوڕی خەسرەوخانی گەوڕەی ئاردەڵان، دوای لە سەرکار لابردنی حسنعلیخان لە سالی (١٢١۴.ک) بە فرمانی فتحعلیشای قاجار دەکرێ بە والی کوردستانی ئاردەڵان، ئامانالله‌خان پیاوێکی خاوەن ئیرادە و هیمەت بەرزو پولایین بوە، لە دلاوایی و بەخشەندەیی کەموێنە بوە، بۆ ئاوەدانی کوردستان تەلاشی زۆر کردوە، بە دروست کردنی کۆشکی بلند، مزگەوت و مەدرەسە، کاریز و حەمام، پرد وڕێگا و بان، بەدی هێنانی باخ و باخات گوڵی دەپشکوت و گەش دەبوەوە، ئاسەوارەکانی بە ناوی ئاسەواری ئامانالهی مەشهور بون، کۆشکی ژورەوەی قەلای حکومەتی، قەلای گولستان، تالاری دلگوشا، کوشک و باخی خەسراوا، مزگەوت و حوجرەی دارالاحسان، قەڵاو حەمام و بازار و دێی (قەسلان) چیمەنی سەرکانیشفا.لە ئاسەواری ئەو میرە ژیرە دەژمێردرێن[1].

لە بەرواری (١٢١۶.ک) کۆچی حسنعلیخانی ئاردەلان لە تارانەوە هەڵ دێ و خۆ دەگەێنێتە ناو خێلی کوردی بلباس، لەوێ دەستە و بەستەیی پێکەوە دەنێ، بۆ شەڕ لەگەل ئامانالله‌خان

١ـ تالاری دلگوشا بە دەستی چەپەلی (شەریفەدولە) حاکمی خوین‌خور و کورد کوژی دەورانی قاجاریەکان، کە لەبەر خوین مژی و کورد کوژی، بە (شەریفەقەساو) ناوبانگی دەرکردبو، ویران کرا، (کوشکیگولستان) کە نەقش و وینەی ڕەنگاوڕەنگی والیەکان و پیاوەبەرزەکانی کوردستانی لێکیشرابو، بە فەرمان و دەستی خەیانەتکاری سەرلەشکر موقەددەم خراپ‌کرا، پاش ماوەیی نەقش و نیگارو بەردە هەل کەندراوەکانی تریشی بە دەستی خایەنی سەرتیپ هوشمەند بە تەواوی لەبین برا، ئەم خایەنانە هەرچەند ئاسەواری کوردانیان لە شاری سنەداکوژانەوە بەلام ئاوری دوزەخی سزاو تولەی خەلکیان بو خویان گەشانەوە.

دێتە دەشتی مەریوان، لەوێ ئاوری شەڕی براکوژی بڵێسە دەستێنێ، بەڵام زۆر زو حسن‌علیخان بەدیل دەگیرێ و بەتواوی دەشکێ. ئامان‌اللەخان حسن‌علیخان دەنێرێ بۆ تاران، بنەماڵەی وەکیل کە لە زەمانی حسن‌علیخان‌دا وەها دەسەڵاتێکیان وەدس هێنابو، کە گشت کارەکان بەڕاو تەگبیری ئەوان هەڵدەسوڕان، کاتێ دەبینن ئامان‌اللەخان بۆ خۆی کارەکانی وەدەس گرتوە و شتێکی بۆ ئەوان نەهێشتوەتەوە، خەڵکی کوردستان بە دژی ئامان‌اللەخان دهارۆژێنن و لەگەڵ خۆیاندا دەیانکەنە هاودەس، پاشان نامەیێکی دورو درێژ لە خراپی ئامان‌اللەخان پردەکەنەوە و دەینێرن بۆ تاران، لە تارانەوە دەستور دێت کە والی بە خۆی و دارو دەستەیەوە، هەروا وەکیلیەکانیش بەخۆیان و هەوادارەکانیانەوە بێن بۆ تاران، هەردوولا دەچن بۆ تاران و هەرکام داواخوازی خۆی بەشا زادەگەێنێ، بەڵام شا شیر بۆ ئەمان‌اللەخان دادەدا و زۆری میهرەبانی لەگەڵا دەکا، دیسان شا بۆ ئەوەی هەم لەناڵی دابێ و هەم لە بزمار، حوکمی جێگری (وەکاڵەت) بۆ فتحعلی‌بەگی وەکیل دەنوسێ، پاشان ئامان‌اللەخان لە ژێرەوە لە شا ئیجازە وەردەگرێ، ئەگەر جارێکی تر، خێڵی وەکیلیەکان ئاژاوە بنێنەوە، والی بتوانی ئەدەبیان داداو لە جێی خۆیانیان دانیشێنێتەوە، پاش گەڕانەوە بۆ کوردستان زۆری پێ ناچیت، وەکیلیەکان ئاژاوە دەنێنەوە و ئاوری دوبەرەکی و کۆنە قین دەگەشێتەوە، والی کاتێ بەمە دەزانی، هەر لە شەودا (فتحعلی‌بەگی وەکیل) لەگەڵ هەرسێ براکانی بۆ مەنزلی خۆی بانگ دەکا، بەپێی نەخشەی پێشو بە ئاماژەی والی پیاوەکانی والی، دەڕژین بە سەریان‌دا و هەرچواریان پێکەوە چۆڵەپێچەن دەدەن و دەیانخەنە بەندیخانەوە، هەر ئەو شەوە بە فرمانی والی گشت هەوادارەکانیشیان بەندو زیندانی دەکرێن، پاش ماوەێی گشت ئاژاوەچیەکان بەفەرمانی والی دەکوژرێن، دوای ئەم ڕوداوە (ئەمان‌اللەخان) شوغڵی جێگری (وەکاڵەت) بە (محمد ڕەحیم‌بەگی) کوڕی (میهرعلی سوڵتان) کە زاوا و ئاموزای (محمد ڕەشیدبەگی وەکیل) دەبێ، دەسپێرێ، ئامان‌اللەخان دوای ئەم کارەساتانە دەحەسێتەوە و ئەمنیەت لە کوردستاندا پەرە پێ‌دەدا، بەرەبەرە ملک دەکڕێ و زەوی دەستێنێ، لە ماوەیکی کەمدا زۆرتری زەویە بە بڕشت و بەرهەمەکانی کوردستان دەبێتە ملکی والی، لە سالی (١٢١٩.ک) (عبدالرحمان) پاشای بابان لە حکومەتی بابان لا دەبرێ و پەنا بە والی کوردستان دێنێ، ئەویش لەگەڵ خۆی دەیبا بۆ لای فتحعلیشا (شایەتی ١٢١١ کوچ ١٢٥٠.ک)، فتحعلیشا کلکەوانەیەکی زۆر بە قیمەت، شمشێرێکی ڕازاوە بە گەوهەرو دوڕر، خەڵاتی والی دەکا، زۆریش ڕێز لە عبدالرحمان‌پاشا دەگرێ، پاشان بە ڕاو تەگبیر و مەشوەرەتی پیاو ماقوڵان و دەمڕاسانی دەربار ئەمە پەسەند

دەکرێ، کە هێزێکی پێویست بە یارمەتیەوە بڕواو لەجێی خۆی وەک جاران نیشتەجێ بکاتەوە، عبدالرحمان پاشایش بە هێزێکەوە دەڕواو لە مەریوان خۆی لێ مەڵاس دەدا، وەزیری بـەغدا گوێ بیسی ئەم تگبیرە دەبێ و بە هێزێکی تەیار و ئازا لە لای (قەسری شیرین)وە بەرەو ئێران ڕێ دەکەوێ، شاهزادە (محمدعلی میرزا) کـە خـاوەن دەسـەڵاتی کـرماشان و کـوردستان و خوزستان دەبێ، لە لایەن شاوە دەستوری پێ دەدرێ کە ڕێگە بە وەزیری بەغدا بگرێ، دیسان فـرج‌اللهخـانی سـردار بـە سـێ‌هەزار (٣٠٠٠) چـەکـدارەوە بـەری دەگـرێ، تـا لەگـەڵ ئامان‌اللهخانی‌والی کوردستان لەڕێی مەریوانەوە هێرش بەرنە سەرخاکی بابان. دیارە هـەمو شەڕیان بۆ لێفەشڕی مەلا بوە، ئامان‌اللهخانیش لەگەڵ فرج‌اللهخانی سەردار، دووقۆلی هەرکام بە سێ‌هەزار (٣٠٠٠) شەڕکەرەوە لە ئاخری مانگی جومادی‌الثانی (١٢٢١.ک) بەرەو مەریوان ڕێ دەکەون، کاتێ دەگەنە دێی (شێخ‌عطار) خەبریان پێ دەدرێ کە وەزیری بەغدا بە خـالید پاشای حاکمی بابان، هەروا بە سلیمان‌پاشای حاکمی کۆ و حریری، فەرمان داوە کە بە خۆیان و دەهەزار چەکداری تەیارەوە بەرەو مەریوان ڕێ کەون و (عبدالرحمان‌پاشا)، کە لەوێ خۆی مەڵاس داوە گەمارۆ بدەن، (عبدالرحمان‌پاشایش) کاتێ ئەم هەواڵە دەبیسێ، فرستادەێی بۆ لای والی کوردستان دەنێرێ و ئەم هەواڵەی پێ‌دەدا، والی خێرا خۆی بە (عبدالرحمان‌پاشا) دەگەێنێ و پێکەوە خۆیان بۆ شەڕ ئامادە دەکەن، وەزیری بەغدایش بە خویو خالیدپاشا و سلیمان‌پاشا و سیی‌هەزار (٣٠/٠٠٠) شەڕکەری کۆڵ نەدەرەوە، خۆیان بە مەریوان دەگەێنن و ئامادەی شەڕ براکوژی دەبن، لە قەراخ گۆلی زریواری مـەریوان، ئـاوری شـەڕ دەتـەنێتەوە و شـەڕی براکوژی ژمارەیەکی زۆر لە هەردوولا،دەسوتێنێ، بەڵام سەرەنجام هێزی کوردی ئێران بە سەر هێزی ئەو لای عـوسمانیدا پـیرۆز دەبـێ، هـێزی عـوسمانی دەشکـی و بـرێکیشیان لەگـەڵ سلیمان‌پاشادا بەدیل دەگیرێن، سەلیم بەگی برای (عبدالرحـمان‌پاشای) بـابانیش دەکـوژرێ، (عبدالرحمان‌پاشا) دوای ئەم پیرۆزیە دەگەڕێتەوە بۆ شارەزورو لە سەر تـەختی حکـومەتی خۆی نیشتەجی دەبێتەوە، خانی ئاردەڵانیش لەگەڵ سەردارا هەرکام دەچنەوە بۆ شوێنی خۆیان، وەزیری بەغدایش بە دوسەد میری بەدیل گیراوی عوسمانیەوە، بۆ دەرباری فتحعلیشای قاجار بەڕێ دەکرێ، بەڵام شاوەزیری بەغدا و هاوڕێکانی بەڕێز و ئیحترامەوە دەنێرێتەوە بۆ بەغدا، لە ئاکامدا دوڵەتی عوسمانی ددان بە حکومەتی عبدالرحمان پاشادا دەنێ و لە تاوانی خۆش دەبێ.

لە مـحرمی سـاڵی (١٢٢٢.ک) (خـان‌احـمدخان) کـوڕی (ڕەزا قـلیخان)ی کـوڕی (خان‌احمدخان) و برازای ئامان‌اللهخان و محمدڕەحیم‌بەگـی وەکـیل و ئـیمام ویـڕدی‌بەگ و

کومەڵێ تر، دەس بە دەستی یەکەوە دەدەن و دەیانەوی داوێ بۆ والی بنێنەوە، بەم جۆرە کە، لە کاتی باریعام (ئیجازەدانی چونی خەڵک بۆلای والی)دا تەقە لە والی بکەنو بیکوژنو خۆیان لەجێیدا دانیشن، والی بەم داوە دەزانێ، داو نانەرەکان دەخاتە بەندیخانەوە، بەڵام بە هۆی خزمایەتیەوە لە تاوانی (خاناحمدخان) و (محمدقلیخان) و دارودەستەکانیان دەبورێ و ئازادیان دەکا، بەڵام لە تاوانی (محمد ڕەحیمبەگ و محمدعلیبەگ و نەزەر علیبەگ و ئیمامویردی، بە هوی کۆنەقینەوە، نابورێ و فەرمانی کوشتنیان دەدا، (عبدالرحمان پاشا) دوای دو سێ سال حکومەت سەربەخۆیی ڕادەگەیێنێ و لەژێر دەسەلاتی ئیران و عوسمانی هەردو دەچێتە دەر، بەم شێوە لە مانگی شعبانی سالی (١٢٢٥.ک) لەگەڵ (رئیس ئەفەندی) بە مەبەستی بەربەرەکانی، لەگەڵ وەزیری بەغدا بەرەو ئەوێ ڕێ دەکەوێ، لە ڕەمەزانی سالی (١٣٢٥.ک)دا لە دەرەوەی شاری بەغدا، ئاوری شەڕ لە نێوان دو سوپادا هەڵ دەگرسێ، دوای چەند ڕۆژان هێزی کوردانی بابان پیروز دەبێ و وەزیری بەغدا دەشکێ، ئامان‌اللهخان بە هێزی خۆیەوە بەرەو مەریوان ڕێ دەکەوێ، شای قاجاریش بە محمدعلیمیرزا فەرمان دەدا کە بە یارمەتی ئامان‌اللهخانەوە بڕوا، هێشتا محمدعلیمیرزا لەجێی خۆی نەجولابوەوە کە هەواڵ گەیشت (عبدالرحمان پاشا) لەڕێی سەرپێل زەهاب و کرماشانەوە، بەرەو ئیران دێ، ئامان‌اللهخان بێ ماتل بون بەرەو ئەوێ ڕێ دەکەوێ، (محمدعلیمیرزا) لە نزیکی زەهاب خۆی بە ئامان‌اللهخان دەگەیێنێ، دوای دوو سێ ڕوژ (عبدالرحمان پاشایش) دەگاتێ و ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ، دوای دوو ڕۆژ شەڕ (عبدالرحمانپاشا) کاتێ دەزانێ کە دەرەقەت نایێ، پەنجاهەزارتمەن بەرتیل دەداو شەڕ ڕادەوێستێنێ، پاشان هەرکام بەرەو وڵاتی خۆیان دەگەڕێنەوە، بەڵام هەر لەم کاتەدا عبداللهپاشا.وەزیری بەغدا، بە سوپایەکی بێژمارەوە بە مەبەستی تەمبێی پاشای بابان، ڕێی پێ دەگرێ و شەڕ هەڵ دەگرسێ، عبدالرحمان پاشای بابان دەشکێ و دیسان بەرەو کوردستان و کرماشان ڕێ دەکەوێ و خۆی دەخاتە پەنای محمدعلیمیرزاوە، ئەویش کارەسات بە گوێی (شا) دەگەیێنێ.

فتحعلیشا فەرمان دەدا کە بڕێ لە میرەکانی خۆی لەگەڵ محمدعلیمیرزا بە هاوکاری ئامان‌اللهخانی والی کوردستان بە مەبەستی گرتنی بەغدا و گرتنی وەزیر، بەرەو بەغدا ڕێ بکەون و عبدالرحمان پاشا لەشوێنی خۆی نیشتەجێ بکەنەوە، هێزی یارمەتیدەری عبدالرحمان پاشا تا نزیکی بەغدا دەڕۆنە پێشەوە، وەزیری بەغدا دەزانێ لە بەرابەری شێراندا ڕاوەستان، لە عەقڵ دورە، بەم جۆرە تکاکاران ساز دەکا و شەڕ ڕادەگرێ و ئاشتی دەخاتە نێوانەوە، پاشان

عبدالرحمان پاشا بە خۆشیەوە دەگرێتە سەر شوێنی خۆی و سەر لە نوێ حکومەتی بابان بە دەست دەگرێتەوە، لە هەوەڵی ساڵی (١٢٢٧.ک) محمدعلی‌میرزا دەگەڕێتەوە بۆ کرماشان، والیش هەر لەم ساڵەدا پایە و بناغەی مزگەوتی (دارالاحسان) دادەڕێژێ، لەمەولا بە دڵ و بەگیان خەریکی وەدەس هێنانی خێر و خۆش‌بەختی بۆ خەڵکی کوردستان و ئاوەدانی نیشتمانی خۆشەویستی دەبێ، لە ساڵی (١٢٣٢.ک) ئامان‌اللەخان بەدیاری و پێکەشێکی زۆرەوە دەچی بۆ دەرباری فتح‌علی‌شا، شایش زۆر ڕێزی لێ دەگرێ، پاش چەند ڕۆژان لە دانیشتنێکی تایبەتی‌دا، لەشا، دەخوازێ کە خەسروخانی کوڕی بە نوکەری قەبوڵ کا و کچی خۆی بەناوی (حسنی‌جیهان‌خانم)ی بداتی، شا لەم خوازبێنیە زۆر شاد دەبێ، بەڵام مارەبڕین و گوێزانەوەی دەخاتە دواوە (بو ئەوە دوبەرەکی بخاتە نێو کوڕەکانی)، (محمدحسن‌خان)ی کوڕی گەورە و ئازای والی لەم کارەی باوکی دڵگیر دەبێ و ڕقی هەڵدەستی و دەڵێ: بابم لە چی کەم بو! کە بنەماڵەکەی خۆی فرۆشت، بەکلسکەوانەو پڵاو و گۆشت، بەم جۆرە ڕێگای خۆی جیا دەکاتەوە، بە نهێنی دارو دەستەیێ بۆ خۆی دەڕازێنێتەوە، بەرەبەرە لەم لاو لاوە خەڵکی پێوە دەنوسێ و هێزێ پێکەوە دەنێ، لە ناکاو هێرش دەباتە سەر ناوچەی زەهاو، لەوێیش سەرخێڵەکانی کوردستان بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ، لە سەر سنوری هەردو کوردستان و مەڵبەندی لوڕستان سوپا، پێکەوە دەنێ، لەوێوە بەرەو کوردستانی ئاردەڵانی ژێر دەسەڵاتی باوکی لادەکاتەوە، باوکی چەند جار پیاو ماقوڵان و دەم ڕاستان، دەنێرێتە لای محمدحسن‌خانی کوڕی، بەڵام فایدەی نابێ و محمدحسن‌خان ڕام نابێ، لە ئاکامدا هەواڵی سەرکەشی محمدحسن‌خان بە گوێی دەرباری فتح‌علی‌شا دەگەیێ، عەبباس‌میرزا نایب‌السلطنە نامەیێکی بۆ دەنوسێ، بەڵام ئەم نامە قازانجێکی نابێ، دیسان فتح‌علی‌شا،باباعلیخانی شاترباشی بە مەبەستی دڵ‌خۆشی دانەوە بۆ لای محمدحسن‌خانی دەنێری، بەڵام ئەویش بە دەستی خاڵی دەگەڕێتەوە، ناچار ئامان‌اللەخانی باوکی، سوپا و هێز کودەکاتەوە و بۆ شەڕ لەگەڵ کوڕەکەی خۆی، ڕێ دەکەوێ، مەلا عەبباسی شیخ‌الاسلامی سنە کە مامۆستای محمدحسن‌خان بوە، لەگەڵ خۆی دەبا و لە دێی «ناراوایی» ڕەوانسەر سوپای باوک و کوڕ بەرانبەری یەک ڕادەوەستن والی لەپێش هەمو کارێکدا چەند جار مەلاعەبباس و باباعلیخانی شاترباشی و چەند کەسێکی تر، بە جلدێ قورآنەوە دەنێرێ بۆ لای محمدحسن‌خانی کوڕی، بەڵکو شەڕ بە خۆشی داکوژێ، بەڵام ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ، لە هەردوولا سوارانی کوڵنەدەری کورد چزم و هاوخوێنن کە لەگیانی یەکتر بەر بون، دیارە ئەم شەڕە شەڕێکی مێژوییە، چون فەرمانڕەوای یەکی لە سوپاکان باوکە و ئەوێ تریان کوڕیەتی،

چەکدارەوە دێتە مەیدان، بەڵام (خانی ئاردەڵان) بە حەوهەزار چەکداری کاریەوە ئامادەی شەڕ دەبێ، اللهقلیخان بە زۆریی سوپای خۆی و کەمی قۆشەنی ئاردەڵان.لە خۆ بایی دەبێ، هەوەڵ میرزا یوسف کوڕی میرزا عبدالله، وەزیری ئاردەڵان کە بە خەیانەت پاڵیان بە قۆشەنی زەنگەنەوە دابو، لەگەڵ دەستەیی جەنگجۆ دەچنە مەیدانی قۆشەنی خەسرەوخان، بەڵام لە پیش ئەوەداکە هێرش بەرن لە بەینیان دەبەن، کاتی ئەم هەواڵە بە اللهقلیخان دەگەیێ، بە خۆی و سوپا زۆرەکەیەوە دڕژێنە مەیدان، خەسرەوخانیش بۆ خۆی دێتە مەیدان و ئاوری شەڕ بلێسە دەستێنێ، لە ماوەیەکی کەمدا سوپای زۆری بێهێزی زەنگەنە دەشکێ، اللهقلیخانیش بە دەستی میرزا بەگی کەلۆڕ، بە دیل دەگیرێ و دەکوژرێ، پاش ئەم پیرۆزیە.خەسرەوخان بەرەوکرماشان ڕێ دەکەوێ، لەیەک مەنزلی شاری کرماشاندا (حاج‌علیخان) مامەی (اللهقلیخان) کە جێگری حکومەت دەبێ بە دیاریێ پێشکەشێکی زۆرو بە نرخەوە، بە پێشوازی خانی ئاردڵانەوە دەچێ و فەرمانبەری خۆی بە خەسرەوخان ڕادەگەیێنێ.

خەسرەوخانیش مەردانە دڵخوشی دەداتەوە و خەلاتی دەکا و فەرمانی حکومەتی کرماشانی پێ دەبەخشێ، پاشان ماڵو سامانی (اللهقلیخان) بە نەخدینە و مەڕو ماڵیاتی زۆرەوە لە نێوان چەکدارەکانیدا دابەش دەکا، ئەمجار بۆ هەرکام لە شارەکانی تویسرکان، ئەسەدئاباد، سەنقور، دینەوەر، کە داخلی حکومەتی اللهقلیخان بوە.حاکمێکی کوردی سنەیی لە سەر دادەنێ. مەهدی بەگی شوقاقی (شاعیری درباری خەسرەوخان) شەڕی نێوان (خەسرەوخان) و (اللهقلیخان) بەم جورە تاریف دەکا و دەڵێ:

لە بەرواری (١٢٠٠.ک) جەعفەرخانی زەند.دایک برای علیمرادخان.کە لە ئیسفەهاندا داوای پاوشایەتی دەکرد، بە هێزی خۆیەوە بەرەو هەمەدان ڕێ دەکەوێ و فەرمان دەدا کە خەسرەوخان هەرچی زوتر بگاتە لام، بەڵام خەسرەوخان دەڵێ وڵامی ئەو لە گوڕەپانی شەڕدا دەدەمەوە، بەم جۆرە پاش دوو ڕۆژان بە سوپا و هێزی خۆیەوە بەرەو هەمەدان ڕێ دەکەوێ و لەگەڵ هێزی جەعفەر خاندا ڕوبەڕو دەبێ.

لە ئاکامدا هێزی جەعفەرخان دەکەوێتە گەمارۆی هێزی کوڵ نەدەری کوردانەوە، خانی زەند ناچار دەبێ هەرچی جەواهیراتی دەوڵەتیە لەگەڵ بەرگێ لە قورئانی پیرۆز بنێرێ بۆ لای خەسرەوخان و داوای لێ بکا تا ڕێگای بۆ بکاتەوە و لێ بگەڕێ تا بۆ هەر شوێنی دەیەوێ بڕوا، خەسرەوخان بە خاتری ڕێزنان لە قرآنی پیرۆز کەرەسەی شەڕی لێ وەر دەگرێ و بەرەو ئیسفەهانی بەڕێ دەکا. مەهدی بەگی شوقاقی چونیەتی شەڕەکەی خەسرەوخان لەگەڵ

ئامان‌اللەخانی گەورە لە کاتی ژیانیدا دەسەڵاتی ناوچەکانی جوانرۆ و خێڵی جافی بەکوڕی گەورەی (محمدحسن‌خان) دابو، هەڵسوڕانی کار و باری (ئەسفەندا)وا و (چواردۆڵ)یشی بە (حسین‌قلیخان) ئەسپاردبو، بەڵام لە کاتی نەخوشیەکەیدا جێگری حکومەتی بە خەسرەوخانی کوڕی خۆی ئەسپارد کە دوای خۆی ڕەسمەن بو بە حاکمی کوردستان.

٣٢ـ خەسرەوخانی سێ‌هەمی ئاردەڵان

خەسرەوخانی سێ‌هەم مەشهور بە ناکام، لە تەمەنی (٢٤) ساڵیدا، لە ساڵی (١٢٤٠.ک) ڕەسمەن لەجێی باوکی بوە بە حاکمی کوردستان، میرزا مرتضی‌قلیخان کە ناز ناوی (مخلص) بوە بەرواری لە سەرتەخت دانیشتنی خەسرەوخان و کۆچی دوایی باوکی بەم شێوە بەیان کردوە.

شبی در وادی فکرت فتاده زبهر مصرع اندر تک و دَو
پی تاریخی سال فوت والی هم از بهر جلوس والی نو
خرد گفتا که از ملک (ایالت) (امان‌الله) شد و بنشست(خسرو)[1]

خەسرەوخانی ناکام ئەمیرێکی بەناو بانگ بوە و جوامیرێکی دەس بڵاو دڵاوا بوە، ساڵی (١٢٤٣.ک) بە هۆی بێ بارانی و کەم تەرخەمی حکومەتی ناوەندی، گرانیەکی سەخت و بێ ئەمان لە کوردستاندا دادەکەوێ، خەڵکی لە برسان وەک گەڵا ڕێزانی پاییز هەڵ دەورێن و دەمرن، خەسرەوخان نزیکی پەنجا تا سەدهەزار (٥٠ تا ١٠٠) خروار گەنم و دانەوێڵەی لە هەمارا دەبێ، تەواوی بە سەر ماڵ بە ماڵی شار و دێدا دابەش دەکا و لە هەرکامیان بەڵگەیەک وەردەگرێ، کە پاشان کاتی فەرعانە بایی بۆ ڕەد کەنەوە، خەڵکی کوردستان بە هۆی داد و دڵاوایی خەسرەوخان دەبوژێنەوە و لە خەم دەڕەخسێن، پاش گرانی میرزا فرج‌اللەی وەزیر گشت ئەو بەڵگانە دەباتە خزمەت خەسرەوخان، بۆ سەندنەوەی قیمەتی ئەو گەنم و دانەویڵانە لە خەڵکی، بەڵام ئەو پیاوە جوامیرە گشت ئەو قەبز و بەڵگانە لە وەزیر وەر دەگرێ و دیانسوتێنێ، بەم جۆرە خەڵکی دڵخۆش دەکا و خۆشی دەخاتە وڵاتەوە.

لە ساڵی (١٢٤٦.ک) شامراد بەگ مەشهور بە (میری ڕەواندز) هێرش دەباتە سەر ناوچەکانی، سەردەشت، موکرێ، سابڵاخ، لاجان و گشتیان دەگرێ و دەیانخاتە ژێر دەسەڵاتی

١ـ بە حیسابی ابجد (بملک ایالت) ٥٣٢ (امان‌الله) ١٥٨ (خسرو) ٨٦٦، دەکا، کە تیکرا دەبیتە ساڵی (١٢٤٠)، ساڵی مردنی والی و لە سەرتەخت دانیشتنی خەسرەوخان.

خۆیەوە، (فتحعلی‌شا) بە زاوای گوێ لە مەستی خۆی فەرمان دەدا کە بێ ماتڵ بون، بەر بە هێرشی میری ڕەواندز بگرێ، چون (دار هۆرەی لەخوی نەبی ناقڵەشێ) میری ڕەواندز بێ شەڕ پاشەکشی دەکا، بەڵام خەسرەوخان تاکۆ و حەریر بە دوای دا دەڕوا و دەیگرێ و سیی‌هەزار(۳۰/۰۰۰) تمەن جەریمەی لێ دەستێنێ، لە ساڵی (۱۲۴۷.ک) محمود پاشای بابان لە سلیمان پاشای برای دەتورێ و پەنا بە دەوڵەتی ئێران دەبا، بە فەرمانی خەزورەی خەسرەوخان بۆ یارمەتی محمودپاشا، هێرش دەباتە سەر خاکی بابان، پاش ماوەیی شەڕ، سلیمان‌پاشا هەڵ دێ و خۆی دەخاتە بەغداوە، خەسرەوخان سەرلە نوێ لە سەر تەختی حکومەتی بابانی دادەنێتەوە، لە ساڵی (۱۲۵۰.ک) نەخۆشی چاوەقوڵکە (طاعون) لە شاری سنه دادەکەوێ و خەڵکێکی زۆری پێ دەچێ، خەڵکی لە ترسان شار خاڵی دەکەن و دەدەن بە دەشت و کێو و دەرا، خەسرەوخانیش بەخاو و خێزانەوە لە داوێنی کێوی ئاویدەرا، لە ناو یەکی لە باخە خۆشەکانیدا چادرو چیخ هەڵ دەدا، بەڵام تەقدیر تەگبیر بەتاڵ دەکاتەوە، خودا هەرکات بیەوێ بەندە بۆ لای خۆی دەباتەوە، خەسرەوخان لەدەس مەرگ هەڵات بەڵام مرگ بە بەرەوپیری‌یەوە هات، لە دووەمی مانگی ربیع‌الاولی هەزار و دوسەد و پنجا بە نەخۆشینی چاوەقولکە (طاعون) لە تەمەنی (۳۴) سالیدا دوای دەسال حکومەتی کوردستان بە ناکامی لە دنیای فانی کۆچی دوایی کرد، ماەشەرەف خانم کە نازناوی مەستورەیە و خیزانی دوهەمی خەسرەوخان بوە سەبارەت بە مرگی خەسرەوخانی مێردی دەڵێ:

کارم همه ناله است و شیوەن بی‌تو — آماجگه بلا شده تن بی‌تو

جانا بە صفای‌دوستی در چشمم — عالم ماند بە چشم سوزن بی‌تو

خویم همه شورش است و ماتم بی‌تو — بنیاد مراکند زبن غم بی‌تو

بی روی توام نظر سوی گلشن نە — چون ساحت گلخن است عالم بی‌تو

۳۳-رضا قلی‌خانی والی ئاردەڵان

رضاقلی‌خان کوڕی گەورەی خەسرەوخانی ناکام و حسنی جیهان‌خانم (والیه) دەساڵانه دەبێ کە باوکی کۆچی دوایی دەکا. بە داوا خوازی دایکی فەرمانی (والی‌یەتی) کوردستانی لە لایەن (فتحعلی‌شا)ی باوکی دایکیەوە بۆ دەردەچێ. بەڵام خودی (والیه) بە هاوبیری وەزیری لێ هاتوی کوردستان میرزافرج‌اللّٰهی وەزیر، هەڵسوڕانی کارو بار، وە ئەستو دەگرێ، رضا

قلیخانیش بەجوانترین شێوەیی کە بە قازانجی بنەماڵەی قاجار تەواو بێ پەروردەی دەکا و باری دێنێ، زۆری پێ ناچێ، کە شازادە ئەردەشیر میرزا (رکن‌الدولە) حاکمی گەڕوس بە خەیاڵی دەس‌گرتن بە سەر کوردستانی ئاردەڵاندا، بەرەو سنە و ڕێ دەکەوێ، (والیە) کە ئەوە دەبیسێ سوپا کۆ دەکاتەوە و هەر بۆ خۆیشی سەرداری سوپا، وە ئەستو دەگرێ و بەرەو گەڕوس ڕێ دەکەوێ، لە دێکانی زاخە و ئاڵبلاغ خیوەت هەڵ دەدا و خۆی بۆ شەڕ ئامادە دەکا، (ئەردەشیر میرزا) کاتێ کە بۆی دەردەکەوێ.کوردانی ئاردەڵان بۆ شەڕ سمکوڵ دەکەن، لەولایشەوە ژنیش فەرمەندەیانە، دەڵێ ئەگەر بشکێم، دەڵێن ژن شکاندی،ئەگەر پیرۆزیش بم دەڵێن ژنێکی شکاند، بە هەر دو شێوە بەد ناو دەبم و زەنگی پیاوەتیم دەزڕێ، بەم جۆرە پەیام بۆ والیە دەنێرێ کە من بۆ شەڕ نەهاتوم، بەڵکو بۆ شەڕەفی حوزور هاتوم، والیە ئەم قسە پەسند دەکاو ئەردەشیر میرزا لەگەڵ دەوربەرەکانی بە حوزور قوبوڵ دەکا، کاتێ گفت و لفتی والیە دەبینێ خوازبێنی کچی گەورەی خەسرەوخان، بە نازناوی خانم‌خانمهای لێ دەکا و (والیەیش) قوبوڵی دەکا، پاشان لە ئوردوگادا،کاری خێریان بەجێ دێنن، لە سالی (١٢٥١.ک) فتحعلیشا کۆچی دوایی دەکا و نەوەکەی بە ناوی محمدشا دەچێتە سەر تەخت و دەبێ بەشا، لە ئاخری ئەم ساڵەدا (والیە) ئەچی بۆ تاران و خۆشکی محمدشا بۆ رضا قلی کوڕی خۆی خوازبێنی دەکا، لە ساڵی (١٢٥٢.ک) بۆی دەگوێزێتەوە بۆ کوردستان، لە ساڵی (١٢٥٦.ک) میرزا فەرەج‌اللهی‌وەزیر کۆچی دوایی دەکا، هەژدە(١٨) مانگ دوای مردنی خەسرەوخانی ناکام،محمدصادق‌خانی کوڕی ئامان‌اللهخان بە هەوای حکومەت، لەگەڵ عەبباس قلیخانی برایدا، کە خۆشیان لە حکومەتی رضاقلیخان نەدەهات، دەچنە تاران و تەلاشێکی زۆر ئەدەن، بەڵام بە هۆی بەرهەڵەستێکی گەورەی وەک (والیە) خانم بە دەستی خاڵی دەگەڕێنەوە بۆ کوردستان، محمدصادق‌خان دوای دوو ساڵان لە تارانەوە بەرەو کرماشان، بۆ لای مەنوچێهرخان، معتمدالدولە والی کرماشان ڕێ دەکەوێ، کاتێ کە والیە لە تاران خەریکی کاری (طوباخانم)ی بوکی دەبێ محمدصادق‌خان دەرفەت دێنێ و بە دوسەد سواری کاری، لە کرماشانەوە بەرەو سنە ڕێ دەکەوێ. ڕضاقلیخانی پازدە (١٥) سالە کە لە تارانە و خەریکی بەزمی ژن‌هێنانە، خێرا بەرە و سنە دەگەڕێتەوە، بەڵام محمدصادق‌خان لە پێش رضاقلیخاندا دەگاتە سنە و هەوادارەکانی لە خۆی کۆ دەکاتەوە، هاوڕێکانی والی لە بیستنی ئەم هەواڵە دەشڵەژێن، بەڵام حسینقلیخان کوڕی ئامان‌اللهخان و برای خەسرەوخانی ناکام، بە هۆی هۆش و لێهاتویی خۆی، ڕیزەکانیان یەک دەخاو هومید و ئاواتیان سەر دەخا، بێ‌ماتڵ بون لە خزمەت رضاقلیخاندا ڕۆژی دوایی بەرەو سنە ڕێ دەکەون، محمدصادق‌خان لە

قەڵای (دارالاماره)دا حەشار هەڵ دەگرێ و دروازەی شار بە نیگبانەکـان دەسپێرێ، کـاتێ حەشیمەتی هەواداراني رضاقلیخان دەگەنە شاري سنه، ماوەی سەعاتی لە نێوان هێرش بەران و بەرگریکەراندا، تەقە دادەمەزرێ و لە هەردوولا برێک دەکوژرێن، بەڵام هەواداراني والی بەرەبەرە تەنگ بە هواداراني محمدصادق‌خان هەڵ دەچنن و خەڵکی شاریان پێوە دەنیشێ، لە ئاکامدا (دارالاماره) گەمارۆ دەدەن و دروازە دەشکێنن و دەچنە ژورەوە، محمدصادق‌خان و دوروبەرەکانی دەگیرێـن و زۆری لە هـەردوولا دەکـوژرێ، لە ئـاخری سـاڵی (١٢٥٦.ک) رضاقلیخان لەگەل والیەی دایکی نێوانی تێک دەچێ، دایکیشی نایکاتە نامردی ئەم ڕاپورتە بە شازادەگەیێنی، شایش رضـاقلیخان بـۆ تـاران بـانگ دەکـا و لە سـەرکاری لادەبـا. مـیرزا (هدایت‌الله) وەزیری حکومەتی کوردستان دەسەلاتی هـەڵسورانـی کـاروباری کـوردستانی ئاردەڵانی پێ دەدرێ، ئەویش دوای گەڕانەوە بۆ سنه، عەبباس قلیخان مامەی رضاقلیخان دەکا بە جێگری حکومەت، بەڵام پاش سێ‌مانگ لە سـەرکاری لادەبـا و جـێگریی حکـومەت بـە محمدصادق‌خانی برای دەسپێرێ، بەم جۆرە رضاقلیخان بێ‌تەوەی لایەکی بە لایەکدا بکەوێ هەژدە(١٨) مانگ لە تاراندا دەخولێتەوە.تا بە تکای (طوبا)خانمی ژنی دوبارە بە حکـومەتی کوردستانی ئاردەڵان دەگاتەوە، رضاقلیخان (طوبا) خانمی ژنی لەگەڵ (ئامان‌الله بەگی وەکیل) و دەستەیی لە کوردستانیەکان بۆ سنه دەنێرێتەوە، بەڵام خۆی پاش چوارمانگ بە خـەڵات و فەرمانی تازەوە دەگەڕێتەوە، والیەخانمی دایکی وازی لێ ناهێنێ و دیسان لەڕێی گەروسەوە بەرەو تاران ڕێ دەکەوێ، والی (ئامان‌اللهخانی دووەم) مەشهور بە غولامشای برای بە دوادا دەنێرێ، بەڵام لە باتی ئەوە کە دڵی دایکی بەرەو رضاقلیخانی برای ڕابکێشێت، خۆیشی دەبێ بە هاوڕێ و هاٰبیری دایکی، ئەمجار هەردوکیان بە دوقۆڵی دەچنە تاران و ئەوەی کە نابێ بیڵێن دەیڵێن، لە ئاکامدا ناوچەی ئەسفنداوای قوروە لە هەریمی کوردستانی ئاردەڵان جیا دەکرێتەوە، ئەمجار والیەخانم و ئامان‌اللهخان لەوێ حکومەتی سەربەخو بەڕێوە دەبەن، بە دەستوری شـا (قەنبەرعلیخان، سعدالدوله)کوزدی مافی دەچێتە سنه و گشت هەوادارەکانی والیەخانم، وەک: میرزا هدایت‌الله وەزیر، محمدصادق‌خان، حسنعلیخان، عەبباس‌قلیخان، ابـوالفـضل‌خان، مـەلا محمدمهدی قاضی، علی‌محمدبەگی کوڕی احمدبەگ و چەند کەسی تریش.سنەیان پێ بەجێ دێڵێ و دەیانباتە ئەسفنداوا بۆ خزمەتی والیەخانم، رضاقلیخان پاش ئەم ڕوداوە دو (٢) سـاڵ حکومەت بەڕێوە دەبا.بەڵام لە ساڵی (١٢٦٢.ک) بە هۆی تێکۆشانی دایکی لە سەرکار لادەبرێ و ئامان‌اللهخانی برای لەجێی ئەو دەکرێ بە حاکمی کوردستانی ئاردەڵان، لە کاتی گەڕانەوە بۆ

کوردستان، میرزا هدایت‌اللەی وەزیری، لە نێو ڕێدا، نەخۆش دەکەوێ و دەمرێ، غولامشا خان[1] بەگەیشتنەوەی بۆ کوردستان خزم و هەوادارەکانی رضاقلیخانی برای بە شکنجە و ئازار و دەرکردن و لێدان دادەگرێ، ئامان‌اللە بەگی وەکیل کە هەمەکارەی رضاقلیخانی وەکیل دەبێ بە خزم و دارو دەستەی خۆیەوە ڕێی هەورامان دەگرێتە بەر، لە شوێنێکدا بە ناوی (حەوشی بارانی) چادر هەڵ دەدا، مەلا عەبباسی شیخ الاسلامیش لەگەڵ کەس و کارەکانی خۆی دەچێ بۆ هەوشار و لەوێ نیشتەجێ دەبێ، لە بەرواری (جمادی‌الثانی سالی ١٢٦٢.ک) ئامان‌اللە بەگ، حەشیمەتی هەورامان لەگەڵ خۆی دەخا و دەدا بە سەر دێی حەسەناوادا، (طوبا) خانمی ژنی رضاقلیخانیش بۆ ئەوێ بانگ دەکا، تا لە دردی‌سەری غولامشاخان دور کەوێتەوە، بەلام غولامشا پێ دەزانێ و نایەڵی (طوبا)خانم لەجێی خۆی ببزوێ، بۆ خۆیشی بە هێزێکەوە بۆ شەڕ لەگەڵ ئامان‌اللە بەگ و هەورامیەکان، ڕوو دەکاتە حەسەناوا، هەورامیەکان بە بیستنی ئەم هەواڵە تێکراپەو بێ وەفایانە پشتی ئامان‌اللە بەگ بەر دەدەن و پاڵ دەدەن بە غولامشاخانەوە، ئیتر ئامان‌اللەبەگی وەکیل تەنیا ئەسداللە بەگی کوڕی و فتح‌علی‌بەگی برازای و چەند کەسی تری لەگەلا دەمێنێتەوە، غولامشا کاتێ دەگاتە حەسەناوا، پەیامی ئەمان بۆ قەلانشینەکان دەنێرێ، ئامان‌اللە بەگی وەکیل و هاوڕێکانی، بە بەڵێنی غولامشا لە قەلا دێنە خوارو دەچنە خزمەتی والی، غولامشا لە سەرەتاوە بە سیاسەت ڕوی خۆشیان پێ‌نیشان دەدا، بەلام پاشان فەرمانی کوشتنی ئامان‌اللە بەگ دەردەکا، (طوبی)خانم چەند جار لەدەس غولام شاخان لای محمدشای برای داد و بێداد دەکا، محمدشا لەم بارەوە گوێ پێ‌نادا، بەلام لە ئاکامدا ئیجازەی پێ‌دەدا کە بچێتە ئەسفەنداوا و لەوێ بۆ خۆی ژیانێکی سەربەخۆ ڕابوێرێ، ڕۆژی یەکشەممە (١٥)ی ڕەمەزانی سالی (١٢٦٢.ک) (طوبی)خانم لەگەڵ کەس و کار و هەوادارەکانی خۆی، دەگەنە دێی قەسلان، مانگێ دوای ئەمە ئامان‌اللە خان (غولامشا) لە سەرکار لادەبرێ و رضاقلیخان پاش (٥) مانگ دەربەدری، بە فەرمان و خەلاتی کوردستان شاد دەبێتەوە، لە پێش ئەوەی بگرێتەوە بۆ سنە، دستور دەدا کە هەوادارەکانی غولامشاخان بگرن و لە بەندیخانەیان توند کەن، بەم شێوە میرزا جەعفەری وەزیر، اسماعیل‌بەگی داروغە، میرزا محمدڕەزای موعتمەد کوڕی میرزا عبدالکریم، لە بەندیخانە دەخرێن، بڕێکی تریش وەک: حوسەین قلیخانی‌ئاردەلان، نەجەف‌قلیخان، کوڕی‌محمدحسن خان، میرزا فەتاح کوڕی میرزا فرج‌اللەی‌وەزیر بەرەو

١ـ چون لە حرمسرای فتحعلی‌شادا لە دایک بوە و فتحعلی سایش حەلقەی غولامی خوی لە گوێ کردوە و لەقەمی غولام شای پی داوە، بە غولامشا ناوی زڕاوە، هەربویە پاشان لە دوازدە ئیمامیش لا دەدا و مەزهەبی شیخیە بۆ خۆی هەڵ‌دەبژێرێ.

شارەزور هەڵ دێن و دەتارێن، ڕضاقلیخانی والی لە یازدەی مانگی زیقعدەی ساڵی (١٢٦٢.ک) بۆ جاری سێهەم دەگەڕێتەوە بۆ سنە، هەر بەگەیشتنەوەی بۆ سنە ئەو کەسانەی کە لە کوشتنی (ئامان‌الله بەگ)دا دەستیان ببو وەک: جەعفەر قلیخانی ئاردەڵان، خوشکەزای ئامان‌اللهخانی گەورە، میرزا اسماعیلی داروغە، میرزا ابراهیمی منشی کوڕی حاجی مصطفی هەرکام بە شێوەیی تەمبێ دەکا و بە سزایان دەگەیێنێ، پاشان بۆ ئامان‌الله بەگی کوژراو، سەر لە نوی (بەسیاسەت) عەزاداری دەگرێ و جلی ڕەش لە بەر دەکا و ئەسعەدواللهی کوڕیشی لەجێی باوکی دەکا بە جێگر(وەکیل)ی خۆی، پاش دووسال حوکمڕانـی نـەتەویسان بـە (مـحمدشا) ڕادەگەیێنن کە ڕضاقلیخان لەگەڵ بەهمەن میرزای برای محمدشا، کە لەو کاتەدا حاکمی ئازەربایجان دەبێ، پەیوەندی هەیە، لە دربارەوە (خەسرەوخانی گرجی) مەشهور بە (خواجە) لەگەڵ سوارەکانی (زین‌العابدین خانی شاسەون) و (سلیمان‌خانی) ئەفشار ئەسپاردەی گرتنی بەهمەن‌میرزا و دەسگیری ڕضاقلیخان دەکرێ، بەهمەن میرزا بەمە دەزانی و خێرا دزەی بۆ دەکا و خۆی بە درباری تاران دەگەیێنێ، خەسرەوخانی گورجی بەرەو کوردستان دێ و پەیام بـۆ رضاقلیخانی ئاردەڵان دەنێرێ، چون لە کەوشەنی تودا، بڕێ کارم پێ ئەسپێردراوە دیتنی تۆم پێ‌ویستە، ڕضاقلیخانی لە هەمولا بێ‌خەبەر گێلەگێل، خۆدەکا بە ناو سوپای خەسرەوخاندا، بەجێی پێشوازی لە کەمین بۆی دەردەپەڕن و خۆی دەسگیر دەکەن و هاوڕێکانیشی ڕوت دەکەنەوە، پاشان لەگەڵ (عەبباس قلیخانی) کوردی گەڕوسی دەنێردرێ بۆ تاران، رضاقلیخان لە توپخانەی تەجریش (شمیران)ی ئێستاکە دەس بە سەر دەکرێ، خەسرەوخانی گورجی دەچێتە سنە و دەس دەکا بە فەرمانڕەوایی، ساڵی (١٢٦٢.ک)، کۆمەڵی لە پیاو ماقوڵان و دەمڕاسانی کوردستان، غیرتیان دەجوێ و بەلایەنگریی رضاقلیخان دەچنە تاران و لە مزگەوتی شادا بەست دادەنیشن، بەڵام کەسێ ناڵێ خاڵە کەرتان بە چەندێ، لە شەشی مانگی شەشەکانی ساڵی (١٢٦٤.ک)دا محمدشا کۆچی دوایی دەکا، خەڵکی کوردستان کە لە ڕەفتارە ستمکارانەکەی خەسرەوخانی گورجی بیگانە و،لە بەڵینە پوچەڵەکانی حاجی میرزا ئاغاسی وەگیان هاتبون، بێ ئەوە ڕضاقلیخان خەبەرێکی بێت، لەگەڵ فەوجێ گەڕوس‌دا دەڕۆنە تەجریش، کە ئەوکاتە دێ بوە بەڵام توپخانەی دوڵەتی لێ بوە، دەڕژێن بە سەر توپخانەدا و رضاقلیخان بـە زۆر ئـازاد دەکەن و بەرەو کوردستان دەگەڕێنەوە، خەسرەوخانی گورجی ترسەنوک بە بیستنی ئەم هەواڵە بە خۆیو دوو عەرادە تۆپ و فەوجێ سەربازەوە لەڕێی گەڕوسەوە بەرەو زنجان بۆی هەڵ دێ، رضاقلیخان کاتێ دەگاتەوە سنە،بۆ گشت ئەو کەسانە کە زحمتیان بۆ کێشاوە و لە بەندیخانەیان

دەرهێناوە، سوپاس دەنێرێ و خەڵات دەژمێرێ، فەوجێ گەروسیش ئازاد دەکا و هەرکام بۆ نیشتمانی خۆیان دەگەڕێنەوە، ئەمجار بۆ خۆی خەریکی دامەزراندنی نەزم و بەڕێوە بردنی یاساو کۆکردنەوەی هێزی پێویست دەبێ.

کاتێ (ناصرالدین‌شا) (شایەتی ۱۲۶۴ ـ مردن ۱۳۱۳.ك) لەگەڵ ئەمیرکبیر لە تەورێزەوە دەگەڕێنەوە بۆ تاران، غلامشا بە پێشوازیانەوە دەچێ و لە سوڵتانیە بە خزمەت شا دەگەیێ، (رضاقلیخانیش) لە لایەن خۆیەوە، محمدعلیخانی سەقزی و میرزااللەقلی داروغە کوڕی میرزا عنایت‌اللە، بە دیاری و سەوقاتیەکی زۆرەوە بەڕێ دەکا، هەر بە گەیشتنی (شا) بە تاران، غلامشاخان لە دیوەخانی میرزاتقی‌خانی ئەمیرکبیر بەدەست دادەنیشێ، دوای شەش مانگ تێکوشانی بێ وچان.بۆ وەدەس هێنانی حکومەتی کوردستان، خەڵات و فەرمانی حکومەتی کوردستان وەدەس دێنێ و ڕضاقلیخان لە سەرکار لادەبرێ، رضاقلیخان زۆر ئازا، نەبەز، کوڵنەدەر و بە هێز و بە قەوەت بوە، بە تایبەت لە زۆری دەست و باسکدا کەم‌وێنە بوە، وەک دەگێرنەوە، مجومعەی مسی بەدەست لولە کردوە،لە پڕتاوی غاردا، بەسەر پەنجە داویە لە بەهێ بە لقی دارەوە نیوەی بەهێکەی بە پنجە لەت کردوە و رفاندویەتی، نیوەکەی تری هەر بە لقەکەوە ماوەتەوە، هەر بەو جۆرە قاڵی بە دوو قامک دادڕیوە، ئەم ئەمیرە زۆریش دڵاوا بوە. رضاقلیخان لە (طوبی‌خانمی) خۆشکی محمدشای قاجار، سێ کوڕی چاکی، بەناوبانگی، بەکار هاتوی بوە، ۱ـ خەسرەوخان ئیفتخارالاولاد ۲ـ حاجی محمدعلیخان، سردارمکرم (ظفرالملک) کە رەئیسی فەوجی کوردستان و سێ بلوکی گرنگی کوردستان، ماوەیکی زۆر لە ژێر دەسەڵاتیدا بوە، ۳ـ حاجی ابوالحسن (فخرالملک) کە تەمەنی خۆی لە تاراندا ڕابواردوە و لە پیاوانی بە ناو بانگی زەمانی خۆی بوە، رضاقلیخان لە ساڵی (۱۲۸۱.ک) لە تەمەنی (۴۴) ساڵیدا لە تاران کۆچی دوایی کردوە. میرزا محمدی ساوجی سەبارەت بە کۆچی دوایی ئاوا دەڵی:

در آغاز اردیبهشت جلالی	بهشت برین گشت مأوای والی
چه والی که بود خاتم نیکمردان	چه والی نبود حاتمش از موالی
امیری مسلّم به جود و به مردی	بهشتی مسلم زنیکو خصالی
ببخشید به نیک و بد هرچی بدش	ز زرّین قدح تا به جام سفالی
به جنت شد آنگاه رضوان بگفتش	هنیاءً لكَ الْعیشُ یا ذَاالْمَعالي
بتاریخ او نکته سنجان تاریخ	بگفتند(آه و دریغا ز والی)[1]

۱ـ بە حیسابی ابجد (آه و دریغا ز والی) دەکاتە (۱۲۸۱.ك) کە ساڵی کوچی رضاقلیخانە

٣٤ـ ئامان‌اللەخانی دووەمی ئاردەڵان

ئامان‌اللەخانی دووەم (غولامشاخان) کوڕی خەسرەوخانی ناکام کە لەقەمی (ضیاءالملک)ی پێدرا، پاش ئەوە کە بۆ جاری دووەم بە فەرمانی (ناصرالدین‌شای قاجار) کرا بە حاکمی کوردستانی ئاردەڵان، ڕۆژی سێ‌شەممە چواردەی ربیع‌الثانی (١٢٦٥.ک) دەگەڕێتەوە بۆ سنە و کار و باری حکومەتی کوردستان دگرێتە دەست، (اللەقلي) کوڕی میرزا عنایت‌الله دەکا بە پێشکار و محمدعلیخانی سقزی بەجێگری خۆی دادەنێ، بە داخەوە زۆرتری ئەم حکومەتانە،گوێ لە مستی شا ستمکارەکان بون، خۆ ئەگەر هەڵ کەوتبێ گەورە پیاوێکی ژیر، سەری هەڵ هێنابێ، یا بۆ ماوەیکی کەمیش لە ژێر فەرمان و حوکمی (عوسمانی) یا (شای‌ایران) دەرچوبێ، دوقۆڵی قۆڵیان بۆ هەڵ ماڵیوە و هەر بە خۆیان، گڕەکەیان دامرکاندوە و شورشەکەیان بۆ ماوەیێ خەواندوە، کە بە بڕوای من هۆی سەر نەکەوتنی ئەم شۆرشانە لەم دو هۆ سەرەکیەدایە ١ـ دو بەرەکی و یەک نەگرتنی هێزی کوردان ٢ـ فێڵ بازی و ستمکاری هاوسێکان، بەڵام ئەگەر زانا ژیرەکان، پیاوە بە زاو و تەگبیرەکان، بڕوایان بە خودا ببوایە، مافی خۆیان لە مافی گلدا بدیایە، ئەوە دوبەرەکیەیان لادەبرد، دڵسوزانە یەکیان دەگرت، جا ئەوکاتە دوژمنی فێڵ‌باز، لە گۆڵاوەپانی تێک‌هەڵچوندا دەبەزی، ستمکاری بدکاریش لەجێی خۆی دەتەزی، بەم جۆرە لە ساڵی (١٢٦٦.ک) دەوڵەتی عوسمانی لە دەوڵەتی ئێران دەخوازێ، کە شورشی بابانەکانی بۆ دامرکێنێ، غولامشایش بە دەستوری (ناصرالدین‌شا) بە هێزی خۆیەوە، هێرش دەباتە سەر شاری سلێمانی، لە لای عوسمانیشەوە هێزێ بۆ سەرکوت کردنی کوردانی بابان، بەرێ دەکرێ، لە ئاکامدا، (پاشای‌بابان) گەمارۆ دەدرێ و دەسگیر دەکرێ، غولامشاخان لە ساڵی (١٢٦٧.ک) شوغلی وەزارت بە میرزا محمدرضای‌معتمد کوڕی میرزا عبدالکریم‌معتمد دەسپێرێ، بە فەرمانی میرزا تقی‌خانی ئەمیرکبیر، یەک فەوج (هەزار) سرباز، لە دێکانی کوردستان کۆ دەکاتەوە، بۆ بارهێنان و فێرکردنیان سرهنگ تا ستوانیان بۆ دیاری دەکەن، کە فەرمەندەیەتی ئەو فەوجە بە برا چکولەی خۆی سرهنگ خان‌احمدخان دەسپێرێ، لە ئاخری ساڵی (١٢٦٧.ک) شا دەچێ بۆ ئیسفەهان، بە دەستوری میرزا تقی‌خان ئەمیرکبیر، والی لەگەڵ برێ لە پیاو ماقوڵان و فەوجە سەربازەکەیدا بەرەو ئیسفەهان ڕێ دەکەوێ، لە شوێنێ بە ناوی (چیمەنی علی‌ئاوا) بە حشیمەتی شا دەگەیێ و جێی پەسەنی شا قەرار دەگرێ، غولامشاخان لەم سەفەرەدا بە نهێنی لەگەڵ (میرزائاقاخانی‌نوری)دا کۆ دەبێتەوە و کەین و

بەینیان لە نێواندا ڕادەبورێ، کە لە کاتی (صدراعظمی)خۆیدا یارمەتی زۆری غولامشای داوە، پاشان والی دەگەڕێتەوە بۆ سنە، لە ئاخری ساڵی (١٢٦٨.ک) حسەن سولتان باوکی ڕۆسەم سولتانی هەورامی لەژێر فەرمانی شادەردەچێ، غولامشاخان بە ئیجازەی تاران، بە سوپایەکی گەورە، تێکەڵ لە فەوجی (هەزارسەرباز) چوار تۆپو دو هەزار چکداری چریک[1] بەرەو هەورامانی تەخت ڕێ دەکەوێ، نەجەف قلیخانی کوڕی محمدحسن خانی ئامۆزای خۆی لەگەڵ (ابولقاسم بەگی یاوەر)، بە دەستەیی چریک و پێنج دەستە سەرباز و سوارەیێکی زۆر لە کوردە، کورد کوژەکان، لە ڕێی (جوانرۆ و پاوە)وە بۆ هەورامانی لهۆن و شەڕ لەگەڵ (محمد سعیدسولتان) باوکی (جەعفەر سولتان)، بەڕێ دەکا، والی کورد کوژ برای خۆی (احمدخانی سرهنگ) بۆ گرتنی هەورامان، لەڕێی (دەربەندی دزلیەوە) لە پێشەوە دەنێرێ و فەرمانی هێرشی پێ دەدا، حسن سولتان کە لە پێشدا چەکدارە هەورامیەکانی خۆی بۆ پارێزگاری و بەرگری هێرشی والی، لە دەربندی دزلیدا دامەزراندبو، لەگەڵ هێرشبەرانی احمدخان ڕو بە ڕو دەبێ و تێک هەڵ دەچن، پاش چەند ساعەت تەقە، هەورامیەکان دەربەند بەجێ دێڵن و هێزی خان احمدخان دربند بە دستەوە دەگرێ، والی بە خۆی و هێزەکەیەوە،دوایی دەگاتی، احمدخانی سەرهەنگ بێ ماتڵبون لە (دەربەندی دزلیەوە) بەرەو (حەوشیبارانی)، کە حەشارگەی حسن سولتان و چەکدارەکانی دەبێ ڕێ دەکەوێ، زۆری پێ ناچێ، چەکدارەکانی حسن سولتان بەر بە هێزی احمدخان دەگرن، والیش دەگاتێ و ئاوری شەڕ بڵێسە دەستێنێ و زۆرێ لە هەردولا دەکوژرێ، (حسن سولتان) بە یاسای (جەنگ مردی و گورێزمردی) بە خۆی و خاو و خێزان و هێزێ، کە لەگەڵیا ما بوبەرە و شارەزور، کوردستانی بابان پاشەکشی دەکا، بەلام (نەجەف قلیخان) لە چۆمی (سیروان) دەپەڕێتەوە و هێرش دەکاتە سەر دێی (نەوسود)، کە هێزی محمدسعیدخانی تێدا دەبێ، پاش شەڕێکی نابەرابەر و ماڵ وێرانکەر، لە ئاکامدا هێزی (محمد سعید سولتان) پاشەکشی دەکا و نەجەف قلیخانی کورد، نەوسود دەگرێ، لەم شەڕەدا حەفتا(٧٠) سەربازی دەوڵەتی و بیست و شەش(٢٦) چریکی خاناحمدخان دەکوژرێ، بەلام هەر شەو خاناحمدخان لە ترسی محمدسعید سولتان چوڵی دەکا و هێزی خۆی دەباتەوە بۆ خاکی جوانرۆ، دیسان محمد سعید سولتانیش لە ترسی هاتنی یارمەتی والی بۆ (نەجەف قلیخان) دەپەڕێتەوە بۆ کوردستانی ژێر دەسەلاتی عوسمانی، غولامشاخان پاش کوشت و کوشتاری

١ـ یەکەمین جارە کە لە تاریخی کوردانا دەبینم کە چریک بو سەر کوت کردنی کوردان هاتوەتە گورەپانی شەڕ و بەربەرە کانیوە. (نوسەر)

هەورامان، بە خەیاڵی خۆی دامەزراندنی نەزمی ئەوێ، بەرەو مەریوان ڕێ دەکەوێ و نامەیێ بۆ پاشای بابان دەنێرێ کە هەڵاتوە هەورامیەکانم بۆ بەرێ کاتەوە. بەڵام حاکمی (سولێمانی) بەڕێزان (عزیزئاغای معرّف) و (نقیب‌الاشراف)، بە سێ هەزارتمەن بەرتیل و پێشکەشەوە بۆ لای والی دەنێرێ و داوای لێ دەکا کە لە تاوانی، حسن‌سوڵتان و محمدسعیدسوڵتان ببورێ، دیارە والیش لیان دەبورێ و ئیجازەیان پێ دەدا کە بگەڕێنەوە بۆ هەورامان.

خێڵی جاف کە زۆرتریان نیشتەجێی کوردستانی عیراق بون، هەمو ساڵێ بۆ هەوارو لەوەڕاندنی مەڕو ماڵیاتی خۆیان، هاوینان دەهاتنە ئێران و پاییزان بێ قرە دەگەڕانەوە بۆ شوێنی خۆیان، بەڵام لە ساڵی (١٢٦٨.ک) پاش هاتنیان بۆ کوردستانی ئێران، بە پێچەوانەی یاسای کوردایەتی، لە ناوچەکانی سەرسنور تادەور و بەری سنە، دەست دەکەن بە ڕاو و روت و ئەزیەت‌دانی خەڵکی، غوڵام‌شاخان بە ئیجازەی شاهێزێکی شەش هەزار (٦٠٠٠) نەفەری سوارە و پیادە، لەگەڵ (فەوجی گەڕوس) و چکداری چریکدا بەرەو ناوچەی ساراڵ ڕێ دەکەون، لە دێی (تەورێزخاتون) بنەی لێ دەخەن، خان احمدخانی سەرهەنگ و ئیسماعیل‌خان و نەجەف قلیخان، لەگەڵ دەستەیێ سەرباز و سوارەی (مەنمی) و (سورسور) و (گشکی) و چەکدارەکانی چریک و جوانڕۆ، بەرەو مەریوان ڕێ دەکەون تا لەوێوە هێرشیان بۆ بەرن، خودی غوڵام‌شاخانیش لەگەڵ فوجی کوردستان و گەڕوس و سوارەی تایبەتی خۆی، لەخاڵی ساراڵەوە هێرش دەکەنە سەریان، یانی لە باکور و باشورەوە جافەکان دەخەنە گەمارۆوە، بەڵام لای خۆرئاوایان بۆ چوڵ دەکەن تا لەوێوە بەرەوکوردستانی عیراق پاشەکشی بکەن، بەم جۆرە خێڵەکانی جاف کە زیاتر لە دەهەزار چادر بوون، دەکەونە بەر ڕەهێڵەی هێرش و ڕاو نانەوە، کاتێ دەبینن دەرەقەت نایین دەستە دەستە بۆی هەڵ دێن و لە سنور دەپەڕێنەوە، خان احمدخان لە سنوری مەریوان ڕێیان پێ دەگرێ و نزیکی سیی (٣٠) پیاو ماقوڵیان دەسگیر دەکا و برێکیان لێ دەکوژێ، زیاتر لە سیی هەزار (٣٠) سەر مەڕو مالیاتیان لێ دەگەڕێتەوە و تاڵانی بێ ئەمانیان دەکا و تا سەر سنور وازیان لێ ناهێنێ، ئەم سەفەرە پڕ لە شەڕە دو مانگ و بیست ڕۆژ دەخایەنی، لە ساڵی (١٢٧٠.ک) میرزا (عبدالصمد) ناوێ لە خەڵکی هەمەدان، کە پڕ و پاگەندەچی مەزهەبی شیخیەکان دەبێ، لە لایەن ڕەهبەری شیخیەکان (حاجی‌عبدالکریم‌خانی‌کرمانی) دەچێتە سنە و بە زمانی لوس و پارا و، بە فێڵ و چاو بەسی غوڵام‌شاخان بەرەو مەزهەبی شێخیە ڕادەکێشێ، غوڵام شاخانیش پڕوپاگەندە و قسە و باسە پوچەڵەکانی ئەوانی لەدڵ دەنیشێ و مەزهەبی شێخیە قەبوڵ دەکا، دیسان بە دنەی میرزا

(عبدالصمد)ی هەمەدانی دەیەوێ حاجی عبدالکریمخان ڕەهبەری شێخیەکان بەرێتە سنە و مزگەوتی دارالامان، کە غوڵامشاخان، هەر بەو مەبەستە لە ساڵی (١٢٦٨.ک) لە سنە دروستی کردبو، بکا بە مەکۆ و ناوەندی ئیرشادی، حاجی عبدالکریمخانی کرمانی، بۆ مەزهەبی شێخیە، مامۆستا ئایینیە، سننیە، شافعیە دڵسۆزەکانی کوردستان، پاش بیستنی ئەم هەواڵە، دادەچڵەکێن و زۆر بە توندی لە والی وەڕەس دەبن و دڵیان وەژان دەکەوێ، هەرچی تێ دەکۆشن کە بە ئامۆژگاریی، والی لە ڕێ لادەر، بێننەوە سەر ڕێ، بەڵام کار لە کار ترازاوە و والی لە ڕێ لایداوە، خەڵکی شار، بەڕابەری مەلا چاکەکانی کوردستان.وەک مەلا حەمزەی حەکاک، شێخ عبدالقادری موهاجیر، کارەساتەکە بە.بەرێزی پایەبەرز شێخعوسمان سراجەالدین لە بیارە ڕادەگەیێنن، بەڕێزیان شێخعبدالرحمانی کوڕی خۆی، لەگەڵ زانای خواناس و هۆنەری گەورەی کورد مامۆستا مەلاعبدالرحیمی مەولەوی، بۆلای غوڵام شاخان دەنێرێ، تا لە هەڵەی لادا و ڕێگای ڕزگاری بۆ بدۆزێتەوە، بە قسەی خۆش بەرەو خودای بەرێتەوە، لەکەژ و هەلدێر، لەکویرە ڕێی پڕلە دز و جردەی بگێرێتەوە، بەڵام چون مری غوڵامشاخان، هەر پایەکی هەیە، بە دەستی خاڵی دەگەڕێنەوە، بەم جۆرە خەڵکی، جار لەگەڵ جار شێلگیرتر دەبن، ڕۆژی چوارشەممە.شازدەی مانگی ربیع‌الاول (مەولود)ی ساڵی (١٢٧١.ک) تەواوی خەڵکی شاری سنە بە.ڕهبری مەلا و زانا و عالمە خواناسە، گیان لە سەر دەستەکان.بە پیاو ماقوڵو تاجر و بازاری و کارگر، ژن و پیاوی سنەوە لە گۆڕستانی شێخان، کە لە خۆراوای شاری سنە و لە شوێنێکی بەرزدابو و،دەنگی خەڵکی باشتر بەگشت شار،دەگەیشت کۆ دەبنەوە، پەیامی خۆیان بۆ والی دەنێرن، کە والی تەنیا سەرپەرست و بەر پرسیاری خەڵکە، ئیتر مافی دەس وەردانی لە مەزهەبدا نیە، هەڵسوڕانی کار و باری مەزهەبی، ئەرکی سەرشانی مەلا و زانا ئاینیەکانە.بەم شێوە دەبێ میرزا عبدالصمدی (شێخی)، شارەوەدەر کرێ و لە سنە دەرکرێت، ئەگەر والی ڕاگەیاندەری مەزهەبی شێخیەیە، خۆ کوردستان ڕاگەیاندەری شێخیەی ناوێ، ئەگەر والی پا بچەقێنێ، ئێمە، زانا و مەلاکان هاوڕێ لەگەڵ خەڵکی سنە،ناچارین نیشتمانی خۆشەویستمان بەجێ بێلین، والی لە باتی ئەوە بێتەوە هۆش و بیر لە داهاتوی خۆی و تووڕەیی خەڵکی بکاتەوە، سور دەبێتەوە و تووڕە دەبێ و هەڕەشە لە خەڵک و ڕەهبەرە هاندەرەکانیان دەکا،ئەم کارەساتە هەستی مەزهەبی و غیرەتی درۆیشەکانی قادری دەبزوێنێ، بەهانە دەداتە دەست ئاژاوە چیەکانی ناوشار، ئەوانیش لە هەڵەی والی دەرفەت دێنن، بێ ئیجازەی مامۆستا وڕابەرەکانیان دەڕژێنە ناو بازار، هەردوکانێکی شیعە دەگەنێ تاڵانی دەکەن و هەر شیعەیێ دەبینن دەی

کوژن[1]. ئاوری شەڕ و تالان دوکانی سونئیکانیش دەگرێتەوە و تەڕ و وشک تێکرا دەسوتی. خاوەن دوکانەکان گشتیان، خۆ دەگەیێننە باخی (فردوس) و هاوار دەگاتە والی. (والی) لەم دوبەرکیە دەرفەت دینێ و داخی دڵی خۆی بە خەڵک دەڕژێنێ. دو توپ لە سەر قەڵای حکومەتی کە بە سەر بازار و کاروانسەرادا دەڕوانێ، دادەبەسترێ و خەڵکی شورشگێری سنە بەر تۆپ دەدرێن، بڕێ بریندار دەبن و بڕێکیش دەکوژرێن، بازار و کاروانسەرایش چۆڵ دەکرێن.بەڵام مەئمورینی (والی) کون بە کون بە دوای خەڵکی کوردی ئیماندارا دەگەڕێن، چل کەس دەگرن و بە فەرمانی والی گوێ و لوتیان دەکەن و لە قەڵا بەریان دەدەنەوە. شێخ عبدالقادر لە مەلا چاکەکان و زانا بە ناوبانگەکانی کوردستان و ڕەئیسی خێڵی مەردوخیەکان بوە. هەر ئەو ڕۆژە بە دیتنی ئەو هەموو جنایەت و خەیانەت و پیاوکوژیەی (غوڵام شا خان) بە خاو و خێزان و خزم و دەس و پێوەندەکانیەوە، بەرەو (سولەیمانی) کە ئەو کاتە لە ژێر حوکمی عوسمانیەکاندا بوە، بارگە و بنەتێک دەنێ و کۆچ دەکا.والی، پاش کۆچی ئەم زانا پایە بەرزە، وەک گورگی هار دەکەوێتە گیانی خەڵکی هەژار، زۆرێ لە هاندەرانی ئەم شورشە دەکوژێ و بە سزایان دەگەیێنێ.

لە ناوەڕاستی مانگی شعبانی ساڵی (١٢٧٦.ک) میرزا ابوالقاسم مستوفی تفرشی پلەی وەزیری کوردستانی پێ دەدرێ، میرزا محمدرضامعتمدیش لە پلەی وەزیری لادەبرێ‌و بۆ تاران بانگ دەکرێ پاش مانگێ (غڵامشای والیش) لەسەر کار لادەبرێ و نجفقلی‌خانی ئامۆزای (غڵامشاخان) کە لەو کاتەدا حاکمی جوانرۆ دەبێ بە جێداری حکومەت دادەنرێ.

٣٥ـ(نجفقلی‌خانی ئاردەڵان)

نجفقلی‌خان کوڕی محمدحسن‌خان و نەوەی ئامان‌الله خانی گەورە، هەرچەند ئەم میرە گوێی گران بوە، بەڵام زۆر زیرک و خاوەن هۆش و وریا دەبێ و ساڵەها لە ئارەزوی حکومەتی کوردستاندا ڕۆژ ژوماری کردوە. پاش دو مانگ خەڵات و فەرمانی حکومەتی سەر بەخۆی بۆ دێ و یەکساڵی ڕەبەق بە ئارەزوی خۆی حکومەت کوردستان هەڵ دەسوڕێنێ و، هەرچی سامان و نەغدینەی ڕابوردوی، دەبێ لە ماوەی ئەم ساڵە حکومەتیەیدا بە ناو خەڵکی هەژاردا داڵبەخشی دەکا و دەیبەخشێتەوە. نجفقلیخان لە ئاخری ساڵی (١٢٧٧.ک) لە سەرکار لادبرێ و

١ـ میژوی کورد و کوردستانی ئایەتوللای مەروخ

دڕوا بۆ تاران، لەوێ بە ناوی (سەرکێشک باشی) مظفرالدین‌میرزا (ولیعهد) بەرەو ئازەربایجان دەڕوا.بەڵام پاش ساڵی هەر لەوێ کۆچی دوایی دەکا.

پاش عەزلی نجفقلیخان جارێکی‌تر غوڵامشاخان دەکرێتەوە بە حاکمی کوردستانی ئاردەڵان، لە پێنجەمی شەشەکانی ساڵی (۱۲۷۷.ک) غوڵامشاخان کوڕەکەی خۆی کە لەقەمی خانی‌خانان بوە، بە فەرمانی شا بە ناوی جێگری حکومەت، لە تارانەوە لەگەڵ دەستەیێ لە خەڵکی کوردستان بەرەو سنە ڕێ دەکەوێ، غوڵامشایش لە تارانەوە بۆ سنە دەگەڕێتەوە، دیسان پلەی وزیری بە میرزا محمدرضا دەسپێرێ، ماوەی سێ‌ساڵی‌تر بەخۆشی حکومەت ڕادەبوێرێ، لە بەرواری (۱۲۸۰.ک) کۆمەڵی لە پیاوماقوڵانی سنە وەک، مەلافتح‌اللهی قاضی، مەلامحمد(امین‌الاسلام)، مەلا لطف‌الله (شێخ‌الاسلامی) دەڕۆن بۆ تاران و لەدەس ظلم و زۆری غوڵامشاخان و (میرزا محمدرضای وزیری)، لەلای مظفرالدین‌شا.داد و بێداد دەکەن، بەم جۆرە بڕێ لە زوڵم و زۆری والی و دام و دەزگاکەی کەم دەکرێتەوە، لە ساڵی (۱۲۸۱.ک) جارێکی‌تر سرخێلەکانی هەورامان وەڵامی شا نادەنەوە و شورش ڕێ دەخەن، بە غوڵامشاخان فەرمان دەدرێ کە دیسان کورد کوژی دەس پێ بکاتەوە و سرکوتیان بکا، بەم جۆرە غوڵامشاخان بە هێزێکی گەورەوە لەڕێی جوانڕۆ بەرەو هەورامانی لهون ڕێ دەکەوێ، پاش ئەوە کە دەگاتە پاوە، (کە ئەم خاڵە ئاخری خاکی جوانرۆ و هەوەڵی خاکی هورامانی لهۆنە) بە عەلی‌اکبر (شرف‌الملک) لەگەڵ کۆمەڵی چریک و چەند دەستە سەرباز فەرمان دەدا، کە لە پێشەوە بڕۆن و ڕێگا تاقی بکەنەوە، ئەویش بە خۆی و سوپاکەیەوە ڕێ دەکەوێ و لە قەراخ چۆمی سیروان، لەگەڵ هەورامیەکاندا تێک هەڵ دەکەوێ و شەڕ گەرم دەبێ، پاش ماوەیی هەورامیەکان هەڵ دێن، (شرف‌الملک) دەپەڕێتەوە بۆ ئەو پەڕی چۆمی سیروان و هەواڵی پیرۆزی خۆی بۆ غوڵامشا دەنێرێ، غوڵامشایش خۆی بە (شرف‌الملک) دەگەیێنێ. محمد سەعید سوڵتان حاکمی هەورامان.کە شەڕ بە پێچەوانەی قازانجی خەڵکەکەی دەزانی، لە ترسی شکان و وێران بونی وڵاتەکەی، پایتەختی حکومەتەکەی خۆی (نەوسود)، بەجێ دێڵێ و بە خۆی و خاو و خێزانیەوە دەڕوا بۆ شارەزور، پاش سێ‌مانگ کۆمەڵێ لەپیاو ماقوڵان، بۆ تکا دەنێرێ بۆلای غوڵامشاخان، غوڵامشاخانیش برتیلێکی زۆری لێ دەستێنێ و ئیجازە دەدا، کە بەرەو هەورامان بگەڕێتەوە و لە شوێنی خۆیدا نیشتەجێ بێ، والیش بەرەو سنە دەگەڕێتەوە، مظفرالدین‌شا لەم کارە باشەی والی خوشحاڵ دەبێ و سوپاسنامەیەکی بۆ دەنێرێ و لەقەمی ضیاءالملکی پێ دەبەخشێ.

لە ئاخری ساڵی (١٢٨٣.ک) والی لەگەڵ میرزا زەکی وەزیر و چەند کەسێکی تر بە ئیجازەی شا دەڕوا بۆ تاران، دوای مانگێ والی هەر لەتاران نەخۆش دەکەوێ و لەئاکامدا ڕۆژی سێ‌شەممە نۆی(٩) جمادی‌الثانی ساڵی (١٢٨٤.ک) لەتەمەنی چل و پێنج (٤٥) ساڵیدا کۆچی دوایی دەکا.

مزگەوتی دارالامان (والی) سنە لە ئاسەواری غولامشاخانە.بەڵام چون ئەم کارەی غولامشاخان بۆ خودا نەبوو، تا ئیستا بۆ نمونە تەنانەت نوێژێکی تێدا نخوێندراوە، دیارە بەرهەیوانی مزگەوتەکە،کە ئێستا خەڵک نوێژی تێدا دەخوێنن لە مزگەوتەکە جیایە، یانی دوای کێشانی شەقام، بە خورهەلاتی مزگەوتەکەدا برێ لە حەوشەی مزگەوتەکە دەکەوێتە بەری، خێرخوازانی موسوڵمان ئەم بەرهیوانەیان بۆ نوێژ تێدا دروست کردوە، غولامشاخان تێکرا بیست‌سال حکومەتی کردوە، پاش مەرگی غولامشاخان میرزا زەکی وەزیر زۆر تێ‌دەکۆشی تا خانی خانانی کوڕی غولامشاخان بکا بە حاکمی کوردستان، بەڵام ئەو کارەی بۆ ناچێتە سەر، دوڵەتی ناوەندی کە چاوەڕوانی دەرفەت دەبێ، بەهۆی خوێڕیەتی و دوبەرەکی بنەماڵەی ئاردەلانەکان،هەلی بۆ هەڵ دەکەوێ و شازادە فەرهاد میرزای (معتمدالدولە)ی مامەی شا، بۆ حکومەتی کوردستان دیاری دەکا، ئەویش لە ذی‌قعدەی ساڵی (١٢٨٤.ک) بە ناوی حاکمی کوردستانی ئاردەلان لە سەر حکومەتی کوردستان دادەنیشێ.

٣٦ـسەردار رشیدی ئاردەلان

دوایی‌ترین پیاوێ کە لە بنەماڵەی ئاردەلانەکان بۆ ژیانەوەی دەسەلات و شکۆی ڕابوردویی بنەماڵەی ئاردەلان، هەروا بۆ وەدەس هێنانەوەی حکومەتی کوردستان تێ‌کۆشا و خۆی ماندو کرد، عەبباس‌خانی سەردار ڕەشیدی کوڕی علیخانی حاکم، کوڕی علی‌اکبرخان (شرف‌الملک)، کوڕی محمدصادق خان کوڕی ئامان‌اللهخانی گەورە بوە، سەردار ڕەشید، هەرچەند وەک مێژو نوسەکان دەڵێن، لە سیاسەت و تگبیری وڵاتا زۆر کاری و لێ‌هاتو نەبوە، بەڵام لە ئازایی و بێ باکی و کوڵ نەدەریدا دایکی زەمانە کوڕێکی وای کەم بە خۆیەوە دیوە، ماوەیکی زۆر کوردستانی کردبوە (گوڕەپانی) لەشکر کەشی و دەسەلاتداری خۆی، سەردار ڕەشید لە هەوەڵی شەڕی هەوەڵی جیهانی (١٩١٤ ـ ١٩١٨زاینی) بە یارمەتی ڕوسەکانی تزاری لە سنە، لە سەر تەختی حکومەت دادەنیشێ، بەڵام زۆری پێ ناچێ دەگیرێ و دەخرێتە

بەندیخانە، تا زەمانی شالیاری سەید ضیاالدین طباطبائی هەر لەبەندیخانەدا دەمێنێتەوە، سەردار رەشید لەماوەی دەسەڵات و شکۆی خۆیدا، ماوەیێ کرماشان دەخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆی و اعظم‌الدولەی زەنگەنە.بە تولەی تروری شەرەف‌الملکی دوەم دەکوژێ، لە ساڵی (١٣٤٠.ک) بۆ کوردستان دەگەڕێتەوە و لەگەڵ سەرداری بە هێز و توانای سنجابی و وەکیلی جوانرۆ، پەیمانی یەکیەتی دەبەستێ، بەو هیوایە کە سەر لەنوێ دەسەڵات و شکۆی ڕابردوی کوردستانی ئاردەڵان بۆ بنەماڵە کوردەکەی بژێنێتەوە، بەڵام لەم کاتەدا کەڵەشینەی لەبن پەیدا دەبێ، (جافرسان) جعفرسوڵتانی هەورامی لێ ڕاست دەبێتەوە، سەردار ڕەشید ناچار دەمێنێ کە زۆر بە زوویی بدا بە سریدا و نەیەڵێ پەل دەرکا و پەرە بستێنێ، بەم شێوە بە خۆی و چوار هەزارو پێنسەد چەکداری جوانرۆیی، سەنجابی، بەرەو هەورامان هێرش دەبا، لەبەرزایی (شمشیر)دا ڕێ بە چوار هەزار چەکداری جافرسان دەگرێ، بەم جۆرە ئاوری شەڕ لە نێوان کورد و کوردا هەڵدایسێ و کۆمەڵێکی زۆر لە هەردولا دەکوژرێ، بەڵام لەو براکوژیە بێجگە لە کزی هێزی خۆماڵی و بزەی لێوی نەتەویسان بۆ هیچ‌لایەکیان پیرۆزی پێوە نەبو، سەر لشکر ئەمیر ئەحمد لە هەوەڵی شایەتی ڕەزا شاوە فەرمانی پێ دەدرێ، کە سەردار رەشید خانی ئاردەڵان لە بەین بەرێ و نەیەڵێ دەسەڵاتی گوڵ کا، لە پێشدا دێت و لە سادەیی و کەم تجربەیی و خۆپەرەستی، سەرخێڵە لەخوا و لە خەڵک بێ‌خەبەرەکان.باشترین کەڵک وەردەگرێ، بەم شێوە کە کۆنەقین لە نێوانیاندا دەژێنێتەوە ئاوری دوبەرەکی دەگەشێنێتەوە، ڕیشەی کورد بە کورد دەردێنێ، کۆشکی حکومەتی کوردستان هەر بە دەستی کورد دەروخێنێ، ئەوانیش بێ ئەوەی ئاوڕێ بۆ دوا بدنەوە، یا بیر لە پاشەڕۆژی گەلەکەیان بکەنەوە، بێ ئەوەی بەرژەوەن و قازانجی گەلی کوردی هەژار لەبەر چاو بگرن، وەک کەڵەباب بە دنەی دان‌پێدەریان پێکدا هەڵ دەپڕژێن، دوژمنی هان‌دەریشیان، بێ ئەوەی تەنانەت تنوکە خوێنێکی لە کەپو هاتبێ، لە دوورەسەیریان دەکا، تا یەکیان، یەکیان دەبەزێنێ، پاشان بە چەقۆیەکی کول، سەری هەردوکیان دەپەڕێنێ، بەم نەخشە ئەمیر ئەحمەدێ پەنامەکی لەگەڵ جافرسان (سەردار معتضد) و حسین‌خان (ڕەشیدالملک)، مەجیدخان (سەردار ئیجلال) و مەحمودخانی دزلی، هەروا لەگەڵ نوێنەرایەندەی وەکیلی جوانرۆ پەیوند دەگرێ، پەیمانیان لێ دەستێنێ و بە قورئان سوێندیان دەدا، تا ئاخرین تنۆکی خوێنیان، لەگەڵ برای بڕبڕە پشتی، هاو ڕەگەزی خۆیان، شەڕی سەر و ماڵی بکەن، لەگەڵ هێزی دوڵەتیدا هاوکاربن، ڕوی خۆیان لە مێژودا ڕەش کەن، دوای ئەم کارانە لە مانگی شەشەکانی ساڵی (١٢٤٢.ک) هێزی دەوڵەتی لە سنە و کرماشانەوە، بەرەو قەڵای

مێردان، لانی شێران، حەشارگەی سەردار ڕەشیدی ئاردەڵان.شاری"ڕەوانسەر" ڕێ دەكەون و هێرش دەبەنێ، ماوەیێ لە بەرابەری هێرشی یەك لە دوی یەكی چەكدارە بەكرێ گیراوەكانی هەورامیەكان و هێزەكانی میرئەحمەدی، هێزی سەردار ڕەشید كە لە هەمو لاوە گەمارۆ درابون و ئازوخە و كەرەسەی جەنگیان پێ نەدەگەیشت، بە ناچاری پاشەكشێ دەكا و خۆی دەهاوێتە كوردستانی عیراقەوە، پاشان لە مرۆڤی نەمر، باوكی كوردان، (مەلك محمودی برزنجی)، داوای یارمەتی دەكا، بەلام بە داخەوە شێخ محمود بەقازانجی گەلەكەی نازانی هێزێ كە نیازی پێویست تری پێیە، بیخاتە مەترسی شەڕ لەگەڵ ئێرانەوە، بەم جۆرە بە یارمەتیەوە ناچێ، سەردار ڕەشید پاش ماوەیێ لە تارانەوە ئەمنی دەكەنەوە و بۆ ئێرانی بانگ دەكەن، بەلام كورد تا ئیستا دوژمنی خۆی نناسیوە، ئەویش باوەڕ دەكا و دەگەڕێتەوە، گەڕانەوەی بۆ ئێران و دەزگیر كردنی یەكێ دەبێ، دەگیرێ و لە بندیخانەی قەسری قاجاردا زندانی دەكرێ، تا لە ڕوداوی دڵتەزێنی خەرمانانی ساڵی (١٣٢٠.هەتاوی) بەرابەر بە ڕۆژی شارەوەدەركردنی (ڕەزاشا)ی خوێنمژ لە ئێران، لە بەندیخانە ئازاد دەكرێ، بەلام ئیجازەی دەرچون لە تارانی پێ نادرێ، لە تاران دەس بە سەر دەكرێ.تا لە ساڵی (١٣٤٢.هەتاوی) لە تاران كۆچی دوایی دەكا، خوا لە گشت ئازا پیاوێكی ئیمانداری وەها خۆش بێت.

ناوچەی قوروە

ناوچەی قوروە، کە یەکێکە لە ٨ ناوچەکانی پارێزگای کوردستان لە باشوری خۆرهەڵاتی ئەم پارێزگا دا.لە نێوان ٣٤ پلە و ٥٥ دەقیقە تا ٣٥ پلە و ٣٥ دەقیقەی پانی باکوری خەتی ئێستوا و ٤٧ پلە و٢دەقیقە تا ٤٨ پلە و ١١ دەقیقە درێژی خۆرهەڵاتی گرینویچدا هەڵکەوتوە.ئەم ناوچە سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکوکانی (خەسرواوا) و (نەجەفاوا)ی بیجار.

٢ـ لە باشورەوە بە ناوچەی (سەنقور)ی کرماشان و (ئەسەداباده)ی کوردنشینی (هەمەدان).

٣ـ لە خۆراواوە بە ناوچەی سنە.

٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەکانی (کەبودەراهەنگ) و (ئەسەداباد)ی هەمەدانەوە نوساوە.

ڕوبەری ئەم ناوچە ٤٢٦٨ ک ـ ی چوارگۆشەیە و ناوەندیشی شاری (قوروەیە) کە لە ٩٣ ک ـ ی سنە دایەو ١٩٠٠ گەز لە ڕوی دەریاوە بەرزە. ناوچەی قوروە لەم یازدە دێکۆ پێکهاتوە.

١ـ دێکۆی دەوروبەری (دێگولان)، دێی (حەسەناوا) کە لە ٤٧ پلە و ٢٧ دەقیقەی درێژیو ٣٥ پلە و ١٦ دەقیقەی پانی دایە، بەناوەندی دانراوە.

٢ـ دێکۆی (دڵبەران) کە دێی (دڵبەران) لە ٤٧ پلە و ٥٩ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵات و ٣٥ پلە و ١٥ دەقیقەی پانی باکوریدایە، بە ناوەندی دانراوە.

٣ـ دێکۆی (پەنجەعەلی) دێی (کانی گەنجی) لە ٤٧ پلە و ٣٧ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵات و ٣٥ پلە و ١٤ دەقیقەی پانی باکوریدایە، بەناوەندی دانراوە.

٤ـ دێکۆی (قوڕوچا) کە دێی (قوڕوچا) لە ٤٧ پلە و ١٧ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵات و ٣٥ پلە و ٢٢ دەقیقەی پانی باکوریدایە، بە ناوەندی دانراوە.

٥ـ دێکۆی (قسڵان) کە دێی قسڵان لە ٤٧ پلە و ٤٩ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵات و ٣٥ پلەو ١٥ دەقیقە پانی باکوریدایە، بەناوەندی ئەم دێکۆیە دانراوە.

٦ـ دێکۆی (بەهر) کە دێی (قەڵا) لە ٤٧ پلە و ٤٨ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵات و ٣٥ پلەو ٨ دەقیقەی باکوریدایە، بەناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٧ـ دێکۆی (لەک) کە دێی گیاکلو،لە ٤٧ پلە و ٤٤ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵات و ٣٥ پلەو ٢٧ دەقیقەی پانی باکوریدایە، بەناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٨ـ دێکۆی (لەیلاخی باشور)ی کە دێی (بڵوانـاوا) لە ٤٧ پـلە و ١٩ دەقـیقەی درێژی خۆرهەڵات و ٣٥ پلە و ٨ دەقیقەی پانی باکوریدایە،بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٩ـ دێکـۆی (لەیـلاخی بـاکـوری) کـە دێی (بـلەدەستی) لە ٤٧ پـلە و ٢٣ دەقـیقەی خۆرهەڵات و ٣٥ پلە و ٤٢ دەقیقەی پانی باکوریدایە،بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

١٠ دێکۆی (چوار دۆڵی خۆرهەڵات) کە دێی (وەی نسـار) لە ٤٨ پـلە و ٥ دەقـیقەی خۆرهەڵات و ٣٥ پلە و ٢ دەقیقە پانی باکوریدایە،بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

١١ـ دێکۆی (چوار دۆڵی خۆراوا) کـە دێی (دزە) لە ٤٧ پـلە و ٥٨ دەقـیقەی درێژی خۆرهەڵات و ٣٥ پلە و ٤ دەقیقەی پانی باکوریدایە،بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

کێوەکانی ناوچەی قوروە

زۆرتری ناوچەی قوروە دەشتی،لاوی و نەرم و بەپیت و خۆشاوە، بۆ کشت و کاڵ زۆر باش و بەکەڵک و بەخێروبێرە، بەڵام چەند بـاڵ و یـاڵ لە زنـجیرە کـێوەکـانی زاگـروس، خۆرهەڵات و باشور و خۆراوا و باکوری خۆراوای داگرتوە، بەدەوری ناوچەی قوروە دا، دور لە چاوی نەتەویسان پەرژینی کردوە، خەڵاتی خوایە بۆیە پیتی تـایبەتی لە دەغـڵ و دانی خستوە.

الف ـ کێوەکانی باکور و باکوری خۆراوای قوروە:

١ـ زنجیرە کێوە زێڕاوای، کە لوتکە فنجەکـەی ٢٤٤٧ گـەز بـەرزە لە نـێوان دێکـانی (گوڵ قەباغ) و (حەسار چەرمو)ی بیجار و (کەوڵە) و (زاخـەی سـەرێ) دیـوانـدەرە، لە باکوری خۆراواوە بەرە و باشوری خۆرهەڵات،ڕو بە شاری قوروە، دەڕوا و دێی (کلکە) بەجێ دێڵێ و پاڵ دەدا بە زنجیرە کێوی بەناوبانگی ٢٦٤٢ گەزی (پیرمەحمود)ەوە. لەمەولا بەرەو خۆرهەڵات و خۆراوا باڵ و یاڵی زۆری لێ دەبێتەوە، بەڵام زنجیرەی ناوەندی هەر بەوجۆرە بەرە و قوروە بەخاکی دێکانی: کانی کون، موبارەکاوا، بـەرگوشاد، خـۆراسـانە، ئاغبلاغ دا پەلی هەڵخستوە و ڕاستە وڕاست بە دێکانی: پشت تەنگ، شێرکوژی سەرێ، سوڵتاناوای تەمبەلی، یونساوا، سندوقاوا، شارەکی سەرێ، گاودانەزار، نـەقارەخان، کـانی درێژ، شابلاغی ، ئیمامزادە چل سوار، دەوڵەتاوا، سالاراوا، تیلەکۆ، بـریاخان، زەفـەراوا دا دەڕوا، لەکامدا، لە خاکی دێکانی: شەیدا و قشلاخی خواکەڕەم و ئاخی کەماڵ، دادە کوژێ.

دیکۆی بەور

دیکۆی «بەور»[1] لە ١٠ دێ و موچەیەکی تایبەت پێکهاتوە و لە باشور و باشوری خۆرهەلاتی قوروەدا هەلکەوتووە، ڕوبەری ئەم دیکۆیە ٢٠٣ ک ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ٦٨٧٦ کەسە، یانی لە هەرک یکی چوار گوشەدا ٣٢/٨٧ کەس نیشتەجێیە. سنوریش بە جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بەشاری قوروە و دیکۆکانی : دلبەران و پەنجە عەلی.

٢ـ لە باشورەوە بە دیکۆی چوار دۆلی خورئاوا و ناوچەی سەنقوری کرماشان.

٣ـ لە خورهەلاتەوە بە دیکۆی چوار دۆلی خورئاوا.

٤ـ لە خورئاواوە بە دیکۆی پەنجەعەلی یەوە نووساوە.

وشەی «بەور» ناوی لوتکەی کێۆیکە لە زنجیرە کێوەکانی کوردستانی ناوەندی کە لە باشوری ئەم دیکۆدا بەرە و خورهەلاَت کشاوە. خەلکی کوردی ناوچەکە پێیدەلێن :«بەور» یانی «بەفر» چون زۆرتری سال لوتکەی ئەم کێوە بەفری پێوە دەمێنێ بە «بەور» ناوی کەوتوەتە سەر زمانان،بەلام لە نوسراوی فارسیەکاندا بەهەلە (بەور)یان لێ بوە تە"بەدر"؛

دێی «قەلا» بە ناوەندی دیکۆی «بەور» دانراوە. چون لە دەورانی کۆندا قەلایەکی بەناوبانگ لەم شوێنە دابووە، بۆیە ئەم دێ بە «قەلا» ناویی دەرچووە. خەلکی ئەم دێ بە دەستی زۆر لە هەورامانەوە، زەپێچکە دراون و لەم دێ نیشتەجێ کراون. هەر بۆیە ئیستاکەیش بەزاویژی «هەورامی» پێکەوە دەدوێن، بەلام کراسی سەوزی سوننیگەریان لە بەر دارندراوە.

پاشان کراسی سووری شیعەگەریان بە بەربڕاوە. بڕێ دەلێن ئەم کارە نالەبارە لە زەمانی (نادرشادا) کراوە، بڕێ تر دەلێن لە زەمانی شاکانی قاجار دا ڕوی داوە[2] بەم جۆرە کە فەرمانڕەواکانی ئاردەلانی کوردستانی ئەو سەردەمە بە مەبەستی بە هێزکردنی دەسەلاتی خۆیان لە بەشی خۆرهەلاتی کوردستان و، دابینکردنی ئاسایش لە سنوری کوردستان و هەمەدان دا، بڕێ لە پیاوە ئازاکانی هەورامانیان کۆچ پێداوە و لە دێی (قەلا) نیشتەجێیان کردون. هەروەک (نادرشا) و زۆربەی (شا) کانی ئێران؛ بۆ قایمکردنی سنور و بەرگری لە

---

١ – ئەمە تو ئەیکەی تەرزو تەورنییە دڵ چکێ گۆشتە خۆ کێوی بەور نییە

٢ – گوزارشی پارێزگای کوردستان.

دیسان شەڕکەری هەردوولا زیاتر یا کوڕ و باوک، یا برا و برا، یا مام و ئامۆزا، یا خزم و خوێن ڕەسی یەکتر بون، محمدحسن‌خان وەک شیری ڕق هەستاو هێرش دەباتە سەر سوپای باوکی و چەند کەس دەکوژێ، ئەمجار هەردوولا تێک دڕژێن و زۆرێ لەیەک دەکوژن و بڕێک بریندار دەبن، میرزا عبداللهی وەزیر، محمدسوڵتانی ئاردەڵان، ئاغاحسنی دارۆغە، میرزاباقری کوڕی میرزا لطف‌الله، لە لایەنگرانی ئامان‌الله‌خان دەکوژرێن، میرزا فرج‌اللهی وەزیر کوڕی میرزا احمد، میرزا عبدالکریم معتمد، اسماعیلی برای و میرزا عبدالرحمانی کوڕی و میرزا لطف‌اللهی کوڕی میرزا عبدالله و میرزا فضل‌اللهی کوڕی میرزا علی بریندار دەبن، لە دەستەی محمدحسن‌خانیش بڕێ دەکوژرێن و بڕێ برین‌دار دەکرێن، میرزا لطف‌الله کە ئاموزای میرزا فرج‌اللهی وەزیر و پیاوێکی زۆر ئازا! دەبێ لە مەتەرێزی خۆیەوە بە گوللەیی محمدحسن‌خان دەپێکێ و لە زینی بەر دەداتەوە و بەدیلی دەگرێ، دیسان محمدصادق‌خانی باوکی شەڕەف‌الملك یەکی تر لە کوڕەکانی ئامان‌الله‌خان لەمبگرە و بەردەدا برین‌دار دەبێ، سوپای کوڕی والی دوای ئەوەکە سردارەکەیان بە برین‌داری ئەسیر دەکرێ، دەشکێن و گوڕەپانی شەڕ بەجێ دێڵن و شەڕ تەواو دەبێ و دەبڕێتەوە، هەردوو کوڕە برین‌دارەکانی والی محمدحسن‌خان و محمدصادق‌خان دەخرێنە سەر (تەختی ڕەوان) و دەبرێنەوە بۆ سنە، بەڵام دوای مانگێ محمدحسن‌خان لە تەمەنی (٢٢) ساڵی‌دا کۆچی دوایی دەکا، بەڵام محمدصادق‌خان چادەبێتەوە، لەشوێن ئەم کارەساتە دڵتەزێنە والی ماوەیی شێت دەبێ و لەجێدا دەکەوێ، ساڵێ دوای ئەم ڕوداوە بە دەستوری فتح‌علی‌شا، ئامان‌الله‌خان لەگەڵ پیاوگەلێکی ماقوڵ و دەم ڕاستا دەچێ بۆ مارەبڕین و گوێزانەوەی حسنی‌جیهان، بۆ خەسرەوخانی کوڕی، کە بە وتەی مێژونوسان ئەم گشت شەڕو کوشت و کوشتارەی لەسەر کرا،[1] دەچێ بۆ تارانو دوای مانگی دەگەڕێنەوە بۆ سنە، ئامان‌الله‌خان کە نەخۆشی (جەرگ)ی لەگەڵا بوە دوای گەڕانەوە لە تاران، نەخۆشیەکەی زۆر دەستێنێ، لەئاکامدا دوای بیست و حەوت (٢٧) ساڵ حکومەت لە زستانی ساڵی (١٢٤٠.ک) کۆچی دوایی دەکا و لە سنە دەنێژرێ.

ئامان‌الله‌خان بێجگە لە پلەی فەرمانڕەوایی پیاوێکی ئازا و سیاسەت‌مەدار و میرێکی زانا بوە، بەڵام هەزار حەیف ئەو هەمو خوو و خەدە باشەی لەخزمەت بیگانەدا بەکار بردوە،

١- بەلام بە بیرو بروای من، محمدحسن‌خان لە بەر ئەوە لە باوکی یاخی نەبو کە حسنی‌جیهانی بو ئەو نەهیناوە، بەلکو لەبەر ئەوە بوو، کە تیکەلی لەگەل بنەمالەی قاجاریەکانی، بەنوکەری و سەرشوری بو خوی و بنەمالەکەی دەزانی، هەربویە سەری خوی دانا، بەلام سەری بو بیگانە دانەنەواند. (نوسەر)

١ـ ئوریە: دێیەکە لە دیکۆی «بەدر» مەڵبەندی قوروە.لە، ٩ک باشووری خوراوای قوروەو ١٠ک قەلاّ و لە نێوان دێکانی موشیراوا و تازاوا دایە.ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٤٦٤ ماڵ: ٨٦ سوننی ـ کورد ـ ئاولە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ مزگەوت و قوتابخانەکانەبەردی ئوریە بە ناوبانگە، دەرمانگا ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ ئاش. باُرق

٢ـ ئاسەفاوا: دێیەکە لە دیکۆی «بەدر» مەڵبەندی قوروە، لە ١٠ک باشووری قوروەو ٧ک قەلاّ و لە نێوان دێکانی وەیهەج و میناوا دایە ـ دانیشتوان: ٤٢٣ ماڵ: ٧٨ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانە وێڵە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری. ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ ئاش ـ بەرق.

٣ـ پیرسلێمان: دێیە کە لە دیکۆی «بەدر» مەڵبەندی قوروە، لە ١١ک باشوری قوروەو ٧ک قەلاّ و لە نێوان دێکانی میناوا و ئاسەفاوادایە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ١٦٣ ماڵ: ٢٧ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردنی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت ـ قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٤ـ تازاوای سەرئورییە: دێیە کە لە دیکۆی «بەدر» مەڵبەندی قوروە ـ لە ١٢ک باشوری خوراوای قوروە و ١٠ک قەلاّ دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٥٤ ماڵ: ٣٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە وسپیایی ـ شوغڵ: کشت وکاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکرنی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە بەرق.

٥ـ سەنگیناوا: دێیە کە لە دیکۆی «بەدر» مەڵبەندی قوروە، لە ٧ک باشوری قوروە و ٥ک ڕۆژهەلاّتی قەلاّ دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٧٣٧ ماڵ: ١٢٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانە وێڵە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردنی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ بەقاڵی ـ قەساوی.

٦ـ سەرتیپاوا: دێیە کە لە دیکۆی «بەدر» مەڵبەندی قوروە، لە ٨ک باشوری قوروە و

٥ ک باشوری دێی قەڵادایە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٥٠ ـ ماڵ: ٤٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانە وێڵە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ بەرق.

٧ـ قەڵا: دێـی نـاوەندی دیکـۆی «بـەدر»ی مـەڵبەندی قـوروە ـ لە ٢ ک بـاشوری قوروە دایە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢٢٤٥ ماڵ: ٣٥٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لەکانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردنی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومایی ـ دەفتری تەل ـ دەرمانگا ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ بەقاڵی ـ دارتاشی ـ ئاسەنگەری ـ ئاش ـ فروشگای هاویاری ـ بەرق.

٨ـ موشیراوای ئوریە: دێیە کە لە دیکۆی «بـەدر»ی مـەڵبەندی قـوروە، لە ١٤ ک خۆراوای قوروە و ١٢ ک خوراوای قەڵا دایە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٣٠٢ ـ ماڵ: ٥٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاوـ بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردنی ژنـان: قـاڵیچە، جـاجم، گـلیم ـ مـزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ بەرق.

٩ـ میناوای حیاتەگەورە: دێیە کە لە دیکۆی «بەدر»ی مەڵبەندی قـوروە، لە ٩ ک باشوری قوروە و ٧ ک قەڵا دایە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢٤٠ ـ ماڵ: ٧٣ ـ سـوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانە وێڵە و سـپیایی ـ شـوغڵ: کشت و کـاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکـردنی ژنـان: قـاڵیچە، جـاجم، گـلیم ـ مـزگەوت ـ قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ ئاش ـ بەرق.

١٠ـ وەیهەج: دێیە کە لە دیکۆی «بـەدر»ی مـەڵبەندی قـوروە، لە ٧ ک بـاشوری خۆراوای قوروە و ٥ ک خۆراوای قەڵادایە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٧١٨ ـ ماڵ: ١٣٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکـردی ژنـان: قـاڵیچە، جـاجم، گـلیم ـ مـزگەوت ـ قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ ددان پزشک ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ ئاش.

پیشەکی دیکۆی پەنجە عەلی

دیکۆی (پەنجە عەلی) کە لە ۴۵ دێ و ۳ شوێنی تـایبەت پـێکهاتوە.لە خـۆرهەلاّت و باکوری خۆرهەلاّتی قوروە دایە، ڕوبەرەکەی ۵۹۰ ک ـ ی چوار گۆشەیە و حـەشیمەتی ۱۷۸۹۴ کەسە. یانی لە هەر ک ـ یکی چوار گوشە دا ۳۰/۳۲ کەس نیشتەجێ یە سنوری ئەم دیکۆ بەم جۆریە:

۱ـ لە باکورەوە بە دیکۆی (لەک).

۲ـ لە باشورەوە بە ناوچەی سەنقوری پاریزگای کرماشان.

۳ـ لە خۆراواوە بە دیکۆکانی دەوروبەری شاری دیێگولاّن و لەیلاخی باشوری.

۴ـ لە خۆرهەلاّتەوە بە دیکۆکانی (قەسلاّن و بەدر) و شاری (قوروە) وە نوساوە.

دیێ (کانی گەنجە) کە لە سەر شەقامی (سنە) بۆ (قوروە) دایە بە ناوەندی ئـەم دیکـۆ دانراوە.

ناوی ئەم دیکۆ لە ناوی (کێوی پەنجە عەلی) کە لە باشوری ئەم دیکۆ دایە گیراوەتەوە چون ئەم کێوە خاوەنی پێنج لوتکەیە و بە شکلی پەنجەی دەست دەنوێنێ، ناوی (پەنجەی) بەسەردا براوە، چون حەزرەتی (عەلی)ش ڕەمزی (ڕاوەستان و هێزە) بە پەنجەی حەزرەتی (عەلی)یان شوبهاندوە و ناویان ناوە (پەنجە عەلی).

(کانی گەنجە) کوردی یە، یانی (کان و مەعدەنی گەنج و خەزێنە)یە، سنوری دێێ (کانی گەنجە) بەم جۆریە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکانی ـ چەم قلو ـ کانی چایی.

۲ـ لە باشورەوە بە دێکانی ـ تازاوای خەلیل ـ تازاوای سەراوقات (قحط).

۳ـ لە خۆرئاواوە بە دێکانی ـ کامشگران (کلارێژان) و کازماوا.

۴ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکانی شەهابیە، ئاونگان ـ شانورە ـ وە نوساوە.

نزیکترین دێ بە (کانی گەنجە) دێێ ـ چەمقلوە، یەک کیلومتر دورە، دورترین دێیش، دێێ (سەراوی شێخ حەسەنە) ۳۵ ک ی لێ دورە.[۱]

ناوی دێکانی بەڕێزی ئەلف و بی بەم جۆرەیە:

۱- ڕاپۆرتی پاریزگای کوردستان

١ـ ئاونگان: دێیە کە لە دیکۆی تازەی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە، لە ١١ ک قوروەو ١٠ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٩٨٧ ماڵ: ١٦٤ ـ کورد ـ شێعە ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە سەرەتایی ـ ڕانومایی ـ مامانی ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ بەرق ـ دارتاشی ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ قاوەخانە ـ ئاش ـ لولەکەشی.

٢ـ ئاوباریک: دێ کۆن بوە بەڵام ئێستاکە موچەیەو دەکێڵدرێ.

٣ـ ئەحمەداوای پەنجە: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە، لە ٤٠ ک قوروە و ٢٠ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٦٩ ـ ماڵ: ٦٣ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان ـ قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ بەرق.

٣ـ ئەمیراوای قەڵالان: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٣٣ ک قوروە و ١١ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٩٢ ـ ماڵ: ٥٤ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٤ـ باڵوانەی خالدی: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە، لە ٢٦ ک قوروە و ٨ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٥٤ ـ ماڵ: ٤٧ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٥ـ پیربابە عەلی: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە، لە ٣٢ ک قوروە و ١٣ ک کانی گەنجی دایە ـ کویستانییە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٤٧٩ ـ ماڵ: ١٠٠ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکری ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پوست ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

٦ـ تازاوای کەریماوا: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە، لە ٢٥ک قوروە و ٥ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٥٢ ـ ماڵ: ٢٩ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٧ـ باڵوانەی موعتەمەدی: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٢٦ک خۆراوای قوروە و ٧ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٤٩ ـ ماڵ: ٦٢ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

٨ـ تازاوای خەلیلاوا: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٢٤ک قوروە و ٦ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٩٢ ـ ماڵ: ٣٤ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ بەرق.

٩ـ تازاوای سەراوقات: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٢٦ک قوروە و ٤ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٥٥ ـ ماڵ: ٧٤ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەقاڵی ـ بەرق.

١٠ـ تەقیاوا: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٢٧ک قوروە و ٧ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٧٧ ـ ماڵ: ٣٩ ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١١ـ تازاوای جامە شۆران: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٣٠ک باشوری خۆراوای قوروە و ١٠ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٧٦٨ ـ ماڵ: ١٣٧ ـ کورد ـ سوننی ـ شیعە ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و

سپیایی و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

١٢ـ چوار گا: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٢٧ ک قوروە و ٨ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٨٢ ـ ماڵ: ٣٥ ـ کورد ـ سوننی ـ شیعە ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل و سپیایی و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ بەرق.

١٣ـ چاغربلاغ: دێیە کە لە ذێکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٥٠ ک قوروە و ٣١ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٠٠ ـ ماڵ: ٨٨ ـ کورد ـ سوننی ـ شیعە ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل و سپیایی و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ دەرمانگا ـ لولەکەشی ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

١۴ـ چومقلو: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٢٠ ک خۆراوای قوروە و ١ ک کانی گەنجی و ١ ک باکوری شەقامی قوروە و سنەدایە ـ قۆپیە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٢٥ ـ ماڵ: ١٠١ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل و دانەوێلە و سپیایی و چنارستان ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

١٥ـ حوسەیناوای کونگرە: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٣۶ ک باشوری خۆراوای قوروە و ١٥ ک کانی گەنجی لە داوێنی خۆرهەڵاتی کێوی پەنجەعەلی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٨٥ ـ ماڵ: ٧١ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل و سپیایی و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١۶ـ سەراوقات: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٢۴ ک خۆراوای قوروە و ۴ ک کانی گەنجی و ۴ ک باشوری شەقامی قوروە سنە و دایە ـ

ساردەسیرە ـ دانیشتوان: ٢٥٢ ـ ماڵ: ٥٤ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و دانەوێلە و سپیایی و چنارستان ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ بەقاڵی ـ ئاسنگەری ـ ئاش بەزق.

١٧ـ سلسلە: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٣٤ ک خۆراوای قوروە و ١٤ ک کانی گەنجی و قەراخی شەقامی قوروە سەنقوڕ دایە ـ قۆپی‌یە ـ ساردەسیرە ـ دانیشتوان: ٤٤٠ ـ ماڵ: ٧٥ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە چۆم و کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێلە و چنارستان و هەنگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ دەرمانگا ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

١٨ـ سەرابی شیخ حەسەن: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٥٥ ک خۆراوای قوروە و ٣٥ ک کانی گەنجی و ١ شەقامی قوروە و سەنقوڕ دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سیرە ـ دانیشتوان: ٢٣١ ـ ماڵ: ٤١ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو و چۆمی محەللی ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە و چنارستان ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

١٩ـ شانەوەرە: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ١٥ ک خۆراوای قوروە و ٢٥ ک کانی گەنجی و ٢ ک باشوری شەقامی قوروە سەنقوڕ دایە ـ قۆپی‌یە، سارده سیرە ـ دانیشتوان: ٧٢٨ ـ ماڵ: ١٤٥ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو و کارێز ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێلە و یۆنجە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ بەقاڵی ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ نەوت فرۆشی ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

٢٠ـ شەهابی‌یە: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٢٢ ک خۆراوای قوروە و ٢ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سیرە ـ دانیشتوان: ٢٥٣ ـ ماڵ: ٥٤ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵو دانەویلە و سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ بەرق.

٢١ـ شێخ تەقە: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ١٩ ک خۆراوای قوروە و ١٣ ک کانی گەنجی و ٤ ک باشوری شەقامی قوروە سنە دایە ـ گۆزاییە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٦٧ ، ماڵ: ٥١ ، کورد ، سوننی ، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەویلە ، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ، ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ بەرق.

٢٢ـ شوجاعاوا: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٢٧ ک خۆراوای قوروە و ٥ ک کانی گەنجی و ٦ ک باشوری شەقامی قوروە سنە دایە ، سارده سێرە ، دانیشتوان: ٢٠٢ ، ماڵ: ٤٠ ، کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل و سپیایی و دانەویلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٣ـ عەلیاوا یەلغور ئاغاج: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٣٢ ک خۆراوای قوروە و ١٣ ک کانی گەنجی و ١٣ ک شەقامی قوروە دیگولان دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٥٩ ـ ماڵ: ٦٧ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەویلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵی و قاڵیچە ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٢٤ـ فەخراوا: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٣٤ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٥ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢١٥ ـ ماڵ: ٤٤ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و وێنجە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٥ـ قاملو: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٣٤ ک قوروە و ١٥ ک کانی گەنجی و ١٠ ک باشوری شەقامی قوروە سنە دایە ـ قۆپییە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٦٤٧ ـ ماڵ: ١٢٨ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و چنارستان ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ فروشگای هاویاری ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ نەوت فرۆشی ـ ئاسنگەری ـ بەرق.

٢٦ـ قەرەبلاغ پەنجە: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە

٣٥ ك خۆراوای قوروە و ١٦ ك كانی گەنجی و ٢ ك باشوری شەقامی قوروە سونقور دایە ـ كوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٥٥٧ ـ ماڵ: ١٠٢ ـ كورد ـ سوننی ـ ئاو: لە كانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغل و سپیایی ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسكردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەكەشی ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ بەرق.

٢٧ـ گەریملاوای عەلی ویردی: دێیە كە لە دیكۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٣٧ ك خۆراوای قوروە و ١٨ ك كانی گەنجی دایە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٤٠٠ ـ ماڵ: ٧٦ ـ كورد ـ سوننی ـ ئاو: لە كانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغل و دانەویلە و سپیایی ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسكردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ بەقاڵی ـ لولەكەشی ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ بەرق.

٢٨ـ گونگرە: دێیە كە لە دیكۆی «پەنجە عەلی» مەڵبەندی قوروە ـ لە ٣٣ ك خۆراوای قوروە و ١٤ ك كانی گەنجی و لە نێوان زنجیرە كێوەكان پەنجە عەلی وكەمەرە زەرد دایە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ١٢١٠ ـ ماڵ: ٢٢٤ ـ كورد ـ سوننی و شیعە ـ ئاو: لە كانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغل و دانەویلە و سپیایی ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن‌ڕەو ـ دەسكردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ لولەكەشی.

٢٩ـ كاكۆی سەرێ: دێیە كە لە دیكۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٥٢ ك خۆراوای قوروە و ٣٢ ك كانی گەنجی و ٢ ك قەراخی شەقامی قوروە سونقور دایە ـ كوێستانی‌یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢٥٠ ـ ماڵ: ٥٢ ـ كورد ـ سوننی ـ ئاو: لە كانیاو ـ بەرهەم: دەغل و سپیایی و دانەویلە ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسكردی ژنان: قاڵی و قاڵیچە ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

٣٠ـ كاكۆی خوارێ: دێیە كە لە دیكۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٤١ ك خۆراوای قوروە و ٢٣ ك كانی گەنجی و ٢ ك قەراخی شەقامی قوروە سونقور دایە ـ كوێستانی‌یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢٧٤ ـ ماڵ: ٤٦ ـ كورد ـ سوننی ـ ئاو: لە كانیاو ـ بەرهەم: دەغل و سپیایی و دانەویلە و توتن ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسكردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ بەقاڵی ـ نەوت فرۆشی ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ بەرق.

٣١ـ کەبود خانی سەرێ: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٣١ ک خۆراوای قوروە و ١١ ک کانی گەنجی و ٩ ک باشوری شەقامی قوروە سنە و لە نێوان دێکانی: کەبودخانی خوارێ و سادقاوا دایە ـ دەشتایی‌وسارده سێره ـ دانیشتوان: ٤٧٠ ـ ماڵ: ٨٧ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێلە و توتن ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ رێگا: ماشێن رەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

٣٢ـ کامشگەران: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٢٠ ک خۆراوای قوروە و ١ ک کانی گەنجی و لە نێوان دێکانی: کانی گەنجی و مەحموداوا دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٦٩٣ ـ ماڵ: ١١٥ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ رێگا: ماشێن رەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ بەرق.

٣٣ـ کانی گەنجی: دێی ناوەندی دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە . لە ١٩ ک خۆراوای قوروە و لە سەر شەقامی قیرەتاوی دیگولان قوروە و لە نێوان دێکانی: کانی چومەقلو و کامشگەران دایە ـ دشتای‌یە، سارده سێره ـ دانیشتوان: ٤٤٠ ـ ماڵ: ٧٩ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو و چۆمی تەڵوار ـ بەرهەم: دەغڵ و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ رێگا: ماشێن رەو و قیرەتاو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پاسگای ئینتیزامی ـ حەمام ـ بەقاڵی ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ فروشگای هاریاری ـ قەساوی ـ چایخانە.

٣٤ـ کازماوا: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٢٤ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٥ ک کانی گەنجی و لە سەر شەقامی قوروە سنە و لە نێوان دێکانی: تەهماسوبقولی و کانی گەنجی و مەحموداوا دایە ـ گوزایی‌یە، سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢٣٢ ـ ماڵ: ٥٢ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ رێگا: ماشێن رەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ بەرق ـ چایخانە.

٣٥ـ کماڵاوای شەهابیە: دێیە کە لە دیکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٢٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٦ ک کانی گەنجی و لە نێوان دێکانی: چوارگا و شەهابیە دایە ـ گوزایی‌یە، سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢١٠ ـ ماڵ: ٤٣ ـ کورد ـ سوننی و شیعە ـ ئاو: لە

کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەویلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشین ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ بەرق.

٣٦ـ کانی چای: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٢٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٦ ک کانی گەنجی و لە نێوان دێکانی: تازاوای شەهابیە و شوجاعاوا دایە ـ گۆزایییە، سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٧٩ ـ ماڵ: ٣٦ ـ کورد ـ سوننی و شیعە ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەویلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشین ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ بەقاڵی ـ بەرق ـ قەساوی.

٣٧ـ کچی کورد: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی»، ناوچەی قوروە ـ لە ٤٢ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٣ ک کانی گەنجی و لە نێوان دێکانی: عەباساواو بای‌تەمر دایە ـ گۆزایییە، سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٩٨ ـ ماڵ: ٥٨ ـ کورد ـ ـ ئاو: لە کانیاو و چۆمی کچی کورد ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشین‌ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ دەرمانگا ـ بەقاڵی ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٣٨ـ لالە پی: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٣٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٦ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٤٨٩ ـ ماڵ: ٧٩ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەویلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشین ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ قوتابخانە ـ دەرمانگا ـ بەقاڵی ـ لولەکەشی ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

٣٩ـ شێراوای پەنجە: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی»، ناوچەی قوروە ـ لە ٥٥ ک باشوری خۆراوای قوروە و ٣٦ ک کانی گەنجی دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٨٠ ـ ماڵ: ٥٠ ـ کورد ـ سوننی و شیعە ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەویلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشین ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق، ئەم دێ لە داوێنی باشوری کێوی (پەنجە عەلی) دایە.

٤٠ـ میلانجو:

٤١ـ مەسعوداوا: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ٣٢ ک خۆراوای قوروە و ١٣ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٨١ ـ ماڵ: ٤٠ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەویلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ قوتابخانە.

٤٢ـ مەحموداوا: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٢٣ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٣ ک کانی گەنجی دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٩٩ ـ ماڵ: ١٨ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەویلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەقاڵی ـ بەرق.

٤٣ـ وشکە مرۆی خوارێ: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٠ ک کانی گەنجی و لە نێوان دێکانی: وشکە مرۆی سەرێ و عەلیاوا دایە ـ گۆزاییە، سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٦٤ ـ ماڵ: ٣٢ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەویلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت، قوتابخانە ـ مامان ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ ئاش ـ بەرق.

٤٤ـ وشکە مرۆی سەرێ: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی» ناوچەی قوروە ـ لە ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٠ ک کانی گەنجی و لە نێوان دێکانی: وشکە مرۆی خوارێ و سوراب حاجی دایە ـ گۆزاییە، سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٣٥ ـ ماڵ: ١٠٠ ـ کورد ـ سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ بەقاڵی ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٤٥ـ یاڵغور ئاغاج: دێیە کە لە دێکۆی «پەنجە عەلی». ناوچەی قوروە ـ لە ٢٧ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٧ ک کانی گەنجی دایە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ١٠١١ ـ ماڵ: ١٨٤ ـ کورد ـ شیعە و سوننی ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ و سپیایی و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت ـ قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ بەقاڵی ـ مامائی ـ بەرق ـ قەساوی ـ ئاش.

چوار دولی خورهەلات

دیکۆیَ چوار دۆلی» لە ١٥ دیَ پێکهاتوە و لە خۆرهەلاتی قوروەدا هەلکەوتووە، روبەری ئەم دیکۆیە ٤١٨ ک ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ١١۴٩٢ کەسە، یانی لە هەر ک ـ یکی چوار گۆشەدا ٢٧/۴٩ کەس نیشتەجیَیە و سنووریشی بەم جۆرەیە:

١ـ لە باشورەوە بە دیکۆی (دلبەران).

٢ـ لە باشورەوە بە پاریزگای (هەمەدان).

٣ـ لە خۆر هەلاتەوە بە پاریزگای (هەمەدان).

۴ـ لە خۆراواوە بە دیکۆی (چوار دۆلی خۆراواو)ە نوساوە.

«چوار دۆلی» ناوی خێلێکی ئازا و رەسەنی کوردە کە بە هۆی بەر بـلاویی، زۆریـان لە چـوار (دۆل) و شیودا خێوەتیان لیَ داوە و هەلیان داوە. بە (خێلی چوار دۆلی) ناونران، جا کاتیَ ئەم ناوچە خۆشەیان بۆ نیشتەجیَ بونی خۆیان هەلبژاردوە. بە ناوچەی (چوار دۆلی) ناوی رۆیشتوە. دیی «وەی نسار» بە ناوەندی دیکۆی دانراوە. کە سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دیکانی (نارنجەک) و (دوسەر).

٢ـ لە باشورەوە بە دیکانی (ئاو باریک) و (سورچە) و (داش بلاغ) و پاریزگای (هەمەدان).

٣ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دیی (ئاقبلاغ).

۴ـ لە خۆراواوە بە دیی (دزە)ی ناوەندی چوار دۆلی خۆراواوە نوساوە.

نزیکترین دیی بە (وەی نسار) دیی (ئاو باریک)ە، بە ماوەی ۴ کم.

دورترین دییش دیی (داش کسانە) بە ماوەی ١٥ کم.

شەقامی قوروە بە هەمەدان بەم ناوچەدا دەڕوا.[1] ناوی دیکانی بەریزی ئەلفوبیَ.

١- راپۆرتی پاریزگای کوردستان.

١ـ ئاقبلاغ: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروه ـ لە ٤٠ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروه و ١٠ کم وەی نسار و لە نێوان دێکانی: داشبلاغ و وەی نسار دایە ـ کوێستانیی‌یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٩٣٦ ـ مال: ١٦٢ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، ترێ ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ سەرەتاییوزانومایی ـ حەمام ـ بەقالی ـ لولەکەشیَ ـ بەرق ـ دارتاشی ـ فرۆشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاسنگەری.

٢ـ ئاوباریک: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروه ـ لە ٣١ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروه و ٤ کم وەی نسار و لە نێوان دێکانی: سورچە و وەی نسار دایە ـ داوێتە یە ـ ئارانە ـ دانیشتوان: ٩٣٦ ـ مال: ١٦٢ ـ سونتی و شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٣ـ بەهارلو: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروه ـ لە ٤٧ کم خۆرهەلاتی قوروه و ٢٧ کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: نەی‌بەند و داش‌کسان دایە ـ کوێستانیی‌یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٨٣٩ ـ مال: ٢٩٦ ـ شیعە ـ تورک ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەویلە، سپیایی، ترێ ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەلداری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ سەرەتایی ـ رانومایی ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ بەقالی ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ دارتاشی ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

٤ـ باباشیداله: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروه ـ لە ٤٠ کم خۆرهەلاتی قوروه و ٢٠ کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: نارنجک و داش‌کسان دایە ـ کوێستانیی‌یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٦٧٦ ـ مال: ١١٤ ـ شیعە ـ کورد و تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەویلە، ترێ ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٥ـ جوداقیە: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروه ـ لە ٣٣ کم خۆرهەلاتی قوروه و ١٤ کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: قوچاخ و داش‌کسان دایە ـ کوێستانیی‌یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٥٠٠ ـ مال: ٨٥ ـ شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ

بەرهەم: دەغل، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنـان: قـالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ ددان پزشک ـ بەقالی ـ بەرق ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاش.

٦ـ داش‌کسان: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ٣٥کم خۆرهەلاتی قوروە و ١٥کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: بەهارلو و جوداقیە دایە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٦٤١ ـ ماڵ: ١١١ ـ شێعە ـ کورد ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغل، سپسایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالی ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پـۆست ـ بـەقالی ـ بـەرق ـ دارتاشی ـ قەساوی ـ ئاش.

٧ـ دوسەر: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ٢٠ کم خۆرهەلاتی قوروە و ٧کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: تازاوا، کەمەرە، زەنگاوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێر ـ دانیشتوان: ٥٤٣ ـ ماڵ: ١٠٢ ـ شێعە ـ کـورد ـ ئـاو: لە کـانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنـان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: قیرەتاو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ چایخانە ـ حەمام ـ بـەرق ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی.

٨ـ داش بلاغ: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە سەر شەقام قوروە و هەمەدان و ٣٣کم خۆرهەلاتی قوروە و ٥کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: وەی نسار و هەمەکەس دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێر ـ دانیشتوان: ١٦٩ ـ ماڵ: ٣٢ ـ شێعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، میوە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ مـزگەوت و قـوتابخانە ـ چـایخانە ـ حەمام ـ بەرق ـ دەرمانگا.

٩ـ زەنگاوا: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ٣٠ کم خۆرهەلاتی قوروە و ٧کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: کەمەرە، دوسەر دایە ـ گۆڕاییە ـ سارده سێر ـ دانیشتوان: ١٩٧ ـ ماڵ: ٣٣ ـ سوننی، شێعە ـ کـورد ـ ئـاو: لە کـانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنـان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ بەرق ـ پۆست ـ بەقالی.

۱۰ـ سورچە: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ۳۶ کم خۆرهەلاتی قوروە و ۸ کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: ئاوباریک و داش بلاغ دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێر ـ دانیشتوان: ۵۴ ـ مال: ۱۰ ـ شێعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەویلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ بەرق.

۱۱ـ سولتاناوا: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ۳۹ کم خۆرهەلاتی قوروە و ۱۱ کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: سورچە و ئاوباریک دایە ـ ـ ساردسێرە ـ دانیشتوان: ۲۴۱ ـ مال: ۳۶ ـ سوننی ـ شێعە ـ کورد ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەویلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ نەوت فرۆشی ـ بەرق.

۱۲ـ گەناوی سەرێ: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ۳۷ کم خۆرهەلاتی قوروە و ۹ کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: ئاغبلاغ و گەناوی خوارێ ـ کوێستانی یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ۱۵۳۵ ـ مال: ۲۵۶ ـ شێعە ـ کورد ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەویلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەلداری ـ دەسکردی ژنان: قالی ـ قالیچە ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە سەرەتایی ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ فرۆشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ قەساوی ئاش ـ بەرق.

۱۳ـ گەناوی خوارێ: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ۳۴ کم خۆرهەلاتی قوروە و ۶ کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: وەی‌نسار ـ کوێستانی‌یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ۵۱۴ ـ مال: ۸۶ ـ شێعە ـ کورد ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەویلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی ـ قالیچە ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ فرۆشگای هاویاری ـ بەرق.

۱۴ـ نارنجک: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ۳۰ کم خۆرهەلاتی قوروە و ۱۰ کم وەی‌نسار و لە نێوان دێکانی: بابا شەیدەلەو، زەنگاوا دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۱۰۳۳ ـ مال: ۳۵۱ ـ شێعە ـ کورد، تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەویلە، میوە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری

ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۱۵ـ وەی نسار: دێی ناوەندی دێکۆی «چوار دۆلی» خۆرهەلاتی ناوچەی قوروە ـ لە ۲۸ کم خۆرهەلاتی قوروە و لە سەر شەقامی قیرەتاوی قوروە و هەمەدان دایە ـ داوێنە وسارده سێره ـ دانیشتوان: ۱۹۱۰ ـ مال: ۳۵۱ ـ سوننی، شێعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانەی سەرەتای ـ رانومایی ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ تلەفون ـ بەرق ـ لولەکەشی ـ پۆست ـ دارتاشی ـ بەقالی ـ قەساوی ـ نەوت فرۆشی ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ چایخانە[د].

د- فرهنگ جغرافیایی ایران.

چوار دۆڵی خۆراوا

دێکو «چواردۆڵی خۆراوا» لە ٢٩ دێی و ٢ شوێنی تایبەت پێکهاتوە و زوبەرەکەی ٢٥٨ ک ـ ی چوار گۆشەیە وحەشیمەتی ١٤١١٦ کەسە و لە باشوری خۆرهەلاتی قوروە دایە و سنوریشی بەم جۆرەیە.

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانیَ (دلبەران) و (چوار دۆلی خۆرهەلات) و (بەدر).

٢ـ لە باشورەوە بە پارێزگاکانی (هەمەدان) و (کرماشان).

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی (بەدەر).

٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکۆی (چوار دۆلی خۆرهەلاتە)وە نوساوە.

زەوی ئەم دێکۆیە زۆر بە برشت و بە خێر و بێرە و ئاوی ژێر زەوی زۆرە و لە چەند گەزدا دەگابە ئاو. (چوار دۆلی) ناوی خێلێکی ئازا و کاری کوردە کەلەم ناوچە دا ژیاون جا بەناوی ئەوانەوە ئەم مەلبەندە ناو نراوە، بەلام ئێستا بەشکلی دو دێکۆ دەر هاتوە، دێی (دزە) کە حەشیمەتی ٢٣٠٩ کەسە و دەس ڕەسی بە سەر گشت دێکاندا هەیە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە. سنوری (دزە) بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە مەزرایی (ئاخ کەند) و دێی (کازماوا).

٢ـ لە باشورە وە بە دێ (سندوقاوا).

٣ـ بە خۆراواوە بە دێی (حوسەیناوا) و (مەیمەنداوا).

٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکۆی (چوار دۆلی خۆرهەلات)وە نوساوە.

ڕێگای قوروە بۆ هەمەدان لە باکوری ئەم دێکۆوەتێ دەپەڕێ، نزیکترین دێ بە (دزە)، (سندوقاوا) و (ئاختەپە)یە،هەرکام بە ماوەی ٢ کم ـ دورترین دێیش، دێی: (تەکیەیسەرێ)یە بە ماوەی ٢٥ کم.

خەلکی کوردی دێی (دزە) زۆر ژێر و کاری و ئازا و بەغیرەتن، لە پێش ئینقلابدا سەری شێخ نشینەکانی کەنداوی (فارس) بە تایبەت (کویت)یان دەدا، کاتی دیان کە (شا)ی خایەن کوردستانی فڕی داوە و،هیچ کارخانەی کارزا و سەنعەتێکی بۆ خەلکی هەژاری لە کوردستاندا دانەناوە، بۆ ئەوەی چاو لە دەستی خەلکی نەبن و،لای مال و مندالیان سەری شەرم دانەخەن، چاکی مەردایەتی لێ هەل دەکەن و،قولی کوردایەتی لێ هەل دەمالن و

بە فەرمودەی قورئان (اِنَّ اَرْضي واسِعَةٌ فَاَيّاتي فارْهَبُونَ)[1] بۆ کەسب و کار پشت بە خودا دەبەستن و تا (کویت)وشێخ نشینەکانی (کەنداوی فارس) لێی ناوێستن، پاشان بە دەستی پڕ و بەڕوی سور، بەرەو ماڵ دەگەڕێنەوە، وڵاتی لێ ئاوەدان دەکەنەوە و لە بەر و بۆی دەحەسێنەوە.

ناوی دێکانی بەریزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئاختەپە: دێ کون بوە بەلاّم ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٢ـ بڕمەتەپە: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دوڵی» خۆراوای مەڵبەندی قوروە ـ لە ٣٠ کم باشوری خۆرهەلاّتی قوروە و ٨ کم دزە و لە نێوان دێکانی: حەسەناوا کۆنە و شەهابەدین دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٤٢٩ ـ ماڵ: ٧٧ ـ شێعە، سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ نەوت فرۆشی ـ ئاش.

٣ـ پلوسرکان: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دوڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ١٥ کم باشوری خۆرهەلاّتی قوروە و ١٢ کم دزە و ٦ کم باشوری ئیسفاڵتی قوروە هەمەدان و لە نێوان دێکانی: سەرکەل و مەیهەمی سەرێ دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٢٧ ـ ماڵ: ٩٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، توتن، میوە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ دەرمانگا ـ بەرق ـ پۆست ـ بەقاڵی قەساوی ـ ئاش.

٤ـ تەکیەی ژورو: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دوڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٤٧ کم باشوری خۆرهەلاّتی قوروە و ٢٥ کم دزە و لە داوێنی کێوی (خڕّ سەرە) دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٧٥ ـ ماڵ: ٥٣ ـ شێعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەویلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ بەرق.

١ـ سورەی العنکبوت ئایەتی ٢٩

٥ـ تەکیەی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خوراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٤٦کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ٢٤کم دزە و لە نێوانِ دێکانی: تەکیەی سەرێ و شیروان دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢٣٦ ـ مال: ٤٣ ـ شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغـل، سپیایی، دانـەوێلە ـ شـوغل: کشت و کـال و ئـاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٦ـ حاجیاوای سەیدە: دێیەکە لە دێکۆی «چـوار دۆلـی» خـوراوای نـاوچەی قوروە ـ لە ١٤کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٣ کم دزە و ٣کم باکـوری ئـیسفالتی قوروە هەمەدان و لە نێوان دێکانی: کەمەرە و شوکراوادایە ـ قـوپی یـە ـ سـاردە سـێرە ـ دانیشتوان: ٢٤٧ ـ مال: ٤٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بـەرهەم: دەغـل، سـپیایی، دانەوێلە، ترێ ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن‌رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ بـەرق ـ نـەوت فـرۆشی ـ قەساوی ـ ئاش.

٧ـ حەسەناوای موحەممەد نـەزەر: دێـیـە کـە لە دێـکـۆی «چـوار دۆلـی» خۆراوای مەلبەندی قوروە ـ لە ٣٤کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٢کم دزە و لە نێوان دێکانی: شەهابەدین و برمەتەپە دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٤٠٤ ـ مال: ٦٢ ـ سوننی و شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، قالیچە ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٨ـ حوسەیناوای زلەجۆ: دێیەکە لە دێکۆی «چوار دۆلی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٢کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ٦کم دزە و ٧کم باشوری ئیسفالتی قوروە هەمەدان و لە نێوان دێکانی: دزە ومەیهەمی خوارێ دایـە ـ داوێـنە یـە ـ سـاردە سـێرە ـ دانیشتوان: ٢٠٤ ـ مال: ٣٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغـل، سـپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ پۆست ـ ئاش ـ بەقالی ـ بەرق.

٩ـ درمە: دێیەکە لە دێکۆی «چوار دۆلی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٤٦کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ٢٤کم دزە و لە نێوان دێکـانی: قـاورمە دەرە و تـەکـیەی خوارێ دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١٠٠ ـ مال: ٢٢ ـ سوننی، شیعە ـ

کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٠ـ دزە: دێی ناوەندی دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٢کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و لە نێوان دێکانی: تازاوا و سندوقاوا و ٦کم شەقامی قیرەتاو دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٣٠٩ ـ ماڵ: ٤٤٤ ـ سوننی و شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، قاڵیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١١ـ زەڕینە: دێ‌یە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٣٤ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٢کم دزە و لە نێوان دێکانی: مەیمەناوا و گەلالی دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٩٩ ـ ماڵ: ١٠٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، میوە، دانەوێلە، توتن ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٢ـ سەرکەڵ: دێ‌یە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢١کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٢کم دزە و لە نێوان دێکانی: پلوسرکان،مەیهەمی سەرێ دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٨٦ ـ ماڵ: ٤٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل،سپیایی، دانەوێلە، توتن، تزەکاری ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٣ـ سیاه گلە: دێ‌یە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٣٧ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٥کم دزە و لە نێوان دێکانی: مەلا وەلی و ئاهوتەپە لە ناوچەی (ئەسەدئاباد) و لە سنوری قوروە ئەسەئاباد دایە ـ سارده سێرە ـ بەلام ئێستا چۆڵە و لەلاوە دەکێڵدرێ.

١٤ـ سو تەپە: دێ‌یە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٣٣ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٠کم خۆراوای شەقامی قوروە بە هەمەمدان و ١١کم دزە و لە نێوان دێکانی: سیاگلە و شەهابەددین دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٨٧٠ ـ ماڵ: ١٣٠ ـ سوننی، شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، داونەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا:

ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٥ـ سەندوقاوا: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دوڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٦ کم باشوری خۆرهەڵاتی قوروە و ٤ کم دزە و لە نێوان دێکانی: دزە و برمەتەپە دایە ـ قۆپی‌یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١١٧٩ ـ ماڵ: ١٩٢ ـ سوننی، شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، قاڵیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٦ـ شوکراوای مەیهەم: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دوڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٢ کم باشوری خۆرهەڵاتی قوروە و ١٢ کم دزە و لە نێوان دێکانی: وەلی و مەیهەمی خوارێ دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١٣٨ ـ ماڵ: ٢٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٧ـ شەهابەدین: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دوڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٣٠ کم باشوری خۆرهەڵاتی قوروە و ٩ کم خوارێ شەقامی قوروە ـ هەمەدان و ٨ کم دزە و لە نێوان دێکانی: سوتەپە و برمەتەپە دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٤٤٠ ـ ماڵ: ٦٣ ـ سوننی، شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، قاڵیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٨ـ شیروانە: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دوڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٤٣ کم باشوری خۆرهەڵاتی قوروە و ٢١ کم دزە و لە نێوان دێکانی: تەکیە خوارێ و گەلالی دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٧١٨ ـ ماڵ: ١٣١ ـ سوننی، شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٩ـ قوغان تازە: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دوڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٣ کم باشوری خۆرهەڵاتی قوروە و ٩ کم دزە و لە نێوان دێکانی: پلوسرکان و زلەجو دایە ـ کوێستانی‌یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١٤٧ ـ ماڵ: ٢٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەویلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، قاڵیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٠ـ قاورمەدەرە: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٤٥ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ٢٣ کم دزە و لە نێوان دێکانی: درمە و شیروانە دایە ـ کوێستانییە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٤٣٠ ـ مال: ٨٥ ـ شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢١ـ قەلای جافرخان: دێ کۆن بوە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٦ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٣ کم دزە دایە بەلام ئێستا چۆلە و لەلاوە دەکێلدرێ.

٢٢ـ کەمرە: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ١٧ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ٩ کم دزە و لە نێوان دێکانی: زەنگاوا و تازاوا و لە ٤٠ کم باکوری شاری ئەسەداوا و ١ کم باکوری ئیسفالتی قوروە ـ هەمەدان دایە ـ قوپییە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٢٤٠ ـ مال: ٤٣ ـ شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، قالیچە ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٣ـ گەرمخانی: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٧ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ٥ کم دزە و لە نێوان دێکانی: زەرێنە و مەیمەنەتاوا دایە ـ داوێنەیە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١٩٩ ـ مال: ٣٨ ـ سوننی، شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، ترێ، میوە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە بەرق.

٢٤ـ گەلالی: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٤٠ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٨ کم دزە و لە نێوان دێکانی: شیروانە و شەهابەدین دایە ـ کوێستانییە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٧٧٠ ـ مال: ١٣٦ ـ شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، توتن ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٥ـ مەیهەمی خوارێ: دێیە کە لە دیکۆی «چوار دۆلی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٤ کم باشوری خۆرهەلاتی قوروە و ٨ کم دزە و لە نێوان دێکانی: مەیهەمی سەرێ و زلەجۆ دایە ـ کوێستانییە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١٣٠٦ ـ مال: ٢١٣ ـ سوننی

ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٦ـ مەیهەمی سەرێ: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٨ کم باشوری خۆرهەلاّتی قوروە و ١٢ کم دزە و لە نێوان دێکانی: مەیهەمی خوارێ و وەلی دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٨١٧ ـ ماڵ: ١٥٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٧ـ مەجیداوای ئەردەلاّن: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٣٧ کم باشوری خۆرهەلاّتی قوروە و ١٧ کم دزەدایە ـ سارده‌سێرە ـ دانیشتوان: ٦ ـ ماڵ: ٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو.

٢٨ـ مەیمەنەتاوا: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٢٥ کم باشوری خۆرهەلاّتی قوروە و ٦ کم دزە و لە نێوان دێکانی: زلەجۆ و گەرمخانی دایە ـ داوێنەیە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٤٥ ـ ماڵ: ٣٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٩ـ مەجیداوا: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ٣٧ کم باشوری خۆرهەلاّتی قوروە و ١٧ کم دزە و لە نێوان دێکانی: نیعمەتاوا و داوێنی کوێستانەکانی چین بەگ و پیرسولەیمان دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٤ ـ ماڵ: ٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٣٠ـ نازماوا: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ١٦ کم باشوری خۆرهەلاّتی قوروە و ٦ کم دزە دایە ـ ـ ـ دانیشتوان: ٥٣٧ ـ ماڵ: ١٠١ ـ ـ ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۳۱ـ نیعمەتاوا: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ۳۵کم باشوری خۆرهەڵاتی قوروە و ۱۵کم دزە و لە نێوان دێکانی: مەجیداوا و ولیاوا دایە ـکوێستانی‌یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۲۲۲ ـ ماڵ: ۳۷ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۳۲ـ وەلیاوا: دێیە کە لە دێکۆی «چوار دۆڵی» خۆراوای ناوچەی قوروە ـ لە ۳۴ کم باشوری خۆرهەڵاتی قوروە و ۱۴کم دزە و لە نێوان دێکانی: نیعمەتاوا و شوکراوا دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۱۶۸ ـ ماڵ: ۳۰ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، قاڵیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

دلبەران[1]

دێکۆ دلبەران لە خۆرهەلات و باکوری خۆرهەلاتی قوروە دایە و لە ١۴ دێ و ١ شوێنی تایبەت پێکهاتوە، ڕوبەرەکەی ٣۴٣ ک ـ ی چوار گۆشەیە، حەشیمەتی ١٧٨۴۴ کەسە، یانی لە هەر کم ـ یکی چوار گۆشەدا ۵٢ کەس نیشتەجێیە و دێی «دلبەران» بە نـاوەندی ئـەم دێکۆ دانراوە،کە ناوی دێکۆ کە،لە ناوی ئەم دێ گیراوەتەوە. سنوری دێکۆی دلبەران بـەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی (قسلان) و پارێزگای (هەمەدان).

٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی (بەدەر) و هەر دو (چوار دۆلی).

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی قسلان و شاری قوروە.

۴ـ لە خۆرهەلاتەوە بە پارێزگای (هەمەدان)ەوە نوساوە.

دیارە «دلبەر» یا «دولبەر» لە کوردیدا یانی دلڕفێن،بە خۆشەویستی دەوترێ کـە دلـی خۆشەویستەکەی تری ڕفاندبێ، جا چۆن ئەم شوێنە ڕەنگینە،وەوی سەرزەوینە، دلی ئەوێ ئەویندارانی جوانی و پاکی بردوە، بەرهەمی خۆشی و خۆشبەختی بۆ گەلەکەی ویستوە، بە (دلبەران) ناوی دەرچوە. سنوری دێی (دلبەران) بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێی باوەگوزگوز ـ توغانی باوەگوزگۆر و مالوجە.

٢ـ لە باشورەوە بە دێکانی قۆچاخ و مەجین.

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی خریلە و شێخ حەیدر.

۴ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێی باغلوجە و پارێزگای هەمەدان‌ەوە نوساوە.

لە شەقامی قوروە بۆ هەمەدان تا دێی دلبەران بە درێژی ٧ ک ئیسفالت کراوە،بە تازەیی دەولەت بڕیاری داوە کە لە دێکۆی (دلبەران) دا (کارخانەی) ئاسن توانەوە (ذوب آهـن) دانی. بەم شیوە لە خوام گەرەکە، هەمو هێز و هەرەکە وزەبدا بە لاوەکان، لە دێ گولان و دلبەران ـ قوروەی سەرتۆپی کوردستان، تا بۆ ئاوەدانی و پێشکەوتی نیشتمان، تێبکۆشن و بە دنیای بەسەلمێنن،کە ڕەوڕەوەی ژیانی خەلکی کوردی ئەم ناوچە، بە خوێندن و بە کار و بیر، بە لاوانی دلسۆز و ژیر، بە مێشک و ڕا، بە دەست ودەم، بە هەست و هێز،پێنوس و

١ـ دلوەران: ناوی شاعیرێکی گەورەی کوردی خەلکی ئەم دێکۆیە کە نازناوی خۆی بۆ بیرەوەری لە ناوی خۆشی ئـەم دێکۆ گرتوەتەوە. (نوسەر)

قەلەم بۆ داهاتویەکی ڕۆشن و بەشکۆ، لە خۆل و گەرانە. یانەی کـار و تـێکۆشانەکـانی گەوهەرە چالی دەغل و دانە، بە کورد و تورک بە دو قۆلی، فزیی دەن کراژی کولۆلی، هەر دو چون یەکن هەژارن، خەلکی ئەم لاو لای بەهارن.

ناوی دێکانی بە ریزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئیمامزاه حوسەین: شەخسێکە لە نزیکی دێی خزیلە دایە.

٢ـ باوە گوڕگوڕ: دێیە کە لە دێکۆی «دولبەران»ی ناوچەی قـوروە ـ لە ٣٠ کـم باکوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٠ کم دولبەران و لە نێوان دێکانی: توغان و ئـاجی چـای قشلاق دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٣٦ ـ مال: ٣٩ ـ سونتی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم ـ ڕێگـا: مـاشێن ڕەو ـ مـزگەوت و قـوتابخانە ـ حـەمام ـ پـۆست ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ ئاش.

٣ـ باغلوجە: دێیە کە لە دێکۆی «دولبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٢٣ کم باکوری خۆرهەلاتی قوروە و ٣ کم دولبەران و لە نێوان دێکـانی: دولبەران و نـەی بـەند دایـە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٤٣٦ ـ مال: ٦٨ ـ سونتی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنـان: قالی، قالیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ بەقالی ـ ئاش.

٤ـ خڕیلە: دێیە کە لە دێکۆی «دولبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ١٠ کم بـاکـوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٠ کم دولبەران و لە نێوان دێکانی: شێخ جافر و مەجین و دیوزەند دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٨٣٥ ـ مال: ١٣٩ ـ شیعە ـ کورد، تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کـال و ئـاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

٥ـ دلبەران: دێی ناوەندی دێکـۆی «دولبەران»ی نـاوچەی قـوروەیە و لە ٢٠ کـم باکوری خۆرهەلاتی قوروە و لە نێوان دێکانی: توغان و باغلوجە دایە ـ تـەپۆلکەیی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٢٧٣ ـ مال: ٨٥٦ ـ کورد، تورک ـ سونتی، شیعە ـ ئاو: لە کانیاو

ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێڵە، سپیایی، ترێ ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومایی ـ پاسگا ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ تەلەفون ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ دارتاشی ـ فرشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ قەساوی ـ تەعمیرگای ماشێن ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

٦ـ دێوزەند: دێیە کە لە دیکۆی «دولبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٥کم خۆرهەڵاتی قوروەو ١٥کم دولبەران دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٤٣٩ ـ ماڵ: ١٦٢ ـ شیعە ـ کورد، تورک ـ ئاو: لە کانیاو و کاریز ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ فروشگای هاویاری ـ بەرق ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ قەساوی ـ ئاش.

٧ـ شوکراوا: دێیە کە لە دیکۆی «دولبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ١٣کم خۆرهەڵاتی قوروەو ٢٠کم دولبەران و لە نێوان دێکانی: قاسماوا و حاجیاوا دایە ـ قۆپی یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٩٣٨ ـ ماڵ: ١٢٣ ـ شیعە ـ کورد، تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێڵە، سپیایی، ترێ، میوە، چنارستان ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ مامانی ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ بەقالی ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی.

٨ـ شێخ جەعفەر: دێیە کە لە دیکۆی «دولبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٩کم باکوری خۆرهەڵاتی قوروە و لە ١٤کم دولبەران و لە نێوان دێکانی: ئەمیناوا، خزیلە دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٣١٩ ـ ماڵ: ٢٠٥ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێڵە، سپیایی، ترێ ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ قەساوی ـ ئاش.

٩ـ توغانی باوەگوڕگوڕ: دێیە کە لە دیکۆی «دولبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٢٤کم باکوری خۆرهەڵاتی قوروە و ٤کم دولبەران و لە نێوان دێکانی: باوەگوڕگوڕ و دولبەران دایە ـ تەپۆڵکەیی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٨٤١ ـ ماڵ: ١٣٣ ـ شیعە ـ کورد(عەبدولمەلەکی) ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغل: کشت و

کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ ئاش.

۱۰ـ قزڵجەکەند: دێیە کە لە دێکۆی «دوڵبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ۳۲ کم باکوری خۆرهەڵاتی قوروە و ۱۲ کم دوڵبەران و لە نێوان دێکانی: ماڵوجە و باوەگوڕگوڕ دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۱۲۲۰ ـ ماڵ: ۲۱۷ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، ترێ ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

۱۱ـ قۆچاخ: دێیە کە لە دێکۆی «دوڵبەران»ی ناوچەی قوروە لە ۳۵ کم باکوری خۆرهەڵاتی قوروە و ۷ کم دوڵبەران و لە نێوان دێکانی: نەیبەند و باغلوجە و جوداقیە دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۷۹۱ ـ ماڵ: ۱۳۱ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

۱۲ـ قاسماوا: دێیە کە لە دێکۆی «دوڵبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ۱۶ کم خۆرهەڵاتی قوروە و ۱۸ کم دوڵبەران و لە نێوان دێکانی: مەجین و شکواوا و دیوزەند دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۳۰۴ ـ ماڵ: ۴۵ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، میوە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ بەرق ـ بەقاڵی.

۱۳ـ ماڵوجە: دێیە کە لە دێکۆی «دوڵبەران»ی ناوچەی قوروە ـ لە ۳۰ کم باکوری خۆرهەڵاتی قوروە و ۱۰ کم دوڵبەران و لە نێوان دێکانی: دوڵبەران و قزڵجەکەند دایە ـ تەپۆلکە یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۳۲۸۲ ـ ماڵ: ۵۳۴ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، ترێ، میوە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگاـ تەلەفون ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ دارتاشی ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ

بەقاڵی ـ قەساوی ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

۱۴ـ مەجین: دێیە کە لە دێکۆی «دوڵبەران»ی ناوچەی قوروە لە ۱۵کم خۆرهەلاتی قوروەو ۱۰کم دوڵبەران و لە نێوان دێکانی: خرێلە و زەنگاوا و حاجیاوا دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۳۷۶ ـ ماڵ: ۶۴ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، قالیچە، مەوج ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ بەقاڵی.

۱۵ـ نەی‌بەند: دێیە کە لە دێکۆی «دوڵبەران»ی ناوچەی قوروە لە ۳۷کم باکوری خۆرهەلاتی قوروە و ۹کم دوڵبەران و لە نێوان دێکانی: باغلوجە و بەهارلو دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۵۵۴ ـ ماڵ: ۹۱ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، قالیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ بەرق ـ بەقاڵی ـ ئاش.

دیکوی دێگولان

دێکۆ دەروبەری شاری «دێگولان» لە ٢٠ دێ و چەند شوێنی تایبەت پێکهاتوە و لە خۆرهەلاتی قوروەدا هەلکەوتوە، ڕوبەرەکەی ٢٩٥ ک ـ ی چوار گۆشەیە، حەشیمەتی ٨٥٧٠ کەسە، یانی لە هەر کم ـ یکی چوار گۆشەدا ٢٩ کەس نیشتەجێیە و دێی «حەسەناوا» بە ناوندی دانراوە. سنوری ئەم دیکۆیە بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دیکۆکانی (لەیلاخی باکوری) و (لەک).

٢ـ لە باشورەوە بە دیکۆی (لەیلاخی باشوری).

٣ـ لە خۆراواوە بە دیکۆی (قوزوچا).

٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دیکۆی (پەنجە عەلی)یەوە نوساو.

دیارە شاری «دێگولان» ناوندی بەشی لەیلاخ و لە چوار چێوەی ئەم دیکو دایە.

دێگولان:

١ـ لە دو وشەی (دێ) و (گولان) تێکە لە، یانی دێی خاوەن گوڵ، چۆن خاکی ئەم شوێنە بە تایبەت لە بەهاراندا بە گوڵ و گژە و گیای ڕەنگا و ڕەنگ دەغەملێ و ڕوانگایەکی دلڕفێن و تماشایی وەها بە دی دێنی، کە بە زمانی بێ زمانی ئینسان دەدوێنێ، هەست و ئەوین و ویژدانی دەبزوێنێ و چاوی دلی دەکاتەوە، خوای بە ڕەحم و بەزەیی و بیر دەخاتەوە، ئەم دێیان ناو ناوە (دێگولان) کە بەرە بەرە (گولان) بووەتە (گولان).

٢ـ وەک وتراوە (١٥٠٠) ساڵ لەوە پێش ئەم شوێنە تایبەتی کەسانی بوە کە (گول) بوون، بەم هۆیەوە ناوی (دێ گولان)ی بە سەرا براوە (خوا زاناتر).

٣ـ لە دو وشەی (دێ) و (کەڵ) تێکەل بێ: یانی دێی کەڵە پیاوان، چون ئەم شوێنە پیاوی مەزن و دەم ڕاست و بە غیرەت، دورستیان کردوە و لێی ژیاون،پیان وتوە (دێ کەلان) بەرە بەرە بوەتە (دێ گولان).

دێی (حەسەناوا) کە لە سەر شەقامی ئیسفالتی (سنە) بۆ (دێ گولان) دایە و باشتر دەتوانێ بە دێکانی دەروبەری ڕابگا،بە ناوەندی ئەم دیکۆ دانراوە، سنور ئەم دیکۆ بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێی (ئاوباریک).

٢ـ لە باشورەوە بە دێکانی (سەعیداوا) و (تویەرە ڕێژ).

٣ـ لە خۆراواوە بە شاری (دێگولان).
٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێی تەیمەز قولی ـ (تەهماسب قولی)یەوە نوساوە.
دێی حەسەناوا تا (دێگولان) ک و تا (قوروە) ٣٥ کم ـ ە ، نزیکترین دێ بە (حەسەناوا) (سەعیداوایە) بە ماوەی ٤ کم دورترین دێیش (یای تەمرە) بە ماوەی ٣٠ کم زمانی خەڵکی ئەم دێکۆیە کوردی یە و مەزهەبیان شافیعی یە.
ناوی دێکانی بە ریزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئاشە جۆ(آسیاب جوب): دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٥کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٦کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: ئەرزەند و ئەحمەداوا دایە ـ دەشتایی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٥٤ ـ ماڵ: ٣٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە چۆمی ئەرزەند ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ بەقاڵی ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ بەرق.
٢ـ ئەرزەند: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٢٣ کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٤ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: ئاشەجۆ و عەباس جۆ دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٤٦٧ ـ ماڵ: ٨٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.
٣ـ ئاوباریک: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٤کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٠کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: حەسەناوا و ئەرزەند دایە ـ دەشتایی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٤٩٣ ـ ماڵ: ٨٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەکشی ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقاڵی ـ بەرق.
٤ـ یای تەمر: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٥کم باکوری خۆراوای قوروە و ٣کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: عەلیاوا و کچی کوردودەلک دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٧٢٨ ـ ماڵ: ١١٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە

کانیاو و چۆمی ئەرزەند ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی و توتن ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەکشی ـ نەوت فرۆشی ـ بەقاڵی ـ بەرق.

٥ـ تەڵوار: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٥ کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٧ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: بەگەجان و دێ ڕەشید دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٢٣ ـ ماڵ: ٩٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەکشی ـ ئاش.

٦ـ توبەرە ڕێژ: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٢٩ کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٠ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: عەلیاوای موشیر و تەهماسب قولی دایە ـ گۆڕایی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٦٨ ـ ماڵ: ٦٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەکشی ـ بەرق ـ دارتاشی ـ قەساوی ـ ئاش.

٧ـ تازاوای تەهماسب قولی: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٢٥ کم باکوری خۆراوای قوروە و ٦ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: دێگولان و چراغاوا دایە ـ دواێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٨٢ ـ ماڵ: ٣١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو و چۆم ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، قاڵی ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە بەرق.

٨ـ چەشمە دیگولان: دێ کۆن بوە بەلاّم ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٩ـ چەشمە بەردە ڕەشە (سنگ سیاه): دێ کۆن بوە بەلاّم ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٠ـ حاجیاوا: دێ کۆن بوە بەلاّم ئێستا چۆڵە لە لاوە دەکێڵدرێ.

١١ـ حاجی پەموق: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٥١ کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٧ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: شەعبانی و کروەندان دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٨٣ ـ ماڵ: ٩٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ

دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم - ڕێگا: ماشێن ڕەو - مزگەوت و قوتابخانە - لولەکەشی - ئاش - بەرق.

١٢- حوسەینی: دێیە کە لە دیکۆی «حەومەی دیگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٣ کم باکوری خۆراوای قوروە و ٩ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: دیگولان و دێ ڕەشید دایە - قۆپی یە - سارده سێرە - دانیشتوان: ٤٩٥ - ماڵ: ٩٢ - سوننی - کورد - ئاو: لە کانیاو - بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی - شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری - دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم - ڕێگا: ماشێن ڕەو - مزگەوت و قوتابخانە - حەمام - نەوت فرۆشی - بەقاڵی - ئاش - بەرق.

١٣- حەسەناوا: دێیە کە لە دیکۆی «حەومەی دیگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٤ کم باکوری خۆراوای قوروە و لە نێوان دێکانی: سەعیداوا و ئاوباریک دایە - قۆپی یە - ساردەسێرە - دانیشتوان: ٢٩٤ - ماڵ: ٤٩ - سوننی - کورد - ئاو: لە کانیاو - بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، توتن، سپیایی - شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری - دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم - ڕێگا: ماشێن ڕەو - مزگەوت و قوتابخانە - حەمام - نەوت فرۆشی - بەقاڵی لولەکەشی - بەرق - فروشگای هاویاری - چایخانە - ئاش.

١٤- دەلەک: دێیە کە لە دیکۆی «حەومەی دیگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٧ کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٨ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: سورەجو و بای تەمر دایە - قۆپی یە - سارده سێرە - دانیشتوان: ٣٥٣ - ماڵ: ٦١ - سوننی - کورد - ئاو: لە کانیاو - بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، توتن - شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری - دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم - ڕێگا: ماشێن ڕەو - مزگەوت و قوتابخانە - فروشگای هاویاری - نەوت فرۆشی - بەرق.

١٥- دێ ڕەشید: دێیە کە لە دیکۆی «حەومەی دیگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٥١ کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٧ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: تەلوار، حاجی پەموق و حوسەینی دایە - قۆپی یە - سارده سێرە - دانیشتوان: ٢٩٩ - ماڵ: ٥٥ - سوننی - کورد - ئاو: لە کانیاو - بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی - شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری - دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم - ڕێگا: ماشێن رەو - مزگەوت و قوتابخانە - بەرق.

١٦- سورەجۆ : دێیە کە لە دیکۆی «حەومەی دیگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٧ کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٨ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: قاضی جۆ و

ئەحمەداوا دایە ـ گۆزایی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢٤٣ ـ ماڵ: ٣٨ ـ سوننی ـ كورد ـ ئاو: لە كانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسكردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەكەشی ـ بەقالی.

١٧ـ سەعیداوا: دێیە كە لە دیكۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٨ كم باكوری خۆراوای قوروە و ٤ كم حەسەناوا و لە نێوان دێكانی: حەسەناوا و مەجیداوا دایە ـ گۆزایی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢٤٤ ـ ماڵ: ٤٥ ـ سوننی ـ كورد ـ ئاو: لە كانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسكردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەكەشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ بەرق.

١٨ـ تەهماسب قولی: دێیە كە لە دیكۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ١٥ كم باكوری خۆراوای قوروە و ٦ كم حەسەناوا و لە نێوان دێكانی: تـوبره‌رێژ و عەباس جۆ دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٣٢٧ ـ ماڵ: ٦١ ـ سوننی ـ كورد ـ ئاو: لە كانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، توتن ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسكردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ چایخانە ـ لولەكەشی ـ بەرق.

١٩ـ عەلیاوای موشیر: دێیە كە لە دیكۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣١ كم باكوری خۆراوای قوروە و ١٢ كم حەسەناوا و لە نێوان دێكانی: توبەره رێژ و جەوانمەرداوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٥٣٢ ـ ماڵ: ٩٦ ـ سوننی ـ كورد ـ ئاو: لە كانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە، چنارستان ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسكردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەكەشی ـ بەرق ـ بەقالی ـ ئاش.

٢٠ـ عەباس جۆ: دێیە كە لە دیكۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٢٦ كم باكوری خۆراوای قوروە و ٧ كم حەسەناوا و لە نێوان دێكانی: تەهماسب قولی و ناسراوا دایە ـ دوائێنە یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٥٢٨ ـ ماڵ: ٨٩ ـ سوننی ـ كورد ـ ئاو: لە كانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: كشت و كاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسكردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ

پۆست ـ بەقاڵی ـ چایخانە ـ ئاش ـ بەرق.

٢١ـ قاضی جۆ: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٢٧ کم باکوری خۆراوای قوروە و ٨ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: سورخە جۆ و فەخراوا دایە ـ گۆڕایی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٢٨ ـ ماڵ: ٥٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو چۆمی ئەرزەند ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ بەرق.

٢٢ـ قەڵای ئەحمەداوا (ئەعزەم خان): دێ کون بوە

٢٣ـ کاروەندان: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٦ کم باکوری خۆراوای قوروە و ١٢ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: حاجی پەموق دێگولان دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١١١٦ ـ ماڵ: ١٩٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ فروشگای هاویاری ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

٢٤ـ کەریماوا: دێ کۆن بوە بەڵام ئێستا چۆڵە و لەلاوە دەکێڵدرێ.

٢٥ـ ناصراوا: دێیە کە لە دێکۆی «حەومەی دێگولان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٩ کم باکوری خوراوای قوروە و ٢٩ کم حەسەناوا و لە نێوان دێکانی: عەباس جۆ و ئەرزەند دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢١٢ ـ ماڵ: ٣٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو و چۆمی تەهماسب قولی ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ فروشگای هاویاری ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق ـ پۆست ـ دەرمانگا ـ حەمام ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

قوروچا

دێکۆی (قورٚوچا) کە لە ٣٣ دێ پێکهاتوە لە خۆرهەلأت و باکوری خۆراوای شاری قوروە دایە، رٚوبەرەکەی ٥٣٧/٥٧ ک ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ١٠٦٦٤ کەسە، یانی لە هەر کم ـ یکی چوار گۆشە دا ١٩/٨٢ کەس نیشتەجێ یە، سنوری ئەم دێکۆ بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی لەیلاخی باکوری.

٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆی لەیلاخی باشوری.

٣ـ لە خۆراواوە بە ناوچەی سنە.

٤ـ لە خۆرهەلأتەوە بە دێکۆکانی (دێگولان) و (لەیلاخی باکوری) وە نوساوە. دێی (قورٚوچا) کە بە ناوەندی ئەم دێکۆی دانراوە، سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکانی (تاتە ڕەشید) و (کاویشە).

٢ـ لە باشورەوە بە دێی سەراوی حاجی پەموق.

٣ـ لە خۆراواوە بە دێی تازاوای قورٚوچا.

٤ـ لە خۆرهەلأتەوە بە دێی (شەعبانی)ەوە نوساوە.

خاکی ئەم ناوچە بە تایبەت خاکی ئەم دێ (تەلأی دەسەو شارە) و هەرزە ڕەیێ لە خاکەکەی لە قیمەت نایێ، بەهۆی لێ هاتویی و تیکۆشانی فەلا بەکار و دلسۆزەکانی ئەم دێ،هەمو سالێ میزانیکی بەرچاو و بەکار هاتوەباش، پیاز و پەرەلماسی چاک ڕە عەمەل دینن و بۆ شارۆسنە و دەوربەری بەرٚێ دەکەن.

(قورٚوچا) لە دو وشەی (قورٚ) و (چا) تێکەلە ـ قورٚ: یانی هەرگ و (چایی) یانی سارد. چۆن ئاوی چۆمێکە بە ناو ئەم اتێ دەپەرٚێ، بە تایبەت کاتی باران لە بەهاراندا (قورٚاوە) و ئاوەکەی ساردە، ئەم چۆمە بە (قورٚوچایی) ناوی دەرچوە ـ کە ناوی دێکە و ناوی دێکۆکەیش لە ناوی چۆمەکە گیراوەتەوە.

٢ـ (قۆری) و (چایی) دەکرێ، کاتی ئەم دێی‌یان دورست کردبێ تازە (چایی داهاتبێ) و لەو کاتەدا چایی یان لێ نابێ بەم رٚێکەوتە ناوی (قوری چای) بە سەرا برابێ، بە راوێژی

خەڵکی کورد (قورۆچا) دەوترێ. (خوازاناترە).[1]

ناوی دێکانی بە ڕیز ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئیبراهیما وا: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٥ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٨ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: هەڵیزاوا و دەوڵەتاوی و کوژکوژە دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٨٦ ـ ماڵ: ٣١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢ـ ئەسڵەمەرز: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٨٠ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٠ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: سەراوسورە و گەناو دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٤٥٥ ـ ماڵ: ٧٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٣ـ ئاخبڵاخ: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٥ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٣ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: کانی عەینەلی، کانی گوڵزار دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٦٨ ـ ماڵ: ١٣ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، ترێ ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٤ـ باخچە مەریەم: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٢ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٦ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: چرخەبەیان و کانی گوڵزار دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٤٢ ـ ماڵ: ٢٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٥ـ بەهمەناوا: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٤ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٩ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: دایە ـ داوێنەیی یە ـ سارده سێرە ـ

١ـ لێکدانەوەی نوسەر.

دانیشتوان: ٢٨٤ ـ ماڵ: ٥١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، توتن، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٦ـ تاتە ڕەشید: دێیە کە لە دیکۆی «قوزوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٧ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٣ ک قوزوچا و لە نێوان دێکانی: کاوشە و تازاوا قوزوچا دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٣٠٥ ـ ماڵ: ٥٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٧ـ تازاوای قوزوچا: دێیە کە لە دیکۆی «قوزوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٨٧ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٣ ک قوزوچا و لە نێوان دێکانی: قوزوچا و تاتەڕەشید و چەرخەبەیان دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٣٠٩ ـ ماڵ: ٥٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٨ـ چەرخەبەیان: دێیە کە لە دیکۆی «قوزوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧١ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٩ ک قوزوچا و لە نێوان دێکانی: تازاوا و باخچە مریەم دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١٦٩ ـ ماڵ: ٣١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری، هەنگوین ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٩ـ چەخماخ دەرە: دێیە کە لە دیکۆی «قوزوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٠ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٦ ک قوزوچا و لە نێوان دێکانی: زاخە و چیلک دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢٨٤ ـ ماڵ: ٥٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٠ـ چیلک: دێیە کە لە دیکۆی «قوزوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٠ ک قوزوچا و لە نێوان دێکانی: چەخماخ دەرە و گورگاوا دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١٤٧ ـ ماڵ: ٢٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، مرغداری ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان:

قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١١ـ حەساری ئەسڵەمەرز: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٨٢ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٥ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: گۆمەدەزە و سەراوی باینجقلو دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٨٧ ـ ماڵ: ١٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، هەنگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری و مرغداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٢ـ حەقە: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ک باکوری خۆراوای قوروە و ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: سەراوسورە و گاودانەزار دایە ـ کوێستانییە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢١٢ ـ ماڵ: ٣٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٣ـ خزرلەک: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٨٨ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٨ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: حەقە و قەڵاپولا دایە ـ تەپۆڵکەیی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٠١ ـ ماڵ: ٥٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٤ـ زاخە: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٥ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٨ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: چیلک و کاروەندان دایە ـ داوێنە یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٣٨٧ ـ ماڵ: ٧٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٥ـ سەراوی حاجی پەموق: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٠ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٠ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: کاروەندان و قورۆچا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٥٤ ـ ماڵ: ٩٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٦ـ سەراب سورە: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٨٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢١ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: ئەسلەمەرزو و گەناو دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٣٤٠ ـ ماڵ: ٦٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٧ـ شەعبانی: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٧ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٠ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: حاجی پەموق و موبارەکاوادا یە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٤٠٣ ـ ماڵ: ٦٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٨ـ ئاڵی پینەک: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٨٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و١٦ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: ناگران و باخچە مریەم دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١٢٦ ـ ماڵ: ٦٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، هەنگوین ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری و مریشکداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٩ـ قشڵاخی جۆ: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٦ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٦ ک قورۆچا دایە ـ تەپۆڵکەیی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢ ـ ماڵ: ١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٠ـ قەڵاپوڵا: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٣ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٧ ک قورۆچا دایە ـ تەپۆڵکەیی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢٤٣ ـ ماڵ: ٤٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢١ـ قورچا: دێی ناوەندی دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٤ ک باکوری

خۆراوای قوروە دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۲۳۷۸ ـ ماڵ: ۴۱۳ ـ سوننی شیعە کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، مریشکداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ مامان ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ تەلەفون ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ نەجاری ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ چایخانە ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ بەرق.

۲۲ـ کاوشە: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ۶۷ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۳ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: موبارەکاوا و تاتەڕەشید دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۹۵ ـ ماڵ: ۱۶ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۲۳ـ کانی عەینەلی: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ۷۰ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۱۰ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: قورۆچا و ئاغبلاخ دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان، ۷۸ ـ ماڵ: ۱۸ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۲۴ـ گورگاوا: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ۸۸ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۴۵ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: چیلک و کانیپان دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۴۱۸ ـ ماڵ: ۷۸ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۲۵ـ کۆڵە بەیان: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ۷۵ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۲۰ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: چەرخە بەیان و ئاڵی پینەک و میرەکی دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۱۰۱ ـ ماڵ: ۱۹ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۲۶ـ کانیپان: دێیە کە لە دیکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ۶۵ ک باکوری

خۆراوای قوروە و ١٤ ک قوڕوچا و لە نێوان دێکانی: ئیبرایماوا گورگاوا دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٤٤ ـ ماڵ: ٤٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٧ـ کانی گوڵزار: دێ یە کە لە دیکۆی «قوڕوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٨ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٨ ک قوڕوچا و لە نێوان دێکانی: ئاغبلاخ و کوڵەهەرد دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٦٠ ـ ماڵ: ٤٨ ـ کوێستانی یە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، هەنگوین ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٨ـ گەناو: دێ یە کە لە دیکۆی «قوڕوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٦ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٥ ک قوڕوچا و لە نێوان دێکانی: قشلاخجۆ، گۆمەدەرە، ئەسلەمەرز دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٥٥ ـ ماڵ: ٣٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٩ـ گۆمەدەرە: دێ یە کە لە دیکۆی «قوڕوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٠ ک قوڕوچا و لە نێوان دێکانی: ناوگران و ئەسلەمەرز دایە ـ دوائینەیە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٧٨ ـ ماڵ: ٥٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٣٠ـ میرەکی: دێ یە کە لە دیکۆی «قوڕوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٤ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٠ ک قوڕوچا و لە نێوان دێکانی: کوڵەبەیان و قوچمە دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٣٧ ـ ماڵ: ١٠٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٣١ـ موحەممەداوای خەزرە: دێ یە کە لە دیکۆی «قوڕوچا»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٣ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٥ ک قوڕوچا و لە نێوان دێکانی: دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٨٦ ـ ماڵ: ١٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ،

دانەویلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە ـ ڕێگـا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۳۲ـ ناوەگران: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ۸۶ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۲۰ ک قورۆچا و لە نێوان دێکانی: مـاچکەخوارێ، گـۆمەدەرە دایـە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۱۹۳ ـ ماڵ: ۳۶ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەویلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کـاڵ و ئـاژەل داری، مـریشکداری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۳۳ـ هلیزاوا: دێیە کە لە دێکۆی «قورۆچا»ی ناوچەی قوروە، لە ۵۲ ک باکـوری خۆراوای قوروە و ۱۵ ک قورۆچا و لە نـێوان دێکـانی: ئـیرایـماوا و کـانی پـان دایـە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۲۸۳ ـ ماڵ: ۵۲ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەویلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنـان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

قەسلان

دێکۆی (قەسلاْن) کە لە ١٦ دێ پێکهاتوە و لە و باکوری ناوچەی قوروە دایە، ڕوبەرەکەی ٤٢٨/٥ ک ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ٦٠٠٢ کەسە، یانی لە هەر کم ـ ێکی چوار گۆشە دا ١٤ کەس نیشتەجێ یە. وشەی (قسل) لە کوردی (ڕاوێژی کوردی سۆرانی) یانی (ئاهەک)، (قسلاْن) وەک (زبران) و (نەرمان) بە مانا شوێن و جێی (قسل)ە، چون ئەم دێی بەردی (ئاهەکی) و کانی بەردە (مەڕمەڕی) زۆرە. ناویان ناوە قسلاْن، یانی جێی بەردی قسلی و کانی ـ بەردە مەڕمەڕ ـ بەم شێوە چون وشەی (قسلاْن) وشەیەکی مێژوی‌یە، دێکۆکەیشیان بە ناوی دێی قسلاْنەوە ناوناوە. سنوری ئەم دێکۆیە بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی (لەک).

٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆی دەوروبەر.

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی (پەنجە عەلی).

٤ـ بە خۆرهەلاْتەوە بە دێکۆی (دلْبەران) و پارێزگای (هەمەدان)وە نوساوە.

دێی قسلاْن: ماوەیی هاوینە هەواری خانەکانی ئاردەلاْنی کوردستان بووە (ئامان اللهخان)ی والی بەردە مەڕمەڕەکانی ئەم دێی بۆ بەر هەیوان و شانشینەکانی حەوش و ئەم لاو لای درگا و کۆلەکەکانی مزگەوتی دارلاحسانی سنە بەکار بردوە. سنوری دێی قسلاْن بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکانی (ئاجی چای) (عەسکەراوا) و (مەنسوراوا).

٢ـ لە باشورەوە بە دێکانی (ئەميناوای قسلاْن).

٣ـ لە خۆراواوە بە شاری بیجار و دێی (موزەفەراوا).

٤ـ لە خۆرهەلاْتەوە بە دێکانی شێخ (جەعفەر)ە ـ وە نوساوە.

ناوی دێکانی بەریزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئەميناوای قسلاْن: دێیە کە لە دێکۆی «قسلاْن»ی ناوچەی قوروە، لە ١٣ ک باکوری قوروە و ٧ ک قسلاْن و لە نێوان دێکانی: زێویە و شێخ جەعفەر و قسلاْن دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣١١ ـ مالْ: ٥٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە چۆمی ئامیناوا و کانیاو ـ بەرهەم: دەغلْ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغلْ: کشت و کالْ و ئاژەلْ داری ـ

دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی.

۲ـ ئاجی چای: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ۲۰ ک باکوری خۆرهەلاتی قوروە و ۱۰ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: قسلان و زەڕیناوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٤۰۳ ـ مال: ٦٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕیگا: ماشین ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەقالی.

۳ـ ئەڵلایاری: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ۲۷ ک باکوری خۆرهەلاتی قوروە و ۱۸ ک قسلان دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۱۸۱ ـ مال: ۳۳ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ دەرمانگاه ـ پۆست ـ لولەکەشی.

٤ـ ئوچ بڵاخ: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ٤۳ ک باکوری قوروە و ۲۳ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: مەهەدی خان و قەرەئاغل دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۲۸۲ ـ مال: ٥۰ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەلداری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ لولەکەشی ـ ئاش.

٥ـ دیرەکلو: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٥ ک باکوری خۆرهەلاتی قوروە و ۳٥ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: قەرەبلاخخان و نادرشە و قەرئاغل دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۱٤۲ ـ مال: ۳۲ ـ شیعە ـ تورک ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەلداری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ حەمام ـ بەقالی.

٦ـ زێویە: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ۷ ک باکوری قوروە و ٥ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: قسلان و موزەففەراوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۲۷٤ ـ مال: ٤۸ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە چۆم و کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم

ـ ڕێگا: ماشینڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی.

۷ـ زەڕیناوا: دێیە کە لە دیکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ۳۴ ک باکوری خۆراوای قوروە و لە ۲۰ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: ئەڵلایاری و عەسکەراوا و ئاجیچای دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۶۷ ـ ماڵ: ۱۵ ـ شیعە ـ تورک و کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشین ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ حەمام.

۸ـ شوراب حاجی: دێیە کە لە دیکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ۲۰ ک باکوری قوروە و ۱۵ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: شوراب خان و چوارگا دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۴۷۱ ـ ماڵ: ۹۱ ـ سوننی و شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، قاڵیچە ـ ڕێگا: ماشینڕەو ـ بەرق ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ نەوتفرۆشی.

۹ـ شوڕاب خان: دێیە کە لە دیکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ۳۳ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۱۸ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: شوڕاب حاجی و سیلاوی دایە ـ قۆپی‌یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۴۰۶ ـ ماڵ: ۸۰ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشین ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ حەمام ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ نەوت فرۆشی.

۱۰ـ عەسکەراوا (مەنسوراوا): دێیە کە لە دیکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ۳۳ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۱۵ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: زەڕیناوا و ئەڵلایاری و مەهدیخان دایە ـ قۆپی‌یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۳۷ ـ ماڵ: ۶ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشین ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

۱۱ـ قسلان: دێی ناوەندی دیکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ۱۰ ک باکوری قوروە و نێوان دێکانی: زێویە و سەرێشاوا و ئەمیناوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ۱۲۱۵ ـ ماڵ: ۲۱۸ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو و چۆمی محەللی ـ بەرهەم:

دەغل، دانەوێلە، سپیایی، چنارستان ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ قوتابخانە سەرەتایی و ڕانومایی ـ بەرق ـ دارتاشی ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ نەوت فرۆشی ـ ئاسنگەری.

١٢ـ قەرەئاغڵ: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٥ ک باکوری قوروە و ٣٣ک قسلان و لە نێوان دێکانی: ئوچ بلاخ و دێرەکلو دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢٩٣ ـ ماڵ: ٤٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٣ـ قەرەبلاخ خان: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٥ ک باکوری خۆرهەڵاتی قوروە و ٢٠ک قسلان دایە و لە نێوان دێکانی: نادرشە و دێرەکلو دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٥٥٦ ـ ماڵ: ١٠٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، ترێ، میوە، چنارستان ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ لولەکەشی.

١٤ـ مەهدی خان: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٤ ک باکوری قوروە و ٢٠ک قسلان و لە نێوان دێکانی: عەسکەراوا و ئوچ بلاخ دایە ـ قۆپی یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٣٧٤ ـ ماڵ: ٦٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە چۆمی شور ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ لولەکەشی.

١٥ـ موزەففەراوا: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ٧ک باکوری خۆرهەڵاتی قوروە و ٥ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: زێویە و سرێشاوا دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٤٢٠ ـ ماڵ: ٧٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٦ـ نادرشە: دێیە کە لە دێکۆی «قسلان»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٠ک قوروە و ٣٤ ک قسلان و لە نێوان دێکانی: ئوچ بلاخ و قەرەبلاخ خان دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٥٧١ ـ ماڵ: ١٢٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە،

سپیایی، ترێ ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، قاڵیچە ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی.

دیکوی لەک

دێکۆی (لەک) کە لە ۲۱ دێ و ۲ شوێنی تایبەت پێکهاتوە و لە باکوری ناوچەی قوروە دا هەڵکەوتووە، زوبەرەکەی ۴۶۷ کم ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ۶۰۷۴ کەسە، یانی لە هەر کم ـ یکی چوار گۆشە دا ۱۳ کەس نیشتەجێ یە. دێی (گیل‌کلو) بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە،چون خێڵی کورد (لەک) لەم مەڵبەندە دا نیشتەجێ بون بە ناوی دێکۆی (لەک) ناو بانگی دەرچوە. سنوری ئەم دێکۆیە بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە ناوچەی بیجار.

۲ـ لە باشورەوە بە دێکۆی قسلان.

۳ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی لەیلاخی باکوری.

۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە پارێزگای (هەمەدان)وە نوساوە.

چۆمەکانی (شور) و (تەڵوار) بزێ لە زەویەکانی خێڵی (لەک) ئاوی دێری دەکەن و پاشان بەرەو ناوچەی بیجار تێ دەپەڕن، زەویی ئەم دێکۆیە زۆر پڕ خێر و بێرە. سنوری دێی (گیلکلو) بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێی عەبدوڵاوا.لە ناوچەی بیجار.

۲ـ لە باشورەوە بە دێی (تازاوای گیلکلو).

۳ـ لە خۆراواوە بە دێکانی (حەسەن خان) و (جافر خان).

۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی (شادیاوا و شوڕاب هەزارە)وە نوساوە.

نزیکترین دی بە (گیلکلو) دێی (حەسەن خان)ە ۵ ک دورە.

دورترین دێیش ـ دێی (عەرەبشایە)۲۵ ک دورە.

رێگای وبان: رێگای فەرعی (قوروە) (بیجار) بە دێکۆی (لەک) دا دەڕوا و بووەتە هۆی پەیوەندیی زۆرتری دێکان بە ناوەندی دێکۆ و بە شاری قوروە وە، لەم ۲۱ دێ یە دێیێ رێگای ئیسفاڵت (قیرەتاو) ۱۵ دێی رێگای خاکی، ۲ دێی رێگای سەلتە یان هەیە.

ناوی دێکانی بە ریزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

۱ـ ئەحمەداوای باش: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ۶۸ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۲۱ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: عەرەبشا و نیازبلاغ دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۳۲۱ ـ مال: ۵۵ ـ سوننی و شیعە ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەڵداری ـ دەسکردی ژنان: قالی، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ بەرق.

۲ـ تازاوای گیلکلو: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ۳۵ ک باکوری خۆراوای قوروە و لە ۶ ک گیلکلو دایە. دێ کۆن بووە، بەڵام ئیستا کە چۆڵە و لە لاوە دەکێلدرێ.

۳ـ جەعفەر: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ۴۲ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۷ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: حەسەن خان و فەرهاداوا و مەنتش دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۳۵۷ ـ مال: ۶۶ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ ئاسنگەری ـ بەرق.

۴ـ چەمەقلوی شەیدا: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ۶۰ ک باکوری خۆراوای قوروە و ۲۰ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: نەجەفاوا ئەمیراوا دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۵۵۳ ـ مال: ۸۶ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، چنارستان، میوە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ قەساوی ـ بەرق.

۵ـ حوسەیناوا: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ۴۸ ک باکوری قوروە و لە ۱۰ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: فیروزاوا و عەبدولاوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ۱۴۳ ـ مال: ۳۵ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ حەمام ـ بەرق.

۶ـ حەسەن خان: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ۴۰ ک خۆراوای

قوروە و ٥ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: جەفەر و گیلکلو دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٦٥٦ ـ مال: ١٠٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە، توتن ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانەی سەرەتایی و رانومایی ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ بەرق ـ قوتابخانەی شبانەروزی ـ بەڕێز "مەلا ناصر ئەزەغ" دەرس وێژ و پێش نوێژی ئەم دێیە.

٧ـ سیلاو: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٢٨ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٣ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: مەنتەش و شوراب خانە دایە ـ قۆپی یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٤٥٧ ـ مال: ٨٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ بەرق.

٨ـ (شوکراوا) چراغاوا: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٩ ک خۆراوای قوروە و ٨ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: حوسەیناوا و عەبدولاوا دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٣٥٧ ـ مال: ٦٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ بەرق.

٩ـ شادیاوا: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٧ ک خۆراوای قوروە و ٦ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: عەبدولاوا و شوراب هەزارە دایە ـ کوێستانی‌یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ١٥٠ ـ مال: ٢٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ مەلا عەلی فەیزی خەلکی شوێنی یانە دەرس وێژ و پێش نوێژی ئەم دێیە.

١٠ـ شوڕاب هەزارە: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٣٥ ک خۆراوای قوروە و ١٠ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: شادیاوا و گزل قایە دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٣١٧ ـ مال: ٥٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، یونجە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان:

قاڵی، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ حەمام ـ ئاسنگەری ـ بەرق.

١١ـ عەباساوا: دێ کۆن بوە بەلاّم ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٢ـ عەڕەب شا: دێیە کە لە دێکوی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٥ک خۆراوای قوروەو ٢٥ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: ئەحمەداوای باش و موحەممەد ساڵح دایـە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢٧ ـ ماڵ: ٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو (لەبشور) ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٣ـ عەبدولاّوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٠ک باکوری خۆراوای قوروە و ٥ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: جەفەر و گیلکلو دایـە ـ قـۆپی یـە ـ ساردەسێره ـ دانیشتوان: ٦٥٦ ـ ماڵ: ١٠٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێڵە، سپیایی، توتن ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنـان: قـاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

١٤ـ فیروزاوا: دێیە کە لە دێکوی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٦ک بـاکـوری خۆراوای قوروە و ٦ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: شادیاوا و چراغـاوا و گـیلکلو دایـە ـ تەپۆڵکەیی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢٥٧ ـ ماڵ: ٤١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە چۆم و کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

١٥ـ فەرهاداوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٩ک باکوری خۆراوای قوروە و ٩ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: عباساوا و نەجەفاوا و گیلکلو دایـە ـ تەپۆڵکەیی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٧١ ـ ماڵ: ٣١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە چۆم ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنـان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت ـ نیروی ئینتزامی ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ بەرق.

١٦ـ کەماڵاوای موحەممەد ساڵح: دێیە کە لە دێکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٢ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٢ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: موحەممەد ساڵح و

چراغاوا و گیلکلو دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٤٧ ـ ماڵ: ٢٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە چۆم و کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

١٧ـ گزلْقایە: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٥ ک باکوری خۆرهەلاتی قوروە و ١٥ ک گیلکلو و لە نێوان دیکانی: نیازبلاغ و سوراب هەزارە دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٩٣ ـ ماڵ: ٣٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٨ـ گێلەلی (گیلکو): دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٤١ ک باکوری قوروە و نێوان دیکانی: حەسەن خان و عەبدولاوا دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٥٦٤ ـ ماڵ: ١٠١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ فروشگای هاویاری ـ نیروی ئینتیزامی ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ بەرق، مەلا سلێمانی سەردەشتی دەرس وێژ و پێش نوێژی ئەم دێیە.

١٩ـ مامە ساڵە(موحەممەد صالح): دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٩ ک قوروە و ٨ ک گیلکلو و لە نێوان دیکانی: کەمالاوا و فیروزاوا و عەربشا دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٤٩ ـ ماڵ: ١٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٢٠ـ مەنتەش: دێیە کە لە دیکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٩ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٨ ک گیلکلو و لە نێوان دیکانی: ملیکاوا و جەعفەر و سیلاو دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٨٣ ـ ماڵ: ٣٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو و چۆمی یالغوزئاغاج ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ بەرق.

٢١ـ مەلەکاوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٠ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٠ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: عەباساوا و مەنتەش دایە ـ گۆڕاییی یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٤٢٧ ـ ماڵ: ٨٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو و چۆمی یاڵغوزئاغاج ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ لولەکەشی ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

٢٢ـ نەجەفاوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٢ ک قوروە و ١٥ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: چەمەقلو ـ فەرهاداوا دایە ـ کوێستانی‌یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٢٠٨ ـ ماڵ: ٣٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن‌ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ نەوت فرۆشی ـ بەقاڵی ـ بەرق.

٢٣ـ نیازبڵاغ: دێیە کە لە دێکۆی «لەک»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٧ ک باکوری قوروە و ١٧ ک گیلکلو و لە نێوان دێکانی: گزڵقایە و ئەحمەداوای باش دایە ـ قۆپی یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٤٣٥ ـ ماڵ: ٧١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ مامان ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ نەوت فرۆشی ـ ئاش ـ بەرق.

لەیلاخی باکوری

دێکۆی (لەیلاخی) باکوری لە ٢٦ دێ پێکهاتوە و لە باکوری خۆراوای قوروە دایە زوبەرەکەی ٤٨٢/٥ ک ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ٧٠٧٣ کەسە، یانی لە هەر کم ـ یکی چوار گۆشە دا٦٥/ ١٤ کەس نیشتەجێ یە. دێی (بلەدەستی) بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە. سنوری لەیلاخی باکوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی (خەسراوا)ی ناوچەی بیجار.

٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆی (دێگولان).

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی (قورزوچا) و بە ناوچەی سنە.

٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی (لەک) و دێکۆی (خەسراوا)ی بیجارەوە نوساوە.

دێی (بلەدەستی) چون لە سەر شەقامی (فەرعی) (دێگولان) بۆ بیجار و حوسەیناوای سنە دا هەڵکەوتوە و دێکانی دەوربەری بە ئاسانی دەتوانن لەم ڕێگاوە پەیوەندی خۆیان بە ناوەندی دێکۆی و شاری قوروە وە بگرن. بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە، سنوری دێی بلەدەستی بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکانی (قوڵقوڵە) و (بریاخان).

٢ـ لە باشورەوە بە دێی (کاکە جۆ).

٣ـ لە خۆراواوە بە دێی (قۆچم).

٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی (ئاخیکەماڵ) و (قشلاخی خواکەرەم)وە نوساوە.

خاکی ئەم دێ زۆر بە بزشت و چاکە بەڵام بە داخەوە وەک زۆربەی دێکانی (کوردستان) بە هۆیی کەم تەرخەمی (لێ پرسراوان)ی وڵات بێ بەرهەم و بەهرە ماوەتەوە، قسرە و لە بەر وێستاوەتەوە. ئەم مەڵبەندە کە گوڵی سەر تەڵی وڵاتە، هەمو بستە خاکێکی پڕ لە گەوهەری هاتە، ناوی بە ناوبانگی لەیلاخە، باخی پڕ بەر و گەشی ناوشاخە.

تا دێگولان ٣٠ ک ـ ە و تا قوروە ٧٠ ک ـ ە، نزیکترین دی بە (بلەدەستی) دێی (کاکەجۆ)یە ٨ ک دورە ـ دورترین دێیش دێی (سەراو شارەکی سەرێ)یە ٣٩ ک دورە. لەم ٢٦ دێیە ـ ٨ دێی ڕێگای ئیسفالتە ـ ١٣ دێی ڕێگا خاکی ـ ٥ دێی ڕێگای پیادە ڕەوی هەیە.

ناوی دێکانی بە ڕیزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئاخی کەماڵ: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٧٠ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٢ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: کاکەجۆ و قشلاخی خواکەرم دایە ـ داوێنەیە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٣٧ ـ ماڵ: ٤٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ ئاش ـ ئاسنگەری ـ بەرق.

٢ـ ئەمیراوای: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٧٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٧ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: ئەميناوا و زەفەراوا دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢١٨ ـ ماڵ: ٣٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ ددان پزشک ـ بەرق.

٣ـ بایە: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٨٣ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٣ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: قۆچەم و قەلاّپولاّ دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٣٩ ـ ماڵ: ٢٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٤ـ برياخان: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٨٥ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٠ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: قولقولە و قشلاخی خواکەرەم دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٩٣ ـ ماڵ: ٢٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێنڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ ئاش ـ بەرق.

٥ـ بلەدەستی: دێی ناوەندی دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٧٠ ک باکوری خۆراوای و لە نێوان دێکانی: قولقولە و کاکەجۆ دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٨٧٧ ـ ماڵ: ١٧٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومایی ـ دەفتەری جیهاد ـ پاسگا ـ

مامانی ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ قەساوی ـ ئاش ـ دەفتەری ژن مارەبڕین.

٦ـ بەگەجان: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٥٨ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٢ ک بلەدەستی و لە نیوان دیکانی: تازاوا و تەلوار دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٧٩٤ ـ مال: ١٢٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ مریشکداری ـ حەمام ـ فروشگای هاویاری ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

٧ـ تیلەکۆ: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٨٧ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٧ ک بلەدەستی و لە نیوان دیکانی: شکربلاخی و ئەمیراوا دایە ـ گۆزایی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ١٦٢ ـ مال: ٢٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ مامانی ـ بەرق ـ قەساوی ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

٨ـ تازاوای گامێشان: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٦٠ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٨ ک بلەدەستی و لە نیوان دیکانی: بەگەجان و خاناوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٣٠٩ ـ مال: ٦١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ مریشکداری ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ ددان پزشک ـ پۆست ـ تەلەیفون ـ ئاسنگەری ـ بەقالی ـ بەرق ـ لولەکەشی.

٩ـ کانی درێژ(چشمەدراز): دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٩١ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢١ک بلەدەستی و لە نیوان دیکانی: نەقارخان و قەلاگا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێره ـ دانیشتوان: ٢٠٠ ـ مال: ٢٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، قالیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

١٠ـ خاناوا: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٦٩ ک

باکوری خۆراوای قوروە و ١٧ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: قشلاخی خواکەرەم و تازاوای گامیشان دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٥٧ ـ مال: ٢٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

١١ـ دەوڵەتاوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٨٤ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٤ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: نەقارەخان و سیوسێ مەرد دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٥ ـ مال: ٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ بەرق.

١٢ـ سالاراوا(کانی مەڕ): دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٨٩ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٩ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: قەلاگا و شابلاخی دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٤٥ ـ مال: ٢٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

١٣ـ سیوسێ مەرد: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٧٩ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٩ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: قەلاگا و دەوڵەتاوا و گامیشان دایە ـ تەپۆلکەیی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٤٨ ـ مال: ٢٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

١٤ـ سەراوشەهرەک سەرێ: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ١٠٦ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٣٩ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: سەیران و شەهرک خوارێ دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٠٣ ـ مال: ٥٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و

ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ نەوتفرۆشی ـ ئاش ـ بەرق.

١٥ـ شابلاخی (کانی گەورە): دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٩٧ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٧ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: تیلەکۆ و خودالان و سالاراوا دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٣٤ ـ ماڵ: ٦٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

١٦ـ شەیدا: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٧٤ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢٠ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: چەمقەڵو شەیدا و نیاز دایە ـ داوێنەیە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٢٧ ـ ماڵ: ٢٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٧ـ زەفەراوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٦٤ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٤ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: خاناوا و میراوا دایە ـ کوێستانی‌یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٢٣ ـ ماڵ: ٢٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، چنارستان ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالی، قالیچە ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ دەرمانگا ـ ئاش ـ بەرق.

١٨ـ عەلیاوی لوچ: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٨٠ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٢١ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: تازاوای و گامیشان دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٨٩ ـ ماڵ: ٤٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو و کارێز ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە، چنارستان ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ دەرمانگا ـ حەمام ـ دارتاشی ـ بەقالی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

١٩ـ قوچەم: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٦٤ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٢ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: بایە، موبارکاوا دایە ـ

گوزایی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٥٩ ـ ماڵ: ٦٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، قالیچە ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

٢٠ـ قوڵقوڵە: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٨٠ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٠ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: بایە و بریاخان دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٠٥ ـ ماڵ: ٤٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ مامایی ـ پۆست ـ بەرق.

٢١ـ قەڵاگا: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٧٧ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٨ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: سی‌وسێ مەرد و سالاراوا دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٥٩ ـ ماڵ: ٢٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ مریشکداری ـ بەرق.

٢٢ـ قشلاخی خواکەڕەم: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٨٣ ک باکوری خۆراوای قوروە و ١٣ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: خاناوا و بریاخان دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣١١ ـ ماڵ: ٤٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ دەرمانگا ـ بەقالی ـ قەساوی ـ چایخانە ـ تەعمیرگای ماشێن ـ ئاش ـ بەرق.

٢٣ـ کاکەجۆ: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی قوروە، لە ٦٢ ک باکوری خۆراوای قوروە و ٤ ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: بلەدەستی و بەگەجان دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٥٥٦ ـ ماڵ: ٧١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، توتن ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانەی سەرەتای، ڕانومایی ـ دەرمانگا ـ لولەکەشی ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

٢٤ـ موبارەکاوای ئاسنگەران: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باکوری» ناوچەی

قوروە، لە ٦٠ک باکوری خۆراوای قوروە و ۵ک بلەدەستی و لە نێوان دێکانی: بلەدەستی و قۆچەم و کایی‌وشە دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ۱٦۴ ـ ماڵ: ۲۹ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵی، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

لەیلاخی باشوری

دێکۆی (لەیلاخی‌باشور) لە ۳۳ دێ پێکهاتوە و لە باشوری خۆراوای قوروە دا هەڵکەوتوە و زوبەرەکەی ۴۱۴ ک ـ ی چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ۱۶۹۳۰ کەسە، یانی لە هەر کم ـ ێکی چوار گۆشە دا۸۹/۴۰ کەس نیشتەجێ، سنوری لەیلاخی باکوری بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی (قوزوچا) و (دێگولان).

۲ـ لە باشورەوە بە ناوچەی سەنقوز کولیایی کرماشان و دێکۆی موژەژی ناوچەی سنە.

۳ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی (صەڵواتاوا) و (نەزان)ی ناوچەی سنە.

۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی (پەنجەعەلی)یەوە نوساوە.

دێی (بلواناوا) کە لە سەر شەقامی (قیرەتاو)ی (دێگولان) بۆ (موژەژ) دایە و حەشیمەتی ۳۰۹۷ کەسە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە و سنوری بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکانی (کلکە) و (ملە).

۲ـ لە باشورەوە بە دێکانی (بەکراوا) و (غولاماوا).

۳ـ لە خۆراواوە بە دێکانی (سەرا و دومەل) و (زامل) و (مەیموناوا).

۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی (قادرمەز) و (گورگانە) و (گردی میرانی‌سەرێ)وە نوساوە.

(بلواناوا) تا (دێگولان) ۱۸ کم ـ ە و تا شاری قوروە ۵۸ کم ـ ە.

نزیکترین دێ بە (بلواناوا) دێی (کلکە)یە بە ماوەی ۲ ک، دورترین دێیش، دێی (میانگور ان)ە بە ماوەی ۲۰ کم.

مەڵبەندە لەیلاخ: مەڵبەندێکی کوێستانی، ئاو و هەوا سافی، لەوەز خۆشە، زەوی ئەم مەڵبەندە بۆ کشت و کاڵ، زۆر بە بزشت و پێت و بەرەکەتە، بۆ ئاژەڵداریش زۆر بە کەڵک و بەهرەیە.

شوغلی خەڵکی ئەم مەڵبەندە کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری یە ـ زمانیان کوردی سۆرانی‌یە، مەزهەبیان (شافعی)یە، خەڵکی لەیلاخ بۆ دینداری و پایەبەندی بە بیر و بزوای دینی، پەیرەوی لە قورئان و بەرنامەی شیرینی، گوێ دان بە وتەی پێشەوایان ئاینی، زوشتین بە شوێنی پێغەمبەری خۆشەویستی ئاخر زەمانا، ناوبانگی باشیان دنیای پڕ کردوە ـ

نەتەویسانی دین و گەلیان وژکردوە.

ناوی دێکانی بە ریزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ بلۆاناوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٨ ک خۆراوای قوروە و لە نێوان دێکانی: سرنجیانە و هەواریان و لە سەرشەقامی قیرەتاوی (دێگولان) سنەدایە ـ کویستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٠٩٧ ـ مال: ٥٨٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم ـ قوتابخانەی ناوەندی سەرەتایی و ڕانومایی ـ پاسگا ـ حەمام ـ ددان پزشک ـ پۆست ـ دەرمانگا ـ تەلەیفون ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ دارتاشی ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ تەعمیرگای ماشێن ـ ئاش.

٢ـ بەکراوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٩ ک خۆراوای قوروە و ٤ ک بلۆانا و لە نێوان دێکانی: بلۆاناوا و گردی میرانی سەرێ دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٨٦ ـ مال: ٤٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٣ـ باشماخ: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٢ ک خۆراوای قوروە و ١٥ ک بلۆاناوا و لە نێوان دێکانی: بەردەڕەش و جوامیراوا دایە ـ داوێنە یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ١٤٢٦ ـ مال: ٢٦٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، ترێ، میوە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومایی ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەرق.

٤ـ بەردەڕەشە: دێ کۆن بوە ئێستا لاوە دەکێلدرێ.

٥ـ تازاوای چراغاوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٨ ک خۆراوای قوروە و ١٦ ک بلۆاناوا و لە نێوان دێکانی: دێگولان و چراغاوا دایە ـ دەشتایی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٣٦ ـ مال: ٥٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ نەوت فرۆشی ـ

ئاش ـ ئاسنگەری.

٦ـ جوامیراوا(جوانمردآباد): دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٩ ک خۆراوای قوروە و ١٧ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: مەجیداوا باشماخ دایە ـ داوێنەیە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣١١ ـ ماڵ: ٥٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ دارتاشی ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ چایخانە ـ ئاش ـ ئاسنگەری.

٧ـ چراغاوا: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٥ ک خۆراوای قوروە و ١٣ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: سنیس، سرنجانە و تازاوا دایە ـ داوێنەیە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٥٥٤ ـ ماڵ: ١٠٨ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ لولەکەشی ـ دارتاشی ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ چایخانە ـ دارتاشی ـ بەرق ـ ئاش ـ ئاسنگەری.

٨ـ ڕامل: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٤ ک خۆراوای قوروە و ١٨ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: ئەشکەوتان و گەزگەزارە خوارێ دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٠٧ ـ ماڵ: ٦٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٩ـ سەرواڵە: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٦ ک خۆراوای قوروە و ١٨ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: هندی بلاغ، نیس و بەهمەناوا دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٤٥٦ ـ ماڵ: ٨١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغڵ، سپیایی، دانەوێڵە ـ شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ دارتاشی ـ ئاش ـ بەقاڵی ـ قەساوی ـ بەرق.

١٠ـ سیس: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٧ ک خۆراوای قوروە و ١٦ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: بلوانا و بەهمەناوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٤٩٠ ـ ماڵ: ٢٩١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم:

دەغل، دانەوێلە سپیایی، توتن، ترێ، هەنگوین ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ نەوت فرۆشی ـ فروشگای هاویاری ـ دەرمانگا ـ چایخانە.

١١ـ سەرنجیانە: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٠ ک خۆراوای قوروە و ٧ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: دێگولان و بلواناوا دایە ـ قۆپی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٣٤٩ ـ مال: ٢٧٤ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، توتن ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو قیرەتاو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق ـ حەمام.

١٢ـ سوراڵ: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٢ ک خۆراوای قوروە و ٢١ ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: سەراودوکەل، هندی بلاغ و سیس دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٩٧ ـ مال: ٣٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، توتن، ترێ، قەیسی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ حەمام ـ پۆست ـ بەرق ـ دارتاشی ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ قەساوی ـ ئاش.

١٣ـ سەراودوکەڵ: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٣ک خۆراوای قوروە و ١٩ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: سورال و ڕامل و گەزگەزارەی خوارێ و کلکە دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٥٧ ـ مال: ٢٧ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ بەرق ـ بەقالی.

١٤ـ شێخ حەیدەر: دێ کۆن بوە، بەلام ئێستا لا لەوە دەکێلدرێ.

١۴ـ شاجۆ: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٠ ک خۆراوای قوروە و ١٣ ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: گورگانە و گردی میرانی سەرێ دایە ـ داوێنەیە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٥٥ ـ مال: ٦٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەلداری ـ دەسکردی ژنان:

قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ بەرق.

١٥ـ صادقاوا: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ک خۆراوای قوروە و ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: قادرمەز و کەبودخانی خوارێ دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٤٨٣ ـ مال: ٨٩ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەلداری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە حەمام ـ دەرمانگا ـ لولەکەشی ـ پۆست ـ بەقالی ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ بەرق.

١٦ـ غولاماوا: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٩ک خۆراوای قوروە و ١١ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: بەکراوا و بلواناوا و مەیموناوا دایە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٨١ ـ مال: ١٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٧ـ قادرمەز: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٥ک خۆراوای قوروە و ١٢ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: گورگانە و ملە دایە ـ قۆپی یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٤٥٥ ـ مال: ٩١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، توتن ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ بەرق ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ قەساوی ـ ئاش ـ بەرق.

١٨ـ کانی شاقولی: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٠ک خۆراوای قوروە و ١٦ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: مراداوا و گردی میران خوارێ دایە ـ داوێنەیە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢١٤ ـ مال: ٤١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق.

١٩ـ کەبودخانی خوارێ: دێیە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٠ک خۆراوای قوروە و ١٥ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: صادقاوا و بەردەڕەش دایە ـ گۆزایی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ١١٩ ـ مال: ٢١ ـ سوننی ـ کورد ـ

ئاو: لە چۆمی کاکوی و کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، توتن ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ مامانی ـ حەمام ـ دەرمانگا ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ نەوت فرۆشی ـ ئاسنگەری ـ ئاش ـ بەرق.

٢٠ـ کلکە: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٣ ک خۆراوای قوروە و ٥ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: سرنجیانە، ملە دایە ـ داوێنە یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ١١٤ ـ ماڵ: ٢١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ نەوت فرۆشی ـ ئاش.

٢١ـ گەزگەزاری سەرێ: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٨ک خۆراوای قوروە و ٢٠ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: گەزگەزاری خوارێ و میانگۆران دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٦٧ ـ ماڵ: ٥٦ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٢٢ـ گەزگەزاری خوارێ: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٧٥ک خوراوای قوروە و ١٧ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: گەزگەزاری سەرێ و زامل دایە ـ کوێستانی یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٢٧٦ ـ ماڵ: ٥٣ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ بەرق.

٢٣ـ گردی میرانی خوارێ: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٤ک خۆراوای قوروە و ١٣ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: گردمیرانی سەرێ و نەبیاوا دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٨٠٩ ـ ماڵ: ١٦١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ حەمام ـ پۆست ـ فرۆشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ بەرق.

٢٤ـ گردی‌میرانی سەرێ: دێ‌یە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٣ک خۆراوای قوروە و ١٤ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: گردمیرانی خوارێ و بەکراوا دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ١٢٨٥ ـ مال: ٢٨٥ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ فروشگای هاویاری ـ نەوت فرۆشی ـ بەرق.

٢٥ـ گورگانە: دێ‌یە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٧ک خۆراوای قوروە و ٥ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: بلواناوا و شاجۆ دایە ـ داوێنە یە ـ ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ٢١٩ ـ مال: ٤٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ بەرق.

٢٦ـ مەجیداوا: دێ کۆن بوە، بەلاّم ئێستا لە لاوە دەکێلدرێ.

٢٧ـ موبارەکاوای کەللەڕەش: دێ‌یە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٥٣ک خۆراوای قوروە و ١٣ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: مەجیداوا و سەرنجیانە دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٧٣٤ ـ مال: ١٢٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، مەوج، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ دەرمانگا ـ پۆست ـ لولەکەشی ـ بەقالی ـ ئاش ـ بەرق.

٢٨ـ ملە(کوێرە): دێ‌یە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٤٦ک خۆراوای قوروە و ١٢ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: قادرمەز و کلکە دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٩٣ ـ مال: ٢٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کال و ئاژەل داری ـ دەسکردی ژنان: قالیچە، جاجم، گلیم ـ رێگا: ماشێن رەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەرق ـ لولەکەشی ـ حەمام ـ بەقالی ـ قەساوی ـ چایخانە ـ ئاسنگەری ـ ئاش.

٢٩ـ موراداوا: دێ‌یە کە لە دیکۆی «لەیلاخی باشوری»ی ناوچەی قوروە، لە ٦٤ک خۆراوای قوروە و ٧ک بلواناوا و لە نێوان دیکانی: هەواریان و کانی شاقولی دایە ـ داوێنە یە ـ سارده سێرە ـ دانیشتوان: ٣٢٠ ـ مال: ٦١ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم:

دەغل، دانەوێلە، سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ دەسکردی ژنـان: قـاڵیچە، مەوج، گلیم ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ پۆست ـ بەقاڵی ـ ئـاسنگەری ـ بەرق.

٣٠ـ میانگۆڕان: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخیباشوری»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٥٤ ک خۆراوای قوروە و ٢٠ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: گەزگەزاری سەرێ و ئەمیراوا و نەژان دایە ـ داوێنە یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٣٣ ـ ماڵ: ٥ ـ سوننی ـ کورد ـ داوێنەیە ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل و دانەوێلە ـ شوغل: کشت و کـاڵ و ئـاژەڵ داری ـ ڕێگـا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ بەرق.

٣١ـ مەیمو ناوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخیباشوری»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٦٥ ک خۆراوای قوروە و ٧ ک بلوانـاوا و لە نـێوان دێکـانی: غـولاماوا و سـوفیاوا دایـە ـ کوێستانی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٢١٥ ـ ماڵ: ٣٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل و دانەوێلە و سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ لولەکەشی ـ بەرق.

٣٢ـ نەبیاوا: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخیباشوری»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٥٠ ک خۆراوای قوروە و ١٥ ک بلواناوا و لە نێوان دێکانی: گردمیرانی خوارێ و لالەیی دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٧١٧ ـ ماڵ: ١٢٢ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کـانیاو ـ بەرهەم: دەغل و دانەوێلە و سپیایی ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، مەوج، گلیم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ بەقاڵی ـ ئاش ـ بەرق.

٣٣ـ هەندی بلاغ: دێیە کە لە دێکۆی «لەیلاخیباشوری»ی ناوچەی قوروە ـ لە ٦١ ک خۆراوای قوروە و ٢٠ ک بلواناوا و لە نـێوان دێکـانی: سـەرواڵە و گـەزگەزاری خوارێ دایە ـ قۆپی یە ـ ساردە سێرە ـ دانیشتوان: ٦٥ ـ ماڵ: ١٠ ـ سوننی ـ کورد ـ ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم: دەغل، سپیایی، دانەوێلە، توتن ـ شوغل: کشت و کاڵ و ئاژەڵ داری ـ ڕێگا: ماشێن ڕەو ـ دەسکردی ژنان: قاڵیچە، جاجم ـ مزگەوت و قوتابخانە ـ نەوتفرۆشی ـ بەقاڵی ـ بەرق.

ناوچەی کامیاران

ناوچەی کامیاران یەکێکە لە ٨ ناوچە بە خێر و بێرەکانی پارێزگای کوردستان و سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە ناوچەکانی سنە و مەریوان

٢ـ لە باشورەوە بە پارێزگای کرماشان

٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەی قروە و پارێزگای کرماشان

٤ـ لە خۆراواوە بە ناوچەی پاوە وە نوساوە.

ڕوبەری ئەم ناوچە ٢٠٣٥.ك چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ١٠٣٠٣٥ کەسە، ٢٩٩١٤ کەسیان لە شار، ٧٣١٩١ کەسیشیان نیشتەجێی دێن، شارستانی کامیاران لە باشوری پارێزگای کوردستاندا،لەم شەش دێکۆ پێکهاتوە.

١ـ دێکۆی ئەمیراوا: کە لە ٢٢ دێ و ١٤٧٧ ماڵ پێکهاتوە و لە باکوری خۆرهەڵاتی کامیاراندایە. ڕوبەری ئەم دێکۆ ٣١٦/٢٥.ك چوارگۆشەیە، حەشیمەتی ٨٥٠٥ کەسە، دێی موژەژ کە درێژی خۆرهەڵاتی لە گرینویچەوە ٤٧ پلە و ٩ دەقیقەیە و پانی باکوریشی لە خەتی ئیستیواوە ٣٥ پلە و ٢ دقیقەیە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٢ـ دێکۆی بێڵەوار: کە لە ٣٠ دێ و ١٣٠٠ ماڵ پێکهاتوە لە خۆرهەڵاتی کامیاراندایە،ڕوبەرەکەی ١٩٢/٤٢.ك چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ٧٤٠٧ کەسە، دێی شیروانە کە درێژی خۆرهەڵاتی لە گرینویچەوە ٤٨ پلە و ٤ دەقیقەیە، پانی باکوریشی لە خەتی ئیستیواوە ٣٥ پلە و ١ دەقیقەیە بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٣ـ دێکۆی ژاوەرۆ: کە لە ٣٠ دێ و ٢٥١١ ماڵ و سێ موچە پیکهاتوە و لە باکوری خۆراوای کامیاراندایە، ڕوبەری ٤٥٣/٧٥.ك چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ١٤٠٤ کەسە و شاروچکەی گشکێ بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٤ـ دێکۆی سورسور: کە لە ٥٢ دێ و ٢٥١٠ ماڵ پێکهاتوە و لە باکور و باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران دایە، ڕوبەری ٥٠٧.ك چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ١٢١٥٧ کەسە، دێی "یوسفاوا" کوانەی خوارێ کە لە ٤٦ پلە و ٥٩ دەقیقەی درێژی خۆرهەڵاتی گرینویچ، ٣٤ پلە و ٥٨ دەقیقە باکوری خۆراوای خەتی ئیستیوادایە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٥ـ دێکۆی شاهۆ: کە لە ٣٨ دێ و ١٤٢٩ ماڵ پێکهاتوە، لە خۆراوای باکوری

کامیاراندایە و ڕووبەرەکەی ٢٠٩/٥.ك چوارگۆشەیە، حەشیمەتی ٨٤٤٠ کەسە، دێی وەرمەهەنگ،کە لە ٤٦ پلە و ٥٣ دەقیقە درێژی خۆرهەڵاتی گرینویچ، ٣٤ پلە و ٤٨ دقیقە پانی باکوری خەتی ئیستیوادایە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

٦ـ دێکۆی گاوەڕۆ: کە لە ٢١ دێی و ١٩٩١ ماڵ پێکهاتوە لە باکوری خۆراوای کامیاراندایە و ڕووبەرەکەی ٢٦٧.ك چوارگۆشەیە و حەشیمەتی ٩٩٦٤ کەسە، دێی کوڵەسارە کە لە درێژی خۆرهەڵاتی گرینویچەوە ٤٦ پلە و ٥٦ دەقیقەیە، لە پانی باکوری خەتی ئیستیواوە ٣٤ پلە و ٥٨ دەقیقەیە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

کێو و بەرزاییەکانی ناوچەی کامیاران

ناوچەی کامیاران لە ٢ بەشی باکور و باشور پێکهاتوە کە گەردەنەی بە ناو بانگی (مرواری) و زۆرتری کێوەکانی لە بەشی باکوردا هەڵکەوتون، گرنگترین کێوی ئەم بەشە بەم جۆرەیە:

١ـکیوی (هەلتوشان): لە نێوان دێکانی لایەن، هەڵتوشان، کانی کون و کەچەڵە دایە. ڕاداری هەڵتوشان لە سەر ئەم کێوە چەقاوە.

٢ـ کێوی (بەفرەچاڵ): لە خۆرهەڵاتی دێکانی وزمانەی سەرێ، مرواری و کازماوادایە.

٣ـکێوی (سورسور) و (سوڵتان کۆ): لە نێوان دێکانی مەیدانە، پشت تەنگ و سورەتو دایە. زنجیرە کێوی ٢٢٨٨ گەزی (داین) لە باشوری دێی سەرکەشکە میر، دەربەندی عەزیز و باکوری دێی بڵوچەدایە،کە شەقامی کامیاران بۆ سەنقور بە داوێنی باشوری ئەم کێوەدا تێ دەپەڕێ.

٤ـ زنجیرە کێوی (بەردەسور): لە نێوان دێکانێ تاینە، سەربناو، نەجەفاوا و کوڵەسارەدایە.

٥ـکێوی (کەمەرەکۆ): لە نێوان کوڵەسارە، سەرجی، یەمینانی سەرێدایە.

٦ـکێوی (شەیتانە): لە نێوان دێکانی کوانە، تاینە و یوسفاوادایە.

٧ـکێوی ٢٩٥٠ گەزی (هەوارە بەرزە): لە نێوان هەر سێ نشور، سەرجی، و هەردو یەمینان‌دایە کە بەرەو خۆراوا دەڕوا و بە نێوان دێکانی دوڵاو، نزاردا،تێ دەپەڕێ و لە

سەر چۆمی سیروان دادەکوژێ.

۸ـکێوی (دۆڵاو): لە نێوان دێکانی دۆڵاو، نشوری سەرێ و دوڵ کەڕۆدایە.

۹ـکێوی (چەمەرگا): لە نێوان دێکانی کوڵەسارە، شاهینی، ئەسەداوا (عەسراوا) دایە.

۱۰ـکێوی ۲۳۸۳گەزی سیاسین: لە نێوان دێکانی پەشاباد و فارساوادایە.

۱۱ـکێوی (هەزار هەزار): لە نێوان هەردو ئافرینان، ماسان، شاهینی و عەسراباد دایە.

۱۲ـکێوی حاجی کوژ: لە نێوان دێکانی یەختەخان و توانکەشدایە.

۱۳ـکێوی کانی پشکە: لە نزیکی گەردەنەی مرواریدایە.

۱۴ـزنجیرە کێوی کوچەڕشت وکیوی یەکشەوە: لە نێوان دێکانی شاهینی، کانی سپی (گەشکی)، گاوانە، چوڕسانە، زێویە، بزۆش، گڵیانە و پەشابادایە.

چۆمەکانی ناوچەی کامیاران

۱ـ چۆمی مرواری: لەگەردەنەی بە ناوبانگی مرواری لەخۆرهەڵاتی دێی (بوانە) و کێوی داربەسەر و باشوری دێی یەختەخان و باکوری کێوی (حاجی‌کوژ)ەوە سەرچاوە دەگرێ، بە نێوان دێکانی (توانکەش) و (باخڵە)دا تێ دەپەڕێ و دێی (بیار) و شاری (کامیاران) بەجێ دێڵێ، لەحاست دێی (زەڕین‌جۆ) ئاوی (کۆڕەپوان)،کوێستانی (حەسەن هەڵکان) و ئاوی دێکانی (کانی هەنگە) و (محمد)اوا و ئاوی کوێستانی (شێخ میرزا) و ئاوی کێوی (سیاکەمەر) و دێی (هەشلی) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا وەلە حاست دێی (کولیجە) تێکەڵ چۆمی کۆبگار دەبێ و دەڕوا

۲ـ چۆمی کۆبگار: لە خۆراوای کێوی حاجی‌کوژ و بەرزاییەکانی نێوان هەردو (کوڕەدەرە) و کوێستانی (تەختی زەنگی) لە خۆرهەڵاتی کوێستانی بەناوبانگی (شاهۆ) سەرچاوە دەگرێ و بەرەو باشوری خۆرهەڵات دادەپەڕێ، لە حاست دێی کولیجە تێکەڵ ڕازاوەر دەبێ و دەڕوا.

۳ـ چۆمی ڕازاوەر: لە خۆرهەڵاتی دێکوی (پشت دەربەند)ی ناوچەی کرماشان سەرچاوە دەگرێ و بەرەو باکوری خۆرهەڵات دادەپەڕێ و لە باشوری پردی ڕازاوەر

چۆمەکانی مرواری و کۆبگار لەگەڵ خۆی دەبا و بەرەو باشور دەڕوا.

دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران

دێکۆی ئەمیراوا کە لە ۲۲ دێ و ۱۴۷۵ ماڵ پێکهاتووە و حەشیمەتی ۸۵۰۵ کەسە و ڕووبەرەکەی ۳۱۶/۲۵.ك چوار گۆشەیە، یانی لە هەر.ك.یکی چوارگۆشەدا ۲۶/۸۹ کەس نیشتەجێ یە.

ئەم دێکۆ لە باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و باشوری خۆرهەڵاتی شاری سنەدا هەڵکەوتوە، سنوری بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکۆی نەڕان ۲ـ لە باشورەوە بە دێکۆی سورسور ۳ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی لەیلاخی باشوری ناوچەی قوروە و بڕێ لە ناوچەی سەنقوری کولیایی ۴ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی گاوەرۆەنوساوە

دێی مووژەژ کە لە سەر ڕێگای ئیسفالتی دێگولان بۆ کامیاران دا هەڵکەوتووە و زیاتر لە ۱۴۵۰۰ کەس حەشیمەتی هەیە بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە، سنووری بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکانی، مارنج، گایدەر و مەحموداوا

۲ـ لە باشورەوە، بە دێی کوچک چەرموو لە دێکۆی سورسور

۳ـ لە خۆراواوە بە دێکانی، پەنیران و کانی سواران

۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێی ئەمیراواوە نووساوە

ڕێگای دێگولان بۆ کامیاران بە ناوەڕاستی ئەم دێکۆدا لە خۆرهەڵاتەوە بەرەو خۆراوا دەڕوا و بوەتە هۆی پەیوەند خەڵکی دێکانی ئەم شوێنە، نزیکترین دێ بە مووژەژ دێی مارنجە کە ۲.ك دورە، زمانی خەڵکی ئەم دێکو کوردی سۆرانیە، دینیان ئیسلامە، مەذهەبیان سوننی، پەیڕەوی ڕێبازی پێشەوای مەزن، ئیمام موحەممەدی شافعین ڕەزای خودای لە سەر بێت، ناوی دێکانی بە ڕیزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە:

۱ـ *ئەحمەداوا:* دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۶۰.ك باکوری کامیاران و ۷.ك مووژەژ و لە نێوان دێکانی کێلەگولان، خێراوا و دەگەن، دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۸، ماڵ ۶، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە

۲ـ ئەشکەوتان: دێیەکە لە دێکۆی ئـەمیراوا بـەشی نـاوچەی کـامیاران، لە ۵۹.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۶.ك مووژەژ و لە نێوان دێکانی، قـۆڕیدەرە وڕامـل دایـە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ۲۰۹، ماڵ ۴۱، سوننی، کورد. ئـاو، لە کـانیاو، بـەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۳ـ ئەمیراوا: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا،کە ناوی دێکو لە ناوی ئەم دێ گیراوەتەوە، لە ۵۶.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۳.ك مووژەژ و لە نێوان دێکانی، کێلەگوڵان، مووژەژ و محموداوا دایە. کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ۳۸۶، ماڵ ۷۰، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۴ـ پەنیران: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کـامیاران. لە ۵.ك بـاکـوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۳.ك مووژەژ و لە نێوان دێکانی: مووژەژ و قۆرخدایە. کـوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۴۴۱، ماڵ ۷۶، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشین ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۵ـ خێراوا: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران، لە ۶۰.ك بـاکـوری خـۆرهەڵاتی کـامیاران و ۷.ك مـووژەژ و لە نـێوان دێکـانی ئـەمیراوا، خـێراوا، احـمداوا محوداوادایە. کوێستانیٍ و ساردەسیرە، دانیشتوان ۳۸۰، ماڵ ۵۷، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێـڵە، سپیایی. شـوغڵ، کشت و کـاڵ، ئـاژەڵداری، ڕێگـا، مـاشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۶ـ دانان: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی نـاوچەی کـامیاران. لە ۳۸.ك بـاکـوری خۆرهەڵاتی کامیاران. ۱۵.ك مووژەژ و لە نێوان دێکانی سیاناو، مەجیداوا، فەقی سلێماندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۲۴، ماڵ ۴۵، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۷ـ دەگەن: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۶۱.ك مووژەژ و لە نێوان دێکانی احمداوا، سوفیاوا، کێلەگوڵاندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۲۵۸، ماڵ ۴۳، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سـپیایی. شـوغڵ، کشت و کـاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۸ـ ڕەمشت: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۵۷.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۴.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی ئەمیراوا کێلەگوڵان، مـحمداوا دایـە.

کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٣٩١، ماڵ ٦٥، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شـ غڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکرد بەرە و جاجم. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٩ـسیاناو: دێیەکە لە دێکوی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٤٠.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیار‌ . .ك موژەژ و ١٣.ك شەقامی کامیاران کرماشان و لە نێوان دێکانی، دانان، کوێک، سمران‌‌ یە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢١٣، ماڵ ٣١، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم. ...ڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێر...

١٠ـسوفیاوا: دێیە . لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کانیاران لە ٦١.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ٨.ك موژەژدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٧٢، ماڵ ٩، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشین ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١١ـقۆڕیدەرە: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٥٨.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ٥.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی، ئەشکەوتان، مەیموناوا، ڕەمشت و ڕاملڵدایە. کوێستانی و سا دەسیرە. دانیشتوان ٢٨٠، ماڵ ٤٨، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دان ێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٢ـقورخ: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤٧.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ١٠.ك شەقامی کامیاران.کرماشاندایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٦٨٨، ماڵ ١٠ ، سوننی، کورد. ئاو؛ لە کانیاو. بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، زەڵداری. ڕێگا، ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٣ـکانی سواران: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤٨.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ٥.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی قورخ، هوانلە، مارنج و گڕاوا، دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٢٠٩، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد. ئاو؛ لە کانیاو. بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٤ـگائیدەرە: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٥٥.ك باکوری خۆرهەلاتی و ٤.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی؛ ئەمیراوا، مارنج، محمودآوا، موژەژدایە.

کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۶۶، ماڵ ۳۴، سوننی، کورد، ئاو:لەکانیاو. بەرهەم: دەغڵ، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ. ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۱۵ـکۆیک: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا.بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤٥.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۸.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی قورخ، دانان، مەجیداوا و ۶.ك شەقامی کامیاران.کرماشان‌دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ۲۲۰، ماڵ ۳۵، سوننی، کورد. ئاو: لەچۆم و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۱۶ـکێلەگوڵان: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٥۹.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۶.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی ڕەمشت، ئەمیراوا، محموداوادایە، داوێنە و ساردەسێرە، دانیشتوان ۳٤٤، ماڵ ۶۲، سوننی، کورد. ئاو: لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۱۷ـمارنج: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٥٥.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۲.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی موژەژ، گائیدەرە، محمداوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۰٥٥، ماڵ ۱۸۸، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۱۸ـمەحموداوا (ئاسمان دەرە): دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران لە ۷۱.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۸.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی وەرمەکان، ئەمیراوا و کێلەگوڵان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ۲۱۳، ماڵ ٤۰، سوننی، کورد. ئاو: لەکانیاو. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

۱۹ـموحەممەداوای گریان: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بەشی ناوچەی کامیاران، لە ۶۶.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۳.ك موژەژ و لە نێوان دێکانی ڕەمشت، گائیدەر و موژەژدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۰۲، ماڵ ٥۷، سوننی، کورد. ئاو:لەکانیاو. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۲۰ـموژەژ: دێی ناوەندی دێکوی ئەمیراوایە لە ۶۳.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و لە نێوان دێکانی مارنج، ئەمیراوا، پەنێران دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۳۹۶، ماڵ

٢٥٧، سونني، كورد. ئاو، لەكانياو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شـوغڵ، کشت و کـاڵ، ئاژەڵداری. لە سەرشەقامی قیرەتاوی کامیاران بە دێ گولاندایە. مزگەوت، فێرگەی سەرەتایی و رانومایی. بەرق، لولەکەشی، تلەیفون، نانەوایی، پوست، حـەمام. دێی مـوژەژ ئێستا بە شکڵی شارۆچکە دەرهاتوە.رۆژ بە رۆژ بەرەو خۆشی و ئاوەدانی دەڕوا. یاخوا گشت دێیەکی کوردستان وەک موژەژ خۆش و گەش و ئاوەدان بێت.

٢١ـوەرمەکان: دێیەکە لە دێکوی ئـەمیراوا بـەشی نـاوچەی کـامیاران، لە ٦١.ك باکوری خـۆرهەلاتی کـامیاران و ٨.ك مـوژەژ و لە نـێوان دێکـانێ خـێراوا، سـەرکارێز، مەحموداوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانـیشتوان ٢٨٧، مـاڵ ٥٤، سـونني، کـورد. ئـاو، لەکانیاو. بەرهەم: دەغـڵ، دانـەوێڵە، سـپیایی. شـوغڵ: کشت و کـاڵ، ئـاژەڵداری. ڕێگـا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٢ـهەوارەیان: دێیەکە لە دێکۆی ئەمیراوا بـەشی نـاوچەی کـامیاران. لە ٦٢.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ٩.ك موژەژ و لە نێوان دێکانێ سۆفیاوا، دەگەن، مراداوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٢١، ماڵ ٢٩، سونني، کورد. ئاو: لەکانیاو. بەرهەم: دەغڵ، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

دێکۆی بێڵەواری خۆرهەلات بەشی ناوچەی کامیاران

دێکۆی بێڵەواری خۆرهەلات لە خۆرهەلاتی شاری کامیاراندا هەڵکەوتووە و،لە ٣٠ دێی ئاوەدان و چەند دێی کۆن (١٣٠٠ مال) پێکهاتووە و حەشیمەتی ٧٤٠٧کەسە، ڕووبەرەکەی ١٩٢/٤٢.ك چوارگۆشەیە، یانی لە هەر.ك.یکی چوار گۆشەدا ٣٨/٤٢کـەس نـیشتەجێیە. سنوری ئەم دێکو بەم جۆرەیە.

١ـلە باکورەوە بە دێکۆی سورسور

٢ـلە باشورەوە بە ناوچەی کرماشان.

٣ـلە خۆرهەلاتەوە بە ناوچەی کرماشان

٤ـلە خۆراواوە بە شاری کامیاران و دێکۆی شاهووە نوساوە و پاڵی داوە، ئەم دێکۆ کە لە خۆرهەلاتی شاری کامیارندا هەڵکەوتووە، بەشی زۆرتری، کەژ و کـێو دایگـرتووە، چـۆمی ڕازاوەر،لە کێو و بەرزایی ئەم شوێنەوە سەرچاوە دەگرێ.

دێی شیروانە کە ٦٦٣ کەس حەشیمەتی هەیەو‌لە دەشتی بە بڕشت و بەرهەمی خۆرهەڵاتی کامیاران و لە سەر شەقامی دێکانی دەور و بەردا هەڵکەوتوە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە و سنوریشی بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکانی (گورگاوێ) و (یەغواسی)

٢ـ لە باشورەوە بە دێکانی: (زەڕینجۆ) و (دارتوو)

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی (جافراوا) و (زەڕینجۆ) و شاری کامیاران.

٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێی (وەندەرنی)یەوە نوساوە، لەم دێکۆدا ئەم تایبەتانە هەیە، ٣٠ دێ فێرگەی سەرەتایی، ٣٢ دێ مزگەوت، ٢ دێ حەمام، ٢ دێ ناوەندی خاوێنی و دەرمانی، ٧ دێ سندوقی پۆست، ١٨ دێ ئاوی لولەکەشی، ١٠ دێ بەرق، ٣ دێ فروشگای هاویاری، ٢ دێ نەوت فرۆشی، ٦دێ ئاشی ئارد، دوکانی بەقاڵی و چەند دێ تەعمیرگای ماشین و شتی تری هەیە. ناوی دێکانی بەریزی ئەلفوبێ بەم جۆرەیە.

١ـ *ئەعزەماوا:* دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٦.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٤.ك شیروانە و ٣.ك خۆرهەڵاتی شەقامی کامیاران سنەدایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٠٢، ماڵ ٣٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، حەمام، لولەکەشی، بەرق

٢ـ *باخڵە:* دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٥.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٤.ك شیروانە و قەراخی شەقامی کامیاران سنەدایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٩٢، ماڵ ٣٢، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، دارتاشی، بەرق. لە نێوان ئەعزاماوا، بیار و بوانەدایە.

٣ـ *باتمان:* دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٦.ك باشوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ١٠.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی عەلیاوا، خران، گەناو دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٧٧٠، ماڵ ١٤٠، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٤ـ *بڵوچە:* دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٣.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٩.ك شیروانە و ٧.ك خۆرهەڵاتی شەقامی کامیاران سنەدایە، کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٩٩، ماڵ ٣٠، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە،

سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ڕێگا، ماشین ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٥ـ بوانە: دێیەکە لە دێکۆی بیڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران لە ١٠.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و قەراخی شەقامی کامیاران سنەدایە. قۆپی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٢٤٨، ماڵ ٤٢، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ ئاژەڵداری. ڕێگا، قیرەتاو، بەرق، لولەکەشی، فروشگای هاویاری، ئاش، لە نێوان مرواری، باخڵە، یەختەخان دایە.

٦ـ بیار: دێیەکە لە دێکۆی بیڵەوار، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ٥.ك شیروانە و قەراخی شەقامی کامیاران سنەدایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٦٤، ماڵ ٤١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، قیرەتاو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی. لە نێوان باخڵە، توبەرەڕێژ و شیروانەدایە.

٧ـ پشت تەنگ: دێیەکە لە دێکۆی بیڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٣٠.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ٢٧.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی سورەتوو باقلاوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤١، ماڵ ٦، سوننی. کورد، ئاو؛ لەکانیاو. بەرهەم؛ دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

٨ـ جافراوا: دێ کون بووە کە ئێستا چۆڵە و لە لاوە زەویەکانی دەکێڵدری

٩ـ چاڵی قەبرستان: شوێنەوارێکی مێژوویی یە.

١٠ـ چەقە بەرەڵلا: دێیەکە لە دێکۆی بیڵەوار، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٦.ك باشوری کامیاران و قەراخی شەقامی کامیاران، کرماشاندایە. قۆپی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٧٣، ماڵ، ٣١، سوننی، کورد. ئاو، لەکارێز. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. مزگەوت، فێرگە، مامرداری، ڕێگا، قیرەتاو، لولەکەشی، لە نێوان، باتمان، عەلیاوا، قەڵای شاخانیدایە.

١١ـ چەشمەکەوو (کانی کەوە): دێیەکە لە دێکۆی بیڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٦.ك باشوری خۆرهەلاتی کامیاران و ٢٠.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، دەوڵەتیار، چیوتاشان، سالاراوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٢٨٢، ماڵ ٣٩، سوننی، کورد. ئاو؛ لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانە وێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

١٢ـ حاجی‌شورە: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێلەوار، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٨.ك خۆرهەلاتی کامیاران و ٤.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، شیروانە، دارتو، وەندەرنی‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٩٧، ماڵ ٥٥، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٣ـ خڕان: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێلەوار، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٧.ك خۆرهەلاتی کامیاران و ١٣.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، وەندەرنی سەری، هێناندەر دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤٩٥، ماڵ ٩٠، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە. سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٤ـ خوڕخوڕە: دێ کۆن بووە کە ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٥ـ خانماوا: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێلەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤.ك خۆرهەلاتی کامیاران و ٥.ك شیروانە و ١.ك خۆرهەلاتی شەقامی کامیاران سنەدایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٩٢، ماڵ ٥٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، حەمام، لولەکەشی، بەرق، ئاش.

١٦ـ دەرە درێژ: دێ کۆن بووە کە ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدری

١٧ـ دەربەندی عەزیز: دێ‌یەکە لە دێکوی بێلەوار، بەشی ناوچەی کامیاران، لە ١٩.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ١٥.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی مەیدانەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٠١، ماڵ ١٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

١٨ـ دارە توو: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێلەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٨.ك خۆرهەلاتی کامیاران و ٤.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، وەندەرنی‌خواری، ساکنە، حاجی‌شۆرە و هەشلی‌دایە، کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٤٢، ماڵ ٣٥، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٩ـ زەڕین جۆ: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێلەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢.ك باشوری خۆرهەلاتی کامیاران و ٥.ك شیروانە و قەراخی شەقامی کامیاران سنەدایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٣٩، ماڵ ٤١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ،

دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، فێرگە، ڕێگا، قیرەتاو، لولەكەشی، بەرق. لە نێوان خانماوا، كامیاران و شیروانە دایە.

۲۰ـساكنە: دێیەكە لە دێكۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی كامیاران. لە ۱۰.ك خۆرهەڵاتی كامیاران و ۶.ك شیروانە و لە نێوان دێكانی، وەندەرنی سەرو خوار و دارەتودایە. كوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۸۲، ماڵ ۳۲، سوننی، كورد. ئاو، لەكانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۲۱ـشیروانە: دێی ناوەندی دێكۆی بێڵەواری خۆرهەڵاتە، لە ۴.ك خۆرهەڵاتی كامیاران و قەراخی شەقامی كامیاران سنەدایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ۶۶۲، ماڵ ۱۲۸، سوننی، كورد. ئاو، لە چۆم و كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، مامرداری، لولەكەشی، بەرق، نەوتفرۆشی، فروشگای هاویاری، قەساوی، بەقاڵی، ئاش. لە نێوان زەڕینجۆ، بیار و حاجیشۆرە دایە.

۲۲ـعەلیاوا: دێیەكە لە دێكوی بێڵەوار بەشی ناچەی كامیاران: لە ۴.ك باشوری خۆرهەڵاتی كامیاران و ۶.ك شیروانە و لە نێوان دێكانی خانماوا، بانان و ۲.ك شەقامی كامیاران سنەدایە. كوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ۶۳، ماڵ ۹، سوننی، كورد. ئاو، لە كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، لولەكەشی.

۲۳ـكەڕەپوان: دێیەكە لە دێكۆی بێڵەوار، بەشی ناوچەی كامیاران. لە ۱۵.ك خۆرهەڵاتی كامیاران و ۱۱.ك شیروانە و لە نێوان دێكانی، گەرماو، چەشمە كەوو، محمداوا دایە. كوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۴۳، ماڵ ۳۴، سوننی، كورد. ئاو، لەكانیاو. بەرهەم، دەغڵ دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەكەشی، نەوتفرۆشی.

۲۴ـكانیهەنگە: دێیەكە لە دێكۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی كامیاران. لە ۱۵.ك خۆرهەڵاتی كامیاران و ۱۲.ك شیروانە دایە. كوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۷۱، ماڵ ۱۱، سوننی، كورد. ئاو، لەكانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

۲۵ـكازماوا: دێیەكە لە دێكۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی كامیاران لە ۱۶.ك باكوری

خۆرهەلاتی کامیاران و ١٢.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، دەربەند، کانی هەنگە و مرواریدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٨٠، ماڵ ١٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

٢٦ـ گەرماو: دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١١.ك خۆرهەلاتی کامیاران و ١٠.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی مامەن، کەرەپوان، محمداوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤٨، ماڵ ٨، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

٢٧ـ گورگاوێ: دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٦.ك خۆرهەلاتی کامیاران و ٤.ك شیروانە، لە نێوان:مامەن، وەندرنیخوار و یەغواسیدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٩، ماڵ ٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، لولەکەشی.

٢٨ـ مامەن: دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٨.ك خۆرهەلاتی کامیاران و ٤.ك شیروانە و ٦.ك شەقامی کامیاران سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٢٤، ماڵ ٨٥، سوننی، کورد. ئاو: لەکانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، بەرق، لولەکەشی، فروشگای هاویاری، ئاش، بەقاڵی. لە نێوان یەغواسی، ئەعزەماوا و گەرماو دایە.

٢٩ـ مرواری: دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران لە ١٢.ك باکوری خۆرهەلاتی کامیاران و ١١.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، کازماوا، بوانە، لایەن و قەراخی شەقامی کامیاران سنەدایە، کوێستانی و ساردەسیرە. ملەی مرواری بۆ بەفرگری و بۆران و سەرما، بە ناوبانگە. دانیشتوان ٣٤٩، ماڵ ٥٦، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی، بەرق.

٣٠ـ موحەمەداوا: دێیەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٦.ك خۆرهەلاتی کامیاران و ١٢.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، بلوچە، گەرماو، کەرەپواندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٣٦، ماڵ ٢١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۳۱ـ وەندەرنی سەرێ: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران، لە ۱۲.ك خۆرهەڵاتی کامیاران و ۸.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی ساکنە، دارەتو، هەشڵی دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۸۵، ماڵ ۷۰، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە (فێرگە)، لولەکەشی.

۳۲ـ وەندەرنی خوارێ: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێڵەواری بەشی ناوچەی کامیاران، لە ۸.ك خۆرهەڵاتی کامیاران و ۴.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، ساکنە، دارەتو و حاجی‌شۆرەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۰۲، ماڵ ۵۵، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی. بەقاڵی.

۳۳ـ هەشڵی: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێڵەوار، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۱۲.ك خۆرهەڵاتی کامیاران و ۸.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، دارەتو، وەندەری سەرو دێ‌خوان‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۲۰۴، ماڵ ۳۳، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۳۴ـ یەغواسی: دێ‌یەکە لە دێکۆی بێڵەوار بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۵.ك خۆرهەڵاتی کامیاران و ۲.ك شیروانە و لە نێوان دێکانی، محمداوا، مامەن و گورگاوێ و ۴.ك شەقامی کامیاران سنەدایە. قۆپی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۴۰۲، ماڵ ۶۸، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، دەرمانگا، لولەکەشی، بەرق

دیکۆی ژاوەرۆی بەشی ناوچەی کامیاران

دێکۆی ژاوەرۆی بەشی کامیاران‌لە ۳۰ دێ و ۲۵۱۱ ماڵ و ۳ موچەی تایبەت بەدی هاتوە و لە باکوری خۆراوای شاری کامیاراندا هەڵکەوتوە. حەشیمەتی ۱۴۰۴۸ کەسەڕووبەرەکەی ۴۹۳/۷۵.ك چوارگۆشەیە، یانی لە هەر.ك.یکی چوارگۆشەدا ۲۸/۴۵ کەس نیشتەجێ‌یە

ژاوەرۆ: ناوی خێڵێکی بەرێز و ئازای کوردی هەورامی‌یە کە لە دەورانی کۆنەوە لەم

ناوچە خۆشەدا، ژیاون (ژاوەرویی)،

سنوری ئەم ناوچە بەم جۆرەیە: هێڵێ لە شەقامی سنە مەریوانەوە دەڕوا، تا دەگاتە دووئاو، لەوێوە بەرەو باشور دەڕوا و بڕێ لە بەرزاییەکانی کێوی شاهۆ،تا نزیکی بیست کیلومیتری شەقامی کامیاران مەریوان دبێتەوە، لەوێوە بەرەو خۆرهەڵات بە شوێن ئاوو دەرەی چۆمی گاوڕۆدا دەڕوا، ئەم هێڵە لە خۆراوای ئەم چۆمە دەپەڕێتەوە و بەرەو باکور با دەخولو و دەڕوا، تا دەگاتە شوێنی،پێک گەیشتنی چۆمی قشلاخ و گاوەرۆ، هەروا بە خۆراوای شاری سنەدا دەڕوا، تا لە سەر شەقامی سنە بۆ مەریوان دەبڕێتەوە، لە دەورانی کۆنەوە بەم ناوچەیان وتوە ژاوەرۆ، بە دانیشتوەکانیشیان وتوە ژاوەرۆیی، وادیارە چۆمی ژاوەرۆ، کە لە بەرزاییەکانی خۆراوای شاری سنە و بڕێ لە بەرزاییەکانی ناوچەی مەریوان (باشوری خۆرهەڵاتی) سەرچاوە دەگرێ، ئەم چۆمە کە بە یەکێ لە لقەکانی سیروان دەژمێردرێ بە ناوی ئەم هۆزەوە ناو نراوە، سنوری ئەم دێکۆ بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی گاوەرۆ،پایگەلانی مەریوان

٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆی شاهۆ و بەشێ لە مەڵبەندی کرماشان (ناوچەی پاوە)

٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی گاوەرۆ

۴ـ لە خۆراواوە بە ناوچەی پاوەوە نوساوە و پاڵی داوە

زنجیرە کێوی بە ناوبانگی شاهۆ زۆربەی ڕووبەری ئەم شوێنەی داگرتوە. بەرزاییەکانی ئەم زنجیرە کێوە بە دارو دەوەنی جوانوو ڕازاوە و گوڵ و گیاو گژی بۆن خۆش و بە کەڵک داپۆشراوە. هەربەم هۆیەوە زۆر لە مێژە کە ئاژەڵداری لەم ناوچەدا باوی بوە و بە برەو بووە. بێجگە لە ئاژەڵداری کشت و کاڵ و باخەوانی لەم ناوچەدا پەرەی سەندووە: شارۆچکەی گشکی بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە و سنوری بەم جۆرەیە: ١ـ لە باکورەوە بە دێی شانشینی ٢ـ لە باشورەوە بە دێی کەلاتێ، تەختی زەنگی، کۆڕەدەرەی سەرێ، ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی گاودانەی شەریف، گاودانەی حوسەین و لۆنی کۆن ۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێی ئافریانی خواری بەشی دێکۆی گاوەرۆ وە نوساوە. خاکی ئەم دێکۆ زۆر بە برشت و بە پیت و بەرەکەتە، کە بۆ پەرەدان بە کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، زۆر چاک و بە بەهرە و بەرهەمە، ئەگەر وەک پێویستە دەوڵەت ئاوڕێ لە فەلاکان بداتەوە و جوتیارەکان یارمەتی بدا. چەند بەرابەری ئێستاکە بەرهەمی لێ هەڵدە گیرێ، بێجگە لەوانە لە قەدیمەوە دەسکردی قالی، قالیچە، کڵاش و کەوچک، تەشی، کەبە شکڵێکی جوان دورست دەکران و ناوچەکانی کوردنشینیان لە کەوچکی

ژەنگاوی و كەوشی بێ فەڕی بێگانە، بێ نیاز كردبوو. بەناو بانگ بوو. بە داخەوە ئێستا، باوی كەوچك دروست كردن، ئەو دەسكردە جوانەی كوردەواریان لە باو خستووە. بەڵام ماوەیەكە كڵاشی هەورامی باوی هاتوەتەوە و بە خۆشیەوە برەوی زۆرە، ناوی دێكانی بەڕیزی ئەلفوبێ بەم جۆرەیە.

١ـ بزوش: دێیەكە لە دێكۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی كامیاران. لە ٣٧.ك باكوری خۆراوای كامیاران و ١٤.ك گەشكی و لە نێوان دێكانی، گـڵیان و كـاشتر و گـازرخـان‌دایـە. كوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٠٥٥ ماڵ ٢٠١، سونني، كورد. ئاو، لەكانیاو. بـەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢ـ پەشاباد: دێیەكە لە دێكۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی كامیاران. لە ٣٢.ك باكوری خۆراوای كامیاران و ٩.ك گەشكی و لە نێـوان دێكانی، شـاهینی، گـوڵیان‌دایـە، كـوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٦٦٨، ماڵ ١٠٩، سونني، كورد. ئاو، لەكانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣ـ پڵنگان: دێیەكە لە دێكۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی كامیاران. لە ٤٥.ك باكـوری خۆراوای كامیاران و ٢٢.ك گەشكی و لە نـێوان دێكـانی، دژن، تـفین، زمـان گـریوە دایـە. كوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٩٤٩، ماڵ ١٧٦، سونني، كورد. ئاو، لەكـانیاو. بـەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ. ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٤ـ تەختی زەنگی: دێیەكە لە دێكۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی كامیاران. لە ٢٥.ك باكوری خۆراوای كامیاران و ٢.ك گـەشكی و لە نـێوان دێكـانی، كـەڵاتی و سـەرشێڵانە و كۆرەدەرەی خۆاریدایە. كوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤٣٩، ماڵ ٨٠، سونني، كـورد. ئاو، لەكانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كـاڵ، ئـاژەڵداری. ڕێگـا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٥ـ تەنگی‌وەر: دێیەكە لە دێكـۆی ژاوەروی بـەشَی نـاوچەی كـامیاران. لە ٤٠.ك باكوری خۆراوای كامیاران و ١٧.ك گەشكی و لە نێوان دێكانی، یوزیدەر كاشتر و فـیروزاوا دایە. كوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٨٢، ماڵ ٥١، سونني، كورد. ئاو، لە چۆم و كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێـڵە، سپیایی. شـوغڵ، كشت و كـاڵ، ئـاژەڵداری. ڕێگـا، مـاشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٦ـ تیلەكۆ: دێیەكە لە دێكۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی كامیاران.لە ٣٥.ك باكـوری

خۆراوای کامیاران و ١٢.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی مەیسوراوا و زێویە و گازرخانیدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٨٠٣، ماڵ ١٥٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. رێگا، ماشینرەو، مزگەوت، فێرگە.

٧ـچوڕسانە: دێیەکە لە دێکوی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٦.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٣.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی، لۆنیسادات، زێویە و گاوانەدایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٣٨، ماڵ ٦٢، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٨ـدژن: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران لە ٤٦.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٢٣.ك گەشکی، لە نێوان دێکانی پالنگان، زمان گریوە و گوازدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٥١٦، ماڵ ٩٢، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیا. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، فێرگە.

٩ـزێویە: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٢٨.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٥.ك گەشکی، لە نێوان دێکانی مەیسوراوا، تیلەکۆ، چوڕسانەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٣٧، ماڵ ٥٥، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. مزگەوت، فێرگە، ڕێگا، ماشێنڕەو.

١٠ـسێویە: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٣٨.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٥.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی میرگسار و پیربداغدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٦٣، ماڵ ١٤ سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١١ـسەرشیلانە: دێ بووە بەڵام ئێستا چۆڵە لە لاوە دەکێڵدری.

١٢ـشارۆچکەی گەشکی: ناوەندی دێکۆی ژاوەروی ناوچەی کامیارانە. لە ٢٣.ك باکوری خۆراوای کامیاران و لە نێوان دێکانی کۆڕەدەرەی سەزێ و کەڵاتی و گاوانە و لە سەر شەقامی کامیاران مەریواندایە. دانیشتوان ٦٩، ماڵ ١٠، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. مزگەوت، فێرگە.

١٣ـشاهێنی: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٢٠.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٥.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی گەشکی، ئافریانی خواری، پەشاباد دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢١٦٢، ماڵ ٣٨٦، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو و چۆم.

بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکرد، قاڵی و قالیچە. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٤ـ *عەسراوا (ئەسەداوا)*: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی نـاوچەی کـامیاران، لە ٣٣.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٠.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی ماسمان و شاهینی، دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٦٥، ماڵ ٥٠، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، مزگەوت، فێرگە.

١٥ـ *فەیرۆزاوا*: دێکۆن بوە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدری.

١٦ـ *کۆبکار*: دێکون بوە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدری.

١٧ـ *کەڕەگەل*: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بـەشی نـاوچەی کـامیاران. لە ١٦.ك بـاکـوری خـۆراوای کـامیاران و ٨.ك گـەشکی و لە نـێوان دێکـانی کـۆبکار و مـاریان و حوسەیناوادایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٦٣، ماڵ ٢٥، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٨ـ *کانی چەرمگی گەشکی*: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بـەشی کـامیاران، لە ٢٦.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١.ك گشکی، کوێستانی و ساردەسیرە. دانـیشتوان ٢١٤، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد. ئـاو، لەکـانیاو. بـەرهەم دەغـڵ، دانـەوێڵە. شـوغڵ، کشت و کـاڵ، ئاژەڵداری. مزگەوت.

١٩ـ *کاشتەر*: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٣٩.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٦.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی گازرخانی، تەنگیوەر و بۆڕیدەر دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٥٣٧، ماڵ ١٠١، سوننی، کورد. ئاو، لەکـانیاو. بـەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

٢٠ـ *کەلاتێ*: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٦.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٣.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی تەختی زەنگی، لۆنیکۆن و گەشکیدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣١٣، ماڵ ٥٢، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢١ـ *کۆڕودەرەی خوارێ*: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٧.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٦.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی کۆبکار و سەرشێلانە و

کورەدەری سەری‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٧٢، ماڵ ٥٨، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆم و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. رێگا، ماشین‌رەو، مزگەوت. فێرگە.

٢٢ـکۆڕە دەرەی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٧.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٦.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی کۆڕەدەرەی خوارێ و کەڕەگەل و گەشکی دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٥٨، ماڵ ٤١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت. فێرگە.

٢٣ـگازەرخانی: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٣٦.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٣.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی، فەیرۆزاوا، تیلەکۆ، بزۆش‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٥٩١، ماڵ ١١١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٤ـگاودانەی حوسەین: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٥.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٢.ك گەشکی دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٤٤، ماڵ ٣٠، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیا. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٥ـگاودانەی شەریف: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٦.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٣.ك گەشکی‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٢، ماڵ ٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٦ـگوڵیان: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٣٤.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١١.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی میرگسار کاشتەر بزۆش‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٧٩، ماڵ ٤٧، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن‌ڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٧ـلۆنی‌سادات: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٢٩.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٦.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی لۆنی کۆن، چوڕسانە و

مەیسوراوا دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤٧٤، ماڵ ٧٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢٨ـ لۆنەکۆنە: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەرۆی بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٢٥.ك کامیاران و ٤.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی لۆنیسادات و کەلاتێ و گەشکیدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٦٧، ماڵ ٥٠، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. مزگەوت، فێرگە.

٢٩ـ ماویان: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران و ١١.ك خۆراوای کامیاران و ٨.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی، گەرەگەل، حوسەیناوا، تیانەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٣٠، ماڵ ٢٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، مزگەوت. فێرگە.

٣٠ـ مێرگسار: دێیەکە لە دێکوی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٣٥.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٢.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی سیویە، گوڵیاندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٧٥، ماڵ ٢٦، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، مزگەوت، فێرگە.

٣١ـ مەیسوراوا: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٣٥.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٢.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی تیلەکۆ، زێویە، لۆنیساداتدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤١١، ماڵ ٧١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٢ـ یوزی دەرە: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤١.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٨.ك گەشکی و لە نێوان دێکانی، تەنگیوەر، زمانگریوەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٦٦١، ماڵ ١١٩، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران

دێکۆی سورسور لە ٥٢ دێ و ١ موچە و ٣ شوێنی تایبەت و ٢٥١٠ ماڵ پێکهاتوە، ڕووبەرەکە ٥٠٧.ك چوارگۆشەیە و ١١٩١٨ کەس دانیشتوی هەیە. یانی لە هەر.ك.یکی چوارگۆشەدا ٢٣/٥ کەس نیشتەجێیە. ئەم دێکۆ لە باکور و باکوری خۆرهەڵاتی کامیاراندایە و سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی ئەمیراوا و نەژان

٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی بێڵەوار (شیروانە) و شاهۆ (وەرمەهەنگ)

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی ژاوەرۆی خۆرهەڵات و گاوەرۆ.

٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەی سونقوری مەڵبەندی کرماشانەوە نووساوە

چۆمی گاوەرو کە یەکێکە لە شاخە گرنگەکانی چۆمی بە ناوبانگی سیروان بە ناو مەزراکانی ئەم دێکۆدا تێدەپەڕێ، بێ ئەوەی کەڵکی پێویستی لێ وەربگیرێ، لە سنور دەپەڕێتەوە:

ئیش و کاری خەڵکی ئەم شوێنە وەک زوربەی خەڵکی کوردستان کشت و کاڵ و ئاژەڵداری و کرێکاریە.

سورسور: لە وشەی سور تێکڵاو کراوە کە سوربەم مانایانە هاتووە:

١ـ بەرەنگی خوێن

٢ـ پڕ خوێ (سوێر)

٣ـ ئاشکرا و دیار

٤ـ پێ چەقین، پێ داگر

٥ـ ڕەپ و ڕاست وتن

٦ـ بەزەم، نان بەخشین، خەتەنە سوران، سورانەی خەرمانان

٧ـ دیواری دەوری باخ

٨ـ کۆی گەنم لە خەرماندا[1] دەکرێ لە وشەی سوڕ: دروسکرابێ، یانی چەرخاندن و خولاندن، گشت ئەم مانایانە دورستن: چون ئەم شوێنە وەک زۆرتری شوێنەکانی کوردستان، بەهاران بە گوڵی سور دەڕازیتەوە، وەک خوێیش بە تام و مەزەیە، دیارە سەربەرز و دیارن، هەر وەها لە سەرمافی خۆیان سور و پێ داگرن. لە وتاریشدا ڕاستن، لە کاتی نان دانیشدا بە

١ـ هەمبانە بورینەی ماموستا هەژار

دەهەن و ئازان. باخەکانیشیان پەرژین دەکەن تا ڕێوی فێڵەباز بەرهەمەکانیان نەرفێنێ، کۆگای گەنمیشیان سورە و ژیانی خۆیشیان مەردانە هەڵ دەسورێنن:

دێی یوسفاوا (کوانەی خوارێ) کە لە سەر شەقامی سنە-کامیاران‌دا هەڵکەوتوە،بە ناوەندی ئەم شوێنە دانراوە،کە سنوری بەم جۆرەیە

١ـلە باکورەوە بە دێی گاوشان

٢ـلە باشورەوە بە دێی کەچەڵە

٣ـلە خۆراواوە بە دێکانی کوانەی سەری،سەربتاو: تەجەقاوا لە دێکۆی گاوەڕۆ

٤ـلە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانێ وامسانە و وشترملەوە نوساوە.

شەقامی ئیسفالتی سنە بە کامیاران کە لە باکورەوە بەرەو باشور بەم شوێنەدا، دادەبوری، بوەتە هۆی پەیوەندی دێکانی بە یوسفاوا و کامیاران و شارەکانی دەرەوە، دورترین دێ کە ٤٥.ک لە یوسفاواوە دووورە دێی (پشتەنگە)، نزیکترین دێیش گاوشانە کە ١.ک دورە

لەم دێکۆدا تێکرا ٣٤ دی قوتابخانەی سەرەتایی و ٢ دێ فێرگەی رانومایی، ٣٤ دێ مزگەوت، ٢ دێ ناوەندی خزمەتی ئاوایی، ٢ دێ پاسگای ئینتزامی، ١ دێ حەمام، ٤ دێ ناوەندی دەرمانی و خاوێن راگرتن، ١٥ دێ سندوقی پۆست، ٢ دێ ناوەندی تەلەفون، ٢٠ دێ ئاوی لولەکەشی، ١١ دێ بەرق، ٣ دێ فروشگای هاویاری، ٢ دێ نەوت فرۆشی، ١٤ دێ ئاش و شتی تریشی هەیە.

ئەم دێکۆ لە ٤٨ دێی دێکۆی پێشووی گاوەرو و ٣دێی دێکۆی حەسەناوا پێکهاتووە، ناوی دێکانی بە ریزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە.

١ـئیستگای موخابەراتی هەڵتوشان.

٢ـ*برایماوا*: تەنیا ماڵێکە لە ٣٣.ک باکوری کامیاران و ١٠.ک یوسفاوا و لە نێوان دێکانی فەقی سڵیمان. نشوری خوار و هەباساوادایە.

٣ـ*بان سەعیدی خوارێ*: دێیەکە لە دێکۆی سوَرسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤٩.ک باکوری کامیاران و ٢٥.ک یوسفاوا و لە نێوان دێکانی، دار هەمرۆ، باخورمی سەرێ، بان سەعیدی سەرێدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٦٤، ماڵ ١٥، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆمی گاورو و کانیاو. بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت.

٤ـ*بان سەعیدی سەرێ*: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران: لە

۴۲.ك باكوری خۆرهەڵاتی كامیاران و ۱۹.ك یوسفاوا و له نێوان دێكانی، بان سەعیدی خوارێ، ترازوله و شێخ ڕەش‌دایه. كوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ۲۱۴، ماڵ ۳۸، سوننی، كورد. ئاو، لەچۆم و كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

٥ـ باخوڕمی سەرێ: دێیەكە لە دێكۆی سورسور بەشی ناوچەی كامیاران: لە ۵۳.ك باكوری كامیاران و ۳۰.ك یوسفاوا و نێوان دێكانێ دارهەرمی، شێخ ڕەش، باخوڕمی خوارێ‌دایه. كوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ۲۴۷، ماڵ ۴۵، سوننی، كورد. ئاو، لە كانیاو و چۆمی گاوەڕۆ. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. قوتابخانە.

٦ـ باخوڕمە كۆنە: دێ كۆنێ بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەكێڵدری.

٧ـ پیرمقدار: دێیەكە لە دێكۆی سورسور بەشی ناوچەی كامیاران. لە ۳۳.ك باكوری خۆرهەڵات كامیاران و ۱۰.ك یوسفاوا و لە نێوان دێكانێ خامیسان، وشكەدۆڵ، وشترمل‌دایه. كوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ۴۱۰، ماڵ ۷۴، سوننی، كورد. ئاو، لە كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٨ـ تازاوا: دێیەكە لە دێكۆی سورسور بەشی ناوچەی كامیاران،لە ۳۱.ك باكوری خۆرهەڵاتی كامیاران و قەراخی باكوری چۆمی گاوەڕۆ و لە نێوان دێكانێ پیرمقدار، وشكەدۆڵ و وشترمل‌دایه. كوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ۸۰، ماڵ ۱۵، سوننی، كورد. ئاو، لەچۆم و كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٩ـ تاینە: دێیەكە لە دێكۆی سورسور بەشی ناوچەی كامیاران،لە ۳۲.ك باكوری خۆرهەڵاتی كامیاران و ۹.ك یوسفاوا و لە نێوان دێكانی كوانە، سەربناو، نەجفاوادایە. كوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ۳۸۲، ماڵ ۶۴، سوننی، كورد. ئاو، لە كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـ تازاوای دۆڵ كەرۆ: دێیەكە لە دێكۆی سورسور بەشی ناوچەی كامیاران،لە ۴۰.ك باكوری كامیاران و ۱۷.ك یوسفاوا و لە نێوان دێكانی دۆڵ كەرو، فەقێ سلێمان، نشوری سەرێ‌دایه. كوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ۷۴، ماڵ ۱۴، سوننی، كورد. ئاو، لە كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

١١ـ ترازوله: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٣٤.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و قەراخی چۆمی گاوەرو و لە نێوان دێکانێ بانسەعیدی سەرێ، سورەتوو و صاڵحاوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٨١، ماڵ ٣١، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆم و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

١٢ـ خامیسان: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران،لە ٣٧.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ١٤.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانێ سەیفاوا، پیرمقدار و وشکەدۆڵ و ١٠.ك شەقامی کامیاران سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٩٧٠، ماڵ ٢٨٩، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

١٣ـ دارهەرمێ: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٤٧.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و قەراخی باکوری چۆمی گاوەرو و ٢٥.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی بان سەعیدی خواری، باخورمی سەری و سەیفاوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٧٢، ماڵ ١٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٤ـ دۆڵاو: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٥٤.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٢.ك قەراخی چۆمی گاوەڕۆ و ٣٠.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی دیرمۆڵی و زڵانە دایە. کویستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٠٢٠، ماڵ ٢٠٦، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، گشت جۆرە میوەیێ. شوغڵ، کشت و کاڵ، باخەوانی، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، فێرگە.

١٥ـ دۆڵ کەرۆ: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران لە ٤٠.ك باکوری کامیاران و ١٧.ك یوسفاوا و لە نێوان دیکانێ تازاوا، سەردەشتی برایماوا، قراندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٦٠، ماڵ ٦٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ریگا، ماشینرەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٦ـ دێرمۆڵی: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤٦.ك باکوری کامیاران و ١٠.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنە و ٢٣.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی سەردەشتی برایماوا، دولاو، کوچک چەرمودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٠٩،

ماڵ ۴۸، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۷ـسەربێنە دۆڵ: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ۶۸.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۴۵.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانێ خوسرەواوای ئەمجەدی، کەللەپا و، ئەمیر عومەراندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۳۵، ماڵ ۲۵، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت. فێرگە.

۱۸ـسەرجەماڵ: دێ کۆنێ بوە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ۴۴.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۲۱.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانێ باخوژمی خوارێ و سەرکارێز و کوچک چەرمو دایە. کوێستانی و ساردەسیرە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

۱۹ـسەردەشتی برایماوا: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی کامیاران،لە ۴۲.ك باکوری کامیاران و ۱۹.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی دیرموڵی و دۆڵ کەرودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۸۲، ماڵ ۱۵، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو. مزگەوت

۲۰ـسەرکارێز: دێیەکە لە دێکوی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران،لە ۴۹.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و لە نێوانی دێکانێ کۆماین، وەرمەکان و نیەر وەلە ۲۶.ك یوسفاوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۵۰، ماڵ ۲۶، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۲۱ـسوورەتوو: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران،لە ۱۵.ك شەقامی کامیاران سنە ۳۲.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۹.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی ساڵحاوا، ترازولە، مەیدانەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۴۱، ماڵ ۹، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۲۲ـسەیفاوا: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران لە ۳۸.ك کامیاران و ۱۵.ك یوسفاوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۶۰، ماڵ ۱۰، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا،

ماشین‌ڕەو، مزگەوت.

٢٣ـ سیمین‌دەرە: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٣٠.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٧.ك خۆرهەڵاتی شەقامی کامیاران سنە و ٧.ك یوسفاوا و لە نێوان دێخانێ وشکەدۆڵ، کەنگرە دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٩٤، ماڵ ١٨، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٢٤ـ سالحاوا (صالحاوا): دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٢٨.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ١٢.ك یوسفاوا و ٨.ك خۆرهەڵاتی شەقامی کامیاران سنە و لە نێوان دێکانێ وزمانەی خوارێ، سورەتو، ترازولەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤١، ماڵ ٧، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

٢٥ـ شێخ ڕەش: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران،لە ٤٦.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٢.ك باشوری چۆمی گاوەرو و ٢٣.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی، باخوڕمی سەر و بان‌سەعیدی سەگردایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢١١، ماڵ ٣٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، فێرگە.

٢٦ـ فەقێ سلێمان: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران لە ٣٣.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ١٠.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی تازاوای دۆڵکەرو و برایماوا دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤٦، ماڵ ٩، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت.

٢٧ـ قاوەخانەی لایەن:

٢٨ـ قەڵاگا: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران لە ٧٦.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٥٣.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی گەرگەری سەری حاجیاوای گەورەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٥٥، ماڵ ٥٩، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٢٩ـ قەڵاگای کومایین: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٥٨.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٣٥.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی، کۆماین و باخوڕمی سەرێدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٤٠، ماڵ ٢٥، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣٠ـ کانی لەیلی: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران لە ١٥.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٧.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی، ئاساولە، هەڵتوشان، و لایەندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٦٠، ماڵ ١١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت،

٣١ـ کانی گەشە: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٢.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٧.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی، وزمانەی خوار و سەر و ٦.ك خۆرهەڵاتی شەقامی کامیاران سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە.. دانیشتوان ١٥٥، ماڵ ٢٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٢ـ کەچەڵە: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٤.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ١.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی یوسفاوا و وامسانە و ١.ك شەقامی سنە کامیاران دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٩٠، ماڵ ٢١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

٣٣ـ کەنگرە: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٢٨.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٤.ك شەقامی کامیاران سنە و لە نێوان دێکانی سیمیندەرە و وامسانە دایە. کویستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٨٠، ماڵ ٤٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣٤ـ کوچک چەرموو: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٤٠.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ١٧.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی، سەرجەمال، سەیفاوا و خامساندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٨، ماڵ ٧، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو.

بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٥ـکۆماین: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران،لە ٥٦.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٢.ك باکوری چۆمی گاوەڕۆ و لە نێوان دێکانیٚ قەڵاگای کۆماین و باخۆرمی سەرێدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٥٠، ماڵ ٤٧، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٦ـگاوشان: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٣٠.ك باکوری کامیاران ٧.ك یوسفاوا و ١.ك خۆرهەڵاتی شەقامی کامیاران،سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٨٠، ماڵ ٤٥، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، فێرگە. لە نێوان دێکانی هەباساوا، وشترمل دایە.

٣٧ـگەڕگەڕی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٧٢.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٤٩.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانیٚ قەڵاگا، وەرمەکان و گەڕگەڕی خوارێدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٥٥٧، ماڵ ٩٧، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٨ـگەڕگەڕی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٦٨.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٤٥.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی، گەرگەری سەر، نوسرەتاوا و نیەر دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣١٥، ماڵ ٦٥، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٩ـلایەن: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٤.ك باکوری کامیاران و قەراخی شەقامی کامیاران سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤٧٠، ماڵ ٨٦، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە. لە نێوان دێکانی هەڵتوشان و کانیلەیلی دایە.

٤٠ـمەیدانە: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٧.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٩.ك یوسفاوا و ٩.ك شەقامی کامیاران،سنەدایە. کوێستانی و

ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۳۳، ماڵ ۲۲، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە. لە نێوان دێکانێ ساڵحاواو و زمانەی خورا و سەر دایە.

۴۱ـمەحمود گەزەک: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۶۲.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۲.ك باکوری چۆمی گاوەرو و لە نێوان دێکانی نوسرەتاوا و خەڵیفە باپیر و سەمەنباد دایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ۲۵۰، ماڵ ۴۱، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆم و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۴۲ـنشوری سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۴۴.ك باکوری کامیاران و ۴.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنە و ۲۱.ك یوسفاوا، لە نێوان دێکانی، نشوری ناوەراست و دۆڵکەرودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۱۰، ماڵ ۱۸، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆمی نشور و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۴۳ـنشوری نێوەڕاست: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۴۳.گك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۲۰.ك یوسفاوا دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۸۰، ماڵ ۶۶، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۴۴ـنشوری خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۴۲.ك باکوری کامیاران و ۱۹.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی برایماوا و یەمینانی خواری دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۴۹۰، ماڵ ۹۲، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۴۵ـنیەر: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۶۵.ك باکوری کامیاران و ۴۲.ك یوسفاوا، لە نێوان دێکانی، سەرکارێز، گەڕگەڕێ خوارێ دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۲۰، ماڵ ۲۷، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۴۶ـنوسرەتاوا: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۶۴.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ۴۱.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانێ نیەر، گەڕگەڕێ خوارێ و

محمود گەزەکدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١١٦، ماڵ ١٨، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٤٧ـ*وامسانە*: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٦.ك باکوری کامیاران و ١.ك خۆرهەڵاتی شەقامێ کامیاران.سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٥٥، مال ٩، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆم و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە. لە نێوان دێکانیٚ کەچەڵە، یوسفاوا و کەنگرەدایە.

٤٨ـ*وزمانەی سەرێ*: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٢.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٩.ك خۆرهەڵاتی شەقامی کامیاران سنە و ١٢.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی، مەیدانە، کانیگەشە و دەربەندی عەزیز دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٠٤، ماڵ ٢٩، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆم و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٤٩ـ*وزمانەی خوارێ*: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ٢٨.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٩.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانیٚ ساڵحاوا و مەیدانە و کانیگەشە دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٥٠، ماڵ ٧، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆم و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٥٠ـ*وشترمل*: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢.٨.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ٦.ك خۆرهەڵاتی شەقامی کامیاران سنە، لە نێوان دێکانی تازاوا، پیرمقدار و گاوشان دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٩٠، ماڵ ٣٥، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٥١ـ*وشکەدۆڵ*: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٣٣.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و ١٠.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی پیرمقدار و خامسان، تازاوا دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٠، ماڵ ٦، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە

۵۲ـ هەڵتوشان: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران، لە ۱۷.ك باکوری کامیاران و قەراخی شەقامی کامیاران سنە و ۷.ك یوسفاوا دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۶۰، ماڵ ۲۷، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. رێگا، ماشینرەو. مزگەوت. فێرگە. لە نێوان دێکانی، ئاساوڵە، کانی‌لەیلی و لایەن دایە.

۵۳ـ یەمینانی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۳۵.ك باکوری کامیاران و ۱۱.ك یوسفاوا و ۶.ك شەقامی کامیاران سنە و لە نێوان یەمینانی خوارێ، تاینە و کوڵەسارەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۴۰، ماڵ ۲۶، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۵۴ـ یەمینانی خوارێ: دێیەکە لە دێکوی سورسور بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۳۴.ك باکوری کامیاران و ۴.ك خوراوای شەقامی کامیاران سنە و ۱۲.ك یوسفاوا و لە نێوان دێکانی برایماوا، هەباساوا، یەمینانی سەرێ دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۵۹۰، ماڵ ۹۶، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۵۹ـ یوسفاوا (کوانەی خوارێ): دێی ناوەندی دێکۆی سورسورە لە ۲۳.ك باکوری خۆرهەڵاتی کامیاران و لە نێوان دێکانی کوانە، وامسانە، کەچەڵە و قەراخی شەقامی کامیاران دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۸۵، ماڵ ۱۲، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. رێگا، ماشین رەو. مزگەوت. فێرگە.

دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران

دێکۆی شاهۆ کە لە خۆراوا و باشوری خۆراوای شاری کامیاران دا هەڵکەوتوە، لە ۳۸ دێی ئاوەدان و کۆن و ۱۴۲۹ ماڵ پێکهاتوە و ڕووبەرەکەی ۲۰۹/۵.ك چوارگۆشەیە و ۸۴۴۰کەس دانیشتوی هەیە، یانی لە هەر.ك.یکی چوارگۆشەدا ۴۰/۲۸ کەس نیشتەجێیە. سنوریشی بەم جۆرەیە:

١ـ له باکورەوە به دێکانی، سورسور و گاوەڕۆ

٢ـ له باشورەوە به ناوچەی کرماشان

٣ـ له خۆرهەڵاتەوە به دێکۆی بێلەوار

٤ـ له باشوری خۆرهەڵاتەوە به ناوچەی کرماشان

٥ـ له خۆراواوە به ناوچەی کرماشانەوە نووساوە، ئەم دێکۆیە بڕێ له دەشتی به بڕشت و تەخت و خۆشاو و به پیت و بەرەکەتی کامیارانی بۆ داوە، کێوە بەرزو به دیمەنەکانی، پوان، شاخ‌شکەن، خدری زیندو، تورگەدار، له خۆراوای ئەم دێکۆدا بەسام و قنج ڕاوەستاون.

ئاوی چومیلکەکانی ئەم دێکۆی بەرەو باشوور تێ‌دەپەڕن و له حاستی هەر دێی به ناوی ئەو دیوە ناودەبرێن، ئەم چۆمیلکانە دوای ئەوە له زەوی دێکانی ماراو، گورگان، عەبدولمەلیکی، تێ پەڕی و گەیشتە باشوری خۆراوای کامیاران، ڕێگای بۆ ئاواڵە دەبێ و به پانایی چۆمەکەدا بڵاو دەبێتەوە، لێرەدا ناوەندی کوردستان بەجێ دێڵی و دەچێتە کوردستانی باشووری (کرماشان)ەوە، یەکێ له تایبەتەکانی ئەم چۆمە ئەوەیە کە خیزی ورد و ماسەی فراوانە، ئەگەر وەک ئەشی و پێویستە کەڵکی لێ وەربگیرێ، دەتوانی بێتەکانی خێرو بێرو به سەر خەڵکی ناوچەکانی کوردستان و کرماشان دا بڕژێ، کێو، دەرە و دۆڵەسەر سەوزو لەوەڕ خۆشەکانی خۆراواو باکوری ئەم دێکۆیە، بۆ بەرهەم هێنانی مەڕوماڵیات و پەرەدان به ئاژەڵ‌داری، زۆر باش و به کەڵکن، شوغڵی خەڵکی ئەم شوێنە، ئاژەڵ‌داری، کشت و کاڵ و باخەوانی‌یە، گەنم و جۆ و نوک و دانەوێڵەیش به عەمەڵ دێنن، تەڕەکاری و سەوزی‌کاری دێننە ناوو بەرهەمی گشت جۆرە میوەێی به تایبەت: هەرمێ، سێو، ترێ و گێلاس‌یان فرەو فراوانە، دەسکردی ژنان، قاڵی، قاڵیچە، جاجم، بەرماڵە.

وشەی شاهۆ: وشەیەکی مێژووییە کە به پیشتیوانی خووا له باسی مەریوان (زرێبار)دا باسی له سەر دەکەم، زیاتر له هەشسەد ساڵەکە وشەی شاهۆ بووەتە ناو بۆ ئەو مەڵبەندەی کە کێوی بەناوبانگ و بەرزو و به سام و دیمەنی شاهو، وەک ڕەگی ژیان به ناویدا بڵاو بووتەوە. ئەم دێکۆیە داوێنی باشوری کێوی شاهۆی له باوش گرتووە، بەم هۆیەوە ئەم دێکۆیەناوی شاهۆی به سەرا بڕدراوە.

دێی (وەرمەهەنگ) کە به ناوەندی ئەم دێکۆ هەڵبژێردراوە، له دوو وشەی (وەرم) یانی گوڵ و (هەنگ) یانی مێش هەنگوین، تێکڵاوە، چون ئەم شوێنە گوڵ و گیای زۆر و هەنگدارییش لەوێ برەوی بووە، پیان وتوە (وەرمەهەنگ)، دەیشکری وەرمەگرمە بوبێ و

کاتی خۆی گرمەهەنگ وێژرابێ و پاشان بەزە بەرە بوویێ بە وەرمەهەنگ.

دیسان هەنگ هەر وەک بە مانای مێش هەنگوین هاتووە، بە مانا کومەڵیش هاتووە، بەم جۆرە یانی گوڵ و گوڵزاری کومەڵ یا گرمەی کومەڵ، دێی وەرمەهەنگ لە ۶.ك خۆراوای شاری کامیاراندایە. سنوری بەم جۆرەیە.

۱ـ لە باکورەوە بە دێی ئاسنگەران

۲ـ لە باشورەوە بە دێکانی سەرچەم و قەرەوەیس

۳ـ لە خۆراواوە بە دێی ئەلەک

۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێی توبەرەزێژ و شاری کامیارانەوە نوساوە، دوورترین دێ بە «وەرمەهەنگ» دێی کلوچەیە ۱۸.ك دورە، نزیکترین دێیش (سەید ئیسماعیلە) ۱.ك دورە.

دێی وەرمەهەنگ ئەمانەی هەیە: مزگەوت، فێرگەی سەرەتایی، ناوەندی خزمەت، بەرق، تەلەفون، سندوقی پۆست، ئاوی لولەکەشی، ئاش. دوکانی بەقاڵی، چایی‌خانە و شتی تر

تێکرا لەم دێکۆدا ۱۶ دێ فێرگەی سەرەتایی، ۱۲ مزگەوت، ۲ دێ ناوەندی خزمەتی ئاوایی، ۲ دێ ناوەندی خاوێنی و دەرمانی، ۶ دێ سندوقی پۆستی، ۲ دێ تەلەفون، ۱۲ دێ لولەکەشی ئاو، ۱۰ دێ بەرق، ۱ دی فروشگای هاویاری، ۱ دێ نەوت فرۆشی، ۴ دێ ئاشی ئارد و شتی تری هەیە.

دێکانی خۆراوا و باشوری ناوەندی ئەم دێکۆ لە رێگای شەقامی کامیاران، کرماشان و رێگای شاری کامیاران بە دێی وەرمەهەنگ، دەتوانن هاتو چو بکەن و پێکەوە پەیوەند بگرن. دێکانی باکوریش لە رێگای کامیاران ـ مەریوان، بە وەرمەهەنگ و شاری کامیارانەوە پەیوەند بگرن.[1] ناوی دێکانی بە ریزی ئەلفو بێ بەم جۆرەی خوارەوەیە.

۱ـ ئەلەک: دێ‌یەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۱۱.ك خۆراوای کامیاران و ۱۱.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنە و ۵.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی، وەرمەهەنگ و ئاسنگەراندایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۲۰۰، ماڵ ۱۷۱، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، رێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

۲ـ ئەلەکەکۆن: دێ‌یەکە لە دێکۆی شاهو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۱۵.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ۵.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی ئەلەک، ماراو، دەرەویانی

۱ـ راپورتی پاریزگای کوردستان

خواری‌دایه. کوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ١٨٠، ماڵ ٣٠، سوننی، کورد. ئاو، له‌کانیاو. به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه‌ڵداری. ڕێگا، ماشێنڕه‌و. مزگه‌وت. فێرگه.

٣ـ ئاسنگران: دێ‌یه‌که له دێکۆی شاهۆ به‌شی ناوچه‌ی کامیاران له ١٠.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٥.ك شه‌قامی کامیاران سنه و ٥.ك وه‌رمه‌هه‌نگ و له نێوان دێکانی ئه‌له‌ك و توبه‌ره‌رێژ، گومبه‌دی سه‌ری‌دایه. داوێنه و سارده‌سیره. دانیشتوان ٣٠٠، ماڵ ٥٤، سوننی، کورد. ئاو، له‌کانیاو. به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه‌ڵداری. ده‌سکردی ژنان، قالیچه و قاڵی. ڕێگا، ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت، فێرگه.

٤ـ باخ: دێ‌کون بوه به‌ڵام ئێستا چۆڵه و له لاوه ده‌کێڵدرێ.

٥ـ به‌لان: دێ‌یه‌که له دێکۆی شاهۆ به‌شی ناوچه‌ی کامیاران. له ٥.ك باشوری خۆراوای کامیاران و ٢.ك خۆراوای شه‌قامی کامیاران سنه و ٦.ك وه‌رمه‌هه‌نگ و له نێوان دێکانی وه‌رمه‌هه‌نگ، سه‌رچه‌م و چه‌قه‌به‌ره‌للا دایه. داوێنه و سارده‌سیره. دانیشتوان ٤٩٠، ماڵ ٨٢، سوننی، کورد. ئاو، له‌چۆمی کامیاران و کانیاو. به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه‌ڵداری. ده‌سکردی ژنان، جاجم، به‌ره، ڕێگا، ماشێنڕه‌و، مزگه‌وت، فێرگه.

٦ـ پۆشته: دێ‌یه‌که له دێکۆی شاهو به‌شی ناوچه‌ی کامیاران. له ٣١.ك خۆراوای کامیاران و ٢٥.ك وه‌رمه‌هه‌نگ و له نێوان دێکانی سه‌راب‌کام، سه‌رشێلانه و خه‌راجیان‌دایه. کوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ٣٦٠، ماڵ ٥٩، سوننی، کورد. ئاو، له‌کانیاو. به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه‌ڵداری. ڕێگا، ماشێنڕه‌و. مزگه‌وت. فێرگه.

٧ـ په‌نجه قه‌وی: دێ‌یه‌که له دێکۆی شاهۆ به‌شی ناوچه‌ی کامیاران له ١٠.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٠.ك وه‌رمه‌هه‌نگ دایه، کوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ١٥، ماڵ ٢، سوننی، کورد. ئاو، له‌کانیاو. به‌رهه‌م ده‌غڵ، دانه‌وێڵه. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه‌ڵداری. ڕێگا، ماشێنڕه‌و.

٨ـ تاوانکه‌ش: دێ‌یه‌که له دێکۆی شاهو به‌شی ناوچه‌ی کامیاران. له ١٠.ك باکوری کامیاران و ١٦.ك وه‌رمه‌هه‌نگ و ١.ك شه‌قامی کامیاران سنه و له نێوان دێکانی یه‌خته‌خان. په‌نجه‌قه‌وی و باخڵه‌دایه. کوێستانی و سارده‌سیره. دانیشتوان ٢٢٠، ماڵ ٣٧، سوننی، کورد. ئاو، له‌کانیاو. به‌رهه‌م، ده‌غڵ، دانه‌وێڵه، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژه‌ڵداری. ڕێگا، ماشێنڕه‌و. مزگه‌وت. فێرگه.

٩ـ تووبەرەژێژ: دێیەکە لە دێکۆی شاهو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٤.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٣.ك وەرمەهەنگ و ٢.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنە و لە نێوان دێکانی ئاسنگەران، وەرمەهەنگ دایە. قۆپی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٧١٥، ماڵ ١٢٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٠ـ تیانە: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران لە ١٢.ك خۆراوای کامیاران و ٦.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان.سەرابکام و ماریان.کۆبگار دایە، داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٠٠، ماڵ ١٧، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

١١ـ تەماکۆجار: دێ کون بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٢ـ چالاور: دێ کۆن بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٣ـ چیاگوێنی: دێ کون بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٤ـ حوسەیناوا: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٤.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٢١.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانیٛ ئافریانی خواری، ماریان، خاناواو، کەرگەل دایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٠، ماڵ ٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٥ـ خوێ ژیزگە: دێ کۆن بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٦ـ خاناوا: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٧.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٢٣.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانیٛ پەنجەقەوی و حوسەیناوا و ئافریانی خوارێدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٦٧، ماڵ ١١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

١٧ـ دەرەویانی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ ناوچەی کامیاران لە ١٩.ك خۆراوای کامیاران و ١٣.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانیٛ پۆشتە و دەرەویانی خوارێدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣١٥، ماڵ ٥٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۸ـ دەرویانی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی شاهو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۱۹.ك خۆراوای کامیاران و ۱۳.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی؛ ئەلەکە کۆن و دەرەویانی سەرێ دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۲۴۲، ماڵ ۴۳، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۹ـ سەرچەم: دێیەکە لە دێکۆی شاهو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۱۱.ك باشوری خۆراوای کامیاران و ۵.ك ورمەهەنگ و لە نێوان دێکانی؛ وەرمەهەنگ و قەرەویس دایە. قۆپی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۶۰، ماڵ ۲۷، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۲۰ـ سەرابکام: دێیەکە لە دێکۆی شاهو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۱۲.ك خۆراوای کامیاران و ۷.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی ئەلەک و تیانە، گومبەدی خواریدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۲۲۵، ماڵ ۳۹، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. قوتابخانە.

۲۱ـ سەیید ئیسماعیل: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە .ك خۆراوای کامیاران و .ك وەرمەهەنگدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۵۵، ماڵ ۸، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۲۲ـ سارماوا: دێ کۆن بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

۲۳ـ سەرسەیفوڵڵا: دێ کۆن بوە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

۲۴ـ شیرکەتی (هاویاری) سیهام زراعی کامیاران لە ـ .ك خۆراوای کامیاراندایە. دانیشتوان ۱۷۰، ماڵ ۲۷، سوننی، کورد.

۲۵ـ عیوزی: دێ کۆن بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

۲۶ـ عەبدولمەلیکی: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ ناوچەی کامیاران. لە ۱۵.ك خۆراوای کامیاران و ۶.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی قەرەویس؛ سەرچەم و مارەوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۲۶۰، ماڵ ۴۸، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۲۷ـ قەرەوەیس: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۱۵.ك

خۆرئاوای کامیاران و ٨.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی سەرچەم و عەبدولمەلیکی و قەڵای حەمەحەسەن‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٥٢، ماڵ ١٠، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

٢٨ـ قەڵای مەحەممەد حوسەین: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٢.ك خۆرئاوای کامیاران و ٦.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی قەرەوەیس، قەڵای شاخانی و کولێجەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٤٠، ماڵ ٦٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٢٩ـ قول: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران لە .ك خۆرئاوای کامیاران و .ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دیکانی دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢١٥، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٠ـ کانی کوردان: دێ کۆن بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٣١ـ کۆسان: دێ کۆن بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٣٢ـ کولیجە: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٥.ك خۆرئاوای کامیاران و ٩.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی قەڵای حەمە حوسەین و دارچادمان‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤١٢، ماڵ ٦٣، سوننی. کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٣ـ گورگاوێ: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٠.ك باکوری خۆرئاوای کامیاران و ١٦.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی مامەن و وەندەرنی خواری‌دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٦٠٠، ماڵ ١٠٤، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٤ـ گومبەدی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ. بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٨.ك باکوری خۆرئاوای کامیاران و ٦.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی پەنجەقەوی، ماریان و ئاسنگەران و ٦.ك شەقامی کامیاران سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١١٥، ماڵ ٢١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ،

ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٥ـ گومبەدی خوارێ: دێ کون بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٣٦ـ ماسی ژاو: دێبووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٣٧ـ ماراو: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٦.ك خۆراوای کامیاران و ٩.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی ئەلەکەکۆن، سەرچەم و عەبدولمەلیکی دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١١٠٣، ماڵ ١٨٦، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٨ـ وەرمەهەنگ: دێی ناوەندی دێکۆی شاهۆیە. لە ٦.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنەدایە. قۆپی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٧٠٠، ماڵ ١١٥، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣٩ـ هەسێلی قادر: دێ کۆن بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٤٠ـ یەختەخان: دێیەکە لە دێکۆی شاهۆ ناوچەی کامیاران. لە ١٢.ك خۆراوای کامیاران و ١٨.ك وەرمەهەنگ و لە نێوان دێکانی کانی لەیلی، خاناوا و تاوانکەشدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٧٩، ماڵ ٣١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو، بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

دێکۆی گاوەڕۆ بەشی ناوچەی کامیاران

دێکۆی گاوەڕۆ، لە باکوری خۆراوای شاری کامیاراندا هەڵکەوتوە و لە ٢١ دێ ئاوەدان و کۆن و ١٩٩١ ماڵ پێکهاتووە و ڕووبەرەکەی ٢٦٧.ك چوارگۆشەیە، یانی لە هەر ك.یکی چواگۆشەدا ٢٧/٣ کەس نێشتەجییە و سنوری بەم جۆریە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی سورسور و ژاوەڕۆی خۆرهەڵاتی بەشی سنە.

٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی شاهۆ و بێڵەوار و ژاوەڕۆی بەشی کامیاران.

٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی سورسور

٤ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی ژاوەڕۆی کامیاران و ناوچەی مەریوان (دێکۆی پایگەلان)ەوە نووساوە، زوربەی ڕووبەری ئەم دێکۆیە شاخ و داخ و کێوی بە دیمەن و سام دایگرتووە،

زەوی شیاوی کشت و کاڵی کەمە، بەڵام دارو دەوەن و گیاو گژی بە کەڵک و بۆن خۆشی زۆرتری کێوەکانی داگرتووە. بەم جۆرە خەڵکی ئەم شوێنە زۆرتر، خەریکی باخەوانی و ئاژەڵدارین و لەم ڕێوە ژیانی بە شەڕەفی خۆیان دەبەنە سەر و بە سەر بەرزی دەژین.

ئاو

ئاوە خودا دادیەکانی ئەم شوێنە،وەک هەموو ناوچەکانی کوردستان، بە شکلی چومیلکە و کانیاوان‌بە داوێنی کێوەکاندا دێنە خوار و دەڕژێنە چۆمی گاوەڕۆوە. بێ ئەوەی کەڵکی پێویستی لێ وەر بگیرێ،دەڕوا و لە سنور دەپەڕێتەوە. بەڵام ئەگەر دەوڵەت ئاوڕێکی دڵسوزانەی لە خەڵکی بدایەتەوە و لە بەر ئەم چۆمانەدا، وەک دەبێ سەددی خاکی یا بتونی بیەستایە، بە جۆرێکیشی ببەستایە کە بەرقی ناوچەکانی لێ وە دەست بهاتایە، ئەوکاتە ڕۆژی هاتی گەڵ لە کەلی سەربە خۆیی وڵاتەوە هەڵ دەهات، پێویستیەکانی ژیانی خەڵکی لە ناو خودا هەر بە دەستی گەل پێک دەهات، ئیتر هەناوی خەڵکی،بە تیر و تەشەری نەتەویسی نگریس کۆنکۆن نەدەبو، چی‌دی ژێر باری منەتی کەس و ناکەسان نەدەچو.

دێی کۆڵەسارە کە لە باکوری خۆراوای شاری کامیاران‌دایە و ۱۱۴۸ کەسی دانیشتوو هەیە چون بە ئاسانی دەتوانێ خاڵی پەیوەندی دێکانی دەوربەری قەرار بگرێ. بە ناوەندی دێکۆی گاوەڕۆ دانراوەو سنوریشی بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکانی یەمینانی خوار و سەر و تاینە، لە دێکۆی سورسور.

۲ـ لە باشورەوە بە دێی ماسان

۳ـ لە خۆراواوە بە دێکانی ئەسرآوا و سەرجی

۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی نەجەفاوا و کوانە لە دێکۆی سورسورەوە نووساوە.

ئەم دێکۆ، شاخاوی و کوێستانی‌یە، بە تایبەت بەشەکانی باکور و خۆراواو خۆرهەڵاتی کێو و کەژ و تەلان و بەندەن دایگرتوە، تەنیا باشوری بێ کەژو دەشت و نەرمانە و بۆ کشت و کاڵ گەنم، جۆ و دانەوێڵە، تەڕەکاری و سەوزی زۆر بە بڕشت و پیت و بەرەکەتە، دورترین دێ بە کوڵەسارە دێی تەنگی سەرە ۱۰.ک.ی لێ دورە، نزیکترین دێیش ماسان و نەجەفاوایە ۴.ک.لێ دورە.

ئەم دێکۆیە تێکرا ئەم ئیمکاناتانەی هەیە. ۱۳ دێ فێرگەی سەرەتایی، ۲ دێی فێرگەی ناوەندی، ۲ دێ قوتابخانە و حوجرەی دینی، ۵ دێ یانەی خوێندن فێرکردن، ۱۴ دێ مزگەوت، ۱ دێ پاسگای ژاندارمەری، ۲ دێ ناوەندی دەرمانی و خاوێنی، ۱ دێ تەلەفون، ۵ سندوقی

پۆست، ١٥ دێ ئاوی لولەکەشی، ٦دێ بەرق، ٢ دێ فروشگای هاویاری، ٣ دێ نەوت فرۆشی، ١٠ دێ ئاشی هەیە.[1]

گاوەڕۆ: ناوی چۆمی گەورەی گاوەڕۆیە، چون کاتی بەهاران ئاوەکەی ئـەوەندە زۆرە، تەنانەت گایش دەتلێنێ، بەم جۆرە ناوی گاوەڕۆی بە سەرا بڕاوە، هەروا ناوی دێکۆیەکە کە ئەم چۆمەی پێدا دەڕوا، دێکۆی گاوەڕۆ، پارچەیەکـی کـوێستانی و سـاردەسیرە، زوربـەی دێکانی لە کانیاوە سارد و سوکەکانێ کوێستانە بە خێر و بێرەکانی، بڕێ تر لە دێکانیشی لە ئاوی چۆمی گاوەڕۆ و چۆمی ئەمیراولە بۆ کەشت و کاڵ کەڵک وەردەگرن. بەرهەمی گـرنگی ئـەم دێکۆ، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. بەرهەمی مەڕ و ماڵیاتە،

چۆم

١ـ چۆمی گاوەڕۆ، کە لە سەنقوری کولیاییەوە سەر چاوە دەگرێ و دێکۆی سـورسور بەجێ دێڵی و دەچێتە خاکی گاوەڕۆوە، دێکانی ئاودێری دەکا و بەرە و خۆراوا ڕێ دەکەوێ و لە ئاکامدا تێکڵاو چۆمی قشلاخ دەبێ.

٢ـ چۆمی ئەمیراوا: ئەم چۆمە لە بەرزاییەکانی باکوری نێوان دێکۆی لەیلاخ و ئەم دێکۆیە سەرچاوە دەگرێ و چەند دێی دەور و بەری خۆی ئاودێری دەکا و لە ٤.ك باشوری دێی فەقی سلێمان دەرژێتە چۆمی گاوەڕووە.

گشت دێکانی ئەم بەشە لە دەوروبەری ئەم دوو چۆمە بە پێت و بەرەکەدا بە دی هاتوون، شەقامی سنەکرماشان بە بەشی خۆراوای ئەم دێکۆدا دادەبووری، لە هاوانیاندا ماشین دەتوانی بچێتە گشت دێکانی ئەم بەشەوە، ناوی دێکانی بە ڕیزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە:

١ـ *ئاساوڵە:* دێیەکە لە دێکۆی گاوەڕۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٥.ك باکـوری کامیاران و ١.ك خۆراوای شـەقامی کـامیاران سـنە و ٥.ك کـوڵەسارە و لە نـێوان دێکـانی، نەجەفاوا، کانی لەیلیدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٣٢٤، ماڵ ٥١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٢ـ *ئافریانی سەرێ:* دێیەکە لە دێکۆی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٢٠.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٢.ك کولەسارە و لە ٩.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنە و لە نێوان دێکانێ خاناوا، کانی لەیلیدایە. کوێستانی و سـاردەسیرە. دانـیشتوان ١٠٣، مـاڵ ٢٠،

١ـ ڕاپورتی پاریزگای کوردستان

سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

٣ـ ئافریانی خوارێ: دێ کۆنی بوە لە دێکۆی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ١٩.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٢.ك کولەسارە و ١٢.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنە و لە نێوان دێکانیٔ شاهینی، حوسەیناوا و خاناوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٤ـ ئانارلە: دێ کۆنێ بوە لە دێکۆی گاوەرۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٥٠.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ٣٠.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانیٔ پیرباغ، سێویەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە، بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدری.

٥ـ پیرباخ: دێ کۆنێ بوە لە دێکۆی گاوەرو، بەشی ناوچەی کامیاران. لە ٥٠.ك خۆراوای کامیاران و ٣١.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانیٔ ئانارلە، سێویە، میرگوسار دایە. بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

٦ـ تای: دێیەکە لە دێکۆی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران‌لە ٤٤.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٥.ك کوڵەسارە و لە نێوان دێکانیٔ هەندیمن، فەرەجاوا، سەرجی دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٥٤٠، ماڵ ٣٩٦، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، فێرگە، لولەکەشی.

٧ـ تەنگی سەر: دێیەکە لە دێکۆی گاوەرۆ. بەشی ناوچەی کامیاران لە ٦١.ك خۆراوای کامیاران و ٤٠.ك کوڵەسارە و لە نێوان دێکانیٔ نیەرو میحرابدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١٨٣٠، ماڵ ٢٥٩، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە، لولەکەشی.

٨ـ حەرین: دێ کۆن بوە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدزێ.

٩ـ سەرجی: دێیەکە لە دێکۆی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران لە ٣٩.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ١٠.ك کوڵەسارە و لە نێوان دێکانیٔ تای و کوڵەسارە و فارساوا دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ١١٠٠، ماڵ ٢٠٧، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، میوە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، باخەوانی، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت. فێرگە.

۱۰ـ سەرڕێژ: دێیەکە لە دێکۆی گاوەڕۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۵۱.ك خۆراوای کامیاران و ۳۵.ك کوڵەسارە و لە نێوان دێکانیٚ نیەر، پیرباغ و گواز دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۷۰۰، ماڵ ۱۳۹، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۱ـ سەربناو: دێیەکە لە دێکۆی گاوەڕۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۲۴.ك باکوری کامیاران و ۷.ك کولەسارە و ۱.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنەدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۶۷، ماڵ ۱۲، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو و چۆم. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە. لە نێوان دێکانی کەچەڵە، نەجەفاوا و ئاساوڵە دایە.

۱۲ـ سمویدەر: دێ کۆن بووە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

۱۳ـ فارساوا: دێیەکە لە دێکۆی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۴۸.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ۱۸.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانیٚ تای، فەرەجاوادایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۵۸۰، ماڵ ۹۵، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۴ـ فەرەجاوا: دێیەکە لە دێکۆی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۴۹.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ۱۹.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانیٚ هەندیمن، فارساوا و تایدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۰۰، ماڵ ۶۴، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۵ـ کۆڵەسارە: دێی ناوەندی دێکۆی گاوەرۆیە. لە ۳۰.ك باکوری کامیاران و ۸.ك شەقامی کامیاران سنە و لە نێوان دێکانی، ماسان، عەسراوا و سەرجیدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۱۵۰، ماڵ ۱۸۸، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۶ـ ماسان: دێیەکە لە دێکۆی گاوەڕۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۳۱.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ۵.ك کولەسارە و ۶.ك خۆراوای شەقامی کامیاران سنە و لە نێوان دێکانی کوڵەسارە. عەسراوا و نەجەفاوا دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ۵۵۰، ماڵ ۸۷، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۷ـ میحراب: دێ یەکە لە دێکۆی گاوەرۆ بەشی ناوچەی کامیاران. لە ۶۰.ك خۆراوای کامیاران و ۴۱.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانی نیەر، وەسی خوارێ و سەرزێژدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۸۰۰، ماڵ ۱۷۰، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۱۸ـ نەجەفاوا: دێ یەکە لە دێکۆی گاوەرۆ بەشی ناوچە کامیاران،لە ۲۶.ك باکوری کامیاران و ۳.ك خۆرهەلاتی شەقامی کامیاران سنە و ۵.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانی سەربناو، ماسان و ئاساوڵە دایە. داوێنە و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۹۰، ماڵ ۶۸، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕە. مزگەوت. فێرگە.

۱۹ـ نزار: دێ یەکە لە دێکوی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران.لە ۵۰.ك باکوری خۆراوای کامیاران و قەراخی چۆمی سیروان و ۲۵.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانی دولاو، تای و هەندیمندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۳۴۰، ماڵ ۶۷، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆمی گاوەرو و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۲۰ـ نیەر: دێ یەکە لە دێکۆی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران.لە ۵۹.ك خۆراوای کامیاران و ۳۹.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانی تەنگی سەر، میحراب، سەرزێژدایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۱۳۰۰، ماڵ ۲۳۹، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. فێرگە.

۲۱ـ هەندیمن: دێ یەکە لە دێکۆی گاوەرو بەشی ناوچەی کامیاران، لە ۴۹.ك باکوری خۆراوای کامیاران و ۱۹.ك کولەسارە و لە نێوان دێکانی تای، فارساوا و فەرەجاوا دایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ۴۱۵، ماڵ ۷۹، سوننی، کورد. ئاو، لەچۆمی تای و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، میوە، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت.

ناوچەی مەریوان

ناوچەی مەریوان: کە لە خۆراوای پارێزگای کوردستان و سنوری هەردو کوردستان‌دا هەڵکەوتوە سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دەرەی شلێری کوردستانی عیراق و ناوچەی سەرشیوی سەقز

٢ـ لە باشورەوە بە ناوچەی پاوە، بەشی کوردستانی کرماشان.

٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەی سنە

٤ـ لە خۆراواوە بە کوردستانی عیراقەوە نوساوە.

(هەوا)

١ـ هەوای ناوچەی مەریوان لە شوێنە بەرزو سەرشاخەکاندا ساردەسیر و وشکە

٢ـ لە قەراخی گۆلی زرێواردا نماوی و ساردە

٣ـ لە قەراخی چۆمەکاندا هەوا ئارانە

(روبەر)

روبەری ناوچەی مەریوان بەرابەری پێوانەی کۆن (٣٨٢٨.ك.ی) چوارگۆشەیە، بەڵام بەرابەری پێوانەی تازەی پارێزگای کوردستان، بە هاوکاری (سەرجەنگەڵداری) کوردستان (٤٢٢١.ك.ی) چوارگۆشەیە

(شاخ وکەژەکانی مەریوان)

زنجیرە کێوەکانی ناوچەی مەریوان، کە لە کوێستانە بەربڵاوە، سەر لە ئاسمان دراوەکانی (چل‌چەمە) جیابونەتەوە بەم جۆرەیە.

الف: زنجیرەی زێرینی کێوی بە ناوبانگی هەزار مێرگە، کە لوتکەی بەرزی ٣١٢٦گەزی (سوڵتان ئوغزتو) بەرزترین لوتکەی باکوری خۆرهەڵاتی مەریوانە، ئەم زنجیرە، کە بۆ خۆی لقێکە لە زنجیرە کێوی (چل‌چەمە) سێ لقی گەورەی بەم شێوە لێ دەبێتەوە.

١ـ زنجیرە کێوی (پشتی شەهیدان) کە بەرەو خۆراوا کشاوە، شاری مەریوان، لە باشورو و (دەرەی شلیر) لە باکوریدا هەڵکەوتوە، تیرە شانەکانی (پشتی شەهیدان) بە سنوری هەردو کوردستان دانراوە، بەرزترین نوچکەی ئەم زنجیرە بریەتی یە لە: لوتکەی ٢٦١٨گەزی (شاخە

رەش) لە نێوان دێکانی، کانی تەمرخان، تۆراختەپە، ئیساولە، لوتکەی شاخەبەرانە، هەزار ماڵە، مارۆ، ئەسپی شێرە، چاڵەپان، کونە شەمشەم، ئەشکەوتی بە ناوبانگی کونە شەم شەم، تێکرا لە ناو ئەم زنجیرە کێوەدا سەریان هەڵیناوە و پەنای خەڵکیان داوە و شیریان بۆ خاون ماڵ داداوە.

٢ـ زنجیرەی باکوری خۆراوا، ئەم زنجیرە شان بە شانی زنجیرەی هەوەڵ بە باکوری (دەرەی شلێردا بەرەو باکوری خۆراوا کشاوە، تیرەشانەکانی بە سەرهەردو پارچەی کوردستاندا دەڕوانی، ئەم دو زنجیرە زێرینە.لە لای خۆرهەڵات و باکور و باشورەوە (دەرەی شلیریان) لە ئامێز گرتوە، بەری بای ئاژاوەیان لێ گرتوە.ئەم زنجیرە ناپسێتەوە، تا بە (کەلی خان) دەنوسێتەوە

٣ـ زنجیرەی باشوری خۆرهەڵات: ئەم زنجیرە کێوە وێنەی دیوارێکی خودایی، ناوچەی مەریوانی لە ناوچەی (دیواندەرە) جیا کردوەتەوە، بڕێ لە دێکانی سەرشیوی مەریوان.لە داوێنی باشوری‌دا هەڵکەوتون.

ب: لە دو لقی هەوەڵ و سێ‌هەم، چەند پەل و شاخەی لێ بوەتەوە.کە بەرەو باشور و خۆراوا پەلیان هەڵخستوە و تاکو (ڕەزاو) ڕویشتون، لە ئاکامدا لە سەر (چۆمی سیروان) داکوژاون، برێ لە لوتکە بەرزەکانی ئەم زنجیرە بریەتین لە مانە:

١ـ لوتکە ٢٦٨٧ گەزی کێوی (سوڵتان احمد) لە نێوان دێکانی، قەتەوەند، شێخ شەربەتی، میدوڵ و دەرەوەزان‌دا

٢ـ لوتکە ٢٤٦٣ گەزی لە باکوری (گەردەنە گاران)دا

٣ـ زنجیرەیی کە لە باشوری (کەلی گاڕانەوە) بەرەو باشور تا سەر چۆمی (ڕەزاو)، نزیکی دێی (لەنگرێزە) بە ناوەندی ناوچەی (مەریوان)دا کشاوە، بەڕیز بڕێ لە کێوەناودارەکانی بەم جۆرەیە.

١ـ لوتکەی ٢٥٩٧ گەزی (پیر الیاس) ٢ـ کێوی بەرزی ٢٦١٣ گەزی (سێ‌کوچکە) لە نێوان دێکانی نشکاش و بەردە سپی‌دا ٣ـ کێوی بەرزی (شانشین) لە نێوان دێکانی، دەری، کورەدەرە، وەنینەی خواری‌دا ٤ـ کێوی (هەرەس ماڵ) لە نێوان دێکانی، هەنگەژاڵ، (گوڵانە)دا، ٥ـ کێوی ٢١٨٠ گەزی (کەنۆڵان) لە نێوان دێکانی (شێخە کوێرە)، (چۆڕ) و (نەنە)دا ٦ـ کێوی ٢٩٥٣ گەزی (پیازە) لە نێوان دێکانی ماموڵ، ئەڵمانە، ئەنجومەنە، نەنە، چوڕدا ٧ـ کێوی ٢٧٠٥ گەزی (چلەخانە) لە نێوان دێکانی بلچەسور، ماموڵە، گڵیە، بیدەرە، پیرخضران، لاویسان،

هەلیزاوادا.

٨ـ کێوی ٢٦٥٠ گەزی (هەزارخانی) لە نێوان دێکانی، هەزارخانی و گلێەدا ٩ـ کێوی ٢٦٧٠ گەزی (کورەمیانە) لە نێوان دێکانی نیزل، میانە، سەولاوا، نسڵ، گۆشتخانی، نگڵ، بەرگەرو، کوڕاوا، نەیاوا و لەنگرێزە دایە.

١٠ـ زنجیرە کێوی (کۆسالان) لە نێوان دێکانی ڕەزاو، محموداوا، دوڕووە،هەورامانی تەخت، ژیوار، وەرگەوەر، مازیبن و دەگاگا دایە. چۆمی سیروان وێنەی خرخاڵی زێڕین، بە پای ئەم زنجیرە کێوەدا ئالاوە. خەلاتی بەدی هێنەری بونەوەرەو نەخشاوە.

چۆمەکانی ناوچەی مەریوان

١ـ چۆمی گردەلان کە لە باکوروە بەرەو باشور،دادەپەڕێ و لەم چۆمیلکانە پێکهاتوە

الف: (چۆمی هالەکۆکان) کە لە کوێستانەکانی باکوری دێی (بەردەڕەشە) و دەرەی (تورکان) سەرچاوە دەگرێ، دێکانی (بەردەڕەشە)، (دوپلورە)، بەجێ دێلێ و چومیلکەی (تریشکە) کە لە کوێستانی (چالەڕەشی) باشوری (قەمچیان) سەرچاوە دەگرێ و دێی (تۆەسوران) بەجێ دێلێ، لە خوار دێی (گەوێلە)وە لەگەڵ خۆی دە با و دەڕوا، لە خوار دێی (وشکلان) ئاوی (بەردی شیرە) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، لە ڕاست و چەپەوە، ئاوەکانی (شاسوار) و (قامیشەلە) لەگەڵ خۆی دەبا و بە بەرناودێی (چنارە)دا تێدەپەڕی، چۆمیلکەی (زەویران) کە لە کوێستانەکانی (شاخەڕەش) و (کونە شەم شەم) لە باکوری دێکانی (ئیساوڵە) و (کێلی کەرانەوە) سەرچاوە دەگرێ و هەرسێ دێکان بەجێ دێلێ، لە نێوان دێکانی (دەرەپەمەدان) و (دووەیسە)دا، لەگەڵ خۆی دەباو، بە نێوان دێکانی (ماسیدەرە) و (وێڵە) و (گومارە لەنگ‌دا) تێدەپەڕێ و لە حاست دێی (کولیت) چومیلکەی (باخان) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا.

لە پشت دێی (کانی کوزەڵە) چومیلکەی (عەسراوا) کە لە پشت دێکانی (پێڵە) و (ڕەشەدی)وە سەرچاوە دەگرێ، لەگەڵ خۆی دەبا و دێی (گوڵەوێنجە) بەجێ دێلێ و ئاوی دێکانی (نشکاش) و (وسنە) و (دەری) و (سەرکەل) و (خێراوا) لەگەڵ خۆی دەبا و (شێخەکوێرە) بەجێ دێلێ، ئەمجار ئاوی دێکانی (چۆر و نەنە) لەگەڵ خۆ دەبا، لە حاست دێی (هەڵوژان) ئاوی چۆمیلکەی (ئەڵمانە) لەگەڵ خۆ دەبا و لە نێوان دێکانی (قەلاجێ) و (باراماوا) چۆمی (زرێوار و

شیان) لەگەڵ خۆی دەبا و لە نێوان دێکانی (تفلی) و (تازاوای تفلی) ئاوی دێکانی (هەزارخانی) و (ئەنجومەنە) و (سپیارە) و (تەخان) لەگەڵ خۆی دەبا و لە نێوان دێکانی (دووڕوە) و (گەرەکی) و لە باشوری (سەولاوا) دەڕژێتە ناو چۆمی (ڕەزاو)ەوە، کە چۆمی ڕەزاو بۆ خۆی لە چۆمەکانی (گوڵچیدەر)، (چاویلکان)، (کانی با)، (ئەویهەنگ) و (بێساران) بە دی هاتوە.

ئەمجار بەرە و خۆراوا و پاشان بەرەو خۆرهەڵات بادەخوا، لەمەولا پێی دەوترێ چۆمی (سیروان)

ب ـ (چۆمی گوڵچیدەر) لە باکورەوە بەرەو باشور دێتە خوار و لەم چۆمیلکانە پێکهاتوە.

١ـ چۆمی گوڵچیدەر، لە کوێستانەکانی (هەزار مێرگە) و (کانی ئەختەرانەوە) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (هەوارە گەرمە) و (گوڵچیدەر) و (عەلی هەمەدان) و (تەیناڵ) و (میدوڵ)، بەجێ دێڵێ و دەڕوا، چۆمیلکەی (عبدالصمد) کە لە کوێستانەکانی (سنانە سەر) و (تەمەرلەسەر)ەوە سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (عبدالصمد)، (تەنگباغ)، (شانشین)، (صوفی بلە) و (تازاوا) بەجێ دێڵێ لە خوار (میدوڵەوە) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، ئەمجار بە ناوی (چۆمی قەتەوەند) بە نێوان قەتەوەند و (بەهاراوا)دا دەڕوا، ئاوی (شێخ شەربەتی) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕژێتە ناو چۆمی (کاکۆ زەکەریا)وە.

ج ـ چۆمی کاکۆ زەکەریا (چۆمی چاویلکان)

چۆمی چاویلکان لە کوێستانەکانی (حاجیاوا) و (خەنجەری سەرێ) و لوتکەی (هانەشەیتان) و (شەقەبەرد) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (ول) و هەردو (چاویلکان) و (شێخ زەکریا) و (کاکۆ زەکریا) بەجێ دێڵێ و ئاوی دەرەوشکە، بە ناوی چۆمی (کاکۆ زەکەریا) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا و لە نێوان (جانەوەرە) و (بەهاراوا)دا دەڕژێنە ناو چۆمی کانی باوە.

د ـ چۆمی کانی با: لە کوێستانەکانی (دەرویش ئەولیا) و (عەلی کەتانەوە) سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (فلوریجە) و (دەرەهەرد) بەجێ دێڵێ، لە حاست (دێ بونیاد) پێی دەوترێ چەمی (دێ بونیاد)، دێکانی (دێ بونیاد) و (جانەوەرە) بەجێ دێڵێ و لە حاست دێی بەهاراوا هەرسێ ئاوەکانی (چاویلکان) (گولچیدەر) (کانی با) دەبنە یەک. لەمەولا بە ناوی (چۆمی گەورە) بەرەو خۆراوا، دەڕوا و لە نێوان دێکانی (جەلیلە) و (بلیاندەرە) چەمی (حسن قوڵە) کە لە بەرزایەکانی دێی (ناوگولان) سەرچاوە دەگرێ و بە دێکانی (ناوگولان) و (دەرەوەزان) و (سعدوسلمانە) و (حسن قرە) و (شێخ عەتار)دا دێتەخوارێ، لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا و بەرەو باشور بادەخوا، ئەمجار بە نێوان هەردو (وەنینە) و (پلیاندەر)دا دێتە خوار و لە حاست دێی (مولینان)، ئاوی

دێکانی (بەردەسپی) و هەردو (وەنینە) و (کورەدەرە)، (هەنگەژاڵ)، (گولان) و (لاویسان) لەگەڵ خۆی دەبا، پاشان ئاوی (شاهیدەر) و (پیرخضران) و (چۆئین) لە ڕاست و چەپەوە لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، دیسان لە حاست دێی (شاهین) ئاوی دێکانی (گلیە)، (بیدەر)، (نیزڵ)، (سورکول) لەگەڵ خۆی دەبا و دەگاتە نێوان دێکانی (باقلاوا) و (شاهین)، لەوێ ئاوی (قەلاشێخان) و (قەلاچوخە) و (سورەبان) و (پلورە) و (تازاوای قەلاچوخە) و (گزر دەرە) و (وشکین) و (زەنوزی) و (تیژتیژ) و (تاڵەوەران) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا، دێکانی، (خانەقای جوجو) و (بنیدەر) بەجێ دێلێ و ئاوی (میانە) لەگەڵ خۆی دەبا و (درێلە) بەجێ دێلێ، چەمی (شوەیشە) کە لە کوێستانەکانی (سوڵتان احمد) و دێی (بڕۆدەرە)وە سەرچاوە دەگرێ و دێکانی (گەنەبۆ) و (عەلیاو) بەجێ دێلێ و ئاوی دێکانی (خوروسە) و (ئەلکە) لە ڕاست و چەپەوە لەگەڵ خۆی دەبا، بە بەرناودێی (شوەیشە)دا دێتە خوار، لە نێوان دێکانی (خانەقای حەسەن گاکڕ) (گورگینە)، ئاوی (توداری مەلا) و (تودارە ڕوتە) کە بە نێوان (تازاوای عیساوا) و (عیساوا) و (خۆشاو)دا دێتە خوار، هەروا ئاوی دێکانی (سپیران) و (کەلاتێ) و (بزان) و (قاسماوا) و (دادانەی کەمانگەر) و (ڕەشنەش)، لە نێوان دێکانی (دانیکەش) و (نگڵ) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا.

ئەمجار دێکانی (نگڵ) و (بەرگەرو) و (لەنگرێزە) بەجێ دێلێ و لە نێوان دێکانی (لەنگرێزە) و (مازیبن) ئاوی دێکانی (ئەویهەنگ) و (بێساران) لەگەڵ خۆی دەبا، کە لێرەدا پێی دەڵێن چەمی (دوئاو)، لە حاست دێی (مازی بن) ئەم چۆمە بەرەو خۆراوا بادەخوا و بە نێوان دێکانی (نەیاوا) و (کوڕاوا) و (دەگاگا) و (ڕەزاو)دا دەڕوا، بە بەر دێی (دووڕوە)دا کە ماوەییەکی زۆر خانەقای بەرێز (شێخ‌عثمانی) لێ بو دەڕوا و لە حاست دێی (احمداوا) چوار (ك.ی.) خۆراوای (سەولاوا) لەگەڵ چۆمی (گردەلان) دەبنە یەک، لەمەولا بە (سیروان) ناودەبرێ، (سیروان) بەرەو خۆرهەلات دەڕوا و لە حاست دێی (بندۆڵ) بەرەو خۆراوا، بادەخوا و دێکانی (ڕەوەو، وەرو)، (سەرپیر)، (هەورامانی تەخت)، (بلبەر)، (ژیوار)، (سلین)، (وەرگەوەر)، (گەنجەناو) و (هەباساوا) بەجێ دێلێ، لە نێوان دێکانی، (ئەسپەرێز)، (رودبار)، (ناو) و (نوێن) لقی خۆرهەلاتی (سیروان) کە لە چۆمەکانی (گاوەرۆ) و (قشلاخ) کە ئێستا سەددی سنەی لە بەردا بەسراوە پێکهاتوە، یانی لقی خۆرهەلاتی (سیروان) لەگەڵ لقی خۆراوای دەبنەیەک، لەمەولا (سیروان) بەرەو باشور بادەخوا و بە نێوان دێکانی، (هەجیج) و (گیلوان)دا تێ دەپەڕی و چۆمی (دەریان) کە لە لوتکەی بەرزی ٣١٨٨ گەزی خۆراوای (شاهۆ) سەرچاوە دەگرێ، لەگەڵ خۆی

دەبا، دیسان لە حاست دێی (زلکە) ئاوی (نودشە) دەبا و دەڕوا و دێکانی (ورا) و (شەڕکان) بەجێ دێڵێ، لە دێی (دوئاو) چۆمی (پاوە) کە لە کوێستانی ٣٢٢٥ گەزی (شاهۆی ناوەندی) لە باکوری دێکانی (شمشیر) و (دوریسان)ەوە سەرچاوە دەگرێ، لەگەڵ خۆی دەبا و بەرەو باشور با دەخوا، بە نێوان دێکانی (نیسانە) و (هەروی) و (شێخان) و (سوڵتان‌ساق)دا تێ دەپەڕێ و چۆمی (نەوسود) لەگەڵ خۆی دەبا,و بەرەو خۆرهەڵات لادەکاتەوە، نەرمە نەرمە بە سنوری هەردوو کوردستاندا دەڕوا و دێکانی (بلەبزان) و (زێ) و (هەرتا) و (ژاڵەی عثمان‌بەگ)، (ژاڵەی قوبادبەگ)، (ژاڵەی رەحمان‌بەگ)، (لاتوان)، (ورامچە)، (هەنجیرک)، (گوریگۆر)، (بادڕۆڵ)، (سیمان)، (دەگاگا)، (دارە ڕەش) و (دڕۆڵەی خوارێ) بەجێ دێڵێ و لە نێوان دێکانی (دڕۆڵەی خوارێ) و (کانی سالار)، چۆمی (لیلا) کە لە لوتکە ٣١٦٩ و ٣٠٦٧ گەزی (شاهۆ)ی خۆرهەڵات و کێوی (شاکێو) لە باکوری شاری (جوانرۆ)وە سەرچاوە دەگرێ، لەگەڵ خۆی دەبا و لە سنوری کوردستانی ئێران دەپەڕێتەوە و دڕژێتە ناو کوردستانی عیراقەوە.

(چۆمی قزلجە) لەم چومیلکانە بەدی هاتوە

الف ـ چۆمی هەنجیران، لە باشوری کێوی هەزار ماڵە و کێوی (چاڵەپان)ەوە سەرچاوە دەگرێ و دێی (هەنجیران) بەجێ دێڵێ و ئاوی (هانە شێخان) لەگەڵ خۆی دێنێ و لە پشت دێی (گاگەل)ەوە تێکەڵ چومیلکەی (گاگەل) دەبێ

ب ـ چۆمی (گاگەل) لە کوێستانی (٢١٣٢ و ٢٠٩٢) گەزی (گەوناوی) و بەرزایی دێکانی (محمدە) و (سیفی سەرێ) سەرچاوە دەگرێ و بە دێی (گاگەل)دا تێ دەپەڕێ و لەگەڵ چۆمی هەنجیران دەبنەیەک، لەمەولا بەناوی چۆمی (قزلجە) بە نێوان دێکانی (بیلو) و (کیکن)دا تێ دەپەڕێ و (میراوا) و (چالاوی حاجی) بەجێ دێڵێ و ئاوی (بەردە ڕەشە) لەگەڵ خۆی دەبا، ئاوەکانی (خاو) و (ساوجیی) دێتە سەرو و بە سنوری هەردو کوردستاندا بەرەو باشور دەڕواو موچەکانی (باشماخ) و (بایەوە) بەجێ دێڵێ و دەڕژێتە کوردستانی عیراقەوە.

(گۆلی زریوار)ی مەریوان

ئەم گۆلە لە سێ کیلومیتری خۆراوای شاری مەریوان‌دایە و ئاوەکەی شیرین و ڕەنگی ئاسمانی‌یە و ١٢٨٥ گەز لەڕوی دەریاوە بەرزە.

حەجمی ئاوەکەی لە ٣٢/٥ ملوێن گەزی چوارپاڵو (مکعب) لە گۆراندایە.

درێژی ئەم گۆڵە شەش (٦) (ك.ە) و پانی (١٧٠٠) تا سێ هەزار (٣٠٠٠) گەزە[1].
قوڵترین شوێنی ئەم گۆلە ٥/٨٥ گەزە، گۆڕانی روی ئاوەکە نزیکی گەزی بەراورد، کراوە.
روبەری ئەم گۆلە (٧٢) حەفتاو دو هێکتارە و کەوشەنی ئاوەرێژەکەی ١٣٧.ک.ی چوارگۆشەیە.

ئاوی ئەم گۆلە لە کانیاوە کانی بنی گۆلەکە کە بە فەرمانی بەدی هێنەری بونەوەر هەڵ دەقوڵێن، بەدی هاتوە.

پێویستە بزانین هیچ چۆمێ نارژێتە ئەم گۆلەوە، بەڵام ئاوەکەی ئەوەندە زۆرە کە چۆمێ بە ناوی چۆمی (زرێوار) لە بەری دەروا و بەرەو باشور، شاری مەریوان بەجێ دێڵێ و موچە و مەزرای دێکانی بیلّە، بەرقەڵا، ریخەڵان، کانی دینار، دەرزیان، بالک، نژمار، خەشمگین و زەکریان بەجێ دێڵێ و چۆمی (شیان) و چۆمیلکەی (دزلی) لەگەڵ خۆی دەبا و دەڕوا و لە نێوان دێکانی (بارماوا) و (قەڵاجێ) تێکەل چۆمی سیروان دەبێ و دەڕوا.

شاری مەریوان

(شاری مەریوان) کە ناوەندی ناوچەی مەریوانە، تایبەتە جەغرافیاکانی بەم جۆرەیە:
١ـ درێژی خۆرهەڵاتی لە (گرینویچە)وە ٤٦ پلە و ١٠ دەقیقەیە.
٢ـ پانی باکوری لە خەتی (ئیستواوە) ٣٥ پلە و ٣٤ دەقیقەیە و ١٢٧٣ گەز لەڕوی دەریاوە بەرزە، ئەم شارە کە بە بڕواو لێکدانەوەی من ئەگەر پێی ڕابگەن و وەک خۆماڵی بڕازێنرێتەوە، زۆر لە شاری (ژنیف)ی سوئیس، خۆشتر، دڵگیرتر و سرنج ڕاکێشتر دەبێ. چون ئەم شارە لە (٣.ك.ی) گۆلی سەرسەوزو تەڵایی و بە دیمەن و دڵرفێن و مێژویی و تەماشایی (زرێوار)دا هەڵکەوتوە، کە لە باکور و باشورەوە زنجیرە کێوە، سەرسەوزە، لێڕەواریە، پڕوچڕەکانی، بەرزو بە تەرزی مەریوان، (گۆلی زرێواریان) لە ئامیز گرتوە، شاری مەریوانیش بە سەربزێ لە (گۆلی زرێوار) و بەشێ زۆری، چیمەن زار و دەشت و کێوە بە سام و جوانەکانی دەوروبەردا، دەڕوانی. جائەم هەموو ڕوانگا دڵڕفێنەی کردگار، هەمو بینەرێکی وردی بە کار، گشت زانایەکی بە پارێز و ژیر، زۆرتری پیاوانی بەڕاو تەگبیر، دەخاتە ماڵی بیرو تێ‌فکرین، بۆ دیتنەوەی ڕەمزی مان و ژین، ئەوکاتە چاوی دڵ هەڵ دەبڕێ، توزو تەم لە ئاوێنەی دڵ دەسڕێ،

١ـ فەرهەنگی جەغرافیایی ئێران دەنوسی درێژی گۆلی زریوار هەشت (٨) ك.ە و قولترین شوێنی بە بیست گەز دەگا

پەی بە حەق دەبا و دەیزانێ، هەرپەسەندی بیەوێ دەتوانێ، باش باش لەومەسەلە ئاگایە.کار لە سەر تۆ، بەرەکەت لە خودایە، خۆ برای تێگەیشتوی بەکار، هەڵیان دەسەنگێنێ ئەمرۆ و پار، وەک گزنگی هەتاو کە لە کەل هەڵێ، سەرنج دەدا و دێتە وتار و دەڵێ، ئەو هەمو خەڵات و بەراتە نەبراوە، ئەو هەمو خێر و بێرە نەپساوە، ئەو هەمو نەخش و نیگارە جوانە، ئەو هەمو کانیاو و کانە باشانە، ئەو هەمو گوڵ وگیا ڕەنگاوڕەنگە، ئەو هەمو کەژوکۆ بە سام و بێ دەنگە، ئەو هەمو دار و دەوەن و باخانە، ئەو هەمو مێرگ و گیاجاری بەر بنار و چاوانە، ئەو هەمو بازو هەڵۆ تیژباڵە، ئەو هەمو هۆنەرە، خۆوێژو بە کەماڵە، ئەو هەمو قامیش و نەی و پوشانە، ئەو هەمو پێنوس و نوسراوە باشانە، لەگەڵ زەرراتی (بونەوەر)دێنە زمان، شاهیدی دەدەن بە دڵ و بەگیان، کە خودا (کوردستانی) بە بەهەشت ناو ناوە، کە فریشتەی (کوردی) لە سەر داناوە، هەروەک سوروشی بە سوزی سوبحانی، ئایەتی بەتین و پیرۆزی قورئانی، (جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ)ە[1] ئاماژە بە هەزاران تافگە و چۆم و جۆبارە، کە لە دەشت و دەری کوردستانا ئاژینە، یانی کەژەم و بەزەی خودا لە دەوری پەرژینە.

ناوچەی مەریوان بەرابەری سەرژوماری ساڵی ١٣٤٥ هەتاوی ٨٨٥١٠ کەس حەشیمەتی بوە کە ٤٣٢٢ کەسیان نیشتەجێی شارو ٨٤١٧٧ کەسیشیان نیشتەجێی دێ بوون ساڵی ١٣٥٥ هەتاویش ١٢٠٤٥١ کەسی حەشیمەت بوە، کە ١٢٦١٠ کەسیان لە شارو ١٠٦٨٤١ کەسیشیان نیشتەجێی دێ بوون، بەڵام سەرژوماری ساڵی ١٣٦٥ نیشان دەدا کە حەشیمەتی ناوچەی مەریوان گەیشتوە ١٥٣١٤٦ کەس، کە بەرابەری سەرژوماری (ئاماری ئێران) ٥٠٤٣ کەسیان نیشتەجێی شارو ١٤٨٠٨٣ کەسیشیان نیشتەجێی دێ بوون، بەڵام سەرژوماری پارێزگای کوردستان نیشان دەدا کە ٣٢٠٨٨ کەسیان نیشتەجێی مەریوان بون، بەڵام بە هۆی بومباران و شەری داسەپاوی (صدام حسین) بەسەر ئێراندا زۆرتریان پەرەوازەی دێکان بون وە ١٢١٠٤٨ کەسیشیان نیشتەجێی دێ بون.

پەروەردە و فێرکردن: بە داخەوە پەروەردە و فێرکردنی مەریوان ئەوەندە ناڕەساو کەم و کورتە کە نوسەر شەرم دەکا بی نوسێ، بەم جۆرە تەنیا جەدوەلێ کە ئیدارەی کوڵلی فێرکردن و پەروەردەی پارێزگای کوردستان،پایزی ساڵی ١٣٦٦ داویەتە دەرەوە بە خوێنەرانی نیشان دەدەم تا بە جوانی لێکیدەنەوە و تێ بگەن کە ئەم گەلە تا چ ڕادەیێ چەوسێنراوەتەوە.

١- سورەتی آل‌عمران ئایەتی ١٥

مزگەوتەکانی مەریوان

مـزگەوت، تێکدەری نـەزمی تـەبەقات
بـــەدی هـــێنەری یـــاسای مـــوساوات
لە غـــەیری تـودا نـەم دیـوە یـەکـجار
سەری دەوڵـەمەند لە جـێ پـێی هـەژار

خودای دڵاوای دڵوقان، بەخشندەی میهرەبان، کـاتێ ویسـتی تـاک پـەرستی بـژێیتەوە، بەرنامەی ژیانی پڕلە حەسانەوە هەستێتەوە، لەڕێ لادەران، بینەوە سەر ڕێ، جەماوەر جەم بن لە شارو لە دێ، لە دەوری خاڵی (تەوحیدا) جەم بن، بت و بتخانان بڕوَن و گوم بـن، بـەندەی پاڵاوتە، (محمدامین)، فرستادەی خوای (ربّ‌العالمین)، لە ناو گەلاندا هەڵی دەبژێرێ، فەرمانی جوانی خۆی پێ دەسپێرێ، هەوەڵین کاری، گش ئاسەواری، هەمو فەرمودە و ئامۆژگاری، پڕلە بەرهەم و بە بەرو بۆیە، ڕاست و ڕاوەستا و بەرزو بە شکۆیە، هەوەڵین فەرمانی (حقّ سبحان)ی بۆ پێغەمبەری ئاخر زەمانی، (اِقْرَأْ)، یانی بخوێنە گیانە، لیمیان حاڵی بە تێ بگە و بڕوانە، جا بۆ ئانجامی ئەوفەرمانانە، پێویستە مزگەوتجا قوتابخانە، فەرمودەی "باری" چەندە جوانە
(وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَداً)

فەرمودەی قورئان ئەوەندە ئاودارە، بەرهەم و بەری لە هەموان دیارە، کـاتی کـڕنۆشان هەربۆ خودایە، هاوار لە غەیری خوا ناڕەوایە، کاتێ هەمو شت هەر بە دەس ئـەوە، بـەندە چ نیازی بە ئەم و ئەوە.

مزگەوتەکانی شاری مەریوان

١ـ **مزگەوتی جامیعە**، لە شەقامی ئیمام خمینی مەیدان اصلی
٢ـ **مزگەوتی ئیمامی غزالی**، گەرەکی جانگەڵیان
٣ـ **مزگەوتی دارالسلام**، روبەروی ئیدارەی ڕێگەوبان
٤ـ **مزگەوتی النبی**، شەقامی ولی جناب
٥ـ **مزگەوتی باباعلی** (کونە دیو) خیابان کونەدیو
٦ـ **مزگەوتی هەژارە** شەقامی ئیمام خمینی میدان اصلی

٧ـ **مزگەوتی ئیمامی شافیعی** لە ژور ژاندارمەریوە
٨ـ **مزگەوتی محمدیە** لە پاڵ فێرگەی ناوەندی طاڵقانی دایە.
٩ـ **مزگەوت تەکیە** شەقامی (عبە حبیب)
١٠ـ **مزگەوتی شیخ عبدالقادر** شەقامی عبە حبیب
١١ـ **مزگەوتی چوارباغ** شەقامی پشت هیلال احمر
١٢ـ **مزگەوتی مەلا محمدی ملچوور** شەقامی هیلال احمر
١٣ـ **مزگەوتی حضرت عثمان** (ض) گەڕەکی لەیلاخەکان
١٤ـ **مزگەوتی حەزرەتی ابوبکر صدیق** (ض) شەقامی (دار سیران)
١٥ـ **مزگەوتی هەورامی** شەقامی هەورامیەکان
١٦ـ **مزگەوتی سیدقطب** گەڕەکی (بلچەسور)
١٧ـ **مزگەوتی دارالاحسان** لە پەنای (پومپی بەنزین)
١٨ـ **مزگەوتی طالقانی** ڕوبەروی (پومپی بەنیزین)
١٩ـ **مزگەوتی ٢٣ میتری** شەقامی ئیمام خمینی پاساژ احمد چاوە
٢٠ـ **مزگەوتی تازاوا** گەڕەکی تازاوا
٢١ـ **مزگەوتی سلمان فارسی** جادەی کەمەربەندی چوارڕای شبرنگ
٢٢ـ **مزگەوتی خلیل الله** پشتی بیمارستان
٢٣ـ **مزگەوتی بلال حبشی** شەقامی شهید چراغی
٢٤ـ **مزگەوتی دار سەیران** آخری شەقامی باهنر
٢٥ـ **حسینیە** لە پشت بانگی کشاورزی‌یەوە[1]

ریگا و بان

ڕێگای مەریوان بۆ سنە بە درێژی ١٢٦ کیلومیتر بەم جۆرەیە

١ـ شەقامی قیرەتاوی (ئاریز) کە بە دێکانی جوجەسازی، بەرقەڵا، کانی دینار، قەڵاجێ، تفلی، سەوڵاوا، ڕەزاو، بەرگەرو، نگڵ، شوەیشە، بە گەردەنەی (ئارێز)دا دەروا تا دەگاتە سنە.

٢ـ شەقامی (گاڕان) کە بە دێکانی، تازاوا، کولیت، باخان،گەردەنەی پێچ پیچی، زۆر

١ـ بلاو کراوەی ئەوقافی کوردستان و پرس و جوی نوسەر

چەتون و بەرزی ٢٠٦٢ گەزی گاڕان، شێخ عەتار، جەلیلە، جانەوەرە، قـەڵاشێخان، تـێژتێژ، کەلەخوار تیژتیژەوە دەچێتەوە سەر شەقامی (ئارێز) و بەرەو سنە دەڕواو دەگاتە شاری سنە.

شەقامی مەریوان بۆ سەقز بە درێژی ١٢٠.ك بەم جۆرەیە، لە شاری مەریوانەوە بـەرەو باکور بە نێوان دێکانی موسک، تازاوا، عەسراوا، کانی کوزەڵە، ماسیدەر، گومارە لەنگ، وێڵە، دووەیسە، هەروا بە ناو، دێکانی چنارە، گوێڵە، توە سوران، قەمچیان و بە بەر دێی ئاگجەدا، تێ دەپەڕی و دەگاتە بەشی سەقز، لەمەولا بە بەر دێی کانامەت (نعمت)دا، ڕەت دەبێ و دەگاتە بستام کە لێرەوە ڕێگایی بە دەرەی بە ناو بانگی (ناوخوان)دا بەرەو سنوری کوردستانی عیراق دەڕوا و دەگاتە (میشیاو)، ئەمجار بە بەر دێکانی خۆشەدەرە، دەگاگا، سوتە، دوئاو، تاڵەجەر، حەسەن سەلاران، قشلاخی پرد، کەچەڵ منگان، خوردە لوکی، کارێزەدا دەڕوا و دەگاتە سەقز

شەقامی مەریوان بۆ کامیاران بە درێژی ٢٠٠.ك کە بە دێکانی جوجەسازی، کانی دینار، قەلاجێ، سەولاوادا دەڕوا و لە خوار دێی ڕەزاوەوە لە شەقامی مەریوان سنە لادەدا و بەرەو باشور بە دێکانی دەگاگا، سەرومالْ، ژرێژە، فەقێکان، کانی حەسەن بەگ، سورەتو، دەکانان، تفێن، زمان گریوە، گاوانە، کانی سپی (گشکی)، ماویان، توبرە ریژدا، دەڕوا و دەگاتە کامیاران.

پیاوانی بە ناوبانگی ناوچەی «مەریوانی کوردستان»

١ـ سیدحسن کوڕی سید هدایتالله، کوڕی سید بدایت، کوڕی سید یوسفجان، کـوڕی سید یعقوبجان (مەشهور بە ملا ابوبکری مصنف) لە بنەماڵەی سیدبایزیدی کوڕی سید محمد زاهدی مشهور بە (پیرخضر شاهۆ) بە دورستی لە کـوێ و کـەی لە دایک بـونی بـۆمان ڕون نەبوەتەوە، بەڵام چون نەوەی (مەلا هدایت)ە و مەلا هدایەتیش برای (مەلا الیاسی) خـاوەنی دێی (کەلاتێ) لە دێکانی (کەلاتەرزان) بوە، وادەردەکەوێ کـە لە (کـەلاتێ) و دوای سـاڵێ (٩٠٠.ك) لە دایک بویێ.

مەلا ابوبکر لە بنەماڵەی عیلم و پارێزگاری و ئەدەب و خواپەرەستی دا پەروەردە کراوە و بارهێنراوە.

بۆ وەدەس هێنانی گەوهەری زانین، لەم دێ بۆ ئەو دێ و لەوشار بۆ ئەم شارو لە وڵاتی بۆ وڵاتێکی تر گەڕاوە، لە ئێرانەوە چوە بۆ (مـصر) و لە (مـصر)ەوە بـۆ (حـجاز) و (مـەککـە)ی موکەڕەمە و (مەدینەی) منەووەرە چوە، یاخوا خوا ناویان هەر بەرز بکاتەوە، ماوەیەکیش لە

شاری مه‌دینه و هاوسیه‌تی حه‌زره‌تی پێغه‌مبه‌ری خۆشه‌ویست (د) ماوه‌ته‌وه. پاش ئه‌م زحمه‌ت و تێکۆشانه، ئه‌م گشت گه‌ڕان و حه‌ول دانه، به‌کۆڵه بارێکی له قیمه‌ت نه‌هاتوی عیلم و هۆنه‌ر و ته‌جربه، بۆ خزمه‌ت به گه‌لی خواناس و هه‌ژاری، بۆ فێرکردن و ڕانومایی خه‌ڵکی کورده‌واری، به‌راستی به دڵ و به هه‌سبتی، ده‌گه‌ڕیته‌وه بۆ نیشتمانی خۆشه‌ویستی، له فێرگه و قوتابخانه‌ی «مزگه‌وتی سور» که به فه‌رمانی (میرحمزه‌ی بابانی کوردی) له پێش ساڵی (هه‌زاری) کۆچی‌دا دورست کرابو، به ناوی ماموٚستای ده‌رس وێژ دیاری کرا. ماوه‌ی هه‌ژده ساڵی ڕه‌به‌ق له پله و پایه‌ی به‌رزی ده‌رس وێژی و فێرکردن و بارهێنانی فه‌قی و ڕانومایی و شاره‌زایی ڕێبوارانی ڕێگای حه‌قیقه‌ت و ڕاستی‌دا ماوه، سه‌دان زانا و ماموٚستای بارهێنا، ده‌یان خواناسی له سه‌رگه‌ردانی ده‌رهێنا، هه‌رله‌م قوتابخانه و مزگه‌وته‌دا هه‌زاران ڕێبواری ڕێگای حه‌قیقه‌تی به حه‌ق گه‌یاند. به‌ندی دڵ و هه‌ناوی فیڵبازانی، له‌ڕێ لاده‌رانی پساند، خوالێخۆشبو هه‌رله‌م قوتابخانه و مزگه‌وته‌دا ئه‌م په‌ڕاوانه‌ی نوسیوه:

۱ـ په‌روای (وضوح) له چوار به‌رگدا به زمانی عه‌ره‌بی که شه‌رحی په‌ڕوای (محرّری) ئیمای رافیعی‌یه (خ) و له مه‌زهه‌بی ئیمامی شافیعی ده‌دوێ. به‌ڵام تا ئێستا چاپ نه‌کراوه.

۲ـ په‌راوی (ریاض‌الخلود) به زمانی فارسی و هه‌شت بابه و هه‌ر بابی پێنج فصله که له ساڵی ۹۸۹ کۆچی ده‌ستی پێ کردوه و هه‌ر له‌و ساڵه‌یشدا ته‌واوی کردوه. وه‌ک ده‌فه‌رمی:

در آن دم کاین معانی روی بنمود

ز هجرت نهصد و هشتاد و نه بود

۳ـ کتاب طبقات الشافعیه به زمانی عه‌ره‌بی که له ساڵی ۱۳۵۶ کۆچی له به‌غدا له چاپ دراوه.

۴ـ په‌راوی (آفتاب) که له تاریفی حه‌زره‌تی پێغه‌مبه‌ری مه‌زندا (درودی خودای له سه‌ریێ) به شیعری فارسی هۆنیویه‌ته‌وه، که پاس «بسم‌الله» به‌م شێعره ده‌س پێده‌کا:

آفتاب رخ تو نور هدی

طلعتت شرح نصّ کرمنا

۵ـ په‌راوی (سیراج‌الطریق) که له خواپه‌رستی و پالاوته کردنی نه‌وس و خوو و خه‌ده‌ی جوانی ئیسلامی ده‌دوێ[1]

زانای پایه‌به‌رز (مه‌لا ابوبکر) له ساڵی (۹۹۴کۆچی‌دا) کۆچی دوای ده‌کا و ئه‌م دوخشته‌کیه

۱ـ علمائنا فی خدمة الدین و ریاض‌الخلود و تاریخ مه‌ردوخ

لە نەخۆشی مردنی خۆیدا دەفەرمێ:

چنان بر روی جانم بر گشادند | بجانان مژدهٔ وصلم بدادند
مَلَک تشریف حاضر شد در آن دم | رقم زد در فغانم (خیرمقدم)

٩٩٤

دو، وشەی (خیرمقدم) بە حیسابی (ابجد) دبێتە ٩٩٤ کە بەرابەری مێژوی (مەردوخ) لەم ساڵەدا لە دنیا دەرچوە بەڵام زانای بە ناوبانگ مەلا (عبدالکریم مدرس) لە پەراوی (علمائنا فی خدمةالدین)دا، دەنوسێ لە ساڵی ١٠١٤.ك بیست ساڵ پاش ئەم تاریخە (مەلا ابوبکر) کۆچی دوایی کردوە (خوا زاناترە)

مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس لە پەراوی (علماؤنا)دا دەنوسێ: مەلا ابوبکر لە دەورانی حکومەتی (هەڵۆخان)دا بوە، (هەڵۆخان) بە هۆی رێز و شکۆیی کە بۆ ئەم گەورە پیاوەی داناوە، سەر لە نوێ مزگەوت و قوتابخانە و حوجرەی «مزگەوتی سوری» بۆ تازە دەکاتەوە، (هەڵۆخان) عەقیدە و بیر و بروایەکی زۆری بە عیلم و پارێزگاری و کەرامەت و باشی ئەم زانا کەم وێنە بوە، دەڵێن شەوێ هەڵۆخان دەچێ بۆ خزمەتی (مەلا ابوبکر)، دەبینێ کە مەلا ابوبکر بێ چرا، خەریکی نوسین و موتاڵایە، کاتی سەرنج دەدا و دەڕوانێ، دەبینێ تیشکێ حوجرەکەی روشن کردوەتەوە، تیشکێکە،کە لە (پایەی) ژێر چراکەوە هەڵ دەستی و حوجرەکەی ڕۆشن دەکاتەوە، لێرەوە (هەڵۆخان) باوەڕ و عەقیدەی بە (مەلا ابوبکر) چەند بەرابەر دەبێتەوە، پاشان سێ دانگی دێی (نەنە) لە قەراخی خۆرهەڵاتی چۆمی (گردڵان)ی پێ دەبەخشێ. مەلا ابوبکریش سێ دانگی خۆی لەزەویەکانی داوێنی کێو، هەڵدەبژێرێ و لە قەراخ کوێرەکانی یێ کە ئاوێ چۆڕ چۆڕ پێدا دەهات، دێێ دورست دەکا، کە بەو هۆیەوە ئەو دێ بە (چۆڕ) ناوبانگی دەردەچێ، کە پاشان ئەم دێیە وەقفی (ئەولاد و فەقی و میوانی) دەکا.

ئەم زانا خواناسە فەرمویەتی وەسیەت بێ بە وشەی (سید) قاولە منالەکانی من مەکەن، ناوی (مەلا) بۆ ئەوان بەسە، چون ڕێز و شکۆ و پلەی زانین و پارێزکاری، لای سەروی پلە و شکۆی نەژاد و نەسەبەوەیە. خۆشبەختانە ماوەیەکی زۆر کوڕەکانیشی بە قسەی باوکیان ڕویشتن بە رێگادا، بەڵام پاشان لە وەسیەتەکەی لایاندا، خوالێخۆشبو ٥ کوڕی بەم نیشانانە بوە.

١ـکوڕی زانا و گەورەی بە ناوی ***(مەلا عبدالکریم)*** کە لە خزمەت باوکی خواناس و بە ناوبانگی خۆی و لە لای بەرێزی پایەبەرز (مەلا احمد مجلی) دەرسی عیلمی ئیسلامی تەواو

کردوە و بە پایە گەیشتوە، سەفەرێکی بۆ شاری (وان) لە کوردستانی تورکیە کردوە. لە ئاکامدا ساڵی (١٠٥٠.ك) کۆچی دوایی کردوە و لە پەنای گڵکۆی باوکی خوالێخۆشبویدا نێژراوە، ئەم پەراوانەی نوسیوە.

الف ـ تفسیری قورئان تا سورەی (النحل) لە ٣ بەرگدا ب ـ اوضح، واضح، متوسط لە تفسیری قورئاندا ج ـ انذار الاخوان لە پەند و ئامۆژگاری‌دا، خوالێخۆشبو (مەلا جامی چۆری) کوڕی ئەم زانا گەورە بوە، ساداتی چۆری کە ئێستا لە شاری مەهابادان هەروا ساداتی (قەڵا چۆالان) و (چوارتا) لە ناوچەکانی کوردستانی عێراقدا، دیسان خوالێخۆشبو سید حسن چۆری زانای بە ناوبانگ و فەقێی خوالێخۆشبو (قزڵجی) لە ئەولادی مەلا جامین.

٢ـ مەلا محمدی باوای ساداتی دێی چنارە لە ناوچەی (دەربەندی‌خانی) کوردستانی عیراق، ساداتی کەس‌نەزان (شێخانی کەس‌نەزان) ناوچەی سەقز کە شێخ نجم‌الدین کوڕی شێخ‌شمس‌الدین لەم شاخە جیا بونەتەوە.

٣ـ مەلا یوسف‌جان: باوای ساداتی تاوجوزی کە (سیدعبدالرحیم مولوی) بە ناوبانگ لەم شاخەیە

٤ـ مەلا محمودجان: مەلا موڕادی بازیان کە لە دێی ڕەشەکانی ناوچەی ئالان نێژراوە هەروا مەلا عبدالقادر دەرس وێژی بە ناوبانگی بیارە (خوا لە هەمویان ڕازی بێ) لەم زنجیرە زێرینن

٥ـ مەلا حسین: باوای بری لە سەیدانی دێی چور[1]

١ـ علماؤنا فی‌خدمة‌الدین و تاریخ کورد و کوردستانی مەردوخ و مشاهیری کورد بابامەردوخ

شێخ عثمان سراج‌الدین ـ ی نەقشبەندی

شابازی تیژباڵی دەشتی هەورامان، هەڵۆی بەرزەفڕی سەرشاخان، سوارچاکی گۆڕەپانی شەرع و قورئان، مەلەوانی بەگوڕی دەریای تاك‌پەرستی، بارانی بەخوڕی مەزرای هەستی، پیری دڵپاکی کوڕی پیاوباشان، خاڵی ناوەندی جەغزی خۆشەویستان، پەیوەندی گەلانی گەرمێن وکوێستان، ڕۆژی ڕووناکی ئاسمانی کوردستان، شەمی سەرشەقامی شەوەزەنگی ڕێبواران، لەناوو شۆرەت و خێرا، ئەوەی لە وزەی هات خێرا سەندی، بەڕێز و پایەبەرز و بەشکۆ، شێخ عثمان سراج‌الدینی نەقشبەندی. ئەم زانا خواناسە گەورە و بەدینە ـ شێخ عثمان سراجەددینە ـ ئەویش کوڕی خالد بەگ ـ کوڕی عبدالله بەگ کوڕی محمد بەگ، کوڕی سەید دەروێش کوڕی سەید موشریف، کوڕی سەید جومعە، کوڕی سەید ظاهیر ناوێکە.[1] شێخ عثمان لە ۱۱۹۵ کۆچی لە «تەوێڵە» لەدایك‌بوە.[2] دوای خوێندنی قورئان و عیلمە خوارەکان، بۆوەدەس‌هێنانی عیلم و کەماڵ، گۆڕینی حاڵ‌وباڵ، دەبێ بە فەقێ و شارەکانی: خەرپانی، خورماڵ و سولەیمانی دەدا لە پا وە؛ پاشان بە ڕا و تەگبیری پیاوباشان، بەرەو شاری «بەغدا» هەستاوە، لەوێ لە «تەکیەی شێخ عبدالقادری گەیلانی» دامەزراوە، لەگەڵ فێربوندا قورئان و عیلمەکانی دەکردەبەر، بڕێ کاتی خۆیشی بە یاد خودا و عیبادەت دەبردەسەر.

کاتێ «مەولانا خالدی شارەزوری» کە تیشکی دەینواند لە نزیك و لە دوری، بۆهەوەڵین جار دەڕوا بۆ شاری بەغدا، فەقێ عثمان لەوێ، چاوی بە «مەولانا خالد» دەکەوێ، عاشقی وتاری ئاودار و کرداری بایی‌داری دەبێ و لەبەری دەمرێ. چون قورئان و سوننەتی بە دەستەوەیە؛ ئەمیش دەستی پێوە دەگرێ، بە دڵی پڕلە کوڵ و پاڵاوتەوە ئەژنۆی فەقێ‌یەتی لەبەردەم دائەدا، ئەویش سەرمەشقی جوانی ڕێبواریی بۆ دائەدا، کاتێ مەولانا دەڕوانێ، کە فەقێکەی؛ فەقێ ئازا و بەکارەکەی گەردەنەی ئازموونی بەڕێوە و لە هەورازان سەرکەوتوە، گشت کۆسپ و بەرهەڵستێکی لەسەرڕێ لابردوە، تاریکی تێدا نەماوە و تیشکی خودای لێ‌نیشتوە، ڕێی هات ونەهاتی بەندەگی دیوە، ڕێگر و جەردەی سەرڕێی مەبەست و

۱ـ یادی مەردان بەرگی دووهەم.

۲ـ یادی مەردان، بەرگی دوهەم.

مافی ناسیوە، ئەمجار «مەولانا» وا دەڵێ: با چرای وەك ڕۆژی «عثمان» لە لای «تەوێڵە»وە هەڵێ، بەم جۆرە ئیجازەی پێ ئەدا کە ببێتە «خەلیفە» و جێداری، بۆڕانومایی و چاودێری گەلێ پاکی کوردەواری. تا بە نزا و دوعای شەوان، بەدڵ، بەدەست، بە پێنووس و زاری، بە تیشکی نوێژ و ڕۆژوانی، بە هاواری بەیانانی، یەك لە هەزاران لابەری، دەرد و مەینەتی هەژاری، لە خوای مانگ و ڕۆژ و زەمان، ڕاگری، زەوی و ئاسمانان، بپاڕێتەوە بێ‌وچان، کە گرێ‌پووچکەی ناو گەلی کورد، بکاتەوە بە دەست‌وبرد، وزە و ڕات و قەوەتیان دا، بە ڕەحم و تەنیایی خودا جودا.

پاش وەرگرتنی ئیجازە دەگەڕێتەوە بۆ تەوێڵە، چون ئەویندارە، هەر لە دوی مەبەست وێڵە.لەمەولا ئیتر، تا ئەو کاتەی مەلی تیژباڵی گیانی، بە دەنگی خۆش و دڵ‌ڕفێنی قورئانی، يَا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اَرْجعي الى رَبِّكِ راضِيَةً مَرْضية، بەرەو خودا دەگەڕێتەوە، تا ئاخرین ساتی ژیانی دواچرکەی مانی، کە پەپولەی ڕۆحی بە بانگی ئارام‌پێدەری دڵان، بە بۆنی خۆش و موژدەی گوڵی سوری سەرچڵان، یانی بە فەرمانی «فَادْخُلي في عِبَادي وَاَدْخُلي جَنَّتي» ئایەتی پیرۆزی قورئان دەحەسێتەوە؛ شەووڕۆژان هەموکات، گشت ئان و چرکە و گشت سات: لەسەر شەقامی «ثُمَّ اَسْتَقَامُوا» شین بوو، بانگەوازی بۆ دین بوو، بۆ شەرع و دین پەرژین بوو، لە ئاکامدا شەوی سێ‌شەممە سێزدەی، شەشەڵانی ساڵی ١٢٨٣ کۆچی لە تەمەنی ٨٨ ساڵیدا، لە دنیا دەرچوە و بە لیقای خودا گەیشتوە. ڕەزا و ڕەحمەتی خودایان لەسەر بێ.

مەلا حامدی بێسارانی «کاتب الاسرار» لە قصیدەیەکدا ئاوای دەلاوێنێتەوە و دەڵێ:

امشب کە جهان پر نالە و فریاد است گویی کە قیامت شد تا باز چە افتادەاست

لەم دو شیعرەیشدا ئاماژە بە لەدایك‌بوون و لەدنیادەرچوون و تەمەنی دەکا و دەڵێ:

در فکر شدیم کایا تاریخ چە بنویسیم ناگاە خرد گفتا «قطب رە[1] ارشاد است (=١٢٨٣)

تاریخ ظهورش نیز چون «مظهر کلّ»(=١١٩٥) باشد پس سنّ شریف او هشت از پس هشتاد است[2]

ئەم خواناسە گەورە دەیان ڕێبواری ڕێڕەوی حەقیقەتی تێ‌گەیاندوە، سەدان گەورەپیاوی بە پلەوپایە

١ـ «قطب رە ارشاد است» بە حیسابی ابجد دەبێتە ١٢٨٣؛ «مظهرکل» بە حیسابی ابجد دەبێتە ١١٩٥ کە ساڵەکانی لەدایك‌بون و لەدنیادەرچونی دیاری دەکا.

٢ـ مشاهیر کرد، ج ١، ص ٢٢٥و٢٢٦

گەیاندوە، کە لێرەدا ئاماژە بە بڕێکیان پێویستە:١ـ شێخ محمد بهاءالدین کوڕی گەورەی ٢ـ شێخ عمر ضیاءالدین کوڕی چوارەمی ٣ـ حاجی شێخ عبدالرحمن(ابوالوفا)[١] کوڕی دوهەمی ٤ـ شێخ احمد کوڕی سێهەمی ٥ـ مەلا حامدی بێسارانی[٢] (کاتب الاسرار) نووسەر و هاودەمی و هاوڕازی تایبەتی شێخ ٦ـ زانای پایەبەرز مەلا احمد نۆدشی ٧ـ مەلا عبدالرحیمی مەولەوی ٨ـ حاجی شێخ شوکرالله شهبازی سنەیی ٩ـ حاجی شێخ محمد باقر غیاث‌الدین سنەیی ١٠ـ حاجی شێخ محمد سمرانی کە نازناوی «حافی» بوە ١١ـ حاجی سید بایزیدی خانقایی ١٢ـ مەلا محمودی دشەیی ١٣ـ سید بهاءالدینی طاڵشی ١٤ـ حاجی غفوری پاوەیی ١٥ـ حاجی شێخ محمد رضا حسینی لونی ١٦ـ شێخ محمد صادقی مازی بنی ١٧ـ شێخ محمد قرەداغی ١٨ـ شێخ محمد صادقی سەروابادی ١٩ـ مەلا محمد بانەیی ٢٠ـ مەلا مصطفی چەمپالەیی.[٣]

شێخ محمد بهاءالدینی نقشبندی کوڕی گەورە و جێنشینی خوالێخۆشبو شێخ عثمانی سراج‌الدین، لە ساڵی ١٢٥٢ کۆچی لە «تەوێڵە» لە دایك بوە، دوای ئەوەی باوکی بەڕێزی لە ساڵی ١٢٨٣ کۆچی لە دنیا دەرچوە، لە تەمەنی ٣١ ساڵی‌دا، بەرابەری وەسیەتی باوکی لەسەر تەختی شارەزایی دانیشتوە و ماوەی ١٤ ساڵان، بە زانومایی لە ڕێ‌لادەران و تەربیەتی موریدان و ڕێ‌پیشاندانی ڕێبواران و خزمەت بە شەرع و دین، خۆشبەختی و حەسانەوە و ژینی خەڵکی خەریك بوە. لە ساڵی ١٢٩١ کۆچی حەجی ماڵی خودای کردوە، لە ئاکام‌دا لە ساڵی ١٢٩٨ کۆچی لە تەمەنی ٤٦ ساڵیدا لەدنیا دەرچوە.[٤]

شێخ عمر ضیاءالدین (فەوزی):

خواناسی گەورەی هەورامان، تاجی سەری گشت سەروەران ـــ ڕابەری دین و مایەی

١ـ لە ١٢٥٣ لە دایك‌بوە و لە ١٢٨٣ لە تەکیەی عبدالقادر گەیلانی لە بەغدا لە دنیا دەرچوە.

٢ـ لە ١٣٢٠ کۆچی لە دێی بێساران لە دایك‌بوە و لە ساڵی ١٣١٢ کۆچی، لە دنیا دەرچوە.

٣ـ مشاهیر کرد، ج ١، ص ٤٢٥ و ٤٢٦

٤ـ مشاهیر کرد، ج ١، ص ٤٤٧ و ٤٤٨

ژین - بەڕێزی پایەبەرز، شێخ عمر ضیاءالدین - کوڕی خوالێخۆشبو شێخ عثمان سراج‌الدین، شەوی دوشەممە ٢٦ مانگی جمادی‌الاولی، ساڵی ١٣٥٥ لە «تەوێڵە» لەدایك‌بوە. ئەم زانا خواناسە، لەژێر چاوەدێری، باوکی دڵسۆز و برای بەسۆزی «شێخ محمد بهاءالدین»دا پەروەردە کراوە و بۆ دین و خوداناسین بارهێنراوە، قورئان و عیلمەکانی لە «تەوێڵە» بە جوانی خوێندوە، بەجۆرێ کە لە مەسایلی شەرعی و اصول ئیسلامی و تەفسیر و حەدیس و ئەدەبیاتی فارسی و عەرەبی‌دا، بە پلەی بەرزی کەماڵ گەیشتوە، پاشان،دڕك‌وداڵی هەواوهەوەسی لەسەرڕێ لاداوە، خەوش‌وخاڵی دەروونی فڕێ داوە، دەرسی قورئان و سونـنەتی پێغەمبەری(د) بە ئاوی ژیانبەخش زانیوە، ڕێی خودا و پێغەمبەری بە ڕێی پەیڕەوان و ڕێبوارانی شەقامی حەقیقەت ناسیوە. گوێێ بۆفەرمانی خودا ڕاگرتوە، هەنگاوبەهەنگاو بە دوی پێغەمبەردا ڕۆیشتوە، پاشان وێنەی پیاوباشان، دوای ئەوە باوکی لە دنیا دەرچوە «تەوێڵە»ی بەجێ‌هێشتوە و چوەتە «بیارە». لەوێ «خانەقایەکی» بۆ ذکری موریدان و «مەدرەسەیەکی» بۆزانست و دەرسی فەقێ‌یان، دروست‌کردوە. خۆی سەرپەرشتی خانەقەکەی کردوە، چەندین مەلاچاکی (وەك عبدالقادری کانی‌کەوەیی) بۆ دەرسی فەقێ بانگ‌هێشتوە، کە نزیکی یەك سەدە، ئەم مەدرەسە، تیشکی عیلم و زانین و قازانجی خۆی بە دنیا گەیاندوە، ئەم زانکۆی عیلم و زانینە، ئەم مەدرسە بە تیشك وتینە، هەزاران زانای گەورەی وا بارهێناوە، لە هەڵە و هەڵدێری فریوی لاداوە.

خوالێخۆشبو شێخ عمر ضیاءالدین، دەسەڵاتێکی گەورەی بەسەر وتار و نووسینی عەرەبیدا بوە و بەفارسی و کوردیش شیعری وتوە و نازناوی «فوزی» لە شیعردا بۆ خۆی هەڵبژاردوە. ئەمە نموونەیێ لە شیعرەکانی کە بە ڕاوێژی سۆرانی هۆنیویەتەوە:

کولاّمی صحەتم نابێ کە عیللەت تاجی ذیللەتمە	کەوای عیززەت لەبەر ناکەم کە قیللەت بەرگی ڕەحمەتمە
لە عەیش و نۆشی حەیوانی ئەمن چبکەم کە ئینسانم	خەیاڵی بێ‌بەقا بۆچی کە ذیکری یار خیللەتمە
بەشەر ئەسڵەن نەبوو ناوی مەلەك ڕێگەی نەبوو قەتمەن	لە عەرشی وەحدەتا وا بوو کە ڕەحمەت جێی مەحەببەتمە
عەیادەت بۆکەسێ چاکە گرفتاری طەبیعەت بێ	کە من مەفتوونی جانانم چ باکی دەرد و عیللەتمە؟
ئەگەر دلبەر بلاوێنێ هەمو دەرد و بەلا خۆشە	خودا ناکەردە مەیلی نا، چە فەرقی سوقم و صیحەتمە
کە دیم خوێن جاریە ئەمرۆلە جەرگ و دڵ وەکو سەیلاب	وتم ئەم شاهیدە بەس بۆحساباتی قیامەتمە
قەضای ئەو هەرچی بووبێ من ڕەضام گەر خۆشە یا تەڵخە	لەگەڵ مەیل و ئیرادەی حەق جەحەننەم عەینی جەننەتمە
قوصوورم زۆرە، کارم سەختە، دەردم کاریە «فەوزی»	ئەوا تەنها ئومێد و مەخلەصم عشق و مەحەببەتمە

فەقیهی مەدرەسەی تەوحیدم ئەمڕۆ   فەریدی دایرەی تەفریدم ئەمڕۆ
ڕەضا نابم کە ئەغیار بێنە مەجلیس   کە چەوگانی قەضای تەبعیدم ئەمڕۆ
نییە بۆئەو نیشانە تا بناسرێ   بە خۆی من دافیعی تەردیدم ئەمڕۆ
لە تەنزیها نییە هیچکەس ڕەفێقم   چرای کاروانی ڕێی تەجریدم ئەمڕۆ
چلۆن کا حەمدی باقی عەبدی فانی   بە عصیان ماوەڕێی تەحمیدم ئەمڕۆ

عەلایق دەردی بێ‌دەرمانە «فەوزی»
ڕەئیسی عەسکەری تەجریدم ئەمڕۆ

لە شیعرە فارسییەکانی «فەوزی»:

خرقە را در گرو مهر تو دادن اولی   جان شیرین بە رە عشق نهادن اولی
سبحە و شانە و اسباب نیاید بەنظر   جان و دل را بە رە یار نهادن اولی
گو بە رویم همە درهای جهان بستە شود   کە بە رویم در لطف تو گشادن اولی
عزت و منزلت و مجد نجویم هرگز   همچو خاشاك بە راه تو فتادن اولی
ثروت و قدرت و هستی ندهد فائدەای   همە را دادن و عشق تو ستادن اولی

گر نە مقصود بودی مهر و وفا در عالم
«فوزیا» از شکم دهر نزادن اولی

لە شیعرە هەورامیەکانی «فەوزی»:

قیبلە! وەردەنم، قیبلە! وەردەنم   جەو ساوە ژاراو دووریت وەردەنم
چەنی دڵ و گیان شەرطێ کەردەنم   مەیل نەدۆوە کەس تا رۆی مەردەنم
دڵ بەند مەینەتان موصیبەت کڕیان   تای تامڵ، ئازیز جە دەستش بڕیان
پای صەبرش هاڵا شکەست ئاوەردەن   پەوکە شەو تا ڕۆویردش ئەی فەردەن:

فەڵەك داخ وە دڵ جە ستەمدا بەردی
ژاراو دووریی ئازیز پێم وەردی

قیبلەم! هابەردم، قیبلەم هابەردم داغ دووری تۆوە گوڵکۆبەردم
وە مەیل تۆوە روو وە چۆڵ کەردم ژار دووری و دەرد هیجران گشت وەردم
یانێ ئازیزم عەشق تۆم نە سەر وە عەشق تۆوە ها شیم وە مەحشەر
تۆ خوا بە وەفا و مەیل وەرینت بنمانە جار جار وەمن جەمینت
بنمانە قامەت وەی زامەت وەردە پەرێ ئەو قامەت داخ وە گڵ بردە
تا جەو رۆدەم دەم وە بێ مدارا قەدقامەت واچوون هەر سات نەو سارا
چونکە ذیکر تۆن مایەی حەیاتم وەشی و شادی و شەوق مایەی نیشاطم

جە مەماتەدا با تۆم جە یاد بۆ
جەو عالەمەدا دڵ وە تۆ شاد بۆ

شێخ علاالدین نەقشبەندی:

شێخ علاالدینی نەقشبەندی، کوڕی شێخ عمر ضیاءالدین، کوڕی شێخ عثمان سراج‌الدین؛ لە ساڵی ١٢٨١ کۆچی لە تەوێڵە لە دایك بوە. لە خزمەت «شێخ محمد قەرەداغی»دا عیلمەکانی تەواو کردوە و لە خزمەت باوکی بەڕێزیشی‌دا لە پلەی پارێزگاری و ئامۆژگاری سەرکەوتوە. دەرسی خواناسین و ڕێبوار بەرێ شارەزا کردنی وەرگرتوە، لە رێی وەرگرتنی داب‌ونەریتی دین ڕیازەتی کێشاوە، نەوسی بۆ فەرمانبەری شەریعەت و بڕینی شەقامی حەقیقەت بارهێناوە. پاشان ئیجازە تەریقەتی لە دەس باوکی بەڕێزی وەرگرتوە. دوای ئەوە کە لە ساڵی ١٢١٨ کۆچی باوکی پایەبەرزی کۆچی دوایی دەکا و شێخ نجم‌الدینی برای بە جێداری باوکی لە خانەقای «بیارە» دادەنیشێ، شێخ علاالدین دەچێتە «دووزوە»ی مەریوان، لەوێ «خانەقا»ی بۆ صۆفیان و مزگەوت و مەدرەسەی بۆ خوێندنی فەقێ دروست دەکا. لە ساڵی ١٣٢٩ کۆچی شێخ نجم‌الدین لە دنیا دەردەچێ و شێخ علاالدین دەگەڕێتەوە بۆ «بیارە»، لە جاران باشتر خانەقا و مەدرەسەی بیارە بەڕێوە دەبا؛ شێخ علاالدین بێجگە لە ئیرشاد لە عیلمی گیاشناسی و زەوان‌شناسی و ئینسان‌شناسی‌دا ئاگایەکی زۆر بوە، بە شێوەیێ کە زۆرتری ئەو نەخۆشیانەی «رۆحی و بەدەنی» دەرمان دەکرد و چاکیش دەبوونەوە.

ئەم زانا خواناسە، تا ئاخرین کاتی ژیان و دوا چرکەی مانی، بۆ خودا هەنگاوی هەڵێناوە، خەڵکی

بەرەو خودا ڕاکێشاوە؛ رەحمەت و بەزەی خودای بەسەردا باریّ، وێنەی بارانی بەهاری. لە ئاکامدا ساڵی ١٣٧٣ کۆچی نەورۆزی ساڵی ١٣٣٢ هەتاوی لە بیارەـ بەرەو لیقای خودا ڕۆیشتوە، ڕۆحی شپرینی بە جیهانی حەسانەوە گەیشتوە. لە ئەندازە و ژومارە بەدەرـ بەزە و ڕەحمەتی خودای لەسەر.

(ناری) کاکەحەمەی بێلو:

مەلا مەحمود مەشهور بە کاکەحەمە، نازناوی (ناری)یە، کوڕی مەلا احمد کوڕی مەلا عبدالرّحمن. لە ساڵی ١٢٩٠ کۆچی لە دێی «کێکن» کە دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا‌ی مەریوان، لە دایك بوە. دوای ئەوە: قورئان و پێشەکیەکانی عیلمی لە خزمەت باوکی‌دا خوێند، بۆ کەسبی عیلم و زانین، زوربەی حوجرە عیلمیەکانی کوردستانی ئەم دیوە و ئەودیوی گەرمێن و کوێستانی، داوە لە پاوە، ئازا وەك شەماڵ، بۆدەرس و کەماڵ، شارەکانی: بانە، مەهاباد، پێنجوێن، سولەیمانی، وان و هەولێر گەڕاوە، لە ئاکامدا بۆ دیتنەوەی گەوهەری زانین، ڕێی دەکەوێتە شارە جوانەکەی (ڕەواندز). ماوەیێ لە خزمەت زانای پایەبەرز، علاّمە (اسعدافندی خێلانی)دا، دەمێنێتەوە. هەر لەوێیش ئیجازەی لە خزمەتا وەردەگریّ و دەگەڕێتەوە بۆمەریوان، لە دێی (کێکن) لە جێی باوکی دەبێ بە مەلای دەرس‌وێژی ئەویّ. پاش سێ ساڵان دڵەورکێ، ژن دێنیّ و دادەمرکێ، لە ساڵی ١٣٢٥ کۆچی، بە دەعوەتی (حەسەن بەگی) ئاغای دێی (بێلو) دەچێ بۆ بێلو و دەبێ بە مەلا و دەرس‌وێژی ئەویّ. لە ئاکامدا لە ساڵی ١٣٦٣ کۆچی هەر لە دێی بێلو، جلی پڕمەینەت ودەردی ژیان دەدڕێ، مەلی گیانی بەرەو جیهانی حەسانەوە دەفڕێ. هەزاران ڕەحمەتی خودای لەسەربێ، لە بارگای خودا روسور و بێ‌دەردی‌سەر بێ، بەهەشتی بەرین شوێنی حەسانەوەی. لیقای خودا جێگەی گەڕانەوەی، ئەم خوالێ‌خۆشبوە زۆرتری شورەت و ناوی لە دێی بێلو، بەرز بوەتەوە، بۆیە ناوبانگی بە کاکەحەمەی بێلو نووسراوەتەوە، ناری موریدی شێخی حیسامالدین بوە، ژیانی وەك زۆرتری هونەران و زانایان بە دەس‌کورتی و هەژاری بەسەرچوە، بەڵام زۆر قانع و ڕازی و خاوەنی عیززەتی نەفس بوە. ناری، شاعیرێکی وردبین و توانا ناوبراوە، ئەدیبێکی بەهۆش و زیرەك ناسراوە، شیعرەکانی لە ڕەوانی و سواری‌دا کەموێنەیە، لە ساغی و پرشنگداری و شەفافی‌دا ئاوێنەیە، لە ڕێزکاری شیعری و ناسکی خەیاڵ، دوڕڕی ناو سەدەفە و ئاوی زەلاڵ.

ئەمەیش خوێنەر و ئەوەیش بڕێ لە شیعرە جوانەکانی «ناری»:

نەفەس سەمتورە، سینەم ساز و دڵ نەی حکایەت خوانی دووری تۆن پەیاپەی

بە ذکری تۆوەکو صۆفی هەمیشە مەقاماتی فەنافی اللە ئەکەم طەی

چ شیرینە لەگەڵ شەهدی حوضورا لە من خەندە و لە تۆ ئاوازی ئۆخەی

ئەگەر سایەی سەری تۆبێ بە تاجم چ موحتاجم بە تاج و ئەفسەری کەی

غەزەل قەط نابڕێ هەرگیز بە بالآت ئەزانم بۆ کەوا مایل بە تاقەی

هەواپەیمایی ئەوجی فیراقت بە طەیارەی صەبووری کەی دەبێ طەی؟

لە مەیخانەی خەیاڵی شەوقی تۆدا بە نەشئەی یادی تۆدڵ مەستە بێ مەی

لە وشکی وا نەمامی باخی نەظمم بە پووشی ریشی صۆفی بوو شکۆفەی

بەسەرچوو دوور لە تۆ باخی خەیاڵات

نەبوونی ما نە بۆنی ما نە خونچەی

یەکێ لە کوڕەکانی ناری کە فەقێ دەبێ نامەیێ بۆ باوکی دەنووسێ کە چەند شیعری بۆ بنێرێ. ئەویش لە وەڵامیدا دەنووسێ:

طالب کە هەموو لەحظە خریداری غەزەل بێ زەحمەت، بە خودا مەیلی لەسەر عیلم و عەمەل بێ

طالب ئەوەیە، طالبی دیوانی خودا بێ طالب ئەوویە غەرقی خەیالآتی ئەزەل بێ

فەرزەندی مەلا، ڕۆڵە! ئەبێ صەرفی حەیاتی بۆ دیققەتی «بیضاوی» و تەفسیری «جَمَل» بێ

بێ جیلوەیە تەسبیحی کەف و جەذبەی صۆفی تا فیکری مەی و دەنگی نەی و سازی ئەمەل بێ

گەر شوربی دەوا، عاقبەتی نەفعی نەبێ هیچ لای خەستە وەکو زەهرە، ئەگەر عەینی عەسەل بێ

ئەفسووسە ببێ مورغی هوما فەرعی بە قالآو زۆر موشکڵە گەر بازی سپی، فەرعی بە قەل بێ

گەر دوری، ئەتوو! وارثی ئادابی پدەر بە

نەزدیکە پدەر یار و هەم ئاغۆشی ئەجەل بێ

❋❋❋❋

چاوەکەم! بۆیێ بە دایم کار و پیشەم زارییە حاکمی چاوت لەگەڵ من مایلی غەدداریە

شۆڕش و ناڵینی کەس بێ وەجە و بێ عیللەت نییە ئاهی من، فەریادی بولبول، ئیشی بێ غەمخوارییە

من هەر ئەو ڕۆژە دەسم شۆری لە ڕۆحی خوەم کە دیم حەضرەتی خونخواری ئەبرۆت مەشرەبی خونخوارییە

گەر دەپرسی بۆچی بێ نەشئە و مەلول و عاجزی؟ روومەتی زەردم عەزیزم! شاهیدی بێ یارییە

کەم بە خەندە بێ بەلام و حەیفە تانەم لێ مەدە لێم گەڕێ تۆ بی وخوا ئەم جارە دەردم کارییە

دڵ لە شامی پەرچەمی رووتا بە دایم بێ‌خەوە — چونکە کێشکچی بە شەودا عادەتی بێدارییە

حیکمەتی پڕمەسئەلەی کوڵمت لە بۆکێ حەل دەبێ؟ — هەر صەحیفە صەد ئیشارە و رەمزی تێدا جارییە

خاڵی روخسارت «هدایەت»بەخشە شەرحی زوڵفەکەت — «قاضی»ئاسا حاشیەی ئەگریجەکانت «لاری»یە

ڕووت وەکو ئاتەش، موژەت وەک شیشە، ئەبرۆت قیمەکێش

میروەحەت زوڵف و کەبابت جەرگی پارەی «ناری»یە

موددەتێکە من گورفتارم بە دەس سەوداتەوە — بووم بە داوی چینی زوڵف و پەرچەمی تاتاتەوە

گەر دەپرسی حاڵی پەروانەی دڵم دوور بێ لە رووت — وا لە سۆزشدا لە سایەی شەوچرای گوناتەوە

مێشی ڕۆحم نافڕێ بەس باوەشێنی کە بە ناز — چونکە پابەندە بە شەهدی ڕوومەتی زێباتەوە

مەنعی قوللابی موژەت ناکەم لە راکێشانی دڵ — چون ئەسیری زولفی خاوی خۆیەتی، ئەیباتەوە

وا سەرم دانا بە عەزمی بەردەبازی رێگەکەت — مەرهەمی دەردی سەری من وا بە گەردی پاتەوە

شاهی چاوت موڵکی صەبر و طاقەتی بردم بە زۆر — موصحەفی رووی تۆبەگژیاچێ ئەگەر نەمداتەوە

چاوی خوێن‌خواری بە خوێنم فێرە وەک لێوی بە مەی — لی‌گەڕێن ئێوە و خودا، ئەو شۆخە با بیخواتەوە

شین و واوەیلایە، ئاثاری قیامەت هەڵدەسێ — گوڵبەدەن ئەمڕۆ رووەو مەشریق ئەگەر لا کاتەوە

لەب شەکەر! فەرموو بە زوڵفت باوەشێنی بەس بکا — مێشی رۆحم گەر بنیشێتەو بە قەندی چاتەوە

خەططی دەرسی عیشقی «ناری» وەک رقوومی خاڵەکەت

وا بە لەوحی گەردنی بێگەردی وەک میناتەوە

لە ستایشی پێغەمبەری گەورە (صَلَّی اللّٰهُ عَلَیهِ و سَلَّم)

سوورەتی «یس» کە وەصفی حەضرەتی لەولا ئەکا — ئەهلی دڵ مایل بە جیلوەی سوورەتی «طه» ئەکا

ئاسمان وەک موشتەری هەردەم بە میزانی وەفا — کەسبی هەر شاهی بە یادی دولەتی ئەسری ئەکا

گەر تەصەور کا مەسیحی تەختی عەرشی ئەعظەمی — تا ئەبەد تەرکی بەیانی رەفعەتی عیسا ئەکا

نووری عەشقی کەوتە سەر طووری دڵی مووسا مەگەر — وا لە سەر سینەی بە شەوقی دڵ یەدی بەیضا ئەکا

خاکی بەر دەرگاهی قەصری گەر بەسەر داکا کەسێ — تا ئەبەد نەفرەت لە تاجی قەیصەر و دارا ئەکا

بۆ خەلیلان گەر نەسیمی گوڵشەنی لوطفت ببێ — ناری نەمروودی بە صەحنەی جَنَّةُ المَأْوی ئەکا

طاقی کیسرا بۆ بە بەرقی نووری حوسنی شەق نەبێ؟ — سەیلی حوکمی ناری فارس زایل و ڕیسوا ئەکا

نەرگسی مەستی سیاهت عەینی مَا زَاغَ الْبَصَر — شەمعی بێ‌سایەی وجوودت شەرحی کَرَّمنا ئەکا

ئادەمی خاکی، بە سەر زومرەی مەلەکدا بێ‌گومان — تۆی سەبەب، نازش بە روتبەی عَلَّمَ الأَسْمَا ئەکا

کاشفی و اللیله طوڕەی پەرچەمی شەبڕەنگی تۆ ئافتابی طەلعەتت تەفسیری وَ الضُّحیٰ ئەکا

ئایەتی میعراجی پایەی قاب قەوسەینت عەجەب وەصفی ئیعزازت لە تەختی نازی اَوْاَدنیٰ ئەکا

عەکسی ئەلفی قامەت و ئەبرۆتە گەر نون والقلم صدقی مەضمونی کەلامت کەشفی مَا اَوْحیٰ ئەکا

با وجوودی پەڕتەوی میهری جەمالی ئەنوەرت کێ خەیالی قەصری خولد و سایەیی طوبی ئەکا

سەلسەبیلی لوتفی تۆ بێ شك لە عەرصەی مەحشەرا تەشنەلەب فارغ لە بادەی جامی اَعْطَیْنا ئەکا

چی لە دەولەت کا ئەسیری بەندی عەشقی احمدی عەشقی مەحموودی بە عاشق کەسبی ئیستغنا ئەکا

«ناریا» وەصفی جەمالی حەضرەتی خَیْرُ الْبَشَر کەی بە صەد دەفتەر هەتا مەحشەر بەشەر ئینشا ئەکا

لە تاریفی مورشیدی خۆی «شێخ حسام‌الدین»دا دەڵێ:

بە مَولیٰ گەر لەمەولا دڵ بە قوربانت نەبێ نابێ بە دڵ گەر دڵ موطیع و بەندەفەرمانت نەبێ نابێ

کەسێ مەقصوودی کەسبی دەولەتی قوربی حەقیقەت بێ غولامێ بۆ غولامانی غولامانت نەبێ نابێ

ڕەواجی نەقدی بێ سککەی وجوودی کەس لە عالەمدا هەتا مەقبوولی صەڕڕافانی دەربانت نەبێ نابێ

ظوهووری نووری طووری مەعریفەت بۆ چاوی بێ‌نوورم بە تۆزی سورمەڕەنگی خاکی دامانت نەبێ نابێ

فەلەك مەشهوورە لافی ئیقتداری ڕەفعەتی ئەمما وجوودی بۆ سەریری سەطحی ئەیوانت نەبێ نابێ

سەرم سەمتوورە سینەم نەی، صوراحی دیدە، ئەشکم مەی مەزەی مەی بانەویدی نەی لە دیوانت نەبێ نابێ

لە بۆ گوڵ شۆری بولبول، شۆڕشی طوطی لە بۆ شەککەر لە شەوقی لەعلی لێوی شەککەرئەفشانت نەبێ نابێ

بە لادی مەعریفەت تەعمیری قەطعەی «باغەکۆن»[1] ی دڵ هەتا میعماری بەسطی فەیضی ئیحسانت نەبێ نابێ

لە ڕۆژی کەشمەکەشدا «ناریا» هەرگیز نەجاتی دڵ

«حسام‌الدین» کەفیلی باری عصیانت نەبێ نابێ

پێنج‌خشتەکی لەسەر غەزەلی حافظ:

ئەی بلووری گەردەنت ئاینەیی قودرەت‌نما پەڕتەوی خورشیدی حوسنت زینەتی ئەرض و سەما

سێبەری دوو چەتری زولفت مەیمەنەت‌بەخشی هوما «ای فروغ ماه حُسن از روی رخشان شما»

«آبروی خوبی از چاه زنخدان شما»

١ـ دێ‌یەکە لە دێکانی شارەزووری کوردستانی گەرمێن کە یانەی شارەزایی شێخ حسام‌الدین بوە.

چینی ئەگریجەت بەسەر لەوحی جەبینا دامەدە رشتەیی زوڵفت بە عەزمی گرتنی من با مەدە

بۆزیارەت هاتووم چاوم لەسەر رێم لا مەدە «عزم دیدار تو دارد جان بر لب آمده»

«باز گردد یا درآید چیست فرمان شما»

موددەتێ بوو تۆبە عەمدا بووی بە قەتڵم موشتەری کوشتمت ئاخر بە ناحەق بووم لە وەصڵت بێبەری

چاکی خۆت هەڵکە بە سەرما رامەبوورە سەرسەری «دور دار از خاك و خون دامن چو بر ما بگذری»

«کاندرین رە کُشتە بسیارند قُربان شما

بێنە گەردش تۆ خودا شیشەی بلوورین دەمبەدەم گەر صوراحی پڕنەکەی بۆمن دەسا چی بکەم لە غەم؟

چونکە هەر ئێوەن دەکەن ئەمڕۆلە دڵ دەفعی ئەلەم «عُمرتان بادا مُدام ای ساقیان بزم جم»

«گرچە جام ما نشد پُر می بە دوران شما»

دوور لە بەزمی یاری جانی زامی خەستەم هاتە سۆ روو لە من کە تۆ خودا ئێشم هەیە قاصید! مەڕۆ

چونکی من بۆمەضرەمی بیستوومە کەس نابێ بە تۆ «ای صبا با ساکنان شهر یزد از ما بگو»

«کای سر حق ناشناسان گوی چوگان شما»

عشق من نسبت بە ارباب وفا مستور نیست در جهان ما را بە جز خاك درت منظور نیست

جسم اگر محروم باشد، باز دل مهجور نیست «گرچە دوریم از بساط قرب، همت دور نیست»

«بندۀ شاە شماییم و ثنا خوان شما»

من گەدایی کۆی حوسنی تۆم کوانێ نێعمەتێ کەعبە کەچ نابێ ببینم من لە تۆ گەر رەحمەتێ

بگرە دەستم کەوتووم تۆبیو خودا بێزەحمەتێ «ای شهنشاە بلند اختر خدا را همتی»

تا ببوسم همچو گردون خاك ایوان شما»

روو لە من کە لەحظەیێ ئەی نەونەمامی مشك بۆ حەیفە ئێستغنا هەتاکەی وا بە مەغرووری مەڕۆ

بەس دڵی بشکێنە «ناری»، مەصڵەحەت وا چاکە تۆ «می‌کند حافظ دعایی بشنو و آمین بگو»

«روزی ما باد لعل شکر افشان شما»

ئەمەیش نموونەیەك لە پەخشانی «ناری» کە بۆ شێخ باباعەلی کوڕی خوالێخۆشبو (ملك محمود) کە لە قاهرە خەریکی

خوێندن بوە، نوسیوە:

«ئەی قیبلەیی ئەربابی وەفا! شەمعی شەبستانی صەفا، رەونەقی دیوانی ئەدیبانی لەبیبانی دەبستانی هونەرپەروەر و ئەهلی عورەفا، تاجی و جووهی شورەفا، صەدری عومووومی نوقەبا، فەخری جەمیعی نو جەبا، لالەیی گولزاری عەلی، گولبونی باغ و چەمەنی تاقمی ئەقطاب و وەلی، کانی گوهەرچ نووری بەصەر، ئەفسەری سەر، کەوکەبی فەرخوندە سیەر، تاکو لەسەر دەورەیی ئەم چەرخە بێتو، بگەڕێ شەمس و قەمەر، جیسمی رەئووفت بە ئەلەم عاجز و ئەفسوردە نەبێ، ذاتی لەطیفت بە هەم و میحنەت و غەم هەمدەم و پەژموردە نەبێ. بۆ منی بێ بەرگ و نەوا، یەعنێ بە قانوونی وەفا، ویردی زەبانم ئەمەیە، ذیکری جەنانم ئەمەیە، مەظهەری ئەلطافی خودا بی، لە حەوادث بەری و بێ غەم و بێ دەردوبەلا بی، لە هەمو مەحفل و مەجلس فەرەح‌ئەنگیزی دڵی ئەهلی دڵ و عوقدەگوشا بی، بەدڵ ئاسوودە لە ناز و لە گریشمە و نەظەری دڵبەری شیرین‌کەمەر و سیمبەر و جیلوەگەر و شۆخ و زوڵفیخاصەتی میصری و تورکانی خەتا بی. بە خەطا پەنجەیی تەرسابەچە یا موغبەچەیی وەك جگەری من بە دەمی جامەیی تۆپارە نەکا، تۆبە غولامی قەدی وەك عەرعەر و دوو نەرگسی جادووگەر و فەتتان و جەفاپیشە و خوانخوارە نەکا. بینەوە سەر بەحثی گلە و عیللەتی بێ‌مەرحەمەتی، یەعنێ دەلیلم ئەمەیە شێوە خەطی ئەحسەنی تۆ، نیسبەتی پیراهەنی تۆ، مەطلەبی عوششاقە نەبو، دەوڵەتی موشتاقە نەبو، گەنجی دڵی یارە نەبو، ئافەتی ئەغیارە نەبو، کونجی هەواخواهە نەبو، رەنجشی بەدخواهە نەبو، مەخفی و پۆشیدە نەبێ، چاکە لە رووتا کە ئەگەر رووتە وەیا طاقی دوو ئەبروتە وەکوو کەعبە وەهایە، بە سەری تۆ دڵەکەی من بە مەثەل قیبلەنمایە، لە هەموو بەخشش و جوودی ئەڵمەت، قانع و راضی بە سلاوێك و دوعایە.»

مەلا باقری مدّرسی (بالکی) مەریوانی:

زانای بەرز و بەنرخ و ناو، تاریفی کەی دەبێ تەواو، دڵپاك و ساف وەك ئاوێنە، لە چەرخی خۆیدا کەم‌وێنە؛ دەریای عیلم و هۆش و کەماڵ، لە زانکۆیا مزگەوت و ماڵ. سوارچاکی ئەم مەیدانە، عالمێکی هەڵکەوتوی بەرزە، کە دوعای لەسەر من و گشت فەقێکانی فەرزە؛ ناوی پیرۆزی جوانی، خزمەتکاری قورئانی، زانا مەلا باقری مدّرسی (بالکی) مەریوانی.

ئەم زانا بەدینە، ڕۆژی هەینی هەژدەی(١٨) مانگی شەشەڵانی ساڵی ١٣١٦ کۆچی، لە دێی «نزار» لە (٥٠) ك باشوری خۆراوای سنە لە دایك بوە. دوای خوێندنی قورئان و پیشەکی عیلمەکان، بە دوای فێربونی عیلم و کەسبی کەماڵ و گەوهەری زانیندا، ئەم دێ بۆ دێ و ئەم شار بۆ شار، کتێبی تێك ناوە و سەفەری کردوە، ماوەیێ لە خزمەت زانا «مەلا اسعدی بۆریدەری» و زاناکانی تری کوردستاندا، دەرسی خوێندوە و گەوهەری زانستی وەدەس هێناوە، پاشان چوەتە شاری سنە و لە خزمەت عالمی بەڕێز «مەلا محمد مولانا» کوڕی «مەلا عارف» کوڕی «مەلا اجمدی نۆدشەیی» عیلمەکانی تەواتو کردوە و ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتوە، چوەتە دێی «چۆڕ» و بوە بە مەلا و پێش نوێژی ئەوێ. تا ساڵی ١٣٤١ لەم دێ ماوەتەوە. شەش ساڵی زەبەق لە کتێبخانەی گەورەی بنەماڵەی زانایانی چۆڕ، کەڵکی وەرگرتوە، پاشان چوەتە دێی «بالك» و ماوەی پەنجا(٥٠) ساڵ لەم دێدا ماوەتەوە. لەو ماوەدا سەدان زانای پایەبەرزی ئیجازە داوە، لە ڕێزی تیپی ڕاستان، لە سەر شەقامی ڕاستی خوداپێداوان ڕاوەستاوە، دەتوانم بڵێم هیچ زانایەکی باشی ئاینی هاوچەرخی ئێمە نەبوە کە نەچوبێتە خزمەتی و لە دەریای پڕلە دوڕڕ و گەوهەری زانستی ئەو زانا گەورە، ئاوی ژیانی هەڵنەگوێزابێ، سەدەفی پڕلە دوڕڕی دەرنەهێنابێ یا لە لای فەقێکانی کۆڵەباری عیلم و کەماڵی، بۆ یانەی شەرەف و ماڵی حەسانەوەی نەبردبێتەوە. ئەم زانا کەموێنە لە عیلمە ئیسلامیەکاندا (نەقلی و عەقلی)، خاوەنی پایەوپلەیەکی زۆر بەرز بوو، بەتایبەت لە عیلمە عەقلیەکاندا وشەی «علامە» بە بالای بڕابوو، لەسەر شەقامی عیلم و زانست تیشکی خۆر بوو، چرا بوو، دەرسی «اصول»، «کلام»، «فلسفە»و «حکمەت»ی لەبەر دموتەوە، من خۆم کاتێ پەڕاوی «دڕالجلالیە»م، لە هاوینی ساڵی ١٣٣٦ هەتاوی لە خزمەتا دەخوێند، دەمدی گشت دەرسەکانی لەبەر دموتەوە. ئەم زانا گەورە تا ئاخرین کاتی ژیانی و دوا چرکەی مانی، وەك شەم لە ڕێی عیلم و زانین و دەرس و بارهێنانی فەقێ و شارەزاییدا تواوە، ڕۆژی جومعە، حەڤدەی بەفرانباری ساڵی ١٣٥٠ هەتاوی، بەرانبەری ١٩ ذیقعدەی ساڵی ١٣٩٢ کۆچی، بەرەو بارەگای خودا گەڕاوە، مەلی گیانی بەهێز باڵی ڕێی هەزاران ساڵی بە ساتێ بڕی، دای لە شەقەی باڵان و بەرەو بەهەشتی حەسانەوە هەڵفڕی. یا خودا گڵکۆی پڕلە عەتر و عەمبەر بێ، ڕەزای خودای لەسەر بێ، زانای شەریعەت زاهد و سالك، مامۆستا مەلا باقر بالك، هەزار و سێسەد و نەوەد و دو بوو، نۆزدەی ذیقعدە وەفاتی فەرموو.

هیچ کەس دەرناچێ لەم بەند و داوە لەسەر قەبرەکەی ئەمە نوسراوە[1]

مامۆستا مەقالە و پەڕاو و کتێبی زۆری نوسیوە، بەڵام دەتوانم بڵێم لەسەر زۆربەی کتێبە عیلمیەکان

پەڕاوێزی نوسیوە. نوسراوەکانی بەم جۆرەیە:

١ ـ دررالجلالیه، لە عیلمی حکمت و کەلامدا،کە لە دو بەرگا لە ساڵی ١٤١٤ کۆچی، لە تورکیە لە چاپ دراوە.

٢ ـ وضع و استعارە بە شەرحەوە.

٣ ـ دیوانی شێعری.

٤ ـ باسی نکاح و تەڵاق.

بێسارانی:

یا خوا خوایە، ئەمپەڕتا ئەوپەڕی کوردستان ئاوا کەی، هەرچۆنێ شیاوی گەورەییتە لەگەڵ خەڵکی کوردا واکەی، هەر لایەکی دەبینی پڕلە هۆنەر و هونەرمەند و زانایە. ژمارەی بلیمەت و پسپۆر و زانای لەبڕانەوە نایە، پەڕاوی سورشتی پەڕپەڕی جوان و پیرۆزی، ئارارات، پیرەمەگرون، چل چەمە و نەکەرۆزی، هیمەتی بەرزی گشت بلیمەت و هۆنەر و زانا، لە مەڵبەندی سەرتەڵی مەریوانا، وەك گشت هەرێمی کوردستان بە خاکی بە گوڕ و کانی وەك دوڕی، خاوەنیی، ئەم خەڵاتەی بە باڵای تۆی «کوردی» بڕی، یەکێ لەو بڕە بەشانە، ناوچەی جوانی مەریوانە، کە ڕەوانگای باشان و لانی شێرانە، ئاسەوار و ئەنتیکەی ئەوەندە لەسەرە، لە وزەی قەڵەم و زمان و دەس و دەم بەدەرە، بەڵام ئەوەندەی دێتەوە بیرم، یەك لە سەدان زانات بۆ دەژمێرم.

یا هو

تریفەی شیعر و وتاری، پاشماوەی ئاسەواری، ورشەی دێ هەروەکو مانگ لە نزیك و دور بەناوبانگ، هۆنەری کوردەواری، ڕێبواری ڕێی ڕزگاری بە وتە و بە شیعری جوانی، دوری خستو تارانی، دڕكوداڵی ڕێوبانی، دێو و درنج و شەیتانی. خواناس مەلا مصطفی بێسارانی، نە هەزار نە سەد نە جارێ، بارانی ڕەحمەتی خودای بەسەردا بارێ، بەسەرتۆ و گشت باشانا، چۆن خوای گەورە

---

١ ـ پێشەکی دیوانی شیعری مامۆستا، بە قەڵەمی مەلا عارفی کوڕی زانای مامۆستا مەلا باقر و ج ٢ مشاهیر کردی بابا مردوخ.

پێی جوانە.

مەلا مصطفی بێسارانی، کوڕی مەلا احمد لە ١٠٥٢ کۆچی لەدایك بوە و لە ساڵی ١١١٣ کۆچی لە دنیا دەرچوە. (مێژوی ئەدەبی کوردی ـ ماموستا علاالدین سجادی) بەڵام پەڕاوی «پیرشالیار» دەنوسێ.

بێسارانی، ناوی «مەلا احمد» کوڕی مەرلا محمود بوە و لە ١٦٥٠ز، لە دایك بوە و لە ١٧٠٦ز، لە دنیا دەرچوە. مجلەی گەلاوێژی کوردیش دەنوسێ: «١٧٦٠ز» لە دنیا دەرچوە، بەڵام بینا بە لێکدانەوەی خوالێ خۆشبو «سید طاهری سیدزادە هاشمی»، بە ڕیوایەتی مشاهیر کرد، مەلا مصطفی کوڕی مەلا قطب الدین کوڕی مەلا شمس الدین، خەڵکی دێی بێسارانی ژاوەرۆی مەریوانی کوردستانە و تا نزدیکی ساڵی ١٠٩٠ کۆچی ژیاوە.

مەلا مصطفی لە دێی بێساران لەدایك بوە و هەر لەوێش دەستی بە خوێندن کردوە و پاشان بۆ خوێندنی عیلمەکان، چوەتە «نۆدشە» و «پایگەلان». لە ئاکامدا لە شاری سنە عیلمەکانی تەواو کردوە، پاشان گەڕاوەتەوە بۆ بێساران، کە تا ئاخرین کاتی ژیانی و دواچرکەی مانی، خەریکی ئەمر بە چاکە و نەی لە خراپە بوە. بۆ خودا خەریکی خزمەت بە خەڵك بوە.

مەلا مصطفی بێسارانی، وەك زۆر شاعیرانی‌تر شەیدای دیمەنی جوانی بوە. ئەوینی دڵرفێنێکی «پایگەلانی»، بوەتە سەرچاوەی شیعری بێسارانی، ڕۆژبەڕۆژ ئیلهامی گەشەی سەندوە و بە دڵبەریدا شیعری هەڵبەستوە، بەجۆرێ سکالای دڵی خۆی هەڵڕشتوە، کە نەیەڵی گوڵی دڵی خۆشەویستەکەی گەردی لێ‌بنیشێ، چون ئەوی بە «شا» و خۆی بە گەدا لە قەڵەمداوە، وەك دەڵێ:

قیبلەم یە حەیفەن وێنەی تۆ شایێ	بگیرۆنە دڵ خەشمی گەدایێ
ئەگەر گوناهێ وەنەم کەری بار	یە سەر، یە شمشێر، یە تەناف، یە دار
وەگەر نە حەیفەن، بە واتەی بەدگۆ	نە پەردە مانۆ ڕازی من و تۆ

کاتی ئاشتیش دەڵێ:

شیرین زولف لول، شیرین زولف لول	فیدای زولفت بام، گا، گرژن، گا لول
گا چون سیاومار پەشێون مەلول	گا وێنەی لاولاو، مەپێچۆنە تول
گا تا، تان نەدەس گەردشی شەماڵ	گا خەفتەن ساکن نە دەورانی خاڵ
گاهێ پەشێوەن، گاهێ گرنجەن	گاگا گرەبەند، ملەمای زنجەن

***

قیبلەم چێش مەیو تاین جەو زولفە — جەو زولف وەشیو لول سەر کلفە

وەزیم نەگەردەن عومر ویەردەم — تەجدید بو، دەفع هوناوان وەردەم

لە دوری دێی پیسارانیش دەڵێ:

جەو ساوە دیدەم دور کەفتەن جە تۆ — لیلاویش لیلن، لیلاوتر مەیو

زۆشنی بسات وەنەم بیەن تار — زندگیم تاڵەن وێنەی ژاری مار

کەسێ کە بەی تەور حاڵی جەستەش بۆ — پیسە جویای تۆ ئاوات راستش بۆ

خاسش هەر ئێدەن مەرگەش میهمان بۆ — مەگەر ئەو بە مەرگ دەردەش دەرمان بۆ

فرج اللّه ـ ی زکی ـ:

کوڕی کوێخا رەحیمی مەریوانی‌یە. لە نزیکی ساڵی ١٣٠٠ کۆچی لەدایك‌بوە، دوای خوێندنی عیلمە ئیسلامیەکان لە ناوچەکانی کوردستان، دەچێ بۆ قاهرە پایتەختی وڵاتی «مصر» لەوێ نیشتەجێ دەبێ. پاشان چاپخانەیێ بە ناوی «چاپخانەی کوردستان» لە قاهرە دایر دەکا. ئەمجار بە هاوکاری و یارمەتی بڕێ لە زانایە بەرز و بەڕێزەکانی کوردی دانیشتووی قاهرە و وێنەی بەڕێز شێخ محی‌الدینی صبری (کانی‌مشکانی) کتێب و رۆژژمێر و پەڕاوی بەکەڵك و قازانجی پێ چاپ دەکەن. بەم‌جۆرە خزمەتێکی گەورە و نەبڕاوە خێرێکی بێ‌ژومار و نەپساوە، پێشکەش بە عیلم و زانین و ئەدەب دەکەن. بەتایبەت ئاسەواری زانا کوردەکان دەبووژێننەوە، داوا خوازانی موتاڵا و ئەدەب دەحەسێننەوە. سەدان پەڕاوی ئیسلامی و دەیان کتێبی ئەدەبی و نووسراوەی کوردەکانیان پێ‌چاپ‌کردوە ـ بۆ نموونە: ١ـ شروحی تلخیص لە ٤ بەرگا؛ ٢ـ شروحی شمسیّە؛ ٣ـ شروحی عقاید؛ ٤ـ المحاکمات فیما جری بین علماء مصر و العراق من الاستعارات؛ ٥ ـ شرفنامەی بدلیسی؛ ٦ـ تهذیب الکلام تألیف شیخ عبدالقادر مهاجر؛ ٧ـ گلنبوی برهان لە منطق دا؛ ٨ـ گلنبوی اداب ـ دەیان کتێبی‌تر کە لەم چاپخانەدا لە چاپ‌دراون ـ کە تا ڕۆژی دوایی خێری نابڕێتەوە، ناوباشی خاوەنی ئەم خێرانە ناکوژێتەوە ـ لە خوام داوایە کە ناوبراو لەگەڵ گشت دەس‌ودەم بەخێران لە بەهەشتی بەریندا بحەسێتەوە ـ لە ئاکام‌دا هەر لە قاهرە ساڵی (١٣٥٠ یا ١٣٥١) کۆچی دوایی کردوە.[1]

١ـ مشاهیر کُرد ج ٢ ص ١٨٨

دیکوکانی ناوچەی مەریوان بەم جورەی خوارەوەیە

دیکوی بیساران: لە باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و خۆراوای کێوەکانی ئاویدەری سنەدایە و لە ٥ دی پێکهاتوە، روبەری ٨٠.ک چوارگوشەیە و حەشیمەتی ٦٤٥٠کەسە، یانی لە هەر (ک)یکی چوارگوشەدا، (٨) کەس نیشتەجێیە، سنوری ئەم دێکوبەم جۆرەیە،

١ـ لە باکورەوە بە دێکوی ژاوەروی خۆراوا، ٢ـ لە خوراواوە بە دێکوی پایگەلان، ٣ـ لە باشورەوە دیسان بە دێکوی پایگەلان، ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەی سنەوە نوساوە.

دێی بێساران بە ناوەندی ئەم دیکوی دانراوە کە ناوی دیکوکە لە ناوی ئـەم دێ گـیراوە، سنوری دێی بێساران بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکوی ژاوەروی خۆراوا ٢ـ لە بـاشورەوە بـە دێـی (ژان) و دێکـوی پایگەلان ٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەی سنە و دێی (سـەرهۆیە)ی ژاوەروی خـۆراوا ٤ـ لە خۆراواوە بە دێکانی نەسنار، هەرسین، یوژنانەوە نوساوە، دێکانی بـە ریـزی الف و ب بـەم جۆرەیە:

١ـ بیساران: دێی نـاوەندی دێکـوی بـێسارانـە لە ١٤٨.ك بـاشوری خـۆرهەڵاتی مەریواندایە کوێستانی و سارده سیره، دانیشتوان ٣٢٨٥ ماڵ ٦٥٨ سوننی، کورد. ئاو،لە چۆمی بێساران و کانیاو ـ بەرهەم دەغڵ و دانەوێلە، سپیایی، میوە، توتن. رێگا ماشین رەو. مزگەوت و قوتابخانە، زیارتگایەکی بە ناو «باوە شێخ» لێیە

٢ـ ژان: دییەکە لە دێکوی بێساران لە ١٤٧.ك باشوری خورهەلاتی مەریوان، لە ٦.ك بێساران، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ١٤١٠ مال، ٢٥٥ سوننی، کورد ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ و سپیایی، گوێز، میوە، شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری ـ رێگا، ماشینرەو، مزگەوت و قوتابخانە. لە نێوان بێساران و یوژنان دایە

٣ـ یوژنان: دییەکە لە دێکوی بێساران لە ١٤٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان لە ١٠.ك بێساران، کوێستانی و ساردەسیرە، دانـیشتوان ٣٨٦ مـال، ٦٧ سـوننی، کـورد، ئـاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ و سپیایی، کەتیرە، بنێشت، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەلداری ـ باخەوانی، رێگا ماشینرەو ـ مزگەوت و قوتابخانە. لە نێوان، نسنار، ژان، ئاریاندایە

٤ـ نەسنار: دییەکە لە دێکوی بێساران لە ١٤١.ك باشوری خورهەڵاتی مەریوان.لە ١٥ ك بێساراندایە، کویستانی و ساردەسیرە ـ دانیشتوان ٨٣٣ مال، ١٥٩ سوننی، کورد ـ ئاو،

لە کانیاو،بەرهەم دەغڵ، سپیایی، میوە. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشینڕەو، مزگەوت و قوتابخانە، مامانی دەولەتی تێدایە. لە نێوان: یوژنان، ژان و هەرسیندایە

٥ـ هەرسین: دی‌یەکە لە دێکوی بێساران لە ۱۳۳.ك باشوری خورهەلاتی مەریوان لە ۱۰.ك بێساران دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ۵۳۶ مال، ۱۰۳ سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، توتن، گوێز ـ هەرمێ، شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، باخەوانی، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت و قوتابخانە ـ شەریکەی هامیاری (تەعاونی) قاوەخانە، مامانی دەوڵەتی. ئاشی ئارد. لە نێوان خواشت، بوریدەرو نسنار چەشمیدەر دایە

دیکوی پایگەلان

دێکوی پایگەلان لە ۸ دی لە دێکوی هەورامانی تەخت و یەک دی لە دێکوی سەوڵاوا و ۱۶ دی و ۲ مووچە لە دێکوی ژاوەروی خۆراوا پێکهاتووە، دێی پایگەلان کە بە ناوەندی ئەم دێکودانراوە، چون هەر لە کۆنەوە جێی کۆڕ و شوێنی جەماوەری گەورە پیاوان و دەمڕاسانی ئەو سەردەمەبووە پیان وتووە ـ پایگەلان ـ یانی گەلانی ناوچە بە هۆی ئەم دیوە یەکیان گرتووە و لە سەرپای خۆیان ڕاوەستان، کەوا بوو ئەم دێ پای پێداون و لە سەرپاڕایگرتوون، لە بەر ئەوە بە شکلی دێ‌یەکی مێژوویی دەرهاتوە ـ دێکوکەیشیان بە ناوی ئەوەوە ناودێرکردوە، ئەم دێکویە کە لە باشور و باشوری خۆرهەڵاتی مەریواندا هەڵکەوتوە ۲۵دێی لە باوەش گرتوە و ۱۸۳۲۲ دانیشتوی هەیە، ڕووبەرکەیشی ۳۷۶/۷۵.ك چوارگۆشەیە، یانی لە هەر(ك) چوارگۆشەدا ۴۹/۸۲.کەس نیشتەجێیە، زمانیان کوردی سۆرانی ـ هەورامی، ئاینیان ئیسلام، ڕێبازیان بیرو بڕوای سوننی، قورئانی، پێشەوای مەزهەبیان ئیمام محمدی شافعی‌یە، خوای لێ ڕازی بێ.

چومیلکەکانی ئەم دێکو باسەفا و دڵرفێنە بەرەو باشور دەرون و دەرژێنە ناو چۆمی سیروانەوە، دێی پایگەلان کە ناوەندی ئەم دێکویە سنوری بەم شێوەیە:

۱ـ لە باکورەوە بەدێکانی ژان و بوژنان ۲ـ لە باشورەوە بە دێی کۆڵان

۳ـ لە خوراوە بە دێی ژنین و سورەتوو، ۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی گواز و تەنگی سەرەوە نوساوە

ـ لە تیکرای ئەم ۲۵ دی‌یە ـ ۲۲۲ دی خاوەنی فێرگەی سەرەتایی و یەک دێ قوتابخانەی

رانومایی تێدایە و دێی حوجرەی فەقی و مەدرەسەی دینی هەیە، ٢ دێ کەلاسی خوێندن فێرکردن، ٢٢٠ دێ مزگەوت. دێی دەفتەری جیهاد ـ دێی ناوەندی خزمەتی ئاوایی ـ دێی پاسگای ژاندارم، ١٠ دی حەمام ـ ١٨ دی ئاوی لولەکەشی، ٢ دی بەرق، ۴ دی فروشگای هاویاری، ٧ دی نەوت فرۆشی، ١٢ دێ بەقاڵی، ٥دی قەساوی، ١٨ دی ئاشی ئاردی بەرقی تیدایە لەگشت دیکانی ئەم دێکۆیە ٥ دی رێگای خیزرێژ، ١۴ دێ رێگای خاکی و ٥ دێ رێگای پیادە رەوی هەیە، نزیکترین دی بە پایگەلان دێی ژنین (٢.ک)ە، دورترین دێیش دێی ئەسپەریزە کە ٢٨.ک لە پایگەلانەوە دورە ـ شەقامی مەریوان بۆ کامیاران زۆرتری دێکانی باشور و باکوری خۆراوای بە ناوەند و شارەکانەوە پەیوەند دەدا.ناوی دێکانی بە ڕیزی ئەلف و بێ بەم جۆرەیە:

١ـ ئاریان: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان، لە ٥٢.ک باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٣.ک پایگەلاندایە، کوێستانی یە، ساردەسیرە، دانیشتوان ٥٠٩ مال، ١٠٧ سوننی ـ کورد ـ ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە ـ سپیایی ـ میوە ـ توتن، شوغڵ کشت و کال ـ ئاژەڵداری ـ رێگا ماشین رەو، مزگەوت ـ قوتابخانە

٢ـ ئەسپەرێز: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان لە ٨٢.ک باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٧.ک پایگەلان و ٥.ک خاڵی پێک گەیشتنی چومەکانی هەورامان و (سیروان)دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان ۴۴٢ مال ٨٠ سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاوو چۆمی پایگەلان ـ بەرهەم دەغڵ و دانەویلە، میوە ـ توتن، پەموو، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ئاسنگەری، دارتاشی، بنایی، دەسکردی ژنان ـ جاجم، رێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت و قوتابخانە، زیارتگایەکی بە ناوی سەیید ئیسماعیل تێدایە

۴ـ پایگەلان: دێی ناوەندی دێکۆی پایگەلانە، لە ٥٥.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریواندایە.کوێستانی و سارده سیرە، دانیشتوان:٢١٢٣ مال؛ ۴٠۴ سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو و چوم، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی، میوە، کەتیرە، گوێز، شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، باغداری، ڕێگا: ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، پاسگا، لولەکەشی، ئاش، فروشگای هاویاری، نەوت فرۆشی مامان، پیاو چاک

٥ـ تفین: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان، لە ۶.ک باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٥.ک پایگەلاندایە، کویستانی و سارده سیرە، دانیشتوان:٢۶۶ مال ٥۴. سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو و چوم. بەرهەم ـ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ میوە، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ باغداری، رێگا

ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە. لولەکەشی، ئاش

٦ـجولاندە: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان، لە قەراخ چۆمی سیروان و ٦٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٠.ك پایگەلاندایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ٣١١، ماڵ ٥٤، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاوچۆمی سیروان، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێلە، ئاژەڵ داری، دەسکردی ژنان، گۆرەوی، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٧ـچەشمیدەر: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان، لە ٤٨.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٧.ك پایگەلان‌دایە، کوێستانی و ساردەسێرە ـ دانیشتوان: ١٩٠٦، ماڵ: ٣٦٢، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆمی پایگەلان و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە، میوە، شوغڵ، کشت و کاڵ ـ باخەوانی، ئاژەڵداری ـ مزگەوت، قوتابخانە.

٨ـدەشتە قەڵبێ: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان، لە ٧٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و قەراخی چۆمی سیروان و ٢٠.ك پایگەلان‌دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٥٦، ماڵ: ١٥، سوننی کورد. ئاو، لە چۆمی سیروان و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژەڵداری، کڵاش چنین. شاڵ کردن، ڕێگا ماشین ڕەو، مزگەوت و قوتابخانە.

٩ـدەل: دێی‌یەکە لە دێکوی پایگەلان، لە ٨٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و قەراخی چۆمی سیروان و ٢٥.ك پایگەلان‌دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٦٤٠، ماڵ ٣١٠، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆم و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی شوغڵ، کشت و کاڵ، بنێشت گرتن لە داری قەزوان و خۆش کردنی، کڵاش چنین، شاڵ کردن، ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـدەڵەمەرز: دێیەکە لە دێکوی پایگەلان،لە ٧٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و قەراخی چۆمی ڕەزاوو ٢٠.ك پایگەلان‌دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ٦٧٦، ماڵ: ١١٥، سوننی، کورد. ئاو، لە چۆمی ڕەزاو و کانیاو ، بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژەڵداری، شاڵ (بوزو) کردن. پردێکی کۆنی تێدایە کە بە ئاجور و بەرد دورست کراوە، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت. قوتابخانە.

١١ـدێوەزناو: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان، لە ٦٤.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و قەراخی چۆمی سیروان و ٩.ك پایگەلان‌دایە. کوێستانی و ئارانە. دانیشتوان ٩٤٩، ماڵ: ١٦٥، سوننی، کورد. ئاو، لە چۆم و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، شاڵ‌نانەوە و کڵاش چنین. ڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت. قوتابخانە.

١٢ـ دزەوەندی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان. لە ٦٤.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٩.ك پایگەلان دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٢٥٤، ماڵ ٦٥، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٣ـ دزەوەندی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان. لە ٦٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٠.ك پایگەلان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٩٢، ماڵ ٦٠، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم دەغڵ، شوغڵ، کشت و کاڵ، مزگەوت و قوتابخانە.

١٤ـ دی کانان: دی یەکە لە دێکۆی پایگەلان. لە ٦١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٦.ك پایگەلان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ١٤٠، ماڵ ٢٧، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت و قوتابخانە.

١٥ـ ڕووار: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان. لە ٨١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و قەراخی چۆمی سیروان و ٢٦.ك پایگەلان دایە، کوێستانی و ئارانە. دانیشتوان: ٦٤٠، ماڵ ١٢٤، سوننی، کورد. ئاو، لە چۆم و کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و گشت جۆرە میوەیەکی ساردەسێری. شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژەڵداری ـ کڵاش چنین و شاڵ نانەوە. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

١٦ـ زوم: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان. لە ٨٢.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٧.ك پایگەلان و قەراخی چۆمی سیروان دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ٤٤٦، ماڵ ٨٨، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، میوە، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، قوتابخانە، ڕێگا، ماشێنڕەو.

١٧ـ ژریژە: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان. لە ٦٨.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ك پایگەلان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٧٥٨، ماڵ ١٣٣، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، میوە، شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانەی سەرەتایی، ڕانومایی، دەرمانگا، بێهداشت. بەرق. لولەکەشی.

١٨ـ ژنین: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان. لە ٥٣.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢.ك پایگەلان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٧٣٨، ماڵ ٢٣٥، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە. شوغڵ، کشت و کاڵ. ئاژەڵداری، ڕێگا،

ماشین ڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق.

١٩ـسەرومال: دێیەکە لە دێکوی پایگەلان، لە ٧٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك پایگەلان کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٨٦، ماڵ: ٩٣، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٠ـسوورەتوو: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان-لە ٦٣.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٨.ك پایگەلان. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٧٦٨، ماڵ: ١٤٠، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو، بەرهەم،دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. میوە، بنێشت. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢١ـ«سی فەقیکان»: دێیەکە لە دێکوی پایگەلان لە ٦٧.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ك پایگەلان‌دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٢٥٤، ماڵ ٥١، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ و سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت و قوتابخانە

٢٢ـکانی حوسەین بەگ: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان.لە ٦٦.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١١.ك پایگەلان‌دایە ـکوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٣٥، ماڵ ٥٨، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٣ـکولیج: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان. لە ٦٨.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٣.ك پایگەلان‌دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٢٧، ماڵ ٩٢، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و سپیایی، بنێشت، شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت. قوتابخانە،

٢٤ـکەکلیاوا: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان.لە ٧٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك پایگەلان‌دایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٤٤٨، ماڵ ٧٠، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە ـسپیایی ـگوێز، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ـڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت قوتابخانە.

٢٥ـگوواز: دێیەکە لە دێکۆی پایگەلان-لە ٦١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٦.ك پایگەلان‌دایە ـکوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٦٢٢، ماڵ ١٢٨، سوننی، کورد. ئاو، لە

کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی. میوە. شوغڵ، کشت و کـاڵ، ئـاژەڵداری. ڕێگـا ماشێنڕەو. کانیەکی ئاوی گەڕاوی تێدایە کە بۆ نەخۆشی پێستی زۆر بە کـەڵکە: مـزگەوت. قوتابخانە.

دێکۆی خاوومیراوا

دێکۆی خاوومیراوا: کە باکور و باکوری خۆراوا و خۆراوای شـاری مـەریوانـدا هەڵکەوتوە، ٤٨ دێی لە ئامیز گـرتوە، ١٢٤١٥ دانـیشتوی هـەیە،ڕووبـەرەکـەیشی ٣٨٩.ك چوارگۆشەیە، یانی لە هەر.ك.یکی چوار گۆشەدا ٣١/٩١کەس نیشتەجێیە، سنوری ئەم دێکۆ بەم جۆرەیە.

١ـلە باکورەوە بە دەرەی شلێری کوردستانی عیراق، ٢ـلە باشورەوە بە شاری مەریوان و دێکۆی زرێوار، ٣ـلە خۆراواوە بە کوردستانی عیراق، نـاوچەی بـاکـوری خـانەقین، ٤ـلە خۆرهەڵاتەوە بە ناوچەی سەرشیوەوە نوساوە.

یەکێ لە زنجیرەی کێوە زێڕینەکانی چلچەمە کە لەم دێکۆدا باڵی راکێشاوە، کـوێستانی بەرزو بە دیمەنی، هەزار مێرگەیە، کە لە هەرپەڕە گولێکیدا هـەزار بـەڵگە و لە هـەر تـنوکە ئاوێکی کانیاوە، سارد و سوکە کانیدا سەدان نیشانە، لە هـەر ئـەشکەوت وڕەوەز و کـەژ و بەربنارێکیدا، لە هەر قەلپەز و چۆم و جـۆبارێکیدا دەیـان دەلیـل بـە زمـانی بـێ زمـانی، دەچریکێنێ، نوستویی کڕە خەو وە خەبەر دێـنێ، جا ئەم خاکە پڕلە گوڵ و چیمن و ئاوە، کە لە باپیرە گەورە بەجێ ماوە، دەسکردی خەڵاتی خوایە و جوانە، لانکەی ژیانی گەلی کوردانە، جا نامە ئازا بەو بۆی ڕاپەڕە، مێژوت بێـنە سەر لاپەڕە، کان و کانیاوانی دەرخە، سەرت لە سـەر سەران سەرخە، دنەی شەیتـانان لە خۆت لادە، دەستی نەتەویسان بادە، لەگەڵ براکەت بە باشی رێ کەوە، بە دوقۆڵی و ڕا، پێکەوە، تێکوشە تا شەوە زەنگ دەڕواو دێوەزمە هەلدێ، رۆژی خۆشی و خۆشبەختی لەکەل هەڵدێ.

چۆم:

چۆمی ـقزلجەکە لقێکی لە کوێستانەکانی چاڵەپان بە ناوی چۆمی (هـەنجیران) بـە دێـی هەنجیراندا دێتە خوار و لە ژور دێی ـگاگەل ـچۆمی گاگەل کە لە کویستانی ٢٠٩٢ گەزی ـ گەوناوی، سەرچاوە دەگرێ لەگەڵ خۆی دەباو بە ناوی چۆمی قزلجە، بەرەو خۆراوا دادەپەڕێ و لە کوردستانی ئێران تێ دەپەڕێ و کوردستانی عـێراقـیش دەگـرێتەوە و لە دێـی (بـایەوە)

دەرژێتە ناو کوردستانی عێراقەوە، دێی بەردە ڕەشە کە بە ناوەندی ئەم دێکو دانراوە سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکانی ـ بیلو و میراوا

٢ـ لە باشورەوە بە دێکانی یەنگیجە و لێوی خوارێ ٣ـ لە خوراواوە بە دێکانی ـ میران ـ لێوی خوار و سەعداوا، ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی ـ محمدە، سێفیخوارەوە پاڵی داوە.

ناوی دێکانی بەڕیز ئەلفو بێ بەم جۆرەیە.

١ـ ئەسکۆڵی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی خاو و میراوا، لە ٣٢.ك باشوری خۆراوای مەریوان و ٢٢.ك بەردە ڕەشە و ٨.ك خۆراوای سنوری کوردستانی ئێران و عێراق دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:٢٦، ماڵ ٧، سوننی ـ کورد ـ ئاو لە کانیاو ـ بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. بەرهەمی لێڕەواری. شوغڵ، کشت و کاڵ ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێن ڕەو، مزگەوت، قوتابخانە

٢ـ ئەسکۆڵی خوارێ: دێیەکە لە دێکوی خاو میراوا، لە ٣٠.ك باشوری خۆراوای مەریوان و ٢٠.ك بەردەڕەشە و ٩.ك خۆراوای مەرزی هەردو کوردستاندایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣٥٠، ماڵ ٥٧، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە

٣ـ ئاسناوا: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا لە ٢٤.ك خۆراوای مەریوان و ١٦.ك بەردەڕەشە و کوێستانی و ساردەسیرە. بەڵام ئێستا چۆڵە.

٤ـ باشماخ: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا. لە ١٩.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ٩.ك بەردەرەشە و ٢.ك سنوری هەردوو کوردستان و ٨.ك شارە خشپیلانەکەی پێنجوێندایە، داوێنی کێو و ساردەسێر و لێڕەوارە، دانیشتوان؛ ٦٩، ماڵ ١٤، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی و بەرهەمی لێڕەواری، برنجی گردە، توتن، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری.

ڕێگا، ماشێنڕەو. پاسگای مەرزەبانی، مزگەوت، قوتابخانە، ناوی ئەم دێ سەردەمێ «باشە» بووە

٥ـ بایەوە: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا، لە ٢١.ك باکوری خۆراوای مەریوان ١١.ك بەردەڕەشە و ٢.ك سنوری هەردووکوردستان دایە. کوێستانی و ساردە سیر و لێڕەوارە، بەڵام چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ

٦ـ بەردەڕەشە: دێی ناوەندی دێکوی خاومیراوایە و لە ١٠.ك باکوری خۆراوای مەریوان و لە داوێنی کیودایە و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٧٩٢، ماڵ ١٣٦، سوننی، کورد، ئاو لە کانیاو و کارێز، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، برنجی گردە، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، رێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٧ـ بناوەچلە: دێیەکە لە دێکوی خاومیراوا. لە ٢١.ك باکوری مەریوان و ١٤.ك بەردەڕەشەدایە کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان:٣٠٤، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە

٨ـ بێلو: دێیەکە لە دێکوی خاومیراوا.لە ١٩.ك باکوری مەریوان و ١٢.ك بەردەڕەشە دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، لێڕەوارە. دانیشتوان: ٧٧٤، ماڵ ١١٨، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی. توتن ـ بەرهەمی جەنگەڵی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٩ـ پیرانشا: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٣١.ك باشوری خۆراوای مەریوان و ٢١.ك بەردەڕەشە و ٣.ك سنوری هەردوو کوردستاندایە.کوێستانی و ساردەسیر و لێڕەوارە.

بەڵام ئێستا چۆڵە و بە شکلی مەرزا دەکێلدرێ. پاسگای مەرزەبانی تێدایە. ڕێگا ماشینرەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـ پیرانەکۆنە: دێیەکە لە دێکوی خاومیراوا.لە ٢٠.ك باشوری خۆراوای مەریوان و ٢٠.ك بەردەرەشە، لە دواێنی کێودایە و ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان: ٦٢، ماڵ ١٢، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. برنجی گردە. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت. قوتابخانە.

١١ـ پیرسەفا: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٨.ك باکوری خۆراوای مەریوان و خۆراوای گۆلی زرێوار و ١٥.ك بەردەڕەشە.لە داوێنی کێودایە و سارد و نماوییە، دانیشتوان ٤١٨، ماڵ ٧٥، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، برنجی گردە. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ـ جەژنیاوا: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٣٠.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٨.ك بەردەڕەشە دایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان: ٢٧٢، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ. دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشینڕەو، مزگەوت.

١٣ـ چالاو: دێیەکە لە دێکوی خاومیراو.لە ٢٦.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٥.ك بەردەڕەشە دایە. کویستانی و سارده سێره و لێڕەواره، دانیشتوان: ١٣، ماڵ ٢، سوننی، کورد. ئاو: لە کانیاو ـ بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت.

١٤ـ خاو: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٢٧.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٢.ك بەردەڕەشە. کوێستانی و ساردەسێرە. لێڕەواره، دانیشتوان: ٢٦١، ماڵ ٤٧، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٥ـ خانمەکۆنە: دێیەکە لە دێکوی خاومیراوا.لە ٢٣.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٦.ك بەردەڕەشەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە و لێڕەواره، دانیشتوان: ١٠٧، ماڵ ١٤، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، مزگەوت.

١٦ـ خانمشێخان: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٣٣.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ٢١.ك بەردەڕەشە و ١.ك سنوری کوردستانی ئێران و عیراق دایە. کوێستانی و ساردەسیره، لێڕەواره، بەڵام ئێستا چۆڵە و بە شکلی مەزرا دەکێڵدرێ.

١٧ـ خەڵوزە: کوێرەدێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٢٧.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٦.ك بەردە ڕەشە و ٢.ك سنوری کوردستانی ئێران و عێراقدایە. کوێستانی و ساردەسێرە و لێڕەواره. ئێستا چۆڵە.

١٨ـ دەرەوەزان: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا، لە ٣٠.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٨.ك بەردەڕەشەدایە، کوێستانی و ساردەسیره و لێڕەواره، دانیشتوان: ٤٠٠، ماڵ ٦٢، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت و قوتابخانە.

١٩ـ دێکۆن: دێیەکە لە دێکوی خاومیراو.لە ٣٠.ك مەریوان و ٢٠.ك بەردەڕەشە دایە، ئێستا چۆڵە.

٢٠ـ دەرەمەڕ: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٢٤.ك مەریوان و ١٨.ك بەردەڕەشە و ٢.ك کوردستانی عێراقدایە. کوێستانی و لێڕەواره و ئارانە. دانیشتوان: ٦٣، ماڵ ١٠، سوننی، کورد. ئاو، لە چۆم و کانیاو. بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی. شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری،

مامەڵەی مەرزی. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

٢١ـدۆڵەبی: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٢٧.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٧.ك بەردەڕەشە ٣.ك سنوری ئێران و عێراق دایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە.

٢٢ـڕەسولاوا: دێکۆن بوە لە ٢٢.ك مەریوان و ١٥.ك بەردەڕەشەدایە، ئێستا چۆڵە.

٢٣ـسەردۆش: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا، لە ٢٦.ك خۆراوای مەریوان و ١٦.ك بەردەڕەشەدایە. کویستانی و ساردەسیرە، لێڕەوارە. دانیشتوان:١٠٥٤، ماڵ ١٧٠، سونی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی. توتن، شوغڵ کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت. قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق.

٢٤ـسەعداوا: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ١٧.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ٧.ك بەردەڕەشە دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە، دانیشتوان، ٣٠، ماڵ ٦، سونی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی، توتن، برنجی گردە. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت و قوتابخانە.

٢٥ـسێفی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ١٥.ك باکوری مەریوان و ٨.ك بەردەڕەشەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٦١٨، ماڵ ٨٧، سونی، کورد. ئاولە و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٢٦ـسێفی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ١٧.ك باکوری مەریوان و ١٠.ك بەردەڕەشەدایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ١٠١٠، ماڵ: ١٥٣، سونی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت و قوتابخانە. لولەکشی، بەرق.

٢٧ـساوجی: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٢٥.ك خۆراوای مەریوان و ١٥.ك بەردە ڕەشە و ٢.ك سنوری کوردستانی ئێران و عێراقدایە. داوێنە و ساردەسیر و لێڕەوارە. دانیشتوان: ٦٨٠، ماڵ ١١١، سونی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت و قوتابخانە. لولەکەشی، بەرق.

٢٨ـشەڕگە: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٣٥.ك باکوری خۆراوای مەریوان و لە ٢٠.ك بەردە ڕەشە دایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان ١٩٨، ماڵ ٢٨، سونی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری.

مزگەوت، قوتابخانە.

٢٩ـفەقێ یوسف: لە رابوردودا دێ بوە بەلاّم ئێستاکە وێرانە.

٣٠ـقەلاّنجە: دێ کۆنە و بە شکلی مەزرا دەرهاتوە

٣١ـ قوڵقوڵە: دێ یەکە لە دێکۆی خاومیراوا، لە ٢٨.ك مەریوان و ١٥.ك بەردەڕەشەدایە کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە. لەنێوان ساوجی و خانمەکۆندایە. دانیشتوان ٣٥١، ماڵ ٥٣، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو. بەرهەم، دەغڵ و سپیایی. شوغڵ کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، فێرگە.

٣٢ـکانی میران: دێ یەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ١٥.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ٥.ك بەردەڕەشە و لە نێوان بەردەڕەشە و لێوی سەرێ‌دایە، داوێنە و ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان،٤١٦، ماڵ ٦٥، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو و چۆم. بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، برنجی گردە، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە(قاوبڵاوە) کە لە خاکی ئەم دێدا (کانی، زێڕی سپی) هەیە. هەرچەند خاکی بە پێت و بەرهەمی کوردستان،هەر هەنگاویکی دەسە و شار و زێری سپی و سورە. بەلاّم بە گەرمە قاو بڵاوە، کە بە تایبەت ئەم دێ‌یە، کانی زێری سپی لێ‌یە (خوا زاناترە).

٣٣ـکانی (سپیکە): دێ‌یەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ١٠.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٢.ك بەردەڕەشە و ١٤.ك باکوری خۆراوای گۆلی زرێواردایە. داوێنە و ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان،٢٥٦، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو و کارێز. بەرهەم دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی. برنج، توتن. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٤ـکانی‌کەوە: دێ‌یەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٢٩.ك باشوری مەریوان و ١٩.ك بەردەڕەشە و ٦.ك سنوری هەردوو کوردستان‌دایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان ١٧٠، مال ٣١، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، برنج گردە. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت قوتابخانە.

٣٥ـکارێزە: دێ‌یەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ٣٢.ك خۆراوای مەریوان و ٢٠.ك بەردەڕەشەدایە و لێڕەوار و ساردەسێر و کوێستانە. بەلاّم ئێستا چۆڵە.

٣٦ـکێکن: دێ‌یەکە لە دێکۆی خاومیراوا لە ٢٧.ك باکوری خۆراوای مەریوان و ١٥.ك بەردەڕەشە دایە. کویستانی و سارده سێر و لێڕەوارە. دانیشتوان: ٢٢٠، ماڵ ٣٨، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. شوغڵ، کشت و کاڵ. دەسکردی ژنان، قالیچە، قاڵی.

ڕێگا ماشین ڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٣٧ـكانی چنارە: دێكون بوە و لە ٣٣.ك مەریوان و ٢٣.ك بەردەڕەشە دایە. بەڵام ئێستا چۆڵە.

٣٨ـگاگەل: دێیەكە لە دێكۆی خاومیراوا، لە ٣٥.ك باكوری مەریوان و ٢٢.ك بەردەڕەشەدایە. كوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە. دانیشتوان؛ ٤٥٤، ماڵ ٧٨، سوننی، كورد. ئاو لە كانیاو. بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٣٩ـلێوی خوارێ: دێیەكە لە دێكۆی خاومیراوا.لە ٢٣.ك باكوری خۆراوای مەریوان و ١٣.ك بەردەڕەشە دایە. كوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان؛ ٤٨، ماڵ ٨، سوننی، كورد، ئاو، لە كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، كشت و كاڵ. ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٤٠ـلێوی سەرێ: دێیەكە لە دێكۆی خاومیراوا.لە ٢٤.ك باكوری خۆراوای مەریوان و ١٤.ك بەردەڕەشە دایە. كوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە. بەڵام ئێستا چۆڵە.

٤١ـمرانە: دێیەكە لە دێكۆی خاومیراوا.لە ٢٢.ك باكوری خۆراوای مەریوان و ١٢.ك بەردەڕەشە و ٢.ك سنووری هەردوو كوردستان دایە. كوێستانی و ساردەسێرە. بەڵام ئێستا چۆڵە.

٤٢ـمَحَمْدَه: مەحەمەدە: دێیەكە لە دێكۆی خاو میراوا. لە ١٦.ك باكوری مەریوان و ٩.ك بەردەڕەشە دایە، داوێنی كیو و ساردەسێرە. دانیشتوان؛ ٢٢٩، ماڵ ٣٨، سوننی، كورد. ئاو؛ لە كانیاو بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی. شوغڵ، كشت و كاڵ. ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٤٣ـمیراوا: دێیەكە لە دێكۆی خاومیراوا.لە ٢٥.ك باكوری خۆراوای مەریوان و ٩.ك بەردەڕەشە دایە. كوێستانی، ساردەسێر و لێرەوارە. دانیشتوان؛ ٢٠٢، ماڵ؛ ٢٧، سوننی، كورد. ئاو لە كانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: كشت و كاڵ: ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

٤٤ـمێرگە درێژ: دێیەكە لە دێكوی خاومیراوا.لە ٢٨.ك مەریوان و ١٧.ك بەردەڕەشە دایە.كوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە. لە نێوان ساوجی و كێكن و دەرەوەزان دایە،دانیشتوان ٢٢٦، ماڵ ٣٧، سوننی، كورد. ئاو، لە كانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: كشت و

کاڵ ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو و مزگەوت، قوتابخانە.

۴۵ـ نەچێ: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ۳۰.ک باکوری مەریوان و ۱۴.ک بەردەڕەشە و ۵.ک سنوری هەردووکوردستانی ئێران و عیراقەدایە، داوێنەی کێوە، ساردەسێرە لێرەوارە. دانیشتوان: ۲٦٦، ماڵ: ۴۸، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

۴٦ـ هانەشێخان: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ۲۷.ک باکوری مەریوان و ۲۴.ک بەردەڕەشە و ٦.ک سنوری کوردستانی ئێران و عیراق‌دایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە. دانیشتوان: ۳۰۲، ماڵ ۳۸، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەویلە. سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

۴۷ـ هەنجیران: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا.لە ۳۵.ک باکوری مەریوان و ۴.ک سنووری کوردستانی ئێران و عێراق دایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە. دانیشتوان: ۷٦۵، ماڵ: ۱۳۸، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن. شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە. پاسگای مەرزەبانی، ئەم دێ لە داوێنی کوێستانی چاڵەپان دایە.

۴۸ـ یەنگیجە: دێیەکە لە دێکۆی خاومیراوا، لە ۱۵.ک باکوری خۆراوای مەریوان و خۆراوای گۆلی زرێوار و ۱۰.ک بەردەڕەشە دایە، لە داوێنی کێو و ساردەسێرە. دانیشتوان ۵۰۹، ماڵ ۷۹، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. برنجی گردە. شوغڵ، کشت و کاڵ ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە.

دێکۆی (ڕەزاو)

لە باشوری خۆرهەڵاتی مەریواندا هەڵکەوتوە و لە ۱۳ دێی گەورە و چکۆلە پێکهاتوە، ڕوبەرەکەی ۱۷۴.ک چوارگۆشەیە و حەشیمەتی (۱۰۳۰۲) کەسە. یانی لە هەر«ک».یکی چوارگۆشەدا ۵۹/۲۰ کەس نیشتەجێیە، سنوری ئەم دێکۆ بەم جۆرەیە.

۱ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی ـ کۆماسی و سەوڵاوا ۲ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی ـ هەورامانی تەخت و پایگەلان. ۳ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆکانی ـ کەلاتەرزان و ژاوەروی خۆراواوە نوساوە، ئەم دێکۆیە لە شیو و دەرەی چۆمی (نگڵ) یا (چەمی ماسیان)دا هەڵکەوتوە

و زۆرتری ئاوەکان، لەم شوێنەدا کۆ دەبنەوە و بەرەو خۆراوا لە سنور دەپەڕێنەوە، شوغڵی گرنگی خەڵکی کشت و کاڵ و باخداری و ئاژەڵداری و بەرهەمی گرنگی میوە و بەرهەمی لێرەواری یە.

دێی ڕەزاو بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە، سنوری ئەم دێ بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە خانەقای ڕەزاو و محموداوا ٢ـ لە باشورەوە بە کێوەکانی (کوسالان) کە بە سنوری (ڕەزاو) و (هەورامانی تەخت) دەژمێردرێ ٣ـ لە خۆراواوە بە کێوەکانی (کۆسالان)، کە دێکانی وەرگەوێر و (ژەیواری) هەورامانی تەخت، لە داوێنی خۆراوایدا هەڵکەوتون ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی (کۆراوا) و (ڕەزاو) (نە یاوا)وە نوساوە. ناوی دێکانی بەڕیزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە:

١ـ تەرخاناوا: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو،لە ٣٧.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٩.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان:٧٤٣، ماڵ ١٣٩، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری.ڕێگا ماشێنڕەو. مزگەوت. قوتابخانە. سندوقی پوست و دوکانی وردەفرۆشی تێدایە.

٢ـ خانەقای ڕەزاو: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو لە ٤١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٣.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ئارانە. دانیشتوان ١٨٧، ماڵ: ٣٤، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، سندوقی پۆست.

٣ـ دووڕووە: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو لە ٣٧.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١١.ك ڕەزاودایە. کوێستانی، قەراخی چۆم، ئارانە، دانیشتوان: ٥٢٢، ماڵ: ٩٠، سوننی، کورد. ئاو،لە چۆمی ڕەزاو و کانیاو،بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، توتن، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕو،لە کێوی خۆراوای ئەم دێدا ئەشکەوتی بە ناوی ئەشکەوتی عەوالان (ئەبدالان) هەیە، مزگەوت، قوتابخانە، ماوەیی خانەقای شێخ عوسمانی سیراجەدینی، لەم دیدا بەرقەرار بووە، بەڵام «وَ تِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ»

٤ـ دەگاگا: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو،لە ٥٢.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٨.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٤٤٨٥، ماڵ ٢٥٥، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە و سپیایی، توتن، گوێز، شێلانە (قەیسی) و گشت جۆرە میوەی لێرەواری. شوغڵ، کشت و کال و ئاژەڵداری. مزگەوت و قوتابخانە، نەوتفروشی، دوکان و

ئاشی تێدایە.

٥ـ ڕەزاو: دێی ناوەندی دێکۆی ڕەزاو، لە ٤٤.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و لە قەراخ چۆمی «ئەویهەنگ»دایە. کوێستانی و ئارانە. دانیشتوان: ٩٦٩، ماڵ: ١٩٤، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ و ئاژەڵداری. ئیدارەی دارایی، بەخشداری، بیهداری، پۆست و تەلگراف، پاسگای ژاندارمەری، تەلەیفون، مزگەوت، قوتابخانەیی سەرەتایی و ناوەندی.

٦ـ سەرخانەقا: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو.لە ٣٨.ك باشور خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ك ڕەزاودایە، بەڵام ئیستاکە چۆڵە،لە لاوە موچەکانی دەکێلدرێ.

٧ـ سەوڵاوا: دێیەکە لە دێکوی ڕەزاو کە لە پێشدا ناوەندی دێکۆی سەوڵاوا بووە، بەڵام ئێستا بووە بە ناوەندی بەخشی (سەوڵاوا) دیاری کراوە، لە ٣٥.ك باشوری خۆراوای مەریوان و ٩.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٢٤٤٥، ماڵ ٤٩٥، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، میوە، تەرەکاری. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری ڕێگا ماشێنڕەو مزگەوت قوتابخانە سەرەتایی و ڕانومایی، بەرق و لولەکەشی و حەمام. دەرمانگا، پەزشک، دەفتەری نامەبەر، تەل و تەلگراف. پاسگای دوڵەتی، نەوت فرۆشی، ئاش، قەساوی، دوکانی وردەفرۆشی، شەرکەتی هاویاری، چایخانە.

٨ـ کەڕاوا: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو لە ٤١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٤.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان: ٨١٠، ماڵ: ١٥٠، سوننی ـ کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، سندوقی پۆستی، ئاش. چایخانە، شیرکەتی هاویاری.

٩ـ گۆشخانی: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو بەشی سەوڵاوای مەریوان.لە ٤٧.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٤.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ١٢٤٨، ماڵ ٢٨٧، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، میوە، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، چایخانە، شیرکەتی هاویاری، دوکانی نەوتفرۆشی، ئاش، دوکتور.

١٠ـ مەحمودئاوا: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو بەشی سەوڵاوای مەریوان، لە ٣٧.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٨.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٥٧، ماڵ ١٥، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، میوە، توتن. شوغڵ، کشت

و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو مزگەوت، قوتابخانە.

١١ـ مازی‌بن: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو، لە ٥٤.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٠.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان:٧٣٤، ماڵ: ١١٣، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، میوە، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی ئاو، نەوتفرۆشی، ئاش، دوکانی وردەفرۆشی.

١٢ـ نسڵ: دێیەکە لە دێکوی ڕەزاو بەشی سەولاوای مەریوان.لە ٤٨.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٥.ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان: ٦٧١، ماڵ ١١٨، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، میوە، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، ئاش.

١٣ـ نەیاوا: دێیەکە لە دێکۆی ڕەزاو بەشی سەولاوای مەریوان، لە .ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان .ك ڕەزاودایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان ٤٣١، ماڵ ٨٨، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، سندوقی نامەربەر، ئاش، چایخانە، دوکانی وردەفرۆشی تێدایە.

دیکوی زریوار

(زرێوار) یا (زرێبار) لە دوو شەی (زری) و (بار) یا (وار)، تێکەڵە، (زری) لە کوردیدا بەم مانایانە هاتوە، ١ـ زەوی ژێر ئاو ٢ـ قەراخی دەلیا، (بار) یانی قەراخی ئاو، (وار) یانی شوێن و جێگا، بە سەریەکەوە (زرێوا : زریبار) یانی گۆل (دەریاچە). چون ئەم شوێنە لە دەورانی کۆندا (شار) بوە، بەلام بە قاری خودا روچوە و وەک دەریای لێ هاتوە، ناوی خراپی لە جیهاندا زراوە ناوی (زریوار)ی بەسرا بڕاوە، دێکۆی (زرێوار) لە ٦ دی پێکهاتوە، ئەم دێکۆیە لە خۆراوی شاری مەریوان دایە، بەشی زۆریشی لێڕەوارە، سەرسەوز و شین و بە دیمەن و جوانە، دەسکردی بەزەیی خوا بۆ بەندگانە، بەشەکەی تریشی گۆلی زرێوار و دەشتە خۆشاوە، بە برشتەکانە، دەوروبەری گۆلە خشپێلانە، دڵرفێنەکەی (زرێوار)ی مەریوانە، کە ئەگەر دەوڵەت بیویستایە.چون لە گۆلی (ژنیف) زۆرجوانتر و دڵرفێنترە، هەرساڵ هەزاران گەراڵ و ئەویندارانی سورشت و جوانی، بۆلای خۆی رادەکێشا بە ئاسانی.

چون زریوار نگینی کلکەوانەی کیفە، جوانتر و دڵرفێنتر لە دەیان گۆلی ژنیفە،

روبەری ئەم دێکۆیە دوسەد (٢٠٠.ك)ی چوارگۆشەیە و ١٠٤٠٤ کەسی دانیشتو هەیە، یانی لەهەر.ك.یکی چوارگۆشەدا (٥٢) کەس نیشتەجێیە سنوری ئەم دێکۆیە بەم جۆرەیە ١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی ـ خاومیراوا ٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی سەرکەل و سەوڵاوا ٣ـ لە خۆراواوە بە کوردستانی عێراق ٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی سەرکەل و شاری مەریوانەوە نوساوە، ئەم دێکۆیە ئاوی ژێرزەمینی و گژ و گیای قنیاتی مەرومالیاتی زۆرە.

دێی (نێ) بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە (نێ) لە کوردیدا بە دو مانا هاتوە،

١ـ مانای (نا)، چون گەورە پیاوانێ کە ئەم شوێنەیان ئاوا کردوەتەوە، ژێر باری زۆر و ملهوڕی نەچون و نەیان لە خراپە و ستەم کردوە، ناویان ناوە (نێ = نا) ٢ـ بە مانای (نەی = قامیش) هاتوە، جا چون لە قراخی گۆلی زرێواردایە و قامیشی زۆرە، ناوی (نی) یان لە سەر داناوە، سنوری (نێ) بەم جۆرەیە ١ـ لە باکورەوە بە گۆلی زرێوار ٢ـ لە باکوری خۆراواوە بە دێی (کانی سانان) ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی (سیاناو) و ئیسکولی سەرو خۆارو دەرەمەڕ ٤ـ لە باشورەوە بە دێکانی (ولەژێر) (کەلەکەجان) (ئەحمەوئاوا) و سیاناو ٥ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێی (بەرقەڵاوە) نوساوە ـ باکور و خۆرهەڵات و باشوری ئەم دێکۆ دەشت و گۆراییەیە، شوێنەکانی تری کێوە، پڕلە دار و دەوەن و لێڕەوارەکان دایان گرتوە، نزیکترین دێ بە (نی) دێی کانیسانانە، کە (٢.ك)یانێ نێوانە، دورترین دێیش، درگاشێخانە، کە ١٢.ك یان نێوانە،

لە پەڕاوی (ریاض‌الخلود) دانراوەی (مەلا ئەبوبەکری موسەنیف) لاپەڕەی (٢٧ و ٢٨) کە هێشتا چاپ نەکراوە و دەسنوسە بە نەقل لە پەڕاوی (مکارم‌الاخلاق)ی ئیمام جعفر صادق(رض) لە ئاکامی ستەم و بێ عەداڵەتی دا، روداوێکی هێناوە کە وەک قورئانی پیرۆز دەفەرمێ:﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾[1] خوای بێ وێنە دەفەرمێ بەسەرهاتی ڕابوردوان و لێکدانەوی بەرز و نزمی ژیانیان،پڕە لە پەندو ئامۆژگاری بۆ خاوەن هۆشان.

لە کوێستانە بەرزو بە تەرزەکەی شارەزور، شارۆچکەیێ بوە کە پیان وتوە (سەدومی صغری) لە شکڵی شاری (سدوم)کەحەزرەتی (لوط) پێغەمبەر دابوە، لەم شارۆچکەدا شایەکی فەرمانڕەوا و بە دەسەڵات بوە، کە لە عەدل و داد و ئینساف و مرۆڤایەتی و جوامێری بەرهەمێکی نەبوە، لەم ناوەیش دا پردێ بوە لە سەر چۆمێ کە (کلۆێم)یان پێ وتوە. (شا) لە سەر

١ـ سورەتی یوسف ئایەتی ١١١

ئەم پردە باج سێنی‌كی دانابو، تا هەركەسێكی پێدا برویشتاێی باجی لە بسەنداێی، بە هەڵكەوتی زەمان،بە فەرمانی خودای میهرەبان، رۆژی ئاور پەرستی (مجوسی‌یەكی خواپەرست) كە ژنەكەی خۆی سوار كەرێ كردبو.دەگاتە حاسی ئەوپردە، دەیەوێ پێیدا ڕابپورێ، باج سێن دەڵێ پێنج درەم بێنە. ئاور پەرست دەڵێ پێنج درەمم نی‌یە، باج‌سێن دەڵێ پێنجت نی‌یە حەوت دەرێنە. ئاور پەرست دەڵێ من كە پێنجم نی‌یە حەوت لە كوێ بێنم. باج سێن دەڵێ كلكی كەرەكەت پێنج دینار دێنێ و كلكی كەرەكەی دەپسێنێ، كەر لە تاوی دەرد و ژانی خۆی، هەڵ دەخاتەوە و ژنە بەردەداتەوە. ژنە دوگیان دەبێ و منالەكەی لە بار دەچێ، ئاورپەرست دەچێتە لای (شا) و بە سەرهاتی خۆی و ژنەكەی بۆ دەگێرێتەوە، لەباتی ئەوە (شا) لە خۆی بیێتەوە و بە خۆشی بیدوێنێ و حەقی بۆ بستێنێ، (شا) دەڵێ ئەی ئاورپەرست چ خەمتە، كەرەكەت بە باج‌سێن بسپێرە تاكاری پێ بكا و سەرلەنوێ كلكی بڕوێتەوە، هەروا ژنەكەیشت بە باج سێنەكان بسپێرە، تا هم ژیانی بەرێوە بەرن و هەم سكی پڕكەنەوە، جا ئەوكاتە ژنەكە و كەرەكەت پێ بدەنەوە، چون دیارە تۆ پیاوێكی هەژاری،نەرم و بە وقاری، با تەنانەت تۆزێ، كارەكەت لێ نەئالۆزێ، ئەم پیاوە بە ناوە، دوای ئەو وڵامە تاڵە و تفتە بێ ناوە، پێ دەكەنی و لێوی دەبزوێنێ، سەربەرە و ئاسمان بە كزی هەڵدێنێ، ئەم نزایە زەمزەمە دەكا و ئەم دۆعایە دەخوێنێ، خوایە ئەگەر فەرمانی تۆ ئەمەیە وڕەزای تۆی لە سەرە و بۆمنت كردوە خەڵات، منیش گەردنم كەچە وڕەزام بە فەرمان و قەزات، خوایە ئەگەر نا، فەرمانی خۆتم نیشان بدە و قەزای خۆتیان پێ بنوێنە، ئاور پەرست هێشتا نزاكەی نەبڕابوەوە، تینی دەرونی نەكوژابوەوە، كە سوارێكی چەكدار، لە بەردەمی خۆیدا دەبینێ،دەڵێ ئەی سوار لە كوێوە دێی و كارت چی‌یە، سوار: دەڵێ من فرشتەی ئاسمانی چوارم،پشتیوانی هەژارم، بە فەرمانی خودا هاتوم، تا ریشەی زۆردار دەربێنم، تۆڵەی تو و هەزاران هەژاریان لێ بستێنم. فریشتە دەڵێ بڕوانە، شار ڕوخاوو وێرانە، كاتێ دەڕوانێ شار ڕوچوە و دەریایە، كە ئەم زەمانە پێی دەڵێن (زری‌بەحر) زرێوار، هێشتا پایەی كۆشكەكانی لە ژێر دەریادا ماوەتەوە، بەم جۆرە بەم شارەیان وتوە (سەدوم صغری)[1]

ئەم باسە لە ڕوانگای عەقڵەوە درۆ نیە‌دەكرێ، هەر وەك قەومی لوط چون بە هۆی زیادەڕەوی لە خراپە و ستەم و تاوان، دەس درێژی بەماڵ و ناموسی هەژاران، بەر ڕەهێڵەی قاری خودا

١ـ ناوی شاری بوە كە حەزرەتی لوطی پیغەمبەر بو ناویان روانە كراوە جا چون كردەوەی خەلكی ئەم شارە وینەی كردەوەی چەپەلی ئەوان بوە هەروەك ئەوان بە عەرزا چونە خوارەوە ئەمانیش بە قاری خودا گرفتار بون بویە بەم شارەیان وتوە سەدومی صغری (نوسەر)

کەوتبێتن و نوقمی دەریای سزا بوبێتین.

٢ـ لەڕوانگای بەڵگە و دەلیلەوە ئەمڕوداوە جێی باوەڕە،چون هەر وەک خوالێخۆشبو مەلا ابوبکر دەفەرمێ هێشتا شوێنەواری ماڵەکانیان لە ژێر ئاودا هـەرماوە و لەم دوایـیەشدا مەلوانان لە ژێر ئاوی گۆلی زرێواردا خشتی سورەوکراو (ئاجور)یان لێ دەرهێناوە وەهەواڵیان لە دیوار و شوێنەواری خانو بەرە داوە. ئەمە وادەگەیێنی کە ئەم شوێنە لە دەورانی کۆندا شار بوبێ.بەڵام بەهۆیڕوداوێکی گەورەی وەک (بومەلەرزە) لەرزیبێتو و بەزەویدا چوبێتە خوارەوە و شوێنەکەی ئاوەدای پۆشیبێت

٣ـ دوایٔ هەزاران ساڵ دەم بە دەم خەڵکی ئەم شوێـنە (ڕوداوەکـەمان) بـۆ دەگـێرنەوە، تەنانەت لە سەرتەپەی باکوری خۆراوای شاری مەریوان، کە بە سەر (زرێـوار)دا دەڕوانی، قەبرێکی لێیە پێی دەڵێن (قەبری دەروێش)، کە خەڵک دەچنە سەری، لە نـزیکی قـەبرەکـە، بەردێکی لێیە کە بە شکلی کۆپانی کەر هەڵ کەندراوە، بە وتەی خەڵکی ئەو بەردە کورتانی کەرەکەی دەروێشە، کە بۆ عیبرەت و پەندی داهاتوان بە شکلی بەردی لێ هاتوە، هەربەو جۆرە بە وتەی خەڵکی ئەم دەروێشە هەر ئەو مەجوسیەیە، کە بە دوعا و نزای ئەو،شـاری سـەدوم نوقمی زەوی بوو، بۆ هەمیشە ئاسەواریان لە سەر ئەرزا لاچوو، ناوی دێکانی بەڕیزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە.

١ـ ئەحمەداوا: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان،لە ٨.ك باشوری مـەریوان و ١.ك نێ دایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە، دانیشتوان ٩٨، ماڵ ١٥، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو و چۆم، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کـاڵ، ئـاژەڵداری. رێـگـا، ماشینڕەو. مزگەوت، لە نیوان وەیسە و سیاناو دایە.

٢ـتوتمەدەر: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان،لە ١١.ك باشوری مەریوان و ٧.ك نێ دایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە. دانیشتوان ٢٤٤، ماڵ ٤٦، سوننی، کورد. ئـاو لە کانیاو. بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە. لە نێوان دەرەگاشێخان و وەیسەدایە.

٣ـدرگا شیخان: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان لە ١٢.ك باشوری مەریوان و ٨.ك نێدایە. قۆپیە. ساردەسێرە و لێرەوارە، دانیشتوان:٨٥٧، ماڵ ١٥٣، سوننی، کورد. ئاو لە چۆمی (دەرزیان) و کانیاو ـ بەرهەم، دەغڵ، دانەوێـلە، سپیایی، توتن. بـەرهەمی لێرەواری. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشینڕەو. مزگەوت، قوتابخانە، حوجرەی فەقێی بە

ناوبانگە. بەرق، لولەکەشی، ئاش، ئاسنگەری. لە نێوان ـ توتمەدر ـ سەرنژمار، و زڵکەدایە.

٤ـدەرەتفێ: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان.لە ٩.ك خۆراوای مەریوان و ٥.ك گۆلی زرێباردایە، قۆپی یە، ئاران و نماوی یە، دانیشتوان:٧٤٧، ماڵ ١٢٥، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو، بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، برنجی گردە، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. رێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە. مەلا مەحمودی دەرەتفێ خەڵکی ئەم دێ بوە و لە ساڵی (١٣٤٠.ك) هەرلەم دێیش کۆچی دوایی کردووە. لولەکەشی، بەرق، پوست، نەوت فرۆشی. لە نێوان کانی سانان، سەردۆش ، پیرصفادایە.

٥ـدولاش: دێ کۆن بوە و ئێستاکە مەزرایە و دەکێڵدرێ.

٦ـسیاناو: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان.لە ٩.ك باشوری خۆراوای مەریوان و ٥.ك نیدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:٤٥٧، ماڵ ٩٢، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو و کارێز. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە. لە نێوان ئەحمەداوا، ئیسکولی خوارێدایە.

٧ـکاڵی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان.لە ٨.ك باشوری مەریوان و ٥.ك نێدایە. داوێنە و دەشتایی یە. ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان: ٤١٩، ماڵ ٧٢، سوننی، کورد. ئاو لە کانیاو و کارێز. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، بەرق. لە نێوان، ولەژێر و کاڵی سەرێ و وەیسەدایە.

٨ـکاڵی سەری: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان لە ٨.ك باشوری مەریوان و قەراخی شەقامی مەریوان سنە و ٥.ك نیدایە، داوێنە و دەشتایی یە. ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان ٤٨٥، ماڵ ٧٩، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو. مزگەوت، قوتابخانە، بەرق، ئاش. لە نێوان کانیدینار، دەرزیان و کاڵی خوارێدایە.

٩ـکانیسانان: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان.لە ٧.ك خۆراوای مەریوان و ٣.ك خۆراوای گۆلی تماشایی ـ زرێوار دایە، داوێنە و نماوی و ساردەسێرە، دانیشتوان:٩١٣، ماڵ ١٨٣، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو و کارێز. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە. سپیایی، توتن، برنجی گردە. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، پۆست، لولەکەشی، بەرق. لە نێوان دەرتفێ ـ نێ ـ سەردۆشدایە.

١٠ـکەڵەکەجان: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان، لە ٥.ك باشوری مەریوان و ٢.ك نیدایە. داوێنە و ساردەسێرە. دانیشتوان ٢٧٥، ماڵ ٤٩، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، برنج، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، بەرق، لولەکەشی. لە نێوان نێ و ولەژێردایە.

١١ـکوڵان: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان.لە ٣.ك باکوری مەریوان و ٧.ك نێ و ٣.ك شەقامی مەریوان بانەدایە، داوێنی کیو و ساردەسێرە، دانیشتوان،٥٨٦، ماڵ ٩١، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە. بەرق، لولەکەشی. لە نێوان سێوی خوارێ و داسیراندایە.

١٢ـنێ: دێیەکە لە دێکۆی زرێبار کە لە بەر قەرەبالغی و هەڵکەوتوویی، بە ناوەندی ئەم دێکۆیە دانراوە.لە ٤.ك مەریواندایە. کوێستانی و ساردەسیرە. دانیشتوان:٢٥١٧، ماڵ ٤١١، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشێنڕەو، قیرەتاو. مزگەوت، قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومایی. بەرق، لولەکەشی، حەمام، دەرمانگا، پۆست، فروشگای هاویاری، نەوت فرۆشی.

١٣ـولەژێر: دێیەکە لە دێکۆی زرێباری مەریوان.لە ٦.ك باشوری مەریوان و ٣.ك نیدایە، داوێنە و ساردەسێر و لێڕەوارە، دانیشتوان،٢٠٦٤، ماڵ ٣٩٤، سوننی، کورد. ئاو، لە کانیاو. بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، برنج. شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومایی، بەرق، لولەکەشی، فروشگای هاویاری، نەوت فرۆشی. لە نێوان کەلەکەجان و کاڵی خوارێ دایە.

١٤ـوەیسە: دێیەکە لە دێکۆی زرێواری مەریوان، لە ١٠.ك باشوری مەریوان و ٩.ك نیدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان، ٧٢٠، ماڵ ١٥٧، سوننی، کورد. ئاو، لە چۆمی شیان و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، فروشگای هاویاری، ئەم دی لە نێوان توتمدەرە و ئەحمەداوادایە.

دیکۆی ژاوەڕۆی خۆراوا

دێکۆی ژاوەڕۆی خۆراوا کە لە ١٦ دی پێکهاتوە و لە باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان‌دا هەڵکەوتوە، ڕوبەرەکەی ٢٤٥.ك چوارگۆشەیە و ٨٩٦٢کەس حەشیمەتی هەیە، یانی لە هەر.ك.یکی چوارگۆشەدا ٢٥/٢٨کەس نیشتەجیێیە، زۆرتری ڕوبەری ئەم دێکۆیە، شاخ و داخی بەرزو بە سام و دیمەنی لێڕەواری دایگرتوە، کە مرۆ، لە دیتنی هەربستە شوێنێکی ئەم خاکە پاکە سەری سوپاس و شوکرانەی خۆی، لە سەر خاکی بەندەگی، بۆ بەدیهێنەری نەخش پێدەری دادەنێ، بەو نیشتمانە نەخشینە و بەو خەڵاتە جوانە دڵرفێنەی، کە فەرمان پێدەری پێی بەخشیوە خۆی رادەنێ، (دێی ئەویهەنگ) بە ناوەندی ئەم دێکو دانراوە، کە بە ریوایەتی پیران و ژیرانی ئەم ناوچە (مزگەوتی عبداللهی) لەم دێدا بە دەستی، پرخێر و بیری ـعبدالله ـکوڕی حەزرەتی (عومەر) خەلیفەی دوهەمی ئیسلام (ڕەزای خودایان لەسەریێ) دورست کراوە. سنوری ئەم دێکۆیە بەم جۆرەیە:

١ـلە باکورەوە بە دێکۆی کەلاتەرزان ٢ـلە باشورەوە بە دێکۆی بێساران ٣ـلە خۆراواوە بە دێکۆی ڕەزاو ٤ـلە خۆرهەڵاتەوە بە ژاوەروی خۆرهەڵاتەوە نوساوە.

وشەی (ژاوەرو) کە بە مانای (دەنگە دەنگ و هاژەهاژ)ە ناوە بۆ دو دێکۆی ژاوەڕۆی خۆرهەڵات، بەشی کامیاران، ژاوەروی خۆراوا بەشی مەریوان، هەروا بە چۆمی کە بەم دوبەشەدا دەڕوا (ژاوەرو)ی پێ دەوترێ، قامی مەلان لە سەر چڵان، فیتوی گاوانی ناو هێڵان، زیڕەی جوڕرە لە لاپاڵان، زریوە پاساری ناو ماڵان، قاسپەی کەوان لە سەر شتان، فڕکەی کوڕکوڕ لە پێ دەشتان، شەقەی شاباڵی داڵ و هەڵۆ، چریکەی باز و صقر لە کۆ، هاژەی ئاوان لە شەتاوان، زریوە ئەستێرەی ئاسمانان، هۆهۆی شوانان لە ئێواران. تێکرا دەڵێن هەستە لە خەو، تێکۆشە بۆی بەڕۆژ و شەو، کاتێ خودای بەرزی و نەوی، ئەم بەهەشتەی پێ بەخشیوی، مافی دیاری چارەنوست، درا بە دەست و پێنوست.ناوی دێکانی بەڕیزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە.

١ـ ئەوێ هەنگ: دێیەکە لە دێکۆی ژاوەروی مەریوان. لە ١٤٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان دایە، کە لە بەر خۆشی و شوێنی تایبەت و گەورەیی بە ناوەندی دێکۆی ژاوەڕۆی خۆراوا دانراوە، ئەوێ: یانی لەوێ، هەنگ هەیە، دەبێ لە دەورانی کۆن‌دا، لە بەر بژوێنی و گوڵ زۆری و ئاوخۆشی هەنگی زۆربوبێ، یا ئەوێ: بە مانا: ئاوە: یانی ئاوی ئەم دێ وەک هەنگوین شیرینە (خوا زاناترە) کوێستانی‌یە، ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٢٦٢، ماڵ ٤٦٨،

سوننی، کورد. ئاو، لە چۆمی ئەویهەنگ و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی ـ توتن، پەمو، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری. دەسکردی ژنان، جاجم،بەڕە، ڕێگا، ماشێنڕەو، ئەم دێ دوو مزگەوتی تێدایە، مزگەوتێکیان بەمزگەوتی عەبدوللا بەناوبانگە. کە خەڵکی دەڵێن مەبەست، عەبدوللای کوڕی حەرزەتی عومەرە، ڕەزای خوایان لە سەر بێ، بەم جۆرە خەڵکی ئەم دێ لە زەمانی صحابانداە ئیمانیان هێناوە و بەرنامەی ئیسلامیان بە جوانی بە ڕێوە بردووە، قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومانی، مەدرەسەی ئاینی و حوجرە ی فەقێ، پاسگای ئینتزامی، حەمام، ناوەندی بێهداشت و دەرمان، لولەکەشی ئاو، دارتاشی، فرۆشگای هاویاری، نەوت فرۆشی و ٣ ئاشی تێدایە

٢ـ *بزان:* دێیەکە لە دێکۆی ژاوەڕۆی مەریوان.لە ١١٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك ئەویهەنگ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٩٨، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆمی بزان و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

٣ـ *ئازاوای عیساوا:* دێیەکە لە دێکۆی ژاوەڕۆ،لە ١٠٦.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٥.ك ئەویهەنگ دایە، کوێستانی و سارده سێرە، دانیشتوان،٣٠٤، ماڵ ٦١، سوننی، کورد، ئاو، لە کایناو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٤ـ *خۆشاو:* دێیەکە لە دێکۆی ژاوەڕۆی مەریوان.لە ١١٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك ئەویهەنگ و ٧.ك باشوری شەقامی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە. دانیشتوان ٢٨٦، ماڵ ٥٠، سوننی، کورد، ئاو لە چۆمی تووازو کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، چنارستان، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٥ـ *خواشت:* دێیەکە لە دێکوی ژاوەڕۆ، لە ١٣٢.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٣٠.ك ئەویهەنگدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢٨٥، ماڵ ٥١، سوننی، کورد، ئاو لە چۆم و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە سپیایی، شوغڵ، کشت وکاڵ، ئاژڵداری، ڕێگا، ماشێن ڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٦ـ *سپیران:* دێیەکە لە دێکوی ژاوەڕۆی مەریوان، لە ١٠٩.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٤٩٩، ماڵ ٧٩، سوننی، کورد، ئاو،

لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، ترێ، چنارستان، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٧ـ سەرهوویە: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەرۆی مەریوان، لە ١٥٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٦.ك ئەویهەنگ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە.دانیشتوان؛ ٧٨٥، ماڵ؛ ١٦٥، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاوان، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی میوە، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، باخەوانی، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٨ـ سالیان: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەرۆی مەریوان، لە ١٤٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٦.ك ئەویهەنگدایە، کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان ٣٨١، ماڵ ٦٠، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٩ـ سپی بن: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەرۆی مەریوان.لە ١٣١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٧.ك ئەویهەنگ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣٠٠، ماڵ ٣٩، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغل، سپیایی، میوە، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـ عیسئاوا: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەرۆی مەریوان، لە ١٠٨.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك ئەویهەنگدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٩١٢، ماڵ ١٦٦، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان بەڕە، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١١ـ کەڵاتێ: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەرۆی مەریوان، لە ١١١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك ئەویهەنگ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٦١٤، ماڵ ١٣٥، سوننی، کورد. ئاو؛ لە چۆمی کەلاتێ و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، ترێ، گوێژ، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مەزگەت، قوتابخانە.

١٢ـ لەنگەڕێزە: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەرۆی مەریوان، لە ٥٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢١.ك ئەویهەنگ و لە قەراخی چۆمی کۆماسی دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣١٨، ماڵ ٦١، سوننی کورد، ئاو، لە چۆمی کۆماسی و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، ئاش:

١٣ـ نەجێ: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەڕۆی مەریوان، لە ١٢٩.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٢٠.ك ئەویهەنگ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە دانیشتوان:٢٧٥، ماڵ ٥٢، سوننی، کورد، ئاو: لەکانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٤ـ وەیسەر: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەڕۆی مەریوان، لە ١٤٠.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٠.ك ئەویهەنگ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣٨٩، ماڵ ٨٧، سوننی، کورد، ئاو: لەکانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٥ـ هوویە: دێیەکە لە دیکۆی ژاوەڕۆی مەریوان.لە ١٤٩.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٥.ك ئەویهەنگ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١١٥٥، ماڵ ١٣٥، سوننی، کورد، ئاو: لەکانیاو و چۆم: بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، گشت جۆرە میوێی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، کەتیرە، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، نەوت فرۆشی، شیرکەت تعاونی (هاویاری)، چایخانە، دوکانی وردەفرۆشی.

١٦ـ وەترە زەمین (فەترە زەمین): دێیەکە لە دیکۆی ژاوەڕۆی مەریوان، لە ١١٥.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٥.ك ئەویهەنگ و لە نێوان کەلاتە و سوپیران دایە. کوێستانی و ساردەسێرە.دانیشتوان: ١٠٠، ماڵ ١٧، سوننی، کورد، ئاو: لەکانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو،

دیکۆی سەرشیوی مەریوان

دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٣١ دێ و موچەی دێکۆی پێشوی چاڵیسور و ٥ دێ و موچەی دێکۆی پێشوی گوڵچیدەر پێکهاتوە. ڕووبەرەکەی ٥٥٠.ك، چوار گوشەیە و حەشیمەتی ٧١٦٢ کەسە یانی لە هەر.ك چوارگوشەدا ١٢/٤٧ کەس نیشتەجێیە، ئەم دێکۆیە کە لە باکوری خۆرهەلاتی شاری مەریواندا هەلکەوتوە.سنوری بەم جۆرەیە : ١ـ لە باکورەوە بە دەرەی شلێر(کوردستانی عراق) ٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی کۆماسی و سەرکەل ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆکانی کۆماسی و سەرکەل ٤ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکۆی گولچیدەرەوە نوساوە.

(سەرشیو) لە دوو وشەی: (سەر) و (شیو) تێکەڵە، کە بە شکلی یەک وشە دەر هاتووە و بوە بە ناو بۆ دوو مەڵبەندی کوێستانی هاوسنور، یەکێکیان بەشی ناوچەی سەقزە، کە بەرزترین و پرئاوترین و بە خێر و بێرترین کوێستانی کوردستان، لەم بەشەدا هەڵکەوتوە، ئەوی تریشیان ئەم دێکۆیەیە، کە بەشی ناوچەی مەریوانە (سەر)یان سەرێ کە بەدەن پیوەی ڕاوەستاوە – یان – لای سەروی (شیو)، یانی دەرە و دۆڵ، بەڵام لە ڕاوێژی موکریانی (شیو) یانی ـ چل شۆردن، ئەم مەڵبەندە کوێستانێکی بەرزو و لەوەڕخۆش و ئاودارە، کە چۆمەکانی خوڕخوڕە و صاحیب لە باکوریەوە و چۆمی قزل وەزان (تەڵای درێژ)، لە لای خۆرهەڵاتیەوە، چۆمی سیروانیش لە لای باشوریەوە سەرچاوە دەگرن، کە لە هەر لایەکەوە بیگری لە لای سەرووی شیوەکانیەوە هەڵکەوتوە، یان چون ئەم مەڵبەندە ئاودارە و لەبەرئاو زۆری بە(چلچەمە) ناوبانگی دەرکردوە، وەک ئەوە وایە کە هەمیشە سەری بە شوری، یا ئەم مەڵبەندە وەک سەر وایە بۆ ناوچەکانی تر، هەروەک بەدەن بێ سەر ناژی، مەڵبەندەکانی دەورو بەریشی بێ ئەم مەڵبەندە ناژین، چون ئەگەر ئاوەکانی چلچەمەیان بۆ نەچێ، نە زەویەکانیان تێر ئاو پاراو دەبن، نە خۆیشیان تیر ئاو دەخۆنەوە، لە وانەیە بڵێم هەم زەویەکانیان لە تونیەتیدا وشک دەبن، هەم خۆیشیان لە تونیەتیدا دەخنکێن، خۆزگە ئەوانەی کە لەم خەڵاتە خوداییە کەڵک وەر دەگرن، ڕێز و شکۆی ئەم شوێنەیان لەبەر ببوایە، یانی لەو کانیاوانەی کە ئاویان لێ دەخواردنەوە، بەردیان تێ نەخستایە و لێڵیان نەکردایە، دێی چنارە کە ۴۴۶ کەسی حەشیمەت هەیە و لە سەر شەقامی مەریوان ـ سەقزەدا هەڵکەوتوە، دەسی بە دێکانی دەوروبەری دەگا، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە. ناوی دێکانی ئەو ڕێژیەی لە سەرێ بەم جۆرەیە :

۱ـ ئاگجە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ۷۷.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۴۵.ك چنارە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:۹۴، ماڵ:۱۲، سوننی ـ کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە و سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگاماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۲ـ باخان: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ۲۱.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و.۳۳.ك چنارە و لە قەراخی شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:۳۲۸، ماڵ ۶۷، سوننی ـ کورد، ئاو، لە چۆمی باخان و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، تەلەیفون، پاسگا.

٣ـ باوەشیخ محمدرحیم: دێ کۆن بوە و ئێستا چۆڵە.

٤ـ بەردە ڕەشە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٢٠.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٧.ك چنارەدایە.کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:٢٣٢، ماڵ ٣٤، سونني، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕو، مزگەوت، قوتابخانە.

٥ـ بەلکەر: دێیەکە لە دێکوی سەرشیوی مەریوان.لە ٢٠.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٣.ك باکوری شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنەو ٣٢.ك چنارەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان،٢٢٧، ماڵ ٣٧، سونني، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٦ـ پاسگای کەلی گاڕان: لە ١٠.ك مەریوان و ٢٦.ك چنارە دایە.

٧ـ تازەدێ: دێ کۆن بوە و ئێستا چۆڵە.

٨ـ توراخ تەپە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٥٠.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك چنارە و لە نێوان کانی تەرخان، قەمچیان و ئیسوڵەدایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان،٢٩٢، ماڵ ٤٣، سونني، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە، پاسگای‌مرزی، ئەم دێیی لە داوێنی کێوی ٢٦١٨ گەزی شاخەڕەش دایە، ئەشکەوت و شاخی «کۆنە شەمشەم» لە نێوان ئەم دێ و دێی ئیسولە دایە.

٩ـ تووەسورە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٤٧.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك چنارە و لە نێوان، قەمچیان، شاسوار و گەوێڵەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان؛ ١٤٩، ماڵ ٢٨، سونني، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـ چاڵی سوور: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان، لە ٤٣.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٥.ك چنارە و لە نێوان دەرە پەمەدان، چنارە و کێلی کەران‌دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان:٤٠٢، ماڵ ٧٢، سونني، کورد، ئاو، لەکانیاوان، بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، شوغڵ، کشت وکاڵ، ئاژەڵداری، سپیایی، توتن، ماوەیی دێکۆی سەرشیو بە ناوی ئەم دێوە بە چاڵی سوور، ناودەبرا، مزگەوت، قوتابخانە، ڕێگا، ماشێنڕەو.

١١ـ چنارە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیو مەریوان.کە بە ناوەندی دێکۆی سەرشیو

دانراوەلە ٣٢.ك باکوری خۆرهەلاٚتی مەریوان و لە سەرشەقامی مەریوان بۆ قامچیان و سەقز دایە.کوێستانی وساردەسیرە، دانیشتوان،٤٤٦، ماڵ ٧١، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق.

١٢ـدەرەپەمەدان: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیو مەریوان.لە ٣٩.ك باکوری خۆرهەلاٚتی مەریوان و ٧.ك چنارە و لە نێوان گۆڵە، دووەیسە و ماسیدردایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان،٦٠، ماڵ ١١، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، چۆم، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینرەو، مزگەوت.

١٣ـدەرەسپی (دەرە ئەسپی): دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ١٦.ك باکوری خۆرهەلاٚتی مەریوان، ٢.ك ئیسفالتی مەریوان سنە و ١٥.ك چنارە و لە نێوان بلکەر و کولیتدایە،کوێستانی و ساردەسێرە(دێ کون بوە ئێستا چۆڵە)ئەم شوێنە لە دەورانی کۆندا چون لەور خۆش بوە (ئەسپی لێ تالیم دراوە) بەو هۆیەوە بە «دەرە ئەسپێ» ناودێر کراوە.

١٤ـدووەیسە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٢٩.ك باکوری خۆرهەلاٚتی مەریوان و ٣.ك چنارە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان،٤٢٨، ماڵ ٨١، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆم و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنزەو، مزگەوت، قوتابخانە، حەمام.

١٧ـدووپلورە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان، لە ٤٢.ك باکوری خۆرهەلاٚتی مەریوان و ١٥.ك چنارە و لە نێوان، بەردەرەشە، قەمچیان، گەوێڵە و تووەسوراندایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان،١٨٤، ماڵ ٢٧، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو و چۆم، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، بەرهەمی لێڕەواری، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، چۆمی، دەرتورکان، کە لە کوێستانی(ئەسپی شێرە)وە سەرچاوە دەگرێ،بە ناو دێی (دَووپلورە)دا دێتە خوارێ، ئەم دێ ٣.ك لە سنور دورە.

١٨ـزویران: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان، لە ٦٢.ك باکوری خۆرهەلاٚتی مەریوان و ٣٠.ك چنارە و لە نێوان، ناوگولاٚن، گلە و کێلیکەراندایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان،٣٣٥، ماڵ ٦٣، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو و چۆم، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

١٩ـساوسلمانە (سەعد و سەلمانە): دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان لە ٣٢.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٤٧.ك چنارە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢١٦، ماڵ ٣٥، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٠ـشاسوار: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان لە٤٠.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٨.ك چنارە و لە نێوان، تـوەسوران، گـەوێڵە، کـێلیکەراندایـە، کـوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان،١٤٥، ماڵ ٢١، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە

٢١ـعیسولی (ئیسولە): دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٥٢.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك چنارە و لە نێوان: کێلیکەران، تـۆراخـتەپە و زەویـراندایـە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:٢٧٥، ماڵ ٥٥، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٢ـقەمچیان: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان لە ٥٢.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك چنارە و لە نێوان گۆگجە، تـوراخـتەپە، تـوەسوران و بـەردە ڕەشـەدایـە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ١٤٠، ماڵ ٢٠، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو و چۆم، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئـاژەڵداری، ڕێگـا، مـاشینڕەو، مـزگەوت، قوتابخانە.

٢٣ـقاوەخانە قەمچیان:

٢٤ـقامیشەلە: دێیەکە لە دێکوی سەرشیوی مەریوان.لە ٣٩.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٧.ك چنارە و لە نێوان دێکانی وشکەڵان، چـنارە، قـەڵاشێخان و هـەنجیراندایـە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٢٧٨، ماڵ ٤٤، کوێستانی و ساردەسێرە، سوننی، کورد. ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێـڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگـا، ماشێنڕەو، مـزگەوت، قـوتابخانە، پـاسگای مـەرزەبانی، لەم دێـدا ئـەشکەوتێ بـە نـاوی ئەشکەوتی

٢٥ـکانی تەمرخان: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مـەریوان.لە ٦٠.ك بـاکـوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٨.ك چنارە و لە نێوان گۆگجە، تۆراختەپە، قەمچیاندایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٣٥، ماڵ ١٥، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو و چۆم، بـەرهەم، دەغـڵ،

دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت وکاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، ڕێگا.

٢٦ـکولیت: دێیەکە لە دێکوی سەرشیوی مەریوان.لە ١٥.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك چنارە و ٢.ك، شەقامی کۆنی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی، باغان، وەلینان، بلکەردایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:١٦، ماڵ: ١، سوننی، کورد، ئاولەکانیاو و چۆم.

٢٧ـکولیتی حوسەیناوا: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان لە١٠.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٠.ك چنارەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٤١، ماڵ: ٢٥، سوننی، کورد، ئاو؛ لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، میوە، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە،

٢٨ـگەلە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٥٦.ك باکوری مەریوان و ٥٢.ك چنارە و ٢٠.ك شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٠٩، ماڵ: ٧٨، سوننی، کورد، ئاو؛ لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٩ـگوگجە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٧٢.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٤٠.ك چنارە و لە داوێنی کێوی بەرزی ٢٥٦٢گەرە (مام ئەلیاس) و لە نێوان: ئاگجە، کانی تەمرخان و قەمچیاندایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٢١، ماڵ: ٤٩، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆم و کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، بەرهەمی ئاژەڵ و مەڕوماڵیات، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٠ـگەوێلە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان، لە ٤٥.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٠.ك سنوری کوردستانی ئێران و عێراقدایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣٧٤، ماڵ ٦٦، سوننی، کورد، ئاو؛ لەکانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، پاسگای مەرزەبانی.

٣١ـگومارە لەنگ: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان، لە ٢٥.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٧.ك شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣٩٨، ماڵ: ٦٤، سوننی، کورد، ئاو؛ لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٢ـکێلی کەران: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان، لە ٧٥.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٥.ك چنارە و لە نێوان چاڵی سورو ئیسوڵە و شاسوار دایە، کوێستانی

و ساردەسێرە، دانیشتوان؛ ٣٥٢، ماڵ ٦٤، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو و چۆم، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٣ـ ماسیدەرەی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٢٦.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و لە ٦.ك چنارە و لە نێوان گومارەلەنگ، دەرەپەمەدان و وێڵەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان؛ ٣٤٨، ماڵ ٤٦، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٤ـ وێڵە: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان.لە ٢٧.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٥.ك چنارە و ٨.ك شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان؛ ٢٩٨، ماڵ ٤٠، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٥ـ وشکەڵان: دێیەکە لە دێکۆی سەرشیوی مەریوان، لە ٤١.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٩.ك چنارە و لە نێوان دێکانی، کولیت، گەوێڵە و قامیشەڵەدایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ١٣٨، ماڵ ٢١، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو و چۆم، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٦ـ وەلینان: دێیەکە لە دێکوی سەرشیوی مەریوان.لە ٢٢.ك مەریوان و ٢٤.ك چنارەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٧، ماڵ ١، سوننی، کورد.

دێکۆی سەرکەل بەشی ناوچەی مەریوان

دێکۆی سەرکەل لە ٣٦ دێ پێکهاتوە وڕوبەرەکەی (٣١١.ك)ی چوارگۆشەیە و شیمەتی ١٧٩٧٠ کەسە، یانی لە هەر.ك.یکی چوارگۆشە ٥٧/٧٨ کەس نیشتەجێیە، ئەم دێکۆ لە خۆرهەڵاتی باشوری شاری مەریواندایە و سنوریشی بەم جۆرەیە: ١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی سەرشیوی مەریوان ٢ـ لە باشورەوە بە دێکۆی سەوڵاوا ٣ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆکانی گوڵچیدەر و کۆماسی ٤ـ لە خۆراواوە بە دێکۆکانی خاومیراوا و (زرێوار)ەوە نوساوە. چۆم و ئاوەکانی ئەم دێکۆیە بەرو باشوری خۆراوا دادەپەڕن و چۆمەکانی (گاڕان) و (مەریوان)؛

لەگەڵ خۆیان، دەبەن و بەرەو باشور بادەخۆن و دەڕژێنە ئاو چۆمی (سیروانە)وە.

بەشی زۆرتری کەژ و کێوی ئەم دێکۆیەجلی سەوزی داری پڕ بەر و بەرهەمی لێڕەواری وەک، دارەبەن (قەزوان)، توو، هەرمێ، گوێز و گوێژ و شتی تریشی پۆشیوە، شوغڵی خەڵکی ئەم دێکۆیە وەک گشت کوردستان کشت و کاڵ و ئاژەڵداری و باخداری و باخەوانی یە.ئەویش بە شێوەی سوننەتی «باوی کۆن» تەڕەکاری و توتنیش بە عەمەل دێنن، بەرهەمی خەڵکی گەنم و دەغڵ و دانەوێڵە و گشت جۆرە میوەیەکی لێڕەواریە. زمانی خەڵکی کوردی سۆرانی (ڕاوێژی مەریوانی) و (هەورامانی)یە، دینیان ئیسلامە، مەزهەبیان سونییە، پەیرەوی ڕێبازی پێشەوای گەورەی ئایینی (ئیمام محمدی شافیعی)ن.

دێی کانی دینار چون لە سەرشەقامی سنە بۆ مەریوان دایە و دەسڕەسی بە گشت دێکانی دەور و بەر هەیە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە، سنوری دێی کانی دینار بەم جۆرەیە: ١ـ لە باکورەوە بە دێی بالک و کێوەکانی باشوری خۆرهەلاتی شاری مەریوان،کە بە سنوری نێوان کانیدینار و دێکانی لەنجاوا و تازاوا دەژمێردرێن ٢ـ لە باشورەوە بە دێکانی نژمار و دەرزیان ٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی ریخەلان وجوجەسازی باهیجرەت ۴ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکانی سەرکەل و شارانی و بالک و سەرکەلەوە نوساوە.

ئەم دێکۆ خاوەنی ئەم شتانەی خوارەوەیە ١ـ قوتابخانەی سەرەتایی لە ٢٩ دێدا ٢ـ فێرگەی ڕانومایی لە ۴ دێدا ٣ـ مەدرسە (حوجرەی فەقی) لە ٢ دێدا ۴ـ کەلاسی نوهزەت (خوێندن، فێرکردن) ۵ـ مزگەوت لە گشت دێکاندا ۶ـ حەمام لە یەکدێدا ٧ـ ناوەندی خاوێنی و دەرمانی لە ٣ دێدا ٨ـ سندوقی پۆستی لە ١٠ دێدا ٩ـ تەلەیفون لە یەکدێدا ١٠ـ ئاوی لولەکەشی لە ١٣ دێدا ١١ـ بەرق لە ١۵ دێدا ١٢ـ فروشگای هاویاری لە یەکدێدا ١٣ـ نەوت فرۆشی لە ٣ دێــــــدا

١۴ـ بەقاڵی، قەساوی، نانەوایی و قاوەخانە و خەیاتی و تەعمیرگای ماشین و ئاسنگەری لە بری دێکانیدا هەیە ١۵ـ ئاشی ئارد لە ١۶ دێدا

شەقام، شەقام ئیسفالتی سنە کە بە سەولاوادا دەچێ بۆ مەریوان، بە ناوە ڕاستی ئەم دێکودا دادەبوری و ڕێگای بڕێ لە دێکانی دێنەوە سەر ئەم شەقامە. لە قاوەخانەی سێ ڕێیانەی (بی یەکەڕە)وە تا کانی دینار (١٠.ک)ە، و تا شاری مەریوانیش (١۵.ک)ە، دێکانی باشوری خۆرهەلاتی ئەم دێکۆیە، کە لەم ڕێگاوە دەتوانن هاتووچو بکەن بریەتین لەمانە: ١ـ چوڕ ٢ـ نەنە ٣ـ شێخە کوێرە ۴ـ دەری ۵ـ میرک ۶ـ شارانی ٧ـ خێراوا ٨ـ نشکاش ٩ـ خۆشکین ١٠ـ

نژمار ١١ـ سەرنژمار ١٢ـ دەرزیان

بەڵام دێکانی باکور و باکوری خۆراوا لە ڕێگای سنە بۆ مەریوان که لە کەلی گاڕانەوە بەرەو مەریوان دەڕوا، دەتوانن هاتووچو بکەن، لە ٢٤ دێی ئەم شوێنە ٢ دێ ڕێگای ئیسفالت، ١٠ دێ ڕێگای خیزرێژ ١٧ دی ڕێگای خاکی، بەڵام ۴ دێ ڕێگای ماشینڕەوی نی یە، دورترین دێ بە کانیدینار، دێی گوڵە وێنجەیە کە ٢٥.ك نیوانیانە، نزیکترین دێیش دەرزیانە کە ١.ك نیوانیانە. دێکانی ئەم دێکۆیە بە ریزی ئەلفو بێ بەم جۆرەی خوارەوەیە:

١ـ *ئاوارەکانی مەریوان (جوجەسازی)*: دێیەکە لە دێکۆی مەریوان.لە ۶.ك مەریوان و ۴.ك کانیدیناردایە. کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە، دانیشتوان، ۶٢٠، ماڵ ٩٩، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو. ئیستا لەگەل کانی دینارا تیکڵاو بوەتەوە.

٢ـ *بالک*: گەورە دێی دێکۆی سەرکەلی مەریوان لە ١٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی سەرکەل، کانیدینار، بەرقەڵاو لە نجاوادایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان، ٨٥٠، ماڵ ١۶٩، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو و چۆمی دەرزییان، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، بەرهەمی دارستانی وێنەی گەزو، مازوو، میوە، شوغڵ، کشت و کاڵ ئاژەڵداری، ڕێگا لە ۵.ك شەقامی مەریوان،ڕەزاو دایە، مزگەوت و حوجرەی فەقێی بە ناوبانگە، قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق.

ماموستای گەورە و زانای بە ناوبانگی کوردستان، ماموستا مەلامحمدباقری مودرریس ماوەی پەنجا ساڵ لەم دێدا دەرسی فەقێی وتوەتەوە، خەڵکی بۆ ڕێی بەرزی ژیان و خواناسین بانگ کردوە، خەریکی نوسین و تەدریس و بارهێنان و فێرکردن و پەرەدان بە زانستی ئاینی ڕێبوارانی ڕێگای دین و ئازادی بوە، هەر ساڵ دەیان فەقێی و زانای بە گوڕ و لە خۆ بوردوو، بە پای پیادە لە ناوچە بەر بڵاوەکانی کوردستانی ئێران و عێراق و سوریە و تورکیەوە، بەرەو باڵک ڕێ دەکەوتن، بۆ وە دەس هێنانی گەوهەری خۆشبەختی، فێربوون و تێگەیشتن و خواناسین، وەک پەپولە لە دەوری چرای پرشنگداری کۆدەبوونەوە، لە دەریای زانستی بێ پەی ئەو زانا هەڵکەوتووە، کۆگاکۆگا،گەوهەری بە نرخی زانستیان هەڵ دەگرتەوە، پاشان بە کوڵەباری عیلم و هونەر و زانست و پارێزکاری، بەرەو یانەی ڕاگەیاندنی بەرنامەی ئاینی، خزمەت بە گەل و نیشتمان و دینیان دەرویشتنەوە.

٣ـ *بەرقەڵا*: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەلی بەشی مەریوان، لە ۵.ك باشوری مەریوان و ٣.ك کانیدینارو ١.ك شەقامی قیرەتاوی سنە ـ مەریواندایە، داوێنە و ساردەسێرە، لێڕەوارە،

دانیشتوان:۷۳۲، ماڵ ۱۳۳، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق.

۴ـبێڵە: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان لە ۲.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۶.ك کانی‌دینار دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:۸۴۰، ماڵ ۱۳۶، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو و چۆم، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت وکاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکشی، بەرق.

۵ـبیلە: دێیەکە لە دێکوی سەرکەل بەشی مەریوان لە ۲.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۵.ك باکوری شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە و ۶.ك کانی‌دینار دایە، کویستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ۵۲۵، ماڵ ۱۰۰، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت وکاڵ، ئاژەڵداری، رێگا، ماشینرەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۶ـتازاوا: دێیەکە لە دێکوی سەرکەل بەشی مەریوان.لە ۶.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۱۳.ك کانی‌دینار دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان،۱۶۸، ماڵ ۳۰، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

۷ـتەرخاناوا: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان، لە ۱.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۱۰.ك کانی‌دینار و لە نێوان دێکانی بیلە و شاری مەریوان دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ۵۴۷، ماڵ ۱۰۲، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری رێگا، ماشینرەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولە کەشی، بەرق.

۸ـچاوک: دێیەکە لە دێکوی سەرکەل بەشی مەریوان.لە ۱۲.ك باکوری مەریوان و ۱۹.ك کانی‌دینار و لە نێوان دێکانی سەلەسی‌گەورە، کوڵان و ذاسیران‌دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان،۳۹۸، ماڵ ۶۰، سوننی، کورد، ئاو،لەکانیاو، بەرهەم،دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکشی، بەرق.

۹ـچۆڕ: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان.لە ۱۵.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۹.ك کانی‌دینار و،لە نێوان دێکانی نەنە، شێخە کوێرە و میرەک دایە، کوێستانی و

ساردەسیرە، دانیشتوان:١٠١٣، ماڵ: ١٨٦، سوننی، کورد، ئاو: لەکانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگـا، مـاشێنڕەو، مـزگەوت و حوجرەی فەقیی هەیە، ئەم دێـی کانگای زانایان بووە، زانای بەناوبانگی کورد خوالیخۆشبوو «مەلا ابوبکری مصنف» هەروا خوالیخۆشبوو «سەید حەسنی چوڕ» کە یەکی بووە لە گەورە فەقێکانی زانای پایە بەرز مەلا عەلیَ قزلّجی، تەمەنی خۆی لە ڕێی پەروەردە کردن و بارهێنان و فێرکردن و تێ گەیاندنی سەدان زانای بە ناوبانگ بردوەتە سەر،خەڵکی ئەم دێی بوە (خوا لە گشتیان ڕازی بێ)، کە لە باسی زانایانی زانکۆی ترجاندا باسمان لێ کردووە، کـاتی ئـەم دێ دورستکراوە کانیەکی تێدا بووە کە ئاوەکەی چۆڕچۆڕ هاتووە، ئیتر ناویان ناوە چۆڕچـۆر کـە بەرەبەرە بوەتە چوڕ، «خوا زاناترە».

١٠ـ *حەسەن ئاوڵە:* دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان.لە ٧.ك باکـوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١۴.ك کانیدینار و،لە نێوان دێکانی هەر دو عەسراو، ڕەشە دێ و تازاوا دایە، داوێنەیە، ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧٢، ماڵ: ۴٩، سوننی، کورد، ئاو: لەکانیاو، بـەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١١ـ *خێراوا:* دێیەکە لە دێکوی سەرکەلی مەریوان.لە ١۶.ك باشوری خـۆرهەڵاتی مەریوان و ١٠.ك کانیدینار، و ٧.ك بـاشوری ئـیسفالتی مـەریوان سـنەدایـە، کـوێستانی و ساردەسیر و لێڕەوارە، دانیشتوان: ٣١۵، ماڵ: ۶٣، سوننی، کورد، ئاو: لەکانیاو و چۆم: بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ:کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ـ *دەری:* دێیـەکـە لە دێکـوی سـەرکەلی بـەشی مـەریوان.لە ١٣.ك بـاشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٧.ك کانیدینار و ٧.ك باشوری ئیسفالتی مەریوان سنەدایە، کوێستانی و ساردەسیر و لێڕەوارە، دانیشتوان: ۵٨٢، ماڵ: ١١۵، سوننی، کـورد، ئـاو، لەکـانیاو و چـۆم: بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ،کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، ئەم دێیە لە نێوان دێکانی نشکاش و شێخە کوێرە و خێراوا دایە.

١٣ـ *دەرزیان:* دێیەکە لە دێکوی سەرکەل، بەشی مەریوان.لە ٧.ك باشوری مەریوان و ١.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی کانیدینار، نژمار و بـالک دایـە، قـوپی و سـاردەسێر و

لێرەوارە، دانیشتوان:۴۵۷، ماڵ: ۱۰۰، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆمی دەرزیان و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، بەرهەمی دارستانی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵ داری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۱۴ـ ڕەشەدێ: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی ناوچەی مەریوان.لە ۱۱.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۴.ك شەقامی مەریوان سنە و ۱۸.ك کانیدینار دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان: ۵۱۲، ماڵ: ۹۳، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۱۵ـ ڕیخەڵان: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی ناوچەی مەریوان.لە ۶.ك باشوری مەریوان و ۴.ك سەرکەل و لە نێوان دێکانی ولەژێر، هەردوکاڵ و کانیدیناردایە، قۆپی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۵۱۲، ماڵ: ۹۳، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، برنجیگردە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

۱۶ـ سەرەکەل: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل کە ئەم دێهستانە بە ناوی ئەم دێوە ناونراوە، لە ۱۶.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۱۰.ك کانیدینار دایە، قۆپی و ساردەسیر و لێرەوارە، دانیشتوان: ۱۶۲، ماڵ: ۲۸، سوننی ـ کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

۱۷ـ سەرنژمار: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان.لە ۹.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی درگاشێخان، زەلکە و نژماردایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۵۰۸، ماڵ: ۸۸، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۱۸ـ سەلەسی خوارێ: دێیەکە لە دێکوی سەرکەل، بەشی مەریوان.لە ۹.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۳.ك شەقامی ئیسفالتی مەریوان ـ سنە و ۱۶.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی چاوک، سەلەسی گەورە، ڕەشەدێ و حسنئاوڵە دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە، دانیشتوان: ۱۱۶، ماڵ: ۲۰، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا: ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۱۹ـ سەلەسی سەرێ: دێیەکە لە دێکوی سەرکەل، بەشی مەریوان.لە ۱۰.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۵.ك باکوری شەقامی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە، دانیشتوان: ۳۵۹، ماڵ: ۵۷، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ،

دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

۲۰ـ شارانی: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی مەریوان.لە ۱۰.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۴.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی، سەرکەل و میرەک دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە، دانیشتوان: ۳۴۹، ماڵ ۷۱، سوننی، کورد، ئاو؛ لەکانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۲۱ـ شێخەکوێرە: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی سەرکەل مەریوان، لە ۱۷.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۱۱.ك، کانیدینار و لە نێوان دێکانی چۆڕ، دەری، خێرەک و خێراوا دایە، کوێستانی و ساردەسێر ه دانیشتوان: ۳۸۶، ماڵ ۶۸، سوننی، کورد، ئاو؛ لەکانیاو و چۆم، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۲۲ـ ئەسراوای کۆنە: دێ کۆن بوە بەڵام ئێستا چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ

۲۳ـ ئەسراوای تازە: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی مەریوان.لە ۱۰.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۳.ك باکوری ئیسفالتی مەریوان سنە و ۱۷.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی ڕەشەدێ و حەسەن ئاولە دایە، کوێستانی و ساردەسیر و لێرەوارە، دانیشتوان ۴۹۸، ماڵ ۵۲، سوننی، کورد، ئاو، لەکانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۲۴ـ قاوەخانەی بیەکوڕە: یا (سێ ڕێی بیەکوڕە) کە ئێستاکە دەوڵەت ناوی ناوە سێ ڕێی حیزبوڵڵا، لە سەرشەقامی مەریوان ـ سنە و ۱۵.ك مەریوان و ۱۰.ك کانیدیناردایە

۲۵ـ قاوەخانەی بالک: لە ۸.ك مەریوان و ۱.ك کانی دینار و لە سەر شەقامی مەریوان سنەدایە.

۲۶ـ کانی دینار: گەورە دێی دێکۆی سەرکەل، کە لە بەر قەرەباڵغی و هەڵکەوتوویی کراوە بە ناوەندی ئەم دێکۆیە، لە ۷.ك باکوری خۆرهەڵاتی مەریوان و لە سەر شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە دایە و سنوری بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە لەگەڵ دێی بالک و کێوەکانی باشوری خۆرهەلاتی مەریوان، کە سنوری نێوان ئەم دێ و دێکانی لەنجاوا و تازاوایە.

۲ـ لە باشورەوە لەگەل دیکانی نژمار و دەرزیان.

۳ـ لە خۆراواوە لەگەڵ دێکانی ریخەڵان و جوجەسازی (دێی باهیجرەت) کە دوای شەڕی

ئێران و عێراق بەدی هاتووە، زۆربەی دانیشتوان ئەم دێی خۆشک و براکوردە کۆچەریەکانی کوردستانی عێراقین، کە لەوێ بە خۆشی گرساونەتەوە و بە بۆنەی براو خۆشکەهاوزمانەکانی ئەم دیۆیان حەساونەتەوە. ۴ـ لە خۆرهەلاتەوە لەگەڵ دێکانی بالک و سەرکەلدا هاوسنورە، کوێستانی و ساردەسیر و لێرەوارە. دانیشتوان ۲۲۷۵، ماڵ ۴۰۲، سوننی، کورد. ئاو؛ لە کانیاو. بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت، و کاڵ، ئاژەڵداری. مزگەوت، مەدرەسەی سەرەتایی، راهنومایی، کەلاسی نوهزەت. بەرق. تەلەیفون. لولەکەشی. فروشگای هاویاری. نەوت فرۆشی، دەولەتی، بەقاڵی، قەساوی، نانوایی، تەعمیرگای ماشین، ئاسنگەری، وێنەگەری، نان خۆری، درومان، ئارایشگا، ئاش هەیە.

۲۷ـ*کانی کوزەڵە*: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی ناوچەی مەریوان، لە ۱۳.ك خۆرهەلاتی مەریوان و ۲۰.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی، گوڵەوێنجە و گوێزە کوێرە و ۱.ك باشوری ئیسفالتی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە، دانیشتوان؛ ۲۳۷، ماڵ ۴۰، سوننی، کورد، ئاو؛ لەکانیاو و چۆمی گاران، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە، چون ئەم دێکۆ،لەسەر کانی و ئاوێ دورسکراوە کە پری بووە لە (کوزەڵە) ناویان ناوە کانی کوزەڵە.

۲۸ـ*گوڵە وێنجە*: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی مەریوان.لە ۱۶.ك خۆرهەلاتی مەریوان و ۳.ك باشوری شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە و ۲۳.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی کانی کوزەڵە، وەلینان و نشکاش دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێرەوارە، دانیشتوان؛ ۳۶۰، ماڵ ۶۴، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۲۹ـ*گوێزە کوێرە*: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان، لە ۱۱.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان ـ سنە و ۱۸.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانی لەنجاوا و وەسنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان؛ ۷۸۵، ماڵ؛ ۱۴۰، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۳۰ـ*لەنجاوا*: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی ناوچەی مەریوان.لە ۹.ك خۆرهەلاتی مەریوان و ۱۶.ك کانی دینار دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، لە نێوان دێکانی گوێزە کوێرە، تازاوا و بیلەدایە، دانیشتوان: ۸۲۰، ماڵ ۱۴۷، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم،

دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، باخەوانی، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣١ـ میرەک: دێیەکە لە دێکوی سەرکەل بەشی مەریوان.لە ١١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٥.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانیٍ نەنە، چۆڕ، شارانی و وشکین دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:٣٨٣، ماڵ ٦٦، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٢ـ نژمار: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل، بەشی مەریوان.لە ٨.ك باشوری مەریوان و ٢.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانیٍ دەرزیان، شارانی و سەرنژمار دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە، دانیشتوان: ١٠٤٠، ماڵ ٢٠٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغل: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکشی، بەرق.

٣٣ـ نشکاش: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان.لە ١٣.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٧.ك باشوری شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی دەری، وەلینان و گوڵەوێنجە دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە، دانیشتوان: ٢٤٧، ماڵ: ٥٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ و دانەوێڵە، سپیای، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٤ـ نەنە: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان.لە ١١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٤.ك کانیدینار و لە نێوان دێکانیٍ درگاشێخان، چۆڕ، میرەک، ئەڵمانە و هەڵوژان دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە، دانیشتوان: ٧٣٨، ماڵ: ١٣٠، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، بەرق، لولەکشی.

٣٥ـ وەسنە: دێیەکە لە دێکۆی سەرکەل بەشی مەریوان، لە ١٣.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢.ك باشوری شەقامی ئیسفالتی مەریوان و سنە و لە نێوان دێکانی نشکاش، گوێزە کوێرە، خێراوا و سەرکەل دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێڕەوارە، ئاو، لە کانیاو، دانیشتوان ١٧١، ماڵ ٣١، سوننی، کورد، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٦ـوشكين: دێ یەکـه له دێکـۆی سـەرکەل بـەشی مـەریوان.له ١٨.ك بـاشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٢.ك کانی‌دینار و له نێوان دێکانێ زەکریان، مێرەک، وەرەنانی دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێرەواره، دانیشتوان ٢٠٥، ماڵ ٣٨، سوننی، کورد، ئـاو: له کـانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانه.

دیکوی سەولاوا، بەشی ناوچەی مەریوان

دێکۆی سەولاوا که له باشوری شاری مـەریواندا هـەڵکەوتوه و له ٢١ دی پـێکهاتوه، ڕوبەرەکەی ٢٨٥.ك چوارگـۆشەیه و حـەشیمەتی ١٥٦٥٨، کـەسه، یـانی له هـەر.ك.یکـی چوارگۆشەدا ٥٤/٩٧ کەس نیشتەجێیه، سنوری ئەم دێکۆ بەم جۆریە:

١ـله باکورەوه به دێکۆکانی سەرکەل و زرێوار

٢ـله باشورەوه به دێکۆکانی ڕەزاو و هەورامانی تەخت

٣ـله خۆرهەلاتەوه به دێکۆی کۆماسی

٤ـله خۆراواوه زۆرتری به کوردستانی عێراق و بڕێکی به ناوچه پاوەوه نوساوه.

چون ئەم ناوچه زۆرتری کێو و کەژی بەرز و به دیمەنی لێرەوار و سەرسەوز دایپۆشیوه، شوغڵی خەڵکی ئاژەڵداری و باخەوانیه، هەوای ئەم دێکۆوەک زۆرتری دێکوکانی مەریوان ئارانه.

به هۆی ڕەخنه و دزەی هەوای گەرم و نماوی مەدیترانه، ئـەم بـەشه بـارانـی زۆری لێ دەبارێ، بەم شێوه هەوای ئاران و دڵرفێنی هەیه. دێی (قەلاجێ) به ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوه و سنوری بەم جۆرەیه:

١ـله باکورەوه به دێکانی قەلاگا و کۆلان و هەلۆژان

٢ـله باشورەوه به دێکانی، بندۆڵ و تفلی

٣ـله خۆراواوه به دێی باراماوا

٤ـله خۆرهەلاتەوه به دێکانی تازاوای تفلی، تخان و قەلاگاوه نوساوه

ئەم دێ له سەر شەقامی قیرەتاوی مەریوان سنه دایه، دورتـرین دێ بـه قـەلاجێ دێـی دەرەکی‌یه که ٤٠.ك دوره، بەلام نزیکترین دێی، قەلاگایه، که کیلومیتری دوره، هۆی ناونانی

(سەوڵاوا) هۆیەکی مێژوویی یەکە بیر و بڕوا لەم بارەوە بەم جۆرەیە:

١ـ بروایەک دەڵێ هەر وەک لە دێکۆی زرێواردا لە باسی نوقم بونی شاری (سەدوم)، لە زمانی ئەفسانەیی خەڵکدا، شای ئەم شارە ناوی (فیلقوس) بوە، ئەویش (کچێ) یا (خۆشکێکی) بە ناوی (سەوڵ) بوەکە حکومەتی ئەم ناوچەی بە دەست بوە و ئەم دێی بە ناوەندی و پایتەختی حکومەتی خۆی داناوە، بەم هۆیە ئەم دێ ناوی بە (سەوڵ)ئاوا دەرچوە.

٢ـ برێ‌تر پیان وایە چون ئەم ناوچە داری (گزی چاری) زۆربوە، ئەم دارەیش لە داری (سەرو) دەچێ ئەم دێی‌یان بە (سەوڵاوا) ناوناوە، بەڵام (سەوڵ) و (سەرو) زۆر لێک دورن.

٣ـ برێ وتویانە چون ئاوی ئەم دێ (سوێر)بوە بە راوێژی مەریوان (سۆڵ) بوە ناویان ناوە (سۆڵاوا) بەڵام بەرە بەرە (سۆڵ) بوەتە (سەوڵ)اوا.

٤ـ سەور بە مانای (سەبر) پشمین هەروا بە مانای (سەبر) لە سەرەخو و ئارام و هێمەن هاتوە، کە وابو (سەوراوا)یان ناوناوە کە بەرە بەرە بوەتە (سەوڵاوا).

٥ـ سەوڵ: ناوی گوڵێکی ئاڵی باڵابەرزی بە تەرز و جوانە، کاتی مەبەست پێدا هەڵوتن و تاریفی لاوێکی پێکەوتویی جوان بێ، دەوترێ دەڵێی سەوڵە، دەکرێ کومەڵە پیاوێکی لاوی پێکەوتو ئەم دێ‌یان ئاوەدان کردبێتەوە، بەم شێوە ناوی سەوڵاوای بە سەرا بڕابێ، ناوی دێکانی بە ریزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە.

١ـ *ئەحمەداوای خوارێ:* دێ‌یەکە لە دێکۆی سەوڵاوای بەشی مەریوان، لە ٢٩.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٨.ك قەلاجێ و لە نێوان:گورگی، تفلی، تەخان و سپیدار دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٠٧٨، ماڵ ٩٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢ـ *ئەڵمانە:* دێ‌یەکە لە دێکۆی سەوڵاوای بەشی مەریوان.لە ٢٦.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٣.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: ئەنجومە، هەڵوژان و نەنەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨٩٤، ماڵ ١٤٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، ترێ، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، بەرق، لولە کەشی.

٣ـ *ئەنجومەنە:* دێ‌یەکە لە دێکۆی سەوڵاوای بەشی مەریوان.لە ٣٢.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١١.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: ئەڵمانە، هەزارخانی و سپیدار دایە،

کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٣٥٢، ماڵ ٢٣٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، توتن، گوێز، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، لولەکەشی، بەرق.

٤ـ بندۆڵ: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای بەشی مەریوان.لە ٣٣.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٨.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی قەلاجێ، باراماوا و دەرەکێ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٢٩، ماڵ ٥٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، ئەم دێ چون لە داوێنی دەرە و شیوو دوڵدا دورست کراوە ناویان ناوە (بن‌دۆڵ).

٥ـ باراماوا: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای بەشی مەریوان.لە ٢٥.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٧.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: قەلاجێ، بندۆڵ، دەمەیو و زەکەریان دایە، قۆپی و قەراخی چۆمە، ئارانە، دانیشتوان: ٥٤٠، ماڵ: ٩٦، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆمی مەریوان و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٦ـ تازاوای تفڵی: دێیەکە لە دێکوی سەولاوای بەشی مەریوان.لە ٢٤.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٣.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: قەلاگا، تەخان و تفڵی دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ٣٤٩، ماڵ ٦٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی ئاو، دوکانی وردەفرۆشی، قاوەخانە، شیرکەتی هاویاری.

٧ـ تەخان: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای بەشی مەریوان.لە ٣٠.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٩.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: سپیاو و تازاوای تفڵی‌دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢٣٧، ماڵ ٤٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٨ـ تفڵی: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان.لە ٢٥.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٤.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: تازاوای تفڵی و بندۆڵ و قەراخی چۆمی مەریواندایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان ٧٢١، ماڵ: ١٠٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، توتن، تری، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق.

٩ـ دەرەکێ: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان، لە ٥٠.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٤٠.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانێ دەمەیو و بندوڵدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٠٢٦، ماڵ ٢٠٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان، بەن ڕستن و شاڵ نانەوە، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق.

١٠ـ دەرەناخی: دێیەکە لە دێکوی سەولاوای مەریوان.لە ٢٤.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٦.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانێ زڵکە و وشکین دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان:٤٧٣، ماڵ ٨٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، سندوقی نامەبەر.

١١ـ دزڵی: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای بەشی مەریوان.لە ٣٤.ك باشوری مەریوان و ١٩.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانێ دەمەیو، دەرکێ، درگاشێخان و لە داوێنی کوێستانەکانی (دالانی) و (قەلازمان) دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٥٤٢، ماڵ: ٤٦٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان، گۆرەوی، جاجم، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی، بەرق. ئەم دێ یەکێکە لە بەڵگە، هەرە گەورەکانی، هێز و دەسەلاتی نەخش و نیگاری خودا لە کوردستاندا، بەو جۆرە کە ئەم دێ لە چوار لاوە، کەژە سەربەرزەکان، کێوە بەخێروبێرەکان و، تەلانە بەدیمەنە سەختەکانی کوردستان، دەوریان داوە، وێنەی ئەوینداری ئوقرە نەگرتو، خۆشەویستەکەی خۆیان لە باوش گرتووەتە، تا لە چاوی چڵکنی نەتەویسی بپارێزن، شەقامی مەریوان دزڵی بە درێژای نو (٩.ك) بەناو شیوو دەرە و هەڵدێرێکی قوڵ و عاستەمدا دڕوا، کە ئەگەر سوپاتی تەیمور لەم دەرەدا بکەوتایتە گەماررووە باوەرت نەبوایە،کە تاقێکی بێ قڕقشە لێ دەربچوایە، کاتی بەفر و باران هاتووچۆی پێدا زۆر سەختە.بەرزایەکانی خۆراوای ئەم دێ بە سنوری کوردستانی ئێران و عێراق دانراوە.

١٢ـ دەمەیۆ: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان.لە ٥٢.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٤٢.ك قەلاجێ و نێوان دێکانی دەرکێ، دزڵی و باراماوا دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ٤٦٣، ماڵ: ٨٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان، بۆزو ڕستن و شاڵ نانەوە، ڕێگا، ماشێنڕەو،

مزگەوت، قوتابخانە.

١٣ـزەکەریان: دێیەکە لە دێکوی سەولاوای مەریوان.لە ٢٤.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٩.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانێ وشکین، دەرەناخێ و قەلاجێدایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان ٤١٤، ماڵ ٧٣، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆمی (وشکین) و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، ئاش، چایخانە و سندوقی نامەبەر.

١٤ـزەلکە: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان.لە ٢٣.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٥.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانێ دەرناخی، نژمار و درگاشێخان دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان:١٧٩، ماڵ ٣١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٥ـقەلاجی: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان، لە ٢٥.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و نێوان دێکانێ باراماوا، قەلاگا و بندۆل دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٨٣٠، ماڵ ٣٥٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، لولەکەشی ئاو، چای خانە، مەدرسەی سەرتایی و ڕانومایی، کەلاسی خوێندن فێرکردن، تەلەیفون، بەرق، فروشگای هاویاری، بەقاڵی، قەساوی، دارتاشی، ئاسنگەری، تەعمیرگای ماشین، درومان، ئاشی بەرقی، (قەلا) یانی شوینی قایم و مەتەرێز، بۆ خۆپاراستن لە دوژمن و بەرگری لە شەڕەف، (جێ) یانی شوێن، یانی ئەم جێگە شوێنێکی قایم و مەحکەمە، هەروەک قەلاگایش یانی جێی قەلا.

١٦ـقەلاگا: دێیەکە لە دێکوی سەولاوای مەریوان.لە ٢٧.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٢.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی گولانە، قەلاجێ، تازاوای تفلیدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:١٣٨٢، ماڵ ٢٢٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، ترێ، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵدارَی، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، چای خانە، بەرق، لولەکەشی.

١٧ـگورگەیی: دێیەکە لە دێکوی سەولاوای مەریوان.لە ٣٣.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٨.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانێ ئەحمەواوا، مەلامیرزا و دووروەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان:٥٩٢، ماڵ ١١٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە،

سندوقی نامەبەر، بەرق، لولەکەشی.

١٨ـگولانە: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان.لە ٢٥.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٢.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: قەلاگا، هەلوژان و قەلاجێ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢١٩، مال: ٣٥، سوننی، کورد، ئاو: لەکانیاو، بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، شوغل: کشت و کال، ئاژەلداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٩ـموبارەکاوا(سپی دار): دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان و لە ٣٤.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٣.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: هەزارخانی، تەخان و ئەنجومەنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٨٨، مال: ٣٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، توتن، شوغل: کشت و کال، ئاژەلداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

٢٠ـهەزارخانی: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان.لە ٣٦.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٥.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: ئەنجومەنە و سپیداردایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨١٠، مال: ١٤٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، توتن، گوێز، شوغل: کشت و کال، ئاژەلداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، ئاش، بەرق، لولەکشی.

٢١ـهەلوژان: دێیەکە لە دێکۆی سەولاوای مەریوان.لە ٢٥.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٢.ك قەلاجێ و لە نێوان دێکانی: ئەلمانە، گولانە و نەنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٣٣، مال: ٢٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغل، دانەوێلە، سپیایی، شوغل: کشت و کال، ئاژەلداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

دێکۆی کەلاتەرزان بەشی ناوچەی مەریوان

دێکۆی (کەلاتەرزان) کە لە باشوری خۆرهەلاتی شاری مەریواندایە و لە ٢٣ دێ پێکهاتوە و ڕوبەرەکەی ٥١٢/٧٥.ك چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ١٢۴۴٠ کەسە، یانی لە هەر.ك.یکی چوار گۆشەدا ٢۴/٣٦ کەس نیشتەجێیە، سنوری ئەم دێکۆ بەم جۆریە:

١ـلە باکورەوە بە دێکۆکانی گولچیدەر و کۆماسی

٢ـلە خۆراواوە بە دێکۆکانی سەولاواو ڕەزاو

۳ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی بێساران و ژاوەروی خۆراوا
۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی سارالّی بەشی دیواندەرەوە نوساوە

دێی مێژویی نیگڵ کە لە سەر شەقامی قیرەتاوی سنە بۆ سەوڵاوا و مەریواندا هەڵکەوتوە، بە ناوەندی ئەم دێکو دانراوە، سنوری نیگڵ بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکانی میانە و دزێڵە
۲ـ لە باشورەوە بە دێی لەنگرێزە
۳ـ لە خۆراواوە بە دێی بەرکەرۆ
۴ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی(دانیکەش) و (ژەشنەش)ەوە نوساوە

بەرگ (جەلْد)ێکی قورئانی پیرۆز کە بە خەتی کوفی زۆرجوان لە زەمانی حەزرەتی (عوسمانی بن‌عفان) «رضی‌الله‌عنه» نوسراوەتەوە، ئاسەواری لە قیمەت نەهاتوی کوردستانە، کە خۆشبەختانە لە دێی نیگڵ بێ دەس لێ دراوی ماوەتەوە، ئەمە بۆ خۆی شاهیدی لە سەر ئەوە دەدا کە کوردان، هەر لەبەرەبەیانی ئیسلامەوە بە دڵ و بە گیان، لە ناخی دڵەوە ئیمانیان هێناوە، قورئانی پیرۆزیشیان بە بەرنامەی کار و کردەوەی باشی خۆیان داناوە، زۆرتری داب و نەریتی کوردەواری، لە سەرچاوەی روشن و دیاری، دەریای پڕ لە گەوهەری قورئانەوە هەڵ گوێزراوە، لە بناوانی فەرمودە دەڵرفێنە پڕ لە حیکمەتەکانی پێغەمبەری مەزنەوە هەڵگیراوە: ئەم قورئانە بوەتە خێر و بێر و بەرەکەت و بەسەر خەڵکی ئەم دێدا رژاوە، ناوی دێکانی بە ریزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە:

۱ـ بنەدار: دێیەکە لە دێکوی کەلاتەرزان، بەشی ناوچەی مەریوان، لە ۶۹.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۹.ك نیگل و لە نێوان دێکانی دزێڵە، خانەقای جۆجۆ و زەوەنج دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ۱۹۲، ماڵ ۲۹، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سیپایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

۲ـ بەرکەرۆ (بەرقورو) دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی ناوچەی مەریوان لە ۶۰.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ۵.ك نیگل و ۱.ك چۆمی کەلاتەرزان و نێوان دێکانی نیگلمگۆشخانی دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتون ۷۵۰، ماڵ ۱۵۷، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سیپایی، توتن، گوێز، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، رێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۳ـ بیدەرە: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان، بەشی ناوچەی مەریوان لە ۹۰.ك باشوری

خۆرهەڵاتی مەریوان و ٣٠.ك نیگل و ٣.ك ئیسفالتی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی نیزل، گڵیە و سورکوڵ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١١١، ماڵ ١٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، گوێز، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٤ـ پەیچون: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان،لە ٧٢.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ك نیگل و ٥.ك ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی بنەدار، قاسماوا و دادانەی کەمانگەردایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣٦٨، ماڵ ٥٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٥ـ تێژتێژ: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٨٦.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٦.ك نیگل و قەراخی شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە، لە ڕێی گارانەوە و ٣.ك ئیسفالت و لە نێوان دێکانی شوەیشە، گوزەردەرە و ئەلکەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٦٧، ماڵ: ٥٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە، بەرق، ئاش، مامانی.

٦ـ توودارە زووتە: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی ناوچەی مەریوان،لە ١٠٣.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٤٣.ك نیگل و ٥.ك شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی گەنەبۆ، توداری مەلا و عەلیاوا دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان، ٦٢٩، ماڵ، ١٠١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە، چنارستان، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٧ـ تووداری مەلا: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی ناوچەی مەریوان،لە ١٠٢.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٤٢.ك نیگل و ٣.ك شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی تودارەڕوتە و ئارینانی سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان، ٦٤٥، ماڵ: ١١٦، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، میوە، چنارستان، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، ئەم دێ تووداری متولیشی پێ دەڵێن.

٨ـ خانەقای حوسەین گاگر: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان، بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٨١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٦.ك ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان

دێکانی شوەیشە و قاسماوا و لە ٢١.ك نیگل دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێژەوارە، دانیشتوان: ١٢٢، ماڵ ٢١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

٩ـ خوروسە: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٩٠.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١.ك باشوری شەقامی مەریوان سنە و ٣٠.ك نیگل و لە نێوان دێکانی: عەلیاوا و عیساوا دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێژەوارە، دانیشتوان: ٥١٠، ماڵ ٨٦، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆمی عەلیاوا و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، چنارستان، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـ دادانەی کەمانگەر: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٧٦.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٦.ك نیگل و ٦.ك شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی: کەرگینە، ڕەشنەش و پەیچوندایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٤١، ماڵ ٨٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١١ـ دانیکەش: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٦٩.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٢.ك باشوری چۆمی کەلاتەرزان و ٩.ك نیگل و لە نێوان دێکانی دڕێڵە، نیگڵ و ڕەشنەش دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٧٥، ماڵ: ١٠٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، گوێز، شوغڵ: کشت و کاڵ، ڕێگا ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ـ دڕێڵە: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان.لە ٦٧.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٥.ك ئیسفالتی مەریوان سنە و ٧.ك نیگل و لە نێوان دێکانی: بنەدار و دانیکەش دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان: ١٢٢، ماڵ ٢٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٣ـ دەرەوشکە: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان.لە ١٢١.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٦.ك خۆرهەلاتی شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە و ٥١.ك نیگل و لە نێوان دێکانی: قەلاشیخان و چاویلکانی حاجی دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ٤٧٤، ماڵ ٩٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ،

ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٤ـ ڕەشنەش: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان لە ٦٨.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٨.ک نیگل و ٢.ک باشوری ئیسفالتی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی دانیکەش و دادانەی کەمانگەر دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٢٠٤، ماڵ ٥٤، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆم و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٥ـ زەونج: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان لە ٦٨.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٨.ک نیگل و لە نێوان دێکانی میانە، خانقای جوجو، بنەدار، نیزلدایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٧٦٥، ماڵ ١١٩، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، توتن، گویژ، گوێز، ترێ، هەرمێ، توو، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٦ـ شویشە: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان لە ٨٠.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٣.ک شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە و ٢٠.ک نیگل و لە نێوان دێکانی تیژتیژ، خانەقای حوسەین گاگردایە، کوێستانی و ساردەس٤یرە، دانیشتوان ٨٩٤، ماڵ ١٦٧، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆمی تیژتیژ و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، میوە، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٧ـ عەلیاوا: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان لە ٩٠.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٣.ک باکوری ئیسفالتی مەریوان سنە و ٣٠.ک، نیگل و لە نێوان دێکانی گەنەبۆ و خوروسە دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٥٨٤، ماڵ ١٦٧، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆمی عیساوا و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، دەسکردی ژنان، گلێم، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٨ـ قاسماوا: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان، لە ٨٣.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٨.ک ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی خانەقای حەسەن گاگر و پەیچون و تاڵەوەران و ٢٢.ک نیگل دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٥٨١، ماڵ ١٠٤، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێلە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٩ـ کەرگینە: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان لە ٨٢.ک باشوری

خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٢.ك نیگل و ٧.ك باشوری شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی دادانەی کەمانگەر، بزان و خانەقای حەسەن گاگردایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٨٠، ماڵ: ٣٣، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٠ـگەنەبو: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان، لە ٩٥.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٣٥.ك نیگل و ٧.ك باکوری ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی عەلیاوا، توداره ڕوتە و قەلاشێخان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٥٢٣، ماڵ: ٧٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی برودەر، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٢ـنیزل: دێیەکە لە دێکۆی کەلاتەرزان بەشی مەریوان. لە ٧٥.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ١٥.ك نیگل و ١٥.ك ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی میانە، بیدەرە، گلێە و زەوەنج دایە. کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٤١، ماڵ: ٧٥، سوننی، کورد. ئاو: لەکانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، گوێز. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخان

٢٣ـنیگڵ: گەورە دێی ناوەندی دێکۆی کەلاتەرزانە. لە ٦٠.ك باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و قەراخی چۆمی کەلاتەرزان و لە نێوان دێکانی: دانیکەش و بەرقرودایە. کوێستانی و ساردەسێرە. دانیشتوان: ٢٠٠٠، ماڵ: ٣٣٨، سوننی، کورد. ئاو: لە چۆم و کانیاو. بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، گوێز، ترێ، توتن. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانەی سەرەتایی و ڕانومایی، پاسگای ئینتزامی، حەمام، دەرمانگا، بیهداشت، دارتاشی، نەوت فرۆشی، شیرکەتی هاویاری، بەقاڵی، قەساوی، چایخانە، ئاشی ئاور، ئاسنگەری. ئەم دێ کە لە سەر شەقامی مەریوان سنەدایە. قورئانێکی مێژویی و دەسنوسی دەورانی یاران ـ(صحابە)ـ ی پێغەمبەری مەزنی (د) تێدایە. لە ڕوانگای مێژوی کوردستانەوە زۆر بەنرخ و سەرنج ڕاکێشە. بۆ ئەوە دەشێ کە خەڵکی کورد بە ناوی میراتی ئاینی و فەرهەنگی، ڕێزی لێ بگرن، وەک گیان بی پارێزن و بێکەنە کڵە سوبحانی و چاوی دڵ و دەرونی پێ برێژن، لە بەرتیشکی ڕۆشنیا ڕێگای هات و نەهاتی داهاتوی خۆیانی پێ بدۆزنەوە، لە چاڵی بێ دەسەلاتی پێی بینەوە در و بە هێزی گیان پێدەری بکەونە سەرلوتکەی شکۆ و سەربەستی هەردوو ژیان. جا ئەو کاتەیە، کە دێوە زمەی ڕەشی ڕۆژە ڕەشی، ستەمی و دوو بەرەکی و دەس کورتی لە ناو

کۆمەڵ دەڕوا و دەتاری. ڕێز و حورمەت و دەسەلات، خۆشی و خۆشبەختی و هات، لە لایەن باری‌یەوە دەباری، جا تۆ خودا ئەی گەلی بەش‌خوراوی هەژاری کوردەواری، ورن لە ڕێی ڕێبازی قورئانی خودادا یەک بگرن. تا بە سەربەرزی بژین و بە دین و شەڕەفەوە بمرن.

دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان

دێکۆی کۆماسی کە لە خۆرهەلاتی شاری مەریواندا هەلکەوتوە و لە ۳۲ دێ پێکهاتوە، ڕووبەرەکەی ۲۲۵/۷۵.ك، چوار گۆشەیە و حەشیمەتی ۸۵۳۵ کەسە، یانی لە هەر (ك).یکی چوارگۆشەدا ۲۵/۴۲ کەس نیشتەجێ‌یە، سنوری ئەم دێکۆ بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێکۆکانی گوڵچیدەرو سەرشیوی مەریوان

۲ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی ڕەزاو و کەلاتەرزان

۳ـ لە خۆرهەلاتەوە بە دێکۆکانی گوڵچیدەر و کەلاتەرزان

۴ـ لە خۆراواوە بە دێکۆکانی سەولاواو سەرکەلەوە نوساوە

ئەم ناوچە لەوەڕ خۆشە، زەنویرە، لێرەوارە، کوێستانە، نەخشاوی دەستی خوایە، خالی سەرگۆنای کوردستانە، کەژی بەزرو بە سام و دیمەنە، پڕ لە خێر و بێر و چیمەنە، سەرچاوەی کان و کانیاوان و چۆمە، ئەی خوێنەری نامە، نامە من بۆ تۆمە، هۆی ئەوە کە ئەم بەشە بۆ بە (کۆماسی) ناودێر کراوە، بەڕەحم و بەزەی خودا نەخشاوە، ئەمەیە، ڕاستە نە گەمەیە،

۱ـ کۆماسی، لە دو وشەی (کۆ) و (ماسی) تێکەڵە، وشەی(کۆ) بە مانای کۆگا، کۆمەڵ، خەرمان، یەکبون، جەم بون، هاتوە، وشەی (ماسی) فێعلی مازی لە وشەی (ماسین) بەمانای قەڵەوبون وخێر و بەرەکەت زۆر بونە، جا چونکە لە دەورانی پێشودا بیر و بڕوا و ورەی خەڵکی لە سەر بناغە و جەغزی برایەتی و هەرەوەز و دەسەوام و کاری جەماوەری، دڵپاکی و ئیمانی ڕاستەقینە بە خودا و مرۆڤایەتی دەسوڕا، بەدیهێنەری بونەوەر، بەرهەمی مەڕ و ماڵیاتیانی چەند بەرابەر دەکردەوە، بەلاو وەیشومەی لە هەموان دور دەخستەوە، کۆگای گەنم و جۆی کەمی بۆ دەماساندن، دوژمنی ئاو و خاکی بۆ دەتاساندن. ۲ـ کۆ بە مانای کێو، (ماس) بە مانا (ماست) بێ و (ی) بۆ نسیبەت بێ، یانی بەرهەمی سپیایی ئەوەندە زۆرە.وە کێو هەڵدراوەتەوە، من بۆ خۆم لە مەڕدارکانی کوێستانی ناوچەی مەهابادم بیستوە کە زۆربەی ساڵ مەڕەکانیان دوانەیان دەدی، چون بۆ خودابون، خودا کۆگای خێری بە سەردا دەباراندن، بەلاو ویشومەی بۆ

دەتاراندن.

٣ـ کۆ، یانی کۆمەڵ، کۆگا، (ماسی) یانی (ماسی) چۆمان، وا دەردەکەوی لە دەورانی پێشودا چۆمی پیرخضران ماسی زۆر و کۆکۆ بوبی، بەڵام ئێستا بە هۆی گۆڕانی ئاووهەوا ئەو جۆرە نەمابێ، من بۆ خۆم لە بیرمە[1]، لە دێی قشلاخی سەرێ لای مەرخوز، ڕۆژێ قوو داکەوت، کە قاز و قولنگ ئەمشەو ماسی یان لە گۆم بڕیوە، کاتێ دیمان کۆگا کۆگا ماسیان لە قەراخ گۆمی بەر ناودێ هەڵداوەتەوە، کە بێجگە لە ناو دێی قشلاخ چەند دێی تریان دەنگ کرد تا ئەو ماسیانە یان هەڵگرتەوە، بەڵام ئێستا نە چۆمی قشلاخ بەو جۆرە ماوە، نە ماسی کۆکۆ قۆڵاخی داوە.

٤ـ کۆ یانی: (کەو) و (ماسی) دەکرێ ماسی لە شکڵی کەو، یا کەو لە شکڵی ماسی، لەم ناوچەدا بوبێت (خوا زاناترە) بە دەلیلی ئەوە کە چۆمی پیرخضران بە (چەمی) ماسیان بە ناوبانگە، وا دەردەکەوێ کە زەمانێ ئەم چۆمە چەند جۆرە ماسی تێدا بوبێ.

دێی (پیرخضران) بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە.

هۆی ئەوە کە ئەم دێیە بە(پیرخضران)[2] ناودێر کراوە، ئەمەیە، جاڕاستە یا گەمەیە، کە مەلا ابوبکری مصنف، لە پەڕاوی (سراج‌الطریق)دا ئاوا دەنوسێ: سیدمحمدظهیرالدین، لە نەوەی ئیمام علی‌الرضا کوڕی ئیمام موسایە، کە ئەم زەمانە ناوبانگی بە(پیرخضری شاهۆ) دەرچوە، لەو زەمانەدا (نزیکی ساڵی ٦٦٧.ک) لە مەککەوە کۆچی کردوە و هاتوەتە (گەنجەوییە) کە ئێستا پێی دەڵێن (شاهۆ) چەند ڕۆژان لە دێی (قوتلو ئاوا) کە ئێستا پێی دەڵێن (پیرخضران) دەمێنێتەوە، ئاسەوار و نیشانەی پیاو چاکی و کەڕامەتی لێ دەردەکەوێ، هەواڵ بە ئەمیر (مقرب‌الدین) میری ناوچەی (گەنجەوییە) کە ئەوکاتە لە (پاوە) پایگەلان دەبێ،دەدرێ، ئەمیر (مقرب‌الدین)[3] دەستور دەدا و (سەییدمحمد) حازر دەکرێ، بە حوزوری (قاضی نجیب) و کۆمەڵێ لە زانایان پرسیاری عیلمی لێ دەکرێ (سیدمحمد)بە جوانی وەڵام دەداتەوە، گۆی

١ـ ئەم روداوە لە سالەکانی ١٣١٩ و ١٣٢٠ هەتاوی ڕوی داوە.

٢ـ هەر لەوڕۆژەداکە سەید محمدی (پیرخضر) کوچی دوایی دەکا، خوداکوڕیکی پێ دەداکە بە ناوی باوکیەوە بە سەید محمد (پیرخضری دووەم) ناودێر دەکرێ بەم هویەوە ناوی ئەم دی بە (پیرخضران) یانی شوینی دو پیاو باشی خودا بە ناوی پیرخضر مەشهور دەبی، یانی ئەلف و نونی دوایی ووشەی (خضر) بو (تثنیە)یە،پاشان سەید محمد پیرخضری دووەم دەچیتە دیی (صفاخانە) و هەر لەوێ کوچی دوایی دەکا، سەید وێڵە کوری ئەم سەید محمد (پیرخضری) دووەمەیە

٣ـ ئاباقاخان کوڕی هەلاکوخانی مەغول مەشهور بە (انکیانو) لە سالی (٦٦٧)ی کوچی دەبی بە حاکمی ولاتی فارس و چوارسالان لە سەرتەختی فەرمانڕەوایی ماوەتەوە و شیخی سەعدی لە چەند قەسیدەدا تاریفی لەم میرە کردوە، ئەمیر مقرب‌الدین لە لایەن ئاباقاخانەوە دەکرێ بە فەرمانڕەوای ناوچەی گەنجەویەی کوردستان کە ئێستا بە شاهۆ ناو دەبرێ

سەربەرزی لە گۆرەپانی ئازمون دەباتەوە، پاشان بە فەرمانی (قاضی نجیب) دوسەد خەروار دار.لە شوێنێ بە ناوی (تل عرض) لە لیژنە دەدرێ، (سیدمحمد و سێ‌مریدی) تێ دەخرێ، پاش سێ رۆژان ئاوری ئەو شوێنە، دەبی بە تیشکی ڕوی ئاوێنە، لە بەر ئەوە،خەڵکی (تل‌عرض) ناو دەنێن بە (تل نور) یانی تەپۆڵکەی نور، کاتێ خەڵکی لە (سیدمحمد) نزیک دەبنەوە دەبینن (سیدمحمد) نوێژ دەخوێنێ، دەڵێن (شاهو) شا ئەوە، بەم جۆرە گەنجویەیان ناو نا،«شاهو»، کاتێ نزیکتر کەوتنەوە دیان بەردەمیان چاوەکانی و ئاوو و سەوزەڵانیە، وتیان (سبحان‌الله) ئەمە ئاسەواری (خضرە) لە تو دەرکەوتوە، بەم جۆرە (سیدمحمد) بە (پیرخضر) ناوبانگی دەرچوە، کاتێ ئەم هەواڵە بە ئەمیر (مقرب‌الدین) دەدرێ بە خوی و سوپاکەیەوە، دەچێتە خزمەتی (سیدمحمد) و دێی قوتڵوئاوای پێ دەبەخشێ و وەقفی خوی و منداڵەکانی دەکا.[1]

دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، ناوی دێکانی بە ریزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە.

١ـ بابا: دێ‌یەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٥٠.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك پیرخزران و لە نێوان دێکانی، سیوەر و بڵیاندەر و ٣.ك ئیسفالتی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٩٥، ماڵ ١٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

٢ـ باقلاوا: دێ‌یەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٧٥.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك پیرخزران و ١٤.ك شەقامی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢٣٧، ماڵ ٤١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

٣ـ باینده‌رە: دێ‌یەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٤٧.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ك پیرخزران و لە نێوان دێکانی خانەقای جۆجۆ، پەیچون و زەوەنج دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٨٧، ماڵ ١٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

٤ـ بەردەسپی: دێ‌یەکە لە دێکۆی کۆماسی، بەشی مەریوان.لە ٣٢.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك پیرخزران و لە نێوان دێکانی وەنینەی خوارو سەر و شێخ‌عەتار و لە ١.ك باشوری شەقامی ئیسفالتی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٥٣٠، ماڵ ١٠٤، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ،

١ـ سراج‌الطریق پەڕاوی مەلا ابوبکری مصنف لاپەرەی ١٤٩ خەتی

ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٥- بلچەسور: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٥٥.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك پیرخزران و ١٣.ك شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی ماموڵە و گوڵاندایە، کوێستانی وساردەسێرە، دانیشتوان: ٣١٤، ماڵ ٥٨، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٦- بیەدەرە: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی، بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٦٠.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٩.ك پیرخزران و لە نێوان دێکانی سورکوڵ و گڵیە و نیزڵدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢٨٢، ماڵ ٤٥، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٧- پیرخضران (خزران): دێی ناوەندی دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوانە، لە ٥١.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و لە نێوان دێکانی هەلیزاوا و چوییندایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣٠٥، ماڵ ٥٤، سوننی، کورد، ئاو؛ لە چۆم و کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، باخداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٨- تاڵەوەران: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٨٠.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك پیرخزران و ٩.ك باشوری خۆراوای شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی زنوزی، وشکین و قاسماوا دایە، کوێستانی و ساردەسێر و لێژەوارە، دانیشتوان ٢٩٧، ماڵ ٥٥، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٩- تازاوای قەڵاچوخە: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی مەریوان.لە ٨٥.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٣٤.ك پیرخزران و ٣.ك خوراوای شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی گوزەردەرە و سورەبان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتون ١٧٣، ماڵ ٢٨، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆمی قەڵاچوخە و کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ و ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٠- چوییین: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٥٧.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٦.ك پیرخزران و ١٥.ك باشوری شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان

دێکانێ پیرخزران و زنوزیدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٣٥٧، ماڵ ٤٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١١-خانەقای جوجو: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٨٠.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢١.ك پیرخزران و ١٥.ك باشوری خۆراوای شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی زەوەنج، بایندەرە و باقلاوادایە، دانیشتوان ٨٥، ماڵ ١٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٢-زەنوزی: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٦٨.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٧.ك پیرخزران و ٨.ك باشوری خۆراوای ئیسفالتی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانێ وشکین، شاهین و تاڵەوەران دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٧٢، ماڵ ٤٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە هەیە.

١٣-سێوەر: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٥٥.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك پیرخزران و ٢.ك شەقامی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٩٥، ماڵ: ٣١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٤-سورەبان: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٩١.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٤٠.ك پیرخزران و ٣.ك خۆراوای شەقامی مەریوان سنەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٧٢، ماڵ ٣٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٥-سورکوڵ: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٦٥.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك پیرخزران و لە نێوان دێکانی شاهین، نیزڵ و بیدەرە و ١٢.ك شەقامی مەریوان سنە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٤٠١، ماڵ: ٦٠، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، گویز، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، لەم دێدا نەخۆشی گولی بیندراوە.

١٦ـشاهیدەر: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٥١.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٥.ك پیرخزران و ٧.ك شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی مولینان، وەرۆ و هەلیزوادایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٥٥٦، ماڵ ٨٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٧ـشایەن: دێ کون بووە بەڵام ئێستاکە چۆڵە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٨ـقەلاچوخ: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٩٠.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٣٩.ك پیرخزران و لە قەراخ شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی قەلاشێخان، تازاوا و سورەبان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢٢٩، ماڵ ٣٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی قەلاشێخان، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، ڕێگا، ماشێنڕەو، قوتابخانە.

١٩ـقەلا شیخان: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان لە ٩٦.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٤٥.ك پیرخزران و لە قەراخ شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی قەلاچوخ و دەرەوشکە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢٠٧، ماڵ ٣٧، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی خوی، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٠ـکوڕەدەرە: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٣٨.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٣.ك پیرخزران و ٦.ك باشوری شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی وەنینەی خوار وهەنگەژاڵە دایە، دانیشتوان ٣٣٣، ماڵ ٥٨، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢١ـگولان: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٤٦.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ك پیرخزران و ٩.ك باشوری شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی لاویسان، هەنگەژاڵ و هەلیزوا دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٧٣، ماڵ ٣٧، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٢ـگوزەردەرە: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان لە ٨٠.ك

خۆرهەڵاتی مەریوان و ۲۹.ك پیرخزران و ۲۱.ك باکوری خۆرهەڵاتی سنه و له نێوان دێکانی تازاوای قەڵاچوخ، وشکین و تاڵەوەران دایه، کوێستانی وساردەسیره، دانیشتوان ۴۹۹، ماڵ ۸۱، سوننی، کورد، ئاو؛ له چۆم و کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵه، سپیایی و توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانه.

۲۳ـ گڵیه: دێ‌یەکه له دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان،له ۷۵.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۲۰.ك پیرخزران و له نێوان دێکانی نیزل، بیەدەره و سورکوڵ دایه، دانیشتوان ۹۶۵، ماڵ ۱۳۲، سوننی، کورد، ئاو؛ له کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵه، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانه.

۲۴ـ لاویسان: دێ‌یەکه له دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان،له ۴۷.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۷.ك پیرخزران و ۱۲.ك باشوری شەقامی مەریوان سنه وله نێوان دێکانی؛ گوڵان، پیرخزران و هەلیزاوا دایه، کوێستانی و ساردەسێره، دانیشتوان ۲۱۹، ماڵ ۳۶، سوننی، کورد، ئاو؛ له کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵه، سپیایی، توتن، گوێز، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانه.

۲۵ـ مولینان: دێ‌یەکه له دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان،له ۵۰.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۷.ك پیرخزران و ۶.ك باشوری شەقامی مەریوان سنه و له نێوان دێکانی شاهیدەر، وەرۆ و هەلیزاوا دایه، کوێستانی و ساردەسێره، دانیشتوان ۱۸۴، ماڵ ۳۴، سوننی، کورد، ئاو؛ له کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵه، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانه.

۲۶ـ مامۆڵه: دێ‌یەکه له دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان.له .ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۱۵.ك پیرخزران و له نێوان دێکانی بلچەسور و داوێنی کێوی ۲۵۵۳ گەزی (بیاژه)دایه، کوێستانی و ساردەسێره، دانیشتوان ۸۹، ماڵ ۱۴، سوننی، کورد، ئاو؛ له کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵه، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانه.

۲۷ـ وەرۆ: دێ‌یەکه له دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان،له ۴۱.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۱۰.ك پیرخزران و ۵.ك باشوری شەقامی مەریوان سنه وله نێوان دێکانی مولینان و شاهیدەر دایه، کوێستانی و ساردەسێره، دانیشتوان،۹۶، ماڵ ۱۸، سوننی، کورد، ئاو؛ له کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵه، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو،

مزگەوت، قوتابخانە.

٢٨ـ وشکین: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی ناوچەی مەریوان.لە ٦٩.ک خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ک پیرخزران و ٧.ک شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی گوزەردەرە و تاڵەوەران دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣١٩، ماڵ ٥٣، سوننی، کورد، ئاو:لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٩ـ وەنینەی سەرێ: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٣٨.ک خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٣.ک پیرخزران و ٤.ک باشوری شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی شێخ‌عەتار و بەردەسپی دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢١٠، ماڵ ٤١، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی. شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٠ـ وەنینەی خوارێ: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان لە ٣٦.ک خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ک پیرخزران و ٤.ک شەقامی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی بەردەسپی و کوڕەدەرە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٨٠، ماڵ ٣٠، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣١ـ هەلیزاوا: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٤٦.ک خۆرهەڵاتی مەریوان و ٥.ک پیرخزران و ٩.ک شەقامی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی لاویسان و پیرخزران دایە، کوێستانی وساردەسێرە، دانیشتوان ٣٥٥، ماڵ ٦٦، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆمی کۆماسی و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٣٢ـ هەنگەژاڵ: دێیەکە لە دێکۆی کۆماسی بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٤٠.ک خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ک پیرخزران و ٨.ک باشوری شەقامی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی کوڕەدەرە، گوڵان و لاویسان دایە، کوێستانی وساردەسێرە، دانیشتوان ١١٩، ماڵ ٢٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆمی بەردەسپی و کوڕەدار، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

دیکوی گوڵچیدەر بەشی سەرشیوی مەریوان

دێکۆی گوڵچیدەر لە ۲۹ دێ پێکهاتوە و لە خۆرهەڵاتی شاری مەریواندا هەڵکەوتوە، ڕوبەرەکەی (۴۸۱ ك)ی چوارگۆشەیە و ۵۵۴۸ کەس حەشیمەتی هەیە، یانی لە هەر.ك.یکی چوارگۆشەدا ۱۱/۵۳ کەس نیشتەجێیە، سنوری ئەم دێکۆیە بەم جۆرەیە:

۱ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی سارالّی دیواندەرە

۲ـ لە باکورەوە بە دێکۆی سارالّ

۳ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی سەرشیوی مەریوان

۴ـ لە باشورەوە بە دێکۆکانی کۆماسی و کەلاتەرزانەوە نوساوە

پاش ئەوە لە (۳۱)ی خەرمانانی ساڵی (۱۳۵۹) هەتاوی هێزی هەوایی عیراق بە فەرمانی صدام حسینی خوێنمژ زۆرتری شارە سنوریەکانی ئێرانی خۆشەویست بە تایبەت کوردستانی بومباران کرد. زۆرتری خەڵکی هەژاری کوردی مەریوان ئاوارە بون و لە پەنای دێی جانەوەرەدا، دێیەکی تازەیان هەر بە ناوی جانەوەرە پێک هێنا، ئەم دێ چونَ لە قەراخی شەقامی مەریوان بۆ سنە، لقی گاڕاندایە، بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە و سنوری بەم جۆرەیە:

۱ـ لە باکورەوە بە دێی قەتەوەند و جانەوەری کۆن.

۲ـ لە باشورەوە بە دێی سێوەر.

۳ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێی کاکو زەکریا، قادراوا و دەرەویان.

۴ـ لە خۆراواوە بە دێی شێخ شەربەتی و جەلیلەوە نوساوە.

ناوی دێکانی بە ریزی ئەلفوبێ بەم جۆرەیە:

۱ـ ئالّی هەمەدان (علی همدان): دێیەکە لە دێکۆی گولچیدەر لە ۶۳.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۲۵.ك جانەوەرە و لە نێوان دێکانی تەینال و گوڵچیدەر دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ۱۲۰، ماڵ ۲۰، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، رێگا، ماشینڕەو.

۲ـ بیدڕەشان: دێیەکە لە دێکۆی گولچیدەری مەریوان، لە ۴۱.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۲۰.ك جانەوەرە و لە نێوان دێکانی شێخ عەتار، حەسەن قڕە و جەلیلە دایە، دانیشتوان ۱۳۴، ماڵ ۲۷، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو و چۆم، بەرهەم دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

٣ـ پلورە: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٥٣.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٨.ك جانەوەرە و ٦.ك خۆراوای شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی سورەبان، وشکین و سێوەردایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٢٩٩، ماڵ ٥٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٤ـ تەنگ باغ: دێ کونە ، ئێستاکە لە دێی شانشینەوە دەکێڵدری.

٥ـ تازاوای سوفی بلە: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەری مەریوان، لە ٦٣.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٨.ك جانەوەرە ولە نێوان دێکانی: سوفی بلە و دێ بونیاد دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١١٩، ماڵ ٢٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

٦ـ تەیناڵ: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٥٧.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٢.ك جانەوەرە ولە نێوان دێکانی: ئاڵی هەمەدان و میدوڵ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٧١، ماڵ ٣٤، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٧ـ جانەوەرە: دێی ناوندی دێکۆی گوڵچیدەرە.لە ٤٥.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و قەراخی شەقامی کۆنی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی: قەتەوەند، سێوەر، کاکو زەکەریا و دەرەویان و شێخ‌شەربەتی و جەلیلە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٨١، ماڵ ١٥، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە، پاسگا، لولەکەشی.

٨ـ جەلیلە: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٤١.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٥.ك جانەوەرە و ٢.ك باشوری شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی: سیوەر، بیدرەشان و شێخ‌عەتار دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ١٩٦، ماڵ ٣٢، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت.

٩ـ چاولکانی حاجی: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان.لە ٦٠.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك جانەوەرە و ٦.ك شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی کاکۆ زەکەریا و دەرەوشکە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٤٠٠، ماڵ ٦٨، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆمی ول و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ، کشت و کاڵ،

ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٠ـ چاویلکانی وەزیر: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٦٣.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك جانەوەرە و ٧.ك باکوری شەقامی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی؛ کاکو زەکەریا، ول و دەرەهەرد دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان،٢١٢، ماڵ ٣٧ سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، گوێز، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١١ـ حەسەن قڕە: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٦١.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٦.ك جانەوەرە و ٢.ك شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی شێخ عەتار و بێ ڕەشان دایە، ئاو،لە کانیاو، کوێستانی و ساردەسێرە، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٢ـ دەرەهەرد: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٥٨.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٣.ك جانەوەرە و لە نێوان دێکانی؛ چاویلکانی وەزیردایە، کوێستانی وساردەسێرە، دانیشتوان ١١٥، ماڵ ١٦، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٣ـ دەرەوەزان: دێ کۆن بووە،ئێستا چۆڵە و لە نزیکی ناوگوڵاندایە و دەکێڵدرێ.

١٤ـ دێ بونیاد: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٥١.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٦.ك جانەوەرەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان،٢١٦، ماڵ ٣٦، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٥ـ سوفی بلە: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی مەریوان،لە ٦٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك جانەوەرە و لە نێوان دێکانی شانشین، تازاوا و ئاڵی‌هەمەدان دایە، کوێستانی وساردەسێرە، دانیشتوان:١٨٤، ماڵ ٣٦، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشینڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

١٦ـ شانشین: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٦٨.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٣.ك جانەوەرە و لە نێوان دێکانی؛ سوفی‌بلە وعبدالصمد دایە، کوێستانی وساردەسێرە، دانیشتوان ١٢٨، ماڵ ٢٣، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ،

دانەویڵە، سپیایی، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

۱۷ـشیخ عەتار: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ۳۱.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۱۰.ك جانەوەرە و لە قەراخ شەقامی مەریوان سنە دایە، کوێستانی وساردەسێرە، دانیشتوان ۳۳۰، ماڵ ۵۶، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە، تلەیفون، لولەکەشی.

۱۸ـشیخ شەربەتی: دێیەکە لە دێکوی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ۵۱.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۶.ك جانەوەرە و ۳.ك شەقامی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی قەتەوەند و جەلیلەدایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۲۸۴، ماڵ ۴۵، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۱۹ـعەبدوسسەمەد: دێ کونە و لە چاویلکانی حاجییەوە نزیکە و دەکێڵدرێ.

۲۰ـقادراوای دەرەویان: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ۵۳.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۸.ك جانەوەرە و لە نێوان دێکانی: پلورە و سورەبان و قەلاشێخان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۱۵۶، ماڵ ۲۳، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

۲۱ـقەتەوەند: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ۵۰.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۵.ك جانەوەرە و ۵.ك باکوری شەقامی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی تەینال و شێخ‌شەربەتی دایە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان: ۸۴، ماڵ ۱۵، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، پاسگای ژاندارمەری بە ناوی پاسگای قەتەوەند لە قەراخ شەقامی مەریوان سنەدایە، مزگەوت، قوتابخانە.

۲۲ـکاکۆ زەکەریا: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان،لە ۵۵.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ۱۰.ك جانەوەرە و ۳.ك شەقامی مەریوان سنە و لە نێوان دێکانی چاویلکانی وەزیر و جانەوەرە دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ۳۳۳، ماڵ ۵۴، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەویڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

۲۳ـگوڵچیدەر: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەری مەریوان کە ناوی ئەم دێکۆ لە ناوی

ئەم دێ گیراوەتەوە، لە نێوان دێکانی ئاڵیهەمەدان و کانی تەمرخان دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢٩٢، ماڵ ٤٥، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، توتن، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، سەخت و ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە، دێی گوڵچیدەری سەرێ چۆڵە.

٢٤ـ گۆڕیچە: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٦٣.ك خورهەڵاتی مەریوان و ١٨.ك جانەوەرە ولە نێوان دێکانی دەرەهەرد و تازاوای قازی عەلی دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت.

٢٥ـ میدۆڵ: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٥٤.ك خۆرهەڵاتی مەریوان ٩.ك جانەوەرە ولە نێوان دێکانی تەینال و قەتەوەند دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان؛ ١٠٧، ماڵ ٢٣، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ و دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە

٢٦ـ ناوگوڵان: دێ کونێک بووە کە ئێستا چۆڵە و لە نێوان دێکانی دەرەوەزان و زەویران و ٦٠.ك مەریوان دایە.

٢٧ـ نەوبەهار: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان لە ٤٠.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٥.ك جانەوەرە و لە نێوان دێکانی جانەوەرە و قەتەوەند دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان؛ ١٢٨١، ماڵ ٢١٧، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٨ـ ول: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان لە ٦٧.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٢.ك جانەوەرە و لە باکوری خۆرهەڵاتی شەقامی مەریوان سنە ولە نێوان دێکانی چاویلکانی وەزیر و خەنجەری سەرێ دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان؛ ٨٨، ماڵ ١٧، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، مزگەوت، قوتابخانە.

٢٩ـ هەوارە گەرمە: دێیەکە لە دێکۆی گوڵچیدەر بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٧٥.ك خۆرهەڵاتی مەریوان و ٣٠.ك جانەوەرە و لە نێوان دێکانی گوڵچیدەر و (عبدالصمد) دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، بەڵام ئێستاکە چۆڵە و لە داوێنی کوێستانی هەزارمێرگە دایە.

هەورامانی تەخت

هــەورامــانی تــەخت: لە ١٣ دێ و ٢ مـوچە پـێکهاتوە و حـەشیمەتی ٩٦٦٢ کـەسە و ڕووبەرەکەی ١٦٢/٢٥.ك چوارگۆشەیە، یانی لە هەر.ك.یکی چوارگۆشەدا ٥٩/٥٦١ کەس نیشتەجێیە، لە نێوان کێوە سەربەرزە و لێژەوارەکانی باشور و خۆرئاوای مەریواندا هەڵکەتووە، و سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێکۆی ڕەزاو

٢ـ لە باشورەوە بە ناوچەی پاوە

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکۆی سەوڵاوا

٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکۆی یایگەلانەوە نوساوە

دێی هەورامان (شاری هەورامان) کە ٢١٦٩ کەس حەشیمەتی هەیە،بە ناوەندی ئەم دێکۆ دانراوە و سنوری بەم جۆرەیە:

١ـ لە باکورەوە بە دێی سەرپیر

٢ـ لە باشورەوە بە دێی بڵبەر وکوێستانی تەخت و دەربند

٣ـ لە خۆراواوە بە دێکانی ویسیان و زوەو، وەرێ

٤ـ لە خۆرهەڵاتەوە بە دێکانی بڵبەر و ژیواروە نوساوە

دێکۆی هەورامانی تەخت ئەم ئیمکاناتانەی هەیە: ١٢ دێی قوتابخانەی سەرەتایی، ٢ دێی فێرگەی ڕانومایی، ٥ دێی مەدرەسەی ئاینی، ٦ دیی کەلاسی خـویندن و فـێرکردن، ١٢ دێـی مزگەوت، یەک دێی دەرمانگا، یەک دێی پاسگای ژاندارمەری، ٩ دێـی ئاوی لولەکەشی، ٤ دێی فروشگای هاویاری، ٣ دێی نەوتفرۆشی، ٥ دێی ئاسنگەری، ٦ دێی تەعمیرگای ماشین، ١٠ دێی ئاشی ئارد، ٨ دێی بەقالی، ٢ دێی قەساوی، ٨ دێی قاوەخانە، ١ دێی حەمام و پۆست و شتی تری هەیە. نزیکترین دێ بە دێی هەورامان،دێکانی ویسیان و سەرپیرە،کە هەر کـام ٢.ك دوورن، دورترین دێیش دێی ناوەیە کە ٢٢.ك دوورە.

تەنیا ڕێگایێ کە دێکانی هەورامانی تەخت بە شاری مەریوان و نـاوندکەیەوە پـەیوەند دەدا، ڕێگایەکی خیز ڕێوە،کە لە شاری مەریوانەوە دەگاتە دێی کەماڵە، لەوێوە بـە دێکـانی، نویەن و عباساوادا دەڕوا و لە دێی ناوەمبار تێئەپەڕن، چون ئەم دێکۆیە لە نێوان زنجیرە کێوەکانی (شاهۆدا) هەڵکەوتوە ڕێگاوبانێکی بەکەڵکی [illegible] هەورامان تێ یە،

بەڵام لەکاتی وشکیدا زۆر بە زەحمت ماشین دەتوانی بە تەنیا ڕێگای خیز ڕێژ و خاکیدا، بەکەم و کوڕی نیازی خەڵکی بەڕێوە بەرێ،ناوی دێکانی بە ڕیزی ئەلفو بێ بەم جۆرەیە.

١ـ بوڵبەر: دێیەکە لە دێکۆی هەورامانی تەخت بەشی ناوچەی مەریوان، لە ٧٥.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك هەورامانی تەخت،لە نێوان دێکانی هەورامانی تەخت و سلیندایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ١٠٠٩، ماڵ ١٨٢، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆمی سیروان و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، میوە بە تایبەت گوێز، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، باخەوانی، جۆلایی، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٢ـ ڕوەو،وەرێ: دێیەکە لە دێکۆی هەورامانی تەخت بەشی مەریوان،لە ٦١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك هەورامانی تەخت و لە نێوان دێکانێ کەماڵە و سەرپیر دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ٤١٧، ماڵ ٨٧، سوننی، کورد، ئاو، لە چۆمی سیروان و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، باخەوانی، دارتاشی، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٣ـ ژیوار: دێیەکە لە دێکۆی هەورامانی تەخت بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٨٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك هەورامانی تەخت و قەراخی سیروان دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ١٤٠٠، ماڵ ٢٤١، سوننی، کورد، ئاو،لە چۆمی سیروان و کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، شاڵنانەوە، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٤ـ سەرپیر: دێیەکە لە دێکۆی هەورامانی تەخت بەشی ناوچەی مەریوان،لە ٦١.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك هەورامانی تەخت دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان: ٦٩٩، ماڵ ١٣٥، سوننی، کورد، ئاو،لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە، گوێز، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، باخەوانی، کڵاش چنین و شاڵنانەوە، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، قوتابخانە.

٥ـ سلێن: دێیەکە لە دێکۆی هەورامانی تەخت بەشی مەریوان، لە ٧٧.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٧.ك هەورامانی تەخت و قەراخی چۆمی سیروان دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان: ٨٩٠، ماڵ ١٦٢، سوننی، کورد، ئاو: لە چۆم و کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، میوە، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، کرێ کەشی، کڵاش چنین و شاڵنانەوە، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت (مزگەوتێکی کۆنی دەورانی اصحابی تێدایە).

٦ـ کەلجی: دێ‌یە کە لە دێکۆی هەورامانی تەخت بەشی شارستانی مەریوان،لە ٨٨.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٤٨.ک هەورامانی تەخت و لە نێوان دێکانی: نوین، ناوو، هەباساوا دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان ٥٣٩، ماڵ ١٠٧، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، گشتجۆرە میوەیی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، باخەوانی، شاڵنانەوە، وردەواڵە فرۆشی، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٧ـ کەماڵە: دێ‌یە کە لە دێکۆی هەورامانی تەخت بەشی مەریوان،لە ٦٠.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٣٠.ک هەورامانی تەخت و لە نێوان دێکانی‌ژوەو، وەرێ وەیسیان دایە، کوێستانی وساردەسیرە، دانیشتوان ٥٥٩، ماڵ ١١١، سوننی، کورد، ئاو، لە کانیاو، بەرهەم، دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، مێوە، شوغڵ، کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، دارتاشی، شاڵنانەوە، کڵاش چنین، ئاسنگەری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

٨ـ گەنجەناو (گیجەناو): دێ کۆن بوە و ئێستاکە موچەیە.

٩ـ مەرچەڵمی: دێ کۆن بوە و ئێستا موچەیە و لە لاوە دەکێڵدرێ.

١٠ـ ناو: دێ‌یە کە لە دێکۆی هەورامانی تەخت بەشی شارستانی مەریوان،لە ٩٢.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٣٢.ک هەورامانی تەخت و لە نێوان دێکانی؛ هەجیج و نوەین دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان ١٠٠٠، ماڵ ١٧١، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، گشتجۆرە میوەیی بە تایبەتی (هەنار)، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، کرێکەشی، کڵاش چنین، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١١ـ نوەین: دێ‌یە کە لە دێکوی هەورامانی تەخت بەشی شارستانی مەریوان،لە ٨٧.ک باشوری خۆرهەلاتی مەریوان و ٢٧.ک هەورامانی تەخت و ٤.ک چۆمی سیروان دایە، کوێستانی و ئارانە، دانیشتوان ٨٠٥، ماڵ ١٥٣، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو و چۆمی سیروان، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، گشتجۆرە میوەیی، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، شاڵنانەوە، کرێ کەشی، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٢ـ وەرگەوێر: دێ‌یە کە لە دێکۆی هەورامانی تەخت لە ٨٤.ک باشوری مەریوان و ٢٤.ک هەورامانی تەخت دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٢٠، ماڵ ٣، سوننی، کورد، ئاو؛ لە کانیاو، بەرهەم؛ دەغڵ، دانەوێڵە، شوغڵ؛ کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، ئەم دێ لە سەرچۆمی سیروانە.

١٣ـ هەورامانی تەخت: دێی ناوەندی دێکۆی هەورامانی تەختە، لە ٦١.ک

باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ١٥.ك نەوسود دایە، کە بۆ بیرەوەری دێکۆ کەیشیان بە دێکۆی هەورامانی تەخت، ناودێر کردوە، کوێستانی و ساردەسیرە، دانیشتوان ٢١٦٩، ماڵ ٤٥٩، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، گشت جۆرە میوەێی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، باخەوانی، دارتاشی، ئاسنگەری، دەسکردی ژنان: جاجم، شاڵ، بەڕە. ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە، شوێنەواری قەلایەکی کۆن بە ناوی "پیرڕوستەمێ" تێدایە.

١٤ـ *هەباساوا:* دێیەکە لە دێکۆی هەورامانی تەختی مەریوان،لە ٨٤.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٤.ك هەورامانی تەخت و لە نێوان دێکانی وەرگەوێر، کەلجی و سلین دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ١٣٥، ماڵ ٢٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

١٥ـ *وەیسیان:* دێیەکە لە دێکۆی هەورامانی تەختی مەریوان،لە ٦٠.ك باشوری خۆرهەڵاتی مەریوان و ٢٠.ك هەورامانی تەخت و لە نێوان دێکانی کەماڵە زوەو، وەری هەورامانی تەخت دایە، کوێستانی و ساردەسێرە، دانیشتوان ٣٦٧، ماڵ ٧٣، سوننی، کورد، ئاو: لە کانیاو و چۆم، بەرهەم: دەغڵ، دانەوێڵە، سپیایی، شوغڵ: کشت و کاڵ، ئاژەڵداری، ڕێگا، ماشێنڕەو، مزگەوت، فێرگە.

ئەو سەرچاوانەی کە ئەم پەڕاوەی لێ هەڵگوێزراوە

۱- فرهنگ جغرافیایی ایران ـ بەرگی ٥ و ۱۱

۲- تاریخ ماد: تألیف: دیاکونوف، وەرگێڕاوی: کریم کشاورز

۳- جغرافیای تاریخی، سرزمینهای خلافت شرقی. تألیف: لسترنج. وەرگێڕاوی: محمود عرفان

۴- جغرافیای غرب ایران، تألیف: عمادالدین دولتشاهی، کرد کرمانشاهی.

٥- جغرافیای غرب ایران، تألیف: ژاک دومرگان، وەرگێڕاوی: دکتر کاظم ودیعی

٦- جغرافیای عمومی کردستان، تألیف سید یدالله نجفی

۷- دایرةالمعارف فارسی، لە ژێر چاودێری «دکتر مصاحب» لە ۲ بەرگدا

۸- تاریخ و جغرافیای کردستان، موسوم بە سیرالاکراد. تألیف عبدالقادر بن رستم بابانی. بە اهتمام محمدرئوف توکلی

۹- تاریخ مشاهیر کرد. تألیف:بابامردوخ روحانی، بەرگی ۱ و ۲ و ۳

۱۰- مادها، تألیف: جلیل ضیاءپور

۱۱- کردها، ترکها، عربها. تألیف:ادموندز، وەرگێڕاوی: ابراهیم یونسی

۱۲- حدیقۀ ناصریّە: در جغرافیا وتاریخ کردستان. بە قلم علی اکبر وقایع‌نگار. بە تصحیح محمدرئوف توکلی

۱۳- تاریخ اردلان، تألیف مستوره اردلان

۱۴- دوران بی‌خبری (غارت آثار فرهنگی ایرانیان) گنج زیویە و دردنامە روستائیان، تألیف: رشید کیخسروی، بەرگی ۱ و ۲

۱٥- تاریخ کورد و کوردستان، تألیف آیت‌ا... محمد مردوخ

۱٦- شرفنامەی: فارسی و کوردی، وەرگێڕاوی هەژار

۱۷- تاریخ الکامل، تألیف عزالدین علی کوڕی محمد کوڕی عبدالکریم جزیری مشهور بە ابن اثیر کوردی: فارسی و عربی

۱۸- تاریخ اورشلیم (بیت المقدس)، تألیف: دکتر سید جعفر حمیدی

۱۹- کورد و کوردستان، تألیف محمد امین زکی

۲۰- کردها و کردستان، تألیف: دوک کینان، وەرگێڕاوی ابراهیم یونسی

۲۱- فرهنگ آبادیهای کشور: استان کردستان

۲۲- تاریخ بانە، تألیف محمدرئوف توکلی

۲۳- بنەماڵەی زانیاران، تألیف: زانا و نوسەری گەورەی کورد مەلا عبدالکریم مدرس

۲۴- یادی مەردان، تألیف: مەلا عبدالکریم مدرس

٢٥ـ علماؤنا فی خدمة العلم و الدّين، تألیف: مەلا عبدالكريم مدرس

٢٦ـ تاریخ التمدن الاسلامی، تألیف: جرجی زیدان، بەرگی ٢

٢٧ـ احسن القصص، بەرگی ۴، تألیف علی فكری

٢٨ـ ضحی الاسلام، تألیف: احمد امین، بەرگی ٢

٢٩ـ أشدُالغابة فی معرفة الصحابة، تألیف: عزالدین ابن اثیر كوردی

٣٠ـ الاصابة فی تمییز الصحابة، تألیف: ابن حجر العسقلانی

٣١ـ گوزارشی پارێزگای كوردستان لە ٧ بەرگدا

٣٢ـ كردستان در دوران انقلاب، تألیف: عباس شاهنده

٣٣ـ تواریخ، تالیف: هرودوت یونانی، وەرگێڕاوی: وحید مازندرانی

٣۴ـ نظری به تاریخ و فرهنگ سقز ـ تألیف : عمر فاروقی

٣۵ـ وحشت سقز، تألیف: حاجی مصطفی تیمورزاده

٣۶ـ زندگی من، تألیف: افتخار سلیمانكندی (عبدالله ناهید)

٣٧ـ بستان السیاحة، تألیف: حاج زین‌العابدین شیروانی

٣٨ـ تفسیر عربی روح‌المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی، تألیف: زانای گەورەی كورد: سید محمود آلوسی

٣٩ـ تفسیر عربی ابن‌كثیر (كۆچ ٧٧۴ كۆچی)

۴٠ـ التاج الجامع للاصول فی احادیث الرسول، تألیف: الشیخ منصور علی ناصف

۴١ـ فرهنگ معین

۴٢ـ المنجد فی اللغة و الاعلام، تألیف: لویس معلوف

۴٣ـ تفسیر روح‌البیان، تألیف: شیخ اسماعیل حقی‌البرسوی (كۆچ ١١٣٧ كۆچی)

۴۴ـ سالنامه ایران سال سیزده، مقاله‌ای بەقلم نوبخت، بحث سوره (یس)

۴۵ـ مێژوی ئەدەبی كوردی، تألیف: علاءالدین سجادی

۴۶ـ تاریخ فرهنگ و ادب مكریان، تألیف: خوالیٚ‌خۆشبو ابراهیم افخم‌زاده

۴٧ـ مونوگرافی سقز، تألیف: كاوه مصطفی

۴٨ـ هەنبانە بۆرینە، تألیف: عبدالرحمن شرفكندی (هەژار)

۴٩ـ تاریخ بختیاری، تألیف: سردار اسعد

۵٠ـ عالم‌آرای عباسی، تألیف: اسكندربیگ تركمان